

Αλεξάντερ Σολζενίτσιν
ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ ΓΚΟΥΛΑΓΚ
1918-1956

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΥΡΑΣ ΣΙΝΟΥ

Μια απέραντη τοιχογραφία του συστήματος των φυλακών και των στρατοπέδων στην ΕΣΣΔ από το 1918 ως το 1956, και κυρίως στην περίοδο της σταλινικής τρομοκρατίας. Η προσωπική του εμπειρία και οι μαρτυρίες 227 πρώην κρατουμένων έδωσαν στον Σολζενίτσιν τη δυνατότητα να γράψει αυτό το βιβλίο-μνημείο προς τον Άγνωστο Κρατούμενο, έργο μοναδικό στη ρωσική, αλλά και στην παγκόσμια λογοτεχνία. Ένα σύγχρονο έπος, όπου η αβάσταχτη σκληρότητα των περιγραφών μετριάζεται συχνά από το χιούμορ, τα αυτοβιογραφικά κεφάλαια εναλλάσσονται με μεγάλους ιστορικούς πίνακες, και μέσα από όλα αυτά προβάλλει η τραγική μοίρα εκατομμυρίων ανθρώπων σε μια σκοτεινή περίοδο της ιστορίας.

Με σφιγμένη την καρδιά, χρόνια ολόκληρα δεν δημοσίευα αυτό το έτοιμο βιβλίο: το χρέος προς τους ζωντανούς βάραινε περισσότερο από το χρέος προς τους νεκρούς. Τώρα όμως που η Υπηρεσία Ασφαλείας το έχει πια στα χέρια της, δεν μου απομένει άλλη λύση παρά να το δημοσιεύσω αμέσως.

Αλεξάντρ Σολζενίτσιν

Σεπτέμβριος 1973

Σ' αυτό το βιβλίο δεν υπάρχουν ούτε φανταστικά πρόσωπα, ούτε φανταστικά γεγονότα. Άνθρωποι και τοποθεσίες αναφέρονται με τα πραγματικά τους ονόματα. Αν μερικοί αναφέρονται με τα αρχικά τους, αυτό γίνεται για προσωπικούς λόγους. Αν άλλοι είναι εντελώς ανώνυμοι, αυτό έγινε μόνο και μόνο επειδή η ανθρώπινη μνήμη δεν συγκράτησε τα ονόματα – αλλά όλα έγιναν ακριβώς όπως αναφέρονται.

Το 1949 έτυχε να διαβάσω με κάποιους φίλους μου ένα αξιοπρόσεκτο σημείωμα στο περιοδικό "Φύση" της Ακαδημίας Επιστημών. Το σημείωμα έγραφε με ψιλά γράμματα πως κατά τις ανασκαφές που έγιναν κοντά στον ποταμό Κολύμα, βρέθηκε κάτω από το έδαφος ένα στρώμα πάγου – ένας παγωμένος αρχαίος χείμαρρος – και μέσα του βρέθηκαν, παγωμένοι επίσης, εκπρόσωποι της παλαιοντολογικής πανίδας, που έζησαν πριν από κάμποσες χιλιετηρίδες. Αυτά τα ψάρια, ή τρίτωνες (μεγάλα κοχύλια), ό,τι κι αν ήταν, είχαν διατηρηθεί τόσο φρέσκα, έγραφε ο επιστημονικός συντάκτης, ώστε οι παρόντες, σπάζοντας τον πάγο, τα έφαγαν ΕΥΧΑΡΙΣΤΩΣ.

Το περιοδικό κατέπληξε ασφαλώς τους λιγοστούς αναγνώστες του, για το πως μπορεί να διατηρηθεί στον πάγο το κρέας του ψαριού για τόσο μεγάλο διάστημα, λίγοι όμως από αυτούς μπόρεσαν να συλλάβουν το πραγματικό συγκλονιστικό νόημα εκείνου του απερίσκεπτου σημειώματος.

Εμείς καταλάβαμε αμέσως. Είδαμε όλη αυτή τη σκηνή ζωντανή, με τις πιο παραμικρές λεπτομέρειες: πώς οι παρόντες κομματιαζαν τον πάγο με άγρια βιασύνη· πώς, χωρίς να δώσουν καμιά σημασία στα υψηλά ενδιαφέροντα της ιχθυολογίας και σκουντώντας ο ένας τον άλλον με τους αγκώνες, έκοβαν κομμάτια από τη χιλιόχρονη σάρκα, τα έσερναν στη φωτιά, τα λιανίζανε και χόρταιναν την πείνα τους.

Το καταλάβαμε, γιατί ανήκαμε κι εμείς σ' εκείνους τους ΠΑΡΟΝΤΕΣ, ανθρώπους από τη μοναδική στον κόσμο ισχυρή φυλή των Ζεκ (κρατουμένων), που θα μπορούσαν να φάνε ΕΥΧΑΡΙΣΤΩΣ έναν τρίτωνα.

Η περιοχή του ποταμού Κολύμα ήταν το μεγαλύτερο και το πιο φημισμένο νησί, ο πόλος της απανθρωπιάς αυτής της καταπληκτικής χώρας ΓΚΟΥΛΑΓΚ¹, που η γεωγραφία την έχει κομματιάσει σε αρχιπέλαγος, αλλά η ψυχολογία την αλυσόδεσε σε ήπειρο – μιας χώρας σχεδόν αθέατης, σχεδόν ανεπαίσθητης, όπου και κατοικούσε ο λαός των Ζεκ.

Αυτό το Αρχιπέλαγος ήταν διασπαρμένο μέσα σε μια άλλη χώρα, τη χώρα που το περιέκλεινε, χωνόταν στις πολιτείες της, υψωνόταν απειλητικά πάνω από τους δρόμους της – κι όμως μερικοί ούτε μάντευαν καν την ύπαρξή του, πάρα πολλοί το είχαν πολύ αόριστα ακουστά και μόνο εκείνοι που είχαν ζήσει εκεί ήξεραν τα πάντα γι' αυτό.

Μα αυτοί έμεναν σιωπηλοί, σαν να είχαν χάσει τη μιλιά τους στα νησιά του Αρχιπελάγους.

Σε μια ανέλπιστα καμπή της ιστορίας μας βγήκε στο φως κάτι, κάτι ασήμαντα ελάχιστο, γι' αυτό το Αρχιπέλαγος. Μα τα ίδια εκείνα χέρια, που φόρεσαν τις χειροπέδες στα δικά μας, απλώνουν τώρα τις παλάμες τους συμφιλιωτικά: "Δεν πρέπει!.. Δεν πρέπει να σκαλίζουμε το παρελθόν!... Όποιος θυμάται τα παλιά, να του βγει το μάτι!" Η παλιά παροιμία όμως καταλήγει: Αλλά όποιος ξεχνάει, να του βγουν και τα δύο!"

Οι δεκαετίες περνούν, και σκεπάζουν ανεπανόρθωτα τις ουλές και τις πληγές του παρελθόντος. Σ' αυτό το διάστημα μερικά νησιά διαλύθηκαν, λειώσανε, και η πολική θάλασσα της λήθης περνάει τα κύματά της από πάνω τους. Και κάποτε, στον αιώνα που μας έρχεται, αυτό το Αρχιπέλαγος, ο αέρας του και τα κόκαλα των κατοίκων του, παγωμένα μέσα σ' ένα στρώμα πάγου, θα φαίνονται σαν απίθανοι τρίτωνες.

Δεν θα αποτολμήσω να γράψω την ιστορία του Αρχιπελάγους: δεν μπόρεσα να διαβάσω τα αρχεία του. Θα καταφέρει άραγε κανείς, κάποτε, να τη γράψει;.. Εκείνοι που δεν θέλουν να ΘΥΜΟΥΝΤΑΙ είχαν (και θα έχουν ακόμα) αρκετό καιρό στη διάθεσή τους για να καταστρέψουν εντελώς όλα τα στοιχεία.

Τα ένδεκα χρόνια που πέρασα εκεί, δεν τα ένιωσα ούτε σαν ντροπή, ούτε σαν εφιαλτικό όνειρο, αλλά τον αγάπησα σχεδόν αυτό τον τερατώδη κόσμο, και τώρα ακόμα, ευτυχώς, λαβαίνω εμπιστευτικά πολλές καθυστερημένες αφηγήσεις και επιστολές. Θα μπορέσω άραγε να μεταφέρω εδώ τίποτε από τα κοκαλάκια και το κρέας, το ζωντανό άλλωστε ακόμα κρέας τον ζωντανό ακόμα και σήμερα τρίτωνα;

ΤΟ ΑΦΙΕΡΩΝΩ

σε όσους δεν έφτασε η ζωή
για να τα διηγηθούν αυτά.
Κι ας με συγχωρέσουν,
που δεν τα είδα όλα,
δεν τα θυμήθηκα όλα,
δεν τα μάντεψα όλα.

Ήταν πάνω από τις δυνάμεις ενός ανθρώπου να γράψει μόνος του αυτό το βιβλίο. Εκτός από όσα απεκόμισα από το Αρχιπέλαγος – πάνω στο τομάρι μου, με τη θύμηση, με το αυτί και το μάτι μου – υλικό γι' αυτό το βιβλίο μου έδωσαν με τις αφηγήσεις, τις αναμνήσεις και τα γράμματά τους:

//κατάλογος 227 ονομάτων//

Δεν εκφράζω εδώ την προσωπική μου ευγνωμοσύνη σ' αυτούς: τούτο το βιβλίο είναι το κοινό μας ομόψυχο μνημείο για όσους βασανίστηκαν και εκτελέστηκαν.

Από αυτό τον κατάλογο θα ήθελα να ξεχωρίσω εκείνους που κοπίασαν πολύ για να με βοηθήσουν, ώστε να εφοδιαστεί αυτό το έργο με πολλά βιβλιογραφικά στοιχεία από βιβλία σημερινών βιβλιοθηκών ή από βιβλία που έχουν κατασχεθεί και καταστραφεί προ πολλού, και γι' αυτό χρειάστηκε μεγάλη επιμονή για να βρεθεί ένα αντίτυπό τους. Και ακόμα περισσότερο θα ήθελα να ξεχωρίσω εκείνους που βοήθησαν να κρυφτή αυτό το χειρόγραφο σε ώρες επικίνδυνες, και ύστερα να γίνουν πολλά αντίγραφα του.

Δεν έφτασε όμως ακόμα η ώρα που θα μπορώ να τους αναφέρω όλους αυτούς με τα ονόματά τους.

Ο παλιός κρατούμενος στα Σολοφκύ Ντιμίτρι Πετρόβιτς Βιτκόφσκι θα έπρεπε να ήταν ο συντάκτης αυτού του βιβλίου. Αλλά η μισή ζωή του, που την πέρασε ΕΚΕΙ (τα απομνημονεύματά του για τα στρατόπεδα έτσι ακριβώς ονομάζονται "Η Μισή Ζωή"), του προκάλεσε πρόωρη παράλυση. Με χαμένη κιόλας τη φωνή του, μπόρεσε να διαβάσει μόνο μερικά τελειωμένα κεφάλαια κι έτσι βεβαιώθηκε πως για όλα ΘΑ ΓΙΝΕΙ ΛΟΓΟΣ.

Και επειδή η ελευθερία θα χρειαστεί πολύ καιρό ακόμα για να λάμψη στη χώρα μας και το πέρασμα αυτού του βιβλίου από χέρι σε χέρι θα είναι πολύ επικίνδυνο, πρέπει να ευχαριστήσω θερμά και τους μελλοντικούς μου αναγνώστες εκ μέρους εκείνων, εκ μέρους των χαμένων.

Όταν άρχισα αυτό το βιβλίο, το 1958, δεν μου ήταν γνωστά τα απομνημονεύματα κανενός, ούτε και κανένα λογοτεχνικό έργο για τα στρατόπεδα. Στα χρόνια που το δούλευα, ως το 1967, γνώρισα σιγά-σιγά τα "Αφηγήματα του Κολύμα" του Βαρλάμ Σαλάμωφ και τις αναμνήσεις των Ντ. Βιτκόφσκι, Ε. Γκίνζμπουργκ και Ο. Αντάμοβα – Σλίοζμπεργκ, έργα στα οποία αναφέρομαι κατά την αφήγησή μου σαν σε λογοτεχνικά στοιχεία γνωστά σε όλους (όπως και θα γίνουν τελικά!).

Παρά τις επιδιώξεις τους, αντίθετα στη θέλησή τους, γι' αυτό το βιβλίο μου έδωσαν ανυπολόγιστης αξίας υλικό, διατήρησαν πολλά σημαντικά στοιχεία, ακόμα και αριθμούς, και τον ίδιο τον αέρα που ανέπνεαν, ο Μ. Γ. Σουντράμπ – Λάτσις, ο Ν. Β. Κρυλένκο – ο βασικός δημόσιος κατήγορος για πολλά χρόνια – καθώς και ο διάδοχός του Α. Γ. Βισίνσκυ με όλους τους δικηγόρους βοηθούς του, από τους οποίους δεν μπορώ να μην ξεχωρίσω

τον Ι. Λ. Αβερμπάχ.

Υλικό γι' αυτό το βιβλίο μου έδωσαν επίσης ΤΡΙΑΝΤΑ ΕΞΗ σοβιετικοί συγγραφείς με επικεφαλής τον ΜΑΞΙΜ ΓΚΟΡΚΥ – συγγραφείς του επαίσχυντου βιβλίου για τη διώρυγα Μπιελομόρσκ (Λευκής Θάλασσας), που για πρώτη φορά στη ρωσική λογοτεχνία εξύμνησε την εργασία των σκλάβων.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ **Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ**

«Σ' αυτή την εποχή της δικτατορίας και περιστοιχισμένοι από εχθρούς από όλες τις πλευρές, δείχνουμε πότε – πότε περιττή ευσπλαχνία, περιττή καλοψυχία».

Κρυλένκο, αγόρευση στη δίκη του Βιομηχανικού Κόμματος

1 Η ΣΥΛΛΗΨΗ

Πως πηγαίνει κανείς σ' αυτό το μυστηριώδες Αρχιπέλαγος; Κάθε ώρα πετούν για εκεί αεροπλάνα, φεύγουν πλοία, τραίνα ξεκινούνε ξεφυσώντας, αλλά δεν υπάρχει επάνω τους ούτε μια επιγραφή που να δείχνει τον προορισμό τους. Οι υπάλληλοι στις θυρίδες των εισιτηρίων και οι πράκτορες της Σοβτουρίστ (τουρισμός εσωτερικού) και της Ιντουρίστ (τουρισμός εξωτερικού) θα απορήσουν αν ζητήσετε κανένα εισιτήριο για εκεί. Δεν ξέρουν, δεν έχουν ακούσει τίποτα ούτε για το Αρχιπέλαγος γενικά, ούτε για κανένα από τα αμέτρητα νησάκια του.

Αυτοί που πηγαίνουν να διοικήσουν το Αρχιπέλαγος, βγαίνουν από τις σχολές του Υπουργείου Εσωτερικών.

Αυτοί που πηγαίνουν να φρουρήσουν το Αρχιπέλαγος, επιλέγονται μεταξύ των στρατιωτικών επιτρόπων.

Και αυτοί που πηγαίνουν εκεί για να πεθάνουν, όπως εσείς κι εγώ, αναγνώστες μου, πρέπει να περάσουν οπωσδήποτε και αποκλειστικά από τη σύλληψη.

Η σύλληψη!! Χρειάζεται να πούμε πως είναι ανατροπή ολόκληρης της ζωής σας; Πως είναι αστροπελέκι που σας χτυπάει κατακέφαλα; Πως είναι μια αδιανόητη ψυχική αναστάτωση, που δεν μπορεί ο καθένας να τη συνηθίσει και γλιστράει συχνά στην παραφροσύνη;

Ο κόσμος έχει τόσα κέντρα όσα και ζωντανά πλάσματα. Ο καθένας μας είναι κέντρο του κόσμου και ο κόσμος θρυμματίζεται, όταν κάποιος σας σφυρίξει: «**Συλλαμβάνεστε!**».

Αφού συλλαμβάνεστε **εσείς**, τι άλλο μπορεί ν' αντέξει σ' αυτό τον σεισμό;

Μη μπορώντας όμως με το θολωμένο μυαλό μας να συλλάβουμε αυτή την ανατροπή του κόσμου, τόσο οι πιο ικανοί όσο και οι πιο απλοϊκοί από μας δεν βρίσκουμε, αυτή τη στιγμή, να αντλήσουμε από όλη την εμπειρία της ζωής μας παρά μόνο την κραυγή:

–Εγώ; Γιατί;

Είναι μια ερώτηση που ειπώθηκε εκατομμύρια και εκατομμύρια φορές πριν από μας και δεν πήρε ποτέ καμιά απάντηση.

Η σύλληψη είναι μια αστραπιαία ριζική μεταβολή, μια μεταφορά, μια μετάσταση από μια κατάσταση σε άλλη.

Καθώς ακολουθούσαμε τον μακρύ, λοξό δρόμο της ζωής μας, τρέχαμε ευτυχισμένοι ή σερνόμαστε δυστυχισμένοι μπροστά από φράχτες,

φράχτες, φράχτες – σάπιους σανιδένιους φράχτες, χωμάτινες, από τούβλα ή από τσιμέντο μάντρες, κιγκλιδώματα από χυτοσίδηρο. Και δεν κάναμε ποτέ τη σκέψη: τι να βρίσκεται από πίσω τους; Δεν επιχειρήσαμε ούτε με τα μάτια, ούτε με τη σκέψη να κοιτάξουμε πίσω από αυτούς τους φράχτες – και όμως εκεί ακριβώς αρχίζει η χώρα ΓΚΟΥΛΑΓΚ, δίπλα μας, εντελώς δίπλα μας, δυο μέτρα από μας. Ούτε προσέξαμε ποτέ, σ' αυτούς τους φράχτες, τον αμέτρητο αριθμό από τις κλειδαμπαρωμένες, καλά καμουφλαρισμένες πορτούλες και αυλόπορτες. Όλες, όλες αυτές οι αυλόπορτες ήταν ετοιμασμένες για μας! Και ξαφνικά ανοίγει διάπλατα, γρήγορα, κάποια μοιραία πόρτα και τέσσερα λευκά αντρικά χέρια, ασυνήθιστα στη δουλειά μα αρπακτικά, μας γραπώνουν από τα πόδια, από τα χέρια, από τον γιακά, από τον σκούφο, από το αυτί – μας τραβολογάνε μέσα σαν σακιά, και την αυλόπορτα πίσω μας, την αυλόπορτα που βγάζει στην προηγούμενη ζωή μας, την κλείνουν μια για πάντα, χτυπώντας τη δυνατά.

Αυτό είναι όλο. Συλλαμβάνεστε!

Και δεν βρίσκετε άλλη απάντηση παρά ένα αρνίσιο βέλασμα:

–Εγώ; Γιατί;

Αυτή είναι η σύλληψη: μια λάμψη εκτυφλωτική κι ένα αστροπελέκι, που σπρώχνει με μιας το παρόν στο παρελθόν και κάνει το αδύνατο ένα παρόν με πλήρη δικαιώματα.

Κι αυτό είναι όλο. Και δεν είστε σε θέση ν' αφομοιώσετε τίποτε άλλο ούτε την πρώτη ώρα, ούτε το πρώτο μερόνυχτο.

Μέσα στην απόγνωσή σας, θα σας γνέφει ακόμα το απατηλό φεγγάρι του τσίρκου· "Είναι λάθος! Θα βρεθεί άκρη!"

Όσο για όλα τα άλλα, που σήμερα έχουν πάρει τη μορφή της παραδοσιακής, ακόμα και της λογοτεχνικής αντίληψης για τη σύλληψη, θα συγκεντρωθούν και θα μορφοποιηθούν όχι πια στη δική σας αναστατωμένη μνήμη, αλλά στη μνήμη της οικογένειάς σας και των γειτόνων σας.

Είναι ένα διαπεραστικό νυχτερινό κουδούνισμα ή ένα βάρβαρο χτύπημα στην πόρτα. Είναι η νταηλίδικη εισβολή από βρώμικες μπότες άγρυπνων αστυνομικών. Είναι ο τρομοκρατημένος μάρτυρας, που κρύβεται πίσω από τις πλάτες τους σαν δαρμένο σκυλί. (Και τι τον θέλουν αυτόν τον μάρτυρα; Τα θύματα δεν τολμούν να το σκεφτούν, οι πράκτορες δεν το θυμούνται, αλλά έτσι ορίζουν οι διαταγές, και θα αναγκαστεί να μείνει εδώ όλη τη νύχτα και να υπογράψει το πρωί. Και για τον σηκωμένο με το ζόρι από το κρεβάτι του μάρτυρα, αυτό είναι επίσης μαρτύριο: να περιφέρεται τη μια νύχτα μετά την άλλη και να παραβρίσκεται στη σύλληψη των γειτόνων και των γνωστών του).

Η παραδοσιακή σύλληψη είναι ακόμα χέρια τρεμάμενα που ετοιμάζουν τα

πράγματα για εκείνον που φεύγει: αλλαξιές εσώρουχα, κομμάτια σαπούνη, λίγα τρόφιμα, και κανείς δεν ξέρει τι ακριβώς χρειάζεται, τι μπορεί και τι είναι καλύτερα να φορέσει. Οι αστυνομικοί όμως βιάζονται και διακόπτουν τις ετοιμασίες: «Δεν έχει ανάγκη από τίποτα. Θα του δώσουν εκεί να φάει. Εκεί κάνει ζέστη». (Όλα ψέματα! Και τους βιάζουν μόνο και μόνο για να τους τρομοκρατήσουν).

Η παραδοσιακή σύλληψη είναι ακόμα, ύστερα, αφού πάρουν τον δύστυχο τον κρατούμενο, η πολύωρη έρευνα του διαμερίσματος από μια σκληρή, ξένη, καταθλιπτική δύναμη. Είναι η διάρρηξη και το άνοιγμα, το ρίξιμο καταγής και το ξερίζωμα από τους τοίχους, το πέταγμα των πραγμάτων που βρίσκονται στις ντουλάπες και στα τραπέζια, το τίναγμα, το σκόρπισμα, το σχίσιμο και το σώριασμα βουνών από σκουπίδια στο πάτωμα, και το τρίξιμο κάτω από τις μπότες. Και δεν υπάρχει τίποτα ιερό όσο διαρκεί η έρευνα! Όταν έπιασαν τον μηχανοδηγό των τραίνων Ινόσιν, στο δωμάτιο βρισκόταν το φέρετρο με το παιδί του, που μόλις είχε πεθάνει. Οι **εκπρόσωποι του νόμου** πέταξαν το παιδί από το φέρετρο, και έφαξαν και εκεί! Σηκώνουν ακόμα και τους αρρώστους από τα κρεβάτια τους και λύνουν τους επιδέσμους². Τίποτα δεν μπορεί να θεωρηθεί παράλογο στη διάρκεια της έρευνας! Από τον Τσετβερούχιν, συλλέκτη παλαιών εγγράφων, "άρπαξαν αρκετά φύλλα τσαρικών διαταγμάτων (ουκάζια)", και συγκεκριμένα τα ουκάζια για τον τερματισμό του πολέμου με τον Ναπολέοντα, για τη σύναψη της Ιεράς Συμμαχίας και για τη Δέηση που έγινε εναντίον της χολέρας το 1830. Από τον καλύτερο γνώστη μας του Θιβέτ Βοστρικόφ κατασχέσανε αρχαία πολύτιμα θιβετιανά χειρόγραφα (και οι μαθητές του μακαρίτη κατάφεραν να τα γλιτώσουν από τα χέρια της Κα-Κε-Μπε³ μόνο ύστερα από 30 χρόνια!) Όταν έπιασαν τον ειδικό των ανατολικών μελετών Νέφσκυ, του πήραν τα χειρόγραφα των Ταγκούτ (και ύστερα από 25 χρόνια στον μακαρίτη απονεμήθηκε μεταθανάτια το βραβείο Λένιν, γιατί κατάφερε πρώτος να τα διάβαση). Από τον Κάργκερ πήραν το αρχείο των Οστιάκ του ποταμού Γιενισεί και απαγόρευσαν το σύστημα γραφής και το αλφάβητο που είχε εφεύρει αυτός – έτσι ένας ολόκληρος λαός έμεινε χωρίς γραφή. Θα χρειαζόταν πολύς καιρός για να τα περιγράψει κανείς όλα αυτά λογοτεχνικά, να πώς χαρακτηρίζει όμως ο λαός τις έρευνες της αστυνομίας: **Ψάχνουν να βρουν ό,τι δεν υπάρχει.**

Όσα κατασχεθούν, τα παίρνουν μαζί τους, καμιά φορά μάλιστα αναγκάζουν και τον ίδιο τον κρατούμενο να τα μεταφέρει. Έτσι η Νίνα Αλεξάντροβνα Παλτσίνσκαγια κουβάλησε στην πλάτη της το σακί με τα χαρτιά και τα γράμματα του μακαρίτη του άντρα της, του ακαταπόνητου μεγάλου Ρώσου μηχανικού, και τα πήγε η ίδια στο στόμα ΤΟΥΣ, για πάντα, χωρίς γυρισμό.

Για εκείνους που μένουν μετά τη σύλληψη, αρχίζει μια μακρόσυρτη, ρημαγμένη, άδεια ζωή. Δοκιμάζουν να στείλουν δέματα. Μα από όλες τις θυρίδες ακούγονται γαυγίσματα: «Τέτοιο όνομα δεν υπάρχει στον κατάλογο», «δεν έχουμε κανένα τέτοιο!» Στις χειρότερες μέρες του Λένινγκραντ, για να φτάσεις σ' αυτή τη θυρίδα, χρειαζόταν να σταθείς στην ουρά πέντε μερόνυχτα. Και μόνο έπειτα από κανένα εξάμηνο, ή και

χρόνο ακόμα, ο ίδιος ο κρατούμενος ίσως να δώσει κανένα σημείο ζωής ή ίσως να σας πληροφορήσουν απότομα: «Δεν έχει δικαίωμα αλληλογραφίας». Κι αυτό σημαίνει – για πάντα. «Δεν έχει δικαίωμα αλληλογραφίας» – σημαίνει σχεδόν σίγουρα: τουφεκίστηκε⁴.

Έτσι φανταζόμαστε τη σύλληψη.

Και τη φανταζόμαστε σωστά, γιατί η νυχτερινή σύλληψη του τύπου που περιγράψαμε είναι αυτή που προτιμούν στη χώρα μας, επειδή παρουσιάζει σημαντικά πλεονεκτήματα. Όλοι οι ένοικοι του σπιτιού πεθαίνουν από τον φόβο τους, μόλις ακούγεται το πρώτο χτύπημα στην πόρτα. Εκείνος που συλλαμβάνεται σέρνεται έξω από το ζεστό του κρεβάτι, είναι ανήμπορος και αγουροξυπνημένος, με θολό μυαλό. Στη νυχτερινή σύλληψη οι αστυνομικοί έχουν την υπεροχή: είναι κάμποσοι και οπλισμένοι εναντίον ενός, που δεν πρόλαβε να κουμπώσει καν το παντελόνι του. Στη διάρκεια της σύλληψης και της έρευνας σίγουρα δεν θα συγκεντρωθεί μπροστά στην πόρτα πλήθος από πιθανούς φίλους του θύματος. Επίσης, πηγαίνοντας αργά και με τη σειρά σ' ένα σπίτι, έπειτα σ' ένα άλλο, την άλλη μέρα σε τρίτο κι έπειτα σε τέταρτο, τα αρμόδια αποσπάσματα έχουν τη δυνατότητα να ρίχνουν στις φυλακές πολύ περισσότερους κατοίκους της πόλης από τους αστυνομικούς που τα αποτελούν.

Η νυχτερινή σύλληψη έχει ακόμα κι ένα άλλο πλεονέκτημα: ούτε οι ένοικοι των γειτονικών σπιτιών, ούτε οι διαβάτες στους δρόμους βλέπουν πόσους έπιασαν τη νύχτα. Οι συλλήψεις τρομοκρατούν μόνο τους πιο κοντινούς γείτονες, ενώ για τους πιο μακρινούς το γεγονός δεν έχει μεγάλη σημασία. Είναι σαν να μην έγινε τίποτα. Στην ίδια κορδέλα της ασφάλτου, όπου τη νύχτα πηγαινοέρχονται οι κλούβες, περνούν τη μέρα παρελάσεις της νεολαίας με σημαίες, λουλούδια και χαρούμενα τραγούδια.

Εκείνοι όμως που **κάνουν τις συλλήψεις**, που η υπηρεσία τους συνίσταται αποκλειστικά σ' αυτή τη δουλειά και βλέπουν τη φρίκη των συλληφθέντων σαν κάτι ενοχλητικό και συνηθισμένο, έχουν πολύ πιο πλατιά αντίληψη για το έργο τους. Διαθέτουν και ολόκληρη σχετική θεωρία, μην έχετε την αφέλεια να νομίζετε πως δεν έχουν. Η συλληψηολογία αποτελεί σημαντικό τμήμα της γενικής σωφρονιστικής και θεμελιώνεται σε βασική κοινωνική θεωρία. Οι συλλήψεις χωρίζονται σε κατηγορίες σύμφωνα με διάφορα κριτήρια: νυχτερινές και ημερήσιες, κατ' οίκον, στον τόπο εργασίας και στο ταξίδι, για πρώτη ή για δεύτερη φορά, ατομικές ή ομαδικές. Χωρίζονται επίσης ανάλογα με τον βαθμό του απαιτούμενου αιφνιδιασμού και της προβλεπομένης αντίστασης (μα σε δεκάδες εκατομμύρια περιπτώσεις, δεν προβλεπόταν καμιά αντίσταση, όπως και δεν έγινε). Οι συλλήψεις χωρίζονται και από τη σημαντικότητα της έρευνας που δόθηκε εντολή να γίνει⁵, από το αν είναι ή δεν είναι απαραίτητο να γίνει καταγραφή για την κατάσχεση, αν πρέπει να σφραγιστούν δωμάτια ή ολόκληρο το σπίτι. Χωρίζονται ακόμα από το αν πρέπει να συλληφθεί και η σύζυγος ύστερα από τον σύζυγο και να σταλούν τα παιδιά σε ορφανοτροφείο, ή αν πρέπει να σταλεί όλη η υπόλοιπη οικογένεια στην εξορία, ή ακόμα και οι γέροι στο στρατόπεδο.

Λοιπόν οι συλλήψεις είναι πολύ ποικιλόμορφες; Η Ουγγαρέζα Ίρμα Μέντελ εξασφάλισε κάποτε (το 1926) από την Κομιντέρν (Κομμουνιστική Διεθνή) δυο εισιτήρια σε μιαν από τις πρώτες σειρές του θεάτρου Μπολσόι. Ο ανακριτής Κλέγκελ τη φλερτάριζε και εκείνη τον κάλεσε να πάνε μαζί. Πέρασαν πολύ τρυφερά στην παράσταση, και ύστερα εκείνος την πήγε... κατευθείαν στη Λουμπιάνκα (μεγάλη φυλακή στη Μόσχα). Κάποια ηλιόλουστη μέρα του Ιουλίου του 1927, αν είδατε στη γέφυρα Κουζνέτσκι ένα νεαρό λιμοκοντόρο να βοηθάει την όμορφη Άννα Σκίρπνικοβα, με το στρογγυλό προσωπάκι και τις κοκκινόξανθες κοτσίδες της, που μόλις είχε αγοράσει ένα μπλε ύφασμα για να φτιάξει φουστάνι, ν' ανεβαίνει σ' ένα μόνιππο (ο αμαξάς κατάλαβε αμέσως και κατσούφιασε: τα **όργανα** δεν θα του πλήρωναν την κούρσα), να ξέρετε πως δεν επρόκειτο για ερωτικό ραντεβού αλλά πάλι για σύλληψη. Σε λίγο έστριψαν προς τη Λουμπιάνκα και μπήκαν στο ολόμαυρο ρύγχος της πύλης. Και όταν (ύστερα από άλλες είκοσι δυο ανοίξεις) ο πλοίαρχος Μπορίς Μπουρκόφσκι, με την άσπρη του στολή και παρφουμαρισμένος με ακριβή κολόνια, αγοράζει μια τούρτα για κάποια κοπέλα, μην παίρνετε όρκο ότι η τούρτα αυτή θα φτάσει στα χέρια της κοπέλας και δεν θα κομματιαστή από τα μαχαίρια αυτών που θα τον ψάξουν και δεν θα την κουβαλήσει ο πλοίαρχος στο πρώτο κελί, που θα γνωρίσει στη ζωή του. Όχι, ποτέ δεν παραμελήθηκε στη χώρα μας ούτε η σύλληψη μέρα-μεσημέρι, ούτε η σύλληψη στον δρόμο, ούτε η σύλληψη μέσα στην πολυκοσμία. Γίνεται όμως πάντα πολύ ωραία και – πράγμα καταπληκτικό! – τα ίδια τα θύματα σαν να συνεργάζονται με τους αστυνομικούς και φέρνονται όσο γίνεται πιο ευγενικά, ώστε να μην αντιληφθούν οι ζωντανοί τον χαμό του καταδικασμένου.

Δεν γίνεται να συλλάβουν τον καθένα στο σπίτι του, χτυπώντας πρώτα την πόρτα (κι αν πρέπει να χτυπήσουν την πόρτα, αυτό το κάνει ο θυρωρός ή ο ταχυδρόμος), ούτε είναι δυνατό να πιάσουν τον καθένα στη δουλειά του. Αν ο συλλαμβανόμενος είναι ζόρικος, είναι πιο εύκολο να τον πιάσουν **έξω** από το συνηθισμένο του περιβάλλον – μακριά από τους συγγενείς του, τους συναδέλφους του, τους ομοϊδεάτες του, από κάθε μέρος κατάλληλο για κρυψώνα. Δεν πρέπει να προλάβει ούτε να καταστρέψει, ούτε να κρύψει τίποτα, ούτε να ειδοποίηση κανέναν. Τους ανώτερους λειτουργούς, στρατιωτικούς ή στελέχη του κόμματος, τους τοποθετούσαν καμιά φορά σε νέες θέσεις, έθεταν στη διάθεσή τους ειδικό βαγόνι-σαλόνι και τους έπιαναν κατά το ταξίδι. Κάποιος αφανής θνητός, που έχει τρομοκρατηθεί από το κύμα των συλλήψεων και τον βασανίζουν μια βδομάδα κιόλας οι λοξές ματιές των προϊσταμένων του, καλείται ξαφνικά στα τοπικά γραφεία του συνδικάτου, όπου του προσφέρουν όλο χαρά ένα εισιτήριο για τα αναπαυτήρια του Σότσι. Το κουνέλι συγκινείται – άδικα λοιπόν τρομοκρατήθηκε τόσο πολύ. Τους ευχαριστεί ενθουσιασμένος και τρέχει στο σπίτι του για να ετοιμάσει τη βαλίτσα του. Του μένουν μόλις δυο ώρες, ώσπου να φύγει το τραίνο, και βρίζει την αργοκίνητη γυναίκα του. Να κι ο σταθμός! Έχει ακόμα αρκετή ώρα στη διάθεσή του. Στην αίθουσα αναμονής ή στο μπαρ τον φωνάζει ένας συμπαθητικός νεαρός: «Δεν με γνωρίζετε, Πιότρ Ιβάνιτς;» Ο Πιότρ Ιβάνιτς βρίσκεται σε δύσκολη θέση: «Δεν σας θυμάμαι, αν και...» Ο νεαρός είναι γεμάτος διαχύσεις: «Μα πώς, μα πώς, ελάτε να σας θυμίσω...» και, χαιρετώντας ευγενικά τη σύζυγο του Πιότρ Ιβάνιτς, της

λεει: «Με συγχωρείτε, θα σας πάρω τον άντρα σας **για μια στιγμή**...» Η σύζυγος δίνει την άδεια, ο άγνωστος πιάνει με οικειότητα τον Πιότρ Ιβάνιτς από το χέρι – και τον παίρνει για δέκα χρόνια, ή για πάντα!

Ο κόσμος στον σταθμό πηγαινοέρχεται ολόγυρα και δεν αντιλαμβάνεται τίποτα... Μην ξεχνάτε πως σε κάθε σταθμό υπάρχει τμήμα της Γκεπεού και μερικά κελιά.

Η φορτικότητα αυτών των δήθεν γνωστών είναι τόσο έντονη, ώστε όποιος δεν έχει συνηθίσει στους λυκίσιους τρόπους των στρατοπέδων, δύσκολα μπορεί να τους ξεφορτωθεί. Και μη νομίζετε πως επειδή είστε, λόγου χάρη, ο Αλ-ερ Ντ., υπάλληλος της Αμερικανικής πρεσβείας, δεν μπορούν να σας συλλάβουν μέρα-μεσημέρι στην οδό Γκόρκυ, δίπλα στο κεντρικό τηλεγραφείο. Ο άγνωστος φίλος σας χιμάει επάνω σας μέσα στο πυκνό πλήθος με ανοιχτές τις αρπακτικές αγκάλες του: «Σάσα!» φωνάζει με όλη του τη δύναμη, χωρίς να κρύβεται, καθόλου. «Παλιόφιλε! Χρόνια και ζαμάνια έχουμε να ιδωθούμε!... Έλα, πάμε στην άκρη, να μην ενοχλούμε τον κόσμο». Και εκεί, στην άκρη, δίπλα στο πεζοδρόμιο, μόλις έχει σταματήσει ένα αυτοκίνητο "Πομπιέντα" (Σε μερικές μέρες το πρακτορείο ΤΑΣ θα δηλώσει οργισμένα σε όλες τις εφημερίδες πως οι αρμόδιοι κύκλοι δεν γνωρίζουν τίποτα για την εξαφάνιση του Αλ-ερ Ντ.) Χρειάζεται σοφία γι' αυτό; Οι λεβέντες μας έκαναν παρόμοιες συλλήψεις και στις Βρυξέλλες (έτσι έπιασαν τον Ζόρα Μπλεντνώφ). Τι κουβέντα λοιπόν μπορεί να γίνεται για τη Μόσχα;

Πρέπει ν' αναγνωρίσουμε την αξία των **Πρακτόρων**. Σ' έναν αιώνα που οι λόγοι των ρητόρων, τα θεατρικά έργα και τα σχέδια των γυναικείων φορεμάτων φαίνονται σαν να βγήκαν από το ίδιο καλούπι, οι συλλήψεις παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Σας παίρνουν ιδιαιτέρως στην πύλη του εργοστασίου, αφού βεβαιώνονται για την ταυτότητά σας, όταν δείχνετε την άδεια εισόδου, και σας συλλαμβάνουν. Σας βουτάνε από το στρατιωτικό νοσοκομείο με 39° πυρετό (περίπτωση Χανς Μπερνστάιν) και ο γιατρός δεν φέρνει καμιά αντίρρηση (ας τολμήσει, αν του βαστάει!). Σας αρπάζουν πάνω από το χειρουργικό τραπέζι την ώρα που σας εγχειρίζουν για έλκος (περίπτωση Ν.Μ. Βορομπιόφ, εκπαιδευτικού επιθεωρητή το 1936) και μισοπεθαμένο, μέσα στα αίματα, σας χώνουν σε ένα κελί (όπως θυμάται ο Καρπούνιτς). Εσείς (η Νάντια Λεβίτσκαγια) καταφέρνετε να πάρετε άδεια για να δείτε την καταδικασμένη μητέρα σας, και η συνάντησή σας αποδειχνεται πως είναι αντιπαράσταση και σύλληψη! Στο κατάστημα "Γκαστρονόμ" σας καλούν στο τμήμα παραγγελιών και σας πιάνουν εκεί. Σας συλλαμβάνει ο ζητιάνος που φιλοξενήσατε τη νύχτα στο σπίτι σας από ευσπλαχνία. Σας συλλαμβάνει ο υπάλληλος που ήρθε να μετρήσει την κατανάλωση ρεύματος. Σας συλλαμβάνει ο ποδηλάτης που έπεσε πάνω σας στον δρόμο. Σας συλλαμβάνουν ο ελεγκτής του τραίνου, ο σοφέρ του ταξί, ο υπάλληλος του ταμιευτηρίου ή ο διευθυντής του κινηματογράφου. Όλοι τους μπορούν να σας συλλάβουν και πολύ αργά πια βλέπετε την αστυνομική τους ταυτότητα, που την έχουν κρυμμένη βαθιά στην τσέπη.

Οι συλλήψεις μοιάζουν καμιά φορά με παιχνίδι, μόνο που αφιερώνεται σ' αυτές περίσσια εφευρετικότητα, παραπανίσια ενέργεια, ενώ το θύμα έτσι κι αλλιώς δεν πρόκειται ν' αντισταθεί. Μήπως μ' αυτό τον τρόπο οι πράκτορες θέλουν να δικαιολογήσουν τον μισθό τους και τον μεγάλο τους αριθμό; Γιατί, όπως φαίνεται, θα ήταν αρκετό να στείλουν απλώς ειδοποιητήρια στα σημαδεμένα κουνέλια – και αυτά θα παρουσιάζονταν πρόθυμα στην ορισμένη ώρα, με ακρίβεια δευτερολέπτου, με τομπογαλάκι τους στο χέρι, μπροστά στη μαύρη σιδερένια εξώπορτα της Υπηρεσίας Ασφαλείας, για να καταλάβουν ένα κομμάτι του πατώματος στο προορισμένο γι' αυτούς κελί. (Μήπως έτσι δεν συλλαμβάνουν τους κολχόζνικους; Αυτό θα έλειπε, να πάνε να τους βρουν νυχτιάτικα στην καλύβα τους, περνώντας τους άθλιους δρόμους. Τους καλούν απλούστατα στο αγροτικό Σοβιέτ, και εκεί τους πιάνουν. Τους απλούς εργάτες τους καλούν στα γραφεία του εργοστασίου).

Φυσικά, κάθε μηχανή έχει ορισμένα όρια αποδόσεως, που δεν μπορεί να τα ξεπεράσει. Στα 1945–1946, χρόνια εντατικής και αδιάκοπης δουλειάς, όταν τα στρατιωτικά τρέινα έφταναν από την Ευρώπη το ένα μετά το άλλο και έπρεπε να απορροφηθούν όσοι έρχονταν και να σταλούν στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ, τότε κανείς δεν χρησιμοποιούσε πια αυτό το περιττό παιχνίδι, η ίδια η θεωρία ξεθώριασε αρκετά, έχασε τα τελετουργικά της φτερά και οι συλλήψεις δεκάδων χιλιάδων ατόμων κατάντησαν ένα βαρετό προσκλητήριο: οι πράκτορες στέκονταν με τους καταλόγους στο χέρι, καλούσαν ανθρώπους από το ένα τρέινο, τους φόρτωναν σ' ένα άλλο, κι αυτή ήταν όλη η σύλληψη.

Βασικό γνώρισμα των πολιτικών συλλήψεων στο τόπο μας, για μερικές δεκαετίες, ήταν το γεγονός ότι πιάνονταν άνθρωποι εντελώς αθώοι, που γι' αυτό ακριβώς ήταν απροετοίμαστοι και για την πιο παραμικρή αντίσταση. Αυτό δημιουργούσε ένα γενικό αίσθημα υποταγής στη μοίρα και την εντύπωση (αρκετά σωστή άλλωστε με το σύστημα του εσωτερικού διαβατηρίου που εφαρμόζεται στη χώρα μας) πως είναι αδύνατο να ξεφύγεις από τη Γκεπεού ή τη Νι-Κα-Βε-Ντε. Ακόμα και την εποχή που η επιδημία των συλλήψεων βρισκόταν στο αποκορύφωμά της, όταν οι άνθρωποι, φεύγοντας κάθε μέρα για τη δουλειά τους, αποχαιρετούσαν την οικογένειά τους, γιατί δεν ήταν σίγουροι πως θα γύριζαν το βράδυ, ακόμα και τότε δεν προσπαθούσαν ποτέ σχεδόν να το σκάσουν (και αυτοκτονούσαν μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις). Κι αυτό ακριβώς χρειαζόταν. Το ήσυχο αρνί είναι ό,τι πρέπει για τον λύκο!

Αυτό γινόταν ακόμα και γιατί τα θύματα δεν καταλάβαιναν τον μηχανισμό των επιδημιών των συλλήψεων. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα **όργανα** δεν είχαν κανένα βαθύτερο λόγο για να διαλέξουν ποιον θα έπιαναν και ποιον δεν θα ενοχλούσαν. Φτάνει να συμπλήρωναν τον καθορισμένο αριθμό. Το συμπλήρωμα του αριθμού μπορούσε να γίνεται με βάση κάποια λογική, μπορούσε όμως και να γίνεται εντελώς στην τύχη. Το 1937 παρουσιάστηκε στα γραφεία της Νι-Κα-Βε-Ντε του Νοβοτσερκάσκ μια γυναίκα για να ρωτήσει τι να κάνει το μωρό της γειτόνισσας, που είχε μείνει νηστικό μετά τη σύλληψη της μητέρας του. «Καθίστε λιγάκι» της είπαν «θα σας πούμε». Δυο ώρες

περίμενε η γυναίκα, ώσπου την πήραν από την αίθουσα αναμονής και την έβαλαν σε ένα κελί: Έπρεπε να συμπληρωθεί γρήγορα ο αριθμός, για να σταλούν οι κρατούμενοι στην πόλη, και αυτή τη βρήκαν πρόχειρη! Το αντίθετο συνέβη στον Λεττονό Αντρέι Πάβελ από την Όρσα. Η Νι-Κα-Βε-Ντε πήγε στο σπίτι του να τον συλλάβει. Εκείνος δεν άνοιξε την πόρτα, πήδησε από το παράθυρο, πρόλαβε να το σκάσει και πήγε κατευθείαν στη Σιβηρία. Λοιπόν, μ' όλο που έζησε εκεί χωρίς ν' αλλάξει το επίθετό του και ήταν ολοφάνερο από τα χαρτιά του πως ήταν από την Όρσα, δεν τον συνέλαβαν ΠΟΤΕ, ούτε τον κάλεσαν στην Αστυνομία, ούτε καν τον θεώρησαν ύποπτο. Γιατί υπάρχουν τριών ειδών διώξεις: μπορεί να διώκεται κανείς σε όλη τη χώρα, σε μια μόνο δημοκρατία ή σε μια μόνο περιοχή, και σχεδόν οι μισές διώξεις σ' εκείνες τις επιδημίες ήταν τοπικές. Ένα άτομο, που διάλεξαν να το συλλάβουν συμπτωματικά, να πούμε ύστερα από την καταγγελία ενός γείτονά του, μπορούσε ν' αντικατασταθεί πολύ εύκολα με έναν άλλο γείτονά του. Άτομα που πιάστηκαν τυχαία σ' ένα μπλόκο ή βρέθηκαν σε κάποιο διαμέρισμα, όπου είχε στηθεί ενέδρα, και είχαν το θάρρος, όπως ο Α. Πάβελ, να το σκάσουν την ίδια ώρα, πριν προλάβουν να τους ανακρίνουν, δεν ξαναπιάνονταν ποτέ, ούτε γινόταν καμιά δίωξη εναντίον τους. Εκείνοι όμως που έμεναν, περιμένοντας να τους απονεμηθεί δικαιοσύνη, καταδικάζονταν. Και όλοι σχεδόν, η συντριπτική πλειοψηφία τους, φέρνονταν με τον ίδιο τρόπο: λιπόψυχα, ανήμπορα, μοιρολατρικά.

Είναι αλήθεια πως αν έλειπε ο καταζητούμενος, η Νι-Κα-Βε-Ντε έβαζε τους συγγενείς του να υπογράψουν μια δήλωση πως δεν θα έφευγαν από την πόλη και δεν το είχε σε τίποτα να συλλάβει αυτούς που έμειναν στη θέση εκείνου που ξέφυγε.

Η γενική αθωότητα γεννάει τη γενική αδράνεια. Ίσως να **μη σε πιάσουν** ακόμα; Ίσως να γλιτώσεις; Ο Α. Γ. Λαντιζένσκυ ήταν δάσκαλος στο απόκεντρο χωριό Κολογκρίβ. Το 1937 τον πλησίασε στην αγορά ένας μουζίκος και τον ειδοποίησε εκ μέρους κάποιου: «Φύγε γρήγορα, Αλεξάντρ Ιβάνιτς, το όνομά σου είναι στον **κατάλογο!**» Εκείνος όμως έμεινε, γιατί σκέφτηκε: «Όλο το σχολείο σε μένα στηρίζεται, και τα παιδιά τους είναι μαθητές μου. Πώς γίνεται να με πιάσουν λοιπόν;»... Τον έπιασαν έπειτα από μερικές μέρες. Γιατί δεν μπορεί ο καθένας να καταλαβαίνει από τα δεκατέσσερά του χρόνια, όπως ο Βάνια Λεβίτσκυ: «Κάθε τίμιος άνθρωπος καταλήγει στη φυλακή. Τώρα είναι μέσα ο μπαμπάς, και όταν μεγαλώσω, θα με βάλουν και μένα μέσα». (Ήταν είκοσι τριών χρονών, όταν τον έπιασαν). Οι περισσότεροι μένουν στενοκέφαλα προσκολλημένοι στις τρεμουλιαστές ελπίδες τους. Πως μπορούν να σε συλλάβουν, αφού είσαι αθώος; ΑΥΤΟ ΕΙΝΑΙ ΛΑΘΟΣ! Σε τραβολογάνε κιόλας από τον γιακά, μα εσύ συνεχίζεις να επαναλαμβάνεις μέσα σου τα μαγικά λόγια: «Είναι λάθος! **Θα βρουν την άκρη και θα με αφήσουν!**» Τους άλλους τους πιάνουν βέβαια, είναι κι αυτό παράλογο, μα εκεί, σε κάθε περίπτωση, μένουν σκοτεινά σημεία: «Μήπως είναι **αυτός** ακριβώς;...» Όσο για σένα! Μα εσύ είσαι εκατό τα εκατό αθώος! Βλέπεις ακόμα τους αστυνομικούς σαν όντα ανθρώπινα και λογικά: Θα βρουν την άκρη και θα με αφήσουν.

Γιατί να το σκάσης λοιπόν;... Και πως μπορείς να φέρεις αντίσταση;... Το μόνο που θα πετύχεις είναι να χειροτερέψεις τη θέση σου, να τους εμποδίσεις να καταλάβουν το λάθος τους. Και όχι μόνο δεν φέρνεις αντίσταση, αλλά κατεβαίνεις τη σκάλα ακροπατώντας, όπως σε διατάξανε, για να μην ακούσουν τίποτα οι γείτονες⁶.

Κι έπειτα, πότε ακριβώς ν' αντισταθείς; Όταν σου παίρνουν το λουρί του παντελονιού σου; Ή όταν σε προστάζουν να σταθείς σε μια γωνιά; Ή όταν σου λένε να περάσεις το κατώφλι του σπιτιού; Η σύλληψη αποτελείται από πολυάριθμες ασήμαντες λεπτομέρειες και θαρρείς πως δεν αξίζει τον κόπο να διαφωνήσεις για καμιά από αυτές ξεχωριστά (και μάλιστα τη στιγμή που όλες οι σκέψεις σου γυρίζουν γύρω από τη μεγάλη ερώτηση: "Γιατί;"), μα όλες αυτές οι μικρολεπτομέρειες μαζί αποτελούν τη σύλληψη.

Πόσα συναισθήματα συσσωρεύονται στην ψυχή του ανθρώπου, που μόλις έχει πιαστεί! Αυτά και μόνο αξίζουν να γίνουν βιβλίο. Κυριευόμαστε από συναισθήματα που ούτε καν τα υποψιαζόμαστε. Όταν το 1921 έπιασαν τη δεκαεννιάχρονη Ευγενία Ντογιάριενκο και τρεις νεαροί πράκτορες της Τσε-Κα σκάλιζαν το κρεβάτι της και τη σιφονιέρα με τα εσώρουχά της, εκείνη έμεινε ατάραχη: «αφού δεν υπάρχει τίποτα, δεν θα βρουν τίποτα». Αλλά ξαφνικά βρήκαν το μυστικό της ημερολόγιο, που δεν το έδειχνε ούτε στη μητέρα της. Το ότι λοιπόν αυτοί οι άγνωστοι νεαροί, που της φέρθηκαν εχθρικά, διάβασαν τα γραφόμενά της, της έκανε πολύ μεγαλύτερη εντύπωση από ολόκληρη τη Λουμπιάνκα, με τα κάγκελα και τα υπόγεια κελιά της. Γιατί σε πολλούς ο φόβος μήπως στραπατσarisτούν κατά τη σύλληψη τα ιδιαίτερα τους συναισθήματα και οι προσωπικοί δεσμοί, είναι πολύ ισχυρότερος από τον φόβο της φυλακής ή της πολιτικής καταδίκης. Εκείνος που δεν είναι προετοιμασμένος ν' αντιμετωπίσει τη βία είναι πάντα πιο αδύνατος από εκείνον που ασκεί τη βία.

Λίγοι είναι εκείνοι που έχουν την εξυπνάδα και το θάρρος ν' αντιδράσουν αμέσως. Ο διευθυντής του Γεωλογικού Ινστιτούτου της Ακαδημίας Επιστημών Γκριγκόριεφ, όταν το 1948 πήγαν να τον συλλάβουν, ταμπουρώθηκε στο γραφείο του και επί δυο ώρες έκαιγε τα χαρτιά του.

Καμιά φορά το κυριότερο συναίσθημα εκείνου που συλλαμβάνεται είναι η ανακούφιση, ακόμα και η... ΧΑΡΑ, μα αυτό συμβαίνει την περίοδο που φουντώνει η επιδημία των συλλήψεων: όταν γύρω σου πιάσουν ολοένα ανθρώπους σαν εσένα, εσένα όμως δεν έρχονται να σε πιάσουν, κι όλο καθυστερούν... τότε δεν αντέχεις άλλο, γιατί το μαρτύριο αυτό είναι χειρότερο από κάθε σύλληψη, κι αυτό δεν ισχύει μόνο για τους λιπόψυχους. Ένας ατρόμητος κομμουνιστής, ο Βασίλι Βλάσωφ, που θα τον αναφέρουμε πιο κάτω πολλές φορές ακόμα, αρνήθηκε να δραπετεύσει, όταν του το πρότειναν οι φίλοι του που δεν ήταν μέλη του κόμματος. Δεν άντεχε άλλο, γιατί όλα τα καθοδηγητικά στελέχη της περιοχής του Καντίς είχαν συλληφθεί (αυτό έγινε το 1937), ενώ αυτόν αργούσαν να τον πιάσουν. Μπορούσε να δεχτή το χτύπημα μόνο κατά μέτωπο – το δέχτηκε και ησύχασε, και ένωθε μάλιστα περίφημα τις πρώτες μέρες μετά τη

σύλληψη. Ο ιερέας πάτερ Ηράκλειος ξεκίνησε το 1934 για την Άλμα – Άτα, για να επισκεφτεί τους εξόριστους που έμεναν πιστοί στη θρησκεία, και στο μεταξύ οι πράκτορες πήγαν τρεις φορές στο διαμέρισμά του, στη Μόσχα, για να τον συλλάβουν. Όταν γύρισε, ενορίτισσές του τον προϋπάντησαν στον σταθμό και δεν τον άφησαν να πάει σπίτι του. Οκτώ χρόνια τον έκρυβαν από διαμέρισμα σε διαμέρισμα! Αυτή η ζωή του κυνηγημένου κούρασε τόσο πολύ τον παπά, ώστε, όταν τελικά τον συλλάβανε, το 1942, έψαλλε από τη χαρά του έναν ευχαριστήριο ύμνο στον Θεό.

Σε τούτο το κεφάλαιο μιλάμε συνέχεια για τη μάζα, για τα κουνέλια, που συλλαμβάνονται χωρίς να ξέρη κανείς το γιατί. Θ' αναγκαστούμε όμως ν' αναφέρουμε σ' αυτό το βιβλίο και εκείνους που ακόμα και σήμερα διατηρούν την **πολιτική** τους συνείδηση. Η Βέρα Ρυμπάκοβα, φοιτήτρια και σοσιαλδημοκράτισσα, όσο ήταν ελεύθερη **ονειρευόταν** το απομονωτήριο του Σουζντάλ. Πίστευε πως μόνο εκεί θα μπορούσε να συναντήσει τους μεγαλύτερους συντρόφους της (γιατί κανένας τους δεν είχε απομείνει ελεύθερος) και να επεξεργασθεί την κοσμοθεωρία της. Η σοσιαλεπαναστάτρια Γιεκατιερίνα Ολίτσκαγια θεωρούσε, το 1924, τον εαυτό της **ανάξιο** να μπει στη φυλακή, αφού από εκεί είχαν περάσει οι καλύτεροι άνθρωποι της Ρωσίας, ενώ αυτή ήταν ακόμα πολύ νέα και δεν είχε προσφέρει τίποτα. Μα η **ελευθερία** την απόδιωχνε κιόλας. Έτσι και οι δυο αυτές γυναίκες πήγαν στη φυλακή με περηφάνια και χαρά.

«Αντίσταση! Που τη βλέπατε εσείς την αντίσταση;» βρίζουν τώρα τα θύματα εκείνοι που γλίτωσαν.

Ναι, η αντίσταση θα έπρεπε ν' αρχίσει ακριβώς από την ώρα της σύλληψης.

Δεν άρχισε όμως.

Και τώρα σε παίρνουν. Όταν σε συλλαμβάνουν μέρα, υπάρχει πάντα αυτή η σύντομη ανεπανάληπτη στιγμή, η στιγμή που σε **περνούν** είτε κρυφά, με την τρομοκρατημένη συνηγορία σου, είτε εντελώς φανερά, με γυμνωμένα τα πιστόλια, μέσα από το πλήθος, ανάμεσα σε εκατοντάδες ανθρώπους το ίδιο αθώους και καταδικασμένους σαν και σένα. Και δεν σου έχουν φιμώσει το στόμα. Μπορείς να ΦΩΝΑΞΕΙΣ, και πρέπει να το κάνης οπωσδήποτε! Πρέπει να φωνάξεις πως σε συλλάβανε! Πως μασκαρεμένοι κακούργοι συλλαμβάνουν τον κόσμο! Πως συλλαμβάνουν τον κόσμο με ψεύτικες καταγγελίες! Πως καταπιέζουν σιωπηλά εκατομμύρια ανθρώπους! Ακούγοντας τέτοιες κραυγές πολλές φορές μέρα και σε διαφορετικά σημεία της πόλης, δεν θα αγανακτούσαν οι συμπολίτες μας; Τότε λοιπόν ίσως οι συλλήψεις δεν θα γίνονταν με τόση ευκολία!

Το 1927, όταν το μυαλό μας δεν είχε νερουλιάσει τόσο από την υποταγή, δύο πράκτορες της Τσε-Κα επιχείρησαν να συλλάβουν μια γυναίκα στην πλατεία Σεργούχωφ. Εκείνη γαντζώθηκε από έναν ηλεκτρικό στύλο, έβαλε τις φωνές, δεν τους άφηνε να την πιάσουν. Μαζεύτηκε κόσμος! (Αλλά χρειαζόταν τέτοια γυναίκα και τέτοιος κόσμος! Οι διαβάτες δεν

κατέβασαν τα μάτια τους, ούτε βιάστηκαν να ξεγλιστρήσουν!) Εκείνοι οι σβέλτοι λεβέντες τα έχασαν αμέσως. Δεν μπορούν να **δουλέψουν**, όταν τους κοιτάζει η κοινωνία. Μπήκαν στο αυτοκίνητό τους και το έσκασαν. (Και η γυναίκα έπρεπε να τρέξει αμέσως στον σταθμό και να φύγει! Εκείνη όμως πήγε σπίτι της να κοιμηθεί. Την ίδια νύχτα την έπιασαν και την πήγαν στη Λουμπιάνκα).

Μα από τα **δικά σας** στεγνά χείλια δεν βγαίνει ούτε άχνα, και ο κόσμος, που ανέμελα περνάει δίπλα σας, παίρνει εσάς και τους δήμιούς σας για μια παρέα που βγήκε βόλτα.

Και εγώ ο ίδιος είχα πολλές φορές τη δυνατότητα να **φωνάξω**.

Την ενδέκατη μέρα μετά από τη σύλληψή μου, τρία παράσιτα του ΣΜΕΡΣ (Ρωσική Αντικατασκοπία), που τους βάραιναν περισσότερο οι τέσσερις βαλίτσες με τα λάφυρα παρά εγώ (έπειτα από τον μακρύ δρόμο που είχαμε κάνει μαζί, μου είχαν πια εμπιστοσύνη), με πήγανε στον σταθμό Μπιελορούσκι (Λευκορωσίας) στη Μόσχα. Λέγονταν **ειδική συνοδεία**, στην πραγματικότητα όμως τα αυτόματα όπλα τούς εμπόδιζαν μόνο να κουβαλούν τις τέσσερις φοβερά βαριές βαλίτσες τους. Μέσα σ' αυτές βρίσκονταν όλα τα πλιάτσικα, που είχαν αρπάξει από τη Γερμανία οι ίδιοι ή οι προϊστάμενοί τους στην αντικατασκοπία ΣΜΕΡΣ του δεύτερου Λευκορωσικού μετώπου και που, με το πρόσχημα της συνοδείας μου, τα πήγαιναν στις οικογένειές τους στην πατρίδα. Την πέμπτη βαλίτσα την κουβαλούσα εγώ, όχι και πολύ πρόθυμα, γιατί εκεί μέσα βρίσκονταν τα ημερολόγιά μου και τα έργα μου – αποδεικτικά στοιχεία εναντίον μου.

Κανένας από τους τρεις δεν ήξερε την πόλη κι έπρεπε εγώ να τους δείξω τον συντομότερο δρόμο για τη φυλακή, έπρεπε εγώ ο ίδιος να τους οδηγήσω στη Λουμπιάνκα, όπου δεν είχαν ξαναπάει (εγώ όμως τη μπέρδευα με το Υπουργείο των Εξωτερικών).

Ύστερα από ένα εικοσιτετράωρο στα κρατητήρια της Αντικατασκοπίας της στρατιάς και ύστερα από τρία μερόνυχτα στα κρατητήρια της Αντικατασκοπίας του Μετώπου, οι συγκρατούμενοί μου με είχαν πληροφορήσει κιόλας για τις ψευτιές των ανακριτών, για τις απειλές και τους ξυλοδαρμούς και για το γεγονός πως, όταν πια σε συλλάβουν, δεν θα σε αφήσουν να τους φύγεις ποτέ και πως έχεις σίγουρα τα **δέκα χρόνια φυλακή!** Και ξαφνικά, σαν από θαύμα, ξέφυγα, και τέσσερις μέρες κιόλας ταξίδευα σαν **ελεύθερος άνθρωπος** ανάμεσα σε **ελεύθερους ανθρώπους**. Είχα πλαγιάσει κιόλας σε σάπια άχυρα δίπλα στη "βούτα", τα μάτια μου είχαν δει κιόλας τους δαρμένους και τους άγρυπνους, τα αυτιά μου είχαν ακούσει κιόλας την αλήθεια και το στόμα μου είχε κιόλας γευτεί το νεροζούμι της φυλακής. Γιατί σωπαίνω λοιπόν; Γιατί δεν διαφωτίζω το εξαπατημένο πλήθος αυτή την τελευταία στιγμή, αφού μπορώ ακόμα να φωνάξω;

Σώπασα στην πολωνική πόλη Μπροντνίτσου – εδώ ίσως να μην καταλαβαίνουν τα ρωσικά! Δεν έβγαλα ούτε άχνα στους δρόμους του Μπιελοστόκ – όλα αυτά δεν ενδιαφέρουν τους Πολωνούς! Δεν είπα λέξη

στον σταθμό Βόλκοβιτς – μα ήταν σχεδόν έρημος. Έκοβα βόλτες μ' αυτούς τους ληστές στην πλατφόρμα του σταθμού του Μινσκ σαν να μη συνέβαινε τίποτα – ο σταθμός αυτός όμως είναι ακόμα μισογκρεμισμένος. Και τώρα μπαίνω μαζί με τους πράκτορες του ΣΜΕΡΣ στην επάνω κυκλική αίθουσα του σταθμού Μπιελορούσκι, στο μετρό της Μόσχας. Η αίθουσα είναι κατάφωτη κι από κάτω ανεβαίνουν δυο παράλληλες κυλιόμενες σκάλες, κατάμεστες από Μοσχοβίτες. Όλοι τους φαίνονται να με κοιτάζουν! Έρχονται από τα βάθη της άγνοιας σαν ατέλειωτη κορδέλα, και κυλάνε, κυλάνε, κάτω από τον λαμπροφωτισμένο θόλο, σαν να θέλουν να μου ζητήσουν μια λέξη αλήθειας, έστω μια μόνο λέξη. Γιατί σωπαίνω λοιπόν;

Ο καθένας μας όμως έχει πάντα ένα σωρό καλούτσικους λόγους για να πείθει τον εαυτό του πως έχει δίκιο να μη θυσιαστή. Μερικοί ελπίζουν ακόμα πως όλα θα πάνε καλά και φοβούνται πως, φωνάζοντας, ίσως χειροτερέψουν τα πράγματα (αφού οι ειδήσεις από τον άλλο κόσμο δεν φτάνουν ως εμάς και γι' αυτό δεν μπορούμε να ξέρουμε πως από τη στιγμή που μας πιάνουν, η μοίρα μας έχει κιόλας γραφτή, σχεδόν πάντα με τη χειρότερή της μορφή, και τίποτα δεν μπορεί να την κάνει χειρότερη). Άλλοι πάλι δεν έφτασαν ακόμα στο σημείο της ωριμότητας και της κατανόησης που εκφράζεται με μια κραυγή προς το πλήθος. Μόνο οι επαναστάτες έχουν τα συνθήματά τους πρόχειρα, έτοιμα να ξεφύγουν από το στόμα τους. Που να βρει όμως ο ταπεινός πολίτης τέτοια συνθήματα, αφού ποτέ του δεν ανακατεύθηκε πουθενά; Εκείνος δεν ΞΕΡΕΙ καν τι πρέπει να φωνάξει. Και, τέλος, υπάρχει μια άλλη κατηγορία ανθρώπων, που το στήθος τους ξεχειλίζει από συναισθήματα, τα μάτια τους έχουν δει πάρα πολλά και τους είναι αδύνατον να αφήσουν να ξεχυθεί αυτή η λίμνη με λίγες ασυνάρτητες κραυγές.

Όσο για μένα, εγώ σωπαίνω και για ένα ακόμα λόγο: μου πέφτουν λίγοι αυτοί οι Μοσχοβίτες που γεμίζουν τις δυο κυλιόμενες σκάλες – **δεν μου φτάνουν!** Εδώ την κραυγή μου θα την ακούσουν διακόσιοι, έστω τετρακόσιοι άνθρωποι. Τι θα γίνει όμως με τα διακόσια εκατομμύρια;... Προαισθάνομαι αμυδρά πως θα έρθει κάποτε η μέρα που θα κραυγάσω σ' αυτά τα διακόσια εκατομμύρια...

Για την ώρα όμως δεν ανοίγω το στόμα μου και η σκάλα με τραβάει ακράτητα κάτω, στην κόλαση.

Θα σωπάσω ακόμα και στη λεωφόρο Οχότνυ Ριάντ.

Δεν θα βάλω τις φωνές μπροστά στο ξενοδοχείο Μετροπόλ.

Δεν θα σηκώσω καν τα χέρια μου στην πλατεία της Λουμπιάνκα, στον Γολγοθά...

Η σύλληψή μου, φαίνεται, ανήκε στον πιο εύκολο τύπο που μπορεί να

διανοηθεί κανείς. Δεν με άρπαξαν μέσα από την αγκαλιά των δικών μου, δεν με ξεκόλλησαν από την τόσο προσφιλή σε όλους μας οικογενειακή ζωή. Μια από τις συνηθισμένες στην Ευρώπη χλωμές μέρες του Φλεβάρη με πήραν μέσα από τη στενή σφήνα που είχαμε ανοίξει προς τη Βαλτική θάλασσα, όπου δεν ξέραμε ποιος είχε κυκλωμένο τον άλλο, εμείς τους Γερμανούς ή εκείνοι εμάς, και μου στερήσανε μόνο τη μονάδα μας, την τόσο γνώριμή μου, και την εικόνα των τριών τελευταίων μηνών του πολέμου.

Ο ταξίαρχος με κάλεσε στον Σταθμό Διοικήσεως και μου ζήτησε με κάποια πρόφαση το πιστόλι μου. Του το έδωσα χωρίς να πονηρευτώ και ξαφνικά μέσα από τους αξιωματικούς, που στέκονταν στη γωνιά τεντωμένοι και ακίνητοι, ξεπετάχτηκαν δύο πράκτορες της αντικατασκοπίας, δρασκέλισαν το δωμάτιο με λίγα βήματα, άρπαξαν ταυτόχρονα και με τα τέσσερα χέρια τους το αστέρι από το πηλήκιό μου, τις επωμίδες, τον ζωστήρα και το σακίδιό μου και φώναξαν δραματικά:

–Συλλαμβάνεστε!

Ζεματισμένος και πάνω στην παραζάλη μου δεν βρήκα να πω τίποτα πιο έξυπνο από τις λέξεις:

–Εμένα; Γιατί;

Και μ' όλο που σ' αυτή την ερώτηση δεν υπάρχει συνήθως απάντηση, κατά τρόπο απίστευτο την πήρα! Αυτό αξίζει να το αναφέρει κανείς, γιατί ξεφεύγει από τα συνηθισμένα. Μόλις τέλειωσαν το ξετίναγμά μου και πήραν μαζί με το σακίδιό μου και τις σημειώσεις μου, όπου εξέθετα τις πολιτικές μου αντιλήψεις, οι πράκτορες με σπρώξανε βιαστικά προς την έξοδο, τρομαγμένοι από το τράνταγμα που προκαλούσαν στα τζάμια οι εκρήξεις των γερμανικών βομβών. Και εκείνη την ώρα αντήχησε ξαφνικά μια σταθερή φωνή να με καλεί. Μάλιστα! Πάνω από το αδιαπέραστο χάσμα που άνοιξε ανάμεσα στους υπόλοιπους και σε μένα, το χάσμα που δημιούργησε πέφτοντας βαριά η λέξη "συλλαμβάνεστε", μέσα από αυτή τη γραμμή που με χώριζε, εμένα, τον πανουκλιασμένο, τη γραμμή που κανέννας ήχος δεν τολμούσε πια να την περάσει, ακούστηκαν τα απίθανα, τα παραμυθένια λόγια του ταξίαρχου:

–Σολζενίτσιν. Ελάτε πίσω.

Στρίβοντας απότομα ξέφυγα από τα χέρια των πρακτόρων και γύρισα κοντά στον ταξίαρχο. Τον ήξερα πολύ λίγο, γιατί δεν καταδεχόταν ποτέ ούτε απλή κουβέντα να πιάσει μαζί μου. Το πρόσωπό του είχε για μένα πάντα την έκφραση της προσταγής, του παραγγέλματος, της οργής. Κάποιος στοχασμός το φώτιζε όμως τώρα. Να ήταν άραγε η ντροπή, γιατί άθελά του ανακατεύτηκε σ' αυτή τη βρώμικη υπόθεση; Να ήταν μια ξαφνική έξαρση να σταθεί πάνω από την άθλια υποταγή, που τον κρατούσε δέσμιο σε όλη του τη ζωή; Πριν από δέκα μέρες, όταν κυκλώθηκε μια από τις μοίρες του πυροβολικού του – δώδεκα βαριά πυροβόλα – είχα βγάλει σχεδόν ανέπαφη την ελαφριά πυροβολαρχία μου.

Έπρεπε τώρα να με απαρνηθεί, μπροστά σ' ένα σφραγισμένο κουρελόχαρτο;

–Έχετε... – με ρώτησε με σημασία – κανένα φίλο στο πρώτο Ουκρανικό μέτωπο;

–Απαγορεύεται!... Δεν έχετε δικαίωμα! – έβαλαν τις φωνές στον ταξίαρχο ο ταγματάρχης και ο λοχαγός της αντικατασκοπίας. Οι άλλοι αξιωματικοί του επιτελείου του ζάρωσαν τρομαγμένοι στη γωνιά, σαν να φοβούνταν μήπως βρεθούν κι αυτοί μπλεγμένοι από την ανήκουστη απερισκεψία του ταξιάρχου (ενώ οι πράκτορες ετοιμάζονταν να συγκεντρώσουν αποδείξεις εναντίον του). Αυτό όμως ήταν αρκετό για μένα. Κατάλαβα αμέσως πως με συλλάβανε εξ αιτίας της αλληλογραφίας που είχα μ' έναν συμμαθητή μου και ήξερα πια από που έπρεπε να περιμένω να μου έρθει το χτύπημα.

Εδώ θα μπορούσε βέβαια να σταματήσει ο Ζαχάρ Γκεόργκεβιτς Τράφκιν! Όχι όμως! Συνεχίζοντας να εξαγνίζεται και να εξυψώνεται στα ίδια του τα μάτια, σηκώθηκε όρθιος, πίσω από το γραφείο του (ποτέ ως τότε δεν είχε σηκωθεί να με χαιρετήσει!), μου άπλωσε το χέρι πάνω από την πανουκλιασμένη γραμμή (δεν μου το είχε απλώσει, ποτέ, όσο ήμουν ελεύθερος) και, παίρνοντας το δικό μου, το έσφιξε μπροστά στα μάτια των άλλων, που είχαν βουβαθεί από τη φρίκη, λέγοντάς μου καθαρά και άφοβα, ενώ το πάντα αυστηρό του πρόσωπο μαλάκωνε:

–Σας εύχομαι καλή τύχη, λοχαγέ!

Κι όμως, όχι μόνο δεν ήμουν πια λοχαγός, μα ήμουν κιόλας ξεσκεπασμένος εχθρός του λαού (κι αυτό γιατί στη χώρα μας όποιος συλλαμβάνεται θεωρείται αναμφισβήτητα ένοχος από τη στιγμή της σύλληψής του). Ο ταξίαρχος λοιπόν ευχόταν καλή τύχη σ' έναν εχθρό;

Τα τζάμια τριζοβολούσαν! Οι γερμανικές εκρήξεις που ξέσχιζαν το χώμα καμιά διακοσαριά μέτρα πιο πέρα, μας θύμιζαν πως κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να συμβεί πιο βαθιά στο έδαφός μας, κάτω από τη σκεπή της καθημερινής ζωής, παρά συνέβαινε μόνο κάτω από την πνοή του κοντινού θανάτου, που μας ισοπέδωνε όλους⁷.

Τούτο το βιβλίο δεν είναι απομνημονεύματα που έγραψα για τη δική μου ζωή. Γι' αυτό δεν θα διηγηθώ τις αστείες λεπτομέρειες της σύλληψής μου, που δεν έμοιαζε με καμιά άλλη. Την ίδια νύχτα οι πράκτορες της αντικατασκοπίας, απελπισμένοι επειδή δεν μπορούσαν να διαβάσουν τον χάρτη (ποτέ τους δεν μπόρεσαν να τον διαβάσουν), μου τον έδωσαν ευγενικά και με παρακάλεσαν να δώσω οδηγίες στον σοφέρ, πώς να φτάσει στα γραφεία στρατιωτικής αντικατασκοπίας. Οδήγησα τον εαυτό μου κι αυτούς τους ίδιους ως τη φυλακή και, σαν ένδειξη ευγνωμοσύνης, με κλείσανε όχι απλώς σε ένα κελί, αλλά στην απομόνωση. Δεν μπορώ όμως να μην περιγράψω αυτή την αποθήκη του γερμανικού χωριατόσπιτου, που χρησίμευε προσωρινά σαν απομονωτήριο.

Είχε το μήκος του ανθρώπινου σώματος. Όσο για το πλάτος της, ήταν

στενόχωρη ακόμα και για τρεις, ενώ οι τέσσερις έπρεπε να στριμωχτούν σαν σαρδέλες; Εγώ έτυχε να είμαι ο τέταρτος, γιατί με έχωσαν εκεί μετά τα μεσάνυχτα. Οι τρεις ξαπλωμένοι μούτρωσαν, όταν με αντίκρισαν αγουροξυπνημένοι στο φως της λάμπας του πετρελαίου που κάπνιζε, και μου έκαναν χώρο. Έτσι πάνω στο λειωμένο άχυρο, που σκέπαζε το πάτωμα, απλώθηκαν οκτώ μπότες γυρισμένες κατά την πόρτα και τέσσερις χλαίνες. Αυτοί κοιμόνταν, εγώ άναβα και φούντωνα. Όσο πιο σίγουρος ήμουνα σαν λοχαγός μισή μέρα πριν, τόσο πιο άσχημα ένιωθα στριμωγμένος στην άκρη αυτής της καμαρούλας. Τα παιδιά ξύπνησαν μια-δυο φορές, γιατί είχε πιαστεί το κορμί τους, και γυρίσαμε όλοι μαζί από το άλλο πλευρό.

Το πρωί, αφού χόρτασαν πια τον ύπνο, χασμουρήθηκαν, στέναξαν, μάζεψαν τα πόδια, ζάρωσαν στις διάφορες γωνιές και άρχισαν τις γνωριμίες.

-Και σένα γιατί σε έπιασαν;

Μα το ελαφρό αεράκι της επιφυλακτικότητας είχε φυσήξει κιόλας επάνω μου κάτω από τη δηλητηριασμένη στέγη του ΣΜΕΡΣ, κι έκανα πως απορώ με όλη μου την ειλικρίνεια.

-Δεν έχω ιδέα. Λέτε να μου την έστησε καμιά οχιά;

Οι συγκρατούμενοί μου όμως, άντρες των αρμάτων μάχης με μαύρους μαλακούς σκούφους, δεν έκρυσαν τις σκέψεις τους. Ήταν τρεις τίμιες, τρεις ντόμπρες στρατιωτικές καρδιές, από εκείνες που αγάπησα στη διάρκεια του πολέμου, γιατί εγώ είμαι χειρότερος και πιο περίπλοκος από αυτούς. Και οι τρεις ήταν αξιωματικοί. Και οι δικές τους επωμίδες ήταν ξεκολλημένες με κακία, σε μερικά σημεία μάλιστα κρέμονταν οι ξεφτισμένες τους κλωστές. Πάνω στα λιγδωμένα χιτώνιά τους οι ανοιχτόχρωμοι λεκέδες ήταν ίχνη από τα ξηλωμένα τους παράσημα, ενώ τα σκούρα και κόκκινα σημάδια στα πρόσωπά τους ήταν αναμνήσεις από τραύματα και εγκαύματα. Για κακή τους τύχη, η μεραρχία τους ήρθε για ανασυγκρότηση εδώ, στο ίδιο χωριό όπου βρισκόταν η αντικατασκοπία ΣΜΕΡΣ της 48ης Στρατιάς. Για να ξεσκάσουν μετά την προχτεσινή μάχη, τα κοπάνισαν χτες και μπήκαν με το ζόρι στα λουτρά, που βρίσκονταν στην άκρη του χωριού. Είχαν δει να μπαίνουν εκεί μέσα δύο όμορφες κοπελιές. Τα κορίτσια πρόλαβαν να τους το σκάσουν μισόγυμνα, γιατί αυτοί, πάνω στο μεθύσι τους, δεν στηρίζονταν καλά στα πόδια τους. Μα αποδείχτηκε πως η μια από αυτές δεν ήταν τυχαία, αλλά ήταν φιλενάδα του αρχηγού της αντικατασκοπίας της στρατιάς.

Μάλιστα! Ο πόλεμος γινόταν στο γερμανικό έδαφος εδώ και τρεις βδομάδες κιόλας και όλοι ξέραμε πια καλά το μάθημά μας: αν οι κοπέλες τύχαινε να είναι Γερμανίδες, μπορούσες να τις βιάσης, και ύστερα να τις τουφεκίσεις. Αυτό θεωρούνταν σχεδόν πολεμικό ανδραγάθημα. Αν όμως τύχαινε να είναι Πολωνίδες ή δικές μας Ρωσίδες, που είχαν πιαστεί αιχμάλωτες, μπορούσες να τις κυνηγάς γυμνές μέσα στους λαχανόκηπους και να τους δίνης καμιά τσιμπιά στα ψαχνά - χαριτωμένο αστείο - αλλά

τίποτα παραπάνω. Καθώς όμως αυτή η κοπέλα αποδείχτηκε πως ήταν "εκστρατευτική – πολεμική σύζυγος" του αρχηγού της αντικατασκοπίας, ένας λοχίας των μετόπισθεν ξήλωσε αμέσως με κακία από τρεις μάχιμους αξιωματικούς τις επωμίδες, που τους είχαν δοθεί με ημερήσια διαταγή στο μέτωπο, τους ξεκόλλησε τα παράσημα που τους είχαν απονεμηθεί από το Προεδρείο του Ανώτατου Σοβιέτ, και τώρα το στρατοδικείο περίμενε να δικάσει αυτούς τους πολεμιστές, που είχαν ίσως διασπάσει αρκετές εχθρικές γραμμές, το στρατοδικείο που, χωρίς τα τανκς τους, ίσως δεν θα είχε φτάσει ακόμα σ' αυτό το χωριό.

Σβήσαμε τη λάμπα του πετρελαίου, μα είχε κιόλας κάψει σχεδόν όλο τον αέρα που μπορούσαμε ν' αναπνεύσουμε. Είχαν ανοιγμένη μια τρύπα στην πόρτα, όχι μεγαλύτερη από καρτ-ποστάλ, κι από εκεί έμπαινε το μουντό φως του διαδρόμου. Σαν να φοβούνταν πως τώρα που ξημέρωσε θα μας έπεφτε πολύς ο χώρος, έριξαν αμέσως στο μπουντρούμι μας κι έναν πέμπτο! Μπήκε μέσα καμαρωτός, με μιαν ολοκαίνουργια χλαίνη του Κόκκινου στρατού και με καινούργιο σκούφο, κι όταν στάθηκε αντίκρυ ακριβώς στον φεγγίτη, μας έδειξε το φρέσκο του ροδοκόκκινο πρόσωπο με τη σηκωμένη μύτη.

–Από που έρχεσαι, αδελφέ; Ποιος είσαι;

–Από **εκείνη** την πλευρά, – απάντησε ζωηρά. Είμαι κατάσκοπος.

–Αστειεύεσαι; – είπαμε κατάπληκτοι. (Να είναι κανείς κατάσκοπος και να το λει ο ίδιος; Αυτό δεν το έγραψε ποτέ κανείς, ούτε ο Σέινιν, ούτε οι αδελφοί Τουρ).

–Γίνονται και αστεία στον πόλεμο! – είπε συλλογισμένα το παλικαράκι κι αναστέναξε. – Πως αλλιώς να γυρίσεις στο σπίτι, όταν είσαι αιχμάλωτος, δεν μου λέτε;

Μόλις άρχισε να μας λει πως οι Γερμανοί τον πέρασαν από την γραμμή του μετώπου πριν από είκοσι – τέσσερις ώρες για να κάνη τον κατάσκοπο και ν' ανατινάξει γέφυρες, και πως εκείνος πήγε αμέσως στο πιο κοντινό τάγμα για να παραδοθεί και ο ξαγρυπνισμένος ταγματάρχης, που μόλις βασιόταν στα πόδια του από την κούραση, δεν ήθελε να πιστέψει με κανένα τρόπο ότι ήταν κατάσκοπος και τον έστειλε στον νοσοκόμο για να του δώσει χαπάκια, νέες εντυπώσεις εισβάλανε ξαφνικά στο μπουντρούμι μας.

–Έξω για τον απόπατο! Τα χέρια πίσω! – μας φώναξε από την πόρτα, που άνοιξε απότομα, ένας επιλοχίας τόσο γεροφτιαγμένος, που θα μπορούσε άνετα να λυγίσει την προβοσκίδα ενός πυροβόλου των 122 χιλιοστομέτρων.

Στην αυλή του χωριατόσπιτου ήταν κιόλας παραταγμένοι μια σειρά φαντάρτοι με αυτόματα, φρουρώντας το μονοπάτι γύρω από την αποθήκη, όπου μας υπέδειξαν να πάμε. Εμένα κόντευε να με πνίξει η αγανάκτηση, γιατί ένας αμόρφωτος επιλοχίας τολμούσε να προστάζει εμάς τους

αξιωματικούς, αλλά οι συνάδελφοι των αρμάτων μάχης έβαλαν αμέσως τα χέρια πίσω τους και έτσι αναγκάστηκα να τους ακολουθήσω.

Πίσω από την αποθήκη ήταν μια μικρή τετράγωνη μάντρα με πατημένα, άλιωτα ακόμα χιόνια, σκεπασμένη ολόκληρη με σωρούς από ανθρώπινα κόπρανα, τόσο άταχτα και πυκνά σπαρμένα σε όλο τον χώρο, ώστε δεν μπορούσες να βρεις μέρος για να βάλεις τα πόδια σου και ν' ανακαθίσεις. Δεν ήταν καθόλου εύκολο. Τα καταφέραμε ωστόσο και καθίσαμε και οι πέντε σε διαφορετικές μεριές. Καθώς καθόμαστε, δυο φαντάροι μας σημάδευσαν βλοσυρά με τα αυτόματά τους, και πριν περάσει ένα λεπτό, ο επιλοχίας άρχισε να φωνάζει βάνουσα:

–Εμπρός μην αργείτε! Σε μας τα κάνουν γρήγορα!

Κοντά μου καθόταν ένας από τους αξιωματικούς των αρμάτων μάχης, ένας ρωμαλέος κατσούφης υπολοχαγός. Το πρόσωπό του ήταν μαυρισμένο από ένα στρώμα μεταλλικής σκόνης ή κάπνας, μα η μεγάλη κόκκινη ουλή φαινόταν ολοκάθαρα στο μάγουλό του.

–Που δηλαδή **σε σας**; – ρώτησε με σιγανή φωνή, χωρίς να δείξει πως βιάζεται να γυρίσει στο μπουντρούμι, που βρωμοκοπούσε πετρέλαιο.

–Στην αντικατασκοπία ΣΜΕΡΣ – απάντησε περήφανα και πιο δυνατά από ό,τι χρειαζόταν ο επιλοχίας. (Οι πράκτορες της αντικατασκοπίας αγαπούσαν πολύ αυτή την κακόηχη λέξη, που προήλθε από τη φράση: "Σμερτ σπιόναμ" – "Θάνατος στους κατασκόπους". Την έβρισκαν εκφοβιστική).

–Σε μας όμως τα κάνουν αργά – απάντησε συλλογισμένα ο υπολοχαγός. Ο σκούφος του είχε ξεφύγει προς τα πίσω ξεσκεπάζοντας τα ακούρευτα μαλλιά του. Τα σκληραγωγημένα από τον πόλεμο μεριά του δροσίζονταν στο ευχάριστο αεράκι.

–Δηλαδή που **σε σας**; – γαύγισε πιο δυνατά από ό,τι χρειαζόταν ο επιλοχίας.

–Στον Κόκκινο στρατό – απάντησε πολύ γαλήνια ο υπολοχαγός, κι έτσι καθώς καθόταν κάρφωσε με τα μάτια τον αναίσχυντο παλικαρά.

Αυτές ήταν οι πρώτες μου ανάσες στον αέρα των φυλακών.

2

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΟΧΕΤΩΝ ΜΑΣ

Όταν σήμερα βρίζουν τις **αυθαιρεσίες της προσωπολατρίας**, αναφέρονται συνέχεια στην εφιαλτική περίοδο 1937–38. Έτσι όμως στο τέλος καταντάει κανείς να πιστεύει πως ούτε ΠΡΙΝ ούτε ΥΣΤΕΡΑ γίνονταν συλλήψεις, αλλά μόνο στα 37–38.

Μ' όλο που δεν έχω καμιά στατιστική στα χέρια μου, δεν φοβάμαι πως θα κάνω λάθος λέγοντας ότι ο **χειμάρρος** του 1937–38 δεν ήταν ο μοναδικός, αλλά ούτε και ο κυριότερος. Μπορεί μόνο να ήταν ένας από τους τρεις μεγαλύτερους χειμάρρους, που παραφούσκωσαν τους σκοτεινούς βρωμερούς σωλήνες του οχετού των φυλακών.

ΠΡΙΝ από αυτόν υπήρξε ο χειμάρρος του 1929–30, που δεν υστερούσε σε μέγεθος από τον ποταμό Ομπ. Ο χειμάρρος αυτός έριξε στην τούντρα και στην ταϊγκά καμιά δεκαπενταριά εκατομμύρια μουζίκους (για να μην πούμε πιο πολλούς). Οι μουζικοί όμως ήταν άνθρωποι αγράμματοι, που ούτε να μιλήσουν δεν ήξεραν καλά–καλά, και δεν έγραψαν ούτε αναφορές παραπόνων, ούτε απομνημονεύματα. Για χάρη τους δεν χρειάστηκε να κοπιάσουν νυχτιάτικα οι ανακριτές, ούτε καν να ξοδευτούν χαρτιά για πρωτόκολλα. Μια απόφαση του αγροτικού Σοβιέτ έφτανε και με το παραπάνω! Ρουφήχτηκε λοιπόν αυτός ο χειμάρρος από την αιώνια παγωμένη γη κι ακόμα και τα πιο ξύπνια μυαλά δεν τον θυμούνται πια σχεδόν. Είναι σαν να μην άγγιξε καθόλου τη ρωσική συνείδηση, κι όμως ο Στάλιν (όπως και όλοι μας) δεν έκανε ποτέ μεγαλύτερο έγκλημα.

Κι ΕΠΕΙΤΑ ήρθε ο χειμάρρος του 1944–46, μεγάλος σαν τον ποταμό Γιενισεί. Πετάχτηκαν τότε στους οχετούς ολόκληρες **εθνότητες**, κι ακόμα εκατομμύρια και εκατομμύρια άνθρωποι, που είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι (και μάλιστα εξαιτίας μας!), είχαν συρθεί στη Γερμανία και γύρισαν ζωντανοί. (Ήταν ιδέα του Στάλιν να καυτηριάσει τις πληγές για να επουλωθούν γρηγορότερα και να μη χρειαστεί να ξαποστάσει, να πάρει ανάσα, να συνέλθει ολόκληρος ο λαός). Μα και οι περισσότεροι άνθρωποι σ' αυτό τον χειμάρρο ήταν απλοί και δεν έγραψαν απομνημονεύματα.

Ο χειμάρρος όμως του 1937 άρπαξε και παρέσυρε στο Αρχιπέλαγος και ανθρώπους με κοινωνική θέση, ανθρώπους με παρελθόν στο κόμμα, ανθρώπους μορφωμένους, που άφησαν πίσω τους, στις πόλεις, άλλους ανθρώπους τραυματισμένους ψυχικά, πολλοί από τους οποίους είχαν το χάρισμα της πέννας! Και τώρα όλοι αυτοί γράφουν, μιλάνε, θυμούνται: το τριάντα επτά! Ολόκληρος Βόλγας λαϊκού πόνου!

Κάνε όμως πως αναφέρεις το "τριάντα επτά" σ' έναν Τάταρο της Κριμαίας, σ' έναν Καλμούχο, σ' έναν Κιρκάσιο – θα σήκωση μόνο τους ώμους του αδιάφορα. Γιατί τι σημαίνει το τριάντα επτά για το Λένινγκραντ, αφού προηγήθηκε το τριάντα πέντε; Μήπως όμως για τους **υπότροπους** και τους κατοίκους των Βαλτικών χωρών δεν στάθηκε

χειρότερο το 1948–49; Κι αν μερικοί, που δίνουν σημασία στο ωραίο στυλ και στη γεωγραφία, με κατηγορήσουν λέγοντας πως ξέχασα ν' αναφέρω κι άλλα ρωσικά ποτάμια, θα τους πω ότι δεν τέλειωσα ακόμα με τους χείμαρρους, φτάνει να μη μας λείψουν οι σελίδες! Κι οι άλλοι χείμαρροι θα προστεθούν κάποτε.

Είναι γνωστό πως κάθε **όργανο** που αδρανεύει παθαίνει νέκρωση.

Ξέροντας λοιπόν πως τα **Όργανα** (αυτό το βρωμερό όνομα το έδωσαν οι ίδιοι στον εαυτό τους) υμνήθηκαν και εξυψώθηκαν περισσότερο από κάθε τι ζωντανό και δεν έχασαν ούτε ένα από τα πλοκάμια τους, μα αντίθετα αυτά μέστωσαν και δυνάμωσαν, εύκολα μαντεύει κανείς ότι η άσκησή τους ήταν ΑΔΙΑΚΟΠΗ.

Οι αγωγοί έσφυζαν από ζωή. Η πίεση πότε ξεπερνούσε την προγραμματισμένη και πότε έπεφτε, αλλά τα κανάλια των φυλακών δεν έμεναν ποτέ κενά. Το αίμα, ο ιδρώτας και τα ούρα, στα οποία μας είχαν μεταμορφώσει συνθλίβοντάς μας, έτρεχαν συνέχεια μέσα τους. Η ιστορία αυτού του οχετού είναι ιστορία μιας ασταμάτητης κατάποσης και αδιάκοπης εισροής, μόνο που τις φουσκονεριές τις διαδέχονταν οι λειψονεριές κι έπειτα έρχονταν πάλι φουσκονεριές. Οι χείμαρροι ενώνονταν σχηματίζοντας μεγάλους και μικρούς. Εκτός από αυτούς, από όλες τις μεριές έτρεχαν ρυάκια, μεγάλα και μικρά, αλλά και νεροσυρμές και μεμονωμένες σταγόνες, που οι χείμαρροι τις απορροφούσαν στον δρόμο τους.

Ο παρακάτω πρόχειρος κατάλογος, όπου αναφέρονται και χείμαρροι από εκατομμύρια συλλήψεις και ρυάκια από απλές ασήμαντες δεκάδες συλλήψεις, είναι πολύ λειψός και φτωχός, γιατί η ικανότητά μου να διεισδύσω στο παρελθόν είναι περιορισμένη. Θα χρειαστούν πολλά συμπληρώματα από ανθρώπους που ξέρουν τα γεγονότα και έχουν απομείνει ζωντανοί.

Το πιο δύσκολο σ' αυτό τον κατάλογο είναι πως να ΑΡΧΙΣΕΙΣ! Κι αυτό γιατί όσο πιο πολλές δεκαετίες πέρασαν, τόσο λιγότεροι μάρτυρες απόμειναν, οι φωνές εξασθένισαν και έσβησαν, και δεν υπάρχουν αρχεία, ή είναι κλειδωμένα. Και ακόμα γιατί δεν είναι σωστό να κρίνεις βάζοντας στην ίδια μοίρα τα χρόνια της ιδιαίτερης σκληρότητας (του εμφυλίου πολέμου) και τα πρώτα χρόνια της ειρήνης, όταν περίμενε κανείς περισσότερη ευσπλαχνία.

Αλλά και πριν ξεσπάσει ο εμφύλιος πόλεμος, φαινόταν καθαρά πως η Ρωσία, με τη σύνθεση του πληθυσμού που είχε, δεν ήταν προετοιμασμένη για κανένα σοσιαλισμό και βρισκόταν σε μεγάλη σύγχυση. Ένα από τα πρώτα χτυπήματά της η δικτατορία το κατάφερε εναντίον των Καντέ – Συνταγματικών Δημοκρατών (που στην περίοδο του τσάρου ήταν η πιο μολυσματική εστία της επανάστασης και όταν ανέλαβε την εξουσία το

προλεταριάτο έγιναν η πιο μολυσματική εστία της αντίδρασης).

Στο τέλος Νοεμβρίου του 1917, στην πρώτη συγκεχυμένη περίοδο της συνόδου της Συντακτικής Συνελεύσεως, το κόμμα των Καντέ κηρύχτηκε εκτός νόμου κι άρχισαν οι συλλήψεις. Την ίδια εποχή περίπου άρχισαν οι διωγμοί των μελών της «Ενώσεως της Συντακτικής Συνελεύσεως» και του συστήματος των «Πανεπιστημίων των στρατιωτών».

Από τη λογική και το πνεύμα της επανάστασης εύκολα μπορεί να μαντέψει κανείς πως αυτούς τους μήνες γέμισαν οι φυλακές του Κρέστι (στο Λένινγκραντ) και του Μπουτύρκι (στη Μόσχα) και πολλές επαρχιακές φυλακές του ίδιου τύπου από πλούσιους, από γνωστούς κοινωνικούς παράγοντες, στρατηγούς και αξιωματικούς, καθώς και από υπαλλήλους των υπουργείων και όλου του κρατικού μηχανισμού, που δεν εκτελούσαν τις διαταγές της νέας εξουσίας.

Μια από τις πρώτες επιχειρήσεις της Τσε-Κα ήταν η σύλληψη της απεργιακής επιτροπής της Πανρωσικής Ένώσεως υπαλλήλων. Μια από τις πρώτες εγκυκλίους της Νι-Κα-Βε-Ντε, τον Δεκέμβριο του 1917, αναφέρει: «Έχοντας υπόψη το σαμποτάζ των υπαλλήλων... να αναπτύσσετε τη μεγαλύτερη πρωτοβουλία επί τόπου, ΜΗ ΔΙΣΤΑΖΟΝΤΑΣ να κάνετε κατασχέσεις, καταπιέσεις και συλλήψεις.»⁸

Και μ' όλο που ο Β.Ι. Λένιν, στο τέλος του 1917, για την εδραίωση μιας «αυστηρά επαναστατικής τάξεως», απαιτούσε «να πατάσσει ανελέητα κάθε απόπειρα αναρχίας εκ μέρους μέθυσων, αλητών, αντεπαναστατών και άλλων προσώπων»⁹, θεωρούσε δηλαδή τους μέθυσους σαν τους πιο επικίνδυνους αντιπάλους της Οκτωβριανής επανάστασης και τοποθετούσε τους αντεπαναστάτες κάπου στην τρίτη σειρά, ωστόσο έθετε και ευρύτερα το πρόβλημα. Στο άρθρο του «Πώς να οργανώσουμε την άμιλλα» (7 και 10 Ιανουαρίου 1918) ο Β.Ι. Λένιν κήρυξε σαν γενικό μοναδικό σκοπό «την **εκκαθάριση** της ρωσικής γης από κάθε βλαβερό έντομο»¹⁰. Και σαν **βλαβερά έντομα** δεν εννοούσε μόνο όσους δεν ανήκαν στην εργατική τάξη, αλλά και τους «φυγόπονους εργάτες», όπως λόγου χάρη τους στοιχειοθέτες των κομματικών τυπογραφείων της Πετρούπολης. (Να τι κάνει το πέρασμα του χρόνου. Μας είναι δύσκολο σήμερα να καταλάβουμε πως είναι δυνατό οι εργάτες, μόλις έγιναν **δικτάτορες**, να προσπαθούν αμέσως να ξεφύγουν από τη δουλειά, που εξυπηρετούσε αυτούς τους ίδιους). Κι ακόμα ο Β.Ι. Λένιν έγραφε: «σε ποια συνοικία μεγάλης πολιτείας, σε ποιο εργοστάσιο, σε ποιο χωριό... δεν υπάρχουν... σαμποτέρ... που παριστάνουν τους διανοούμενους;»¹¹. Είναι αλήθεια πως σ' αυτό το άρθρο ο Λένιν πρότεινε διάφορους τρόπους για την εκκαθάριση της χώρας από τα έντομα: μπορούσαν να τους εξορίζουν, να τους βάζουν να καθαρίζουν αποχωρητήρια, «να τους δίνουν κίτρινες ταυτότητες μετά την έκτιση της ποινής τους» ή **να τουφεκίζουν τους χαραμοφάδες**. Υπήρχε επίσης η εκλογή μεταξύ της φυλακής ή «της τιμωρίας σε καταναγκαστικά έργα βαρύτερας μορφής»¹². Και μ' όλο που πρόβλεπε και υπόδειχνε τις βασικές κατευθύνσεις των ποινών, ο Βλαντίμιρ Ίλιτς πρότεινε να γίνει αντικείμενο άμιλλας μεταξύ «των διαφόρων ομάδων του πληθυσμού και των κοινοτήτων» η ανεύρεση

καλύτερων τρόπων εκκαθάρισης.

Μας είναι πολύ δύσκολο να εξετάσουμε τώρα ποιοι υπάγονταν στην κατηγορία των **εντόμων**. Ο πληθυσμός της Ρωσίας είναι πολύ ετερογενής και συναντάμε σ' αυτόν και μεμονωμένες, εντελώς περιττές, ξεχασμένες πια σήμερα, μικρές ομάδες. Έντομα ήταν φυσικά τα μέλη όλων των ζέμστβο (τοπικά διοικητικά συμβούλια στην ύπαιθρο). Έντομα ήταν τα μέλη των συνεταιρισμών και όλοι οι ιδιοκτήτες σπιτιών. Πολλά έντομα βρίσκονταν ανάμεσα στους καθηγητές των γυμνασίων. Μόνο έντομα έπαιρναν μέρος στις ενοριακές επιτροπές και έντομα έψελναν στις εκκλησιαστικές χορωδίες. Έντομα ήταν όλοι οι παπάδες, και πολύ περισσότερο όλοι οι καλόγεροι και οι καλόγριες. Αλλά και όσοι τολστοϊκοί είχαν αναλάβει κάποια υπηρεσία στα Σοβιέτ, ή, ας πούμε, στους σιδηροδρόμους, χωρίς να δώσουν τον γραπτό υποχρεωτικό όρκο πως θα υπερασπίσουν τη σοβιετική εξουσία με το **όπλο** στο χέρι, αποδείχτηκε πως ήταν επίσης έντομα (και θα αναφέρουμε πιο κάτω διάφορες δίκες για τέτοιες περιπτώσεις). Και αφού ήρθε ο λόγος για τους σιδηροδρομικούς, πρέπει να πούμε πως πάρα πολλά έντομα καμουφλάρονταν πίσω από τη στολή του σιδηροδρομικού και ήταν απαραίτητο να τα **ξεσκεπάσουν** και να τα **εξοντώσουν**. Όσο για τους τηλεγραφητές, αυτοί για κάποιο λόγο ήταν όλοι τους αδιόρθωτα έντομα και αντιπαθούσαν τα Σοβιέτ. Δεν μπορεί επίσης να πει κανείς κανένα καλό για τη ΒΙΚΖΕΛ (Εκτελεστική επιτροπή του συνδικάτου των σιδηροδρομικών), ούτε και για τα άλλα συνδικάτα, που συχνά ήταν γεμάτα από έντομα εχθρικά προς την εργατική τάξη.

Και μόνο οι ομάδες που αναφέραμε είναι ήδη πολυάριθμες και θα χρειαστούν κάμποσα χρόνια για την εκκαθάρισή τους.

Υπάρχουν όμως ακόμη και οι καταραμένοι οι διανοούμενοι, οι ανήσυχοι φοιτητές, οι διάφοροι αλλόκοτοι τύποι, οι αναζητητές της αλήθειας και οι φτωχοί τω πνεύματι, από τους οποίους του κάκου προσπάθησε ο Μέγας Πέτρος να ξεκαθαρίσει τη Ρωσία και οι οποίοι στέκονται πάντα εμπόδιο στην εγκαθίδρυση του καλά οργανωμένου και σταθερού καθεστώτος.

Θα ήταν λοιπόν αδύνατο να κάνουν αυτή την εξυγιαντική εκκαθάριση, και πολύ περισσότερο μάλιστα σε καιρό πολέμου, αν χρησιμοποιούσαν τις παλιές διαδικασίες της δικονομίας. Έτσι εφαρμόσανε μια εντελώς καινούργια διαδικασία: την **εξωδικαστική δικαιοσύνη**, και την άχαρη αυτή δουλειά την ανέλαβε υπεύθυνα και πολύ ζεστά η Βε-Τσε-Κα (Έκτακτη Πανρωσική Επιτροπή Προστασίας της Επανάστασης κατά της Αντεπανάστασης και της Υπονόμευσης). Φρουρός της Επανάστασης, μοναδικό στην ανθρώπινη ιστορία καταπιεστικό όργανο, η Βε-Τσε-Κα συγκέντρωσε στα ίδια χέρια την παρακολούθηση, τη σύλληψη, την ανάκριση, τη δίκη, την καταδίκη και την εκτέλεση της **αποφάσεως**.

Το 1918, για να επιταχύνουν και την πολιτιστική νίκη της επανάστασης, άρχισαν να αρπάζουν και να πετάνε τα λείψανα των αγίων και να κατάσχουν τα εκκλησιαστικά σκεύη. Λαϊκές εξεγέρσεις ξεσπούσαν για να υπερασπίσουν τις αφανιζόμενες εκκλησίες και τα μοναστήρια. Σε μερικά

μέρη χτυπούσαν οι καμπάνες και οι πιστοί έτρεχαν με όποιο όπλο έβρισκαν μπροστά τους, ακόμα και με μπαστούνια. Τότε, φυσικά, αναγκάζονταν να καθαρίζουν μερικούς επί τόπου, ενώ άλλους τους έπιαναν.

Τώρα που συλλογιζόμαστε την περίοδο 1918–20, είναι δύσκολο ν' απαντήσουμε στο ερώτημα: όσοι **καθαρίστηκαν** πριν κλειστούν στα κελιά της φυλακής πρέπει να θεωρηθούν πως ανήκαν στους χείμαρρους των φυλακισμένων; Και που πρέπει να κατατάξουμε όλους εκείνους που **καθάρισαν** τα μέλη των Επιτροπών φτωχολογίας¹³ πίσω από τα υπόστεγα των αγροτικών Σοβιέτ ή σε διάφορες αυλές; Προλάβαιναν άραγε να πατήσουν το πόδι τους στη γη του Αρχιπελάγους όσοι κατηγορούνταν για συμμετοχή στις άφθονες συνωμοσίες, που ανακαλύπτονταν αδιάκοπα σε όλες τις επαρχίες (δύο στο Ριαζάν, στην Κοστρομά, στο Βυσνεβολότσκ, στο Βελίζ, μερικές στο Κίεβο, μερικές στη Μόσχα, στο Σαράτωφ, στο Τσερνίγκωφ, στο Αστραχάν, στο Σελίγκερ, στο Σμολένσκ, στο Μπομπρούισκ, στο Σύνταγμα ιππικού του Ταμπόφσκ, στο Τσεμπάρσκ, στο Βελίκιγιε Λούκι, στο Μστισλάβ και αλλού), ή δεν προλάβαιναν καν και δεν αποτελούν γι' αυτό μέρος της ερευνάς μας; Αν παραλείψουμε την κατάπνιξη των γνωστών εξεγέρσεων (του Γιαροσλάβλ, του Μούρομο, του Ρίμπινο, του Αρζαμάς), μερικά γεγονότα τα έχουμε μόνο ακουστά – λόγου χάρη τις εκτελέσεις του Κολπίνσκ τον Ιούνιο του 1918. Γιατί έγιναν; Ποιους εκτελέσανε;... Και που να τους κατατάξουμε;

Πολύ δύσκολο είναι επίσης ν' αποφασίσει κανείς: σε ποια κατηγορία, στους χείμαρρους των φυλακών ή στο ισοζύγιο του εμφυλίου πολέμου, πρέπει να κατατάξουμε τις δεκάδες χιλιάδες των **ομήρων**, αυτών των φιλήσυχων πολιτών, που δεν κατηγορήθηκαν προσωπικά για τίποτα, που τα ονόματά τους δεν καταγράφηκαν ούτε με μολύβι, που τους άρπαξαν και τους εξόντωσαν για να εκφοβίσουν και να εκδικηθούν τον εχθρό στα πεδία των μαχών ή το επαναστατημένο πλήθος; Μετά τις 30 Αυγούστου 1918 η Νι-Κα-Βε-Ντε έβγαλε τη διαταγή: «Να συλληφθούν αμέσως όλοι οι δεξιοί Εσέροι (Σοσιαλεπαναστάτες) και από την αστική τάξη και τους αξιωματικούς να συγκεντρωθεί **σημαντικός αριθμός ομήρων**»¹⁴. (Σύμφωνα με αυτή τη λογική θα έπρεπε, λόγου χάρη, μετά τη δολοφονική απόπειρα, που έκανε ο Αλεξάντρ Ουλιάνωφ με την ομάδα του, να έπιαναν όχι μόνο αυτούς, αλλά και όλους τους φοιτητές της Ρωσίας και **σημαντικό αριθμό μελών των Ζέμστβο**.) Με απόφαση του Σοβιέτ Αμόνης στις 15 Φεβρουαρίου 1919 – φαίνεται πως συνεδρίαζε υπό την προεδρία του Λένιν; – δόθηκε εντολή στην Τσε-Κα και στην Νι-Κα-Βε-Ντε να πιάνουν ομήρους μεταξύ των αγροτών στις περιοχές όπου «δεν διεξάγεται εντελώς ικανοποιητικά» το καθάρισμα των σιδηροδρομικών γραμμών από τα χιόνια, «έτσι ώστε να τουφεκιστούν, αν δεν τελειώσει το καθάρισμα από τα χιόνια»¹⁵. Με απόφαση του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού¹⁶, στο τέλος του 1920, δόθηκε άδεια να πιάνονται όμηροι και οι σοσιαλδημοκράτες.

Παρακολουθώντας από κοντά μόνο τις συνηθισμένες συλλήψεις, δεν μπορούμε να μην προσέξουμε πως ήδη από την άνοιξη του 1918 αρχίζει να τρέχει αδιάκοπα ο χείμαρρος των προδοτών – σοσιαλιστών, που δεν θα

πάψη να τρέχει για πολλά χρόνια. Όλα αυτά τα κόμματα – οι Εσέροι, οι Μενσεβίκοι, οι αναρχικοί, οι λαϊκοί σοσιαλιστές – επί δεκάδες χρόνια παρίσταναν μόνο τους επαναστάτες, φορούσαν μόνο τη μάσκα, και πήγαιναν στα κάτεργα από καθαρή υποκρισία! Και μόνο στην ορμητική πορεία της επανάστασης ξεσκεπάστηκε απότομα η αστική υπόσταση αυτών των σοσιαλπροδοτών! Έτσι ήταν πολύ φυσικό ν' αρχίσουν οι συλλήψεις! Μετά το διωγμό των συνταγματοδημοκρατών (ΚΑΝΤΕ), μετά τη βίαιη διάλυση της Συντακτικής Συνελεύσεως και τον αφοπλισμό του συντάγματος Πρεομπραζένσκυ και άλλων συνταγμάτων, άρχισαν να πιάνουν λίγους – λίγους τους Εσέρους και τους Μενσεβίκους, κρυφά στην αρχή. Όμως από τις 14 Ιουνίου 1918, τη μέρα που τους αποκλείσανε από όλα τα Σοβιέτ, αυτές οι συλλήψεις άρχισαν να γίνονται πιο συχνά και πιο μαζικά. Στις 6 Ιουλίου επεκτάθηκαν και στους αριστερούς Εσέρους, που παρίσταναν πιο ύπουλα και για περισσότερο καιρό τους συμμάχους του μοναδικού συνεπούς κόμματος του προλεταριάτου. Από τότε, όταν σε οποιοδήποτε εργοστάσιο ή σε οποιαδήποτε μικρή πόλη ξεσπούσε μια εργατική αναταραχή, δυσαρέσκεια ή απεργία (το καλοκαίρι του 1918 έγιναν κιόλας πολλές, ενώ τον Μάρτιο του 1921 συγκλόνισαν την Πετρούπολη, τη Μόσχα, και ύστερα την Κρονστάνδη και ανάγκασαν την κυβέρνηση να εφαρμόσει τη ΝΕΠ – Νέα Οικονομική Πολιτική), ταυτόχρονα με τη βίαιη καταστολή της, τις υποχωρήσεις και την ικανοποίηση των δικαίων αιτημάτων των εργατών, η Τσε-Κα συνέλαμβανε τις νύχτες μυστικά τους Μενσεβίκους και τους Εσέρους με την κατηγορία ότι αυτοί ήταν οι πραγματικοί υποκινητές των ταραχών.

Το καλοκαίρι του 1918, και τον Απρίλη και τον Οκτώβρη του 1919, έγιναν αλληπάλληλες συλλήψεις αναρχικών. Το 1919 έπιασαν όσα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής των Εσέρων μπόρεσαν να βρουν και τους έριξαν στη φυλακή του Μπουτύρκι, όπου έμειναν ώσπου να δικαστούν, το 1922. Τον ίδιο χρόνο, το 1919, ο Λάτσις, σημαντικό στέλεχος της Τσε-Κα, έγραψε για τους Μενσεβίκους: «Άνθρωποι σαν αυτούς μας εμποδίζουν πάρα πολύ. Γι' αυτό τους βγάζουμε από τη μέση, ώστε να μην μπερδεύονται στα πόδια μας... Τους χώνουμε σε μιαν απόμερη γωνίτσα, στο Μπουτύρκι, και τους αναγκάζουμε να καθίσουν φρόνιμα εκεί, ώσπου να τελειώσει η πάλη ανάμεσα στην εργασία και στο κεφάλαιο»¹⁷. Τον ίδιο χρόνο, το 1919, συνέλαβαν και τους αντιπροσώπους του εξωκομματικού συνεδρίου των εργατών (γι' αυτό και δεν έγινε το συνέδριο)¹⁸.

Το 1919 άρχισαν να θεωρούνται ύποπτοι και οι Ρώσοι που γύριζαν από το εξωτερικό (γιατί; με ποια εντολή;) κι έτσι ρίχτηκαν στις φυλακές οι αξιωματικοί του εκστρατευτικού ρωσικού σώματος, που γύριζαν από τη Γαλλία.

Το 1919, αφού εξουδετέρωσαν τις πραγματικές και τις ψεύτικες συνωμοσίες ("Εθνικό Κέντρο", Στρατιωτική Συνωμοσία) στη Μόσχα, στην Πετρούπολη και σε άλλες πόλεις, άρχισαν να τουφεκίζουν από **καταλόγους** (δηλαδή έπιαναν στην τύχη ανθρώπους και τους τουφεκίζουν αμέσως) ή έσερναν στις φυλακές τους λεγόμενους **φιλοκαντετικούς** (φίλους των Καντέ) διανοούμενους. Ποιους όμως θεωρούσαν "φιλοκαντετικούς;" Θεωρούσαν εκείνους που δεν ήταν ούτε μοναρχικοί,

ούτε σοσιαλιστές, δηλαδή όλους τους επιστημονικούς, τους πανεπιστημιακούς, τους λογοτεχνικούς και τους καλλιτεχνικούς κύκλους, και όλους τους μηχανικούς. Εκτός από τους εξτρεμιστές συγγραφείς, εκτός από τους θεολόγους και τους θεωρητικούς του σοσιαλισμού, όλοι οι άλλοι διανοούμενοι, δηλαδή τα 80% τους, ήταν «φιλοκαντετικοί». Κατά τη γνώμη του Λένιν, λόγου χάρη, ένας από αυτούς ήταν κι ο Κορολένκο – «άθλιος μικροαστός, σαγηνευμένος από τις αστικές προκαταλήψεις»¹⁹, «κάτι τέτοια ταλέντα δεν βλάπτει να καθίσουν φυλακή μερικές βδομαδούλες»²⁰. Από τις διαμαρτυρίες του Γκόρκυ μαθαίνουμε για τις μεμονωμένες ομάδες των συλληφθέντων. Στις 15 Σεπτεμβρίου 1919 ο Βλαντίμιρ Ίλιτς του απαντάει: «Μας είναι φανερό πως και εδώ έγινε λάθος», αλλά προσθέτει: «Χαρά στη συμφορά! Τι αδικία!» και συμβουλεύει τον Γκόρκυ «να μην αναλώνεται άδικα σε κλαψουρίσματα για τη σάπια διανόηση»²¹.

Από τον Ιανουάριο του 1919 εισάγεται το σύστημα της συγκέντρωσης των αγροτικών προϊόντων και για τον σκοπό αυτό συγκροτούνται αποσπάσματα τροφοδοσίας. Τα αποσπάσματα αυτά συνάντησαν αντίσταση σε όλα τα χωριά, σε άλλα ύπουλη και πεισματική, σε άλλα μαχητική. Η κατάπνιξη αυτής της αντίδρασης απέδωσε επίσης πλούσιο χείμαρρο συλληφθέντων (χωρίς να υπολογίσουμε εκείνους που τουφεκίστηκαν επί τόπου), που κυλούσε για δυο ολόκληρα χρόνια.

Αποφεύγουμε εδώ σκόπιμα να αναφέρουμε τη δράση της Τσε-Κα, των Ειδικών αποσπασμάτων των Επαναστατικών δικαστηρίων, κατά την προώθηση της γραμμής του μετώπου και την κατάληψη πόλεων και επαρχιών. Μια διαταγή της Νι-Κα-Βε-Ντε, στις 30 Αυγούστου 1918, ζητούσε να καταβληθεί προσπάθεια «ώστε να τουφεκιστούν χωρίς διατυπώσεις όλοι οι ένοχοι για συνεργασία με τους Λευκοφρουρούς». Καμιά φορά όμως τα χάνεις: πως να κάνης τον σωστό διαχωρισμό; Όταν το καλοκαίρι του 1920, την εποχή που ο εμφύλιος πόλεμος δεν είχε τελειώσει ακόμα εντελώς, αλλά είχε τελειώσει πια στον ποταμό Ντον, άρχισαν να στέλνουν από το Ροστώβ και το Νοβοτσερκάσκ φουρνιές αξιωματικών στον Αρχάγγελο κι από εκεί με φορτηγίδες στα Σολοφκί (και, όπως λένε, κάμποσες από αυτές τις φορτηγίδες τις βούλιαξαν στη Λευκή θάλασσα, όπως άλλωστε γινόταν και στην Κασπία θάλασσα), αυτά πρέπει άραγε να συνδεθούν με τον Εμφύλιο πόλεμο ή με την έναρξη της ειρηνικής ανοικοδόμησης; Σε ποια κατηγορία πρέπει να υπαχθεί η έγκυος γυναίκα ενός αξιωματικού, που τουφεκίστηκε τον ίδιο χρόνο στο Νοβοτσερκάσκ γιατί έκρυβε τον άντρα της;

Τον Μάιο του 1920 δημοσιεύθηκε μια απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής για την «υπονομευτική δράση στα μετόπισθεν». Ξέρουμε από πείρα πως κάθε τέτοια απόφαση προκαλούσε νέο χείμαρρο ομαδικών συλλήψεων και αποτελούσε την εξωτερική του εκδήλωση.

Ιδιαίτερη δυσκολία (μα και ιδιαίτερο πλεονέκτημα!) για την οργάνωση όλων αυτών των χειμάρρων ήταν η ως το 1922 έλλειψη Ποινικού Κώδικα και οποιουδήποτε συστήματος Ποινικού Δικαίου. Μόνο η επαναστατική συνείδηση για το δίκαιο (αλάνθαστη πάντα!) καθοδηγούσε τους δημευτές

και τους οχεταγωγούς: ποιον να πιάνουν και τι να τον κάνουν.

Σ' αυτή την έρευνα δεν θα παρακολουθήσουμε τους χείμαρρους του κοινού ποινικού δικαίου των καταδίκων. Θα υπενθυμίσουμε μόνο πως η γενική ένδεια και οι ελλείψεις κατά την περίοδο της αναμόρφωσης του διοικητικού μηχανισμού, των θεσμών και όλων των νόμων, δεν μπορούσαν παρά να πληθύνουν σημαντικά τις κλοπές, τις ληστείες, τους βιασμούς, τις δωροδοκίες και τις κερδοσκοπίες. Μ' όλο που δεν αποτελούσαν μεγάλο κίνδυνο για την ύπαρξη της Δημοκρατίας, όλα αυτά τα εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου διώκονταν αμέσως μεμονωμένα, και με τους δικούς τους χείμαρρους των συλλήψεων φούσκωναν τους χείμαρρους των αντεπαναστατών. Υπήρχαν όμως και **κερδοσκοπίες** καθαρά πολιτικού χαρακτήρα, όπως μας δείχνει το διάταγμα που έβγαλε το Συμβούλιο των Επιτρόπων του Λαού στις 22 Ιουλίου 1918 και το υπογράφει ο Λένιν: «Όσοι πουλούν, αγοράζουν ή κρύβουν για κερδοσκοπία είδη τροφίμων που ανήκουν στο μονοπώλιο της Δημοκρατίας (ο αγρότης να κρύβει το σιτάρι για να το πουλήσει με κέρδος, μα ποιο θα είναι το κέρδος του; – Α. Σολζενίτσιν) ... θα τιμωρούνται με στέρηση της ελευθερίας για διάστημα **τουλάχιστο** δέκα χρόνων, σε συνδυασμό με **βαρύτατα** καταναγκαστικά έργα και με **κατάσχεση** όλης της περιουσίας τους».

Από αυτό το καλοκαίρι η ύπαιθρος εξαναγκαζόταν να δουλεύει υπεράνθρωπα και να παραδίδει δωρεάν στο κράτος όλη τη σοδειά της. Αυτό προκάλεσε εξεγέρσεις των αγροτών²², με αποτέλεσμα να καταστέλλονται και να γίνονται καινούργιες συλλήψεις. Το 1920, όπως ξέρουμε (δεν ξέρουμε...), έγινε η δίκη του «Συνδέσμου Αγροτών Σιβηρίας», και στο τέλος του ίδιου χρόνου η προκαταβολική συντριβή της εξέγερσης των αγροτών του Ταμπώφ (σ' αυτή την περίπτωση δεν έγινε καν δίκη).

Το μεγαλύτερο ανθρωπομάζωμα στην αγροτική περιοχή του Ταμπώφ έγινε τον Ιούνιο του 1921. Στον νομό του Ταμπώφ δημιουργήθηκαν στρατόπεδα συγκεντρώσεως για τις οικογένειες των αγροτών που έλαβαν μέρος στην εξέγερση. Έφτιαχναν περιφράγματα από αγκαθωτά συρματοπλέγματα γύρω από ξέσκεπους χώρους και έκλειναν εκεί για τρεις βδομάδες κάθε οικογένεια που υποπεύονταν πως οι άντρες της ήταν ανακατωμένοι στην εξέγερση. Αν ύστερα από τρεις βδομάδες εκείνοι δεν παρουσιάζονταν για να εξαγοράσουν με το κεφάλι τους την οικογένειά τους, όλη η οικογένεια πήγαινε εξορία²³.

Νωρίτερα ακόμα, τον Μάρτη του 1921, στάλθηκαν στα νησιά του Αρχιπελάγους όσοι δεν είχαν τουφεκιστεί από τους ναύτες της επαναστατημένης Κρονστάνδης, αφού πρώτα πέρασαν από το οχυρό Τρουμπετσκόι του φρουρίου Πετροπαβλόφσκ (στο Λένινγκραντ).

Εκείνος ο χρόνος άρχισε με τη διαταγή αριθ. 10 (8 Ιανουαρίου 1921) της Τσε-Κα: «Να ενταθούν τα κατασταλτικά μέτρα εναντίον της αστικής τάξεως!» Δηλαδή αφού τέλειωσε ο εμφύλιος πόλεμος, δινόταν εντολή όχι μόνο να μη χαλαρωθεί η καταπίεση, αλλά να **ενταθεί!** Την εικόνα που παρουσίαζε αυτή η ένταση στην Κριμαία μας τη δίνει ο Βολοσίν σε μερικά

του ποιήματα.

Το καλοκαίρι του 1921 πιάστηκαν τα μέλη της Λαϊκής Επιτροπής Βοήθειας προς τους Λιμοκτονούντες (Κουσκόβα, Προκόποβιτς, Κίσκιν και άλλοι), που προσπαθούσε να περιορίσει τον πρωτάκουστο λιμό, που είχε πλήξει τη Ρωσία. Αυτό έγινε γιατί τα χέρια της Επιτροπής δεν ήταν εκείνα στα οποία θα μπορούσε να επιτροπή να ταΐσουν τους πεινασμένους. Ο πρόεδρος αυτής της επιτροπής, ο Κορολένκο, που του δόθηκε χάρη, χαρακτήρισε τη διάλυσή της σαν «τη χειρότερη πολιτική ενέργεια της Κυβέρνησης» στο γράμμα του προς τον Γκόρκυ, στις 14 Σεπτεμβρίου 1921. (Ο ίδιος ο Κορολένκο μας υπενθυμίζει την πολύ σοβαρή ιδιομορφία της φυλακής το 1921.²⁴ «Είναι ολόκληρη διαποτισμένη από τύφο». Αυτό το επιβεβαιώνουν ο Σκρίπνικωφ και άλλοι, που έζησαν εκεί).

Το 1921 έγιναν επίσης και συλλήψεις φοιτητών (όπως των φοιτητών της Ακαδημίας Τιμιριάζεφ και της ομάδας του Ε. Ντογιάρενκο), γιατί «έκαναν κριτική της καταστάσεως» (όχι δημόσια, αλλά σε ιδιαίτερες συνομιλίες). Φαίνεται πως τέτοιες περιπτώσεις ήταν ακόμα λίγες, γιατί την ανάκριση αυτής της ομάδας την είχαν αναλάβει ο ίδιος ο Μενζίνσκυ και ο Γιάγκοντα.

Το 1921 πάλι πολλαπλασιάστηκαν και πήραν συγκεκριμένη κατεύθυνση οι συλλήψεις των μελών των άλλων κομμάτων. Στην πραγματικότητα στη Ρωσία είχαν πια διαλυθεί όλα τα άλλα πολιτικά κόμματα, εκτός από το κόμμα των νικητών. (Καλά θα κάνεις να μη σκάβεις τον λάκκο του αλλουνού!) Για να γίνει όμως αυτή η διάλυση ανεπανόρθωτη, έπρεπε να διαλυθούν και τα μέλη αυτών των κομμάτων, τα ίδια τα σώματά τους.

Ούτε ένας πολίτης του Ρωσικού Κράτους, που κάποτε ανήκε σε άλλο κόμμα εκτός από το κόμμα των Μπολσεβίκων, δεν μπορούσε ν' αποφύγει τη μοίρα του, ήταν καταδικασμένος (εκτός αν προλάβαινε, όπως ο Μαΐσκυ η ο Βισίνσκυ, να περάσει στις γραμμές των κομμουνιστών πατώντας στα σανίδια του ναυαγίου). Μπορεί να μη τον έπιαναν από τους πρώτους, μπορούσε να ζήσει ανενόχλητα ως το 1922 (αυτό εξαρτιόταν από το πόσο επικίνδυνος ήταν), ως το 1932, ακόμα και ως το 1937. Οι κατάλογοι όμως υπήρχαν, η σειρά του ερχότανε, τον συλλαμβάνανε ή τον καλούσαν μόνο ευγενικά και του υπέβαλλαν μια μοναδική ερώτηση: Ήσαστε γραμμένος... από... μέχρι...; (καμιά φορά τον ρωτούσαν και για την εχθρική του δραστηριότητα, μα η πρώτη ερώτηση τα έκρινε όλα, όπως τώρα, ύστερα από τις δεκαετίες που πέρασαν, το βλέπουμε καθαρά). Σε συνέχεια η μοίρα αυτών των ανθρώπων μπορούσε να είναι διαφορετική. Μερικούς τους έστελναν αμέσως σε μιαν από τις πασίγνωστες τσαρικές κεντρικές φυλακές (ευτυχώς όλες οι κεντρικές φυλακές διατηρήθηκαν σε καλή κατάσταση, και μερικοί από τους σοσιαλιστές βρίσκονταν ξανά στα ίδια κελιά, όπου είχαν ζήσει άλλοτε, και συναντούσαν τους ίδιους δεσμοφύλακες, που γνώριζαν από παλιά). Σε άλλους πάλι πρότειναν να πάνε εξορία, ω, όχι για πολύ καιρό, για δυο-τρία χρονάκια μόνο. Σε άλλους έδειχναν ακόμα μεγαλύτερη επιείκεια: Τους όριζαν μόνο ένα εκτός (εκτός από τις τάδε πόλεις), μπορούσαν δηλαδή να διαλέξουν μόνοι τους τον τόπο της κατοικίας τους, στο εξής όμως έπρεπε να φροντίζουν να

είναι καλά παιδιά και να μείνουν κολλημένοι στο ίδιο μέρος, περιμένοντας την απόφαση της Γκεπεού.

Αυτή η επιχείρηση κράτησε πολλά χρόνια, γιατί βασική της προϋπόθεση ήταν η σιωπή και η προσπάθεια να περνάει απαρατήρητη. Είχε μεγάλη σημασία να ξεκαθαριστούν εντελώς η Μόσχα, η Πετρούπολη, τα λιμάνια, τα βιομηχανικά κέντρα, και αργότερα και οι επαρχιακές πόλεις, από τους σοσιαλιστές όλων των ειδών. Ήταν μια τεράστια αθόρυβη πασιέντσα, που οι κανόνες της ήταν τελείως ακατανόητοι για τους συγχρόνους της. Μόνο τώρα μπορούμε να την κατανοήσουμε στις γενικές της γραμμές. Κάποιο προνοητικό μυαλό τη σχεδίασε, κάποια προσεκτικά χέρια, χωρίς να χάνουν ούτε στιγμή, άρπαζαν το τραπουλόχαρτο, που βρισκόταν τρία χρόνια σε μια στοίβα, και το τοποθετούσαν ήρεμα σε μian άλλη. Εκείνος που βρισκόταν στην κεντρική φυλακή στελνόταν στην εξορία (κι όσο πιο μακριά γινόταν), εκείνος που ζούσε στα "εκτός" πήγαινε επίσης εξορία (μα κάπου, όπου να μην έχει καμιά επαφή με τα "εκτός"), άλλος στελνόταν από την μian εξορία στην άλλη κι ύστερα πήγαινε πάλι σε μια κεντρική φυλακή (σε διαφορετική τούτη τη φορά). Αυτοί που έπαιζαν την πασιέντσα είχαν μεγάλη υπομονή. Έτσι, χωρίς θόρυβο, χωρίς φωνές, τα μέλη των άλλων κομμάτων χάνονταν και κόβονταν εντελώς οι δεσμοί τους με τον τόπο τους και με τους ανθρώπους που τους ήξεραν και γνώριζαν την επαναστατική τους δράση. Με τον τρόπο αυτό, απαρατήρητα και αναπόφευκτα, προετοιμαζόταν η εξόντωση όλων εκείνων που χαλούσαν κάποτε τον κόσμο στις φοιτητικές συγκεντρώσεις και κράδαιναν περήφανα τις τσαρικές αλυσίδες.

Στη διάρκεια της επιχείρησης «Μεγάλη Πασιέντσα» εξολοθρεύτηκαν οι περισσότεροι τρόφιμοι των παλιών πολιτικών κάτεργων, γιατί ακριβώς οι Εσέροι και οι αναρχικοί, και όχι οι σοσιαλδημοκράτες, ήταν εκείνοι που καταδικάζονταν στις πιο βαριές ποινές από τα τσαρικά δικαστήρια. Αυτοί ακριβώς αποτελούσαν τον πληθυσμό των παλιών κάτεργων.

Η διαδικασία της εξόντωσης έγινε όμως με τρόπο δίκαιο: Στη δεκαετία 1920–30 πρότειναν σε όλους αυτούς να υπογράψουν αποκηρύξεις των κομμάτων τους και της κομματικής τους ιδεολογίας. Μερικοί από αυτούς αρνήθηκαν κι έτσι βρέθηκαν φυσικά στην πρώτη σειρά για εξόντωση, ενώ άλλοι υπογράψανε τέτοιες αποκηρύξεις και κέρδισαν μερικά χρόνια ζωής. Μα αναπόφευκτα ερχόταν και η δική τους σειρά και η συμφορά έπεφτε αναπόφευκτα στο κεφάλι τους²⁵.

Την άνοιξη του 1922 η Ειδική Επιτροπή αγώνα κατά της αντεπανάστασης και της κερδοσκοπίας, που μόλις είχε μετονομαστεί σε Γκεπεού, αποφάσισε να ανακατευτεί και στις υποθέσεις της εκκλησίας. Χρειαζόταν να γίνει και η «εκκλησιαστική επανάσταση» – ν' αλλάξει δηλαδή η ηγεσία της Εκκλησίας και στη θέση της να μπει μια άλλη, που θα έστηνε μόνο το ένα της αυτί στον ουρανό, ενώ το άλλο θα το είχε στραμμένο στη Λουμπιάνκα. Τον ρόλο αυτό υπόσχονταν να τον παίξουν οι οπαδοί της «ζώσας εκκλησίας», αλλά χωρίς εξωτερική βοήθεια δεν θα μπορούσαν να επιβληθούν στον εκκλησιαστικό μηχανισμό. Έτσι πιάστηκε ο πατριάρχης Τύχων και οργανώθηκαν δύο πολύκροτες δίκες, με αποτέλεσμα μερικούς

τουφεκισμούς. Στη Μόσχα τουφέκισαν εκείνους που διέδωσαν την έκκληση του πατριάρχη και στην Πετρούπολη τουφέκισαν τον μητροπολίτη Βενιαμίν, που έφερνε δυσκολίες στη μεταβίβαση της εκκλησιαστικής εξουσίας στα χέρια των οπαδών της «ζώσας εκκλησίας». Στους νομούς και στις επαρχίες πιάστηκαν μητροπολίτες και επίσκοποι και, όπως συμβαίνει πάντα, τα μεγάλα ψάρια τα ακολούθησαν χιλιάδες μικρά – πρωθιερείς, καλόγεροι και διάκοι, που οι εφημερίδες ούτε καν τους αναφέρονε καθόλου. Έριχναν στις φυλακές όσους δεν έδιναν όρκο στην ηγεσία της ανανεωτικής «ζώσας εκκλησίας».

Οι κληρικοί αποτελούσαν οπωσδήποτε τμήμα της καθημερινής παγανιάς, τα ασημένια τους μαλλιά ξεχώριζαν σε κάθε αποστολή για τα Σολοφκύ.

Από τις αρχές της δεκαετίας 1920–1930 άρχισαν να πιάνονται στα δίκτυα των συλλήψεων και οι ομάδες των θεοσοφιστών, των μυστικοπαθών και των πνευματιστών (η ομάδα του Κόμη Πάλεν κρατούσε και πρακτικά από τις συνομιλίες της με τα πνεύματα), οι θρησκευτικοί σύλλογοι και τα μέλη του φιλοσοφικού κύκλου του Μπερντιάγιεφ. Μεταξύ των άλλων εξολοθρεύτηκαν και ρίχτηκαν στις φυλακές οι «ανατολικοί καθολικοί» (οπαδοί του Βλαντίμιρ Σολοβιόφ) και η ομάδα της Α. Ι. Αμπρικόσοβα. Οι απλοί καθολικοί και οι Πολωνοί ιερωμένοι ρίχτηκαν κι αυτοί, φυσικά, στις φυλακές.

Η οριστική όμως συντριβή της θρησκείας στη χώρα μας, που στις δεκαετίες 1920–30 και 1930–40 ήταν ένας από τους βασικούς σκοπούς της Γκεπεού και της Νι-Κα-Βε-Ντε, μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με ομαδικές συλλήψεις των πιστών ορθοδόξων. Οι καλόγεροι και οι καλόγριες, που άλλοτε επηρέαζαν σημαντικά τη ζωή της χώρας, αρπάζονταν συνέχεια, ρίχνονταν στις φυλακές και εξορίζονταν. Οι δραστήριοι υπερασπιστές της εκκλησίας συλλαμβάνονταν και δικάζονταν. Οι κύκλοι των συλλήψεων πλάταιναν ολοένα και τελικά άρχισαν να σαρώνουν και τους απλούς πιστούς, τους γέρους, και κυρίως τις γυναίκες, οι οποίες έμεναν πιο προσηλωμένες στη θρησκεία και για πολλά χρόνια τις φώναζαν **καλόγριες** στα τμήματα μεταγωγών και στα στρατόπεδα.

Η αλήθεια είναι πως τις έπιαναν και τις δικάζαν όχι τάχα για την προσήλωσή τους στη θρησκεία, αλλά γιατί εξέφραζαν φωναχτά τις πεποιθήσεις τους και γιατί μεγάλωναν τα παιδιά με το ίδιο πνεύμα. Όπως έγραψε η Τάνια Χοντκέβιτς:

«Μπορείς να προσεύχεσαι ελεύθερα,
μα... να σ' ακούει μόνο ο Θεός».

(Γι' αυτό το δίστιχο άρπαξε δέκα χρόνια φυλακή). Αν ένας άνθρωπος πίστευε πως κατέχει τη θρησκευτική αλήθεια έπρεπε να το κρύβει κι από... τα παιδιά του! Στη δεκαετία 1920–30 η θρησκευτική ανατροφή των παιδιών άρχισε να θεωρείται, με βάση το άρθρο 58–10 του ποινικού νόμου, σαν αντεπαναστατική προπαγάνδα! Η αλήθεια είναι πως στο δικαστήριο σου έδιναν ακόμα την ευκαιρία ν' απαρνηθείς τη θρησκεία.

Καμιά φορά ο πατέρας απαρνιόταν τη θρησκεία κι έμενε να μεγαλώσει τα παιδιά, ενώ η μητέρα στελνόταν στα Σολοφκύ (όλες αυτές τις δεκαετίες οι γυναίκες έδειξαν μεγαλύτερη σταθερότητα στην πίστη τους). Όλοι οι θρησκευόμενοι δικάζονταν σε δέκα χρόνια φυλακή, δηλαδή στη μεγαλύτερη προβλεπόμενη από τον νόμο ποινή.

(Εκείνα τα χρόνια, και κυρίως το 1927, ξεκαθάριζαν τις μεγάλες πόλεις για να φτιάξουν τη μελλοντική αγνή κοινωνία και έστελναν στα Σολοφκύ, μαζί με τις "καλόγριες", και τις πόρνες. Αυτές όμως που λάτρευαν την αμαρτωλή επίγεια ζωή τις καταδίκασαν, με βάση τον ποινικό νόμο, στην ελαφριά ποινή των τριών χρόνων. Στα τμήματα μεταγωγών, αλλά και στα Σολοφκύ ακόμα, κανείς δεν εμπόδιζε τις πόρνες να κερδίζουν χρήματα με το χαρούμενο επάγγελμά τους, και από τους αξιωματικούς και από τους φαντάρους φρουρούς, και έτσι ύστερα από τρία χρόνια όλες αυτές γύριζαν στον τόπο τους με βαριές βαλίτσες. Για τους πιστούς όμως η πόρτα της επιστροφής στα παιδιά τους και στην πατρίδα τους έμεινε για πάντα κλειστή).

Από τα πρώτα κιόλας χρόνια της δεκαετίας 1920-30 εμφανίστηκαν και οι καθαροί εθνικοί χείμαρροι, μικροί στην αρχή σε σχέση με τις περιοχές τους, και κυρίως αν τους υπολογίσει κανείς με τη ρωσική κλίμακα: Συλλαμβάνονται οι οπαδοί του Μουσαβάτ στο Αζερμπαϊτζάν, οι Ντασνάκ στην Αρμενία, οι Μενσεβίκοι στη Γεωργία και οι Μπασμάκ²⁶ στο Τουρκμενιστάν, που δεν ήθελαν την εγκαθίδρυση της σοβιετικής εξουσίας στη Μέση Ασία (τα πρώτα τοπικά Σοβιέτ στη Μέση Ασία αποτελούνταν κυρίως από Ρώσους και γι' αυτό οι ντόπιοι τα θεωρούσαν όργανα της ρωσικής εξουσίας). Το 1926 εξορίστηκε ολόκληρος ο σιωνιστικός σύνδεσμος "Γκεχαλούτς", που δεν κατάφερε να εξαρθεί στο ύψος του διεθνισμού παρασυρόμενος από τη γενική ορμή.

Σε πολλές από τις επόμενες γενεές έχει ριζωθεί η αντίληψη πως η δεκαετία 1920-30 ήταν μια εποχή που η ελευθερία οργιάζε εντελώς αχαλίνωτη. Σ' αυτό το βιβλίο θα συναντήσουμε ανθρώπους που έχουν σχηματίσει διαφορετική εικόνα γι' αυτά τα χρόνια. Οι ακομμάτιστοι φοιτητές αγωνίζονταν εκείνο τον καιρό για την «αυτονομία των ανωτάτων σχολών», για το δικαίωμα των συνελεύσεων και την απαλλαγή των σχολικών προγραμμάτων από την άφθονη πολιτική ύλη. Τους απάντησαν με συλλήψεις, οι οποίες πλήθαιναν στις μέρες γιορτών (λόγου χάρη στις παραμονές της Πρωτομαγιάς του 1924). Το 1925 καμιά εκατοστή φοιτητές από το Λένινγκραντ καταδικάστηκαν σε τρία χρόνια στα απομονωτήρια για τους πολιτικούς κρατούμενους, επειδή διάβαζαν τον «Σοσιαλιστικό αγγελιαφόρο» και μελετούσαν κείμενα του Πλεχάνωφ (ο ίδιος ο Πλεχάνωφ, όταν στα νιάτα του αγόρευσε εναντίον της κυβέρνησης μπροστά στη μητρόπολη του Καζάν, τη γλίτωσε πολύ φτηνότερα). Το 1925 άρχισαν να φυλακίζουν και τους πρώτους νεαρούς τροτσκιστές. (Δύο απλοϊκοί στρατιώτες του Κόκκινου στρατού, που θυμήθηκαν την παλιά ρωσική παράδοση κι άρχισαν να κάνουν έρανο για τους συλληφθέντες τροτσκιστές, φυλακίστηκαν κι αυτοί στα απομονωτήρια).

Φυσικά, δεν τη γλίτωσαν και οι εκμεταλλεύτριες τάξεις. Όλη τη δεκαετία του 1920–30 συνεχίστηκε η ταλαιπωρία των πρώην αξιωματικών, που ζούσαν ακόμα, τόσο των λευκών (που δεν θεωρήθηκαν άξιοι να τουφεκισθούν κατά τον εμφύλιο πόλεμο), όσο και των ερυθρόλευκων, που είχαν πολεμήσει κατά καιρούς και με τις δυο πλευρές, και των ερυθροτσαρικών, που δεν είχαν υπηρετήσει συνέχεια στον Κόκκινο Στρατό ή παρουσίαζαν διακοπές, τις οποίες δεν δικαιολογούσαν με έγγραφα. Όλους αυτούς τους καταβασάνιζαν, γιατί δεν τους τιμωρούσαν μεμιάς, αλλά τους περνούσαν – άλλη πασιέντσα αυτή – από ατέλειωτους ελέγχους, έθεταν περιορισμούς στην εργασία τους και στον τόπο της κατοικίας τους, τους έπιαναν, τους άφηναν, τους έπιαναν ξανά, και τελικά τους έστελναν λίγους – λίγους στα στρατόπεδα, για να μη γυρίσουν ποτέ από εκεί.

Το πρόβλημα όμως των αξιωματικών δεν λυνόταν με την αποστολή τους στο Αρχιπέλαγος, παρά άρχιζε μόνο: έμεναν πίσω οι μητέρες τους, οι γυναίκες τους και τα παιδιά τους. Χρησιμοποιώντας την αλάνθαστη κοινωνιολογική ανάλυση, είναι εύκολο να φανταστούμε ποια θα ήταν η ψυχική διάθεση όλων αυτών μετά τη σύλληψη του αρχηγού της οικογένειας. Έτσι εξανάγκαζαν απλούστατα τις αρχές να τους πιάσουν κι αυτούς! Τούτος ο χείμαρρος κυλάει ακόμα.

Στη δεκαετία 1920–30 δόθηκε αμνηστία στους κοζάκους που είχαν πάρει μέρος στον εμφύλιο πόλεμο. Πολλοί γύρισαν από το νησί Λήμνος πίσω στο Κουμπάν, όπου τους έδωσαν γη. Αργότερα τους έπιασαν όλους.

Οι παλιοί δημόσιοι υπάλληλοι κρύβονταν. Έπρεπε λοιπόν να τους πιάσουν. Οι περισσότεροι από αυτούς, επιδέξια μασκαρεμένοι, επωφελούνταν από το γεγονός ότι στη Δημοκρατία δεν είχαν καθιερωθεί ακόμα ούτε τα διαβατήρια εσωτερικού ούτε τα ενιαία βιβλιάρια εργασίας και χώνονταν στις σοβιετικές δημόσιες υπηρεσίες. Στο ζήτημα αυτό τις αρχές τις βοηθούσαν διάφορες απρόσεκτες κουβέντες, τυχαίες αναγνωρίσεις και καταγγελίες των γειτόνων... με συγχωρείτε, αναφορές αγωνιστών. (Βοηθούσαν καμιά φορά και οι συμπτώσεις. Κάποιος Μόβα, από αγάπη για την τάξη και μόνο, φύλαγε στο σπίτι του τον κατάλογο όλων των δικαστικών υπαλλήλων του νομού του. Ο κατάλογος αυτός βρέθηκε, εντελώς τυχαία, το 1925 – και τους μάζεψαν όλους και τους τουφέκισαν).

Έτσι έτρεχαν οι χείμαρροι εκείνων που πιάνονταν «για την απόκρυψη της κοινωνικής τους προέλευσης» και για «την κοινωνική θέση που είχαν στο παρελθόν». Σ' αυτές τις δύο έννοιες δινόταν πολύ πλατιά ερμηνεία. Έπιαναν τους ευγενείς με βάση τους καταλόγους που υπήρχαν και έπιαναν και τις οικογένειες των ευγενών. Τελικά, χωρίς να πολυξετάζουν το θέμα, μάζευαν και όσους είχαν έναν ατομικό τίτλο διακρίσεως, δηλαδή απλούστατα όσους είχαν αποφοιτήσει άλλοτε από κάποιο πανεπιστήμιο. Και όταν σε έπιαναν, δεν υπήρχε επιστροφή – ό,τι έγινε δεν ξεγίνεται. Ο Φρουρός της Επανάστασης δεν κάνει λάθη! (Υπήρχε ωστόσο και κάποιος δρόμος επιστροφής. Ήταν κάτι μικροί, ατροφικοί **αντιχειμαρροι**, που κατάφερναν καμιά φορά ν' ανοίξουν δρόμο. Ας θυμηθούμε τον πρώτο από αυτούς. Ανάμεσα στις γυναίκες και στις κόρες των ευγενών και των

αξιωματικών δεν ήταν λίγες που ξεχώριζαν για τα ιδιαίτερά τους προσόντα και την ελκυστική τους εμφάνιση.

Μερικές από αυτές κατόρθωσαν να μπουν στον μικρό **αντίθετο** χείμαρρο, τον χείμαρρο της επιστροφής! Ήταν εκείνες που θυμόνταν πως μόνο μια φορά ζει κανείς και πως δεν υπάρχει πιο ακριβό πράγμα από τη ζωή μας. Προσφέρθηκαν λοιπόν να υπηρετήσουν την Τσε-Κα και τη Γκεπεού σαν καταδότριες, σαν συνεργάτριες, με οποιοδήποτε τρόπο – και όσες τους άρεσαν, τις έπαιρναν. Αυτές στάθηκαν οι πιο αποδοτικές από όλους τους πληροφοριοδότες. Βοήθησαν πολύ τη Γκεπεού, γιατί οι "πρώην" τους είχαν μεγάλη εμπιστοσύνη... Θα αναφέρουμε εδώ την τελευταία πριγκίπισσα Βιαζέμσκαγια, που έγινε σπουδαία καταδότρια μετά την επανάσταση (καταδότης ήταν και ο γιος της στα Σολοφκύ), και την Κονκόρντια Νικολάγιεβνα Ιόσσε, που ήταν, όπως φαίνεται, γυναίκα με καταπληκτικά προσόντα. Τον άντρα της, πρώην αξιωματικό, τον τουφέκισαν μπροστά στα μάτια της και την ίδια την εξόρισαν στα Σολοφκύ. Μπόρεσε όμως με πολλά παρακάλια να γυρίσει στον τόπο της κι άνοιξε κοντά στην Μεγάλη Λουμπιάνκα ένα σαλόνι, όπου σύχναζαν τα ανώτερα στελέχη αυτού του ιδρύματος. Την ξανάπιασαν το 1937 μαζί με τους θαμώνες του σαλονιού της, ανθρώπους του Γιάγκοντα.

Είναι αστείο και να το πούμε, αλλά από την παλιά Ρωσία είχε διατηρηθεί, χάρη σε κάποια παράλογη παράδοση, ο Πολιτικός Ερυθρός Σταυρός. Υπήρχαν τρία τμήματά του: στην Μόσχα (Ε. Πέσκοβα, Βινάβερ), στο Χάρκοβο (Σαντομίρσκαγια) και στην Πετρούπολη. Το τμήμα της Μόσχας φερνόταν με μεγάλη ευπρέπεια – και δεν το διαλύσανε ως το 1937. Το τμήμα της Πετρούπολης όμως που το διηύθυναν ο παλιός ναρόντικος Σεβτσώφ, ο κουτσός Χάρτμαν και ο Κοτσερόφσκι, κρατούσε ανυπόφορη στάση. Ανακατευόταν αναιδέστατα στις πολιτικές υποθέσεις, υποστήριζε τους παλιούς κρατούμενους του Σλίσσελμπουργκ (Νοβορούσκι, Αλεξάνδρα Ουλιάνοβα) και βοηθούσε όχι μόνο τους σοσιαλιστές, αλλά και τους Καέρ – τους αντεπαναστάτες. Το τμήμα αυτό διαλύθηκε το 1926 κι όλοι οι υπεύθυνοί του στάλθηκαν στην εξορία.

Τα χρόνια περνούν κι όποια ανάμνηση δεν φρεσκαριστεί, σβήνει από τη μνήμη μας. Στον καταχνιασμένο ορίζοντα του παρελθόντος το 1927 μας φαίνεται τώρα σαν χρόνος ανέμελης αφθονίας χάρη στην ατσεκούρωτη ακόμα ΝΕΠ. Κι όμως ο χρόνος αυτός πέρασε γεμάτος ένταση, αναστατωμένος από τις εκρηκτικές ειδήσεις των εφημερίδων, που μας τον παρουσίαζαν σαν περίοδο παραμονής του πολέμου για την παγκόσμια επανάσταση. Στη δολοφονία του σοβιετικού πρεσβευτή στη Βαρσοβία, που γέμισε στήλες ολόκληρες στις εφημερίδες του Ιουνίου εκείνου του χρόνου, ο ποιητής Μαγιακόφσκι αφιέρωσε τέσσερα βροντόφωνα ποιήματα.

Τι αναποδιά όμως! Η Πολωνία ζητάει συγγνώμη, ο δολοφόνος του Βόικωφ²⁷, που είχε ενεργήσει μόνος του, συλλαμβάνεται εκεί. Ποιος λοιπόν και πώς θα εκτελέσει την έκκληση του ποιητή;

«Ενωμένοι,

συστηματικά,
με αντοχή και ανελέητα,
τα σκυλιά τ' αφηνιασμένα
στραγγαλίστε τα!»

Ποιους να τιμωρήσουν λοιπόν; Ποιον να στραγγαλίσουν; Έτσι αρχίζει το σάρωμα για τους Βόικωφ. Όπως πάντα, σε κάθε αναταραχή, σε κάθε ένταση, πιάνουν τους αναρχικούς, τους Εσέρους, τους Μενσεβίκους και, χωρίς να το πολυξετάσουν, τους διανοούμενους. Γιατί, πραγματικά, ποιους άλλους να συλλάβουν στις πόλεις; Αυτό θα έλειπε να πιάσουν κανένα από την εργατική τάξη! Αλλά τους φιλοκαντετικούς διανοούμενους τους είχαν κιόλας ξετινάξει από το 1919. Καιρός να ξετινάξουν και τους διανοούμενους που παρίσταναν την πρωτοπορία! Θα ξεφυλλίσουν ξανά τους καταλόγους των φοιτητών. Και βρίσκεται πάλι πρόχειρος ο Μαγιακόφσκυ:

«Σκέψου ω Κομσομόλ²⁸
μέρες και βδομάδες!
Ψάξε πιο προσεχτικά
στις γραμμές σου.
Είναι όλοι Κομσομόλοι πραγματικοί
ή παριστάνουν μόνο
τους Κομσομόλους;»

Από μια βολική κοσμοθεωρία γεννιέται κι ένας βολικός νομικός όρος: η **κοινωνική προφυλακτική**. Ο όρος καθιερώνεται, γίνεται δεκτός, τον καταλαβαίνουν όλοι αμέσως. (Ένας από τους προϊσταμένους της κατασκευής της διώρυγας του Μπιελομόρσκ, ο Λαζάρ Κόγκαν, θα πει πολύ γρήγορα: «Πιστεύω πως εσείς προσωπικά δεν φταίτε σε τίποτα. Αλλά σαν μορφωμένοι άνθρωποι πρέπει να καταλάβετε πως εφαρμοζόταν μια πλατιά κοινωνική προφυλακτική!») Και πραγματικά όλους αυτούς τους ύποπτους συνοδοιπόρους, όλους αυτούς τους σάπιους διανοούμενους, πότε έπρεπε να τους πιάσουν, αν όχι στις παραμονές του πολέμου για την παγκόσμια επανάσταση; Όταν θα αρχίσει ο μεγάλος πόλεμος, θα είναι πια πολύ αργά!

Έτσι στη Μόσχα αρχίζει το μελετημένο χτένισμα από τετράγωνο σε τετράγωνο! Σε κάθε περιοχή κάποιος έπρεπε να την πληρώσει. Το σύνθημα ήταν: «Θα κοπανίσουμε έτσι τη γροθιά μας στο τραπέζι, ώστε ολόκληρος ο κόσμος θα τρανταχτεί από τη φρίκη». Ακόμα και στο φως της ημέρας καταφθάνουν ολοταχώς στη Λουμπιάνκα και στο Μπουτύρκι κλούβες, επιβατηγά και φορτηγά αυτοκίνητα, ξέσκεπα αμάξια. Στριμωξίδι στην εξώπορτα, στριμωξίδι στην αυλή. Δεν προλαβαίνουν να ξεφορτώσουν και να καταγράψουν τους συλληφθέντες. (Το ίδιο συμβαίνει και στις άλλες πόλεις. Στο Ροστώφ του Ντον, στο υπόγειο του «Τριακοστού τρίτου Οίκου» (φυλακής), υπήρχε κιόλας τόσος συνωστισμός, ώστε όταν έφτασε ο Μπόικο, με δυσκολία βρήκε μέρος να καθίσει).

Να ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του χειμάρρου: Μερικές

δεκάδες νεαροί οργανώνουν κάτι μουσικές βραδιές, χωρίς να πάρουν άδεια από τη Γκεπεού. Ακούν πρώτα μουσική κι ύστερα πίνουν τσάι. Τα χρήματα γι' αυτό το τσάι το μαζεύουν βάζοντας από μερικά καπίκια ο καθένας. Είναι φως φανάρι πως η μουσική είναι καμουφλάρισμα για τις αντεπαναστατικές τους διαθέσεις, και τα χρήματα δεν τα μαζεύουν για το τσάι, αλλά για να ενισχύσουν την ετοιμοθάνατη παγκόσμια μπουρζουαζία. Τους πιάνουν λοιπόν ΟΛΟΥΣ, τους καταδικάζουν από τρία ως δέκα χρόνια φυλακή (η Άννα Σκρίπνικοβα άρπαξε πέντε χρόνια) και οι πρωτοστάτες (ο Ιβάν Νικολάγιεβιτς Βαρεντσώφ και άλλοι), που δεν θέλησαν να ομολογήσουν, ΤΟΥΦΕΚΙΖΟΝΤΑΙ!

Ή, για ν' αναφέρουμε ένα άλλο παράδειγμα: Στο Παρίσι, τον ίδιο χρόνο, συγκεντρώνονται μερικοί εμικρέδες, απόφοιτοι του Λυκείου, για την παραδοσιακή γιορτή προς τιμήν του Πούσκιν²⁹. Το έγραψαν οι εφημερίδες. Είναι ολοφάνερο πως πρόκειται για μηχανορραφία του θανάσιμα πληγωμένου ιμπεριαλισμού. Συλλαμβάνονται αμέσως ΟΛΟΙ οι απόφοιτοι του Λυκείου, που έμεναν ακόμα στη Σοβιετική Ένωση. Μαζί τους πιάστηκαν και οι απόφοιτοι της Νομικής Σχολής (που κι αυτή ήταν προνομιούχο εκπαιδευτικό ίδρυμα).

Μόνο η χωρητικότητα του ΣΛΟΝ³⁰ (Στρατοπέδου Ειδικού Περιορισμού των Σολοφκύ) περιορίζει ακόμα την έκταση που θα πάρουν οι μαζικές συλλήψεις για τον Βόικωφ. Μα ο καρκίνος του Αρχιπελάγους ΓΚΟΥΛΑΓΚ έχει αρχίσει κιόλας τη μοχθηρή ζωή του και δεν θ' αργήσει να κάνει μεταστάσεις σε όλο το κορμί της χώρας.

Αφού δοκίμασαν κάτι καινούργιο, τους άνοιξε περισσότερο η όρεξη. Είχε έρθει πια η ώρα να συντρίψουν και μιαν άλλη κατηγορία διανοουμένων, τους τεχνικούς, που θεωρούσαν τον εαυτό τους αναντικατάστατο και δεν συνήθιζαν να υπακούν σε διαταγές πριν καλά-καλά τις ακούσουν.

Εδώ που τα λέμε, ποτέ δεν τρέφαμε ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στους μηχανικούς, αυτούς τους λακέδες και υπηρέτες των πρώην καπιταλιστών αφεντάδων μας. Από τα πρώτα κιόλας χρόνια της Επανάστασης οι εργάτες τους έβλεπαν με δυσπιστία και τους ελέγχανε διαρκώς. Παρ' όλα αυτά όμως, όσο διαρκούσε η ανοικοδόμηση, τους αφήναμε να δουλεύουν στις βιομηχανίες μας και στρέφαμε όλη τη δύναμη του ταξικού μας χτυπήματος εναντίον των άλλων διανοουμένων. Όσο περισσότερο όμως ωρίμαζε η διεύθυνση της οικονομίας μας, δηλαδή το Ανώτατο Σοβιέτ Εθνικής Οικονομίας και το ΓΚΟΣΠΛΑΝ (υπηρεσία κρατικών σχεδίων), όσο πλήθαινε ο αριθμός των σχεδίων και όσο τα σχέδια αυτά συγκρούονταν και πετάγονταν σαν άχρηστα το ένα μετά το άλλο, τόσο πιο καθαρά φαινόταν η υπονομευτική δράση των παλιών μηχανικών, η ανειλικρίνειά τους, η πονηριά τους και η πουλημένη τους ψυχή. Ο Φρουρός της Επανάστασης κοίταζε παντού άγρυπνα, και όπου κι αν έπεφτε η ματιά του, ανακάλυπτε ολοένα φωλιές, υπονομευτών.

Αυτή η εξυγιαντική εργασία έφτασε στο αποκορύφωμά της το 1927 κι έδειξε στο προλεταριάτο ολοκάθαρα όλα τα αίτια των αποτυχιών και των ελαττωμάτων της οικονομίας μας. Σαμποτάρισμα στο ΝΚΠΣ (στους

σιδηροδρόμους – Γι' αυτό δύσκολα βρίσκει κανείς θέση στα τραίνα και παρουσιάζονται ανωμαλίες στις μεταφορές εμπορευμάτων). Σαμποτάρισμα και στο ΜΟΓΚΕΣ (Να γιατί γίνονται διακοπές ρεύματος). Σαμποτάρισμα στην εκμετάλλευση πετρελαίου. (Γι' αυτό δεν βρίσκει πετρέλαιο). Σαμποτάρισμα στην κλωστοϋφαντουργική βιομηχανία. (Γι' αυτό ο εργάτης δεν έχει ρούχα να φορέσει). Τεράστιο σαμποτάρισμα στην παραγωγή άνθρακος (Να γιατί τουρτουρίζουμε!) Όλες οι βιομηχανίες – μετάλλου, πολεμικού υλικού, παραγωγής μηχανών, ναυπηγήσεων, χημικών προϊόντων, εξορύξεων, ορυχείων χρυσού και πλατίνας, αρδευτικών μηχανημάτων – πυρροούσαν από το σαμποτάρισμα. Σε όλες τις γωνιές караδοκούσαν εχθροί με λογαριθμικούς πίνακες! Η Γκεπεού λαχάνιαζε κυνηγώντας και σέρνοντας στις φυλακές τους δολιοφθορείς. Στις μεγάλες πόλεις, όπως και στις επαρχίες, λειτουργούσαν τμήματα της Περιφερειακής Γκεπεού και προλεταριακά δικαστήρια ξεσκάλιζαν αυτή τη βρωμιά και οι εργαζόμενοι μάθαιναν κατάπληκτοι (καμιά φορά και δεν μάθαιναν) κάθε μέρα από τις εργατικές εφημερίδες τα αηδέστατα καμώματα των υπονομευτών. Έμαθαν για τον Παλτσίνσκυ, για τον φον Μεκ, για τον Βελίτσκο³¹, αλλά πάρα πολλοί έμειναν ανώνυμοι. Κάθε κλάδος, κάθε εργοστάσιο ή βιοτεχνική ομάδα έπρεπε να ψάξει να βρει τους σαμποτέρ και μόλις άρχιζε το ψάξιμο, τους ανακάλυπταν αμέσως (με τη βοήθεια της Γκεπεού). Αν κάποιος μηχανικός, από αυτούς που πήραν το δίπλωμά τους πριν από την Επανάσταση, δεν είχε αποκαλυφθεί ακόμα σαν προδότης, σίγουρα ήταν ύποπτος προδοσίας.

Και τι επιδέξιοι κακούργοι ήταν αυτοί οι παλιοί μηχανικοί, με πόσο διαφορετικούς σατανικούς τρόπους ήξεραν να σαμποτάρουν. Ο Νικολάι Κάρλοβιτς φον Μεκ παρίστανε στο Λαϊκό Επιτροπάτο (υπουργείο) των Συγκοινωνιών πως είναι αφοσιωμένος με την καρδιά του στην οργάνωση της νέας οικονομίας, μπορούσε ώρες ολόκληρες να συζητάει με ενθουσιασμό για τα οικονομικά προβλήματα της οικοδόμησης του σοσιαλισμού και του άρεσε να δίνει συμβουλές. Μια από τις πιο επιζήμιες συμβουλές του ήταν: να αυξήσουν τον αριθμό των βαγονιών στους συρμούς, χωρίς να φοβούνται την υπερφόρτωση. Με τη βοήθεια της Γκεπεού ο φον Μεκ αποκαλύφθηκε (και τουφεκίστηκε): σκοπός του ήταν η φθορά των γραμμών, των βαγονιών και των ατμομηχανών, για να μείνει η Δημοκρατία χωρίς σιδηροδρόμους σε περίπτωση ξένης επέμβασης! Μα όταν, ύστερα από λίγο καιρό, ο νέος Επίτροπος των Συγκοινωνιών σύντροφος Καγκάνοβιτς πρόσταξε να κινήσουν ακριβώς συρμούς με μεγαλύτερο αριθμό βαγονιών, και μάλιστα με διπλάσιο ή με τριπλάσιο (γι' αυτή την ιδέα ο ίδιος και άλλοι ιθύνοντες τιμήθηκαν με το βραβείο Λένιν), οι πονηροί μηχανικοί επενέβησαν ζητώντας τον καθορισμό ορίων. Φώναζαν πως αυτά τα φορτία ξεπερνούν τα όρια αντοχής, πως τα οχήματα φθείρονται, και τουφεκίστηκαν δικαιολογημένα, γιατί έδειξαν δυσπιστία για τις δυνατότητες των σοσιαλιστικών μεταφορών.

Αυτούς τους οπαδούς των **ορίων** τους κυνηγούν αρκετά χρόνια συνέχεια. Βρίσκονται σε όλους τους κλάδους, ανατρέπουν τα πάντα με τους υπολογισμούς τους και δεν θέλουν να καταλάβουν πως στις γέφυρες και στις εργαλειομηχανές παίζει μεγάλο ρόλο ο ενθουσιασμός του προσωπικού. (Αυτά τα χρόνια είναι χρόνια ανατροπής όλης της

ψυχολογίας του λαού. Κοροϊδεύουν τη γεμάτη περίσκεψη λαϊκή σοφία πως «όποιος βιάζεται σκοντάφτει» και αναποδογυρίζουν το νόημα της παλιάς παροιμίας «όσο πιο αργά ταξιδεύεις, τόσο μακρύτερα θα φτάσεις»). Ένα μόνο εμπόδιο καθυστερεί καμιά φορά τη σύλληψη των παλιών μηχανικών: η καινούργια βάρδια δεν είναι έτοιμη ακόμα. Ο Νικολάι Ιβάνοβιτς Λαντίζενσκυ, αρχιμηχανικός των στρατιωτικών εργοστασίων του Ιζέφσκ, συλλαμβάνεται αρχικά «για τις περιοριστικές θεωρίες του» και για την «τυφλή του πίστη στα όρια ασφαλείας». (Με βάση αυτές τις απόψεις, θεωρούσε πως τα ποσά που ενέκρινε ο Ορτζονικίντζε για την επέκταση των εργοστασίων δεν επαρκούσαν)³². Μετατρέπουν έπειτα την ποινή του σε κατ' οίκον περιορισμό και τον προστάζουν να γυρίσει στη δουλειά του (όλα πήγαιναν κατά διαβόλου χωρίς αυτόν). Εκείνος πηγαίνει και διορθώνει την κατάσταση. Τα εγκριθέντα ποσά όμως δεν επαρκούσαν, όπως είχε πει από την αρχή, και τον έχωσαν πάλι μέσα «για κακή χρήση των εγκριθέντων κονδυλίων»: Τα χρήματα δεν έφτασαν, επειδή ο αρχιμηχανικός δεν ήξερε να τα διαχειρισθεί! Ύστερα από ένα χρόνο ο Λαντίζενσκυ πέθανε στα κάτεργα κόβοντας δέντρα.

Έτσι κατάφεραν μέσα σε λίγα χρόνια να τσακίσουν τη ραχοκοκαλιά του κλάδου των παλιών Ρώσων μηχανικών, που είχαν δοξάσει τη χώρα μας, τους αγαπημένους ήρωες που υμνούσαν στα μυθιστορήματά τους ο Γκάριν – Μιχαϊλόβσκυ κι ο Ζαμιάτιν.

Κι αυτός ο χείμαρρος, φυσικά, όπως και όλοι οι άλλοι, παρέσυρε μαζί του κι άλλους ανθρώπους, τους συγγενείς και τους φίλους των μηχανικών, όπως, λόγου χάρη (δεν θα ήθελα να κηλιδώσω το λαμπρό μπρούντζινο πρόσωπο του Φρουρού της Επανάστασης, μα τι να κάνουμε...), ακόμα και εκείνους που αρνήθηκαν να γίνουν καταδότες. Θα θέλαμε να παρακαλέσουμε τον αναγνώστη να μην ξεχνάει αυτό τον μυστικό χείμαρρο, που δεν εμφανίστηκε ποτέ φανερά: κυλούσε κυρίως στα πρώτα δέκα χρόνια μετά την Επανάσταση: Εκείνο τον καιρό υπήρχαν ακόμα άνθρωποι περήφανοι, πολλοί δεν είχαν ακόμα καταλάβει πως η ηθική είναι κάτι σχετικό, πως έχει μόνο στενή ταξική έννοια – έτσι πολλοί αρνήθηκαν την προτεινόμενη υπηρεσία και τιμωρήθηκαν γι' αυτό αμείλικτα. Στη νεαρή Μαγδαληνή Ετζούμποβα πρότειναν να παρακολουθήσει έναν κύκλο μηχανικών. Εκείνη όχι μόνο αρνήθηκε, αλλά πήγε και τα είπε όλα στον κηδεμόνα της (που αυτόν κυρίως έπρεπε να παρακολουθεί). Εκείνον όμως τον έπιασαν αργότερα και τα ομολόγησε όλα στην ανάκριση. Τότε συλλάβανε και την Ετζούμποβα, κι ας ήταν έγκυος, "για διάδοση υπηρεσιακού μυστικού" και την καταδίκασαν σε τουφεκισμό. (Τελικά τη γλίτωσε, αφού εισέπραξε, με αλλεπάλληλες καταδίκες, είκοσι πέντε χρόνια φυλακή). Τον ίδιο χρόνο, το 1927, μ' όλο που αυτό έγινε σε εντελώς διαφορετικό τομέα, μεταξύ των κομμουνιστικών στελεχών του Χαρκόβου, η Ναντέζντα Βιτάλιεβνα Σούροβετς αρνήθηκε να γίνει καταδότες και να παρακολουθεί τα μέλη της Κυβέρνησης της Ουκρανίας. Την άρπαξε γι' αυτό η Γκεπεού και μόνο ύστερα από ένα τέταρτο του αιώνα κατόρθωσε να βγει μισοπεθαμένη από τον χείμαρρο, στην περιοχή του ποταμού Κολύμα. Για κείνους όμως που δεν τα κατάφεραν να γλιτώσουν, δεν ξέρουμε απολύτως τίποτα.

(Στη δεκαετία 1930 – 40 αυτός ο χείμαρρος των ανυπάκουων ξεράθηκε σχεδόν: Αφού σου ζητούσαν να καταδίνεις, πρέπει να το κάνης. Τι άλλο σου έμενε; "Πώς να πας αντίθετα στο ρεύμα;" "Αν δεν το κάνω εγώ, θα το κάνει άλλος". "Καλύτερα να κάνω εγώ τον καταδότη, που είμαι καλός άνθρωπος, παρά κάποιος άλλος κακός". Από τότε υπάρχουν άφθονοι εθελοντές καταδότες: Είναι, βλέπεις, δουλειά ένδοξη και συμφέρουσα!)

Το 1928 γίνεται στη Μόσχα η πολύκροτη δίκη της υπόθεσης Σάχτυ. Πολύκροτη και γιατί της δόθηκε μεγάλη δημοσιότητα και εξαιτίας των καταπληκτικών ομολογιών και αυτοκατηγοριών των κατηγορουμένων (μ' όλο που δεν ομολόγησαν όλοι). Έπειτα από δυο χρόνια, τον Σεπτέμβριο του 1930, δικάζονται με μεγάλο θόρυβο οι **οργανωτές του λιμού** (Αυτοί είναι! Αυτοί είναι! Να τους!) – 48 άτομα που σαμποτάρανε τη βιομηχανία τροφίμων. Στο τέλος του 1930 γίνεται με ακόμα μεγαλύτερο θόρυβο και άμεμπτα σκηνοθετημένη αυτή τη φορά η δίκη του Βιομηχανικού κόμματος. Σ' αυτήν όλοι ανεξαιρέτα οι κατηγορούμενοι φορτώνουν στη ράχη τους ένα σωρό αηδιαστικές ανοησίες – και να, μπροστά στα μάτια των εργαζομένων, σαν μνημείο στα αποκαλυπτήριά του, υψώνεται το επιβλητικό πολύπλοκο σύμπλεγμα από όλα τα σαμποτάζ που έχουν αποκαλυφθεί ως τότε και συνδέονται σ' ένα διαβολικό κόμπο με τους Μιλιούκωφ, Ραμπουσίνσκι, Ντέτερντιγκ και Πουανκαρέ.

Τώρα που αρχίσαμε να μπαίνουμε στο νόημα της δικανικής μας πρακτικής, καταλαβαίνουμε πως οι δημόσιες δίκες είναι μόνο μικροί σωροί χώματος, ενώ το πραγματικό σκάψιμο γίνεται κάτω από την επιφάνεια της γης. Σ' αυτές τις δίκες παρουσιάζουν μόνο μια μικρή μερίδα των κρατουμένων, μόνο εκείνους που δέχονται να κατηγορήσουν με τρόπο αφύσικο τον εαυτό τους και άλλους, ελπίζοντας πως θα εξασφαλίσουν έτσι κάποια επιείκεια. Μα οι περισσότεροι από τους μηχανικούς, εκείνοι που είχαν το θάρρος και τη λογική ν' απορρίψουν τις σαχλαμάρες που τους ζητούσαν να πουν οι ανακριτές, περνούσαν από δίκες αθόρυβες και καταδικάζονταν, χωρίς να ομολογήσουν, **δέκα χρόνια** φυλακή από το συμβούλιο της Γκεπεού.

Οι χείμαρροι τρέχουν κάτω από τη γη και με τους οχετούς τους απορροφούν όλες τις ακαθαρσίες, αφήνοντας ν' ανθίσει η ζωή στην επιφάνεια.

Τότε ακριβώς πραγματοποιείται ένα σημαντικό βήμα για να συμμετέχει όλος ο λαός στα αποχετευτικά έργα, για να κατανέμεται σε όλο τον λαό η ευθύνη γι' αυτά: εκείνοι που δεν γκρεμίστηκαν ακόμα στις καταπακτές των οχετών, εκείνοι που δεν τους παρέσυραν ακόμα οι αγωγοί στο Αρχιπέλαγος, πρέπει να παρελαύνουν στην επιφάνεια με σημαίες, να υμνούν τα δικαστήρια και να χαίρονται για τις φοβερές καταδίκες. (Εδώ δείχθηκε μεγάλη προνοητικότητα! Θα περάσουν δεκαετηρίδες, η ιστορία θα αποκατασταθεί, μα οι ανακριτές, οι δικαστές και οι εισαγγελείς δεν θ' αποδειχτούν περισσότερο ένοχοι από εμάς, συμπολίτες! Τα μαλλιά μας έχουν ασπρίσει με ευπρέπεια, μόνο και μόνο γιατί στον καιρό μας ψηφίσαμε ευπρεπώς ΥΠΕΡ).

Μια πρώτη τέτοια δοκιμή έκανε ο Στάλιν με τους **οργανωτές του λιμού**. Πώς να μην πετύχει αυτή η δοκιμή, όταν πεινούσαν όλοι στη Ρωσία, τη χώρα της αφθονίας, όταν όλοι σπάζαμε το κεφάλι μας για να καταλάβουμε τι απέγινε το ψωμάκι μας; Και να, στις διάφορες υπηρεσίες και στα εργοστάσια οι υπάλληλοι και οι εργάτες ψηφίζουν θάνατο για τους κακούργους, προλαβαίνοντας την απόφαση του δικαστηρίου. Και στην υπόθεση του "Προμπάρτια" η μια συνέλευση ακολουθεί την άλλη, η μια διαδήλωση διαδέχεται την άλλη (κουβαλάνε ακόμα και τους μαθητές) οργανώνονται πορείες εκατομμυρίων και ουρλιαχτά αντηχούν έξω από τα τζάμια του δικαστικού μεγάρου: "Θάνατος! Θάνατος! Θάνατος!"

Σ' αυτή την καμπή της ιστορίας μας ακούγονταν μεμονωμένες φωνές διαμαρτυρίας, φωνές που συνιστούσαν σύνεση, χρειαζόταν όμως πάρα πολύ θάρρος για να πεις "όχι" μέσα σ' αυτά τα χορωδιακά μουγκρητά. Εκείνη η κατάσταση δεν μπορεί να συγκριθεί με τη σημερινή ευκολία! (Και σήμερα δεν είναι πολλοί αυτοί που διαμαρτύρονται). Και όσο μας είναι γνωστό, όλες αυτές οι φωνές προέρχονταν από τους μαλθακούς, τους σιχαμένους διανοούμενους. Ο καθηγητής Ντιμίτρι Απολλινάριεβιτς Ροζάνσκυ ΑΠΕΣΧΕ της ψηφοφορίας στη συνέλευση του Πολυτεχνικού Ινστιτούτου του Λένινγκραντ (ήταν αντίθετος γενικά στη θανατική ποινή, γιατί είναι καταδίκη αμετάκλητη στη γλώσσα της επιστήμης) και τον συνέλαβαν επί τόπου! Ο φοιτητής Ντίμα Ολίτσκι απέσχε επίσης και τον συνέλαβαν κι αυτόν επί τόπου! Έτσι όλες αυτές οι διαμαρτυρίες πνίγηκαν αμέσως, στη γένεσή τους.

Όσο ξέρουμε, η εργατική τάξη με τα ψαρά μουστάκια ενέκρινε αυτές τις εκτελέσεις. Όσο ξέρουμε, όλοι, από τους φλεγόμενους από ενθουσιασμό Κομσομόλους ως τους ηγέτες του κόμματος και τους θρυλικούς στρατιωτικούς ηγέτες, όλη η πρωτοπορία ενέκρινε ομόθυμα αυτές τις εκτελέσεις. Οι δοξασμένοι επαναστάτες, οι θεωρητικοί και οι προφήτες, επτά χρόνια πριν από τον δικό τους άδοξο χαμό, χαιρετούσαν εκείνα τα μουγκρητά του πλήθους, γιατί δεν μπορούσαν να μαντέψουν πως σε λίγο θα έφτανε και η δική τους ώρα, πως δεν θ' αργούσαν να διασύρουν και τα δικά τους ονόματα μ' αυτά τα μουγκρητά, φωνάζοντάς τους "βρομιάρηδες" και "πουλημένους".

Αλλά για τους μηχανικούς οι διωγμοί σταμάτησαν εδώ. Ο Ιωσήφ Βησσαριόνοβιτς Στάλιν εξήγγειλε στις αρχές του 1931 τους "έξι όρους" της οικοδόμησης και η Αυτού Μονοκρατορικότης ευαρεστήθηκε να υποδείξει στον πέμπτο όρο πως: από την πολιτική της συντριβής της παλιάς τεχνικής διανοήσης έπρεπε να επανέλθουμε στην πολιτική της προσέλευσής της και της φροντίδας γι' αυτήν.

Της **φροντίδας γι' αυτήν**; Πώς λοιπόν εξατμίστηκε η δίκαιη οργή μας; Πώς ξεθύμαναν όλες οι τρομερές κατηγορίες μας; Εκείνον ακριβώς τον καιρό δικάζονταν οι υπονομευτές στη βιομηχανία πορσελάνης (ακόμα κι εκεί έκαναν τις βρωμιές τους). Όλοι οι κατηγορούμενοι αυτοκατηγορούνταν κιόλας ομόφωνα και ομολογούσαν τα πάντα – και ξαφνικά οι κατήγοροι φώναξαν με μια φωνή και με απόλυτη σύμπνοια: Αθώοι!! Και τους άφησαν ελεύθερους!

(Εκείνο τον χρόνο παρατηρούμε κι έναν μικρό αντιχείμαρρο: Μηχανικούς, που είχαν κιάλας καταδικαστεί, ή που η υπόθεσή τους βρισκόταν στα χέρια του ανακριτή, τους γύρισαν ξανά στη ζωή. Έτσι γύρισε κι ο Ντ. Α. Ροζάνσκυ. Να μην πούμε λοιπόν πως άντεξε στη μονομαχία με τον Στάλιν; Ή πως ένας λαός με πολιτικό θάρρος δεν θα έδινε αφορμή για να γραφή ούτε αυτό το κεφάλαιο, μα ούτε κι ολόκληρο αυτό το βιβλίο;)

Τον ίδιο χρόνο ο Στάλιν ποδοπάτησε ακόμα μια φορά τους Μενσεβίκους, που από καιρό κιάλας είχαν εξουδετερωθεί (τον Μάρτιο του 1931 έγινε δημόσια δίκη του "Ενιαίου Γραφείου Μενσεβίκων", με βασικούς κατηγορούμενους τους Γκρόμαν, Σουχάνωφ³³ και Γιακουμπόβιτς, και αργότερα τουφεκίστηκαν κάμποσοι ασήμαντοι, που τους συνέλαβαν αθόρυβα), και έπειτα ξαφνικά έπεσε σε συλλογή.

Αυτή ακριβώς την έκφραση "το νερό έπεσε σε συλλογή", χρησιμοποιούν οι κάτοικοι της Λευκής Θάλασσας για την παλίρροια: ακριβώς πριν αρχίσει να πέφτει το νερό. Μα δεν ταιριάζει να συγκρίνουμε τη θολή ψυχή του Στάλιν με τα νερά της Λευκής Θάλασσας. Και, εδώ που τα λέμε, μπορεί και να μην έπεσε καθόλου σε συλλογή. Άλλωστε ούτε η ένταση ελαττώθηκε. Κι όμως τον ίδιο χρόνο έγινε άλλο ένα θαύμα. Ύστερα από τη δίκη του Βιομηχανικού κόμματος, το 1931 ετοιμαζόταν να διεξαχθεί μια επιβλητική δίκη του Εργατικού Αγροτικού κόμματος – μιας τεράστιας οργανωμένης υπονομευτικής δύναμης (που δεν υπήρξε ποτέ!) αποτελούμενης από διανοούμενους της υπαίθρου, από στελέχη των καταναλωτικών και αγροτικών συνεταιρισμών και μορφωμένους αγρότες, που ετοιμάζονταν τάχα να ανατρέψουν τη δικτατορία του προλεταριάτου. Στη δίκη του Βιομηχανικού κόμματος είχαν αναφέρει κιάλας αυτή την οργάνωση σαν πολύ γνωστή. Ο ανακριτικός μηχανισμός της Γκεπεού εργαζόταν τέλεια: ΧΙΛΙΑΔΕΣ κατηγορούμενοι είχαν κιάλας ομολογήσει πως ανήκαν στο Εργατικό Αγροτικό κόμμα και αποκάλυψαν τους εγκληματικούς τους σκοπούς. Και οι αρχές υπόσχονταν να πιάσουν ΔΙΑΚΟΣΙΕΣ ΧΙΛΙΑΔΕΣ "μέλη" του. Σαν "αρχηγός" του κόμματος εμφανιζόταν ο οικονομολόγος-γεωπόνος Α.Β. Τσαγιάνωφ και σαν μελλοντικός "πρωθυπουργός" ο Ν.Ντ. Κοντράτιεφ. Άλλοι κατηγορούμενοι ήταν ο Λ.Ν. Γιούροφσκι, ο Μακάρωφ και ο Αλεξέι Ντογιάρενκο, καθηγητής από το Τιμιριάζεφ (μελλοντικός "υπουργός Γεωργίας")³⁴. Και ξαφνικά, μια ωραία μέρα, ο Στάλιν ΑΛΛΑΞΕ ΓΝΩΜΗ. Το γιατί μπορεί να μην το μάθουμε ποτέ. Αποφάσισε άραγε να σώσει την ψυχή του; Σαν νωρίς ήτανε. Μήπως αυτό οφειλόταν σε αίσθηση του χιούμορ; Είχε παραγίνει βαρετό το πράγμα, τα ίδια και τα ίδια, μα κανείς δεν θα μπορούσε να κατηγορήσει τον Στάλιν πως είχε αίσθηση του χιούμορ! Θα σκέφτηκε μάλλον πως έτσι κι αλλιώς δεν θ' αργούσε να ψοφήσει της πείνας ολόκληρη η υπαίθρος κι όχι μόνο διακόσιες ψωροχιλιάδες. Γιατί να κοπιάζει λοιπόν; Έτσι καταργήσανε ολόκληρο το Εργατικό Αγροτικό κόμμα, πρότειναν σ' εκείνους που είχαν προλάβει "να ομολογήσουν" να αρνηθούν τις ομολογίες τους (μπορείτε να φαντασθείτε τη χαρά τους!) και τελικά δίκασαν μόνο μια μικρή ομάδα με επικεφαλής τον Κοντράτιεφ και τον Τσαγιάνωφ³⁵ (το 1941 όμως θα κατηγορήσουν τον βασανισμένο Βαβίλωφ πως το Εργατικό Αγροτικό κόμμα υπήρχε, και αυτός, ο Βαβίλωφ δηλαδή, ήταν ο μυστικός αρχηγός του).

Οι παράγραφοι στριμώχνονται, όπως στριμώχνονται και τα χρόνια, κι ούτε μπορούμε να πούμε με τη σειρά τους, όλα όσα συνέβαιναν. (Η Γκεπεού όμως τα κατάφερνε μια χαρά! Δεν άφηνε να της ξεφύγει τίποτα!) Πρέπει ωστόσο να θυμόμαστε πάντα:

–πως τους θρήσκους τους πιάνουν αδιάκοπα, σαν κάτι φυσικό. (Πάνω σ' αυτό έρχονται στην επιφάνεια διάφορες ημερομηνίες και γεγονότα. Μια είναι "η νύχτα της πάλης κατά της θρησκείας", η παραμονή των Χριστουγέννων του 1929 στο Λένινγκραντ, όταν συνέλαβαν πολλούς θρήσκους διανοουμένους, κι όχι ώσπου να ξημερώσει μόνο, αλλά και σαν σε χριστουγεννιάτικο παραμύθι. Και πάλι στο Λένινγκραντ, τον Φεβρουάριο του 1932, κλείνουν πολλές εκκλησίες ταυτόχρονα και συλλαμβάνουν ομαδικά τους ιερείς. Για άλλες πολλές ημερομηνίες και μέρη δεν μας μίλησε ως τώρα κανείς).

–πως δεν παραλείπουν να συντρίβουν και τις αιρέσεις, ακόμα κι αυτές που συμπαθούν τον κομμουνισμό. (Έτσι το 1929 έπιασαν όλα ανεξαιρέτως τα μέλη μιας κοινότητας ανάμεσα στις πόλεις Σότσι και Χόστα. Η κοινότητα αυτή είχε ρυθμισμένα τα πάντα με βάση τις κομμουνιστικές αρχές, και την παραγωγή και την κατανομή των αγαθών, και όλα γίνονταν πάρα πολύ τίμια – η χώρα μας δεν θα τα καταφέρει να φτάσει σ' αυτό το επίπεδο τιμιότητας ούτε ύστερα από εκατό χρόνια. Δυστυχώς όμως οι άνθρωποι αυτοί ήταν πολύ μορφωμένοι, πολύ μυημένοι στη θρησκευτική φιλολογία, και η φιλοσοφία τους δεν ήταν άρνηση του Θεού, αλλά ένα κράμα από Βαπτισμό, από τις θεωρίες του Τολστόι και του Γιόγκα. Επομένως μια τέτοια ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ήταν εγκληματική και δεν μπορούσε να κάνη τον λαό ευτυχισμένο).

Στη δεκαετία 1920 – 30 μια μεγάλη ομάδα οπαδών του Τολστόι εκτοπίστηκε στους πρόποδες του Αλτάι. Εκεί, μαζί με τους Βαπτιστές, συγκρότησαν οικισμούς – κοινότητες. Όταν άρχισε η οικοδόμηση του βιομηχανικού συγκροτήματος του Κουζνέτς, αυτοί του προμήθευαν τα τρόφιμα. Ύστερα άρχισαν οι συλλήψεις. Πρώτους έπιασαν τους δασκάλους (δεν δίδασκαν σύμφωνα με τα κρατικά προγράμματα) – τα παιδιά έτρεχαν πίσω από τα αμάξια ξεφωνίζοντας – και έπειτα τους ηγέτες της κοινότητας.

–πως η Μεγάλη Πασιέντσα των σοσιαλιστών συνεχίζεται αδιάκοπα·

–πως το 1929 συλλαμβάνουν τους ιστορικούς, (Πλατόνωφ, Ταρλέ, Λιουτόφσκι, Γκότιε, Λιχατσώφ, Ισμαϊλώφ) και τον διακεκριμένο φιλόλογο Μ.Μ. Μπάχτιν, που δεν τους είχαν εξορίσει στο εξωτερικό όταν έπρεπε·

–πως και οι χείμαρροι των εθνοτήτων εξακολουθούν να τρέχουν πότε στη μια περιοχή και πότε στην άλλη.

Συλλαμβάνουν τους Γιακούτους μετά την εξέγερση του 1928. Συλλαμβάνουν τους Μποριατο – Μογγόλους μετά την εξέγερση του 1929. (Τουφεκίστηκαν, όπως λένε, κάπου 35 χιλιάδες. Δεν έχουμε τη δυνατότητα να το ελέγξουμε). Συλλαμβάνουν τους Καζάχους μετά την

ηρωική τους αντίσταση στο ιππικό του Μπουντένυ το 1930 – 31. Στις αρχές του 1930 δικάζουν την Ένωση Απελευθέρωσης της Ουκρανίας (καθηγ. Γιεφριέμωφ, Τσέχοφσκι, Νικόφσκι και άλλοι), και αφού ξέρουμε την αναλογία μεταξύ αυτών που γίνονται γνωστά και εκείνων που μένουν μυστικά, αναρωτιόμαστε: Πόσοι κρύβονται πίσω από αυτούς; Πόσοι είναι οι άγνωστοι;...

Κι έρχεται, αργά βέβαια, μα έρχεται, η σειρά να ριχτούν στις φυλακές και τα μέλη του κυβερνώντος κόμματος! Πρώτα –πρώτα (1927 – 29) διώκεται η "εργατική αντιπολίτευση" ή οι τροτσκιστές, που διάλεξαν έναν αποτυχημένο αρχηγό. Για την ώρα είναι εκατοντάδες, σε λίγο όμως θα γίνουν χιλιάδες. Κάθε αρχή και δύσκολη! Όπως πρώτα οι ίδιοι οι Τροτσκιστές παρακολουθούσαν ήρεμα να συλλαμβάνονται οι οπαδοί των άλλων κομμάτων, έτσι τώρα το υπόλοιπο κόμμα βλέπει με ευχαρίστηση να συλλαμβάνονται οι Τροτσκιστές. Καθένας με τη σειρά του! Αργότερα θα έρθει και η σειρά της ανύπαρκτης «δεξιάς» αντιπολίτευσης. Μασώντας έναν-έναν τους σπονδύλους του, και αρχίζοντας από την ουρά, το στόμα δεν θ' αργήσει να φτάσει και στο δικό του κεφάλι!

Το 1928 έρχεται η ώρα να ξεκαθαρίσουν οι λογαριασμοί και με τα κατάλοιπα της αστικής τάξης – τους ανθρώπους της ΝΕΠ (Νέας Οικονομικής Πολιτικής). Στην αρχή τους επιβάλλουν ολοένα μεγαλύτερους φόρους, πιο μεγάλους από ό,τι μπορούν να πληρώσουν. Κάποτε αρνούνται να πληρώσουν και τότε τους πιάνουν αμέσως σαν αναξιόχρεους και δημεύουν τις περιουσίες τους (από τους μικροβιοτέχνες, δηλαδή τους κουρείς, τους ραφτάδες και εκείνους που διορθώνουν τις γκαζιέρες, αφαιρούν μόνο τις άδειες).

Η ανάπτυξη του χειμάρρου της ΝΕΠ παρουσιάζει ιδιαίτερο οικονομικό ενδιαφέρον. Το κράτος έχει ανάγκη από χρήματα, χρειάζεται χρυσάφι, και δεν έχουν αρχίσει ακόμα να λειτουργούν τα ορυχεία στον ποταμό Κολύμα. Από το τέλος του 1929 αρχίζει ο πασίγνωστος χρυσός πυρετός, με τη διαφορά πως πυρετό δεν παθαίνουν εκείνοι που ψάχνουν για χρυσάφι, αλλά εκείνοι από τους οποίους το παίρνουν. Η ιδιομορφία του "χρυσού" χειμάρρου είναι πως αυτά τα κουνέλια ουσιαστικά δεν κατηγορούνται για τίποτα και δεν έχουν σκοπό να τα στείλουν στη χώρα του ΓΚΟΥΛΑΓΚ. Το μόνο που ζητάνε είναι να τους αρπάξουν το χρυσάφι με το "δίκαιο του ισχυρότερου". Γι' αυτό γεμίζουν φίσκα οι φυλακές και οι ανακριτές δεν προλαβαίνουν να πάρουν ανάσα, ενώ τα τμήματα μεταγωγών και τα στρατόπεδα δέχονται ασύγκριτα μικρότερα συμπληρώματα.

Ποιους πιάνουν στον "χρυσό" χείμαρρο; Όλους εκείνους, που κάποτε, πριν από δεκαπέντε χρόνια, είχαν "δουλειά" δική τους, ήταν έμποροι ή βιοτέχνες, και, σύμφωνα με τους συλλογισμούς της Γκεπεού, θα μπορούσαν να έχουν κερδίσει και να έχουν κρύψει χρυσάφι. Τις περισσότερες φορές όμως αυτοί ακριβώς δεν είχαν καθόλου χρυσάφι: Είχαν τα κεφάλαιά τους σε χρήμα ή σε ακίνητα κι όλα αυτά χάθηκαν, τα πήρε η επανάσταση, δεν τους έμεινε τίποτα. Με μεγαλύτερες ελπίδες συλλαμβάνουν τους τεχνίτες, τους χρυσοχόους και τους ρολογάδες. Από καταγγελίες μαθαίνουν πως το χρυσάφι βρίσκεται στα πιο απίθανα χέρια:

κάποιος, εκατό τα εκατό εργάτης, βρήκε κάπου και έχει φυλαγμένα εξήντα χρυσά τάλιρα της εποχής του τσάρου Νικολάου. Ο Μουραβιόφ, γνωστός παρτιζάνος από τη Σιβηρία, πήγε στην Οδησό μ' ένα σακουλάκι γεμάτο χρυσάφι. Οι Τάταροι αμαξάδες στην Πετρούπολη έχουν όλοι τους κρυμμένο χρυσάφι. Μόνο στα μπουντρούμια μπορούσαν να εξακριβώσουν τι από όλα αυτά ήταν αλήθεια και τι όχι. Τίποτα δεν έσωζε εκείνον που πάνω του έπεφτε η σκιά της "χρυσής" καταγγελίας, ούτε η προλεταριακή του προέλευση, ούτε οι υπηρεσίες που είχε προσφέρει στην επανάσταση. Τους πιάνουν όλους και τους στριμώχνουν στα κελιά της Γκεπεού – ο αριθμός των συλληφθέντων και σήμερα ακόμα φαίνεται φανταστικός. Τόσο το καλύτερο όμως – έτσι θα παραδώσουν το χρυσάφι πιο γρήγορα! Η σύγχυση είναι τέτοια ώστε άντρες και γυναίκες βρίσκονται στα ίδια κελιά και πηγαίνουν στη "βούτα" ο ένας μπροστά στον άλλον. Ποιος νοιάζεται όμως γι' αυτά τα ψιλοπράγματα; Φέρτε το χρυσάφι, κανάγιες! Οι ανακριτές δεν γράφουν πρωτόκολλα. Τι χρειάζονται αυτά τα παλιόχαρτα; Αν οι ενδιαφερόμενοι αρπάξουν αργότερα καμιά ποινή ή όχι, δεν ενδιαφέρει κανέναν. Το μόνο που έχει σημασία είναι: Δώσε το χρυσάφι, κανάγια! Το Κράτος έχει ανάγκη από χρυσάφι, εσένα όμως τι σου χρειάζεται; Οι ανακριτές έχουν χάσει πια τη φωνή τους δεν έχουν καν τη δύναμη να απειλήσουν και να βασανίσουν, υπάρχει όμως μια μέθοδος που εφαρμόζεται σε όλους: ταΐζουν μόνο με αλμυρά φαγητά τους φυλακισμένους και δεν τους δίνουν νερό! Όποιος παραδώσει το χρυσάφι του, αυτός θα πει νερό! Μια λίρα για ένα ποτήρι νερό!

Χάνονται άνθρωποι για το μέταλλο...

Αυτός ο χείμαρρος ξεχωρίζει από τους προηγούμενους κι από τους επόμενους, γιατί η μοίρα αν όχι των μισών, τουλάχιστο ενός σημαντικού μέρους των συλληφθέντων, σφάδαζε στα ίδια τους τα χέρια. Αν πραγματικά δεν έχεις χρυσάφι, η θέση σου είναι απελπιστική. Σε δέρνουν, σε καίνε, σε βασανίζουν και σε ψήνουν στον ατμό ώσπου να πεθάνης ή ώσπου να σε πιστέψουν. Μα αν έχεις χρυσάφι, εσύ ο ίδιος καθορίζεις τον βαθμό των βασανιστηρίων σου, τον βαθμό της αντοχής σου και τη μελλοντική σου τύχη. Εδώ που τα λέμε, αυτό δεν είναι καθόλου πιο εύκολο από ψυχολογική πλευρά, είναι πολύ πιο δύσκολο, γιατί αν κάνης λάθος, θα μείνεις για πάντα ένοχος στα ίδια σου τα μάτια. Εκείνος φυσικά που έχει μπει στο πνεύμα αυτών των ιδρυμάτων, θα λυγίσει και θα δώσει το χρυσάφι, και είναι πιο εύκολα έτσι. Δεν πρέπει όμως να το παραδώσεις πάρα πολύ εύκολα: δεν θα σε πιστέψουν πως το έδωσες όλο, και θα σε κρατήσουν ακόμα μέσα. Μα ούτε και πολύ αργά κάνει να το δώσεις: τότε θα σου βγάλουν την ψυχή, ή από τον θυμό τους θα σου φορτώσουν και καμιά ποινή. Ένας από εκείνους τους Τατάρους – αμαξάδες άντεξε σε όλα τα βασανιστήρια: δεν έχω χρυσάφι! Τότε συλλάβανε τη γυναίκα του, τη βασάνιζαν, κι ο Τάταρος επέμεινε ακόμα πως δεν έχει χρυσάφι! Έπιασαν και την κόρη του – δεν άντεξε ο Τάταρος, παράδωσε εκατό χιλιάδες ρούβλια. Άφησαν τότε την οικογένειά του, του ίδιου όμως του φόρτωσαν κάμποσα χρονάκια φυλακή. Τα πιο άγαρμπα αστυνομικά μυθιστορήματα, οι πιο απίθανες όπερες για ληστές έγιναν τότε πραγματικότητα στην εφαρμογή της πολιτικής αυτού του μεγάλου κράτους.

Η καθιέρωση του συστήματος των διαβατηρίων εσωτερικού στο κατώφλι της δεκαετίας 1930 – 40 συμπλήρωσε κι αυτή αρκετά τα στρατόπεδα. Όπως ο Μέγας Πέτρος απλοποιούσε τη σύνθεση του λαού ανοίγοντας λούκια και αυλακιές ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις, με τον ίδιο τρόπο ενεργούσε και το δικό μας σοσιαλιστικό σύστημα διαβατηρίων. Σάρωνε ακριβώς όλα τα ενδιάμεσα έντομα, όλο αυτό το πονηρό τμήμα του πληθυσμού, τους αλήτες και τους ξεκρέμαστους. Στις αρχές γίνονταν πολλά μπερδέματα με αυτά τα διαβατήρια – εκείνοι που δεν δήλωναν στην Αστυνομία την άφιξή τους ή την αναχώρησή τους από μια πόλη στέλνονταν στο Αρχιπέλαγος – έστω και για ένα χρονάκι.

Έτσι άφριζαν και αναβλύζανε οι χείμαρροι. Μα όλους αυτούς τους σκέπασε στην περίοδο 1929 – 30 ο χείμαρρος των "**αποκουλακοποιημένων**". Ο χείμαρρος αυτός ήταν τόσο μεγάλος, που δεν τον χωρούσε καν το δίκτυο των ανακριτικών φυλακών (ήταν άλλωστε όλες φίσκα από τον "χρυσό" χείμαρρο). Έτσι το ρεύμα του τις παρέκαμψε και κύλησε κατευθείαν στα τμήματα μεταγωγών και στη χώρα ΓΚΟΥΛΑΓΚ. Ήταν τόσο φουσκωμένος αυτός ο χείμαρρος (αυτός ο ωκεανός!) που δεν χωρούσε ούτε σε όλα τα συστήματα των φυλακών ενός τόσο τεράστιου κράτους. Δεν μπορεί να συγκριθεί με τίποτα που έγινε ποτέ στη ρωσική ιστορία. Ήταν μια μετανάστευση λαών, πραγματική εθνική καταστροφή. Αλλά τα κανάλια της Γκεπεού και του ΓΚΟΥΛΑΓΚ ήταν τόσο έξυπνα σκορπισμένα, ώστε οι πόλεις δεν θα αντιλαμβάνονταν τίποτα, αν δεν ήταν εκείνος ο παράξενος λιμός που βάσταξε τρία χρόνια – ένας λιμός χωρίς ξηρασία και δίχως πόλεμο.

Ο χείμαρρος αυτός ξεχώριζε από όλους τους άλλους και για κάτι άλλο ακόμα. Τότε δεν έκαναν ευγένειες, δεν έπαιρναν πρώτα τον αρχηγό της οικογένειας, για να δουν έπειτα τι θα έκαναν τα υπόλοιπα μέλη της. Απεναντίας, τότε έπιαναν μόνο ολόκληρες φωλιές, έπαιρναν μόνο οικογένειες, και πρόσεχαν άγρυπνα μην τύχη και ξεφύγει κανένα από τα παιδιά, δεκατεσσάρων, δέκα ή και έξι χρονών. Όλοι, ως τον τελευταίο, έπρεπε να πάνε στο ίδιο μέρος, στον ίδιο κοινό χαμό. (Ήταν το ΠΡΩΤΟ πείραμα αυτού του είδους στη νεότερη Ιστορία. Το επανέλαβε έπειτα ο Χίτλερ με τους Εβραίους και έπειτα πάλι ο Στάλιν με τις μη πιστές ή ύποπτες εθνότητες).

Αυτός ο χείμαρρος ελάχιστους μόνο **κουλάκους** περιείχε, κι ας πήρε το όνομά τους για τα μάτια του κόσμου. **Κουλάκους** λένε στη Ρωσία τους άτιμους εκμεταλλευτές των χωριών, που στριμώχνουν τους άλλους και γίνονται πλούσιοι με τον ξένο μόχθο, κάνοντας τον τοκογλύφο και τον μεταπράτη. Και πριν από την επανάσταση οι κουλάκοι ήταν μετρημένοι στα χωριά, ενώ η επανάσταση τους αφαίρεσε εντελώς κάθε δυνατότητα δράσης. Μετά το 1917 όμως άρχισαν να ονομάζουν κουλάκους (στην επίσημη και στην προπαγανδιστική ορολογία, και έτσι ο όρος πέρασε στην καθημερινή χρήση) όσους χρησιμοποιούν μισθωτούς εργάτες, έστω κι αν τους το επιβάλλουν προσωρινές οικογενειακές ανάγκες. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε πως μετά την επανάσταση δεν υπήρχε περίπτωση να μην πληρωθεί δίκαια οποιαδήποτε εργασία. Τους εργάτες γης τους προστάτευαν οι Επιτροπές φτωχολογιάς και τα αγροτικά Σοβιέτ. Ας

τολμούσε κανείς να πειράξει έναν μεροκαματιάρη! Όσο για τη δίκαιη μίσθωση εργατικών χεριών, αυτή επιτρέπεται και σήμερα στη χώρα μας.

Αυτό το παραφούσκωμα του τσουχτερού όρου κουλάκος συνεχιζόταν ασταμάτητα και το 1930 έλεγαν έτσι ΟΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΓΕΡΟΥΣ ΑΓΡΟΤΕΣ – γερούς στο νοικοκυριό τους, γερούς στη δουλειά, ακόμα και γερούς στις πεποιθήσεις τους. Εκμεταλλεύονταν το όνομα κουλάκος για να συντρίψουν τη ΔΥΝΑΜΗ των αγροτών. Ελάτε να θυμηθούμε, να ξυπνήσουμε: δώδεκα μόλις χρόνια είχαν περάσει μετά το μεγάλο Διάταγμα για τη Γη – που χωρίς αυτό οι αγρότες δεν θα υποστήριζαν τους Μπολσεβίκους και δεν θα νικούσε η Οκτωβριανή επανάσταση – και η γη είχε ήδη μοιραστή ΤΙΜΙΑ, ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε οικογένειας. Είχαν περάσει μόλις εννιά χρόνια από τότε που οι αγρότες επέστρεψαν από τον Κόκκινο Στρατό και έπεσαν με τα μούτρα στη γη που είχαν κατακτήσει. Και τότε, ξαφνικά, αρχίζει να γίνεται λόγος για κουλάκους και για φτωχολογιά. Σε τι οφείλεται αυτό; Καμιά φορά στην τυχερή ή άτυχη σύνθεση της οικογένειας. Μήπως όμως φταίει περισσότερο η εργατικότητα και η επιμονή τους; Και να, τώρα αυτούς τους ίδιους μουζίκους, που το 1928 η Ρωσία έτρωγε το ψωμί τους, ρίχτηκαν να τους ξεριζώσουν οι ντόπιοι ανεπρόκοποι και εκείνοι που έφτασαν από τις πόλεις. Σαν να είχαν αγριέψει, σαν να έχασαν κάθε αντίληψη "ανθρωπισμού", σαν να έχασαν κάθε ανθρώπινη ιδέα, από αυτές που συσσωρεύονταν επί ολόκληρες χιλιετηρίδες, οι άνθρωποι αυτοί άρχισαν ν' αρπάζουν τους καλύτερους παραγωγούς ψωμιού μαζί με τις οικογένειές τους και, χωρίς να τους αφήνουν να πάρουν μαζί τους τίποτα, γυμνούς, τους έριχναν στους βόρειους ερημότοπους, στις τούντρες και στις ταϊγκά.

Μια τέτοια μαζική μετακίνηση δεν μπορούσε να μη δημιουργήσει σύγχυση. Έπρεπε να διώξουν από τα χωριά και τους αγρότες που δεν είχαν δείξει προθυμία να μπουκωθούν στα κολχόζ, που δεν συμπαθούσαν την κολλεκτιβοποιημένη ζωή, την οποία δεν είχαν ξαναδεί στα μάτια τους και την υποψιάζονταν (όπως ξέρουμε τώρα, με το δίκιο τους), γιατί πίστευαν πως σ' αυτήν βασιλεύουν οι αχαίρευτοι, ο εξαναγκασμός και η πείνα. Έπρεπε να διώξουν επίσης και τους αγρότες (καθόλου πλούσιους καμιά φορά) που, για τη λεβεντιά τους, τη φυσική τους δύναμη, για όσα έλεγαν στις συγκεντρώσεις και για την αγάπη τους στη δικαιοσύνη, ήταν αγαπητοί στους συγχωριανούς τους, και με την ανεξαρτησία τους αποτελούσαν κίνδυνο για τους ηγέτες των κολχόζ³⁶. Εκτός όμως από αυτούς, σε κάθε χωριό υπήρχαν και άλλοι που είχαν σταθεί ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ εμπόδιο στα τοπικά στελέχη. Τώρα λοιπόν ήταν η πιο κατάλληλη στιγμή για να ξεκαθαρίσουν κι αυτοί οι λογαριασμοί, που βασιζόνταν στη ζήλια, στον φθόνο και σε διάφορες δυσαρέσκειες. Γι' αυτά τα καινούργια θύματα χρειαζόταν όμως μια καινούργια λέξη, και βρέθηκε. Δεν είχε βέβαια τίποτα το "σοσιαλιστικό", ούτε το οικονομικό, μα είχε ήχο θαυμάσιο: υποκουλάκος. Με άλλα λόγια: εγώ σε θεωρώ βοηθό του εχθρού. Κι αυτό φτάνει! Και τον πιο κουρελιάρη μεροκαματιάρη μπορείς να τον χαρακτηρίσεις υποκουλάκο!³⁷

Κι έτσι, με τις δυο αυτές λέξεις καλύψανε όσους αποτελούσαν την ουσία

του χωριού, την ενεργητικότητά του, την ικανότητά του, την εργατικότητά του, την αντίσταση και τη συνείδησή του. Τους έβγαλαν από τη μέση και η κολλεκτιβοποίηση έγινε.

Ωστόσο και από το κολλεκτιβοποιημένο χωριό ξεχύθηκαν καινούργιοι χείμαρροι:

–Ο χείμαρρος των **υπονομευτών** της αγροτικής οικονομίας. Άρχισαν να ανακαλύπτουν παντού αγρονόμους – υπονομευτές. Σε όλη τη ζωή τους, ως εκείνο τον χρόνο, οι αγρονόμοι είχαν εργαστεί τίμια, αλλά τώρα γέμιζαν επίτηδες τους ρωσικούς αγρούς με αγριόχορτα. (Αυτό το έκαναν φυσικά ύστερα από υποδείξεις του Αγροτικού Ινστιτούτου της Μόσχας, που κι αυτό τώρα ξεσκεπάστηκε πια εντελώς. Μα είναι και όλοι εκείνοι, είναι εκείνες οι διακόσιες χιλιάδες μέλη του Εργατικού Αγροτικού Κόμματος!) Μερικοί αγρονόμοι δεν εκτελούν τις βαθυστόχαστες οδηγίες του Λυσένκο (το 1931 με έναν τέτοιο χείμαρρο έστειλαν στο Καζαχστάν τον "βασιλιά" της πατάτας Λορχ). Άλλοι πάλι τις εκτελούν κατά γράμμα, αποκαλύπτοντας έτσι όλη τη βλακεία τους. (Το 1934 οι αγρονόμοι του Πσκώφ έσπειραν το λινάρι στο χιόνι – ακριβώς όπως είχε διατάξει ο Λυσένκο. Οι σπόροι φουσκώσανε, μουχλιάσανε και πήγαν χαμένοι. Πάρα πολλά χωράφια έμειναν χέρσα για ένα χρόνο. Ο Λυσένκο δεν μπορούσε να πει ούτε πως το χιόνι είναι κουλάκος, ούτε πως ήταν βλάκας ο ίδιος. Δήλωσε λοιπόν, πως οι αγρονόμοι ήταν κουλάκοι και διαστρέβλωναν τη θεωρία του. Και οι αγρονόμοι τράβηξαν για τη Σιβηρία. Εκτός από αυτό, σε όλους τους Μηχανοτρακτερικούς σταθμούς ανακαλύφθηκαν σαμποταρίσματα στην επισκευή των τρακτέρ (Να πώς εξηγούνται οι αποτυχίες των κολχόζ στα πρώτα χρόνια!)

–Ο χείμαρρος για τις "απώλειες της σοδειάς". (Οι απώλειες υπολογίζονταν με βάση τους αριθμούς που είχε υποδείξει αυθαίρετα την άνοιξη η "επιτροπή καθορισμού της σοδειάς").

–ο χείμαρρος για "τη μη εκτέλεση των κρατικών υποχρεώσεων παραδόσεως σιτηρών" (η αχτιδική επιτροπή είχε αναλάβει την υποχρέωση, μα το κολχόζ δεν την εξετέλεσε – περάστε μέσα λοιπόν!)

–ο χείμαρρος **εκείνων που κούρευαν τα στάχια**. Το νυχτερινό θέρισμα των χωραφιών με το χέρι ήταν μια εντελώς καινούργια αγροτική απασχόληση και καινούργιος τρόπος συγκομιδής του σιταριού! Ο χείμαρρος αυτός δεν ήταν καθόλου μικρός, περιλάμβανε πολλές δεκάδες χιλιάδες αγρότες, συχνά όχι μεγάλους, αλλά αγοράκια και κοριτσάκια, που τα έστελναν οι μεγάλοι να **κουρεύουν** τη νύχτα τα στάχια, γιατί δεν πίστευαν πως θα τους πλήρωνε το κολχόζ την ημερήσια δουλειά τους. Γι' αυτή την πικρή και καθόλου αποδοτική απασχόληση (ούτε στην εποχή της δουλοπαροικίας οι αγρότες δεν είχαν φτάσει ποτέ σε τέτοια εξαθλίωση!) τα δικαστήρια τιμωρούσαν πολύ αυστηρά: **δέκα χρόνια**, γιατί, σύμφωνα με τον περιβόητο νόμο της 7ης Αυγούστου 1932 (**νόμος επτά ογδού**, όπως τον έλεγε ο κόσμος), αυτό θεωρούνταν επικίνδυνη διαρπαγή της σοσιαλιστικής ιδιοκτησίας.

Αυτός ο νόμος "επτά ογδού" γέννησε ακόμα κι άλλους μεγάλους χείμαρρους, που έρεαν από τα διάφορα έργα του πρώτου και του δεύτερου πεντάχρονου σχεδίου, από τις μεταφορές, από το εμπόριο, από τα εργοστάσια. Δόθηκε διαταγή να ανατεθεί στη Νι-Κα-Βε-Ντε η έρευνα για τις μεγάλες καταχρήσεις. Αυτό τον χείμαρρο πρέπει να τον έχουμε υπ' όψη μας, γιατί συνεχίζεται αδιάκοπα. Φούσκωσε ιδιαίτερα στα χρόνια του πολέμου και συνεχίστηκε επί δεκαπέντε χρόνια (ως το 1947, όταν πλάτυνε και έγινε ακόμα πιο σκληρός).

Μα επιτέλους μπορούμε να πάρουμε ανάσα! Επιτέλους θα σταματήσουν όλοι οι μαζικοί χείμαρροι! Ο σύντροφος Μόλοτωφ είπε στις 17 Μαΐου 1933: «Το πρόβλημά μας δεν το αποτελούν οι μαζικές καταπιέσεις». Ουφ, καιρός ήτανε! Επιτέλους θα κοιμόμαστε ήσυχοι! Μα τι είναι αυτά τα σκυλιά που γαυγίζουν;

Νάτα μας! Είναι ο χείμαρρος του **Κύρωφ**, που αρχίζει στο Λένινγκραντ. Η ένταση είναι τόσο μεγάλη, ώστε δημιουργούνται επιτελεία της Νι-Κα-Βε-Ντε σε κάθε αχτιδική επιτροπή της πόλης και "επιταχύνεται" η δικαστική διαδικασία (που και πριν κάθε άλλο παρά μας εντυπωσίαζε με τη βραδύτητά της), χωρίς δικαίωμα έφεσης (ούτε και πριν γινόταν έφεση). Πιστεύεται πως το ένα τέταρτο του πληθυσμού του Λένινγκραντ πέρασε από εκκαθάριση το 1934–35. Ας διαψεύσει αυτό τον υπολογισμό όποιος γνωρίζει τον ακριβή αριθμό. (Αυτός ο χείμαρρος όμως δεν απλώθηκε μόνο στο Λένινγκραντ. Έκανε αρκετή θραύση σε όλη τη χώρα με τη συνηθισμένη, αν και ασυνάρτητη, μορφή του: Από τον κρατικό μηχανισμό απολύσανε όσους είχαν πατέρα παπά, πρώην ευγενείς και εκείνους που είχαν συγγενείς στο εξωτερικό).

Ανάμεσα σε τέτοιους ορμητικούς χείμαρρους χάνονται πάντα τα μικρά απαρατήρητα ρυάκια, που δεν κάνουν θόρυβο, αλλά ρέουν ασταμάτητα:

–τα μέλη της Προστατευτικής Ένωσης (Σούτσμπουντ), που αφού έχασαν τη μάχη των τάξεων στη Βιέννη, ήρθαν να σωθούν στην πατρίδα του παγκοσμίου προλεταριάτου·

–οι εσπεραντιστές. (Ο Στάλιν εξόντωνε αυτά τα βλαβερά στοιχεία την ίδια εποχή που τα εξόντωνε και ο Χίτλερ)·

–τα απομεινάρια από την Ελεύθερη Φιλοσοφική Εταιρία, δηλαδή οι παράνομοι φιλοσοφικοί όμιλοι·

–οι δάσκαλοι που δεν συμφωνούσαν με το πρωτοποριακό συνεργείο –εργαστηριακό σύστημα διδασκαλίας. (Η Ναταλία Ιβάνοβνα Μπουγκαγιένκο φυλακίστηκε το 1933 στη Γκεπεού του Ροστώβ, αλλά τον τρίτο μήνα της ανάκρισής της έγινε γνωστό από κρατικό διάταγμα πως αυτή η μέθοδος ήταν λάθος! Και την άφησαν ελεύθερη)·

–οι συνεργάτες του Πολιτικού Ερυθρού Σταυρού, που χάρη στις προσπάθειες της Γιεκατερίνα Πιέσκοβα εξακολουθούσε να υπάρχει·

–οι κάτοικοι του Βορείου Καύκασου, γιατί εξεγέρθηκαν (1935). Οι χείμαρροι των εθνοτήτων ρέουν αδιάκοπα. (Στη Διώρυγα του Βόλγα οι εθνικές εφημερίδες βγαίνουν σε τέσσερις γλώσσες – ταταρική, τουρκμενική, ουζμπεκική και καζαχική. Υπάρχουν λοιπόν άνθρωποι που τις διαβάζουν!)

–ξανά οι χείμαρροι των θρήσκων, γιατί τώρα δεν θέλουν να εργάζονται τις Κυριακές (προσπάθησαν να εφαρμόσουν τη βδομάδα των πέντε και έξι ημερών)· είναι και οι κολχόζνικοι, που σαμποτάρουν τη δουλειά τις μέρες των εκκλησιαστικών γιορτών, όπως έκαναν τον καιρό που εργάζονταν για λογαριασμό τους.

–οι παντοτινοί χείμαρροι εκείνων που αρνούσαν να γίνουν πληροφοριοδότες της Νι-Κα-Βε-Ντε (ανάμεσά τους τύχαιναν και παπάδες, που τηρούσαν το απόρρητο της εξομολόγησης. Τα ΟΡΓΑΝΑ είχαν καταλάβει γρήγορα πόσο θα τους χρησίμευε να ξέρουν το περιεχόμενο των εξομολογήσεων – το μοναδικό τους κέρδος από τη θρησκεία).

–οι αιρετικοί που πιάνονται πληθαίνουν ολοένα·

–τα χαρτιά στη Μεγάλη Πασιέντσα των σοσιαλιστών μετακινούνται αδιάκοπα.

Και τελευταίος έρχεται ένας χείμαρρος, που ούτε μια φορά ως τώρα δεν τον αναφέραμε, αλλά ρέει ασταμάτητα. Είναι ο χείμαρρος του Δεκάτου Άρθρου. Λέγεται και Κ.Ρ.Α. (Αντεπαναστατική Προπαγάνδα), και Α.Σ.Α. (Αντισοβιετική Προπαγάνδα). Ο χείμαρρος του Δεκάτου Άρθρου – ίσως ο πιο σταθερός από όλους τους άλλους – δεν σταμάτησε ποτέ, και την εποχή των άλλων μεγάλων χειμάρρων, όπως του 1937, του 1945 ή και του 1949, φούσκωσε ιδιαίτερα³⁸.

Περίεργο πράγμα: όλη την πολύχρονη δράση των πανταχού παρόντων και πάντα άγρυπνων Οργάνων την παρακίνησε μόνο ΕΝΑ από τα 148 άρθρα του Ποινικού Κώδικα του 1926. Μα για να επαινέσουμε αυτό το άρθρο μπορούμε να του βρούμε πολύ περισσότερα επίθετα από εκείνα που διάλεξε ο Τουργκένιεφ για να υμνήσει τη ρωσική γλώσσα ή ο Νεκράσωφ για να πλέξει το εγκώμιο της Μητερούλας–Ρωσίας: μεγάλο, ισχυρό, πλούσιο, διακλαδωμένο, ποικιλόμορφο, πανσαρωτικό, το άρθρο 58 εξαντλεί όλες τις δυνατότητες αυτού του κόσμου, όχι μόνο στη διατύπωση των παραγράφων του, αλλά και στις διαλεκτικές και ευρύτατες ερμηνείες του.

Ποιος από όλους μας δεν δοκίμασε πάνω του την πλατιά του αγκαλιά; Δεν υπάρχει πραγματικά κανένα παράπτωμα, καμιά πρόθεση, καμιά πράξη ή απραξία κάτω από τους ουραμούς, που να μη μπορεί να τιμωρηθεί από το χέρι του 58ου άρθρου.

Στάθηκε αδύνατον να του δώσουν ευρύτερη διατύπωση, μα αποδείχτηκε να είναι δυνατό να του δώσουν ευρύτερη ερμηνεία.

Το 58ο άρθρο δεν αποτελεί στον Κώδικα κεφάλαιο σχετικό με τα πολιτικά εγκλήματα, και δεν αναφέρεται πουθενά πως έχει "πολιτική" σημασία. Όχι, αναφέρεται μόνο στον τομέα "εγκλήματα κατά του κράτους" και αφορά τα εγκλήματα εναντίον της διοίκησης και τις ληστείες. Ο Ποινικός Κώδικας λοιπόν αρνείται ν' αναγνωρίσει οποιονδήποτε στην επικράτειά του σαν πολιτικό εγκληματία. Γι' αυτόν υπάρχουν μόνο ποινικοί εγκληματίες.

Το άρθρο 58 το αποτελούσαν δεκατέσσερις παράγραφοι.

Από την πρώτη μαθαίνουμε πως κάθε ενέργεια (και σύμφωνα με την παράγραφο 6 και κάθε αδράνεια) θεωρείται αντεπαναστατική αν επιδιώκει... την εξασθένιση της εξουσίας...

*Με την ευρύτερη ερμηνεία αυτής της παραγράφου αποδείχτηκε: πως το να αρνηθείς στο στρατόπεδο να πας στη δουλειά σου όταν πεινάς και είσαι αποκαμωμένος, σημαίνει εξασθένιση της εξουσίας. Και επισύρει τον τουφεκισμό. (Τουφέκιζαν αυτούς που **αρνούνταν** στον καιρό του πολέμου).*

Από το 1934, όταν μας επέτρεψαν ξανά να χρησιμοποιούμε τον όρο "Πατρίδα", πρόσθεσαν στο σημείο αυτό τα αρθρίδια για την προδοσία της Πατρίδας- 1-α, 1-β, 1-γ, 1-δ.

Σύμφωνα με αυτά, πράξεις που συντελούν στη μείωση της στρατιωτικής ισχύος της Σοβιετικής Ένωσης, τιμωρούνται με τουφεκισμό (1-β). Η ποινή αυτή μπορεί να μετριασθή σε δέκα χρόνια (1-α), μόνο αν υπάρχουν ελαφρυντικά, και μόνο αν πρόκειται για πολίτες.

Διαβάζοντας με ευρύτερο πνεύμα, παρατηρούμε: Όταν οι αρχές καταδίκάζαν τους φαντάρους μας μόνο σε δέκα χρόνια γιατί παραδόθηκαν αιχμάλωτοι (εξασθενίζοντας τη στρατιωτική ισχύ), έδειχναν παράνομο ανθρωπισμό. Σύμφωνα με τον κώδικα του Στάλιν έπρεπε να τουφεκιστούν όλοι, όταν γύρισαν στην πατρίδα.

(Ορίστε κι άλλο ένα παράδειγμα ευρύτερης ερμηνείας. Θυμάμαι καλά μια γνωριμία που έκανα στο Μπουτύρκι το καλοκαίρι του 1946. Ήταν κάποιος Πολωνός που είχε γεννηθεί στην Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία. Ως τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο ζούσε στη γενέτειρά του, στην Πολωνία, κι έπειτα πήγε στην Αυστρία. Εκεί εργαζόταν και εκεί τον συλλάβανε το 1945 οι δικοί μας. Άρπαξε δέκα χρόνια φυλακή σύμφωνα με το άρθρο 54-1α του Ουκρανικού κώδικα, γιατί πρόδωσε την πατρίδα του, την Ουκρανία! – αφού η Λεμβέργη έγινε στο μεταξύ η ουκρανική πόλη Λβωφ! Κι ο κακομοίρης δεν κατόρθωσε να αποδείξει στην ανάκριση πως όταν πήγε στη Βιέννη, δεν το έκανε με σκοπό να προδώσει την Ουκρανία! Έτσι κατάφερε να γίνει προδότης).

Μια άλλη σημαντική διεύρυνση του άρθρου σχετικά με την προδοσία γινόταν με την εφαρμογή του "βάσει του άρθρου 19 του Ποινικού Κώδικα", που πρόσθετε και τον όρο πρόθεση. Δηλαδή αν δεν είχε γίνει καμιά προδοσία, αλλά ο ανακριτής ανακάλυπτε πρόθεση για προδοσία, αυτό έφτανε για να καταδικάσουν κάποιον σε πλήρη ποινή, σαν να επρόκειτο για προδοσία που έγινε πραγματικά. Είναι αλήθεια πως το άρθρο 19 συνιστά να τιμωρείται κανείς όχι για την πρόθεση, αλλά για την **προετοιμασία**, όταν όμως το ερμηνεύσεις διαλεκτικά, μπορείς να δώσεις το νόημα της προετοιμασίας στην πρόθεση. Και ο Ποινικός Κώδικας λέει: "η προετοιμασία τιμωρείται με την ίδια ποινή που τιμωρείται και το ίδιο το έγκλημα".

Με άλλα λόγια δεν διαχωρίζουμε την πρόθεση από το ίδιο το έγκλημα κι αυτή είναι η υπεροχή της σοβιετικής νομοθεσίας έναντι της αστικής νομοθεσίας!³⁹

Η δεύτερη παράγραφος μιλάει για την ένοπλη εξέγερση, την κατάληψη της εξουσίας στο κέντρο και στις περιφέρειες, ιδιαίτερα όταν γίνεται με σκοπό τη βίαιη απόσπαση ενός τμήματος της Σοβιετικής Δημοκρατίας. Η ποινή γι' αυτές τις εξεγέρσεις φθάνει μέχρι τουφεκισμού (όπως και για ΚΑΘΕΝΑ από τα επόμενα αδικήματα).

Κατ' επέκταση (όπως δεν θα μπορούσε να γραφή στην παράγραφο, αλλά όπως το υπαγορεύει το επαναστατικό αίσθημα δικαιοσύνης) εδώ υπάγεται κάθε απόπειρα να ασκήσει οποιαδήποτε Δημοκρατία το δικαίωμα της ν' αποχωρήσει από τη Σοβιετική Ένωση. Αφού δεν αναφέρεται ποιον αφορά η λέξη "βίαιη", αυτό σημαίνει πως κι αν ακόμα όλος ο πληθυσμός της Δημοκρατίας θέλει την αποχώρηση, αλλά δεν τη θέλουν στη Μόσχα, η αποχώρηση θα είναι βίαιη. Ήταν επόμενο λοιπόν ν' αρπάζουν όλοι οι Εσθονοί, οι Λεττονοί, οι Λιθουανοί, οι Ουκρανοί και οι Τουρκμένοι εθνικιστές από δέκα ή και είκοσι πέντε χρόνια φυλακή με βάση αυτή την παράγραφο.

Η τρίτη παράγραφος μιλάει για την: "κατά οποιοδήποτε τρόπο παροχή βοήθειας σε ξένο κράτος ευρισκόμενο σε εμπόλεμη κατάσταση με τη Σοβιετική Ένωση".

Αυτή η παράγραφος έδινε τη δυνατότητα να καταδικαστεί ΟΠΟΙΟΣΔΗΠΟΤΕ πολίτης, που βρέθηκε στα κατεχόμενα εδάφη, άσχετα αν κάρφωσε το τακούνι της μπότας ενός Γερμανού στρατιωτικού ή υπαλλήλου ή του πούλησε ένα μάτσο ραπανάκια. Το ίδιο ίσχυε και για μια γυναίκα, που ανέβασε το μαχητικό πνεύμα του κατακτητή χορεύοντας και περνώντας μια νύχτα μαζί του. ΔΕΝ καταδικάστηκαν όλοι με βάση αυτή την παράγραφο (ήταν τόσο πολλοί αυτοί που έζησαν κάτω από κατοχή), ΜΠΟΡΟΥΣΕ όμως να καταδικαστεί οποιοσδήποτε.

Η τέταρτη παράγραφος μιλάει για τη (φανταστική) βοήθεια, που παρέχεται στη διεθνή αστική τάξη.

Αναρωτιέσαι: ποιον μπορεί ν' αφορά αυτό; Διαβάζοντας όμως την παράγραφο με τη βοήθεια της επαναστατικής συνείδησης ανακαλύπτουμε εύκολα αυτή την κατηγορία των ανθρώπων: Όλοι οι πρόσφυγες, που εγκατέλειψαν τη χώρα πριν από το 1920, δηλαδή μερικά χρόνια πριν δημοσιευθεί αυτός ο Κώδικας, και τους πρόλαβαν τα στρατεύματά μας στην Ευρώπη ύστερα από ένα τέταρτο του αιώνα (1944-45), τιμωρούνταν με βάση την παράγραφο 58-4: δέκα χρόνια φυλακή ή τουφεκισμός. Γιατί τι άλλο έκαναν στο εξωτερικό από το να βοηθούν την παγκόσμια αστική τάξη; (Από το παράδειγμα της Μουσικής συντροφιάς είδαμε κιόλας πως μπορούσε να τη βοηθήσει κανείς και από το εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης). Την παγκόσμια αστική τάξη τη βοηθούσαν όλοι οι Εσέροι, όλοι οι Μενσεβίκοι (η παράγραφος έγινε βασικά γι' αυτούς), και έπειτα και οι μηχανικοί της Υπηρεσίας Κρατικού Σχεδίου και του Πανενωσιακού Σοβιέτ Λαϊκής Οικονομίας.

Η πέμπτη παράγραφος λει: "η παρακίνηση ξένου κράτους να κηρύξει τον πόλεμο εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης".

Χάσαμε την ευκαιρία: Αυτό το άρθρο έπρεπε να είχε ισχύσει για τον Στάλιν και το διπλωματικό και στρατιωτικό περιβάλλον του το 1940-41. Η τυφλότητα και η παραφροσύνη αυτών των ανθρώπων εκεί τους οδηγούσε. Ποιος άλλος από αυτούς έριξε τη Ρωσία σε τόσο επονείδιστες και ανήκουστες ήττες, ήττες που δεν μπορούν να συγκριθούν με τις ήττες της τσαρικής Ρωσίας το 1904 και το 1915; Ήττες που η Ρωσία δεν είχε ξαναυποστεί από τον δέκατο τρίτο αιώνα.

Παράγραφος έξι – κατασκοπία.

Σ' αυτήν έδωσαν τόσο πλατιά ερμηνεία, ώστε αν μπορούσε κανείς να μετρήσει όσους καταδικάστηκαν με βάση αυτή την παράγραφο, θα μπορούσε να βγάλει το συμπέρασμα πως ο λαός μας, στα χρόνια του Στάλιν, δεν ασχολούνταν ούτε με τη γεωργία, ούτε με το εμπόριο, παρά μόνο με την κατασκοπία για τις ξένες δυνάμεις και ζούσε από τα χρήματα που έβγαζε από αυτή τη δουλειά. Η κατασκοπία βολεύει, γιατί είναι απλή, την καταλαβαίνει κι ο ακαλλιέργητος εγκληματίας και ο δικηγόρος και ο δημοσιογράφος και η κοινή γνώμη⁴⁰.

Η πλατιά ερμηνεία αυτών που διαβάσαμε σήμαινε το ότι δεν καταδικάζανε μόνο για κατασκοπία, αλλά και για

Υ.Κ. – υποψία κατασκοπίας (η Α.Κ. – Αναπόδεικτη Κατασκοπία, και γι' αυτά άρπαζες επίσης όλη την "κουβαρίστρα"!) ή ακόμα καταδικάζανε για

Σ.Ο.Υ.Κ. – Σχέσεις που Οδηγούν (!) σε Υποψία Κατασκοπίας.

Με άλλα λόγια, μια γνωστή κάποιας γνωστής της γυναίκας σας έραψε φουστάνι στην ίδια μοδίστρα (που φυσικά είναι συνεργάτρια της Νι-Κα-Βε-Ντε) που ράβεται και η γυναίκα ενός ξένου διπλωμάτη.

Κι αυτό το 58–6 άρθρο, με τις διευκρινίσεις Υ.Κ. και Σ.Ο.Υ.Κ., ήταν από τα πιο φοβερά. Απαιτούσε πολύ αυστηρή κράτηση και άγρυπνη παρακολούθηση (αφού η κατασκοπία μπορεί να απλώσει τα πλοκάμια της και να φτάσει τον ευνοούμενό της ακόμα και μέσα στο στρατόπεδο) κι απαγόρευε την κατάργηση της ένοπλης φρουράς. Όλα τα λεγόμενα κεφαλαία άρθρα, που δεν είναι καν άρθρα, αλλά συνδυασμοί από κεφαλαία γράμματα που σε τρομάζουν (σ' αυτό το κεφάλαιο θα συναντήσουμε και άλλα τέτοια), περιβάλλονταν πάντα από έναν πέπλο μυστηρίου και δεν μπορούσε ποτέ να καταλάβει κανείς, αν ήταν παραφυάδες του άρθρου 58 η αν επρόκειτο για κάτι ανεξάρτητο και πολύ επικίνδυνο. Οι κρατούμενοι που φυλακίζονταν με βάση αυτά τα κεφαλαία άρθρα, καταπιέζονταν σε πολλά στρατόπεδα χειρότερα ακόμα κι από τους καταδικασμένους με βάση το άρθρο 58. Παράγραφος έβδομη: Υπονόμευση της βιομηχανίας, των μεταφορών, του εμπορίου, της κυκλοφορίας του χρήματος και των συνεταιρισμών.

Στη δεκαετία 1930–40 αυτή η παράγραφος άρχισε να εφαρμόζεται πλατιά και παραπλανούσε τις μάζες με την απλοποιημένη και νοητή σε όλους λέξη: δολιοφθορά.

Πραγματικά, όλα όσα αναφέρονται στην έβδομη παράγραφο κλονίζονταν τότε ολοφάνερα, μέρα με τη μέρα, ολοένα περισσότερο. Κάποιος θα έπρεπε να ήταν ο φταίχτης. Ο λαός έχτιζε και δημιουργούσε εκατοντάδες χρόνια και ήταν πάντα τίμιος, ακόμα και στην εποχή που εργαζόταν για τους αφεντάδες. Η λέξη δολιοφθορά δεν είχε ακουστή από τον καιρό των Ριούρικ. Και να, για πρώτη φορά έγινε τότε κτήμα του λαού: εκατοντάδες χιλιάδων από τα καλύτερα παιδιά του λαού βρέθηκαν να κάνουν δολιοφθορές, χωρίς να μπορεί να εξηγήσει κανείς το γιατί. (Καμιά παράγραφος δεν πρόβλεπε τη δολιοφθορά, επειδή όμως χωρίς αυτήν δεν μπορούσε να εξηγήσει κανείς λογικά γιατί γεμίζανε τα χωράφια με αγριόχορτα, γιατί ελαττώνονταν οι σοδειές και γιατί χαλούσαν οι μηχανές, η διαλεκτική ερμηνεία του νόμου την περιέλαβε κι αυτή).

Παράγραφος ογδόη: τρομοκρατία (όχι η τρομοκρατία που έπρεπε να "εδραιώσει και να νομιμοποιήσει" ο Σοβιετικός Ποινικός Κώδικας⁴¹, αλλά η τρομοκρατία **από κάτω**).

Η τρομοκρατία είχε πολύ πλατιά έννοια: τρομοκρατία δεν θεωρούνταν το να βάζεις βόμβες κάτω από τις άμαξες των νομαρχών, αλλά το να σπάσεις, λόγου χάρη, τα μούτρα του προσωπικού σου εχθρού, που έτυχε να είναι μέλος του κόμματος, να είναι Κομσομόλος ή αστυνομικός. Πολύ περισσότερο η δολοφονία ενός κομματικού στελέχους δεν μπορούσε να μπει στην ίδια μοίρα με τη δολοφονία ενός συνηθισμένου ανθρώπου (αυτό το βρίσκουμε κιόλας στον κώδικα του Χαμουραμπί τον 18ο αιώνα π.Χ.). Αν ο άντρας σκότωνε τον εραστή της γυναίκας του και εκείνος τύχαινε να είναι εξωκομματικός, τότε ο άντρας ήταν πολύ τυχερός. Τον τιμωρούσαν με βάση το άρθρο 136, του επέτρεπαν να επικοινωνεί με τους άλλους ανθρώπους και δεν ήταν απαραίτητο να τον φρουρούν ειδικά. Αν

όμως αποδειχνόταν πως ο εραστής ήταν μέλος του κόμματος, ο σύζυγος θεωρούνταν εχθρός του λαού με βάση το άρθρο 58–8.

Ακόμα μεγαλύτερη διεύρυνση της έννοιας πετύχαιναν με την εφαρμογή της παραγράφου 8 δια μέσου της παραγράφου 19 του ίδιου άρθρου, που αναφερόταν στην προετοιμασία με την έννοια της προθέσεως. Πρόθεση τρομοκρατίας δεν θεωρούνταν μόνο η απειλή "περίμενε, και θα λογαριαστούμε!", που πετάχτηκε στα μούτρα κάποιου στελέχους μπροστά στην ταβέρνα, αλλά ακόμα και η βρισιά "Που να σε πάρει και να σε σηκώσει!", που ξεστόμισε μια χωριάτισσα στην αγορά, πάνω στο θυμό της, κι έδινε αφορμή να εφαρμοσθή αυτή η παράγραφος με όλη της την αυστηρότητα⁴².

Παράγραφος ενάτη – καταστροφή ή πρόκληση βλάβης... με έκρηξη ή εμπρησμό (και οπωσδήποτε με σκοπό αντεπαναστατικό), που ονομάζεται για συντομία και σαμποτάζ.

Η διεύρυνση της έννοιας συνίστατο στο ότι σου φόρτωναν τον αντεπαναστατικό σκοπό στα καλά καθούμενα (ο ανακριτής ξέρει βέβαια καλύτερα από τον ίδιο τον εγκληματία τι σκέφτεται εκείνος υποσυνείδητα!) και κάθε ανθρώπινη απροσεξία, κάθε λάθος ή κάποια ατυχία στη δουλειά ή στην παραγωγή δεν συχωριόταν, αλλά τη χαρακτήριζαν σαν σαμποτάζ.

Καμιά άλλη παράγραφος του άρθρου 58 δεν ερμηνευόταν τόσο πλατιά και με τόσο οργισμένη επαναστατική συνείδηση όσο η δεκάτη. Να τι έγραφε: "Προπαγάνδα ή διαφώτιση, περιέχουσα έκκληση για ανατροπή, κλωνισμό ή εξασθένιση της Σοβιετικής εξουσίας... καθώς και η διάδοση ή η παραγωγή ή η διαφύλαξη φιλολογίας του ίδιου περιεχομένου". Και πρόβλεπε η παράγραφος αυτή για καιρό ΕΙΡΗΝΗΣ μόνο το κατώτερο όριο ποινής (ναι, το κατώτερο! Μεγάλη επιείκεια!). Όσο για το ανώτερο όριο αυτό ΔΕΝ ΤΟ ΠΕΡΙΟΡΙΖΕ καθόλου!

Αυτή είναι λοιπόν η αταραξία και η σιγουριά μιας μεγάλης Δύναμης μπροστά στον ΛΟΓΟ ένας οποιουδήποτε υπηκόου της.

Η πλατιά ερμηνεία της περιβόητης αυτής παραγράφου ήταν:

–με την έκφραση "διαφώτιση περιέχουσα έκκληση" μπορούσε να νοηθεί και μια φιλική (ακόμα και συζυγική) κουβέντα ή μια προσωπική επιστολή. Όσο για την "έκκληση", αυτή μπορούσε να ήταν και προσωπική συμβουλή. (Βγάζουμε το συμπέρασμα ότι "μπορούσε να ήταν", γιατί πολλές φορές ΕΤΣΙ ΗΤΑΝ). Με τον "κλωνισμό και εξασθένιση της εξουσίας" υπονοούσαν κάθε σκέψη που τύχαινε να μη συμπίπτει ή να μη φτάνει στην έξαρση των ιδεών της εφημερίδας εκείνης της μέρας. Γιατί ό,τι δεν ενισχύει, εξασθενίζει! Και ό,τι δεν συμπίπτει απόλυτα, κλονίζει!

«Κι εκείνος που δεν τραγουδάει σήμερα μαζί μας
είναι

εναντίον μας!»
(Μαγιακόφσκυ)

–με την έκφραση "παραγωγή φιλολογίας" εννοούσαν όλα τα γράμματα, τις σημειώσεις και τα προσωπικά ημερολόγια, που γράφθηκαν σ' ένα μόνο αντίγραφο.

Με μια τόσο επιτυχημένη διεύρυνση της δεκάτης παραγράφου, μπορούσε άραγε να υπάρχει καμιά ΣΚΕΨΗ, εκφρασμένη προφορικά ή γραπτά, που να μην συμπεριλαμβάνεται σ' αυτήν;

Η ενδέκατη παράγραφος ήταν διαφορετική: Δεν είχε ανεξάρτητο περιεχόμενο, αλλά μπορούσε να τεθεί σαν επιβαρυντικό συμπλήρωμα σε όλες τις προηγούμενες παραγράφους, αν η δράση είχε προετοιμαστεί από μίαν οργάνωση ή αν οι εγκληματίες συγκροτούσαν οργάνωση.

Στην πραγματικότητα όμως η παράγραφος αυτή μπορούσε να πάρει τόσο πλατιά έννοια, ώστε δεν χρειαζόταν καμιά οργάνωση. Αυτή τη χαριτωμένη ιδιότητά της τη δοκίμασα εγώ ο ίδιος. Είμαστε δύο και ανταλλάξαμε σκέψεις, επομένως υπήρχε οργάνωση σε εμβρυακή κατάσταση, δηλαδή οργάνωση!

Η δωδέκατη παράγραφος αφορούσε περισσότερο τη συνείδηση των πολιτών. Μιλούσε για τη μη κατάδοση οποιασδήποτε από τις παραπάνω δραστηριότητες. Και για τη μεγάλη αμαρτία της μη κατάδοσης, η ΠΟΙΝΗ ΔΕΝ ΕΙΧΕ ΑΝΩΤΑΤΟ ΟΡΙΟ!!

Αυτή η παράγραφος είχε ήδη τόσο πλατιά έννοια, ώστε δεν χρειαζόταν παραπέρα διεύρυνση. ΗΞΕΡΕ και ΔΕΝ ΕΙΠΕ είναι το ίδιο πράγμα, κι ας το έκανε ο ίδιος άνθρωπος!

Η δεκάτη τρίτη παράγραφος που, όπως φαίνεται, έχει ατονήσει προ πολλού, αφορούσε την υπηρεσία στην τσαρική φρουρά⁴³. (Μια ανάλογη όμως, αλλά μεταγενέστερη υπηρεσία θεωρούνταν, αντίθετα, πατριωτική ανδρεία).

Η δεκάτη τετάρτη παράγραφος τιμωρούσε "την ενσυνείδητη μη εκτέλεση ορισμένων υποχρεώσεων ή την προμελετημένη αδιαφορία για την εκτέλεσή τους". Η ποινή έφτανε φυσικά μέχρι τουφεκισμού. Με δυο λόγια αυτό λεγόταν "σαμποτάζ" ή "οικονομική αντεπανάσταση".

Τον διαχωρισμό του προμελετημένου από το μη προμελετημένο μπορούσε να τον κάνει μόνο ο ανακριτής, στηριζόμενος στο επαναστατικό του αίσθημα δικαιοσύνης. Αυτή η παράγραφος εφαρμοζόταν στους αγρότες που δεν παρέδιναν την παραγωγή τους, στα μέλη των κολχόζ που δεν συγκέντρωναν τον απαιτούμενο αριθμό ημερών εργασίας και στους κρατούμενους των στρατοπέδων που δεν απέδωσαν την καθορισμένη νόρμα δουλειάς. Μετά τον πόλεμο άρχισαν να εφαρμόζουν αυτή την παράγραφο και σε εκείνους που δραπέτευαν από τα στρατόπεδα, θεωρώντας, με την ευρύτερη έννοια,

τις αποδράσεις αυτές όχι σαν εκδήλωση αγάπης για τη γλυκιά ελευθερία, αλλά σαν υπονόμηση του συστήματος των στρατοπέδων.

Αυτό λοιπόν είναι το τελευταίο από τα κοκαλάκια της βεντάλιας του 58 άρθρου, μιας βεντάλιας που σκέπαζε όλη τη ζωή του ανθρώπου.

Αφού τελειώσαμε την ανασκόπηση αυτού του μεγάλου ΑΡΘΡΟΥ, θα απορούμε λιγότερο στο έξης. Όπου υπάρχει νόμος, υπάρχει και έγκλημα.

Το δαμασκηνό ατσάλι του άρθρου 58, δοκιμασμένο το 1927, αμέσως μετά το σφυροκόπημα, και διαποτισμένο από όλους τους χείμαρρους των επόμενων δεκαετιών, χρησιμοποιήθηκε με όλη του την ορμή στην επίθεση που έκανε ο Νόμος εναντίον του Λαού το 1937-38.

Πρέπει ν' αναφέρουμε πως αυτή η επιχείρηση του 1937 δεν ήρθε σαν καταιγίδα, σαν φυσικό στοιχείο, αλλά ήταν προσχεδιασμένη, γιατί στο πρώτο εξάμηνο εκείνου του χρόνου έγινε καινούργια διαρρύθμιση σε πολλές φυλακές της Σοβιετικής Ένωσης. Έβγαλαν τις παλιές κουκέτες από τα κελιά και κατασκεύασαν σ' αυτά πατάρια, μονώροφα και διώροφα⁴⁴. Οι παλιοί κατάδικοι θυμούνται πως το πρώτο χτύπημα ήταν προσχεδιασμένο να γίνει σε όλη τη χώρα κάποια αυγουστιάτικη νύχτα (ξέροντας όμως πόσο αργοκίνητοι είμαστε, δεν το πολυπιστεύω). Και το φθινόπωρο, ενώ όλοι περίμεναν με πίστη τυφλή ότι για τον εορτασμό των είκοσι χρόνων της Οκτωβριανής επανάστασης θα δινόταν μεγάλη γενική αμνηστία, ο χωρατατζής Στάλιν πρόσθεσε στον Ποινικό Κώδικα πρωτάκουστες καινούργιες ποινές – 15 και 20 χρόνια⁴⁵.

Δεν υπάρχει λόγος να επαναλάβουμε εδώ για το 1937 όσα έχουν κιάλας γραφή και θα επαναληφθούν ακόμα χιλιάδες φορές: πως χτυπήθηκαν συντριπτικά τα ανώτερα στελέχη του κόμματος, της σοβιετικής κυβέρνησης, της στρατιωτικής ηγεσίας και της ηγεσίας της ίδιας της Γκεπεού και της Νι-Κα-Βε-Ντε⁴⁶. Είναι απίθανο να διατηρήθηκε σε καμιά περιοχή ο ίδιος πρώτος γραμματέας της περιφερειακής επιτροπής ή ο πρόεδρος της εκτελεστικής επιτροπής των Σοβιέτ. Ο Στάλιν διάλεγε άλλους, που του ταίριαζαν περισσότερο.

Η Όλγα Τσαβτσαβάτζε μας διηγείται τι έγινε στην Τυφλίδα. Το 1938 συλλάβανε τον πρόεδρο της Εκτελεστικής επιτροπής της πόλης, τον αντικαταστάτη του, όλους (ένδεκα) τους τομεάρχες, τους βοηθούς τους, όλους τους αρχιλογιστές, όλους τους βασικούς οικονομολόγους.. Ελεύθεροι έμειναν: οι απλοί λογιστές, οι δακτυλογράφοι, οι καθαρίστριες και οι κλητήρες...

Για τη σύλληψη των απλών μελών του κόμματος υπήρχε, φαίνεται, ένα μυστικό κίνητρο, που δεν αναφέρθηκε ούτε στα πρωτόκολλα ούτε στις καταδίκες: πιάνονταν κυρίως όσοι ήταν μέλη του κόμματος πριν από το 1924. Αυτό εφαρμοζόταν αποφασιστικά κυρίως στο Λένινγκραντ, γιατί εκεί όλοι αυτοί είχαν υπογράψει το πολιτικό πρόγραμμα της Νέας αντιπολίτευσης. (Και γινόταν να μην υπογράψουν; Πώς θα μπορούσαν "να μη δείξουν εμπιστοσύνη" στην Επιτροπή του νομού Λένινγκραντ;)

Θα σας δώσουμε μιαν εικόνα από εκείνα τα χρόνια. Στην περιοχή της Μόσχας γίνεται συνδιάσκεψη της αχτιδικής επιτροπής του κόμματος. Προεδρεύει ο καινούργιος γραμματέας της αχτιδικής επιτροπής στη θέση εκείνου που φυλακίστηκε πριν από λίγο καιρό. Στο τέλος της συνδιάσκεψης διαβάζεται ένα ψήφισμα αφοσίωσης προς τον σύντροφο Στάλιν. Όλοι σηκώνονται φυσικά (όπως σε όλη τη διάρκεια της συνδιάσκεψης, όλοι πετάγονταν όρθιοι σε κάθε μνεία του ονόματός του). Στη μικρή αίθουσα αντηχούν "θυελλώδη χειροκροτήματα που καταλήγουν σε επευφημίες". Συνεχίζονται τρία λεπτά, τέσσερα λεπτά, πέντε λεπτά, με ολοένα μεγαλύτερη ένταση. Μα οι παλάμες άρχισαν να πονάνε. Πιαστήκανε τα σηκωμένα χέρια. Οι ηλικιωμένοι είχαν κιόλας λαχανιάσει. Όλα αυτά άρχισαν να φαίνονται με το παραπάνω ανόητα, ακόμα και σ' εκείνους που λατρεύανε πραγματικά τον Στάλιν. Ποιος όμως θα τολμούσε να σταματήσει πρώτος; Θα μπορούσε να το κάνει ο γραμματέας της αχτιδικής επιτροπής, που στεκόταν ακόμα στην έδρα και μόλις είχε διαβάσει το ψήφισμα. Μα είναι καινούργιος, πήρε τη θέση αυτού που συλλάβανε, φοβάται κι ο ίδιος! Αφού μέσα στην αίθουσα στέκονται και χειροκροτούν και πράκτορες της Νι-Κα-Βε-Ντε, αυτοί ασφαλώς θα προσέξουν και ποιος θα σταματήσει πρώτος!... Έτσι τα χειροκροτήματα στην άγνωστη μικρή αίθουσα συνεχίζονται άγνωστα για τον αρχηγό, 6 λεπτά! 7 λεπτά! 8 λεπτά!... Είναι χαμένοι! Αφανίζονται! Δεν μπορούν να σταματήσουν πια, ώσπου να πέσουν κάτω από συγκοπή! Εκεί, στο βάθος της αίθουσας, μέσα στον πολύ κόσμο, μπορείς να κάνης μια μικρούλα απάτη και να χειροκροτάς κάπως πιο αραιά, όχι τόσο δυνατά, όχι με τόση μανία, μα εδώ, στο προεδρείο, εδώ που σε βλέπει όλος ο κόσμος!... Ο διευθυντής του τοπικού εργοστασίου χαρτοποιίας, άνθρωπος ανεξάρτητος και δυνατός, στέκεται στο προεδρείο και, μ' όλο που καταλαβαίνει πόσο ψεύτικη, πόσο αδιέξοδη είναι η θέση του, χειροκροτεί! Ένατο λεπτό! Δέκατο! Κοιτάζει με μελαγχολία τον γραμματέα της αχτιδικής επιτροπής, μα εκείνος δεν τολμάει να σταματήσει. Παραφροσύνη! Ομαδική! Τα στελέχη γυρίζουν και κοιτάζουν ο ένας τον άλλον με μιαν ανεπαίσθητη ελπίδα, αλλά και με ψεύτικο ενθουσιασμό ζωγραφισμένο στα πρόσωπά τους, και θα συνεχίσουν να χειροκροτούν ώσπου να πέσουν καταγής, ώσπου να τους βγάλουν έξω με φορείο! Μα και τότε ακόμα οι υπόλοιποι δεν θα λυγίσουν!... Στο ενδέκατο όμως λεπτό ο διευθυντής του εργοστασίου χαρτοποιίας, παίρνοντας ύφος πολυάσχολο, κάθεται στη θέση του στο προεδρείο. Και – τι θαύμα! – τι έγινε εκείνος ο γενικός ακράτητος ενθουσιασμός; Όλοι σταματούν μεμιάς τα χειροκροτήματα στο ίδιο χτύπημα και κάθονται κι αυτοί. Σώθηκαν! Ο σκίουρος κατάλαβε πως να πηδήσει έξω από τη ρόδα!...

Έτσι όμως αποκαλύπτονται οι ανεξάρτητοι άνθρωποι. Και έτσι τους πιάνουν. Ο διευθυντής του εργοστασίου συλλαμβάνεται την ίδια νύχτα. Βρίσκουν εύκολα μιαν εντελώς άσχετη αφορμή και του φορτώνουν δέκα χρόνια. Μα αφού υπογράφεται το υπ' αριθ. 206 ανακριτικό πρωτόκολλο, ο ανακριτής του υπενθυμίζει:

–Και ποτέ να μη σταματάτε πρώτος τα χειροκροτήματα!

(Τι να κάνουμε όμως; Πώς αλλιώς να σταματήσουμε;...)⁴⁷

Αυτή λοιπόν είναι η επιλογή σύμφωνα με τον Δαρβίνο. Αυτός είναι ο όλεθρος λόγω βλακειάς!

Σήμερα όμως δημιουργείται ένας καινούργιος μύθος. Κάθε διήγημα που τυπώνεται, κάθε έντυπη υπόμνηση του 1937, είναι οπωσδήποτε αφήγηση για την τραγωδία των κομμουνιστών ηγετών. Και μας έχουν πείσει τόσο, ώστε άθελά μας επηρεαστήκαμε και πιστεύουμε πως στην περίοδο 1937–38 γίνονταν αποκλειστικά συλλήψεις μεγάλων κομμουνιστών, και κανενός άλλου. Από τα εκατομμύρια όμως που συλλάβανε τότε, τα διακεκριμένα κομματικά και κρατικά στελέχη είναι αδύνατο να ξεπερνούσαν το ποσοστό των 10%. Ακόμα και στις ουρές των γυναικών που στέκονταν μπροστά στις φυλακές του Λένινγκραντ για να παραδώσουν δέματα για τους φυλακισμένους, οι περισσότερες γυναίκες ήταν απλοϊκές κι έμοιαζαν με γαλατούδες.

Η σύνθεση των ανθρώπων που αρπάχτηκαν από εκείνο τον μεγάλο χείμαρρο και κουβαλήθηκαν μισοπεθαμένοι στο Αρχιπέλαγος, είναι τόσο παρδαλή, τόσο αλλόκοτη, ώστε όποιος θα ήθελε να βγάλει επιστημονικά συμπεράσματα για τη νομοτέλειά της, θα χρειαζόταν να σπάσει για καιρό το κεφάλι του. (Πολύ περισσότερο ήταν ακατανόητη στους σύγχρονούς της).

Ο πραγματικός όμως νόμος που καθόριζε εκείνα τα χρόνια τις συλλήψεις ήταν –οι απαιτούμενοι αριθμοί, η κατανομή και η διαδοχική σειρά. Κάθε πόλη, κάθε περιοχή και κάθε στρατιωτική μονάδα έπαιρνε διαταγή να συμπληρώσει έναν ορισμένο αριθμό και έπρεπε να τον συμπληρώσει μέσα σε τακτή προθεσμία. Όλα τα άλλα εξαρτιόνταν από την επιδεξιότητα αυτών που χειρίζονται την υπόθεση.

Ο Αλεξάντρ Καλγκάνωφ, πρώην πράκτορας της Τσε–Κα, θυμάται πως στην Τασκένδη έφτασε ένα τηλεγράφημα: "Στείλτε διακόσιους!" Μα αυτοί μόλις είχαν σαρώσει την περιοχή και δεν είχαν πια να πιάσουν κανέναν. Τελικά κατάφεραν να μαζέψουν καμιά πενηνταριά από τα περίχωρα. Τους κατέβηκε τότε μια ιδέα! Να πιάσουν όσους είχαν συλληφθεί άλλοτε για κοινά αδικήματα και να τους περιλάβουν στο άρθρο 58! Το είπαν και το έκαναν. Και πάλι όμως δεν έφτασαν τον απαιτούμενο αριθμό! Να το αναφέρουν αυτό στην αστυνομία με την ερώτηση τι να κάνουν; Σε μια από τις πλατείες της πόλης έτυχε τότε να κατασκηνώσουν αναιδέστατα κάτι τσιγγάνοι. Ωραία ιδέα! Τους περικύκλωσαν και έπιασαν όλους τους άντρες από δεκαεπτά μέχρι εξήντα χρονών για παράβαση του άρθρου 58! Έτσι εκτελέστηκε το σχέδιο!

Γινόταν όμως και το αντίθετο: στους πράκτορες της Τσε–Κα στη Δημοκρατία της Οσετίας (όπως αφηγείται ο αρχηγός της αστυνομίας Ζαμπολόβσκυ) δόθηκε εντολή να τουφεκίσουν 500 άτομα. Εκείνοι ζήτησαν να αυξηθεί ο αριθμός, και τους επιτρέψανε να τουφεκίσουν άλλους 230.

Αυτά τα τηλεγραφήματα, ελαφρά κωδικοποιημένα, μεταδίδονταν κανονικά με το τηλεγραφείο. Στο Τεμριούκ η τηλεφωνήτρια διαβίβασε στο αρχηγείο της Νι-Κα-Βε-Ντε, χωρίς να αντιληφθεί τίποτα, το τηλεγράφημα:

αποστείλατε αύριο στο Κρασνοντάρ 240 κιβώτια σαπούνι. Το άλλο πρωί έμαθε για τις πολλές συλλήψεις και την αποστολή των κρατουμένων, και κατάλαβε! Είπε σε μια φίλη της τι έλεγε το τηλεγράφημα και την έπιασαν αμέσως.

(Είναι άραγε τυχαίο το γεγονός πως στο τηλεγράφημα αυτό οι άνθρωποι αναφέρονταν σαν κιβώτια με σαπούνι; Ή μήπως ήταν γνωστή η σαπυνοποιία;...)

Φυσικά μπορεί κανείς να καταλάβει μερικές ξεχωριστές νομοτέλειες. Έτσι πιάνονταν:

–οι δικοί μας πραγματικοί κατάσκοποι στο εξωτερικό (Είναι πολύ συχνά φανατικά μέλη της Κομιντέρν ή πράκτορες της Τσε–Κα, πολλοί μάλιστα είναι ελκυστικές γυναίκες. Τους καλούν πίσω στην πατρίδα, τους συλλαμβάνουν στα σύνορα και τους φέρνουν έπειτα σε αντιπαράσταση με τους πρώην προϊσταμένους τους στην Κομιντέρν, λόγου χάρη με τον Μύρωφ–Κορόνι. Εκείνος επιβεβαιώνει πως εργαζόταν ο ίδιος σαν κατάσκοπος ξένης δυνάμεως, και άρα, αυτόματα, εργάζονταν και οι υφιστάμενοί του – και όσο πιο τίμιοι ήταν, τόσο πιο βλαβεροί θεωρούνταν!)

–οι εργαζόμενοι στους σιδηροδρόμους του Καυκάσου (Όλοι ανεξαιρέτως οι υπάλληλοι των σιδηροδρόμων του Καυκάσου, οι ίδιοι, οι γυναίκες τους, τα παιδιά τους και οι γιαγιάδες τους, αποδείχεται πως ήταν κατάσκοποι της Ιαπωνίας. Πρέπει όμως να παραδεχτούμε πως τους είχαν ξανασυλλάβει και πριν από μερικά χρόνια)·

–οι Κορεάτες από την Άπω Ανατολή (εξορία στο Καζαχστάν) – το πρώτο πείραμα συλλήψεων με φυλετικά κριτήρια·

–οι Εσθονοί του Λένινγκραντ (συλλαμβάνονται όλοι, με βάση μόνο το επίθετό τους, σαν Λευκοεσθονοί κατάσκοποι)–

–όλοι οι Λεττονοί πολεμιστές και οι Λεττονοί πράκτορες της Τσε–Κα, δηλαδή οι Λεττονοί της επανάστασης, που μόλις πριν από λίγο ήταν η ραχοκοκαλιά και η περηφάνια της Τσε–Κα. Κι ακόμα οι κομμουνιστές της αστικής Λετονίας, που τους είχαν ανταλλάξει το 1921, ελευθερώνοντάς τους από τις φοβερές λετονικές φυλακές, όπου είχαν κλειστή για δυο και τρία χρόνια. (Στο Λένινγκραντ κλείνουν: το λετονικό τμήμα του ινστιτούτου Χέρτσεν, τη στέγη πολιτισμού των Λετονών, την εσθονική λέσχη, τη λετονική τεχνική σχολή, τις λετονικές και εσθονικές εφημερίδες).

Μέσα στον γενικό θόρυβο τελειώνει και η Μεγάλη Πασιέντσα – σαρώνουν όσους δεν είχαν προλάβει να μαζέψουν. Δεν υπάρχει πια λόγος να κρύβονται, ήρθε η ώρα να τελειώσουν το παιχνίδι. Μαζεύουν τώρα όλους τους σοσιαλιστές (λόγου χάρη στις πόλεις Ούφα και Σαράτωφ), τους δικάζουν ομαδικά και τους στέλνουν κατά κοπάδια στα σφαγεία του Αρχιπελάγους.

Δεν είναι πουθενά γραμμένο πως πρέπει να προσπαθούν να πιάνουν όσο το δυνατό περισσότερους διανοουμένους, αλλά τους διανοουμένους δεν τους είχαν ξεχάσει στους προηγούμενους χείμαρρους, και ούτε και τώρα τους ξεχνούν. Αρκεί η καταγγελία ενός φοιτητή (είναι καιρός που ο συνδυασμός αυτών των λέξεων δεν αντηχεί παράδοξα) πως ο καθηγητής του Πανεπιστημίου τους αναφέρει περισσότερα τσιτάτα από τον Λένιν και τον Μαρξ, ενώ δεν αναφέρει καθόλου τον Στάλιν, και ο καθηγητής αυτός δεν ξανάρχεται στο επόμενο μάθημα. Και αν δεν αναφέρει καθόλου τσιτάτα; – στο Λένινγκραντ συλλαμβάνονται όλοι οι ειδικοί για τα θέματα της Ανατολής, της μέσης και της νεότερης γενιάς. Φυλακίζεται όλο το προσωπικό του Ινστιτούτου του Βορρά (εκτός από τους μυστικούς συνεργάτες της αστυνομίας). Δεν περιφρονούν και τους καθηγητές των σχολείων. Στο Σβερντλόφσκ δημιουργούν μια υπόθεση τριάντα καθηγητών μέσω σχολών με επικεφαλής τον διευθυντή των σχολείων της περιοχής Περελέμ. Μια από τις φοβερές κατηγορίες είναι: έφτιαχναν χριστουγεννιάτικα δένδρα στα σχολεία για να κάψουν τα σχολεία!⁴⁸. Και πάνω στον σβέρκο των μηχανικών (της σοβιετικής γενιάς πια, όχι των "αστών") το ρόπαλο πέφτει το ίδιο κανονικά, όπως δουλεύει κι ένα εκκρεμές. Δυο πηγάδια ορυχείου, στο τμήμα του εργοδηγού Νικολάι Μερκούριεβιτς Μίκωφ, δεν συναντήθηκαν, εξαιτίας κάποιας ανωμαλίας στα στρώματα. Άρθρο 58-7, είκοσι χρόνια φυλακή! Έξι γεωλόγοι (ομάδα του Κοτόβιτς) έφαγαν «για πρόθεση αποκρύψεως αποθεμάτων κασσίτερου στα έγκατα της γης (! –με άλλα λόγια για δεν βρήκαν αποθέματα!) με σκοπό να τα βρουν οι Γερμανοί, αν θα έρθουν» (καταγγελία). Άρθρο 58-7, από δέκα χρόνια ο καθένας.

Και ξοπίσω από τον κεντρικό χείμαρρο ρέει κι ένας χείμαρρος ειδικός: Οι γυναίκες, οι Τσε-Έσου (μέλη οικογενειών)! Οι σύζυγοι των μεγάλων στελεχών του κόμματος και σε μερικά μέρη (Λένινγκραντ) και οι γυναίκες όσων είχαν καταδικαστεί σε «10 χρόνια χωρίς δικαίωμα αλληλογραφίας», εκείνων που δεν υπήρχαν πια. Στους Τσε-Έσου φόρτωναν κατά κανόνα από οκτώ χρόνια (ήταν πάντως πιο μαλακές καταδίκες από εκείνες που άρπαζαν οι πρώην κουλάκοι και τα παιδιά που άφηναν πίσω τους).

Σωροί από θύματα! Βουνά από θύματα! Κατά μέτωπο επίθεση της Νι-Κα-Βε-Ντε εναντίον της πόλης: σ' ένα και μόνο κύμα, αλλά για ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ «υποθέσεις» συνέλαβαν τον άντρα και τα τρία αδέρφια της Σ.Π. Ματβέγιεβα (και από τους τέσσερις οι τρεις δεν γύρισαν ποτέ).

–στο τμήμα ενός ηλεκτροτεχνίτη έσπασε το καλώδιο υψηλής τάσεως. Άρθρο 58-7, 20 χρόνια.

–ο εργάτης Νόβικωφ, από το Περμ, κατηγορήθηκε πως προετοιμαζόταν να ανατινάξει τη γέφυρα του Κάμα.

–τον Γιουζακώφ (κι αυτόν στο Περμ) τον συνέλαβαν τη μέρα, μα για να πάρουν και τη γυναίκα του, πήγανε νύχτα. Της παρουσίασαν έναν κατάλογο ονομάτων και της ζήτησαν να υπογράψει πως στο σπίτι της γίνονταν συγκεντρώσεις των Μενσεβίκων και των Εσέρων (τέτοιες συγκεντρώσεις, φυσικά, δεν είχαν γίνει ποτέ). Της υποσχέθηκαν πως αν

υπέγραφε, θα την άφηναν να γυρίσει στα τρία παιδιά της, που είχαν μείνει μόνα. Εκείνη υπέγραψε, τους κατέστρεψε όλους και η ίδια, φυσικά, έμεινε στη φυλακή·

–η Ναντέζντα Γιουντένιτς πιάστηκε εξαιτίας του επιθέτου της. Είναι αλήθεια πως ύστερα από εννιά μήνες διαπίστωσαν πως δεν ήταν συγγενής του στρατηγού και την άφησαν ελεύθερη (αστεία υπόθεση! Μόνο που η μητέρα της πέθανε στο μεταξύ από την αγωνία)·

–στην Παλιά Ρωσία προβαλλόταν η κινηματογραφική ταινία «Ο Λένιν τον Οκτώβρη». Κάποιος πρόσεξε τη φράση: «Αυτό θα έπρεπε να το ξέρη ο Παλτσίνσκι!» – ο Παλτσίνσκι όμως υπεράσπιζε τα Χειμερινά Ανάκτορα. Για σταθείτε, σε μας εργάζεται μια νοσοκόμα, που λέγεται Παλτσίνσκαγια! Πιάστε την! Και την έπιασαν. Και αποδείχτηκε πως ήταν πραγματικά η γυναίκα του Παλτσίνσκι, που είχε κρυφτή μετά τον τουφεκισμό του άντρα της·

–οι αδελφοί Μπόρουσκο (Πάβελ, Ιβάν και Στεπάν) είχαν έρθει το 1930 από την Πολωνία στους συγγενείς τους, ΠΑΙΔΙΑ ακόμα. Τώρα, που είναι νεαροί, αρπάζουν από 10 χρόνια φυλακή για υποψία κατασκοπίας·

–μια οδηγός τραμ στο Κρασνοντάρ γύριζε με τα πόδια αργά τη νύχτα από το ντεπό. Στην άκρη της πόλης πέρασε, για κακή της τύχη, μπροστά σ' ένα κολλημένο στη λάσπη καμιόνι, με ανθρώπους ολόγυρά του, που προσπαθούσαν να το ξεκολλήσουν. Το καμιόνι ήταν γεμάτο πτώματα – χέρια και πόδια έβγαιναν κάτω από τον μουσαμά. Ρώτησαν το επίθετό της και την άλλη μέρα τη συλλάβανε. Ο ανακριτής τη ρώτησε τι είχε δει. Εκείνη απάντησε τίμια (επιλογή του Δαρβίνου). Αντισοβιετική προπαγάνδα, 10 χρόνια·

–ένας υδραυλικός έκλεινε το ραδιόφωνο στο δωμάτιό του κάθε φορά που μεταδίδονταν οι ατέλειωτες επιστολές προς τον Στάλιν⁴⁹. Ο γείτονας τον κατήγγειλε (ω, που να βρίσκεται άραγε αυτός ο γείτονας τώρα;). Κατηγορήθηκε σαν κοινωνικά επικίνδυνο στοιχείο, 8 χρόνια·

–ένας σχεδόν αγράμματος καπνοδοχοκαθαριστής αγαπούσε, στις ελεύθερες ώρες του, να βάζει υπογραφές. Αυτό τον εξύψωνε στα ίδια του τα μάτια. Επειδή όμως δεν είχε καθαρό χαρτί, έγραφε το όνομά του πάνω σε εφημερίδες. Μια εφημερίδα του με υπογραφές του πάνω στην ιερή μορφή του Πατέρα και του Δασκάλου ανακαλύφθηκε από τους γείτονες στο σακουλάκι του κοινού αποχωρητηρίου. Αντισοβιετική προπαγάνδα, 10 χρόνια.

Ο Στάλιν και οι άνθρωποι του περιβάλλοντός του αγαπούσαν τα πορτραίτα τους, γέμιζαν μ' αυτά τις εφημερίδες, τα τύπωναν σε εκατομμύρια αντίτυπα. Οι μύγες όμως δεν λογάριαζαν και πολύ την ιερότητά τους, και ήταν κρίμα να μη χρησιμοποιήσουν την εφημερίδα. Πόσοι κακομοίρηδες δεν το πλήρωσαν αυτό με φυλάκιση!

Οι συλλήψεις απλώνονταν στους δρόμους και στα σπίτια σαν επιδημία.

Όπως οι άνθρωποι μεταδίδουν ο ένας στον άλλον την επιδημική μόλυνση χωρίς να το ξέρουν, με τη χειραψία, με την ανάσα ή δίνοντας διάφορα πράγματα ο ένας στον άλλο, έτσι μεταβιβάζανε ο ένας στον άλλον, με τη χειραψία, με την ανάσα, με μια συνάντηση στον δρόμο, τη μόλυνση της αναπόφευκτης σύλληψης. Γιατί αν είναι μοιραίο να ομολογήσεις αύριο πως συγκροτούσες μια παράνομη ομάδα για να δηλητηριάσετε το νερό της πόλης και εγώ σου έσφιξα σήμερα το χέρι στον δρόμο, αυτό σημαίνει πως και εγώ είμαι καταδικασμένος.

Πριν από επτά χρόνια η πόλη έβλεπε πως αφανίζανε το χωριό, και το έβρισκε πολύ φυσικό. Τώρα το χωριό θα μπορούσε να δει πως εξοντώνανε την πόλη, μα ήταν πολύ βυθισμένο στο σκοτάδι για να μπορεί να δει κάτι τέτοιο, αφού μάλιστα συνεχιζόταν και η δική του εξόντωση.

–ο χωρομέτρης (!) Σάουνιν άρπαξε 15 χρόνια... για το θανατικό που έπεσε στα ζώα (!) στην περιοχή του και για τις κακές σοδειές (!) (όλους τους επικεφαλής της περιοχής τους τουφέκισαν για τον ίδιο λόγο).

–ο γραμματέας της αχτιδικής επιτροπής πήγε στα χωράφια για να επιταχύνει το όργωμα και ένας γέρος μουζικός τον ρώτησε αν ξέρη πως μέσα σε επτά χρόνια οι κολχόζνικοι δεν πήραν για τις μέρες που δούλεψαν ούτε ένα σπυρί σιτάρι, αλλά μόνο **άχυρο**, κι αυτό ελάχιστο. Για την ερώτηση αυτή ο γέρος άρπαξε 10 χρόνια (αντισοβιετική προπαγάνδα).

–διαφορετική τύχη περίμενε έναν μουζικό με έξι παιδιά. Γι' αυτά τα έξι στόματα ο μουζικός έκανε πρόθυμα όλες τις δουλειές του κολχόζ, ελπίζοντας πως κάτι θα έβγαζε. Και πραγματικά έβγαλε ένα παράσημο. Του το έδωσαν σε μια συνέλευση, όπου εκφωνήσανε και λόγους. Απαντώντας, ο μουζικός είπε συγκινημένος: «Αντί γι' αυτό το παράσημο δεν μου δίνετε κανένα πούτι αλεύρι; Δεν κάνει δηλαδή;» (ένα πούτι ισοδυναμεί με 16 κιλά Σ.τ.Μ.). Όλη η συνέλευση τραντάχτηκε από κακεντρεχή γέλια κι ο μόλις παρασημοφορημένος πήγε και με τα έξι στόματά του στην εξορία.

Να τα αθροίσουμε τώρα όλα αυτά και να εξηγήσουμε ότι έριχναν στις φυλακές ανθρώπους αθώους; Ξεχάσαμε όμως να πούμε πως η ίδια η έννοια της ενοχής είχε καταργηθεί ήδη από την εποχή της προλεταριακής επανάστασης και στις αρχές της δεκαετίας 1930–40 είχε χαρακτηριστεί σαν δεξιός οπορτουνισμός⁵⁰. Δεν μπορούμε λοιπόν να κάνουμε συλλογισμούς με βάση τις απαρχαιωμένες έννοιες: ένοχη και αθωότητα.

Η επιστροφή κρατουμένων το 1939 είναι μια απίστευτη περίπτωση στην ιστορία των Οργάνων· είναι μια κηλίδα στην ιστορία τους! Βέβαια αυτός ο αντιχείμαρρος δεν ήταν μεγάλος, κάπου ένα με δύο τα εκατό των συλληφθέντων – όσοι δεν είχαν ακόμα καταδικαστεί, δεν είχαν σταλεί μακριά και δεν πρόλαβαν να πεθάνουν. Δεν ήταν μεγάλος αλλά τον χρησιμοποίησαν με μεγάλη επιδεξιότητα. Ήταν ένα καπίκι ρέστα από ένα ρούβλι, αυτό όμως χρειαζόταν για να τα φορτώσουν όλα στον βρωμερό Γιεζώφ, να εδραιώσουν τη θέση του Μπέρια, που μόλις είχε αναλάβει τη διεύθυνση της Νι-Κα-Βε-Ντε, και να κάνουν να λάμψη περισσότερο ο

Αρχηγός. Μ' αυτό το καπίκι έθαψαν πολύ καπάτσα το υπόλοιπο ρούβλι. Αφού «βρήκαν την άκρη και άφησαν αυτούς ελεύθερους» (ακόμα και οι εφημερίδες έγραφαν χωρίς να δειλιάζουν για μεμονωμένα άτομα που συκοφαντήθηκαν), αυτό θα πει πως οι άλλοι συλληφθέντες είναι οπωσδήποτε παλιάνθρωποι! Εκείνοι που γύρισαν όμως σώπαιναν. Είχαν υπογράψει. Είχαν μουγκαθεί από τον φόβο τους. Και μόνο λίγοι έμαθαν μερικά από τα μυστικά του Αρχιελάγου. Η κατανομή ήταν η ίδια όπως και πριν: τη νύχτα κλούβες, τη μέρα διαδηλώσεις.

Άλλωστε δεν άργησαν να ξαναπάρουν πίσω αυτό το καπίκι, σύμφωνα με τις ίδιες παραγράφους αυτού του απέραντου Άρθρου. Ποιος παρατήρησε κατά τη δεκαετία 1940-50 τον χείμαρρο των γυναικών, που πιάστηκαν επειδή δεν απαρνήθηκαν τους άντρες τους; Ποιος θυμάται και πως ακόμα και στο Τάμπωφ, σ' αυτή τη φιλήσυχη πόλη, έπιασαν μian ολόκληρη ορχήστρα τζαζ που έπαιζε στον κινηματογράφο «Μοντέρν», γιατί αποδείχτηκε πως όλοι ήταν εχθροί του λαού; Ποιος πρόσεξε τις 30 χιλιάδες Τσέχους, που εγκατέλειψαν το 1939 την κατεχόμενη Τσεχοσλοβακία και κατέφυγαν στην ΕΣΣΔ, την αδελφική σλαβική χώρα; Κανείς δεν μπορούσε να πάρει όρκο πως ένας από αυτούς δεν ήταν κατάσκοπος. Τους έστειλαν όλους στα στρατόπεδα του Βορρά (να από που εμφανίζεται στον πόλεμο το «τσεχοσλοβακικό σώμα». Μα για σταθείτε, το 1939 δεν βοηθήσαμε τους Δυτικούς Ουκρανούς, τους Δυτικούς Λευκορώσους, και έπειτα, το 1940, τους κατοίκους των Βαλτικών χωρών και τους Μολδαπούς; Αυτά τα αδέρφια μας όμως αποδείχτηκαν βρομιάρηδες, και από εκεί άρχισαν να τρέχουν οι χείμαρροι της κοινωνικής προφύλαξης. Έπιασαν εκείνους που είχαν περιουσία και επιρροή, και μαζί τους μάζευαν και τους πολύ ανεξάρτητους, τους πολύ έξυπνους, τους πιο διακεκριμένους πολίτες. Στις πρώην πολωνικές περιοχές μάζευαν ιδιαίτερα πυκνά τους Πολωνούς (τότε ακριβώς προετοίμασαν εκείνη την άτυχη σφαγή στο Κατύν, τότε έβαλαν τις βάσεις για τον μελλοντικό στρατό των Σικόρσκυ-Άντερς). Παντού συλλαμβάνανε τους αξιωματικούς. Έτσι κλονιζόταν ο πληθυσμός και το βούλωνε μένοντας χωρίς τους πιθανούς ηγέτες μιας αντίστασης. Μ' αυτό τον τρόπο τους βάζαμε μυαλό κι έσβηναν οι παλιοί δεσμοί και οι παλιές γνωριμίες.

Η Φινλανδία μας άφησε τον ισθμό της χωρίς πληθυσμό, και γι' αυτό το 1940 έγινε στην Καρελία και στο Λένινγκραντ το σάρωμα και η εκτόπιση όλων των ατόμων που είχαν φινλανδικό αίμα. Εμείς δεν προσέξαμε καν αυτό το ρυάκι, εμείς δεν έχουμε φινλανδικό αίμα.

Στον φινλανδικό πόλεμο έγινε και το πρώτο πείραμα: καταδικάστηκαν στρατιώτες μας σαν προδότες της πατρίδας, γιατί παραδόθηκαν αιχμάλωτοι. Το πρώτο πείραμα στην ιστορία της ανθρωπότητας! Και για φαντάσου, ούτε καν το προσέξαμε!

Κάναμε την πρόβα, και να ξέσπασε ο πόλεμος, και μαζί του και η τρομερή υποχώρηση. Από τις δυτικές Δημοκρατίες, που εγκαταλείφθηκαν στον εχθρό, έπρεπε να βιαστούμε και να μαζέψουμε ό,τι μπορούσαμε μέσα σε λίγες μέρες. Στη Λιθουανία, πάνω στη βία μας, εγκαταλείψαμε ολόκληρες

στρατιωτικές μονάδες, συντάγματα, αντιαεροπορικές πυροβολαρχίες και μεραρχίες πυροβολικού, μα καταφέραμε να πάρουμε μερικές χιλιάδες αναξιόπιστες λιθουανικές οικογένειες (τέσσερις χιλιάδες από αυτούς παραδόθηκαν έπειτα στο στρατόπεδο του Κρασνογιάρ για να τους καταληστέψουν οι αλήτες). Στις 28 Ιουνίου βιαστήκαμε να κάνουμε συλλήψεις στη Λετονία και στην Εσθονία. Η φωτιά πλησίαζε όμως και αναγκαστήκαμε να υποχωρήσουμε ακόμα πιο γρήγορα. Ξεχάσαμε να μεταφέρουμε ολόκληρα οχυρά, όπως του Μπρεστ, αλλά δεν ξεχάσαμε να τουφεκίσουμε τους πολιτικούς κρατούμενους στα κελιά και στις αυλές των φυλακών του Λβωφ, του Ρόβεν, του Τάλλιν και πολλών άλλων δυτικών φυλακών. Στη φυλακή του Τάρτου τουφεκίσαμε 192 άτομα και ρίξαμε τα πτώματά τους σ' ένα πηγάδι.

Πώς να το φανταστή κανείς; Δεν ξέρεις τίποτα, ανοίγει η πόρτα του κελιού και σου ρίχνουν. Φωνάζεις στη θανάσιμη αγωνία σου και κανείς, εκτός από τις πέτρες της φυλακής, δεν θα σε ακούσει και δεν θα το πει. Λένε όμως πως ήταν και μερικοί που δεν πρόφτασαν να τους αποτελειώσουν. Ποιος ξέρει; Ίσως να διαβάσουμε κανένα βιβλίο για όλα αυτά.

Στα μετόπισθεν ο πρώτος χείμαρρος του πολέμου ήταν οι **διαδοσίες και οι ηττοπαθείς**, που έσπερναν τον πανικό. Αυτοί συλλαμβάνονταν με βάση ένα ειδικό Διάταγμα, εκτός του Κώδικα, που δημοσιεύθηκε στις πρώτες μέρες του πολέμου⁵¹. Ήταν η πρώτη δοκιμαστική αφαίμαξη, για να διατηρηθεί η γενική πειθαρχία. Σε όλους έδιναν από 10 χρόνια, αλλά δεν τους υπολόγιζαν στο άρθρο 58 (και οι λίγοι που επιζήσανε από τα στρατόπεδα των χρόνων του πολέμου πήραν αμνηστία το 1945).

Έπειτα ήρθε ο χείμαρρος εκείνων που δεν **παρέδωσαν τα ραδιόφωνα** και τα εξαρτήματά τους. Για μια λάμπα ραδιοφώνου που βρέθηκε (από καταγγελία) έβαλαν 10 χρόνια.

Ήταν επίσης ο χείμαρρος των **Γερμανών** – των Γερμανών από την περιοχή του Βόλγα, από την Ουκρανία και τον Βόρειο Καύκασο, και όλων γενικά των Γερμανών που ζούσαν οπουδήποτε στη Σοβιετική Ένωση. Μοναδικό κριτήριο ήταν το αίμα, και ακόμα και οι ήρωες του εμφυλίου πολέμου και τα παλιά μέλη του κόμματος, αν ήταν γερμανικής καταγωγής, στέλνονταν σ' αυτή την εξορία.⁵²

Η εξορία των Γερμανών ήταν ουσιαστικά η ίδια όπως και η εξορία των κουλάκων, μόνο λίγο πιο επιεικής, γιατί τους επέτρεπαν να πάρουν περισσότερες αποσκευές μαζί τους και δεν τους έστελναν σε τόσο φοβερά θανάσιμες περιοχές. Νομικό τύπο δεν είχε όμως, όπως δεν υπήρχε και στην περίπτωση των κουλάκων. Ο Ποινικός Κώδικας δεν είχε καμιά σχέση μ' αυτή την εξορία εκατοντάδων χιλιάδων ατόμων. Ήταν προσωπική εντολή του μονάρχη. Εκτός από αυτό ήταν και το πρώτο του εθνικό πείραμα αυτού του είδους και τον ενδιέφερε και από θεωρητικής πλευράς.

Στο τέλος του καλοκαιριού του 1941, και κυρίως το φθινόπωρο, ξεχύθηκε ο χείμαρρος των **περικυκλωμένων**. Ήταν οι υπερασπιστές της πατρίδας,

εκείνοι που πριν από μερικούς μήνες τους αποχαιρετούσαν στις πόλεις μας με ορχήστρες και λουλούδια, που έπειτα αναγκάστηκαν να αντιμετωπίσουν τη βαρύτερη επίθεση των γερμανικών τανκς και, μέσα στο γενικό χάος και όχι από φταίξιμο δικό τους, βρέθηκαν όχι αιχμάλωτοι – όχι αυτό! – βρέθηκαν σε μάχιμες σκορπισμένες ομάδες, περικυκλωμένοι από τους Γερμανούς, και κατάφεραν να βγουν από εκεί. Και αντί να τους υποδεχτούν αγκαλιάζοντάς τους με αγάπη όταν επέστρεψαν (όπως θα έκανε κάθε στρατός στον κόσμο), να τους αφήσουν να ξεκουραστούν, να πάνε να δουν τις οικογένειές τους και να τους εντάξουν πάλι σε μάχιμες μονάδες, τους οδήγησαν σαν ύποπτους – άοπλα αποσπάσματα χωρίς κανένα δικαίωμα – σε ορισμένους σταθμούς για έλεγχο και ξεδιάλεγμα, όπου αξιωματικοί των Ειδικών Τμημάτων άρχισαν να τους ελέγχουν με πλήρη δυσπιστία σε κάθε τους λέξη, αμφιβάλλοντας ακόμα και για το αν ήταν εκείνοι που έλεγαν πως είναι. Και η μέθοδος του ελέγχου ήταν διασταυρούμενες ανακρίσεις, αντιπαραστάσεις, καταθέσεις του ενός εναντίον του άλλου. Ύστερα από τον έλεγχο, αποκαθιστούσαν ένα μέρος των περικυκλωμένων στα προηγούμενα ονόματα, τους βαθμούς και την εμπιστοσύνη τους, και τους έστελναν σε στρατιωτικές μονάδες. Οι υπόλοιποι, οι λιγότεροι για την ώρα, αποτελούσαν τον πρώτο χείμαρρο των **προδοτών της πατρίδας**. Όλοι αυτοί άρπαξαν με βάση το άρθρο 58 – 1β, στην αρχή, ώσπου να γίνει μια γενική τυποποίηση, το λιγότερο από 10 χρόνια.

Έτσι ξεκαθάριζαν τον μαχόμενο στρατό. Μα υπήρχε ακόμα ένας άλλος τεράστιος στρατός, που βρισκόταν σε απραξία στην Άπω Ανατολή και στη Μογγολία. Η ευγενική αποστολή των Ειδικών Τμημάτων ήταν να μην αφήσουν αυτό τον στρατό να πιάσει σκουριά. Οι γλώσσες των ηρώων του Χαλχίν-Γκολ και του Χασάν άρχισαν να λύνονται από την απραξία, πολύ περισσότερο μάλιστα γιατί τους έδωσαν να μελετήσουν αυτόματα του Ντεγκτιαριώφ και ολμοβόλα για συντάγματα, όπλα τα οποία ως τότε τα κρατούσαν μυστικά από τους στρατιώτες. Έχοντας λοιπόν τώρα στα χέρια τους τέτοια όπλα, τους ήταν δύσκολο να καταλάβουν γιατί υποχωρούμε στη Δύση. Από τη Σιβηρία και τα Ουράλια οι στρατιώτες δεν μπορούσαν να καταλάβουν πως, υποχωρώντας από 120 χιλιόμετρα τη μέρα, επαναλαμβάνουμε απλούστατα τον παγιδευτικό ελιγμό του Κουτούζωφ. Μόνο ένας χείμαρρος από τη στρατιά της Ανατολής θα μπορούσε να τους κάνει να το καταλάβουν εύκολα αυτό. Έτσι τα στόματα έκλεισαν και η πίστη έγινε σιδερένια.

Είναι ευνόητο πως και στους υψηλούς κύκλους έτρεχε επίσης ο χείμαρρος των ενόχων για την υποχώρηση (γιατί ασφαλώς ο Μέγας Στρατάρχης δεν έφταιγε γι' αυτό). Αυτός ο χείμαρρος ήταν μικρός, μόνο καμιά πενηνταριά άνθρωποι. Ήταν ο χείμαρρος των στρατηγών, που πέρασαν το καλοκαίρι του 1941 στις φυλακές της Μόσχας και τον Οκτώβριο του 1941 τους έστειλαν εξορία. Από αυτούς τους στρατηγούς οι περισσότεροι ήταν της αεροπορίας – ο διοικητής των εναέριων δυνάμεων Σμουσκέβιτς, ο πτέραρχος Γ.Σ. Πτούχιν (συνήθιζε να λείπει: «αν το ήξερα, θα βομβάρδιζα πρώτα τον Αγαπητό μας Πατέρα, και έπειτα ως έμπαινα μέσα!») και άλλοι.

Η νίκη μπροστά στη Μόσχα γέννησε έναν άλλο χείμαρρο: των ενόχων

Μοσχοβιτών. Τώρα που μελέτησαν ήρεμα το ζήτημα, αποδείχτηκε πως οι Μοσχοβίτες που δεν έφυγαν καθόλου από την πόλη, αλλά έμειναν άφοβα στην απειλούμενη από τον εχθρό και εγκαταλειμμένη από τις αρχές πρωτεύουσα, ήταν γι' αυτό και μόνο ύποπτοι: ή για κλονισμό του γοήτρου των αρχών (58-10), ή για αναμονή των Γερμανών (58-1α, δια μέσου της 19ης). Αυτός ο χείμαρρος τροφοδοτούσε ως το 1945 τους ανακριτές της Μόσχας και του Λένινγκραντ.

Το άρθρο 58-10 (Αντισοβιετική Προπαγάνδα) δεν έπαυσε φυσικά να ισχύει καθόλου και σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου ταλάνιζε το μέτωπο και τα μετόπισθεν. Με αυτό τιμωρούνταν όσοι είχαν εγκαταλείψει τις κατεχόμενες περιοχές, αν μιλούσαν για τη φρίκη της υποχώρησης (ενώ από τις εφημερίδες φαινόταν καθαρά πως η υποχώρηση είχε γίνει προγραμματισμένα), με αυτό τιμωρούνταν στα μετόπισθεν οι συκοφάντες που έλεγαν πως δίνουν λίγα τρόφιμα με το δελτίο και στο μέτωπο οι συκοφάντες που έλεγαν πως οι Γερμανοί διαθέτουν ανώτερη τεχνική. Με αυτό τιμωρούνταν παντού το 1942 και εκείνοι που συκοφαντούσαν λέγοντας πως στο αποκλεισμένο Λένινγκραντ οι άνθρωποι πέθαναν από την πείνα.

Τον ίδιο χρόνο, ύστερα από τις αποτυχίες μπροστά στο Κερτς (120 χιλιάδες αιχμάλωτοι), μπροστά στο Χάρκοβο (ακόμα περισσότεροι) και στη διάρκεια της μεγάλης υποχώρησης στον Νότο, προς τον Καύκασο και τον Βόλγα, δημιουργήθηκε ένας ακόμα πολύ σημαντικός χείμαρρος αξιωματικών και στρατιωτών, που δεν ήθελαν να κρατήσουν τις θέσεις τους μέχρι θανάτου και υποχωρούσαν χωρίς άδεια, εκείνων δηλαδή που, σύμφωνα με τα λόγια της αθάνατης διαταγής υπ' αριθ. 227 του Στάλιν, η πατρίδα δεν μπορούσε να τους συγχωρέσει για το αίσχος τους. Αυτός ο χείμαρρος όμως δεν έφτασε στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ. Τον περνούσαν βιαστικά από τα στρατοδικεία και τον έστελναν στους λόχους τιμωρίας, και έτσι απορροφήθηκε χωρίς να αφήσει κανένα ίχνος από την κόκκινη άμμο της πρώτης γραμμής του μετώπου. Αυτό ήταν το τσιμέντο που στέριωσε τα θεμέλια της νίκης του Στάλινγκραντ, δεν γράφηκε όμως στην Πανρωσική ιστορία, αλλά μένει στην ιδιαίτερη ιστορία των οχετών.

(Άλλωστε εδώ προσπαθούμε να παρακολουθήσουμε μόνο τους χείμαρρους που έτρεχαν για το ΓΚΟΥΛΑΓΚ από έξω. Η αδιάκοπη άντληση από δεξαμενή σε δεξαμενή, που γινόταν στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ, οι λεγόμενες στρατοπεδικές ποινές, που αφθονούσαν ιδιαίτερα στα χρόνια του πολέμου, δεν εξετάζονται σ' αυτό το κεφάλαιο).

Η ευσυνειδησία μας απαιτεί να υπενθυμίσουμε και τους αντιχειμάρρους της εποχής του πολέμου: έχουμε αναφέρει κιόλας τους Τσέχους, τους Πολωνούς και τους εγκληματίες που έστελναν από τα στρατόπεδα στο μέτωπο.

Από το 1943, όταν η ζυγαριά του πολέμου έκλινε προς το μέρος μας, από τα κατεχόμενα εδάφη και από την Ευρώπη άρχισε να τρέχει ένας χείμαρρος πολλών εκατομμυρίων, που γινόταν ολοένα μεγαλύτερος χρόνο με τον χρόνο και σταμάτησε το 1946. Τα δυο κυριότερα τμήματά του

ήταν:

- πολίτες, που έζησαν στα κατεχόμενα από τους Γερμανούς ή στα γερμανικά εδάφη (τους καταδίκασαν σε δέκα χρόνια φυλακή με το γράμμα «α»: 58-1α).
- στρατιωτικοί, που είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι (τους φόρτωναν δέκα χρόνια με το γράμμα «β»: 58-1β).

Όποιος βρέθηκε κάτω από κατοχή, ήθελε κι αυτός να ζήσει, και γι' αυτό εργαζόταν, και γι' αυτό θεωρητικά μπορούσε μαζί με το καθημερινό του ψωμί να κερδίσει και τη μελλοντική ουσία των εγκλημάτων του: αν όχι προδοσία της πατρίδας, τουλάχιστο βοήθεια του εχθρού. Έφτανε λοιπόν, στην πρακτική εφαρμογή, να σημειωθεί στις γραμμές του διαβατηρίου του πως είχε ζήσει κάτω από κατοχή, για να τον συλλάβουν. Δεν συνέφερε όμως από οικονομική άποψη να τους πιάσουν όλους – θα άδειαζαν από κατοίκους τεράστιες εκτάσεις. Ήταν αρκετό, για να εξυψωθεί η γενική συνείδηση, να συλλάβουν μόνο ένα ποσοστό – ενόχους, μισοενοχούς, ενόχους κατά το ένα τέταρτο και εκείνους που άπλωναν τα ρούχα τους στον ίδιο ήλιο μαζί τους.

Άλλωστε και μόνο το ένα εκατοστό του ενός εκατομμυρίου αποτελεί μια ντουζίνα καλογεμισμένων μεταγωγικών σταθμών.

Και μη νομίζετε πως μια τίμια συμμετοχή στις παράνομες αντιγερμανικές οργανώσεις σάς γλίτωνε σίγουρα από την τύχη να βρεθείτε σ' αυτό τον χείμαρρο. Δεν ήταν μοναδική περίπτωση αυτό που έπαθε ένας Κομσομόλος του Κιέβου, που η παράνομη οργάνωση τον έστειλε να εργαστεί στην αστυνομία του Κιέβου για να συγκεντρώνει πληροφορίες. Ο νεαρός ειδοποιούσε τίμια τους Κομσομόλους για όλα, αλλά όταν έφτασαν οι δικοί μας, του κοπάνισαν τα δέκα χρόνια του, γιατί δεν ήταν δυνατό, αφού εργαζόταν στην αστυνομία, να μην έχει επηρεαστεί καθόλου από το εχθρικό πνεύμα και να μην εκτελεί καθόλου τις εντολές του εχθρού.

Πιο αυστηρά και σκληρά έκριναν εκείνους που είχαν πάει στην Ευρώπη, έστω και σαν εργάτες-σκλάβοι, γιατί είχαν δει κάποιο κομματάκι της ευρωπαϊκής ζωής και μπορούσαν να μιλήσουν γι' αυτήν. Τέτοιες αφηγήσεις μας είναι πάντα δυσάρεστες (εκτός, φυσικά, από τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις των συνεπών συγγραφέων μας), και ήταν ιδιαίτερα δυσάρεστες στα μεταπολεμικά χρόνια, στα χρόνια της καταστροφής και της αποδιοργάνωσης. Δεν κατάφερε όμως ο καθένας να λει πώς στην Ευρώπη όλα είναι πολύ άσχημα και πως εκεί δεν μπορεί να ζήση κανείς.

Αυτός ήταν ο λόγος, και όχι μόνο το γεγονός ότι παραδόθηκαν, που δικάζανε και τους περισσότερους αιχμαλώτους πολέμου – κυρίως εκείνους που είχαν δει στη Δύση κάτι περισσότερο από ένα γερμανικό στρατόπεδο θανάτου⁵³. Αυτό φαίνεται ολοφάνερα και από το γεγονός ότι **δικάζανε**, εκτός από τους αιχμαλώτους πολέμου, και εκείνους που κατέφυγαν σε ουδέτερες χώρες. Λόγου χάρη, στις πρώτες μέρες του

πολέμου η τρικυμία έριξε στις σουηδικές ακτές μια ομάδα ναύτες μας. Αυτοί έζησαν σε όλη τη διάρκεια του πολέμου ελεύθεροι στη Σουηδία – τόσο πλούσια και τόσο άνετα, όσο δεν είχαν ζήσει ποτέ άλλοτε. Η Σοβιετική Ένωση υποχωρούσε, έκανε επιθέσεις, πέθαινε και πεινούσε, και αυτοί οι παλιάνθρωποι πάχαιναν από την ουδέτερη καλοζωία. Μετά τον πόλεμο η Σουηδία μας τους επέστρεψε. Η προδοσία της πατρίδας ήταν αναμφισβήτητη – μα η κατηγορία δεν κολλούσε εύκολα. Τους άφησαν λοιπόν να γυρίσουν στον τόπο τους και φόρτωσαν σε όλους αντισοβιετική προπαγάνδα για τις σαγηνευτικές αφηγήσεις τους για την ελευθερία και την αφθονία της καπιταλιστικής Σουηδίας (ομάδα Καντένκο)⁵⁴.

Μέσα στον γενικό χείμαρρο των απελευθερωμένων από την κατοχή λαών πέρασαν γρήγορα, ο ένας μετά τον άλλον, και οι χείμαρροι των ενόχων εθνότητων:

το 1943 – οι Καλμίκιοι, οι Κιργίσιοι, οι Ινγκούσοι, οι Καμπαρντίνοι.

το 1944 – οι Τάταροι της Κριμαίας.

Οι εθνότητες αυτές δεν θα στέλνονταν τόσο αποφασιστικά και τόσο γρήγορα στην παντοτινή τους εξορία, αν δεν κατέφθανε ο τακτικός στρατός και τα στρατιωτικά καμιόνια για να βοηθήσουν τα Όργανα. Οι στρατιωτικές μονάδες περικύκλωναν γενναία τα αούλι (χωριά του Καυκάσου και της Μέσης Ασίας. Σ.τ.Μ.), και εκείνοι που ήταν φωλιασμένοι εκεί αιώνες ολόκληρους, μεταφέρονταν μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες, σαν σε ορμητική απόβαση, στον σταθμό, φορτώνονταν στα στρατιωτικά τραίνα και ξεκινούσαν αμέσως για τη Σιβηρία, το Καζαχστάν, τη Μέση Ασία, τον ρωσικό Βορρά. Και ύστερα από είκοσι τέσσερις ώρες ακριβώς τα χωράφια και τα ακίνητά τους περιέρχονταν κιάλας στους κληρονόμους.

Όπως στις αρχές του πολέμου με τους Γερμανούς, έτσι και τώρα όλες αυτές οι εθνότητες εκτοπίζονταν με μοναδικό κριτήριο το αίμα, χωρίς καν να συνταχτούν πρωτόκολλα. Ανάμεσά τους πήγαιναν εξορία και μέλη του κόμματος και ήρωες της εργασίας και ήρωες του ατέλειωτου ακόμα πολέμου.

Στα τελευταία χρόνια του πολέμου κυλούσε ιδιαίτερα και ο χείμαρρος των Γερμανών εγκληματιών πολέμου, που τους ξεδιάλεγαν μέσα από το σύστημα των κοινών στρατοπέδων αιχμαλώτων και μετά τη δίκη τους τους μεταφέρανε στο σύστημα του ΓΚΟΥΛΑΓΚ.

Μ' όλο που ο πόλεμος με την Ιαπωνία δεν κράτησε ούτε τρεις βδομάδες, το 1945 συγκέντρωσαν πολλούς Ιάπωνες αιχμαλώτους για τις άμεσες ανάγκες της οικοδόμησης στη Σιβηρία και στη Μέση Ασία και εκεί έγινε ξανά η ίδια επιχείρηση της επιλογής των εγκληματιών πολέμου για το ΓΚΟΥΛΑΓΚ⁵⁵.

Στο τέλος του 1944, όταν ο στρατός μας εισέβαλε στις Βαλκανικές χώρες, και κυρίως το 1945, όταν έφτασε στην Κεντρική Ευρώπη, στα

κανάλια του ΓΚΟΥΛΑΓΚ άρχισε να τρέχει κι ένας άλλος χείμαρρος, ο χείμαρρος των Ρώσων εμιγκρέδων – γέρων, που είχαν εκπατριστεί την εποχή της Επανάστασης, και νέων, που μεγάλωσαν στο εξωτερικό. Τραβολογούσαν στην πατρίδα συνήθως τους άντρες, και άφηναν εκπατρισμένες τις γυναίκες και τα παιδιά. (Είναι αλήθεια πως δεν τους έπαιρναν όλους, αλλά εκείνους που μέσα στα είκοσι πέντε χρόνια είχαν εκφράσει, έστω και ελαφρά, τις πολιτικές τους απόψεις, ή τις είχαν εκφράσει προηγουμένως, τον καιρό της Επανάστασης. Δεν πείραξαν εκείνους που ζούσαν βουβοί, σαν φυτά). Οι κυριότεροι χείμαρροι κατέφθαναν από τη Βουλγαρία, τη Γιουγκοσλαβία και την Τσεχοσλοβακία, οι μικρότεροι από την Αυστρία και τη Γερμανία. Στις άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης δεν υπήρχαν σχεδόν καθόλου Ρώσοι.

Παράλληλα, το 1945 άρχισε να τρέχει και από τη Μαντζουρία ένας χείμαρρος εμιγκρέδων. (Μερικούς δεν τους έπιαναν αμέσως. Καλούσαν ολόκληρες τις οικογένειες να γυρίσουν ελεύθερα στην πατρίδα, και εκεί τους ξεδιάλεγαν, τους έστελναν στην εξορία ή στη φυλακή).

Όλο το 1945 και το 1946 κατευθυνόταν προς το Αρχιπέλαγος ένας μεγάλος χείμαρρος, που επιτέλους ήταν πραγματικοί εχθροί του καθεστώτος (οπαδοί του Βλάσωφ, Κοζάκοι του Κρασνώφ, μουσουλμάνοι από τις εθνικιστικές μονάδες, που είχαν δημιουργηθεί επί Χίτλερ) – από αυτούς άλλους τους είχαν πείσει και άλλους τους είχαν εξαναγκάσει.

Μαζί τους έπιασαν **όχι λιγότερους από ένα εκατομμύριο δραπετές από τη σοβιετική εξουσία** – πολίτες όλων των ηλικιών και των δύο φύλων, που είχαν καταφέρει να κρυφτούνε στις περιοχές των συμμάχων, αλλά παραδόθηκαν με δόλο το 1946 – 47 από τις συμμαχικές αρχές στα σοβιετικά χέρια⁵⁶.

Κάμποσοι Πολωνοί, μέλη της Άρμιγια Κραγιόβα (Στρατός της Χώρας), οπαδοί του Μικολάιτσικ, πέρασαν το 1945 από τις φυλακές μας κατευθυνόμενοι στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ.

Οι **Ρουμάνοι και οι Ούγγροι** ήταν επίσης πολλοί.

Από το τέλος του πολέμου και για πολλά χρόνια ακόμα, χωρίς καμιά διακοπή, κυλούσε πλούσιος ο χείμαρρος των Ουκρανών εθνικιστών («Μπεντερερόφτσι»).

Μέσα στο πλαίσιο αυτών των τεράστιων μεταπολεμικών μετατοπίσεων εκατομμυρίων ατόμων λίγοι ήταν εκείνοι που πρόσεξαν ορισμένους μικρούς χείμαρρους όπως:

–**Τις κοπέλες των ξένων** (1946–47), δηλαδή τις κοπέλες που επέτρεψαν στους ξένους να ερωτοτροπούν μαζί τους. Τις στιγμάτιζαν με το άρθρο 7–35 (κοινωνικά επικίνδυνες).

–**Τα παιδιά των Ισπανών**, δηλαδή τα παιδιά, που έφυγαν μικρά από την Ισπανία τον καιρό του εμφυλίου πολέμου, και ενηλικιώθηκαν μετά από τον

Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Τα παιδιά αυτά, μ' όλο που ανατράφηκαν στα οικοτροφεία μας, αφομοιώθηκαν πολύ άσχημα με τη ζωή μας και πολλά προσπαθούσαν να το σκάσουν για τα «σπίτια τους». Όλους αυτούς τους τιμωρούσαν με το άρθρο 7-35, κοινωνικά επικίνδυνοι, και εκείνους που επέμειναν ιδιαίτερα με το 58-6, κατασκοπία υπέρ... της Αμερικής.

(Για να είμαστε δίκαιοι, δεν πρέπει να ξεχάσουμε και τον σύντομο αντιχειμαρρο... των παπάδων, το 1947. Μάλιστα, σωστό θαύμα! Για πρώτη φορά μέσα σε 30 χρόνια απελευθέρωναν παπάδες! Βέβαια δεν έψαχναν να τους βρουν στα στρατόπεδα, αλλά αν κανείς από τους ελεύθερους θυμόταν και μπορούσε να πει τα ονόματά τους και ακριβώς που βρίσκονταν, οι παπάδες αυτοί αποδίδονταν στην ελευθερία για να εδραιώσουν την αποκαταστημένη εκκλησία).

Πρέπει να θυμίσουμε πως αυτό το κεφάλαιο δεν προσπαθεί να απαριθμήσει ΟΛΟΥΣ τους χειμαρρους που λίπαναν το έδαφος του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, αλλά μόνο εκείνους που είχαν πολιτική χροιά. Όπως στο μάθημα της ανατομίας, έπειτα από μια λεπτομερή περιγραφή της κυκλοφορίας του αίματος μπορεί να αρχίσει κανείς από την αρχή περιγράφοντας το λεμφικό σύστημα με όλες του τις λεπτομέρειες, έτσι θα μπορούσαμε να παρακολουθήσουμε από την αρχή, από το 1918 ως το 1953, τους χειμαρρους των παραβατών των νόμων, και ιδιαίτερα των καταδίκων του κοινού ποινικού δικαίου. Μια τέτοια περιγραφή δεν θα ήταν σύντομη. Με αυτήν θα φωτίζονταν μερικά περιβόητα διατάγματα, που έχουν κιόλας ως ένα βαθμό ξεχαστεί (μα που δεν καταργήθηκαν ποτέ δια νόμου), τα οποία προμήθευαν το αχόρταγο Αρχιπέλαγος με άφθονο ανθρώπινο υλικό. Πότε είχαμε το διάταγμα για τη μη συμμετοχή στην παραγωγή. Πότε το διάταγμα για την κατασκευή κακής ποιότητας προϊόντων. Πότε το διάταγμα για την απαγόρευση της παρασκευής οινοπνευματωδών ποτών στα σπίτια (αυτό το διάταγμα έκανε θραύση το 1922, μα και σε όλη τη δεκαετία 1920-30 οι συλλήψεις ήταν άφθονες). Πότε το διάταγμα για την τιμωρία των κολχόζνικων για τη μη εκπλήρωση της υποχρεωτικής νόρμας της εργάσιμης ημέρας. Πότε το διάταγμα για την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου στους σιδηροδρόμους (Απρίλιος 1943, που δεν ήταν καθόλου η αρχή του πολέμου, αλλά, απεναντίας, η στροφή του προς το καλύτερο.)

Αυτά τα διατάγματα, σύμφωνα με την πολύ παλιά παράδοση της εποχής του Πέτρου, εμφανίζονταν πάντα σαν κάτι πολύ σημαντικό σε όλη τη νομοθεσία, χωρίς καμιά λογική συσχέτιση ή και υπόμνηση της προηγούμενης νομοθεσίας. Υπετίθετο πως οι επιστήμονες νομομαθείς έπρεπε να συσχετίσουν όλους αυτούς τους κλάδους, αυτοί όμως δεν καταπιάνονταν με μεγάλο ζήλο μ' αυτή τη δουλειά, και όταν καταπιάνονταν, δεν σημείωναν μεγάλη επιτυχία.

Αυτή η αφθονία των Διαταγμάτων δημιούργησε μια παράξενη εικόνα των αδικημάτων και των εγκλημάτων του κοινού ποινικού δικαίου στη χώρα

μας. Μπορούσε να παρατηρήσει κανείς πως ούτε οι κλοπές, ούτε οι φόννοι, ούτε η παρασκευή οινοπνευματωδών ποτών, ούτε οι βιασμοί δεν γίνονται τότε πότε εδώ και πότε εκεί, στην τύχη, σαν αποτέλεσμα των ανθρώπινων αδυναμιών, της ασέλγειας ή της αποχαλίνωσης παθών, κάθε άλλο! Από τα εγκλήματα που γίνονταν σε όλη τη χώρα μπορούσε να διαπιστώσει κανείς μια περίεργη ομοψυχία και μονοτονία. Πότε όλη η χώρα πλημμύριζε μόνο από βιαστές, πότε μόνο από φονιάδες, πότε μόνο από κατασκευαστές οινοπνευματωδών ποτών, ώστε να ανταποκρίνεται ευαίσθητα στο τελευταίο κυβερνητικό διάταγμα. Κάθε έγκλημα έμοιαζε σαν να μπαίνει μόνο του μπροστά στο Διάταγμα, για να εξαφανιστεί έπειτα το γρηγορότερο! Ήταν παρατηρημένο πως εκείνο ακριβώς το έγκλημα που είχαν προβλέψει οι σοφοί νομοθέτες φούσκωνε αμέσως σαν κύμα παντού.

Το διάταγμα για την επιβολή του στρατιωτικού νόμου στους σιδηροδρόμους έστειλε στα στρατοδικεία ολόκληρα κοπάδια από χωριάτισσες και νεαρά παιδιά, που εργάζονταν περισσότερο από όλους στα χρόνια του πολέμου στους σιδηροδρόμους, αλλά επειδή δεν είχαν περάσει προηγουμένως από την εκπαίδευση στους στρατώνες, καθυστερούσαν και λαθεύανε περισσότερο από όλους. Το διάταγμα για τη μη απόδοση της υποχρεωτικής νόρμας των εργασιμων απλοποίησε πολύ τη διαδικασία της εξορίας των απρόθυμων κολχόζνικων, που δεν τους αρκούσε να μπαίνει μόνο μια κάθετη γραμμούλα δίπλα στο όνομά τους. Ενώ πρώτα, για να εξοριστεί κάποιος, χρειαζόταν δίκη και εφαρμογή του άρθρου για την «οικονομική αντεπανάσταση», τώρα αρκούσε μια απόφαση του κολχόζ και η έγκρισή της από την αχτιδική επιτροπή. Μα και οι ίδιοι οι κολχόζνικοι δεν μπορούσαν παρά να αισθάνονται κάποια ανακούφιση, ξέροντας πως μ' όλο που τους στέλνουν εξορία, δεν τους κατηγορούν για εχθρούς του λαού. (Η υποχρεωτική νόρμα των εργασιμων ημερών ήταν διαφορετική στις διάφορες περιοχές. Η πιο ελαφριά ήταν στον Καύκασο – 75 ημέρες εργασίας – αλλά κι από εκεί δεν ήταν λίγοι οι κολχόζνικοι που τράβηξαν για την περιοχή του Κρασνογιάρσκ, με οκτώ χρόνια στη ράχη τους).

Σ' αυτό το κεφάλαιο δεν θα εξετάσουμε βαθιά και καρποφόρα τους χείμαρρους των καταδίκων του κοινού ποινικού δικαίου. Δεν θα μπορέσουμε όμως, φτάνοντας στο 1947, να αποσιωπήσουμε ένα από τα πιο επιβλητικά διατάγματα του Στάλιν. Αναγκαστήκαμε ήδη να αναφέρουμε, μιλώντας για το 1932, το περιβόητο διάταγμα της «εβδόμης ογδούου», ή «επτά όγδοα», έναν νόμο με τον οποίο έχωναν μέσα ανθρώπους με τη σέσουλα – για ένα στάχυ, για ένα αγγούρι, για δυο πατάτες, για ένα πελεκούδι, για μια κουβαρίστρα κλωστή⁵⁷, και όλους για δέκα χρόνια.

Μα οι ανάγκες της εποχής, όπως τις έβλεπε ο Στάλιν, είχαν αλλάξει και εκείνα τα δέκα χρονάκια, που έμοιαζαν να είναι αρκετά στις παραμονές ενός φοβερού πολέμου, τώρα, μετά την κοσμοϊστορική νίκη, φάνινονταν υπερβολικά ελαφριά ποινή. Έτσι, περιφρονώντας και πάλι τον Κώδικα, ή ξεχνώντας πως υπήρχαν κιόλας ένα σωρό άρθρα και διατάγματα για τις κλοπές και τις ληστείες, στις 4 Ιουνίου 1947 δημοσίευσαν ένα Διάταγμα, που επισκίαζε όλα τα άλλα και που οι πάντα κεφάτοι κρατούμενοι το

βαφτίσανε Διάταγμα «τέσσερα έκτα».

Η υπεροχή του νέου Διατάγματος οφειλόταν πρώτα-πρώτα στο σφρίγος του: αμέσως μετά τη δημοσίευσή του αυτά τα αδικήματα έπρεπε να φουντώσουν και να εξασφαλίσουν άφθονο χείμαρρο νεοκαταδικασμένων. Μα η μεγαλύτερη υπεροχή του οφειλόταν στη διάρκεια των ποινών: αν, για να μαζέψουν στάχυα, αντί για μια, ξεκινούσαν τρεις κοπέλες μαζί για να μη φοβούνται («οργανωμένη συμμορία»), ή μερικά δωδεκάχρονα παλικαράκια ξεκινούσαν για αγγούρια ή μήλα, άρπαζαν μέχρι είκοσι χρόνια σε στρατόπεδο. Στα εργοστάσια το ανώτατο όριο ποινής παρατάθηκε στα είκοσι πέντε χρόνια (αυτή ακριβώς η ποινή, το τέταρτο, όπως την ονόμασαν, είχε καθιερωθεί πριν από μερικές μέρες, σε αντικατάσταση της καταργούμενης θανατικής ποινής)⁵⁸. Η παλιά ψευτιά πως μόνο η πολιτική μη κατάδοση είναι έγκλημα κατά του κράτους ξεσκεπάστηκε επιτέλους. Τώρα σου κολλούσαν τρία χρόνια σε στρατόπεδο ή επτά χρόνια εξορία για μίαν απλή μη καταγγελία κλοπής της κρατικής ή της κολχόζνικης περιουσίας.

Στα πρώτα χρόνια μετά από το Διάταγμα ολόκληρες μεραρχίες από κατοίκους της υπαίθρου ή των πόλεων στάλθηκαν να καλλιεργήσουν τα νησιά του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, αντικαθιστώντας τους ντόπιους, που είχαν πεθάνει. Η αλήθεια είναι πως οι χείμαρροι αυτοί περνούσαν μέσα από την αστυνομία και τα κοινά δικαστήρια, χωρίς να μπουκώνουν τα κανάλια της κρατικής ασφάλειας, τα τόσο παραφορτωμένα στα μεταπολεμικά χρόνια.

Αυτή η νέα γραμμή του Στάλιν – πως τώρα, μετά τη νίκη κατά του φασισμού, έπρεπε να ΧΩΝΟΥΝ μέσα ανθρώπους πιο δραστήρια και για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από άλλοτε – φυσικά βρήκε αμέσως απήχηση και στις καταδίκες για τα πολιτικά αδικήματα.

Το 1948–49 εντάθηκαν οι διώξεις και η παρακολούθηση σε όλη την κοινωνική ζωή με την πρωτοφανή σε αδικία, ακόμα και για τη σταλινική εποχή, τραγική κωμωδία των επαναληπτικών.

Έτσι ονομάστηκαν στη γλώσσα του ΓΚΟΥΛΑΓΚ οι δυστυχημένοι του 1937, που είχαν καταφέρει να επιζήσουν τα φοβερά αυτά δέκα χρόνια. Τώρα λοιπόν, το 1947–48, όλοι αυτοί, βασανισμένοι και τσακισμένοι, μόλις είχαν πατήσει δειλά το πόδι τους στη γη της ελευθερίας, ελπίζοντας πως θα τους άφηναν να περάσουν ήσυχα τα λίγα υπόλοιπα χρόνια της ζωής τους. Αλλά κάποια παράξενη φαντασία (η επίμονη κακία ή ακόμα αχόρταγο μίσος) έσπρωξε τον Στρατάρχη – Νικητή να βγάλει τη διαταγή: όλους αυτούς τους σακάτηδες να τους χώσουν μέσα, δίχως καινούργια κατηγορία! Και μ' όλο που ήταν ασύμφορο, πολιτικά και οικονομικά, να βουλώσει αυτό το αδηφάγο μηχάνημα με τα ίδια του τα απορρίμματα, ο Στάλιν πρόσταξε ακριβώς αυτό. Ήταν μια από τις περιπτώσεις που μια ιστορική προσωπικότητα αυθαιρετεί πάνω στην ιστορική αναγκαιότητα.

Έτσι όλους αυτούς, που μόλις είχαν προλάβει να τακτοποιηθούν στις καινούργιες τους θέσεις ή στις νέες τους οικογένειες, έπρεπε να τους πιάσουν πάλι. Τους έπιαναν το ίδιο τεμπέλικα και βαριεστημένα, όπως

πήγαιναν κι αυτοί. Ήξεραν κιόλας τα πάντα από πριν – όλο τον δρόμο του Γολγοθά. Δεν ρωτούσαν «γιατί;» και δεν έλεγαν στους δικούς τους «θα γυρίσω». Φορούσαν τα πιο βρώμικα ρούχα τους, γέμιζαν την καπνοσακούλα του στρατοπέδου με μαχόρκα (καπνός κακής ποιότητας. Σ.τ.Μ.) και πήγαιναν να υπογράψουν το πρωτόκολλο (και το πρωτόκολλο έλεγε μόνο: «Ήσαστε στη φυλακή;» – «Ναι» – «Πάρτε άλλα δέκα».)

Αλλά ο Μονοκράτορας σκέφτηκε πως δεν ήταν αρκετό να βάζει μέσα εκείνους που είχαν γλιτώσει από το 1937! Και τα παιδιά αυτών των άσπονδων εχθρών του – έπρεπε να τα πιάσει κι αυτά! Όταν θα μεγαλώνουν, ίσως θα θελήσουν να εκδικηθούν. (Μπορεί κιόλας να είχε βαρυστομαχιάσει εκείνο το βράδυ και να είδε και κανένα κακό όνειρο γι' αυτά τα παιδιά). Το μελέτησαν, το σκέφτηκαν το ζήτημα, κι άρχισαν να πιάνουν τα παιδιά, λίγα στην αρχή. Έπιαναν τα παιδιά των στρατιωτικών, των τροτσκιστών – αλλά όχι όλα. Και ξεκίνησαν οι χείμαρροι των παιδιών – εκδικητών. (Ανάμεσά τους ήταν και η δεκαεπτάχρονη Λένα Κοσαριέβα και η τριανταπεντάρα Γιελιένα Ρακόφσκαγια).

Μετά τη μεγάλη ευρωπαϊκή αναστάτωση ο Στάλιν κατόρθωσε, ως το 1948, να ξαναταμπουρωθή γερά, να φτιάξει ένα πιο χαμηλό ταβάνι και σ' αυτό τον περιορισμένο χώρο να συμπυκνώσει την παλιά ατμόσφαιρα του 1937.

Και κύλησαν το 1948, το 49 και το 50, σε ξεχωριστούς χείμαρρους:

- οι δήθεν κατάσκοποι (πριν από δέκα χρόνια ήταν των Γερμανών και των Ιαπώνων και τώρα των Άγγλων και των Αμερικανών)·
- οι θρήσκοι (αυτή τη φορά κυρίως εκείνοι που πίστευαν σε διάφορες αιρέσεις)·
- οι επιστήμονες που ασχολούνταν με τη γενετική και τη θεωρία της επιλογής, οπαδοί του Βαβίλωφ και του Μέντελ, και δεν τους είχαν ξεκαθαρίσει ακόμα·
- απλοί άνθρωποι που σκέφτονταν λογικά (με μεγάλη αυστηρότητα έπιαναν κυρίως τους φοιτητές) και δεν τους προκαλούσε αρκετό τρόμο η Δύση. Της μόδας ήταν να τους κολλούνε τις εξής κατηγορίες:
- ΕΑΤ – εξύμνηση της αμερικανικής τεχνικής.
- ΕΑΔ – Εξύμνηση της αμερικανικής δημοκρατίας.
- ΘΔ – θαυμασμός της Δύσης.

Αυτοί οι χείμαρροι έμοιαζαν με τον χείμαρρο του 1937, αλλά η διάρκεια των ποινών δεν ήταν η ίδια. Ο μέσος όρος τους δεν ήταν πια το πατριαρχικό **δεκαράκι** (δέκα χρόνια), αλλά το καινούργιο σταλινικό τέταρτο (είκοσι πέντε χρόνια). Το δεκαράκι ήταν τώρα παιδική υπόθεση. Ακόμα ένας μεγάλος χείμαρρος ξεχύθηκε από το καινούργιο Διάταγμα για τη διάδοση των κρατικών μυστικών (σαν μυστικά θεωρούσαν: τη σοδειά της περιοχής, οποιαδήποτε στατιστικά στοιχεία για κάποια επιδημία, με τι ασχολείται ένα οποιοδήποτε τμήμα εργοστασίου ή βιοτεχνίας, η μνεία ενός πολιτικού αεροδρομίου, οι διαδρομές των αστικών συγκοινωνιών, το επίθετο κάποιου που βρίσκεται σε στρατόπεδο). Σύμφωνα με το Διάταγμα,

η ποινή ήταν 15 χρόνια.

Μα δεν ξεχάστηκαν και οι εθνικοί χείμαρροι. Σε όλο αυτό το διάστημα έτρεχε ο χείμαρρος των οπαδών του Μπέντερ, που τους έπιαναν στα δάση όπου γίνονταν οι μάχες. Ταυτόχρονα άρπαζαν δεκάρια και πεντάρια στα στρατόπεδα και στην εξορία όλοι οι κάτοικοι της υπαίθρου της Δυτικής Ουκρανίας, που είχαν έρθει σε οποιαδήποτε επαφή με τους παρτιζάνους: εκείνοι που τους άφησαν να διανυκτερεύσουν στα σπίτια τους, εκείνοι που τους τάισαν κάποια φορά, εκείνοι που δεν τους καταγγείλανε. Από το 1950 έβαλαν εμπρός και τον χείμαρρο των ΓΥΝΑΙΚΩΝ των οπαδών του Μπέντερ. Τους κολλούσαν δεκαράκια, γιατί δεν κατέδιδαν τους άντρες τους, για να τους ξεκαθαρίσουν μιαν ώρα αρχύτερα.

Η αντίσταση στη Λιθουανία και στην Εσθονία είχε κιόλας τελειώσει αυτή την εποχή. Αλλά το 1949 άρχισαν από εκεί να τρέχουν ορμητικά οι χείμαρροι μιας καινούριας κοινωνικής προφυλακτικής και της εξασφάλισης της κολλεκτιβοποίησης. Από τις τρεις Βαλτικές δημοκρατίες κουβαλούσαν στη σιβηρική εξορία ολόκληρα караβάνια από κατοίκους των πόλεων και αγρότες. (Ο κανονικός ρυθμός της ιστορίας παραβιάστηκε σ' αυτές τις δημοκρατίες. Αναγκάστηκαν να επαναλάβουν σε σύντομο χρονικό διάστημα όλο τον δρόμο που είχε διανύσει η χώρα μας.)

Το 1948 ένας άλλος εθνικός χείμαρρος άρχισε να τρέχει για την εξορία. Ήταν Έλληνες από την Αζοφική θάλασσα, το Κουμπάν και το Σουχούμ. Δεν είχαν φταίξει σε τίποτα μπροστά στον Πατέρα στα χρόνια του πολέμου. Μήπως λοιπόν τους εκδικιόταν για την αποτυχία του στην Ελλάδα; Φαίνεται πως κι αυτός ο χείμαρρος ήταν καρπός του παραλογισμού που τον είχε κυριεύσει. Οι περισσότεροι Έλληνες στάλθηκαν εξορία στη Μέση Ασία και κάμποσοι στα απομονωτήρια των πολιτικών κρατουμένων.

Περίπου το 1950, σαν συνέχεια της ίδιας εκδίκησης για τον χαμένο πόλεμο ή σαν αντίβαρο προς τους ήδη εκτοπισμένους, άρχισαν να κυλούν στο Αρχιπέλαγος και άλλοι Έλληνες, οι αντάρτες από τον στρατό του Μάρκου, που μας τους παρέδωσε η Βουλγαρία.

Στα τελευταία χρόνια της ζωής του Στάλιν άρχισε να κυλάει και ο χείμαρρος των Εβραίων. (Ήδη από το 1950 οι Εβραίοι είχαν αρχίσει να στέλνονται λίγοι-λίγοι εξορία σαν κοσμοπολίτες). Αυτός ήταν κι ο λόγος που ο Στάλιν έβαλε μπροστά την υπόθεση των γιατρών. Όπως φαίνεται, σκόπευε να αρχίσει μεγάλη εξόντωση των Εβραίων⁵⁹.

Αυτό όμως ήταν το πρώτο αποτυχημένο σχέδιο στη ζωή του. Τον πρόσταξε ο Θεός – και, όπως φαίνεται, με χέρια ανθρώπινα – να παραδώσει το πνεύμα του.

Όλη αυτή η αφήγηση θα πρέπει να έχει αποδείξει ότι σ' αυτό το σάρωμα εκατομμυρίων ανθρώπων και στην επάνδρωση του ΓΚΟΥΛΑΓΚ υπήρχε ένας ψύχραιμα προμελετημένος ειρμός και μια αδιάπτωτη επιμονή.

Ότι ΚΕΝΕΣ φυλακές δεν είχαμε ποτέ στη χώρα μας, παρά μόνο γεμάτες, ή ασφυκτικά γεμάτες.

Ότι τον καιρό που εσείς ασχολούσαστε με την άνεσή σας με τα ακίνδυνα μυστικά του ατομικού πυρήνα, μελετούσατε την επίδραση του Χάιντεγκερ πάνω στον Σαρτρ, κάνατε συλλογή ρεπροντυξιόν του Πικάσο, ταξιδεύατε για την εξοχή σας σε βαγόνια πολυτελείας ή χιτίζατε τις βίλες σας στα περίχωρα της Μόσχας, οι κλούβες δεν σταματούσαν ποτέ να τρέχουν στους δρόμους, ενώ οι πράκτορες της Γκεπεού χτυπούσαν τις πόρτες των σπιτιών.

Πιστεύω πως μ' αυτή την εξιστόρηση έχω αποδείξει ότι τα Όργανα δεν έφαγαν ποτέ τζάμπα το ψωμί τους.

3 Η ΑΝΑΚΡΙΣΗ

Αν στους διανοούμενους των έργων του Τσέχωφ, που αναρωτιόνταν συνέχεια τι θα γίνει ύστερα από είκοσι, τριάντα, σαράντα χρόνια, θα απαντούσε κανείς πως ύστερα από σαράντα χρόνια στη Ρωσία θα γίνονταν ανακρίσεις με βασανιστήρια, πως θα σφίγγανε κρανία με σιδερένια στεφάνια⁶⁰, πως θα βυθίζανε ανθρώπους σε λουτρά γεμάτα οξέα⁶¹, πως θα τους άφηναν γυμνούς και δεμένους να βασανίζονται από μυρμήγκια και κοριούς, πως θα έχωναν πυρακτωμένα σε φούρνους σιδερένια ραβδιά στους πρωκτούς ανθρώπων («κρυφό μαρκάρισμα»), πως θα συντρίβανε με μπότες αργά-αργά τα γεννητικά τους όργανα και, στα πιο ελαφρά βασανιστήρια, δεν θα άφηναν ανθρώπους να κοιμηθούν για μια βδομάδα, ή θα τους βασάνιζαν με τη δίψα ή θα τους έδερναν τόσο, ώστε θα καταντούσαν σωροί από ματωμένες σάρκες, κανένα από τα έργα του Τσέχωφ δεν θα έφτανε ως το τέλος και όλοι του οι ήρωες θα κατέληγαν στο φρενοκομείο.

Και όχι μόνο οι ήρωες του Τσέχωφ, αλλά και ποιος λογικός Ρώσος στις αρχές του αιώνα μας, καθώς και οποιοδήποτε μέλος του Ρωσικού σοσιαλδημοκρατικού εργατικού κόμματος⁶², θα μπορούσε να πιστέψει, θα μπορούσε να ανεχθεί μια τέτοια κατασυκοφάντηση του φωτεινού μέλλοντος; Μέθοδοι που στέκονταν ακόμα κάπως την εποχή του τσάρου Αλεξέι Μιχαήλοβιτς, που στα χρόνια του Μεγάλου Πέτρου φαίνονταν κιόλας βαρβαρότητες, που στην εποχή του Μπιρόν⁶³ εφαρμόστηκαν ίσως σε 10-20 ανθρώπους, που είχαν γίνει κάτι εντελώς απίθανο από τα χρόνια της Αικατερίνης της Μεγάλης και πέρα, εφαρμόστηκαν στο μεσουράνημα του μεγάλου εικοστού αιώνα, σε μια κοινωνία οργανωμένη με βάση τις σοσιαλιστικές αρχές, την εποχή που πετούσαν κιόλας αεροπλάνα, κι έκανε την εμφάνισή του ο ομιλών κινηματογράφος και το ραδιόφωνο, και δεν εφαρμόστηκαν από ένα μεμονωμένο κακούργο, σ' ένα μεμονωμένο απόκρυφο μέρος, αλλά από δεκάδες χιλιάδες ειδικά εκπαιδευμένα ανθρώπινα κτήνη πάνω σε εκατομμύρια ανυπεράσπιστα θύματα.

Μήπως όμως η φρίκη περιορίζεται σ' εκείνη την έκρηξη του αταβισμού, που ονομάστηκε τόσο επιδέξια «προσωπολατρία»; Ή μας τρομάζει το γεγονός πως τα ίδια εκείνα χρόνια γιορτάσαμε την εκατονταετηρίδα του Πούσκιν; Πως ανεβάζαμε ξεδιάντροπα στη σκηνή τα έργα του Τσέχωφ, μ' όλο που η απάντηση σ' αυτά είχε κιόλας δοθεί; Ή μήπως το πιο τρομερό είναι πως ύστερα από τριάντα χρόνια μας λένε: Δεν πρέπει να μιλάμε γι' αυτά! Με το να θυμόμαστε τα μαρτύρια των εκατομμυρίων, διαστρεβλώνουμε την προοπτική της ιστορίας! Ψάχνοντας να βρούμε την ουσία των ηθών μας, επισκιάζουμε την υλική μας πρόοδο! Να θυμάστε καλύτερα τις αναμμένες υψικαμίνους, τις ελασματοουργικές μηχανές, τα ανοιγμένα κανάλια... όχι, καλύτερα να μη μιλάμε για τα κανάλια... τότε για το χρυσάφι του Κολύμα, όχι, ας μη μιλάμε ούτε γι' αυτό... Μα όχι, μπορούμε να μιλάμε για όλα, μόνο που πρέπει να ξέρουμε να τα λέμε, να τα εξυμνούμε...

Δεν καταλαβαίνω γιατί καταριόμαστε την Ιερά Εξέταση. Μήπως τάχα, εκτός από τις πυρές, δεν γίνονταν και πανηγυρικές λειτουργίες; Δεν καταλαβαίνω γιατί απεχθανόμαστε τον θεσμό της δουλοπαροικίας. Ποτέ δεν απαγόρευαν στον αγρότη να εργάζεται κάθε μέρα. Και μπορούσε τα Χριστούγεννα να λειοτά κάλαντα, και τα κορίτσια μπορούσαν να πλέκουν στεφάνια την Πεντηκοστή...

Ο κόσμος πιστεύει πως το αποκλειστικό γεγονός, που ο γραπτός και ο προφορικός μύθος το αποδίδει στο 1937, συνίσταται στη δημιουργία πλαστών ενοχών και στα βασανιστήρια.

Μα αυτό δεν είναι σωστό, δεν είναι ακριβές. Σε όλα τα χρόνια και στις δεκαετίες που πέρασαν, η ανάκριση με βάση το άρθρο 58 δεν είχε ΣΧΕΔΟΝ ΠΟΤΕ για σκοπό της την εξακρίβωση της αλήθειας, αλλά ήταν μόνο μια αναπόφευκτη και βρώμικη διαδικασία: παίρνοντας έναν άνθρωπο, πριν από λίγο ελεύθερο, πολλές φορές περήφανο και πάντα απροετοίμαστο, η ανάκριση πασχίζει να τον κάνει να λυγίσει, να τον περάσει μέσα από ένα στενό μπουρί, όπου η αγκαθωτή σιδεροδεσιά θα του γδάρει τα πλευρά, όπου δεν θα μπορεί ν' ανασαίνει κι έτσι θα παρακαλάει να φτάσει στην άλλη άκρη του μπουριού, ενώ αυτή ακριβώς η άκρη θα τον πετάξει στο Αρχιπέλαγος, στη γη της επαγγελίας, σαν έτοιμο κιόλας κάτοικό του. (Ο βλάκας κλωτσάει πάντα, πιστεύοντας πως το μπουρί έχει κι άλλη έξοδο, έξοδο επιστροφής στην προηγούμενη ζωή).

Όσο περισσότερα χρόνια πέρασαν χωρίς να κρατηθούν γραπτά στοιχεία, τόσο πιο δύσκολο είναι να συγκεντρωθούν οι σκόρπιες μαρτυρίες εκείνων που γλίτωσαν. Και αυτοί μας λένε όμως πως η δημιουργία των **παραφουσκωμένων υποθέσεων** άρχισε ήδη από τα πρώτα χρόνια των **οργάνων**, για να είναι αισθητή η παντοτινή απαραίτητη δράση τους για τη σωτηρία του τόπου, γιατί αν λιγόστευαν οι εχθροί, μπορεί να ερχόταν η κακιά ώρα και να **απονεκρώνονταν** τα όργανα. Όπως βλέπει κανείς από την υπόθεση του Κοσιριέφ,⁶⁴ η θέση της Τσε-Κα κλονιζόταν ήδη από τις αρχές του 1919. Διαβάζοντας τις εφημερίδες του 1918, έπεσα πάνω σε μια επίσημη ανακοίνωση πως ανακαλύφθηκε μια φοβερή συνωμοσία μιας ομάδας δέκα ανθρώπων, που ήθελαν (μόνο ΗΘΕΛΑΝ ακόμα!) να ανεβάσουν στα κεραμίδια του Μορφωτικού οίκου (δέστε μόνο τι ψηλά που είναι) **κανόνια**, και να χτυπήσουν από εκεί το Κρεμλίνο. Ήταν **δέκα άνθρωποι** (κι ανάμεσά τους μπορεί και γυναίκες και νέοι), και είναι άγνωστο πόσα ήταν τα κανόνια κι από που είχαν πάρει αυτά τα κανόνια! Τι διαμέτρημα είχαν; Και πως θα τα ανέβαζαν από τη σκάλα στη σοφίτα; Και πως θα τα έστηναν στη γερτή στέγη; Και πως θα τα στερέωναν, ώστε να μην κυλήσουν προς τα πίσω όταν θα ρίχνανε; Γιατί λοιπόν οι αστυνομικοί της Πετρούπολης, στις μάχες τους εναντίον της επανάστασης του Φεβρουαρίου, δεν ανεβάζανε στις στέγες τίποτα πιο βαρύ από οπλοπολυβόλο;... Ο κόσμος διάβαζε όμως αυτή τη φανταστική ιστορία, που προμήνυε τα κατορθώματα του 1937, και την πίστευε!... Είναι φανερό πως με τον καιρό θα αποδειχτεί ότι και η «υπόθεση του

Γκουμιλιέφ⁶⁵» το 1921 ήταν κι αυτή πλαστή⁶⁶. Τον ίδιο χρόνο η Τσε-Κα του Ριαζάν φούσκωσε την πλαστή υπόθεση της «συνωμοσίας» των ντόπιων διανοούμενων (τότε όμως οι διαμαρτυρίες των τολμηρών μπορούσαν ακόμα κι έφταναν ως τη Μόσχα, κι έτσι η υπόθεση σταμάτησε). Επίσης το 1921 τουφεκίσανε όλα τα μέλη της επιτροπής του Σαπροπελιέφ, που αποτελούσε τμήμα της Επιτροπής Συμπράξεως των Φυσικών Δυνάμεων. Ξέροντας αρκετά καλά τον χαρακτήρα και τις διαθέσεις των ρωσικών επιστημονικών κύκλων της εποχής εκείνης, και αφού από εκείνα τα χρόνια δεν μας χωρίζει κανένα προπέτασμα καπνού φανατισμού, μπορούμε να καταλάβουμε τι άξιζε όλη εκείνη η ΥΠΟΘΕΣΗ, και χωρίς να τη σκαλίσουμε καθόλου.

Να πώς θυμάται η Ε. Ντογιάριενκο το 1921: θάλαμος κρατουμένων στη Λουμπιάνκα με 40-50 ξυλοκρέβατα. Όλη τη νύχτα φέρνουν συνέχεια γυναίκες. Καμιά δεν ξέρει σε τι έφταιξε. Η γενική εντύπωση είναι πως τις έπιασαν έτσι, για το τίποτα. Σε όλο τον θάλαμο μια μόνο ξέρει το γιατί – ανήκει στο κόμμα των Εσέρων. Πρώτη ερώτηση του Γιαγκοντα: «Για τι βρεθήκατε εδώ;» Με άλλα λόγια: πες το μόνη σου, βοήθα μας να σου φορτώσουμε κάτι! Και ΤΟ ΙΔΙΟ ΑΚΡΙΒΩΣ διηγούνται για τη Γκεπεού του Ριαζάν το 1930! Όλοι γενικά νιώθουν πως τους χώσανε μέσα χωρίς να φταινε σε τίποτα. Τόσο δεν έχουν με τι να τους κατηγορήσουν, ώστε κατηγορήσαν τον Ι. Ν. Τ-φ πως ήταν ψεύτικο το επίθετό του. (Και μ' όλο που ήταν αληθέστατο, του φόρτωσαν, με το άρθρο 58-10, τρία χρόνια). Μη ξέροντας σε τι να κολλήσει, ο ανακριτής ρωτούσε: «Τι δουλειά κάνετε;» «Σχεδιαστής». «Γράψτε ένα επεξηγηματικό σημείωμα: "Σχεδιασμός στο εργοστάσιο και πώς γίνεται". Θα μάθετε αργότερα για ποιο λόγο σας συλλάβανε». (Ο ανακριτής θα έβρισκε κάποιο λόγο στο σημείωμα).

Το ίδιο ακριβώς είχε συμβεί με το οχυρό του Κόβεν το 1912: είχε αποφασιστεί να το καταργήσουν σαν άχρηστο – είχε πάψει να εκπληρώνει τον πολεμικό του σκοπό. Η ανήσυχη διοίκησή του σκάρωσε τότε ένα «νυχτερινό τουφεκίδι» εναντίον του οχυρού, μόνο και μόνο για να αποδείξει τη χρησιμότητά του και να το διατηρήσει!...

Άλλωστε και η θεωρητική άποψη για την ΕΝΟΧΗ του ανακρινόμενου ήταν από την αρχή πολύ ελεύθερη! Στις οδηγίες για την κόκκινη τρομοκρατία, ο πράκτορας της Τσε-Κα Μ.Γ. Λάτσις έγραφε: «... μην ψάχνετε κατά την ανάκριση να βρείτε υλικό και αποδείξεις πως ο κατηγορούμενος ενήργησε με λόγια ή με πράξεις εναντίον της σοβιετικής εξουσίας. Το πρώτο πράγμα που πρέπει να ρωτήσετε είναι: σε ποια τάξη ανήκει, ποια είναι η καταγωγή του, ποια η μόρφωση (Να την λοιπόν η επιτροπή του Σαπροπελιέφ! Σημ. Α.Σ.) και ποια η ανατροφή του. Αυτές οι ερωτήσεις είναι εκείνες που θα προσδιορίσουν την τύχη του κατηγορουμένου». Ο Τζερζίνσκι, σε μιαν επιστολή που έγραψε στις 13 Νοεμβρίου 1920 προς την Πανενωσιακή Τσε-Κα, αναφέρει πως η Τσε-Κα «συχνά δίνει πίστη σε συκοφαντικές καταγγελίες».

Μήπως δεν μας συνήθισαν, στις τόσες δεκαετίες που πέρασαν, πως από ΕΚΕΙ δεν γυρίζει κανείς; Εκτός από τη συνειδητή, πολύ σύντομη κίνηση

προς τα πίσω του 1939, μόνο πάρα πολύ σπάνια μπορεί να ακούσει κανείς αφηγήσεις για κάποιον που ελευθερώθηκε ύστερα από την ανάκριση. Μα και τότε: ή τον έπιασαν πάλι πολύ γρήγορα, ή τον άφησαν ελεύθερο για να τον παρακολουθήσουν. Έτσι λοιπόν δημιουργήθηκε η παράδοση πως τα όργανα **δεν λαθεύουν ποτέ στη δουλειά τους**. Και τι γίνονται τότε οι αθώοι;...

Στο «Ερμηνευτικό Λεξικό» του Νταλ γίνεται η εξής διάκριση: «Η **έρευνα** διαφέρει από την **ανάκριση**, γιατί γίνεται για να διαπιστωθεί προκαταρκτικά αν υπάρχει βάση για ν' αρχίσει ανάκριση».

Μα τι απλοϊκά πράγματα είναι τούτα! Γιατί τα **Όργανα** δεν γνώρισαν ποτέ καμιά τέτοια **έρευνα**! Κατάλογοι που στέλνονταν από τους ανωτέρους ή η πρώτη υποψία, η καταγγελία κάποιου, ή ακόμα και μια ανώνυμη καταγγελία⁶⁷, είχαν για αποτέλεσμα τη σύλληψη και ύστερα την αναπόφευκτη κατηγορία. Ο χρόνος που δινόταν για την ανάκριση δεν χρησιμοποιείτο για τη διαλεύκανση του εγκλήματος αλλά στα ενενήντα πέντε τα εκατό των περιπτώσεων χρησιμοποιούνταν για να κουράσει, να εξασθενήσει και να εξαντλήσει τον ανακρινόμενο, έτσι ώστε να θέλει να σταματήσει τα πάντα σαν με μια τσεκουριά, φτάνει μόνο να τελειώνει.

Ως το 1919 η κυριότερη μέθοδος των ανακριτών ήταν: **το περίστροφο πάνω στο τραπέζι**.

Έτσι γίνονταν όχι μόνο οι ανακρίσεις για τα πολιτικά αδικήματα, αλλά και οι ανακρίσεις για τα αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου. Στη δίκη του Γκλάβτοπ – Γενική διεύθυνση βιομηχανίας καυσίμων – (1921) η κατηγορούμενη Μαχρόφσκαγια παραπονέθηκε πως της έδιναν κοκαΐνη στην ανάκριση. Ο εισαγγελέας την κόβει⁶⁸: «Αν μας δήλωνε πως την κακομεταχειρίστηκαν, **πως την απείλησαν με τουφεκισμό**, αυτό θα μπορούσε να γίνει πιστευτό». Το περίστροφο βρίσκεται εκεί, και σε φοβερίζει, καμιά φορά σε σημαδεύει κιόλας, και ο ανακριτής δεν κουράζεται καν για να ανακαλύψει σε τι φταις, αλλά λει: «Μίλα, τα ξέρεις όλα!» Αυτό ζητούσε το 1927 ο ανακριτής Χάικιν από τη Σκρίπνικοβα, το ίδιο ζητούσαν και από τον Βιτκόφσκι το 1929. Τίποτα δεν άλλαξε και έπειτα από είκοσι πέντε χρόνια. Το 1952 ο Σιβακώφ, προϊστάμενος του ανακριτικού τμήματος της Ασφάλειας του Ορτζονικίτζε, είπε στην ίδια την Άννα Σκρίπνικοβα, όταν τη συλλάβανε για ΠΕΜΠΤΗ φορά: «Ο γιατρός των φυλακών μας βεβαιώνει πως έχεις πίεση 24 με 12. Δεν είναι αρκετή, παλιοβρόμα (η Σκρίπνικοβα ήταν τότε περίπου εξήντα χρονών) εμείς θα σου την ανεβάσουμε στα τριάντα τέσσερα, ώσπου να ψοφήσεις, σίχاما, χωρίς καμιά μελανιά, χωρίς να σε δείρουμε, χωρίς να σου σπάσουμε τίποτα. Φτάνει μόνο να μη σε αφήσουμε να κοιμηθείς!». Και αν η Σκρίπνικοβα, ύστερα από μιαν ολονύχτια ανάκριση, έκλεινε τη μέρα τα μάτια της στο κελί, ορμούσε μέσα ο φύλακας και ούρλιαζε: «Άνοιξε τα μάτια σου, αλλιώς θα σε τραβήξω από τα πόδια έξω από την κουκέτα και θα σε δέσω όρθια στον τοίχο!».

Το 1921 οι νυχτερινές ανακρίσεις ήταν οι πιο συνηθισμένες. Στη διάρκεια τους έριχναν το φως προβολέων αυτοκινήτων στο πρόσωπο του

ανακρινόμενου (η Τσε-Κα του Ριαζάν, Στέλμαχ). Στη Λουμπιάνκα (μαρτυρία της Μπέρτας Γκαντάλ) χρησιμοποιούσαν το 1926 το σύστημα της θέρμανσης με αέρα, για να διοχετεύουν στο κελί πότε παγωμένο και πότε βρωμερό αέρα. Και υπήρχε ακόμα κι ένα κελί σφραγισμένο, που δεν εξαεριζόταν καθόλου και σε τσουρούφλιζαν κι από πάνω με ζεστό αέρα. Φαίνεται πως σ' ένα τέτοιο κελί είχαν κλείσει τον ποιητή Κλιουγιέφ, καθώς και τη Μπέρτα Γκαντάλ. Ο Βασίλι Αλεξάντροβιτς Κασιάνωφ, που το 1918 πήρε μέρος στην εξέγερση του Γιαροσλάβ, έλεγε πως πύρωναν ένα τέτοιο κελί τόσο, ώσπου έβγαινε αίμα από το σώμα του. Κι όταν το έβλεπαν αυτό από τον μικρό φεγγίτη της πόρτας έβαζαν τον κρατούμενο σ' ένα φορείο και τον πήγαιναν να υπογράψει το πρωτόκολλο. Είναι γνωστές οι «ζεστές» (και οι «αλμυρές») μέθοδοι της «χρυσής» περιόδου. Στη Γεωργία πάλι το 1926 έκαιγαν με τσιγάρα τα χέρια των ανακρινόμενων, ενώ στις φυλακές Μέτεχ της Τιφλίδας τους έσπρωχναν στα σκοτεινά μέσα σε μια δεξαμενή γεμάτη ακαθαρσίες.

Η εξήγηση είναι πολύ απλή: αφού έπρεπε να ενοχοποιήσουν οπωσδήποτε κάποιον, ήταν αναπόφευκτες οι απειλές, η βία και τα βασανιστήρια, κι όσο πιο απίθανη ήταν η κατηγορία, τόσο πιο σκληρή γινόταν η ανάκριση για να αποσπάσει την ομολογία. Και αφού υπήρχαν πάντα οι πλαστές υποθέσεις, ήταν επόμενο να υπάρχουν πάντα και η βία, και τα βασανιστήρια. Κι αυτό δεν ήταν ιδιομορφία μόνο του 1937, αλλά μακροχρόνιο και γενικό γνώρισμα. Γι' αυτό φαίνεται παράξενο, όταν διαβάσει κανείς καμιά φορά στα απομνημονεύματα πρώην κρατουμένων πως «τα βασανιστήρια επιτράπηκαν από την άνοιξη του 1938»⁶⁹. Δεν υπήρξαν ποτέ ψυχικοί και ηθικοί φραγμοί, που θα μπορούσαν να συγκρατήσουν τα Όργανα από το να χρησιμοποιούν βασανιστήρια. Στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια στην «Εβδομαδιαία εφημερίδα της Πανενωσιακής Τσε-Κα», καθώς και στις εφημερίδες «Κόκκινο σπαθί» και «Κόκκινη τρομοκρατία» γινόταν ανοιχτή συζήτηση για το αν από μαρξιστικής πλευράς επιτρέπεται η χρησιμοποίηση βασανιστηρίων. Κι αν κρίνουμε από τα επακόλουθα, η απάντηση θα πρέπει να ήταν καταφατική, αν όχι και ομόφωνη.

Σχετικά με το 1938 θα ήταν πιο σωστό να λέγαμε: αν ως αυτό τον χρόνο χρειάζονταν κάποιες διατυπώσεις, κάποια έγκριση, σε κάθε ανακριτική υπόθεση (κι ας δινόταν εύκολα), για να γίνει χρήση βασανιστηρίων, στην περίοδο 1937-38, εξαιτίας της επείγουσας κατάστασης (έπρεπε σε καθορισμένο σύντομο διάστημα να περάσουν τα προκαθορισμένα εκατομμύρια των αποστελλομένων στο Αρχιπέλαγος από τον μηχανισμό της **ατομικής ανάκρισης**, πράγμα που δεν γινόταν με τους μαζικούς χειμάρρους, τους χειμάρρους των «κουλάκων» και τους εθνικούς), δόθηκε απεριόριστη εξουσιοδότηση στους ανακριτές να κάνουν χρήση της βίας και των βασανιστηρίων, ανάλογα με την κρίση τους, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εργασίας τους και σύμφωνα με τον δοθέντα χρόνο. Τα είδη των βασανιστηρίων δεν προσδιορίζονταν και επέτρεπαν στους ανακριτές να χρησιμοποιούν την ατομική τους εφευρετικότητα.

Το 1939 καταργήθηκε αυτή η γενική και ευρεία άδεια, και εφαρμόστηκε πάλι το σύστημα της γραφτής άδειας για τη χρησιμοποίηση

βασανιστηρίων, που ίσως να μη δινόταν πια τόσο εύκολα (ωστόσο οι απλές απειλές, ο εκβιασμός, η απάτη, η εξάντληση με αϋπνία και με απομόνωση δεν απαγορεύονταν ποτέ). Μα από το τέλος κιόλας του πολέμου και στα μεταπολεμικά χρόνια καθορίστηκαν ορισμένες κατηγορίες κρατουμένων, για τους οποίους δινόταν από πριν η άδεια να γίνεται χρήση βασανιστηρίων σε πλατιά κλίμακα. Σ' αυτή την κατηγορία υπάγονταν οι εθνικιστές, κυρίως οι Ουκρανοί και οι Λιθουανοί, και ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που υπήρχε ή έστω υποπτεύονταν ότι υπήρχε μια αντιστασιακή οργάνωση και έπρεπε να την πιάσουν όλη, να μάθουν όλα τα ονόματα των μελών της από εκείνους που είχαν ήδη συλληφθεί. Ας πάρουμε για παράδειγμα την ομάδα του Σκιριούς Ρομουάλντας Πράνο, που την αποτελούσαν καμιά πενήντα Λιθουανοί. Τους κατηγόρησαν το 1945 πως κολλούσαν στους τοίχους αντισοβιετικές προκηρύξεις. Επειδή τον καιρό εκείνο δεν υπήρχαν αρκετές φυλακές στη Λιθουανία, τους έστειλαν σ' ένα στρατόπεδο κοντά στο Βελσκ, στην περιοχή του Αρχαγγέλου. Μερικούς τους βασάνισαν, άλλοι δεν άντεξαν στο διπλό σύστημα της ανάκρισης και της εργασίας, το αποτέλεσμα πάντως ήταν ένα: και οι πενήντα, χωρίς καμιά εξαίρεση, ομολόγησαν. Πέρασε κάμποσος καιρός και από τη Λιθουανία ήρθε η είδηση πως βρέθηκαν οι πραγματικοί ένοχοι για τις προκηρύξεις, ΚΑΙ ΠΩΣ ΟΛΟΙ ΑΥΤΟΙ ΔΕΝ ΕΙΧΑΝ ΚΑΜΙΑ ΣΧΕΣΗ! Το 1950 γνώρισα σε μιαν αποστολή στο Κουιμπίσεφ έναν Ουκρανό από το Ντιεπροπετρόφσκ, που του έκαναν πολλά και διάφορα βασανιστήρια ψάχνοντας να βρουν «σχέσεις» και πρόσωπα. Ένα από αυτά ήταν να τον απομονώσουν σ' ένα κελί, όπου μπορούσε να σταθεί μόνο όρθιος. Του περνούσαν ένα ξύλο για στήριγμα, για να μπορεί να κοιμάται τέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο. Μετά τον πόλεμο υποβάλανε σε μαρτύρια τη Λιέβινα, αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Επιστημών, επειδή είχε κοινούς γνωστούς με τους Αλληλούγιεφ⁷⁰.

Δεν θα ήταν επίσης σωστό να αποδώσουμε στο 1937 και την «ανακάλυψη» ότι η προσωπική ομολογία του κατηγορουμένου έχει μεγαλύτερη σημασία από όλες τις αποδείξεις και τα γεγονότα. Αυτό είχε γίνει ήδη στη δεκαετία μετά το 1920. Το μόνο που έγινε το 1937 ήταν ότι ωρίμασε πια η λαμπρή θεωρία του Βισίνσκυ. Βέβαια τότε κοινοποιήθηκε μόνο στους ανακριτές και στους εισαγγελείς για να τους στηρίξει ηθικά, ενώ εμείς οι άλλοι τη μάθαμε ύστερα από είκοσι χρόνια, όταν οι εφημερίδες άρχισαν να την επικρίνουν σε διάφορες προτάσεις και δευτερεύουσας σημασίας παραγράφους των άρθρων τους, σαν κάτι γνωστό σε όλους από καιρό.

Όπως μαθαίνουμε τώρα, εκείνο τον αξέχαστο τρομερό χρόνο, σε μιαν έκθεσή του, που έγινε περίφημη στους κύκλους των ειδικών, ο Αντρέι Ιανουάριεβιτς (έτσι σου έρχεται να κάνης λάθος και να τον πεις Ιαγουάροβιτς) Βισίνσκυ, με μιαν εύστοφη διαλεκτική (που δεν την επιτρέπουμε σήμερα ούτε στους απλούς πολίτες, ούτε στους ηλεκτρονικούς εγκεφάλους, γιατί γι' αυτούς το **ναι** είναι **ναι** και το **όχι** είναι **όχι**), υπενθύμισε πως η ανθρωπότητα είναι αδύνατο να καθορίσει την απόλυτη αλήθεια, παρά μόνο τη σχετική. Και με βάση αυτή την άποψη έκανε ένα βήμα, που επί δυο χιλιάδες χρόνια δεν τολμούσαν να το κάνουν οι νομομαθείς: συμπέρανε ότι και η αλήθεια που εξακριβώνεται από την ανάκριση και κατά τη δίκη, δεν είναι δυνατό να είναι απόλυτη, παρά μόνο

σχετική. Γι' αυτό, υπογράφοντας μια καταδίκη για τουφεκισμό, έτσι κι αλλιώς δεν μπορούμε να είμαστε **απόλυτα** σίγουροι πως εκτελούμε έναν **ένοχο**, αλλά μόνο κατά προσέγγιση, σύμφωνα με ορισμένες προϋποθέσεις και ως ένα βαθμό.⁷¹ Από εδώ βγαίνει το σοβαρότερο συμπέρασμα: ότι το να ψάχνουμε για απόλυτα πειστικές αποδείξεις (όλες οι αποδείξεις είναι, βλέπετε, σχετικές) θα ήταν περιττή απώλεια χρόνου, όπως και η συγκέντρωση σίγουρων μαρτύρων (γιατί μπορεί και να μη συμφωνούν μεταξύ τους). Όσο για τις **σχετικές**, τις κατά προσέγγιση αποδείξεις, αυτές μπορούσε να τις βρίσκει από το γραφείο του, «βασίζόμενος όχι μόνο στην εξυπνάδα του, αλλά και στην κομματική του διαίσθηση, στις **ηθικές του δυνάμεις**» (με άλλα λόγια στα πλεονεκτήματά του σαν άνθρωπος χορτάτος από ύπνο και φαί, σαν άνθρωπος που δεν τον δέρνουν συνέχεια), «καθώς και στον χαρακτήρα του» (δηλαδή στη δίψα του για σκληρότητα)!

Αυτή η διατύπωση ήταν φυσικά πολύ πιο κομψή από τις οδηγίες του Λάτσης. Η ουσία όμως ήταν η ίδια.

Σε ένα μόνο σημείο δεν επεξέτεινε τα συμπεράσματά του ο Βυσίνσκι και υποχώρησε από τη διαλεκτική λογική: άφησε τη ΣΦΑΙΡΑ του όπλου ΑΠΟΛΥΤΗ...

Έτσι, ακολουθώντας ελικοειδή εξέλιξη, τα συμπεράσματα των πρωτοπόρων νομικών γύρισαν πίσω στις απόψεις που κυριαρχούσαν πριν από την κλασική αρχαιότητα ή στον Μεσαίωνα. Όπως οι δήμιοι του Μεσαίωνα, έτσι και οι ανακριτές, οι εισαγγελείς και οι δικαστές μας δέχτηκαν να θεωρούν σαν μεγαλύτερη απόδειξη της ενοχής την ομολογία του κατηγορουμένου⁷².

Μα ο απλοϊκός Μεσαίωνας, για να εξαναγκάσει τον κατηγορούμενο να δώσει την επιθυμητή ομολογία, κατέφευγε σε δραματικά και γραφικά μέσα: στον τροχό, στην πυρά, στην ποδοκάκη, στην έκταση των μελών, στην ανασκαλόπιση. Στον εικοστό αιώνα όμως, χρησιμοποιώντας την αναπτυγμένη ιατρική και τη μεγάλη σωφρονιστική πείρα (κάποιος μάλιστα έγραψε πάνω σ' αυτό, πολύ στα σοβαρά, μια διδακτορική διατριβή) βρήκαν πως μια τέτοια συγκέντρωση ισχυρών μέσων είναι περιττή και άβολη, όταν χρησιμοποιείται μαζικά. Και εκτός από αυτό...

Εκτός από αυτό υπήρχε, όπως φαίνεται, κι ένας άλλος λόγος: Ο Στάλιν, όπως πάντα, δεν έλεγε ποτέ την τελευταία λέξη, οι υφιστάμενοι έπρεπε να τη μαντέψουν μόνοι τους, ενώ αυτός άφηνε πάντα μια διέξοδο, σαν το τσακάλι στο πίσω μέρος της φωλιάς του, από όπου μπορούσε να ξεφύγει και να γράψει πως «από τις πολλές επιτυχίες τα μυαλά παίρνουν αέρα». Στο κάτω-κάτω για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας εφαρμοζόταν ένα σχέδιο βασανισμού εκατομμυρίων ανθρώπων και, παρά τη δύναμη της εξουσίας του, ο Στάλιν δεν μπορούσε να είναι απόλυτα σίγουρος για την επιτυχία του. Εφαρμοζόμενο σε τόσο τεράστιο έμπυχο υλικό, το πείραμα αυτό μπορεί να είχε αποτελέσματα διαφορετικά από εκείνα που είχε όταν εφαρμοζόταν σε μικρό αριθμό ανθρώπων. Μπορούσε να γίνει μια απρόβλεπτη έκρηξη, μια γεωλογική δόνηση, ή τουλάχιστο μια

παγκόσμια διαπόμπευση. Και ο Στάλιν έπρεπε σε κάθε περίπτωση να διατηρήσει τα αγγελικά καθάρια άμφιά του.

Για τον λόγο αυτό πρέπει να πιστέψουμε πως δεν υπήρχε και δεν δινόταν στους ανακριτές κανέναν έντυπο κατάλογος οδηγιών για βασανιστήρια και εμπαιγμούς. Οριζόταν μόνο πως κάθε ανακριτικό γραφείο έπρεπε να προμηθεύσει στα δικαστήρια, σε ορισμένο χρονικό διάστημα, τον καθορισμένο αριθμό κουνελιών, που έπρεπε να τα είχαν ομολογήσει όλα. Και **λεγόταν μόνο** (προφορικά, αλλά επαναλαμβανόταν συχνά) πως κάθε μέτρο και μέσο είναι καλό, αν αποβλέπει σ' έναν ανώτερο σκοπό. Λεγόταν ακόμη πως κανείς δεν θα ζητήσει από τον ανακριτή ευθύνες για τον θάνατο του ανακρινόμενου, πως ο γιατρός των φυλακών πρέπει να ανακατώνεται όσο γίνεται λιγότερο στην πορεία των ανακρίσεων. Είναι πολύ πιθανό να γινόταν και φιλική ανταλλαγή πείρας και πολλοί «θα διδάσκονταν από τους πρωτοπόρους». Παράλληλα θα υπήρχε και οικονομικό ενδιαφέρον» – μεγαλύτερη αμοιβή για νυχτερινή εργασία, βραβεία για τη συντόμευση του χρόνου των ανακρίσεων, αλλά και επιπλήξεις για τους ανακριτές, που δεν κατάφερναν να φέρουν σε πέρας την υπόθεση που τους είχε ανατεθεί... Όμως κι αν ακόμα συνέβαινε κανένα ατύχημα σε κάποιο περιφερειακό γραφείο της Νι-Κα-Βε-Ντε, ο προϊστάμενος θα αντιμετώπιζε καθαρός τον Στάλιν: δεν είχε δώσει καμιά συγκεκριμένη διαταγή να γίνουν βασανιστήρια! Έτσι ήταν εξασφαλισμένος!

Βλέποντας όμως τους ανωτέρους τους να φυλάγονται, μερικοί από τους κατώτερους ανακριτές (όχι εκείνοι που φρένιαζαν από ευχαρίστηση) προσπαθούσαν κι αυτοί να αρχίζουν από μεθόδους πιο ήπιες και, δυναμώνοντάς τες, να αποφεύγουν εκείνες που άφηναν πολύ φανερά σημάδια: βγαλμένα μάτια, κομμένα αυτιά, σπασμένη ραχοκοκαλιά, έστω και μελανιές στο σώμα.

Αυτός είναι ο λόγος που το 1937 δεν παρατηρούμε – εκτός από τις αϋπνίες – καμιά γενική ομοιογένεια μέσω στις διάφορες περιφερειακές διοικήσεις, ακόμα και στους διάφορους ανακριτές της ίδιας υπηρεσίας⁷³. Γενική ήταν μόνο η προτίμηση των λεγόμενων ήπιων μέσων (θα τα δούμε σε λίγο), κι αυτός ο δρόμος ήταν αλάνθαστος. Γιατί τα πραγματικά όρια της ανθρώπινης ισορροπίας είναι πολύ στενά και δεν χρειάζεται καθόλου ο τροχός ή η πυρά για να κάνει κανείς έναν άνθρωπο να χάσει το λογικό του.

Θα δοκιμάσουμε ν' απαριθμήσουμε εδώ μερικές από τις πιο απλές μεθόδους που χρησιμοποιούσαν για να τσακίσουν τη θέληση και την προσωπικότητα του κρατουμένου, χωρίς να αφήσουν σημάδια στο σώμα του.

Ας αρχίσουμε από τις **ψυχολογικές** μεθόδους. Για τα κουνέλια, που δεν έχουν προετοιμαστεί για να αντιμετωπίσουν τα βάσανα της φυλακής, αυτή η μέθοδος έχει τεράστια, και μάλιστα καταστρεπτική δύναμη. Γιατί όσο σίγουρος κι αν είσαι για το δίκιο σου, δεν σου είναι εύκολο ν' αντισταθείς.

1. Ας αρχίσουμε πρώτα από τις **νύχτες**. Γιατί γίνεται κυρίως τη **νύχτα** η συντριβή των ψυχών; Γιατί από τα πρώτα χρόνια τα Όργανα διάλεξαν τη **νύχτα**; Επειδή τη νύχτα, ξυπνημένος απότομα, ο κρατούμενος (ακόμα κι αν δεν τον βασανίζουν με αϋπνία), δεν μπορεί να είναι το ίδιο ισορροπημένος και λογικός όπως τη μέρα, είναι πάντα πιο υποχωρητικός.

2. Η **πειθώ** με ύφος ειλικρινές. Αυτό είναι το πιο απλό. Προς τι να παίζεις τη γάτα με τον ποντικό; Ο κρατούμενος έχει ήδη καταλάβει τη γενική κατάσταση, αφού έμεινε για λίγο ανάμεσα ατούς άλλους φυλακισμένους. Και ο ανακριτής του λει με βαριεστημένο φιλικό τόνο: «Όπως βλέπεις και μόνος σου, θα σου κοπανίσουν οπωσδήποτε μια ποινή. Μα αν αντισταθείς, θα **ψηθείς** εδώ στη **φυλακή**, θα χάσης την υγεία σου. Αν πας όμως σε στρατόπεδο, θα δεις το φως της μέρας, θα πάρεις αέρα... Καλύτερα λοιπόν να υπογράψεις αμέσως». Πολύ λογικό. Και έξυπνοι είναι εκείνοι που συμφωνούν και υπογράφουν, αν... αν πρόκειται να μπλέξουν μόνο αυτούς τους ίδιους! Μα αυτό είναι σπάνιο. Και η πάλη είναι αναπόφευκτη.

Υπάρχει και μια παραλλαγή της μεθόδου της πειθούς για τα μέλη του κόμματος. «Αν στη χώρα υπάρχουν ελλείψεις, ακόμα και πείνα, εσείς, σαν μπολσεβίκος που είστε, πρέπει να αποφασίσετε μόνος σας: πιστεύετε πως είναι δυνατό να φταιει όλο το κόμμα γι' αυτό; Ή πως φταιει η σοβιετική εξουσία; – «Φυσικά όχι!» σπεύδει να απαντήσει ο διευθυντής του Κέντρου Λινού. «Να έχετε τότε τον ανδρισμό να παραδεχτείτε πως το φταίξιμο είναι δικό σας!» Και εκείνος το παραδέχεται!

3. Χοντροκομμένες **βρισιές**. Η μέθοδος είναι πολύ απλή, αλλά μπορεί να επηρεάζει ικανοποιητικά ανθρώπους καλοαναθρεμμένους, ντελικάτους και λεπτούς. Ξέρω δυο περιπτώσεις παπάδων, που υποχώρησαν με σκέτες βρισιές. Την ανάκριση του ενός (αυτό έγινε στο Μπουτύρκι το 1944) την έκανε μια γυναίκα. Στις αρχές, γυρίζοντας στο κελί του, ο παπάς δεν έπαυε να την επαινεί για την ευγένειά της. Μα κάποια φορά γύρισε πολύ στενοχωρημένος και ώρα πολλή δεν δεχόταν να επαναλάβει τις διαλεγμένες βρισιές που του είχε πει, καθισμένη με το ένα πόδι πάνω στο άλλο. (Λυπάμαι που δεν μπορώ να αναφέρω εδώ ούτε μια από τις χαριτωμένες αυτές εκφράσεις της).

4. Το πλήγμα με την **ψυχολογική αντίθεση**. Ξαφνικές μεταστροφές: στη διάρκεια όλης της ανάκρισης, ή τουλάχιστο σ' ένα μέρος της, να είστε πολύ ευγενικός, να απευθύνεστε στον κατηγορούμενο με το όνομα και το πατρώνυμό του, να του υπόσχεστε πως όλα θα πάνε καλά. Και ξαφνικά να κάνετε πως τον χτυπάτε με το πρεσ-παπιέ: «Ου, να χαθείς, σίχاما! Εννιά γραμμάρια μολύβι στον σβέρκο!» Και να απλώνετε τα χέρια σας σαν να ετοιμάζεστε να τον αρπάξετε από τα μαλλιά, σαν τα νύχια σας να καταλήγουν σε βελόνες, και να τον πλησιάζετε ολοένα, περισσότερο. (Αυτή η μέθοδος πετυχαίνει κυρίως στις γυναίκες).

Και μια παραλλαγή: Δυο ανακριτές αλλάζουν μεταξύ τους, ο ένας ουρλιάζει και βασανίζει, ο άλλος είναι συμπαθητικός, σχεδόν εγκάρδιος. Ο ανακρινόμενος, μπαίνοντας στο γραφείο, τρέμει κάθε φορά – ποιον από τους δυο άραγε θα αντικρίσει; Κάτω από το βάρος της αντίθεσης, δέχεται

να υπογράψει ό,τι του ζητούν μπροστά στον δεύτερο, να παραδεχτή ακόμα και πράγματα που δεν έγιναν.

5. Προκαταρκτική **ταπείνωση**. Στα περιβόητα υπόγεια της Γκεπεού του Ροστόβ (νούμερο 33) έβαζαν τους κρατούμενους που επρόκειτο να ανακριθούν να ξαπλώνουν μπρούμυτα κάτω από τα χοντρά τζάμια του πεζοδρομίου (άλλοτε το υπόγειο ήταν αποθήκη) απαγορεύοντάς τους να σηκώσουν το κεφάλι ή να κάνουν έστω και τον παραμικρό θόρυβο. Κι έμεναν έτσι ξαπλωμένοι σαν μωαμεθανοί που προσεύχονται, ώσπου να τους αγγίξει στον ώμο ο δεσμοφύλακας, και να τους πάει στην ανάκριση. Η Αλεξάνδρα Ο-βα δεν έδωσε, όταν ήταν στη Λουμπιάνκα, τις καταθέσεις που χρειαζόνταν. Τη μεταφέρανε στο Λεφόρτοβο. Εκεί, στην αίθουσα υποδοχής, η επόπτρια της φυλακής την πρόσταξε να γδυθεί, πήρε τα ρούχα της με το πρόσχημα ότι θα τα απολυμάνουν και την κλείδωσε γυμνή σε ένα «κουτί» (μικροσκοπικό κελί). Πήγαν τότε οι άντρες δεσμοφύλακες, στήθηκαν μπροστά στο παραθυράκι και την κορόιδευαν συζητώντας τις αναλογίες της. Αν ρωτήσει κανείς, σίγουρα θα μαζέψει και πολλά άλλα τέτοια παραδείγματα. Ο σκοπός όμως ήταν ένας: να σπάσει ηθικά ο κατηγορούμενος.

6. Οποιαδήποτε μέθοδος που να προκαλέσει **σύγχυση** στον ανακρινόμενο. Να πως ανακρίθηκε ο Φ.Ι.Β. από το Κρασνογκόρσκ, στα περίχωρα της Μόσχας (το διηγήθηκε ο Ι.Α. Π-ιεφ). Η ανακρίτρια γυμνώθηκε σιγά-σιγά μπροστά του καθώς τον ανέκρινε (στριπ-τηζ!) και συνέχισε την ανάκριση γυμνή, σαν να μη συνέβαινε τίποτα, κόβοντας βόλτες στο δωμάτιο, πηγαίνοντας κοντά του και επιμένοντας να τον κάνει να ομολογήσει. Μπορεί να το έκανε αυτό για προσωπική της ικανοποίηση, αλλά μπορεί να το έκανε και από ψύχραιμο υπολογισμό: που θα πάει, θα θόλωση το μυαλό του ανακρινόμενου και θα υπογράψει! Και δεν διέτρεχε κανένα κίνδυνο: είχε πιστόλι, υπήρχε και κουδούνι στη διάθεσή της.

7. **Εκφοβισμός**. Ήταν η πιο συνηθισμένη μέθοδος και παρουσίαζε τη μεγαλύτερη ποικιλία. Συνδυαζόταν συχνά με δελεαστικές προτάσεις και υποσχέσεις, ψεύτικες φυσικά. Έτος 1924: «Δεν ομολογείτε; Θα αναγκαστείτε να πάτε μια βόλτα μέχρι τα Σολοφκύ. Εκείνους που ομολογούν όμως τους αφήνουμε ελεύθερους». Έτος 1944: «Από σένα εξαρτάται σε ποιο στρατόπεδο θα βρεθείς. Στρατόπεδο με στρατόπεδο διαφέρουν. Έχουμε τώρα και στρατόπεδα με καταναγκαστικά έργα. Αν φανείς ειλικρινής, θα πας σε εύκολο μέρος, ενώ αν είσαι πεισματάρης, θα φας είκοσι πέντε χρόνια στα υπόγεια έργα, δεμένος με χειροπέδες!» Σε φοβίζουν με άλλη, χειρότερη φυλακή: «Αν δεν μιλήσεις, θα σε στείλουμε στο Λεφόρτοβο (αν βρίσκεσαι στη Λουμπιάνκα), στη Σουχάνοφκα (αν βρίσκεσαι στο Λεφόρτοβο), εκεί θα σου μιλήσουν διαφορετικά». Εσύ όμως στο μεταξύ έχεις συνηθίσει σ' αυτήν εδώ τη φυλακή, και το σύστημά της δεν είναι και τόσο ΑΣΧΗΜΟ, και ποιος ξέρει τι βασανιστήρια σε περιμένουν ΕΚΕΙ; Και η μεταγωγή από πάνω... Μήπως θα έκανες καλά να υποχωρήσεις;...

Ο εκφοβισμός είναι πολύ αποτελεσματικός για εκείνους, που δεν τους συλλάβανε ακόμα, αλλά για την ώρα τους διέταξαν με μια κλήση να

παρουσιασθούν στο Μεγάλο Σπίτι. Εκείνος (ή εκείνη) έχει ακόμα πολλά να χάσει, εκείνος (ή εκείνη) τρέμει τα πάντα, φοβάται μήπως δεν τον αφήσουν να φύγει σήμερα, φοβάται μήπως του κατάσχουν τα υπάρχοντά του, το διαμέρισμά του. Εκείνος είναι πρόθυμος να κάνει πολλές καταθέσεις και υποχωρήσεις, για να αποφύγει αυτούς τους κινδύνους. Εκείνη δεν ξέρει φυσικά τον Ποινικό Κώδικα και, σαν μικρή προεισαγωγή, στην αρχή της ανάκρισης βάζουν μπροστά της ένα φύλλο χαρτί με ένα ψεύτικο απόσπασμα από τον Κώδικα: «Έλαβον γνώσιν ότι η ψευδής κατάθεση τιμωρείται με πενταετή φυλάκισιν» (στην πραγματικότητα, σύμφωνα με το άρθρο 95, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δυο χρόνια)... και η άρνησις καταθέσεως με φυλάκισιν 5 ετών... (στην πραγματικότητα, σύμφωνα με το άρθρο 92, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τρεις μήνες). Σ' αυτό το σημείο μπαίνει κιόλας σε εφαρμογή, και θα μπαίνει στο εξής συνέχεια, μια ακόμα ανακριτική μέθοδος:

8. Το ψέμα. Σε μας, τα αρνάκια, δεν επιτρέπεται να λέμε καθόλου ψέματα, μα ο ανακριτής τα λει συνέχεια, γι' αυτόν δεν ισχύει κανένα από τα άρθρα του Κώδικα. Εμείς μάλιστα έχουμε χάσει και κάθε κριτήριο και δεν είμαστε καν σε θέση να ρωτήσουμε: και τι τον περιμένει αυτόν, αν πει ψέματα; Σ' αυτόν επιτρέπεται να βάζει μπροστά μας όσα θέλει πρωτόκολλα με πλαστές υπογραφές των συγγενών και των φίλων μας – αυτό δεν είναι παρά μια ευγενική ανακριτική μέθοδος.

Ο εκφοβισμός με δελεαστικές προτάσεις και ψευτιές είναι οι βασικές μέθοδοι για να επηρεαστούν οι **συγγενείς** του κρατουμένου, που τους κάλεσαν για να δώσουν μαρτυρικές καταθέσεις: «Αν δεν δώσετε εσείς αυτή την κατάθεση (αυτή που χρειάζεται η ανάκριση) θα την **πληρώσει** εκείνος... θα τον καταστρέψετε εντελώς... (πώς νιώθει η μάνα, όταν ακούει τέτοια λόγια;)⁷⁴ Μόνο αν υπογράψετε αυτό το έγγραφο (και σας το χώνει μπροστά σας) μπορείτε να τον σώσετε» (να τον καταστρέψετε).

9. Το παιχνίδι με την αφοσίωση προς τους συγγενείς έχει θαυμάσια αποτελέσματα με τον ανακρινόμενο. Είναι μάλιστα και το πιο αποτελεσματικό μέσο εκφοβισμού. Ποντάροντας πάνω στη στοργή του για τους κοντινούς του συγγενείς, μπορεί να τσακίσει κανείς και τον πιο άφοβο άνθρωπο. (Πόσο προφητική είναι η παροιμία: «εχθρός του ανθρώπου είναι η οικογένειά του!») Θυμάστε εκείνο τον Τάταρο, που άντεξε τα πάντα, και τα δικά του μαρτύρια και τα μαρτύρια της γυναίκας του, μα δεν άντεξε τα μαρτύρια της κόρης του;... Το 1930 η ανακρίτρια Ριμάλις φοβέριζε: «Θα συλλάβουμε την κόρη σας και θα τη βάλουμε στο ίδιο κελί με συφιλιδικές!» Και ήταν γυναίκα!...

Σας φοβερίζουν πως θα συλλάβουν όλα τα αγαπημένα σας πρόσωπα. Αυτή η απειλή συνοδεύεται καμιά φορά και με το ακομπανιαμέτο: «Η γυναίκα σου είναι κιόλας μέσα, και η τύχη της εξαρτάται από την ειλικρίνειά σου. Τώρα την ανακρίνουν στο διπλανό δωμάτιο. Άκου!» Και πραγματικά πίσω από τον τοίχο ακούγονται γυναικεία κλάματα και στριγκλιές. (Και αφού μοιάζουν όλα μεταξύ τους, και μάλιστα πίσω από ένα τοίχο, και εσύ ο ίδιος είσαι τόσο εκνευρισμένος και δεν είσαι ειδικός πάνω σ' αυτά τα ζητήματα, το πιστεύεις βέβαια. Καμιά φορά βάζουν απλώς μια πλάκα με

τη φωνή της «τυπικής συζύγου» – σε σοπράνο ή κοντράλτο, ανάλογα με την πρόταση του ειδικού). Να όμως, σου τη δείχνουν κιόλας πραγματικά πίσω από τη τζαμόπορτα να περνάει αμίλητη, πικραμένη, με σκυφτό το κεφάλι. Ναι! Είναι η γυναίκα σου! Στους διαδρόμους της Ειδικής Ασφάλειας! Την κατέστρεψες με το πείσμα σου! Την έπιασαν κιόλας! (Στην πραγματικότητα τη φώναξαν με μια κλήση για κάποια ασήμαντη διαδικασία και την πέρασαν την κατάλληλη στιγμή από τον διάδρομο, αλλά την πρόσταξαν να μη σηκώσει το κεφάλι της, γιατί αλλιώς δεν πρόκειται να βγει από εκεί μέσα!) Ή σου δίνουν να διαβάσεις μια επιστολή γραμμένη με τον γραφικό της χαρακτήρα: Σε αποκηρύσσω! Ύστερα από τις αηδίες που είπες για μένα, δεν θέλω ούτε να σε ξέρω! (Και αφού τέτοιες γυναίκες και τέτοιες επιστολές δεν είναι αδύνατο να βρεθούν στη χώρα μας, δεν σου μένει παρά να κάνης τη σκέψη: είναι άραγε τέτοια και η γυναίκα μου;)

Ο ανακριτής Γκόλντμαν (1944) προσπαθούσε να εξαναγκάσει τη Β.Α. Κορνιέγεβα να καταθέσει εναντίον άλλων απειλώντας την: «Θα κατάσχουμε το σπίτι σου και θα πετάξουμε στον δρόμο τους γέρους γονείς σου». Σίγουρη για τον εαυτό της και σταθερή στην πίστη της, η Κορνιέγεβα δεν φοβόταν καθόλου για τον εαυτό της. Ήταν έτοιμη να υπομείνει τα πάντα, αλλά οι απειλές του Γκόλντμαν ήταν πολύ πραγματικές σύμφωνα με τους νόμους μας και εκείνη βασανιζόταν με τη σκέψη των δικών της. Έτσι όταν το πρωί, ύστερα από μια ολόκληρη νύχτα στη διάρκεια της οποίας απέρριπτε και έσχιζε διάφορα πρωτόκολλα, ο Γκόλντμαν άρχισε να γράφει μια τέταρτη παραλλαγή, όπου η κατηγορία αφορούσε μόνο αυτή την ίδια, η Κορνιέγεβα υπέγραψε με χαρά και νιώθοντας πως νίκησε ψυχικά. Γιατί τελικά χάνουμε και το πιο απλό ανθρώπινο ένστικτο – να δικαιωθούμε και να αποκρούσουμε τις πλαστές κατηγορίες! Χαιρόμαστε μάλιστα αν καταφέρουμε να φορτωθούμε εμείς όλη την ένοχη⁷⁵.

Όπως καμιά ταξινόμηση στη φύση δεν έχει αυστηρές διαχωριστικές γραμμές, έτσι κι εδώ δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε καθαρά τις ψυχολογικές από τις **σωματικές** μεθόδους. Δεν ξέρουμε, λόγου χάρη, σε ποια κατηγορία να κατατάξουμε την εξής διασκέδαση:

10. **Ηχητική μέθοδος**. Βάζουν τον ανακρινόμενο έξι με οκτώ μέτρα μακριά από τον ανακριτή και τον αναγκάζουν να λει τα πάντα φωναχτά και να τα επαναλαμβάνει. Για έναν εξασθενημένο άνθρωπο αυτό δεν είναι καθόλου εύκολο. Ή φτιάχνουν δυο χωνιά από χαρτόνι και δύο ανακριτές μαζί, ο δεύτερος ήρθε για να βοηθήσει τον πρώτο, πλησιάζουν κολλητά στον κρατούμενο και του φωνάζουν μαζί και στα δυο αυτιά: «Ομολόγησε, παλιοτόμαρο!» Ο κρατούμενος ξεκουφάζεται, καμιά φορά μάλιστα χάνει για πάντα την ακοή του. Δεν συμφέρει βέβαια αυτή η μέθοδος, αλλά οι ανακριτές θέλουν να διασκεδάσουν κι αυτοί λιγάκι ξεφεύγοντας από τη μονότονη εργασία τους και σκαρώνουν ό,τι τους κατέβει.

11. **Γαργάλημα**. Άλλη διασκέδαση. Δένουν ή κρατάνε τον κατηγορούμενο γερά από χέρια και πόδια και τον γαργάλανε στη μύτη με ένα φτερό πουλιού. Εκείνος σπαρταράει, νιώθει σαν να του τρυπάνε το μυαλό.

12. **Σβήσιμο τσιγάρου** στο δέρμα τον ανακρινόμενου (το αναφέραμε και πιο πάνω).

13. **Μέθοδος με φως**. Ένα εκτυφλωτικό ηλεκτρικό φως καιει όλο το εικοσιτετράωρο στο κελί ή στο «κουτί» του κατηγορούμενου. Ο λαμπτήρας είναι υπερβολικά ισχυρός για τον μικρό χώρο με τους άσπρους τοίχους (επιβάλλουν όμως οικονομίες στο ρεύμα που καινε οι μαθητές και οι νοικοκυρές!) Τα βλέφαρα παθαίνουν φλόγωση και πονάνε πολύ. Και στο ανακριτικό γραφείο του ρίχνουν πάλι προβολείς στα μάτια.

14. Μια άλλη εφεύρεση. Τη νύχτα της Πρωτομαγιάς του 1933 στη Γκεπεού του Χαμπάροβσκ ο Τσεμποταριώφ δεν ανακρινόταν, αλλά ολόκληρη τη νύχτα, **δώδεκα** ώρες, τον **πήγαιναν** για ανάκριση! Εμπρός, πίσω τα χέρια σου! Τον έβγαζαν από το κελί και τον ανέβαζαν βιαστικά στη σκάλα. Τον πήγαιναν στο γραφείο του ανακριτή. Ο δεσμοφύλακας έφευγε. Μα ο ανακριτής όχι μόνο δεν τον ρωτούσε τίποτα, αλλά, χωρίς να δίνη στον Τσεμποταριώφ ούτε τον καιρό να καθίσει, σήκωνε το ακουστικό: «Πάρτε τον κρατούμενο του 107!» Τον έπαιρναν, τον ξαναπήγαιναν στο κελί του. Δεν προλάβαινε να ξαπλώσει στην κουκέτα του και έτριζε πάλι η κλειδαριά: Τσεμποταριώφ! Στην ανάκριση! Πίσω τα χέρια σου! Και αμέσως ύστερα: Πάρτε τον κρατούμενο του 107!

Γενικά οι μέθοδοι του επηρεασμού μπορούν να αρχίσουν πολύ πριν ο κατηγορούμενος φτάσει στο γραφείο του ανακριτή.

15. Η φυλάκιση αρχίζει από το «κουτί», δηλαδή ένα κασόνι ή ένα ντουλάπι. Έναν άνθρωπο, που μόλις τον άρπαξαν από την ελευθερία, μέσα στο φτερούγισμα των εσωτερικών του αντιδράσεων, που είναι έτοιμος να καθαρήσει τη θέση του, να συζητήσει, να αγωνιστή, τον κλείνουν, στο πρώτο του βήμα κιόλας μέσα στη φυλακή, σ' ένα κουτί, καμιά φορά εφοδιασμένο μ' ένα λαμπάκι και μ' ένα σκαμνί, άλλοτε πάλι σκοτεινό και τόσο μικρό, ώστε μόνο όρθιος μπορεί να στέκεται κανείς, όρθιος και στριμωγμένος πίσω από την πόρτα. Και τον κρατάνε εκεί μέσα κάμποσες ώρες, ένα δωδεκάωρο, ένα εικοσιτετράωρο. Ωρες γεμάτες αβεβαιότητα! Μήπως θα τον αφήσουν εντοιχισμένο εδώ για όλη του τη ζωή; Δεν του έχει τύχει τίποτα παρόμοιο άλλοτε, δεν μπορεί να μαντέψει τίποτα! Περνούν οι πρώτες ώρες, ενώ μέσα του βράζει ασταμάτητα ο ανεμοστρόβιλος της ψυχής. Μερικοί χάνουν το κουράγιο τους – και τότε ακριβώς τους υποβάλλουν στην πρώτη ανάκριση! Άλλοι εξαγριώνονται, τόσο το καλύτερο, θα προσβάλουν αμέσως τον ανακριτή, θα κάνουν καμιά απροσεξία και τότε θα είναι πιο εύκολο να τους φορτώσεις κάποια υπόθεση.

16. Όταν δεν έφταναν τα «κουτιά», έκαναν και το εξής. Τη Γιελένα Στρουτίνσκαγια την έβαλαν, στη Νι-Κα-Βε-Ντε του Νοβοτσερκάσκ, να καθίσει σ' ένα σκαμνί στον διάδρομο επί έξι μερόνυχτα, και μάλιστα με τέτοιο τρόπο ώστε να μην ακουμπάει πουθενά, δεν την άφηναν να κοιμηθεί, να ξαπλώσει και να σηκωθεί. Κι αυτό κράτησε έξι μερόνυχτα! Για δοκιμάστε να καθίσετε έτσι έξι ώρες!

Άλλοτε πάλι, σε άλλη παραλλαγή, κάθιζαν τον κρατούμενο σε μια ψηλή καρέκλα, σαν αυτές που έχουν στα εργαστήρια, έτσι που τα πόδια του να μη φτάνουν στο πάτωμα, και να μουδιάζουν. Και τον άφηναν έτσι 8–10 ώρες.

Ή πάλι, στην ανάκριση, καθώς έχουν μπροστά τους τον κατηγορούμενο, τον βάζουν να καθίσει σε μια συνηθισμένη καρέκλα, αλλά με τούτο τον τρόπο: άκρη–άκρη, στο ξύλο (κάνε πιο μπροστά! ακόμα πιο μπροστά!), έτσι που να μην πέφτει, αλλά να τον κόβει το ξύλο σε όλη τη διάρκεια της ανάκρισης. Και δεν του επιτρέπουν να κουνηθεί για μερικές ώρες. Αυτό είναι όλο; Μάλιστα, αυτό είναι όλο. Για δοκιμάστε το!

17. Ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες, το «κουτί» μπορούσε να αντικατασταθεί με έναν **λάκκο μεραρχίας**, όπως γινόταν στα στρατόπεδα της στρατιάς στο Γκοροχεβέτς, στη διάρκεια του Μεγάλου πατριωτικού πολέμου. Έριχναν τον κρατούμενο σ' έναν τέτοιο λάκκο, κάπου τρία μέτρα βαθύ και με δύο μέτρα διάμετρο, και τον άφηναν μερικά μερόνυχτα στο ύπαιθρο, συχνά κάτω από βροχή. Ο λάκκος αυτός του χρησίμευε και σαν κελί και σαν αποχωρητήριο. Και του κατέβαζαν εκεί το ψωμί, τριακόσια γραμμάρια τη μέρα, και το νερό με ένα σχοινάκι. Για φανταστείτε τον εαυτό σας στη θέση του, και μάλιστα αμέσως μετά τη σύλληψη, όταν όλα κοχλάζουν μέσα σας.

Δεν ξέρω αν αυτή η μέθοδος διαδόθηκε τόσο πολύ ύστερα από κοινές οδηγίες που δόθηκαν σε όλα τα Ειδικά Τμήματα του Κόκκινου Στρατού ή γιατί έμοιαζαν οι συνθήκες του καταυλισμού τους. Έτσι, στην 36η μηχανοκίνητη μεραρχία τουφεκιοφόρων, που πήρε μέρος στη μάχη του Χαλχίν–Γκολ και το 1941 στάθμευε στη Μογγολική έρημο, δεν εξηγούσαν τίποτα στον συλλαμβανόμενο, αλλά του έδιναν ένα φτυάρι στο χέρι (αρχηγός του Ειδικού Τμήματος ήταν ο Σαμούλιεφ) και τον πρόσταζαν να σκάψει ένα λάκκο με τις ακριβείς διαστάσεις ενός **τάφου** (περίπτωση συνδυασμού με την ψυχολογική μέθοδο). Όταν ο κρατούμενος έφτανε σε βάθος που περνούσε τη μέση του, του έλεγαν να σταματήσει το σκάψιμο και να καθίσει στον πάτο του λάκκου: έτσι το κεφάλι του δεν φαινόταν καθόλου. Ένας σκοπός φρουρούσε μερικούς τέτοιους λάκκους και φαινόταν πως όλα τριγύρω ήταν έρημα⁷⁶. Σ' αυτή την έρημο κρατούσαν τους ανακρινόμενους ξεσκούφωτους στον μογγολικό καύσωνα τη μέρα και στην παγωνιά τη νύχτα, χωρίς να τους υποβάλλουν σε κανένα βασανιστήριο – υπήρχε λόγος να κοπιάζουν για να τους βασανίζουν; Η μερίδα τους ήταν **εκατό γραμμάρια ψωμί και ένα ποτήρι νερό το εικοσιτετράωρο**. Ο υπολοχαγός Τσουλπενιώφ, σωστός λεβέντης, πυγμάχος, είκοσι ενός έτους, πέρασε ένα ΜΗΝΑ σε έναν τέτοιο λάκκο. Έπειτα από δέκα μέρες γέμισε ψείρες και στις δεκαπέντε μέρες τον κάλεσαν για πρώτη φορά στην ανάκριση.

18. Ο εξαναγκασμός του κρατούμενου **να στέκεται γονατιστός** –με καμιά μεταφορική έννοια, αλλά κυριολεκτικά: να στέκεται γονατιστός και να μην ακουμπάει στις φτέρνες του, αλλά να κρατάει τεντωμένη τη ράχη. Τον αναγκάζουν να στέκεται έτσι στο γραφείο του ανακριτή ή στον διάδρομο επί 12, 24 ή και 48 ώρες. Ο ανακριτής μπορεί να πάει στο σπίτι

του, να κοιμηθεί, να διασκεδάσει. Το σύστημα λειτουργεί θαυμάσια. Δίπλα στον γονατισμένο στέκεται ο σκοπός και οι βάρδιες αλλάζουν⁷⁷. Για ποιους είναι κατάλληλο αυτό το σύστημα; Για εκείνους που έχουν κίολας εξαντληθεί και είναι έτοιμοι να σπάσουν. Καλά αποτελέσματα πετυχαίνει κανείς έτσι με τις γυναίκες. Ο Ιβάνωφ-Ραζούμνικ διηγείται μια παραλλαγή αυτής της μεθόδου: Ο ανακριτής, αφού έβαλε τον νεαρό Λορντκιπανίτζε να γονατίσει, τον κατούρησε στο πρόσωπο! Και ποιο ήταν το αποτέλεσμα; Ο Λορντκιπανίτζε, που δεν είχε υποχωρήσει μπροστά σε τίποτα, τσάκισε από αυτό. Η μέθοδος λοιπόν φέρνει καλά αποτελέσματα και στους περήφανους...

19. Ο απλός εξαναγκασμός του κρατούμενου σε **ορθοστασία**. Μπορείς να τον βάλεις να στέκεται όρθιος μόνο την ώρα της ανάκρισης, γιατί κι αυτό κουράζει και εξασθενίζει. Μπορείς όμως να τον αφήσεις να κάθεται στην ανάκριση, αλλά να τον υποχρεώνεις να στέκεται όρθιος στα διαστήματα μεταξύ των ανακρίσεων (ο σκοπός δίπλα του δεν τον αφήνει να ακουμπάει στον τοίχο και αν τον πάρει ο ύπνος και σωριαστή χάμω, τον αναγκάζει με κλωτσιές να σηκωθεί). Καμιά φορά φτάνει και ένα μόνο εικοσιτετράωρο για να εξασθενήσει ένας άνθρωπος και να **δώσει ό,τι καταθέσεις του ζητήσουν**.

20. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις της αναγκαστικής ακινησίας για 3, 4 ή 5 μερόνυχτα συνήθως δεν **σου δίνουν να πιεις τίποτα**.

Γίνεται ολοένα πιο φανερό η αξία του συνδυασμού των ψυχολογικών και των σωματικών μεθόδων. Είναι επίσης φανερό γιατί όλες οι προηγούμενες μέθοδοι συνδυάζονται με την:

21. **Αϋπνία**, που δεν είχαν εκτιμήσει καθόλου την αξία της στον Μεσαίωνα. Δεν ήξεραν τότε πόσο στενά είναι τα όρια μέσα στα οποία ο άνθρωπος διατηρεί την προσωπικότητά του. Η αϋπνία (και μάλιστα σε συνδυασμό με την ορθοστασία, τη δίψα, τον δυνατό φωτισμό, τον φόβο και την αβεβαιότητα – τι αξίζουν όλα τα άλλα βασανιστήρια μπροστά σ' αυτά;) θολώνει το μυαλό, υποσκάπτει τη θέληση, κάνει τον άνθρωπο να χάνει το «εγώ» του. (Παράδειγμα το «νυστάζω» του Τσέχωφ, μα εκείνη η περίπτωση είναι πολύ πιο ελαφριά, εκεί το κοριτσάκι μπορούσε να ξαπλώσει, να χάσει για λίγο τις αισθήσεις του, κι αυτές οι διακοπές θα φρεσκάρουν σε μια στιγμή σωτήρια το μυαλό του). Ο άνθρωπος παύει πια, εντελώς ή ως ένα βαθμό, να ενεργή συνειδητά και δεν μπορεί κανείς να του αποδώσει την ευθύνη των καταθέσεών του...⁷⁸

Του έλεγαν: «Δεν είστε **ειλικρινής** στις καταθέσεις σας, και γι' αυτό δεν σας επιτρέπεται να κοιμηθείτε!» Καμιά φορά, για να κάνουν το καψόνι ακόμα πιο ραφιναρισμένο, δεν άφηναν όρθιο τον κατηγορούμενο, αλλά τον έβαζαν να **καθίσει σε ένα μαλακό ντιβάνι**, που προδιέθετε ιδιαίτερα για ύπνο (ο σκοπός καθόταν δίπλα του, στο ίδιο ντιβάνι, και τον κλωτσούσε κάθε φορά που εκείνος έκλεινε τα μάτια). Να πως περιγράφει τα συναισθήματά του κάποιο θύμα (που πριν είχε μείνει επί εικοσιτέσσερις ώρες σ' ένα «κουτί» με κοριούς): «Νιώθω ρίγη από τη μεγάλη απώλεια αίματος. Ο βλεννογόνος υμένας των ματιών μου έχει ξεραθεί εντελώς,

λες και κρατάει κάποιος ένα πυρωμένο σίδερο μπροστά τους. Η γλώσσα μου πρήστηκε από τη δίψα και με τιμπάει σαν σκαντζόχοιρος σε κάθε της κίνηση. Αδιάκοποι σπασμοί μου μαχαιρώνουν το λαρύγγι»⁷⁹.

Η αϋπνία είναι θαυμάσιο βασανιστήριο, γιατί δεν αφήνει κανένα ορατό ίχνος, και δεν αποτελεί καν λόγο διαμαρτυρίας, αν γίνει ποτέ καμιά επιθεώρηση, πράγμα εντελώς απίθανο⁸⁰. «Δεν σας άφηναν να κοιμηθείτε; Μα εδώ δεν είναι **θεραπευτήριο!** Και οι συνεργάτες μας έμεναν άγρυπνοι μαζί σας (σωστά, γι' αυτό κοιμόνταν έπειτα όλη τη μέρα). Μπορεί κανείς να πει πως η αϋπνία χρησιμοποιείται τώρα γενικά από όλα τα Όργανα, πως έχει πάψει πια να ανήκει στην κατηγορία των βασανιστηρίων και έχει γίνει κάτι πολύ **συνηθισμένο** στην Κρατική Ασφάλεια, την πετύχαιναν μάλιστα με τρόπο πιο φτηνό, χωρίς να βάζουν καθόλου σκοπούς. Σε όλες τις ανακριτικές φυλακές δεν μπορείς να κοιμηθείς ούτε λεπτό από το εγερτήριο μέχρι το σιωπητήριο (στη Σουχάνοφκα και σε μερικές άλλες σηκώνουν γι' αυτό τον λόγο την ημέρα τις κουκέτες στον τοίχο, ενώ σε άλλες δεν μπορείς απλούστατα να ξαπλώσεις, ούτε και να καθίσεις καν, για να σφαλίσεις τα μάτια σου). Οι μεγαλύτερες ανακρίσεις γίνονται όλες τη νύχτα. Έτσι, αυτόματα, όποιος ανακρίνεται δεν μπορεί να κοιμηθεί πέντε εικοσιτετράωρα τη βδομάδα (τις νύχτες της Κυριακής και της Δευτέρας οι ανακριτές προσπαθούν να ξεκουραστούν οι ίδιοι).

22. Συμπλήρωμα της αϋπνίας είναι η **αλυσιδωτή** ανάκριση. Όχι μόνο δεν κοιμάσαι, αλλά επί τρία-τέσσερα μερόνυχτα σε **ανακρίνουν ασταμάτητα ανακριτές με βάρδιες**.

23. **Το κουτί με τους κοριούς**, που το αναφέραμε κιόλας. Σ' ένα σκοτεινό σανιδένιο ντουλάπι έχουν πολλαπλασιάσει εκατοντάδες, ίσως και χιλιάδες κοριούς. Παίρνουν το σακάκι ή το χιτώνιο του κρατούμενου, και την ίδια στιγμή ρίχνονται πάνω του, κατεβαίνοντας από τα τοιχώματα ή πέφτοντας από το ταβάνι, οι πεινασμένοι κοριοί. Στην αρχή παλεύει άγρια εναντίον τους, τους τσακίζει πάνω του, τους πατάει στον τοίχο, πνίγεται από τη βρώμα τους, σε λίγες ώρες όμως χάνει τις δυνάμεις του και τους αφήνει να ρουφάνε το αίμα του, χωρίς να αντιστέκεται.

24. Τα **απομονωτήρια**. Όσο άσχημο και να είναι το κελί σου, το απομονωτήριο είναι πάντα χειρότερο, κι όταν βρίσκεσαι εκεί, βλέπεις το κελί σου σαν παράδεισο. Στο απομονωτήριο τον άνθρωπο τον βασανίζουν με την πείνα και συνήθως και με το **κρύο** (στη Σουχάνοφκα υπάρχουν και **ζεστά** απομονωτήρια). Στη φυλακή Λεφόρτοβο τα απομονωτήρια δεν θερμαίνονται καθόλου, τα σώματα του καλοριφέρ ζεσταίνουν μόνο τον διάδρομο και σ' αυτό τον «ζεσταμένο» διάδρομο οι δεσμοφύλακες **ΚΙΝΟΥΝΤΑΙ** με τσόχινες μπότες και πατατούκες. Τον κρατούμενο όμως τον γδύνουν, αφήνοντάς τον μόνο με τα εσώρουχα, και καμιά φορά μόνο με το σώβρακο, και πρέπει να μείνει αναγκαστικά ακίνητος (είναι πολύ στενόχωρα εκεί) στο απομονωτήριο ένα εικοσιτετράωρο, τρία, πέντε (ζεστό φαί του δίνουν μόνο την τρίτη μέρα). Τα πρώτα λεπτά σκέφτεσαι: δεν θα μπορέσω να αντέξω ούτε για μια ώρα. Μα από κάποιο θαύμα ο άνθρωπος μπορεί κι αντέχει τα πέντε εικοσιτετράωρά του, ψωνίζοντας

ίσως και κάποια αρρώστια, που τον βασανίζει σε όλη του τη ζωή.

Τα απομονωτήρια είναι διαφόρων ειδών: με υγρασία, με νερό. Μετά τον πόλεμο στις φυλακές του Τσερνόβιτσι κράτησαν ξυπόλυτη τη Μάσα Γκ. δυο ώρες με τα πόδια βουτηγμένα ως **τον αστράγαλο σε παγωμένο νερό**. Ομολόγησε! (Ήταν δεκαοχτώ χρονών. Πόσο λυπάσαι τότε ακόμα τα πόδια σου, και πόσα χρόνια ακόμα έχεις να περάσεις με αυτά!)

25. Μπορεί να θεωρηθεί άραγε σαν ποικιλία του απομονωτηρίου **μια κόχη στον τοίχο, όπου κλείνουν ορθό τον κρατούμενο**; Έτσι βασάνισαν το 1933 τον Σ.Α. Τσεμποταριώφ στη Γκεπεού του Χαμπάροφσκ: τον έκλεισαν γυμνό σε μια τέτοια κόχη από μπετόν, έτσι ώστε δεν μπορούσε να λυγίσει τα γόνατά του, ούτε να τεντώσει ή να τοποθετήσει διαφορετικά τα χέρια του, ούτε καν να γυρίσει το κεφάλι του. Κι αυτό δεν ήταν όλο! Στην κορυφή του κεφαλιού του άρχισε να στάζει κρύο νερό (ίσως να βρήκαν αυτή τη μέθοδο σε καμιά χρηστομάθεια!...) κι έτρεχε σε ρυάκια σε όλο του το σώμα. Φυσικά δεν του είπαν πως όλα αυτά θα κρατούσαν είκοσι τέσσερις ώρες. Δεν ξέρω πόσο αυτό ήταν φοβερό, πάντως εκείνος λιποθύμησε και τον βρήκαν την άλλη μέρα μισοπεθαμένο. Συνήλθε μόνο στο κρεβάτι του νοσοκομείου. Τον συνέφεραν με αμμωνία, με καφεΐνη και με μασάζ. Άργησε πολύ να θυμηθεί πώς βρέθηκε εκεί και τι είχε γίνει την προηγούμενη μέρα. Για έναν ολόκληρο μήνα είχε τέτοια χάλια, ώστε ήταν αδύνατο ακόμα και να τον ανακρίνουν. (Τολμάμε να υποθέσουμε πως αυτή η κόχη με τη συσκευή που έσταζε δεν κατασκευάστηκε μόνο για τον Τσεμποταριώφ. Το 1949 ένας φίλος μου έμεινε στο Ντιεπροπετρόφσκ σε μια παρόμοια κόχη, που δεν έσταζε όμως. Ανάμεσα στο Χαμπάροφσκ και το Ντιεπροπετρόφσκ δεν πρέπει να υποθέσουμε πως θα υπήρχαν κι άλλα παρόμοια σημεία στα 16 χρόνια που μεσολάβησαν;)

26. Έχουμε αναφέρει κιόλας την **πεινά**, όταν περιγράψαμε τις συνδυασμένες μεθόδους. Δεν είναι καθόλου σπάνια μέθοδος: Εξαναγκάζουν τον κρατούμενο να ομολογήσει με την πείνα. Βέβαια το στοιχείο της πείνας, όπως και η χρησιμοποίηση των νυχτερινών ανακρίσεων, περιλαμβάνεται στο γενικό σύστημα επηρεασμού. Η μίζερη μερίδα των 300 γραμμαρίων στις φυλακές το 1933, που δεν ήταν πολεμικός χρόνος, και των 450 γραμμαρίων στη Λουμπιάνκα το 1945, το παιχνίδι της άδειας και της απαγόρευσης της παράδοσης δεμάτων στους κρατούμενους, όλα αυτά εφαρμόζονταν συνέχεια σε όλους, ήταν μέτρα γενικά. Αλλά υπάρχει και η χρησιμοποίηση της έντονης πείνας: έτσι κράτησαν τον Τσουλπενιώφ ένα μήνα με εκατό γραμμάρια ψωμί τη μέρα και έπειτα, μόλις τον έβγαλαν από τον λάκκο, ο ανακριτής Σόκολ έβαλε μπροστά του ένα καζάνι με παχύ μπορς και μισή φρατζόλα άσπρο ψωμί κομμένη στο μάκρος (έχει καμιά σημασία πως είναι κομμένο το ψωμί; Ναι, ο Τσουλπενιώφ επιμένει και σήμερα ακόμα πως ήταν δελεαστικά κομμένο), αλλά δεν τον άφησε ούτε να δοκιμάσει. Πόσο αναχρονιστικά είναι όλα αυτά, πόσο θυμίζουν τη φεουδαρχία ή τους ανθρώπους των σπηλαίων! Το μόνο καινούργιο σ' αυτή τη μέθοδο είναι πως εφαρμόστηκε σε μια σοσιαλιστική κοινωνία! Παρόμοια περιστατικά διηγούνται και άλλοι, είναι κάτι πολύ συνηθισμένο. Θα αναφέρουμε όμως μιαν άλλη περίπτωση με τον

Τσεμποταριώφ, γιατί αντιπροσωπεύει μια συνδυασμένη μέθοδο. Τον κράτησαν επί 72 ώρες στο ανακριτικό γραφείο και το μόνο που του επιτρέπανε ήταν να πηγαίνει στο αποχωρητήριο. Δεν του έδιναν ούτε να φαι, ούτε να πιει (δίπλα του βρισκόταν μια καράφα με νερό), ούτε τον άφηναν να κοιμηθεί. Στο γραφείο βρίσκονταν συνέχεια τρεις ανακριτές. Εργάζονταν με τρεις βάρδιες. Ο ένας έγραφε κάτι συνέχεια (χωρίς να μιλάει και να ενοχλεί καθόλου τον ανακρινόμενο), ο δεύτερος κοιμόταν στο ντιβάνι και ο τρίτος έκοβε βόλτες στο δωμάτιο και μόλις έπιανε τον Τσεμποταριώφ ο ύπνος, τον χτυπούσε. Έπειτα άλλαζαν καθήκοντα. (Μήπως είχαν ξεπέσει σε τέτοιες δουλειές, επειδή δεν τα κατάφερναν καλά;) Ξαφνικά φέρνουν στον Τσεμποταριώφ φαγητό: παχύ ουκρανικό μπουρς, κοτολέτα με τηγανιτές πατάτες και μαύρο κρασί σε κρυστάλλινη καράφα. Μα ο Τσεμποταριώφ, που σιχαινόταν το οινόπνευμα σε όλη τη ζωή του, δεν θέλησε να πιει κρασί όσο κι αν τον ζόρισε ο ανακριτής (και δεν μπορούσε να τον ζορίσει περισσότερο, αυτό θα χαλούσε το παιχνίδι). Μετά το φαγητό του είπαν: «Και τώρα **υπόγραψε αυτά που κατέθεσες μπροστά σε δυο μάρτυρες!**»– δηλαδή αυτά που είχαν συνταχτεί μπροστά σ' έναν κοιμισμένο και σ' έναν ξύπνιο ανακριτή. Από την πρώτη σελίδα κιόλας ο Τσεμποταριώφ πληροφορήθηκε πως είχε στενότερες σχέσεις με όλους τους γνωστούς Ιάπωνες στρατηγούς και πως όλοι αυτοί του είχαν αναθέσει κατασκοπευτικές αποστολές. Ο Τσεμποταριώφ άρχισε να σβήνει τις σελίδες. Τον έσπασαν στο ξύλο και τον έβγαλαν έξω από το γραφείο. Ο άλλος όμως σιδηροδρομικός που είχε πιαστεί μαζί του, ο Μπαλάγκιν, αφού πέρασε από την ίδια διαδικασία, ήπια και το κρασί και πάνω στο ευχάριστο μεθύσι του υπέγραψε, τουφεκίστηκε (Όταν έχεις να φας τρεις μέρες, ένα και μόνο ποτήρι κρασί είναι αρκετό! Και εκεί ήταν ολόκληρη καράφα).

27. **Ξυλοδαρμός** που δεν αφήνει ίχνη. Χτυπούν με λάστιχα, με ματσόλες και με σάκουσ άμμου. Πονάει πολύ όταν σε χτυπάνε στα κόκαλα, όπως και όταν σε κλοτσάει ο ανακριτής με τη μπότα του στο καλάμι, όπου το κόκαλο βρίσκεται σχεδόν στην επιφάνεια. Τον ταξίαρχο Καρπούνιτς – Μπράβεν τον χτυπούσαν 21 μέρες συνέχεια. (Τώρα λει: «Πέρασαν τριάντα χρόνια και μου πονάνε ακόμα όλα τα κόκαλα και το κεφάλι»). Από τις δικές του αναμνήσεις και από τις αφηγήσεις άλλων απαριθμεί 52 τρόπους βασανιστηρίων. Να ένας ακόμα τρόπος: σου στερεώνουν τα χέρια μ' ένα ειδικό εργαλείο πάνω σ' ένα τραπέζι, έτσι που οι παλάμες σου να ακουμπούν καλά στο ξύλο, και σε χτυπούν με τη γωνία του χάρακα στις αρθρώσεις. Σου έρχεται να ουρλιάξεις από τον πόνο! Να ξεχωρίσουμε από τον ξυλοδαρμό το σπάσιμο των δοντιών; (Του Καρπούνιτς του έσπασαν οκτώ)⁸¹. Όπως ξέρουμε, ένα χτύπημα στο ηλιακό πλέγμα σου κόβει την ανάσα, χωρίς να αφήνει το παραμικρό ίχνος. Ο συνταγματάρχης Σίντορωφ στη φυλακή του Λεφόρτοβο έδινε μετά τον πόλεμο κλωτσιές με τη μπότα του στα ανδρικά γεννητικά όργανα (οι ποδοσφαιριστές που έφαγαν μια μπαλιά στους βουβώνες, ξέρουν τι σημαίνει αυτό). Ο πόνος αυτός δεν συγκρίνεται με τίποτα και ο άνθρωπος χάνει συνήθως τις αισθήσεις του⁸².

28. Στη Νι-Κα-Βε-Ντε του Νοβοροσίσκ ανακάλυψαν ένα μηχανάκι για να βγάζουν τα νύχια. Έπειτα, στις μεταγωγές, έβλεπες πολλούς που έρχονταν από εκεί με βγαλμένα νύχια.

29. Και ο ζουρλομανδύας;

30. Και το σπάσιμο της ραχοκοκαλιάς; (έγινε στη Γκεπεού του Χαμπάροφσκ το 1933)

31. Και το χαλινάρι («χελιδόνι»); Αυτή είναι μια μέθοδος από τη φυλακή της Σουχάνοφκα, μα την ξέρουν και στις φυλακές του Αρχαγγέλου (ανακριτής Ίβκωφ το 1940). Περνούν μια τραχιά πετσέτα από το στόμα (σου βάζουν χαλινάρι) και πάνω από την πλάτη σου δένουν τις άκρες της στις φτέρνες σου. Και έτσι, τυλιγμένος σαν ρόδα, μένεις ξαπλωμένος με την κοιλιά για ένα-δυο μερόνυχτα, ενώ η πλάτη σου τρίζει ολόκληρη, χωρίς νερό και χωρίς φαί⁸³.

Είναι ανάγκη να απαριθμήσουμε και άλλα; Μένουν πολλά ακόμα; Και τι δεν βρίσκουν οι τεμπέληδες, οι χορτάτοι, οι αναίσθητοι!...

Αδελφέ μου! Μην καταδικάζεις αυτούς που βρέθηκαν εκεί, που στάθηκαν αδύνατοι και υπέγραψαν αυτά που δεν έπρεπε... Μην τους ρίξεις τον λίθο.

Υπάρχει όμως και κάτι άλλο. Ούτε αυτά τα βασανιστήρια, ούτε και οι πιο «εύκολες» μέθοδοι δεν χρειάζονται για να πετύχεις μια κατάθεση από τους περισσότερους, φτάνει να χώσης στα σιδερένια δόντια σου τα απροετοίμαστα αρνάκια, που λαχταρούν να γυρίσουν στη ζεστή τους φωλιά (στη ζεστή εστία του σπιτιού τους). Είναι τόσο άνισος ο συσχετισμός των δυνάμεων και των θέσεων.

Πόσο διαφορετική, πόσο γεμάτη κινδύνους, σωστή αφρικανική ζούγκλα, μας φαίνεται η παλιά μας ζωή, καθώς τη βλέπουμε από το γραφείο του ανακριτή! Και εμείς τη θεωρούσαμε τόσο απλή!

Εσείς, ο Α. και ο φίλος σας ο Β., γνωρίζετε χρόνια και έχετε απόλυτη εμπιστοσύνη ο ένας στον άλλο. Όταν ανταμώνετε, μιλούσατε ελεύθερα για τη μεγάλη και τη μικρή πολιτική. Και κανένας άλλος δεν ήταν ποτέ μαζί σας, όταν τα λέγατε. Και κανένας δεν μπορούσε να κρυφακούσει τι λέγατε. Και ούτε καταγγείλατε ο ένας τον άλλον ποτέ, κάθε άλλο.

Μα ξαφνικά βάζουν στο μάτι εσάς, τον Α., σας τραβούν από το αυτί αποσπώντας σας από το κοπάδι και σας χώνουν μέσα. Και για κάποιο λόγο, ίσως επειδή κάποιος σας κατήγγειλε, ίσως γιατί φοβηθήκατε για τους δικούς σας, ίσως γιατί δεν σας άφηναν να κοιμηθείτε, ίσως γιατί μείνατε σε κάποιο απομονωτήριο, ξεγράψατε βέβαια τον εαυτό σας, αλλά πήρατε την απόφαση να μην προδώσετε κανέναν άλλο! Και ομολογήσατε, υπογράφοντας τέσσερα πρωτόκολλα, πως είστε άσπονδος εχθρός της σοβιετικής εξουσίας, πως λέγατε ανέκδοτα για τον αρχηγό, πως θα θέλατε να υπήρχαν και δεύτεροι υποψήφιοι στις εκλογές, πως μπήκατε στο παραβάν για να σβήσετε από το ψηφοδέλτιο τον μοναδικό υποψήφιο, αλλά δεν είχε μελάνι το μελανοδοχείο, και ακόμα πως στο ραδιόφωνό σας

υπήρχε και η κλίμακα 16 και, μέσα από τα παράσιτα που βάζουν, προσπαθούσατε να ακούσετε τις δυτικές εκπομπές. Το **δεκαράκι** το έχετε βέβαια εξασφαλισμένο, τα πλευρά σας όμως είναι ακόμα γερά, δεν πάθατε ακόμα πνευμονία, δεν πουλήσατε κανέναν και, όπως φαίνεται, τη γλιτώσατε έξυπνα. Έχετε πει κιόλας στο κελί πως η ανάκρισή σας πλησιάζει στο τέλος.

Μα σταθείτε! Ο ανακριτής, θαυμάζοντας τον γραφικό σας χαρακτήρα, και χωρίς καθόλου να βιάζεται, αρχίζει να συμπληρώνει το υπ' αριθ. 5 πρωτόκολλο. Ερώτηση: Είστε φίλος με τον Β.; Μιλούσατε μαζί του ανοιχτά για την πολιτική; Όχι, δεν του είχα εμπιστοσύνη. Μα ανταμώνετε συχνά; Όχι πολύ συχνά. Πώς όχι πολύ συχνά; Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των γειτόνων σας, μόνο τον τελευταίο μήνα ήρθε στο σπίτι σας στις τάδε, και τάδε, και τάδε του μηνός. Ήρθε; Μπορεί. Και παρατήρησαν πως, όπως πάντα, δεν πίνατε, δεν κάνατε φασαρία, και μιλούσατε τόσο σιγά, ώστε δεν ακουγόσατε ούτε στον διάδρομο. (Αχ, φίλοι, πιέστε! Σπάστε μπουκάλια! Βρίστε πιο δυνατά! Αυτό σας κάνει να φαίνεστε εντάξει άνθρωποι!) – Και τι μ' αυτό; – Πήγατε και εσείς και τον είδατε, του είπατε στο τηλέφωνο: περάσαμε τότε μαζί μια βραδιά με τόσο περιεχόμενο! Έπειτα σας είδαν στο σταυροδρόμι, σταθήκατε μαζί μισή ώρα στο κρύο, τα πρόσωπά σας ήταν βλοσυρά, η έκφρασή σας φαινόταν δυσαρεστημένη, ορίστε, σας τράβηξαν μάλιστα και φωτογραφία σ' εκείνη τη συνάντηση. (Τα τεχνάσματα των πρακτόρων, φίλοι μου, τα τεχνάσματα των πρακτόρων!) Τι λέγατε λοιπόν σ' αυτές τις συναντήσεις σας;

Τι λέγαμε;... Δύσκολη ερώτηση! Η πρώτη σκέψη είναι ότι ξεχάσατε για τι μιλούσατε. Μήπως είστε υποχρεωμένος να θυμάστε; Πολύ καλά, ξεχάσατε την πρώτη σας συζήτηση. Και τη δεύτερη; Και την τρίτη; Ακόμα και τη βραδιά με το περιεχόμενο; Και εκείνη τη συνάντηση στο σταυροδρόμι; Και τις κουβέντες με τον Δ.; Και τις κουβέντες με τον Γ.; Όχι, σκέφτεστε, το «ξέχασα» δεν είναι διέξοδος, δεν μπορείς να στηριχτείς σ' αυτό. Και το ταραγμένο από τη σύλληψη, το σφιγμένο από τον φόβο και θολωμένο από την αϋπνία και την πείνα μυαλό σας ψάχνει: πως να βρω κάτι, όσο πιο αληθοφανές γίνεται, για να ξεγελάσω τον ανακριτή;

Τι λέγατε;... Πολύ καλά, αν μιλούσατε για το χόκεϊ (αυτό είναι το πιο ακίνδυνο θέμα, φίλοι μου!), για τα θηλυκά, ακόμα και για την επιστήμη, τότε μπορείτε να τα επαναλάβετε. (Η επιστήμη δεν απέχει πολύ από το χόκεϊ, μόνο που στην εποχή μας τα πάντα είναι κρυφά στην επιστήμη και μπορούν να σε αρπάξουν με βάση το διάταγμα για τις διαδόσεις). Και αν μιλούσατε πραγματικά για τις συλλήψεις που γίνονται στην πόλη; Ή για τα κολχόζ; (και φυσικά λέγατε κακά, γιατί ποιος λειοκαλά για αυτά;) ή για τη μείωση των παραγωγικών διατιμήσεων; Για μισή ώρα στεκόσαστε κατσούφηδες εκεί στο σταυροδρόμι – τι λέγατε λοιπόν;

Μπορεί να έχουν κιόλας συλλάβει τον Β. (ο ανακριτής σας βεβαιώνει πως ναι, πως κατέθεσε κιόλας εναντίον σας και πως θα σας τον φέρουν τώρα σε αντιπαράσταση). Μπορεί και να βρίσκεται ακόμα ήσυχος στο σπίτι του, αλλά θα τον τραβήξουν σε ανάκριση και θα συγκρίνουν τα λεγόμενά του με τα δικά σας: γιατί είχατε τόσο κατσούφικο ύφος εκεί στο σταυροδρόμι;

Τώρα είναι πια αργά για να βάλετε μυαλό, το καταλάβατε: έτσι όπως είναι η ζωή, κάθε φορά που αποχαιρετιέστε με κάποιον, πρέπει να συμφωνείτε και να θυμάστε καλά: **για τι πράγμα μιλούσαμε σήμερα**; Τότε, όπως και να σας ανακρίνουν, οι καταθέσεις σας θα ταιριάξουν. Μα τώρα που δεν συμφωνήσατε; Όσο να 'ναι, δεν είχατε φανταστεί σε τι ζούγκλα ζούμε.

Αν πείτε πως συνεννοούσατε να πάτε για ψάρεμα; Ο Β. όμως θα πει πως δεν είχε γίνει καθόλου κουβέντα για ψάρεμα και πως μιλούσατε για μαθήματα δι' αλληλογραφίας. Έτσι, χωρίς να κάνετε καθόλου πιο εύκολη την ανάκριση, θα μπερδέψετε τα πράγματα ακόμα πιο πολύ: τι λέγατε; τι λέγατε; τι λέγατε;

Σας περνάει η ιδέα – πετυχημένη ή καταστρεπτική; – πως πρέπει να τα πείτε έτσι, ώστε να είναι όσο πιο κοντά γίνεται με αυτά που ειπώθηκαν στην πραγματικότητα (φυσικά, απαλύνοντας όλα τα κοφτερά σημεία και παραλείποντας όλα τα επικίνδυνα) – λένε πως όταν λες ψέματα, πρέπει να κρατιέσαι όσο γίνεται πιο κοντά στην αλήθεια. Ας ελπίσουμε πως κι ο Β. θα σκεφτεί κι αυτός έτσι, θα διηγηθεί κι αυτός κάτι παρεμφερές, οι καταθέσεις σας θα συμπέσουν κάπως και θα σας αφήσουν ήσυχους.

Θα καταλάβετε ύστερα από πολλά χρόνια πως αυτή η ιδέα δεν ήταν καθόλου φρόνιμη και πως το καλύτερο που είχατε να κάνετε ήταν να παραστήσετε τον πιο απίθανο βλάκα: Σφάξτε με, αλλά δεν θυμάμαι ούτε μια μέρα από τη ζωή μου. Μα έχετε να κοιμηθείτε τρία εικοσιτετράωρα. Μόλις βρίσκετε τη δύναμη να παρακολουθείτε τη σκέψη σας και να προσέχετε να μην εκφράσετε τίποτα με το πρόσωπό σας. Και δεν σας αφήνουν ούτε λεπτό να σκεφτείτε. Και δυο ανακριτές μαζί (τους αρέσει να ανταλλάσσουν επισκέψεις) σας καρφώνουν με τα μάτια: τι λέγατε; τι λέγατε; τι λέγατε;

Και καταθέτετε: μιλούσαμε για τα κολχόζ (πως δεν έχουν τακτοποιηθεί όλα ακόμα, αλλά πως γρήγορα θα τακτοποιηθούν). Μιλούσαμε για τη μείωση των διατιμήσεων. Τι ακριβώς λέγατε; Χαρήκατε που τις μειώσανε; Μα οι κανονικοί άνθρωποι δεν μπορούν να μιλούν έτσι, είναι απίθανο. Για να τα πείτε λοιπόν με μεγάλη αληθοφάνεια, λετε πως παραπονιόσαστε λιγάκι, πως σας πιέζουν λιγάκι με τις διατιμήσεις.

Μα ο ανακριτής γράφει το πρωτόκολλο μόνος του, το μεταφράζει στη **δική του** γλώσσα: σ' αυτή τη συνάντησή μας συκοφαντούσαμε την πολιτική του κόμματος και της κυβέρνησης σχετικά με τις αμοιβές.

Και θα έρθει κάποτε η ώρα που ο Β. θα σας κάνει παράπονα: Βρε κουτέ, και εγώ που τους είπα πως συμφωνούσαμε να πάμε για ψάρεμα...

Μα εσείς θέλατε να φανείτε πιο έξυπνος και πιο πονηρός από τον ανακριτή! Η σκέψη σας είναι γρήγορη και οξύτατη! Εσείς οι διανοούμενοι! Και το παρακάνατε...

Στο «Έγκλημα και Τιμωρία» ο Πορφύρι Πετρόβιτς κάνει στον

Ρασκόλνικωφ μίαν εξαιρετικά λεπτή παρατήρηση, που μόνο κάποιος που πέρασε ο ίδιος από αυτό το παιχνίδι της γάτας και του ποντικού μπορούσε να τη σκεφτεί: Όταν πρόκειται για σας, τους διανοούμενους, δεν έχω καν ανάγκη να χτίσω τη δική μου παραλλαγή – θα τη χτίσετε μόνοι σας και θα μου τη φέρετε έτοιμη. Μάλιστα, έτσι είναι! Ένας μορφωμένος άνθρωπος δεν μπορεί ν' απαντάει με τη χαριτωμένη ασυναρτησία του «κακούργου» του Τσέχωφ. Θα προσπαθήσει οπωσδήποτε να κατασκευάσει μίαν ιστορία με ειρμό, όσο ψεύτικη κι αν είναι.

Αλλά ο χασάπης, ο ανακριτής, δεν πιάνει αυτό τον ειρμό, πιάνει μόνο δυο-τρεις μικρές φράσεις. Αυτός, βλέπετε, ξέρει τι κάνει. Ενώ εμείς δεν είμαστε προετοιμασμένοι για τίποτα!...

Μας διαφωτίζουν και μας προετοιμάζουν από τα μικράτα μας για την ειδικότητά μας, για τις υποχρεώσεις που έχουμε σαν πολίτες, για τη στρατιωτική θητεία, για τη φροντίδα του σώματός μας, για την καλή συμπεριφορά, ακόμα και για την κατανόηση του ωραίου (αυτό όχι και τόσο). Αλλά ούτε η μόρφωση, ούτε η ανατροφή, ούτε η πείρα δεν μας προετοιμάζουν καθόλου για τη μεγαλύτερη δοκιμασία της ζωής μας: τη σύλληψη για το τίποτα και την ανάκριση για το τίποτα! Τα μυθιστορήματα, τα θεατρικά έργα, οι κινηματογραφικές ταινίες (οι ίδιοι οι συγγραφείς τους θα έπρεπε να πιουν το ποτήρι του ΓΚΟΥΛΑΓΚ!) μας παρουσιάζουν εκείνους που θα μπορούσαμε να συναντήσουμε στα ανακριτικά γραφεία σαν ιππότες της αλήθειας και της φιλανθρωπίας, σαν πραγματικούς πατέρες μας. Και τι δεν μας λένε στις διαλέξεις! Και μάλιστα μας αναγκάζουν να τις παρακολουθούμε! Κανείς όμως δεν κάνει διάλεξη για την πραγματική και τη διευρυνόμενη σημασία των ποινικών κωδίκων, μα και οι ίδιοι οι κώδικες δεν υπάρχουν στα ράφια των βιβλιοθηκών, δεν τους πουλάνε στα περίπτερα, δεν πέφτουν στα χέρια της ξένοιαστης νεολαίας.

Μας φαίνεται σαν παραμύθι σχεδόν το ότι κάπου μακριά, σε άλλες χώρες, ο κατηγορούμενος μπορεί να ζητήσει τη βοήθεια ενός δικηγόρου. Αυτό σημαίνει πως στην πιο δύσκολη στιγμή του αγώνα, μπορεί να έχει κοντά του ένα φωτεινό πνεύμα, που κατέχει όλους τους νόμους!

Η βάση της ανάκρισης στη χώρα μας βρίσκεται στο πώς να στερήσει από τον κατηγορούμενο ακόμα και τη γνώση των νόμων.

Σας παρουσιάζουν το τελικό κατηγορητήριο... (Κάπως έτσι: «Υπογράψτε». «Μα δεν συμφωνώ». «Υπογράψτε». «Μα δεν φταίω σε τίποτα!»)... κατηγορείστε σύμφωνα με τα άρθρα 58-10, μέρος 2ο, και 58-11 του Ποινικού Κώδικα της ΡΣΟΣΔ (Ρωσικής Σοβιετικής Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας). Υπογράψτε! – Μα τι λένε αυτά τα άρθρα; Δώστε μου να διαβάσω τον Κώδικα! – Δεν τον έχω. – Τότε πάρτε τον από τον προϊστάμενο του τμήματος! – Δεν τον έχει ούτε αυτός. Υπογράψτε! – Σας παρακαλώ να μου τον δείξετε. – Δεν έχουμε καμιά υποχρέωση να σας τον δείξουμε. Έχει γραφή για μας και όχι για σας. Άλλωστε δεν σας χρειάζεται καθόλου, θα σας το εξηγήσω με δυο λόγια: αυτά τα άρθρα αναφέρουν ακριβώς αυτά για τα οποία φταίτε. Και εσείς θα υπογράψετε

τώρα όχι ότι συμφωνείτε, αλλά ότι διαβάσατε το κατηγορητήριο, όπως σας το παρουσιάζουμε.

Σε κάποιο από τα χαρτάκια βλέπετε κάποια στιγμή έναν καινούργιο συνδυασμό γραμμάτων: Π.Δ.Κ. Γίνεστε επιφυλακτικός: σε τι διαφέρει το Π.Δ.Κ. από το Π.Κ. (Ποινικός Κώδικας); Αν πετύχατε τον ανακριτή στα κέφια του, θα σας εξήγησε πως αυτό σημαίνει: Ποινικός Δικονομικός Κώδικας. Πώς; Ωστε δεν υπάρχει ένας, αλλά δύο ολόκληροι κώδικες, που σας είναι άγνωστοι τούτη την ώρα που άρχισαν να σας ξεκάνουν σύμφωνα με τις διατάξεις τους!

... Πέρασαν από τότε δέκα χρόνια, κι έπειτα άλλα δεκαπέντε. Πυκνά χορτάρια σκέπασαν τον τάφο της νιότης μου. Τέλειωσαν τα χρόνια της ποινής μου, ακόμα και η επ' αόριστον εξορία. Και πουθενά, ούτε στα «εκπολιτιστικά-μορφωτικά» τμήματα των στρατοπέδων, ούτε στις περιφερειακές βιβλιοθήκες, ακόμα και στις κάπως μεγάλες πόλεις, πουθενά δεν είδα στα μάτια μου, πουθενά δεν κράτησα στα χέρια μου, ούτε μπόρεσα να αγοράσω, να βρω, ακόμα και να ΖΗΤΗΣΩ τον Κώδικα του σοβιετικού δικαίου!⁸⁴. Και οι εκατοντάδες των γνωστών μου κρατουμένων, που πέρασαν από ανάκριση, δίκη, και όχι μια φορά, που έζησαν στα στρατόπεδα και στην εξορία, κανένας τους δεν είδε επίσης αυτό τον κώδικα, ούτε τον έπιασε ποτέ στα χέρια του!

Και μόνο όταν αυτοί οι δυο κώδικες συμπλήρωναν τις τελευταίες μέρες της τριακονταπεντάχρονης ύπαρξής τους και έπρεπε από μέρα σε μέρα να αντικατασταθούν με καινούργιους, μόνο τότε τους είδα, δυο άδετα αδελφάκια, τον Π.Κ. και τον Π.Δ.Κ., σ' ένα περίπτερο του μετρό της Μόσχας (είχαν αποφασίσει να τους ξεπουλήσουν, γιατί δεν τους είχαν πια ανάγκη).

Και σήμερα ακόμα συγκινούμαι όταν διαβάζω, λόγου χάριν στον Π.Δ.Κ.:

Άρθρο 136 – Ο ανακριτής δεν έχει δικαίωμα να εξαναγκάζει τον κατηγορούμενο να προβεί σε κατάθεση ή σε ομολογία χρησιμοποιώντας βία ή απειλές. (Ακριβώς, λες και καθρεφτίζονταν στο νερό!)

Άρθρο 111 – Ο ανακριτής είναι υποχρεωμένος να εξακριβώνει όλα τα στοιχεία, καθώς και εκείνα που δικαιολογούν τον κατηγορούμενο και ελαφρύνουν την ένοχλή του.

(«Μα εγώ εγκατέστησα τη σοβιετική εξουσία τον Οκτώβρη! Εγώ τουφέκισα τον Κολτσάκ!... Εγώ αφάνισα τους κουλάκους!... Εγώ εξοικονόμησα δέκα εκατομμύρια ρούβλια για την κυβέρνηση!... Εγώ πληγώθηκα δυο φορές στον τελευταίο πόλεμο!... Εγώ παρασημοφορήθηκα τρεις φορές!...

ΔΕΝ ΣΑΣ ΔΙΚΑΖΟΥΜΕ ΓΙ' ΑΥΤΑ! – αποφαίνεται η ιστορία με το στόμα του ανακριτή, που δείχνει τα δόντια του σ' ένα αγριωπό χαμόγελο. – Τα καλά που κάνατε δεν έχουν καμιά σχέση με την υπόθεση).

Άρθρο 139. Ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να γράφει την κατάθεση μόνος του, και δικαιούται να ζητήσει να επιφέρει διορθώσεις στο πρωτόκολλο που γράφει ο ανακριτής.

(Αχ, να το ξέραμε εκείνο τον καιρό! Ή, για να εκφραστούμε πιο σωστά: να ήταν έτσι πραγματικά! Εμείς όμως ζητούσαμε

για χάρη από τον ανακριτή, και πάντα του κάκου, να μη γράφει: «οι αισχρές συκοφαντικές επινοήσεις μου», αλλά «οι λανθασμένες εκφράσεις μου», να μη γράφει «η κρυφή μας αποθήκη όπλων» αλλά «το σκουριασμένο φιλανδικό μαχαίρι μου»).

Ω, αν διδάσκανε πρώτα, σ' αυτούς που ανακρίνουν, την επιστήμη των φυλακών! Αν έκαναν πρώτα μιαν ανάκριση-δοκιμή, πριν από την πραγματική ανάκριση... Με τους **επαναληπτικούς**, που έπιασαν το 1948, δεν χρειαζόταν να παίξουν αυτό το ανακριτικό παιχνίδι – θα ήταν εντελώς περιττό. Μα οι **πρωτάρηδες** δεν έχουν πείρα, δεν έχουν γνώσεις! Ούτε και έχουν κανένα να τους συμβουλέψει.

Η απομόνωση του κατηγορουμένου! Είναι άλλη μια προϋπόθεση για να πετύχει η άδικη ανάκριση! Όλος ο μηχανισμός της πρέπει να πέσει πάνω σε μια ξεμοναχιασμένη, κλονισμένη θέληση και να τη συντρίψει. Από τη στιγμή της σύλληψής του και σε όλη την πρώτη **αποφασιστική** περίοδο της ανάκρισης, ο κρατούμενος πρέπει να βρίσκεται σε ιδεώδεις συνθήκες απομόνωσης: στο κελί, στον διάδρομο, στις σκάλες, στα γραφεία, δεν πρέπει να συναντηθεί πουθενά με ομοίους του, δεν πρέπει από κανένα χαμόγελο, από κανένα βλέμμα, να αντλήσει κάποια συμπόνια, συμβουλή ή υποστήριξη. Τα **Όργανα** κάνουν το παν για να του φαίνεται σκοτεινό το μέλλον και διαστρεβλώνουν το παρόν: τον κάνουν να πιστεύει πως πιασθήκανε οι συγγενείς και οι φίλοι του και πως βρέθηκαν πειστήρια σε βάρος του. Κάνουν ό,τι μπορούν για να μεγαλοποιούν τις δυνατότητες που έχουν να τιμωρήσουν αυτόν και τους δικούς του, του παρουσιάζουν μεγαλοποιημένα τα δικαιώματά τους να του δώσουν συγχώρεση (δικαιώματα που στην πραγματικότητα τα Όργανα δεν έχουν ούτε κατά διάνοια). Προσπαθούν να συνδυάσουν την ειλικρίνεια της «μετάνοιας» με τον μετριασμό της ποινής και με τις συνθήκες της ζωής στο στρατόπεδο (τέτοιος συνδυασμός δεν υπήρξε ποτέ). Σ' εκείνο το σύντομο διάστημα, που ο κρατούμενος είναι αναστατωμένος, καταπονημένος, όχι κύριος των πράξεών του, προσπαθούν να του πάρουν όσες περισσότερες ανεπανόρθωτες καταθέσεις μπορούν, να μπερδέψουν όσα γίνεται περισσότερα άτομα, που δεν φταίνε σε τίποτα (μερικοί χάνουν σε τέτοιο σημείο το κουράγιο τους, ώστε ζητάνε να μην τους διαβάσουν καν το πρωτόκολλο, γιατί δεν έχουν τη δύναμη να το ακούσουν, μα να τους το δώσουν μόνο να το υπογράψουν), και τότε μόνο θα τον βγάλουν από την απομόνωση και θα τον μεταφέρουν σ' ένα θάλαμο, όπου για μεγάλη του απελπισία θα ανακαλύψει πολύ αργοπορημένα και θα αναμετρήσει τα σφάλματά του.

Και είναι δυνατό να μην κάνης σφάλματα σε μια τέτοια μονομαχία; Ποιος είναι εκείνος που δεν θα έκανε λάθη;

Είπαμε «σε ιδεώδεις συνθήκες απομόνωσης». Την εποχή όμως που παραγέμιζαν τις φυλακές, το 1937 (μα και το 1945), αυτές οι ιδεώδεις συνθήκες απομόνωσης ήταν αδύνατο να εξασφαλισθούν. Από τις πρώτες ώρες σχεδόν της σύλληψής του, ο κρατούμενος βρισκόταν σ' έναν κατάμεστο κοινό θάλαμο.

Μα κι αυτή η κατάσταση είχε και ορισμένα πλεονεκτήματα, που καλύπτανε τις ελλείψεις της. Οι υπερπλήρεις θάλαμοι όχι μόνο αντικαθιστούσαν τα μοναχικά κελιά, αλλά και αποδείχτηκε πως ήταν πρώτης τάξεως βασανιστήριο, πολύτιμο κυρίως, γιατί διαρκούσε ολόκληρα μερόνυχτα και βδομάδες, χωρίς να καταβάλει καμιά προσπάθεια γι' αυτό ο ανακριτής: οι κρατούμενοι βασανίζονταν από τους ίδιους τους κρατούμενους! Στριμώχνανε στους θαλάμους τόσο πολλούς, ώστε δεν υπήρχε ένα κομματάκι δάπεδο για τον καθένα, δεν μπορούσαν καλά-καλά να μετακινηθούν, τσαλαπατούσε ο ένας τον άλλον και καθόταν ο ένας πάνω στα πόδια του άλλου. Έτσι στα Κ.Π. 3 (κελιά προφυλάκισης) του Κισινιέφ έχωσαν το 1945 σε ένα κελί απομονώσεως ΔΕΚΑΟΚΤΩ ανθρώπους, στο Λουγκάνσκ το 1937 ΔΕΚΑΠΕΝΤΕ⁸⁵, ενώ ο Ιβάνωφ-Ραζούμνικ έμενε το 1938 στο Μπουτύρκι σε έναν θάλαμο για 25 άτομα μαζί με ΕΚΑΤΟΝ ΣΑΡΑΝΤΑ (τα αποχωρητήρια ήταν τόσο φορτωμένα, ώστε πήγαιναν εκεί τους κρατούμενους μόνο μια φορά το εικοσιτετράωρο, ακόμα και τη νύχτα καμιά φορά· το ίδιο γινόταν και στον περίπατο!)⁸⁶. Ο ίδιος υπολόγισε πως στο «σκυλάδικο» υποδοχής της Λουμπιάνκα, για βδομάδες ολόκληρες, αναλογούσε από 1 τετρ. μέτρο χώρος για ΤΡΕΙΣ ανθρώπους (υπολογίστε, βουλευτείτε!)⁸⁷. Το «σκυλάδικο» δεν είχε ούτε παράθυρα, ούτε εξαερισμό, και με τη θερμότητα από τα σώματα και τις αναπνοές η θερμοκρασία ανέβαινε στους 40-45 βαθμούς (!). Όλοι κάθονταν μόνο με τα σώβρακα (βάζοντας τα χειμωνιάτικα ρούχα τους από κάτω), τα γυμνά τους κορμιά ήταν συμπιεσμένα και από τον ξένο ιδρώτα το δέρμα πάθαινε έκζεμα. Έτσι έμεναν ΒΔΟΜΑΔΕΣ ολόκληρες, χωρίς να τους παρέχουν ούτε αέρα, ούτε νερό (εκτός από το συσσίτιο και το τσάι το πρωί)⁸⁸.

Και όταν, μαζί με όλα αυτά, η βούτα αντικαθιστούσε το βγάλσιμο από το κελί για τις σωματικές ανάγκες όλων των ειδών (ή όταν, αντίθετα, από το ένα βγάλσιμο μέχρι το άλλο δεν υπήρχε καμιά βούτα στο κελί, όπως γινόταν σε μερικές φυλακές της Σιβηρίας), όταν έτρωγαν κατά τετράδες από την ίδια καραβάνα ή ο ένας στα γόνατα του άλλου, κι όταν τραβολογούσαν ολοένα κάποιον από μέσα για ανάκριση, και έσπρωχναν κάποιον άλλο μέσα στο κελί δαρμένο, άυπνο και τσακισμένο, η όψη αυτού του τσακισμένου ανθρώπου έπειθε πολλούς πολύ καλύτερα από τις φοβέρες του ανακριτή. Σε άλλους πάλι, που δεν τους καλούσαν μήνες ολόκληρους, κάθε είδους θάνατος και κάθε είδους στρατόπεδο φαινόταν προτιμότερο από την κουβαριασμένη στάση τους – λετε όλα αυτά να μην αντικαθιστούσαν εντελώς τη θεωρητικά ιδανική απομόνωση; Και μέσα σ' αυτό το σώριασμα των ανθρώπων δεν μπορούσες ν' αποφασίσεις πάντα ποιον να εμπιστευτείς και δεν έβρισκες πάντα ποιον να συμβουλευτής. Και πιστεύεις πιο εύκολα στα βασανιστήρια και στον ξυλοδαρμό όχι όταν ο ανακριτής σε απειλή με αυτά, αλλά όταν σου το λένε τα ίδια τα θύματα.

Από τα ίδια τα θύματα μαθαίνεις πως σου κάνουν ένα αλμυρό κλύσμα από το λαρύγγι και σε αφήνουν ύστερα για ένα εικοσιτετράωρο στο «κουτί» να σε βασανίζει η δίψα (Καρπούνιτς). Ή σου γδέρνουν με τρίφτη την πλάτη ώσπου να ματώσει και την αλείβουν έπειτα με νέφτι (ο ταξίαρχος Ρούντολφ Πίντσωφ έπαθε και το ένα και το άλλο και, εκτός από αυτά, του μπήγανε βελόνες κάτω από τα νύχια και τον ανάγκαζαν να πει τόσο νερό, ώσπου πρηζόταν, γιατί του ζητούσαν να υπογράψει ένα πρωτόκολλο ότι **ήθελε**, στην παρέλαση για την επέτειο της Οκτωβριανής Επανάστασης, να κινηθεί μια θωρακισμένη ταξιαρχία εναντίον της κυβέρνησης)⁸⁹. Και από τον Αλεξάντρωφ, πρώην διευθυντή του καλλιτεχνικού τμήματος της Πανερωσιακής Επιτροπής Πολιτιστικών Σχέσεων, που με σπασμένη τη ραχοκοκαλιά του γέρνει στο πλάι και δεν μπορεί να συγκρατήσει τα δάκρυά του, μαθαίνει κανείς πως ΧΤΥΠΑΕΙ (το 1948) ο ίδιος ο Αμπακούμωφ.

Ναι, ναι, ο ίδιος ο υπουργός της Κρατικής Ασφάλειας Αμπακούμωφ δεν περιφρονεί καθόλου αυτή τη χοντροδουλειά (ο Σουβόρωφ στην πρώτη γραμμή!), δεν διστάζει να πιάνει στο χέρι του το λαστιχένιο μαστίγιο. Ο αντικαταστάτης του, ο Ριούμιν, δέρνει ακόμα πιο ευχαρίστως. Το κάνει στις φυλακές της Σουχάνοφκα, στο «στρατηγικό» ανακριτικό γραφείο. Το γραφείο αυτό έχει στους τοίχους επένδυση σε απομίμηση καρυδιάς, μεταξωτά παραπετάσματα στις πόρτες και στα παράθυρα, και ένα μεγάλο περσικό χαλί στο πάτωμα. Για να μη λερώσουν αυτό το ωραίο κομμάτι, έστρωναν πάνω στο χαλί έναν βρώμικο διάδρομο με λεκέδες από αίμα για τον κρατούμενο που θα δέρνανε. Στον ξυλοδαρμό, τον Ριούμιν δεν τον βοηθούσε κανένας δεσμοφύλακας, αλλά ένας συνταγματάρχης. «Έτσι λοιπόν;» λει ευγενικά ο Ριούμιν και χαϊδεύει ένα λαστιχένιο μαστίγιο με πάχος κάπου τεσσερισήμισι πόντους. «Αντέξατε περίφημα στη δοκιμασία της αϋπνίας» – (ο Αλ-ντρ Ντ. κατάφερε να κρατήσει ένα μήνα χωρίς ύπνο. Κοιμόταν ενώ στεκόταν όρθιος) – «θα δοκιμάσουμε τώρα το μαστίγιο. Σε μας δεν αντέχουν περισσότερο από δυο-τρεις παρτίδες. Κατεβάστε τα παντελόνια σας και ξαπλώστε στον διάδρομο». Ο συνταγματάρχης κάθεται στην πλάτη του θύματος. Ο Α. Ντ. ετοιμάζεται να **μετρήσει** τα χτυπήματα. Δεν ξέρει ακόμα τι σημαίνει χτύπημα με λαστιχένιο μαστίγιο στο ισχιακό νεύρο, όταν οι γλουτοί έχουν αδυνατίσει έπειτα από μακροχρόνια αστία. Δεν πονάει μόνο το μέρος που δέχεται το χτύπημα, από τον πόνο το κεφάλι ανοίγει στα δυο. Από το πρώτο κιάλας χτύπημα το θύμα τρελαίνεται από τον πόνο και σπάζει τα νύχια του πάνω στον διάδρομο. Ο Ριούμιν χτυπάει και προσπαθεί να πετύχει το σωστό μέρος. Ο συνταγματάρχης πιέζει με όλο τον παχύσαρκο όγκο του – σ' αυτή τη δουλειά ταιριάζει θαυμάσια να παραστέκονται στον παντοδύναμο Ριούμιν οι επωμίδες με τα τρία αστέρια! (Έπειτα από αυτή την παρτίδα το θύμα δεν μπορεί να περπατήσει καθόλου, αλλά δεν τον μεταφέρουν σηκωτό, τον σέρνουν στο πάτωμα. Οι γλουτοί του πρήζονται σε λίγο σε τέτοιο βαθμό, ώστε του είναι αδύνατο να κουμπώσει το παντελόνι του, σημάδια όμως δεν μένουν σχεδόν καθόλου. Τον πιάνει φοβερή ευκοιλιότητα και, καθισμένος στη βούτα, στο μοναχικό του κελί, ο Ντ. γελάει σαν παλαβός. Τον περιμένει ακόμα μια δεύτερη παρτίδα, και μια τρίτη. Το δέρμα του θα σκάση, ο εξαγριωμένος Ριούμιν θα αρχίσει να τον χτυπάει στην κοιλιά, θα του σπάσει το περιτόναιο και τα έντερα θα κυλήσουν έξω, σαν τεράστια

κήλη. Θα μεταφέρουν τότε τον κρατούμενο με περιτονίτη στο νοσοκομείο του Μπουτύρκι και θα σταματήσουν προσωρινά τις προσπάθειες για να τον αναγκάσουν να κάνει μιαν ατιμία).

Έτσι μπορούν να σε βασανίσουν και σένα! Ύστερα από κάτι τέτοια φαίνεται σαν χάνδι πατρικό, όταν ο ανακριτής Ντανίλωφ του Κισινιέφ χτυπάει τον ιερέα Βίκτορα Σιπάλνικωφ με την τσιμπίδα στον σβέρκο και τον τραβολογάει από τις κοτσίδες. (Είναι πολύ βολικό να τραβολογάς έτσι τους παπάδες. Τους λαϊκούς πάλι μπορείς να τους πιάνεις από τα γένια και να τους τραβάς από τη μια γωνιά του γραφείου στην άλλη. Τον Ρίχαρντ Οχόλα, τον Φινλανδό ερυθροφρουρό, που έλαβε μέρος στο κυνήγι του Σίντνεϋ Ρέιλυ και ήταν διοικητής λόχου στην καταστολή της εξέγερσης στην Κρονστάνδη, τον σήκωναν από το τεράστιο μουστάκι του, και τον κρατούσαν έτσι δέκα λεπτά, ώστε να μην αγγίζουν στο πάτωμα τα πόδια του).

Το πιο τρομερό όμως που μπορούν να σου κάνουν είναι τούτο: να σε γδύσουν από τη μέση και κάτω, να σε βάλουν ανάσκελα στο πάτωμα, να σου ανοίξουν τα πόδια, να καθίσουν πάνω τους τα τσιράκια (κάτι σπουδαίοι λοχίες) πιάνοντάς σου τα χέρια, και ο ανακριτής – ούτε οι γυναίκες ανακριτές δεν περιφρονούσαν αυτό το βασανιστήριο – να στέκεται ανάμεσα στα πόδια σου και με την άκρη της μπότας του (ή της γόβας της) σιγά-σιγά, στην αρχή ελαφρά κι έπειτα ολοένα πιο δυνατά, να μαγκώνει στο πάτωμα αυτό που κάποτε σε έκανε άντρα, να σε κοιτάζει στα μάτια και να επαναλαμβάνει, να επαναλαμβάνει συνέχεια τις ερωτήσεις του και τις προτάσεις του για προδοσία. Αν πατήσει πριν της ώρας λιγάκι πιο δυνατά, σου μένουν ακόμα δεκαπέντε δευτερόλεπτα για να φωνάξεις πως τα παραδέχεσαι όλα, πως είσαι έτοιμος να χώσης μέσα και τους είκοσι ανθρώπους που σου ζητούν, ή να συκοφαντήσεις από τον τύπο ό,τι όσιο και ιερό σου ζητήσουν...

Και ας σε κρίνει ο Θεός, όχι οι άνθρωποι...

–Δεν υπάρχει άλλη διέξοδος! Πρέπει να τα ομολογήσεις όλα! – ψιθυρίζουν οι βαλτοί, που τους χώνουν στα κελιά.

–Ένα είναι το συμφέρον μας: να διατηρήσουμε την υγεία μας! – λένε οι λογικοί.

–Δεν θα σου περάσουν άλλα δόντια – σου κουνάει το κεφάλι εκείνος που δεν έχει πια δόντια.

–Θα σε καταδικάσουν έτσι κι αλλιώς, είτε ομολογήσεις είτε δεν ομολογήσεις – βγάζουν το συμπέρασμα αυτοί που μπήκαν στο νόημα της υπόθεσης.

–Εκείνους που δεν υπογράφουν, τους τουφεκίζουν! – προβλέπει κάποιος άλλος σε μια γωνιά. – Για να εκδικηθούν. Για να μη μείνει κανένα ίχνος για το πώς γίνεται η ανάκριση.

–Κι αν πεθάνεις στο ανακριτικό γραφείο, θα αναγγείλουν στους συγγενείς σου: καταδικάστηκε σε στρατόπεδο, χωρίς δικαίωμα αλληλογραφίας. Κι ας τους να ψάχνουνε.

Αν σκέφτεσαι όμως ορθόδοξα, θα σε πλησιάσει ένας άλλος ορθόδοξος και, ρίχνοντας ολόγυρα πονηρές ματιές, μήπως ακούσει κανένας αμύητος, θα αρχίσει να σου λει θερμά στο αυτί:

–Είναι χρέος μας να υποστηρίξουμε τη σοβιετική ανάκριση. Η κατάσταση είναι αγωνιστική. Φταιμε εμείς οι ίδιοι: Υπήρξαμε πολύ μαλακοί, και να γέμισε η χώρα με αυτή τη σαπίλα. Διεξάγεται ένας σκληρός μυστικός πόλεμος. Και εδώ ακόμα ολόγυρά μας είναι εχθροί – τους ακούς πως εκφράζονται; Δεν είναι υποχρεωμένο το κόμμα να δικαιολογείται στον καθένα μας – πώς και γιατί. Αφού λοιπόν το ζητάνε, πρέπει να υπογράψουμε.

Κρυφοπλησιάζει ακόμα ένας ορθόδοξος:

–Υπέγραψα για τριάντα πέντε άτομα, για όλους τους γνωστούς μου. Και σας το ίδιο σας συμβουλεύω: Δώστε όσα περισσότερα ονόματα μπορείτε, τραβήξτε μαζί σας όσους περισσότερους μπορείτε!

Μα αυτό ακριβώς ζητάνε τα Όργανα! Η ευσυνειδησία του Ορθόδοξου και οι σκοποί της Νι-Κα-Βε-Ντε συμπίπτουν φυσικά. Η Νι-Κα-Βε-Ντε χρειάζεται ακριβώς αυτή τη βεντάλια των ονομάτων, αυτό τον πλατύ πολλαπλασιασμό τους. Αυτό είναι και απόδειξη για την ποιότητα της δουλειάς τους και παλούκια για το πέταγμα καινούργιων βρόχων. «Τους συνενόχους! Τους συνενόχους! Τους ομοϊδεάτες!» φώναζαν προσπαθώντας επίμονα να τους ξεζουμίσουν όλους. (Λένε πως ο Ρ. Ράλωφ ονόμασε σαν συνενοχό του τον καρδινάλιο Ρισελιέ, το έγγραψαν και στο πρωτόκολλο – και μέχρι την ανάκριση που έγινε για την αποκατάστασή του το 1956, κανείς δεν παραξενεύτηκε γι' αυτό).

Και με την ευκαιρία ας πούμε και δυο λόγια για τους ορθόδοξους: Για ένα τέτοιο ΞΕΚΑΘΑΡΙΣΜΑ χρειαζόταν ένας Στάλιν, ναι, μα χρειαζόταν και ένα τέτοιο κόμμα: οι περισσότεροι από αυτούς που είχαν την εξουσία στα χέρια τους, ως την τελευταία στιγμή που τους συλλάβανε και τους ίδιους, συλλαμβάνανε αλύπητα τους άλλους, αφανίζοντας, με βάση τις ίδιες οδηγίες, τους ομοίους τους και παραδίνοντας για εξόντωση οποιονδήποτε χτεσινό φίλο ή συμπολεμιστή τους. Όλοι οι επιφανείς μπολσεβίκοι, που τους έχουν στεφανώσει τώρα με τον φωτοστέφανο του μάρτυρα, πρόλαβαν να χρηματίσουν δήμιοι άλλων μπολσεβίκων (χωρίς και να λογαριάσουμε πως πριν από αυτό όλοι τους χρημάτισαν δήμιοι των εξωκομματικών). Ίσως και να ΧΡΕΙΑΖΟΤΑΝ το 1937, για να αποδειχθεί πόσο λίγο αξίζει η ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑ τους, που τόσο πολύ ξιπάζονταν γι' αυτήν, ξηλώνοντας όλη τη Ρωσία, γκρεμίζοντας τα κάστρα της, τσαλαπατώντας τα ιερά της – τη Ρωσία όπου **αυτούς τους ίδιους** δεν τους απειλούσε ποτέ μια ΤΕΤΟΙΑ τιμωρία. Τα θύματα των μπολσεβίκων από το 1918 ως το 1936 δεν φέρθηκαν ποτέ τόσο φτηνά, όπως φέρθηκαν οι ανώτεροι μπολσεβίκοι, όταν τους παρέσυρε κι αυτούς η καταιγίδα. Αν

μελετήσεις προσεκτικά την ιστορία των συλλήψεων και των μεγάλων δικών του 1936–38, δεν σιχαίνεσαι τόσο τον Στάλιν και τα τσιράκια του, όσο τους χαμερπείς κατηγορούμενους, νιώθεις αηδία για την ψυχική τους κατωτερότητα έπειτα από την προηγούμενη περηφάνια και αδιαλλαξία τους.

... Μα πώς γίνεται; Πώς να αντισταθείς εσύ; Εσύ που νιώθεις τους πόνους, που είσαι αδύνατος, που αγαπάς βαθιά τους δικούς σου, που είσαι απροετοίμαστος;...

Τι χρειάζεται για να φανείς πιο δυνατός από τον ανακριτή κι από όλη αυτή την παγίδα;

Πρέπει να μπεις στη φυλακή χωρίς να τρέμεις για τη ζεστή ζωούλα, που άφησες πίσω σου. Πρέπει, περνώντας το κατώφλι της, να πεις στον εαυτό σου: η ζωή τέλειωσε, λίγο νωρίς, μα δεν γίνεται τίποτα. Δεν θα γυρίσω ποτέ πίσω στην ελευθερία. Είμαι καταδικασμένος σε αφανισμό – τώρα ή λίγο αργότερα, μα αργότερα θα είναι ακόμα πιο δύσκολα, γι' αυτό καλύτερα να είναι νωρίτερα. Δεν μου ανήκει πια τίποτα. Οι δικοί μου έχουν πεθάνει για μένα, και εγώ πέθανα γι' αυτούς. Από σήμερα το κορμί μου είναι ένα άχρηστο ξένο κορμί. Μόνο η ψυχή και η συνείδησή μου μένουν σαν κάτι σημαντικό και ακριβό για μένα.

Μπροστά σε έναν τέτοιο κρατούμενο η ανάκριση θ' ανατριχιάσει!

Θα νικήσει μόνο εκείνος που τα απαρνήθηκε όλα!

Πώς όμως να κάνης πέτρα το κορμί σου;

Στην ομάδα του Μπερντιάγιεφ κατάφεραν να τους κάνουν όλους μαριονέτες για τη δίκη, αυτόν τον ίδιο όμως δεν μπόρεσαν να τον κάνουν. Ήθελαν να τον τραβήξουν στη δίκη, τον συλλάβανε δυο φορές, τον πήγαν (το 1922) σε νυχτερινή ανάκριση στον Τζερζίνσκι, όπου ήταν παρών κι ο Κάμενεφ (αυτό σημαίνει πως φοβούνταν να παλέψουν ιδεολογικά χωρίς τη βοήθεια της Τσε-Κα), μα ο Μπερντιάγιεφ δεν ταπεινώθηκε, δεν παρακάλεσε, αλλά τους εξέθεσε σταθερά τις θρησκευτικές και ηθικές αρχές σύμφωνα με τις οποίες δεν δεχόταν την εξουσία που εγκαταστάθηκε στη Ρωσία, και τελικά όχι μόνο παραδέχθηκαν πως τους ήταν άχρηστος για τη δίκη, αλλά και τον άφησαν ελεύθερο.

Ο άνθρωπος δικαιούται να έχει τις ΑΠΟΨΕΙΣ του!

Η Ν. Στολιάροβα θυμάται μια γριούλα, που ήταν το 1937 γειτόνισσά της στα ξυλοκρέβατα του Μπουτύρκι. Την ανακρίνανε κάθε νύχτα. Πριν από δυο χρόνια είχε φιλοξενήσει μια νύχτα στο σπίτι της, στη Μόσχα, έναν πρώην μητροπολίτη, που είχε δραπετεύσει από την εξορία. – «Μόνο που δεν είναι πρώην, αλλά πραγματικός! Τιμή μου λοιπόν που κρίθηκα άξια να τον δεχτώ». – «Εντάξει. Και σε ποιον πήγε έπειτα στη Μόσχα;» – «Το ξέρω. Μα δεν θα το πω!» (Ο μητροπολίτης, με τη βοήθεια μιας αλυσίδας από πιστούς, είχε δραπετεύσει στη Φινλανδία). Οι ανακριτές αλάζανε και

μαζεύονταν σε ομάδες, τράνταζαν τις γροθιές τους μπροστά στο πρόσωπο της γριούλας, εκείνη όμως τους έλεγε: «Και κομματάκια να με κόψετε, πάλι δεν θα μπορέσετε να βγάλετε τίποτα από μένα. Εσείς φοβάστε τους προϊσταμένους σας, φοβάστε ο ένας τον άλλο, ακόμα και να με σκοτώσετε φοβάστε. (Θα έχαναν τότε την αλυσίδα των πιστών). Εγώ όμως δεν φοβάμαι τίποτα! Κι αυτή τη στιγμή ακόμα μπορώ να λογοδοτήσω στον Κύριο!»

Υπήρχαν, μάλιστα, υπήρχαν τέτοιοι άνθρωποι το 1937, άνθρωποι που δεν γύριζαν μετά την ανάκριση να πάρουν το μπογαλάκι τους από το κελί, άνθρωποι που προτίμησαν τον θάνατο, μα δεν **υπογράψανε** εναντίον κανενός.

Δεν μπορούμε να πούμε πως η ιστορία των Ρώσων επαναστατών μας δίνει καλύτερα παραδείγματα σταθερότητας. Μα εδώ δεν χωράει καν καμιά σύγκριση, γιατί οι επαναστάτες μας δεν γνώρισαν ποτέ τι πράγμα είναι μια πραγματικά **καλή** ανάκριση με πενήντα δύο διαφορετικές μεθόδους.

Ο Σεσκόφσκι δεν βασάνισε τον Ραντίστσεφ. Και ο Ραντίστσεφ, σύμφωνα με τα έθιμα εκείνων των χρόνων, ήξερε πολύ καλά πως οι γιοι του θα συνεχίσουν να υπηρετούν σαν αξιωματικοί της Φρουράς και κανείς δεν θα ορθώσει εμπόδια στη ζωή τους. Ήξερε πως κανείς δεν θα κατασχέσει το πατρογονικό κτήμα των Ραντίστσεφ. Και παρ' όλα αυτά, ύστερα από σύντομη ανάκριση δυο βδομάδων, αυτός ο επιφανής άνθρωπος απαρνήθηκε τις πεποιθήσεις και τα βιβλία του και ζήτησε έλεος.

Ο Νικόλαος Α' δεν είχε τη φαινή ιδέα να συλλάβει τις γυναίκες των Δεκεμβριστών και να τις αναγκάσει να ξεφωνίζουν στο διπλανό γραφείο ή να υποβάλει σε μαρτύρια τους ίδιους τους Δεκεμβριστές – μα ούτε και υπήρχε καμιά ανάγκη να το κάνει. Ακόμα κι ο Ρυλέγιεφ «απαντούσε εκτεταμένα, ειλικρινά, χωρίς να κρύβει τίποτα». Ακόμα κι ο Παστέλ **έσπασε** και κατονόμασε τους συντρόφους του (που ήταν **ελεύθεροι** ακόμα), είπε σε ποιον είχε αναθέσει να θάψει τη «Ρωσική αλήθεια» και το μέρος όπου την έθαψαν⁹⁰. Σπάνιοι ήταν εκείνοι που, όπως ο Λούνιν, εντυπωσιάσαν με την ασέβεια και την περιφρόνηση που έδειξαν προς την ανακριτική επιτροπή. Οι περισσότεροι όμως δεν κράτησαν καλή στάση, προκαλούσαν σύγχυση ο ένας στον άλλον και πολλοί ζητούσαν ταπεινά συγχώρεση! Ο Ζαβαλίσιν τα έριχνε όλα στον Ρυλέγιεφ. Ο Γ. Π. Ομπολένσκι και ο Σ. Π. Τρουμπετσκόι βιάστηκαν μάλιστα να συκοφαντήσουν και τον Γκριμπογιέντοφ, πράγμα που δεν το πίστεψε ούτε ο Νικόλαος Α'.

Ο Μπακούνιν στην «Εξομολόγησή» του εξευτελίστηκε καταφύνοντας τον εαυτό του μπροστά στον Νικόλαο Α' και γλίτωσε έτσι από τη θανατική ποινή. Ταπεινότητα του πνεύματος; Ή πονηριά επαναστάτη;

Θα έλεγε κανείς πως οι άνθρωποι που ανέλαβαν να δολοφονήσουν τον Αλέξανδρο Β' θα έπρεπε να είχαν επιλεγεί για την αυταπάρησή τους. Αφού ήξεραν πολύ καλά τι τους περίμενε! Όμως ο Γκρινιεβίτσκι μοιράστηκε την τύχη του τσάρου, ενώ ο Ρισακώφ έμεινε ζωντανός και τον παρέλαβε η ανάκριση. Λοιπόν ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΚΙΟΛΑΣ ΜΕΡΑ **αποκάλυψε** τους

κρυψώνες και τους συνωμότες και, τρέμοντας για τη νεαρή ζωούλα του, βιάστηκε να δώσει στην κυβέρνηση περισσότερες πληροφορίες από ό,τι θα περίμενε κανείς από αυτόν! Πνιγόταν από μεταμέλεια και προσφερόταν να «αποκαλύψει όλα τα μυστικά των αναρχικών».

Στα τέλη του περασμένου αιώνα και στις αρχές του δικού μας ένας αξιωματικός της αστυνομίας έπαιρνε πίσω την ΕΡΩΤΗΣΗ του, αν ο ανακρινόμενος έβρισκε ότι ήταν άτοπη ή ότι αφορούσε την ατομική του ζωή. Όταν το 1938 έδειραν με ραβδιά στις φυλακές του Κρέστι τον παλιό πολιτικό κατάδικο Ζελιένσκι βγάζοντάς του το παντελόνι σαν να ήταν κανένα παλιόπαιδο, εκείνος έβαλε τα κλάματα μέσα στο κελί: «Ο τσαρικός ανακριτής δεν τολμούσε καν να μου μιλήσει με το ΣΥ!» –Ή, όπως μαθαίνουμε από κάποιον σύγχρονο ερευνητή⁹¹, οι αστυνομικοί βρήκαν το χειρόγραφο του άρθρου του Λένιν: «Τι σκέφτονται οι υπουργοί μας;» αλλά **δεν μπόρεσαν** να ανακαλύψουν ποιος το είχε γράψει!

«Κατά την ανάκριση οι αστυνομικοί, **όπως έπρεπε να το περιμένει κανείς** (η υπογράμμιση εδώ, όπως και παρακάτω, είναι δική μου. – Α.Σ.), έμαθαν από τον Βανιέγιεφ (έναν φοιτητή) πολύ λίγα πράγματα. Τους είπε **μόνο** πως ένα πρόσωπο, **που δεν θέλει να το κατονομάσει**, του πήγε για να φυλάξει, μερικές μέρες πριν από την έρευνα, ένα δέμα με αυτό το χειρόγραφο. Στον ανακριτή δεν απέμενε να κάνει **τίποτε άλλο** (πώς; και το παγωμένο νερό μέχρι τον αστράγαλο; και το αλμυρό κλύσμα; και το μαστίγιο του Ριούμιν;...) από το να στείλει τα χειρόγραφα για εξέταση στους ειδικούς». Και εκείνοι δεν ανακάλυψαν τίποτα φυσικά. Ο Περσεβέτωφ που, όπως μου φαίνεται, **έχει φαι** κι ο ίδιος κάμποσα χρονάκια, θα μπορούσε πολύ εύκολα να μας πει τι άλλο **απέμενε** στον ανακριτή να κάνει, αν καθόταν απέναντί του ο άνθρωπος που είχε φυλάξει το άρθρο: «Τι σκέφτονται οι υπουργοί μας;»

Όπως θυμάται ο Σ. Π. Μελγκούνωφ: «ήταν μια τσαρική φυλακή, μια φυλακή μακαρίας μνήμης, από την οποία μένει τώρα στους πολιτικούς κρατούμενους μια ανάμνηση ευχάριστη σχεδόν»⁹².

Πρόκειται για ανατροπή των αντιλήψεων, για ένα μέτρο εντελώς διαφορετικό. Όπως οι καροτσέρηδες της εποχής πριν από τον Γκόγκολ δεν θα μπορούσαν να καταλάβουν τις ταχύτητες ενός αεριωθούμενου αεροπλάνου, έτσι δεν μπορούν να κατανοήσουν τις πραγματικές δυνατότητες της ανάκρισης εκείνοι που δεν έχουν περάσει από την κρεατομηχανή υποδοχής του ΓΚΟΥΛΑΓΚ.

Στην «Ισβέστια» (24.5.59) διαβάζουμε: Παίρνουν την Ιουλία Ρουμιάντσεβα στην εσωτερική φυλακή του στρατοπέδου των ναζί, για να μάθουν από αυτήν που βρίσκεται ο άντρας της, μα αρνείται να απαντήσει! Για έναν ακατατόπιστο αναγνώστη αυτό είναι δείγμα ηρωισμού, για έναν αναγνώστη με πικρό παρελθόν στο Γκουλάγκ αυτό είναι δείγμα ανακριτικής αδεξιότητας: η Ιουλία δεν πέθανε από τα βασανιστήρια, ούτε βασανίστηκε τόσο ώστε να τρελαθεί, αλλά απλούστατα σ' ένα μήνα την έβγαλαν από τη φυλακή του στρατοπέδου και ήταν καλά στην υγεία της!

Όλες αυτές οι σκέψεις, πως πρέπει να γίνει κανείς σκληρός σαν πέτρα, μου ήταν ακόμα εντελώς άγνωστες εκείνο τον καιρό. Όχι μόνο δεν ήμουνα πρόθυμος να διακόψω τις θερμές μου σχέσεις με τον κόσμο, αλλά ακόμα και η κατάσχεση, κατά τη σύλληψή μου, εκατό μολυβιών Φάμπερ με έκαιγε για πολύ καιρό. Ρίχνοντας ματιές στην ανάκρισή μου, έπειτα από μακροχρόνια παραμονή μου στις φυλακές, δεν είχα κανένα λόγο να περηφανεύομαι. Φυσικά θα μπορούσα να κρατήσω πιο σταθερή στάση και να ξεφύγω πιο έξυπνα. Τις πρώτες εβδομάδες ένιωθα συνέχεια θολωμένο το μυαλό μου και πνευματική κατάπτωση. Και δεν με τρωει η μεταμέλεια γι' αυτές τις αναμνήσεις, μόνο και μόνο επειδή, δόξα σοι ο Θεός, δεν μπήκε κανένας μέσα εξαιτίας μου. Αλλά λίγο έλειψε να γίνει κι αυτό.

Ο τρόπος που είχαμε φερθεί (εγώ και ο συγκατηγορούμενός μου, ο Νικολάι Β.) ήταν εντελώς παιδιάστικός, μ' όλο που ήμαστε κι οι δυο αξιωματικοί του μετώπου. Αλληλογραφούσαμε σε όλο το διάστημα του πολέμου από δυο σημεία του μετώπου και δεν μπορούσαμε, παρά τη στρατιωτική λογοκρισία, να κρατηθούμε και να μην εκφράζουμε, ανοιχτά σχεδόν, την αγανάκτησή μας και να βρίζουμε τον Σοφότερο των Σοφών, αναφέροντάς τον συνθηματικά, αλλά ολοφάνερα στην πραγματικότητα, όχι με το όνομα Πατέρας, αλλά με το όνομα **Γέρος**. (Όταν διηγόμουν αργότερα στις φυλακές την **υπόθεσή** μου, η αφέλειά μας προκαλούσε μόνο γέλια και απορία. Μου έλεγαν ότι τέτοια μωσχάρια σαν εμάς δεν βρίσκονται εύκολα. Πείστηκα και εγώ γι' αυτό. Ξαφνικά όμως, όταν διάβασα την ανάκριση για την υπόθεση του Αλεξάντερ Ουλιάνωφ (αδελφού του Λένιν. Σ.τ.Μ), έμαθα πως και αυτοί πιάστηκαν για τον ίδιο λόγο – από την απρόσεχτη αλληλογραφία τους – και μόνο αυτό μπόρεσε να σώσει τη ζωή του Αλεξάνδρου Γ' την 1η Μαρτίου 1887⁹³.

Το γραφείο του ανακριτή μου Ι. Ι. Γιεζέπωφ ήταν ψηλοτάβανο, ευρύχωρο, μ' ένα τεράστιο παράθυρο (τα παλιά γραφεία της ασφαλιστικής εταιρίας «ρωσία», που δεν είχαν χτιστή για βασανιστήρια) και, κάνοντας χρήση των πέντε μέτρων του ύψους του, είχαν κρεμάσει ένα ολόσωμο πορτραίτο του κραταιού Άρχοντα, τέσσερα μέτρα ύψος, στον οποίο, εγώ, ένα σπυρί άμμου, είχα δώσει το μίσος μου. Ο ανακριτής στεκόταν πότε-πότε όρθιος μπροστά του και ορκιζόταν με ύφος θεατρικό: «Είμαστε πρόθυμοι να του δώσουμε και τη ζωή μας ακόμα! Είμαστε πρόθυμοι να πέσουμε και μπροστά σε τανκς για χάρη του!» Μπροστά σ' αυτήν τη μεγαλειότητα του πορτραίτου, που σου θύμιζε σχεδόν βωμό, το ψέλλισμά μου για κάποιον εξαγνισμένο λενινισμό έμοιαζε πολύ οικτρό και εγώ ο ίδιος έμοιαζα σαν ιερόσυλος δυσφημιστής, που ήμουνα μόνο άξιος θανάτου.

Το περιεχόμενο των επιστολών μας έδινε, σύμφωνα με τα κριτήρια εκείνης της εποχής, το απαιτούμενο υλικό για να καταδικαστούμε και οι δυο μας. Ο ανακριτής μου δεν είχε γι' αυτό καμιά ανάγκη να εφεύρει τίποτα για μένα, προσπαθούσε μόνο να ρίξει τη θηλιά και σε όλους εκείνους στους οποίους είχα γράψει ποτέ ή μου είχαν γράψει. Στις επιστολές μου προς τους συνομηλικούς μου και τις συνομηλικές μου εγώ εξέφραζα με αναίδεια, κομπάζοντας σχεδόν, στασιαστικές σκέψεις, αλλά οι φίλοι μου, για κάποιο λόγο, συνέχιζαν να μου γράφουν! Και στα απαντητικά τους γράμματα μάλιστα συναντούσες ύποπτες εκφράσεις⁹⁴.

Και τώρα ο Γιεζέπωφ μου ζητούσε, σαν τον Πορφύρι Πετρόβιτς, να του τα εξηγήσω όλα με ειρμό: αφού εκφραζόμαστε έτσι στα γράμματα που περνούσαν από τη λογοκρισία, τι λέγαμε όταν ήμαστε τετ – α – τετ; Δεν ήταν φυσικά δυνατό να τον πείσω πως μόνο στα γράμματα εκφραζόμουν αυστηρά... Έπρεπε λοιπόν να βγάλω από το θολωμένο μου μυαλό κάτι αληθοφανές για τις συναντήσεις μου με τους φίλους μου (αυτές οι συναντήσεις αναφέρονταν στα γράμματα), κάτι που να ταιριάζει με τον τόνο των επιστολών, να βρίσκεται μέσα στα όρια της πολιτικής, αλλά να μην εμπίπτει στα άρθρα του Ποινικού Κώδικα. Κι ακόμα αυτές οι εξηγήσεις έπρεπε να βγουν από το στόμα μου όλες μαζί με μίαν ανάσα, για να πείσουν τον τρανό ανακριτή μου πως είμαι ένας απλός φουκαράς και πέρα για πέρα ειλικρινής. Και κυρίως να εμποδίσουν αυτόν τον τεμπέλη ανακριτή μου να ξεσκαλίσει εκείνο το καταραμένο φορτίο που κουβαλούσα στην καταραμένη βαλίτσα μου – τα πολλά μπλοκ του «Στρατιωτικού ημερολογίου» μου, γραμμένα με ανοιχτόχρωμο σκληρό μολύβι, και με ψιλά σαν βελόνες γράμματα, που είχαν αρχίσει κιόλας σε μερικά σημεία να σβήνουν. Αυτό το ημερολόγιο αποτελούσε τη φιλοδοξία μου να γίνω συγγραφέας. Δεν πίστευα στη δύναμη της καταπληκτικής μνήμης μας και σε όλα τα χρόνια του πολέμου πάσχιζα να σημειώνω κάθε τι που έβλεπα (αυτό δεν ήταν και τόσο μεγάλο κακό) και κάθε τι που άκουγα από τους ανθρώπους. Αλλά οι γνώμες και τα αφηγήματα που ακούγονταν τόσο φυσικά στις πρώτες γραμμές, εδώ, στα μετόπισθεν, έμοιαζαν σαν ανταρσία και μυρίζανε φυλακή για τους συντρόφους μου στο μέτωπο. Και για να μην υποβληθεί σε κόπο ο ανακριτής διαβάζοντας το «Στρατιωτικό ημερολόγιό» μου και να μην τραβήξει, με τη βοήθειά του, καμιά φλέβα από την ελεύθερη φυλή του μετώπου, έδειχνα όση χρειαζόταν μετάνοια και, όσο χρειαζόταν, άνοιγα τα μάτια μου στα πολιτικά μου σφάλματα.

Απόκαμα από αυτό το περπάτημα στην κόψη του ξυραφιού, ώσπου κατάλαβα ότι δεν θα έφερναν κανέναν σε αντιπαράσταση μαζί μου, ώσπου φύσηξε ένα αεράκι που έδειχνε καθαρά ότι η ανάκριση τέλειωνε, ώσπου, στον τέταρτο μήνα, όλα τα μπλοκ του «Στρατιωτικού ημερολογίου» μου πετάχτηκαν στο κολασμένο ρύγχος της σόμπας της Λουμπιάνκας, σπινθηρίζοντας εκεί σαν τα κόκκινα φλούδια ενός ακόμα μυθιστορήματος που καταστρεφόταν στη Ρωσία, και βγήκαν από την ψηλότερη καμινάδα σαν μαύρες πεταλούδες καπνού.

Κάτω από αυτή την καμινάδα κάναμε τον περίπατό μας, σ' ένα τσιμεντένιο κουτί, στη σκεπή της Μεγάλης Λουμπιάνκας, στο ύψος του έκτου πατώματος. Οι τοίχοι υψώνονταν ακόμα και πάνω από το έκτο πάτωμα, ψηλοί σαν το μπόι τριών ανθρώπων. Με τ' αυτιά μας ακούγαμε τη Μόσχα – τις κόνρες των αυτοκινήτων. Βλέπαμε όμως μόνο αυτή την καμινάδα, τον σκοπό στο φυλάκιο του εβδόμου ορόφου και εκείνο το θλιβερό κομμάτι του ουρανού του Θεού, που είχε την κακή τύχη να απλώνεται πάνω από τη Λουμπιάνκα.

Αχ, αυτή η καπνιά! Έπεφτε αδιάκοπα όλο εκείνο τον πρώτο μεταπολεμικό Μάιο. Σε κάθε περίπατό μας βρίσκαμε τόσο πολλή καπνιά, ώστε λέγαμε μεταξύ μας πως η Λουμπιάνκα θα καιει τα αρχεία της στους αιώνες των

αιώνων. Το χαμένο μου ημερολόγιο δεν ήταν παρά ένα στιγμιαίο ρυάκι εκείνης της καπνιάς. Και θυμήθηκα ένα παγωμένο ηλιόλουστο μαρτιάτικο πρωινό όταν βρισκόμουν, κάποια φορά, στον ανακριτή. Μου έκανε τις συνηθισμένες άγαρμες ερωτήσεις του και σημείωνε τις απαντήσεις διαστρεβλώνοντας τα λόγια μου. Ο ήλιος έπαιζε στα παγωμένα ξόμπλια του μεγάλου παράθυρου, που έλειωναν. Στιγμές – στιγμές μου ερχόταν να πηδήσω από εκείνο το παράθυρο, για να λάμψω έστω και μέσα στον θάνατό μου πάνω από τη Μόσχα και να γίνω κομμάτια στο πεζοδρόμιο πέφτοντας από το πέμπτο πάτωμα, όπως ένας άγνωστος ομοιοπαθής μου, όταν ήμουν παιδί, είχε πηδήσει στο Ροστόβ του Ντον (από το παράθυρο του αριθμού 33). Από τα σημεία του παραθύρου όπου είχε λειώσει ο πάγος έβλεπες μοσχοβίτικες στέγες, στέγες, και χαρούμενους καπνούς από πάνω τους. Μα εγώ δεν κοίταζα εκεί, αλλά τον λόφο από τα χειρόγραφα, που έμοιαζε με τύμβο και γέμιζε όλο το κέντρο του μισοάδειου γραφείου των τριάντα μέτρων – χειρόγραφα που μόλις τα είχαν αδειάσει εκεί και δεν τα είχαν ακόμα τακτοποιήσει. Σε τετράδια και ντοσιέ, σε πρόχειρα δεμένα δέματα, σε καρφίτσωμένες και όχι καρφίτσωμένες δεσμίδες, ή και απλώς σε σκόρπια φύλλα, τα χειρόγραφα κείτονταν εκεί σαν επιτύμβιος λόφος πάνω στο θαμμένο ανθρώπινο πνεύμα και η κωνική κορυφή του λόφου υψωνόταν πάνω από το γραφείο του ανακριτή, κρύβοντάς με σχεδόν από αυτόν. Και άρχισε να με πνίγη μια αδελφική συμπόνια για τον μόχθο αυτού του ανώνυμου ανθρώπου, που τον είχαν συλλάβει την περασμένη νύχτα, και έριξαν το πρωί τους καρπούς της έρευνας στο παρκετένιο πάτωμα του γραφείου των βασανιστηρίων και στα πόδια του τεράστιου Στάλιν. Καθόμουν και προσπαθούσα να μαντέψω: Ποιου εξαιρετικού ανθρώπου τη ζωή κουβάλησαν εκείνη τη νύχτα για να την καταβασανίσουν, για να την καταξοχίσουν και να την κάψουν αργότερα;

Ω, πόσες σκέψεις και πόσοι μόχθοι δεν σάπισαν σ' αυτό το κτίριο! Ένας ολόκληρος χαμένος πολιτισμός. Ω, καπνιά, καπνιά από τις καμινάδες της Λουμπιάνκας! Και εκείνο που σε πονάει περισσότερο είναι πως οι απόγονοί μας θα θεωρήσουν τη γενιά μας πιο κουτή, πιο ανίκανη και πιο ανέκφραστη από ό,τι πραγματικά ήταν!...

Για να τραβήξεις μιαν ευθεία δεν χρειάζεται παρά να σημειώσεις δυο τελείες.

Όπως αναφέρει ο Έρενμπουργκ στα απομνημονεύματά του, η Τσε – Κα του ζήτησε το 1920: «Να αποδείξετε ΕΣΕΙΣ πως **δεν είστε** πράκτορας του Βράγγελ».

Και το 1950 ένας από τους γνωστούς συνταγματάρχες του Υπουργείου Κρατικής Ασφαλείας, ο Φομά Ζελιένωφ, έκανε την εξής δήλωση στους κρατούμενους: «Δεν θα λάβουμε τον κόπο να του (του κρατούμενου) αποδείξουμε την ένοχότητά του. **Να μας αποδείξει εκείνος** πως δεν έχει εχθρικές διαθέσεις».

Σ' αυτή την κανιβαλικά απλή ευθεία χωράνε, στο διάστημα που χωρίζει τις δυο τελείες, αμέτρητες αναμνήσεις εκατομμυρίων ανθρώπων.

Πόσο απλοποιείται και συντομεύεται μια ανάκριση, με τρόπο άγνωστο πριν στην ανθρωπότητα! Τα Όργανα απαλλάξανε γενικά τον εαυτό τους από τον κόπο να ψάχνουν για αποδείξεις! Το πιασμένο κουνέλι, χλωμό και τρεμάμενο, που δεν έχει δικαίωμα να γράψει σε κανέναν, ούτε να πάρει κανέναν στο τηλέφωνο, ούτε να έχει μαζί του τίποτε από την ελεύθερη ζωή του, στερημένο από ύπνο, φαγητό, χαρτί, μολύβι, ακόμα και κουμπιά, καθισμένο σε ένα γυμνό σκαμνί στη γωνιά του γραφείου, πρέπει να βρει ΜΟΝΟ του και να εκθέσει μπροστά στον χασομέρη ανακριτή τις **αποδείξεις** για το ότι ΔΕΝ έχει εχθρικές **διαθέσεις**! Και αν δεν τις βρει (και που μπορεί να τις βρει;) προσκομίζει στην ανάκριση τις **σχετικές** αποδείξεις της ενοχής του!

Ξέρω μια περίπτωση όπου ένας γέρος, πρώην αιχμάλωτος των Γερμανών, καθισμένος σε εκείνο το γυμνό σκαμνί και χειρονομώντας με τα γυμνά δάχτυλά του, κατάφερε να αποδείξει στον τερατώδη ανακριτή του πως ΔΕΝ πρόδωσε την πατρίδα του και ΟΥΤΕ είχε τέτοιο σκοπό! Όλα αυτά μου τα διηγήθηκε ο ίδιος στο Μπουτύρκι, και όχι στη λεωφόρο Τβερσκόι. Τον βασικό ανακριτή ήρθε να ενισχύσει τότε ένας δεύτερος, πέρασαν με τον γέροντα μian ήσυχη βραδιά όλο αναμνήσεις, και έπειτα οι δυο ανακριτές υπέγραψαν μια μαρτυρική κατάθεση, πως εκείνη τη βραδιά ο πεινασμένος και νυσταλέος γέρος τους έκανε αντισοβιετική προπαγάνδα. Απλά τα έλεγε ο γέρος, αλλά δεν τον άκουγαν απλά! Έτσι τον έστειλαν σε τρίτο ανακριτή. Εκείνος τον απάλλαξε από την αβάσιμη κατηγορία ότι πρόδωσε την πατρίδα του, αλλά φρόντισε νοικοκυρίστικα αμέσως να του φορτώσουν ένα **δεκαράκι** για την αντισοβιετική προπαγάνδα που έκανε κατά την ανάκριση.

Η ανάκριση λοιπόν παύει να είναι αναζήτηση της αλήθειας, και γίνεται, για τους ίδιους τους ανακριτές, στις δύσκολες περιπτώσεις η εκτέλεση καθηκόντων δημίου και στις εύκολες περιπτώσεις απλό χασομέρι, μια δικαιολογία να παίρνουν τον μισθό τους.

Και εύκολες περιπτώσεις υπήρχαν πάντα, ακόμα και στο περιβόητο 1937. Λόγου χάρη, κατηγόρησαν τον Μπορόντκο πως πριν από 16 χρόνια πήγε στους γονείς του στην Πολωνία, χωρίς να πάρει διαβατήριο για το εξωτερικό (ο πατέρας του και η μητέρα του έμεναν μόνο σε δέκα βέρστια απόσταση, οι διπλωμάτες όμως είχαν υπογράψει να αποδοθεί εκείνο το μέρος της Λευκορωσίας στην Πολωνία και ο κόσμος δεν είχε συνηθίσει ακόμα, το 1921, και πήγαινε εκεί, όπως και πριν, χωρίς διαβατήριο). Η ανάκριση κράτησε μισή ώρα: Πήγες; – Πήγα. – Πώς; – Με άλογο. – Έφαγε 10 χρόνια για Α.Δ.⁹⁵.

Αυτή όμως η ταχύτητα μυρίζει σταχανοφικό κίνημα, και δεν βρήκε οπαδούς ανάμεσα στα γαλάζια πηλήκια. Σύμφωνα με τον δικονομικό κώδικα, για κάθε υπόθεση υπολογίζονταν δυο μήνες ανάκρισης και, σε περίπτωση δυσκολιών, επιτρεπόταν να ζητήσεις από τους εισαγγελείς ενός μηνός παράταση (και οι εισαγγελείς δεν έλεγαν, φυσικά, όχι). Θα

ήταν λοιπόν πολύ ανόητο να χαλάς την υγεία σου χωρίς να κάνης χρήση αυτών των παρατάσεων και, όπως λένε στη γλώσσα των εργοστασίων, χωρίς να παραφουσκώνεις τις νόρμες σου. Ο ανακριτής αφού κουραζόταν κατά την πρώτη αποφασιστική βδομάδα, δουλεύοντας με τη φωνή και τη γροθιά, αφού εξαντλούσε όλη του τη θέληση και όλο τον **χαρακτήρα** του (σύμφωνα με το πρότυπο του Βυσίνσκι), είχε συμφέρον να τραινάρει έπειτα την κάθε υπόθεση, ώστε να μαζεύονται όσο το δυνατό περισσότερες παλιές, ήρεμες υποθέσεις και λιγότερες καινούργιες. Το θεωρούσαν απρέπεια να τελειώσουν μια πολιτική ανάκριση σε δυο μήνες.

Το κρατικό σύστημα τιμωρούσε τον εαυτό του για τη δυσπιστία και την ακαμψία του. Δεν είχε εμπιστοσύνη ούτε και στα πιο διαλεχτά στελέχη του. Τους ανάγκαζε κι αυτούς να μαρκάρουν την ώρα που άρχιζαν και τελείωναν την εργασία τους και να σημειώνουν οπωσδήποτε, για τον έλεγχο, τα ονόματα των κρατουμένων που καλούσαν για ανάκριση. Τι άλλο μπορούσαν να κάνουν οι ανακριτές για να εξασφαλίσουν τον λογιστικό υπολογισμό; Καλούσαν κάποιον από αυτούς που έπρεπε να ανακριθούν, τον έβαζαν να καθίσει στη γωνιά, του έκαναν καμιά εκφοβιστική ερώτηση κι έπειτα τον ξεχνούσαν, διάβαζαν την εφημερίδα τους, έκαναν καμιά περίληψη για το πολιτικό μάθημα, έγραφαν ατομικά τους γράμματα, ανταλλάσσανε επισκέψεις μεταξύ τους (αφήνοντας στη θέση τους, για μαντρόσκυλα, τους δεσμοφύλακες). Κουβεντιάζοντας ήρεμα με κανένα φίλο, που του έκανε επίσκεψη, ο ανακριτής θυμόταν καμιά φορά τον κρατούμενο και, ρίχνοντάς του μian άγρια ματιά, έλεγε:

–Για δες ένα σίχαμα! Ένα βρωμερό σίχαμα! Δεν θα λυπηθώ γι' αυτόν **εννιά γραμμάρια** μολύβι!

Ο ανακριτής μου έκανε από πάνω και μεγάλη χρήση του τηλεφώνου. Τηλεφωνούσε σπίτι του κι έλεγε στη γυναίκα του, ρίχνοντάς μου αστραφτερές ματιές, πως απόψε θα ανέκρινε όλη τη νύχτα και να μην τον περιμένει πριν από το πρωί (η καρδιά μου σπαρτάριζε: θα με κρατούσε λοιπόν όλη τη νύχτα!) Μα την ίδια στιγμή έπαιρνε στο τηλέφωνο τη φιλενάδα του και την πληροφορούσε γουργουρίζοντας πως θα πήγαινε να περάσει τη νύχτα μαζί της (ωραία, θα κοιμηθούμε λοιπόν απόψε! – συνερχόταν η καρδιά μου).

Έτσι μόνο τα ελαττώματα των εκτελεστών χαλούσαν το άσπιλο σύστημα.

Άλλοι, πιο περίεργοι ανακριτές προτιμούσαν να επωφελούνται από τέτοιες «κενές» ανακρίσεις για να πλουτίζουν την πείρα τους: ρωτούσαν τον ανακρινόμενο για το μέτωπο (για εκείνα τα γερμανικά τανκς, που δεν τους ερχόταν καθόλου βολικό να βρεθούν κάτω από τις ερπύστριές τους), για τα ήθη και έθιμα των ευρωπαϊκών και των άλλων χωρών, όπου είχαν πάει, για τα μαγαζιά και τα εμπορεύματα που έβρισκες εκεί, κυρίως όμως για τους ξένους οίκους ανοχής και για διάφορες περιπέτειες με γυναίκες.

Σύμφωνα με τον δικονομικό κώδικα, ο εισαγγελέας έπρεπε να παρακολουθεί άγρυπνα τη διεξαγωγή όλων των ανακρίσεων. Μα κανείς από μας, εκείνο τον καιρό, δεν τον έβλεπε στα μάτια του πριν από την

ώρα της επίσημης «προσαγωγής στον εισαγγελέα», πράγμα που σήμαινε πως η ανάκριση είχε φτάσει στο τέλος. Με πήγαν και μένα σε μια τέτοια ανάκριση. Ο αντισυνταγματάρχης Κοτώφ, άνθρωπος ήρεμος, καλοζωισμένος, χωρίς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ξανθός, καθόλου κακός και καθόλου καλός, ένα πλάσμα ουδέτερο, χασμουριόταν καθισμένος στο γραφείο του και έριξε για πρώτη φορά τότε μια ματιά στον φάκελο με την υπόθεσή μου. Τον μελέτησε αμίλητος για κανένα τέταρτο της ώρας, εκεί και μπροστά μου (αυτή η ανάκριση ήταν τελείως αναπόφευκτη και θα έμπαινε στα πρακτικά, αλλά δεν είχε κανένα σκοπό να μελετήσει τον φάκελο μian άλλη ώρα που δεν θα λογαριαζόταν και θα έπρεπε κι από πάνω να συγκρατήσει στο μυαλό του τις λεπτομέρειες της υπόθεσής μου για μερικές ώρες). Σήκωσε έπειτα τα μάτια του και, κοιτάζοντας αδιάφορα κατά τον τοίχο, με ρώτησε βαριεστημένα αν έχω να προσθέσω τίποτα στην κατάθεσή μου.

Θα έπρεπε να ρωτήσει: Έχω κανένα παράπονο για τη διεξαγωγή της ανάκρισης; Μήπως παραβίασαν καθόλου τη θέλησή μου και καταπάτησαν τη νομιμότητα; Μα οι εισαγγελείς από καιρό πια δεν έκαναν τέτοιες ερωτήσεις, Άλλωστε τι θα γινόταν, ακόμα κι αν ρωτούσαν; Αφού όλο αυτό το συγκρότημα του υπουργείου με τα χίλια δωμάτιά του και τις πέντε χιλιάδες ανακριτικές υπηρεσίες, με τα βαγόνια, τις σπηλιές και τα υπόγειά του, τα σκορπισμένα σε όλο το έδαφος της Ένωσης, ζούσε μόνο με την καταπάτηση της νομιμότητας και δεν ήταν στο χέρι τους να το αλλάξουν; Εκτός από αυτό, όλοι οι κάπως σημαίνοντες εισαγγελείς κατείχαν τις θέσεις τους με την έγκριση της ίδιας της Κρατικής Ασφάλειας, την οποία... έπρεπε να ελέγχουν.

Αυτή η νωθρότητα, η επιθυμία να τους αφήνουν ήσυχους και η κούρασή τους από όλες αυτές τις ατέλειωτες και ανόητες ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ, μεταδόθηκε κατά κάποιο τρόπο και σε μένα. Και δεν ανακίνησα το θέμα της αλήθειας, όταν του μίλησα. Του ζήτησα μόνο να διορθώσει ένα πολύ φανερό παραλογισμό: ήμαστε δύο κατηγορούμενοι σ' αυτή την υπόθεση, αλλά μας ανακρίνανε χωριστά (εμένα στη Μόσχα, και τον φίλο μου στο μέτωπο). Με τον τρόπο αυτό ανακρινόμουνά μόνος γι' αυτή την υπόθεση, ενώ η κατηγορία μου βασιζόταν και στην 11^η παράγραφο, δηλαδή με κατηγορούσαν σαν **ομάδα**, ή **οργάνωση**. Του ζήτησα λοιπόν, πολύ λογικά, να σβήσει από την κατηγορία αυτή την προσθήκη με βάση την 11η παράγραφο.

Εκείνος συνέχισε να ξεφυλλίζει τον φάκελό μου για πέντε λεπτά ακόμα, κι έπειτα αναστέναξε, άπλωσε τα χέρια του και είπε:

–Και τι μ' αυτό; Ένας άνθρωπος είναι ένας άνθρωπος, δύο άνθρωποι όμως είναι πλήθος.

Και ο ενάμισης άνθρωπος τι είναι; Οργάνωση;...

Και ο εισαγγελέας πάτησε το κουμπί για να με πάρουν.

Δεν πέρασε πολύς καιρός και αργά κάποιο βράδυ, τις τελευταίες μέρες

του Μαΐου, με κάλεσε ο ανακριτής μου στο ίδιο το εισαγγελικό γραφείο με το σκαλιστό μπρούντζινο ρολόι πάνω στο μαρμάρινο ράφι του τζακιού, για να ρυθμίσει στα μέτρα μου το «διακόσια έξι» – έτσι ονομαζόταν σύμφωνα με το άρθρο του Ποινικού Δικονομικού Κώδικα η διαδικασία κατά την οποία ο ίδιος ο ανακρινόμενος εξέταζε τον φάκελό του και υπέγραφε τελικά. Χωρίς να αμφιβάλλει καθόλου πως θα έπαιρνε την υπογραφή μου, ο ανακριτής καθόταν κιόλας κι έγραφε το τελικό κατηγορητήριο.

Άνοιξα το εξώφυλλο του χοντρού φακέλου και στο μέσα μέρος του διάβασα σε τυπωμένο κείμενο κάτι συγκλονιστικό: στην πορεία της ανάκρισης είχα το δικαίωμα να υποβάλλω γραπτές αιτήσεις παραπόνων για τη μη άμεμπτη διεξαγωγή της κι ο ανακριτής ήταν υποχρεωμένος να περνάει αυτές τις αιτήσεις μου στον φάκελο κατά τη χρονολογική σειρά της υποβολής τους! Στην πορεία της ανάκρισης! Όχι όμως μετά τον τερματισμό της...

Αλίμονο, αυτό το δικαίωμα δεν το ήξερε ούτε ένας από τους χιλιάδες κρατούμενους, με τους οποίους έζησα αργότερα μαζί.

Ξεφύλλισα τον φάκελο παρακάτω. Είδα φωτοαντίγραφα των επιστολών μου και μια τελείως διαστρεβλωμένη ερμηνεία τους από έναν άγνωστο σχολιαστή (όπως ήταν ο λοχαγός Λίμπιν). Και είδα πόσο χοντροκομμένα είχε διαστρεβλώσει αυτός ο λοχαγός και τις προσεγμένες καταθέσεις μου. Και, επιπλέον, και εκείνη την ανοησία πως εγώ δήθεν κατηγορούσα ο ίδιος τον εαυτό μου σαν «ομάδα»!

–Δεν συμφωνώ. Δεν έγινε σωστά η ανάκριση – είπα, αλλά όχι πολύ αποφασιστικά.

–Ωραία, ας αρχίσουμε λοιπόν από την αρχή – απάντησε εκείνος σφίγγοντας αγριωπά τα χείλη του. – Θα σε στείλουμε σ' ένα μέρος όπου κρατάμε τους μπασκίνες.

Και άπλωσε μάλιστα το χέρι του για να μου πάρει τον φάκελο με την υπόθεση. (Τον συγκράτησα αμέσως με το δάχτυλό μου).

Κάπου πέρα από τα παράθυρα του πέμπτου ορόφου της Λουμπιάνκας έλαμπε βασιλεύοντας ο χρυσός ήλιος. Κάπου ήταν Μάης. Τα παράθυρα του γραφείου, όπως όλα τα εξωτερικά παράθυρα του Υπουργείου, ήταν ερμητικά κλεισμένα, δεν τα είχαν καν ξεκολλήσει μετά το τέλος του χειμώνα, ώστε να εισχωρήσει σ' αυτά τα δωμάτια η ζεστή ανάσα της άνοιξης και το άρωμα των λουλουδιών. Το μπρούντζινο ρολόι, που το είχε εγκαταλείψει και η τελευταία ηλιαχτίδα, χτύπησε σιγανά.

Από την αρχή;... Μου φαινόταν πως ήταν πιο εύκολο να πεθάνω παρά να τα ξανάρχιζα όλα από την αρχή. Μπροστά μου απλωνόταν κάποια ζωή (Αν ήξερα τότε τι ζωή!...) Και ύστερα... εκείνο το μέρος όπου κρατάνε τους μπασκίνες. Και γενικά δεν έπρεπε να τον κάνω να θυμώσει, γιατί από αυτόν εξαρτιόταν σε ποιο τόνο θα έγραφε το τελικό κατηγορητήριο...

Και υπέγραψα. Υπέγραψα και για την 11η παράγραφο. Τότε δεν ήξερα πόσο βάραινε, μου είχαν πει μόνο πως δεν προσθέτει χρόνια στην ποινή. Εξ αιτίας όμως της 11ης παραγράφου μετά από την «απελευθέρωσή» μου με έστειλαν χωρίς καμιά καταδίκη σε επ' αόριστον εξορία.

Ίσως όμως να ήταν καλύτερα έτσι. Χωρίς το ένα και χωρίς το άλλο δεν θα έγραφα αυτό το βιβλίο...

Ο ανακριτής μου δεν εφαρμόζε επάνω μου άλλες μεθόδους εκτός από την αϋπνία, την ψευτιά και τον εκφοβισμό, που ήταν εντελώς νόμιμες μέθοδοι. Γι' αυτό δεν είχε ανάγκη, όπως κάνουν από τον φόβο τους οι ανακριτές που έχουν βρεμένη την ουρά τους, να μου δώσει, με βάση το άρθρο 206, να υπογράψω μια δήλωση περί μη κοινολογήσεως απορρήτων: δηλαδή ουσιαστικά πως εγώ, ο τάδε, αναλαμβάνω την υποχρέωση υπό την απειλή μιας ποινικής τιμωρίας (άγνωστο με βάση ποιο άρθρο) να μη διηγηθώ ποτέ σε κανένα τις μεθόδους διεξαγωγής της ανάκρισής μου.

Σε μερικές περιφερειακές διοικήσεις της Νι-Κα-Βε-Ντε εφαρμόζανε συνέχεια αυτό το μέτρο: η έντυπη δήλωση περί μη κοινολογήσεως απορρήτων δινόταν στον κρατούμενο μαζί με την καταδίκη του από την Ειδική Επιτροπή (ΟΣΕ). (Και ακόμα κατά την απελευθέρωσή του από το στρατόπεδο, του ζητούσαν να υπογράψει πως δεν θα διηγηθεί ποτέ σε κανέναν τι γίνεται στα στρατόπεδα.)

Και ποιο ήταν το αποτέλεσμα; Η συνήθειά μας να υπακούμε, η λυγισμένη (η σπασμένη) πλάτη μας δεν μας επέτρεπε ούτε να αρνηθούμε, μα ούτε και να αγανακτήσουμε για τις ληστρικές αυτές μεθόδους που εξαφανίζουν όλα τα ίχνη.

Έχουμε χάσει το μέτρο της ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ. Δεν έχουμε τίποτα που να μας δείχνει από που αρχίζει και που τελειώνει. Είμαστε ασιατικός λαός και όσοι δεν βαριούνται παίρνουν από μας, παίρνουν, παίρνουν συνέχεια αυτές τις ατέλειωτες υπογραφές για τη μη κοινολόγηση απορρήτων.

Και δεν είμαστε καν σίγουροι: έχουμε άραγε δικαίωμα να διηγηθούμε ακόμα και τα συμβάντα της δικής μας ζωής;

4

ΤΑ ΓΑΛΑΖΙΑ ΣΙΡΙΤΙΑ

Σε όλο αυτό το διάστημα, μέσα στα γρανάζια του μεγάλου Νυχτερινού Ιδρύματος, όπου τσακίζεται η ψυχή μας, ενώ η σάρκα μας κρέμεται από πάνω μας σαν τα κουρέλια του ζητιάνου, υποφέρουμε τόσο πολύ, βυθιζόμαστε τόσο πολύ στον πόνο μας, ώστε δεν ρίχνουμε ούτε διαφωτιστικές ούτε προφητικές ματιές στους χλωμούς νυχτερινούς δήμευτους, που μας ξεσχίζουν. Ο εσωτερικός μας πόνος ξεχειλίζει και μας πλημμυρίζει τα μάτια – αλλιώςτικά θα γράφαμε θαυμάσια την ιστορία των βασανιστών μας! Αυτοί οι ίδιοι βέβαια δεν πρόκειται να περιγράψουν τον πραγματικό εαυτό τους. Αλίμονο όμως: κάθε πρώην κρατούμενος θυμάται με όλες τις λεπτομέρειες την ανάκρισή του, πώς τον πιέζανε και τι βρωμιά ξεζουμούσαν από μέσα του, μα πολλές φορές δεν θυμάται καν το επίθετο του ανακριτή του, ούτε έχει μελετήσει καθόλου τον ανακριτή του σαν άνθρωπο. Έτσι και εγώ μπορώ να θυμηθώ για οποιονδήποτε από τους συκρατούμενούς μου στο ίδιο κελί πολύ περισσότερα ενδιαφέροντα πράγματα από όσα θυμάμαι για τον λοχαγό της Κρατικής Ασφαλείας Γιεζέπωφ, μ' όλο που έχω περάσει αρκετές ώρες καθισμένος στο γραφείο του, απέναντί του.

Μια είναι η κοινή και πιστή μας ανάμνηση: η σαπίλα, ολόκληρες εκτάσεις σκεπασμένες με σαπίλα. Ακόμα και ύστερα από καμιά δεκαριά χρόνια, χωρίς να μας βασανίζει κανένας θυμός ή κανένα συναίσθημα αδικίας, με σταματημένη την καρδιά, διατηρούμε τη σίγουρη εντύπωση από ανθρώπους ταπεινούς, κακεντρεχείς, μοχθηρούς, και ίσως άσχημα μπερδεμένους.

Είναι γνωστή η περίπτωση, όταν ο Αλέξανδρος Β', που τον πολιορκούσαν από όλες τις πλευρές οι επαναστάτες και επτά φορές αποπειράθηκαν να τον σκοτώσουν, επισκέφθηκε κάποια μέρα τον οίκο προφυλακίσεως στη Σπαλέρναγια (τον μπάρμπα του Μεγάλου Σπιτιού) και διέταξε να τον κλειδώσουν στο κελί της απομόνωσης Νο 227, όπου έμεινε πάνω από μια ώρα, θέλοντας να εμβαθύνει στην ψυχική κατάσταση εκείνων που κρατούνταν εκεί.

Δεν μπορεί να μην παραδεχτή κανείς πως μια τέτοια ενέργεια του μονάρχη έχει ηθική βάση και είναι ένδειξη ανάγκης και προσπάθειας να αντικρίσει αυτή την υπόθεση από πνευματική σκοπιά.

Μα είναι αδύνατο να φανταστείς πως κάποιος από τους ανακριτές μας, συμπεριλαμβανομένων του Αμπακούμωφ και του Μπέρια, θα ήθελε να μπει έστω και για μιαν ωρίτσα στο τομάρι ενός κρατουμένου και να καθίσει να εξετάσει μόνος του το ζήτημα.

Η υπηρεσία δεν ζητάει από αυτούς να είναι άνθρωποι μορφωμένοι, με πλατιά καλλιέργεια και αντιλήψεις – και δεν είναι τέτοιοι. Η δουλειά τους δεν τους επιβάλλει να σκέφτονται λογικά – και δεν σκέφτονται. Η

υπηρεσία απαιτεί από αυτούς μόνο να εκτελούν σωστά τις διαταγές και να είναι αναίσθητοι στους πόνους των άλλων. Και έτσι ακριβώς είναι. Εμείς, που περάσαμε από τα χέρια τους, νιώθουμε να μας πνίγη η φυσιολογία τους, απογυμνωμένη καθώς είναι από κάθε γενικό ανθρωπιστικό ιδανικό.

Οποιοσδήποτε άλλος θα μπορούσε να γελαστή, μα οι ανακριτές έβλεπαν ολοκάθαρα πως οι υποθέσεις ήταν πλαστές! Όταν κουβέντιαζαν μεταξύ τους, εκτός βέβαια από τις συσκέψεις, είναι δυνατό να έλεγαν σοβαρά ο ένας στον άλλο και στον εαυτό τους πως αποκαλύπτουν εγκληματίες; Και όμως έγραφαν πρωτόκολλα, ολόκληρες σελίδες, για τη σαπίλα μας! Έτσι λοιπόν ακολουθείται η αρχή των αλητών: «Πέθανε σήμερα εσύ, εγώ θα πεθάνω αύριο!»

Καταλάβαιναν πως οι υποθέσεις ήταν πλαστές κι όμως μοχθούσαν χρόνο με τον χρόνο. Πώς γινόταν αυτό;... Ή ανάγκασαν τον εαυτό τους να ΜΗ ΣΚΕΦΤΕΤΑΙ (πράγμα που είναι καταστροφή του ανθρώπου) ή, απλούστατα, είχαν παραδεχτή: έτσι πρέπει! Εκείνος που γράφει τις οδηγίες τους δεν μπορεί να κάνει λάθος.

Αν θυμάμαι όμως καλά, παρόμοια επιχειρήματα δεν χρησιμοποιούσαν και οι Ναζί;⁹⁶

Ή έχουμε πάλι την Πρωτοποριακή Διδασκαλία, τη γρανιτένια ιδεολογία. Ο ανακριτής στο καταραμένο Οροτουκάν (αποστολή τιμωρημένων στον Κολύμα το 1938), συγκινημένος γιατί ο Μ. Λουριέ, διευθυντής εργοστασιακού συγκροτήματος στο Κριβόι Ρογκ, δέχτηκε εύκολα να υπογράψει την απόφαση για την παράταση της παραμονής του στο στρατόπεδο, του είπε κάποτε, όταν του έμεινε λίγος ελεύθερος χρόνος: «Λες να μας ευχαριστεί που εφαρμόζουμε τη μέθοδο του επηρεασμού;⁹⁷ Μα πρέπει να κάνουμε αυτό που μας ζητάει το κόμμα. Εσύ που είσαι παλιό μέλος του κόμματος, για πες μου τι θα έκανες στη θέση μας;» Και, όπως φαίνεται, ο Λουριέ συμφώνησε σχεδόν μαζί του (μήπως υπέγραψε τόσο εύκολα γιατί κι αυτός έτσι σκεφτόταν;) Το επιχείρημα είναι πειστικό, σωστό.

Πιο συχνά όμως εφαρμόζεται ο κυνισμός. Τα γαλάζια σιρίτσια καταλάβαιναν πολύ καλά τον τρόπο εργασίας της κρεατομηχανής και τους άρεσε να τον εφαρμόζουν. Ο ανακριτής Μιρόνενκο στα στρατόπεδα του Τζίντα (1944) έλεγε στον καταδικασμένο Μπάμπιτς, και περηφανευόταν κιόλας για τη λογική βάση του επιχειρηματός του: «Η ανάκριση και η δίκη δεν είναι παρά ένας νομικός τύπος, δεν μπορούν πια να αλλάξουν τη μοίρα σας, που **έχει καθορισθεί από πριν**. Αν πρέπει να σας τουφεκίσουν, θα σας τουφεκίσουν οπωσδήποτε κι ας είστε εντελώς αθώος. Αν πάλι πρέπει να σας αθώσουν (αυτό, φαίνεται, αφορούσε τους ΔΙΚΟΥΣ τους. – Α.Σ.), όσο και να φταίτε, θα σας παρουσιάσουν καθαρό και θα σας αθώσουν». Ο Κουσαριώφ, προϊστάμενος του 1ου ανακριτικού τμήματος της περιφερειακής Κρατικής Υπηρεσίας Ασφαλείας του Δυτικού Καζαχστάν, είπε ξεκάθαρα στον Αντόλφ Τσιβίλκο: «Και πώς να σε αφήσουμε ελεύθερο, αφού είσαι από το Λένινγκραντ!» (με άλλα λόγια,

γιατί είσαι παλιό μέλος του κόμματος).

«Άνθρωπο να έχουμε και την υπόθεση τη φτιάχνουμε!» – πολλοί από αυτούς έλεγαν τούτο το αστείο, είχε γίνει παροιμία τους. Στη δική μας γλώσσα τα λέγαμε βασανιστήρια, στη δική τους τα έλεγαν καλή δουλειά. Η σύζυγος του ανακριτή Νικολάι Γραμπίστσενκο (στη διώρυγα του Βόλγα) έλεγε συγκινημένη στους γείτονες: «Ο Κόλια είναι σπουδαίος δουλευτής. Του αναθέσανε κάποιον που για πολύ καιρό δεν ήθελε να ομολογήσει. Μια νύχτα κουβέντιασε ο Κόλια μαζί του και εκείνος ομολόγησε».

Γιατί όμως όλοι αυτοί ρίχνονταν, σαν ζωηρά άλογα, όχι στο κυνηγητό της αλήθειας, αλλά στο κυνηγητό των ΑΡΙΘΜΩΝ των ανακρινόμενων και των καταδικασμένων; Η απάντηση είναι ότι τους ερχόταν πάντα πιο ΒΟΛΙΚΟ να μην ξεφύγουν από το γενικό ρεύμα. Γιατί αυτοί οι αριθμοί σήμαιναν ήρεμη ζωή, συμπληρωματικό μισθό, βραβεία, προαγωγές, αύξηση και ευημερία των ίδιων των Οργάνων. Όταν οι αριθμοί ήταν μεγάλοι, μπορούσαν να τεμπελιάζουν, να εργάζονται ανέμελα και να γλεντάνε τις νύχτες (όπως και έκαναν). Οι χαμηλοί αριθμοί οδηγούσαν στη δυσμένεια, στην καθαίρεση και στην απώλεια αυτής της ταίστρας, γιατί ήταν αδύνατο να πιστέψει ο Στάλιν πως σε κάποια περιοχή, σε κάποια πόλη ή σε κάποια στρατιωτική μονάδα, είχαν πάψει ξαφνικά να υπάρχουν εχθροί του.

Δεν ένιωθαν λοιπόν αίσθημα ευσπλαχνίας, αλλά μόνο μνησικακία και εχθρότητα εναντίον των πεισματάρηδων κρατουμένων που δεν ήθελαν να αθροιστούν σε αριθμούς, που δεν υπέκυπταν ούτε στην αϋπνία, ούτε στο απομονωτήριο, ούτε στην πείνα! Αρνούμενοι να ομολογήσουν, ζημίωναν προσωπικά τον ανακριτή! Ήταν σαν να τα έβαζαν μ' αυτόν τον ίδιο! Έτσι όλα τα μέσα ήταν καλά! Ο πόλεμος είναι πόλεμος! Άρπα λοιπόν το λάστιχο στο λαρύγγι σου, πιες αλμυρό νερό!

Επειδή λοιπόν, εξαιτίας του είδους της εργασίας και της ζωής που διάλεξαν, οι θεράποντες του Γαλάζιου Ιδρύματος είχαν αποκλεισθεί από την ΑΝΩΤΕΡΗ σφαίρα της ανθρώπινης ύπαρξης, ζούσαν με μεγαλύτερη πληρότητα και απληστία στην κατώτερη σφαίρα της. Και εκεί, εξουσιάζονταν και κατευθύνονταν από τα κατώτερα (εκτός από την πείνα και το σεξ) ένστικτα της κατώτερης σφαίρας: το ένστικτο της ΕΞΟΥΣΙΑΣ και το ένστικτο του ΚΕΡΔΟΥΣ (κυρίως της εξουσίας. Στη δεκαετία μας αυτή αποδείχτηκε πιο σημαντική από το χρήμα).

Η εξουσία είναι δηλητήριο γνωστό από χιλιάδες χρόνια. Μακάρι να μη μπορούσε ποτέ κανένας να αποκτήσει υλική εξουσία πάνω σε άλλους ανθρώπους! Για ένα άνθρωπο που πιστεύει σε κάποια δύναμη ανώτερη από όλους εμάς και γι' αυτό καταλαβαίνει ότι τα δικά του όρια είναι περιορισμένα, η εξουσία δεν είναι θανατηφόρα. Για ανθρώπους όμως που δεν έχουν καμιά ανώτερη σφαίρα η εξουσία είναι πτωμαΐνη! Και από αυτή τη μόλυνση δεν υπάρχει σωτηρία.

Θυμάστε τι γράφει για την εξουσία ο Τολστόι; Ο Ιβάν Ιλίτς ανέλαβε ένα αξίωμα, που του έδινε τη δυνατότητα **να καταστρέφει όποιον ήθελε. Όλοι οι άνθρωποι, δίχως καμιά εξαίρεση, βρίσκονταν στα χέρια**

του, μπορούσαν να φέρουν μπροστά του οποιονδήποτε, ακόμα και τον πιο σπουδαίο, σαν κατηγορούμενο. (Αυτό είναι σαν να γράφτηκε ακριβώς για τους γαλάζιους μας! Δεν χρειάζεται να προσθέσουμε απολύτως τίποτα!) Η συνειδητοποίηση αυτής της εξουσίας («και η δυνατότητα του μετριασμού της» – προσθέτει ο Τολστόι, μα αυτό δεν ταιριάζει καθόλου στους λεβέντες μας) αποτελούσε **το κύριο ενδιαφέρον και την έλξη της υπηρεσίας.**

Μα δεν είναι απλή έλξη, είναι μαγεία! Μαγεύεσαι. Είσαι νέος ακόμα, είσαι, θα το πούμε εντός παρενθέσεως, και κακομοίρης, δεν έχει περάσει καθόλου πολύς καιρός από τότε που θλίβονταν οι γονείς σου, γιατί δεν ήξεραν τι να σε κάνουν, γιατί ήσουν βλάκας και δεν ήθελες να διαβάσεις, αλλά πέρασες τρία χρονάκια σε εκείνο το σχολείο και κοίτα πως ανέβηκες! Πόσο άλλαξε η θέση σου στη ζωή! Πόσο άλλαξαν οι κινήσεις σου, και το βλέμμα σου, και η στάση του κεφαλιού σου! Συνεδριάζει το συμβούλιο του επιστημονικού ινστιτούτου και μπαίνεις μέσα εσύ, όλοι σε προσέχουν, τρέμουν μάλιστα. Δεν κάθεται στη προεδρική έδρα, αφήνεις στον πρύτανη αυτούς τους πονοκεφάλους. Εσύ θα καθίσεις παράμερα, μα όλοι καταλαβαίνουν πως εσύ είσαι το πιο σπουδαίο πρόσωπο εκεί μέσα, είσαι το Ειδικό Τμήμα. Και μπορείς να καθίσεις ένα πεντάλεπτο και να φύγεις, αυτό είναι το πλεονέκτημά σου απέναντι στους καθηγητές, εσένα μπορεί να σε καλούν υποθέσεις πιο σημαντικές – αλλά αργότερα, μαθαίνοντας την απόφαση που πήραν, θα σηκώσεις τα φρύδια σου (ή ακόμα καλύτερα θα κουνήσεις τα χείλια σου) και θα πεις στον πρύτανη: «Δεν γίνεται. Υπάρχουν **λόγοι...**» Αυτό είναι όλο! Και δεν θα γίνει! Ή εσύ είσαι Πράκτορας της υπηρεσίας ασφαλείας στον στρατό, άνθρωπος της ΣΜΕΡΣ, ένας απλός υπολοχαγός, αλλά ο παχουλός συνταγματάρχη, ο διοικητής της μονάδας, σηκώνεται όταν μπαίνεις, προσπαθεί να σε κολακεύσει, να σε καλοπιιάσει, και δεν θα πει ποτέ με τους επιτελείς του χωρίς να καλέσει κι εσένα. Δεν έχει καμιά σημασία που δεν έχεις παρά δυο μικρούτσικα αστεράκια, είναι μάλιστα αστείο: αφού τα αστεράκια σου έχουν βάρος εντελώς διαφορετικό, αφού μετριούνται με εντελώς διαφορετική κλίμακα από τα αστερία των συνηθισμένων αξιωματικών (και καμιά φορά, σε ειδικές αποστολές σου επιτρέπουν να κολλήσεις και αστεράκια ταγματάρχη, έτσι σαν ψευδώνυμο, σαν κάτι συνθηματικό). Έχεις εξουσία ασύγκριτα πιο μεγάλη πάνω στους άντρες αυτής της στρατιωτικής μονάδας, ή στους ανθρώπους αυτού του εργοστασίου ή αυτής της περιφέρειας, από όση έχει ο διοικητής, ή ο διευθυντής ή ο γραμματέας της αχτιδικής επιτροπής. Εκείνοι ορίζουν την υπηρεσία, τον μισθό, την καλή φήμη τους, ενώ εσύ ορίζεις την ελευθερία τους. Και κανένας δεν θα τολμήσει να πει τίποτα για σένα στην εφημερίδα. Και όχι μόνο κακό, αλλά ούτε καλό δεν θα τολμήσει να γράψει! Σαν να είσαι καμιά απόκρυφη θεότητα, δεν κάνει ούτε το όνομά σου να αναφέρει κανείς! Υπάρχεις, όλοι σε νιώθουν! – αλλά είναι σαν να μην υπάρχουν! Και γι' αυτό στέκεσαι ψηλότερα από τη γνωστή εξουσία, από τότε που φόρεσες αυτό το पहλήκιο στο χρώμα του ουρανού. Αυτό που κάνεις ΕΣΥ, κανείς δεν τολμάει να το ελέγξει, μα κάθε άνθρωπος υπόκειται στον δικό σου έλεγχο!

Γι' αυτό, όταν έχεις μπροστά σου τους λεγόμενους πολίτες (αυτοί για

σένα δεν είναι παρά πiónια), είναι προτιμότερο να παίρνεις έκφραση μυστηριώδη και βαθυστόχαστη. Αφού μόνο εσύ γνωρίζεις τους **ειδικούς λόγους**, κανένας άλλος. Και γι' αυτό έχεις πάντα δίκιο.

Ένα πράγμα όμως δεν πρέπει να ξεχνάς ποτέ: πως και εσύ θα ήσουν ένα τέτοιο πiónι, αν δεν είχες την τύχη να γίνεις ένας μικρούλης κρίκος των Οργάνων – αυτού του ευλύγιστου, ενιαίου, ζωντανού πλάσματος, που ζει μέσα στο κράτος σαν την ταινία στα σπλάχνα του ανθρώπου. Τώρα όλα είναι δικά σου! Όλα είναι δικά σου! Φρόντισε μόνο να είσαι πιστός στα Όργανα! Όλοι θα σε υποστηρίξουν! Και θα σε βοηθήσουν να καταπιείς όποιον σε πειράξει! Και θα απομακρύνουν κάθε εμπόδιο από τον δρόμο σου! Φτάνει μόνο να είσαι πιστός στα Όργανα! Κάνε ό,τι σε διατάζουν! Εκείνοι θα σκέφτονται για σένα και για τη θέση σου: σήμερα είσαι ειδικό τμήμα, μα αύριο θα καταλάβεις την πολυθρόνα του ανακριτή και έπειτα ίσως θα βρεθείς σαν εθνογράφος στη λίμνη Σέλιγκερ⁹⁸, ίσως για να κάνης κάποια θεραπεία στα νεύρα σου! Και μπορεί να φύγεις έπειτα από την πόλη σου, όπου σε ξέρουν πια όλοι, και να πας στην άλλη άκρη της χώρας σαν πληρεξούσιος για τις εκκλησιαστικές υποθέσεις⁹⁹. Ή να γίνεις υπεύθυνος γραμματέας της Ένωσης Συγγραφέων¹⁰⁰. Μην παραξενευτείς με τίποτα: ο πραγματικός προορισμός των ανθρώπων και η πραγματική θέση τους είναι πράγματα που τα ξέρουν μόνο τα Όργανα, οι υπόλοιποι παίζουν απλώς θέατρο. Κάποιος είναι διακεκριμένος καλλιτέχνης ή ήρωας της σοσιαλιστικής εργασίας στην ύπαιθρο – είναι σήμερα, μα αύριο... πάει, πήρε φύσημα!¹⁰¹

Η δουλειά του ανακριτή απαιτεί βέβαια κόπους: πρέπει να ξημεροβραδιάζεσαι, να δουλεύεις ώρες ατέλειωτες – μα δεν χρειάζεται να σπάζεις το κεφάλι σου για να βρίσκεις αποδείξεις (αυτός είναι πονοκέφαλος του ανακρινόμενου), δεν χρειάζεται να σκέφτεσαι: είτε ο κατηγορούμενος είναι ένοχος είτε όχι, εσύ κάνεις αυτό που θέλουν τα Όργανα, και όλα πάνε καλά. Από σένα θα εξαρτηθεί αν θα περάσεις όσο γίνεται πιο ευχάριστα στην ανάκριση, ώστε να μην κουραστείς πολύ, να βγάλεις κάτι καλό από την υπόθεση, ή έστω να διασκεδάσεις λιγάκι. Κάθεσαι, δεν ξέρεις τι να κάνεις, και ξαφνικά σου έρχεται στον νου ένας καινούριος τρόπος επηρεασμού – Εύρηκα! (ελληνική λέξη στο κείμενο. – Σ.τ.Μ.). Παίρνεις στο τηλέφωνο τους φίλους σου, τριγυρίζεις σε όλα τα γραφεία, το λες σε όλους – πόσο γελάνε! Ελάτε να το δοκιμάσουμε, παιδιά, μα σε ποιον; Καταντάει βαρετό όλο στον ίδιον, βαριέσαι να βλέπεις αυτά τα τρεμάμενα χέρια, τα ικετευτικά μάτια, τη φοβητσιάρικη υποταγή – ας αντιστεκόταν τουλάχιστο κάποιος από αυτούς! «Μου αρέσουν οι γεροί αντίπαλοι! **Με ευχαριστεί να τους σπάζω τη ραχοκοκαλιά!**»¹⁰².

Κι αν ο ανακρινόμενος είναι πολύ γερός και δεν παραδίδεται με κανένα τρόπο, και όλες οι μέθοδοί σου μένουν χωρίς αποτέλεσμα; Αν λυσσάς από το κακό σου; Δεν μπορείς να κρατήσεις τη λύσσα σου! Είναι τρομερή ευχαρίστηση, είναι απόλαυση, είναι σαν να πετάς στα ουράνια! Άφησε ελεύθερη τη μανία σου, μην την εμποδίσεις με τίποτα! Άπλωσε το χέρι σου και χτύπα! Φτάνοντας σε τέτοια κατάσταση μέθης, φτύνεις τον καταραμένο τον ανακρινόμενο μέσα στο ανοιχτό στόμα του ή του χώνεις

τα μούτρα σ' ένα γεμάτο πτυελοδοχείο!¹⁰³. Φτάνοντας σ' αυτή τη κατάσταση τραβολογάς τον παπά από τις κοτσίδες! Και κατουράς κατάμουτρα τον στημένο στα γόνατα! Κι έπειτα από μια τέτοια κρίση μανίας, νιώθεις άντρας πραγματικός!

Ή ανακρίνεις μια «κοπέλα ξένου»¹⁰⁴. Τη βοηθάς λοιπόν, τη ρωτάς: «Ο Αμερικάνος έχει καλύτερο... ε; Δεν σου κάνουν οι Ρώσοι;» Και ξαφνικά σου κατεβαίνει μια ιδέα: κάτι θα έμαθε αυτή από τους ξένους! Μη χάσης την ευκαιρία, είναι κάτι σαν αποστολή στο εξωτερικό! Και αρχίζεις να την ανακρίνεις με πάθος: Πώς; Σε ποιες στάσεις;... και σε ποιες άλλες; Πες τα όλα! Με κάθε λεπτομέρεια! (θα μου χρησιμεύσουν και μένα, θα τα πω και στα παιδιά!). Η κοπέλα αναποκοκκινίζει, βάζει τα κλάματα, αυτά, λει, δεν έχουν καμιά σχέση με την υπόθεση. – «Όχι, έχουν σχέση! Μίλα!» Και εδώ φαίνεται η εξουσία σου! Θα σου τα διηγηθεί όλα, με όλες τις λεπτομέρειες, αν θέλεις, θα σου τα ζωγραφίσει κιόλας, αν θέλεις, θα σου τα δείξει με το σώμα της, δεν έχει άλλη διέξοδο, είναι στο χέρι σου να τη στείλεις στο απομονωτήριο, από σένα εξαρτάται και η **διάρκεια** της ποινής της.

Αν ζήτησες¹⁰⁵ μια στενογράφο για να καταγράψει την ανάκριση και σου στείλανε μια νόστιμη, χώσε αμέσως τη χερούκλα σου στον κόρφο της μπροστά στον νεαρό που ανακρίνεις¹⁰⁶, δεν χρειάζεται να τον ντραπείς, γιατί αυτός δεν είναι άνθρωπος.

–Μα και ποιον έχεις να ντραπείς; Αν αγαπάς τις γυναίκες (και ποιος δεν τις αγαπάει;) θα είσαι βλάκας, αν δεν εκμεταλλευθείς τη θέση σου. Μερικές θα τις ελκύσει η δύναμή σου, άλλες θα υποκύψουν από τον φόβο τους. Αν συναντήσεις κάπου μια κοπέλα και τη βάλεις στο μάτι, θα γίνει δική σου, δεν θα σου ξεφύγει. Αν βάλεις στο μάτι τη γυναίκα ενός άλλου, όποια κι αν είναι, είναι δική σου, γιατί δεν σου στοιχίζει τίποτα να βγάλεις τον άντρα της από τη μέση¹⁰⁷. Πρέπει να το ζήση κανείς, για να καταλάβει τι σημαίνει το γαλάζιο πηλήκιο! Κάθε πράγμα που βλέπεις είναι δικό σου! Κάθε διαμέρισμα που σου γυάλισε είναι δικό σου! Κάθε γυναίκα είναι δική σου! Κάθε εχθρός βγαίνει από τη μέση! Το χώμα κάτω από τα πόδια σου είναι δικό σου! Ο ουρανός πάνω από το κεφάλι σου είναι δικός σου, είναι γαλάζιος!

Όσο για το πάθος των χρημάτων, το έχουν όλοι τους. Πώς να μην εκμεταλλευθούν τέτοια δύναμη και τέτοια έλλειψη κάθε ελέγχου για να γίνουν πλούσιοι; Θα έπρεπε να ήταν άγιοι!....

Αν μπορούσαμε να μάθουμε τη μυστική κινητήρια δύναμη όλων των ξεχωριστών συλλήψεων, θα βλέπαμε με κατάπληξη πως παρά τη γενική νομοτέλεια των συλλήψεων, η ατομική επιλογή του ποιος θα συλληφθεί, ο ατομικός, να πούμε, κλήρος, εξαρτιόταν στα τρία τέταρτα των περιπτώσεων από την ανθρώπινη ιδιοτέλεια και την εκδικητικότητα και στις μισές από αυτές τις περιπτώσεις από τους ιδιοτελείς υπολογισμούς της τοπικής Νι-Κα-Βε-Ντε (και του εισαγγελέα. Δεν θα τους ξεχωρίσουμε, φυσικά.)

Πώς άρχισε, λόγου χάρη, το ταξίδι του Β. Γ. Βλάσωφ, στο Αρχιπέλαγος, ένα ταξίδι που κράτησε 19 ολόκληρα χρόνια; Άρχισε όταν εκείνος, τον καιρό που ήταν διευθυντής των περιφερειακών καταναλωτικών συνεταιρισμών, οργάνωσε μια πώληση υφασμάτων (υφάσματα που σήμερα θα σιχαινόσουν να τα πιάσεις στο χέρι σου) για τα στελέχη του κόμματος. (Κανένας δεν παραξενεύτηκε που αυτό δεν έγινε για τον λαό.) Η γυναίκα όμως του εισαγγελέα δεν μπόρεσε να ψωνίσει, γιατί εκείνο τον καιρό έλειπε, ενώ ο ίδιος ο εισαγγελέας, ο Ρούσωφ, ντράπηκε να πλησιάσει στον μπάγκο και ο Βλάσωφ δεν σκέφτηκε να του προτείνει: «Θα κρατήσω κάτι για σας» (άλλωστε, εξαιτίας του χαρακτήρα του, δεν θα έλεγε ποτέ κάτι τέτοιο). Και κάτι ακόμα: ο εισαγγελέας Ρούσωφ κάλεσε στο κλειστό για το κοινό εστιατόριο του κόμματος (τέτοια εστιατόρια υπήρχαν στη δεκαετία 1930 – 40) κάποιον φίλο του, που δεν δικαιούνταν να πηγαίνει εκεί (είχε δηλαδή κατώτερο βαθμό). Ο διευθυντής του εστιατορίου δεν επέτρεψε να σερβίρουν τον φίλο του και ο εισαγγελέας ζήτησε από τον Βλάσωφ να τον τιμωρήσει, αλλά ο Βλάσωφ δεν τον τιμώρησε. Κι ακόμα πρόσβαλε άσχημα τον ίδιο και τη Νι-Κα-Βε-Ντε της περιοχής. Έτσι λοιπόν τον συμπεριλάβανε στη δεξιά αντιπολίτευση!...

Τα κίνητρα και τα έργα των γαλάζιων σιριτιών είναι καμιά φορά τόσο ποταπά, που σε πιάνει κατάπληξη. Ο αξιωματικός της Ασφαλείας Σεντσένκο πήρε από έναν κρατούμενο αξιωματικό μια θήκη για χάρτες και το σακίδιό του και τα χρησιμοποιούσε έπειτα μπροστά του. Από έναν άλλο κρατούμενο κατάσχεσε, βασιζόμενος με πονηριά στο πρωτόκολλο, τα γάντια του, που τα είχε φέρει από το εξωτερικό (όταν άρχισε η προέλαση του στρατού μας, εκείνο που τους έτρωγε κυρίως ήταν πως δεν προλάβαιναν να αρπάξουν πρώτοι τα δικά τους λάφυρα). – Ο αξιωματικός της αντικατασκοπίας της 48ης στρατιάς που με συνέλαβε έβαλε στο μάτι την ταμπακέρα μου, που δεν ήταν καν ταμπακέρα, αλλά ένα γερμανικό στρατιωτικό κουτάκι με δελεαστικό κόκκινο χρώμα. Και γι' αυτό το τιποτένιο πράγμα έκανε ολόκληρη μανούβρα: στην αρχή δεν το ανέφερε στο πρωτόκολλο («αυτό μπορείτε να το κρατήσετε»), ύστερα διέταξε να με ξαναψάξουν, ξέροντας από πριν πως δεν υπάρχει τίποτα στις τσέπες μου: «Τι είναι τούτο; Να του το πάρετε!» Και για να μη διαμαρτυρηθώ: «Βάλτε τον στο απομονωτήριο!» (Ποιος αστυνομικός της τσαρικής εποχής θα τολμούσε να φερθεί έτσι σ' έναν υπερασπιστή της πατρίδας;) – Σε κάθε ανακριτή έδιναν ορισμένη ποσότητα τσιγάρων για να ενθαρρύνει εκείνους που ομολογούσαν και τους καταδότες. Λοιπόν, υπήρχαν ανακριτές που έβαζαν όλα αυτά τα τσιγάρα στην τσέπη τους! – Ακόμα και στον υπολογισμό των ωρών της ανάκρισης, των νυχτερινών ωρών, για τις οποίες τους πλήρωναν με προσαύξηση, και εκεί κλέβανε: προσέξαμε ότι στα πρωτόκολλα των νυχτερινών ανακρίσεων έγραφαν περισσότερες ώρες από τις πραγματικές. – Ο ανακριτής Φιόντορωφ (σταθμός Ρεσετύ, ταχ. θυρίς 235), κατά την έρευνα στο διαμέρισμα του Κορζούχιν, που δεν ήταν καν κρατούμενος, έκλεψε ο ίδιος ένα ρολόι του χεριού. – Ο ανακριτής Νικολάι Φιόντοροβιτς Κρουζκώφ δήλωσε στη διάρκεια του αποκλεισμού του Λένινγκραντ στην Ελιζαβέτα Βικτόροβνα Στράχοβιτς, γυναίκα του Κ. Ι. Στράχοβιτς που ανέκρινε εκείνο τον καιρό: «Μου χρειάζεται ένα ζεστό πάπλωμα. Φροντίστε να μου φέρετε!» Εκείνη του απάντησε: «Το δωμάτιο όπου έχω τα χειμωνιάτικα ρούχα είναι

σφραγισμένο». Τότε εκείνος πήγε στο σπίτι της και, χωρίς να σπάσει τη σφραγίδα της Γκεπεού, ξεβίδωσε ολόκληρο το χερούλι της πόρτας («έτσι εργάζεται η Νι-Κα-Βε-Ντε!» της εξήγησε γελώντας) και άρχισε να παίρνει τα ζεστά σκεπάσματα που ήθελε, χώνοντας ταυτόχρονα διάφορα κρυστάλλινα αντικείμενα στις τσέπες του (η Ε.Β. άρχισε τότε να παίρνει κι αυτή ό,τι μπορούσε από τα δικά της πράγματα). «Φτάνει, αρκετά πήρατε!» τη σταμάτησε εκείνος, ενώ ο ίδιος συνέχισε να σουφρώνει¹⁰⁸.

Περιπτώσεις σαν κι αυτή υπάρχουν άπειρες και μπορεί να δημοσιεύσει κανείς χιλιάδες «Λευκές Βίβλους» (αρχίζοντας και από το 1918) φτάνει μόνο να ρωτήσει συστηματικά τους πρώην κρατουμένους και τις γυναίκες τους. Ίσως να υπήρχαν γαλάζια σιρίτια που δεν έκλεψαν ποτέ, που δεν οικειοποιήθηκαν ποτέ τίποτα – μα εγώ είναι αδύνατο να φανταστώ ένα τέτοιο σιρίτι! Απλούστατα δεν καταλαβαίνω: σύμφωνα με το σύστημα των απόψεών του, τι είναι εκείνο που μπορεί να συγκρατήσει έναν τέτοιο άνθρωπο, αν του αρέσει κάποιο πράγμα; Από τις αρχές ήδη της δεκαετίας 1930 – 40, όταν εμείς ανήκαμε στην ενθουσιώδη νεολαία και χτίζαμε το πρώτο πεντάχρονο σχέδιο, εκείνοι περνούσαν τις βραδιές τους στα σαλόνια με αριστοκρατικό δυτικό τρόπο, όπως λόγου χάρη στο διαμέρισμα της Κονκόρντιας Γιόσσε, και οι κυρίες τους καμάρωναν κιόλας με τουαλέτες φερμένες από το εξωτερικό. Αναρωτιέται κανείς που τα έβρισκαν όλα αυτά;

Ορίστε και τα επίθετά τους – σαν να τους παίρνουν στη δουλειά με βάση αυτά τα επίθετα! Λόγου χάρη, στην περιφερειακή υπηρεσία Κρατικής Ασφαλείας του Κεμέροβο στις αρχές της δεκαετίας 1950 – 60 υπήρχαν: ο εισαγγελέας Τρούτνιεφ (κηφήνας), προϊστάμενος του ανακριτικού τμήματος, ο ταγματάρχης Σκούρκιν (εκείνος που ενδιαφέρεται για το τομάρι του), ο αντικαταστάτης του αντισυνταγματάρχης Μπαλαντίν (εκείνος που βουτάει το συσσίτιο), ο ανακριτής Σκοροχβάτωφ (εκείνος που αρπάζει γρήγορα). Που να τα φανταστείς τέτοια ονόματα! Και όλοι τους μαζεμένοι την ίδια εποχή! – Για τον Βολκοπιάλωφ (εκείνος που σε καρφώνει με τα μάτια σαν λύκος) και τον Γκραμπίσενκο (κλεφταράς) δεν χρειάζεται καν να μιλήσω! Μήπως τα επίθετα των ανθρώπων αντανακλούν κάτι, όταν μάλιστα είναι έτσι συγκεντρωμένα στο ίδιο μέρος;

Και πάλι, για την κακή μνήμη των κρατουμένων: ο Ι. Κορνέγιεφ ξέχασε το επίθετο του συνταγματάρχη της Κρατικής Ασφαλείας, φίλου της Κονκόρντιας Γιόσσε (αποδείχτηκε πως ήταν κοινή τους γνωστή), μαζί με τον οποίο βρέθηκε στο απομονωτήριο του Βλαντίμιρσκ. Αυτός ο συνταγματάρχης ήταν πραγματική προσωποποίηση του ενστίκτου της εξουσίας και του ενστίκτου της απληστίας. Στις αρχές του 1945, στην καλύτερη εποχή της «λαφυραγωγίας», έφαγε τα σίδερα για να πάει στο τμήμα των Οργάνων, που (με τον ίδιο τον Αμπακούμωφ επικεφαλής) ελέγχανε αυτή τη ληστεία, δηλαδή πάσχιζαν να βουτήξουν όσο γινόταν περισσότερα όχι για το κράτος, αλλά για τον εαυτό τους (και πρόκοψαν μια χαρά). Ο ήρωάς μας σούφρωσε ολόκληρα βαγόνια με λάφυρα και έχτισε κάμποσες βίλες (τη μια στο Κλιν). Μετά τον πόλεμο αποχαλινώθηκε τόσο πολύ, ώστε όταν έφτασε στον σταθμό του Νοβοσιμπίρσκ, πρόσταξε

να διώξουν όσους βρίσκονταν στο εστιατόριο και να συγκεντρώσουν εκεί για τον ίδιο και τους φίλους του κοπέλες και γυναίκες, που τις έβαλε να χορεύουν γυμνές πάνω στα τραπέζια. Μα θα περνούσε κι αυτό ατιμώρητο, αν δεν παρέβαινε έναν άλλο σπουδαίο νόμο, όπως κι ο Κρουζκώφ: τα έβαλε με το σινάφι του. Ο Κρουζκώφ εξαπατούσε τα Όργανα, αυτός όμως έκανε κάτι χειρότερο: έβαζε στοιχήματα πως θα αποπλανούσε γυναίκες, κι όχι οποιεσδήποτε, αλλά τις γυναίκες των συναδέλφων του της Τσε-Κα. Κι αυτό δεν του το συγχώρεσαν! Τον έχωσαν στο απομονωτήριο με βάση το άρθρο 58. Και καθόταν εκεί πολύ θυμωμένος επειδή τόλμησαν να τον πιάσουν και δεν αμφέβαλλε καθόλου πως θα άλλαζαν τελικά γνώμη (ίσως και να άλλαξαν).

Αυτή η τρομερή μοίρα – να μεις ο ίδιος στη φυλακή – δεν είναι πολύ σπάνια για τα γαλάζια σιρίτια, ούτε υπάρχει καμιά εξασφάλιση από αυτήν, αλλά για κάποιο λόγο εκείνοι δεν αντιλαμβάνονται σωστά τα διδάγματα του παρελθόντος. Φαίνεται πως κι αυτό γίνεται γιατί τους λείπει η ανώτερη λογική, ενώ η κατώτερη τους λει: σπάνια γίνεται αυτό, σπάνια πιάνουν κανένα, θα με προσπεράσει ο κίνδυνος, δεν θα με εγκαταλείψουν οι δικοί μου.

Είναι αλήθεια πως οι δικοί τους προσπαθούν να μην τους εγκαταλείψουν στην ώρα της συμφοράς, και μεταξύ τους υπάρχει πάντα μια σιωπηρή συμφωνία: για τους δικούς τους εξασφαλίζουν τουλάχιστον μια πιο άνετη κράτηση, όπως στον συνταγματάρχη Ι. Γ. Βορομπιέφ στην ειδική φυλακή του Μαρφίνο και στον ίδιο Β. Ι. Ιλίν στη Λουμπιάνκα – για περισσότερο από 8 χρόνια). Εκείνοι που έμπαιναν στην απομόνωση για τα λάθη που έκαναν, συνήθως δεν την περνούσαν άσχημα χάρη στην πρόνοια που έπαιρνε η κάστα τους και έτσι δικαιολογούνταν το αίσθημα της ατιμωρησίας που είχαν πάντα κατά την εκτέλεση της υπηρεσίας τους. Είναι όμως γνωστές μερικές περιπτώσεις κατά τις οποίες αυτοί που είχαν άλλοτε στα χέρια τους την εξουσία στο στρατόπεδο στέλνονταν να εκτίσουν την ποινή τους στο ίδιο στρατόπεδο, όπου συναντούσαν μάλιστα τους κρατούμενους που είχαν πρώτα στην εξουσία τους, και τότε την είχαν άσχημα (λόγου χάρη ο αξιωματικός της Ασφαλείας Μούνσιν, που μισούσε θανάσιμα τους κρατούμενους με βάση την Πεντηκοστή Όγδοη παράγραφο και στηριζόταν στη βοήθεια των κοινών εγκληματιών, δέχτηκε επίθεση από αυτούς τους ίδιους κοινούς εγκληματίες, που τον ανάγκασαν να χωθεί κάτω από ένα ξυλοκρέβατο). Δεν έχουμε όμως τη δυνατότητα να μάθουμε λεπτομέρειες γι' αυτές τις περιπτώσεις, ώστε να μπορέσουμε να τις εξηγήσουμε.

Ριψοκινδυνεύουν όμως τα πάντα οι πράκτορες της Κρατικής Ασφαλείας, όταν πέφτουν μέσα σ' ένα χείμαρρο (έχουν και αυτοί τους χειμάρρους τους!...) Ο χείμαρρος είναι στοιχείο της φύσης, είναι ισχυρότερος κι από τα ίδια τα Όργανα, και εκεί πια δεν θα σε βοηθήσει κανείς, για να μη παρασυρθεί κι ο ίδιος σ' αυτή την άβυσσο.

Ακόμα και την τελευταία στιγμή όμως, αν διαθέτης καλές πληροφορίες και έχεις αφομοιώσει καλά το πνεύμα της Τσε-Κα, μπορείς να ξεφύγεις από τη χιονοστιβάδα, αποδείχνοντας πως δεν έχεις καμιά σχέση μαζί της.

Έτσι ο λοχαγός Σαγιένκο (όχι εκείνος ο μαραγκός, ο πράκτορας της Τσε-Κα στο Χάρκοβο, ο γνωστός το 1918 – 19 για τους τουφεκισμούς του, για τα τρυπήματα των κορμιών με σπαθί, για τα σπασίματα των ποδιών, για τη συμπίεση των κεφαλιών με βάρη και τα καψίματα¹⁰⁹ –μήπως όμως ήταν κανένας συγγενής του;) είχε την αδυναμία να θέλει να παντρευτεί από έρωτα μια υπάλληλο των σιδηροδρόμων, την Κοχάνσκαγια. Και ξαφνικά, μόλις άρχισε να γεννιέται τα κύμα, μαθαίνει: πρόκειται να γίνουν συλλήψεις στους σιδηροδρομικούς. Εκείνο τον καιρό, ήταν προϊστάμενος του τμήματος επιχειρήσεων της Γκεπεού στον Αρχάγγελο. Χωρίς να χάσει λοιπόν ούτε λεπτό, τι λετε πως έκανε; ΣΥΝΕΛΑΒΕ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΠΟΥ ΑΓΑΠΟΥΣΕ! – και μάλιστα όχι με την ιδιότητά της του σιδηροδρομικού υπαλλήλου, αλλά μαγείρεψε ολόκληρη υπόθεση εναντίον της. Κι όχι μόνο γλίτωσε ο ίδιος, αλλά πήρε και την πάνω βόλτα, έγινε προϊστάμενος της Νι-Κα-Βε-Ντε του Τομσκ.¹¹⁰

Οι **χείμαρροι** γεννιόνταν με βάση κάποιο μυστηριώδη νόμο **ανανέωσης** των Οργάνων – με μικρές θυσίες, που γίνονταν κατά περιόδους, έτσι ώστε εκείνοι που έμεναν να φαίνονται εξαγνισμένοι. Τα Όργανα έπρεπε να παραχωρούν τη θέση τους σε άλλα με ρυθμό γρηγορότερο από εκείνο με τον οποίο αναπτύσσεται και γερνάει φυσιολογικά μια ανθρώπινη γενιά: μερικά κοπάδια πρακτόρων της Κρατικής Ασφαλείας έπρεπε να θυσιάζονται με την ίδια αδήριτη αναγκαιότητα που σπρώχνει τους οξυρρύγχους να πέφτουν και να αφανίζονται πάνω στα βράχια των ποταμών, για να παραχωρήσουν τη θέση τους στα καινούργια ψαράκια. Αυτό τον νόμο τον έβλεπε καθαρά η ανώτερη λογική, αλλά οι ίδιοι οι γαλάζιοι δεν ήθελαν με κανένα τρόπο να τον παραδεχτούν ή να τον προβλέψουν. Και οι βασιλιάδες των Οργάνων, και οι πιο τρανοί ανάμεσά τους, ακόμα και οι ίδιοι οι υπουργοί, όταν ερχόταν η ώρα, έβαζαν το κεφάλι τους κάτω από τη δική τους λαιμητόμο.

Ένα τέτοιο κοπάδι παρέσυρε και τον Γιάκοντα. Πιθανότατα και πολλά άλλα τέτοια λαμπρά ονόματα, που θα εξακολουθούμε ακόμα να τα θαυμάζουμε στη διώρυγα της Λευκής Θάλασσας, θα παρασύρθηκαν κι αυτά από εκείνο το ποτάμι και σβήστηκαν έπειτα από τα ποιητικά εγκώμια.

Ένα δεύτερο κοπάδι δεν άργησε να παρασύρει τον βραχύβιο Γιεζώφ. Μερικοί από τους καλύτερους ιππότες του 1937 χάθηκαν μέσα σ' αυτό το ρεύμα (να μην τα παραλέμε όμως, κάθε άλλο παρά χάθηκαν όλοι οι καλύτεροι). Τον ίδιο τον Γιεζώφ τον έδειραν στην ανάκριση και κατάντησε αξιολύπητος. Ακόμα και το ΓΚΟΥΛΑΓΚ ορφάνεψε από αυτές τις συλλήψεις. Ταυτόχρονα με τον Γιεζώφ πιάστηκαν, λόγου χάρη, ο προϊστάμενος της Φινλανδικής Διοίκησης του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, ο προϊστάμενος της Υγειονομικής Διοίκησης του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, ο προϊστάμενος της ΒΟΧΡ¹¹¹ του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, ακόμα και ο προϊστάμενος του Τμήματος Επιχειρήσεων της Ασφαλείας του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, που ήταν και αρχηγός όλης της κλίκας των στρατοπέδων.

Κι έπειτα ήρθε το κοπάδι του Μπέρια.

Ο σωματώδης, γεμάτος αυτοπεποίθηση Αμπακούμωφ είχε πέσει νωρίτερα, μεμονωμένα.

Οι ιστορικοί των Οργάνων θα μας διηγηθούν κάποτε (αν βέβαια δεν καούν τα αρχεία) πώς έγινε το ένα βήμα μετά το άλλο, με όλους τους αριθμούς και τα λαμπρά ονόματα.

Εδώ θα μιλήσω σύντομα μόνο για την ιστορία του Ριούμιν και του Αμπακούμωφ, που την έμαθα τυχαία (Δεν θα επαναλάβω αυτά που έχω ήδη γράψει αλλού).¹¹²

Ο Ριούμιν, που όφειλε τη μεγάλη του θέση στον Αμπακούμωφ και ήταν ευνοούμενός του, του ανακοίνωσε στα τέλη του 1952 τη συνταρακτική πληροφορία πως ο καθηγητής-γιατρός Έτιγκερ ομολόγησε πως δεν έκανε τη σωστή θεραπεία στον Ζντάνωφ και στον Σερμπακώφ (με σκοπό να προκαλέσει τον θάνατό τους). Ο Αμπακούμωφ αρνήθηκε να το πιστέψει, γιατί απλούστατα ήξερε αυτά τα μαγειρέματα, κι έβγαλε το συμπέρασμα πως ο Ριούμιν το είχε παρακάνει. (Ο Ριούμιν όμως καταλάβαινε καλύτερα τι ήθελε ο Στάλιν!) Για να ελέγξουν την καταγγελία, ανακρίνανε το ίδιο βράδυ και οι δυο μαζί τον Έτιγκερ και καταλήξαν σε αντιφατικά συμπεράσματα: ο Αμπακούμωφ συμπέρανε πως δεν υπάρχει καμιά «υπόθεση γιατρών», ενώ ο Ριούμιν συμπέρανε το αντίθετο. Θα ελέγχανε ακόμα μια φορά το ζήτημα το πρωί, αλλά όπως συμβαίνει συχνά σ' αυτό το καταπληκτικό Νυχτερινό Ίδρυμα, ο ΕΤΙΓΚΕΡ ΠΕΘΑΝΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΝΥΧΤΑ. Το ίδιο πρωί ο Ριούμιν, μη υπολογίζοντας τον Αμπακούμωφ και, εν αγνοία του, τηλεφώνησε στην Κεντρική Επιτροπή και ζήτησε να τον δεχτή ο Στάλιν! (Πιστεύω πως αυτό δεν ήταν το πιο αποφασιστικό του βήμα. Το πιο αποφασιστικό είχε γίνει την προηγούμενη νύχτα, όταν έπαιξε το κεφάλι του μη συμφωνώντας με τον Αμπακούμωφ, ίσως και σκοτώνοντας τον Έτιγκερ. Μα ποιος μπορεί να ξέρη τα μυστικά αυτών των Αυλών! Μήπως η επαφή του με τον Στάλιν είχε γίνει ακόμα νωρίτερα;) Ο Στάλιν δέχτηκε τον Ριούμιν, έβαλε μπροστά την υπόθεση των γιατρών και ΣΥΝΕΛΑΒΕ ΤΟΝ ΑΜΠΑΚΟΥΜΩΦ. Ύστερα ο Ριούμιν ανέλαβε την υπόθεση των γιατρών και ενεργούσε ανεξάρτητα, και μάλιστα αγνοώντας ακόμα και τον Μπέρια! (Υπάρχουν ενδείξεις πως η θέση του Μπέρια κινδύνευε πριν από τον θάνατο του Στάλιν, και ίσως αυτός φρόντισε να βγάλει από τη μέση τον Στάλιν.) Ένα από τα πρώτα βήματα της νέας κυβέρνησης ήταν να αποκαλύψει την υπόθεση των γιατρών. Τότε ΣΥΝΕΛΑΒΑΝ ΤΟΝ ΡΙΟΥΜΙΝ (τον καιρό ακόμα της εξουσίας του Μπέρια), αλλά και ΤΟΝ ΑΜΠΑΚΟΥΜΩΦ ΔΕΝ ΤΟΝ ΑΦΗΣΑΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ! Νέα τάξη πραγμάτων εφαρμόστηκε στη Λουμπιάνκα και, για πρώτη φορά από τότε που ιδρύθηκε, ένας εισαγγελεύς διέσχισε το κατώφλι της (ο Ντ. Τ. Τέρεχωφ). Ο Ριούμιν αγωνιζόταν επίμονα, προσπαθούσε να τον καλοπιιάσει: «Δεν φταιω σε τίποτα, άδικα βρίσκομαι εδώ». Ζητούσε να τον ανακρίνουν. Είχε στο στόμα του, όπως συνήθιζε, μια καραμέλα και όταν ο Τέρεχωφ του έκανε παρατήρηση, την έφτυσε στην παλάμη του: «Με συγχωρείτε». Ο Αμπακούμωφ, όπως αναφέραμε και πριν, έβαλε τα γέλια: «Κάποια απάτη κρύβεται». Ο Τέρεχωφ του έδειξε την εντολή τους να γίνει έλεγχος στην Εσωτερική Φυλακή του Υπουργείου Κρατικής Ασφαλείας. «Τέτοιες μπορείτε να βγάλετε και πεντακόσιες!» είπε περιφρονητικά ο

Αμπακούμωφ. Αυτόν, σαν «ευσυνείδητο πατριώτη», τον έθιγε περισσότερο όχι το γεγονός ότι κρατούσαν τον ίδιο, αλλά ότι γινόταν απόπειρα να περιορίσουν τα Όργανα, που δεν μπορούν να υποταχτούν σε καμιά δύναμη στον κόσμο! Ο Ριούμιν δικάστηκε τον Ιούλιο του 1953 (στη Μόσχα) και τουφεκίστηκε. Ο Αμπακούμωφ όμως εξακολούθησε να βρίσκεται μέσα! Στην ανάκριση είπε στον Τέρεχωφ: «Έχεις πολύ όμορφα μάτια,¹¹³ **θα λυπηθώ να σε τουφεκίσω!** Παράτα την υπόθεσή μου, παράτα την για το καλό σου». Μια φορά τον κάλεσε ο Τέρεχωφ και του έδωσε να διαβάσει μια εφημερίδα που ανακοίνωνε την καθαίρεση του Μπέρια. Τον καιρό εκείνο η είδηση ήταν συνταρακτική για όλο τον κόσμο. Αλλά ο Αμπακούμωφ τη διάβασε χωρίς να σουφρώσει καν τα φρύδια του κι έπειτα γύρισε τη σελίδα και άρχισε να διαβάζει τις αθλητικές ειδήσεις! Άλλη μια φορά, όταν παρακολουθούσε την ανάκρισή του κάποιος σημαντικός παράγοντας της Κρατικής Ασφαλείας, που στο πρόσφατο παρελθόν υπήρξε υφιστάμενός του, ο Αμπακούμωφ τον ρώτησε: «Πώς μπορέσατε να επιτρέψετε να αναλάβει την ανάκριση της υπόθεσης Μπέρια όχι το Υπουργείο Κρατικής Ασφαλείας, αλλά η εισαγγελία; (αυτό τον έτρωγε συνέχεια!) Πιστεύεις λοιπόν πως έμενα, τον Υπουργό Κρατικής Ασφαλείας, θα με **δικάσουν;**» – Ναι. – «Τότε φόρεσε **ημίψηλο**, τα Όργανα δεν υπάρχουν πια!...» (Βέβαια αυτός, ένας αμόρφωτος ταχυδρόμος, τα έβλεπε πολύ μαύρα τα πράγματα.) Δεν ήταν το δικαστήριο που φοβόταν ο Αμπακούμωφ όσο έμενε στη Λουμπιάνκα. Φοβόταν μήπως τον δηλητηριάσουν (έτσι έδειχνε και πάλι πως ήταν άξιος γιος των Οργάνων!). Άρχισε λοιπόν να μην αγγίζει καθόλου το συσσίτιο των φυλακών κι έτρωγε μόνο αυγά, που αγόραζε από την καντίνα. (Σ' αυτή την περίπτωση του έλειπε η τεχνική φαντασία. Πίστευε πως δεν μπορεί να δηλητηριάσει κανείς άνθρωπο με αυγά). Από την πλουσιότετη βιβλιοθήκη των φυλακών της Λουμπιάνκας έπαιρνε βιβλία... μόνο του Στάλιν! (ο όποιος είχε διατάξει τη σύλληψή του...) Αυτό όμως το έκανε μάλλον για επίδειξη, ή από υπολογισμό, πιστεύοντας πως δεν ήταν δυνατό να μην επικρατήσουν οι οπαδοί του Στάλιν. Ο Αμπακούμωφ έμεινε δύο χρόνια στη φυλακή. Γιατί δεν τον άφησαν ελεύθερο; Η ερώτηση δεν είναι αφελής. Αν μετρούσε κανείς τα εγκλήματά του εναντίον της ανθρωπότητας, το αίμα του έφτανε πάνω από το κεφάλι, αλλά δεν ήταν ο μόνος! Και όλοι οι άλλοι είχαν μείνει σώοι και αβλαβείς. Υπάρχει όμως ένα μυστικό: κυκλοφορεί η φήμη πως είχε σπάσει ο ίδιος στο ξύλο τη Λιούμπα Σεντύχ, νύφη του Χρουστσώφ, γυναίκα του μεγαλύτερου γιου του, που είχε καταδικαστεί επί Στάλιν να σταλεί σε τάγμα τιμωρίας, όπου και πέθανε. Αυτός είναι ο λόγος που ενώ μπήκε στη φυλακή επί Στάλιν, δικάστηκε επί Χρουστσώφ (στο Λένινγκραντ) και τουφεκίστηκε στις 18 Δεκεμβρίου 1954.¹¹⁴

Άδικα όμως στενοχωριόταν ο Αμπακούμωφ: τα Όργανα δεν αφανίστηκαν ύστερα από όλα αυτά.

Να όμως τι συνιστά η λαϊκή σοφία: κατηγορά τον λύκο, πάρε όμως και το μέρος του.

Αυτή η φυλή των λύκων από που άραγε εμφανίστηκε στον λαό μας; Δεν βγήκε από τη δική μας ρίζα; Δεν είναι αίμα δικό μας;

Δικό μας είναι.

Για να μην καμαρώνουμε λοιπόν ανεμίζοντας τους λευκούς μανδύες των δικαίων, καλά θα έκανε ο καθένας μας να ρωτούσε τον εαυτό του: αν η ζωή μου έπαιρνε άλλη τροπή, μήπως θα γινόμουν και εγώ τέτοιος δήμιος;

Η ερώτηση είναι φοβερή, αν θελήσεις να απαντήσεις τίμια.

Θυμάμαι το τρίτο έτος του πανεπιστημίου, το φθινόπωρο του 1938. Εμάς, τα αγόρια-Κομσομόλους, μας καλούν στην αχτιδική επιτροπή της Κομσομόλ μια φορά, και δεύτερη φορά, και χωρίς σχεδόν να ζητήσουν τη συγκατάθεσή μας, μας χώνουν στο χέρι έντυπα ερωτηματολόγια για να τα συμπληρώσουμε: φτάνουν πια τα φυσικομαθηματικά και η χημεία, η Πατρίδα χρειάζεται περισσότερο να πάτε στις σχολές της Νι-Κα-Βε-Ντε. (Έτσι συμβαίνει πάντοτε. Δεν σας χρειάζεται κάποιο πρόσωπο, αλλά η ίδια η Πατρίδα. Και πάντα κάποιος βαθμοφόρος μιλάει για λογαριασμό της και ξέρει τις ανάγκες της.)

Η ίδια αχτιδική επιτροπή μας στρατολογούσε πριν από ένα χρόνο για τις σχολές της αεροπορίας. Και τότε προσπαθούσαμε να ξεφύγουμε (ήταν κρίμα ν' αφήσουμε το Πανεπιστήμιο), μα όχι τόσο πεισματικά όπως αυτή τη φορά.

Τώρα, ύστερα από είκοσι πέντε χρόνια, μπορεί να σκεφτεί κανείς: ναι, μα καταλαβαίνατε βέβαια πως ολόγυρά σας κοχλάζανε οι συλλήψεις, πως γίνονταν βασανιστήρια στις φυλακές, και νιώθατε σε τι βούρκο σας τραβούσαν. Όχι!! Δεν το καταλαβαίναμε, γιατί οι κλούβες κυκλοφορούσαν τη νύχτα, ενώ εμείς κάναμε παρελάσεις τη μέρα με τις σημαίες. Από που να τις μάθουμε και πως να τις διανοηθούμε τις συλλήψεις; Τι μας ένοιαζε εμάς αν άλλαζαν όλους τους ηγέτες των περιοχών; Πιάσανε δυο-τρεις καθηγητές, μα δεν ήτανε φίλοι μας και, στο κάτω-κάτω, τώρα θα περνούσαμε ευκολότερα τις εξετάσεις. Εμείς, οι εικοσάρηδες, βαδίζαμε στη φάλαγγα αυτών που είχαν γεννηθεί τη χρονιά της Οκτωβριανής Επανάστασης και, καθώς ήμαστε συνομήλικοι της Επανάστασης, μας περίμενε το πιο λαμπρό μέλλον.

Δεν είναι εύκολο να περιγράψω την εσωτερική παρόρμηση, που δεν βασιζόταν σε κανένα επιχείρημα, αλλά μας εμπόδιζε να δεχτούμε να πάμε στη σχολή της Νι-Κα-Βε-Ντε. Αυτό δεν έβγαινε καθόλου σαν συμπέρασμα από τα μαθήματα ιστορικού υλισμού που παρακολουθούσαμε: από αυτά φαινόταν καθαρά πως η πάλη εναντίον του εσωτερικού εχθρού ήταν πολύ κρίσιμο μέτωπο, και αποτελούσε καθήκον τιμής η συμμετοχή μας σ' αυτήν! Επίσης η απόφασή μας ερχόταν σε αντίθεση και με το πρακτικό συμφέρον μας: τον καιρό εκείνο ένα επαρχιακό πανεπιστήμιο, δεν μπορούσε να μας υποσχεθεί τίποτα καλύτερο από μια θέση στο σχολείο κάποιου απόμερου χωριού, με ασήμαντο μισθό, ενώ η σχολή της Νι-Κα-Βε-

Ντε μας υποσχόταν ειδική μερίδα τροφίμων και διπλάσιο ή τριπλάσιο μισθό. Αυτό που νιώθαμε δεν εκφραζόταν με λόγια (μα και να εκφραζόταν ακόμα, από φόβο δεν θα το λέγαμε ο ένας στον άλλο). Η αντίσταση προερχόταν από κάποια περιοχή κάθε άλλο παρά εγκεφαλική, από την περιοχή μέσα από το στήθος. Μπορεί να σου φωνάζουν από όλες τις μεριές «πρέπει», ακόμα και το κεφάλι σου σου φωνάζει «πρέπει», το στήθος σου όμως αποδιώχνει την προτροπή: δεν θέλω, ΜΕ ΑΗΔΙΑΖΕΙ! Κάντε ό,τι θέλετε χωρίς εμένα, εγώ δεν θα πάρω μέρος.

Αυτό το συναίσθημα ερχόταν από πολύ μακριά, ίσως από τον Λέρμοντωφ. Από εκείνες τις δεκαετίες της ρωσικής ζωής, όταν για έναν έντιμο άνθρωπο, που τα έλεγε όλα ειλικρινά και φωναχτά, δεν υπήρχε υπηρεσία χειρότερη και πιο βρώμικη από τη δουλειά του αστυνομικού. Όχι, ερχόταν από πιο βαθιά ακόμα. Χωρίς να το ξέρουμε ούτε εμείς οι ίδιοι, αγοράζαμε με πεντάρες και δεκάρες ό,τι είχε απομείνει από τα χρυσά νομίσματα των προπάππων μας, από εκείνη την εποχή που η ηθική δεν θεωρούνταν ακόμα σαν κάτι σχετικό, και μόνο η καρδιά ξεχώριζε το κακό από το καλό.

Κι όμως μερικοί από μας στρατολογήθηκαν τότε. Νομίζω πως αν μας πιέζανε πιο σκληρά, θα μας λυγίζανε όλους. Και τώρα θέλω να φανταστώ: τι άνθρωπος θα γινόμουν αν στον καιρό του πολέμου φορούσα κιόλας το διακριτικό σιρίτι; Βέβαια μπορεί τώρα να κολακεύω τον εαυτό μου λέγοντας πως η καρδούλα μου δεν θα το άντεχε, πως θα έφερνα αντιρρήσεις, πως θα βροντούσα την πόρτα πίσω μου. Κάποτε όμως, καθώς ήμουνα ξαπλωμένος στο ξυλοκρέβατο της φυλακής, άρχισα να εξετάζω την πραγματική μου πορεία σαν αξιωματικός, και ένιωσα φρίκη.

Δεν έγινα αξιωματικός αμέσως μόλις εγκατέλειψα τα φοιτητικά θρανία, τον καιρό που με απασχολούσαν ακόμα οι ολοκληρωτικοί λογισμοί των μαθηματικών, μα έζησα ένα ολόκληρο εξάμηνο την καταπιεστική στρατιωτική θητεία, και μου φαίνεται πως είχα νιώσει πολύ καλά στο τομάρι μου τι θα πει να είσαι πάντα έτοιμος να υπακούς σε ανθρώπους που μπορεί να μην αξίζουν πεντάρα μπροστά σε σένα, ενώ η κοιλιά σου

γουργουρίζει από την πείνα. Και έπειτα τυραννίστηκα άλλους έξι μήνες στη σχολή. λετε πως κατάλαβα τότε, μια για πάντα, όλη την πίκρα της ζωής του φαντάρου, σαν πάγωνε και κομματιαζόταν το πετσί πάνω στο σώμα μου; Καθόλου. Για να με παρηγορήσουν, μου καρφίτσωσαν δυο αστεράκια στις επωμίδες, ύστερα και τρίτο, και τέταρτο, και τα ξέχασα όλα!...

λετε να διατήρησα τη φοιτητική αγάπη για την ελευθερία; Μα αυτή δεν την είχαμε από τα γεννοφάσκια μας. Αγαπούσαμε τους στρατιωτικούς σχηματισμούς, αγαπούσαμε τις παρελάσεις.

Θυμάμαι πολύ καλά πως τη ΧΑΡΑ ΤΗΣ ΑΠΛΟΠΟΙΗΣΗΣ την ένιωσα ακριβώς στη σχολή των αξιωματικών, να είσαι στρατιωτικός και να ΜΗ ΣΚΕΦΤΕΣΑΙ. Ένωσα τη ΧΑΡΑ ΤΗΣ ΑΠΟΡΡΟΦΗΣΗΣ στον τρόπο ζωής **που ζούνε όλοι, όπως συνηθίζεται** στους στρατιωτικούς μας κύκλους. Τη χαρά να ξεχνάω κάτι ψυχικές λεπτομέρειες, που είχα αποκτήσει από τα

παιδικά μου χρόνια.

Ήμαστε συνεχώς πεινασμένοι στη σχολή, κοιτάζαμε που θα μπορούσαμε να βουτήξουμε κανένα παραπανίσιο κομμάτι, παρακολουθούσαμε ζηλόφθονα ο ένας τον άλλον, για να δούμε ποιος τα κατάφερε. Περισσότερο από όλα φοβόμαστε μήπως δεν προλάβουμε να πάρουμε τα γαλόνια μας (εκείνους που δεν είχαν τελειώσει τους έστελναν στο Στάλινγκραντ). Μας γυμνάζανε σαν νεαρά θηρία, έτσι που να μας αγριέψουν περισσότερο, για να θέλουμε ύστερα να ξεσπάσουμε σε κάποιον. Ποτέ δεν μας έφτανε ο ύπνος, γιατί μετά το σιωπητήριο μπορούσαν να σε αναγκάσουν, για τιμωρία, να κάνεις μόνος σου στρατιωτικό βηματισμό (κάτω από τις διαταγές ενός λοχία). Ή άλλοτε ξυπνούσαν τη νύχτα ολόκληρη τη διμοιρία και την παρέτασσαν γύρω από μια ακαθάριστη μπότα: Ορίστε! Αυτός ο παλιάνθρωπος θα την καθαρίσει τώρα, και ώσπου να τη γυαλίσει, εσείς θα στέκεστε όλοι εδώ.

Και καθώς περιμέναμε με λαχτάρα να πάρουμε τα διακριτικά μας, αγωνιζόμαστε να αποκτήσουμε βάδισμα τίγρη και μεταλλική φωνή για παραγγέλματα.

Και να, πήραμε τα διακριτικά! Και πριν περάσει ένας μήνας, καθώς συγκροτούσαμε μια πυροβολαρχία στα μετόπισθεν, ανάγκασα ένα απρόσεκτο φανταράκι, τον Μπερμπενιώφ, να βαδίζει με στρατιωτικό βηματισμό μετά το σιωπητήριο κάτω από τις διαταγές του λοχία Μετάλιν... (Αυτά τα είχα ΞΕΧΑΣΕΙ, τα είχα ξεχάσει πραγματικά όλα τούτα τα χρόνια! Και τα θυμήθηκα όλα, τώρα που κάθομαι πάνω από ένα φύλλο χαρτί...) Και κάποιος ηλικιωμένος συνταγματάρχη, που έτυχε να κάνει επιθεώρηση εκείνο τον καιρό, με φώναξε και μου τα έψαλε ένα χεράκι. Εγώ όμως (αυτό ύστερα από πανεπιστημιακές σπουδές!) δικαιολογήθηκα: έτσι μας μάθανε στη σχολή. Με άλλα λόγια: τι ανθρωπιστικές απόψεις μπορεί να υπάρχουν, αφού είμαστε στον στρατό;

(Και πολύ περισσότερο αν ανήκουμε στα **Όργανα...**)

Αυξάνει η περηφάνια στην καρδιά, όπως το λίπος στο γουρούνι!

Έδινα στους κατώτερους μου διαταγές που δεν σήκωναν αντίρρηση και ήμουν βέβαιος πως δεν μπορούσε να υπάρχουν διαταγές καλύτερες από αυτές. Ακόμα και στο μέτωπο, όπου όλοι θα έπρεπε να αισθανόμαστε ίσοι μπροστά στον θάνατο, η εξουσία μου με έπεισε γρήγορα πως ήμουν άνθρωπος ανώτερης ποιότητας. Άκουγα καθιστός εκείνους που στέκονταν «προσοχή». Τους διέκοπτα, τους πρόσταζα. Μιλούσα στον ενικό σε πατέρες και παππούδες (αυτοί φυσικά μου μιλούσαν στον πληθυντικό). Τους έστελνα κάτω από τα πυρά του εχθρού να συνδέουν τα κομμένα καλώδια, για να μη μου κάνουν παρατήρηση οι ανώτεροί μου (έτσι σκοτώθηκε ο Αντριεγιάσιν). Έτρωγα το βούτυρο και τα μπισκότα που έδιναν στους αξιωματικούς, χωρίς να σκέφτομαι γιατί τα έδιναν σε μένα, και όχι και στους φαντάρους. Ακόμα και τον προσωπικό μου υπηρέτη (πιο ευγενικά τον λένε «ορντινάντσα») τον στεναχωρούσα πότε για το ένα και πότε για το άλλο και τον έβαζα να με περιποιείται και να

μου ετοιμάζει ιδιαίτερο φαγητό. (Στο κάτω-κάτω οι ανακριτές της Λουμπιάνκας δεν έχουν ορντινάντσες, δεν μπορείς να τους κατηγορήσεις γι' αυτό. Ανάγκαζα τους φαντάρους να τσακίζονται στην κούραση, να μου σκάβουν ξεχωριστό αμπρί σε κάθε καινούργιο μέρος που βρισκόμαστε και να κουβαλάνε τους πιο χοντρούς κορμούς δέντρων, για να βουλευτώ καλύτερα και να μην κινδυνεύω. Α, περιμένετε μια στιγμή, τώρα θυμήθηκα πως και το κρατητήριο στην πυροβολαρχία μου, μέσα στο δάσος, τι ήτανε; – ήτανε κι αυτό ένας λάκκος, μα κάπως καλύτερος από τους λάκκους των στρατοπέδων της μεραρχίας του Γκοροχόβets, γιατί είχε σκεπή και εμείς δίναμε στους κρατούμενους το στρατιωτικό συσσίτιο. Εκεί είχε φυλακιστεί ο Βιουσκώφ για απώλεια αλόγου και ο Ποπκώφ για κακή συντήρηση καραμπίνας. Περιμένετε ακόμα, θυμήθηκα και κάτι άλλο: Μου έφτιαξαν κάποτε μια θήκη για χάρτες από γερμανικό δέρμα (όχι ανθρώπινο, όχι τέτοιο πράγμα, ήταν από το κάθισμα ενός σοφέρ) μα δεν βρισκόταν λουρί. Εγώ στενοχωριόμουν. Ξαφνικά πάνω σε κάποιον κομισάριο των παρτιζάνων (της τοπικής αχτιδικής επιτροπής) είδαν ακριβώς ένα τέτοιο λουρί, και του το πήραν: αφού εμείς είμαστε στρατός, είμαστε ανώτεροι! (θυμάστε τον Σεντσένκο, τον αξιωματικό της Ασφαλείας, που πήρε από έναν κρατούμενο μια θήκη για χάρτες και ένα σακίδιο;) Και εγώ αργότερα παραπονιόμουν για την ταμπακέρα που μου πήραν – και δεν το ξεχνούσα...

Αυτά κάνουν στον άνθρωπο οι επωμίδες. Που πήγανε οι προτροπές της γιαγιάς μπροστά στα εικονίσματα; Τι απέγιναν τα όνειρα των πιονιέρων για τη μελλοντική αγία Ισότητα;

Και όταν στον Σταθμό Διοικήσεως της ταξιαρχίας οι άνθρωποι της ΣΜΕΡΣ μου ξηλώσανε αυτές τις καταραμένες επωμίδες, μου πήρανε και τον ζωστήρα και με έσπρωξαν για να μπω στο αυτοκίνητο, και τότε ακόμα, όταν αναποδογύρισε η τύχη μου, με πείραξε η σκέψη πως θα περνούσα έτσι καθαιρεμένος από το δωμάτιο του τηλεφωνητή. Οι απλοί φαντάροι δεν έπρεπε να με δουν σε τέτοια χάλια!

Την άλλη μέρα μετά τη σύλληψή μου άρχισε η πεζοπορική μου Οδύσσεια: μια ομάδα συλληφθέντων ξεκίνησε από το κέντρο αντικατασκοπίας της στρατιάς και κατευθύνθηκε προς το κέντρο αντικατασκοπίας του μετώπου. Από το Οστερόντε ως τη Μπρόννιτσα μας έστειλαν με τα πόδια.

Όταν με έβγαλαν από το απομονωτήριο, έξω υπήρχαν ήδη άλλοι επτά κρατούμενοι, τρεισήμισι δυάδες, με τις πλάτες γυρισμένες προς το μέρος μου. Έξι από αυτούς φορούσαν τριμμένες, περασμένες από τα πάνδεινα ρωσικές στρατιωτικές χλαίνες, που στην πλάτη τους, γραμμένα με ανεξίτηλη άσπρη μπογιά, υπήρχαν τα μεγάλα γράμματα: «SU». Αυτό σήμαινε «Soviet Union» (Σοβιετική Ένωση). Τη γνώριζα κιόλας αυτή τη μάρκα, την είχα συναντήσει αρκετές φορές στις πλάτες των Ρώσων αιχμαλώτων πολέμου, που κατευθύνονταν σερνάμενοι, με θλιμμένο και ένοχο ύφος, για να συναντήσουν τον στρατό που τους **ελευθέρωσε**. Τους είχαν ελευθερώσει, μα δεν υπήρχε καμιά αμοιβαία χαρά γι' αυτή την απελευθέρωση: οι συμπατριώτες τους τους λοξοκοίταξαν ακόμα πιο

βλοσυρά κι από όσο κοίταζαν τους Γερμανούς. Τι τους περίμενε λοιπόν στα κοντινά μετόπισθεν; Θα τους έβαζαν στη φυλακή;

Ο έβδομος κρατούμενος ήταν ένας Γερμανός πολίτης, με μαύρο κοστούμι με γιλέκο, μαύρο παλτό και μαύρο καπέλο. Είχε περασμένα τα πενήντα, ήταν ψηλός, περιποιημένος, με άσπρο πρόσωπο θρεμμένο με διαλεχτή τροφή.

Εμένα με έβαλαν στην τέταρτη δυάδα και ο Τάταρος λοχίας, αρχηγός του αποσπάσματος συνοδείας, μου έκανε νόημα με το κεφάλι να πάρω τη σφραγισμένη μου βαλίτσα, που βρισκόταν λίγο πιο πέρα. Μέσα σ' αυτή τη βαλίτσα ήταν όλη η εξάρτυσή μου του αξιωματικού, καθώς και όλα μου τα χειρόγραφα, που τα είχαν κατάσχει σαν πειστήρια της ενοχής μου.

Πώς δηλαδή τη βαλίτσα; Αυτός, ένας λοχίας, ήθελε να κουβαλήσω τη βαλίτσα, εγώ, ο αξιωματικός; Δηλαδή ένα αντικείμενο ογκώδες, από αυτά που απαγόρευε να κουβαλάμε ο καινούργιος εσωτερικός κανονισμός; Και δίπλα μου θα βάδιζαν με άδεια χέρια έξι **απλοί στρατιώτες**; Και ο εκπρόσωπος ενός ηττημένου έθνους;

Δεν τα εξέθεσα τόσο πολύπλοκα στον λοχία, του είπα μόνο:

–Είμαι αξιωματικός. Ας την κουβαλήσει ο Γερμανός.

Κανένας από τους κρατούμενους δεν γύρισε να με δει ακούγοντας τα λόγια μου. Απαγορευόταν να γυρίζουνε. Μόνο ο γείτονάς μου στη δυάδα, ένας από τους SU, με κοίταξε κατάπληκτος (όταν αυτοί αιχμαλωτίστηκαν, ο στρατός μας δεν είχε ακόμα τέτοιους κανονισμούς).

Μα ο λοχίας της αντικατασκοπίας δεν παραξενεύτηκε. Μ' όλο που στα δικά του μάτια δεν ήμουν βέβαια αξιωματικός, ωστόσο είχαμε διδαχτεί τα ίδια πράγματα. Κάλεσε τον Γερμανό, που δεν έφταιγε σε τίποτα, και τον πρόσταξε να κουβαλήσει τη βαλίτσα. Ευτυχώς που εκείνος δεν είχε καταλάβει την κουβέντα μας.

Εμείς οι άλλοι βάλαμε τα χέρια πίσω από την πλάτη μας (οι αιχμάλωτοι πολέμου δεν είχαν ούτε ένα σακουλάκι μαζί τους, με άδεια χέρια είχαν φύγει από την πατρίδα και με άδεια γύριζαν) και η φάλαγγά μας, τέσσερις δυάδες στη σειρά, ξεκίνησε. Δεν υπήρχε περίπτωση να πιάσουμε κουβέντα με τους φρουρούς, ούτε να μιλήσουμε μεταξύ μας – αυτό απαγορευόταν απολύτως και στον δρόμο και στις στάσεις και εκεί που θα μέναμε να κοιμηθούμε.... Σαν κρατούμενοι, έπρεπε να βαδίζουμε σαν να μας χώριζαν αόρατα παραπετάσματα, σαν να βρισκόταν ο καθένας μας σ' ένα ατομικό κελί.

Ήταν πρώιμη άνοιξη και ο καιρός άστατος. Πότε απλωνόταν αραιή ομίχλη και νερουλή λάσπη πλατσούριζε κάτω από τις μπότες μας ακόμα και στον σκληρό ασφαλτόδρομο, και πότε ο ουρανός καθάριζε και ένας αχνοκίτρινος ήλιος, που δεν ήταν ακόμα σίγουρος για τη δύναμή του, ζέσταινε τα σχεδόν απαλλαγμένα από τα χιόνια υψωματάκια δείχνοντάς

μας διάφανο τον κόσμο που έμελλε να εγκαταλείψουμε. Άλλοτε πάλι σηκωνόταν εχθρικός ανεμοστρόβιλος και τραβολογούσε από τα μαύρα σύννεφα ένα χιόνι που δεν έμοιαζε καν άσπρο, μαστιγώνοντας με τις παγωμένες νιφάδες του τα πρόσωπα και τα πόδια μας, και μουσκεύοντας τις χλαίνες και τις γκέτες μας.

Έξι πλάτες μπροστά, πάντα έξι πλάτες. Είχα όλο τον χρόνο να περιεργαστώ τις κακογραμμένες απαίσιες μάρκες SU και το γυαλιστερό μαύρο ύφασμα στην πλάτη του Γερμανού. Είχα κι όλο τον χρόνο να ξανασκεφτώ την προηγούμενη ζωή μου και να καταλάβω την τωρινή. Μα δεν μπορούσα. Ήμουνα κιόλας τσακισμένος από ένα ρόπαλο, μα δεν το καταλάβαινα ακόμα.

Έξι πλάτες. Κι έτσι καθώς κουνιόνταν, δεν έδειχναν ούτε πως εγκρίνανε ούτε πως καταδίκάζαν.

Ο Γερμανός σε λίγο κουράστηκε. Μετάλλαζε τη βαλίτσα πότε στο ένα χέρι και πότε στο άλλο, έπιανε την καρδιά του κι έκανε νοήματα στον φρουρό πως δεν μπορεί να την κουβαλήσει άλλο. Και τότε ο γείτονά του στη δυάδα, ο αιχμάλωτος, που μόνο ο Θεός ήξερε τι είχε περάσει στα χέρια των Γερμανών (ποιος ξέρει όμως, μπορεί να είχε συναντήσει κάποια ευσπλαχνία) προθυμοποιήθηκε να πάρει τη βαλίτσα και την κουβάλησε.

Ύστερα την κουβάλησαν και οι άλλοι κρατούμενοι, χωρίς να δώσει καμιά διαταγή ο φρουρός. Έπειτα την πήρε πάλι ο Γερμανός.

Όχι όμως εγώ.

Και κανένας δεν μου είπε λέξη.

Κάποτε συναντήσαμε μια μεγάλη φάλαγγα από άδεια κάρα. Οι συνοδοί μας κοίταζαν περίεργα, μερικοί μάλιστα πηδούσαν όρθιοι στα κάρα και μας περιεργάζονταν. Δεν άργησα να καταλάβω πως το ζωηρό τους ενδιαφέρον και η κακία που έδειχναν αφορούσε εμένα, που ξεχώριζα πάρα πολύ από τους άλλους: η χλαίνη μου ήταν καινούργια, μακριά, ραμμένη στα μέτρα μου, δεν μου είχαν ξηλώσει ακόμα τα σιρίτια και τα κουμπιά μου έλαμπαν στον ήλιο σαν φτηνό χρυσάφι. Φαινόταν πολύ καθαρά πως ήμουνα αξιωματικός, πως ήμουνα καινούργιος, πως μόλις με είχανε πιάσει. Ίσως αυτή η πτώση μου να τους προκαλούσε κάποια ευχάριστη συγκίνηση (σαν μια λάμψη δικαιοσύνης), μα το πιο πιθανό είναι πως στα κεφάλια τους, τα τόσο παραγεμισμένα με πολιτικές συζητήσεις, δεν ήταν δυνατό να χωρέσει η σκέψη πως με τον ίδιο τρόπο μπορούσαν να συλλάβουν και τον δικό τους διοικητή του λόχου, και γι' αυτό έβγαζαν όλοι μαζί το συμπέρασμα πως εγώ προερχόμουν από την ΑΛΛΗ πλευρά.

–Πιάστηκες λοιπόν, λέρα του Βλάσωφ!... Να τον τουφεκίσετε τον προδότη, τον παλιάνθρωπο! – φώναζαν αγριεμένοι, με όλη την οργή των μετόπισθεν (ο μεγαλύτερος πατριωτισμός υπάρχει πάντα στα μετόπισθεν) και μου αράδιαζαν ακόμα ένα σωρό χοντρές βρισιές.

Τους φαινόμενους σαν διεθνής αγύρτης, που είχε πιαστεί όμως, και τώρα θα συνεχιζόταν ακόμα πιο γρήγορα η προέλαση στο μέτωπο και θα τελείωνε ακόμα πιο γρήγορα ο πόλεμος.

Τι μπορούσα να τους απαντήσω; Μου απαγορευόταν να αρθρώσω έστω και μια λέξη, ενώ έπρεπε να εξηγήσω στον καθένα ολόκληρη τη ζωή μου. Πώς μπορούσα να τους δώσω να καταλάβουν ότι δεν ήμουν κατάσκοπος σαμποτέρ; Ότι ήμουν φίλος; Ότι για χάρη τους βρισκόμουν εδώ; Χαμογέλασα... Κοιτάζοντας προς το μέρος τους, τους χαμογέλασα μέσα από την φάλαγγα των κρατουμένων! Αλλά τα δόντια μου, που τους τα έδειξα χαμογελώντας, τους φάνηκαν σαν η χειρότερη κοροϊδία, και άρχισαν να με βρίζουν ακόμα πιο άγρια, ακόμα πιο λυσσαλέα, και να με φοβερίζουν με σηκωμένες τις γροθιές.

Εγώ χαμογελούσα, περήφανος, επειδή δεν με είχαν πιάσει ούτε για κλοπή, ούτε για προδοσία ή για λιποταξία, αλλά γιατί είχα καταλάβει τα εγκληματικά μυστικά του Στάλιν. Χαμογελούσα, γιατί ήθελα και ίσως μπορούσα ακόμα να διορθώσω έστω και στο ελάχιστο τη ρωσική μας ζωή.

Αλλά στο μεταξύ τη βαλίτσα μου την κουβαλούσαν οι άλλοι...

Και δεν ένιωθα καμιά ντροπή γι' αυτό! Κι αν ο γείτονάς μου, που το τραβηγμένο του πρόσωπο είχε κιόλας γεμίσει με γένια δεκαπέντε ημερών, θα με κατηγορούσε τότε με τις σαφέστερες ρωσικές λέξεις πως είχα ταπεινώσει την τιμή του κρατουμένου ζητώντας να μου παρασταθεί η φρουρά, πως θεωρούσα τον εαυτό μου ανώτερο από τους άλλους, πως ήμουν αλαζονικός, ΔΕΝ ΘΑ ΤΟΝ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑ! Δεν θα καταλάβαινα: ΤΙ ΘΕΛΕΙ ΝΑ ΠΕΙ; Αφού είμαι αξιωματικός!...

Αν επτά από μας έπρεπε να πεθάνουν στον δρόμο και ο φρουρός μπορούσε να σώσει τον όγδοο, τίποτα δεν θα με εμπόδιζε τότε να φωνάξω:

–Λοχία! Σώστε έμένα. Εγώ είμαι αξιωματικός!...

Να τι θα πει αξιωματικός, ακόμα κι όταν δεν είναι γαλάζιες οι επωμίδες του!

Αν όμως είναι και γαλάζιες από πάνω; Αν του βάλεις στον νου πως ακόμα και ανάμεσα στους αξιωματικούς αυτός έρχεται πρώτος; Πως του έχουν ανατεθεί περισσότερα καθήκοντα, πως ξέρει περισσότερα από τους άλλους και πως για όλα αυτά πρέπει να κάνει τον ανακρινόμενο να χώνει το κεφάλι ανάμεσα στα πόδια του, κι έτσι κουβαριασμένο να τον στριμώχνει μέσα σ' έναν σωλήνα;

Και γιατί να μην τον στριμώξει;...

Νόμιζα πάντα τον εαυτό μου γεμάτο ανιδιοτέλεια και αυταπάρηση. Κατά βάθος όμως ήμουν δήμιος, πολύ καλά προετοιμασμένος δήμιος. Κι αν είχε τύχει να πάω στη σχολή της Νι-Κα-Βε-Ντε την εποχή του Γιεζώφ, στην εποχή του Μπέρια μπορεί να βρισκόμουν ακριβώς στην κατάλληλη θέση...

Ο αναγνώστης που περιμένει πως αυτό το βιβλίο θα είναι μια πολιτική αποκάλυψη, καλά θα κάνει να το κλείσει σε τούτο το σημείο.

Μακάρι να ήταν τόσο απλά τα πράγματα! Βέβαια υπάρχουν σκοτεινοί άνθρωποι που σκαρώνουν με κακία σκοτεινές υποθέσεις, και το μόνο που τους χρειάζεται είναι να τους ξεχωρίσεις από τους υπόλοιπους και να τους αφανίσεις. Μα η γραμμή που χωρίζει το καλό από το κακό διασχίζει την καρδιά κάθε ανθρώπου. Και πως να καταστρέψεις ένα κομμάτι από την καρδιά σου;...

Στη διάρκεια ζωής μιας καρδιάς, αυτή η γραμμή μετατοπίζεται πάνω της, τότε συμπιεζόμενη από το κακό, και τότε ανοίγοντας χώρο για να ανθίσει το καλό. Ο ίδιος άνθρωπος γίνεται, στο διάστημα των διαφόρων ηλικιών του, και σε διαφορετικές καταστάσεις της ζωής του, τελείως διαφορετικός. Πότε βρίσκεται κοντά στον διάβολο. Πότε κοντεύει να γίνει άγιος! Μα το όνομά του δεν αλλάζει, και σ' αυτό τα χρεώνουμε όλα.

Ο Σωκράτης μας άφησε την κληρονομιά: **Γνώθι σ' αυτόν!**

Και σταματάμε σαν χαμένοι μπροστά στον λάκκο, όπου ετοιμαζόμαστε να σπρώξουμε εκείνους που μας έκαναν κακό: τα πράγματα ήρθαν έτσι, ώστε δήμιοι έγιναν εκείνοι, και όχι εμείς.

Αν καλούσε **εμάς** ο Μαλιούτα Σκουράτωφ (Ευνοούμενος του Ιβάν του Τρομερού, γνωστός βασανιστής. – Σ.τ.Μ.), –μπορεί να τα καταφέρναμε και εμείς!...

Ένα βήμα χωρίζει το καλό από το κακό, λει η παροιμία.

Αυτό σημαίνει πως ένα βήμα χωρίζει και το κακό από το καλό.

Μόλις αναταράχτηκε η κοινωνία μας από την ανάμνηση εκείνων των παρανομιών και των βασανιστηρίων, άρχισαν από όλες τις μεριές να μας εξηγούν, να μας γράφουν, να μας αντιλένε: ΕΚΕΙ (δηλαδή στη Νι-Κα-Βε-Ντε, στο Υπουργείο Κρατικής Ασφαλείας) υπήρχαν και **καλοί!**

Αυτούς τους «καλούς» τους ξέρουμε: είναι εκείνοι που ψιθύριζαν στους παλιούς μπολσεβίκους «κράτα!» ή τους έδιναν κρυφά κανένα κομματάκι ψωμί με βούτυρο, αλλά κλωτσούσαν όλους τους άλλους. Μήπως όμως υπήρχαν και μερικοί που υψώνονταν πάνω από το κόμμα, που ήταν καλοί με τη γενική ανθρώπινη έννοια;

Γενικά, τέτοιοι άνθρωποι δεν έπρεπε να υπάρχουν εκεί: απέφευγαν να παίρνουν εκεί τέτοιους ανθρώπους, τους καταλάβαιναν κατά την πρόσληψη. Άλλωστε πάσχιζαν και οι ίδιοι να ξεφύγουν¹¹⁵. Εκείνοι όμως που έμπαιναν εκεί κατά λάθος, ή προσαρμόζονταν στο περιβάλλον ή αποδιώχνονταν από αυτό το περιβάλλον, εξοντώνονταν, καμιά φορά μάλιστα έπεφταν μόνοι τους στις σιδηροδρομικές γραμμές. Παρ' όλα αυτά όμως, μήπως έμειναν μερικοί;...

Στο Κισινιέφ ένας νεαρός υπολοχαγός της Κρατικής Ασφαλείας πήγε και βρήκε τον Σιποβάλνικωφ ένα μήνα πριν τον συλλάβουν: Φύγετε, φύγετε, θέλουν να σας συλλάβουν. (Από μόνος του πήγε; Ή τον είχε στείλει η μάνα του να προειδοποίηση τον παπά;) Ο ίδιος υπολοχαγός έτυχε να φρουρεί τον πάτερ Βίκτορα μετά τη σύλληψή του. Και στενοχωριόταν αδιάκοπα: μα γιατί δεν φύγατε; Να και κάτι άλλο. Σε μια από τις διμοιρίες μου διοικητής ήταν ο υπολοχαγός Οβσιάννικωφ. Δεν είχα πιο στενό φίλο σε όλο το μέτωπο. Τον μισό πόλεμο τρώγαμε μαζί από μια караβάνα, και τρώγαμε ανάμεσα σε δυο εκρήξεις, για να μην κρυώσει η σούπα. Ήταν παιδί από χωριό, με ψυχή τόσο καθαρή και με τόσο απροκατάληπτες απόψεις, ώστε ούτε η σχολή, ούτε το αξίωμα του αξιωματικού δεν τον είχαν χαλάσει καθόλου. Με είχε κάνει και μένα να μαλακώσω σε πάρα πολλά σημεία. Όλη την ισχύ του σαν αξιωματικός τη χρησιμοποιούσε για ένα μόνο σκοπό: πώς να διατηρήσει τη ζωή και τις δυνάμεις των φαντάρων του (κι ανάμεσά τους ήταν πολλοί μεγάλης ηλικίας): Από αυτόν έμαθα πρώτα τι είναι σήμερα το χωριό και τι είναι τα κολχόζ. (Μιλούσε γι' αυτά χωρίς να εξάπτεται, χωρίς να διαμαρτύρεται, αλλά απλά, όπως το νερό του δάσους καθρεφτίζει το δέντρο ως το πιο μικρό του κλαρί.) Όταν με έπιασαν, τaráχτηκε βαθιά, έγραψε για μένα όσο μπορούσε καλύτερο φύλλο ποιότητας μαχίμου, και το πήγε στον διοικητή της μεραρχίας για υπογραφή. Όταν αποστρατεύθηκε, επικοινωνούσε ακόμα με τους συγγενείς μου ρωτώντας τους πως να μου παρασταθεί (και βρισκόμαστε τότε στο 1947, που δεν διέφερε πολύ από το 1937!) Πολύ φοβήθηκα γι' αυτόν στην ανάκριση, μήπως αρχίσουν να διαβάζουν το «Στρατιωτικό μου ημερολόγιο», όπου είχα γράψει και διάφορες αφηγήσεις του. Όταν αποκαταστάθηκα το 1957, θέλησα πολύ να τον βρω. Θυμόμωνα τη διεύθυνσή του στο χωριό. Γράφω μια φορά, γράφω δεύτερη, καμιά απάντηση. Τελικά έμαθα πως είχε τελειώσει το παιδαγωγικό ινστιτούτο του Γιαροσλάβ, και από εκεί μου απάντησαν: «Έχει σταλεί για εργασία στα Όργανα Κρατικής Ασφαλείας.» Μπράβο! Αλλά το πράγμα γίνεται ακόμα πιο ενδιαφέρον! Του γράφω στη διεύθυνσή του στην πόλη, καμιά απάντηση. Πέρασαν μερικά χρόνια, δημοσιεύθηκε το βιβλίο μου «Ιβάν Ντενίσοβιτς». Ε, τώρα πια θα δώσει σημεία ζωής! Όχι! Περνούν άλλα τρία χρόνια, παρακαλώ κάποιον που αλληλογραφούσα μαζί του στο Γιαροσλάβ, να πάει να τον βρει και να δώσει στα χέρια του ένα γράμμα μου. Εκείνος το έδωσε και μου έγραψε: «Αλλά, όπως μου φαίνεται, δεν έχει διαβάσει καθόλου τον Ιβάν Ντενίσοβιτς...» Κι αλήθεια τι τους χρειάζεται να ξέρουν πώς περνούν έπειτα οι καταδικασμένοι; ... Αυτή τη φορά ο Οβσιάννικωφ δεν μπορούσε πια να σωπάσει και έδωσε σημεία ζωής: «Αφού τέλειωσα το Ινστιτούτο, μου πρότειναν να πάω στα Όργανα και μου φάνηκε πως και εδώ θα ήταν το ίδιο αποτελεσματικά. (Πώς δηλαδή **αποτελεσματικά**;...) Δεν προοδεύω πολύ στο καινούργιο μου επάγγελμα, μερικά πράγματα δεν μου πολυαρέσουν, εργάζομαι όμως σκληρά και, αν δεν κάνω λάθος, δεν θα φέρω σε δύσκολη θέση κανένα φίλο μου. (Ορίστε δικαιολογία – η φιλία!) Το μέλλον δεν με απασχολεί τώρα πια».

Αυτό είναι όλο... Και σαν να μην έχει πάρει καθόλου τα παλιά μου γράμματα. Δεν θέλει να με συναντήσει. (Αν ανταμώναμε, νομίζω πως θα έγραφα κάπως καλύτερα αυτό το κεφάλαιο). Τα τελευταία χρόνια της εποχής του Στάλιν ήταν ήδη ανακριτής. Και εκείνη την εποχή φόρτωναν

εικοσιπέντε χρόνια σε όλους. Μα πώς έγινε και αναποδογύρισαν όλα στη συνείδησή του; Πώς σκοτεινίασαν έτσι; Καθώς θυμάμαι εκείνο το παλιό, το αυθόρμητο, γεμάτο αυταπάρνηση παλικάρι, γίνεται να πιστέψω πως όλα αυτά είναι αμετάκλητα; Πώς μέσα του δεν έχει απομείνει κανένα ζωντανό βλαστάρι;...

Όταν ο ανακριτής Γκόλντμαν έδωσε στη Βέρα Κορνέγιεβα να υπογράψει το άρθρο 206, εκείνη κατάλαβε τα δικαιώματά της κι άρχισε να αναπτύσσει λεπτομερειακά την **υπόθεση** για όλους τους δεκαεπτά συγκατηγορούμενους της «θρησκευτικής ομάδας» τους. Εκείνος έγινε πυρ και μανία, μα δεν μπόρεσε να της αρνηθεί. Για να μην κουραστεί μαζί της, την πήγε στο μεγάλο γραφείο, όπου ήταν μαζεμένοι μισή ντουζίνα συνεργάτες του, και ο ίδιος έφυγε. Στην αρχή η Κορνέγιεβα διάβαζε, έπειτα έπιασαν κουβέντα, ίσως από τη βαριεστιμάρα των συνεργατών, και η Βέρα μετέτρεψε τη συζήτηση σε πραγματικό θρησκευτικό κήρυγμα. (Και πρέπει να την ξέρη κανείς. Είναι σπουδαία γυναίκα, με πνεύμα ζωντανό και με μεγάλη ευχέρεια λόγου, μ' όλο που όταν ήταν ελεύθερη είχε ασχοληθεί μόνο με τις δουλειές του εφαρμοστή, του σταβλίτη και της νοικοκυράς.) Την άκουγαν χωρίς να μιλάνε, κάνοντάς της μόνο πότε-πότε καμιά ερώτηση, για να εμβασθύνουν στο ζήτημα. Όλα τα έβλεπε από μίαν ανέλπιστη πλευρά. Το δωμάτιο γέμισε κόσμος, ήρθαν και από αλλού. Δεν ήταν βέβαια όλοι ανακριτές, αλλά και δακτυλογράφοι, στενογράφοι και αρχειοθέτες, αλλά ήταν όλοι από το δικό τους περιβάλλον, ήταν κι αυτοί Όργανα του 1946. Εδώ δεν μπορούμε να παραθέσουμε τον μονόλογό της, πρόλαβε και είπε πολλά και διάφορα. Μίλησε για προδότες της πατρίδας – γιατί δεν υπήρχαν προδότες στον Πατριωτικό πόλεμο του 1812 και στην εποχή της δουλοπαροικίας; Και τότε θα ήταν φυσικό να υπήρχαν! Μα περισσότερο από όλα μίλησε για τη θρησκεία και τους πιστούς. ΠΡΩΤΑ, τους είπε, για σας όλα σταματούσαν στο αχαλίνωτο πάθος –«κλέπτε τα κλεμμένα» – και τότε ήταν φυσικό να σας στέκονται εμπόδιο οι πιστοί. Μα τώρα που θέλετε να ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΕΤΕ και να ευτυχήσετε σ' αυτό τον κόσμο, γιατί καταδιώκετε τους καλύτερους πολίτες σας; Αυτοί είναι για σας το πιο πολύτιμο υλικό: ο πιστός δεν χρειάζεται να ελέγχεται, ο πιστός δεν θα κλέψει, δεν θα δοκιμάσει να αποφύγει τη δουλειά. Νομίζετε λοιπόν πως μπορείτε να χτίσετε μια δίκαιη κοινωνία με ανθρώπους άρπαγες και ζηλόφθονους; Έτσι όμως θα γκρεμιστούν όλα. Γιατί φτύνετε τις ψυχές των καλύτερων ανθρώπων σας; Δώστε στην εκκλησία ό,τι της ανήκει, μην την πειράζετε, και δεν θα βγείτε χαμένοι! Είστε υλιστές; Βασισθείτε τότε στη μόρφωση, αφού, όπως λετε, αυτή θα εξουδετερώσει τη θρησκεία. Προς τι λοιπόν οι συλλήψεις; – Εκείνη την ώρα μπήκε στο δωμάτιο ο Γκόλντμαν και θέλησε να τη διακόψει αγριεύοντας. Μα όλοι του έβαλαν τις φωνές: «Σκάσε εσύ!... Σώπα!... Μίλα, μίλα, γυναίκα!» (Πώς αλλιώς να την αποκαλούσαν; Πολίτισσα; Συντρόφισσα; Όλα αυτά είναι απαγορευμένα, έχουν μπερδευτεί μέσα στη συμβατικότητα. Γυναίκα! Έτσι, όπως απευθυνόταν ο Χριστός, δεν μπορείς να λαθέψεις). Και η Βέρα συνέχισε να μιλάει μπροστά στον ανακριτή της!

Ας καλέσουν λοιπόν αυτούς τους ακροατές της Κορνέγιεβα στο Υπουργείο Κρατικής Ασφαλείας – γιατί τάχα επηρεάστηκαν τόσο πολύ από τα λόγια

μιας ασήμαντης κρατούμενης;

Ο ίδιος ο Ντ. Π. Τέρεχωφ θυμάται ως τώρα τον πρώτο που καταδίκασε σε θάνατο: «Τον λυπήθηκα.» Αυτή η ανάμνηση θα πρέπει να μένει ζωντανή σε κάποια πτυχή της καρδιάς του. (Από τότε όμως δεν θυμάται τους πολλούς, ούτε καν τους μετράει πια.)¹¹⁶

Όσο παγωμένοι κι αν είναι όμως οι δεσμοφύλακες του Μεγάλου Σπιτιού, στον εσωτερικό πυρήνα της ψυχής τους, στον πυρήνα του πυρήνα, κάτι θα πρέπει να τους έχει απομείνει.

Η Ν. Π-βα διηγείται πως κάποτε την πήγαινε για ανάκριση μια ΕΠΟΠΤΡΙΑ εντελώς απαθής, που θαρρείς και ήταν μουγκή και τυφλή. Μα ξάφνου κάπου κοντά στο Μεγάλο Σπίτι άρχισαν να σκάζουν βόμβες, λες και από στιγμή σε στιγμή θα έπεφταν επάνω τους. Η επόπτρια έτρεξε τότε κοντά στην κρατούμενή της και την αγκάλιασε πάνω στον φόβο της, γυρεύοντας να βρει κάποια ανθρώπινη συμπαράσταση και συμπόνια. Ο βομβαρδισμός τέλειωσε όμως. Και η επόπτρια ξανάγινε τυφλή: «Πίσω τα χέρια σας! Προχωρείτε!»

Δεν έχει φυσικά μεγάλη αξία να γίνεσαι άνθρωπος, όταν κοντεύεις να πεθάνεις από τον φόβο σου. Όπως και η αγάπη για τα παιδιά σου δεν αποδειχνει πως είσαι καλός άνθρωπος («είναι καλός οικογενειάρχης», λένε πολλές φορές για να δικαιολογήσουν έναν παλιάνθρωπο). Πολλοί πλέκουν το εγκώμιο του Ι. Τ. Γκολιακώφ, Προέδρου του Ανωτάτου Δικαστηρίου: του άρεσε να ασχολείται με τον κήπο του, αγαπούσε τα βιβλία, σύχναζε στα παλαιοπωλεία ψάχνοντας για παλιά βιβλία, ήξερε καλά τον Τολστόι, τον Κορολένκο, τον Τσέχωφ – και τι βγήκε από όλα αυτά; Πόσες χιλιάδες ανθρώπους αφάνισε; Ή εκείνος ο συνταγματάρχης, ο φίλος της Γιόσσε, που έσκαζε στα γέλια στο απομονωτήριο του Βλαντίμιρ, επειδή είχε κλείσει γέρους Εβραίους σ' ένα κελάρι γεμάτο πάγο; Λοιπόν αυτός ο άνθρωπος φοβόταν μήπως μάθη τις ακολασίες του η γυναίκα του: εκείνη πίστευε σ' αυτόν, τον θεωρούσε ευγενικό άνθρωπο και αυτός θεωρούσε πολύτιμη την εκτίμησή της. Μπορούμε όμως να παραδεχτούμε πως αυτό το αίσθημα ήταν ένα προγεφύρωμα καλοσύνης στην καρδιά του;

Ποιος είναι ο λόγος που για δεύτερο αιώνα τώρα αυτού του είδους οι άνθρωποι αγαπούν τόσο πολύ το χρώμα του ουρανού; Στην εποχή του Λέρμοντωφ ήταν: «Και εσείς, γαλάζιες στολές!» Έπειτα είχαμε τα γαλάζια πηλήκια, τις γαλάζιες επωμίδες, τις γαλάζιες κουμπότρυπες. Αργότερα όμως αποφάσισαν να αποφεύγουν να χτυπούν τόσο στο μάτι, το γαλάζιο φόντο άρχισε να κρύβεται ολοένα περισσότερο από την ευγνωμοσύνη του λαού, ο χώρος του στα κεφάλια και στους ώμους περιοριζόταν συνέχεια και τελικά διατηρήθηκε μόνο στα σιρίτια, σε πολύ στενά σιρίτια... Μα ήταν και πάλι γαλάζιο!

Να είναι άραγε μόνο μασκάρωμα;

Ή μήπως κάθε σκοτεινό πρέπει να μετέχει του ουρανού, έστω που και που;

Θα ήταν ωραία να μπορούσαμε να το πιστέψουμε αυτό. Μα όταν μαθαίνουμε με ποια μορφή τραβούσαν τα άγια τον Γιάκοντα λόγου χάρη... Ένας αυτόπτης μάρτυρας διηγείται: (κάποιος από το περιβάλλον του Γκόρκυ, που εκείνο τον καιρό συνδεόταν πολύ με τον Γιάκοντα). Στο κτήμα του Γιάκοντα, κοντά στη Μόσχα, στον προθάλαμο του λουτρού είχαν τοποθετήσει εικονίσματα, μόνο και μόνο για να τα χτυπάει με το περίστροφο ο Γιάκοντα και η παρέα του, αφού γδύνονταν και ετοιμάζονταν να κάνουν μπάνιο...

Πώς να το εξηγήσει κανείς αυτό; Ήταν ΚΑΚΟΥΡΓΟΙ; Τι δείχνει μια τέτοια συμπεριφορά; Υπάρχουν τέτοιοι άνθρωποι στον κόσμο;

Θα μας ήταν πιο εύκολο να πούμε πως δεν μπορεί να υπάρχουν, πως πραγματικά δεν υπάρχουν. Σ' ένα παραμύθι επιτρέπεται να παραστήσεις έτσι κακούργους, αφού προορίζεται για παιδιά και πρέπει να απλοποιηθεί η εικόνα. Αλλά όταν η μεγάλη παγκόσμια λογοτεχνία μάς παρουσιάζει παραφουσκωμένες τις μορφές των φοβερότερων κακούργων – και ο Σαίξπηρ, και ο Σίλλερ, και ο Ντίκενς – μας φαίνονται σαν καρικατούρες και δυσκολευόμαστε να τους καταλάβουμε με βάση τις σύγχρονες αντιλήψεις. Και το κυριότερο: πώς έχουν παραστήσει αυτούς τους κακούργους; Αυτοί οι κακούργοι ξέρουν πολύ καλά πως είναι κακούργοι και πως έχουν μαύρη ψυχή. Και να πώς συλλογίζονται: δεν μπορώ να ζήσω, αν δεν κάνω κακό. Θα βάλω τον πάτερα να φαγωθεί με τον αδελφό μου! Για να μεθύσω με τα μαρτύρια του θύματός μου! Ο Ιάγος καταλαβαίνει πολύ καλά τους σκοπούς και τις παρορμήσεις του, καταλαβαίνει πως είναι μαύρες, γεννημένες από το μίσος του.

Όχι, αυτό δεν γίνεται στην πραγματικότητα! Για να κάνει το κακό, ο άνθρωπος πρέπει να το συνειδητοποιήσει πρώτα σαν καλό ή σαν μια λογική, νομοτελειακή ενέργεια. Τέτοια είναι, ευτυχώς, η φύση του ανθρώπου, και γι' αυτό προσπαθεί πάντα να ΔΙΚΑΙΩΣΕΙ τις πράξεις του.

Οι δικαιολογίες του Μάκβεθ ήταν αδύναμες και τον συνέτριψε η συνείδησή του. Αλλά και ο Ιάγος δεν ήταν παρά ένα αρνάκι. Η φαντασία και οι ψυχικές δυνάμεις των κακούργων του Σαίξπηρ εξαντλούνταν, όταν έφταναν μπροστά σε καμιά δεκαριά πτώματα. Γιατί από αυτούς έλειπε η ιδεολογία.

Η ιδεολογία! Αυτή δίνει την απαιτούμενη δικαίωση στο κακούργημα και την απαραίτητη μακρόχρονη σταθερότητα στον κακούργο. Αυτή είναι η κοινωνική θεωρία που κάνει τις πράξεις του να φαίνονται καλές τόσο στα δικά του μάτια όσο και στα μάτια των άλλων, έτσι ώστε να μην ακούει μομφές και κατάρες, αλλά επαίνους και εγκώμια. Για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους, οι Ιεροεξεταστές ισχυρίζονταν ότι αποβλέπουν στην εδραίωση του χριστιανισμού, οι κατακτητές ότι θέλουν να μεγαλώσουν την πατρίδα τους, οι αποικιοκράτες ότι επιδιώκουν τη διάδοση του πολιτισμού, οι ναζί ότι περιφρουρούν τη φυλή τους και οι Ιακωβίνοι (οι παλαιότεροι και οι νεότεροι) ότι θέλουν να εξασφαλίσουν την ισότητα, την αδελφοσύνη και την ευτυχία των μελλοντικών γενεών.

Χάρη στην ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ φόρτωσαν στον εικοστό αιώνα κακουργήματα σε βάρος εκατομμυρίων ανθρώπων. Αυτό δεν είναι δυνατό ούτε να το διαψεύσει κανείς. Πώς τολμούμε λοιπόν να επιμένουμε πως δεν υπάρχουν κακούργοι; Ποιος αφάνισε τότε αυτά τα εκατομμύρια; Χωρίς αυτούς τους κακούργους, δεν θα υπήρχε το Αρχιπέλαγος.

Στην περίοδο 1918–20 κυκλοφορούσε η φήμη πως η Τσε–Κα της Πετρούπολης και της Οδησού δεν τουφέκιζε όλους τους θανατοποινίτες, αλλά μερικούς από αυτούς τους έριχνε (ζωντανούς) στα θηρία των ζωολογικών κήπων αυτών των πόλεων. Δεν ξέρω αν αυτό είναι αλήθεια ή ψέμα και αν υπήρχαν μερικές τέτοιες περιπτώσεις και πόσες. Μα ούτε και θα ψάξω για αποδείξεις: τους προτείνω μόνο, εφαρμόζοντας τη μέθοδο που συνηθίζουν τα γαλάζια σιρίτια, να αποδείξουν εκείνοι πως αυτό ήταν αδύνατο. Που θα έβρισκαν όμως στην πείνα εκείνων των χρόνων τροφή για τα θηρία των ζωολογικών κήπων; Θα την αφαιρούσαν από την εργατική τάξη; Αυτοί οι εχθροί έτσι κι αλλιώς έμελλε να πεθάνουν, γιατί λοιπόν να μη συντελούσαν, πεθαίνοντας, στη διατήρηση των ζωολογικών κήπων της Δημοκρατίας, βοηθώντας έτσι την πορεία μας προς το μέλλον; Μήπως αυτό δεν ήταν **σκόπιμο**;

Αυτή τη διαχωριστική γραμμή δεν τολμάει να την πατήσει κανένας ήρωας του Σαίξπηρ, ενώ ο κακούργος που έχει ιδεολογία την πατάει και τα μάτια του παραμένουν καθαρά.

Η φυσική γνωρίζει **οριακά** μεγέθη ή φαινόμενα, τα οποία δεν υπάρχουν καθόλου, πριν διασχίσουμε κάποιο ΟΡΙΟ, που η φύση το ξέρει και το έχει κρυπτογραφημένο. Όσο και να φωτίσεις με κίτρινο φως ένα δείγμα λιθίου, δεν εκπέμπει τα ηλεκτρόνιά του, μόλις όμως ανάψει ένα αδύνατο γαλαζωπό φωτάκι, τα εκπέμπει (έχει περαστή το όριο του φωτοηλεκτρικού εφέ)! Ψυχραίνουμε το οξυγόνο στους εκατό βαθμούς, υπό το μηδέν, το πιέζουμε με όση πίεση θέλουμε, αλλά αυτό ανθίσταται, παραμένει αέριο. Μόλις όμως η θερμοκρασία του φτάνει στους εκατόν δέκα οκτώ βαθμούς υπό το μηδέν, μετατρέπεται σε υγρό.

Όπως φαίνεται, υπάρχει και στα κακουργήματα ένα οριακό μέγεθος. Ναι, ο άνθρωπος ταλαντεύεται, παραδέρνει σε όλη του τη ζωή ανάμεσα στο κακό και στο καλό, γλιστράει, γκρεμίζεται, σκαρφαλώνει, μετανιώνει, ξαναγλιστράει, αλλά ώσπου να διασχίσει το όριο του κακουργήματος, έχει ακόμα τη δυνατότητα να επιστρέψει και δεν βγαίνει ακόμα από την περιοχή των ελπίδων μας. Αν όμως, με τη συχνότητα των αδικημάτων του, ή με το μέγεθός τους, ή με την απόλυτη εξουσία του, ξεπεράσει ξαφνικά το όριο, τότε παύει πια να είναι άνθρωπος, και ίσως ανεπανόρθωτα.

Η αντίληψη για τη δικαιοσύνη χωριζόταν από παλιά στα μάτια των ανθρώπων σε δυο έννοιες: στον θρίαμβο της αρετής και στην τιμωρία της αμαρτίας.

Ευτυχήσαμε να φτάσουμε σε μian εποχή κατά την οποία, μ' όλο που δεν θριαμβεύει η αρετή, δεν την καταδιώκουν και με κυνηγάρικα σκυλιά. Τώρα επιτρέπεται στην αρετή, έτσι δαρμένη και αχαμνή καθώς είναι, να μπει μέσα ντυμένη με τα κουρέλια της και να καθίσει σε μια γωνίτσα, φτάνει να μη βγάλει άχνα.

Κανείς όμως δεν τολμάει να κάνει λόγο για την αμαρτία. Ναι, ξεκάνανε μερικά εκατομμύρια, αλλά δεν υπήρχε κανένας ένοχος γι' αυτό. Κι αν κάνει κάποιος πως λει: «και **ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΟΥ...**» – από όλες τις μεριές θα του κράξουν, φιλικά στην αρχή «Μα τι είναι αυτά που λετε, σύντροφε! Γιατί σκαλίζετε τις παλιές πληγές;»¹¹⁷. Κι έπειτα θα σας φοβερίσουν και με τη μαγκούρα: «Σιωπή εσείς! Δεν σας φτάνει που γλιτώσατε; Και σας αποκατέστησαν κιόλας!»

Στο διάστημα ως το 1966 είχαν καταδικαστεί στη Δυτική Γερμανία ΟΓΔΟΝΤΑ ΕΞΗ ΧΙΛΙΑΔΕΣ εγκληματίες ναζί¹¹⁸, και εμείς εδώ θριαμβολογούσαμε, δεν λυπόμαστε γι' αυτό ούτε τα φύλλα των εφημερίδων μας, ούτε τις ώρες των ραδιοεκπομπών μας, και μέναμε μετά τη δουλειά μας και συγκροτούσαμε συνελεύσεις και ψηφίζαμε: ΛΙΓΟΙ! Ναι, 86 χιλιάδες είναι λίγοι! Και τα 20 χρόνια είναι λίγα! Να συνεχιστούν οι δίκες!

Στο ίδιο όμως διάστημα στη χώρα μας καταδικάστηκαν (σύμφωνα με τις εκθέσεις του Στρατιωτικού Συμβουλίου του Ανωτάτου Δικαστηρίου) περίπου ΔΕΚΑ ΑΤΟΜΑ.

Ενδιαφερόμαστε γι' αυτά που γίνονται πέρα από τον Όντερ και τον Ρήνο. Δεν μας ενδιαφέρουν όμως καθόλου αυτά που έγιναν στα περίχωρα της Μόσχας και πίσω από τους πράσινους φράχτες κοντά στο Σότσι, δεν μας ενδιαφέρει πως οι φονιάδες των αντρών μας και των πατέρων μας κυκλοφορούν τώρα στους δρόμους και εμείς παραμερίζουμε για να περάσουν. Αυτό δεν μας στενοχωρεί, γιατί αλλιώς θα σήμαινε πως «σκαλίζουμε το παρελθόν».

Αν όμως μεταφέραμε τις 86 χιλιάδες των Δυτικογερμανών στις δικές μας αναλογίες, ο αντίστοιχος αριθμός στη χώρα μας θα ήταν ΕΝΑ ΤΕΤΑΡΤΟ ΤΟΥ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΟΥ!

Σε όλο όμως το τέταρτο του αιώνα που πέρασε από τότε δεν βρήκαμε κανένα από αυτούς, δεν καλέσαμε κανένα σε δίκη, φοβόμαστε να σκαλίσουμε τις πληγές τους. Και σαν σύμβολο όλων αυτών, κατοικεί στην οδό Γκρανόφσκαγια 3 ο αυτάρεσκος, ο ανόητος Μολότοφ, που δεν έχει πεισθεί ακόμα για τίποτα, που είναι ποτισμένος ολόκληρος με το αίμα μας και διασχίζει με ύφος αριστοκρατικό το πεζοδρόμιο για να μπει στη μακριά και φαρδιά λιμουζίνα του.

Να ένα αίνιγμα, που εμείς οι σύγχρονοι δεν θα μπορέσουμε να το λύσουμε ποτέ: ΓΙΑΤΙ αξιώθηκε η Γερμανία να τιμωρήσει τους κακούργους της, ενώ η Ρωσία δεν αξιώθηκε; Ποιο ολέθριο δρόμο θα τραβήξουμε, αν δεν μπορέσουμε να απαλλαγούμε από αυτό το αίσχος, που πυορροεί μέσα στο

σώμα μας; Τι θα μπορέσει να διδάξει στον κόσμο η Ρωσία;

Στις δίκες των Γερμανών παρατηρείται πότε-πότε ένα καταπληκτικό φαινόμενο: ο κατηγορούμενος πιάνει το κεφάλι του, παραιτείται από κάθε υπεράσπιση και δεν ζητάει τίποτα πια από το δικαστήριο. λει πω η απαρίθμηση των εγκλημάτων του, που ζωντάνεψαν ξανά μπροστά του, τον γεμίζει αηδία και δεν θέλει να ζήσει άλλο.

Αυτό είναι το ανώτατο επίτευγμα του δικαστηρίου: το έγκλημα καταδικάζεται σε τέτοιο βαθμό, ώστε το απεχθάνεται ακόμα και ο ίδιος ο εγκληματίας.

Μια χώρα που καταδίκασε ογδόντα έξι χιλιάδες φορές το έγκλημα από τη δικαστική έδρα (και το καταδίκασε αμετάκλητα στη λογοτεχνία και ανάμεσα στη νεολαία), χρόνο με τον χρόνο, σκαλοπάτι με σκαλοπάτι, καθαρίζεται από αυτό.

Τι θα κάνουμε όμως εμείς;... Κάποια μέρα οι απόγονοί μας θα αποκαλέσουν μερικές από τις γενιές μας γενιές σαλιάρηδων: στην αρχή επιτρέψαμε να μας σκοτώνουν κατά εκατομμύρια, και έπειτα περιποιόμαστε τους φονιάδες μας στα ευτυχισμένα γεράματά τους.

Τι πρέπει να κάνουμε, αφού η μεγάλη παράδοση της ρωσικής μεταμέλειας είναι ακατανόητη γι' αυτούς και τους φαίνεται αστεία; Τι πρέπει να κάνουμε, αφού ο ζώδης φόβος μήπως υποστούν έστω και το ένα εκατοστό από εκείνα που προξένησαν στους άλλους, βαραίνει μέσα τους περισσότερο από κάθε ροπή προς τη δικαιοσύνη; Τι πρέπει να κάνουμε, αφού έχουν αδράξει άπληστα και επίμονα τη σοδειά των αγαθών, που απέκτησαν με το αίμα εκείνων που χάθηκαν;

Φυσικά αυτοί που γύριζαν το χερούλι της κρεατομηχανής, ακόμα και το 1937, είναι σήμερα ηλικιωμένοι, μεταξύ πενήντα και ογδόντα χρονών. Έζησαν όλα τα καλύτερα χρόνια τους πλούσια, χορτάτοι και βολεμένοι, και οποιαδήποτε Νέμεση, που θα τους απέδιδε τα ΙΣΑ, είναι πια αργά για να πραγματοποιηθεί.

Ας είμαστε όμως μεγαλόψυχοι. Δεν θα τους τουφεκίσουμε, δεν θα τους παραφουσκώσουμε με αλμυρό νερό, δεν θα ρίξουμε πάνω τους βροχή από κοριούς, δεν θα τους περάσουμε χαλινάρι μετατρέποντάς τους σε «χελιδόνια», δεν θα τους κρατήσουμε όρθιους και άπνους για μια βδομάδα, δεν θα τους χτυπήσουμε με μπότες και με λαστιχένια μαστίγια, δεν θα τους σφίξουμε το κρανίο με σιδερένιο στεφάνι, δεν θα τους στριμώξουμε στα κελιά σαν αποσκευές, στοιβαγμένους τον ένα πάνω στον άλλο. Δεν θα κάνουμε τίποτε από όσα έκαναν αυτοί! Έχουμε όμως χρέος, απέναντι στη χώρα μας και στα παιδιά μας, ΝΑ ΤΟΥΣ ΒΡΟΥΜΕ ΟΛΟΥΣ και ΝΑ ΤΟΥΣ ΔΙΚΑΣΟΥΜΕ ΟΛΟΥΣ! Να δικάσουμε όχι πια τόσο αυτούς τους ίδιους, όσο τα εγκλήματά τους. Να καταφέρουμε ώστε να φωνάξει ο καθένας τους, έστω και μια φορά:

-Ναι, είμαι δήμιος και δολοφόνος.

Κι αν αυτά τα λόγια προφέρονταν στη χώρα μας έστω ΜΟΝΟ διακόσιες πενήντα χιλιάδες φορές (κατ' αναλογία, για να μη μείνουμε πίσω από τη Δυτική Γερμανία), θα ήταν άραγε αρκετό;

Δεν είναι δυνατό, στον εικοστό αιώνα, να μη μπορούμε, για δεκαετίες ολόκληρες, να ξεχωρίσουμε ποια είναι η κολάσιμη θηριωδία και πια είναι τα «παλιά», που δεν πρέπει «να σκαλίσουμε»!

Πρέπει να καταδικάσουμε δημόσια την ίδια την ΙΔΕΑ πως ορισμένοι άνθρωποι μπορούν να εξοντώνουν τους άλλους! Όταν αποσιωπάμε το έγκλημα, όταν το καταχωνιάζουμε βαθιά μέσα στο σώμα για να μη φαίνεται καθόλου, τότε το ΣΠΕΡΝΟΥΜΕ και θα φυτρώσει στο μέλλον χιλιάδες φορές πιο πυκνό. Όταν δεν τιμωρούμε τους εγκληματίες, όταν δεν τους κατακρίνουμε καν, δεν εξασφαλίζουμε μόνο τα ασήμαντα γεράματά τους, αλλά ταυτόχρονα αφαιρούμε κάτω από τα πόδια των επερχόμενων γενεών κάθε βάση δικαιοσύνης. Αυτός είναι ο λόγος, και όχι η «ανεπάρκεια της διαπαιδαγωγικής δουλειάς», που οδηγεί στον πολλαπλασιασμό των «αδιάφορων». Οι νέοι εξοικειώνονται με την ιδέα πως η ατιμία δεν τιμωρείται ποτέ σ' αυτό τον κόσμο, αλλά φέρνει πάντα την ευδαιμονία.

Πόσο άβολο, πόσο φρικτό θα είναι να ζει κανείς σε μια τέτοια χώρα!

5 ΠΡΩΤΟ ΚΕΛΙ, ΠΡΩΤΗ ΑΓΑΠΗ

Πώς να το εννοήσει κανείς αυτό – κελί, και μαζί αγάπη;... Ναι, σίγουρα: αν σε είχαν χώσει στο Μεγάλο Σπίτι στην περίοδο του αποκλεισμού του Λένινγκραντ. Γι' αυτό ζεις ακόμα, γιατί σε έχωσαν εκεί. Τότε ήταν το καλύτερο μέρος σε όλο το Λένινγκραντ, και όχι μόνο για τους ανακριτές, που είχαν εγκατασταθεί και κατοικούσαν εκεί και είχαν τα γραφεία τους στα υπόγεια, από τον φόβο των βομβαρδισμών. Χωρίς αστεία, στο Λένινγκραντ δεν πλενόταν κανείς εκείνο τον καιρό, όλα τα πρόσωπα ήταν σκεπασμένα με μια μαύρη κρούστα, ενώ στο Μεγάλο Σπίτι έβαζαν τους κρατούμενους να κάνουν ζεστό ντους κάθε δέκα μέρες. Ναι, βέβαια, θερμαίνανε μόνο τους διαδρόμους για τους δεσμοφύλακες, τα κελιά δεν θερμαίνονταν, αλλά στα κελιά υπήρχε και τρεχούμενο νερό, και αποχωρητήρια. Που αλλού στο Λένινγκραντ υπήρχαν τότε τέτοια πράγματα; Και ψωμί σου έδιναν εκατόν είκοσι πέντε γραμμάρια, δηλαδή όσο έδιναν σε όλο τον πληθυσμό. Και από πάνω, σου έδιναν και μια φορά τη μέρα σούπα από σκοτωμένα άλογα! Και μια φορά τη μέρα πλιγούρι!

Τώρα μάλιστα, ο γάτος ζηλεύει τη ζωή του σκύλου! Και το απομονωτήριο; Και το **ανώτερο μέσο** – η εκτέλεση; Όχι, όχι γι' αυτό.

Όχι γι' αυτό...

Βάλτα κάτω κι άρχισε να μετράς με κλεισμένα μάτια: σε πόσα κελιά βρέθηκες στη διάρκεια της ποινής σου! Είναι δύσκολο να τα μετρήσεις. Και σε κάθε κελί... άνθρωποι, άνθρωποι... Σε ένα κελί δυο άνθρωποι, σε ένα άλλο εκατόν πενήντα. Σε ένα έμεινες πέντε λεπτά, σε ένα άλλο ένα ολόκληρο καλοκαίρι.

Μα πάντα ένα από όλα αυτά ξεχωρίζει για σένα – το πρώτο κελί, το κελί όπου αντάμωσες άλλους σαν και σένα, καταδικασμένους από την ίδια μοίρα. Σε όλη σου τη ζωή θα θυμάσαι αυτό το κελί με την ίδια συγκίνηση, όπως θυμάσαι μόνο την πρώτη σου αγάπη. Και τους ανθρώπους που μοιράστηκαν μαζί σου το δάπεδο και τον αέρα αυτού του πέτρινου κύβου εκείνες τις μέρες, όταν ξανασκεφτόσουν όλη σου τη ζωή από την αρχή, αυτούς τους ανθρώπους θα έρθει μέρα που θα τους θυμάσαι σαν να ήταν μέλη της οικογένειάς σου.

Μα εκείνες τις μέρες ήταν πραγματικά η οικογένειά σου.

Αυτά που έζησες στο πρώτο κελί κατά την ανάκρισή σου δεν συγκρίνονται σε τίποτα με την ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ζωή σου και με όλη σου την ΕΠΟΜΕΝΗ ζωή. Τι κι αν υπήρχαν φυλακές χιλιάδες χρόνια πριν φυλακιστείς εσύ, τι κι αν θα υπάρχουν άλλα τόσα χρόνια μετά (πολύ θα θέλαμε να πιστέψουμε πως αυτά τα χρόνια θα είναι λιγότερα...) – εκείνο το κελί, όπου πέρασες τον καιρό της ανάκρισής σου, είναι μοναδικό και ανεπανάληπτο.

Ίσως αυτό το κελί να ήταν φοβερό για ένα ανθρώπινο πλάσμα. Ένα κουτί γεμάτο ψείρες και κοριούς, χωρίς παράθυρα, χωρίς εξαερισμό, χωρίς ξυλοκρέβατο, με βρωμερό πάτωμα, ένα κουτί που λέγεται ΚΠΖ, και τέτοια υπάρχουν στα Αγροτικά Σοβιέτ, στα αστυνομικά τμήματα, στους σιδηροδρομικούς σταθμούς ή στα λιμάνια¹¹⁹ (τα ΚΠΖ και τα ΝΤΠΖ είναι άφθονα στη χώρα μας, διασπαρμένα σε όλη την έκτασή της). Το «μοναχικό κελί» της φυλακής του Αρχάγγελου, όπου τα τζάμια στα παράθυρα είναι πασαλειμμένα με μίνιο, έτσι που το σακατεμένο φως του Θεού να φτάνει σε μας κοκκινωπό, και ένας λαμπτήρας των 15W να καίει αδιάκοπα, μέρα νύχτα, στο ταβάνι. Ή το «μοναχικό κελί» στην πόλη Τσοϊμπολσάν, όπου σε χώρο έξι τετραγωνικών μέτρων κάθονταν στοιβαγμένοι δεκατέσσερις άνθρωποι για μήνες ολόκληρους και πότε – πότε άλλαζαν όλοι μαζί τη θέση των στριμωγμένων ποδιών τους. Ή κανένα από τα «ψυχολογικά» κελιά του Λεφόρτοβο, όπως το 3ο, που ήταν βαμμένο κατάμαυρο κι όπου έκαιγε επίσης όλο το εικοσιτετράωρο ένα λαμπάκι των 20W, κατά τα άλλα όμως ήταν ίδιο με τα υπόλοιπα κελιά του Λεφόρτοβο· τιμεντένιο δάπεδο, ο διακόπτης της θέρμανσης στον διάδρομο, στα χέρια του δεσμοφύλακα, και, το κυριότερο, ένα σπαρακτικό μουγκρητό που κρατούσε ολόκληρες ώρες (προερχόταν από τον αεροδυναμικό σωλήνα του γειτονικού Αεροϋδροδυναμικού Σταθμού, αλλά είναι αδύνατο να πιστέψεις πως δεν το προκαλούσαν επίτηδες), ένα μουγκρητό που έκανε την караβάνα και το κύπελλο να κατρακυλάνε χάμω, που έκανε κάθε συζήτηση μάταιη, αλλά σου επέτρεπε να τραγουδάς με όλη σου τη δύναμη, γιατί ο δεσμοφύλακας δεν μπορούσε να σε ακούσει – και όταν πια σταματούσε, ένιωθες αγαλλίαση ακόμα μεγαλύτερη κι από αυτή που χαρίζει η ελευθερία.

Μα, φυσικά, δεν αγάπησες ούτε εκείνο το βρώμικο δάπεδο, ούτε τους βλοσυρούς τοίχους, ούτε τη μυρουδιά της «βούτας». Αγάπησες εκείνους τους ανθρώπους, που αλλάζατε όλοι μαζί τη θέση των ποδιών σας. Αγάπησες κάτι που κυκλοφορούσε ανάμεσα στις ψυχές σας, τα καταπληκτικά λόγια που έλεγαν καμιά φορά και τις φτερωτές, ελεύθερες σκέψεις που σου γεννήθηκαν ακριβώς εκεί, σκέψεις που πριν από λίγο καιρό θα ήταν αδύνατο να τις φτάσεις, όσο ψηλά κι αν πηδούσες.

Και τι δεν σου στοίχιζε το να φτάσεις σ' αυτό το πρώτο κελί! Πριν σε κρατούσαν σ' ένα λάκκο, ή σ' ένα κουτί, ή σ' ένα μπουντρούμι. Κανείς δεν σου έλεγε ένα λόγο ανθρώπινο, κανείς δεν σε κοίταζε με ανθρώπινο μάτι. Αποσπούσαν μόνο τις σκέψεις σου μπήγοντας σιδερένια ράμφη μέσα στο μυαλό σου, στην καρδιά σου, κι όταν εσύ ξεφώνιζες, βογκούσες, εκείνοι γελούσαν.

Για μια βδομάδα ή για ένα μήνα ήσουν μόνος ανάμεσα σε εχθρούς και αποχαιρετούσες κιόλας το λογικό σου και τη ζωή σου, και ριχνόσουν κιόλας πάνω στα σώματα του καλοριφέρ, για να σπάσεις το κεφάλι σου πάνω στον σιδερένιο κώνο της βαλβίδας¹²⁰. Και να, τώρα είσαι ζωντανός και σε έβαλαν μαζί με φίλους. Και το λογικό επιστρέφει ξανά μέσα σου.

Αυτό είναι λοιπόν το πρώτο κελί!

Το περίμενες αυτό το κελί, το ονειρευόσουνα σαν να ήταν σχεδόν η απελευθέρωσή σου. Στο μεταξύ σε στριμώχνανε από κώχη σε τρύπα, από το Λεφόρτοβο σε καμιά καταραμένη μυθική Σουχάνοφκα.

Η Σουχάνοφκα είναι η πιο τρομερή φυλακή που διαθέτει το Υπουργείο Κρατικής Ασφαλείας. Μας τρομοκρατούν με αυτήν, οι ανακριτές προφέρουν το όνομά της μ' ένα σφύριγμα γεμάτο κακεντρέχεια. (Και δεν μπορείς να ρωτήσεις αυτούς που έχουν μείνει εκεί: ή σου λένε ασυναρτησίες ή τα έχουν τινάξει).

Η Σουχάνοφκα είναι ένα παλιό μικρό μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης, κι αποτελείται από δυο κτίρια – το ένα στεγάζει κρατούμενους που εκτίουν την ποινή τους, ενώ το άλλο, με 68 κελιά, προορίζεται για τους ανακρινόμενους. Δυο ώρες χρειάζονται οι κλούβες για να φτάσουν εκεί και μόνο λίγοι ξέρουν πως αυτή η φυλακή απέχει μερικά μόλις χιλιόμετρα από τους Λόφους του Λένιν και από το πρώην κτήμα της πριγκίπισσας Ζιναΐντας Βολκόνσκαγια. Όλη η γύρω περιοχή είναι πολύ ωραία.

Ζαλίζουν τον κρατούμενο, όταν φτάνει εκεί για πρώτη φορά, στήνοντάς τον όρθιο στο απομονωτήριο, που είναι τόσο στενόχωρο, ώστε αν δεν είσαι σε θέση να κρατηθείς όρθιος, δεν σου μένει παρά να κρεμαστής από τα λυγισμένα γόνατά σου, ακουμπώντας στον τοίχο. Σε ένα τέτοιο απομονωτήριο μπορεί να σε κρατήσουν και πάνω από ένα εικοσιτετράωρο για να τσακίσουν το κουράγιο σου. Στη Σουχάνοφκα σε ταΐζουν με φαγητά νόστιμα και τρυφερά όπως πουθενά αλλού στο Υπουργείο Κρατικής Ασφαλείας, κι αυτό γιατί το κουβαλάνε από τον Οίκο ανάπαυσης των αρχιτεκτόνων, επειδή δεν έχουν ξεχωριστή κουζίνα, ώστε να μαγειρεύουν νεροζούμι για γουρουνία. Όσα όμως τρώει ένας αρχιτέκτονας μόνος του, πατατούλες τηγανιτές και μπιφτεκάκια, αυτά τα μοιράζουν εδώ σε δώδεκα άτομα. Και γι' αυτό όχι μόνο πεινάς πάντα, αλλά σου ερεθίζουν κιόλας την όρεξη, έτσι που σε πονάει περισσότερο το στομάχι από την πείνα.

Τα κελιά είναι όλα φτιαγμένα για δυο άτομα, αλλά τους κρατουμένους τους βάζουν εκεί συνήθως μόνους. Οι διαστάσεις των κελιών είναι ενάμιση μέτρο επί δύο¹²¹. Στο πέτρινο δάπεδο είναι χτισμένα δυο στρογγυλά σαν κούτσουρα σκαμνιά και πάνω στο καθένα από αυτά πέφτει, αν ο δεσμοφύλακας ξεκλειδώσει την αγγλική κλειδαριά που βρίσκεται στον τοίχο, ένα ράφι κι ένα αχυρόστρωμα παιδικού μεγέθους. Αυτό το ράφι το αφήνουν πεσμένο μόνο κατά τις επτά νυχτερινές ώρες (δηλαδή τις ώρες της ανάκρισης, γιατί τη μέρα δεν γίνονται ποτέ ανακρίσεις εκεί). Τη μέρα σηκώνουν το ράφι, αλλά δεν επιτρέπεται να καθίσει κανείς στο σκαμνί. Εκτός από αυτά, ένα σανίδι σαν του σιδερώματος είναι τοποθετημένο πάνω σε τέσσερις όρθιους σωλήνες, και χρησιμεύει για τραπέζι. Ο φεγγίτης του παράθυρου είναι πάντα κλειστός, και μόνο το πρωί ο δεσμοφύλακας τον ανοίγει για δέκα λεπτά με την ξιφολόγχη του. Το τζάμι του μικρού παράθυρου έχει σιδερένια κάγκελα. Περίπατος δεν γίνεται ποτέ, στο αποχωρητήριο πηγαίνουν μόνο στις έξι το πρωί, όταν δηλαδή δεν το έχει ακόμα ανάγκη καμιά κοιλιά, και το βράδυ δεν πηγαίνουν καθόλου. Σε κάθε επτά κελιά αναλογούν δυο δεσμοφύλακες, γι'

αυτό και το ματάκι στην πόρτα σε κοιτάζει τόσο συχνά, όσο χρειάζεται στον δεσμοφύλακα για να περάσει μπροστά από δυο πόρτες και να φτάσει ως την τρίτη. Αυτός είναι κι ο σκοπός της αθόρυβης Σουχάνοφκας: να μη σου αφήνει ούτε ένα λεπτό για ύπνο, ούτε ένα λεπτό για την ατομική σου ζωή, να βρίσκεσαι αδιάκοπα κάτω από τα μάτια τους κι από την εξουσία τους.

Μα αν περάσεις όλη αυτή τη μονομαχία με την τρέλα, αν περάσεις όλους τους πειρασμούς της μοναξιάς και αντέξεις, τότε έχεις κερδίσει το πρώτο σου κελί! Και εκεί θα επουλωθεί η ψυχή σου.

Αλλά και αν ακόμα παραδόθηκες πολύ γρήγορα, αν υποχώρησες στα πάντα και τους πρόδωσες όλους, και τότε πάλι έχεις ωριμάσει για το πρώτο σου κελί, μ' όλο που θα ήταν προτιμότερο να μη ζήσης ως αυτή την ευτυχισμένη στιγμή, μα να πεθάνεις στο μπουντρούμι νικητής, χωρίς να έχεις υπογράψει τίποτα.

Τώρα θα δεις για πρώτη φορά ανθρώπους που δεν είναι εχθροί σου. Τώρα θα δεις για πρώτη φορά άλλους ζωντανούς¹²², που πορεύονται τον ίδιο δρόμο μαζί σου και που μπορείς να τους ενώσεις μαζί σου με τη χαρούμενη λέξη ΕΜΕΙΣ.

Ναι, αυτή η λέξη, που μπορεί να την περιφρονούσες όσο ήσουν αλεύθερος, όταν αντικαθιστούσαν μ' αυτήν την προσωπικότητά σου («όλοι εμείς, σαν ένας άνθρωπος!... αγανακτούμε ζωηρά!... απαιτούμε!... ορκιζόμαστε!...»), σου αποκαλύπτεται τώρα σαν λέξη γλυκιά: δεν είσαι μόνος σ' αυτό τον κόσμο!

Υπάρχουν ακόμα σκεπτόμενα πνευματικά όντα, υπάρχουν ακόμα ΑΝΘΡΩΠΟΙ!!

Ύστερα από τέσσερα μερόνυχτα μονομαχίας με τον ανακριτή μου, όταν έφτασε η στιγμή να πλαγιάσω στο εκτυφλωτικά ηλεκτροφωτισμένο «κουτί» μου, μόλις χτύπησε το σιωπητήριο, ο δεσμοφύλακας άρχισε να ξεκλειδώνει την πόρτα μου. Τα άκουσα όλα, ήθελα όμως, πριν μου πει «Σηκωθείτε! Περάστε για ανάκριση!» να μείνω ακόμα για τρία εκατοστά του δευτερολέπτου ξαπλωμένος με το κεφάλι στο μαξιλάρι και να φαντάζομαι πως κοιμάμαι. Αλλά ο δεσμοφύλακας δεν επανέλαβε αυτή τη φορά τη φράση που είχα μάθει απέξω και ανακατωτά: «Σηκωθείτε! Μαζέψτε το κρεβάτι σας!»

Χωρίς να καταλαβαίνω τίποτα και φουρκισμένος, γιατί αυτή η ώρα ήταν η πιο πολύτιμη, τύλιξα τις γκέτες μου, φόρεσα τις μπότες, τη χλαίνη και τον χειμωνιάτικο σκούφο μου και φορτώθηκα το δημόσιο στρώμα μου. Ο δεσμοφύλακας, που περπατούσε ακροπατώντας, κάνοντάς μου συνέχεια νοήματα να μην κάνω θόρυβο, με πέρασε από τους σιωπηλούς σαν τάφους διαδρόμους του τετάρτου ορόφου της Λουμπιάνκας, μπροστά από το γραφείο του επόπτη, μπροστά από τους αστραφτερούς αριθμούς των κελιών και τις ελαιόχρωμες ασπιδούλες, που σκεπάζανε τα ματάκια στις πόρτες τους, και μου άνοιξε το κελί 67. Μπήκα, κι εκείνος αμέσως

κλείδωσε την πόρτα πίσω μου.

Μ' όλο που από το σιωπητήριο δεν είχε περάσει καλά – καλά ούτε ένα τέταρτο, ο χρόνος των ανακρινόμενων είναι τόσο πολύτιμος και τόσο ελάχιστος, ώστε οι ένοικοι του κελιού 67 κοιμόνταν κιόλας στα μεταλλικά κρεβάτια τους με τα χέρια απλωμένα πάνω στις κουβέρτες¹²³. Όταν ακούστηκε το κλειδί στην πόρτα, και οι τρεις ανατρίχιασαν και σήκωσαν στη στιγμή τα κεφάλια τους. Περίμεναν κι αυτοί ποιον θα φώναζαν για ανάκριση.

Κι αυτά τα τρία τρομαγμένα ανασηκωμένα κεφάλια, αυτά τα τρία αξύριστα, βασανισμένα και χλωμά πρόσωπα μου φάνηκαν τόσο ανθρώπινα, τόσο συμπαθητικά, ώστε στεκόμουν εκεί, με το στρώμα μου αγκαλιά, και τους χαμογελούσα ευτυχισμένος. Και εκείνοι μου χαμογέλασαν. Ήταν μια έκφραση τόσο ξεχασμένη! Και μόνο μέσα σε μια εβδομάδα!

–Έρχεσαι από την ελευθερία; με ρώτησαν. (Η συνηθισμένη πρώτη ερώτηση σ' έναν νεοφερμένο).

–Ο – όχι, αποκρίθηκα. (Η συνηθισμένη πρώτη απάντηση του νεοφερμένου).

Αυτοί ήθελαν να πουν πως σίγουρα δεν πέρασε πολύς καιρός από τότε που με συνέλαβαν, κι επομένως ερχόμουν από την **ελευθερία**. Εγώ πάλι, έπειτα από ανάκριση ενενήντα έξι ωρών, δεν είχα καθόλου την εντύπωση πως ερχόμουν από την «ελευθερία». Μήπως δεν ήμουν κιόλας έμπειρος κρατούμενος;... Κι όμως ερχόμουν από την **ελευθερία**! Και εκείνο το σπανό γεροντάκι, με τα κατάμαυρα πολύ ζωηρά φρύδια, με ρωτούσε κιόλας για τα στρατιωτικά και τα πολιτικά νέα. Ήταν συνταρακτικό! Μ' όλο που βρισκόμαστε στις τελευταίες μέρες του Φεβρουαρίου, δεν ήξεραν τίποτα για τη διάσκεψη της Γιάλτας, ούτε για την περικύκλωση της Ανατολικής Πρωσίας, δεν ήξεραν τίποτα ούτε για την επίθεσή μας κοντά στη Βαρσοβία, που είχε αρχίσει από τα μέσα Ιανουαρίου, ούτε καν για την αξιοθρήνητη υποχώρηση των συμμάχων τον Δεκέμβριο. Σύμφωνα με τον κανονισμό, οι ανακρινόμενοι δεν έπρεπε να ξέρουν τίποτα για τον εξωτερικό κόσμο – κι έτσι δεν ήξεραν τίποτα!

Εγώ ήμουν πρόθυμος να τους τα διηγηθώ όλα και να μιλάω γι' αυτά τη μισή νύχτα – με περηφάνια, σαν όλες αυτές οι νίκες και οι περικυκλώσεις να ήταν έργα των δικών μου χεριών. Μα εκείνη την ώρα ο επόπτης της υπηρεσίας έφερε το κρεβάτι μου και έπρεπε να το στήσω αμέσως, χωρίς να γίνει φασαρία. Με βοήθησε ένα παλικάρι της ηλικίας μου, στρατιωτικός κι αυτός: το χιτώνιο και το αεροπορικό του πηλήκιο κρέμονταν από τον στύλο του κρεβατιού του. Αυτός μου είχε μιλήσει πριν από το γεροντάκι, μόνο που δεν με είχε ρωτήσει για τον πόλεμο, αλλά μου ζήτησε καπνό. Όσο κι αν ήμουν πρόθυμος να δεχτώ αυτούς τους καινούργιους φίλους μου, όσα λίγα κι αν ήταν τα λόγια που είχαμε ανταλλάξει σ' αυτά τα πρώτα λίγα λεφτά, κάτι με ξένισε στη στάση αυτού του συνομήλικου και συμπολεμιστή μου και γι' αυτό σφάλισα αμέσως το στόμα μου και για πάντα.

(Δεν ήξερα ακόμα τότε τη λέξη «κλώσσα», ούτε πως έπρεπε να υπάρχει μια «κλώσσα» σε κάθε κελί, δεν πρόλαβα όμως καν να σκεφτώ, ούτε να πω ότι αυτός ο άνθρωπος, ο Γκεόργκ Κραμάρνκο, δεν μου αρέσει, και ο πνευματικός μου ηλεκτρονόμος, το ραντάρ μου, είχε κάνει κιάλας τη δουλειά του και με έκλεισε για πάντα γι' αυτόν. Δεν θα ανέφερα αυτή την περίπτωση αν ήταν η μοναδική. Αλλά σε λίγο διαπίστωσα με κατάπληξη, με ενθουσιασμό, αλλά και με ανησυχία, πως αυτή η δουλειά του ραντάρ μέσα μου ήταν ένα είδος αδιάκοπης έμφυτης ιδιότητας. Τα χρόνια περνούσαν, εγώ κοιμόμουν στο ίδιο ξυλοκρέβατο, βηματίζα στην ίδια παράταξη, εργαζόμουν στα ίδια συνεργεία με εκατοντάδες άλλους ανθρώπους και αυτό το μυστηριώδες ραντάρ μου, που δεν είχα θυσιάσει τίποτε απολύτως για να το αποκτήσω, λειτουργούσε πριν καν προλάβω να το θυμηθώ, λειτουργούσε βλέποντας ένα ανθρώπινο πρόσωπο, ή ένα ζευγάρι μάτια, λειτουργούσε στους πρώτους ήχους μιας φωνής και άνοιγε την ψυχή μου διάπλατα γι' αυτό τον άνθρωπο, ή άνοιγε μόνο μια χαραμάδα της, ή την έκλεινε για πάντα. Και ήταν τόσο αλάνθαστη η δουλειά του, ώστε μου φαινόταν πολύ γελοία όλη αυτή η φασαρία των αξιωματικών της Ασφαλείας για να εξασφαλίσουν καταδότες: γιατί όταν είναι κανείς καταδότης, είναι σαν να το έχει γραμμένο στο πρόσωπό του, το δείχνει με τη φωνή του και, όσο κι αν προσποιείται επιδέξια, λες και μυρίζει από μακριά. Εκτός όμως από αυτά, το ραντάρ μου με βοηθούσε να ξεχωρίσω και εκείνους στους οποίους μπορούσα να εμπιστευτώ, από το πρώτο κιάλας λεπτό της γνωριμίας μας, τις ενδόμυχες σκέψεις μου και τα μυστικά μου, μυστικά για τα οποία κόβουν κεφάλια. Έτσι πέρασα οκτώ χρόνια φυλακής, τρία χρόνια εξορίας κι άλλα έξι χρόνια παράνομου γραψίματος, που κάθε άλλο παρά ήταν λιγότερο επικίνδυνα, και σε όλα αυτά τα δεκαεπτά χρόνια ξανοίχτηκα αυθόρμητα σε δεκάδες ανθρώπους και δεν λάθεψα ούτε μια φορά! Δεν έχω διαβάσει πουθενά γι' αυτό το φαινόμενο και το γράφω τώρα εδώ για εκείνους που αγαπούν την ψυχολογία. Μου φαίνεται πως τέτοιοι πνευματικοί μηχανισμοί θα υπάρχουν μέσα σε πολλούς από μας, αλλά επειδή ανήκουμε σ' έναν αιώνα πολύ αναπτυγμένο τεχνικά και πνευματικά, περιφρονούμε αυτό το θαύμα και δεν του επιτρέπουμε να αναπτυχθεί μέσα μας).

Στήσαμε το κρεβάτι και νόμιζα πως ήρθε η ώρα να τα πω όλα (φυσικά ξαπλωμένος και ψιθυριστά, για να μη βρεθώ πάλι στο απομονωτήριο και χάσω τη βολή μου), μα ο τρίτος συγκρατούμενός μας, άνθρωπος μεσόκοπος, με άσπρες βελονίτσες στο κουρεμένο του κεφάλι, με κοίταξε με ύφος αρκετά δυσανεστημένο και μου είπε με την αυστηρότητα που χαρακτηρίζει τους Βόρειους:

–Αύριο. Η νύχτα είναι για ύπνο.

Κι αυτό ήταν το πιο λογικό. Τον καθένα από μας μπορούσαν να τον τραβήξουν οποιαδήποτε στιγμή για ανάκριση και να τον κρατήσουν εκεί ως τις έξι το πρωί, οπότε ο ανακριτής θα πήγαινε για ύπνο, ενώ εδώ ο ύπνος θα απαγορευόταν πια.

Και μια νύχτα ατάραχου ύπνου ήταν για μας πιο σημαντική από όλες τις τύχες του πλανήτη!

Ήταν κι ένα άλλο εμπόδιο, που δεν το καταλάβαινες αμέσως. Το ένιωσα από τις πρώτες φράσεις, καθώς άρχισα να διηγούμαι, δεν μπορούσα όμως να το χαρακτηρίσω τόσο γρήγορα: για καθένα από μας γινόταν (από τη στιγμή της σύλληψής του) ένα παγκόσμιο αναποδογύρισμα πόλων ή μια στροφή εκατόν ογδόντα μοιρών σε όλες τις αντιλήψεις μας, και έτσι τα πράγματα που άρχισα να αφηγούμαι με τόση αγαλλίαση, μπορεί να μην ήταν και τόσο ευχάριστα για εμάς τους ίδιους.

Οι άλλοι γύρισαν αλλού τα κεφάλια τους, σκέπασαν τα μάτια με τα μαντήλια τους για να μην τους ενοχλεί η λάμπα των 200W, τύλιξαν με μια πετσέτα το μπράτσο τους που ερχόταν από πάνω και κρύωνε, έχωσαν κρυφά το κάτω μπράτσο τους μέσα στις κουβέρτες και αποκοιμήθηκαν.

Εγώ όμως έμεινα άγρυπνος, γεμάτος χαρά επειδή βρέθηκα ξανά με ανθρώπους. Πριν από μια ώρα δεν μπορούσα καν να φαντασθώ πως θα με έβαζαν μαζί με άλλους. Μπορούσα να χάσω ακόμα και τη ζωή μου από μια σφαίρα στον σβέρκο (ο ανακριτής μου το έταζε αυτό συνέχεια) χωρίς να δω κανένα. Η ανάκριση εξακολουθούσε να κρέμεται από πάνω μου, μα πόσο πίσω είχε τραβηχτεί! Αύριο θα τους μιλήσω (φυσικά όχι για την **υπόθεσή** μου), αύριο θα μου μιλήσουν – τι ενδιαφέρουσα μέρα θα περάσω αύριο, μια από τις καλύτερες της ζωής μου! (Είχα ήδη συνειδητοποιήσει από πολύ νωρίς και πολύ καθαρά πως η φυλακή δεν ήταν για μένα μια άβυσσος, αλλά η σπουδαιότερη φάση της ζωής μου).

Με ενδιαφέρει η κάθε λεπτομέρεια του κελιού, πάει ο ύπνος, κι όταν δεν με παρακολουθεί το ματάκι, το μελετώ εγώ κρυφά. Εκεί πάνω, στον τοίχο, υπάρχει ένα μικρό βαθούλωμα από τρία τούβλα κι από πάνω κρέμεται μια κουρτινίτσα από μπλε βαμβακερό ύφασμα. Πρόλαβαν κιόλας να μου απαντήσουν: είναι παράθυρο, μάλιστα! Στο κελί υπάρχει παράθυρο! Και η κουρτινίτσα είναι αντιαεροπορικό καμουφλάζ. Αύριο θα μπουν μέσα μερικές αδύναμες αχτίνες από το φως της μέρας και κατά το μεσημέρι θα σβήσουν για μερικά λεπτά τη λάμπα που μας θερίζει τα μάτια. Να κάτι πολύ μεγάλο – να ζεις τη μέρα με το φως της μέρας!

Υπάρχει και τραπέζι στο κελί. Πάνω του, στο πιο εμφανές σημείο, βρίσκονται μια τσαγιέρα, ένα σκάκι, μια μικρή στοίβα βιβλίων. (Τότε δεν ήξερα ακόμα γιατί βρίσκονταν στο πιο εμφανές σημείο. Αποδείχτηκε πως κι αυτό περιλαμβανόταν στην τάξη πραγμάτων της Λουμπιάνκας: κοιτάζοντας κάθε λεπτό από το ματάκι, ο δεσμοφύλακας έπρεπε να βεβαιώνεται πως δεν γίνεται κατάχρηση αυτών των δώρων της διεύθυνσης, πως οι κρατούμενοι δεν προσπαθούν να τρυπήσουν τον τοίχο με την τσαγιέρα, πως κανείς δεν καταπίνει τα πιόνια ριψοκινδυνεύοντας να ξοφλήσει και να πάψει να είναι πολίτης της ΕΣΣΔ και πως κανείς δεν κατάφερε να ανάψει τα βιβλία για να βάλει φωτιά στη φυλακή. Τα γυαλιά των κρατούμενων θεωρούνταν όπλο τόσο επικίνδυνο, ώστε δεν τους επιτρεπόταν να τα αφήνουν ούτε στο τραπέζι τη νύχτα και η διεύθυνση τα μάζευε και τους τα επέστρεφε το πρωί).

Τι όμορφη ζωή! – σκάκι, βιβλία, κρεβάτια με σούστες, στρώματα καλής ποιότητας, καθαρά σεντόνια. Δεν θυμόμουνα να είχα κοιμηθεί έτσι σε όλο

το διάστημα του πολέμου. Γυαλισμένο παρκέ πάτωμα. Μπορείς να κάνης τέσσερα βήματα σχεδόν, περπατώντας από το παράθυρο ως την πόρτα. Όχι, αυτό πια δεν είναι κεντρική φυλακή για πολιτικούς κρατούμενους, αλλά σκέτο αναπαυτήριο.

Και ούτε πέφτουν οβίδες... Θυμήθηκα πως βογκούσαν περνώντας πάνω από τα κεφάλια μας, ή σφυρίζανε ολοένα πιο δυνατά ώσπου να σκάσουν. Και πόσο τρυφερά σφύριζαν οι νάρκες. Και πως τραντάζονταν τα πάντα από τους τέσσερις διαολεμένους «όλμους του Γκαίμπελ» όπως τους λέγαμε. Θυμήθηκα τη νερούλη λάσπη κοντά στο Βόρμντιτ, όπου με συνέλαβαν και όπου οι δικοί μας ζυμώνανε ακόμα με τα πόδια τους τη λάσπη και το λειωμένο χιόνι, για να μην αφήσουν τους Γερμανούς να ξεφύγουν από τον κλοιό.

Ο διάλογος να σας πάρει, αφού δεν θέλετε να πολεμήσω, τόσο το καλύτερο.

Ανάμεσα στα πολλά μέτρα που έχουμε χάσει, χάσαμε και τούτο: το υψηλό επίπεδο των ανθρώπων που μιλούσαν και έγραφαν ρωσικά πριν από μας. Είναι παράξενο το γεγονός πως δεν τους έχουν σχεδόν περιγράψει στην προεπαναστατική λογοτεχνία μας. Μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις μας έρχεται η ανάσα τους – πότε από την Τσβετάγιεβα, πότε από τη «μητέρα Μαρία»¹²⁴. Όλοι αυτοί είχαν δει τόσα πολλά, ώστε δεν μπορούσαν να διαλέξουν ένα. Προσπαθούσαν τόσο πολύ να φτάσουν στα ύψη, ώστε δεν μπορούσαν να σταθούν γερά πάνω στη γη. Πριν από την παρακμή της κοινωνίας εμφανίζεται συνήθως ένα τέτοιο σοφό στρώμα ανθρώπων που σκέφτονται, μόνο σκέφτονται. Και πως ξεκαρδίζονταν στα γέλια οι άλλοι μαζί τους! Πως τους κοροϊδεύανε! Οι άνθρωποι με την ευθυγραμμισμένη δουλειά και δράση δεν μπορούσαν να τους χωνέψουν. Και τους είχαν κολλήσει τον χαρακτηρισμό: σαπίλα. Και επειδή οι άνθρωποι αυτοί ήταν άνθη που άνοιξαν πριν από την ώρα τους, με πάρα πολύ λεπτό άρωμα, φρόντισαν να τους θερίσουν.

Ήταν άνθρωποι ιδιαίτερα ανήμποροι στην ατομική τους ζωή: δεν ήξεραν ούτε να λυγίσουν, ούτε να προσποιούνται, ούτε να τα έχουν καλά με τους άλλους. Κάθε λέξη τους ήτανε μια γνώμη, ένα πάθος, μια διαμαρτυρία. Κάτι τέτοιους μαζεύει η θεριστική μηχανή. Κάτι τέτοιους κομματιάζει η αχυροκοπτική μηχανή¹²⁵.

Είχαν περάσει κι εκείνοι από τα ίδια κελιά. Μα οι τοίχοι τους – από τότε τους έχουν βγάλει τις ταπετσαρίες, τους έχουν σοβαντίσει, ασπρίσει και βάψει πολλές φορές – οι τοίχοι λοιπόν αυτών των κελιών δεν μας επέστρεφαν τίποτε από το παρελθόν (αντίθετα, προσπαθούσαν να κρυφακούσουν με τα μικρόφωνα τους τα λόγια μας). Πουθενά δεν είναι γραμμένοι, ούτε αναφέρονται πουθενά οι πρώην ένοικοι αυτών των κελιών, οι συζητήσεις τους μέσα σ' αυτά και οι σκέψεις που έκαναν πηγαίνοντας να τουφεκιστούν ή φεύγοντας για τα Σολοφκύ, και φαίνεται

πως δεν θα κυκλοφορήσει ποτέ ένας τόμος με αυτά τα βιώματα, ένας τόμος που θα άξιζε όσο σαράντα βαγόνια γεμάτα με δικά μας λογοτεχνικά έργα.

Όσοι όμως ζουν ακόμα μας διηγούνται διάφορες ασήμαντες λεπτομέρειες: πως άλλοτε υπήρχαν εδώ ξυλοκρέβατα και στρώματα παραγεμισμένα με άχυρα. Πως πριν περάσουν τα **φίμωτρα** στα παράθυρα, τα τζάμια ήταν πασαλειμμένα με κιμωλία ως επάνω, από το 1920 κιόλας. Και τα φίμωτρα υπήρχαν κιόλας το 1923, αυτό είναι σίγουρο (ενώ όλοι μας τα αποδίδαμε στον Μπέρια). Και όσο για τα συνθηματικά χτυπήματα στους τοίχους, λένε τα άφηναν ελεύθερα ακόμα και στη δεκαετία 1920–30: γιατί έμενε ακόμα ζωντανή η ανόητη παράδοση των τσαρικών φυλακών, πως αν δεν μιλήσει με χτυπήματα ο κρατούμενος, τι άλλο του μένει να κάνει; Και κάτι άλλο: στη δεκαετία 1920–30 όλοι οι δεσμοφύλακες εδώ ήταν συνέχεια Λετονοί (στρατιώτες από διάφορες λεττονικές μονάδες) και το φαγητό το μοίραζαν γεροδεμένες Λεττονές.

Όλα αυτά είναι βέβαια ασήμαντα, μα έχεις τι να σκεφτείς. Εγώ είχα μεγάλη ανάγκη να βρεθώ σ' αυτή την κυριότερη φυλακή για πολιτικούς κρατουμένους, και το χρωστούσα χάρη που με έφεραν εδώ: σκεφτόμουνα πολύ τον Μπουχάριν, και ήθελα πάρα πολύ να τα δω όλα από κοντά. Είχα ωστόσο την εντύπωση πως εμείς ήμαστε ήδη απλά κατάλοιπα, και θα ήταν καλά να βρισκόμαστε σε οποιαδήποτε περιφερειακή εσωτερική φυλακή¹²⁶. Μας έκαναν μεγάλη τιμή που μας κρατούσαν εδώ.

Αλλά μ' αυτούς που βρήκα εδώ ήταν αδύνατο να βαρεθεί κανείς. Βρήκα ανθρώπους που άξιζε τον κόπο και να τους ακούσης και να τους συγκρίνεις.

Εκείνο το γεροντάκι με τα ζωντανά φρύδια (στα εξήντα τρία χρόνια του δεν φερνόταν καθόλου σαν γεροντάκι) λεγόταν Ανατόλι Ιλίτς Φάστενκο και με την παρουσία του στόλιζε το κελί μας στη Λουμπιάνκα, και σαν θεματοφύλακας των παλιών ρωσικών παραδόσεων των φυλακών και σαν ζωντανή ιστορία των ρωσικών επαναστάσεων. Με αυτά που διατηρούσε στη μνήμη του ήταν σαν να μας έδινε ένα μέτρο εκτιμήσεως για όσα είχαν συμβεί και για όσα συνέβαιναν. Άνθρωποι σαν κι αυτόν δεν είναι μόνο πολύτιμοι στα κελιά, αλλά και σε όλη την κοινωνία.

Το επίθετο Φάστενκο το διαβάσαμε εδώ, στο κελί, σ' ένα βιβλίο για την επανάσταση του 1905 που βρέθηκε στα χέρια μας. Ο Φάστενκο ήταν τόσο παλιός σοσιαλδημοκράτης, ώστε φαινόταν πια σαν να είχε πάψει να είναι.

Για πρώτη φορά φυλακίστηκε το 1904, όταν ήταν νεαρός ακόμα, και αφέθηκε ελεύθερος με το «μανιφέστο» της 17ης Οκτωβρίου 1905¹²⁷.

(Πολύ ενδιαφέρουσα ήταν η αφήγησή του σχετικά με τις συνθήκες εκείνης της αμνηστίας. Τότε, φυσικά, δεν υπήρχαν «φίμωτρα» στα παράθυρα των φυλακών και από τα κελιά της φυλακής της Μπέλαγια Τσέρκωφ, όπου βρισκόταν ο Φάστενκο, οι κρατούμενοι έβλεπαν ελεύθερα όλη την αυλή της φυλακής, αυτούς που έρχονταν κι αυτούς που έφευγαν, καθώς και τον

δρόμο, και κουβέντιαζαν φωναχτά με όσους βρίσκονταν απέξω. Έτσι το μεσημέρι κιόλας της 17ης Οκτωβρίου, μόλις μαθεύτηκε από το τηλεγραφείο η είδηση για την αμνηστία, οι απέξω ειδοποίησαν τους φυλακισμένους. Οι πολιτικοί κρατούμενοι άρχισαν τότε να χαλούν τον κόσμο από τη χαρά τους, να σπάζουν τα τζάμια των παραθύρων, να τσακίζουν τις πόρτες και να απαιτούν από τον διευθυντή της φυλακής να τους ελευθερώσει αμέσως. Λέτε να έσπασαν την ίδια στιγμή τα μούτρα κανενός κλωτσώντας τον με τις μπότες; Ή να τον έβαλαν στο απομονωτήριο; Ή να αφαιρέσανε από κανένα κελί τα βιβλία ή τα τρόφιμα; Κάθε άλλο! Ο διευθυντής της φυλακής έτρεχε αλαφιασμένος από κελί σε κελί και τους παρακαλούσε: «Κύριοι! Σας ικετεύω να είστε λογικοί! Δεν έχω δικαίωμα να σας αφήσω ελεύθερους βασιζόμενος μόνο σε μια τηλεγραφική είδηση. Πρέπει να πάρω διαταγές από τους προϊσταμένους μου στο Κίεβο. Σας θερμοπαρακαλώ. Θα αναγκαστείτε να περάσετε εδώ τη νύχτα». Και πραγματικά, είχαν τη βαρβαρότητα να τους κρατήσουν ένα εικοσιτετράωρο ακόμα!..) ¹²⁸

Μόλις ελευθερώθηκαν, ο Φάστενκο και οι σύντροφοί του ρίχτηκαν αμέσως με τα μούτρα στην επανάσταση. Το 1906 ο Φάστενκο έφαγε 8 χρόνια κάτεργα, πράγμα που σήμαινε: 4 χρόνια στα σίδερα και 4 χρόνια εξορία. Τα τέσσερα πρώτα χρόνια τα πέρασε στην κεντρική φυλακή της Σεβαστούπολης, όπου, αφού το έφερε η κουβέντα, έτυχε την εποχή εκείνη να γίνει μια ομαδική απόδραση κρατουμένων, οργανωμένη απέξω με τη συνεργασία των επαναστατικών κομμάτων: των Εσέρων, των αναρχικών και των σοσιαλδημοκρατών: Με έκρηξη βόμβας γκρεμίσανε ένα μέρος του τοίχου της φυλακής, τόσο φαρδύ που χωρούσε να περάσει ένας καβαλάρης, και καμιά εικοσαριά κρατούμενοι (όχι όσοι ήθελαν, αλλά μόνο εκείνοι που είχαν αποφασίσει τα κόμματά τους πως έπρεπε να αποδράσουν και ήταν εφοδιασμένοι από πριν – μέσω των δεσμοφυλάκων! – με πιστόλια) έτρεξαν στο άνοιγμα του τοίχου και το έσκασαν όλοι εκτός από έναν. Στον Ανατόλι Φάστενκο είχε δώσει εντολή το Ρωσικό Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα να μην αποδράσει, αλλά να τραβήξει την προσοχή των δεσμοφυλάκων κάνοντας φασαρία.

Δεν έμεινε όμως πολύ ο Φάστενκο στην εξορία, στην περιοχή του ποταμού Γενισέι. Συγκρίνοντας τις αφηγήσεις του (κι έπειτα και τις αφηγήσεις άλλων που γλίτωσαν) με το πασίγνωστο γεγονός πως οι επαναστάτες μας το έσκαζαν κατά εκατοντάδες από την εξορία – και έφευγαν κυρίως για το εξωτερικό – καταλήγεις να πιστέψεις πως μόνο οι τεμπέληδες δεν το έσκαζαν από την τσαρική εξορία, τόσο εύκολη ήταν η απόδραση. Ο Φάστενκο «απέδρασε», δηλαδή απλούστατα έφυγε από τον τόπο της εξορίας του, χωρίς διαβατήριο. Πήγε στο Βλαδιβοστόκ υπολογίζοντας πως θα τον βοηθούσε κανένας γνωστός του να μπει σε κανένα καράβι. Για κάποιο λόγο, δεν τα κατάφερε. Τότε, πάλι χωρίς διαβατήριο, διέσχισε με την ησυχία του με το τραίνο ολόκληρη τη μητερούλα Ρωσία και πήγε στην Ουκρανία, όπου είχε πάρει μέρος στην παράνομη δράση των μπολσεβίκων και όπου τον είχαν πιάσει. Εκεί τον εφοδίασαν με πλαστό διαβατήριο και ξεκίνησε για να περάσει τα Αυστριακά σύνορα. Τόσο ακίνδυνη ήταν αυτή η υπόθεση και τόσο ήσυχος ήταν ο Φάστενκο, πιστεύοντας πως δεν τον καταδιώκουν, ώστε φέρθηκε καταπληκτικά απερίσκεπτα.

Όταν έφτασε στα σύνορα κι έδωσε στον αστυνομικό υπάλληλο το διαβατήριό του, διαπίστωσε ξαφνικά ΠΩΣ ΔΕΝ ΘΥΜΟΤΑΝ το καινούργιο επίθετό του! Τι να κάνει; Οι επιβάτες ήταν καμιά σαρανταριά και ο υπάλληλος άρχισε κιόλας να τους φωνάζει με τα ονόματά τους. Στον Φάστενκο τότε κατέβηκε μια ιδέα: να κάνει τον κοιμισμένο. Αφού μοιράσανε όλα τα διαβατήρια, άκουσε να φωνάζουν μερικές φορές το επίθετο Μακάρωφ, μα και τότε δεν ήταν ακόμα σίγουρος πως επρόκειτο γι' αυτόν. Επιτέλους ο δράκος του αυτοκρατορικού καθεστώτος έσκυψε πάνω από τον παράνομο και τον έπιασε ευγενικά από τον ώμο: «Κύριε Μακάρωφ! Κύριε Μακάρωφ! Σας παρακαλώ, πάρτε το διαβατήριό σας!»

Ο Φάστενκο πήγε στο Παρίσι. Εκεί γνώρισε τον Λένιν και τον Λουνατσάρσκι και ανέλαβε διοικητικά καθήκοντα στην κομματική σχολή του Λονζυμώ. Ταυτόχρονα μάθαινε τα γαλλικά, έριχνε ματιές ολόγυρα και ξαφνικά του ήρθε η όρεξη να πάει πιο πέρα και να γνωρίσει τον κόσμο. Πριν από τον πόλεμο έφυγε για τον Καναδά, εργάστηκε εκεί σαν εργάτης, πήγε και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η ελεύθερη, εύκολη και σταθερή ζωή σ' αυτές τις χώρες έκανε εντύπωση στον Φάστενκο. Έβγαλε λοιπόν το συμπέρασμα πως εκεί δεν θα γίνει ποτέ προλεταριακή επανάσταση, και μάλιστα πως μάλλον δεν χρειάζεται να γίνει.

Και τότε ξέσπασε στη Ρωσία – νωρίτερα από ό,τι την περίμεναν – η πολυπόθητη επανάσταση, και όλοι γύριζαν πίσω, και να ακόμα άλλη μια επανάσταση. Ο Φάστενκο όμως δεν ένιωθε πια τον παλιό ενθουσιασμό για τις επαναστάσεις. Γύρισε όμως κι αυτός στη Ρωσία, υπακούοντας στον ίδιο νόμο που διώχνει τα αποδημητικά πουλιά¹²⁹.

Τον καιρό εκείνο δεν μπορούσα ακόμα να καταλάβω σε πολλά τον Φάστενκο. Το πιο παράξενο και το κυριότερο για μένα ήταν πως είχε γνωρίσει προσωπικά τον Λένιν, ο ίδιος όμως το θυμόταν αυτό πολύ ψυχρά. (Η δική μου πάλι πνευματική κατάσταση εκείνο τον καιρό ήταν η εξής: κάποιος στο κελί αποκάλεσε τον Φάστενκο μόνο με το πατρώνυμό του χωρίς να πει και το όνομά του, δηλαδή έτσι απλά: «Εσύ θα βγάλεις έξω τη βούτα σήμερα, Ιλίτς;» (Ιλίτς ήταν και το πατρώνυμο του Λένιν. Σ.τ.Μ.). Εγώ άναψα, πειράχτηκα, αυτό μου φάνηκε σαν ιεροσυλία, και όχι μόνο για τον συνδυασμό των λέξεων Ιλίτς και «βούτα», αλλά και γιατί θεωρούσα ιεροσυλία να αποκαλούν Ιλίτς οποιονδήποτε άλλον εκτός από ένα μοναδικό άνθρωπο στη γη). Αυτός ήταν και ο λόγος που ο Φάστενκο δεν μπόρεσε να μου εξηγήσει πολλά όπως θα ήθελε.

Ο Φάστενκο μου έλεγε σε καθαρότατα ρωσικά: «ου ποιήσης είδωλον!» Αλλά εγώ δεν καταλάβαινα!

Βλέποντας τον ενθουσιασμό μου, εκείνος μου επανέλαβε κάμποσες φορές, επίμονα: «Είσαι μαθηματικός, είναι αμαρτία να ξεχνάς τον Καρτέσιο: Να αμφιβάλλεις για τα πάντα! Να αμφιβάλλεις για τα πάντα!» Πώς δηλαδή «για τα πάντα»! Όχι δα και για τα πάντα! Μου φαινόταν πως είχα ήδη αμφιβολίες για πολλά, κι αυτό μου ήταν αρκετό!

Ή μου έλεγε: «Δεν έμεινε σχεδόν κανένας από τους παλιούς πολιτικούς

κρατούμενους των κάτεργων. Εγώ είμαι από τους τελευταίους. Τους παλιούς τους έχουν αφανίσει όλους και τον σύνδεσμό μας τον διαλύσανε στη δεκαετία του τριάντα.» –«Γιατί;» – «Για να μη μαζευόμαστε και συζητάμε.» Και μ' όλο που τα απλά αυτά λόγια, ειπωμένα σε ήρεμο τόνο, θα έπρεπε να αντηχήσουν ως τα ουράνια, να κάνουν τα τζάμια να τρίζουν, εγώ τα καταλάβαινα σαν να εκφράζανε ένα ακόμα κακούργημα του Στάλιν. Γεγονός ανησυχητικό, αλλά χωρίς ρίζες.

Είναι απολύτως διαπιστωμένο πως όσα μπαίνουν στα αυτιά μας, δεν φτάνουν όλα ως τη συνείδησή μας. Εκείνα που δεν ταιριάζουν στη διάθεσή μας χάνονται, ή μέσα στα αυτιά ή μετά τα αυτιά, αλλά χάνονται. Και μ' όλο που θυμάμαι πολύ καθαρά τις πολυάριθμες αφηγήσεις του Φάστενκο, η ανάμνηση των σκέψεών του έχει μείνει πολύ θολή στο μυαλό μου. Μου μιλούσε για διάφορα βιβλία και μου συνιστούσε πολύ θερμά να τα βρω κάποτε, όταν θα είμαι πια ελεύθερος, και να τα διαβάσω. Ο ίδιος, εξαιτίας της ηλικίας του και της υγείας του, δεν υπολόγιζε πως θα έβγαινε ζωντανός από εκεί μέσα, αλλά χαιρόταν ελπίζοντας πως κάποτε θα καταλάβαινα τις ιδέες του. Μου ήταν αδύνατο να σημειώνω τα βιβλία που μου συνιστούσε, αλλά, μ' όλο που η μνήμη μου είναι βαρυφορτωμένη με άλλες αναμνήσεις από το διάστημα της ζωής μου στη φυλακή, θυμάμαι ακόμα μερικούς τίτλους βιβλίων από αυτά που ταίριαζαν καλύτερα στα γούστα μου εκείνης της εποχής: «Ανεπίκαιρες σκέψεις» του Γκόρκυ (τότε είχα σε μεγάλη εκτίμηση τον Γκόρκυ! – ξεπερνούσε όλους τους Ρώσους κλασικούς, αφού ήταν προλετάριος) και «Ένας χρόνος στην πατρίδα» του Πλεχάνωφ.

Κι όταν διαβάζω τώρα στον Πλεχάνωφ, με ημερομηνία 28 Οκτωβρίου 1917:

«... τα γεγονότα των τελευταίων ημερών με στεναχωρούν όχι επειδή δεν ήθελα να θριαμβεύσει η εργατική τάξη στη Ρωσία, αλλά ακριβώς επειδή το επιθυμώ με όλη τη δύναμη της ψυχής μου... (Πρέπει) να θυμάμαι τα λόγια του Ένγκελς, πως για την εργατική τάξη δεν μπορεί να υπάρξει μεγαλύτερο ιστορικό δυστύχημα από το να καταλάβει την πολιτική εξουσία σε μιαν εποχή που δεν θα είναι ακόμα έτοιμη γι' αυτήν». (Αυτή η κατάληψη της εξουσίας) «θα την αναγκάσει να υποχωρήσει πολύ πιο πίσω από τις θέσεις που κατέκτησε τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο αυτού του χρόνου...»¹³⁰

Θυμάμαι πολύ καθαρά πως και ο Φάστενκο σκεφτόταν με τον ίδιο τρόπο.

Όταν ο Φάστενκο γύρισε στη Ρωσία, από σεβασμό προς τις παλιές παράνομες υπηρεσίες που είχε προσφέρει, προσπαθούσαν να τον προωθήσουν με κάθε τρόπο και θα μπορούσε να καταλάβει μεγάλο αξίωμα. Εκείνος όμως δεν το θέλησε και πήρε μια μικρή θέση στην εφημερίδα «Πράβδα», ύστερα μια θέση ακόμα μικρότερη και τελικά ανέλαβε μιαν ασήμαντη δουλειά στον οργανισμό Πολεοδομικού Σχεδίου της Μόσχας.

Εγώ απορούσα: γιατί διάλεξε έναν τέτοιο κατηφορικό δρόμο; Και εκείνος

απαντούσε, ακατανόητα για μένα: «Το γέρικο σκυλί δεν μπορεί να συνηθίσει την αλυσίδα».

Καταλαβαίνοντας πως δεν μπορούσε να κάνει τίποτα, ο Φάστενκο, πολύ ανθρώπινα, θέλησε να μείνει ηθικά ακέρατος. Τελικά πήρε μίαν ασήμαντη μικρή σύνταξη (όχι «προσωπική», από αυτές που παραχωρούσε ειδικά η κυβέρνηση, γιατί αν ζητούσε κάτι τέτοιο, θα επέσυρε την προσοχή των αρχών στο γεγονός πως είχε στενές σχέσεις με πολλούς τουφεκισμένους), και ίσως θα κατάφερνε να ζήσει έτσι ως το 1953. Μα για κακή του τύχη συλλάβανε τον γείτονά τους στο διαμέρισμα, τον αιωνίως μεθυσμένο αχαίρευτο συγγραφέα Λ. Σ-ωφ, που καυχήθηκε, πάνω στο μεθύσι του, πως έχει περίστροφο. Το περίστροφο σημαίνει οπωσδήποτε τρομοκρατία, και ο Φάστενκο, με το παλιό σοσιαλδημοκρατικό του παρελθόν, ήταν ζωντανή εικόνα του τρομοκράτη. Έτσι ο ανακριτής του κόλλησε την τρομοκρατία, και ταυτόχρονα, φυσικά, τον κατηγορήσε πως ήταν πράκτορας της γαλλικής και της καναδικής κατασκοπίας και, επομένως, και πληροφοριοδότης της τσαρικής «Οχράνας»¹³¹. Και το 1945 ο χορτάτος ανακριτής κέρδιζε τον παχύλο μισθό του ξεφυλλίζοντας πολύ σοβαρά τα αρχεία των περιφερειακών διοικήσεων της χωροφυλακής κι έγραφε πολύ σοβαρά ανακριτικά πρωτόκολλα για τα συνωμοτικά ονόματα, τα συνθήματα, τις γιάφκες και τις συγκεντρώσεις του 1903.

Και η γριούλα γυναίκα του (δεν είχαν παιδιά) έφερνε μια φορά κάθε δέκα μέρες (δεν επιτρεπόταν πιο συχνά) στον Ανατόλι Ιλίτς το δεματάκι με τα λίγα τρόφιμα που μπορούσε να αγοράσει: ένα κομματάκι μαύρο ψωμί, κάπου τριακόσια γραμμάρια (το αγόραζε στην ελεύθερη αγορά εκατό ρούβλια το κιλό!) και μια ντουζίνα καθαρισμένες βραστές πατάτες (στην έρευνα τις τρυπούσαν με ένα σουβλί). Και βλέποντας αυτά τα φτωχικά – ιερά στην πραγματικότητα! – δεματάκια σου ράγιζε η καρδιά.

Τόσο άξιζε ένας άνθρωπος ύστερα από ζωή εξήντα τριών χρόνων γεμάτη τιμιότητα και αμφιβολίες.

Οι τέσσερις κουκέτες στο κελί μας άφηναν ακόμα ένα διάδρομο στη μέση, όπου υπήρχε κι ένα τραπέζι. Μα μερικές μέρες ύστερα από μένα μας έφεραν κι έναν πέμπτο κρατούμενο και στήσανε κι άλλη μια κουκέτα στη μέση.

Τον καινούργιο τον έφεραν μια ώρα πριν από το εγερτήριο, δηλαδή την ώρα που ο ύπνος σε γλυκαίνει μέχρι το μεδούλι, και οι τρεις από μας δεν σηκώσαμε καν το κεφάλι για να τον δούμε. Μόνο ο Κραμάρενκο πήδησε από το κρεβάτι του για να του πάρει λίγο καπνό (ίσως και κανένα στοιχείο για τον ανακριτή). Άρχισαν να κουβεντιάζουν ψιθυριστά, εμείς προσπαθούσαμε να μην ακούμε, μα ήταν αδύνατο να μη ξεχωρίσεις τον ψίθυρο του καινούργιου: ήταν τόσο έντονος, τόσο ταραγμένος, τόσο σπασμωδικός, που έμοιαζε σχεδόν με κλάμα, και μπορούσε να καταλάβει κανείς πως στο κελί μας μπήκε ένας όχι συνηθισμένος πόνος. Ο

καινούργιος ρωτούσε αν καταδικάζουν πολλούς σε τουφεκισμό. Παρ' όλα αυτά, χωρίς να γυρίσω το κεφάλι μου, τους φώναξα να μην κάνουν τόση φασαρία.

Τη στιγμή του εγερτηρίου, όταν πηδήσαμε όλοι μαζί από τα κρεβάτια μας (σε περίπτωση καθυστέρησης μπορούσαν να σε στείλουν στο απομονωτήριο) είδαμε έναν στρατηγό! Δηλαδή, δεν είχε κανένα διακριτικό, ούτε καν κανένα σημάδι από ξηλωμένα ή ξεκολλημένα διακριτικά, ούτε καν σιρίτια, μα το ακριβό χιτώνιο, η μαλακιά χλαίνη, καθώς και όλο του το παράστημα και το πρόσωπό του, το έδειχναν – ναι, ήταν αναμφισβήτητα στρατηγός, τυπικός στρατηγός και οπωσδήποτε πλήρης στρατηγός, όχι δηλαδή κανένας υποστράτηγος. Μάλλον κοντός, παχουλός, πολύ φαρδύς στο στήθος και στους ώμους, είχε πάρα πολύ παχύ πρόσωπο, μα όλο αυτό το πάχος της καλοφαγίας δεν τον έκανε να φαίνεται προσιτός και καλοκάγαθος, αλλά, αντίθετα, του έδινε ύφος σπουδαίο, κι έδειχνε πως ανήκε στους ανώτερους κύκλους. Το πρόσωπό του κατέληγε, όχι προς τα πάνω, μα προς τα κάτω, σε μουσούδα μπουλντόγκ, όπου ήταν συγκεντρωμένη όλη η ενεργητικότητα, όλη η θέληση και η αυταρχικότητα, που του είχαν δώσει τη δυνατότητα να φτάσει σε τόσα μεγάλα αξιώματα στη μέση του ηλικία.

Γνωριστήκαμε, και τότε αποδείχτηκε πως ο Λ. Ζ-ωφ ήταν νεώτερος από ό,τι φαινόταν, πως εκείνο τον χρόνο θα έκλεινε μόλις τα τριάντα έξι («αν δεν με τουφεκίσουν») και το πιο παράξενο ήταν πως δεν ήταν στρατηγός, ούτε καν συνταγματάρχης, αλλά ούτε και στρατιωτικός. Ήταν **μηχανικός!**

Μηχανικός; Έτυχε να μεγαλώσω σε περιβάλλον μηχανικών και θυμάμαι καλά τους μηχανικούς του 1920: το πλατύ, φωτεινό τους πνεύμα, το ελεύθερο και όχι προσβλητικό χιούμορ τους, την ευστροφία και την ευρύτητα της σκέψης τους, την ευκολία με την οποία μεταπηδούσαν από τον ένα τομέα της επιστήμης τους στον άλλο, και γενικά από τα προβλήματα της τεχνικής στα προβλήματα της κοινωνίας και της τέχνης. Θυμάμαι την καλή τους ανατροφή, τη λεπτότητα του γούστου και την ωραία τους ομιλία με τον λογικό ειρμό και τις απαλλαγμένες από κάθε χυδαιότητα εκφράσεις. Ο ένας έπαιζε κάποιο

μουσικό όργανο, ο άλλος ζωγράφιζε και όλοι τους είχαν στο πρόσωπό τους τη σφραγίδα της πνευματικότητας.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 είχα χάσει την επαφή μου με αυτό το περιβάλλον. Ύστερα ήρθε ο πόλεμος. Και να, τώρα στεκόταν μπροστά μου ένας **μηχανικός**. Από εκείνους που αντικατέστησαν αυτούς που είχαν αφανιστεί.

Δεν μπορούσε να αρνηθεί κανείς πως ο συγκροτούμενός μου μηχανικός υπερείχε σε ένα σημείο: ήταν πολύ πιο δυνατός, πολύ πιο γεροδεμένος από **εκείνους**. Είχε διατηρήσει τα ρωμαλέα χέρια και τους ώμους του, μ' όλο που από καιρό δεν τα είχε πια ανάγκη. Απελευθερωμένος από το βάρος της ευγένειας, κοίταζε βλοσυρά και μιλούσε επιτακτικά, χωρίς καν να

περιμένει πως μπορεί να υπάρχουν αντιρρήσεις. Είχε όμως μεγαλώσει διαφορετικά από **εκείνους** και εργαζόταν διαφορετικά.

Ο πατέρας του όργωνε τη γη με όλη τη σημασία της λέξης. Ο Λένια Ζ-ωφ ήταν από εκείνα τα αναμαλλιασμένα αμόρφωτα χωριατόπαιδα, που τόσο θλίβονταν για την καταστροφή του ταλέντου τους ο Μπελίνσκυ και ο Τολστόι. Δεν είχε βέβαια τις ικανότητες ενός Λομονόσωφ και δεν θα έμπαινε ποτέ στην Ακαδημία, ήταν ωστόσο προικισμένος από τη φύση. Αν δεν ερχόταν η Επανάσταση, θα όργωνε κι αυτός τη γη και, καθώς ήταν έξυπνος και δραστήριος, θα γινόταν ευκατάστατος, ίσως μάλιστα να τα κατάφερνε να γίνει και έμπορος.

Επειδή όμως μεγάλωσε στη σοβιετική εποχή, έγινε μέλος της Κομσομόλ, κι αυτή του η ιδιότητα τον βοήθησε, παραγκωνίζοντας τα ταλέντα άλλων, να βγει από την αφάνεια, από την ταπεινότητα, από το χωριό. Πέρασε σαν πύραυλος από τη Σχολή Εργατών και αναρριχήθηκε στη Βιομηχανική Ακαδημία. Μπήκε σ' αυτήν το 1929, ακριβώς όταν έστελναν στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ κατά κοπάδια **εκείνους** τους μηχανικούς. Έπρεπε λοιπόν τότε να καταρτίσουν γρήγορα δικούς τους μηχανικούς, πολιτικά συνειδητούς, αφοσιωμένους εκατό τα εκατό, και μάλιστα όχι τόσο ανθρώπους που να κάνουν οι ίδιοι τη δουλειά, όσο ανθρώπους που να διευθύνουν την παραγωγή, δηλαδή ουσιαστικά σοβιετικούς μπίζνεσμεν.

Εκείνη τη στιγμή οι **ανώτερες διευθυντικές θέσεις** της μη δημιουργημένης ακόμα βιομηχανίας ήταν κενές. Και η μοίρα των σπουδαστών της σειράς του Ζ-ωφ ήταν να τις καταλάβουν.

Η ζωή του Ζ-ωφ έγινε μια αλυσίδα επιτυχιών, που τον ανέβαζαν συνέχεια στα ύψη. Εκείνα τα εξαντλητικά χρόνια ανάμεσα στο 1920 και στο 1933, όταν ο εμφύλιος πόλεμος δεν γινόταν πια με πολυβόλα φορτωμένα σε κάρρα, αλλά με λυκόσκυλα, όταν οι άνθρωποι που ψοφούσαν της πείνας πήγαιναν σερνάμενοι στους σιδηροδρομικούς σταθμούς ελπίζοντας πως θα μπορούσαν να φύγουν για τις πόλεις όπου έβγαινε το ψωμί, μα επειδή δεν τους έδιναν εισιτήρια και δεν μπορούσαν να φύγουν, πέθαιναν εκεί σαν υπάκουα ανθρώπινα κοπάδια, αραδιασμένοι κάτω από τους φράχτες των σταθμών με τις χωριάτικες κάπες και τα ψάθινα πασούμια τους, ο Ζ-ωφ όχι μόνο δεν ήξερε πως το ψωμί μοιραζόταν στους κατοίκους των πόλεων με δελτίο, αλλά και έπαιρνε μια **φοιτητική** υποτροφία από εννιακόσια ρούβλια τον μήνα (ο εργάτης έπαιρνε εκείνη την εποχή εξήντα ρούβλια). Το χωριό το είχε πια ξεγραμμένο και δεν τον ενδιέφερε καθόλου. Η καινούργια του ζωή πλεκόταν ανάμεσα στους νικητές και στους ηγέτες.

Δεν πρόλαβε καν να εργαστεί σαν συνηθισμένος επιστάτης: του αναθέσανε αμέσως να διευθύνει δεκάδες μηχανικούς και χιλιάδες εργάτες. Έγινε αρχιμηχανικός των μεγάλων οικοδομικών έργων στα περίχωρα της Μόσχας. Από την αρχή του πολέμου απαλλάχτηκε φυσικά από τη στρατιωτική υπηρεσία και κατάφερε να τον στείλουν μαζί με το επιτελείο του στην Αλμά Ατά, όπου έγινε διευθυντής σε ακόμα μεγαλύτερα έργα στον ποταμό Ιλί, στα οποία χρησιμοποιούσαν για

εργάτες φυλακισμένους. Η θέα αυτών των ασήμαντων ανθρώπων δεν τον απασχολούσε σχεδόν καθόλου, ούτε τον έβαζε σε σκέψεις, ούτε καν τραβούσε την προσοχή του. Το μόνο που είχε σημασία για τη λαμπρή τροχιά, πάνω στην οποία κινούνταν, ήταν να συμπληρώνει τους αριθμούς που προβλέπανε τα σχέδια, και ήταν αρκετό να τιμωρήσει ο Ζ-ωφ τον υπεύθυνο του αρμόδιου γραφείου του στρατοπέδου ή τον επιβλέποντα μηχανικό, και εκείνοι κατάφερναν με τον τρόπο τους να εξασφαλίζουν τη συμπλήρωση της νόρμας. Πόσες ώρες δούλευαν οι κρατούμενοι; Τι έτρωγαν; Ο Ζ-ωφ δεν ασχολούνταν καθόλου με αυτές τις λεπτομέρειες. Τα χρόνια του πολέμου στα βαθιά μετόπισθεν ήταν τα καλύτερα στη ζωή του Ζ-ωφ! Είναι η αιώνια και γενική ιδιότητα του πολέμου: όσο περισσότερο πόνο συγκεντρώνει στον ένα του πόλο, τόσο περισσότερη χαρά προκαλεί στον άλλο. Ο Ζ-ωφ δεν είχε μόνο μασέλες σαν μπουλντόγκ, αλλά άρπαζε κιόλας με αυτές σαν μπουλντόγκ, γρήγορα κι έξυπνα. Μπήκε αμέσως επιδέξια στον καινούργιο πολεμικό ρυθμό της εθνικής οικονομίας: όλα για τη νίκη, δίνει και παίρνει, και ο πόλεμος θα τα σβήσει όλα! Μια μόνο παραχώρηση έκανε στον πόλεμο: απαρνήθηκε τα κοστούμια και τις γραβάτες και υιοθέτησε κι αυτός το χρώμα του καμουφλάζ, παράγγειλε μπότες από δέρμα μποξ και φόρεσε χιτώνιο στρατηγού, αυτό ακριβώς που φορούσε όταν μας ήρθε. Αυτή ήταν η μόδα, τέτοια ρούχα φορούσαν όλοι, γιατί δεν εξοργίζανε τους ανάπηρους και δεν προκαλούσαν τα επιτιμητικά βλέμματα των γυναικών.

Οι γυναίκες όμως τον κοίταζαν τις περισσότερες φορές με άλλο βλέμμα. Πήγαιναν σ' αυτόν για να φάνε κάτι, να ζεσταθούν, να διασκεδάσουν. Τρελά λεφτά περνούσαν από τα χέρια του, το πορτοφόλι του φούσκωνε σαν βαρέλι, λογάριαζε τα δεκάρουβλα για καπίκια και τα χιλιάρικα για ρούβλια. Ο Ζ-ωφ δεν τα λυπότανε, δεν τα μάζευε, δεν τα μετρούσε. Μόνο τις γυναίκες μετρούσε, αυτές που περνούσαν από τα χέρια του, και ιδιαίτερα εκείνες που «ξεβούλωνε», όπως έλεγε. Αυτό το μέτρημα ήταν το χόμπι του. Μας βεβαίωνε στο κελί πως η σύλληψη τον διέκοψε στη διακοσιοστή ενενηκοστή και κάτι, και λυπόταν που δεν πρόλαβε να φτάσει στην τριακοσιοστή. Αφού αυτά τα χρόνια ήταν χρόνια πολέμου και οι γυναίκες μόνες, κι αυτός, εκτός από την εξουσία και τα λεφτά, είχε και τη λαγνεία Ρασπούτιν, δεν φαίνονταν και τόσο απίστευτα όσα μας έλεγε. Ο Ζ-ωφ ήταν πάντα πρόθυμος να διηγείται το ένα επεισόδιο μετά το άλλο, μόνο που τα αυτιά μας δεν ήταν ανοιχτά γι' αυτά. Αφού λοιπόν εκείνα τα χρόνια δεν τον απειλούσε κανένας κίνδυνος από πουθενά, άρπαζε άπληστα τις γυναίκες, τις τσαλάκωνε και τις πετούσε, όπως αρπάζουν από την πιατέλα τις καραβίδες, τις τραγανίζουν και τις ρουφάνε τη μια μετά την άλλη.

Είχε τόσο συνηθίσει στην υποχωρητικότητα του υλικού, και στο δικό του ρωμαλέο τρέξιμο, τρέξιμο αγριογούρουνου, πάνω στη γη! (Σε στιγμές μεγάλης ταραχής, έτρεχε πάνω-κάτω στο κελί σαν βαρβάτος κάπρος, με τόση φόρα που θα μπορούσε να γκρεμίσει και βελανιδιά στο πέρασμά του!) Είχε συνηθίσει στην ιδέα πως όλα τα ηγετικά στελέχη ήταν άνθρωποι δικοί του, πως μπορούσε να τα συμφωνήσει όλα, να τα τακτοποιήσει όλα, να τα σκεπάσει όλα! Είχε ξεχάσει όμως πως όσο περισσότερο πετυχαίνει κανείς, τόσο περισσότερο φθόνο προκαλεί. Έμαθε

λοιπόν τώρα, κατά την ανάκριση, πως ήδη από το 1936 τον ακολουθούσε ένας φάκελος για κάποιο ανέκδοτο που είχε διηγηθεί ξέγνοιαστα σε μια συντροφιά, την ώρα που τα πίνανε. Προστέθηκαν έπειτα και κάτι αναφορούλες και καταθέσεις πρακτόρων (τις γυναίκες, βλέπεις, πρέπει να τις πηγαίνεις σε εστιατόρια, και ποιος δεν σε βλέπει εκεί!) Ήταν ακόμα και μια άλλη αναφορά, πως το 1941 δεν βιάστηκε να φύγει από τη Μόσχα, περιμένοντας τους Γερμανούς (και πραγματικά είχε καθυστερήσει τότε, για κάποια γυναίκα, όπως φαίνεται). Ο Ζ-ωφ πρόσεχε πολύ να κάνει καθαρά όλες τις οικονομικές κομπίνες του και είχε ξεχάσει εντελώς πως υπήρχε το άρθρο 58. Ωστόσο μπορούσε να περάσει πολύς καιρός ακόμα χωρίς να γκρεμιστεί στο κεφάλι του αυτός ο όγκος, αλλά, καθώς το είχε πάρει πολύ επάνω του, αρνήθηκε σε κάποιον εισαγγελέα να του χορηγήσει υλικά για να χτίσει μια βίλα. Τότε λοιπόν η υπόθεσή του ξύπνησε, κινήθηκε και κατρακύλησε από το βουνό. (Να ακόμα ένα παράδειγμα για το ότι οι δικαστικές υποθέσεις ξεκινούν από την απληστία των Γαλάζιων...)

Ο κύκλος των γνώσεων του Ζ-ωφ ήταν ο εξής: Νόμιζε πως υπάρχει μια ιδιαίτερη αμερικανική γλώσσα. Στους δύο μήνες που έμεινε στο κελί δεν διάβασε ούτε ένα βιβλίο, ούτε καν μια ολόκληρη σελίδα, και αν διάβαζε που και που καμιά παράγραφο, το έκανε μόνο και μόνο για να διώξει τις στενόχωρες σκέψεις του για την ανάκριση. Από τις κουβέντες του ήταν φανερό πως όταν ήταν ελεύθερος, διάβαζε ακόμα λιγότερο. Τον Πούσκιν τον γνώριζε μόνο σαν ήρωα σκαμπρόζικων ανεκδότην, και όσο για τον Τολστόι, πιθανότατα φανταζόταν πως ήταν βουλευτής στο Ανώτατο Σοβιέτ.

Δεν ήταν όμως ο Ζ-ωφ άνθρωπος δικός τους εκατό τα εκατό; Δεν ήταν ένας από τους πιο συνειδητούς προλετάριους, που τους ανέθρεψαν για να πάρουν τη θέση του Παλτσίνσκι και του φον Μεκ; Το καταπληκτικό είναι ότι δεν ήταν! Μια μέρα, καθώς συζητούσαμε μαζί για την πορεία του πολέμου, εγώ του είπα πως από την πρώτη μέρα κιόλας δεν αμφέβαλλα ούτε στιγμή πως θα νικούσαμε τους Γερμανούς. Εκείνος μου έριξε μια κοφτή ματιά. Δεν με πίστεψε: «Τι είναι αυτά που λες;» μου είπε πιάνοντας το κεφάλι του. «Αχ, Σάσα, Σάσα, εγώ ήμουν σίγουρος πως θα νικούσαν οι Γερμανοί! Κι αυτό με έφαγε!» Ωστε έτσι! Αυτός λοιπόν, που ήταν ένας από τους «οργανωτές της νίκης», πίστευε κάθε μέρα στην επιτυχία των Γερμανών και θεωρούσε αναπόφευκτο τον ερχομό τους! – και όχι επειδή τους αγαπούσε, αλλά επειδή είχε πολύ προσγειωμένη ιδέα για την οικονομία μας (ενώ εγώ, φυσικά, δεν ήξερα τίποτα και πίστευα σ' αυτά που μου έλεγαν).

Όλοι στο κελί ήμαστε πολύ στενοχωρημένοι, μα κανείς μας δεν είχε χάσει τόσο το κουράγιο του και κανείς μας δεν είχε πάρει τόσο τραγικά τη σύλληψή του όσο ο Ζ-ωφ. Κοντά μας βέβαια εξοικειώθηκε σιγά – σιγά με την ιδέα πως δεν τον περίμενε μεγαλύτερη ποινή από ένα ΔΕΚΑΡΑΚΙ, πως στο στρατόπεδο αυτά τα χρόνια θα εργαζόταν βέβαια σαν εργοδηγός και πως δεν θα κακοπερνούσε, όπως και δεν κακοπέρασε. Αυτό όμως δεν τον παρηγορούσε καθόλου. Το ναυάγιο μιας τόσο λαμπρής ζωής τον είχε συνταράξει κατάβαθα: αφού μόνο γι' αυτήν, τη μοναδική στον κόσμο ζωή, ενδιαφερόταν σε όλα τα τριάντα έξι χρόνια του, και δεν έδινε δεκαράκι

για τίποτε άλλο! Πολλές φορές, καθισμένος στο κρεβάτι του, μπροστά στο τραπέζι, με το χοντρό του πρόσωπο ακουμπισμένο στο κοντόχοντρο χέρι του, με μάτια αφηρημένα και θολά, άρχιζε ένα σιγανό τραγούδι:

Ξεχασμένος, παραπεταμένος,
από τα μικρά μου τα χρονάκια
είχα μείνει ορφανεμένος...

Και δεν μπορούσε ποτέ να το συνέχιση! Σ' αυτό το σημείο ξεσπούσε σε αναφιλητά. Όλη την ηφαιστειακή δύναμη, που έβραζε μέσα του, μα δεν μπορούσε να τον βοηθήσει να γκρεμίσει τα ντουβάρια, όλη αυτή τη δύναμη την είχε μετατρέψει σε λύπηση για τον εαυτό του.

Και για... τη γυναίκα του. Η γυναίκα του, που από καιρό είχε πάψει να την αγαπά, του κουβαλούσε τώρα κάθε δέκα μέρες (πιο γρήγορα δεν επιτρεπόταν) μεγάλα και πλούσια δέματα – κάτασπρο ψωμί, φρέσκο βούτυρο, μπρικ, μοσχαρίσιο κρέας, παστό ψάρι. Ο Ζ-ωφ μας μοίραζε τότε από ένα σάντουιτς, κι από μια μερίδα καπνού, κι έπειτα έσκυβε πάνω από τα απλωμένα τρόφιμά του (που κορόιδευαν με τα αρώματα και τα χρώματά τους τις βραστές γαλαζωπές πατάτες του παλιού παράνομου Φάστενκο) και τα δάκρυά του άρχιζαν να τρέχουν ξανά, διπλά τώρα. Και αναθυμόταν φωναχτά τα δάκρυα της γυναίκας του, χρόνια ολόκληρα γεμάτα δάκρυα: πότε για τα ερωτικά ραβασάκια που έβρισκε στα παντελόνια του, πότε για μια γυναικεία κιλότα που είχε βρεθεί στην τσέπη του παλτού του, όπου την έχωσε βιαστικά στο αυτοκίνητο και ύστερα την ξέχασε. Όταν λοιπόν τον έπιανε για τα καλά η λύπηση για τον εαυτό του, λειώνοντας την πανοπλία της μοχθηρής του ενεργητικότητας, μπροστά μας παρουσιαζόταν ένας συντριμμένος και ολοφάνερα καλός άνθρωπος. Απορούσα πώς μπορούσε κι έκλαιγε έτσι. Ο Εσθονός Άρνολντ Σούζι, ο συγκροτούμενός μας με τις άσπρες βελόνες στα μαλλιά, μου εξήγησε: «Η σκληρότητα έχει οπωσδήποτε για φόδρα τον συναισθηματισμό. Αυτός είναι ο νόμος της αλληλοσυμπλήρωσης. Ας πάρουμε για παράδειγμα τους Γερμανούς, όπου αυτός ο συνδυασμός έχει γίνει εθνικό γνώρισμα».

Ο Φάστενκο, αντίθετα, ήταν ο πιο πρόσχαρος μέσα στο κελί, μ' όλο που, εξαιτίας της ηλικίας του, ήταν ο μόνος που δεν μπορούσε πια να υπολογίζει πως θα πρόφτανε να τα πέραση όλα αυτά και να βρεθεί πάλι ελεύθερος. Αγκαλιάζοντάς με από τους ώμους, μου έλεγε:

Δεν είναι τίποτα να υπερασπίζεις την αλήθεια!
Μείνε στη φυλακή για την αλήθεια, αυτό αξίζει!

ή μου μάθαινε να τραγουδάω ένα τραγούδι που ήξερε από τα τσαρικά κάτεργα:

Τι κι αν εμείς χαθούμε
Στις φυλακές και στα υγρά ορυχεία.
Η υπόθεσή μας θ' αντηχεί παντοτινά
Στις γενεές των ζωντανών.

Το πιστεύω! Κι ας βοηθήσουν αυτές οι σελίδες να εκπληρωθεί η πίστη του!

Οι δεκαεξάωρες μέρες του κελιού μας ήταν φτωχές σε εξωτερικά γεγονότα, αλλά παρουσίαζαν τόσο ενδιαφέρον, ώστε για μένα, λόγου χάρη, είναι πολύ πιο βαρετά τα δεκάξι λεπτά που περιμένω καμιά φορά το τρόλεϊ. Δεν υπήρχαν αξιοπρόσεχτα γεγονότα, κι όμως το βράδυ αναστέναζες, γιατί πάλι δεν σου έφτανε ο καιρός, γιατί πάλι πέταξε γρήγορα η μέρα. Τα γεγονότα ήταν ασήμαντα, αλλά για πρώτη φορά στη ζωή σου μάθαινες να τα εξετάζεις κάτω από ένα μεγεθυντικό φακό.

Οι πιο δύσκολες ώρες της μέρας είναι οι δυο πρώτες. Μόλις ακουστή το τρίζιμο του κλειδιού στην κλειδαριά (στη Λουμπιάνκα δεν υπάρχουν «ταίστρες»¹³² και για να μας φωνάξουν «εγερθείτε», πρέπει να ξεκλειδώσουν την πόρτα), πηδάμε αμέσως από τα κρεβάτια μας, τα στρώνουμε και καθόμαστε πάνω σ' αυτά χωρίς να κάνουμε τίποτα και χωρίς να ελπίζουμε τίποτα, με αναμμένο ακόμα το ηλεκτρικό. Αυτό το αναγκαστικό ξύπνημα από τις έξι το πρωί, όταν το αγουροξυπνημένο μυαλό είναι ακόμα νωθρό, όταν όλος ο κόσμος σου φαίνεται αποκρουστικός και ρημαγμένη όλη η ζωή, και στο κελί δεν υπάρχει αέρας ούτε για ν' ανασάνεις, αυτό το ξύπνημα είναι ιδιαίτερα παράλογο για εκείνους που πέρασαν όλη τη νύχτα στην ανάκριση και μόλις πριν από λίγο τους πήρε ο ύπνος. Μην πασχίσεις όμως να καταφυγής σε καμιά πονηριά! Αν επιχειρήσεις να λαγοκοιμηθείς με την πλάτη μόλις ακουμπισμένη στον τοίχο ή με τον αγκώνα στηριγμένο στο τραπέζι, τάχα πως παίζεις σκάκι, ή να μισοκοιμηθείς πάνω από ένα βιβλίο που το κρατάς επιδειχτικά ανοιγμένο στα γόνατά σου, θα αντηχήσει ένας προειδοποιητικός χτύπος με το κλειδί στην πόρτα, ή κάτι χειρότερο ακόμα: η πόρτα, που είχε κλειδωθεί με βρόντο, ανοίγει ξαφνικά αθόρυβα (τόσο καλά εξασκημένοι είναι οι δεσμοφύλακες της Λουμπιάνκας) και, σαν γοργή και αθόρυβη σκιά, σαν φάντασμα που τρυπώνει μέσα από έναν τοίχο, ο λοχίας θα διασχίσει με τρία βήματα το κελί, θα σε πιάσει επ' αυτοφώρω την ώρα που λαγοκοιμάσαι, και τότε μπορεί να βρεθείς στο απομονωτήριο, ή μπορεί ακόμα να πάρουν τα βιβλία από όλο το κελί ή να σας στερήσουν όλους από τον περίπατό σας –σκληρή και άδικη τιμωρία για όλους, υπάρχουν όμως και άλλες τιμωρίες καταχωρημένες στις μαύρες γραμμές του κανονισμού της φυλακής. Διάβασέ τον! Τον έχουν κρεμασμένο σε κάθε κελί. Αν όμως σου χρειάζονται γυαλιά για να διαβάσεις, τότε σ' αυτές τις δυο βασανιστικές ώρες δεν μπορείς να διαβάσεις ούτε βιβλίο, μα ούτε και τον ιερό αυτό κανονισμό: σου έχουν πάρει τα γυαλιά για τη νύχτα και είναι ακόμα επικίνδυνο να στα δώσουν πίσω σ' αυτές τις δυο ώρες. Σ' αυτές τις δυο ώρες κανείς δεν φέρνει τίποτα στο κελί, κανείς δεν έρχεται, κανείς δεν ρωτάει τίποτα, ούτε καλούν κανένα. Οι ανακριτές κοιμούνται ακόμα γλυκά, μόλις αγουροξυπνάνε οι προϊστάμενοι της φυλακής κι ο μόνος που αγρυπνάει είναι ο «βερτουχάι», ο δεσμοφύλακας, που τραβάει κάθε λεπτό την ασπιδούλα από το ματάκι της πόρτας¹³³.

Μια διαδικασία όμως τελειώνει σ' αυτές τις δυο ώρες: ο πρωινός περίπατος στο αποχωρητήριο. Την ώρα κιόλας που σηκώνεστε, ο δεσμοφύλακας κάνει μια σοβαρή ανακοίνωση: ορίζει σε ποιον από το κελί σας αναθέτουν για σήμερα το κουβάλημα της βούτας. (Σε πιο μακρινές και ασήμαντες φυλακές, οι φυλακισμένοι έχουν τόση ελευθερία λόγου και τόση αυτοδιοίκηση, ώστε μπορούν να ρυθμίζουν αυτό το ζήτημα μόνοι τους, αλλά στην Κεντρική Πολιτική φυλακή ένα τόσο σπουδαίο γεγονός δεν μπορεί να αφήνεται ανεξέλεγκτο). Και σε λίγο μπαίνετε ουρά, με τα χέρια πίσω. Πρώτος προχωρεί ο υπεύθυνος για τη βούτα κουβαλώντας μπροστά στο στήθος του ένα τενεκεδένιο δοχείο των οκτώ λίτρων με καπάκι. Όταν φτάσετε στον προορισμό σας, σας κλειδώνουν και πάλι, αφού πρώτα δίνουν στον καθένα από ένα χαρτάκι σε μέγεθος διπλάσιο από το εισιτήριο του τραίνου. (Στη Λουμπιάνκα αυτό δεν παρουσιάζει κανένα ενδιαφέρον: τα χαρτάκια είναι λευκά. Υπάρχουν όμως άλλες, σαγηνευτικές φυλακές, όπου σου δίνουν αποκόμματα από βιβλία. Τι ωραίο ανάγνωσμα! Να **μαντέψεις** από που είναι, να το διαβάσεις και από τις δυο όψεις, να καταλάβεις τι λέει, να κρίνεις το ύφος του συγγραφέα – πράγμα που έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί οι λέξεις είναι κομμένες! – και να ανταλλάξεις το χαρτάκι με τους συντρόφους σου. Σε ορισμένες φυλακές σου δίνουν αποσπάσματα από την άλλοτε πρωτοποριακή εγκυκλοπαίδεια «Ο Γρανάτης», και αλλού, σε πιάνει φρίκη και να το πεις, αποσπάσματα από τους κλασικούς, και δεν εννοώ βέβαια τους **κλασικούς** της λογοτεχνίας... Κάθε επίσκεψη στην τουαλέτα γίνεται πράξη γνώσης).

Μα η ιστορία δεν είναι για γέλια. Είναι εκείνη η ταπεινή ανάγκη που δεν συνηθίζεται να την αναφέρουν στη λογοτεχνία (μ' όλο που και στη λογοτεχνία έχει ειπωθεί με αθάνατη ανεμελιά: «Μακάριος εκείνος που νωρίς το πρωί...») Σ' αυτή τη φαινομενικά φυσιολογική αρχή της μέρας, στη φυλακή είναι στημένη κιόλας μια παγίδα για τον κρατούμενο, μια παγίδα για ολόκληρη τη μέρα – παγίδα για το πνεύμα του, κι αυτό είναι το χειρότερο. Με την ακινησία που σας δέρνει στη φυλακή και με την πενιχρή τροφή, ύστερα από τον ανήμπορο λήθαργο της νύχτας σας είναι αδύνατο να λογαριαστείτε με τη φύση μόλις σηκωθείτε. Και να, σας φέρνουν γρήγορα πίσω στο κελί και σας κλειδώνουν ως τις έξι το βράδυ (σε μερικές φυλακές μάλιστα και ως το άλλο πρωί.) Τώρα θ' αρχίσετε να ανησυχείτε, γιατί πλησιάζει η ώρα της ημερήσιας ανάκρισης, και για τα γεγονότα της ημέρας, και θα φορτώσετε τα εντόσθιά σας με το συσσίτιο, το νερό και το νεροζούμι, μα κανείς δεν θα σας αφήσει πια να επισκεφθείτε αυτό το σπουδαίο διαμέρισμα, που οι ελεύθεροι δεν μπορούν να εκτιμήσουν όσο πρέπει την ευκολία με την οποία το επισκέπτονται. Αυτή η εκνευριστική ταπεινή ανάγκη είναι σε θέση να σας κυριεύσει αμέσως μετά την πρωινή επίσκεψη στο αποχωρητήριο και να σας βασανίζει όλη τη μέρα, να σας καταπιέζει, να μη σας αφήνει να μιλήσετε ελεύθερα, να διαβάσετε, να σκεφθείτε, ούτε καν να καταπιείτε με την ησυχία σας το φτωχικό σας φαγητό.

Στα κελιά συζητούν καμιά φορά: πως γεννήθηκε ο κανονισμός της Λουμπιάνκας, και γενικά ο κανονισμός της κάθε φυλακής – να είναι άραγε υπολογισμένη θηριωδία ή έγινε έτσι από μόνος του; Εγώ πιστεύω πως είναι και το ένα και το άλλο. Το πρωινό εγερτήριο, βέβαια, έγινε από

κακεντρεχή υπολογισμό, ενώ πολλά από τα άλλα έγιναν στην αρχή εντελώς μηχανικά (όπως πολλές θηριωδίες της κοινής μας ζωής) και έπειτα οι αρμόδιοι τα θεώρησαν βολικά και τα καθιέρωσαν. Οι βάρδιες αλλάζουν στις οκτώ το βράδυ και στις οκτώ το πρωί, κι έρχεται λοιπόν πιο βολικό να πηγαίνουν τους κρατούμενους στο αποχωρητήριο όταν τελειώνει η βάρδια (ενώ το να τους βγάζουν έναν – έναν τη μέρα είναι παραπανίσια φροντίδα, χρειάζεται ξεχωριστές προφυλάξεις και δεν πληρώνεται). Το ίδιο συμβαίνει και με τα γυαλιά: για ποιο λόγο να τα δώσουν πίσω στους κρατούμενους αμέσως μετά το εγερτήριο; Θα τους τα δώσουν όταν έρθει η ώρα να παραδώσει η νυχτερινή βάρδια.

Ακούγεται κιάλας που τα μοιράζουν – ανοίγουν οι πόρτες. Έτσι καταλαβαίνεις αν φοράει κανείς γυαλιά στο διπλανό κελί. (Ο συγκατηγορούμενός μας δεν φοράει γυαλιά; Δεν τολμούμε βέβαια να πιάσουμε κουβέντα χτυπώντας τον τοίχο. Αυτό τιμωρείται πολύ αυστηρά). Να, τώρα έφεραν τα γυαλιά και στους δικούς μας. Ο Φάστενκο τα φοράει μόνο όταν διαβάζει, ενώ ο Σούζι τα φοράει συνέχεια. Να, τώρα έπαψε να σουφρώνει τα μάτια του, φόρεσε τα γυαλιά του. Με τα γυαλιά, που έχουν κοκάλινο σκελετό και καταλήγουν σε ίσια γραμμή πάνω από τα μάτια του, το πρόσωπό του παίρνει αμέσως έκφραση αυστηρή και διορατική, γίνεται όπως ακριβώς φανταζόμαστε το πρόσωπο ενός μορφωμένου ανθρώπου του αιώνα μας. Πριν από την επανάσταση είχε σπουδάσει ιστορία και φιλολογία στην Πετρούπολη και στα είκοσι χρόνια της ανεξαρτησίας της Εσθονίας διατήρησε τη ρωσική γλώσσα ολοκάθαρα και τη μιλούσε σαν Ρώσος. Ύστερα σπούδασε νομικά στην Τάρτου. Εκτός από τη μητρική του γλώσσα, την εσθονική, ήξερε περίφημα τα αγγλικά και τα γερμανικά και όλα αυτά τα χρόνια διάβαζε συνέχεια τον «Εκόνομιστ» του Λονδίνου και τα συνοπτικά επιστημονικά γερμανικά «Berichte». Μελετούσε επίσης τα Συντάγματα και τους Κώδικες διαφόρων χωρών και τώρα αντιπροσώπευε επάξια και νηφάλια στο κελί μας την Ευρώπη. Ήταν διακεκριμένος δικηγόρος στην Εσθονία και τον αποκαλούσαν «Kulasuu» (χρυσόστομο).

Καινούργια κίνηση άρχισε στον διάδρομο: ένας χαραμοφάης με γκρίζα μπλούζα – νέος και γερός σαν ταύρος, μα που δεν βρίσκεται στο μέτωπο – μας φέρνει σ' ένα δίσκο τις πέντε μερίδες το ψωμί μας και δέκα κομματάκια ζάχαρη. Η κλώσσα μας τα περιτριγυρίζει αδιάκοπα και, μ' όλο που αναπόφευκτα θα τα μοιράσουμε σε λίγο με κλήρο (έχει σημασία και η γωνίτσα, και ο αριθμός των συμπληρωμάτων στο ζύγισμα, και αν έχει ξεκολλήσει καθόλου κόρα από την ψίχα, και έτσι αφήνουμε την τύχη να αποφασίζει για όλα αυτά)¹³⁴, προσπαθεί να τα κρατήσει όλα έστω και για λιγάκι στο χέρι της, για να της μείνουν στη χούφτα μερικά τρίμματα ψωμιού και ζάχαρης.

Αυτά τα τετρακόσια πενήντα γραμμάρια το κακοφουσκωμένο και κακοψημένο ψωμί, που η ψίχα του μοιάζει με λάσπη κι είναι φτιαγμένο το μισό από πατάτα, είναι το δεκανίκι μας, το κυριότερο γεγονός της μέρας. Η ζωή αρχίζει! Η μέρα αρχίζει, ακριβώς τότε αρχίζει! Καθένας έχει ένα σωρό προβλήματα: διέθεσε σωστά το χτεσινό ψωμί του; Να το κόψει με μια κλωστή; Ή να το κομματιάσει λαίμαργα; Ή μήπως είναι προτιμότερο

να κόβει λίγο – λίγο; Να περιμένει το τσάι ή να το καταβροχθίσει τώρα; Να κρατήσει και για το βράδυ; Ή μόνο για το μεσημέρι; Και πόσο;

Μα έπειτα από αυτούς τους μίζερους δισταγμούς, τούτο το κομμάτι του ψωμιού στα χέρια μας, που περιέχει περισσότερο νερό παρά σιτάρι, τι πλατιές συζητήσεις δεν προκαλεί! Τώρα λύθηκε η γλώσσα μας, πήραμε το ψωμί και γίναμε άνθρωποι! (Ο Φάστενκο μας εξηγεί πως όλη η εργαζόμενη Μόσχα τρώει τώρα τέτοιο ψωμί). Να περιέχει άραγε σιτάρι αυτό το ψωμί; Και τι άλλο να έχουν ανακατώσει μέσα του; (Σε κάθε κελί υπάρχει κάποιος που καταλαβαίνει από αυτές τις νοθείες, γιατί, στο κάτω – κάτω, ποιος δεν έχει φάει νοθευμένα τρόφιμα στις τελευταίες δεκαετίες;) Αρχίζουν οι συζητήσεις και οι αναμνήσεις. Τι άσπρο που ήταν το ψωμί ακόμα στη δεκαετία του 1920! Κάτι καρβέλια τραγανά, αφράτα, η πάνω κόρα ροδοκάστανη, παχιά, και η κάτω όλο στάχτες και καρβουνάκια από τον πάτο του φούρνου. Πάει πια αυτό το ψωμί, για πάντα! Εκείνοι που γεννήθηκαν στη δεκαετία του 1930 δεν θα μάθουν ποτέ τι θα πει ΨΩΜΙ! Φίλοι μου, αυτό το θέμα είναι απαγορευμένο. Έχουμε συμφωνήσει: ούτε λέξη για φαγώσιμα!

Στον διάδρομο γίνεται πάλι κίνηση – μοιράζουν το τσάι. Άλλος παίδαρος με γκρίζα μπλούζα και κουβάδες. Του βγάζουμε στον διάδρομο την τσαγιέρα μας κι αυτός τη γεμίζει. Αρκετό τσάι χύνεται έξω από την τσαγιέρα, στο χαλάκι του διαδρόμου, γιατί οι κουβάδες δεν έχουν στόμια. Κι ο διάδρομος είναι γυαλισμένος σαν σε ξενοδοχείο πρώτης κατηγορίας¹³⁵.

Αυτή ήταν η διανομή των τροφίμων. Από εκεί και πέρα ό,τι έδιναν μαγειρεμένο το μοιράζανε στη μία το μεσημέρι και στις τέσσερις το απόγευμα, δηλαδή το ένα φαγητό σχεδόν αμέσως μετά το άλλο, κι έπειτα απόμενες είκοσι μία ώρες με την ανάμνησή τους. (Κι αυτό δεν γινόταν από θηριωδία, αλλά οι μάγειροι έπρεπε να τελειώνουν το γρηγορότερο και να φεύγουν).

Ωρα εννιά. Πρωινός έλεγχος. Από πολύ μακριά ακούγονται ιδιαίτερα δυνατά γυρίσματα των κλειδιών, ιδιαίτερα καθαρά βροντήματα στις πόρτες – κι ένας από τους υπολοχαγούς υπηρεσίας του ορόφου εισβάλλει στο κελί, κάνει δυο βήματα, στέκεται κορδωμένος, σχεδόν σε στάση «προσοχής», και μας κοιτάζει όλους αυστηρά, καθώς σηκωνόμαστε όρθιοι. (Ούτε καν τολμάμε να θυμηθούμε πως οι πολιτικοί κρατούμενοι δεν είναι υποχρεωμένοι να σηκωθούν). Δεν του είναι δύσκολο να μας μετρήσει, μια ματιά του αρκεί, αλλά αυτή η στιγμή είναι η δοκιμασία των δικαιωμάτων μας – πρέπει να έχουμε και εμείς ορισμένα δικαιώματα, μα δεν τα ξέρουμε, δεν τα μάθαμε ποτέ και εκείνος πρέπει να μας τα κρύψει. Όλη η δύναμη της αγωγής στη Λουμπιάνκα βρίσκεται στην πλήρη μηχανοποίηση: καμιά έκφραση στο πρόσωπο, καμιά απόχρωση στη φωνή, καμιά περιττή λέξη.

Τα δικαιώματα που γνωρίζουμε είναι: μπορούμε να δώσουμε τα παπούτσια μας για μπάλωμα, και να ζητήσουμε να πάμε στο γιατρό. Μα αν σε καλέσουν στον γιατρό, δεν θα το χαρείς. Εκεί κυρίως θα σε καταπλήξει η

μηχανοποίηση που συνηθίζεται στη Λουμπιάνκα. Το βλέμμα του γιατρού δεν εκφράζει όχι μόνο φροντίδα, αλλά ούτε απλή προσοχή. Δεν θα ρωτήσει: «Τι ενοχλήσεις έχετε;», γιατί είναι πολλές οι λέξεις, και δεν μπορεί να προφέρει αυτή τη φράση χωρίς να τη χρωματίσει. Ρωτάει λοιπόν απότομα: «Ενοχλήσεις;» Αν αρχίσεις όμως να του μιλάς για την αρρώστια σου με πολλά λόγια, θα σε διακόψει. Τα πράγματα είναι φανερά. Δόντι; Βγάλσιμο. Μπορεί επίσης να σου δώσει και αρσενικό. Θεραπεία; Δεν κάνουμε θεραπεία. (Αυτό θα μεγάλωνε τον αριθμό των επισκέψεων και θα δημιουργούσε μια ατμόσφαιρα που θα έμοιαζε ανθρώπινη).

Ο γιατρός των φυλακών είναι ο καλύτερος βοηθός του ανακριτή και του δήμιου. Ο ξυλοδαρμένος θα συνέλθει ξαπλωμένος καταγής και θ' ακούσει τη φωνή του γιατρού. «Σηκώνει κι άλλο, ο σφυγμός του είναι κανονικός». Ύστερα από πέντε μέρες στο απομονωτήριο ο γιατρός κοιτάζει το ξυλιασμένο γυμνό κορμί και λέει: «Σηκώνει κι άλλο». Κάποιος πέθανε από το πολύ ξύλο, ο γιατρός υπογράφει το πιστοποιητικό: θάνατος από κίρρωση του ήπατος, από εμβολή. Τον καλούν βιαστικά στο κελί κάποιου που πεθαίνει – δεν βιάζεται να πάει. Αν κάποιος γιατρός φερθεί διαφορετικά, δεν τον κρατάνε στη φυλακή μας. Ο γιατρός Φ.Π. Γκάαζ δεν θα μπορούσε να σταθεί στη Λουμπιάνκα.

Αλλά η κλώσσα μας είναι καλύτερα πληροφορημένη για τα δικαιώματα (όπως λέει, ανακρίνεται ήδη ένδεκα μήνες, για ανάκριση όμως τον παίρνουν μόνο τη μέρα). Νάτος, παρουσιάζεται και ζητάει να γίνει δεκτός σε ακρόαση από τον διευθυντή της φυλακής. Πώς; Από τον διευθυντή όλης της Λουμπιάνκας; Μάλιστα. Και σημειώνουν το όνομά του. (Και το βράδυ, μετά το σιωπητήριο, όταν οι ανακριτές βρίσκονται κιόλας στις θέσεις τους, τον καλούν. Θα γυρίσει με λίγη μαχόρκα –(καπνό κακής ποιότητας). Το ζήτημα είναι βέβαια πολύ φανερό, αλλά για την ώρα δεν έχουν βρει καλύτερο τρόπο. Δεν μπορεί να γίνεται όλη η δουλειά με τα μικρόφωνα, αυτό είναι πολυδάπανο: είναι δυνατό να παρακολουθείς όλη τη μέρα τι λένε και στα εκατόν ένδεκα κελιά: Τι να γίνει λοιπόν; Οι κλώσσες έρχονται πιο φτηνές, και θα τις χρησιμοποιούν για πολύ καιρό ακόμα. Ο Κραμάρενκο όμως δυσκολεύεται πολύ μαζί μας. Στήνει το αυτί του, ιδροκοπάει προσπαθώντας ν' ακούσει, μα φαίνεται από τα μούτρα του πως δεν καταλαβαίνει τι λέμε).

Να κι ένα άλλο δικαίωμα – η ελευθερία της υποβολής αναφορών (αντί για την ελευθερία του τύπου, των συγκεντρώσεων και των εκλογών, πράγματα τα οποία χάσαμε όταν εγκαταλείψαμε την ελευθερία)! Δυο φορές τον μήνα ο δεσμοφύλακας της πρωινής βάρδιας ρωτάει: «Ποιος θέλει να υποβάλει αναφορά;» Και γράφει όλους τους ενδιαφερόμενους, χωρίς καμιά εξαίρεση. Στα μέσα της μέρας θα σε καλέσουν σ' ένα ιδιαίτερο «κουτί» και θα σε κλειδώσουν εκεί. Μπορείς να γράψεις σε όποιον θέλεις – στον Πατέρα των Λαών, στην Κεντρική Επιτροπή, στο Ανώτατο Σοβιέτ, στον υπουργό Μπέρια, στον υπουργό Αμπακούμωφ, στον Γενικό Εισαγγελέα, στον Ανώτατο Στρατιωτικό Εισαγγελέα, στη Διεύθυνση της φυλακής, στο Τμήμα Ανακρίσεων. Μπορείς να κάνεις παράπονα για τη σύλληψή σου, για τον ανακριτή, για τον διευθυντή της φυλακής! Σε όλες όμως αυτές τις περιπτώσεις η αναφορά σου δεν θα έχει

καμιά επιτυχία, δεν θα καταχωρηθεί σε κανένα φάκελο και ο ανώτερος που θα τη διαβάσει θα είναι ο ανακριτής σου, μόνο που εσύ δεν θα μπορείς να το αποδείξεις αυτό. Στην πραγματικότητα όμως το πιθανότερο είναι πως ούτε αυτός ΔΕΝ ΘΑ ΤΗ ΔΙΑΒΑΣΕΙ, γιατί κανείς δεν θα είναι δυνατό να τη διαβάσει. Σ' αυτό το χαρτάκι, 7x10 εκατοστόμετρα, μόλις λίγο μεγαλύτερο από εκείνο που σου δίνουν το πρωί για το αποχωρητήριο, θα μπορέσεις να σκαλίσεις, με μια πέννα ανοιγμένη ή γυρισμένη σαν αγκίστρι, βουτώντας τη σ' ένα μελανοδοχείο γεμάτο κατακάθια ή νερό, τη λέξη «ΑΝΑΦΟ...» κι αμέσως έπειτα τα γράμματα θ' αρχίσουν να απλώνουν πάνω στο πρόστυχο χαρτί και το «ΡΑ» δεν θα χωρέσει στην ίδια γραμμή, ενώ η μελάνη θα βγει από την άλλη πλευρά του χαρτιού και θα το μουντζουρώσει εντελώς.

Μπορεί να έχετε κι άλλα πολλά δικαιώματα, μα ο αξιωματικός της υπηρεσίας σωπαίνει. Και δεν θα χάσετε και πολλά, αν δεν τα μάθετε αυτά σας τα δικαιώματα.

Ο έλεγχος τελείωσε, αρχίζει η μέρα. Κάπου εκεί κοντά έχουν ήδη καταφθάσει οι ανακριτές. Ο δεσμοφύλακας σας καλεί με μεγάλη μυστικοπάθεια: προφέρει μόνο το πρώτο γράμμα του ονόματός σας (κάπως έτσι: «ποιος αρχίζει από Σ;» «ποιος από Φ;» ή «ποιος από Μ;»). Και εσείς πρέπει να δείξετε τη νοημοσύνη σας και να προσφέρετε τον εαυτό σας για θύμα. Αυτό το σύστημα το εφαρμόζουν για να αποφεύγουν τα λάθη των δεσμοφυλάκων: μπορεί να φωνάξουν κανένα επίθετο όχι στο σωστό κελί και έτσι εμείς να μάθουμε ποιον άλλον έχουν μέσα. Μα κι έτσι όπως είμαστε απομονωμένοι από την υπόλοιπη φυλακή, δεν στερούμαστε από ειδήσεις για το τι γίνεται στα άλλα κελιά: στην προσπάθειά τους να στριμώξουν όσους μπορούν

περισσότερους στα κελιά, μας ανακατώνουν σαν τα χαρτιά της τράπουλας κι ο καθένας που αλλάζει κελί κουβαλάει στο καινούργιο όλη τη συγκεντρωμένη πείρα του παλιού. Έτσι, μ' όλο που βρισκόμαστε στο τέταρτο πάτωμα, ξέρουμε για τα υπόγεια κελιά και για τα «κουτιά» του πρώτου, για τα σκοτάδια του δεύτερου, όπου είναι συγκεντρωμένες οι γυναίκες, για το μετζοπάτωμα του πέμπτου ορόφου και για την ύπαρξη, σ' αυτό τον ίδιο όροφο, του μεγαλύτερου θαλάμου της φυλακής, του εκατόν ένδεκα. Στο κελί μας, πριν από μένα, έμενε ο συγγραφέας παιδικών βιβλίων Μποντάριν. Νωρίτερα ο Μποντάριν έμενε στον όροφο όπου κρατούνται οι γυναίκες, μαζί με κάποιον Πολωνό δημοσιογράφο, κι αυτός ο Πολωνός δημοσιογράφος έμενε πιο πριν με τον στρατάρχη φον Πάουλους – κι έτσι ξέρουμε και όλες τις λεπτομέρειες για τον φον Πάουλους.

Αφού τελειώσουν οι κλήσεις για ανάκριση, για τους υπόλοιπους που μένουν στο κελί αρχίζει μια μεγάλη κι ευχάριστη μέρα, γεμάτη πιθανότητες και χωρίς να τη συννεφιάζουν πολύ οι διάφορες υποχρεώσεις. Μια από τις υποχρεώσεις που μπορεί να μας τύχει είναι το καψάλισμα του κρεβατιού μας με τη φλόγα ενός καμινέτου. (Τα σπύρτα απαγορεύονται κατηγορηματικά στη Λουμπιάνκα, και για ν' ανάψουμε ένα τσιγαράκι, είμαστε αναγκασμένοι να σηκώνουμε υπομονετικά το δάχτυλο

κάθε φορά που ανοίγει το ματάκι της πόρτας, ζητώντας φωτιά από τον δεσμοφύλακα, ενώ τα καμινέτα μάς τα εμπιστεύονται χωρίς συζητήσεις). Μπορεί και να σου τύχει και ένα δικαίωμα, που μοιάζει όμως πολύ με υποχρέωση: μια φορά τη βδομάδα μας φωνάζουν έναν – έναν στον διάδρομο και μας κουρεύουν το πρόσωπο με μηχανή, που δεν κόβει καλά. Μπορεί επίσης να σου τύχει και η υποχρέωση να τρίψεις το παρκέ στο κελί (ο Ζ-ωφ αποφεύγει πάντα αυτή τη δουλειά, τη θεωρεί ταπεινωτική, όπως και κάθε άλλη). Ξεθεωνόμαστε τότε γρήγορα, γιατί είμαστε πειναλέοι, αλλιώς θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε και αυτή την υποχρέωση για δικαίωμα: Είναι πολύ χαρούμενη και υγιεινή δουλειά: σπρώχνεις με το ξυπόλυτό σου πόδι τη βούρτσα προς τα εμπρός ρίχνοντας το κορμί σου προς τα πίσω, και έπειτα το αντίθετο, και πάλι εμπρός – πίσω, εμπρός – πίσω, κι αυτό είναι όλο! Καθρέφτης το παρκέ! Όπως στη φυλακή του Ποτέμκιν!

Άλλωστε δεν είμαστε πια στριμωγμένοι στο παλιό μας κελί αριθ. 67. Κατά τα μέσα Μαρτίου μας έφεραν κι έναν έκτο, και επειδή εδώ δεν ξέρουν τις διώροφες κουκέτες, ούτε συνηθίζεται να κοιμούνται οι κρατούμενοι στο πάτωμα, μας μετέφεραν όλους στο ωραιότατο 53. (Πολύ το συνιστώ: όποιος δεν πήγε εκεί, να πάει!). Αυτό δεν είναι κελί! Είναι ανακτορικό διαμέρισμα, που το παρεχώρησαν σαν υπνοδωμάτιο σε διακεκριμένους ταξιδιώτες! Η ασφαλιστική εταιρία «Ρωσία»¹³⁶ ανέβασε σ' αυτή την πτέρυγα το ύψος του ταβανιού στα πέντε μέτρα, χωρίς να λογαριάσει τα έξοδα. (Αχ, τι περίφημες τετραώροφες κουκέτες θα έστηνε σ' αυτό το κελί ο υπεύθυνος της αντικατασκοπίας του μετώπου! Σίγουρα θα χωρούσαν εδώ εκατό άνθρωποι!) Αμ το παράθυρο! Ανεβασμένος στο πρεβάζι του, ο δεσμοφύλακας μόλις έφτανε ως τον φεγγίτη. Μόνο μια γωνιά ενός τέτοιου παράθυρου αξίζει να γίνει ολόκληρο παράθυρο κανονικού δωματίου. Και μόνο τα συγκολλημένα σιδερένια φύλλα του **φίμωτρο**, που κλείνουν τα τέσσερα πέμπτα αυτού του παράθυρου, μας θυμίζουν πως δεν βρισκόμαστε σε παλάτι.

Παρ' όλα αυτά όμως τις ηλιόλουστες μέρες μάς έρχεται πάνω από αυτό το φίμωτρο, αντανακλώντας από κάποιο τζάμι του έκτου ή του έβδομου πατώματος και περνώντας από το πηγάδι της αυλής της Λουμπιάνκας, μια ξασπρισμένη ηλιαχτίδα. Για μας είναι πραγματική ηλιαχτίδα, ένα ζωντανό, ακριβό πλασματάκι! Την παρακολουθούμε με μάτια τρυφερά καθώς σέρνεται πάνω στον τοίχο. Κάθε της βήμα έχει νόημα βαθύ, μας προαναγγέλλει την ώρα του περίπατου, μας μετράει πόσες μισές ώρες μένουν ακόμα ως το μεσημέρι και μας εγκαταλείπει πριν από το μεσημέρι.

Αυτές λοιπόν είναι οι δυνατότητές μας: Να βγούμε για τον περίπατο! Να διαβάζουμε βιβλία! Να διηγούμαστε ο ένας στον άλλον ιστορίες για τα παλιά! Να ακούμε και να μαθαίνουμε! Να συζητάμε και να μορφωνόμαστε! Και σαν ανταμοιβή, θα μας έρθει ένα γεύμα με δυο πιάτα! Απίθανο!

Ο περίπατος είναι άσχημος στα τρία πρώτα πατώματα της Λουμπιάνκας: βγάζουν τους κρατούμενους σε μιαν υγρή αυλίτσα, που μοιάζει με πάτο στενού πηγαδιού ανάμεσα στα κτίρια της φυλακής. Τους κρατούμενους όμως του τέταρτου και του πέμπτου ορόφου τους βγάζουν σε μιαν

αετοφωλιά, στη στέγη του πέμπτου ορόφου. Το δάπεδο είναι από μπετόν, τα ντουβάρια, στο μπόι τριών ανθρώπων, είναι κι αυτά από μπετόν, δίπλα μας βρίσκεται ένας άοπλος φύλακας και πιο ψηλά, στη σκοπιά, ένας φρουρός με αυτόματο – μα ο αέρας είναι αληθινός και ο ουρανός είναι αληθινός! «Πίσω τα χέρια! Βαδίζετε κατά δυάδες! Μη μιλάτε! Μη σταματάτε!» Μα ξεχνούν να σου απαγορεύσουν να σηκώνεις το κεφάλι! Και εσύ, φυσικά, το σηκώνεις. Και εδώ δεν βλέπεις την αντανάκλασή του, δεν βλέπεις το αντιφέγγισμά του, μα βλέπεις τον ίδιο τον Ήλιο! Τον ίδιο τον αιώνιο, ζωντανό Ήλιο! Ή τα χρυσοποίκιλτα χωράφια του πάνω στα ανοιξιάτικα σύννεφα.

Η άνοιξη υπόσχεται ευτυχία σε όλους, και δεκαπλάσια στον κρατούμενο! Ω ουρανέ του Απρίλη! Δεν πειράζει που είμαι φυλακή. Έμενα, όπως φαίνεται, δεν πρόκειται να με τουφεκίσουν. Λοιπόν, θα γίνω πιο έξυπνος. Θα καταλάβω πολλά εδώ, ουρανέ! Θα διορθώσω και τα σφάλματά μου – όχι μπροστά σε **εκείνους**, αλλά μπροστά σου, Ουρανέ! Εδώ τα κατάλαβα αυτά τα σφάλματα, και θα τα διορθώσω!

Σαν να έρχεται από κάποιο λάκκο, βαθιά από κάτω μας, από την πλατεία Τζερζίνσκι, ανεβαίνει ως εμάς βραχνό, ασταμάτητο, γήινο, το τραγούδι από τις κόρνες των αυτοκινήτων. Εκείνοι που τρέχουν συνοδευόμενοι από αυτό το τραγούδι, νομίζουν πως είναι σάλπισμα θριαμβικό, όμως εμείς εδώ πάνω καταλαβαίνουμε πόσο ασήμαντο είναι.

Ο περίπατος κρατάει μόνο είκοσι λεπτά, μα πόσες φροντίδες τον τριγυρίζουν, πόσα πράγματα πρέπει να προλάβεις!

Πρώτα – πρώτα είναι πολύ ενδιαφέρον, την ώρα που σε πάνε και σε φέρνουν, να καταλάβεις το σχέδιο όλης της φυλακής και που βρίσκονται όλες αυτές οι κρεμαστές αυλίτσες, έτσι ώστε αν κάποτε περάσεις ελεύθερος από την πλατεία να ξέρεις. Στρίβουμε πολλές φορές καθώς προχωρούμε, κι εγώ σοφίζομαι το εξής σύστημα: ξεκινώντας από το κελί, σε κάθε στροφή προς τα δεξιά θα μετράω συν ένα, και σε κάθε στροφή προς τα αριστερά πλην ένα. Και όσο γρήγορα κι αν μας βάζουν να βαδίζουμε, δεν θα βιάζομαι να **φανταστώ** αλλά θα προσπαθώ μόνο να προλαβαίνω να κάνω το άθροισμα. Αν μάλιστα, καθώς προχωράς, δεις από κάποιο παραθυράκι της σκάλας τις πλάτες των νεράιδων της Λουμπιάνκας μισοστραμμένες προς τον πυργίσκο με την κιονοστοιχία, που υψώνεται πάνω από την πλατεία, και μπορέσεις να συγκρατήσεις τον λογαριασμό που έκανες, αργότερα, στο κελί σου, θα μπορέσεις να προσανατολιστείς εντελώς και θα ξέρεις που βλέπει το παράθυρο σου.

Έπειτα, στον περίπατο, πρέπει να αναπνέεις ρουφώντας όσο μπορείς περισσότερο αέρα.

Και εκεί, μόνος κάτω από τον ολόφωτο ουρανό, πρέπει να φαντάζεσαι τη μελλοντική, φωτεινή, αναμάρτητη και αλάνθαστη ζωή σου.

Εκεί όμως σου έρχεται επίσης πιο βολικό να μιλήσεις για όλα τα πιο σημαντικά θέματα. Μ' όλο που οι κουβέντες απαγορεύονται την ώρα του

περιπάτου, αυτό δεν έχει σημασία, γιατί ξέρεις πως εκεί είναι σίγουρο ότι δεν σε ακούει ούτε η κλώσσα, ούτε το μικρόφωνο.

Βγαίνοντας για τον περίπατο προσπαθούμε, ο Σούζι και εγώ, να βρεθούμε στο ίδιο ζευγάρι. Κουβεντιάζουμε μαζί και στο κελί, αλλά προτιμάμε να συζητάμε εδώ τα κυριότερα ζητήματα. Δεν γίναμε φίλοι σε μια μέρα, αργήσαμε να γίνουμε, μα πρόλαβε κιόλας να μου διηγηθεί πολλά. Χάρη σ' αυτόν αποκτώ σιγά-σιγά μια καινούργια ικανότητα: να αφομοιώνω υπομονετικά και μεθοδικά πράγματα που δεν περιλαμβάνονταν ποτέ στα σχέδιά μου, και, όπως φαινόταν, δεν είχαν καμιά σχέση με την καθαρά προδιαγραμμένη γραμμή της ζωής μου. Από τα παιδικά μου χρόνια κιόλας ήξερα πως σκοπός μου ήταν η ιστορία της ρωσικής επανάστασης, και πως όλα τα άλλα δεν με αφορούσαν καθόλου. Και ήξερα από καιρό πως για να κατανοήσω την επανάσταση, δεν μου χρειαζόταν τίποτε άλλο εκτός από τον μαρξισμό: ό,τι άλλο παρουσιαζόταν ενοχλητικά μπροστά μου, το έκοβα με το τσεκούρι και γύριζα αλλού το κεφάλι. Και να, η μοίρα με έφερε σε επαφή με τον Σούζι, που ανήκει σε μian εντελώς διαφορετική πνευματική ατμόσφαιρα και τώρα μου διηγείται συνεπαρμένος τα δικά του, και τα δικά του είναι η Εσθονία και η δημοκρατία. Μ' όλο λοιπόν που ποτέ πριν δεν είχα σκεφτεί να ενδιαφερθώ για την Εσθονία, και ακόμα περισσότερο για την αστική δημοκρατία, τώρα ακούω συνέχεια τις αγαπημένες αφηγήσεις του για τα είκοσι χρόνια της ελευθερίας αυτού του ταπεινού και φιλόπονου μικρού λαού με τους μεγαλόσωμους άντρες του και τα αργοκίνητα, στερεά έθιμά του. Μαθαίνω ποιες είναι οι θεμελιώδεις αρχές του Εσθονικού Συντάγματος, που προέρχονται από τα καλύτερα ευρωπαϊκά πρότυπα, και πως λειτουργεί το Εσθονικό Κοινοβούλιο με τη μία εκατονταμελή Βουλή. Και, άγνωστο γιατί, όλα αυτά αρχίζουν και μου αρέσουν, όλα αυτά αρχίζουν να συσσωρεύονται στην εμπειρία μου¹³⁷. Αρχίζω και μαθαίνω πρόθυμα τη μοιραία ιστορία αυτού του λαού: το μικρό εσθονικό αμόνι βρισκόταν από τα πολύ παλιά χρόνια ανάμεσα σε δυο σφύρες, την τευτονική και τη σλαβική. Τα χτυπήματα έπεφταν πάνω του αλλεπάλληλα και από την Ανατολή και από τη Δύση, και δεν έβλεπες τέλος σ' αυτό το σφυροκόπημα, μα ούτε και τώρα βλέπεις. Να και η γνωστή (εντελώς άγνωστη...) ιστορία, για το πως εμείς οι Ρώσοι θελήσαμε να τους καταλάβουμε το 1918 με ξαφνική επίθεση, μα εκείνοι δεν παραδόθηκαν. Και πως ο Γιουντένιτς τους περιφρονούσε αργότερα για τη φινική τους καταγωγή και εμείς τους χαρακτηρίζαμε «Λευκοληστές», ενώ τα γυμνασιόπαιδα της Εσθονίας κατατάσσονταν εθελοντές στον Κόκκινο Στρατό. Και τους χτυπήσαμε ακόμα και το 1940, και το 1941, και το 1944, και πολλούς από τους γιους τους τους πήραν στον ρωσικό στρατό, άλλους τους πήραν στον γερμανικό στρατό, ενώ άλλοι κατέφυγαν στα δάση. Και οι ώριμοι στην ηλικία διανοούμενοι του Τάλλιν συζητούσαν πως θα ήταν δυνατό να ξεφύγουν από αυτό τον καταραμένο τροχό, να βρουν κάποιο τρόπο να αποσπαστούν και να ζήσουν μόνοι τους, για τον εαυτό τους (ας υποθέσουμε πως θα έβαζαν πρωθυπουργό, ας πούμε, τον Τίφ και υπουργό Παιδείας, ας πούμε, τον Σούζι). Μα δεν ενδιαφέρονταν γι' αυτούς ούτε ο Τσόρτσιλ ούτε ο Ρούσβελτ, ενώ αντίθετα ενδιαφερόταν γι' αυτούς ο «μπάρμπα Τζο» (Ιωσήφ). Έτσι μόλις τα στρατεύματά μας μπήκαν στο Τάλλιν, τις πρώτες κιόλας νύχτες μάζεψαν αυτούς τους ονειροπαρμένους διανοούμενους από

τα σπίτια τους. Τώρα καμιά δεκαπενταριά από αυτούς βρίσκονταν στη Λουμπιάνκα της Μόσχας, σε διαφορετικό κελί ο καθένας, και τους κατηγορούσαν με βάση το άρθρο 58-2 για εγκληματική επιδίωξη αυτοδιοικήσεως.

Η επιστροφή στο κελί μετά τον περίπατο μοιάζει κάθε φορά σαν μια μικρή σύλληψη. Ακόμα και στο ιδιαίτερα επιβλητικό κελί μας μετά τον περίπατο ο αέρας φαίνεται αποπνικτικός. Τι καλά θα ήταν να είχαμε κάτι να βάλουμε στο στόμα μας μετά τη βόλτα, μα μην το βάζεις στον νου σου, μην το βάζεις αυτό στον νου σου! Νιώθεις άσχημα, αν κάποιος από αυτούς που παίρνουν δέματα απλώσει από έλλειψη τακτ το φαγητό του όχι στην κατάλληλη ώρα και αρχίσει να τρωει. Ας είναι όμως, έτσι θα ακονίσουμε την αυτοκυριαρχία μας! Νιώθεις επίσης άσχημα, αν σου τη φέρει ο συγγραφέας του βιβλίου που διαβάζεις και αρχίσει να απολαμβάνει το φαγητό του με όλες τις λεπτομέρειες. Μακριά από τέτοια βιβλία! Να λείπει ο Γκόγκολ! Να λείπει κι ο Τσέχωφ! Μιλάνε πάρα πολύ για φαγητά! «Δεν πεινούσε, μα έφαγε (ο παλιάνθρωπος!) μια μερίδα μοσχάρι και ήπιε και μύρα». Πρέπει να διαβάζουμε κάτι πνευματικό! Ο Ντοστογιέφσκι – να ποιον πρέπει να διαβάζουν οι κρατούμενοι! Μα για σταθείτε, αυτός δεν έχει γράψει: «τα παιδιά πεινούσαν γιατί εδώ και μερικές μέρες δεν είχαν φάει τίποτε άλλο από ψωμί και **λουκάνικα**»;

Η βιβλιοθήκη της Λουμπιάνκας ήταν το καύχημά της. Η αλήθεια είναι πως η βιβλιοθηκάρια ήταν αηδέστατη – μια ξανθιά δεσποινίδα, που έμοιαζε με φοράδα και έκανε το παν για να γίνει ακόμα πιο άσχημη. Το πρόσωπό της ήταν τόσο ασπρισμένο, ώστε φαινόταν σαν ακίνητη μάσκα κούκλας, τα χείλια της ήταν λιλά και τα μαδημένα φρύδια της κατάμαυρα. (Αυτό ήταν φυσικά δική της υπόθεση, μα εμείς θα ήμαστε πιο ευχαριστημένοι, αν μας ερχόταν καμιά ομορφούλα. Μήπως όμως το είχε υπολογίσει κι αυτό ο διευθυντής της Λουμπιάνκας;) Να όμως το παράξενο: όταν έρχεται, μια φορά στις δέκα μέρες, για να μαζέψει τα βιβλία, ακούει τις παραγγελίες μας! Τις ακούει με εκείνο τον απάνθρωπο, μηχανικό τρόπο της Λουμπιάνκας, και είναι αδύνατο να καταλάβεις – άκουσε άραγε τα ονόματα; τους τίτλους; Και τα ίδια τα λόγια μας τα άκουσε άραγε; Φεύγει. Περνούμε μερικές ανήσυχες ώρες. Τις ώρες αυτές ξεφυλλίζονται και ελέγχονται όλα τα βιβλία που παραδώσαμε: ψάχνουν να βρουν μήπως κάναμε τρυπίτσες ή σημειώσαμε μικρές τελείες κάτω από τα γράμματα (στις φυλακές υπάρχει ένας τέτοιος τρόπος αλληλογραφίας) ή μήπως μαρκάραμε με το νύχι κανένα σημείο που μας άρεσε. Εμείς ανησυχούμε, μ' όλο που δεν φταίμε σε τίποτα. Φοβόμαστε μήπως έρθουν και μας πουν: ανακαλύφθηκαν τελείες, και αφού αυτοί έχουν πάντα δίκιο και δεν χρειάζονται, όπως πάντα, αποδείξεις, θα μας στερήσουν για τρεις μήνες τα βιβλία, και θα τη γλιτώσουμε φτηνά, αν δεν βάλουν και όλο το κελί σε απομόνωση. Οι μήνες που ζούμε είναι οι καλύτεροι, οι φωτεινότεροι μήνες της φυλακής, πριν μας ρίξουν στον βόθρο του στρατοπέδου, και θα είναι μεγάλο κρίμα να μείνουμε χωρίς βιβλία! Και δεν φοβόμαστε μόνο, κυριευόμαστε από αγωνία, όπως στα νιάτα μας, όταν στέλναμε κανένα ερωτικό ραβασάκι και περιμέναμε απάντηση: θα έρθει ή δεν θα έρθει; Και τι θα λέει;

Έρχονται επιτέλους τα βιβλία, και καθορίζουν τις επόμενες δέκα μέρες μας: θα πέσουμε με τα μούτρα στο διάβασμα, ή μας έφεραν τίποτε αηδίες και θα το ρίξουμε περισσότερο στις κουβέντες; Φέρνουν τόσα βιβλία, όσοι είναι οι κρατούμενοι στο κελί – αυτός είναι υπολογισμός ανθρώπου που κόβει ψωμί, και όχι βιβλιοθηκάριου: Ένα για έναν, έξι για έξι. Κερδισμένα βγαίνουν τα κελιά που έχουν περισσότερους κρατούμενους.

Καμιά φορά η δεσποινίς εκτελεί περίφημα τις παραγγελίες μας! Μα και όταν τις περιφρονεί, πάλι μας έρχονται βιβλία ενδιαφέροντα. Κι αυτό γιατί η βιβλιοθήκη της Μεγάλης Λουμπιάνκας είναι μοναδική. Φαίνεται πως την έχουν συγκροτήσει από κατασχεμένες ιδιωτικές βιβλιοθήκες: οι βιβλιόφιλοι, που μάζεψαν αυτά τα βιβλία, έχουν ήδη παραδώσει την ψυχή τους στον Θεό. Το κυριότερο όμως είναι πως, ενώ λογόκρινε και μάζευε επί δεκάδες χρόνια τις βιβλιοθήκες όλης της χώρας, η Κρατική Ασφάλεια ξέχασε να σκαλίσει τον ίδιο τον κόρφο της, και έτσι εδώ, μέσα στη φωλιά της, μπορούσες να διαβάσεις Ζαμιάτιν, Πιλνιάκ, Παντελεϊμόν Ρομάνωφ και οποιοδήποτε τόμο από τα Άπαντα του Μερεζκόφσκι. (Μερικοί όμως έκαναν χιούμορ: μας θεωρούν χαμένους, γι' αυτό μας δίνουν να διαβάσουμε απαγορευμένα έργα. Εγώ όμως πιστεύω πως οι βιβλιοθηκάριοι της Λουμπιάνκας δεν είχαν ιδέα τι μας έδιναν – από τεμπελιά και αμορφωσιά).

Στις ώρες πριν από το φαγητό διαβάζουμε πυρετωδώς. Μια και μόνο φράση μπορεί να μας αναστατώσει και να μας κάνει να τρέχουμε από το παράθυρο στην πόρτα, κι από την πόρτα στο παράθυρο. Θέλουμε σε κάποιον να πούμε τι διαβάσαμε και τι συμπεράσματα βγάλαμε, κι έτσι αρχίζουν οι λογομαχίες. Και εκείνη την ώρα οι λογομαχίες είναι πυρετώδεις.

Αρπαζόμαστε συχνά με τον Γιούρι Ε.

Εκείνο το μαρτιάτικο πρωινό που μεταφέρανε εμάς τους πέντε στο ανακτορικό κελί 53, μας προσθέσανε κι έναν έκτο.

Μπήκε λες κι ήταν σκιά, τα παπούτσια του δεν αντηχούσαν στο πάτωμα. Μπήκε, και επειδή δεν ήταν σίγουρος ότι μπορούσε να σταθεί στα πόδια του, ακούμπησε με την πλάτη στο πλαίσιο της πόρτας. Το ηλεκτρικό δεν ήταν πια αναμμένο στο κελί, το πρωινό φως ήταν θολό κι όμως ο καινούργιος δεν άνοιγε τα μάτια του. Τα κρατούσε μισόκλειστα. Και σώπαινε.

Η τσόχα του στρατιωτικού του χιτώνιου και του παντελονιού του δεν σου επέτρεπε να τον τοποθέτησης ούτε στον σοβιετικό, ούτε στον γερμανικό, ούτε στον πολωνικό, ούτε και στον αγγλικό στρατό. Το πρόσωπό του ήταν στενόμακρο, και δεν έμοιαζε με ρωσικό. Και τι αδύνατος που ήταν! Πολύ αδύνατος και πολύ ψηλός.

Τον ρωτήσαμε στα ρωσικά – έμεινε σιωπηλός. Ο Σούζι τον ρώτησε στα γερμανικά – έμεινε σιωπηλός. Ο Φάστενκο τον ρώτησε στα γαλλικά, στα αγγλικά – έμεινε σιωπηλός. Όμως αργά-αργά, στο κάτισχνο, κίτρινο, μισοπεθαμένο πρόσωπό του, εμφανίστηκε ένα χαμόγελο – το μοναδικό χαμόγελο αυτού του είδους που είδα σε όλη μου τη ζωή!

«Άν-θρω-ποι...» πρόφερε αργά, σαν να συνερχόταν από λιποθυμία ή σαν να περίμενε την περασμένη νύχτα πως θα τον τουφέκιζαν. Και άπλωσε το αδύνατο, κοκαλιάρικο χέρι του. Σ' αυτό το χέρι κρατούσε ένα πακετάκι τυλιγμένο μ' ένα κουρελόπανο. Η κλώσσα μας κατάλαβε στη στιγμή τι είχε μέσα, όρμησε, άρπαξε το πακετάκι και το άνοιξε πάνω στο τραπέζι. Μέσα ήταν καμιά διακοσαριά γραμμάρια ελαφρύς καπνός. Η κλώσσα βάλθηκε αμέσως να τυλίγει ένα χοντρό τσιγάρο, που άξιζε για τέσσερα.

Έτσι, αφού πέρασε τρεις βδομάδες σ' ένα «κουτί» κάτω στο υπόγειο, ο Γιούρι Νικολάγιεβιτς Ε. έκανε την εμφάνισή του σε μας.

Τον καιρό που γίνονταν συγκρούσεις στους Σιδηροδρόμους του Καυκάσου, το 1929, σε όλη τη χώρα τραγουδούσαν τούτο το τραγουδάκι:

«Με το ατσαλένιο στήθος της χτυπώντας τον εχθρό,
Η εικοστή εβδομή στέκεται φρουρός!»

Διοικητής του πυροβολικού αυτής της 27ης μεραρχίας πεζικού, που είχε συγκροτηθεί στην περίοδο του εμφυλίου πολέμου, ήταν ο αξιωματικός του τσαρικού στρατού Νικολάι Ε. (Θυμήθηκα αυτό το όνομα, γιατί ανήκε σ' έναν από τους συγγραφείς του εγχειριδίου μας για το πυροβολικό). Ζώντας σ' ένα θερμαινόμενο φορτηγό βαγόνι μαζί με τη γυναίκα του, που δεν την αποχωριζόταν ποτέ, αυτός ο αξιωματικός του πυροβολικού διέσχιζε τον Βόλγα και τα Ουράλια, πηγαίνοντας πότε προς τα ανατολικά και πότε προς τα δυτικά. Σ' αυτό το θερμαινόμενο βαγόνι πέρασε τα πρώτα του χρόνια και ο γιος του ο Γιούρι, που γεννήθηκε το 1917 κι ήταν συνομήλικος της Επανάστασης.

Αργότερα ο πατέρας του Γιούρι εγκαταστάθηκε στο Λένινγκραντ, στην Ακαδημία, και ζούσε άνετα και αριστοκρατικά. Εκεί ο γιος του τέλειωσε τη στρατιωτική σχολή. Στον Φινλανδικό πόλεμο, ενώ ο Γιούρι ήθελε πολύ να πολεμήσει για την πατρίδα, οι φίλοι του πατέρα του τον τοποθέτησαν σαν υπασπιστή στο επιτελείο μιας στρατιάς. Ο Γιούρι λοιπόν δεν χρειάστηκε να συρθεί κοντά στα χαρακώματα των Φινλανδών, ούτε βρέθηκε περικυκλωμένος μετέχοντας σε καμιά αναγνωριστική περίπολο, ούτε πάγωσε στα χιόνια κάτω από τις σφαίρες των ελεύθερων σκοπευτών, παρ' όλα αυτά όμως το παράσημο της Κόκκινης Σημαίας –και όχι όποιο-όποιο!– καρφισώθηκε στο χιτώνιό του. Έτσι, όταν τέλειωσε ο Φινλανδικός πόλεμος, είχε πια πειστεί για το δίκαιο αυτού του πολέμου, καθώς και για τη δική του χρησιμότητα σ' αυτόν.

Στον επόμενο όμως πόλεμο τα πράγματα δεν του ήρθαν τόσο βολικά. Η πυροβολαρχία που διοικούσε, περικυκλώθηκε κοντά στη Λούγκα. Αυτός και οι άντρες του σκορπίσανε, αλλά δεν κατάφεραν να αποφύγουν την

αιχμαλωσία. Ο Γιούρι βρέθηκε στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως για αξιωματικούς κοντά στη Βίλνα.

Στη ζωή κάθε ανθρώπου υπάρχει κάποιο γεγονός που καθορίζει την ύπαρξή του – και τη μοίρα του, και τις πεποιθήσεις του, και τα πάθη του. Δυο χρόνια σ' αυτό το στρατόπεδο, άλλαξαν ριζικά τον Γιούρι. Όσα έγιναν εκεί δεν περιγράφονται με λόγια, ούτε εξηγούνται με συλλογισμούς. Σ' αυτό το στρατόπεδο οι κρατούμενοι έπρεπε να πεθάνουν, και όποιος δεν πέθαινε έπρεπε να βγάλει συμπεράσματα.

Να επιζήσουν μπορούσαν μόνο οι **όρντνερ**, δηλαδή τα μέλη της εσωτερικής αστυνομίας του στρατοπέδου, οι οποίοι διαλέγονταν μεταξύ των κρατουμένων. Ο Γιούρι δεν έγινε φυσικά όρντνερ. Επιζούσαν ακόμα και οι μάγειροι. Μπορούσαν ακόμα να επιζήσουν και οι διερμηνείς, γιατί οι Γερμανοί τους χρειαζόνταν. Ο Γιούρι ήξερε περίφημα τα γερμανικά, αλλά το έκρυψε. Καταλάβαινε πολύ καλά πως σαν διερμηνέας θα αναγκαζόταν να καρφώνει τους δικούς του. Μπορούσε επίσης να απομακρύνει κανείς τον θάνατο σκάβοντας τάφους, αλλά γι' αυτή τη δουλειά υπήρχαν άλλοι πιο γεροί και πιο γρήγοροι από αυτόν. Ο Γιούρι δήλωσε πως είναι ζωγράφος. Και πραγματικά στην ποικιλόμορφη μόρφωση που είχε πάρει από το σπίτι του, περιλαμβάνονταν και μαθήματα ζωγραφικής. Ο Γιούρι ζωγράφιζε αρκετά καλά με λάδι και μόνο η επιθυμία να ακολουθήσει τα βήματα του πατέρα του, για τον οποίο ήταν περήφανος, τον εμπόδισε να μπει στη σχολή καλών τεχνών.

Έδωσαν λοιπόν σ' αυτόν και σ' ένα ηλικιωμένο ζωγράφο (λυπάμαι που δεν θυμάμαι το επίθετό του) ένα ξεχωριστό δωμάτιο στο παράπηγμα και εκεί ο Γιούρι ζωγράφιζε για τους Γερμανούς αξιωματικούς διάφορους μικρούς πίνακες, λόγου χάρη το συμπόσιο του Νέρωνα, τον χορό των ξωτικών και άλλους, και γι' αυτή τη δουλειά του έδιναν κάτι να τρώει. Το νεροζούμι, που για να το πάρουν οι αιχμάλωτοι αξιωματικοί στέκονταν στην ουρά με τις караβάνες τους από τις έξι το πρωί, ενώ οι όρντνερ τους χτυπούσαν με τα μπαστούνια και οι μάγειροι με τις κουτάλες, δεν μπορούσε να κρατήσει έναν άνθρωπο στη ζωή. Τα βράδια από το παράθυρο της κάμαράς του ο Γιούρι έβλεπε τη μοναδική εικόνα, για την οποία του είχε δοθεί το χάρισμα του ζωγράφου: καταχνιά απλωνόταν πάνω από το τριγυρισμένο με αγκαθωτό συρματόπλεγμα λιβάδι και μέσα εκεί, γύρω από πολλές αναμμένες φωτιές, ήταν συγκεντρωμένα τα θηριόμορφα όντα που κάποτε υπήρξαν Ρώσοι αξιωματικοί. Τα όντα αυτά τώρα ροκανίζανε κόκαλα από ψόφια άλογα, έψηναν ζυμάρι φτιαγμένο από φλούδες πατάτας, καπνίζανε κοπριά και πάνω τους σαλεύανε ολόκληρα κοπάδια από ψείρες. Δεν είχαν ψοφήσει ακόμα όλα αυτά τα δίποδα. Δεν είχαν χάσει ακόμα όλα την έναρθη μιλιά τους και στην πορφυρή ανταύγεια της φωτιάς έβλεπες πως κάποιο κατάλοιπο νοημοσύνης υπήρχε ακόμα στα πρόσωπά τους, που υποχωρούσε όμως συνέχεια και τους έφερνε ολοένα πιο κοντά στους ανθρώπους του Νεάντερταλ.

Η πίκρα γεμίζει το στόμα! Η ζωή, που καταφέρνει να διατηρεί ο Γιούρι, δεν είναι πια ακριβή ούτε σ' αυτόν τον ίδιο. Δεν είναι από εκείνους που δέχονται εύκολα να ξεχάσουν. Όχι, του είναι γραφτό να επιζήσει, πρέπει

λοιπόν να βγάλει συμπεράσματα.

Είναι ήδη γνωστό πως αιτία δεν είναι οι Γερμανοί, ή μάλλον πως δεν είναι μόνο οι Γερμανοί, πως από τους αιχμαλώτους πολλών εθνοτήτων μόνο οι Σοβιετικοί ζουν έτσι και πεθαίνουν έτσι. Κανείς δεν ζει χειρότερα από τους Σοβιετικούς. Ακόμα και οι Πολωνοί, ακόμα και οι Γιουγκοσλάβοι ζουν σε πιο υποφερτές συνθήκες, και όσο για τους Άγγλους και τους Νορβηγούς, αυτοί είναι παραφορτωμένοι με δέματα του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και με δέματα από τα σπίτια τους και δεν θέλουν πια να παίρνουν το γερμανικό συσσίτιο. Όπου τα στρατόπεδα βρίσκονται δίπλα – δίπλα, οι σύμμαχοι δίνουν από καλοσύνη το συσσίτιό τους στους δικούς μας πάνω από τα σύρματα και οι δικοί μας πέφτουν επάνω σε ότι τους δίνουν σαν σκυλιά σε κόκαλα.

Οι Ρώσοι σηκώνουν όλο το βάρος του πολέμου, και όμως σ' αυτούς έλαχε ένας τέτοιος κλήρος. Γιατί;

Από εδώ κι από εκεί έρχονται σιγά – σιγά οι διευκρινίσεις: η ΕΣΣΔ δεν αναγνωρίζει τη ρωσική υπογραφή στη σύμβαση της Χάγης για τους αιχμαλώτους και επομένως δεν αναλαμβάνει καμιά υποχρέωση σχετικά με τη μεταχείριση των αιχμαλώτων, ούτε απαιτεί την προστασία των δικών της στρατιωτών και αξιωματικών που αιχμαλωτίστηκαν¹³⁸. Η ΕΣΣΔ δεν αναγνωρίζει τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό. Η ΕΣΣΔ δεν αναγνωρίζει τους χτεσινούς στρατιώτες της: δεν σκοπεύει να τους υποστηρίξει στην αιχμαλωσία τους.

Η καρδιά του γεμάτου ενθουσιασμό συνομήλικου της Οκτωβριανής επανάστασης αρχίζει σιγά – σιγά να κρύνει. Και σ' εκείνο το δωμάτιο του παραπήγματος ο Γιούρι και ο γερο – ζωγράφος τσακώνονται και λογομαχούν (είναι δύσκολο να το παραδεχτή ο Γιούρι, ο Γιούρι αντιστέκεται, μα ο γέρος ξεσκαλίζει το ένα στρώμα μετά το άλλο). Ποιας φταίει γι' αυτό; Ο Στάλιν; Μα είναι δυνατό να τα φορτώνουμε όλα στον Στάλιν, στα κοντούλικά χέρια του; Εκείνος που βγάζει μισά συμπεράσματα, δεν βγάζει καθόλου συμπεράσματα. Και οι άλλοι; Αυτοί που βρίσκονται δίπλα στον Στάλιν και κάτω από αυτόν, και παντού στην Πατρίδα, γενικά όλοι αυτοί που η Πατρίδα τους επιτρέπει να μιλάνε εκ μέρους της;

Τι πρέπει να κάνουμε, αφού η μητέρα μας μας πούλησε στους γύφτους, ή μάλλον, ακόμα χειρότερα, μας έριξε στα σκυλιά; Εξακολουθεί ακόμα να είναι μητέρα μας; Αν οι γυναίκα μας άρχισε να συχνάζει στα καταγώγια, της χρωστάμε ακόμα πίστη; Η Πατρίδα που πρόδωσε τους στρατιώτες της είναι πραγματική Πατρίδα;

...Όλα αναποδογύρισαν για τον Γιούρι! Θαύμαζε τον πατέρα του, και τώρα τον καταριέται! Σκέφτεται για πρώτη φορά πως ο πατέρας του πρόδωσε ουσιαστικά τον όρκο του προς τον στρατό που τον ανέθρεψε, πως τον πρόδωσε για να συντελέσει στην εγκαθίδρυση αυτού του συστήματος, το οποίο προδίδει τώρα τους στρατιώτες του. Γιατί λοιπόν να είναι δεμένος ο Γιούρι με όρκο με αυτό το προδοτικό σύστημα;

Όταν την άνοιξη του 1943 πήγαν στο στρατόπεδο οι στρατολόγοι των πρώτων λευκορωσικών «λεγεώνων», μερικοί από τους αιχμαλώτους κατατάχτηκαν για να γλιτώσουν από την πείνα, ο Ε. όμως κατατάχτηκε από πεποίθηση, με καθαρό μυαλό. Δεν έμεινε όμως πολύ στη λεγεώνα: όταν σου γδέρνουν το πετσί, δεν σε στενοχωρεί η τρίχα. Ο Γιούρι έπαψε πια να κρύβει ότι ξέρει καλά τα γερμανικά και σε λίγο κάποιος ΑΡΧΗΓΟΣ, ένας Γερμανός από τα περίχωρα του Κάσσελ, που είχε αναλάβει να δημιουργήσει μια σχολή κατασκοπίας με ταχύρυθμο στρατιωτική εκπαίδευση, τον πήρε κοντά του σαν δεξί του χέρι. Έτσι άρχισε το κατρακύλισμα που δεν είχε προβλέψει ο Γιούρι, άρχισε η ανατροπή των πάντων. Ο Γιούρι φλεγόταν από την επιθυμία να ελευθερώσει την πατρίδα του, αλλά τον έβαλαν να εκπαιδεύει κατασκόπους – οι Γερμανοί είχαν δικά τους σχέδια. Που βρισκόταν η διαχωριστική γραμμή; ... Ποιο ήταν το μοιραίο βήμα; Ο Γιούρι έγινε υπολοχαγός του γερμανικού στρατού. Φορώντας τη γερμανική στολή, ταξίδευε στη Γερμανία, πήγε στο Βερολίνο, επισκέφθηκε Ρώσους εμιγκρέδες και διάβασε τα έργα διάφόρων συγγραφέων, όπως του Μπούνιν, του Ναμπόκωφ, του Αλντάνωφ και του Αμφιτεάτρωφ, που ήταν απαγορευμένα στη Ρωσία. Ο Γιούρι περίμενε πως κάθε σελίδα του καθενός από αυτούς, κάθε σελίδα του Μπούνιν λόγου χάρη, θα ήταν γεμάτη αίμα από τις ανοιχτές πληγές της Ρωσίας. Μα τι συνέβαινε με αυτούς; Σε τι ξοδεύανε την ανυπολόγιστης αξίας ελευθερία τους; Την ξοδεύανε γράφοντας για το γυναικείο κορμί, για τα ξεσπάσματα του πάθους, για τα ηλιοβασιλέματα, για την ομορφιά των αριστοκρατικών κεφαλιών, για τα ανέκδοτα της παλιάς, αραχνιασμένης εποχής. Έγραφαν σαν να μην είχε γίνει ποτέ καμιά επανάσταση στη Ρωσία ή σαν να τους ερχόταν πολύ δύσκολο να την εξηγήσουν. Άφηναν στους νέους της Ρωσίας τη φροντίδα να ψάχνουν για το αζιμούθιο της ζωής. Έτσι παράδερνε ο Γιούρι, βιαζόταν να δει, βιαζόταν να μάθη, στο μεταξύ όμως, ακολουθώντας την προαιώνια ρωσική συνήθεια, έπνιγε ολοένα πιο συχνά, ολοένα πιο βαθιά, τη σύγχυσή του μέσα στη βότκα.

Τι ήταν αυτή η σχολή κατασκοπίας; Φυσικά δεν ήταν καθόλου σοβαρή. Μέσα σε έξι μήνες το μόνο που κατάφεραν να τους μάθουν ήταν πως να χειρίζονται το αλεξίπτωτο και τον ασύρματο και να προκαλούν εκρήξεις. Ούτε καν πίστευαν πως θα ήταν δυνατό να κάνουν κάτι άξιο λόγου. Τους έστελναν στο έδαφός μας για να σπάσουν το ηθικό του πληθυσμού. Για τους ετοιμοθάνατους όμως, τους εγκαταλειμμένους, τους χωρίς καμιά ελπίδα Ρώσους αιχμαλώτους, αυτά τα σχολεία της κακιάς ώρας ήταν, κατά τη γνώμη του Γιούρι, μια καλή διέξοδος: εκεί τα παιδιά χόρταιναν και συνέρχονταν, ντύνονταν ζεστά με ρούχα καινούργια και από πάνω γέμιζαν και τις τσέπες τους με σοβιετικά χρήματα. Οι μαθητές (όπως και οι δάσκαλοι) υποκρίνονταν πως αυτό ήταν όλο, πως θα έκαναν τους κατασκόπους στα ρωσικά μετόπισθεν, πως θα τινάζανε στον αέρα τους προδιαγραμμένους στόχους, πως θα συνεννοούνταν με τον κρυπτογραφικό κώδικα και θα γύριζαν πίσω. Εκείνοι όμως, μπαίνοντας σ' αυτή τη σχολή, ξεφεύγανε απλούστατα από τον θάνατο και την αιχμαλωσία, ήθελαν να μείνουν ζωντανοί, αλλά όχι με οποιοδήποτε τίμημα, όχι πυροβολώντας στο μέτωπο τους δικούς τους¹³⁹. Τους περνούσαν από τις γραμμές του μετώπου και από εκεί και πέρα η εκλογή τους εξαρτιόταν από τον χαρακτήρα και τη συνείδησή τους. Μόλις

έφταναν, έσπευδαν να ξεφορτωθούν την τρινιτροτολουόλη και τον ασύρματο. Η μόνη διαφορά μεταξύ τους ήταν η εξής: άλλοι παραδίδονταν αμέσως στις αρχές (όπως ο κουτσομούτης «κατάσκοπός» μου, που είχα συναντήσει στην αντικατασκοπία της στρατιάς), ενώ άλλοι το έριχναν πρώτα στο γλέντι σπαταλώντας τα λεφτά, που τόσο άκοπα είχαν κερδίσει. Κανείς τους όμως δεν γύρισε ποτέ στους Γερμανούς διασχίζοντας τις γραμμές του μετώπου.

Ξαφνικά όμως, στις παραμονές του 1945, ένας καπάτσος νεαρός γύρισε και ανέφερε πως είχε εκτελέσει την αποστολή του (προσπάθησε να τον ελέγξεις!). Αυτό ήταν κάτι το εξαιρετικό. Ο αρχηγός δεν είχε καμιά αμφιβολία πως τον είχε στείλει πίσω η ρωσική αντικατασκοπία (η ΣΜΕΡΣ) και αποφάσισε να τον τουφεκίσει (να η μοίρα του ευσυνείδητου κατασκόπου!). Αλλά ο Γιούρι επέμεινε πως, απεναντίας, έπρεπε να τον ανταμείψουν και να τον επαινέσουν μπροστά στους σπουδαστές. Ο κατάσκοπος αυτός πρότεινε στον Γιούρι να πιουν ένα ποτηράκι και, κατακόκκινος, σκύβοντας πάνω από το τραπέζι, του απεκάλυψε: «Γιούρι Νικολάγιεβιτς! Η Σοβιετική Διοίκηση σας υπόσχεται συγχώρεση, αν ξανάρθετε με το μέρος μας».

Ο Γιούρι ανατρίχιασε.. Η καρδιά του, που είχε γίνει πέτρα και τα είχε απαρνηθεί όλα, ένωσε μια ζεστασιά. Η Πατρίδα;... Καταραμένη, άδικη, κι όμως πάντα τόσο ακριβή! Συγχώρεση;... Και θα μπορούσε να γυρίσει στην οικογένειά του; Και θα έκανε βόλτες στη λεωφόρο Καμεννοόστροφσκυ; Στο κάτω – κάτω Ρώσοι δεν είμαστε; Συγχωρήστε μας, θα γυρίσουμε και να δείτε τι καλά παιδιά θα γίνουμε! ... Οι δεκαοκτώ μήνες που είχαν περάσει από τότε που ο Γιούρι βγήκε από το στρατόπεδο, δεν του έφεραν καμιά ευτυχία. Δεν μετάνιωνε για ό,τι είχε κάνει, αλλά δεν έβλεπε και κανένα μέλλον μπροστά του. Όταν συναντιόταν γύρω σ' ένα μπουκάλι βότκα με άλλους Ρώσους ανήσυχους σαν κι αυτόν, το ένιωθαν όλοι πολύ καλά: δεν είχαν που να στηριχτούν, η ζωή τους δεν ήταν πραγματική. Οι Γερμανοί τους έκαναν ό,τι ήθελαν. Τώρα που ήταν πια φανερό πως οι Γερμανοί έχαναν τον πόλεμο, δινόταν στον Γιούρι μια διέξοδος: ο αρχηγός του τον αγαπούσε και του είχε αποκαλύψει πως, για περίπτωση ανάγκης, είχε στην Ισπανία ένα κτήμα, όπου θα μπορούσαν να καταφύγουν και οι δύο, όταν θα κατέρρεε το γερμανικό Ράιχ. Να όμως, τώρα καθόταν μαζί του στο τραπέζι ένας μεθυσμένος συμπατριώτης του και, ριψοκινδυνεύοντας τη ζωή του, τον παρακινούσε: «Γιούρι Νικολάγιεβιτς! Η Σοβιετική Διοίκηση εκτιμάει την πείρα και τις γνώσεις σας, και θέλουν να πληροφορηθούν από σας την οργάνωση της γερμανικής κατασκοπίας...».

Δύο βδομάδες δίσταζε ο Ε. Στη διάρκεια όμως της σοβιετικής επίθεσης πέρα από τον Βιστούλα, καθώς οδηγούσε πιο βαθιά στα μετόπισθεν τη σχολή του, ο Γιούρι διέταξε τους άντρες του να κατευθυνθούν σ' ένα ήσυχο πολωνικό αγρόκτημα, εγκατέστησε εκεί τη σχολή και ανακοίνωσε: «Πηγαίνω με το μέρος των Σοβιετικών! Ο καθένας είναι ελεύθερος να διαλέξει!» Κι αυτοί οι κατάσκοποι της κακιάς ώρας, που κατά βάθος ήταν ακόμα μωρά, και πριν από μian ώρα ισχυρίζονταν πως ήταν πιστοί στο γερμανικό Ράιχ, φώναξαν τώρα ενθουσιασμένοι: «Ζήτω! Και εμείς!»

(Φώναζαν «ζήτω» στα καταναγκαστικά έργα που τους περίμεναν...)

Κι έτσι η σχολή κατασκοπίας, ολόκληρη, κρύφτηκε, ώσπου έφτασαν τα σοβιετικά τανκς, και ύστερα η ΣΜΕΡΣ. Ο Γιούρι δεν ξαναείδε ποτέ τους άντρες του. Τον ξεχώρισαν, τον έβαλαν επί δέκα μέρες να περιγράφει την ιστορία της σχολής, τα προγράμματά της, τα μαθήματα κατασκοπίας και εκείνος πίστεψε πραγματικά πως «η πείρα και οι γνώσεις του...». Συζητούσαν κιόλας την επιστροφή του στο σπίτι του, στους δικούς του.

Και μόνο στη Λουμπιάνκα κατάλαβε πως ακόμα και στη Σαλαμάνκα θα βρισκόταν πιο κοντά στον αγαπημένο του Νέβα... Εδώ μπορούσε να περιμένει πως θα τον τουφέκιζαν ή, το λιγότερο, πως θα του φόρτωναν είκοσι χρόνια φυλακή.

Έτσι παρασύρεται ανεπανόρθωτα ο άνθρωπος από τον καπνό της πατρίδας του... Όπως το δόντι που δεν σταματάει να πονάει ώσπου να απονευρωθεί, έτσι και εμάς δεν θα σταματήσει να μας τραβάει η πατρίδα, ώσπου να πάρουμε αρσενικό. Οι λωτοφάγοι της «Οδύσσειας» ήξεραν, σαν αντίδοτο, κάποιο λωτό...

Ο Γιούρι έμεινε στο κελί μας μόλις τρεις βδομάδες. Και όλες αυτές τις τρεις βδομάδες λογομαχούσαμε. Εγώ του έλεγα πως η Επανάστασή μας ήταν θαυμάσια και δίκαιη, και ότι φοβερή ήταν μόνο η διαστρέβλωσή της στα 1929. Εκείνος με κοίταζε με συμπόνια και έσφιγγε νευρικά τα χείλια του: πριν αρχίσουν την Επανάσταση, έπρεπε να είχαν εξολοθρεύσει στη χώρα όλους τους κοριούς! (Κάπου συναντιόταν, κατά παράδοξο τρόπο, με τον Φάστενκο, μ' όλο που προέρχονταν από τόσο αντίθετες πλευρές). Εγώ του έλεγα πως για πολύ καιρό μόνο άνθρωποι με ανώτερους σκοπούς και γεμάτοι αυταπάρνηση διευθύνανε όλες τις μεγάλες υποθέσεις στη χώρα μας. Εκείνος μου έλεγε πως όλοι ήταν από την αρχή του ιδίου φυράματος με τον Στάλιν. (Στο γεγονός ότι ο Στάλιν ήταν ληστής δεν διαφωνούσαμε). Εγώ εγκωμιάζα τον Γκόρκυ: τι έξυπνος! Τι σωστές απόψεις! Τι μεγάλος καλλιτέχνης! Εκείνος με αντέκρουε: άνθρωπος ασήμαντος και πολύ βαρετός! Σοφίστηκε τον ίδιο τον εαυτό του και στους ήρωές του, και τα βιβλία του είναι από την αρχή ως το τέλος ψεύτικα. Ο Λέων Τολστόι –αυτός είναι ο βασιλιάς της λογοτεχνίας μας!

Αυτές οι καθημερινές λογομαχίες μας, που, καθώς ήμαστε νέοι, ήταν παράφορες, δεν μας άφησαν να συνδεθούμε περισσότερο και να δει ο ένας στον άλλον κάτι παραπάνω από εκείνα που μας χώριζαν.

Τον πήραν από το κελί μας, και όσους κι αν ρώτησα από τότε, κανείς δεν έτυχε να βρεθεί μαζί του στο Μπουτύρκι, κανείς δεν τον συνάντησε σε κάποια αποστολή. Ακόμα και οι απλοί στρατιώτες του στρατεύματος του Βλάσωφ χάθηκαν χωρίς ν' αφήσουν κανένα ίχνος, σαν να τους κατάπιε η γη, εκτός από μερικούς, οι οποίοι όμως ακόμα και σήμερα δεν έχουν ταυτότητες, και δεν μπορούν να φύγουν από τις ερημιές του Βορρά. Και η μοίρα του Γιούρι Ε. ήταν ήδη ξεχωριστή σε σχέση με τη δική τους.

Έρχεται επιτέλους και το μεσημεριανό φαγητό της Λουμπιάνκας. Από πολύ νωρίτερα ακούμε κιόλας χαρούμενα κουδουνίσματα στον διάδρομο, και έπειτα φέρνουν στον καθένα μας, όπως στα εστιατόρια, από έναν δίσκο με δυο αλουμινένια πιάτα: το ένα έχει μια κουτάλα σούπα και το άλλο μια κουτάλα πολύ αραιό κι άπαχο μπληγούρι.

Στην αρχή, καθώς κατέχεται από τις πρώτες αγωνίες, ο κρατούμενος δεν μπορεί να καταπιεί τίποτα. Για κάμποσα μερόνυχτα δεν θέλει καν ν' αγγίξει το ψωμί του, δεν ξέρει τι να το κάνει. Σιγά – σιγά όμως επανέρχεται η όρεξη κι ύστερα έρχεται η κατάσταση της μόνιμης πείνας, που φτάνει μέχρι βουλιμίας. Αργότερα, αν καταφέρεις και επιβληθείς στον εαυτό σου, το στομάχι σου μαζεύεται, προσαρμόζεται στη λιτότητα, και η μίζερη τροφή που σου δίνουν σου είναι αρκετή. Για να το πετύχεις όμως αυτό χρειάζεται αυτοπειθαρχία, πρέπει να ξεμάθεις να ρίχνεις λοξές ματιές σε εκείνον που τρώει κάτι παραπάνω, πρέπει να απαγορευθούν οι συνηθισμένες στη φυλακή, αλλά επικίνδυνες για το στομάχι συζητήσεις για διάφορα φαγητά και οι κρατούμενοι να ασχολούνται μόνο με υψηλότερα θέματα. Στη Λουμπιάνκα αυτό διευκολύνεται, γιατί σου επιτρέπουν να μένεις ξαπλωμένος δυο ώρες μετά το γεύμα – άλλο ένα πράγμα που θυμίζει αναπαυτήριο. Ξαπλώνουμε με την πλάτη γυρισμένη στον φεγγίτη, βάζουμε μπροστά μας ανοιγμένα βιβλία, τάχα πως διαβάζουμε, και λαγοκοιμόμαστε. Ο ύπνος απαγορεύεται, και οι δεσμοφύλακες μπορούν να δουν πως τα φύλλα των βιβλίων μας δεν γυρίζουν, αλλά τέτοιες ώρες δεν κοιτάζουν συνήθως από την πόρτα. (Η εξήγηση αυτής της ανθρωπιάς είναι πως εκείνοι που τους απαγορεύεται ο ύπνος βρίσκονται συνήθως αυτές τις ώρες στην ημερήσια ανάκριση. Έτσι για τους πεισματάρηδες, που αρνιούνται να υπογράψουν το πρωτόκολλο, αυτό αποτελεί μian ακόμα πιο ισχυρή αντίθεση: γυρίζουν στο κελί ακριβώς όταν η νεκρή ώρα τελειώνει).

Και ο ύπνος είναι το καλύτερο φάρμακο κατά της πείνας και της στενοχώριας, γιατί τότε ο οργανισμός δεν κάνει πολλές καύσεις, και έτσι δεν στριφογυρίζουν συνέχεια στο μυαλό σου τα σφάλματα που έχεις κάνει.

Μόλις σηκωνόμαστε, φέρνουν και το δείπνο – ακόμα από μια κουτάλα μπληγούρι. Η ζωή βιάζεται να απλώσει μπροστά σου όλα τα δώρα της. Έπειτα, σε πέντε – έξι ώρες πριν από το σιωπητήριο, δεν θα βάλεις πια τίποτα στο στόμα σου, μα αυτό δεν είναι φοβερό, είναι εύκολο να συνηθίσεις να μην τρως το βράδυ. Αυτό το γνωρίζει από καιρό και η στρατιωτική ιατρική – στα εφεδρικά συντάγματα δεν δίνουν συσσίτιο το βράδυ.

Έπειτα έρχεται η ώρα της βραδινής επίσκεψης στα αποχωρητήρια, που πιθανότατα την περίμενες ανυπόμονα όλη τη μέρα. Πόσο πιο ελαφρός σου φαίνεται μεμιάς όλος ο κόσμος! Πόσο πιο απλά γίνονται όλα τα μεγάλα ζητήματα! Το έχεις νιώσει κι εσύ αυτό, έτσι δεν είναι;

Πόσο ανάλαφρα είναι τα βράδια στη Λουμπιάνκα! (Φυσικά αυτό γίνεται

μόνο όταν δεν περιμένεις νυχτερινή ανάκριση). Το κορμί σου είναι ανάλαφρο, γιατί έχεις φάει το μπληγούρι σου και η ψυχή σου δεν νιώθει κανένα βάρος. Πόσο ελαφρές και ελεύθερες είναι οι σκέψεις σου! Σαν να έχεις σκαρφαλώσει στα ύψη του Σινά και εκεί, μέσα από φλόγες, σου παρουσιάζεται η αλήθεια. Κάτι τέτοιο ονειροπολούσε ο Πούσκιν:

«Θέλω να ζω, για να στοχάζομαι και να υποφέρω!»

Και υποφέρουμε λοιπόν και συλλογιζόμαστε και τίποτε άλλο δεν υπάρχει στη ζωή μας. Και πόσο εύκολο στάθηκε να φτάσουμε σ' αυτό το ιδανικό...

Συζητάμε, φυσικά, και τα βράδια, ξεχνώντας την παρτίδα το σκάκι με τον Σούζι ή τα βιβλία. Σφοδρότερα από όλους συγκρουόμαστε πάλι με τον Ε., γιατί όλα τα θέματα είναι εκρηκτικά, όπως λόγου χάρη, η έκβαση του πολέμου. Τώρα μπαίνει στο κελί ο δεσμοφύλακας, ανέκφραστος και αμίλητος, και κατεβάζει στο παράθυρο τη μπλε κουρτίνα της συσκότισης. Πίσω από την κουρτίνα, στη νυχτερινή Μόσχα, αντηχούν χαιρετιστήριες ομοβροντίες για κάποια καινούργια νίκη. Εμείς, όπως δεν βλέπουμε στον ουρανό τις τροχιές των βλημάτων, έτσι δεν βλέπουμε και τον χάρτη της Ευρώπης, πασχίζουμε όμως να τον αναπαραστήσουμε στο μυαλό μας με όλες του τις λεπτομέρειες και να μαντέψουμε ποιες πόλεις κυριεύθηκαν. Αυτές οι κανονιές ενοχλούν πολύ τον Γιούρι. Έχοντας κάνει πολλά σφάλματα, καλεί τώρα τη μοίρα να τα διορθώσει, και ισχυρίζεται πως ο πόλεμος κάθε άλλο παρά τελειώνει, πως ο Κόκκινος Στρατός και οι Αγγλοαμερικάνοι θα ριχτούν τώρα ο ένας πάνω στον άλλον και τότε μόνο θα αρχίσει ο πραγματικός πόλεμος. Το κελί δείχνει άπληστο ενδιαφέρον γι' αυτές τις προφητείες. Και πώς θα τελειώσει αυτός ο πόλεμος; Ο Γιούρι ισχυρίζεται πως θα τελειώσει με την εύκολη συντριβή του Κόκκινου Στρατού (δηλαδή με την απελευθέρωσή μας; ή με τον τουφεκισμό μας;). Εγώ τότε πεισματώνω και λογομαχούμε με ιδιαίτερη μανία. Τα επιχειρήματά του είναι πως ο στρατός μας είναι κουρασμένος, πως έχει χάσει πολύ αίμα, πως δεν εφοδιάζεται καλά και, το κυριότερο, πως δεν θα πολεμήσει με το ίδιο σθένος εναντίον των συμμάχων. Εγώ, αντίθετα, παίρνοντας για παράδειγμα τις μονάδες που ξέρω, τον αντικρούω, επιμένοντας πως ο στρατός μας δεν είναι τόσο εξαντλημένος, πως έχει συσσωρεύσει πείρα, πως είναι ισχυρός και ψυχωμένος και, αν γίνει τέτοιος πόλεμος, θα συντρίψει τους συμμάχους ακόμα πιο εύκολα κι από τους Γερμανούς. – Ποτέ! φωνάζει ο Γιούρι (αλλά με μισή φωνή). – Και οι Αρδέννες; φωνάζω εγώ (με μισή φωνή). Μπαίνει τότε στη μέση ο Φάστενκο και μας κοροϊδεύει λέγοντας πως κανείς από τους δυο μας δεν καταλαβαίνει τη Δύση και πως κανείς τώρα δεν θα μπορέσει να αναγκάσει τα συμμαχικά στρατεύματα να μας πολεμήσουν.

Ωστόσο τα βράδια δεν έχουμε τόσο όρεξη για καυγάδες όσο για ν' ακούμε κάτι ενδιαφέρον, και μάλιστα κάτι που να μας επιτρέπει να συζητάμε ήρεμα, χωρίς διαφωνίες.

Από τις αγαπημένες συζητήσεις της φυλακής είναι αυτές που αναφέρονται στις παραδόσεις της, δηλαδή σε **εκείνους που έζησαν εδώ πριν από μας**. Έχουμε μαζί μας τον Φάστενκο και γι' αυτό ακούμε

αυτές τις αφηγήσεις από πρώτο στόμα. Εκείνο που μας συγκινεί περισσότερο είναι πως άλλοτε όλοι εδώ θεωρούσαν τιμή τους το ότι ήταν πολιτικοί κρατούμενοι, και πως όχι μόνο δεν τους απαρνιόνταν οι πραγματικοί τους συγγενείς, αλλά πήγαιναν ακόμα και άγνωστες κοπέλες και, παριστάνοντας τις αρραβωνιαστικές τους, κατάφερναν να τους βλέπουν. Και εκείνο το παλιό γενικό έθιμο των γιορτινών δεμάτων στους κρατούμενους; Κανείς στη Ρωσία, στο τέλος της Σαρακοστής, δεν παρέλειπε να πάει στους άγνωστους κρατούμενους ένα δέμα για το κοινό συσσίτιο της φυλακής. Τους πήγαιναν χριστουγεννιάτικα χοιρομέρια, πίττες, κρεατόπιτες, πασχαλινά τσουρέκια. Ακόμα και κάποια φτωχή γριούλα τους πήγαινε καμιά δεκαριά βαμμένα αυγά και ανακουφιζόταν η καρδιά της. Τι απόγινε αυτή η ρωσική καλοσύνη; Την αντικατέστησε η **πολιτική συνείδηση!** Πόσο άγρια κι ανεπανόρθωτα κατάφεραν να τρομάξουν τον λαό μας, ώστε ξεσνήθισε να ενδιαφέρεται για εκείνους που υποφέρουν. Τώρα κάτι τέτοιο θα φαινόταν παλαβομάρα. Για προτείνετε τώρα, στις γιορτές, να οργανωθεί σε κάποια υπηρεσία έρανος για τους κρατούμενους της τοπικής φυλακής; Θα το πάρουν σχεδόν σαν αντισοβιετική εξέγερση! Να σε ποιο βαθμό έχουμε αγριέψει!

Πόσο πολύτιμα ήταν αυτά τα γιορτινά δώρα για τους κρατούμενους! Και όχι μόνο γιατί τους παρείχαν νόστιμα φαγητά, αλλά και γιατί τους δημιουργούσαν το ζεστό συναίσθημα πως οι έξω τους σκέφτονται και τους φροντίζουν.

Ο Φάστενκο μας διηγείται πως ακόμα και στη Σοβιετική εποχή υπήρχε ο πολιτικός Ερυθρός Σταυρός, και αυτό, μ' όλο που τον πιστεύουμε, μας έρχεται κάπως δύσκολο να το διανοηθούμε.

Μας λέει πως η Γ.Π. Πεσκόβα¹⁴⁰ επωφελούμενη από το απαραβίαστο της προσωπικότητάς της, πήγαινε στο εξωτερικό, μάζευε εκεί χρήματα (εδώ στη Ρωσία δεν θα μπορούσε να μαζέψει πολλά) και μ' αυτά αγόραζαν τρόφιμα για τους πολιτικούς κρατούμενους που δεν είχαν συγγενείς. Για όλους τους πολιτικούς κρατούμενους; Εδώ όμως δίνεται η διευκρίνιση: όχι, όχι για τους ΚΑΕΡ, δηλαδή τους αντεπαναστάτες (λόγου χάρη τους μηχανικούς και τους κληρικούς), αλλά μόνο για τα μέλη των πρώην πολιτικών κομμάτων. Α, μα πέστο λοιπόν!... Τελικά όμως συνέλαβαν όλο το προσωπικό του Ερυθρού Σταυρού εκτός από την Πεσκόβα...

Άλλο ένα θέμα που το κουβεντιάζεις με ευχαρίστηση τα βράδια, όταν δεν περιμένεις ανάκριση, είναι η απόλυση από τη φυλακή. Ναι, λένε, υπάρχουν και ορισμένες απίστευτες περιπτώσεις, που αφήνουν κάποιον ελεύθερο. Λόγου χάρη, πήραν από μας τον Ζ-φ «με τα πράγματά του» – λέτε να τον άφησαν ελεύθερο; Δεν είναι δυνατό να τελειωσε τόσο γρήγορα η ανάκριση. (Γύρισε έπειτα από δέκα μέρες: τον είχαν μεταφέρει στο Λεφόρτοβο. Εκεί, όπως φαίνεται, άρχισε γρήγορα να υπογράφει και μας τον ξανάφεραν.) Αν τύχει και σε αφήσουν ελεύθερο – άκουσέ με, η υπόθεσή σου είναι τιποτένια, το λες και ο ίδιος – τότε τάξε μου: θα πας να βρεις τη γυναίκα μου και, για να καταλάβω ότι πήγες, πες της να βάλει στο δέμα μου, ας πούμε, δυο μήλα... – Μήλα δεν βρίσκονται τώρα πουθενά. – Τότε τρία κουλούρια. – Μπορεί να τύχει να μην υπάρχουν ούτε

κουλούρια στη Μόσχα. – Καλά, τότε τέσσερις πατάτες! (Έτσι συμφωνάνε, και έπειτα παίρνουν πραγματικά τον Ν. μαζί με τα πράγματά του και ο Μ. βρίσκει στο δέμα του τέσσερις πατάτες. Καταπληκτικό, απίστευτο! Τον άφησαν ελεύθερο, ενώ η υπόθεσή του ήταν πολύ σοβαρότερη από τη δική μου. Μήπως πρόκειται να με αφήσουν γρήγορα και μένα;... Όμως, απλούστατα, η πέμπτη πατάτα είχε λειώσει στην τσάντα της γυναίκας του Μ., ενώ ο Ν. ταξιδεύει κιόλας στο αμπάρι ενός πλοίου για τον Κολύμα.)

Κουβεντιάζουμε λοιπόν για το ένα και το άλλο, λέμε διάφορα διασκεδαστικά ανέκδοτα και η ώρα περνάει εύκολα και ευχάριστα. Νιώθεις άνετα ανάμεσα σ' αυτούς τους ενδιαφέροντες ανθρώπους, που η ζωή και η εμπειρία τους διαφέρουν πάρα πολύ από τη δική σου ζωή και εμπειρία. Στο μεταξύ περνάει ο αμίλητος δεσμοφύλακας της βραδινής βάρδιας, μας παίρνουν τα γυαλιά και έπειτα αναβοσβήνει τρεις φορές το λαμπάκι του κελιού. Αυτό σημαίνει: σιωπητήριο σε πέντε λεπτά!

Αρπάζουμε γρήγορα – γρήγορα τις κουβέρτες μας! Όπως στο μέτωπο δεν ξέρεις πότε ακριβώς θα σου έρθει ουρανοκατέβατος ένας σίφουνας από βλήματα, έτσι και εδώ δεν ξέρουμε τη μοιραία μας ανακριτική νύχτα. Ξαπλώνουμε, βγάζουμε το ένα χέρι έξω από τα σκεπάσματα και προσπαθούμε να διώξουμε τον άνεμο των σκέψεων από το κεφάλι μας. Ύπνος!

Μια τέτοια στιγμή, ένα απριλιάτικο βράδυ, μόλις λίγη ώρα αφού είχαμε αποχαιρετήσει τον Ε., βροντοκρότησε η κλειδαριά μας. Οι καρδιές μας σφίχτηκαν: ποιον; Τώρα θα σφυρίζει ο δεσμοφύλακας: «Ποιος αρχίζει από Σ;» «Από Ζ;» Ο δεσμοφύλακας όμως δεν σφύριξε. Η πόρτα έκλεισε. Σηκώσαμε τα κεφάλια μας. Κοντά στην πόρτα στεκόταν ένας καινούργιος: ένας αδυνατούλης νεαρός, με απλό μπλε κοστουμάκι και μπλε τραγιάσκα. Δεν είχε τίποτα μαζί του. Κοίταζε ολόγυρα σαν χαμένος.

–Ποιος είναι ο αριθμός του κελιού; μας ρώτησε ανήσυχος.

–Πενήντα τρία.

Εκείνος ανατρίχιασε.

–Έρχεστε απέξω; τον ρωτήσαμε.

–Ο – όχι, έκανε εκείνος και κούνησε μαρτυρικά το κεφάλι του.

–Πότε σας συνέλαβαν;

–Χτες το πρωί.

Βάλαμε τα γέλια. Είχε πολύ κοινό, πολύ απαλό πρόσωπο και τα φρύδια του ήταν σχεδόν άσπρα.

–Και γιατί;

(Αυτή η ερώτηση δεν είναι τίμια, και δεν μπορεί να περιμένει κανείς απάντηση.)

–Δεν ξέρω... Έτσι, για σαχλαμάρες...

Έτσι απαντούν όλοι, όλοι βρίσκονται μέσα για σαχλαμάρες. Ο ανακρινόμενος θεωρεί πάντα ασήμαντη την υπόθεσή του.

–Δηλαδή;

–Έγραψα... ένα διάγγελμα. Στον ρωσικό λαό.

–Τίίί;; (Τέτοιες «σαχλαμάρες» δεν είχαμε συναντήσει ποτέ μέχρι τότε!)

–Λέτε να με τουφεκίσουν; ρώτησε. Το πρόσωπό του μάκρυνε, ενώ το χέρι του έπαιζε νευρικά με το γείσο της τραγιάσκας του, που δεν την είχε βγάλει.

–Μα όχι, δεν νομίζουμε, τον καθησυχάσαμε. Τώρα δεν τουφεκίζουν κανένα, θα αρπάξετε ένα ΔΕΚΑΡΙ, αυτό είναι σίγουρο.

–Τι είστε; εργάτης; υπάλληλος; ρώτησε ο σοσιαλδημοκράτης, πιστός στις ταξικές αρχές.

–Εργάτης.

Ο Φάστενκο του άπλωσε το χέρι και μου φώναξε θριαμβευτικά:

–Ορίστε, Α. Ι., πώς σκέφτεται η εργατική τάξη!

Και γύρισε από την άλλη μεριά, υποθέτοντας πως δεν είχε να προσθέσει, ούτε ν' ακούσει τίποτε άλλο.

Έκανε όμως λάθος.

–Πως δηλαδή, ένα διάγγελμα, έτσι στα καλά καθούμενα; Εξ ονόματος τίνος;

–Εξ ονόματός μου.

–Μα ποιος είστε επιτέλους;

Ο νεοφερμένος χαμογέλασε με ένοχο ύφος:

–Ο αυτοκράτωρ Μιχαήλ.

Σαν να μας χτύπησε όλους ηλεκτρικό ρεύμα. Ανακαθίσαμε στα κρεβάτια μας και τον κοιτάξαμε πιο προσεκτικά. Όχι, το συνεσταλμένο, αδύνατο πρόσωπό του δεν έμοιαζε καθόλου με το πρόσωπο του Μιχαήλ Ρομανώφ¹⁴¹. Μα και η ηλικία του...

–Αύριο, αύριο, ύπνο τώρα, είπε αυστηρά ο Σούζι.

Καθώς μας έπαιρνε ο ύπνος, σκεφτόμαστε με απόλαυση πως οι δυο πρώτες ώρες της άλλης μέρας δεν θα ήταν ανιαρές.

Έφεραν και στον αυτοκράτορα ένα κρεβάτι και σκεπάσματα και εκείνος πλάγιασε ήσυχα – ήσυχα κοντά στη βούτα.

Το 1916 ένας άγνωστος, μεγαλόσωμος γέρος με καστανόξανθα γένια μπήκε στο σπίτι του μηχανοδηγού Μπελώφ και είπε στη θρήσκα γυναίκα του: «Πελαγία, έχεις έναν γιο ενός έτους. Να τον φυλάξεις για τον Θεό. Όταν φτάσει η ώρα, θα ξανάρθω». Και έφυγε.

Η Πελαγία δεν ήξερε ποιος ήταν αυτός ο γέρος, αλλά της μίλησε τόσο καθαρά και επιβλητικά, ώστε τα λόγια του υπέταξαν τη μητρική της καρδιά. Και πρόσεχε το παιδί περισσότερο κι από τα μάτια της. Ο Βίκτωρ ήταν ένα ήσυχο, υπάκουο και θρήσκο αγοράκι, και πολλές φορές έβλεπε οράματα με αγγέλους και την Παναγία. Όσο μεγάλωνε, τα οράματα αυτά γίνονταν πιο σπάνια. Ο γέρος δεν παρουσιάστηκε ποτέ πια. Ο Βίκτωρ έγινε οδηγός αυτοκινήτου. Το 1936 τον πήρανε στον στρατό, τον έστειλαν στο Μπιρομπιτζάν και τον τοποθέτησαν σ' ένα μηχανοκίνητο λόχο. Δεν ήταν καθόλου εντυπωσιακός τύπος, και ίσως ακριβώς με την όχι συνηθισμένη στο επάγγελμά του σεμνότητα και πραότητα του γοήτευσε μια κοπέλα υπάλληλο στρατιωτικής υπηρεσίας, φράζοντας έτσι τον δρόμο στον διοικητή της διμοιρίας του, που ήταν κι αυτός ερωτευμένος με την ίδια κοπέλα. Εκείνο τον καιρό ο στρατάρχης Μπλύχερ πήγε να παρακολουθήσει τα γυμνάσιά τους και έτυχε να αρρωστήσει βαριά ο προσωπικός σοφέρ του. Ο Μπλύχερ πρόσταξε τον διοικητή του μηχανοκίνητου λόχου να του στείλει τον καλύτερο οδηγό που διέθετε, εκείνος κάλεσε τον διοικητή της διμοιρίας, και εκείνου του ήρθε αμέσως η ιδέα να ξεφορτωθεί τον αντίζηλό του στέλνοντάς τον στον Μπλύχερ. (Τέτοια γίνονται συχνά στον στρατό: προωθούν όχι εκείνον που αξίζει, αλλά εκείνον που θέλουν να ξεφορτωθούν). Εκτός από αυτό ο Μπελώφ δεν έπινε, ήταν εργατικός και θα τους έβγαζε ασπροπρόσωπους.

Ο Μπελώφ άρεσε στον Μπλύχερ κι έμεινε κοντά του. Σε λίγο, με κάποια ευλογοφανή αιτία, κάλεσαν τον Μπλύχερ στη Μόσχα (έτσι αποκόψανε τον στρατάρχη, πριν τον συλλάβουν, από την πιστή σ' αυτόν Άπω Ανατολή), κι εκείνος πήρε μαζί του και τον σοφέρ του. Όταν έχασε τον προστάτη του, ο Μπελώφ βρέθηκε στο γκαράζ του Κρεμλίνου κι άρχισε να χρησιμοποιείται σαν σοφέρ πότε από τον Μιχαήλωφ (της Κομσομόλ), πότε από τον Λοζόφσκι, πότε από κάποιον άλλο, και τελικά από τον Χρυστσόφ. Στην περίοδο αυτή είδε πολλά (και μας διηγήθηκε πολλά) για τις διασκεδάσεις, τα ήθη και τα προληπτικά μέτρα ασφαλείας όλων αυτών. Σαν εκπρόσωπος του απλού προλεταριάτου της Μόσχας πήγε και στη δίκη του Μπουχάριν, στον Οίκο των Συνδικάτων. Από όλα τα αφεντικά του μόνο για τον Χρυστσόφ μιλούσε με ενθουσιασμό: μόνο στο σπίτι του ο

σοφέρ έτρωγε στο κοινό οικογενειακό τραπέζι, και όχι χώρια στην κουζίνα, μόνο εκεί διατηρούνταν εκείνα τα χρόνια η εργατική απλότητα. Ο ανοιχτόκαρδος Χρυστσόφ αγάπησε επίσης τον Βίκτορα Αλεξέγιεβιτς και, φεύγοντας το 1938 για την Ουκρανία, προσπάθησε να τον πείσει να πάει μαζί του: «Ποτέ δεν θα έπρεπε να φύγω από τον Χρυστσόφ» έλεγε ο Βίκτωρ Αλεξέγιεβιτς. Μα κάτι τον κράτησε στη Μόσχα.

Το 1941, λίγο πριν αρχίσει ο πόλεμος, για κάποιο λόγο έπαυσε να εργάζεται στο κρατικό γκαράζ και, καθώς βρέθηκε απροστάτευτος, τον επιστράτευσαν αμέσως. Όμως, για λόγους υγείας, δεν τον έστειλαν στο μέτωπο, αλλά στα τάγματα εργασίας. Πήγε με τα πόδια στην Ινζά, όπου τα τάγματα έσκαβαν χαρακώματα και έφτιαχναν δρόμους. Ύστερα από την ανέμελη και χορτάτη ζωή των τελευταίων χρόνων, έπεσε με τα μούτρα στο χώμα. Η εμπειρία του ήταν οδυνηρή. Έφαγε με το κουτάλι στερήσεις και αγωνίες, και είδε ολόγυρά του πως ο λαός, στις παραμονές του πολέμου, όχι μόνο δεν είχε αρχίσει να ζει καλύτερα, αλλά είχε εξαθλιωθεί. Μόλις κατάφερε να γλιτώσει ο ίδιος (τον απαλλάξανε σαν άρρωστο), γύρισε στη Μόσχα, όπου βολεύτηκε πάλι: έγινε σοφέρ στον Σερμπακώφ¹⁴² και έπειτα στον Σεντίν, Λαϊκό επίτροπο της βιομηχανίας πετρελαίου.

Μα ο Σεντίν έκλεψε (συνολικά 35 εκατομμύρια) και τον απομάκρυναν σιωνηλά. Ύστερα ο Μπελώφ έπαψε, πάλι για κάποιο λόγο, να δουλεύει σαν σοφέρ στους ηγέτες. Έπιασε δουλειά σαν οδηγός σε μια επιχείρηση μεταφορών και, στις ελεύθερες ώρες του, έκανε τον «πειρατή», μεταφέροντας επιβάτες ως την Κράσναγια Παχρά.

Η σκέψη του όμως ήταν κιόλας αλλού. Το 1943 πήγε να δει τη μητέρα του. Εκείνη είχε μπουγάδα και βγήκε με τους κουβάδες να πάρει νερό από τη βρύση. Ακριβώς τότε άνοιξε η πόρτα και μπήκε στο σπίτι ένας άγνωστος, μεγαλόσωμος γέρος με άσπρα γένια. Έκανε τον σταυρό του μπροστά στο εικόνισμα, κοίταξε αυστηρά τον Μπελώφ και του είπε: «Χαίρε Μιχαήλ! Ο Θεός να σε ευλογεί!» «Είμαι ο Βίκτωρ» απάντησε ο Μπελώφ. «Θα γίνεις όμως ο Μιχαήλ, αυτοκράτωρ της Αγίας Ρωσίας!» επέμεινε ο γέρος. Καθώς το είπε αυτό, άνοιξε η πόρτα, μπήκε μέσα η μητέρα του Μπελώφ και, μόλις είδε τον γέρο, σωριάστηκε χάρμω από τον τρόπο της, αναποδογυρίζοντας τους κουβάδες: ήταν ο ίδιος που είχε έρθει πριν από είκοσι επτά χρόνια, είχε ασπρίσει, μα ήταν ο ίδιος. «Ο Θεός να σε έχει καλά, Πελαγία· κατάφερες να φυλάξεις τον γιο σου» της είπε ο γέρος, και απομονώθηκε με τον μελλοντικό αυτοκράτορα, σαν να ήταν πατριάρχης και τον ενθρόνιζε. Ο γέρος είπε στον αναστατωμένο νέο πως το 1953 θα έρθει άλλη εξουσία, πως αυτός θα γίνει αυτοκράτορας πασών των Ρωσιών¹⁴³ (γι' αυτό τον κατέπληξε τόσο ο αριθμός του κελιού!), και έπρεπε από το 1948 να αρχίσει να συγκεντρώνει δυνάμεις. Δεν του είπε όμως ο γέρος με ποιο τρόπο έπρεπε να ενεργήσει, και έφυγε, πριν ο Μπελώφ σκεφτεί να τον ρωτήσει.

Χάθηκε πια η γαλήνη και η απλή ζωή! Άλλος στη θέση του μπορεί να τρόμαζε με τόσο μεγαλεπήβολα σχέδια, ο Βίκτωρ όμως είχε ζήσει ανάμεσα στους ηγέτες, είχε δει όλους αυτούς τους Μιχαήλωφ, τους

Σερμπακώφ, και τους Σεντίν, είχε ακούσει κι αυτά που έλεγαν οι άλλοι σοφέρ, και είχε καταλάβει πως για να γίνει κανείς σαν αυτούς, δεν χρειαζόταν να είναι κάτι το εξαιρετικό, το αντίθετο μάλιστα.

Ο νεοχρισμένος τσάρος, ήρεμος, ευσυνείδητος, ευαίσθητος σαν τον Φιόντορ Ιωάννοβιτς, τον τελευταίο της δυναστείας των Ριούρικωφ, ένωσε να τον βαραίνει στο κεφάλι το στέμμα του Μονομάχου. Η φτώχεια και η απελπισία του λαού, για τα οποία δεν ευθυνόταν, βάραιναν τώρα τους ώμους του κι ένωθε φταίχτης γιατί συνεχίζονταν ακόμα. Του φάνηκε παράξενο το γεγονός ότι έπρεπε να περιμένει ως το 1948, και το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου, του 1943, έγραψε το πρώτο του μανιφέστο προς τον ρωσικό λαό και το διάβασε σε τέσσερις υπαλλήλους στο γκαράζ του Λαϊκού Επιτροπάτου βιομηχανίας πετρελαίου...

... Πρωί – πρωί περιτριγυρίσαμε τον Βίκτορα Αλεξέγιεβιτς και μας τα διηγήθηκε όλα σύντομα. Δεν είχαμε ακόμα καταλάβει την παιδιάστικη εμπιστοσύνη του, μας απορρόφησε η ασυνήθιστη αφήγησή του –φταίξιμο δικό μας!– δεν προλάβαμε να τον προειδοποιήσουμε για την κλώσσα. Μα ούτε μας πέρασε και από το μυαλό πως μπορούσε ο ανακριτής να μην ξέρη κάτι από αυτά που μας διηγήθηκε αφελέστατα εδώ... Όταν τέλειωσε η αφήγηση του Μπελώφ, ο Κραμάρενκο άρχισε να ζητάει να τον αφήσουν να πάει ή «στον διευθυντή της φυλακής για να ζητήσει καπνό» ή στον γιατρό, δεν θυμάμαι καλά, και δεν άργησαν να τον φωνάξουν. Εκεί **κάρφωσε** τους τέσσερις υπαλλήλους του Λαϊκού Επιτροπάτου βιομηχανίας πετρελαίου, που αλλιώς δεν θα τους μάθαινε ποτέ κανείς... (Ο Μπελώφ, γυρίζοντας την άλλη μέρα από την ανάκριση, απορούσε από που έμαθε γι' αυτούς ο ανακριτής. Τότε φωτιστήκαμε...) ... Οι τέσσερις υπάλληλοι είχαν διαβάσει το μανιφέστο, το ενέκριναν όλοι, και ΚΑΝΕΙΣ ΔΕΝ ΚΑΤΕΔΩΣΕ τον αυτοκράτορα! Μα κι ο ίδιος είχε καταλάβει πως ήταν ακόμα νωρίς, πολύ νωρίς, και είχε κάψει τελικά το μανιφέστο.

Πέρασε ένας χρόνος. Ο Βίκτωρ Αλεξέγιεβιτς εργαζόταν τώρα σαν μηχανικός στο γκαράζ μιας επιχειρήσεως μεταφορών. Το φθινόπωρο του 1944 έγραψε ξανά ένα μανιφέστο και το έδωσε σε ΔΕΚΑ ανθρώπους να το διαβάσουν – οδηγούς αυτοκινήτων και εφαρμοστές. Όλοι το ενέκριναν! ΚΑΙ ΚΑΝΕΙΣ ΔΕΝ ΠΡΟΔΩΣΕ! (Από τους δέκα δεν πρόδωσε κανείς, φαινόμενο πολύ σπάνιο εκείνη την εποχή των καταδόσεων! Ο Φάστενκο δεν έσφαλλε βγάζοντας συμπεράσματα «για τις διαθέσεις της εργατικής τάξης»). Είναι βέβαια αλήθεια πως ο αυτοκράτορας κατέφευγε, διαβάζοντάς το, σε αθώα τεχνάσματα: έκανε υπαινιγμούς πως έχει δυνατά μέσα στην κυβέρνηση και έταζε στους οπαδούς του υπηρεσιακές αποστολές για τη συσπείρωση των μοναρχικών δυνάμεων σε διάφορες περιοχές.

Πέρασαν μερικοί μήνες. Ο αυτοκράτορας εμπιστεύτηκε το μυστικό του σε δυο κοπέλες που εργάζονταν στο γκαράζ. Αυτή τη φορά όμως λάθεψε – οι κοπέλες στέκονταν ιδεολογικά στο ύψος τους! Σφίχτηκε αμέσως η καρδιά του Βίκτορα Αλεξέγιεβιτς, κι ένωσε πως έρχεται συμφορά! Την Κυριακή μετά τη γιορτή του Ευαγγελισμού περνούσε από την αγορά κρατώντας το μανιφέστο πάνω του. Ένας γέρος εργάτης από τους ομοϊδεάτες του τον

συνάντησε και του είπε: «Βίκτωρ! Δεν το καις εκείνο το χαρτί, τι λες;» Και ο Βίκτωρ κατάλαβε αμέσως: το είχε γράψει πολύ πρόωρα! Έπρεπε να το κάψει! «Σωστά τα λες, θα το κάψω, αμέσως» λέει. Και ξεκίνησε για το σπίτι του, με σκοπό να το κάψει. Μα δεν πρόλαβε να απομακρυνθεί από την αγορά. Δυο νεαροί με συμπαθητική εμφάνιση τον σταμάτησαν: «Βίκτωρ Αλεξέγιεβιτς, ελάτε μαζί μου!» Και τον πήγαν με μια λιμουζίνα στη Λουμπιάνκα. Εδώ βιάζονταν τόσο και ήταν τόσο αναστατωμένοι, ώστε δεν τον έψαξαν, όπως γίνεται συνήθως, και ο αυτοκράτορας λίγο έλειψε να καταστρέψει το μανιφέστο του στο αποχωρητήριο. Την τελευταία όμως στιγμή σκέφτηκε πως σ' αυτή την περίπτωση θα του άρχιζαν χειρότερο βιολί: πότε και που; Τον ανέβασαν αμέσως με το ασανσέρ στον στρατηγό και στον συνταγματάρχη, και ο στρατηγός άπλωσε το χέρι και τράβηξε το μανιφέστο από την ξεχειλωμένη τσέπη του.

Μια μόνο ανάκριση στάθηκε αρκετή για να καθησυχάσει τη Μεγάλη Λουμπιάνκα: αποδείχτηκε πως δεν ήταν τίποτα σοβαρό. Δέκα συλλήψεις στο γκαράζ της επιχειρήσεως μεταφορών και τέσσερις στο γκαράζ του Λαϊκού Επιτροπάτου βιομηχανίας πετρελαίου. Η συνέχιση της ανάκρισης ανατέθηκε σε έναν αντισυνταγματάρχη, και εκείνος γελούσε ξεκαρδισμένος, καθώς ανέλυε το διάγγελμα:

–Εδώ, Μεγαλειότατε, γράφετε: «Προς το υπουργείο μου Γεωργίας θα δώσω εντολή να διαλύσει τα κολχόζ την πρώτη κιόλας άνοιξη», αλλά δεν εξηγείτε πως θα μοιράσετε την αγροτική κινητή περιουσία. Αυτό το ζήτημα δεν το έχετε μελετήσει... Γράφετε έπειτα: «Θα προγραμματίσω την κατασκευή κατοικιών και θα εγκαταστήσω τον καθένα κοντά στον τόπο εργασίας του... θα αυξήσω το ημερομίσθιο των εργατών...» Και που θα τα βρείτε τα ψιλά, Μεγαλειότατε; Θα χρειαστεί να τυπώσετε λεφτουδάκια στο πιεστήριο, το ξέρετε; Αφού καταργείτε τα δάνεια!... Πιο κάτω γράφετε: «Θα εξαφανίσω το Κρεμλίνο από το πρόσωπο της γης». Μα που θα εγκαταστήσετε την κυβέρνησή σας; Τι θα λέγατε, λόγου χάρη, για το κτίριο της Μεγάλης Λουμπιάνκας, θα σας βόλευε; Μήπως θα θέλατε να κάνετε ένα γύρο να το δείτε;...

Οι νεαροί ανακριτές πήγαιναν ν' ακούσουν και γελούσαν με τον αυτοκράτορα πασών των Ρωσιών. Σ' αυτή την υπόθεση δεν έβλεπαν τίποτε άλλο εκτός από την αστεία πλευρά της.

Και εμείς στο κελί δεν μπορούσαμε να συγκρατήσουμε τα χαμόγελά μας. «Ελπίζω να μη μας ξεχάσετε το 53!» του έλεγε ο Ζ-φ κλείνοντάς μας το μάτι.

Όλοι γελούσαν μαζί του.

Κι ο Βίκτωρ Αλεξέγιεβιτς, με τα ασπρουδερά φρύδια, το γεμάτο αφέλεια πρόσωπο και τα ροζιασμένα χέρια του, όταν έπαιρνε τις βραστές πατάτες που του έφερνε η άμοιρη μητέρα του Πελαγία, τις έβαζε όλες μπροστά μας και μας έλεγε: «Πάρτε, πάρτε, σύντροφοι...»

Χαμογελούσε συνεσταλμένα. Καταλάβαινε πολύ καλά πόσο αστείο και ανεπίκαιρο ήταν να είναι κανείς αυτοκράτορας πασών των Ρωσιών. Μα τι να έκανε, αφού αυτός ήταν ο εκλεκτός του Κυρίου;...

Σε λίγο τον πήραν από το κελί μας¹⁴⁴.

Τις παραμονές της Πρωτομαγιάς έβγαλαν από τα παράθυρα τις κουρτίνες της συσκότισης. Ήταν φανερό πως ο πόλεμος πλησίαζε στο τέρμα του.

Εκείνο το βράδυ η ησυχία στη Λουμπιάνκα ήταν μεγαλύτερη από κάθε άλλη φορά. Ήταν, νομίζω, η δεύτερη μέρα του Πάσχα, οι γιορτές συνέπιπταν. Όλοι οι ανακριτές γλεντούσαν στη Μόσχα, και δεν πήραν κανένα για ανάκριση. Μέσα στη σιγή ακούστηκε κάποιος να διαμαρτύρεται για κάτι. Τον έβγαλαν από το κελί του, τον πήγαν στο «κουτί» (από τους ήχους καταλαβαίναμε πάντα ποιες πόρτες άνοιγαν) και τον έδεσαν εκεί ώρα πολλή με την πόρτα του «κουτιού» ανοιχτή. Στη σιγή που βάραινε ολόγυρά μας ακούγονταν πολύ καθαρά τα χτυπήματα και ένα στόμα να πνίγεται.

Στις 2 Μαΐου αντήχησαν τριάντα ομοβροντίες. Αυτό σήμαινε ευρωπαϊκή πρωτεύουσα. Είχαν μείνει δύο που δεν είχαν καταληφθεί ακόμα – η Πράγα και το Βερολίνο. Έπρεπε λοιπόν να μαντέψουμε ποια από τις δυο.

Στις 9 Μαΐου μας έφεραν το γεύμα μαζί με το δείπνο, πράγμα που γινόταν στη Λουμπιάνκα μόνο την Πρωτομαγιά και στις 7 Νοεμβρίου.

Μόνο από αυτό μαντέψαμε πως ο πόλεμος τελείωσε.

Το βράδυ αντήχησαν ξανά τριάντα ομοβροντίες. Δεν έμενε πια καμιά πρωτεύουσα που να μην είχε καταληφθεί. Το ίδιο βράδυ αντήχησαν για δεύτερη φορά χαιρετιστήριες ομοβροντίες – σαράντα, μου φαίνεται. Αυτό πια ήταν το τέλος του τέλους!

Πάνω από το φίμωτρο του παραθύρου μας, από όλα τα κελιά της Λουμπιάνκας και από όλα τα παράθυρα των φυλακών της Μόσχας, κοιτάζαμε και εμείς, οι πρώην αιχμάλωτοι και πρώην πολεμιστές του μετώπου, τον ζωγραφισμένο με πυροτεχνήματα και αυλακωμένο από φωτεινές ακτίνες ουρανό της Μόσχας.

Ο Μπορίς Γκάμμερωφ, ένας νεαρός μαχητής των ανταρματικών πυροβόλων, που είχε απολυθεί από τον στρατό εξ αιτίας της αναπηρίας του (ανίατο τραύμα στον πνεύμονα) και έπειτα είχε συλληφθεί μαζί με μια ομάδα φοιτητών, βρισκόταν εκείνο το βράδυ σε ένα κατάμεστο κελί του Μπουτύρκι, όπου οι μισοί κρατούμενοι ήταν πρώην αιχμάλωτοι και μαχητές του μετώπου. Ο Γκάμμερωφ λοιπόν περιέγραψε αυτή την τελευταία χαιρετιστήρια ομοβροντία με ένα λιτό οκτάστιχο, με τους πιο κοινούς στίχους: Μόλις είχαν ξαπλώσει στα ξυλοκρέβατά τους και

σκεπάστηκαν με τις χλαίνες τους, τους ξύπνησε ο θόρυβος. Σήκωσαν τα κεφάλια τους, κοίταξαν τα φίμωτρα με μισόκλειστα μάτια: α, είναι ομοβροντία. Ξαπλώσανε.

«Σκεπάστηκαν και πάλι με τις χλαίνες».

Με τις ίδιες χλαίνες που σκεπάζονταν στο κοκκινόχωμα των χαρακωμάτων, στη στάχτη από τις φωτιές, κάτω από τα θραύσματα των γερμανικών οβίδων.

Δεν ήταν για μας εκείνη η Νίκη. Δεν ήταν για μας εκείνη η άνοιξη.

6 ΕΚΕΙΝΗ Η ΑΝΟΙΞΗ

Το Ιούνιο του 1945, κάθε πρωί και κάθε βράδυ, από τα παράθυρα της φυλακής του Μπουτύρκι έφταναν σε μας οι χάλκινοι ήχοι από μπάντες που βρίσκονταν κάπου εκεί κοντά – στην οδό Λεσνάγια ή στην οδό Νοβοσλομπόντσκαγια. Ήταν πάντα εμβατήρια, και επαναλαμβάνονταν αδιάκοπα.

Και εμείς στεκόμαστε κοντά στα παράθυρα, που ήταν διάπλατα ανοιγμένα, αλλά δεν άφηναν να μπει καθόλου αέρας, πίσω από τα πρασινωπά φίμωτρα, τα φτιαγμένα από ενισχυμένο γυαλί, και αφουγκραζόμαστε. Παρελαύνανε άραγε μονάδες στρατού; Ή μήπως ήταν εργαζόμενοι, που αφιέρωναν ευχαρίστως τον ελεύθερο χρόνο τους βαδίζοντας με στρατιωτικό βήμα; Δεν ξέραμε, αλλά είχε φτάσει κιόλας σε μας η φήμη πως άρχισαν ετοιμασίες για τη μεγάλη παρέλαση της Νίκης, η οποία θα γινόταν στην Κόκκινη Πλατεία στις 22 Ιουνίου – στην τέταρτη επέτειο της έναρξης του πολέμου.

Οι πέτρες που μπήκαν στα θεμέλια, για να βογκούν και να πιέζονται μέσα στο χώμα, δεν είναι γραφτό να στεφανώσουν το κτίριο. Όμως ούτε μια τιμητική θέση στα θεμέλια δεν επιτρεπόταν να δοθεί σε εκείνους που, εγκαταλειμμένοι με τον πιο παράλογο τρόπο, είχαν δεχτή στο μέτωπο και στο στήθος τους τα πρώτα χτυπήματα του πολέμου, αποτρέποντας τη νίκη του εχθρού.

«Των ήχων τη χαρά τι να την κάνει ο προδότης;»¹⁴⁵

Εκείνη η άνοιξη του 1945 ήταν στις φυλακές μας κυρίως η άνοιξη των Ρώσων **αιχμαλώτων**. Οι αιχμάλωτοι περνούσαν από τις φυλακές σε ατέλειωτα, συμπαγή σταχτιά σμήνη, σαν τις ρέγκες στον ωκεανό. Στις πρώτες γραμμές ενός τέτοιου σμήνους είδα τον Γιούρι Ε. Τώρα, ήμουν α ζωσμένος από παντού από τις συντονισμένες, σίγουρες κινήσεις αυτού του σμήνους, που λες και ήξερε τον προορισμό του.

Όμως οι αιχμάλωτοι πολέμου δεν ήταν οι μόνοι που περνούσαν από εκείνα τα κελιά. Περνούσε κι ένας ολόκληρος χείμαρρος από εκείνους που είχαν ζήσει στην Ευρώπη: εμικρέδες του εμφυλίου πολέμου, «οστόβτσι» – αυτοί που είχαν μεταφερθεί σαν εργάτες στη Γερμανία – του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, αξιωματικοί του Κόκκινου Στρατού, που είχαν βγάλει πολύ τολμηρά και οξυδερκή συμπεράσματα, και ο Στάλιν φοβόταν μήπως ήθελαν, γυρίζοντας από την εκστρατεία στην Ευρώπη, να φέρουν μαζί τους την ευρωπαϊκή ελευθερία, όπως είχε γίνει και πριν από εκατόν είκοσι χρόνια¹⁴⁶. Ωστόσο οι περισσότεροι από αυτούς που περνούσαν ήταν συνομήλικοί μου, ή καλύτερα **συνομήλικοι** της Οκτωβριανής Επανάστασης, άνθρωποι που είχαν γεννηθεί μαζί της, που το 1937, χωρίς να ανησυχούν για τίποτα, συρρέανε στις παρελάσεις για την εικοστή πρώτη της επέτειο και, εξαιτίας της ηλικίας τους, είχαν αποτελέσει, στις

αρχές του πολέμου, τα στελέχη του στρατού, ο οποίος σαρώθηκε μέσα σε λίγες βδομάδες.

Έτσι αυτή η μακρόσυρτη άνοιξη, που πέρασε στις φυλακές συνοδευόμενη από τα εμβλήματα της Νίκης, ήταν η άνοιξη της τιμωρίας για τη γενιά μου.

Εμείς, που μας νανούριζαν στην κούνια τραγουδώντας: «Όλη η εξουσία στα Σοβιέτ!» Εμείς, που απλώναμε το ηλιοκαμένο παιδικό χεράκι μας για να πιάσουμε τη σάλπιγγα της ομάδας των πιονιέρων και, ακούγοντας την κραυγή: «Έσο έτοιμος!» χαιρετούσαμε «Πάντα έτοιμος!» Εμείς, που μπάζαμε όπλα στο στρατόπεδο του Μπούχενβαλντ και προσχωρούσαμε, εκεί στο στρατόπεδο, στο Κομμουνιστικό κόμμα. Εμείς οι ίδιοι ήμαστε τώρα γραμμένοι στα μαύρα κατάστιχα, γιατί, παρ' όλα αυτά, μείναμε ζωντανοί.¹⁴⁷

Όταν αποκόψαμε την Ανατολική Πρωσία, είχα δει ήδη τις θλιβερές φάλαγγες των αιχμαλώτων που γύριζαν – ήταν οι μόνοι θλιμμένοι, ενώ όλοι χάρωνταν ολόγυρά τους – και μου είχε ήδη προκαλέσει κατάπληξη αυτή η θλίψη τους, μ' όλο που δεν είχα ακόμα καταλάβει τους λόγους της. Πηδούσα κάτω και πλησίαζα αυτές τις αυθόρμητα συγκροτημένες φάλαγγες. (Γιατί φάλαγγες; Γιατί βαδίζανε σε σχηματισμό; Κανείς δεν τους ανάγκαζε να το κάνουν, οι αιχμάλωτοι όλων των άλλων εθνών γύριζαν σκόρπιοι! Οι δικοί μας όμως ήθελαν να δείξουν όσο το δυνατό μεγαλύτερη υποταγή...) Τότε φορούσα τις επωμίδες του λοχαγού, και γι' αυτό, αλλά και γιατί έπρεπε να συνεχίσουμε τον δρόμο μας, δεν κατάφερα να μάθω για ποιο λόγο ήταν όλοι τους τόσο λυπημένοι. Η μοίρα όμως το θέλησε ν' ακολουθήσω κι εγώ τον δρόμο των αιχμαλώτων. Βάδισα μαζί τους από την αντικατασκοπία της στρατιάς στην αντικατασκοπία της ομάδας στρατιών, και εκεί άκουσα τις πρώτες, ασαφείς αφηγήσεις τους. Έπειτα μου τα ανέπτυξε όλα ο Γιούρι Ε., και τώρα, κάτω από τα κόκκινα τούβλα των τρούλων του πύργου του Μπουτύρκι, κατάλαβα πως αυτή η ιστορία των εκατομμυρίων Ρώσων αιχμαλώτων θα με κρατά αγκιστρωμένο για πάντα, όπως η καρφίτσα την κατσαρίδα. Η προσωπική μου ιστορία, το πώς βρέθηκα στη φυλακή, μου φαινόταν πια ασήμαντη, έπαυσα να θλίβομαι για τις ξηλωμένες επωμίδες μου. Μόνο η τύχη το θέλησε να μη βρεθώ κι εγώ εκεί όπου βρέθηκαν οι συνομήλικοί μου. Κατάλαβα πως ήταν καθήκον μου να χώσω τον ώμο μου κάτω από μια γωνίτσα του κοινού τους φορτίου – και να το κουβαλήσω ως το τέλος, ώσπου να με συντρίψει. Ένιωθα σαν να είχα πιαστεί κι εγώ αιχμάλωτος μαζί μ' αυτά τα παιδιά στο προγεφύρωμα του Σολοβιόφ, στον κλοιό του Χαρκόβου, στα νταμάρια του Κερτς και, με τα χέρια πίσω, μετέφερα τη σοβιετική μου περηφάνια πίσω από τα συρματοπλέγματα ενός στρατοπέδου συγκεντρώσεως. Ένιωθα σαν να στεκόμουν ώρες πολλές μέσα στην παγωνιά για να πάρω μια κουτάλα κρύα **κάβα** (ερζάτς καφέ) και σωριαζόμουν σαν πτώμα καταγής, πριν φτάσω στο καζάνι. Ένιωθα πως βρισκόμουν στο Όφλαγκ 68 (Σουβάλκι) και είχα σκάσει με τα χέρια και με το καπάκι της καραβάνας μου έναν λάκκο σε σχήμα καμπάνας (πιο στενό προς τα πάνω) για να μην ξεχειμωνιάσω απροστάτευτος πάνω στο χώμα και πως, καθώς κειτόμουν ετοιμοθάνατος, ένας αποθηριωμένος

αιχμάλωτος σύρθηκε κοντά μου για να ροκανίσει τη ζεστή ακόμα σάρκα μου κάτω από τον αγκώνα. Κι ένιωθα, μέρα με τη μέρα, με τη συνείδηση ακονισμένη από την πείνα, μέσα στο παράπηγμα των άρρωστων από τύφο ή δίπλα στα συρματοπλέγματα του γειτονικού στρατοπέδου των Άγγλων, μιαν ιδέα να διαμορφώνεται καθαρά στο γεμάτο αγωνία μυαλό μου: πως η Σοβιετική Ρωσία είχε απαρνηθεί τα ετοιμοθάνατα τέκνα της. Τους «περήφανους γιους της Ρωσίας» η Σοβιετική Ρωσία τους είχε ανάγκη μόνο όσο έπεφταν κάτω από τα τανκς και μπορούσε να τους ρίχνει στην επίθεση. Γιατί όμως να αναλάβει να τους ταΐζει στην αιχμαλωσία; Ήταν περιττά στόματα. Και περιττοί μάρτυρες σε επονείδιστες ήττες.

Καμιά φορά θέλουμε να πούμε ένα ψέμα, αλλά δεν μας το επιτρέπει η Γλώσσα. Θέλησαν να ανακηρύξουν αυτούς τους ανθρώπους προδότες, αλλά έκαναν ένα σημαντικό γλωσσικό λάθος – και οι δικαστές, και οι εισαγγελείς, και οι ανακριτές. Και οι ίδιοι οι κατηγορούμενοι, και όλος ο λαός, και οι εφημερίδες επανέλαβαν και εδραίωσαν αυτό το λάθος, αποκαλύπτοντας, χωρίς να το θέλουν, την αλήθεια: θέλησαν να τους κατηγορήσουν για προδοσία Πατρίδας, αλλά όλοι, ακόμα και στα δικαστικά έγγραφα, χρησιμοποίησαν την έκφραση προδοσία της Πατρίδας.

Συ είπας! Δεν ήταν λοιπόν **προδότες**, αλλά **προδοθέντες**. Δεν διέπραξαν αυτοί οι δυστυχημένοι προδοσία σε βάρος της Πατρίδας, αλλά η υπολογίστρια Πατρίδα διέπραξε προδοσία σε βάρος τους, και μάλιστα ΤΡΕΙΣ ΦΟΡΕΣ.

Την πρώτη φορά τους πρόδωσε από ανικανότητα στο πεδίο μάχης – όταν η αγαπημένη από την Πατρίδα κυβέρνηση έκανε ό,τι μπορούσε για να χάσουμε τον πόλεμο: κατέστρεψε τις οχυρωματικές γραμμές, παρέδωσε την αεροπορία στον αφανισμό, ξεχαρβάλωσε τα τανκς και το πυροβολικό, στέρησε τον στρατό από τους ικανούς στρατηγούς του και απαγόρευσε στις στρατιές να αντισταθούν¹⁴⁸. Και τότε ακριβώς αυτοί οι αιχμάλωτοι αντιμετώπισαν με τα σώματά τους το χτύπημα και σταμάτησαν τη Βέρμαχτ.

Τη δεύτερη φορά τους πρόδωσε, όταν τους άφησε άκαρδα να πεθάνουν στην αιχμαλωσία.

Την τρίτη φορά τους πρόδωσε κυνικά χρησιμοποιώντας σαν δόλωμα το μητρικό φίλτρο («Η Πατρίδα συγχώρεσε! Η Πατρίδα σας καλεί!») και τους πέρασε τη θηλιά στον λαιμό, στα σύνορα κιόλας¹⁴⁹.

Πολλές βρωμιές έχουν γίνει στη χώρα μας στα χίλια χρόνια που υπάρχουμε σαν κράτος, καμιά όμως δεν συγκρίνεται με αυτή την ατιμία σε βάρος εκατομμυρίων ανθρώπων: να προδώσεις τους πολεμιστές σου και ύστερα να τους κηρύξεις προδότες!

Και πόσο εύκολα τους αποκλείσαμε από το σύνολό μας! Μας πρόδωσαν; Αίσχος! Διαγράψτε τους! Τους **διέγραψε** κιόλας πριν από μας ο Πατέρας μας: έριξε τον ανθό των διανοουμένων της Μόσχας στο σφαγείο της

Βιάζμα, οπλισμένους με τουφέκια του 1866, και με αναλογία ένα τουφέκι στους πέντε άντρες. (Ποιος Λέων Τολστόι θα μας περιγράψει **τούτο** το Μποροντινό;) Και με μιαν ηλίθια κίνηση του κοντόχοντρου δαχτύλου του, ο Μέγας Στρατηλάτης έστειλε, τον Δεκέμβριο του 1941, πέρα από τον πορθμό του Κερτς – χωρίς κανένα νόημα, μόνο και μόνο για να πετύχει ένα εντυπωσιακό πρωτοχρονιάτικο ανακοινωθέν –ΕΚΑΤΟΝ ΕΙΚΟΣΙ ΧΙΛΙΑΔΕΣ παλικάρια μας– τόσοι σχεδόν ήταν όλοι οι Ρώσοι στη μάχη του Μποροντινό – και τους παρέδωσε όλους, δίχως μάχη, στους Γερμανούς.

Κι όμως, για κάποιο λόγο, δεν είναι αυτός ο προδότης, αλλά εκείνοι.

(Και πόσο εύκολα επηρεαζόμαστε από προμελετημένους χαρακτηρισμούς, πόσο εύκολα δεχτήκαμε να θεωρούμε προδότες αυτούς τους προδομένους ανθρώπους! Εκείνη την άνοιξη σ' ένα από τα κελιά του Μπουτύρκι βρισκόταν ο γερο-Λέμπεντεφ, ένας μεταλλουργός που είχε τον τίτλο του καθηγητή, στην εμφάνιση όμως έμοιαζε με ρωμαλέο εργάτη του περασμένου, η καλύτερα του προπερασμένου αιώνα, από τα μεταλλουργεία του Ντεμίντωφ. Ο Λέμπεντεφ είχε φαρδιές πλάτες, ψηλό μέτωπο, γένια σαν του Πουγκατσώφ και τα πέντε του δάχτυλα έμοιαζαν φτιαγμένα μόνο για να σηκώνουν κάδους με βάρος εξήντα κιλά. Στο κελί φορούσε, αμέσως πάνω από τα εσώρουχα, μια γκριζωπή ξεθωριασμένη εργατική φόρμα, πάντα λερωμένη, και μπορούσε να τον πάρει κανείς για βοηθητικό εργάτη της φυλακής, ως τη στιγμή που καθόταν να διαβάσει και το πρόσωπό του φωτιζόταν από τη συνηθισμένη επιβλητική δύναμη της σκέψης. Γύρω του μαζεύονταν συχνά ακροατές. Δεν μιλούσε πολύ για τα μεταλλουργεία, αλλά με τη μπάσα σαν τύμπανο φωνή του εξηγούσε πως ο Στάλιν είναι το ίδιο σκύλος όπως κι ο Ιβάν ο Τρομερός: «Τουφέκιζε, στραγγάλιζε! Μη διστάζεις!» Έλεγε ακόμα πως ο Γκόρκυ ήταν σαλιάρης και κουρέλι, και πως δικαιολογούσε τους δήμιους. Τον θαύμαζα τον Λέμπεντεφ: ήταν σαν ο ρωσικός λαός να είχε ενσαρκωθεί μπροστά μου σ' ένα γεροδεμένο κορμί, με έξυπνο κεφάλι και μ' αυτά τα χέρια και τα πόδια του οργωτή. Είχε κιόλας σκεφτεί τόσα πολλά! Κοντά του μάθαινα πως να καταλαβαίνω τον κόσμο! Μια μέρα λοιπόν ο Λέμπεντεφ, τσεκουρώνοντας τον αέρα με τη χερούκλα του, βροντοφώναξε ξαφνικά πως η **παράγραφος 1-β** αφορά τους προδότες της πατρίδας, και γι' αυτούς δεν πρέπει να υπάρχει συγχώρεση. Μα όλα τα κρεβάτια ολόγυρα κατέχονταν από κρατούμενους της παραγράφου 1-β. Αχ, πως πληγώθηκαν αυτά τα παιδιά! Ο γέρος τους μιλούσε με σιγουριά εξ ονόματος της αγροτικής και της εργατικής Ρωσίας, και τους ερχόταν δύσκολο, και ντρέπονταν κιόλας να υπερασπίσουν τον εαυτό τους από αυτή την καινούργια πλευρά. Έτσι έλαχε σ' έμένα και σε δυο άλλα παιδιά του «άρθρου δέκα» να τους υπερασπίσουμε και να τσακωθούμε με τον γέροντα. Να, σε ποιο σημείο καταφέρνουν να θολώνουν το μυαλό μας οι μονότονες ψευτιές του Κράτους! Ακόμα και οι πιο έξυπνοι από μας είναι ικανοί να καταλάβουν μόνο ένα μέρος από την αλήθεια, έστω κι αν πέσουν πάνω της με τα μούτρα)¹⁵⁰.

Πολλούς πολέμους έκανε η Ρωσία (μακάρι να είχε κάνει λιγότερους...) αλλά δεν γνωρίσαμε πολλούς προδότες σ' αυτούς τους πολέμους. Ούτε ρίζωσε ποτέ η προδοσία στην ψυχή του Ρώσου φαντάρου. Και να τώρα,

ενώ έχουμε το δικαιότερο καθεστώς του κόσμου, όταν άρχισε ο δικαιότερος πόλεμος, εμφανίστηκαν ξαφνικά εκατομμύρια προδότες ανάμεσα στους πιο απλούς ανθρώπους του λαού. Πώς να το καταλάβει κανείς αυτό; Πώς να το εξηγήσει;

Στο πλευρό μας πολεμούσε εναντίον του Χίτλερ η καπιταλιστική Αγγλία, που τόσο εύγλωττα έχει περιγράψει ο Μαρξ την αθλιότητα και τα βάσανα της εργατικής της τάξης. Γιατί λοιπόν σ' αυτούς βρέθηκε μόνο ένας προδότης σ' αυτό τον πόλεμο – ο έμπορος «λόρδος Χάου – Χάου» – και σε μας βρέθηκαν εκατομμύρια;

Φοβάται κανείς ν' ανοίξει το στόμα του, αλλά μήπως κι αυτό είναι ζήτημα καθεστώτος;...

Ακόμα και μια παλιά παροιμία μας δικαιολογούσε την αιχμαλωσία: «Ο αιχμάλωτος θα φωνάξει, ο σκοτωμένος ποτέ». Στην εποχή του τσάρου Αλεξέι Μιχαήλοβιτς απονέμανε **τίτλο ευγενείας** για την **καρτερία κατά την αιχμαλωσία!** Η ανταλλαγή, η περίθαλψη και η ανακούφιση των αιχμαλώτων ήταν καθήκον της κοινωνίας σε ΟΛΟΥΣ τους πολέμους που ακολούθησαν. Κάθε απόδραση από την αιχμαλωσία θεωρούνταν υπέρτατος ηρωισμός. Σε όλη τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου στη Ρωσία γίνονταν έρανοι για τη βοήθεια προς τους αιχμαλώτους μας, επιτρεπόταν στις αδελφές νοσοκόμες μας να τους επισκέπτονται στη Γερμανία και σε κάθε φύλλο τους οι εφημερίδες μας υπενθύμιζαν στους αναγνώστες πως οι συμπατριώτες μας σαπίζουν στη σκληρή αιχμαλωσία. Όλοι οι λαοί της Δύσης έκαναν το ίδιο και σε τούτο τον πόλεμο: δέματα, γράμματα, κάθε είδους βοηθήματα στέλνονταν ανεμπόδιστα μέσα από τις ουδέτερες χώρες. Οι δυτικοί αιχμάλωτοι δεν ταπεινώνονταν εξαρτημένοι από το γερμανικό καζάνι, και μιλούσαν περιφρονητικά στους Γερμανούς φρουρούς. Οι δυτικές κυβερνήσεις παραχωρούσαν στους αιχμάλωτους πολεμιστές τους και τα χρόνια υπηρεσίας και τις σχετικές προαγωγές, ακόμα και τον μισθό τους.

Μόνο ο πολεμιστής του μοναδικού στον κόσμο Κόκκινου Στρατού δεν **παραδίδεται!** Έτσι έγραφε ο κανονισμός – «Ιβάν πλιέν νιχτ» (Ο Ιβάν αιχμάλωτος όχι) φώναζαν οι Γερμανοί από τα χαρακώματά τους – μα ποιος μπορούσε να φανταστεί τι σήμαινε αυτό; Υπάρχει πόλεμος, υπάρχει θάνατος, μα δεν υπάρχει αιχμαλωσία! Να μια ανακάλυψη! Αυτό σημαίνει: πήγαινε εσύ να πεθάνεις, αλλά εμείς θα μείνουμε ζωντανοί. Αν όμως γυρίσεις ζωντανός από την αιχμαλωσία, έστω και με κομμένα πόδια, στηριζόμενος σε δεκανίκια (τον κάτοικο του Λένινγκραντ Ιβάνωφ, διοικητή διμοιρίας πολυβολητών κατά τον Φινλανδικό πόλεμο, τον έκλεισαν αργότερα στο στρατόπεδο του Ούστβιμλαγκ) θα σε δικάσουμε.

Μόνο ο φαντάρος μας, που τον είχε απαρνηθεί η πατρίδα του και στα μάτια των εχθρών και των συμμάχων ήταν ο πιο μηδαμινός από όλους, μόνο αυτός άπλωνε το χέρι του στο νερόπλυμα για γουρούνια, που του σέρβιραν στην πίσω αυλή του Τρίτου Ράιχ. Μόνο γι' αυτόν η πόρτα του γυρισμού στο σπίτι ήταν ερμητικά κλειστή, μ' όλο που οι νεαρές ψυχές πάσχιζαν να μην πιστέψουν πως υπήρχε κάποιο άρθρο 58-1-6 και σε καιρό

πολέμου δεν προέβλεπε πιο ήπια τιμωρία από τον τουφεκισμό! Επειδή ο Ρώσος φαντάρος δεν θέλησε να πεθάνει από γερμανική σφαίρα, έπρεπε, μετά την επιστροφή του από την αιχμαλωσία, να πεθάνει από σοβιετική! Οι άλλοι το έβρισκαν από τους ξένους, κι εμείς από τους δικούς μας.

(Είναι, ωστόσο, μεγάλη αφέλεια να ρωτάμε: **γιατί**; Οι κυβερνήσεις όλων των εποχών δεν υπήρξαν ποτέ ηθικολόγες. Έχωναν μέσα και εκτελούσαν για να μη! Όλους αυτούς τους αιχμαλώτους τους έπιασαν όχι φυσικά γιατί πρόδωσαν την πατρίδα, αφού ακόμα κι ο πιο βλάκας μπορεί να καταλάβει πως μόνο τους οπαδούς του Βλάσωφ μπορούσαν να δικάσουν για προδοσία. Αυτούς τους έριξαν στη φυλακή για να μη μιλάνε για την Ευρώπη στους συγχωριανούς τους. Κάτι που δεν το ξέρεις, δεν το ζητάς...).

Ποιος δρόμος ανοίγονταν λοιπόν μπροστά στους Ρώσους αιχμαλώτους; Νόμιμος ήταν μόνο ένας: να πέσεις χάμω και να αφήσεις να σε τσαλαπατήσουν. Κάθε χορταράκι προσπαθεί να υψώσει όσο μπορεί τον εύθραυστο βλαστό του, για να ζήσει. Εσύ όμως πέσε χάμω κι άφησέ τους να σε λειώσουν. Αφού δεν πέθανες στο πεδίο της μάχης, πέθανε, έστω και καθυστερημένα, τώρα, και έτσι δεν θα σε δικάσουν.

**Κοιμούνται οι πολεμιστές.
Τον λόγο τους τον είπαν.
Κι έχουν για πάντα δίκιο.**

Όλοι οι άλλοι, όλοι οι άλλοι δρόμοι που μπορεί να ανακαλύψει το απελπισμένο σου μυαλό, σε οδηγούν σε σύγκρουση με τον Νόμο.

Μια απόδραση για την πατρίδα, αφού θα περνούσες τα συρματοπλέγματα του στρατοπέδου, τη μισή Γερμανία, κι έπειτα την Πολωνία ή τα Βαλκάνια, σε οδηγούσε στη ΣΜΕΡΣ και στο εδώλιο του κατηγορουμένου. Πώς δηλαδή απέδρασες εσύ, ενώ οι άλλοι δεν κατάφεραν να αποδράσουν; Κάποιο λάκκο έχει η φάβα! Λέγε, παλιάνθρωπε, ποια αποστολή σου έχουν αναθέσει; (Μιχαήλ Μπουρνάτσεφ, Πάβελ Μποντάρενκο και πάρα πολλοί άλλοι.)¹⁵¹

Αν αποδράσεις και πας στους παρτιζάνους ή στις δυνάμεις Αντιστάσεως των χωρών της Δύσης, το μόνο που πετυχαίνεις είναι πως καθυστερείς την ώρα που θα δώσεις λόγο στο δικαστήριο, κι αυτό σε κάνει ακόμα πιο επικίνδυνο: ζώντας ελεύθερος ανάμεσα στους Ευρωπαίους, μπορούσες να αποκτήσεις πολύ κακό πνεύμα. Και αφού δεν φοβήθηκες να δραπετεύσεις και έπειτα να πολεμήσεις, σίγουρα είσαι άνθρωπος αποφασιστικός και διπλά επικίνδυνος για την πατρίδα.

Αν επιζήσεις στο στρατόπεδο σε βάρος των συμπατριωτών και των συντρόφων σου; Αν γίνεις ενδοστρατοπεδικός μπασκίνας, ομαδάρχης, βοηθός των Γερμανών και του θανάτου; Ο νόμος του Στάλιν δεν τιμωρούσε γι' αυτό πιο αυστηρά από όσο τιμωρούσε τη συμμετοχή στις δυνάμεις Αντιστάσεως – το ίδιο άρθρο, η ίδια διάρκεια ποινής (και μπορεί να μαντέψει κανείς τον λόγο: ένας τέτοιος άνθρωπος είναι λιγότερο

επικίνδυνος!). Αλλά ο εσωτερικός νόμος, που άγνωστο πως είχε μπει μέσα μας, απαγορεύει αυτό τον δρόμο σε όλους, εκτός από τους παλιανθρώπους.

Εκτός από αυτούς τους τέσσερις δρόμους, τους πολύ δύσκολους ή απρόσιτους, υπήρχε και ένας πέμπτος: να περιμένεις τους στρατολόγους, να περιμένεις τις προτάσεις τους.

Καμιά φορά, για καλή σου τύχη, έρχονταν αντιπρόσωποι των γερμανικών αγροτικών περιφερειών και μάζευαν εργάτες γης για τους αγροκτηματίες τους, ή αντιπρόσωποι εταιριών και διάλεγαν μηχανικούς και εργάτες. Σύμφωνα με τις επιταγές του Στάλιν, σ' αυτή την περίπτωση έπρεπε να αρνηθείς πως είσαι μηχανικός, να κρύψεις πως είσαι ειδικευμένος εργάτης. Αν ήσουνα μηχανικός ή ηλεκτρολόγος, θα διατηρούσες την πατριωτική σου αγνότητα, μόνο αν έμενες στο στρατόπεδο σκάβοντας το χώμα, σαπίζοντας και σκαλίζοντας τα σκουπίδια. Θα μπορούσες τότε, με το κεφάλι περήφανα ψηλά, να υπολογίζεις πως θα άρπαζες, για απλή προδοσία της πατρίδας, δέκα χρόνια και άλλα πέντε στο φίμωτρο. Ενώ τώρα, για προδοσία της πατρίδας επιβαρυνμένη και με συνεργασία με τον εχθρό, και μάλιστα στην ειδικότητά σου, άρπαζες, με σκυμμένο το κεφάλι... πάλι δέκα χρόνια και άλλα πέντε στο φίμωτρο!

Αυτή ήταν η σαράφικη λεπτότητα ιπποπόταμου, που διέκρινε τόσο τον Στάλιν!

Άλλοτε πάλι έρχονταν εντελώς διαφορετικοί στρατολόγοι – Ρώσοι, που συνήθως πριν από λίγο καιρό ήταν πολιτικοί καθοδηγητές στον Κόκκινο Στρατό (οι Λευκοφρουροί δεν αναλάμβαναν τέτοιου είδους δουλειά). Οι στρατολόγοι αυτοί συγκέντρωναν τους κρατούμενους του στρατοπέδου, έβριζαν τη σοβιετική εξουσία και τους καλούσαν όλους να γραφτούν στις Σχολές Κατασκοπίας ή στις μονάδες του Βλάσωφ.

Όποιος δεν πείνασε όπως οι αιχμάλωτοί μας, όποιος δεν ξεκοκάλισε τις νυχτερίδες που τύχαινε να βρεθούν στο στρατόπεδο και δεν έβρασε παλιές σόλες, αυτός αμφιβάλλω αν θα μπορέσει να καταλάβει ποια ακαταμάχητη δύναμη αποκτάει κάθε πρόσκληση, κάθε επιχείρημα, όταν εκεί πίσω, πέρα από τις πύλες του στρατοπέδου, καπνίζει μια κουζίνα εκστρατείας και εκείνον που δέχεται, τον ταΐζουν με άφθονη σούπα, ώσπου να φουσκώσει η κοιλιά του – έστω μια φορά! έστω ακόμα μια φορά στη ζωή του!

Εκτός όμως από την αχνιστή σούπα, στην πρόσκληση των στρατολόγων, ο αιχμάλωτος έβλεπε και τον αντικατοπτρισμό της ελευθερίας και της πραγματικής ζωής – εκεί όπου τον καλούσαν να πάει! Στα τάγματα του Βλάσωφ. Στα κοζάκικα συντάγματα του Κρασνώφ. Στα τάγματα εργασίας – για να κουβαλά τσιμέντο στο τείχος του Ατλαντικού. Στα φιόρδ της Νορβηγίας. Στην άμμο της Λιβύης. Στις γραμμές των «hiwi» – Hilfswillige – δηλαδή των εθελοντών βοηθητικών στρατιωτών της γερμανικής Βέρμαχτ (σε κάθε γερμανικό λόχο υπήρχαν 12 hiwi). Τέλος ο αιχμάλωτος μπορούσε να γίνει χωροφύλακας, να κυνηγά και να πιάνει τους

παρτιζάνους (πολλούς από τους οποίους τους είχε επίσης απαρνηθεί η Πατρίδα). Εκεί ή αλλού, δεν είχε σημασία! Αρκεί να μην έμενε στο στρατόπεδο, να ψοφήσει σαν εγκαταλειμμένο ζώο.

Φέρνοντας έναν άνθρωπο στο σημείο να ροκανίζει νυχτερίδες, εμείς οι ίδιοι τον απαλλάσσουμε από κάθε χρέος όχι μόνο απέναντι στην πατρίδα, αλλά και απέναντι στην ανθρωπότητα.

Και εκείνα τα παιδιά μας, που από τα στρατόπεδα αιχμαλώτων πήγαιναν να γίνουν προσωρινοί κατάσκοποι, δεν έβγαζαν ακόμα τα χειρότερα συμπεράσματα από την εγκατάλειψή τους, και φέρνονταν ακόμα εξαιρετικά πατριωτικά. Νόμιζαν πως αυτό ήταν το λιγότερο επαχθές μέσο για να ξεφύγουν από το στρατόπεδο. Όλοι σχεδόν φαντάζονταν πως μόλις οι Γερμανοί θα τους περνούσαν πίσω από τις γραμμές του μετώπου, θα παρουσιάζονταν αμέσως στις σοβιετικές αρχές, θα παραδίνανε την εξάρτηση και τις οδηγίες τους, θα γελούσαν μαζί με τους καλοσυνάτους Σοβιετικούς αξιωματικούς για τους βλάκες τους Γερμανούς, θα φορούσαν τη στολή του Κόκκινου Στρατού και θα εντάσσονταν ξανά στις στρατιωτικές μονάδες. Πέστε μου, ΜΠΟΡΟΥΣΕ ΚΑΝΕΙΣ, ΣΚΕΠΤΟΜΕΝΟΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ, ΝΑ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙ ΤΙΠΟΤΕ ΑΛΛΟ; ΜΠΟΡΟΥΣΕ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ; Όλοι τους ήταν παιδιά καλοκάγαθα, έχω δει πολλούς τέτοιους με απλοϊκά στρογγυλά πρόσωπα και με την γοητευτική προφορά της Βιάτκα ή του Βλαντίμιρ. Πήγαιναν στις σχολές κατασκοπίας, ενώ είχαν τελειώσει μόνο τέσσερις –πέντε τάξεις στο δημοτικό σχολείο του χωριού τους και δεν ήξεραν ούτε πως να χρησιμοποιούν μια πυξίδα και ένα χάρτη.

Όπως φαίνεται, λοιπόν, φαντάζονταν πως αυτή η λύση ήταν η μόνη σωστή. Πίστευαν πως όλη αυτή η επιχείρηση ήταν ανόητη και πολυδάπανη για τη γερμανική διοίκηση. Και ασφαλώς ήταν! Ο Χίτλερ ακολουθούσε τα ίχνη του κραταιού αδελφού του! Η κατασκοπομανία ήταν ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της τρέλας του Στάλιν. Ο Στάλιν νόμιζε πως ολόκληρη η χώρα του έβριθε από κατασκόπους. Όλοι οι Κινέζοι που ζούσαν στη σοβιετική Άπω Ανατολή, κατηγορήθηκαν με βάση το άρθρο 58-6 και στάλθηκαν στα στρατόπεδα του Βορρά, όπου εξοντώθηκαν. Η ίδια μοίρα περίμενε και τους Κινέζους που είχαν πάρει μέρος στον Εμφύλιο πόλεμο και δεν πρόλαβαν να φύγουν εγκαίρως. Μερικές εκατοντάδες χιλιάδες Κορεάτες εκτοπίστηκαν στο Καζακστάν, επειδή τους υποψιάζονταν για το ίδιο πράγμα. Όλοι οι Σοβιετικοί πολίτες, που έτυχε να πάνε κάποτε στο εξωτερικό, να επιβραδύνουν για λίγο το βήμα τους μπροστά στο ξενοδοχείο «Ιντουρίστ», να φωτογραφηθούν δίπλα σε κάποια ξένη φυσιογνωμία ή να φωτογραφήσουν οι ίδιοι κανένα δημόσιο κτίριο (τη Χρυσή Πύλη στο Βλαντίμιρ), όλοι αυτοί αντιμετώπιζαν την ίδια κατηγορία. Την ίδια τύχη είχαν και εκείνοι που κοίταζαν πολλή ώρα τις σιδηροδρομικές γραμμές, τις οδογέφυρες, ή τις καμινάδες των εργοστασίων. Όλοι οι πολυάριθμοι αλλοδαποί κομμουνιστές, που είχαν εγκατασταθεί στη Σοβιετική Ένωση, όλα τα κατώτερα και τα ανώτερα στελέχη της Κομιντέρν (Κομμουνιστικής Διεθνούς), χωρίς καμιά ατομική διάκριση, κατηγορήθηκαν πρώτα – πρώτα για κατασκοπία¹⁵². Ακόμα και οι Λιθουανοί τυφεκιοφόροι, οι πιο πιστές ξιφολόγχες των πρώτων χρόνων

της Επανάστασης, κατηγορήθηκαν κι αυτοί σαν κατάσκοποι, όταν τους έπιασαν ομαδικά το 1937. Θα έλεγε κανείς πως ο Στάλιν αντέστρεφε και πολλαπλασίαζε τον περίφημο αφορισμό της φιλάρεσκης Αικατερίνης: προτιμούσε να σαπίσουν εννιάκοσιοι εννεήντα εννιά αθώοι παρά να ξεφύγει ένας πραγματικός κατάσκοπος. Πώς λοιπόν μπορούσε να πιστέψει τους Ρώσους στρατιώτες, που είχαν περάσει πραγματικά από τα χέρια της γερμανικής κατασκοπίας; Και τι ανακούφιση για τους δήμιους του Υπουργείου Κρατικής Ασφαλείας, το γεγονός πως οι φαντάροι που γύριζαν κατά χιλιάδες από την Ευρώπη δεν δοκίμασαν καν να κρύψουν πως είχαν στρατολογηθεί εθελοντικά σαν κατάσκοποι! Τι καταπληκτική επιβεβαίωση της πρόγνωσης του Σοφότερου των Σοφών! Ελάτε, ελάτε, κουτεντέδες! Το άρθρο και η αμοιβή σας είναι έτοιμα από καιρό!

Θα πρέπει όμως να ρωτήσουμε: Δεν υπήρχαν όμως και αιχμάλωτοι, που αρνήθηκαν να στρατολογηθούν οπουδήποτε, που εργάστηκαν στην ειδικότητά τους για τους Γερμανούς, που δεν έγιναν επόπτες στα στρατόπεδα και πέρασαν όλο τον πόλεμο στα στρατόπεδα αιχμαλώτων, χωρίς να ξεμυτίσουν από εκεί, και παρ' όλα αυτά δεν πέθαναν; Ναι, υπήρχαν, μ' όλο που αυτό φαίνεται σχεδόν απίστευτο! Μερικοί, λόγω χάρη, έφτιαχναν αναπτήρες από παλιοσίδερα, όπως οι ηλεκτρολόγοι – μηχανικοί Νικολάι Αντρέγιεβιτς Σεμιόνωφ και Φιόντορ Φιόντοροβιτς Καρπώφ, κι έτσι έβγαζαν λίγη συμπληρωματική τροφή. Είναι δυνατό να μη συγχώρεσε ούτε και σ' αυτούς η Πατρίδα το γεγονός ότι παραδόθηκαν;

Όχι, δεν τους το συγχώρεσε! Γνώρισα τον Σεμιόνωφ και τον Καρπώφ στο Μπουτύρκι, όταν πια είχαν αρπάξει τα κανονικά χρονάκια τους... Πόσα; Ο έξυπνος αναγνώστης θα μάντεψε κιόλας: δέκα και πέντε στο φίμωτρο, ενώ κι οι δυο τους, μ' όλο που ήταν λαμπροί μηχανικοί, ΑΠΕΡΡΙΨΑΝ τη γερμανική πρόταση να εργαστούν στην ειδικότητά τους! Το 1941 ο ανθυπολοχαγός Σεμιόνωφ είχε πάει ΕΘΕΛΟΝΤΗΣ στο μέτωπο. Και το 1942 εξακολουθούσε να έχει μια άδεια θήκη αντί για πιστόλι (ο ανακριτής δεν μπόρεσε να καταλάβει γιατί δεν αυτοκτόνησε μ' αυτή τη θήκη). Και ΤΡΕΙΣ ΦΟΡΕΣ δραπέτευσε από το στρατόπεδο αιχμαλώτων. Και το 1945, αφού ελευθερώθηκε από το στρατόπεδο, τον έβαλαν με πειθαρχική ποινή σ' ένα δικό μας τανκς (σε μηχανοκίνητη μονάδα), και ΚΑΤΕΛΑΒΕ ΤΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ και πήρε το παράσημο του Ερυθρού Αστέρος – και μόνο ύστερα φυλακίστηκε οριστικά και καταδικάστηκε. Αυτό είναι ο καθρέφτης της Νέμεσής μας!

Πολλοί λίγοι αιχμάλωτοι πέρασαν τα σύνορα σαν ελεύθεροι άνθρωποι, κι αν ξέφυγε κάποιος μέσα στη σύγχυση, τον έπιασαν αργότερα, έστω και το 1946 – 47. Πολλούς τους έπιαναν στα κέντρα συγκεντρώσεως στη Γερμανία. Άλλους δεν τους έπιαναν επίσημα, αλλά στα σύνορα τους φόρτωναν σε φορτηγά βαγόνια και τους μεταφέρονε με συνοδεία σ' ένα από τα πολυάριθμα Στρατόπεδα ελέγχου και διαλογής (ΠΦΛ). Τα στρατόπεδα αυτά διέφεραν από τα ΙΤΑ (Στρατόπεδα αναμορφωτικής εργασίας) μόνο γιατί όσοι βρίσκονταν σ' αυτά δεν είχαν ακόμα καταδικαστεί και θα καταδικάζονταν στη διάρκεια της παραμονής τους στο στρατόπεδο. Όλα αυτά τα ΠΦΛ ήταν προσαρτημένα σε υπηρεσίες, εργοστάσια, ορυχεία, ή δημόσια έργα, και έτσι οι πρώην αιχμάλωτοι,

βλέποντας την πατρίδα τους μέσα από το συρματοπλέγμα, όπως έβλεπαν και τη Γερμανία, μπορούσαν από την πρώτη κιόλας μέρα να αφομοιωθούν στη δεκάωρη εργάσιμη ημέρα. Στις ελεύθερες ώρες τους – τα βράδια και τις νύχτες – τους ανακρίνουν, και γι' αυτό τα ΠΦΛ διέθεταν πολυάριθμους πράκτορες και ανακριτές. Και, όπως πάντα, η ανάκριση βασιζόταν στην προϋπόθεση ότι είσαι σίγουρα ένοχος. Εσύ πάλι, χωρίς να βγεις από τα συρματοπλέγματα, έπρεπε να αποδείξεις πως δεν είσαι ένοχος. Το μόνο όμως που μπορούσες να κάνεις ήταν να τους παραπέμψεις σε μάρτυρες – άλλους αιχμαλώτους, και εκείνοι μπορεί να βρίσκονταν όχι στο δικό σου ΠΦΛ, αλλά σε κάποιο άλλο, χίλια μίλια μακριά, και τότε ο ανακριτής από το Κεμέροβο έστελνε γραπτά ερωτήματα στους ανακριτές του Σολικάμσκ, και εκείνοι ανακρίνανε τους μάρτυρες, και έστελναν τις απαντήσεις τους μαζί με καινούργια ερωτήματα, και τότε σε ανακρίνανε κι εσύ σαν μάρτυρα. Βέβαια, για να κριθεί η τύχη σου, μπορούσε να περάσει ένας χρόνος, ή και δύο, αλλά η Πατρίδα δεν έχανε απολύτως τίποτα από αυτό, αφού εσύ έβγαζες κάθε μέρα καρβουνάκι από τα έγκατα της γης. Κι αν κανείς από τους μάρτυρες κατέθετε κάτι σε βάρος σου, ή αν οι μάρτυρες δεν βρίσκονταν πια στη ζωή, μόνο με τον εαυτό σου έπρεπε να τα βάζεις: έκλειναν αμέσως τον φάκελο της ανάκρισής σου χαρακτηρίζοντάς σε προδότη της Πατρίδας και το δικαστήριο σου φόρτωνε το δεκαράκι σου. Αν πάλι, αντίθετα, όπως και να το εξέταζαν το ζήτημα, αποδεικνυόταν πως πραγματικά δεν είχες υπηρετήσει τους Γερμανούς και, το κυριότερο, πως δεν είχες προλάβει καν να δεις τους Αμερικανούς και τους Άγγλους (αν δεν σε είχαμε απελευθερώσει εμείς, αλλά ΕΚΕΙΝΟΙ, αυτό ήταν πολύ επιβαρυντικό για σένα) τότε οι ανακριτές αποφάσιζαν για τον βαθμό της απομόνωσης που σου χρειαζόταν. Μερικούς τους διέταζαν να αλλάξουν τόπο διαμονής (αυτό διακόπτει πάντα τις σχέσεις των ανθρώπων με το περιβάλλον τους, κάνοντάς τους πιο τρωτούς). Σε άλλους προσφέρανε γενναιόδωρα να πάνε να εργαστούν στη Βόχρα, δηλαδή στη στρατιωτική φρουρά των στρατοπέδων: έτσι ο πρώην αιχμάλωτος, μένοντας φαινομενικά ελεύθερος, έχανε κάθε προσωπική ελευθερία και στελνόταν στα πιο απομακρυσμένα μέρη. Άλλους πάλι τους έσφιγγαν το χέρι και, μ' όλο που και μόνο για το γεγονός ότι είχαν παραδοθεί αιχμάλωτοι θα έπρεπε κανονικά να τους τουφεκίσουν, τους άφηναν από ανθρωπισμό να γυρίσουν στα σπίτια τους. Αυτοί βιάζονταν πολύ να χαρούν! Γιατί πριν από αυτούς έφευγαν κιόλας για την πατρίδα, από τα μυστικά κανάλια των ειδικών υπηρεσιών, οι φάκελοί τους. Έτσι οι άνθρωποι αυτοί έμεναν για πάντα όχι δικοί μας και στις πρώτες ομαδικές συλλήψεις, όπως, λόγου χάρη, το 1948 – 49, τους έπιαναν με βάση την παράγραφο για την αντισοβιετική προπαγάνδα ή με κάποια άλλη, πιο κατάλληλη. Αργότερα συνάντησα αρκετούς τέτοιους στις φυλακές.

«Αχ, αν ήξερα!...» αυτό ήταν το κυριότερο ρεφραίν στα κελιά των φυλακών εκείνη την άνοιξη. Αν ήξερα πως θα με υποδέχονταν έτσι! Πως θα με εξαπατούσαν έτσι! Πως θα ήταν η μοίρα μου! Θα γύριζα τότε στην Πατρίδα; Ποτέ!! Θα έφευγα στην Ελβετία, στη Γαλλία! Θα έφευγα πέρα από τη θάλασσα! Πέρα από τον ωκεανό! Πέρα από τρεις ωκεανούς!¹⁵³

Οι πιο λογικοί διόρθωναν: το λάθος έγινε νωρίτερα! Δεν υπήρχε λόγος να πολεμήσουμε το 1941 στην πρώτη γραμμή. Είτε το ξέραμε είτε όχι, δεν

είχαμε καμιά δουλειά εκεί! Έπρεπε από την αρχή να φροντίσουμε να ταχτοποιηθούμε στα μετόπισθεν, όπου τα πράγματα ήταν ήσυχα, και όσους ήταν εκεί, τώρα τους λογαριάζουν όλους για ήρωες. Και το πιο σωστό ακόμα ήταν να λιποτακτήσουμε: έτσι και το τομάρι μας θα γλυτώναμε, και τους λιποτάκτες δεν τους φορτώνουν δέκα χρόνια, αλλά οκτώ ή επτά, και ούτε τους εμποδίζουν να καταλάβουν τις διάφορες καλές θέσεις στο στρατόπεδο. Ο λιποτάκτης δεν είναι εχθρός, βλέπεις, δεν είναι προδότης, ούτε πολιτικός κρατούμενος, είναι άνθρωπος δικός τους, κρατούμενος του κοινού ποινικού δικαίου. Άλλοι όμως τους απαντούσαν ζωηρά: Ναι, αλλά οι λιποτάκτες θα πρέπει να εκτίσουν όλη την ποινή τους, θα σαπίσουν στη φυλακή, δεν πρόκειται να τους συγχωρήσουν. Ενώ εμάς δεν θ' αργήση να μας δοθή και αμνηστία και θα μας αφήσουν όλους ελεύθερους. (Τότε δεν ήξεραν ακόμα το κυριότερο προνόμιο που έδιναν στους λιποτάκτες!...)

Εκείνοι όμως που είχαν πιαστεί στο σπίτι τους ή σε μια μονάδα του Κόκκινου Στρατού με βάση την παράγραφο 10, τους ζήλευαν τους πρώην αιχμαλώτους: Ο διάολος να τους πάρει! Με τα ίδια λεφτά (δηλαδή με τα ίδια δέκα χρόνια) αυτά τα παιδιά είδαν ένα σωρό ενδιαφέροντα πράγματα, και γνώρισαν τόσα ξένα κράτη! Ενώ εμείς θα ψοφήσουμε εδώ στο στρατόπεδο χωρίς να έχουμε δει τίποτε άλλο εκτός από τη βρωμερή σκάλα του σπιτιού μας. (Άλλωστε αυτοί που είχαν πιαστεί με βάση το άρθρο 58-10 σχεδόν δεν έκρυβαν το θριαμβευτικό τους προαίσθημα πως θα έπαιρναν πρώτοι αμνηστία!)

Οι μόνοι που δεν έλεγαν αναστενάζοντας «αχ, αν ήξερα» (γιατί ήξεραν πολύ καλά τι είχαν κάνει) και δεν περίμεναν έλεος ούτε αμνηστία, ήταν οι οπαδοί του Βλάσωφ.

Είχα ακούσει γι' αυτούς πολύ πριν από την αναπάντεχη συνάντησή μας στα ξυλοκρέβατα της φυλακής και αναρωτιόμουν ποιοι ήταν.

Στην αρχή πετούσαν προκηρύξεις, που μουσκεύονταν από πολλές βροχές και ξεραίνονταν από τον ήλιο μέσα στα ψηλά, αθέριστα επί τρία χρόνια χορτάρια, στην περιοχή του μετώπου, κοντά στο Ορέλ. Με αυτές ανακοίνωναν πως τον Δεκέμβριο του 1942 είχε συγκροτηθεί κάποια «ρωσική επιτροπή» στο Σμολένσκ, χωρίς όμως να διευκρινίζουν αν αυτή η επιτροπή ισχυριζόταν ή όχι ότι ήταν ένα είδος ρωσικής κυβερνήσεως. Φαίνεται πως αυτό δεν το είχαν αποφασίσει ακόμα ούτε οι ίδιοι οι Γερμανοί, και έτσι η αβέβαιη αυτή ανακοίνωση έμοιαζε κιόλας σαν καθαρή επινόηση. Στις προκηρύξεις υπήρχε η φωτογραφία του στρατηγού Βλάσωφ συνοδευόμενη από τη βιογραφία του. Το πρόσωπο στη θολή φωτογραφία έδειχνε άνθρωπο χορτάτο και πετυχημένο, όπως όλα τα πρόσωπα των στρατηγών μας της σοβιετικής γενιάς. (Αργότερα μου είπαν πως δεν ήταν έτσι, πως ο Βλάσωφ είχε μάλλον την εμφάνιση στρατηγού της Δύσης – ψηλός, αδύνατος, με κοκάλινους σκελετούς γυαλιών). Η βιογραφία του βεβαίωνε το γεγονός πως ήταν άνθρωπος πετυχημένος. Ήταν γιος αγρότη και η σταδιοδρομία του στο στρατό δεν σταμάτησε από τις εκκαθαρίσεις του 1937. Κατάφερε επίσης να μην εκτεθεί από το γεγονός πως είχε χρηματίσει στρατιωτικός σύμβουλος του

Τσάακ –Κάι – Σεκ. Η ζωή του αναστατώθηκε για πρώτη φορά, όταν η 2η στρατιά κρούσεως που διοικούσε εγκαταλείφθηκε από ανικανότητα, περικυκλωμένη από τον εχθρό, καταδικασμένη να πεθάνει από την πείνα. Αλλά ποιες φράσεις εκείνης της βιογραφίας μπορούσε να πιστέψει κανείς;¹⁵⁴

Βλέποντας αυτή τη φωτογραφία ήταν αδύνατο να πιστέψει κανείς πως ο άνθρωπος αυτός ήταν αξιόλογος ή ότι από καιρό πονούσε βαθιά για τη Ρωσία. Όσο για τις προκηρύξεις, που ανακοίνωναν την ίδρυση του ΡΟΑ – Ρωσικού Απελευθερωτικού Στρατού – όχι μόνο ήταν συνταγμένες σε κακά ρωσικά, αλλά έδειχναν και ξένο πνεύμα, φανερά γερμανικό, που πρόδιδε μάλιστα και αδιαφορία για το κυρίως θέμα, τονίζοντας άγαρμπα πως εκεί υπήρχε άφθονη τροφή και ενθουσιασμός στους στρατιώτες. Δεν μπορούσε να πιστέψει κανείς πως υπήρχε πραγματικά αυτός ο στρατός, αλλά κι αν υπήρχε, τι ενθουσιασμό μπορούσε να έχει;... Τέτοιες ψευτιές μόνο οι Γερμανοί μπορούσαν να αραδιάσουν.¹⁵⁵

Το ότι υπήρχαν πραγματικά Ρώσοι εναντίον μας και μάχονταν με μεγαλύτερη αγριότητα από όλους τους Ες-Ες δεν αργήσαμε να το διαπιστώσουμε. Τον Ιούλιο του 1943, κοντά στο Ορέλ, μια διμοιρία Ρώσων με γερμανικές στολές υπεράσπιζαν, λόγου χάρη, το χωριό Σομπακίνσκιγιε Βισέλκι. Μάχονταν τόσο απεγνωσμένα, σαν να είχαν χτίσει οι ίδιοι αυτό το Βισέλκι. Αναγκάσαμε κάποιον ξεμοναχιασμένο να καταφύγει σ' ένα κελάρι και εκεί του ρίχναμε χειροβομβίδες. Εκείνος σώπαινε, αλλά μόλις οι στρατιώτες μας έκαναν να κατέβουν, ξανάρχιζε να τους ρίχνει με το πολυβόλο. Μόνο όταν ρίξαμε στο κελάρι μια αντιαρματική χειροβομβίδα, μάθαμε τι γινόταν: εκεί μέσα υπήρχε ένας λάκκος και σ' αυτόν κρυβόταν εκείνος από τις χειροβομβίδες του πεζικού. Μπορεί να φανταστεί κανείς πόσο αποκαμωμένος, μωλωπισμένος και απελπισμένος ήταν, και όμως εξακολουθούσε να πολεμά.

Άλλο ένα παράδειγμα. Υπεράσπιζαν ένα απόρθητο προγεφύρωμα στον Δνείπερο, νοτιότερα από το Κουρσκ. Δυο βδομάδες συνέχεια μάχονταν για μερικές εκατοντάδες μέτρα, χωρίς να πετυχαίνουν τίποτα. Οι συγκρούσεις ήταν άγριες, το ίδιο και η παγωνιά (Δεκέμβριος 1943). Σ' αυτή την ατέλειωτη πολυήμερη χειμωνιάτικη μάχη, όπου και εμείς και εκείνοι φορούσαμε μανδύες καμουφλάζ, που έκρυβαν τις χλαίνες και τους σκούφους μας, κοντά στο Μάλιγιε Κοζλόβιτσι συνέβη, όπως μου διηγήθηκαν, το εξής περιστατικό. Καθώς έτρεχαν από πεύκο σε πεύκο, δυο άνθρωποι μπερδεύτηκαν και ξάπλωσαν δίπλα – δίπλα, εξακολουθώντας να πυροβολούν, χωρίς να ξέρουν τι και ποιον σκοπεύανε. Και οι δυο είχαν σοβιετικά αυτόματα. Μοιράζονταν τα φυσίγγια, επαινούσαν ο ένας τον άλλον, βλαστημούσαν το λάδι των όπλων τους, που πάγωνε. Τέλος, όταν οι πυροβολισμοί σταμάτησαν εντελώς, αποφάσισαν να καπνίσουν ένα τσιγάρο, έβγαλαν τις άσπρες κουκούλες τους και τότε μόνο είδαν τον αητό και το αστεράκι στους σκούφους τους. Πετάχτηκαν αμέσως όρθιοι! Τα αυτόματα δεν έπαιρναν πια φωτιά. Τα αδράξανε και, χρησιμοποιώντας τα σαν ρόπαλα, άρχισαν να κυνηγιούνται. Δεν έμπαινε πια ζήτημα πολιτικής, ούτε πατρίδας. Ήταν απλώς η δυσπιστία του ανθρώπου των σπηλαίων: αν σε λυπηθώ εγώ, θα με

σκοτώσεις εσύ.

Στην Ανατολική Πρωσία είδα να περνούν συνοδεία, λίγα μέτρα μπροστά μου, στην άκρη του δρόμου, τρεις αιχμαλώτους Βλασωφικούς, ακριβώς τη στιγμή που βροντούσαν στην ασφαλτο οι ερπύστριες ενός T – 34. Ένας από τους αιχμαλώτους ξεγλίστρησε ξαφνικά, πήδησε και ξάπλωσε μπροστά στο ταγκ. Ο οδηγός προσπάθησε να τον αποφύγει, μα δεν τα κατάφερε και η άκρη της ερπύστριας πέρασε από πάνω του. Είδα τον αιχμάλωτο να σπαράζει, ενώ κόκκινος αφρός έβγαινε από τα χείλια του. Ήταν φανερό γιατί το έκανε! Προτίμησε να πεθάνει σαν στρατιώτης, παρά να τον κρεμάσουν σε κανένα μπουντρούμι.

Δεν τους είχαν αφήσει άλλη εκλογή. Δεν μπορούσαν να φερθούν διαφορετικά. Δεν τους είχαν αφήσει την εκλογή να φερθούν με τρόπο λιγότερο αξιοθρήνητο για τον εαυτό τους. Αφού μια «καθαρή» αιχμαλωσία θεωρούνταν από μας ασυγχώρητη προδοσία της πατρίδας, τι μπορούσε να πει κανείς για εκείνους που πήραν στα χέρια τους τα όπλα του εχθρού; Η συμπεριφορά αυτών των ανθρώπων ερμηνευόταν από μας με την προπαγανδιστική χοντροκοπιά μας: 1) προδοσία (βιολογική; που ρέει μέσα στο αίμα;) και 2) δειλία. Ό,τι άλλο θέλετε παρά δειλία! Ο δειλός ψάχνει να χωθεί κάπου, όπου θα του φερθούν με επιείκεια, με συμπόνια. Ενώ αυτούς τους ανθρώπους τους είχε οδηγήσει στις «βλασωφικές» μονάδες της Βέρμαχτ μόνο η έσχατη απόγνωση, η απέραντη απελπισία, το ακόρεστο μίσος κατά του σοβιετικού καθεστώτος, μόνο η περιφρόνηση για την προσωπική τους ασφάλεια. Γιατί το ήξεραν πολύ καλά: δεν μπορούσαν να περιμένουν κανένα έλεος! Όταν τους πιάναμε αιχμαλώτους, τους τουφεκίζαμε, μόλις ακούγαμε την πρώτη ρωσική λέξη από το στόμα τους. Στα ρωσικά στρατόπεδα αιχμαλώτων, όπως και στα γερμανικά, τους Ρώσους τους περίμενε η χειρότερη μοίρα.

Αυτός ο πόλεμος μας έδειξε γενικά πως το χειρότερο σε τούτο τον κόσμο είναι να είσαι Ρώσος.

Ντρέπομαι όταν θυμάμαι το εξής επεισόδιο, που έγινε κατά την εκκαθάριση (δηλαδή κατά τη λεηλασία) του κλοιού του Μπομπρούισκ. Περπατούσα στον δρόμο ανάμεσα στα κατεστραμμένα και στα αναποδογυρισμένα γερμανικά αυτοκίνητα, στα άφθονα λάφυρα που ήταν σκορπισμένα στο έδαφος. Άμαξες και κάρρα ήταν κολλημένα στις λάσπες, μεγαλόσωμα γερμανικά άλογα πλανιόνταν αδέσποτα, διάφορα λάφυρα καίγονταν εδώ κι εκεί. Ξάφνου άκουσα μια φωνή να ζητά βοήθεια: «Κύριε λοχαγέ! Κύριε Λοχαγέ!» Αυτός που φώναζε σε καθαρότατα ρωσικά ήταν ένας άνθρωπος με γερμανικό παντελόνι, γυμνός από τη μέση και πάνω, γεμάτος αίματα – στο πρόσωπο, στο στήθος, στους ώμους, στην πλάτη. Ένας λοχίας των Ειδικών τμημάτων, έφιππος, τον ανάγκαζε να προχωρεί μπροστά του χτυπώντας τον με το καμουτσίκι και σπρώχνοντάς τον με το άλογό του. Δεν τον άφηνε να γυρίζει, δεν τον άφηνε να ζητά βοήθεια, τον βίαζε να προχωρεί και τον χτυπούσε συνέχεια, αφήνοντάς κάθε φορά καινούργιες ματωμένες αυλακίες στο δέρμα του.

Δεν βρισκόμαστε στην εποχή ούτε των Καρχηδονιακών, ούτε των

Περσικών πολέμων! Όποιος είχε κάποια δύναμη, κάθε αξιωματικός οποιουδήποτε στρατού της γης θα έπρεπε να σταματήσει αυτό το παράλογο βασανιστήριο. Οποιοδήποτε στρατού, ναι, μα του δικού μας; ... Ύστερα από τον άγριο και απόλυτο τρόπο με τον οποίο είχαμε χωρίσει την ανθρωπότητα; (Αν δεν είσαι μαζί μας, αν δεν είσαι δικός μας κ.λπ. σου αξίζει μόνο να σε περιφρονούμε και να σε εξοντώνουμε). Ε λοιπόν, και εγώ ΦΟΒΗΘΗΚΑ να προστατεύσω αυτόν τον Βλασωφικό από τον λοχία των Ειδικών τμημάτων, ΔΕΝ ΕΙΠΑ ΤΙΠΟΤΑ, ΟΥΤΕ ΕΚΑΝΑ ΤΙΠΟΤΑ, ΠΕΡΑΣΑ ΑΠΟ ΔΙΠΛΑ ΣΑΝ ΝΑ ΜΗΝ ΑΚΟΥΣΑ ΤΙΠΟΤΑ –για να μη μου κολλήσει και μένα αυτή η αναγνωρισμένη από όλους πανούκλα (αν αυτός ο Βλασωφικός είναι κανένας απίθανος κακούργος;... κι αν ο λοχίας με υποψιαστεί και μένα;... κι αν;...). Άλλωστε, όποιος ξέρει τις συνθήκες που κυριαρχούσαν τότε στον στρατό μας, θα καταλαβαίνει πως αυτός ο λοχίας δεν θα υπάκουε βέβαια σ' έναν λοχαγό του στρατού.

Έτσι εκείνος ο θηριόμορφος πράκτορας των Ειδικών τμημάτων εξακολούθησε να μαστιγώνει και να σπρώχνει αυτόν τον απροστάτευτο άνθρωπο, σαν να ήταν ζώο.

Αυτή η εικόνα έμεινε για πάντα χαραγμένη στη μνήμη μου. Είναι σχεδόν το σύμβολο του Αρχιπελάγους, και θα μπορούσε να τη βάλει κανείς στο εξώφυλλο τούτου του βιβλίου.

Κι όλα αυτά οι Βλασωφικοί τα προαισθάνονταν, τα ήξεραν από πριν, κι ωστόσο έραβαν στο αριστερό μανίκι της γερμανικής τους στολής μιαν ασπίδα με άσπρη, γαλάζια και κόκκινη ούγια, με τη μορφή του Αγίου Ανδρέα και με τα αρχικά ΡΟΑ¹⁵⁶. Οι κάτοικοι των κατεχόμενων εδαφών τους περιφρονούσαν σαν μισθοφόρους των Γερμανών, οι Γερμανοί τους περιφρονούσαν για το ρωσικό τους αίμα. Οι άθλιες εφημεριδούλες τους ήταν τσεκουρωμένες από τη γερμανική λογοκρισία: Μεγάλη Γερμανία και Φύρερ. Έτσι το μόνο που απόμενε στους Βλασωφικούς ήταν να πολεμούν μέχρι θανάτου, και στις ώρες της ανάπαυσής τους να το ρίχνουν στη βότκα! Ένα αίσθημα ΑΝΑΠΟΦΕΥΚΤΟΥ ΧΑΜΟΥ – αυτή ήταν η ζωή τους όλα τα χρόνια του πολέμου και της ξενιτιάς, και δεν υπήρχε διέξοδος από πουθενά.

Ο Χίτλερ και το περιβάλλον του, ακόμα και όταν υποχωρούσαν ήδη παντού, στις παραμονές της κατάρρευσής τους, δεν μπόρεσαν να υπερνικήσουν τη σταθερή δυσπιστία τους για τις αυτόνομες ρωσικές μονάδες, αποφασίζοντας να συγκροτήσουν μεραρχίες αποκλειστικά ρωσικές, και δημιουργώντας έτσι έστω και μια σκιώδη ανεξάρτητη Ρωσία, μη υποταγμένη σ' αυτούς. Και μόνο μέσα στον πάταγο του οριστικού ναυαγίου, τον Νοέμβριο του 1944, επέτρεψαν να δοθεί (στην Πράγα) μια αργοπορημένη παράσταση: η συγκρότηση μιας «Επιτροπής απελευθέρωσης των λαών της Ρωσίας», στην οποία αντιπροσωπεύονταν όλες οι εθνικές ομάδες, και η έκδοση ενός μανιφέστου (μπασταρδεμένου, όπως και πριν, γιατί δεν επιτρεπόταν να σκέφτεται κανείς τη Ρωσία έξω από τη Γερμανία και τον ναζισμό). Πρόεδρος της Επιτροπής έγινε ο Βλάσωφ. Επίσης μόνο από το φθινόπωρο του 1944 άρχισαν να συγκροτούνται οι καθαρά βλασωφικές και αποκλειστικά ρωσικές

μεραρχίες.¹⁵⁷ Όπως φαίνεται, οι σοφοί Γερμανοί πολιτικοί υπέθεταν πως οι Ρώσοι εργάτες που βρίσκονταν στη Γερμανία θα διάλεγαν ομαδικά αυτή τη στιγμή για ν' αρπάξουν τα όπλα. Αλλά ο Κόκκινος Στρατός βρισκόταν κιόλας στον Βιστούλα και στον Δούναβη... Και σαν να ήθελαν να τους κοροϊδέψουν, σαν να ήθελαν να επιβεβαιώσουν την οξυδέρκεια των λιγότερο οξυδερκών Γερμανών, με την πρώτη και τελευταία ανεξάρτητη ενέργειά τους αυτές οι βλασφικές μεραρχίες χτύπησαν... τους ίδιους τους Γερμανούς! Μέσα στη γενική σύγχυση, χωρίς τη συγκατάθεση του γερμανικού στρατηγείου, ο Βλάσωφ συγκέντρωσε στο τέλος Απριλίου τις δυόμιση μεραρχίες του κοντά στην Πράγα. Τότε μαθεύτηκε πως ο στρατηγός των Ες-Ες Στάινερ ετοιμαζόταν να καταστρέψει την τσεχική πρωτεύουσα, για να μην την παραδώσει ανέπαφη. Και ο Βλάσωφ πρόσταξε τις μεραρχίες του να περάσουν με το μέρος των εξεγερθέντων Τσέχων. Και τότε αυτοί οι υποδουλωμένοι Ρώσοι άφησαν να ξεσπάσει όλο το μίσος, η κακία και η πικρία που τρία χρόνια σκληρότητας και παραλογισμού είχαν συσσωρεύσει μέσα τους: ρίχτηκαν εναντίον των Γερμανών από μια πλευρά από όπου δεν περίμεναν επίθεση και τους πέταξαν έξω από την Πράγα. (Να κατάλαβαν άραγε όλοι οι Τσέχοι αργότερα ποιοι Ρώσοι έσωσαν την πόλη τους; Στη χώρα μας η ιστορία έχει διαστρεβλωθεί και λένε πως την Πράγα την έσωσαν τα ρωσικά στρατεύματα, μ' όλο που αυτά δεν ήταν δυνατό να φτάσουν εγκαίρως).

Έπειτα η στρατιά του Βλάσωφ άρχισε να υποχωρεί προς την πλευρά των Αμερικανών, προς τη Βαυαρία: η μόνη τους ελπίδα ήταν οι σύμμαχοι. Φαντάζονταν πως θα μπορούσαν να φανούν χρήσιμοι στους συμμάχους, και τότε θα αποκτούσαν κάποιο νόημα τα χρόνια που είχαν περάσει με το κεφάλι κρεμασμένο στη γερμανική θηλιά. Μα οι Αμερικανοί τους δέχτηκαν σαν οπλισμένο τείχος και τους ανάγκασαν να παραδοθούν στα σοβιετικά χέρια, όπως είχε προβλεφθεί από τη διάσκεψη της Γιάλτας. Τον ίδιο Μάιο έκανε και ο Τσόρτσιλ στην Αυστρία μια παρόμοια νομιμόφρονα συμμαχική ενέργεια (πράγμα που, με τη συνηθισμένη μας σεμνότητα, δεν το ανακοινώσαμε): παρέδωσε στη σοβιετική διοίκηση ένα σώμα Κοζάκων από 90 χιλιάδες άντρες¹⁵⁸, και από πάνω και πολλές φάλαγγες προσφύγων, γέρους, παιδιά και γυναίκες, που δεν ήθελαν να γυρίσουν πίσω στις όχθες των ποταμών της κοζάκινης πατρίδας τους. (Ο μεγάλος άντρας, που τα αγάλματά του θα γεμίσουν με τον καιρό όλη την Αγγλία, διέταξε να τους παραδώσουν κι αυτούς στον θάνατο).

Εκτός από τις βιαστικά συγκροτημένες μεραρχίες του Βλάσωφ, πολλές άλλες μικρές ρωσικές μονάδες εξακολουθούσαν να μουχλιάζουν στα βάθη του γερμανικού στρατού, με τους άντρες τους ντυμένους με γερμανικές στολές, χωρίς να ξεχωρίζουν σε τίποτα από τους Γερμανούς. Οι μονάδες αυτές τέλειωσαν τον πόλεμο σε διάφορους τομείς και με διάφορους τρόπους.

Βρέθηκα και εγώ κάτω από τις βλασφικές σφαίρες, μερικές μέρες πριν με συλλάβουν. Μέσα στον περικυκλωμένο από μας θύλακο στην Ανατολική Πρωσία βρίσκονταν και Ρώσοι. Μια νύχτα, στο τέλος Ιανουαρίου, η μονάδα τους ξεκίνησε για να διασπάσει τον κλοιό στα δυτικά των θέσεών μας, χωρίς καμιά προετοιμασία πυροβολικού, αθόρυβα. Το μέτωπο δεν

ήταν συμπαγές και εισχωρήσανε γρήγορα σε βάθος, περιέσφιξαν σαν μετανάλια την πυροβολαρχία ραδιοεντοπίσεως ήχου που διοικούσα, η οποία κατείχε προωθημένες θέσεις, και μόλις πρόλαβα να την αποσύρω από τον τελευταίο ελεύθερο δρόμο. Αργότερα, γυρίζοντας πίσω για να πάρω ένα αυτοκίνητο που είχε πάθει βλάβη, τους είδα, πριν ανατείλει ο ήλιος, μαζεμένους αρκετούς πάνω στα χιόνια, με τους άσπρους μανδύες του καμουφλάζ. Πετάχτηκαν όρθιοι ξαφνικά και χιμήξανε φωνάζοντας «ουρρά!» κατά των θέσεων της ομάδας πυροβόλων μας των 152 χλστ. κοντά στο Άντλιγκ Σβένκιττεν, ρίχνοντας βροχή από χειροβομβίδες στα δώδεκα βαριά πυροβόλα, πριν προλάβουν εκείνα να ρίξουν ούτε μια βολή. Η τελευταία μικρή ομάδα μας έτρεξε, κάτω από τα πυρά τους, τρία χιλιόμετρα πάνω στο απάτητο χιόνι, ως τη γέφυρα του χειμάρρου Πασσάργκε. Εκεί ανακόψαμε την επίθεσή τους.

Σε λίγο με συλλάβανε, και να, πριν από την παρέλαση της Νίκης, καθόμαστε όλοι μαζί στα ξυλοκρέβατα του Μπουτύρκι, έδινα σε κάποιον από αυτούς να καπνίσει το μισό τσιγάρο μου, κι έπειτα εκείνος μου έδινε το δικό του, και κουβαλούσαμε μαζί την τενεκεδένια βούτα, που χωρούσε έξι κουβάδες.

Πολλοί από τους «βλασωφικούς», όπως και από τους «κατασκόπους της μιας ώρας», ήταν νεαροί, γεννημένοι περίπου ανάμεσα στο 1915 και στο 1922, και ανήκαν σ' εκείνη την «άγνωστη νεαρή γενιά» που βιάστηκε να τη χαιρετήσει εξ ονόματος του Πούσκιν, ο πολυπράγμων Λουνατσάρσκι. Οι πιο πολλοί από αυτούς βρέθηκαν στις στρατιωτικές μονάδες το ίδιο τυχαία όπως και οι συνάδελφοί τους του διπλανού στρατοπέδου είχαν γίνει κατάσκοποι: αυτό εξαρτιόταν από το ποιος τους είχε στρατολογήσει.

Οι στρατολόγοι τους εξηγούσαν κοροϊδευτικά (θα ήταν κοροϊδευτικά, αν δεν ήταν η αλήθεια!): «Ο Στάλιν σας απαρνήθηκε!», «Ο Στάλιν σας γράφει στα παλιά του τα παπούτσια!»

Ο σοβιετικός νόμος τους είχε θέσει πρώτος εκτός αυτού, πριν εκείνοι θέσουν τον εαυτό τους εκτός του σοβιετικού νόμου.

Και δέχονταν να καταταχτούν... Μερικοί για να ξεφύγουν από το στρατόπεδο του θανάτου. Άλλοι υπολογίζοντας να περάσουν στους παρτιζάνους (και περνούσαν! και πολεμούσαν ύστερα με το μέρος των παρτιζάνων! – αλλά, σύμφωνα με το σταλινικό κριτήριο, αυτό δεν έκανε καθόλου πιο ελαφριά την καταδίκη τους). Ορισμένους επίσης τους έθιξε βαθιά εκείνο το επαίσχυντο 1941, οι καταπληκτικές ήττες έπειτα από τους πολύχρονους κομπασμούς, και μερικοί θεώρησαν πως πρώτος υπεύθυνος για όλα αυτά τα απάνθρωπα στρατόπεδα ήταν ο Στάλιν. Και βγήκαν και αυτοί από τις γραμμές για να δηλώσουν ποιοι ήταν και να κάνουν γνωστή τη φρικτή τους εμπειρία, να διακηρύξουν πως είναι κι αυτοί ένα κομμάτι της Ρωσίας, πως θέλουν να επηρεάσουν το μέλλον της, και να μην είναι παίγνια ξένων σφαλμάτων.

Μα η μοίρα τους κοροϊδεψε ακόμα πικρότερα, γιατί έγιναν πiónια και

κατρακύλησαν ακόμη πιο χαμηλά. Οι Γερμανοί, με την ανόητη τύφλωση και εγωπάθειά τους, τους επέτρεπαν μόνο να πεθαίνουν για το Ράιχ, και όχι να σκέφτονται μιαν ανεξάρτητη μοίρα για τη Ρωσία.

Και οι σύμμαχοι απείχαν δυο χιλιάδες χιλιόμετρα. Και ποιος ήξερε με τι πρόσωπο θα παρουσιάζονταν αυτοί οι σύμμαχοι;

Η λέξη «βλασφημικός» ακούγεται σε μας σαν τη λέξη «ακαθαρσίες», είναι σαν να λερώνουμε το στόμα μας λέγοντάς τη, και γι' αυτό κανείς δεν θα τολμήσει να προφέρει δυο-τρεις φράσεις με υποκείμενο αυτή τη λέξη.

Μα η ιστορία δεν γράφεται έτσι. Τώρα, ύστερα από είκοσι πέντε χρόνια, όταν οι περισσότεροι απ' αυτούς έχουν χαθεί στα στρατόπεδα και όσοι γλύτωσαν τελειώνουν τη ζωή τους στα πια βορινά σημεία της χώρας μας, θέλησα, με τούτες τις σελίδες, να θυμίσω πως αυτό το φαινόμενο είναι αρκετά ασυνήθιστο στην παγκόσμια ιστορία: Να βρίσκονται μερικές εκατοντάδες χιλιάδες νέοι¹⁵⁹, ηλικίας από είκοσι ως τριάντα χρονών, οι οποίοι δέχονται να σηκώσουν τα όπλα εναντίον της Πατρίδας τους, συμμαχώντας με τον χειρότερο εχθρό της. Ας το σκεφτούμε καλύτερα αυτό: ποιος φταίει άραγε περισσότερο, αυτή η νεολαία ή η γκριζομάλλα Πατρίδα; Δεν γίνεται να εξηγήσει κανείς αυτό το φαινόμενο σαν βιολογική τάση προς την προδοσία, θα πρέπει να υπάρχουν αιτίες κοινωνικές.

Γιατί όπως λέει μια παλιά παροιμία: **Καλοθρεμμένο άλογο δεν φεύγει από τον στάβλο.**

Για φανταστείτε το: ένα μεγάλο χωράφι και πάνω στου να τρέχουν γυρεύοντας τροφή απεριποίητα, πεινασμένα, παλαβωμένα άλογα.

Εκείνη την άνοιξη βρίσκονταν στα κελιά των φυλακών και πολλοί Ρώσοι εμιγκρέδες.

Αυτό έμοιαζε σχεδόν σαν όνειρο: επιστροφή μιας καταχωνιασμένης ιστορίας. Είχε τελειώσει πια από καιρό η συγγραφή των τόμων της ιστορίας του εμφυλίου πολέμου, είχαν λυθεί τα προβλήματά του, τα γεγονότα του είχαν καταχωρηθεί στις χρονολογίες των σχολικών βιβλίων. Οι παράγοντες του λευκού κινήματος είχαν πάψει πια να είναι σύγχρονοί μας σε τούτο τον κόσμο, και είχαν γίνει φαντάσματα ενός νεκρού παρελθόντος. Εμείς οι Σοβιετικοί φανταζόμαστε τους Ρώσους εμιγκρέδες –που είχαν σκορπίσει χειρότερα κι από τις φυλές του Ισραήλ – να σέρνουν κάπου την κακομοιριασμένη τους ζωή σαν μουσικάντες μορφινομανείς, κοκαΐνομανείς, πτώματα σε κατάσταση αποσύνθεσης. Πριν από τον πόλεμο του 1941 καμιά μνεία στις εφημερίδες, στην επίσημη λογοτεχνία ή στην τεχνοκριτική μας δεν μας έδινε τη δυνατότητα να υποψιαστούμε (και οι χορτάτοι συγγραφείς μας δεν μας βοηθούσαν να το μάθουμε) πως το ρωσικό στοιχείο του Εξωτερικού αποτελούσε έναν μεγάλο πνευματικό κόσμο, πως εκεί αναπτυσσόταν μια ρωσική φιλοσοφία, πως εκεί βρίσκονταν ο Μπουλγκάκωφ, ο Μπερντιάγιεφ, ο Λόσκι, πως η ρωσική τέχνη κατακτούσε τον κόσμο με τον Ραχμάνινωφ, τον Σαλιάπιν, τον Μπενουά, τον Ντιαγκίλεφ, την Πάβλοβα, τη χορωδία των Κοζάκων

του Ζάρωφ, πως εκεί γινόταν βαθιά μελέτη του Ντοστογιέβσκι (που εκείνη την εποχή ήταν καταραμένος στη χώρα μας), πως υπήρχε ένας εξαιρετος συγγραφέας, ο Ναμπόκωφ – Σίριν, πως ζούσε ακόμα ο Μπούνιν και κάτι έγραφε σ' αυτά τα είκοσι χρόνια, πως εκδίδονταν λογοτεχνικά περιοδικά, δίνονταν θεατρικές παραστάσεις και οργανώνονταν συνέδρια, όπου ακουγόταν η ρωσική γλώσσα, πως οι άντρες και οι γυναίκες εμιγκρέδες παντρεύονταν και έφερναν στον κόσμο παιδιά, που ήταν συνομήλικοί μας.

Στη χώρα μας είχε καλλιεργηθεί μια τόσο εσφαλμένη αντίληψη για τους εμιγκρέδες, ώστε αν γινόταν μια έρευνα με το ερώτημα: με ποιο μέρος ήταν οι εμιγκρέδες στον Ισπανικό πόλεμο ή στον Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο; – όλοι θα απαντούσαν ομόφωνα: με το μέρος του Φράνκο! με το μέρος του Χίτλερ! Στη χώρα μας ο κόσμος δεν ξέρει ακόμα και σήμερα πως οι περισσότεροι λευκοί εμιγκρέδες πολέμησαν στο πλευρό των δημοκρατικών. Και πως και οι μεραρχίες του Βλάσωφ και το κοζάκικο σώμα του Φον – Πάννιεβιτς (το «σώμα του Κρασνώφ») συγκροτήθηκαν από σοβιετικούς πολίτες και όχι από εμιγκρέδες. Οι εμιγκρέδες δεν πήγαν με το μέρος του Χίτλερ, έμειναν μόνοι και απομονωμένοι από όλους τους άλλους. Να και κάτι που θα φανεί σαν ανέκδοτο, ενώ είναι απόλυτα αληθινό: ο Ντενίκιν προσπάθησε να πάει να πολεμήσει στο πλευρό της Σοβιετικής Ένωσης εναντίον του Χίτλερ και για μια στιγμή ο Στάλιν λίγο έλειψε να τον αφήσει να γυρίσει στην πατρίδα (όχι βέβαια σαν στρατιωτική δύναμη, αλλά σαν σύμβολο εθνικής ενότητας). Στο διάστημα της κατοχής της Γαλλίας από τους Γερμανούς πολλοί Ρώσοι εμιγκρέδες, γέροι και νέοι, πήραν μέρος στο κίνημα Αντιστασεως και μετά την απελευθέρωση του Παρισιού, έτρεξαν στη σοβιετική πρεσβεία και υπέβαλαν αιτήσεις για να γυρίσουν στην Πατρίδα. Πάμε στη Ρωσία, όποια κι αν είναι η Ρωσία! Αυτό ήταν το σύνθημά τους και έτσι αποδείξανε πως δεν έλεγαν ψέματα πριν, ότι διακηρύσσανε την αγάπη τους γι' αυτή. (Στις φυλακές, το 1945–46, ήταν σχεδόν ευτυχισμένοι που αυτά τα σίδερα ήταν ρωσικά κι αυτοί οι φύλακες Ρώσοι. Και κοίταζαν ξαφνιασμένοι τα σοβιετικά παιδαρέλια να ξύνουν τα κεφάλια τους και να λένε: «Τι στο διάβολο θέλαμε και γυρίσαμε; Δεν μας χωρούσε δηλαδή η Ευρώπη;»).

Αλλά, με βάση την ίδια σταλινική λογική, σύμφωνα με την οποία κάθε σοβιετικός που είχε ζήσει στο εξωτερικό έπρεπε να κλεισθή σε στρατόπεδο, ήταν δυνατό να αποφύγουν οι εμιγκρέδες την ίδια μοίρα; Στα Βαλκάνια, στην Κεντρική Ευρώπη, στο Χαρμπίν, μόλις έμπαιναν τα σοβιετικά στρατεύματα, τους έπιαναν αμέσως, στα σπίτια τους και στους δρόμους. Ακριβώς όπως έπιαναν και τους δικούς μας. Στην αρχή έπαιρναν μόνο τους άντρες και όχι ακόμα όλους, παρά μόνο εκείνους που είχαν κατά κάποιο τρόπο εκδηλωθεί στον τομέα της πολιτικής. (Αργότερα εκτοπίζανε τις οικογένειές τους στους τόπους της ρωσικής εξορίας· έμειναν ωστόσο μερικές οικογένειες στη Βουλγαρία και στην Τσεχοσλοβακία).

Στη Γαλλία δέχονταν τους εμιγκρέδες με λουλούδια σαν σοβιετικούς πολίτες, τους έστελναν με πολλές ανέσεις στην πατρίδα, και εδώ τους γραπώναμε στη στιγμή. Αργήσαμε περισσότερο να βάλουμε στο χέρι τους

εμιγκρέδες της Σαγκάης – το 1945 τα χέρια μας δεν έφταναν ως εκεί. Πήγε όμως στη Σαγκάη ένας αντιπρόσωπος της σοβιετικής κυβέρνησης και γνωστοποίησε ένα Διάταγμα του Προεδρείου του Ανωτάτου Σοβιέτ: δίνεται συγχώρεση σε όλους τους εμιγκρέδες! Πως μπορούσε να μην το πιστέψει κανείς; Ήταν δυνατόν να έλεγε ψέματα η κυβέρνηση; (Στην πραγματικότητα, ένα τέτοιο διάταγμα, είτε υπήρχε είτε δεν υπήρχε, δεν δέσμευε καθόλου τα Όργανα). Οι εμιγκρέδες της Σαγκάης ενθουσιάστηκαν. Τους είπαν να πάρουν μαζί τους όσα και όποια πράγματα ήθελαν (πήραν και τα αυτοκίνητά τους, θα τα χρειαζόνταν στην πατρίδα), και τους υποσχέθηκαν πως θα μπορούσαν να εγκατασταθούν όπου ήθελαν στη Σοβιετική Ένωση και να εργαστούν σε όποια ειδικότητα ήθελαν. Τους παρέλαβαν από τη Σαγκάη με πλοία. Όμως ακόμα και στα πλοία η τύχη τους δεν ήταν η ίδια: σε μερικά, για κάποιο λόγο, δεν τους έδιναν καθόλου τροφή! Διαφορετική τύχη τους περίμενε και κατά την άφιξή τους στο λιμάνι της Ναχόντκα (ένα από τα κυριότερα μεταγωγικά κέντρα του ΓΚΟΥΛΑΓΚ). Εκεί τους φόρτωναν όλους σχεδόν σε φορτηγά βαγόνια, σαν κρατουμένους, με μόνη τη διαφορά πως δεν είχαν αυστηρή φρούρηση, ούτε σκυλιά. Έπειτα μερικούς τους πήγαιναν σε κατοικημένα μέρη, σε πόλεις, και τους άφηναν πραγματικά να ζήσουν δύο-τρία χρόνια ελεύθεροι. Άλλους τους οδηγούσαν αμέσως με τα τραίνα σε στρατόπεδα κάπου πέρα από τον Βόλγα, όπου τους ξεφόρτωναν στα δάση μαζί με τα άσπρα με ουρές πιάνια και τις ζαρντινιέρες τους. Το 1948 – 49 μάζεψαν και τους τελευταίους επαναπατρισμένους πρώην εμιγκρέδες της Άπω Ανατολής.

Όταν ήμουνα εννιά χρονών, διάβαζα, ακόμα πιο πρόθυμα και από τα μυθιστορήματα του Ιουλίου Βερν, τα γαλάζια βιβλιαράκια του Β. Β. Σούλγκιν, που τότε πουλιόνταν ελεύθερα στα περίπτερά μας. Τα βιβλιαράκια αυτά έρχονταν σαν μια φωνή από έναν κόσμο τόσο οριστικά χαμένο, ώστε ακόμα και με την πιο αχαλίνωτη φαντασία δεν θα μπορούσα τότε να υποθέσω πως ύστερα από είκοσι περίπου χρόνια τα αθέατα ίχνη από τα βήματα αυτού του συγγραφέα θα διασταυρώνονταν με τα δικά μου στους αθόρυβους διαδρόμους της Μεγάλης Λουμπιάνκας. Η αλήθεια είναι πως δεν συναντηθήκαμε τότε με σάρκα και οστά, αλλά μόνο ύστερα από είκοσι χρόνια. Ωστόσο εκείνη την άνοιξη του 1945 είχα τον καιρό να μελετήσω πολλούς εμιγκρέδες, νέους και γέρους.

Τον ίλαρχο Μπόρστς και τον συνταγματάρχη Μαρίγιουσκιν τους γνώρισα όταν κάποτε με στείλανε στον γιατρό, και η αξιοθρήνητη όψη των γυμνών, ζαρωμένων, σκουροκίτρινων κορμιών τους, που έμοιαζαν σχεδόν με λείψανα, έμεινε για πάντα στη μνήμη μου. Τους συλλάβανε πέντε λεπτά πριν κατεβούν στον τάφο, τους έφεραν στη Μόσχα από απόσταση μερικών χιλιάδων χιλιομέτρων και εκεί, το 1945, τους υπέβαλαν, πολύ σοβαρά, σε ανάκριση σχετικά με τον ... αγώνα τους εναντίον της σοβιετικής εξουσίας το 1919!

Έχουμε τόσο συνηθίσει στις αδικίες που συσσωρεύονταν κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων, ώστε πάσαμε να ξεχωρίζουμε τις βαθμίδες τους. Αυτός ο ίλαρχος κι αυτός ο συνταγματάρχης ήταν μόνιμοι αξιωματικοί του ρωσικού τσαρικού στρατού. Είχαν και οι δυο περάσει τα σαράντα και

είχαν πάνω από είκοσι χρόνια υπηρεσία στον στρατό, όταν ο τηλεγράφοι έφερε την είδηση πως στην Πετρούπολη εκθρονίσανε τον αυτοκράτορα. Είκοσι χρόνια είχαν υπηρετήσει με τον όρκο που είχαν δώσει στον τσάρο, και έπειτα, με μισή καρδιά (μπορεί και μουρμουρίζοντας από μέσα τους: «ο διάολος να σας πάρει!») ορκίστηκαν πίστη στην Προσωρινή Κυβέρνηση. Κανείς δεν τους πρότεινε να ορκιστούν ύστερα σε κάποιον άλλο, γιατί ο παλιός στρατός είχε διαλυθεί εντελώς. Δεν τους άρεσε το νέο καθεστώς, όπου ξήλωναν τις επωμίδες και σκότωναν τους αξιωματικούς, και ήταν φυσικό να ενωθούν με άλλους αξιωματικούς για να πολεμήσουν αυτό το καθεστώς. Ήταν επίσης φυσικό να τους πολεμήσει ο Κόκκινος Στρατός και να του πετάξει στη θάλασσα. Σε μια χώρα όμως, όπου υπάρχει νομική σκέψη, έστω και σε εμβρυώδη κατάσταση, ποιους λόγους μπορούσαν να έχουν για να τους ΔΙΚΑΣΟΥΝ, και μάλιστα ύστερα από ένα τέταρτο του αιώνα; (Όλο αυτό το διάστημα ζούσαν σαν απλοί ιδιώτες: ο Μαρίγιουσκιν ως τη στιγμή που τον συνέλαβαν, ενώ ο Μπορστς βρέθηκε βέβαια στη φάλαγγα των κοζάκων στην Αυστρία, όχι όμως στο ένοπλο τμήμα της, αλλά ανάμεσα στους γέρους και στις γυναίκες).

Κι όμως τούς κατηγορήσαν το 1945, στην καρδιά του δικαστικού μας συστήματος, για απόπειρα ανατροπής της εξουσίας των Σοβιετ εργατών και αγροτών, για ένοπλη εισβολή στο σοβιετικό έδαφος (δηλαδή επειδή δεν έφυγαν αμέσως από τη Ρωσία, η οποία είχε ανακηρυχθεί σοβιετική στην Πετρούπολη), για παροχή βοήθειας στη διεθνή αστική τάξη (που ποτέ δεν την είχαν δει στα μάτια τους), για υπηρεσία στις αντεπαναστατικές κυβερνήσεις (δηλαδή επειδή υπάκουσαν στους στρατηγούς τους, υπό τις διαταγές των οποίων βρίσκονταν σε όλη τους τη ζωή). Όλες αυτές οι κατηγορίες βασιζόνταν σε παραγράφους (1-2-4-13) του άρθρου 58, το οποίο ανήκε στον Ποινικό Κώδικα, που άρχισε να ισχύει... το 1926, δηλαδή 6-7 χρόνια ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΤΕΡΜΑΤΙΣΜΟ του εμφυλίου πολέμου! (Κλασικό και επαίσχυντο παράδειγμα αναδρομικής ισχύος νόμου!) Εκτός από αυτό, το άρθρο 2 του Κώδικα καθόριζε ότι η ισχύς του περιορίζεται μόνο στους Σοβιετικούς πολίτες, που συλλαμβάνονται στο έδαφος της ΡΣΟΣΔ. Το δεξί όμως χέρι της Κρατικής Ασφαλείας τραβολογούσε ανθρώπους που ΔΕΝ ήταν Σοβιετικοί πολίτες, καθώς και ανθρώπους που ζούσαν σε όλες τις χώρες της Ευρώπης και της Ασίας¹⁶⁰. Και όσο για παραγραφή αυτών των αδικημάτων, ούτε λόγος να γίνεται: είχαν προβλέψει επιδέξια πως για το άρθρο 58 δεν θα ίσχυε καμιά παραγραφή («Γιατί να σκαλίζουμε το παρελθόν;...») Η παραγραφή ίσχυε μόνο για τους θηριώδεις δημίους μας, οι οποίοι είχαν αφανίσει πολύ περισσότερους συμπατριώτες μας από όσους χάθηκαν κατά τον εμφύλιο πόλεμο.

Ο Μαρίγιουσκιν, τουλάχιστο, τα θυμόταν όλα καθαρά ακόμα και διηγόταν με λεπτομέρειες πως είχε φύγει από το Νοβοροσίσκ. Ο Μπορστς όμως είχε σχεδόν ξεμωραθεί και εξηγούσε ολοένα καλοκάγαθα πως θα γιόρταζε το Πάσχα στη Λουμπιάνκα: όλη τη βδομάδα των Βαΐων κι όλη τη Μεγάλη Βδομάδα έτρωγε μόνο το μισό συσσίτιό του και κρατούσε το υπόλοιπο αλλάζοντας κάθε τόσο το μπαγιατικό φαγητό με φρέσκο. Έτσι μάζεψε επτά μερίδες και με αυτές γιόρτασε τις τρεις μέρες του Πάσχα.

Δεν ξέρω τι είδους Λευκοφρουροί ήταν αυτοί οι δυο στον εμφύλιο πόλεμο: ανήκαν άραγε στις εξαιρέσεις, δηλαδή σε εκείνους που κρεμούσαν, χωρίς δίκη, έναν στους δέκα εργάτες και ξυλοφόρτωναν τους αγρότες, ή στους άλλους, δηλαδή στους στρατιώτες, που αποτελούσαν την πλειονότητα; Το ότι τώρα τους ανακρίνανε και τους δικάζανε εδώ, δεν ήταν ούτε απόδειξη, ούτε δικαιολογία. Αν όμως, μετά τον τερματισμό του εμφυλίου πολέμου, είχαν ζήσει επί είκοσι πέντε χρόνια όχι σαν σεβαστοί συνταξιούχοι, αλλά σαν διωγμένοι και χωρίς πατρίδα, νομίζω πως αυτό δεν μας έδινε ηθικές βάσεις για να τους δικάσουμε. Αυτή είναι μια διαλεκτική που τη χρησιμοποιούσε πολύ καλά ο Ανατόλ Φρανς, αλλά που ήταν απρόσιτη στη χώρα μας. Κατά τον Ανατόλ Φρανς, το χτεσινό θύμα παύει να έχει δίκιο από τη στιγμή που ο μανδύας του δημίου ντύνει το κορμί του. Και το αντίθετο. Στις βιογραφίες όμως της επαναστατικής εποχής μας αν, όταν έπαψα να είμαι πουλάρι, με χρησιμοποίησαν επί ένα χρόνο για ιππασία, τότε σε όλη μου τη ζωή θα με λένε άλογο, κι ας κάνω από καιρό τον αμαξά.

Από αυτές τις δυο ανήμπορες μούμιες ξεχώριζε ο συνταγματάρχης Κωνσταντίν Κωνσταντίνοβιτς Γιάσεβιτς. Ήταν φανερό πως γι' αυτόν ο αγώνας κατά των μπολσεβίκων δεν είχε τελειώσει με τον τερματισμό του εμφυλίου πολέμου. Ποτέ δεν μου είπε με ποιο τρόπο, πώς και που κατάφερνε να αγωνίζεται, μου φαίνεται όμως πως ακόμα και στο κελί ένιωθε σαν να βρισκόταν σε παράταξη μάχης.

Μέσα στο χάος των διαφόρων συγκεχυμένων ιδεών και απόψεων που κυριαρχούσαν στο μυαλό των περισσοτέρων από μας, εκείνος ήταν φανερό πως είχε καθαρή και σαφή γνώμη για τον κόσμο που μας περιέβαλλε, και η ξεκάθαρη θέση του απέναντι στη ζωή τον βοηθούσε να διατηρεί το σώμα του γερό, ακμαίο και ευκίνητο. Δεν θα ήταν κάτω από εξήντα χρονών, το κεφάλι του ήταν τελείως φαλακρό, είχε κιόλας περάσει από την ανάκριση (περίμενε την καταδίκη του, όπως όλοι μας), δεν λάβαινε καμιά βοήθεια από πουθενά, κι όμως το δέρμα του διατηρούνταν νεανικό και ροδαλό, και ήταν ο μόνος στο κελί που έκανε πρωινή γυμναστική και έριχνε στο σώμα του νερό από τη βρύση (ενώ εμείς προσπαθούσαμε να κάνουμε οικονομία στις θερμίδες του συσσιτίου). Όταν ελευθερωνόταν για λίγο ο διάδρομος ανάμεσα στα ξυλοκρέβατα, δεν έχανε στιγμή και άρχιζε να βηματίζει σ' αυτά τα πέντε – έξι μέτρα, με βήμα ρυθμικό και με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος, ενώ το προφίλ του διαγραφόταν αδρά και τα φωτεινά, νεανικά μάτια του ατενίζανε κάτι πέρα από τους τοίχους.

Και ακριβώς επειδή εμείς οι άλλοι απορούσαμε γι' αυτά που μας συνέβαιναν, ενώ για εκείνον δεν γινόταν τίποτα διαφορετικό από ό,τι περίμενε, γι' αυτό ήταν εντελώς απομονωμένος μέσα στο κελί.

Μόνο ύστερα από ένα χρόνο μπόρεσα να κρίνω τη στάση του στη φυλακή: βρισκόμουν και πάλι στο Μπουτύρκι, και σ' ένα από τα ίδια εκείνα εβδομήντα κελιά αντάμωσα μερικούς νεαρούς συγκατηγορούμενους του Γιάσεβιτς, που είχαν ήδη καταδικαστεί σε ποινές δέκα ως δεκαπέντε χρόνων. Για κάποιο λόγο, αυτοί οι νέοι είχαν στα χέρια τους την

καταδικαστική απόφαση όλης της ομάδας τους, δακτυλογραφημένη σε τσιγαρόχαρτο. Πρώτος στον κατάλογο ήταν ο Γιάσεβιτς και η ποινή του ήταν: τουφεκισμός. Αυτό λοιπόν έβλεπε, αυτό προέβλεπε κοιτάζοντας πέρα από τους τοίχους με τα αγέραστα μάτια του, καθώς βηματίζε πέρα – δώθε από το τραπέζι ως την πόρτα! Αλλά η ακλόνητη πεποίθηση ότι ακολούθησε τον σωστό δρόμο στη ζωή του του έδινε ασυνήθιστη δύναμη.

Ανάμεσα στους εμικρέδες βρισκόταν και ένας συνομήλικός μου, ο Ιγκόρ Τρόνκο. Γίναμε φίλοι. Και οι δυο ήμαστε αδυνατισμένοι, αποστεγνωμένοι, κυριολεκτικά πετσι και κόκαλο, με γκριζοκίτρινο δέρμα. (Γιατί, στ' αλήθεια, είχαμε καταντήσει έτσι; Νομίζω από ψυχική σύγχυση). Λιπόσαρκοι, ψιλόλιγνοι, κλονιζόμενοι από το φύσημα του καλοκαιρινού αέρα στις αυλές περιπάτου του Μπουτύρκι, περπατούσαμε δίπλα – δίπλα με το επιφυλακτικό βάδισμα των γέρων και συζητούσαμε για τις παράλληλες ζωές μας.

Είχαμε γεννηθεί τον ίδιο χρόνο στη Νότια Ρωσία. Βυζαίναμε ακόμα και οι δυο μας, όταν η μοίρα έχωσε το χέρι στον φθαρμένο της σάκο κι έβγαλε από μέσα για μένα ένα κοντό αχυράκι και για εκείνον ένα μακρύ. Έτσι εκείνος βρέθηκε πέρα από τις θάλασσες, μ' όλο που ο «Λευκοφρουρός» πατέρας του ήταν ένας απένταρος τηλεγραφετής.

Παρουσίαζε μεγάλο ενδιαφέρον για μένα να φαντάζομαι, μέσα από τη ζωή του, όλη την ίδια γενιά των εμικρέδων συμπατριωτών μου. Είχαν μεγαλώσει με καλή οικογενειακή επίβλεψη, παρά τα πολύ μέτρια, ή και πενιχρά εισοδήματα των γονέων τους. Είχαν πάρει όλοι τους θαυμάσια ανατροφή και, στο μέτρο του δυνατού, καλή μόρφωση. Είχαν μεγαλώσει χωρίς να γνωρίσουν τον φόβο και την καταπίεση, μ' όλο που το βάρος των λευκών οργανώσεων τους πίεζε ώσπου να ενηλικιωθούν. Είχαν μεγαλώσει χωρίς να τους αγγίξουν τα ελαττώματα του αιώνα, που κυριαρχούσαν σε όλη την ευρωπαϊκή νεολαία (υψηλό ποσοστό εγκληματικότητας, επιπολαιότητας, έλλειψη πνευματικότητας, αλόγιστη σπατάλη της ζωής), κι αυτό γιατί ζούσαν συνέχεια κάτω από τον ίσκιο της απερίγραπτης οικογενειακής τους δυστυχίας. Σε όλες τις χώρες, όπου κι αν μεγάλωναν, πατρίδα τους θεωρούσαν τη Ρωσία. Η πνευματική τους ανατροφή γινόταν με τη ρωσική λογοτεχνία, που την αγαπούσαν ακόμα περισσότερο, γιατί σ' αυτήν σταματούσε η πατρίδα τους, αφού η πρώτη φυσική τους πατρίδα δεν βρισκόταν πια από πίσω της. Ο σύγχρονος έντυπος λόγος ήταν πολύ πιο πλατιά και πιο εύκολα προσιτός σε εκείνους παρά σε μας, αλλά από τις σοβιετικές εκδόσεις λίγες μόνο έφταναν στα χέρια τους και αυτή την έλλειψη την ένιωθαν πολύ βαθιά, επειδή τους φαινόταν πως ακριβώς γι' αυτό δεν μπορούσαν να καταλάβουν το κυριότερο, το πιο ιδανικό και το πιο ωραίο για τη Σοβιετική Ρωσία, και πως εκείνα που έφταναν σ' αυτούς ήταν διαστρεβλωμένα, απατηλά και ανεπαρκή.

Οι αντιλήψεις τους για την πραγματική μας ζωή ήταν πολύ συγκεχυμένες, μα νοσταλγούσαν τόσο πολύ την πατρίδα, ώστε αν τους καλούσαν το 1941, θα κατατάσσονταν όλοι ομαδικά στον Κόκκινο Στρατό και θα τους φαινόταν πιο γλυκός ο θάνατος παρά η ζωή.

Στα είκοσι πέντε με είκοσι επτά χρόνια τους αυτοί οι νέοι είχαν ήδη διαμορφώσει και υπερασπίζανε ορισμένες απόψεις, που δεν συνέπιπταν με τις ιδέες των παλιών στρατηγών και πολιτικών. Έτσι και τα μέλη της ομάδας του Ιγκόρ ήταν «αντι-απριριστές» και διακήρυσσαν πως αφού δεν είχαν σηκώσει μαζί με την πατρίδα όλο το περίπλοκο βάρος των τελευταίων δεκαετιών, κανείς τους δεν είχε δικαίωμα να αποφασίσει τίποτα για το μέλλον της Ρωσίας, ούτε καν να κάνει καμιά πρόταση, αλλά έπρεπε να πάνε όλοι και να προσφέρουν τις δυνάμεις τους γι' αυτό που θα αποφάσιζε ο λαός.

Περάσαμε ατέλειωτες ώρες ξαπλωμένοι δίπλα – δίπλα στα ξυλοκρέβατα. Έμαθα όσα μπορούσα για τον κόσμο του, κι αυτή η συνάντηση μου αποκάλυψε (και αργότερα άλλες συναντήσεις μου το επιβεβαίωσαν) πως η απομάκρυνση από τη χώρα μας μιας σημαντικής μερίδας πνευματικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, μας στέρησε από ένα μεγάλο και σημαντικό κλάδο της ρωσικής κουλτούρας. Και κατάλαβα πως όποιος αγαπά πραγματικά την κουλτούρα μας, θα πρέπει να προσπαθήσει να ενώσει αυτούς τους δυο κλάδους – της μητρόπολης και του εξωτερικού. Τότε μόνο η ρωσική κουλτούρα θα φτάσει στην πληρότητά της, τότε μόνο θα αποδείξει την ικανότητά της να αναπτύσσεται ανεμπόδιστα.

Ονειρεύομαι να ζήσω ως εκείνη τη μέρα.

Ο άνθρωπος είναι αδύνατος, πολύ αδύνατος. Στο τέλος και οι πιο πεισματάρηδες από μας ζητούσαν συγχώρεση εκείνη την άνοιξη, ήταν έτοιμοι να κάνουν πολλές υποχωρήσεις, φτάνη να τους χαρίζανε ένα κομματάκι ζωής ακόμα. Κυκλοφορούσε το εξής ανέκδοτο: «Την τελευταία σας λέξη, κατηγορούμενε!» «Παρακαλώ να με στείλουν οπουδήποτε, φτάνει να υπάρχει εκεί σοβιετική εξουσία! Και ήλιος...» Δεν υπάρχει, βέβαια φόβος να στερηθούμε τη σοβιετική εξουσία, υπήρχε όμως φόβος να στερηθούμε τον ήλιο... Κανείς δεν ήθελε να βρεθεί πέρα από τον Πολικό κύκλο, όπου έκαναν θραύση το σκορβούτο και η δυστροφία. Εκείνο τον καιρό έδινε κι έπαιρνε στα κελιά ο μύθος για την περιοχή του Αλτάι. Οι λιγοστοί που είχαν πάει κάποτε εκεί, και κυρίως εκείνοι που δεν είχαν πάει ποτέ, ενέπνεεαν στους συγκρατούμενούς τους μελωδικά όνειρα: Τι θαυμάσια χώρα το Αλτάι! Τεράστιες εκτάσεις στη Σιβηρία και κλίμα γλυκό! Όχθες γεμάτες σιτάρι και ποτάμια από μέλι! Στέππα και βουνό! Κοπάδια πρόβατα, άφθονο κυνήγι, ψάρια! Μεγάλα πλούσια χωριά...¹⁶¹

Αχ, να μπορούσε να κρυφτή κανείς σ' εκείνη τη γαλήνη! Ν' ακούει το καθαρό λάλημα του πετεινού ν' αντηχεί δυνατά σ' έναν όχι μολυσμένο αέρα! Να χαϊδέψει την καλοσυνάτη σοβαρή μουσούδα ενός αλόγου! Κι ας πάνε στον διάβολο όλα τα μεγάλα προβλήματα, ας σπάσει κάποιος άλλος, κάποιος πιο κουτός, το κεφάλι του πάνω σ' αυτά. Εκεί θα ξαποστάσεις από το υβρεολόγιο των ανακριτών, από το ανιαρό ξετύλιγμα όλης σου της ζωής, από τον βρόντο των κλειδαριών της φυλακής, από την πνιγερή

ατμόσφαιρα του κελιού. Έχουμε μόνο μια ζωή, πολύ μικρή, πολύ σύντομη! Και εμείς τη στήνουμε εγκληματικά μπροστά στα πολυβόλα και τη χώνουμε, αυτή την άσπιλη ζωή, μέσα στο βρωμερό καζάνι της πολιτικής. Εκεί, στο Αλτάι, θα έμενα ευχαρίστως στην πιο χαμηλοτάβανη και σκοτεινή καλύβα, στην άκρη ενός χωριού, κοντά στο δάσος. Και θα πήγαινα στο δάσος, όχι για να μαζέψω ξερόκλαδα ή μανιτάρια, αλλά έτσι, χωρίς κανένα σκοπό, και θ' αγκάλιαζα δυο κορμούς δέντρων: φίλοι μου, δεν θέλω τίποτε άλλο παρά να είμαι κοντά σας!

Και η ίδια εκείνη άνοιξη διαλαλούσε την ευσπλαχνία: ήταν η άνοιξη που είχε δει το τέλος ενός τόσο τεράστιου πολέμου! Εμείς, οι κρατούμενοι, βλέπαμε πως ήμαστε εκατομμύρια, και πως ακόμα περισσότερα εκατομμύρια μας υποδέχονταν στα στρατόπεδα. Δεν ήταν δυνατό ν' αφήνανε τόσο κόσμο στις φυλακές μετά τη μεγαλύτερη παγκόσμια νίκη! Έτσι μας κρατούν, για να μας φοβερίσουν και για να το θυμόμαστε καλύτερα! Θα δοθεί φυσικά πλατιά αμνηστία και γρήγορα θα μας αφήσουν όλους ελεύθερους. Κάποιος μάλιστα ορκιζόταν πως διάβασε ο ίδιος σε μian εφημερίδα ότι ο Στάλιν, απαντώντας σε κάποιον Αμερικανό δημοσιογράφο (πως τον λέγανε; – δεν θυμάμαι...), είπε πως στην χώρα μας θα δοθεί μετά τον πόλεμο μια τέτοια αμνηστία που δεν την έχει ξαναδεί ο κόσμος. Σε κάποιον άλλο Ο ΙΔΙΟΣ ο ανακριτής είχε πει πολύ σοβαρά πως θα δοθεί γενική αμνηστία. (Αυτές οι φήμες εξυπηρετούσαν την ανάκριση, γιατί εξασθένηζαν τη θέλησή μας: άει στο καλό, ας υπογράψουμε, έτσι κι αλλιώς δεν θα μένουμε για πολύ μέσα).

Αλλά και για την ευσπλαχνία χρειάζεται μυαλό. Αυτό ισχύει για όλη μας την ιστορία και θα ισχύει για πολύ καιρό ακόμα.

Δεν ακούγαμε τους λίγους νηφάλιους ανάμεσά μας, που κακομελετούσαν λέγοντας πως σε ολόκληρο το τελευταίο τέταρτο του αιώνα δεν δόθηκε ποτέ αμνηστία στους πολιτικούς κρατούμενους, και ούτε θα δοθεί ποτέ.

Στο κελί, βρισκόταν πάντα ένας «γνώστης», δηλαδή ένας από αυτούς που «καρφώνανε», ο οποίος πεταγόταν τότε και απαντούσε: «Μα το 1927, στη δέκατη επέτειο της Οκτωβριανής Επανάστασης, είχαν αδειάσει όλες τις φυλακές, και είχαν κρεμάσει άσπρες σημαίες απ' έξω!» Αυτό το συνταρακτικό θέαμα από άσπρες σημαίες έξω από τις φυλακές – γιατί άσπρες; – συγκινούσε ιδιαίτερα τις καρδιές μας¹⁶². Γυρίζαμε τις πλάτες σε όλους τους λογικούς ανάμεσά μας, που μας εξηγούσαν πως γι' αυτό βρισκόμαστε μέσα κατά εκατομμύρια, επειδή τελείωσε ο πόλεμος: στο μέτωπο δεν έχουν πια την ανάγκη μας, ενώ στα μετόπισθεν είμαστε επικίνδυνοι και στα έργα που κατασκευάζονται στις μακρινές περιοχές δεν θα μπει στη θέση του ούτε ένα τούβλο χωρίς εμάς. (Δεν μας έφτανε η αυταπάτηση για να εμβραθύνουμε στους υπολογισμούς του Στάλιν, που ίσως είχαν γίνει όχι από κακία, αλλά για οικονομικούς λόγους: ποιος από τους απολυθέντες από τον στρατό θα ήθελε να εγκαταλείψει τώρα την οικογένειά του, το σπίτι του, και να πάει στον Κολύμα, στη Βορκούτα, στη Σιβηρία, όπου δεν υπήρχαν ούτε δρόμοι, ούτε σπίτια; Έτσι, δουλειά της Υπηρεσίας Κρατικού Σχεδίου ήταν να δώση στο Υπουργείο Εσωτερικών τους αριθμούς: πόσους να συλλάβουν). Αμνηστία! Περιμέναμε και

λαχταρούσαμε μια μεγαλόψυχη και πλατιά Αμνηστία! Και σου λένε πως στην Αγγλία δίνουν αμνηστία κάθε επέτειο της στέψης, δηλαδή κάθε χρόνο!

Είχε δοθεί αμνηστία σε πολλούς πολιτικούς κρατουμένους και τη μέρα της τριακοσιοστής επετείου της δυναστείας των Ρομανώφ. Ήταν λοιπόν δυνατό, ύστερα από μια νίκη από αυτές που σημειώνονται μόνο μια φορά σε κάθε αιώνα, ή μάλλον ακόμα πιο σπάνια, η κυβέρνηση του Στάλιν να δειχνόταν τόσο ταπεινά εκδικητική και να θυμόταν κάθε στραβοπάτημα, κάθε γλίστρημα του κάθε μικρού υπηκόου της;...

Η αλήθεια είναι πολύ απλή, αλλά πρέπει να την καταλάβεις πάνω στο τομάρι σου: ευλογημένες στους πολέμους δεν είναι οι νίκες, αλλά οι ήττες! Οι νίκες χρειάζονται στις κυβερνήσεις, ενώ οι ήττες χρειάζονται στους λαούς. Ύστερα από μια νίκη, ζητάς κι άλλη νίκη, ενώ ύστερα από μίαν ήττα ζητάς την απελευθέρωση – και συνήθως την πετυχαίνεις. Οι ήττες χρειάζονται στους λαούς, όπως τα βάσανα και οι συμφορές χρειάζονται σε μεμονωμένους ανθρώπους: σε αναγκάζουν να εμβαθύνεις στην εσωτερική σου ζωή, και να ανυψωθείς πνευματικά.

Η νίκη της Πολτάβας¹⁶³ στάθηκε ατυχία για τη Ρωσία, γιατί έσυρε πίσω της δυο αιώνες μεγάλης έντασης, καταστροφών, δουλείας και αλλεπάλληλων καινούργιων πολέμων.

Η ήττα της Πολτάβας ήταν σωτήρια για τους Σουηδούς: χάνοντας την όρεξή τους για τον πόλεμο, οι Σουηδοί έγιναν το πιο ανθηρό και το πιο ελεύθερο έθνος της Ευρώπης¹⁶⁴.

Συνηθίσαμε τόσο πολύ να περηφανευόμαστε για τη νίκη μας κατά του Ναπολέοντα, ώστε ξεχνάμε κάτι: ακριβώς εξαιτίας αυτής της νίκης η απελευθέρωση των χωρικών δεν έγινε μισό αιώνα νωρίτερα, και αυτή η νίκη έδωσε τη δυνατότητα στον ενισχυμένο θρόνο να κατατροπώσει τους Δεκεμβριστές. (Ενώ η γαλλική κατοχή δεν ήταν κάτι πραγματικό για τη Ρωσία). Όμως ο Κριμαϊκός, ο Ιαπωνικός, και ο Γερμανικός πόλεμος¹⁶⁵ μας έφεραν ελευθερία και επαναστάσεις.

Εκείνη την άνοιξη πιστεύαμε στην αμνηστία, αλλά σ' αυτό δεν δείχναμε καμιά πρωτοτυπία. Όταν κουβεντιάζει κανείς με παλιούς κρατούμενους, διαπιστώνει σιγά – σιγά πως η λαχτάρα για ευσπλαχνία και η πίστη στην ευσπλαχνία, δεν εγκαταλείπουν ποτέ τους τοίχους της φυλακής. Τη μια δεκαετηρίδα μετά την άλλη οι διάφοροι χείμαρροι των κρατουμένων περίμεναν πάντα πότε μίαν αμνηστία, πότε έναν καινούργιο Κώδικα και πότε μια γενική αναθεώρηση όλων των υποθέσεων (και οι φήμες αυτές υποδαυλιζόνταν πάντα με επιδέξια περίσκεψη από τα Όργανα). Σε πόσα γεγονότα δεν τοποθετούσε η φαντασία των κρατουμένων αυτή την αναμενόμενη κάθοδο του αγγέλου της ελευθερίας: σε κάθε επέτειο της Οκτωβριανής Επανάστασης που ο αριθμός της έληγε σε 5 ή σε 0, στις επετείους του Λένιν και στις μέρες της Νίκης, στη μέρα του Κόκκινου Στρατού ή στη μέρα της Παρισινής Κομμούνας, σε κάθε νέα σύνοδο της Πανρωσικής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής, στο τέλος κάθε

πενταετούς σχεδίου, σε κάθε ολομέλεια του Ανωτάτου Δικαστηρίου! Και όσο πιο πολλοί ήταν οι κρατούμενοι, όσο πιο ομηρικοί σε έκταση και πιο ορμητικοί ήταν οι χείμαρροι, τόσο περισσότερο γεννούσαν όχι νηφαλιότητα, αλλά πίστη στην αμνηστία.

Όλες τις πηγές του φωτός μπορεί να τις συγκρίνεις στον ένα ή στον άλλον βαθμό με τον Ήλιο. Ο Ήλιος όμως δεν συγκρίνεται με τίποτα. Με τον ίδιο τρόπο και όλες οι αναμονές στον κόσμο μπορούν να συγκριθούν με την αναμονή της αμνηστίας, ενώ η αναμονή της αμνηστίας δεν συγκρίνεται με τίποτα.

Την άνοιξη του 1945 ρωτούσαν πρώτα από όλα κάθε καινούργιο που έφερναν στο κελί: τι είχε ακούσει για την αμνηστία; Κι αν έπαιρναν δυο – τρεις από το κελί ΜΑΖΙ ΜΕ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΤΟΥΣ, οι «γνώστες» συγκρίνανε αμέσως τις ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ τους και έβγαζαν το συμπέρασμα πως ήταν από τις πιο ελαφρές, και φυσικά τους πήραν για να τους αφήσουν ελεύθερους. Άρχισε! Στα αποχωρητήρια και στα λουτρά, σ' αυτά τα δύο ταχυδρομεία των κρατουμένων, τα στελέχη μας έψαχναν αμέσως να βρουν τίποτα ίχνη ή σημειώσεις για την αμνηστία. Και ξαφνικά, στις αρχές Ιουλίου, στον περιβόητο λιλά προθάλαμο της εξόδου των λουτρών του Μπουτύρκι, διαβάσαμε γραμμένη με σαπούνι πάνω στο λιλά πλακάκι, μια τεράστια προφητεία, πολύ ψηλότερα από τα κεφάλια μας (είχαν ανεβεί λοιπόν ο ένας στους ώμους του άλλου, για ν' αργήσουν να τη σβήσουν):

«Ουρρά!! Αμνηστία στις 17 Ιουλίου!»¹⁶⁶.

Τι αγαλλίαση που νιώσαμε! («Αν δεν το ήξεραν σίγουρα, δεν θα το έγραφαν!») Όσα χτυπούν, πάλλουν και κυλούν μέσα στο σώμα μας, όλα σταματούν από τον χτύπο της χαράς, πως τώρα θ' ανοίξει η πόρτα...

Αλλά ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΣΠΛΑΧΝΙΑ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΜΥΑΛΟ...

Στα μέσα Ιουλίου ο επόπτης του διαδρόμου έστειλε ένα γέρο από το κελί μας να πλύνει το αποχωρητήριο και εκεί τον ρώτησε εμπιστευτικά (δεν θα τολμούσε να το κάνει μπροστά σε μάρτυρες), κοιτάζοντας συμπονετικά το ψαρό κεφάλι του: «Με ποιο άρθρο, παππού;» – «Με το πενήντα οκτώ!» χάρηκε ο γέρος, που στο σπίτι του τον έκλαιγαν κιόλας τρεις γενιές. «Δεν σε παίρνει...» αναστέναξε ο επόπτης. Βλακείες! έβγαλαν το συμπέρασμα στο κελί, ο επόπτης είναι απλούστατα αγράμματος.

Στο ίδιο κελί ήταν κι ένας νεαρός από το Κίεβο, ο Βαλεντίν (δεν θυμάμαι το επίθετό του), με μεγάλα γυναικεία όμορφα μάτια, τρομοκρατημένος από την ανάκριση. Είχε, χωρίς αμφιβολία, προφητικές ικανότητες, πράγμα που ίσως να οφειλόταν στην υπερδιέγερση που τον είχε κυριεύσει. Πότε – πότε, κάνοντας το πρωί μια βόλτα στο κελί, αυτός ο νέος έδειχνε με το δάχτυλο: σήμερα θα πάρουν εσένα και σένα, το είδα στο όνειρό μου. Και τους έπαιρναν! Αυτούς ακριβώς! Η ψυχή των κρατουμένων στρέφεται τόσο πολύ προς τον μυστικισμό, ώστε δέχεται τις προφητείες, χωρίς σχεδόν να απορεί.

Στις 27 Ιουλίου ο Βαλεντίν με πλησίασε: «Αλεξάντρ! Σήμερα εσύ και εγώ.» Και μου διηγήθηκε το όνειρό του, που είχε όλες τις ιδιότητες ενός ονείρου της φυλακής: ένα γεφυράκι πάνω από θολό ποταμάκι, ένας σταυρός. Αρχισα να ετοιμάζομαι, και δεν είχα άδικο. Μετά το βραστό νερό που μας μοίρασαν το πρωί, καλέσανε αυτόν και μένα. Το κελί μάς ξεπροβόδισε με θορυβώδεις ευχές, πολλοί ισχυρίζονταν πως μας αφήνουν ελεύθερους (αυτό το συμπέρασμα έβγαινε από τη συγκριτική εξέταση των ελαφρών υποθέσεών μας).

Μπορεί να μην το πιστεύεις ειλικρινά, να μην επιτρέπεις στον εαυτό σου να το πιστεύει, μπορεί να αντιστέκεσαι στις κοροϊδίες, αλλά η πυρωμένη τανάλια, λες και δεν υπάρχει πιο φλογισμένο πράγμα στον κόσμο, κάνει ξαφνικά την ψυχή σου να μαλακώσει: κι αν είναι αλήθεια;...

Μας μάζεψαν καμιά εικοσαριά από διάφορα κελιά και μας πήγαν πρώτα στα λουτρά (σε κάθε αλλαγή της ζωής του ο κρατούμενος πρέπει να περάσει πρώτα από το λουτρό). Μείναμε εκεί μια – μιάμιση ώρα κι είχαμε καιρό ν' ανταλλάξουμε εικασίες και σκέψεις. Έπειτα, αχνισμένους και χουζουρλήδες όπως ήμαστε, μας πέρασαν από τον σμαραγδένιο κηπάκο της εσωτερικής αυλής του Μπουτύρκι, όπου τα πουλιά σε ξεκούφαιναν με τις φωνές τους (μάλλον θα ήταν σπουργίτια) και το πράσινο των δέντρων φαινόταν ανυπόφορα χτυπητό στο ασυνήθιστο μάτι μας. Ποτέ τα μάτια μου δεν δέχονταν με τόση απληστία την πρασινάδα των φύλλων, όπως εκείνη την άνοιξη! Και δεν είδα σε όλη μου τη ζωή τίποτα που να βρίσκεται πιο κοντά στον παράδεισο όσο εκείνος ο κηπάκος του Μπουτύρκι, που για να διασχίσεις τον ασφαλτοστρωμένο του δρομάκο δεν χρειαζόντουσαν πάνω από τριάντα δευτερόλεπτα!¹⁶⁷

Μας οδήγησαν στον σταθμό του Μπουτύρκι (χώρος όπου γινόταν η άφιξη και η αναχώρηση των κρατουμένων· η ονομασία του ήταν πολύ πετυχημένη και, άλλωστε, το κύριο χολ του θυμίζει πολύ έναν καλό σταθμό) και μας έβαλαν όλους σ' ένα μεγάλο και ευρύχωρο κουτί. Εκεί υπήρχε μισοσκόταδο, αλλά ο αέρας ήταν καθαρός και δροσερός. Το μοναδικό του παραθυράκι βρισκόταν ψηλά και δεν είχε φίμωτρο. Το παραθυράκι έβλεπε σ' εκείνο τον ηλιόλουστο κηπάκο κι από τον ανοιχτό φεγγίτη μάς ξεκούφανε το κελάηδημα των πουλιών. Επίσης έξω από τον φεγγίτη σάλευε ένα καταπράσινο κλαράκι, τάζοντάς μας την ελευθερία και το σπίτι μας. (Προσέξτε! Ποτέ δεν είχαμε βρεθεί σ' ένα τόσο καλό κουτί! Κι αυτό δεν ήταν τυχαίο!)

Όλοι μας εξαρτιόμαστε από την ΟΣΟ¹⁶⁸. Και, όπως φαινόταν, όλοι μας βρισκόμαστε μέσα για το τίποτα.

Τρεις ώρες δεν μας ενόχλησε κανείς, κανείς δεν άνοιξε την πόρτα. Περπατούσαμε, περπατούσαμε συνέχεια μέσα στο κουτί και έπειτα, αποκαμωμένοι, καθόμαστε στους πέτρινους πάγκους. Και το κλαρί μας έγνεφε ολοένα, μας έγνεφε έξω από τον φεγγίτη και τα σπουργίτια φλυαρούσαν διαβολεμένα.

Ξαφνικά βρόντησε η πόρτα και κάλεσαν έναν από μας, ένα ήρεμο λογιστή

καμιά τριανταπενταριά χρονών. Βγήκε. Κλείδωσαν την πόρτα. Εμείς βαλθήκαμε να βηματίζουμε σαν τρελοί μέσα στο κουτί μας. Φλεγόμαστε από ανυπομονησία.

Πάλι ο κρότος. Καλέσανε έναν άλλο και ξανάφεραν τον πρώτο μέσα. Όλοι μας χιμήξαμε πάνω του. Μα δεν ήταν εκείνος! Η ζωή στο πρόσωπό του είχε σταματήσει. Τα ανοιγμένα διάπλατα μάτια του δεν έβλεπαν. Με αβέβαιες κινήσεις, μετακινιόταν διστακτικά στο λείο πάτωμα του κουτιού. Μήπως είχε πάθει διάσειση; Μήπως του είχαν δώσει καμιά με τη σανίδα του σιδερώματος;

Τι; Τι; – τον ρωτούσαμε με χτυποκάρδι. (Αν δεν ερχόταν από την ηλεκτρική καρέκλα, ήταν σίγουρο πως του είχαν απαγγείλει την καταδίκη του σε θάνατο). Με φωνή που ακουγόταν σαν να ερχόταν από τα έγκατα του σύμπαντος, ο λογιστής μόλις μπόρεσε να βγάλει από το στόμα του:

–Πέντε!! Χρόνια!!!

Και πάλι βρόντησε η πόρτα – γύριζαν τόσο γρήγορα, σαν να τους πήγαιναν για εύκολη ανάγκη στο αποχωρητήριο. Αυτός γύρισε λάμποντας ολόκληρος. Φαίνεται πως θα τον άφηναν ελεύθερο.

–Λοιπόν; Λοιπόν; – τον τριγυρίσαμε με αναζωογονημένη την ελπίδα. Εκείνος άρχισε να κουνάει το χέρι του πνιγμένος στα γέλια:

–Δεκαπέντε χρόνια!

Αυτό πια ήταν τόσο παράλογο, ώστε δεν μπορούσες να το πιστέψεις αμέσως.

7 ΣΤΟ ΜΗΧΑΝΟΣΤΑΣΙΟ

Στο κουτί δίπλα στον «σταθμό» του Μπουτύρκι, γνωστό σαν κουτί για ψάξιμο (εκεί έκαναν έρευνα στους νεοφερμένους, και ήταν τόσο απλόχωρο, ώστε επέτρεπε σε πέντε – έξι φύλακες να ψάχνουν ταυτόχρονα ως είκοσι «ζεκ» – κρατουμένους), δεν βρισκόταν τώρα κανείς. Τα χοντροφτιαγμένα τραπέζια του ψαξίματος ήταν άδεια και, πλάι στο φως μιας λάμπας, καθόταν σ' ένα τραπεζάκι ένας καλοβαλμένος μελαχρινός ταγματάρχης της Νι-Κα-Βε-Ντε. Υπομονετική βαριεστημάρα, να τι εξέφραζε κυρίως το πρόσωπό του. Έχανε άδικα τον καιρό του, καθώς του έφερναν και του έπαιρναν έναν – έναν τους «ζεκ». Οι υπογραφές θα έπρεπε να μαζευτούν πολύ γρηγορότερα.

Μου έδειξε το σκαμνάκι αντίκρυ στο γραφείο του και με ρώτησε πως λέγομαι. Δεξιά κι αριστερά από το μελανοδοχείο, μπροστά του, βρισκόνταν μικρές στοίβες από άσπρα όμοια χαρτάκια, σε μέγεθος μισής δακτυλογραφημένης κόλλας – στο μέγεθος που χρησιμοποιούν για να δώσουν στοιχεία για τη θέρμανση στον διαχειριστή του σπιτιού, και στις διάφορες υπηρεσίες σαν εξουσιοδότηση για την αγορά υλικών γραφείου. Αφού ξεφύλλισε τη δεξιά στοίβα, ο ταγματάρχης βρήκε το χαρτί που με αφορούσε. Το έβγαλε, το διάβασε αδιάφορα και γρήγορα (κατάλαβα πως είχα αρπάξει οκτώ χρόνια) κι άρχισε αμέσως να γράφει με το στυλό του από πίσω πως η απόφαση μου κοινοποιήθηκε την τάδε του μηνός.

Η καρδιά μου δεν χτύπησε ούτε μισό χτύπο παραπάνω – τόσο συνηθισμένα μου φάνηκαν όλα αυτά. Ήταν δυνατό αυτή να είναι η καταδίκη μου, αυτή να είναι η αποφασιστική στροφή της ζωής μου; Ήθελα να συγκινηθώ, ήθελα να τη ζήσω αυτή τη στιγμή, αλλά δεν μπορούσα με κανένα τρόπο. Ο ταγματάρχης έσπρωξε κιόλας μπροστά μου το χαρτάκι με την ανάποδη πλευρά του. Και ο μαθητικός κονδυλοφόρος των επτά καπικιών, με τη χαλασμένη πέννα, και με το σκουπιδάκι που είχε μαζέψει από το μελανοδοχείο κολλημένο πάνω της, βρισκόταν κιόλας μπροστά μου.

–Όχι, πρέπει να το διαβάσω μόνος μου.

–Λέτε να σας κοροϊδεύω; απάντησε τεμπέλικα ο ταγματάρχης. Διάβασέ το λοιπόν.

Κι άφησε απρόθυμα το χαρτάκι από το χέρι του. Εγώ το αναποδογύρισα κι άρχισα επίτηδες να το μελετώ αργά – αργά, όχι μάλιστα λέξη προς λέξη, αλλά γράμμα προς γράμμα. Ήταν γραμμένο στη μηχανή, μπροστά μου όμως δεν βρισκόταν το πρωτότυπο, αλλά ένα αντίγραφο:

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

αποφάσεως της ΟΣΟ της Νι-Κα-Βε-Ντε της ΕΣΣΔ, 7 Ιουλίου 1945¹⁶⁹, αριθ...

Όλα αυτά ήταν υπογραμμισμένα από κάτω με τελείες και χωρισμένα κάθετα, πάλι με

τελείες.

Εξέταση

την κατηγορία για τον τάδε (όνομα, επίθετο, έτος γεννήσεως, τόπος γεννήσεως)

Αποφάσιση

Να επιβληθεί στον τάδε (όνομα, επίθετο) για αντισοβιετική προπαγάνδα και απόπειρα δημιουργίας αντισοβιετικής οργανώσεως ποινή 8 (οκτώ) χρόνων εγκλεισμού σε αναμορφωτικό στρατόπεδο εργασίας.

Ακριβές αντίγραφο
Ο γραμματεύς

Μήπως έπρεπε απλώς να υπογράψω και να φύγω, χωρίς να μιλήσω; Έριξα μια ματιά στον ταγματάρχη μήπως μου πει τίποτα, μήπως μου εξηγήσει κάτι: Όχι, δεν είχε τέτοιο σκοπό. Έκανε κιόλας στον φύλακα νόημα με το κεφάλι να ετοιμάσει τον επόμενο.

Για να προσδώσω τουλάχιστο κάποια σοβαρότητα σ' αυτή τη στιγμή, τον ρώτησα με ύφος τραγικό:

–Μα αυτό είναι φοβερό! Οκτώ χρόνια! Τι έκανα;

Και κατάλαβα κι ο ίδιος πως τα λόγια μου αντήχησαν ψεύτικα: κανείς μας δεν ένιωθε φρίκη, ούτε εγώ, ούτε αυτός.

–Εδώ, μου έδειξε ακόμα μια φορά ο ταγματάρχης που να υπογράψω.

Υπέγραψα. Απλούστατα δεν μου κατέβαινε στο κεφάλι τι άλλο μπορούσα να κάνω.

–Τότε επιτρέψτε μου να γράψω εδώ μian αναφορά παραπόνων. Η καταδίκη μου δεν είναι δίκαιη.

–Θα ακολουθήσετε την καθορισμένη διαδικασία, μου είπε ο ταγματάρχης μηχανικά, βάζοντας το χαρτάκι μου στην αριστερή στοίβα.

–Περάστε! με πρόσταξε ο φύλακας. Και **πέρασα**.

(Αποδείχτηκε πως δεν είχα ετοιμότητα πνεύματος. Ο Γκεόργκι Τέννο, στον οποίο, είναι αλήθεια, κοινοποίησαν ένα χαρτάκι για είκοσι πέντε χρόνια, απάντησε: «Μα αυτό είναι ισόβια καταδίκη! Άλλοτε, όταν καταδίκάζαν κάποιον σε ισόβια δεσμά, χτυπούσαν τα τύμπανα, συγκαλούσαν το πλήθος. Εδώ όμως λες και σου δίνουν ένα σημείωμα για να πάρεις σαπούνι. Πάρε είκοσι πέντε χρόνια, και στρίβε».

Ο Αρνόλντ Ραπποπόρτ πήρε τον κονδυλοφόρο κι έγραψε ευδιάκριτα στην ανάποδη του χαρτιού: «Διαμαρτύρομαι κατηγορηματικά εναντίον της τρομοκρατικής και παράνομης καταδίκης μου και απαιτώ την άμεση απελευθέρωσή μου». Εκείνος που του είχε ανακοινώσει την καταδίκη, περίμενε στην αρχή υπομονετικά, όταν διάβασε όμως τη διαμαρτυρία του Ραπποπόρτ, εξοργίστηκε κι έσχισε όλο το χαρτάκι μαζί με την απόφαση.

Δεν πειράζει, η ποινή έμεινε, αφού το χαρτάκι ήταν αντίγραφο.

Η Βέρα Κορνέγιεβα περίμενε **δεκαπέντε** χρόνια κι ενθουσιάστηκε όταν είδε μόνο **πέντε** γραμμένα στο χαρτάκι. Γέλασε με το φωτεινό γέλιο της και βιάστηκε να υπογράψει, από φόβο μήπως της πάρουν πίσω το χαρτί. Ο αξιωματικός τη ρώτησε με αμφιβολία: «Μα καταλάβατε αυτό που σας διάβασα;» «Ναι, ναι, ευχαριστώ πολύ! Πέντε χρόνια σε αναμορφωτικό στρατόπεδο εργασίας!»

Στον Ούγγρο Ρόζας Γιανόσα διάβασαν στον διάδρομο την καταδίκη του σε δέκα χρόνια, χωρίς να τη μεταφράσουν. Υπέγραψε χωρίς να καταλάβει πως ήταν η καταδίκη του, και για πολύ καιρό ακόμα περίμενε να τον δικάσουν. Και μόνο αργότερα, στο στρατόπεδο, θυμήθηκε αμυδρά αυτό το επεισόδιο και κατάλαβε).

Γύρισα στο κουτί χαμογελώντας. Περίεργο πράγμα, σε κάθε λεπτό που περνούσε, γινόμουν ολοένα πιο χαρούμενος και ξαλάφρωνα. Όλοι γύριζαν με δέκα χρόνια. Το ίδιο και ο Βαλεντίν. Την πιο ελαφριά ποινή από την ομάδα μας την άρπαξε εκείνος ο απελπισμένος λογιστής (καθόταν ακόμα σαν να τα είχε χαμένα). Ύστερα από αυτόν η πιο ελαφριά ποινή ήταν η δική μου.

Μέσα στην κάψα του ήλιου, το κλαράκι εξακολουθούσε να σαλεύει στο αεράκι του Ιουλίου, έξω από το παράθυρο. Κουβεντιάζαμε ζωηρά. Τα γέλια ξεσπούσαν ολοένα πιο συχνά στο κουτί. Γελούσαμε γιατί όλα πέρασαν τόσο ομαλά, γελούσαμε με τον ταραγμένο λογιστή, γελούσαμε με τις πρωινές μας ελπίδες, γελούσαμε και με το πώς μας είχαν αποχαιρετήσει στο κελί, παραγγέλλοντάς μας να στείλουμε συνθηματικά δέματα – τέσσερις πατάτες! δυο κουλούρια! – Ναι, θα δοθεί αμνηστία! βεβαίωναν μερικοί. Μας τρομάζουν έτσι για τον τύπο, για να θυμόμαστε καλύτερα. Ο Στάλιν είπε σε κάποιον Αμερικανό δημοσιογράφο...

–Και πως τον λένε αυτόν τον δημοσιογράφο;

–Δεν ξέρω το όνομά του...

Τότε ακριβώς μας πρόσταξαν να πάρουμε τα πράγματά μας και να παραταχτούμε κατά δυάδες. Μας πέρασαν και πάλι από εκείνο τον θαυμαστό κηπάκο, καλοκαίρι. Και που λέτε πως μας πήγαν; Πάλι στο **λουτρό!**

Αυτό πια μας έκανε να ξεκαρδιστούμε στα γέλια. Βρε τους κουφιοκεφαλάκηδες! Γελώντας γδυθήκαμε, κρεμάσαμε τα ρούχα μας στα ίδια καρφιά και περάσαμε πάλι από την ίδια διαδικασία, όπως και το πρωί. Γελώντας πήραμε από μια πλάκα αηδιαστικό σαπούνι και μπήκαμε στην απλόχωρη αίθουσα, για να ξεπλύνουμε από πάνω μας τα γλέντια μας με τα κορίτσια. Πιτσιλιζόμαστε, χύναμε πάνω μας ζεστό καθαρό νερό και παίζαμε σαν παιδιά του σχολείου που πήγαν στο λουτρό μετά το τελευταίο διαγώνισμα. Νομίζω πως αυτό το καθαρτήριο, το ανακουφιστικό γέλιο, δεν ήταν νοσηρό, αλλά ζωντανή και σωτήρια άμυνα

για τον οργανισμό.

Ο Βαλεντίν μου έλεγε καθουσιαστικά και άνετα την ώρα που σκουπιζόταν:

–Δεν πειράζει, νέοι είμαστε ακόμα, θα ζήσουμε ακόμα. Το κυριότερο είναι να μη στραβοπατήσουμε τώρα. Όταν φτάσουμε στο στρατόπεδο, δεν θα λέμε ούτε λέξη σε κανένα, για να μη μας προσθέσουν κι άλλη ποινή. **Θα εργαζόμαστε τίμια και δεν θα μιλάμε, δεν θα μιλάμε.**

Και πόσο πίστευε σ' αυτό το πρόγραμμα, πόσο έλπιζε αυτό το αθώο σπυρί, το χωμένο ανάμεσα στις μυλόπετρες του Στάλιν! Πόσο ήθελα να συμφωνήσω μαζί του, να περάσω άνετα τα χρόνια της ποινής μου, και να σβήσω έπειτα από το κεφάλι μου όσα έζησα.

Άρχισα όμως να νιώθω μέσα μου: αν, για να ζήσεις, πρέπει ΝΑ ΜΗ ΖΕΙΣ, τότε τι αξία έχει η ζωή;

Δεν μπορούμε να πούμε πως η ΟΣΟ ήταν μετεπαναστατική επινόηση. Όταν η Αικατερίνη Β' καταδίκασε τον ανεπιθύμητο σ' αυτήν δημοσιογράφο Νόβικωφ, σε δεκαπέντε χρόνια, ενήργησε ακριβώς με τη μέθοδο της ΟΣΟ, αφού δεν τον πέρασε από δίκη. Όλοι οι αυτοκράτορες, σαν καλοί πατέρες, εξόριζαν κατά καιρούς τους ανεπιθύμητους, χωρίς να τους δικάζουν. Στη δεκαετία 1860–70 έγινε μια ριζική δικαστική μεταρρύθμιση. Τότε είχε αρχίσει ήδη να διαμορφώνεται, τόσο στους μονάρχες όσο και στους υπηκόους, κάτι που έμοιαζε με νομική αντίληψη για την κοινωνία. Παρ' όλα αυτά ο Κορολένκο διαπιστώνει πως στην περίοδο 1870–90 υπήρχαν περιπτώσεις επιβολής ποινών με διοικητικές και όχι με δικαστικές αποφάσεις. Αυτός ο ίδιος, μαζί με δυο φοιτητές, εκτοπίστηκε το 1876 χωρίς δίκη και ανάκριση, με εντολή του υφυπουργού Δημοσίων Κτημάτων (τυπική περίπτωση ΟΣΟ). Επίσης χωρίς δίκη εκτοπίστηκε άλλη μια φορά στο Γκλάζωφ μαζί με τον αδελφό του. Ο Κορολένκο μας αναφέρει την περίπτωση του Φιόντορ Μπογκντάν, αντιπροσώπου των αγροτών του χωριού του, ο οποίος έφτασε μέχρι τον ίδιο τον τσάρο και ύστερα εξορίστηκε, καθώς και την περίπτωση του Πιανκώφ, που αθώωθηκε από το δικαστήριο, αλλά εξορίστηκε με διαταγή του τσάρου, και μερικές άλλες παρόμοιες περιπτώσεις. Και η Βέρα Ζασούλιτς, σε μιαν επιστολή της από το εξωτερικό, εξηγούσε πως έφυγε όχι για να γλυτώσει το δικαστήριο, αλλά την έκδοση μιας διοικητικής απόφασης εναντίον της.

Έτσι αυτή η παράδοση συνεχιζόταν με διακεκομμένη γραμμή, χωρίς μεγάλη δύναμη, όπως θα ταίριαζε σε μιαν ασιατική, μισοκοιμισμένη χώρα, και όχι σε μια χώρα που προχωρούσε με άλματα προς τα εμπρός. Κι ύστερα αυτή η απροσωπία: ποιος ακριβώς ήταν η ΟΣΟ; Πότε ήταν ο τσάρος, πότε ένας νομάρχης, πότε ένας υφυπουργός. Κι έπειτα, με συγχωρείτε, αυτό δεν ήταν ευρύτητα, αφού μπορούσε κανείς να **απαριθμήσει** ονόματα και περιπτώσεις.

Η ευρύτητα άρχισε στη δεκαετία 1920–30, όταν για να παρακάμψουν τα δικαστήρια, δημιούργησαν τις **τρόικες**, που εργάζονταν **συνέχεια**. Στην αρχή μάλιστα τις επεδείκνυαν με περηφάνεια – η τρόικα της Γκεπεού! Όχι μόνο δεν έκρυβαν τα ονόματα των μελών τους, αλλά και τα ρεκλαμάρανε! Ποιος στα Σολοφκύ δεν ήξερε τη διάσημη τρόικα της Μόσχας: τον Γκλιέμπ Μπόκι, τον Βουλ, και τον Βασίλιεφ; Και, αλήθεια, τι σπουδαία λέξη: ΤΡΟΪΚΑ! Σαν ν' ακούγονταν τα κουδουνάκια των αλόγων και η κραιπάλη της αποκριάς, ενώ ταυτόχρονα υπήρχε και κάποιο μυστήριο: γιατί «τρόικα»; τι σημαίνει αυτό; Στην πραγματικότητα το δικαστήριο δεν είναι τετράδα! Η τρόικα όμως δεν είναι δικαστήριο! Μα το χειρότερο μυστήριο ήταν πως η τρόικα συνεδρίαζε χωρίς να είναι παρών ο κατηγορούμενος. Εμείς δεν ήμαστε εκεί, δεν βλέπαμε τίποτα, μας ερχόταν μόνο το χαρτάκι: υπογράψτε. Έτσι η τρόικα ήταν ακόμα πιο φοβερή κι από το επαναστατικό δικαστήριο. Προσθέστε σ' αυτό πως αργότερα απομονώθηκε, καμουφλαρίστηκε, κλειδώθηκε σ' ένα δωμάτιο και τα ονόματα των μελών της έμεναν πια μυστικά. Έτσι συνηθίσαμε στην ιδέα ότι τα μέλη της ούτε πίνουν, ούτε τρώνε, ούτε καν περιφέρονται ανάμεσα στους ανθρώπους. Και από τη στιγμή που αποσύρονται για σύσκεψη, δεν εμφανίζονται πια, αλλά μας στέλνουν μόνο τις δακτυλογραφημένες αποφάσεις. (Και αυτές μετ' επιστροφής: τέτοια έγγραφα δεν κάνει να μένουν σε ξένα χέρια).

Αυτές οι τρόικες (για κάθε ενδεχόμενο, χρησιμοποιούμε τον πληθυντικό, γιατί ποτέ δεν ξέρεις τι ακριβώς είναι μια θεότητα) ανταποκρίνονταν σε μια καινούργια επίμονη ανάγκη: να μην αφήνουν ποτέ ελεύθερο όποιον συλλαμβάνεται (ήταν δηλαδή κάτι σαν υπηρεσία τεχνικού ελέγχου της Γκεπεού: για να μη βγαίνουν στην κυκλοφορία **ελαττωματικά προϊόντα**). Έτσι, αν κάποιος αποδειχνόταν αθώος και δεν γινόταν με κανένα τρόπο να δικαστεί, τότε άρπαζε από την τρόικα το «πλην τριάντα δύο» του (απαγόρευση διαμονής σε τριάντα δύο πόλεις) ή καμιά εξορία για δυο – τρία χρονάκια και όταν γύριζε, ήταν πια σημαδεμένος για πάντα. Έτσι την επόμενη φορά θεωρούνταν «υπότροπος».

(Ας μας συγχωρέσει ο αναγνώστης: πάλι γλιστρήσαμε σ' αυτό τον δεξιό οππορτουνισμό – στην έννοια της ενοχής, δηλαδή στο αν είναι ή δεν είναι κανείς ένοχος. Και όμως μας εξήγησαν πολύ καλά πως **το θέμα δεν βρίσκεται στην προσωπική ενοχή, παρά στον κίνδυνο για την κοινωνία**: μπορείς να βάλεις μέσα και έναν αθώο, αν σου είναι ξένος κοινωνικά, και να αφήσεις ελεύθερο έναν ένοχο, αν βρίσκεται κοινωνικά κοντά σου. Ωστόσο σε μας, που δεν έχουμε νομική μόρφωση, συγχωρείται αυτό, αφού κι ο ίδιος ο Κώδικας του 1926, που σύμφωνα με τις πατρικές του οδηγίες ζήσαμε είκοσι πέντε χρόνια, έγινε αντικείμενο κριτικής για την «απαράδεκτα αστική αντιμετώπιση» και την «ανεπαρκή ταξική αντιμετώπιση» των ζητημάτων, καθώς και για «την αστική κατανομή των ποινών ανάλογα με τη βαρύτητα της πράξης»¹⁷⁰).

Αλίμονο, δεν θα πέσει σε μας ο κλήρος να συγγράψουμε τη συναρπαστική ιστορία αυτού του Οργάνου: Πώς μεταμορφώθηκαν οι τρόικες σε ΟΣΟ; Πότε άλλαξαν την ονομασία τους; Υπήρχαν ΟΣΟ στις πρωτεύουσες των νομών ή μόνο στη Μόσχα; Ποιοι από τους περήφανους μεγάλους άντρες μας έπαιρναν μέρος σ' αυτές; Πόσο συχνά και πόση ώρα συνεδρίαζαν;

Έπιναν ή δεν έπιναν τσάι στις συνεδριάσεις; Ή τι άλλο τους σερβίριζαν; Πώς γινόταν η συνεδρίαση; Τα μέλη μιλούσαν μεταξύ τους ή όχι; Δεν θα συγγράψουμε εμείς αυτή την ιστορία, γιατί δεν την ξέρουμε. Έχουμε μόνο ακουστά πως η ΟΣΟ ήταν τριαδική και μ' όλο που σήμερα μας είναι αδύνατο να κατονομάσουμε τα ένθερμα και φιλόπονα μέλη της, μας είναι ωστόσο γνωστά τα τρία όργανα, που μετείχαν σ' αυτήν με μόνιμους αντιπροσώπους (από έναν το καθένα): η Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος, το Υπουργείο Εσωτερικών και η εισαγγελία. Δεν θα μας φανεί όμως παράξενο, αν κάποτε μάθουμε πως δεν γίνονταν καθόλου συνεδριάσεις της ΟΣΟ, αλλά υπήρχε μόνο ένα επιτελείο πεπειραμένων δακτυλογράφων, που έγραφαν αποσπάσματα από ανύπαρκτες αποφάσεις κι ένας προϊστάμενος, που καθοδηγούσε τις δακτυλογράφους. Όσο για τις δακτυλογράφους, αυτές υπήρξαν πραγματικά, μπορούμε να το εγγυηθούμε!

Ως το 1924 οι τρόικες είχαν δικαίωμα να επιβάλλουν ποινές εξορίας ως τρία χρόνια, από το 1924 μπορούσαν να φορτώνουν ως πέντε χρόνια, από το 1937 έβγαζαν αποφάσεις για δέκα χρόνια και από το 1948 κοπανούσαν και τέταρτα (είκοσι πέντε χρόνια). Υπάρχουν άνθρωποι (Τσαβντάρωφ), που μας βεβαιώνουν ότι στα χρόνια του πολέμου η ΟΣΟ καταδίκασε και σε τουφεκισμό. Καθόλου παράξενο.

Μ' όλο που δεν αναφέρεται πουθενά, ούτε στο Σύνταγμα, ούτε στον Κώδικα, η ΟΣΟ αποδείχτηκε πως ήταν η πιο βολική κρεατομηχανή – όχι πεισματάρικη, χωρίς απαιτήσεις και χωρίς να έχει ανάγκη από γρασάρισμα με νόμους. Ο Κώδικας υπήρχε, αλλά η ΟΣΟ ήταν ανεξάρτητη από αυτόν, και τα κατάφερνε μια χαρά χωρίς τα διακόσια πέντε άρθρα του, χωρίς να τα χρησιμοποιεί και χωρίς να τα αναφέρει ποτέ.

Να τι έλεγαν ειρωνικά στα στρατόπεδα: για το τίποτα δεν υπάρχει δικαστήριο, υπάρχει όμως η Ειδική Επιτροπή.

Φυσικά, για ευκολία χρειαζόταν κάποιο κωδικό σύστημα, και έτσι επεξεργάστηκαν οι ίδιοι, για προσωπική τους χρήση, τα λεγόμενα κεφαλαία άρθρα (από τα κεφαλαία αρχικά γράμματα των λέξεων), που διευκόλυναν πολύ την εργασία τους (δεν υπήρχε λόγος να σπάνε το κεφάλι τους προσαρμόζοντας τις κατηγορίες σύμφωνα με τις διατυπώσεις του κώδικα).

Ο αριθμός αυτών των άρθρων ήταν τόσο περιορισμένος, ώστε μπορούσε να τα θυμάται ακόμα κι ένα παιδί (έχουμε κιόλας αναφέρει μερικά):

–ΑΣΑ – Αντισοβιετική προπαγάνδα.

–ΚΡΝΤ – Αντιεπαναστατική δράση.

–ΚΡΤΝΤ – Αντιεπαναστατική τροτσκιστική δράση (αυτό το γραμματάκι, το «Τ», έκανε πολύ πιο βαριά τη ζωή του «ζεκ» στο στρατόπεδο).

–ΥΚ – Υποψία κατασκοπίας (κατασκοπία που ξεπερνούσε τις υποψίες

μεταβιβαζόταν στο δικαστήριο).

-ΣΟΥΚ – Σχέσεις που οδηγούν (!) σε υποψία κατασκοπίας.

-ΚΡΜ – Αντιεπαναστατική σκέψη.

-ΒΑΣ – Κυοφορία αντισοβιετικών διαθέσεων.

-ΣΟΕ – Κοινωνικά επικίνδυνο στοιχείο.

-ΣΒΕ – Κοινωνικά βλαβερό στοιχείο.

-ΠΝΤ – Εγκληματική δράση (αυτή την κολλούσαν πολύ πρόθυμα στους πρώην κρατουμένους στρατοπέδων, όταν δεν μπορούσαν να τους βρουν τίποτε άλλο).

Και, τέλος, το πολύ περιεκτικό άρθρο:

-Τσε-Έσου – Μέλος οικογένειας (ενός προσώπου που είχε καταδικαστεί με κάποιο από τα παραπάνω άρθρα).

Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως οι κατηγορίες με βάση αυτά τα άρθρα δεν κατανέμονταν ομοιόμορφα στα άτομα και στις διάφορες χρονικές περιόδους, αλλά, όπως και τα άρθρα του Κώδικα και οι παράγραφοι των Διαταγμάτων, εμφανίζονταν κι αυτές σαν ξαφνικές επιδημίες.

Πρέπει επίσης να εκφράσουμε ακόμα μια επιφύλαξη: η ΟΣΟ δεν ισχυριζόταν ότι **καταδίκασε** έναν άνθρωπο! Όχι τέτοιο πράγμα! Επέβαλλε μόνο μια διοικητική ποινή, τίποτα περισσότερο. Ήταν λοιπόν πολύ φυσικό να έχει και κάποια νομική ελευθερία!

Ωστόσο, μ' όλο που δεν ισχυριζόταν ότι επέβαλλε δικαστική ποινή, η ποινή αυτή μπορούσε να φτάσει μέχρι είκοσι πέντε χρόνια και να περιλαμβάνει:

-στέρηση αξιωμαίων και διακρίσεων

-κράτηση σε καθεστώς φυλακής

-στέρηση δικαιώματος αλληλογραφίας.

Έτσι ο άνθρωπος εξαφανιζόταν από το πρόσωπο της γης ακόμα πιο σίγουρα παρά με μια πρωτόγονη δικαστική καταδίκη.

Άλλο ένα σοβαρό πλεονέκτημα της ΟΣΟ ήταν πως δεν μπορούσες να κάνεις έφεση εναντίον των αποφάσεών της. Δεν είχες ούτε που να υποβάλεις τα παράπονά σου. Δεν υπήρχε καμιά υπηρεσία ούτε ανώτερη, ούτε κατώτερη από αυτήν. Η ΟΣΟ εξαρτιόταν μόνο από τον υπουργό των Εσωτερικών, τον Στάλιν και τον Σατανά.

Ένα μεγάλο προσόν της ΟΣΟ ήταν και η γρηγοράδα της: ο μόνος χρονικός

της περιορισμός ήταν η διαδικασία της δακτυλογράφησης.

Τέλος, η ΟΣΟ όχι μόνο δεν είχε ανάγκη να δει τον κατηγορούμενο στα μάτια της (διευκολύνοντας έτσι τις μεταγωγές κρατουμένων ανάμεσα στις διάφορες φυλακές), αλλά δεν ζητούσε ούτε καν τη φωτογραφία του. Σε εποχές μεγάλης υπερφόρτωσης των φυλακών υπήρχε ακόμα και το εξής πλεονέκτημα: αφού τελείωνε η ανάκριση, ο κρατούμενος δεν ήταν ανάγκη να πιάνει χώρο στην φυλακή και να τρώει τζάμπα το ψωμί του, αλλά στελνόταν αμέσως στο στρατόπεδο για να εργαστεί εκεί τίμια. Όσο για το αντίγραφο του αποσπάσματος, μπορούσε να το διαβάσει και πολύ αργότερα.

Στις προνομιακές περιπτώσεις ξεφόρτωναν τους κρατουμένους κατευθείαν από τα βαγόνια στον σταθμό του προορισμού τους. Και εκεί, δίπλα στις σιδηροδρομικές γραμμές, τους έβαζαν να σταθούν γονατιστοί (αυτό για να μη δραπετεύσουν, αλλά έμοιαζε σαν να τους έβαζαν να κάνουν την προσευχή τους στην ΟΣΟ) και τους διάβαζαν αμέσως τις αποφάσεις. Μπορούσε όμως να γίνει και διαφορετικά: οι αποστολές των κρατουμένων που έφταναν στο Περεμπόρου το 1938, δεν ήξεραν ούτε την ποινή τους, ούτε το άρθρο με βάση το οποίο είχαν καταδικαστεί, ο γραφιάς όμως που τους υποδεχόταν τα ήξερε και τους έβρισκε αμέσως στον κατάλογο: ΣΒΕ, πέντε χρόνια (εκείνη την εποχή ζητούσαν επειγόντως εργάτες για τη «διώρυγα Μόσχας»).

Άλλοι πάλι εργάζονταν σε στρατόπεδα για πολλούς μήνες, χωρίς να ξέρουν την καταδίκη τους. Έπειτα (όπως διηγείται ο Ι. Ντομπριάκ) τους έβαλαν επίσημα σε παράταξη –και όχι όποια – όποια μέρα, αλλά την Πρωτομαγιά του 1938, όταν ανεμίζανε οι κόκκινες σημαίες– και τους ανακοίνωσαν τις καταδίκες της τρόικας της περιοχής του Στάλινο (η ΟΣΟ αποκεντρωνόταν στις δύσκολες εποχές): από δέκα μέχρι είκοσι χρόνια στον καθένα. Ο Σινεμπριούχωφ, που τον είχα αργότερα ομαδάρχη στο στρατόπεδο, μεταφέρθηκε το 1938 από το Τσελιάμπινσκ στο Τσερεποβέτς με μια ολόκληρη αποστολή κρατουμένων που δεν είχαν καταδικαστεί.

Οι μήνες περνούσαν, και οι «ζεκ» εργάζονταν. Ξαφνικά τον χειμώνα, μια μέρα αργίας (προσέξατε ποιες μέρες διάλεγαν; Η ΟΣΟ φρόντιζε πάντα το συμφέρον της!) με φοβερή παγωνιά, τους έβγαλαν στην αυλή, τους έβαλαν να παραταχθούν και παρουσιάστηκε ένας υπολοχαγός, ο οποίος τους είπε πως τον έστειλαν για να τους ανακοινώσει τις αποφάσεις της ΟΣΟ. Μα, όπως αποδείχτηκε, αυτός ο υπολοχαγός δεν ήταν κακό παιδί. Λοξοκοίταξε τα χαλασμένα τους παπούτσια, τον ήλιο που αντανakλούσε στους παγωμένους στύλους, και πρόσθεσε:

–Εδώ που τα λέμε, παιδιά, είναι ανάγκη να ξεπαγιάζετε εδώ; Μάθετε πως η ΟΣΟ έδωσε σε όλους σας από δέκα χρόνια, και μόνο σε ελάχιστους από οκτώ. Καταλάβετε; Δια–λυθείτε!

Λοιπόν, με τον αυτοματισμό που χαρακτήριζε τη λειτουργία της ΟΣΟ, τι χρειάζονταν τα δικαστήρια; Τι χρειάζονται τα τραμ με άλογα, όταν υπάρχει το αθόρυβο, σύγχρονο τραμ, από όπου δεν μπορείς να πηδήσεις;

Γιατί να ταΐζουν τζάμπα τους δικαστικούς;

Δεν επιτρέπεται όμως σε ένα δημοκρατικό κράτος να μην έχει δικαστήρια. Το 1919 το όγδοο συνέδριο του κόμματος περιέλαβε στο πρόγραμμά του: Να επιδιωχθεί ώστε όλος ο εργαζόμενος πληθυσμός να μετέχει στην άσκηση των δικαστικών καθηκόντων. Δεν ήταν βέβαια δυνατόν «να μετέχει όλος ο πληθυσμός», γιατί η δουλειά του δικαστή είναι πολύ λεπτή, αλλά δεν γινόταν να μην υπάρχουν καθόλου δικαστήρια!

Άλλωστε τα πολιτικά μας δικαστήρια – τα ειδικά τμήματα των περιφερειακών δικαστηρίων, τα στρατοδικεία (για ποιο λόγο να υπάρχουν στρατοδικεία σε καιρό ειρήνης;) καθώς και όλα τα Ανώτερα δικαστήρια – ακολουθούσαν το παράδειγμα της ΟΣΟ και δεν επέτρεπαν να γίνονται δημόσιες συνεδριάσεις, ούτε αντιπαράταξη των απόψεων των δυο πλευρών.

Το πρώτο και το κυριότερο χαρακτηριστικό τους ήταν οι συνεδριάσεις **κεκλεισμένων των θυρών**. Έτσι όλα γίνονταν πολύ βολικά.

Έχουμε τόσο συνηθίσει πια στην ιδέα πως εκατομμύρια και εκατομμύρια άνθρωποι καταδικάστηκαν σε συνεδριάσεις κεκλεισμένων των θυρών, αυτό μας έχει γίνει σε τέτοιο σημείο βίωμα, ώστε ακόμα και ο γιος, ο αδελφός, ή ο ανιψιός του κατηγορουμένου, έχοντάς τα εντελώς χαμένα από όσα γίνονται, σου γελάει κατάμουτρα και σου λέει με βεβαιότητα: «Ουφ, τι ήθελες να γίνει; Σίγουρα η υπόθεσή του έχει κάποια **σχέση**... Κι αν το μάθουν οι εχθροί μας; Όχι, δεν πρέπει...»

Κι έτσι, επειδή φοβόμαστε «μήπως το μάθουν οι εχθροί», χώνουμε το κεφάλι μας ανάμεσα στα ίδια μας τα γόνατα. Ποιος θυμάται τώρα στη χώρα μας, εκτός από τους βιβλιοφάγους, πως στον Καρακοζώφ, που πυροβόλησε τον τσάρο, επέτρεψαν να έχει δικηγόρο υπερασπίσεως; Πως δικάσανε δημόσια τον Ζελιάμπωφ και όλα τα μέλη της ομάδας «Λαϊκή θέληση», χωρίς καθόλου να φοβούνται «μήπως το μάθουν οι Τούρκοι!». Πως τη Βέρα Ζασούλιτς, που πυροβόλησε, αν το μεταφράσουμε στη δική μας ορολογία, τον προϊστάμενο της διοικήσεως Μόσχας του Υπουργείου των Εσωτερικών (μ' όλο που η σφαίρα αστόχησε, πέρασε δίπλα στο κεφάλι του), όχι μόνο δεν την εξοντώσανε σε δωμάτιο βασανιστηρίων, όχι μόνο δεν τη δίκασαν κεκλεισμένων των θυρών, αλλά την ΑΘΩΩΣΑΝΕ οι ένορκοι (όχι η τρόικα) σε ΔΗΜΟΣΙΑ δίκη – και η Βέρα έφυγε θριαμβευτικά από το δικαστήριο με άμαξα!

Με αυτές τις συγκρίσεις δεν θέλω να πω πως υπήρξε ποτέ στη Ρωσία τέλεια δικαιοσύνη. Ασφαλώς μια δικαιοσύνη άξια του ονόματός της είναι όψιμος καρπός της πιο ώριμης κοινωνίας. Ούτε θέλω να πω πως πρέπει να έχουμε τον βασιλιά Σολομώντα. Ο Βλαντίμιρ Νταλ παρατηρεί πως στη Ρωσία πριν από τη μεταρρύθμιση «δεν υπήρχε ούτε μια παροιμία που να επαινεί τα δικαστήρια». Αυτό δεν μπορεί παρά να έχει κάποια σημασία. Μου φαίνεται πως δεν πρόλαβαν να φτιάξουν καμιά παροιμία ούτε για να εξυμνήσουν τους ηγέτες των ζέμστροβ.

Ωστόσο η δικαστική μεταρρύθμιση του 1864 έβαλε έστω και το αστικό τμήμα της κοινωνίας μας στον δρόμο που οδηγούσε στα αγγλικά πρότυπα, που τόσο τα θαύμαζε ο Χέρτσεν.

Μιλώντας για όλα αυτά, δεν ξεχνάω όσα είπε ο Ντοστογιέφσκι εναντίον των ορκωτών μας δικαστηρίων («Ημερολόγιο ενός συγγραφέα»): πως οι δικηγόροι έκαναν κατάχρηση της ευγλωττίας τους («Κύριοι ένορκοι, μα τι γυναίκα θα ήταν, αν δεν μαχαίρωνε την αντίζηλό της;... Κύριοι ένορκοι, ποιος από σας δεν θα πετούσε το παιδί από το παράθυρο;...») πως στους ενόρκους μια στιγμιαία παρόρμηση μπορούσε να παίξει πιο αποφασιστικό ρόλο από την ευθύνη που είχαν σαν πολίτες. Αλλά ο Ντοστογιέφσκι είχε προχωρήσει, με το πνεύμα του, πολύ πιο μπροστά από τη σημερινή μας πραγματικότητα, και αυτό που φοβόταν ΔΕΝ ΗΤΑΝ εκείνο που έπρεπε να φοβάται περισσότερο. Θεωρούσε τη δημοσία δίκη εξασφαλισμένη για πάντα!... (Μα και ποιος από τους συγχρόνους του θα μπορούσε να πιστέψει την ύπαρξη της ΟΣΟ;...) Σε ένα άλλο σημείο γράφει: «Καλύτερα να κάνεις λάθος στην επιείκεια παρά στην τιμωρία». Ω, ναι, ναι, ναι!

Η κατάχρηση της ευγλωττίας είναι ασθένεια όχι μόνο ενός υπό δημιουργία δικαστικού συστήματος, αλλά και γενικότερα κάθε ώριμης ήδη δημοκρατίας (ώριμης, χωρίς να έχει ακόμα καθορίσει τους ηθικούς της σκοπούς). Στο ζήτημα αυτό η Αγγλία μας δίνει το παράδειγμα: για να εξασφαλίζει πλεονεκτήματα στο κόμμα του, ο αρχηγός της αντιπολιτεύσεως δεν διστάζει να φορτώνει στην κυβέρνηση μια κατάσταση πολύ χειρότερη από ό,τι είναι στην πραγματικότητα.

Η κατάχρηση της ευγλωττίας είναι κάτι πολύ κακό. Ποια όμως λέξη πρέπει να χρησιμοποιήσουμε για την κατάχρηση των δικών κεκλεισμένων των θυρών; Ο Ντοστογιέφσκι ονειρευόταν ένα δικαστικό σύστημα, όπου ο εισαγγελέας θα έλεγε όσα θα έπρεπε για να ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΕΙ τον κατηγορούμενο. Πόσους αιώνες άραγε πρέπει να το περιμένουμε ακόμα; Για την ώρα η κοινωνική μας εμπειρία έχει πλουτίσει σε υπέρτατο βαθμό από δικηγόρους που ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΝ τον κατηγορούμενο (σαν έντιμος σοβιετικός άνθρωπος, σαν πραγματικός πατριώτης, δεν μπορώ παρά να αισθάνομαι αηδία κατά την εξέταση αυτών των κακουργημάτων...»).

Τι καλά που είναι σε μια δίκη κεκλεισμένων των θυρών! Δεν χρειάζεται τήβεννος, μπορείς να γυρίσεις και τα μανίκια σου. Τι εύκολα που εργάζεσαι! Δεν υπάρχουν ούτε μικρόφωνα, ούτε εκπρόσωποι του τύπου, ούτε κοινό. (Καμιά φορά υπάρχει και κοινό, αλλά είναι οι **ανακριτές**. Λόγου χάρη, έρχονταν τη μέρα στο περιφερειακό δικαστήριο του Λένινγκραντ για να δουν πως φέρνονται οι «μαθητές» τους, και τη νύχτα πήγαιναν να επισκεφθούν στη φυλακή εκείνους που έπρεπε να **νουθετήσουν**¹⁷¹).

Το δεύτερο βασικό γνώρισμα των πολιτικών μας δικαστηρίων είναι η ακρίβειά τους στη δουλειά, δηλαδή ο προκαθορισμός των καταδικαστικών αποφάσεων¹⁷². Με άλλα λόγια, οι δικαστές ξέρουν πάντα τι περιμένουν από αυτούς οι προϊστάμενοί τους (υπάρχει και το τηλέφωνο!). Υπάρχουν μάλιστα περιπτώσεις, κατά το παράδειγμα της

ΟΣΟ, που οι καταδίκες είναι δακτυλογραφημένες από πριν και οι δικαστές συμπληρώνουν μόνο το όνομα με το χέρι. Και αν κάποιος Στραχόβιτς φωνάξει κατά τη συνεδρίαση του δικαστηρίου: «Μα δε μπορούσε να με στρατολογήσει ο Ιγκνάτοφσκι, γιατί εκείνη την εποχή ήμουν δέκα χρονών!» ο πρόεδρος του δικαστηρίου θα ουρλιάξει: «Μη συκοφαντείτε τις σοβιετικές υπηρεσίες πληροφοριών!» Όλα ήταν αποφασισμένα από πριν: όλη η ομάδα του Ιγκνάτοφσκι έπρεπε να καταδικαστεί σε θάνατο. Μόνο κάποιος Λίπωφ μπερδεύτηκε τυχαία ανάμεσά τους: δεν τον ήξερε κανείς από την ομάδα, **ούτε** αυτός **ήξερε** κανέναν. Δέκα χρόνια λοιπόν στον Λίπωφ, εντάξει.

Όταν οι καταδίκες είναι προκαθορισμένες, αυτό διευκολύνει τη γεμάτη αγκάθια ζωή του δικαστή! Γιατί όχι μόνο δεν χρειάζεται να σκέφτεται, αλλά και ανακουφίζεται η συνείδησή του: δεν βασανίζεται από τον φόβο μήπως κάνει λάθος και αφήσει ορφανά τα δικά του παιδάκια. Ακόμα κι έναν τόσο φανατικό δικαστή σαν τον Ούλριχ – πόσες και πόσες ομαδικές καταδίκες σε θάνατο δεν ανακοινώθηκαν με το στόμα του! – τον κάνει ευδιάθετο ο προκαθορισμός των αποφάσεων. Το 1945, λόγου χάρη, το στρατοδικείο εξετάζει την υπόθεση των «Εσθονών οπαδών του χωριστικού κινήματος». Πρόεδρος είναι ο κοντούλης, παχουλός και καλοσυνάτος Ούλριχ. Δεν αφήνει να του φύγει καμιά ευκαιρία για ν' αστευθεί όχι μόνο με τους συναδέλφους του, αλλά και με τους κρατούμενους. (Αυτό είναι ανθρωπιά! Να κάτι καινούργιο, που ως τώρα δεν το έχουμε συναντήσει πουθενά!) Όταν ο Ούλριχ έμαθε πως ο Σούζι ήταν δικηγόρος, του είπε χαμογελώντας: «Να που σας χρησίμευσε το επάγγελμά σας!» Δεν είχαν τίποτα να μοιράσουν! Γιατί να τσακώνονται; Η δίκη γίνεται σε πολύ ευχάριστη ατμόσφαιρα: οι δικαστές καπνίζουν, και στην κατάλληλη ώρα κάνουν ένα μεγάλο διάλειμμα για φαγητό. Και όταν νυχτώνει, αποσύρονται για τη **σύσκεψη**. Μα ποιος συσκέφτεται νυχτιάτικα; Οι δικαστές γυρίζουν στα σπίτια τους και αφήνουν τους κατηγορούμενους να περιμένουν όλη τη νύχτα στην αίθουσα του δικαστηρίου. Το άλλο πρωί, στις εννιά, γυρίζουν πίσω ξεκούραστοι, φρεσκοξυρισμένοι: «Σηκωθείτε, έρχεται το δικαστήριο!» **Δέκα χρόνια** στον καθένα.

Κι αν τους κατηγορήσουν και τους πουν ότι η ΟΣΟ, τουλάχιστο, δεν υποκρίνεται, ενώ αυτοί είναι υποκριτές, αφού κάνουν δήθεν πως συσκέφτονται, ε όχι, διαμαρτύρονται κατηγορηματικά. Κατηγορηματικά!

Τέλος, το τρίτο γνώρισμα είναι η **διαλεκτική** (άλλοτε αυτό το λέγαμε χοντρά: «το **τιμόνι** γυρίζει κατά εκεί που θέλεις»). Ο Κώδικας δεν πρέπει να είναι αμετακίνητη πέτρα μπροστά στον δρόμο των δικαστών. Τα άρθρα του έχουν ήδη δέκα, δεκαπέντε, είκοσι χρόνια γοργοκίνητης ζωής, και όπως λέει ο Φάουστ:

«Όλος ο κόσμος αλλάζει, τρέχει μπροστά,
Γιατί τον λόγο μου εγώ να μην αθετήσω;»

Όλα τα άρθρα γέμισαν με αποφύσεις: ερμηνείες, υποδείξεις, οδηγίες. Αν ο Κώδικας δεν καλύπτει τις πράξεις του κατηγορουμένου, μπορούν να τον

καταδικάσουν:

–Κατ' **αναλογία** (απέραντες δυνατότητες!)

–απλώς και μόνο λόγω καταγωγής (7–35, ανήκει σε κοινωνικά επικίνδυνο περιβάλλον)¹⁷³

–για **σχέσεις με επικίνδυνα πρόσωπα**¹⁷⁴ (Μεγάλη ευρύτητα! Ποια πρόσωπα είναι επικίνδυνα και σε τι συνίστανται αυτές οι σχέσεις, αυτό μόνο ο δικαστής μπορεί να το ξέρει).

Επίσης δεν πρέπει να κολλάμε στην ακρίβεια των νόμων που εκδίδονται. Στις 13 Ιανουαρίου 1950 δημοσιεύθηκε ένα διάταγμα που επανέφερε τη θανατική ποινή (ξέρομε βέβαια πως δεν είχε καταργηθεί ποτέ στα μπουντρούμια του Μπέρια). Να τι έγραφε: επιτρέπεται να εκτελούνται οι **υπονομευτές – σαμποτέρ**. Τι σημαίνει αυτό; Δεν καθορίζεται. Ο Ιωσήφ Βησαριόνοβιτς προτιμά να μην εκφράζεται πολύ καθαρά, να κάνει μόνο υπαινιγμούς. Μήπως αφορά μόνο εκείνους που ανατινάζουν με δυναμίτη τις σιδηροδρομικές γραμμές; Δεν το γράφει. Και ξέρουμε από καιρό πως εκείνος που παράγει προϊόντα κακής ποιότητας είναι «σαμποτέρ». Ποιος όμως είναι **υπονομευτής**; Μήπως, λόγου χάρη, είναι όποιος υπονομεύει με τα λόγια του μέσα στο τραμ το κύρος της κυβέρνησης; Και μια κοπέλα που παντρεύεται έναν ξένο, μήπως υπονομεύει το μεγαλείο της πατρίδας μας;...

Αλλά δεν δικάζει ο δικαστής. Ο δικαστής παίρνει μόνο τον μισθό του. Δικάζουν οι επίσημες οδηγίες. Οδηγία του 1937: δέκα χρόνια, είκοσι χρόνια, τουφεκισμός. Οδηγία του 1943: είκοσι χρόνια καταναγκαστικά έργα, κρεμάλα. Οδηγία του 1945: σε όλους ανεξαιρέτως δέκα χρόνια, συν πέντε χρόνια στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων (εργατικά χέρια για τρία πεντάχρονα σχέδια)¹⁷⁵. Οδηγία του 1949: σε όλους από είκοσι πέντε χρόνια¹⁷⁶.

Η μηχανή σταμπάρει. Όποιος συλλαμβάνεται, χάνει τα δικαιώματά του, από τη στιγμή που πατάει το κατώφλι της Κρατικής Ασφαλείας και του αποσπών από τα ρούχα τα κουμπιά. Από τότε δεν μπορεί πια ν' αποφύγει την ΠΟΙΝΗ.

Και οι εργαζόμενοι στον τομέα του δικαίου το συνήθισαν αυτό σε τέτοιο σημείο, ώστε ρεζιλεύτηκαν το 1958: δημοσίευσαν στις εφημερίδες ένα σχέδιο νέων «Βάσεων της ποινικής δικονομίας στην ΕΣΣΔ» και ΞΕΧΑΣΑΝ να συμπεριλάβουν μια παράγραφο που να αναφέρεται στο **πιθανό** περιεχόμενο μιας αθωωτικής απόφασης! Η εφημερίδα της κυβερνήσεως¹⁷⁷ τους επέκρινε τότε πολύ μαλακά: «Μπορεί να δημιουργηθεί η εντύπωση πως τα δικαστήριά μας βγάζουν μόνο καταδικαστικές αποφάσεις».

Ας δούμε όμως το ζήτημα από την πλευρά των νομομαθών: γιατί τα δικαστήρια να πρέπει να διαλέγουν μεταξύ δύο εκδοχών, αφού στις γενικές εκλογές υπάρχει μόνο ένας υποψήφιος; Άλλωστε μια αθωωτική απόφαση είναι οικονομική ανοησία! Αυτό σημαίνει πως οι καταδότες, οι

πράκτορες, οι ανακριτές, οι εισαγγελείς, οι δεσμοφύλακες και οι στρατιώτες που συνοδεύουν τις αποστολές κρατουμένων εργάζονται τζάμπα.

Να ένα απλό και τυπικό παράδειγμα λειτουργίας στρατοδικείου. Το 1941, όταν τα στρατεύματά μας έμεναν άπραγα στη Μογγολία, τα τμήματα της Τσε-Κα που τα επιτηρούσαν, έπρεπε να επιδείξουν δραστηριότητα και επαγρύπνηση. Αυτό το κατάλαβε ο στρατιωτικός γιατρός Λοζόφσκι, που είχε λόγους να ζηλεύει τον υπολοχαγό Πάβελ Τσουλπενιώφ για κάποια γυναίκα. Σε μια ιδιαίτερη συζήτηση έκανε στον Τσουλπενιώφ τρεις ερωτήσεις:

1. Τι λες, γιατί υποχωρούμε μπροστά στους Γερμανούς; (Τσουλπενιώφ: Έχουν καλύτερα τεχνικά μέσα, και τέλειωσαν νωρίτερα την επιστράτευσή τους. Λοζόφσκι: Όχι κάνουμε **στρατήγημα, παρασέρνουμε** τον εχθρό).

2. Πιστεύεις στη βοήθεια των συμμάχων; (Τσουλπενιώφ: Πιστεύω πως θα μας βοηθήσουν, αλλά όχι αφιλοκερδώς. Λοζόφσκι: Όχι, θα μας κοροϊδέψουν, δεν θα μας βοηθήσουν καθόλου).

3. Γιατί έστειλαν τον Βοροσίλωφ να διοικήσει το Βορειοδυτικό μέτωπο;

Ο Τσουλπενιώφ του απάντησε και ξέχασε αυτή τη συζήτηση. Ο Λοζόφσκι έγραψε μια καταγγελία. Κάλεσαν τον Τσουλπενιώφ στο πολιτικό τμήμα της μεραρχίας και τον διάγραψαν από την Κομσομόλ: ηττοπάθεια, εξύμνηση της γερμανικής τεχνικής, υποτίμηση της στρατηγικής της διοίκησής μας. Περισσότερο ρητόρευε γι' αυτή την υπόθεση ο Καλιιάγκιν, γραμματέας της Κομσομόλ (στο Χαλχίν – Γκολ είχε δείξει δειλία μπροστά στον Τσουλπενιώφ και τώρα βρήκε ευκαιρία να ξεφορτωθεί αυτόν τον ενοχλητικό μάρτυρα της δειλίας του).

Σύλληψη. Μια μοναδική αντιπαράσταση με τον Λοζόφσκι. Η παλιότερη συζήτησή τους ΔΕΝ ΕΞΕΤΑΖΕΤΑΙ. Μια μοναδική ερώτηση: Τον ξέρετε αυτόν τον άνθρωπο; – Ναι. – Μάρτυς, δεν σας χρειαζόμαστε άλλο. (Ο ανακριτής φοβάται μήπως καταρρεύσει όλη η κατηγορία.)¹⁷⁸

Ο Τσουλπενιώφ, εξαντλημένος ύστερα από ένα μήνα που πέρασε καθισμένος στον λάκκο, παρουσιάζεται στο στρατοδικείο της 36ης μηχανοκίνητης μεραρχίας. Παρόντες είναι: ο κομισάριος της μεραρχίας Λέμπεντεφ και ο προϊστάμενος του πολιτικού τμήματος Σλεσάρεφ. Ο μάρτυς Λοζόφσκι δεν κλήθηκε καν στη δίκη. (Ωστόσο, μετά τη δίκη, για να δώσουν μια νομιμοφάνεια στις ψεύτικες καταθέσεις τους, πήραν τις υπογραφές του Λοζόφσκι και του κομισάριου Σεριόγκιν). Στο δικαστήριο ρώτησαν τον Τσουλπενιώφ: Κουβεντιάσατε με τον Λοζόφσκι; Τι σας ρώτησε; Τι του απαντήσατε; Ο Τσουλπενιώφ τα αναφέρει όλα αφελέστατα, δεν μπορεί να καταλάβει σε τι έφταιξε. «Μα είναι πολλοί που τα κουβεντιάζουν αυτά!» λέει με αφέλεια. Το δικαστήριο απαντάει: «Ποιος ακριβώς; Δώστε μας τα ονόματα». Μα ο Τσουλπενιώφ δεν είναι τέτοιου είδους άνθρωπος. Του επιτρέπουν να μιλήσει ακόμα μια φορά, στο τέλος: «Παρακαλώ το δικαστήριο να επανεξετάσει τον πατριωτισμό μου,

και να μου αναθέσει μίαν αποστολή με κίνδυνο θανάτου!» Και ο απλοϊκός λεβέντης προσθέτει: «Να την αναθέσει σε μένα και σε εκείνον που με συκοφάντησε, να πάμε μαζί!»

Α, όχι αυτό! Έχουμε αναλάβει να εξαλείψουμε αυτά τα ιπποτικά ήθη από τον λαό μας. Ο ρόλος του Λοζόφσκι είναι να χορηγεί χαπάκια, και του Σεριόγκιν να διαπαιδαγωγεί πολεμιστές¹⁷⁹. Και τι σημασία έχει αν πεθάνεις ή δεν πεθάνεις; Σημασία έχει πως εμείς στεκόμαστε άγρυπνοι φρουροί. Βγήκαμε, καπνίσαμε λιγάκι, επιστρέψαμε: δέκα χρόνια και τρία στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων.

Στα χρόνια του πολέμου σε κάθε μεραρχία παρουσιάστηκαν αρκετές τέτοιες υποθέσεις (αλλιώς θα στοίχιζε κάπως ακριβιά η συντήρηση ενός στρατοδικείου). Και πόσες ήταν οι μεραρχίες μας; Ας το λογαριάσει ο αναγνώστης.

... Οι συνεδριάσεις των στρατοδικείων μοιάζουν καταθλιπτικά μεταξύ τους. Καταθλιπτικά απρόσωποι και αναίσθητοι είναι οι δικαστές – σαν λαστιχένια γάντια. Όλες οι καταδίκες βγαίνουν με αλυσιδωτό σύστημα.

Όλοι παίρνουν ύφος σοβαρό, μα όλοι καταλαβαίνουν πως πρόκειται για φάρσα, και καλύτερα από όλους το καταλαβαίνουν τα απλοϊκά παιδιά της φρουράς. Στη μεταγωγική φυλακή του Νοβοσιμπίρσκ, το 1945, η φρουρά παραλαμβάνει τους κρατούμενους, φωνάζοντάς τους με τα άρθρα: «Ο τάδε! 58-1α, είκοσι πέντε χρόνια!» Ο επικεφαλής της φρουράς ενδιαφέρεται: «Για ποιο λόγο σου τα δώσανε;» – «Για κανένα λόγο, να έτσι!» – «Ψέματα λες. **Δεν δίνουν δέκα χρόνια χωρίς λόγο!**»

Όταν το στρατοδικείο βιάζεται, η «σύσκεψη» κρατάει μόνο ένα λεπτό – όσο για να μπει και να βγει. Όταν η εργάσιμη μέρα του στρατοδικείου διαρκή συνέχεια 16 ώρες, ρίχνοντας από την πόρτα μια ματιά στην αίθουσα των συσκέψεων, βλέπεις ένα άσπρο τραπεζομάντιλο, σερβίτσια και φρουτιέρες με τα φρούτα. Αν οι δικαστές δεν βιάζονται πολύ, τους αρέσει, καθώς διαβάζουν την απόφαση, να κάνουν «ψυχολογικές» παρατηρήσεις: «... να επιβληθεί το ανώτατο όριο ποινής!» Διακοπή. Ο δικαστής κοιτάζει τον κατηγορούμενο στα μάτια, είναι ενδιαφέρον: τι να σκέφτεται, τι να νιώθει άραγε αυτή τη στιγμή; «... Λαμβάνοντες όμως υπ' όψιν την ειλικρινή του μεταμέλεια...»

Όλοι οι τοίχοι της αίθουσας αναμονής του στρατοδικείου είναι γεμάτοι επιγραφές – με χαρακίες, με μολύβι, με τρύπες καρφιών: «άρπαξα τουφεκισμό», «άρπαξα εικοσιπεντάρι», «άρπαξα δεκάρι». Αυτές τις επιγραφές δεν τις σβήνουν: είναι εποικοδομητικές. Τρέμε, λύγισε, και μην νομίζεις πως μπορείς ν' αλλάξεις τίποτα με τη συμπεριφορά σου. Ακόμα κι αν βγάλεις ένα λόγο άξιο του Δημοσθένη σε μια κενή αίθουσα, ή μπροστά σε μια χούφτα ανακριτές (Όλγα Σλίοζμπεργκ στο Ανώτατο Δικαστήριο το 1936), αυτό δεν πρόκειται να σε βοηθήσει ούτε τόσο δα! Ν' ανεβάσεις την ποινή σου από δεκαράκι σε τουφεκισμό, αυτό μάλιστα, μπορείς να το πετύχεις, αν τους φωνάξεις: «Είστε **φασίστες!** Ντρέπομαι που για μερικά χρόνια ήμουνα μέλος του κόμματός σας!» (Νικολάι Σεμιόνοβιτς Ντασκάλ

στο Ειδικό δικαστήριο της περιφέρειας Αζοφικής –Μαύρης Θάλασσας, πρόεδρος Χόλικ, Μαϊκόπ, 1937). Τότε θα σου σκαρώσουν μια καινούργια **υπόθεση** και θα σε αφανίσουν.

Ο Τσαβντάρωφ διηγείται πως σε κάποια δίκη οι κατηγορούμενοι αρνήθηκαν ξαφνικά όλες τις ψεύτικες ομολογίες που είχαν κάνει κατά την ανάκριση. Και τι έγινε; Αν υπήρξε κάποιος δισταγμός και ανταλλαγή βλεμμάτων μεταξύ των δικαστών, αυτό κράτησε μόνο λίγα δευτερόλεπτα. Ο εισαγγελέας ζήτησε αμέσως διακοπή, χωρίς να εξηγήσει το γιατί. Από την ανακριτική φυλακή κατέφθασαν σαν αστραπή οι ανακριτές και οι βοηθοί τους βασανιστές. Έκλεισαν όλους τους κατηγορούμενους σε χωριστά κελιά, τους έδωσαν ένα χέρι ξύλο και τους έταξαν να τους αποτελειώσουν στη δεύτερη διακοπή της δίκης. Η διακοπή τελείωσε. Οι δικαστές τούς ξαναρώτησαν όλους, και αυτή τη φορά επανέλαβαν όλοι τις ομολογίες τους.

Εξαιρετική επιδεξιότητα έδειξε ο Αλεξάντρ Γκριγκόρεβιτς Καρέτνικωφ, διευθυντής ενός ινστιτούτου ερευνών για την υφαντουργία. Ακριβώς πριν αρχίσει η συνεδρίαση του Στρατιωτικού τμήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου, δήλωσε διά μέσου της φρουράς πως θέλει να καταθέσει **συμπληρωματικά**. Αυτό, φυσικά, κίνησε το ενδιαφέρον. Ο εισαγγελέας τον δέχτηκε. Ο Καρέτνικωφ γύμνωσε τότε τον ώμο του, έδειξε τις γεμάτες πύον πληγές του – ο ανακριτής του είχε σπάσει το κλειδοκόκκαλο με ένα σκαμνί – και δήλωσε: «Τα υπέγραψα όλα ύστερα από βασανιστήρια». Ο εισαγγελέας καταριόταν κιόλας τον εαυτό του για την απληστία τους για «συμπληρωματικές» καταθέσεις, αλλά ήταν πια πολύ αργά. Αυτοί οι άνθρωποι είναι άφοβοι όσο αποτελούν έναν τροχό κρυμμένο μέσα στο σύνολο της μηχανής. Από τη στιγμή όμως που συγκεντρώνεται πάνω τους η προσωπική ευθύνη, από τη στιγμή που η αχτίδα φωτός πέφτει κατευθείαν στο πρόσωπό τους, χλομιάζουν, καταλαβαίνουν πως δεν είναι τίποτα, και πως μπορεί να γλιστρήσουν πάνω σε οποιαδήποτε πεπονόφλουδα. Έτσι ο Καρέτνικωφ στρίμωξε τον εισαγγελέα και εκείνος δεν τόλμησε να κλείσει την υπόθεση. Άρχισε η συνεδρίαση του Στρατιωτικού τμήματος και ο Καρέτνικωφ τα επανέλαβε όλα και εκεί...

Έπειτα οι δικαστές αποσύρθηκαν για να συσκεφτούν. Μπορούσαν όμως να βγάλουν μόνο αθωωτική απόφαση, δηλαδή ν' αφήσουν αμέσως ελεύθερο τον Καρέτνικωφ. Γι' αυτό... ΔΕΝ ΕΒΓΑΛΑΝ ΚΑΜΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗ!

Σαν να μη συνέβαινε τίποτα, πήγαν τον Καρέτνικωφ πάλι στη φυλακή, τον γιάτρεψαν, τον κράτησαν τρεις μήνες. Έπειτα τον ανέλαβε ένας καινούργιος ανακριτής, πολύ ευγενικός, ο οποίος έβγαλε ένα καινούργιο ένταλμα συλλήψεως (αν το Στρατιωτικό τμήμα διέθετε λιγότερη υποκρισία, θα μπορούσε ν' άφηνε ελεύθερο τον Καρέτνικωφ αυτούς τους τρεις μήνες!) και του έκανε τις ίδιες ερωτήσεις που του είχε κάνει και ο πρώτος ανακριτής. Ο Καρέτνικωφ, που προαισθανόταν πως θα τον άφηναν ελεύθερο, κράτησε γερά και δεν παρεδέχθηκε τον εαυτό του ένοχο για τίποτα. Και τι έγινε;... Άρπαξε 8 χρόνια από την ΟΣΟ.

Αυτό το παράδειγμα μας δείχνει καθαρά τις δυνατότητες του κρατούμενου και τις δυνατότητες της ΟΣΟ. Να τι γράφει σ' ένα του ποίημα ο Ντερζάβιν:

«Το δικαστήριο το κακό κι απ' τον ληστή χειρότερο είναι.
Οι δικαστές είναι εχθροί, όπου κοιμάται ο νόμος.
Μπροστά τους, εντελώς ανυπεράσπιστος,
απλώνεται ο λαιμός του απλού πολίτη».

Σπάνια όμως αντιμετώπιζε τέτοιες δυσκολίες το Στρατιωτικό τμήμα του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Και γενικά πολύ σπάνια έτριβε τα θολά του μάτια για να ρίξει μια ματιά στην ακαθόριστη μορφή ενός κρατούμενου. Το 1937 δυο φρουροί έσυραν στον τέταρτο όροφο τον Α. Ντ. Ρ, μηχανικό – ηλεκτρολόγο, αναγκάζοντάς τον ν' ανεβαίνει τέσσερα – τέσσερα τα σκαλοπάτια (το ασανσέρ μάλλον θα λειτουργούσε, αλλά ανεβοκατέβαζαν τόσους πολλούς κρατούμενους, ώστε, αν τους πήγαιναν με το ασανσέρ, δεν θα μπορούσαν να το χρησιμοποιούν οι υπάλληλοι). Στην πόρτα διασταυρώθηκαν με έναν κρατούμενο που μόλις είχε καταδικαστεί, κι έπειτα μπήκαν τρέχοντας στην αίθουσα. Οι δικαστές του Στρατιωτικού τμήματος βιάζονταν τόσο, ώστε δεν είχαν καιρό να καθίσουν και στάθηκαν και οι τρεις όρθιοι. Αφού κατάφερε με κόπο να πάρει ανάσα (είχε εξασθενήσει από τη μακροχρόνια ανάκριση) ο Ρ. είπε το επίθετο, το όνομα και το πατρώνυμό του. Κάτι ψιθύρισαν οι δικαστές, αντάλλαξαν βλέμματα κι ο Ούλριχ – πάλι αυτός – δήλωσε: «Είκοσι χρόνια!» Και πάλι τρέχοντας, έσυραν έξω τον Ρ., και οδήγησαν μέσα τον επόμενο.

Ήταν κάτι σαν όνειρο: τον Φεβρουάριο του 1963 ανέβηκα κι εγώ την ίδια σκάλα, αλλά με την ευγενική συνοδεία ενός συνταγματάρχη από τα πολιτικά στελέχη του στρατού. Και μέσα στην αίθουσα με την κυκλική κιονοστοιχία, όπου, όπως λένε, συνεδριάζει η ολομέλεια του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Σοβιετικής Ένωσης, σ' αυτή την αίθουσα μίλησα μπροστά σε εβδομήντα δικαστές του Στρατιωτικού τμήματος, αυτού του ίδιου που δίκασε τον Καρένικωφ, τον Ρ. και τόσους και τόσους άλλους... Και τους είπα: «Τι αξιομνημόνευτη μέρα! Μ' όλο που έχω καταδικαστεί πρώτα σε κράτηση σε στρατόπεδο και έπειτα σε ισόβια εξορία, ως τώρα δεν είχα δει ούτε έναν δικαστή στα μάτια μου. Και σας βλέπω σήμερα όλους εσάς μαζεμένους!» (Και εκείνοι έβλεπαν για πρώτη φορά, με ανοιχτά μάτια, έναν «ζεκ» με σάρκα και οστά).

Μα αποδείχτηκε πως δεν ήταν εκείνοι! Μάλιστα! Τώρα έλεγαν πως δεν ήταν εκείνοι. Με βεβαίωναν πως ΕΚΕΙΝΟΙ δεν υπήρχαν πια. Μερικοί είχαν αποσυρθεί με τιμητική σύνταξη, και άλλους τους είχαν ανακαλέσει (όπως έμαθα, ο Ούλριχ, ένας από τους πιο διαπρεπείς δήμιους, είχε καθαιρεθεί, ήδη στην περίοδο του Στάλιν, το 1950, κατηγορούμενος για έλλειψη... σθένους!) Μερικούς (τόσο λίγους, ώστε μετριοούνται στα δάχτυλα) τους δίκασαν στα χρόνια του Χρουστσώφ και κατά τη δίκη τους, από το εδώλιο του κατηγορουμένου, απειλούσαν: «Πρόσεχε, σήμερα μας δικάζεις εσύ, αύριο όμως θα σε δικάσουμε εμείς!» Αλλά όπως όλες οι επιχειρήσεις του Χρουστσώφ, έτσι και αυτή η προσπάθεια, πολύ ενεργητική στην αρχή, γρήγορα ξεχάστηκε και εγκαταλείφθηκε από τον εμπνευστή της, δεν

έφτασε ποτέ στο σημείο της αμετάκλητης μεταβολής και έτσι δεν έσπασε τα παλιά πλαίσια.

Μερικοί από τους παλαίμαχους του δικαστικού μας συστήματος άρχισαν τότε να αναφέρουν διάφορες αναμνήσεις τους και άθελά τους μου έδωσαν υλικό για τούτο το κεφάλαιο (Αχ, αν αποφάσιζαν να δημοσιεύουν τις αναμνήσεις τους! Μα τα χρόνια περνούν, έχουν ήδη περάσει πέντε χρόνια από τότε και τα πράγματα δεν έχουν φωτισθεί περισσότερο). Θυμόνταν πως κατά τις συνεδριάσεις των δικαστηρίων οι δικαστές **καυχιόνταν** ανοιχτά ότι **κατάφεραν** να μην εφαρμόσουν το άρθρο 51 του Ποινικού Κώδικα, σχετικό με τα ελαφρυντικά στοιχεία, και έτσι **κατάφεραν** να επιβάλουν είκοσι πέντε χρόνια αντί για δέκα! Ή θυμόνταν πόσο ταπεινωτικά ήταν **υποταγμένα τα δικαστήρια στα Όργανα!** Ένας δικαστής επρόκειτο να δικάσει την εξής υπόθεση: ένας Σοβιετικός πολίτης, γυρίζοντας από τις Ηνωμένες Πολιτείες, υποστήριζε συκοφαντικά πως εκεί υπάρχουν καλοί αυτοκινητόδρομοι. Αυτό ήταν όλο. Τίποτε άλλο δεν υπήρχε στον φάκελο! Ο δικαστής τόλμησε να επιστρέψει την υπόθεση για επανεξέταση, ζητώντας να συγκεντρωθεί «άξιο λόγου αντισοβιετικό υλικό», δηλαδή να βασανίσουν λιγάκι αυτόν τον κρατούμενο. Αυτή όμως η ευγενική πρόθεση του δικαστή δεν εκτιμήθηκε και του απάντησαν με οργή: «Πώς δεν έχετε εμπιστοσύνη στα Όργανά μας;» Και ο δικαστής στάλθηκε στη Σαχαλίνη σαν γραμματέας στρατοδικείου! (Τον καιρό του Χρυστσώφ τα πράγματα ήταν πιο μαλακά: τους δικαστές που «είχαν υποπέσει σε σφάλματα» τους έστελναν... που νομίζετε;... τους έστελναν να εργασθούν **σαν δικηγόροι!**)¹⁸⁰ Με τον ίδιο τρόπο έσκυβε και η εισαγγελία το κεφάλι της μπροστά στα όργανα. Όταν το 1942 χάλασε ο κόσμος για τις καταχρήσεις που έκανε ο Ριούμιν στην υπηρεσία αντικατασκοπίας του στόλου της Βόρειας Θάλασσας, η εισαγγελία δεν τόλμησε να επέμβει, αλλά ανέφερε μόνο ευσεβάστως στον Αμπακούμωφ πως τα παιδάκια του κάνουν αταξίες. Να γιατί ο Αμπακούμωφ θεωρούσε τα Όργανα σαν το αλάτι της γης! (Τότε ακριβώς κάλεσε τον Ριούμιν και τον προήγαγε, πράγμα που στράφηκε εναντίον του και προκάλεσε τον όλεθρό του).

Δεν είχαμε τότε καιρό, αλλιώς θα μου είχαν διηγηθεί δέκα φορές περισσότερα. Μα κι αυτά σε βάζουν σε σκέψεις. Αφού τα δικαστήρια και οι εισαγγελείς δεν ήταν παρά απλά πιόνια στα χέρια του υπουργού Κρατικής Ασφαλείας, ίσως δεν χρειάζεται να τους αφιερώσω ιδιαίτερο κεφάλαιο.

Όλα αυτά μου τα έλεγαν διακόποντας ο ένας τον άλλον κι εγώ κοίταζα γύρω μου και απορούσα: ναι, ήταν άνθρωποι! εντελώς ΑΝΘΡΩΠΟΙ! Μπορούσαν και να χαμογελούν! Μου εξηγούσαν ειλικρινά πως μόνο το καλό ήθελαν. Μα αν τα πράγματα γυρίσουν και πάλι, και βρεθούν αναγκασμένοι να με δικάσουν; – σ' αυτή την αίθουσα (και μου δείχνουν την κυρίως αίθουσα).

Ε λοιπόν, θα με δικάσουν και θα με καταδικάσουν.

Τι έρχεται λοιπόν πρώτα, η κότα ή το αυγό; οι άνθρωποι ή το σύστημα;

Για κάμποσους αιώνες είχαμε μια παροιμία: μη φοβάσαι τον νόμο, τον δικαστή να φοβάσαι.

Εμένα όμως μου φαίνεται πως ο **νόμος** έχει ξεπεράσει τώρα τους ανθρώπους, τους έχει ξεπεράσει σε σκληρότητα. Και είναι καιρός να αντιστρέψουμε αυτή την παροιμία: μη φοβάσαι τον δικαστή, τον **νόμο** να φοβάσαι.

Το νόμο του Αμπακούμωφ, φυσικά.

Τώρα αυτοί οι άνθρωποι κάθονται στις έδρες τους, συζητώντας για τον «Ιβάν Ντενίσοβιτς». Και λένε ευχαριστημένοι πως αυτό το βιβλίο ξαλάφρωσε τη συνείδησή τους (ναι, ακριβώς έτσι το λένε...) Αναγνωρίζουν πως έδωσα μίαν εικόνα πολύ μαλακωμένη, πως **καθένας** από αυτούς ξέρει πολύ χειρότερα στρατόπεδα (Ωστε ήξεραν;...) Από τα εβδομήντα άτομα που κάθονται γύρω από το πεταλοειδές τραπέζι, από αυτούς που παίρνουν τον λόγο, πολλοί ξέρουν από λογοτεχνία, διαβάζουν μάλιστα το περιοδικό «Νόβι Μιρ» («Νέος Κόσμος»), διψούν για μεταρρυθμίσεις, συζητούν ζωηρά για τις πληγές της κοινωνίας μας, για την εγκατάλειψη του χωριού...

Εγώ κάθομαι και σκέφτομαι: αφού αυτό το ελάχιστο σταγονίδιο αλήθειας έσκασε σαν ψυχολογική βόμβα, τι θα γίνει στη χώρα μας, όταν η Αλήθεια θα πέσει σαν καταρράκτης; Και θα πέσει, αυτό είναι αναπόφευκτο.

8 Ο ΝΟΜΟΣ – ΠΑΙΔΙ

Όλα τα ξεχνάμε. Δεν θυμόμαστε αυτά που έγιναν, δεν θυμόμαστε καν τα ιστορικά γεγονότα, δεν θυμόμαστε παρά μόνο εκείνη τη στερεότυπη στικτή γραμμή, που θέλησαν να επιβάλουν στη μνήμη μας με την αδιάκοπη επανάληψη.

Δεν ξέρω αν αυτό είναι ιδίωμα όλης της ανθρωπότητας, είναι πάντως ιδίωμα του δικού μας λαού. Και είναι ιδίωμα προσβλητικό. Δεν αποκλείεται να προέρχεται από καλοσύνη, πάντως είναι προσβλητικό. Μας παραδίνει σαν λεία στους ψεύτες.

Έτσι, αν δεν πρέπει να θυμόμαστε ούτε τις μεγάλες δημόσιες δίκες, δεν τις θυμόμαστε. Έγιναν μπροστά σε ακροατήριο, έγραψαν γι' αυτές οι εφημερίδες, αλλά δεν μας τις έχωσαν μέσα στο κρανίο τρυπώντας μας το μυαλό, και έτσι δεν τις θυμόμαστε. (Η τρύπα στο μυαλό γίνεται μόνο με αυτά που λέει καθημερινά το ραδιόφωνο). Δεν μιλώ για τους νέους, αυτοί φυσικά δεν ξέρουν τίποτα. Μιλώ για εκείνους, που ζούσαν, και καταλάβαιναν όταν έγιναν αυτές οι δίκες. Ζητήστε από έναν μέσο άνθρωπο να σας απαριθμήσει τις πολύκροτες δημόσιες δίκες. Θα θυμηθεί τη δίκη του Μπουχάριν, τη δίκη του Ζηνόβιεφ. Έπειτα θα σουφρώσει τα φρύδια – α ναι, και τη δίκη του Βιομηχανικού κόμματος. Αυτές είναι, δεν έγιναν άλλες δημόσιες δίκες.

Ωστόσο οι δίκες άρχισαν αμέσως μετά την Οκτωβριανή επανάσταση. Από το 1918, γίνονταν συχνά τέτοιες δίκες, σε πολλά δικαστήρια. Γίνονταν όταν δεν υπήρχαν ακόμα ούτε νόμοι, ούτε κώδικες, και οι δικαστές δεν μπορούσαν να έχουν άλλο έρεισμα παρά μόνο τις ανάγκες της εξουσίας των εργατών και των αγροτών. Όπως πίστευαν τότε, αυτές οι δίκες άνοιγαν τον δρόμο μιας απτόητης νομιμότητας. Η λεπτομερειακή ιστορία τους θα γραφεί κάποτε από κάποιον, και δεν νομίζω ότι χρειάζεται να τη συμπεριλάβουμε στην έρευνά μας.

Ωστόσο δεν μπορούμε να αποφύγουμε μια σύντομη ανασκόπησή τους. Είμαστε αναγκασμένοι να αναζητήσουμε ψαχουλευτά κάποια απανθρακωμένα χαλάσματα, ακόμα και μέσα στις αχνές ομίχλες εκείνης της ροδαλής αυγής.

Εκείνα τα δυναμικά χρόνια δεν πρόφταιναν να σκουριάσουν στις θήκες τους τα πολεμικά σπαθιά και τα περίστροφα της τιμωρίας δεν έβρισκαν καιρό να κρυώσουν στις δικές τους θήκες. Μόνο αργότερα σοφίστηκαν να κρύβουν τους τουφεκισμούς στα σκοτάδια της νύχτας και των υπογείων, και να πυροβολούν τα θύματα στον σβέρκο. Το 1918 όμως ο Στέλμαχ, ο περιβόητος πράκτορας της Τσε – Κα του Ριαζάν, τουφέκιζε μέρα – μεσημέρι στην αυλή, έτσι ώστε οι μελλοθάνατοι που περίμεναν τη σειρά τους, μπορούσαν να παρακολουθούν τη σκηνή από τα παράθυρα της φυλακής.

Ο επίσημος όρος εκείνο τον καιρό ήταν: **εξωδικαστική τιμωρία**. Όχι γιατί δεν υπήρχαν ακόμα δικαστήρια, αλλά γιατί υπήρχε η Τσε – Κα.¹⁸¹ Γιατί αυτό ήταν πιο αποτελεσματικό. Δικαστήρια υπήρχαν, και δικάζανε, και καταδικάζανε σε θάνατο, αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε πως παράλληλα με αυτά, και ανεξάρτητα από αυτά, υπήρχε και η εξωδικαστική τιμωρία. Είναι όμως δυνατό να αντιληφθούμε την έκτασή της; Ο Μ. Λάτσις στην εκλαϊκευμένη του ανασκόπηση για τη δραστηριότητα της Τσε – Κα¹⁸², μας δίνει στοιχεία μόνο για ενάμιση χρόνο (1918 και το μισό 1919) και μόνο για είκοσι νομούς της Κεντρικής Ρωσίας («οι αριθμοί που δίνονται εδώ **κάθε άλλο παρά είναι πλήρεις**¹⁸³, γράφει, ως ένα βαθμό ίσως από σεμνότητα): τουφεκισμένοι από την Τσε – Κα (δηλαδή χωρίς δίκη) 8.389¹⁸⁴ (οκτώ χιλιάδες τριακόσιοι ογδόντα εννιά), αντεπαναστατικές οργανώσεις που ανακαλύφθηκαν 412 (αριθμός φανταστικός, αν λάβουμε υπόψη την ανικανότητά μας για οργάνωση σε όλη μας την ιστορία, καθώς και το γενικό ξεχαρβάλωμα και την αποθάρρυνση που κυριαρχούσαν εκείνη την εποχή), σύνολο συλληφθέντων 87.000¹⁸⁵. (Αυτός ο τελευταίος αριθμός μυρίζει υποτίμηση).

Με τι θα μπορούσαμε να συγκρίνουμε αυτό τον υπολογισμό; Το 1907 μια ομάδα αριστερών δημοσίευσε μια συλλογή άρθρων «Κατά της θανατικής ποινής»¹⁸⁶, όπου παρατίθεται¹⁸⁷ ονομαστικός κατάλογος όλων των καταδικασθέντων σε θάνατο από το 1826 ως το 1906. Οι συγγραφείς εξηγούν πως αυτός ο κατάλογος είναι ελλιπής (όχι βέβαια πιο ελλιπής από τα στοιχεία του Λάτσις, που συγκεντρώθηκαν στον εμφύλιο πόλεμο). Λοιπόν στον κατάλογο περιλαμβάνονται 1.397 ονόματα. Από αυτούς πρέπει να αφαιρεθούν 233, που η ποινή τους μετατράπηκε αργότερα, και άλλοι 270, που η αστυνομία δεν κατόρθωσε να τους βρει (ήταν κυρίως εξεγερθέντες Πολωνοί, που αποδράσανε στη Δύση). Μένουν 894 ονόματα. Αυτός ο αριθμός, που καλύπτει περίοδο ογδόντα χρόνων, είναι ασήμαντος σε σχέση με τους αριθμούς που δίνει ο Λάτσις για ενάμιση χρόνο, και μάλιστα όχι για όλους τους νομούς. Βέβαια οι συγγραφείς αυτής της συλλογής αναφέρουν αμέσως ύστερα και έναν δεύτερο υπολογισμό, σύμφωνα με τον οποίο οι καταδικασθέντες σε θάνατο (ίσως όμως όχι και εκτελεσθέντες) μόνο το 1906 ήταν 1310, και το σύνολο των καταδικασθέντων σε θάνατο από το 1826 ήταν 3.419. Επίσης για την περίοδο κατά την οποία η περιβόητη αντίδραση του Στολύπιν βρισκόταν στο αποκορύφωμά της υπάρχει ο εξής αριθμός¹⁸⁸: 950 εκτελέσεις μέσα σε έξι μήνες (τόσο κράτησε η λειτουργία των στρατοδικείων του Στολύπιν). Είναι φρικτό να το σκέφτεσαι, αλλά στα σκληραγωγημένα μας νεύρα ούτε αυτό δεν κάνει εντύπωση: αν υπολογίσουμε τον αντίστοιχο δικό μας αριθμό για έξι μήνες, βρίσκουμε πως είναι οπωσδήποτε ΤΡΙΠΛΑΣΙΟΣ – και μόνο σε είκοσι νομούς, και χωρίς δικαστές, χωρίς δικαστήρια. Και τα δικαστήρια όμως λειτουργούσαν κανονικά από τον Νοέμβριο του 1917. Παρά την έλλειψη χρόνου, το 1919 δημοσιεύθηκαν οι «Κατευθυντήριες αρχές του Ποινικού δικαίου της ΡΣΟΣΔ» (δεν τις διαβάσαμε, δεν μπορέσαμε να τις βρούμε, ξέρουμε μόνο πως σ' αυτές περιλαμβανόταν και η «στέρση ελευθερίας για ακαθόριστο χρονικό διάστημα», δηλαδή ώσπου να βγει ειδική διαταγή).

Τα δικαστήρια δικάζαν τις υποθέσεις του κοινού ποινικού δικαίου, και δεν

είχαν δικαίωμα να καταδικάσουν σε θάνατο. Ως τον Ιούλιο του 1918 η δικαιοσύνη διατηρούσε την κληρονομιά των αριστερών Εσέρων: είναι αστείο να το πούμε, αλλά τα λαϊκά δικαστήρια δεν μπορούσαν να επιβάλλουν ποινή μεγαλύτερη από **δύο** χρόνια. Και χρειαζόταν ειδική παρέμβαση της κυβέρνησης για να αναθεωρηθούν ορισμένες, απαράδεκτα επιεικείς αποφάσεις, και να επιβληθούν ποινές ως **είκοσι** χρόνια¹⁸⁹. Από τον Ιούλιο του 1918 έδωσαν στα λαϊκά δικαστήρια το δικαίωμα να επιβάλλουν ποινές ως **πέντε** χρόνια. Και όταν κόπασαν πια οι πολεμικές καταιγίδες, το 1922, τα λαϊκά δικαστήρια απέκτησαν το δικαίωμα να καταδικάζουν ως **δέκα** χρόνια και έχασαν το δικαίωμα να επιβάλλουν ποινές **μικρότερες** από έξι μήνες.

Τα περιφερειακά και τα επαναστατικά δικαστήρια είχαν πάντα το δικαίωμα να επιβάλλουν την ποινή του θανάτου, και το έχασαν μόνο για σύντομο χρονικό διάστημα: τα περιφερειακά δικαστήρια το 1920, και τα επαναστατικά δικαστήρια το 1921. Εδώ υπάρχουν πολλές μικρές λεπτομέρειες, που μόνο ένας ιστορικός, ερευνώντας συστηματικά εκείνα τα χρόνια, θα μπορέσει να τις φέρει στο φως.

Ο ιστορικός αυτός θα ανακαλύψει στοιχεία, θα ξετυλίξει το κουβάρι των καταδικαστικών αποφάσεων, θα συντάξει στατιστικές. (Αν και αυτό είναι μάλλον απίθανο, γιατί ό,τι δεν κατέστρεψε ο χρόνος και τα γεγονότα, τα κατέστρεψαν οι ενδιαφερόμενοι). Εμείς το μόνο που ξέρουμε είναι πως τα επαναστατικά δικαστήρια δεν κοιμόνταν, αλλά δίκάζαν εντατικά, και πως την κατάληψη κάθε πόλης στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου δεν τη συνόδευαν μόνο οι καπνοί των πυροβολισμών στην αυλή της Τσε – Κα, αλλά και οι ολονύχτιες συνεδριάσεις του δικαστηρίου. Και για να δεχτείς αυτή τη σφαίρα δεν ήταν απαραίτητο να είσαι Λευκός αξιωματικός, γερουσιαστής, κτηματίας, καλόγερος, Καντέ, Εσέρος ή αναρχικός.

Ήταν αρκετό να έχεις άσπρα, μαλακά, χωρίς ρόζους χέρια, για να καταδικαστείς εκείνη την εποχή σε θάνατο. Μπορεί όμως να μαντέψει κανείς πως στο Ιζέφσκ ή στο Βότκινσκ, στο Γιαροσλάβ ή στο Μούρομ, στο Κοζλώφ ή στο Ταμπώφ, οι εξεγέρσεις στοίχιζαν το ίδιο ακριβά και στα ροζιασμένα χέρια. Σ' αυτά όμως τα κουβάρια με τις εξωδικαστικές τιμωρίες και τις αποφάσεις των δικαστηρίων, αν πέσουν ποτέ στα χέρια μας, εκείνο που θα μας εντυπωσιάσει περισσότερο είναι ο αριθμός των απλών αγροτών. Γιατί ήταν αναρίθμητες οι ταραχές και εξεγέρσεις των αγροτών από το 1918 ως το 1921, μ' όλο που δεν στολίζουν τις έγχρωμες σελίδες της «Ιστορίας του εμφυλίου πολέμου», μ' όλο που κανείς δεν φωτογράφησε ούτε κινηματογράφησε τα εξαγριωμένα πλήθη των αγροτών που βιάζαν εναντίον των πολυβόλων, οπλισμένοι με ρόπαλα, δικράνια και τσεκούρια, και έπειτα τους ίδιους ανθρώπους με τα χέρια δεμένα πίσω στην πλάτη, σε φάλαγγες για τουφεκισμό –**δέκα για έναν!** Την εξέγερση του Σαποζόκ τη θυμούνται μόνο στο Σαποζόκ, την εξέγερση του Πιτέλινο τη θυμούνται μόνο στο Πιτέλινο. Στην ίδια ανασκόπηση του Λάτσις αναφέρεται και ο αριθμός των εξεγέρσεων που κατεστάλησαν, στην ίδια εκείνη περίοδο του ενάμιση χρόνου, σε είκοσι νομούς: 344¹⁹⁰. (Τις εξεγέρσεις των αγροτών τις χαρακτήριζαν από το 1918 σαν εξεγέρσεις «κουλάκων», γιατί πως ήταν δυνατό να εξεγείρονται οι **αγρότες**

εναντίον της εξουσίας των εργατών και των αγροτών! Μα πως να εξηγήσουν πως κάθε φορά εξηγείρονταν όχι τρία φτωχοκάλυβα σε κάθε χωριό, αλλά ολόκληρο το χωριό; Γιατί αυτή η μάζα των φτωχών αγροτών δεν χρησιμοποιούσε αυτά τα ίδια δικράνια και τα τσεκούρια για να εξοντώσει τους εξεγερθέντες «κουλάκους», αλλά, αντίθετα, βάδιζε μαζί τους εναντίον των πολυβόλων; Λάτσης: «Με υποσχέσεις, συκοφαντίες και απειλές (οι κουλάκοι) ανάγκαζαν τους άλλους αγρότες να παίρνουν μέρος σ' αυτές τις εξεγέρσεις»¹⁹¹. Τους υπόσχονταν όμως οι κουλάκοι πολύ περισσότερα από όσα τους υπόσχονταν τα συνθήματα των Επιτροπών φτωχολογίας. Τους φοβέριζαν πολύ χειρότερα από τα πολυβόλα των ΤΣΟΝ;) ¹⁹²

Άραγε πόσοι ακόμα άνθρωποι παρασύρθηκαν συμπτωματικά από εκείνες τις μυλόπετρες, εντελώς τυχαία θύματα, που ο αφανισμός τους αποτελεί αναπόφευκτα τη μισή ουσία κάθε επανάστασης που πυροβολεί;

Να τι διηγήθηκε κάποιος αυτόπτης μάρτυρας για τη συνεδρίαση του επαναστατικού δικαστηρίου του Ριαζάν, όταν εκδικαζόταν, το 1919, η υπόθεση του Ι. Γιε-φ, οπαδού της διδασκαλίας του Τολστόι.

Όταν καθιερώθηκε η γενική υποχρεωτική στράτευση στον Κόκκινο στρατό (ένα χρόνο ύστερα από τα «Κάτω ο πόλεμος! Οι ξιφολόγχες στο χώμα! Να γυρίσουμε στα σπίτια μας!»), μόνο στον νομό του Ριαζάν ως τον Σεπτέμβριο του 1919 «πιάστηκαν και στάλθηκαν στο μέτωπο 54.697 λιποτάκτες»¹⁹³ (και πολλοί ακόμα εκτελέστηκαν επί τόπου για παραδειγματισμό). Ο Γιε - φ δεν είχε λιποτακτήσει, αλλά αρνήθηκε ανοιχτά να καταταχτεί στον στρατό για λόγους θρησκευτικούς. Τον επιστράτευσαν διά της βίας, εκείνος όμως αρνήθηκε να πάρει όπλο στους στρατώνες, και δεν πήγαινε στα γυμνάσια. Ο κομισάριος της μονάδας του, αγανακτισμένος, τον παρέδωσε στην Τσε - Κα με το σημείωμα: «Δεν αναγνωρίζει τη σοβιετική εξουσία».

Γίνεται ανάκριση. Κάθονται τρεις σ' ένα τραπέζι και μπροστά στον καθένα υπάρχει από ένα περίστροφο. «Έχουμε ξαναδεί ήρωες σαν και σένα! Σε λίγο θα πέσεις στα γόνατα! Να δεχτείς αμέσως να πολεμήσεις, αλλιώς θα σε τουφεκίσουμε επί τόπου!». Μα ο Γιε - φ μένει σταθερός: δεν μπορεί να πολεμήσει, είναι οπαδός του ελεύθερου χριστιανισμού. Η υπόθεση του παραδίδεται στο επαναστατικό δικαστήριο.

Η δίκη είναι δημόσια. Στην αίθουσα βρίσκονται καμιά εκατοστή άτομα. Ο συνήγορος είναι ένα ευγενικό γεροντάκι. Ο κατηγορος (η λέξη «εισαγγελέας» είναι απαγορευμένη ως το 1922), ο Νικόλσκι, είναι επίσης παλιός νομικός. Ένας από τους δικαστές προσπαθεί να εξακριβώσει τις απόψεις του κατηγορουμένου. («Πως μπορείτε εσείς, ένας εκπρόσωπος του εργαζομένου λαού, να συμμερίζεστε τις απόψεις του αριστοκράτη κόμη Τολστόι;»). Ο πρόεδρος του δικαστηρίου τον διακόπτει και δεν επιτρέπει τη διευκρινίσει. Καυγάζει.

Δικαστής: Εσείς δεν θέλετε να σκοτώνετε ανθρώπους και προσπαθείτε να πείσετε και τους άλλους να σας μιμηθούν. Αλλά τον πόλεμο τον άρχισαν

οι Λευκοί και εσείς μας εμποδίζετε να αμυνθούμε. Θα σας στείλουμε στον Κολτσάκ, για να κηρύξετε εκεί τη θεωρία σας της μη βίας!

Γιε-φ: Θα πάω όπου με στείλετε.

Κατήγορος: Το επαναστατικό δικαστήριο δεν μπορεί να ασχολείται με οποιαδήποτε εγκληματική ενέργεια, αλλά μόνο με τις ενέργειες που στρέφονται κατά της Επανάστασης. Λόγω του είδους του αδικήματος, ζητώ να μεταβιβασθεί αυτή η υπόθεση στο λαϊκό δικαστήριο.

Πρόεδρος: Χα – Χα! Μωρέ πως τα ξέρεις τα νομικά! Εμείς όμως δεν παίρνουμε εντολές από τους νόμους, αλλά από την επαναστατική μας συνείδηση!

Κατήγορος: Επιμένω να γραφτεί η πρότασή μου στα πρακτικά.

Συνήγορος: Συμφωνώ με τον κατήγορο. Η υπόθεση πρέπει να εκδικασθεί από κοινό δικαστήριο.

Πρόεδρος: Βρε τον γέρο βλάκα! Από που τον ξεθάψανε;

Συνήγορος: Σαράντα χρόνια ασκώ το επάγγελμα του δικηγόρου, και είναι η πρώτη φορά που ακούω τέτοια προσβολή. Να γραφτεί στα πρακτικά.

Πρόεδρος (χαχανίζοντας): Θα το γράψουμε! Θα το γράψουμε!

Γέλια ξεσπούν στην αίθουσα. Το δικαστήριο αποσύρεται για σύσκεψη. Από την αίθουσα των συσκέψεων ακούγονται φωνές. Είναι φανερό πως τσακώνονται. Ανακοινώνεται η απόφαση: **τουφεκισμός!**

Στην αίθουσα θόρυβος, αγανάκτηση.

Κατήγορος: Διαμαρτύρομαι κατά της αποφάσεως και θα υποβάλω παράπονα στο Επιτροπάτο της Δικαιοσύνης!

Συνήγορος: Συμφωνώ με τον κατήγορο!

Πρόεδρος: Να εκκενωθεί η αίθουσα!!!

Οι φρουροί πήγαν τον Γιε-φ στη φυλακή και του είπαν: «Αν, αδελφούλη, ήταν όλοι σαν και σένα, τι καλά που θα ήταν! Δεν θα είχαμε ούτε πόλεμο, ούτε Λευκούς, ούτε Κόκκινους!» Και όταν γύρισαν στον στρατώνα τους, συγκάλεσαν μια συνέλευση του Κόκκινου Στρατού, καταδίκασαν την καταδίκη και έστειλαν έγγραφη διαμαρτυρία στη Μόσχα.

Περιμένοντας κάθε μέρα τον θάνατο και βλέποντας με τα μάτια του τουφεκισμούς από το παράθυρο, ο Γιε – φ έμεινε 37 μέρες στη φυλακή. Έπειτα ήρθε η μετατροπή της ποινής του: **δεκαπέντε χρόνια** αυστηρή απομόνωση.

Διδακτικό παράδειγμα. Μ' όλο που η επαναστατική νομιμότητα νίκησε ως ένα βαθμό, πόσες προσπάθειες χρειάστηκαν εκ μέρους του προέδρου του δικαστηρίου για να γίνει αυτό! Πόση αταξία, πόση απειθαρχία, πόση έλλειψη πολιτικής συνειδησίας! Η υπεράσπιση είναι της ίδιας γνώμης με την κατηγορούσα αρχή! Οι φρουροί φυτρώνουν εκεί που δεν τους σπέρνουν και στέλνουν αποφάσεις. Αχ, με πόση δυσκολία εγκαθιδρύεται η δικτατορία του προλεταριάτου και η καινούργια δικαιοσύνη! Όλες οι συνεδριάσεις των δικαστηρίων δεν είναι βέβαια τόσο απείθαρχες, αλλά και το παράδειγμα που αναφέραμε δεν είναι μοναδικό! Πόσα χρόνια θα χρειαστεί να περάσουν ακόμα, ώσπου να φανερωθεί, να κατευθυνθεί σωστά και να σταθεροποιηθεί η απαιτούμενη γραμμή, ώσπου η υπεράσπιση να γίνει ένα με τον εισαγγελέα και με το δικαστήριο, ώσπου να γίνει ένα μαζί τους και ο ίδιος ο κατηγορούμενος, και ώσπου να γίνουν ένα μαζί με όλους αυτούς όλες οι αποφάσεις που παίρνονται από τις μάζες!

Το να παρακολουθηθεί αυτή η μακροχρόνια πορεία είναι γόνιμο έργο για τον ιστορικό. Εμείς όμως πώς να προχωρήσουμε μέσα σ' αυτή τη ροδαλή καταχνιά; Ποιον να ρωτήσουμε; Ούτε οι τουφεκισμένοι, ούτε οι σκορπισμένοι δεν πρόκειται να μιλήσουν. Και δεν θα μας επιτρέψουν να ψάξουμε να βρούμε ούτε τους κατηγορουμένους, ούτε τους δικηγόρους, ούτε τους φρουρούς, ούτε το κοινό, έστω κι αν βρίσκονται ακόμα στη ζωή.

Όπως φαίνεται, μόνο οι **κατηγοροί** μπορούν να μας βοηθήσουν.

Χάρη σε ορισμένους ανθρώπους καλής θελήσεως, έπεσε στα χέρια μας ένα αντίτυπο, που διέφυγε την καταστροφή, από τη συλλογή των εισαγγελικών αγορεύσεων ενός φανατικού επαναστάτη, του πρώτου Λαϊκού Επιτρόπου των Στρατιωτικών στην Κυβέρνηση των εργατών και των αγροτών, ανώτατου διοικητή των ενόπλων δυνάμεων και ύστερα ιδρυτή του τμήματος εκτάκτων δικαστηρίων στο Λαϊκό Επιτροπάτο Δικαιοσύνης (τον ετοίμαζαν για το προσωπικό αξίωμα του Τριβούνου, αλλά ο Λένιν κατάργησε αυτόν τον όρο)¹⁹⁴, του ένδοξου δημόσιου κατηγορού των μεγαλυτέρων δικών, του Ν. Β. Κρυλένκο¹⁹⁵, που αργότερα ξεσκεπάστηκε και χαρακτηρίστηκε άσπονδος εχθρός του λαού. Αν λοιπόν θέλουμε να κάνουμε μια σύντομη ανασκόπηση των δημοσίων δικών, αν νιώθουμε τον πειρασμό να αναπνεύσουμε λίγο αέρα από την ατμόσφαιρα των δικαστηρίων των πρώτων χρόνων μετά την Επανάσταση, πρέπει να μάθουμε πως να διαβάζουμε αυτό το βιβλίο. Άλλο τίποτα δεν έχουμε. Και όσα λείπουν, όσα αφορούν την επαρχία, πρέπει να τα συμπληρώσουμε με τη σκέψη μας.

Θα προτιμούσαμε φυσικά να δούμε τα στενογραφημένα πρακτικά εκείνων των δικών, να ακούσουμε να βγαίνουν από τον τάφο οι δραματικές φωνές εκείνων των πρώτων κατηγορουμένων και των πρώτων δικηγόρων, όταν κανείς ακόμα δεν μπορούσε να προβλέψει με ποια αδυσώπητη σειρά θα καταπίνονταν όλα αυτά – μαζί με τους δικαστές των επαναστατικών δικαστηρίων.

Όπως εξηγεί ο Κρυλένκο, η δημοσίευση των στενογραφημένων πρακτικών «δεν ήταν εύκολη για μια σειρά τεχνικούς λόγους»¹⁹⁶. Ήταν όμως εύκολο να δημοσιευθούν οι αγορεύσεις του και οι αποφάσεις των δικαστηρίων, που συνέπιπταν απόλυτα με τις απαιτήσεις του κατηγορητηρίου.

Αν πιστέψουμε τον Κρυλένκο, τα αρχεία του επαναστατικού δικαστηρίου της Μόσχας και του Ανωτάτου επαναστατικού δικαστηρίου ήταν (το 1923) «σε μεγάλη αταξία... τα στενογραφημένα πρακτικά πολλών υποθέσεων... βρέθηκαν να είναι γραμμένα τόσο ακατάληπτα, ώστε χρειάστηκε ή να σβηστούν σελίδες ολόκληρες, ή να συμπληρωθεί το κείμενο από μνήμης» (!) Και «μια σειρά από τις μεγαλύτερες δίκες» (μεταξύ αυτών και η δίκη για την ανταρσία των αριστερών Εσέρων και η δίκη του ναυάρχου Στσάσνυ) «έγιναν χωρίς να κρατηθούν καθόλου στενογραφημένα πρακτικά»¹⁹⁷.

Πολύ παράξενο. Η καταδίκη των αριστερών Εσέρων δεν ήταν ασήμαντη υπόθεση. Ύστερα από τον Φεβρουάριο και τον Οκτώβριο ήταν ο τρίτος καθοριστικός κόμβος της ιστορίας μας. Ήταν η μετάβαση στο σύστημα του μονοκομματικού κράτους. Και τουφέκισαν πολλούς. Και δεν κράτησαν στενογραφημένα πρακτικά.

Όσο για τη «στρατιωτική συνωμοσία» του 1919 «εκκαθαρίστηκε από την Πανενωσιακή Τσε – Κα με το σύστημα της εξωδικαστικής τιμωρίας»¹⁹⁸, και έτσι «αποδείχτηκε καλύτερα η ύπαρξή της»¹⁹⁹. Πιάστηκαν τότε πάνω από χίλια άτομα²⁰⁰ – μπορούσαν να τους δικάσουν όλους αυτούς;

Έλα λοιπόν, μίλησέ μας, με τη σειρά και με λεπτομέρειες, για τις μεγάλες δίκες εκείνης της εποχής...

Πρώτα – πρώτα μαθαίνουμε μερικές βασικές αρχές. Ο ανώτατος κατηγορος μας λέει, λόγου χάρη, πως η Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή έχει δικαίωμα να επεμβαίνει σε οποιαδήποτε δικαστική υπόθεση. «Η Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή μπορεί να απονέμει χάρη και να **καταδικάζει σε θάνατο απεριόριστα**, κατά την κρίση της»²⁰¹. (Η υπογράμμιση δική μας. – Α.Σ.). Λόγου χάρη, μια ποινή έξι μηνών τη μετέτρεπε σε ποινή δέκα χρόνων (και, όπως καταλαβαίνει ο αναγνώστης, η Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή δεν χρειαζόταν να συνεδριάσει σε ολομέλεια, αλλά μπορούσε, να πούμε, ο Σβερντλώφ να διορθώσει την απόφαση μέσα στο γραφείο του). Όλα αυτά, μας εξηγεί ο Κρυλένκο, «κάνουν το σύστημά μας να ξεχωρίζει από τη λανθασμένη θεωρία του χωρισμού των εξουσιών»²⁰², τη θεωρία για την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας. (Σωστά, αυτό έλεγε κι ο Σβερντλώφ: «Το καλό είναι πως σε μας η δικαστική και η εκτελεστική εξουσία δεν είναι χωρισμένες με αδιαπέραστο τείχος, όπως στη Δύση. Έτσι μπορείς να λύσεις γρήγορα όλα τα προβλήματα». Κυρίως με το τηλέφωνο).

Με ακόμα μεγαλύτερη ειλικρίνεια και ακρίβεια ο Κρυλένκο, στους λόγους που εκφωνούσε τότε στα δικαστήρια, διατυπώνει τους **γενικούς σκοπούς της σοβιετικής δικαιοσύνης**, σε μιαν εποχή που το

δικαστήριο ήταν «ταυτόχρονα δημιουργός του δικαίου (η υπογράμμιση είναι του Κρυλένκο)... και όργανο της **πολιτικής**²⁰³ (Η υπογράμμιση δική μου – Α.Σ.).

Ήταν δημιουργός του δικαίου, γιατί επί τέσσερα χρόνια δεν υπήρξε κανένας κώδικας: είχαμε απορρίψει τους τσαρικούς, και δεν είχαμε συντάξει δικούς μας. «Και μη μου λέτε πως το ποινικό μας δικαστήριο πρέπει να ενεργεί βασιζόμενο αποκλειστικά στους υπάρχοντες γραπτούς κανόνες. Ζούμε τη διαδικασία της Επανάστασης..»²⁰⁴

«Το επαναστατικό δικαστήριο δεν είναι δικαστήριο όπου πρέπει να αναβιώνουν οι δικονομικές λεπτολογίες και πονηρίες... Δημιουργούμε ένα καινούργιο δίκαιο και **νέους ηθικούς κανόνες**²⁰⁵... Όσο και να γίνεται εδώ λόγος για τον προαιώνιο νόμο του δικαίου, της δικαιοσύνης και τα λοιπά, ξέρουμε... πόσο ακριβά μας στοίχισαν αυτά»²⁰⁶.

(Αν συγκρίνουμε τις ΔΙΚΕΣ ΣΑΣ ποινές με τις ΔΙΚΕΣ ΜΑΣ, ίσως να μη στοίχισαν τόσο ακριβά! Ίσως να ήταν πιο άνετα, όταν ζούσαμε με την προαιώνια δικαιοσύνη!)

Αφού οι δικονομικές λεπτολογίες δεν χρειάζονται, δεν είναι ανάγκη να εξακριβώνει κανείς αν ο κατηγορούμενος είναι ένοχος ή αθώος: η έννοια της ενοχής είναι απαρχαιωμένη αστική αντίληψη, που τώρα πια έχει εκλείψει²⁰⁷.

Μαθαίνουμε λοιπόν από τον σύντροφο Κρυλένκο πως το επαναστατικό δικαστήριο **είναι άλλου είδους δικαστήριο**. Μιαν άλλη φορά θα μάθουμε από τον ίδιο πως **γενικά δεν είναι δικαστήριο**: «Το επαναστατικό δικαστήριο είναι όργανο της ταξικής πάλης των εργατών, στρέφεται εναντίον των εχθρών τους» και πρέπει να ενεργεί «από την άποψη των συμφερόντων της επανάστασης... επιδιώκοντας **τα πιο επιθυμητά αποτελέσματα** για τις μάζες των εργατών και των αγροτών²⁰⁸ (όλες οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου. –Α.Σ.).

Οι άνθρωποι δεν είναι άνθρωποι αλλά «συγκεκριμένοι φορείς συγκεκριμένων ιδεών»²⁰⁹. Οποίες κι αν είναι οι ατομικές ιδιότητες (του κατηγορουμένου) μπορούν να εκτιμηθούν **μόνο με μια** μέθοδο: να εκτιμηθούν από την άποψη της **ταξικής σκοπιμότητας**»²¹⁰.

Με άλλα λόγια, μπορείς να υπάρξεις, μόνο αν αυτό είναι σκόπιμο για την εργατική τάξη. Και «αν αυτή η σκοπιμότητα απαιτεί να πέσει το σπαθί της τιμωρίας πάνω στο κεφάλι του κατηγορουμένου, καμιά πειθώ με λόγια δεν θα τον βοηθήσει σε τίποτα»²¹¹ (δηλαδή, κανένα επιχείρημα δικηγόρων, κλπ.). «Στο επαναστατικό μας δικαστήριο δεν καθοδηγούμαστε ούτε από άρθρα, ούτε από διαβαθμίσεις ελαφρυντικών περιπτώσεων. Στο Δικαστήριό μας πρέπει να βασιζόμαστε μόνο σε λόγους σκοπιμότητας»²¹²

Εκείνα τα χρόνια σε πολλούς συνέβαινε το εξής: ζούσαν ήσυχα, και ξαφνικά, στα καλά καθούμενα, μάθαιναν πως η ύπαρξή τους ΔΕΝ ΕΙΧΕ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ.

Πρέπει να καταλάβουμε: εκείνο που βαραίνει τον κατηγορούμενο δεν είναι εκείνο που έχει ήδη κάνει, αλλά εκείνο που ΜΠΟΡΕΙ να κάνει, αν δεν τον τουφεκίσουν τώρα. «Προστατεύουμε τον εαυτό μας όχι μόνο από το παρελθόν, αλλά και από το μέλλον»²¹³.

Οι δηλώσεις του συντρόφου Κρυλένκο είναι καθαρές και έχουν γενικό χαρακτήρα. Και παρουσιάζουν ανάγλυφα μπροστά μας όλη εκείνη τη δικαστική περίοδο. Τις ανοιξιάτικες ομίχλες τις διαπερνάει ξαφνικά η φθινοπωρινή διαφάνεια. Μήπως δεν πρέπει να προχωρήσουμε; Μήπως δεν πρέπει να ξεφυλλίσουμε τη μια δίκη μετά την άλλη, αφού αυτές οι δηλώσεις εφαρμόζονται παντού αμετάκλητα;

Κλείσε τα μάτια και φαντάσου μια μικρή αίθουσα δικαστηρίου, που δεν την έχουν διακοσμήσει ακόμα με επιχρυσώματα. Φαντάσου τους δικαστές, διψασμένους για αλήθεια, με απλά χιτώνια, ξερακιανούς, με πρόσωπα που δεν έχουν παχύνει ακόμα από την καλοπέραση. Όσο για την κατηγορούσα αρχή (όπως αρέσει στον Κρυλένκο να αποκαλεί τον εαυτό του), φορά ένα παλιό πολιτικό σακάκι και κάτω από τα πέτα του φαίνεται μια γωνιά της ναυτικής του φανέλας.

Ο ανώτατος κατήγορος εκφράζεται έτσι: «Με ενδιαφέρει το πρόβλημα του γεγονότος!», «Συγκεκριμενοποιήστε τη στιγμή της τάσης!», «Ενεργούμε στο επίπεδο της ανάλυσης της αντικειμενικής αλήθειας». Καμιά φορά τον βλέπεις να ξεφουρνίζει κανένα λατινικό απόφθεγμα (είναι αλήθεια πως από δίκη σε δίκη το απόφθεγμα μένει πάντα το ίδιο, και μόνο έπειτα από μερικά χρόνια εμφανίζεται κάποιο άλλο). Πρέπει να πούμε πως, παρ' όλα τα επαναστατικά τρεχάματα, κατάφερε να τελειώσει δυο πανεπιστημιακές σχολές. Εκείνο όμως που τον κάνει συμπαθητικό είναι το ότι εκφράζεται με ανοιχτή καρδιά για τους κατηγορούμενους: «παλιανθρώποι εξ επαγγέλματος!» Το λέει και το πιστεύει! Δεν είναι υποκριτής. Αν δεν του αρέσει το χαμόγελο μιας κατηγορουμένης, της λέει κατάμουτρα, πριν ακόμα εκδοθεί καμιά απόφαση: «Και σε σας, πολίτισσα Ιβάνοβα, με το χαμόγελό σας, θα βρούμε τι σας αξίζει και θα βρούμε τη δυνατότητα να τα φέρουμε έτσι, ώστε να μην ξαναγελάσετε **ΠΟΤΕ ΠΙΑ!**»²¹⁴ Λοιπόν, αρχίζουμε;...

α) **Υπόθεση των «Ρούσκιγιε Βέντομοστι»** («Ρωσικών Χρονικών»). Αυτή η δίκη, μια από τις πρώτες και τις πιο πρώιμες, είναι η δίκη της ελευθερίας του **λόγου**. Αυτή η γνωστή εφημερίδα «των καθηγητών» δημοσίευσε στις 24 Μαρτίου 1918 ένα άρθρο του Σαβίνκωφ με τίτλο «Στον δρόμο». Θα προτιμούσαν να πιάσουν τον ίδιο τον Σαβίνκωφ, αλλά, που να πάρει ο διάβολος τον **δρόμο**, που να τον έβρισκαν; Έκλεισαν λοιπόν την εφημερίδα, τραβολόγησαν στο εδώλιο τον πολύ ηλικιωμένο αρχισυντάκτη της Π. Β. Γιεγκόρωφ, και του ζήτησαν να εξηγήσει: πώς τόλμησε; Τέσσερις μήνες πέρασαν κιόλας από τότε που άρχισε η Νέα Εποχή, ήταν πια καιρός να συνηθίσει!

Ο Γιεγκόρωφ δικαιολογήθηκε με αφέλεια λέγοντας πως το άρθρο το έγραψε «ένας διακεκριμένος πολιτικός, η γνώμη του οποίου είναι γενικού ενδιαφέροντος, άσχετα από το αν τη συμερίζεται η σύνταξη». Σε

συνέχεια είπε πως δεν έβλεπε καμιά συκοφαντία στον ισχυρισμό του Σαβίνκωφ «να μην ξεχνάμε πως ο Λένιν, ο Νάτανσον και Σία έφτασαν στη Ρωσία μέσω Βερολίνου, δηλαδή πως οι γερμανικές αρχές τους βοήθησαν να γυρίσουν στην πατρίδα», γιατί έτσι είχε γίνει στην πραγματικότητα. Η εμπόλεμη Γερμανία του Κάιζερ είχε βοηθήσει τον σύντροφο Λένιν να γυρίσει πίσω.

Ο Κρυλένκο κραυγάζει πως δεν έχει σκοπό να απαγγείλει κατηγορία για συκοφαντία (μα γιατί;...) αλλά πως η εφημερίδα δικάζεται για **απόπειρα επηρεασμού των πνευμάτων**. (Πώς τολμάει η εφημερίδα να αποβλέπει σε έναν τέτοιο σκοπό;!)

Δεν κατηγορούν την εφημερίδα ούτε για τη φράση του Σαβίνκωφ: «Πρέπει να είναι κανείς παράφρων εγκληματίας για να ισχυρίζεται στα σοβαρά πως θα μας **υποστηρίξει** το διεθνές προλεταριάτο», αφού ασφαλώς θα μας υποστηρίξει...

Η καταδίκη για την απόπειρα επηρεασμού των πνευμάτων είναι: οριστικό κλείσιμο αυτής της εφημερίδας, που κυκλοφορούσε από το 1864 και άντεξε σε όλες τις χειρότερες αντιδράσεις – του Λόρις-Μέλικωφ, του Πομπεντονόστσεφ, του Στολύπιν, του Κάσσο και πολλών άλλων! Και τον συντάκτη Γιεγκόρωφ τον καταδικάζουν... είναι ντροπή και να το πούμε, λες και βρισκόταν σε καμιά Ελλάδα... σε τρεις μήνες απομόνωση. (Δεν είναι όμως τόσο ντροπή, αν σκεφτεί κανείς ότι βρισκόμαστε μόνο στο 1918! Αν ο γέρος καταφέρει να επιζήσει, μπορούν μια χαρά να τον ξαναχώσουν μέσα, και όχι μόνο μια φορά!)

Όσο παράξενο κι αν φαίνεται, και σ' εκείνα τα φοβερά χρόνια έπαιρναν κι έδιναν τα «λαδώματα», όπως γινόταν ανέκαθεν στη Ρωσία, και όπως θα γίνεται στους αιώνες των αιώνων στη Σοβιετική Ένωση. Κυρίως «λαδώνονταν» τα δικαστικά όργανα, αλλά, τολμάμε να προσθέσουμε, και η Τσε-Κα. Οι χοντροί τόμοι της Ιστορίας, με το κόκκινο δέσιμο και τα χρυσά γράμματα, σωπαίνουν βέβαια πάνω σ' αυτό, όμως οι γέροι, οι αυτόπτες μάρτυρες, θυμούνται πως στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης, σε αντίθεση με τη σταλινακή εποχή, η τύχη των πολιτικών κρατουμένων εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τα «λαδώματα»: έπαιρναν χρήματα χωρίς κανέναν ενδοιασμό και έπειτα, πολύ τίμια, άφηναν ελεύθερο τον κρατούμενο. Ο Κρυλένκο, ο οποίος ξεδιάλεξε μόνο καμιά δεκαριά τέτοιες **υποθέσεις** σε μια πενταετία, μας αναφέρει δυο δίκες αυτού του είδους. Αλίμονο, ο δρόμος προς την τελειότητα που άνοιγαν το δικαστήριο της Μόσχας και το Ανώτατο δικαστήριο δεν ήταν ίσιος, αλλά στράβωνε συχνά οδηγώντας σε απρέπειες.

β) Υπόθεση τριών ανακριτών του Επαναστατικού δικαστηρίου της Μόσχας (Απρίλιος 1918). Τον Μάρτιο του 1918 συνέλαβαν τον Μπερίντζε, έναν μαυραγορίτη ράβδων χρυσού. Η γυναίκα του, όπως συνηθιζόταν τότε, άρχισε αμέσως να ψάχνει να βρει τρόπο για να εξαγοράσει την ελευθερία του άντρα της. Και τελικά, χάρη σε μια σειρά γνωριμιών της, κατάφερε να φτάσει σ' έναν από τους ανακριτές, ο οποίος συνεννοήθηκε με άλλους δυο. Λοιπόν, σε μια μυστική συνάντηση,

της ζήτησαν 250 χιλιάδες ρούβλια, και ύστερα από παζάρια κατέβηκαν στις 60 χιλιάδες – τα μισά θα δίνονταν προκαταβολή, μέσω του δικηγόρου Γκριν. Όλα θα περνούσαν απαρατήρητα, όπως είχε γίνει με εκατοντάδες άλλες τέτοιες συναλλαγές, και η υπόθεση δεν θα έμπαινε στο χρονικό του Κρυλένκο, ούτε στο δικό μας (ούτε θα απασχολούσε μια συνεδρίαση του ίδιου του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού!) αν η σύζυγος του Μπερίντζε δεν άρχιζε να κάνει τσιγκουνιές. Εκείνη όμως έδωσε στον Γκριν για προκαταβολή μόνο 15 χιλιάδες αντί για τις 30 χιλιάδες που είχαν συμφωνήσει και, το κυριότερο, με έναν καθαρά γυναικείο παραλογισμό, τη νύχτα άλλαξε γνώμη, αποφάσισε πως ο δικηγόρος Γκριν δεν ήταν σοβαρό πρόσωπο και το πρωί έτρεχε να βρει έναν άλλο δικηγόρο, τον Γιάκουλφ. Δεν αναφέρεται ποιος ακριβώς, αλλά, όπως φαίνεται, ο Γιάκουλφ ήταν εκείνος που αποφάσισε να στριμώξει τους ανακριτές.

Το ενδιαφέρον σ' αυτή τη δίκη είναι πως όλοι οι μάρτυρες, αρχίζοντας με την κακομοίρα τη σύζυγο, προσπαθούν να καταθέσουν υπέρ των κατηγορουμένων για να ελαφρώσουν τη θέση τους (πράγμα αδύνατο σε μια πολιτική δίκη!). Ο Κρυλένκο εξηγεί: αυτό γίνεται γιατί, σαν μικροαστοί που είναι, νιώθουν ξένοι προς το Επαναστατικό μας δικαστήριο. (Εμείς όμως θα τολμήσουμε να κάνουμε την εξής μικροαστική υπόθεση: μήπως οι μάρτυρες, στον μισό χρόνο της δικτατορίας του προλεταριάτου, είχαν μάθει να **φοβούνται**; Είναι, βλέπεις, μεγάλη αναίδεια να θέλεις να βουλιάξεις ανακριτές του Επαναστατικού δικαστηρίου. Γιατί τι θα απογίνεις εσύ ύστερα;...)

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα επιχειρήματα του κατηγορούμενου. Πριν από ένα μήνα, οι κατηγορούμενοι ήταν συναγωνιστές του, συμπολεμιστές, βοηθοί του, άνθρωποι αφιερωμένοι ολοκληρωτικά στα συμφέροντα της Επανάστασης, ένας μάλιστα από αυτούς, ο Λέιστ, ήταν «σκληρός κατήγορος, ικανός να εκσφενδονίζει αστραπές και βροντές εναντίον οποιουδήποτε θα τολμούσε να επιβουλευθεί τα θεμέλια της κοινωνίας μας». Τι να έλεγε τώρα γι' αυτούς ο κατήγορος; Που να έβρισκε κάτι να τους μαυρίσει; (γιατί μόνο η δωροδοκία δεν μαυρίζει αρκετά). Μα ήταν φανερό που: στο **παρελθόν**! στα βιογραφικά τους στοιχεία!

«Αν καλοεξετάσουμε» αυτόν τον Λέιστ, «θα βρούμε πολύ περίεργα στοιχεία». Το ζήτημα κινεί το ενδιαφέρον: είναι παλιός τυχοδιώκτης; Όχι, είναι γιος καθηγητή του Πανεπιστημίου της Μόσχας. Κι ο καθηγητής αυτός δεν ήταν από τους συνηθισμένους, αλλά είχε περάσει από όλους τους κρίκους της αντίδρασης και είχε μείνει επί είκοσι χρόνια σώος και αβλαβής, γιατί αδιαφορούσε για την πολιτική! (Παρά την αντίδραση όμως είχαν επιτρέψει στον Κρυλένκο να δίνει εξετάσεις χωρίς να παρακολουθεί μαθήματα...) Ήταν να απορεί λοιπόν κανείς που ο γιος του ψάρευε με δυο καλάμια;

Κι ο Ποντγκάισκι; Αυτός είναι γιος δικαστικού υπαλλήλου, οπωσδήποτε Μαυροεκατονταρχίτη, γιατί πώς αλλιώς θα μπορούσε να υπηρετήσει είκοσι χρόνια τον τσάρο; Κι ο γιόκας ετοιμαζόταν επίσης για το δικαστικό στάδιο, αλλά έγινε η Επανάσταση και χώθηκε στο Επαναστατικό

δικαστήριο. Χτες ακόμα αυτό έμοιαζε σαν κάτι ευγενικό, αλλά τώρα προκαλεί απέχθεια!

Πιο βρωμερός από όλους είναι φυσικά ο Γκούγκελ, πρώην εκδότης. Τι πρόσφερε αυτός ο άνθρωπος σαν πνευματική τροφή στους εργάτες και στους αγρότες; «Έτρεφε τις πλατιές μάζες με βιβλία κακής ποιότητας», όχι με έργα του Μαρξ, αλλά με έργα αστών καθηγητών διεθνούς φήμης (και αυτούς τους καθηγητές θα τους συναντήσουμε σε λίγο στο εδώλιο).

Εξοργίζεται και παραξενεύεται ο Κρυλένκο – τι ανθρωπάκια εισχωρήσανε στο Επαναστατικό δικαστήριο; (Παραξενευόμαστε και εμείς: Ποιοι λοιπόν αποτελούν τα δικαστήρια των εργατών και των αγροτών; Γιατί το προλεταριάτο ανέθεσε σε τέτοιους ανθρώπους την αποστολή της συντριβής των εχθρών του;)

Όσο για τον δικηγόρο Γκριν, που η ανακριτική επιτροπή τον θεωρούσε «δικό της άνθρωπο» και που μπορούσε να απελευθερώσει οποιονδήποτε, «είναι τυπικός εκπρόσωπος του είδους των ανθρώπων που ο Μαρξ τους χαρακτήριζε **βδέλλες** του καπιταλιστικού συστήματος». Σ' αυτή την κατηγορία υπάγονται, εκτός από όλους τους δικηγόρους, και όλοι οι χωροφύλακες, οι παπάδες και... οι συμβουλιογράφοι...²¹⁵.

Φαίνεται πως ο Κρυλένκο χρησιμοποίησε όλες τις δυνάμεις του για να ζητήσει μια σκληρή και ανελέητη απόφαση, χωρίς να ληφθούν υπόψη «οι ατομικές αποχρώσεις της ενοχής». Αλλά το πάντα άγρυπνο στρατοδικείο δείχτηκε διστακτικό και μουδιασμένο και μόλις μπόρεσε να ψελλίσει: στους ανακριτές από έξι μήνες φυλακή, και ένα πρόστιμο στον δικηγόρο. (Και μόνο κάνοντας χρήση του δικαιώματος της Πανρωσικής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής «να καταδικάζει απεριόριστα», ο Κρυλένκο πέτυχε, στο ξενοδοχείο Μετροπόλ²¹⁶, να επιβάλουν στους ανακριτές από δέκα χρόνια, και στη βδέλλα – δικηγόρο πέντε χρόνια με δήμευση της παρουσίας του. Ο Κρυλένκο βροντοφώναξε πως χρειάζεται επαγρύπνηση και λίγο έλειψε να κερδίσει τον τίτλο του **Τριβούνου**).

Καταλαβαίνουμε πως τότε, ανάμεσα στις επαναστατικές μάζες, όπως και σήμερα ανάμεσα στους αναγνώστες μας, αυτή η κακορίζικη δίκη δεν μπορούσε παρά να υπονομεύσει την πίστη στην ιερότητα του δικαστηρίου. Γι' αυτό με ακόμα μεγαλύτερη δειλία περνάμε στην επόμενη δίκη, που αφορά έναν ακόμα ανώτερο θεσμό.

γ) **Υπόθεση του Κόσιρεφ** (15 Φεβρουαρίου 1919). Ο Φ.Μ. Κόσιρεφ και οι φίλοι του Λίμπερτ, Ρόττενμπεργκ και Σολοβιόφ εργάζονταν πρώτα στην επιτροπή εφοδιασμού του Ανατολικού Μετώπου (εναντίον του στρατού της Συντακτικής Συνέλευσης, πριν από τον Κολτσάκ). Αποδείχτηκε λοιπόν πως κατάφεραν τότε να βρίσκουν τρόπους να παίρνουν μαζεμένα από 70 χιλιάδες ως ένα εκατομμύριο ρούβλια, να τριγουρίζουν με διαλεχτά άλογα και να γλεντάνε με νοσοκόμες. Η επιτροπή είχε αποκτήσει ένα σπίτι κι ένα αυτοκίνητο, και ο επικεφαλής της γλεντούσε στο «Γιάρ», γνωστό κέντρο της Πετρούπολης. (Δεν συνηθίσαμε να φανταζόμαστε έτσι το 1918, αλλά το γεγονός επιβεβαιώνεται από το

Επαναστατικό δικαστήριο).

Άλλωστε, δεν είναι αυτή η **υπόθεση**: Δεν δίκασαν κανένα από την Επιτροπή του Ανατολικού Μετώπου, και μάλιστα τους τα συγχώρεσαν όλα. Όμως, τι παράξενο! Μόλις διαλύθηκε η επιτροπή, τους κάλεσαν και τους τέσσερις, μαζί με κάποιον Ναζάρενκο, πρώην αλήτη της Σιβηρίας και φίλο του Κόσιρεφ στα κάτεργα, για να αποτελέσουν... το Ελεγκτικό Συμβούλιο της Πανενωσιακής Τσε-Κα!

Να τι ήταν αυτό το Συμβούλιο: **είχε πλήρη αρμοδιότητα να ελέγχει τη νομιμότητα των ενεργειών όλων των λοιπών οργάνων της Πανενωσιακής Τσε-Κα, να ζητά οποιοδήποτε φάκελο, να εξετάζει οποιαδήποτε υπόθεση σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας της και να ακυρώνει όλες τις αποφάσεις της Πανενωσιακής Τσε-Κα**, εκτός μόνο από τις αποφάσεις του Προεδρείου της!!!²¹⁷. Όχι και λίγο! Ήταν δηλαδή η δεύτερη στη σειρά εξουσία στην Πανενωσιακή Τσε-Κα ύστερα από το Προεδρείο – ύστερα από τους Τζερζίνσκι – Ουρίτσκι – Πέτερς – Λάτσις – Μενζίνσκι – Γιάγκοντα!

Ωστόσο ο τρόπος ζωής των συντρόφων δεν άλλαξε καθόλου. Δεν άρχισαν να περηφανεύονται, δεν το πήραν καθόλου πάνω τους: μαζί με κάποιους Μαξίμιτς, Λιόνκα, Ραφαήλσκι και Μαριούπολσκι, ανθρώπους «που δεν είχαν καμιά σχέση με την κομμουνιστική οργάνωση», εγκαθίστανται σε διάφορα διαμερίσματα και στο ξενοδοχείο Σαβού: «πολυτελές περιβάλλον... βασιλείο της χαρτοπαιξίας (στη μπάγκα βρίσκονται ως χίλια ρούβλια), πιωτό και κυρίες». Ο Κόσιρεφ αποκτάει πλούσια επίπλωση (70 χιλιάδες ρούβλια) και δεν διστάζει να βουτά από την Πανενωσιακή Τσε-Κα ασημένια κουτάλια, ασημένια φλιτζάνια (πως βρέθηκαν αυτά στην Πανενωσιακή Τσε-Κα;...) ακόμα και απλά ποτήρια. «Να που στρέφει την προσοχή του... και όχι στην ιδεολογική πλευρά, να τι παίρνει για τον εαυτό του από το επαναστατικό κίνημα». (Αρνούμενος τώρα πως δωροδοκήθηκε, αυτός ο διακεκριμένος Τσεκίστας δεν διστάζει να πει ψέματα... πως πήρε μια κληρονομιά 200 χιλιάδων ρουβλίων, που βρίσκονται κατατεθειμένα σε μια τράπεζα του Σικάγου!... Φαίνεται πως νομίζει ότι αυτή η κατάσταση του συμβιβάζεται θαυμάσια με την παγκόσμια επανάσταση!)

Πώς έπρεπε όμως να χρησιμοποιεί σωστά την εξουσία του πάνω στους ανθρώπους, το δικαίωμά του να συλλαμβάνει και να απελευθερώνει οποιονδήποτε; Ήταν φανερό πως έπρεπε να μαρκάρει το ψαράκι με το χρυσό χαβιάρι, και το 1918 υπήρχαν πολλά τέτοια ψαράκια πιασμένα στα δίχτυα. (Την Επανάσταση την είχαν κάνει πολύ βιαστικά, δεν βρήκαν καιρό να ελέγξουν τα πάντα και να διαπιστώσουν πόσα πολύτιμα πετράδια, περιδέραια, βραχιόλια, δαχτυλίδια και σκουλαρίκια δεν πρόλαβαν να κρύψουν οι κυρίες της αστικής τάξης). Και έπρεπε να έρχεται σε επαφή με τους συγγενείς των κρατουμένων με τη χρησιμοποίηση των κατάλληλων προσώπων.

Κάτι τέτοιες μορφές περνούν συνέχεια από μπροστά μας στη διάρκεια της δίκης. Να η Ουσπένσκαγια, μια νέα είκοσι πέντε χρονών. Είχε τελειώσει το

γυμνάσιο στην Πετρούπολη, πριν προλάβει όμως να μπει στο Πανεπιστήμιο, εγκαθιδρύθηκε η σοβιετική εξουσία. Και την άνοιξη του 1918 η Ουσπένσκαγια παρουσιάζεται στην Πανενωσιακή Τσε-Κα και προσφέρει τις υπηρεσίες της σαν πληροφοριοδότη. Το παρουσιαστικό της ήταν κατάλληλο και τη δέχτηκαν.

Αναφερόμενος στους χαφιέδες (τότε τους έλεγαν **σεκσότ** – «μυστικούς συνεργάτες»), ο Κρυλένκο κάνει το εξής σχόλιο: «**Εμείς** δεν βλέπουμε τίποτα το επιλήψιμο σ' αυτό, το θεωρούμε καθήκον μας... δεν ντροπιάζει το ίδιο το γεγονός της εργασίας. Όταν ένας άνθρωπος πιστεύει πως αυτή η δουλειά είναι απαραίτητη για το καλό της Επανάστασης, πρέπει να την κάνει»²¹⁸. Αλίμονο όμως, η Ουσπένσκαγια αποδειχνεται πως δεν έχει πολιτικό πιστεύω, κι αυτό είναι το τρομερό. Να τι απαντάει: «Δέχτηκα να μου πληρώνουν ορισμένα ποσοστά» για κάθε υπόθεση. Έπειτα «μοιραζόταν» τα χρήματα με κάποιον, που το δικαστήριο τον αντιπαρέρχεται και προστάζει να μην αναφερθεί το όνομά του. Ο Κρυλένκο εκφράζεται ως εξής: η Ουσπένσκαγια δεν ανήκε στο προσωπικό της Πανενωσιακής Τσε-Κα, αλλά εργαζόταν κατ' **αποκοπήν**»²¹⁹. Άλλωστε πρέπει να την καταλάβουμε, μας εξηγεί ο κατήγορος: η Ουσπένσκαγια έχει μάθει να μην υπολογίζει τα χρήματα. Τι αξία έχουν γι' αυτήν τα 500 ψωρορούβλια που κερδίζει σαν υπάλληλος στο Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Οικονομίας, όταν μια μόνο δουλίτσα (η βοήθειά της σ' έναν έμπορο για να βγάλουν τις σφραγίδες από το μαγαζί του) της αποφέρει 5 χιλιάδες ρούβλια, και μια άλλη (η βοήθεια στη γυναίκα του κρατούμενου Μέστσερσκι – Γκρεβς) της αποφέρει 17 χιλιάδες; Ωστόσο η Ουσπένσκαγια δεν έμεινε για πολύ καιρό απλή «σεκσότ». Με τη βοήθεια κάποιου σημαίνοντος στελέχους της Τσε-Κα, σε λίγους μήνες ήταν κιάλας κομμουνίστρια και ανακρίτρια.

Ωστόσο, δεν φτάσαμε ακόμα στην ουσία της υπόθεσης. Η Ουσπένσκαγια κανόνισε ένα ραντεβού με τη Μέστσερσκαγια – Γκρεβς στο σπίτι κάποιου Γκοντελιούκ, επιστήθιου φίλου του Κόσιρεφ, για να συμφωνήσουν την τιμή για την απελευθέρωση του άντρα της (της είχαν ζητήσει... 600 χιλιάδες ρούβλια!) Μα δυστυχώς, με κάποιο τρόπο που δεν εξηγήθηκε στη δίκη, αυτή η μυστική συνάντηση έγινε γνωστή πάλι στον δικηγόρο Γιάκουλωφ, εκείνον τον ίδιο που ήδη είχε χώσει μέσα τους δωροδοκηθέντες ανακριτές και ένιωθε βαθύ ταξικό μίσος για όλο το σύστημα της προλεταριακής δικαστικής και εξωδικαστικής διαδικασίας. Ο Γιάκουλωφ το κατήγγειλε αυτό στο Επαναστατικό δικαστήριο της Μόσχας²²⁰, και ο πρόεδρος του δικαστηρίου (θυμήθηκε μήπως την οργή του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού για την υπόθεση των ανακριτών;) έκανε κι αυτός ένα ταξικό σφάλμα: αντί να ειδοποιήσει τον σύντροφο Τζερζίνσκι και να ταχτοποιηθούν όλα με οικογενειακό τρόπο, εγκατέστησε μια στενογράφο πίσω από την κουρτίνα. Έτσι στενογραφήθηκαν όλες οι επαφές που είχε ο Γκοντελιούκ με τον Κόσιρεφ, με τον Σολοβιόφ και με άλλα μέλη του συμβουλίου, όλες οι ιστορίες για το **ποιοι** έπαιρναν χρήματα στην Πανενωσιακή Τσε-Κα και **πόσες χιλιάδες έπαιρναν**. Από τις στενογραφημένες συνομιλίες φαινόταν καθαρά πως ο Γκοντελιούκ πήρε 12 χιλιάδες ρούβλια προκαταβολή, και έδωσε στη Μεστσερσκαγια άδεια εισόδου στην Πανενωσιακή Τσε-Κα, την οποία είχαν υπογράψει εκ

μέρους του Ελεγκτικού συμβουλίου ο Λίμπερτ και ο Ρόττενμπεργκ (τα παζάρια έπρεπε να συνεχιστούν και στα γραφεία της Τσε-Κα). Τότε ακριβώς έπιασαν τον Γκοντελιούκ. στα πράσα! Και τα έχασε τόσο, ώστε έκανε κατάθεση! (Η Μετσσέρσκαγια όμως είχε προλάβει να επισκεφθεί το Ελεγκτικό συμβούλιο και η υπόθεση του άντρα της είχε ήδη ζητηθεί **για έλεγχο.**)

Επιτρέψτε μου όμως! Κάτι τέτοιες αποκαλύψεις λεκιάζουν τα ουράνια ρούχα της Τσε-Κα! Μήπως του έστριψε αυτού του προέδρου του επαναστατικού δικαστηρίου της Μόσχας; Τι θέλει κι ανακατώνεται σε ξένες δουλειές;

Φαίνεται όμως πως τέτοια ήταν η **στιγμή** – μια στιγμή κρυμμένη για μας μέσα στις πτυχές της μεγαλειώδους Ιστορίας μας! Αποδειχνεται πως ο πρώτος χρόνος δουλειάς της Τσε-Κα είχε προκαλέσει κάποια απωθητική εντύπωση ακόμα και στο κόμμα του προλεταριάτου, που δεν είχε εξοικειωθεί μ' αυτήν. Είχε περάσει ένας χρόνος, η Πανενωσιακή Τσε-Κα είχε κάνει μόλις τα πρώτα της βήματα στον λαμπρό της δρόμο, και άρχιζε κιόλας, όπως γράφει όχι πολύ κατανοητά ο Κρυλένκο, «μια διαμάχη ανάμεσα στο δικαστήριο και στις λειτουργίες του, από τη μια μεριά, και στις εξωδικαστικές λειτουργίες της Τσε-Κα, από την άλλη... μια διαμάχη που εκείνον τον καιρό, χώρισε το κόμμα και τα εργατικά τμήματα σε δυο στρατόπεδα» (40). Αυτός ήταν ο λόγος που έδωσε τη δυνατότητα να δημιουργηθεί η υπόθεση του Κόσιρεφ (ενώ ως τότε υπήρχε ατιμωρησία), και μάλιστα να φτάσει σε τόσο γενικό κρατικό επίπεδο.

Έπρεπε να σωθεί η Πανενωσιακή Τσε-Κα! Να σωθεί η Πανενωσιακή Τσε-Κα! Ο Σολοβιόφ ζητάει από το δικαστήριο να του επιτρέψουν να πάει στη φυλακή Ταγκάνκα (αλίμονο, όχι στη Λουμπιάνκα) όπου βρισκόταν ο Γκοντελιούκ, για να **συζητήσουν**. Το δικαστήριο αρνείται. **Ο Σολοβιόφ όμως τα καταφέρνει και χώνεται στο κελί** του Γκοντσελιούκ χωρίς άδεια του δικαστηρίου. Και να μια σύμπτωση: τότε ακριβώς αρρωσταίνει σοβαρά ο Γκοντελιούκ, μάλιστα. («Μπορούμε να μιλήσουμε για ύπαρξη κακής προθέσεως εκ μέρους του Σολοβιόφ;» υπαινίσσεται ο Κρυλένκο). Νιώθοντας το τέλος του να πλησιάζει, ο Γκοντελιούκ μετανοεί και, συντετριμμένος επειδή είχε συκοφαντήσει την Τσε-Κα, ζητάει χαρτί και γράφει ότι όσα είχε πει για τον Κόσιρεφ και τους άλλους δυο κομισσάριους της Τσε-Κα, καθώς και όσα είχαν στενογραφηθεί πίσω από την κουρτίνα, είναι όλα ψέματα!²²¹.

«Μα ποιος του έδωσε άδεια εισόδου;» επιμένει ο Κρυλένκο. Και οι άδειες της Μετσσέρσκαγια μπορούσαν να πέσουν από τον ουρανό; Όχι, ο κατηγορος «δεν θέλει να πει πως ο Σολοβιόφ είναι ανακατεμένος σ' αυτή την υπόθεση, γιατί δεν υπάρχουν... αρκετές αποδείξεις», αλλά υποθέτει πως «μη συλληφθέντες πολίτες έβαλαν το δαχτυλάκι τους σ' αυτή την υπόθεση» και κατάφεραν να στείλουν τον Σολοβιόφ στην Ταγκάνκα.

Να η κατάλληλη στιγμή για να ανακριθούν ο Λίμπερτ και ο Ρόττενμπεργκ: τους κάλεσαν, μα δεν παρουσιάστηκαν! Έτσι απλά, δεν παρουσιάστηκαν! Επιτρέψτε μας λοιπόν να ανακρίνουμε τη Μετσσέρσκαγια! Φανταστείτε

όμως, ακόμα κι αυτή η σαρακοφαγωμένη αριστοκράτισσα είχε το θάρρος να μην παρουσιαστεί στο Επαναστατικό δικαστήριο! Και δεν βρέθηκαν δυνάμεις να την εξαναγκάσουν! Και ο Γκοντελιούκ έχει ανατρέψει τα πάντα και τώρα πεθαίνει. Και ο Κόσιρεφ δεν ομολογεί τίποτα! Και ο Σολοβιόφ δεν φταίει σε τίποτα! Και δεν υπάρχει κανείς για να ανακριθεί...

Αντίθετα, πόσοι μάρτυρες προσέρχονται οικειοθελώς στο Επαναστατικό δικαστήριο – ο σύντροφος Πέτερς, αντιπρόεδρος της Πανενωσιακής Τσε-Κα, ακόμη κι ο ίδιος ο Φέλιξ Εντμούντοβιτς (Τζερζίνσκι) καταφθάνει ανήσυχος: το μακρουλό φλογερό πρόσωπό του, πρόσωπο οσίου ασκητή, στρέφεται προς το απολιθωμένο δικαστήριο, και καταθέτει συγκινημένους υπερασπίζοντας τον αθώο για όλα Κόσιρεφ, υπερασπίζοντας τα ανώτερα ηθικά, επαναστατικά και επαγγελματικά προσόντα του. Τις καταθέσεις αυτές, αλίμονο, δεν τις μάθαμε, αλλά ο Κρυλένκο τις αναφέρει με τον εξής τρόπο: «Ο Σολοβιόφ κι οι Τζερζίνσκι περιγράψανε τις θαυμάσιες ιδιότητες του Κόσιρεφ»²²². (Αχ, απρόσεχτε ανθυπολοχαγέ! Ύστερα από είκοσι χρόνια, στη Λουμπιάνκα, θα σου θυμίσουν αυτή τη δίκη!) Είναι εύκολο να μαντέψει κανείς τι θα είχε πει ο Τζερζίνσκι: πως ο Κόσιρεφ είναι ατσαλένιο στέλεχος της Τσε-Κα, ανελέητος για τους εχθρούς, και καλός **σύντροφος**. Έχει καρδιά θερμή, ψυχρό κεφάλι και καθαρά χέρια.

Και μέσα από τα σκουπίδια της συκοφαντίας παρουσιάζεται μπροστά μας ο μπρούντζινος ιππότης Κόσιρεφ. Ακόμα και η βιογραφία του δείχνει την ασυνήθιστη θέλησή του. Είχε δικαστή αρκετές φορές πριν από την Επανάσταση, τις περισσότερες για φόνους. Μια φορά (στην πόλη Κοστρομά) ξεγέλασε τη γριούλα Σμιρνόβα, μπήκε στο σπίτι της για να τη ληστέψει και **την έπνιξε με τα ίδια του τα χέρια**. Αργότερα αποπειράθηκε να δολοφονήσει τον πατέρα του και σκότωσε έναν φίλο του για να χρησιμοποιήσει το διαβατήριό του. Σε άλλες περιπτώσεις, ο Κόσιρεφ είχε δικαστεί για απάτες, και γενικά είχε περάσει πολλά χρόνια στα κάτεργα (έτσι εξηγείται καλύτερα η λαχτάρα του για την πολυτέλεια!), από όπου έβγαινε κάθε φορά με τις αμνηστίες του τσάρου.

Οι αυστηρές και δίκαιες φωνές των πιο σημαντικών στελεχών της Τσε-Κα διακόπτουν τότε τον κατήγορο, τονίζοντάς του πως όλα εκείνα τα προηγούμενα δικαστήρια ήταν αστοτσιφλικάδικα και δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη από τη νέα κοινωνία μας. Τι γίνεται όμως; Ο εκτροχιασμένος ανθυπολοχαγός, απαντάει από την έδρα του Επαναστατικού δικαστηρίου με ένα τόσο λαθεμένο από ιδεολογική άποψη κατεβατό, ώστε μας φαίνεται αταίριαστο να το αναφέρουμε εδώ, στην αρμονική αφήγηση των δικών εκείνης της εποχής:

«Αν στην παλιά τσαρική δικαιοσύνη υπήρχε κάτι καλό, κάτι στο οποίο μπορούσαμε να έχουμε εμπιστοσύνη, ήταν το ορκωτό δικαστήριο... Πάντα μπορούσε να έχει κανείς εμπιστοσύνη στις αποφάσεις των ενόρκων, οι οποίες μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις κηρύχτηκαν πεπλανημένες».

Είναι ακόμα πιο λυπηρό να ακούει κανείς τέτοια λόγια από τον σύντροφο Κρυλένκο, γιατί πριν από τρεις μήνες, στη δίκη του προβοκάτορα Ρ. Μαλινόφσκι, πρώην ευνοούμενου των ηγετών του κόμματος (ο οποίος,

παρά τις τέσσερις παλιές καταδίκες του για ποινικά αδικήματα, προωθήθηκε στην Κεντρική επιτροπή και ορίστηκε υποψήφιος για τη Δούμα), η **κατηγορούσα αρχή** είχε κρατήσει ταξικά άμεμπτη στάση:

«Κατά τη γνώμη μας, κάθε αδίκημα είναι προϊόν ενός ορισμένου ποινικού συστήματος και, από αυτή την άποψη, το να έχει δικαστεί κανείς για ποινικό αδίκημα με βάση τους νόμους της καπιταλιστικής κοινωνίας και του τσαρικού καθεστώτος δεν παρουσιάζεται στα μάτια μας σαν γεγονός που αφήνει στον άνθρωπο ανεξίτηλη κηλίδα. Ξέρουμε **πολλά παραδείγματα** ανθρώπων που βρίσκονται **στις γραμμές μας** ενώ έχουν στο **παρελθόν παρόμοια συμβάντα**, και **ποτέ** δεν σκεφτήκαμε ότι πρέπει να τους απομακρύνουμε από το περιβάλλον μας. **Ένας άνθρωπος που γνωρίζει τις αρχές μας** δεν μπορεί να φοβάται πως το γεγονός ότι έχει δικαστεί στο παρελθόν μπορεί να γίνει αφορμή να τον διώξουν από τις γραμμές των επαναστατών...»²²³

Να πως ήξερε να μιλήσει κομματικά ο σύντροφος Κρυλένκο! Εδώ όμως, με τους δυσφημιστικούς συλλογισμούς του, θόλωσε τη μορφή του ιππότη Κόσιρεφ. Και τότε δημιουργήθηκε στο δικαστήριο τόσο άσχημη κατάσταση, ώστε ο σύντροφος Τζερζίνσκι αναγκάστηκε να πει: «Για μια στιγμή (μόνο για μια στιγμή! – Α.Σ.) μου πέρασε η σκέψη μήπως ο Κόσιρεφ έπεσε θύμα των πολιτικών παθών, που **τον τελευταίο καιρό έχουν φουντώσει στην Τσε-Κα**»²²⁴.

Ο Κρυλένκο συνήλθε αμέσως και είπε: «Δεν θέλω ούτε θέλησα ποτέ αυτή η δίκη του Κόσιρεφ και της Ουσπένσκαγια, να γίνει δίκη της Τσε – Κα. Αυτό όχι μόνο δεν μπορώ να το θέλω, αλλά οφείλω και να το καταπολεμήσω με όλες μου τις δυνάμεις!» – «Επικεφαλής της Έκτακτης Επιτροπής (Τσε –Κα) έχουν τοποθετηθεί οι πιο υπεύθυνοι, οι πιο τίμιοι και οι πιο σταθεροί σύντροφοι, που ανέλαβαν το βαρύ καθήκον να χτυπάνε, **έστω και με κίνδυνο να κάνουν λάθος**... Γι' αυτό η Επανάσταση είναι υποχρεωμένη να τους ευχαριστήσει... Υπογραμμίζω αυτή την πλευρά του ζητήματος για να μη μπορεί να μου πει ... κανείς αργότερα: αποδείχτηκε πως ήταν όργανο πολιτικής προδοσίας»²²⁵ (Θα το πουν!...)

Να πάνω σε τι κόψη ξυραφιού βάδιζε ο ανώτερος κατήγορος! Φαίνεται όμως πως είχε διατηρήσει ορισμένες επαφές από τον καιρό της παρανομίας, από όπου μάθαινε ποια τροπή θα έπαιρνε αύριο η κατάσταση. Αυτό φαίνεται από αρκετές δίκες, σαν αυτή εδώ. Ένας καινούργιος άνεμος είχε αρχίσει να φυσά στις αρχές του 1919: Φτάνει πια! Είναι καιρός να χαλιναγωγήσουμε την Πανενωσιακή Τσε – Κα! Αυτό «το εκφράζει πολύ ωραία ο Μπουχάριν σε ένα άρθρο του, όπου λέει πως το **νόμιμο επαναστατικό πνεύμα** πρέπει να το αντικαταστήσει η **επαναστατική νομιμότητα**»²²⁶.

Παντού η διαλεκτική, όπου κι αν γυρίσεις! Και του Κρυλένκο του ξεφεύγει: «Το Επαναστατικό δικαστήριο πρέπει να διαδεχθεί τις έκτακτες επιτροπές» (ΝΑ ΔΙΑΔΕΧΘΕΙ;;...) Ωστόσο «πρέπει... να μην είναι λιγότερο τρομερό από την Τσε – Κα στην εφαρμογή εκφοβισμού, τρομοκρατίας και απειλών».

Ήταν; ... Μήπως την έθαψε κιόλας;!... Επιτρέψτε μου, μιλάτε για «διαδοχή», τι θα γίνουν όμως οι πράκτορες της Τσε –Κα; Φοβερές μέρες! Ακόμα και ο αρχηγός της Τσε – Κα, τυλιγμένος σε μια χλαίνη μακριά ως τις φτέρνες, θα σπεύσει να παρουσιασθεί σαν μάρτυρας στο δικαστήριο.

Μήπως όμως οι πηγές σας είναι λανθασμένες, σύντροφε Κρυλένκο;

Ναι, εκείνες τις μέρες σκοτεινίασε ο ουρανός πάνω από τη Λουμπιάνκα. Και θα μπορούσε να συνεχιστή διαφορετικά αυτό το βιβλίο.

Υποθέτω όμως πως ο σιδερένιος Φελίξ (Τζερζίνσκι) θα πήγε να δει τον Βλαντίμιρ Ίλιτς (Λένιν), θα κουβέντιασε μαζί του, θα του εξήγησε ορισμένα πράγματα. Και ο ουρανός ξαστέρωσε. Ωστόσο, ύστερα από δυο μέρες, στις 17 Φεβρουαρίου 1919, με ειδική απόφαση της Πανρωσικής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής, η Τσε – Κα έχασε τα δικαστικά δικαιώματά της. «Αλλά αυτό **δεν κράτησε πολύ!**»²²⁷

Όμως η ανάλυση αυτής της μοναδικής μέρας της δίκης περιπλέκεται από την απαίσια συμπεριφορά εκείνης της παλιογυναίκας, της Ουσπένσκαγια. Ακόμα και από το εδώλιο του κατηγορουμένου η Ουσπένσκαγια «έριξε λάσπη» και σε άλλα επιφανή στελέχη της Τσε–Κα, που ως τότε δεν είχαν εμπλακή στη δίκη, ακόμα και στον ίδιο τον σύντροφο Πέτερς. (Αποδείχτηκε πως η Ουσπένσκαγια χρησιμοποιούσε το αγνό του όνομα στις εκβιαστικές της επιχειρήσεις, πήγαινε μάλιστα και καθόταν στο γραφείο του Πέτερς την ώρα που εκείνος συζητούσε με άλλους πράκτορες). Τώρα κάνει υπαινιγμούς για κάποιο σκοτεινό παρελθόν του συντρόφου Πέτερς στη Ρίγα. Να σε τι φίδι είχε εξελιχθεί μέσα σε οκτώ μήνες, μ' όλο που σ' αυτό το διάστημα βρισκόταν συνέχεια ανάμεσα σε ανθρώπους της Τσε–Κα! Τι έπρεπε να την κάνουν αυτή τη γυναίκα; Στο ζήτημα αυτό ο Κρυλένκο συμφώνησε απόλυτα με τη γνώμη των στελεχών της Τσε–Κα: «Ωσπου να σταθεροποιηθεί το καινούργιο καθεστώς, πράγμα για το οποίο θα χρειαστεί πολύς καιρός ακόμα (;;; αλήθεια;)... για την προστασία της Επανάστασης... δεν υπάρχει, ούτε μπορεί να υπάρξει για την πολιτίσσα Ουσπένσκαγια άλλη καταδίκη, εκτός από τον **αφανισμό** της». Όχι «εκτέλεση», αλλά «αφανισμός»: αυτή τη λέξη χρησιμοποίησε. Μα το κορίτσι είναι μικρό, πολίτη Κρυλένκο! Δώσε της δέκα, ή έστω είκοσι χρόνια. Ως τότε θα έχει σταθεροποιηθεί το καθεστώς! Αλίμονο: «Άλλη απάντηση δεν υπάρχει, ούτε μπορεί να υπάρξει, για το συμφέρον της κοινωνίας και της Επανάστασης. Και ούτε μπορεί να τεθεί αλλιώς το ζήτημα. **Σ' αυτή την περίπτωση** καμιά απομόνωση δεν θα φέρει αποτελέσματα!»

Να σε τι μπελάδες τους είχε βάλει η Ουσπένσκαγια... Γιατί ήξερε πολλά...

Χρειάστηκε να θυσιάσουν και τον Κόσιρεφ. Τον τουφέκισαν. Για να σωθούν οι άλλοι.

Θα μπορέσουμε άραγε καμιά μέρα να διαβάσουμε τα αρχεία της Λουμπιάνκας; Όχι, θα τα κάψουν. Τα έχουν ήδη κάψει.

Όπως βλέπει ο αναγνώστης, αυτή η δίκη δεν ήταν σημαντική, και θα μπορούσε να μη μας απασχολήσει τόσο πολύ.

δ) **Υπόθεση των «εκκλησιαστικών»** (11 – 16 Ιανουαρίου 1920). Αυτή η υπόθεση, κατά τη γνώμη του Κρυλένκο, «θα πάρει τη θέση που της ταιριάζει στα χρονικά της ρωσικής επανάστασης. «Ναι», ακριβώς στα χρονικά. Γι' αυτό τον Κόσιρεφ τον έβγαλαν από τη μέση σε μια μέρα, ενώ αυτούς τους βασάνιζαν πέντε μέρες. Να οι κυριότεροι κατηγορούμενοι: Α. Ντ. Σαμάριν (γνωστό πρόσωπο στη Ρωσία, πρώην ανώτερος επίτροπος της Ιεράς Συνόδου, ένας από αυτούς που προσπάθησαν να απελευθερώσουν την Εκκλησία από την τσαρική εξουσία, εχθρός του Ρασπούτιν, ο οποίος τον έδιωξε από τη θέση του)²²⁸. Κουζνιετσώφ, καθηγητής του εκκλησιαστικού δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας· Ουσπένσκι και Τσβετκώφ, πρωθιερείς της Μόσχας. (Για τον Τσβετκώφ ο ίδιος ο κατήγορος είπε: «σημαντικός κοινωνικός παράγοντας, ίσως ο καλύτερος από εκείνους που μπόρεσε να παρουσιάσει ο κλήρος, φιλόανθρωπος»)

Να τώρα το φταίξιμό τους: συγκρότησαν ένα «Συμβούλιο των Ενωμένων Ενοριών της Μόσχας» και εκείνο, με τη σειρά του, συγκρότησε (από πιστούς από σαράντα ως ογδόντα χρονών) μιαν εθελοντική φρουρά του πατριάρχη (άοπλη φυσικά). Οι άντρες αυτής της φρουράς θα έμεναν μέρα και νύχτα στην έδρα του πατριάρχη με την εξής αποστολή: αν ο πατριάρχης κινδύνευε από τις αρχές, θα μάζευαν κόσμο χτυπώντας την καμπάνα και ειδοποιώντας με το τηλέφωνο. Όλο αυτό το πλήθος θα ακολουθούσε έπειτα τον πατριάρχη όπου κι αν τον πήγαιναν και θα **παρακαλούσε** (να η αντεπανάσταση!) το Συμβούλιο των Επιτρόπων του Λαού να αφήσει τον πατριάρχη ελεύθερο!

Να μια επιχείρηση αντάξια της παλιάς Ρωσίας, της Αγίας Ρωσίας! Θα μάζευαν με την καμπάνα τον λαό και θα πήγαιναν όλοι μαζί να υποβάλουν ένα αίτημα!...

Ο κατήγορος απορεί: Μα ποιος κίνδυνος απειλεί τον πατριάρχη; Γιατί σκέφτηκαν να τον προστατεύσουν;

Και όμως, δυο χρόνια τώρα η Τσε – Κα τιμωρεί εξωδικαστικά αυτούς που δεν της αρέσουν. Πριν από λίγο καιρό, στο Κίεβο, τέσσερις φαντάροι του Κόκκινου Στρατού σκότωσαν τον μητροπολίτη. Όσο για τον πατριάρχη, «η υπόθεση έχει κλείσει κιόλας, και δεν απομένει παρά να στείλουν τον φάκελό του στο Επαναστατικό δικαστήριο». Επίσης «μόνο επειδή μεριμνούμε για τις πλατιές μάζες των εργατών και των αγροτών, που βρίσκονται ακόμα κάτω από την επιρροή της προπαγάνδας του κλήρου, έχουμε αφήσει **προς το παρόν ήσυχους** αυτούς τους ταξικούς εχθρούς μας»²²⁹.

Γιατί ανησυχούν λοιπόν οι ορθόδοξοι για τον πατριάρχη; Όλα αυτά τα δυο χρόνια ο πατριάρχης Τύχων δεν έμενε βουβός, αλλά έστελνε συνέχεια επιστολές στους Επιτρόπους του Λαού, στον κλήρο και στο ποίμνιό του. Αυτές οι επιστολές (να ποιο ήταν το πρώτο Σαμιζντάτ!) που, επειδή δεν

τις δέχονταν τα τυπογραφεία, γράφονταν σε γραφομηχανές, καταγγέλλανε την εξόντωση των αθώων, την ερήμωση της χώρας. Πώς λοιπόν ήταν δυνατό να μην ανησυχεί κανείς για τη ζωή του πατριάρχη;

Να και το δεύτερο αδίκημα των κατηγορουμένων. Σε όλη τη χώρα γίνεται καταγραφή και δήμευση της εκκλησιαστικής περιουσίας (εκτός από το κλείσιμο των μοναστηριών και τη δήμευση των κτημάτων, η επιχείρηση επεκτείνεται τώρα και στους δίσκους, στα δισκοπότηρα και στους πολυελαίους) και το Συμβούλιο των ενοριών απευθύνει εκκλήσεις στον κόσμο: να αντιστέκεστε στις δημεύσεις χτυπώντας τις καμπάνες! (Ήταν πολύ φυσικό! Με τον ίδιο τρόπο προστάτευαν τις εκκλησίες από τους Τατάρους!)

Υπάρχει όμως και τρίτο αδίκημα: Οι κατηγορούμενοι βομβάρδιζαν το Συμβούλιο των Επιτρόπων του Λαού με ιταμές **αιτήσεις**, στις οποίες καταγγέλλανε τον εμπαιγμό της εκκλησίας εκ μέρους των τοπικών αρχών, τις ιεροσυλίες και την καταπάτηση του νόμου περί ελευθερίας της συνειδήσεως. Αυτές οι αιτήσεις, μ' όλο που δεν εισακούονταν (κατάθεση του Μποντς – Μπρουγιέβιτς, γενικού γραμματέα του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού) είχαν για αποτέλεσμα τον εξευτελισμό των τοπικών αρχών.

Αφού αναφέραμε πια όλα τα φταιξίματα των κατηγορουμένων, ποια ποινή νομίζουμε πως θα μπορούσε κανείς να ζητήσει γι' αυτά τα φοβερά εγκλήματα; Μήπως θα το σφυρίξει στον αναγνώστη μας η επαναστατική του συνείδηση; Ναι, μια μόνο ποινή μπορούσε να επιβληθεί: ΘΑΝΑΤΟΣ! Και αυτήν ακριβώς ζήτησε ο Κρυλένκο (για τον Σαμάριν και τον Κουζνιετσώφ).

Όσο όμως το δικαστήριο έχανε την ώρα του με αυτή την καταραμένη νομιμότητα, ακούγοντας τους μακροσκελείς λόγους των πολυάριθμων αστών δικηγόρων (που δεν τους αναφέρουμε εδώ για τεχνικούς λόγους) έγινε γνωστό πως η θανατική ποινή... καταργήθηκε! Ορίστε μας! Μα είναι δυνατό τέτοιο πράγμα; Αποδείχεται πως ο Τζερζίνσκι έδωσε ήδη αυτή την εντολή στην Πανενωσιακή Τσε – Κα (η Τσε – Κα χωρίς εκτελέσεις;...) Την έδωσαν άραγε και στα δικαστήρια του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού; Όχι ακόμα. Ο Κρυλένκο πήρε θάρρος και εξακολούθησε να ζητά την ποινή του θανάτου με τα εξής επιχειρήματα:

«Κι αν ακόμα υποθέσουμε πως η εδραίωση της Δημοκρατίας απομακρύνει κάθε άμεσο κίνδυνο εκ μέρους τέτοιων ατόμων, πιστεύω ακράδαντα πως σ' αυτή την περίοδο της δημιουργικής εργασίας... η εκκαθάριση... από τους παλιούς χαμαιλέοντες... αποτελεί αίτημα της επαναστατικής αναγκαιότητας». «Η Σοβιετική εξουσία... είναι περήφανη για την απόφαση της Πανενωσιακής – Τσε – Κα να καταργήσει τις εκτελέσεις». Αυτό όμως «δεν μας υποχρεώνει να θεωρούμε πως το ζήτημα της καταργήσεως της θανατικής ποινής λύθηκε μια για πάντα... για όλα τα χρόνια της Σοβιετικής εξουσίας»²³⁰.

Πολύ προφητικά λόγια! Θα επαναφέρουν τις εκτελέσεις, και μάλιστα πολύ

σύντομα! Γιατί πρέπει να ξαποστείλουν πολλούς ακόμα! (Αρχίζοντας από τον ίδιο τον Κρυλένκο και ένα σωρό ταξικούς αδελφούς του...)

Το δικαστήριο υπάκουσε και καταδίκασε τον Σαμάριν και τον Κουζνιετσώφ σε θάνατο, αλλά ήρθαν έτσι τα πράγματα, ώστε σε λίγο αμνηστεύτηκαν: τους έστειλαν σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως ως την **ολοκληρωτική νίκη κατά του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού!** (Δηλαδή θα έπρεπε να βρίσκονται ακόμα στο στρατόπεδο!) Και στον «καλύτερο από εκείνους που μπόρεσε να παρουσιάσει ο κλήρος» φόρτωσαν δεκαπέντε χρόνια, που αργότερα μετατράπηκαν σε πέντε.

Υπήρχαν κι άλλοι κατηγορούμενοι, που τους είχαν κολλήσει στη δίκη, για να υπάρχουν έστω και ελάχιστες ουσιαστικές κατηγορίες: καλόγεροι και δάσκαλοι του Ζβενίγκοροντ, που είχαν κατηγορηθεί για την υπόθεση του Ζβενίγκοροντ το καλοκαίρι του 1918 και, για κάποιο λόγο, δεν είχαν δικαστεί αυτόν τον ενάμιση χρόνο (μπορεί όμως να τους είχαν κιάλας δικάσει μια φορά, και τώρα τους δικάζαν πάλι για λόγους σκοπιμότητας). Εκείνο το καλοκαίρι εκπρόσωποι της σοβιετικής εξουσίας είχαν πάει στο μοναστήρι του Ζβενίγκοροντ, παρουσιάστηκαν στον ηγούμενο Ιωνά²³¹ και τον πρόσταξαν («γρήγορα, κουνήσου!») να τους παραδώσει τα λείψανα του Οσίου Σάββα, που φυλάγονταν στο μοναστήρι. Οι σοβιετικοί υπάλληλοι όχι μόνο κάπνιζαν μέσα στην εκκλησία (ακόμα και μέσα στο ιερό) και εξακολούθησαν να φορούν τα καπέλα τους, αλλά εκείνος που παρέλαβε στα χέρια του το κρανίο του Οσίου Σάββα, άρχισε να το φτύνει για να υπογραμμίσει το ανύπαρκτο της αγιοσύνης. Έγιναν και άλλες ιεροσυλίες. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να χτυπήσει η καμπάνα και να γίνει λαϊκή εξέγερση κατά την οποία σκοτώθηκε ένας από τους υπαλλήλους. Οι άλλοι είπαν έπειτα πως δεν έκαναν ιεροσυλίες, ούτε έφτυσαν το κρανίο του Οσίου Σάββα και η δήλωσή τους θεωρήθηκε αρκετή από τον Κρυλένκο²³². Ποιους όμως δικάζαν τώρα... αυτούς τους υπαλλήλους; Όχι, δικάζαν τους καλογέρους.

Παρακαλούμε τον αναγνώστη να έχει συνεχώς υπόψη ότι από το 1918 είχε καθιερωθεί το εξής δικαστικό έθιμο: κάθε δίκη που γινόταν στη Μόσχα (εκτός, φυσικά, από την άδικη δίκη της Τσε – Κα) δεν αποτελούσε μια μεμονωμένη δίκη για τυχαία περιστατικά, αλλά ήταν πάντα μια ένδειξη της δικαστικής πολιτικής, ένα εμπόρευμα βιτρίνας, ένα δείγμα των προϊόντων που στέλνονταν στην επαρχία. Ήταν κάτι σαν την **υποδειγματική** λύση, που μπαίνει επικεφαλής μιας σειράς προβλημάτων στα εγχειρίδια της αριθμητικής και δίνει στους μαθητές τη δυνατότητα να λύνουν μόνοι τους όλες τις άλλες ασκήσεις.

Έτσι λοιπόν, λέγοντας «δίκη των εκκλησιαστικών», πρέπει να την αντιλαμβανόμαστε στον πληθυντικό. Άλλωστε ο ίδιος ο ανώτερος κατηγορος μας το εξηγεί πρόθυμα: «Παρόμοιες δίκες **κύλησαν** (τι ωραία λέξη!) σε όλα σχεδόν τα δικαστήρια της **Δημοκρατίας**»²³³. Μόλις πριν από λίγο καιρό είχαν γίνει τέτοιες δίκες στα δικαστήρια του Σεβεροντβίνσκ, του Τβερ και του Ριαζάν. Στο Σαράτωφ, στο Καζάν, στην Ουφά, στο Σολβιτσεγκόντσκ και στο Τσαρεβοκοκσάισκ είχαν δικάσει τους παπάδες και τους ψάλτες της «απελευθερωμένης από την Οκτωβριανή

επανάσταση» Εκκλησίας.

Ο αναγνώστης θα νομίσει πως εδώ υπάρχει μια αντίφαση. Γιατί έγιναν τόσο πολλές παρόμοιες δίκες πριν από το υπόδειγμα της Μόσχας; Αυτό είναι απλώς μια ατέλεια της αφήγησής μας. Η δικαστική και η εξωδικαστική καταδίωξη της απελευθερωμένης εκκλησίας άρχισε το 1918 και, αν κρίνουμε από την υπόθεση του Ζβενίγκοροντ, τότε είχε φτάσει κιόλας στο αποκορύφωμά της. Τον Οκτώβριο του 1918, σε μια επιστολή του προς το Συμβούλιο των Επιτρόπων του Λαού, ο πατριάρχης Τύχων έγραφε πως δεν υπάρχει ελευθερία στο εκκλησιαστικό κήρυγμα, πως «ήδη πολλοί ιεροκήρυκες πλήρωσαν το θάβρος τους με το αίμα του μαρτυρίου... Βάλατε χέρι στην εκκλησιαστική περιουσία, που συγκεντρώθηκε από πολλές γενιές πιστών, και δεν διστάσατε να παραβιάσετε τη μεταθανάτια θέλησή τους». (Οι Επίτροποι του Λαού δεν διάβασαν φυσικά αυτή την επιστολή, ενώ οι γενικοί γραμματείς έσκασαν στα γέλια: μωρέ τι βρήκε να μας ψέξει! Ακούς εκεί μεταθανάτια θέληση! Να τους χ... τους προγόνους μας! Εμείς μόνο για τους απογόνους μας δουλεύουμε). «Εκτελούν επισκόπους, ιερείς, μοναχούς και μοναχές, που δεν έφταιξαν σε τίποτα, σκαρώνοντας εναντίον τους αβάσιμες κατηγορίες για κάποια ακαθόριστη και αόριστη αντεπανάσταση». Βέβαια όταν πλησίαζαν τα στρατεύματα του Ντενίκιν και του Κολτσάκ, σταμάτησαν τους διωγμούς της Εκκλησίας, για να διευκολύνουν τους ορθόδοξους να υπερασπίσουν την Επανάσταση. Μόλις όμως άρχισε να καλμάρει ο εμφύλιος πόλεμος, τα έβαλαν ξανά με την Εκκλησία και το 1920 εισέβαλαν στη Μονή της Αγίας Τριάδας και του Αγίου Σεργίου, άρπαξαν τα λείψανα αυτού του σωβινιστή Σεργίου Ραντονιέζκι και τα μετέφεραν στο Μουσείο της Μόσχας²³⁴.

Αργότερα (στις 20 Αύγουστου 1920) κυκλοφόρησε μια εγκύκλιος του Λαϊκού Επιτροπάτου Δικαιοσύνης, που διέτασσε την καταστροφή όλων γενικά των λειψάνων, γιατί αυτά ακριβώς παρεμπόδιζαν τη λαμπρή πορεία μας προς μια νέα δίκαιη κοινωνία.

Συνεχίζοντας την εξέταση των δικών με τη σειρά που τις αναφέρει ο Κρυλένκο, ας δούμε τώρα μια υπόθεση που εκδικάστηκε στο **Βέρχτριμπ** (Ανώτατο δικαστήριο – αυτή την όμορφη σύντμηση χρησιμοποιούν μεταξύ τους για να το αναφέρουν, ενώ σε μας, τα μαμούνια, θα μπήξουν τη φωνή: Σηκωθείτε! Έρχεται το δικαστήριο!)

ε) **Υπόθεση του «Τακτικού Κέντρου»** (16 – 20 Αυγούστου 1920): 28 παρόντες κατηγορούμενοι και αρκετοί άλλοι που δικάζονταν ερήμην, γιατί δεν είχαν καταφέρει να τους πιάσουν.

Με φωνή, που στην αρχή της φλογερής αγόρευσής του δεν είχε βραχνιάσει ακόμα, ο ανώτερος κατηγορος μας πληροφορεί πως, εκτός από τους τσιφλικάδες και τους καπιταλιστές, «υπήρχε και εξακολουθεί να υπάρχει ένα ακόμα κοινωνικό στρώμα, η ύπαρξη του οποίου **απασχολεί από καιρό τη σκέψη** των εκπροσώπων του επαναστατικού σοσιαλισμού. (Δηλαδή σκέφτονταν αν έπρεπε να υπάρχει ή όχι – Α.Σ.). Αυτό το στρώμα είναι η λεγόμενη **«ιντελλιγκέντσια»** (διανοούμενοι)... Σ' αυτή τη δίκη θα

δούμε τη **ρωσική ιντελλιγκέντσια να κρίνεται από την ιστορία**»²³⁵
και από την Επανάσταση.

Τα περιορισμένα πλαίσια αυτού του βιβλίου δεν μας δίνουν τη δυνατότητα να εξετάσουμε **πώς ακριβώς** απασχολούσε τη ΣΚΕΨΗ των εκπροσώπων του επαναστατικού σοσιαλισμού η τύχη της λεγόμενης ιντελλιγκέντσιας και σε τι συμπεράσματα είχαν καταλήξει γι' αυτήν. Μας παρηγορεί όμως το γεγονός πως αυτά τα στοιχεία έχουν δημοσιευθεί, είναι προσιτά σε όλους και μπορούν να συγκεντρωθούν με κάθε λεπτομέρεια. Έτσι, μόνο και μόνο για να φανεί καθαρά η γενική κατάσταση της Δημοκρατίας, θα υπενθυμίσουμε τη γνώμη εκείνου που ήταν Πρόεδρος του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού τον καιρό που γίνονταν όλες αυτές οι συνεδριάσεις του δικαστηρίου.

Σε ένα γράμμα του προς τον Γκόρκυ, στις 15 Σεπτεμβρίου 1919 (το έχουμε ήδη αναφέρει), ο Βλαντίμιρ Ίλιτς απαντάει στις ανησυχίες του Γκόρκυ για τη σύλληψη των διανοουμένων (ανάμεσά τους ήταν, όπως φαίνεται, και μερικοί από τους κατηγορούμενους σ' αυτή τη δίκη) και, αναφερόμενος στη μεγάλη μάζα των Ρώσων («φιλοκαντετικών» – φίλων των Καντέ) διανοουμένων εκείνης της εποχής, γράφει: **«Στην πραγματικότητα αυτοί δεν είναι ο εγκέφαλος του έθνους, αλλά τα περιττώματά του»**²³⁶.

Μια άλλη φορά λέει στον Γκόρκυ: «θα είναι φταίξιμο δικό τους (των διανοουμένων), αν σπάσουμε πολλά καθίκια». Αφού θέλουν τη δικαιοσύνη, γιατί δεν έρχονται μαζί μας;... «Η ιντελλιγκέντσια έριξε τη σφαίρα εναντίον μου»²³⁷ (δηλαδή η Φάννου Καπλάν).

Ο Λένιν εκφράζεται για τους διανοούμενους με δυσπιστία και εχθρότητα: «σάπιοι φιλελεύθεροι», «θρησκοθήπτοι», «αχαίρευτοι, όπως είναι συνήθως όλοι οι μορφωμένοι»²³⁸. Έχει επίσης τη γνώμη πως οι διανοούμενοι δεν σκέφτονται ποτέ σωστά, και πως **πρόδωσαν την υπόθεση των εργατών**. (Μα πότε ορκίστηκαν πίστη στην **υπόθεση των εργατών**, δηλαδή στη δικτατορία των εργατών;)

Αυτοί οι χλευασμοί κατά των διανοουμένων, αυτή η περιφρόνηση απέναντί τους υιοθετήθηκε από τους δημοσιολόγους και τις εφημερίδες της δεκαετίας 1920 – 30, έγινε στοιχείο της καθημερινής μας ζωής και τελικά την αποδέχτηκαν και οι ίδιοι οι διανοούμενοι και άρχισαν να καταριούνται την αιώνια απερισκεψία τους, την αιώνια **δυσδικότητά** τους, την αιώνια **έλλειψη σθένους** εκ μέρους τους και την απελπιστική τους καθυστέρηση σε σχέση με την **εποχή τους**.

Πολύ σωστά! Και να, κάτω από τους θόλους του Ανωτάτου δικαστηρίου αντηχεί τώρα η φωνή της Κατηγορούσης αρχής και μας επαναφέρει στην αίθουσα των συνεδριάσεων:

«Αυτό το κοινωνικό στρώμα... πέρασε τούτα τα χρόνια από τη δοκιμασία της γενικής επανεκτίμησης». Ναι, ναι, της επανεκτίμησης, όπως έλεγαν συχνά τότε. Και πως έγινε η επανεκτίμηση; Να πως: «Η ρωσική

ιντελλιγκέντσια, που μπήκε στο καμίνι της Επανάστασης με το σύνθημα "η εξουσία στον λαό" (αυτό ήταν, βέβαια, κάτι!) βγήκε από αυτό το καμίνι έχοντας γίνει σύμμαχος των μαύρων (ούτε καν των λευκών!) στρατηγών, μισθοφόρος (!) και πειθήνιο όργανο του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού. Η ιντελλιγκέντσια ποδοπάτησε τις σημαίες της (όπως γίνεται στον στρατό!) και τις έσυρε στη λάσπη»²³⁹.

Πώς να μην κλάψουμε γοερά για τη μεταμέλειά μας; Πώς να μην ξεσχίσουμε το στήθος με τα νύχια μας;...

Και αν «δεν υπάρχει ανάγκη να ξεκάνουμε μερικούς μεμονωμένους εκπροσώπους της», είναι γιατί «**αυτή η κοινωνική ομάδα έφαγε πια τα ψωμιά της**».

Στην ανατολή του εικοστού αιώνα! Τι δύναμη προβλέψεως! Ω, επιστήμονες επαναστάτες! (Χρειάστηκε όμως να τους ξεκάνουν. Και σε όλη τη δεκαετία 1920 – 30 τους **ξέκαναν** συνέχεια).

Κοιτάζουμε με απέχθεια τα είκοσι οκτώ πρόσωπα των συμμάχων των μαύρων στρατηγών, των μισθοφόρων του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού. Μας ενοχλεί ιδιαίτερα αυτό το **Κέντρο** – άλλοτε είναι Τακτικό Κέντρο, άλλοτε Εθνικό Κέντρο και άλλοτε Δεξιό Κέντρο (όταν αναπολούμε τις δίκες δυο δεκαετιών, στη μνήμη μας παρουσιάζονται Κέντρα, Κέντρα και πάλι Κέντρα, πότε των μηχανικών, πότε των μενσεβίκων, πότε των τροτσκιστών – ζηνοβιεφικών, πότε των δεξιών – μπουχαρινικών, και όλα αυτά έχουν πια συντριβεί, και μόνο γι' αυτό τον λόγο ζούμε ακόμα, εμείς και εσείς). Όπου υπάρχει **Κέντρο**, υπάρχει φυσικά και το χέρι του ιμπεριαλισμού.

Η αλήθεια είναι πως ξαλαφρώνει κάπως η καρδιά μας, όταν μαθαίνουμε πως το Τακτικό Κέντρο, που δικάζεται τώρα, **δεν ήταν οργάνωση** και δεν είχε 1) ούτε καταστατικό, 2) ούτε πρόγραμμα 3) ούτε συνδρομές μελών. Μα τι είχε λοιπόν; Είχε **συγκεντρώσεις!** (Σε πιάνει ανατριχίλα!) Και όταν συγκεντρώνονταν, **ανταλλάσσανε τις απόψεις τους**. (Σε λούζει κρύος ιδρώτας).

Η κατηγορία είναι πολύ βαριά και τη στηρίζουν και πειστήρια: για τους 28 κατηγορουμένους υπάρχουν 2 (δύο) πειστήρια²⁴⁰.

Είναι δυο γράμματα απόντων (λείπουν στο εξωτερικό): του Μιάκοτιν και του Φιόντορωφ. Τώρα είναι απόντες, αλλά ως την Οκτωβριανή Επανάσταση ανήκαν στις ίδιες επιτροπές με τους παρόντες, κι αυτό μας δίνει το δικαίωμα να ταυτίσουμε τους απόντες με τους παρόντες. Και να τι λένε τα γράμματα: μιλάνε για **ασυμφωνία** με τον Ντενίκιν σε κάτι ασήμαντα σημεία, όπως είναι το ζήτημα των αγροτών (δεν το λένε καθαρά, αλλά, όπως φαίνεται, συμβουλεύουν στον Ντενίκιν να μοιράσει τη γη στους αγρότες), το ζήτημα των Εβραίων (φαίνεται πως ζητούν να μην επαναληφθούν οι ίδιες καταπιέσεις), το ομοσπονδιακό – εθνικό ζήτημα (αυτό φαίνεται καθαρά), το ζήτημα της διακυβερνήσεως του κράτους (δημοκρατία, όχι δικτατορία) και άλλα. Ποιο συμπέρασμα βγαίνει

από αυτά τα πειστήρια; Είναι πολύ απλό: αποδεικνύεται η ύπαρξη αλληλογραφίας και η **ταυτότητα απόψεων μεταξύ των παρόντων και του Ντενίκιν!** (Μπ-ρ-ρ ... γαβ-γαβ!)

Υπάρχουν όμως και κατηγορίες που βαραίνουν άμεσα τους παρόντες: ανταλλαγή πληροφοριών με γνωστούς τους που διαμένουν εκτός κέντρου (στο Κίεβο, λόγου χάρη), σε μέρη που δεν υπάγονται στην κεντρική σοβιετική εξουσία! Δηλαδή, ας πούμε πως πριν ήταν Ρωσία, έπειτα όμως, για το συμφέρον της παγκόσμιας επανάστασης, παραχωρήσαμε εκείνη την πλευρά στη Γερμανία, μα οι άνθρωποι εξακολουθούν να στέλνουν ραβασάκια: Πώς τα περνάτε αυτού, Ιβάν Ιβάνιτς;... εμείς έτσι κι έτσι... Και ο Μ. Μ. Κίσκιν (μέλος της Κεντρικής Επιτροπής των Καντέ) ακόμα και από το εδώλιο του κατηγορουμένου δικαιολογείται θρασύτατα: «Ο άνθρωπος δεν θέλει να είναι τυφλός και προσπαθεί να τα μάθει όλα, να μάθει τι γίνεται παντού».

Να τα μάθει ΟΛΑ, να μάθει τι γίνεται ΠΑΝΤΟΥ;... Δεν θέλει να είναι τυφλός;... Πολύ σωστά λοιπόν ο κατήγορος χαρακτηρίζει τις πράξεις τους σαν **προδοσία!** Προδοσία σε βάρος της Σοβιετικής Εξουσίας!

Να όμως οι πιο τρομακτικές πράξεις τους: στο αποκορύφωμα του εμφυλίου πολέμου αυτοί... έγραφαν έργα, συντάσσανε υπομνήματα, σχέδια. Ναι, αυτοί «οι γνώστες του δημοσίου δικαίου, των οικονομικών επιστημών, των οικονομικών σχέσεων, των προβλημάτων του δικαίου και της λαϊκής παιδείας» **έγραφαν έργα!** (Και, όπως εύκολα μαντεύει κανείς, τα έγραφαν χωρίς να βασίζονται καθόλου στα προηγούμενα έργα του Λένιν, του Τρότσκι και του Μπουχάριν...) Ο καθηγητής Σ. Α. Κοτλιαρέφσκι έγραψε για την ομοσπονδιακή διάρθρωση της Ρωσίας, ο Β. Ι. Στεμπκόφσκι για το αγροτικό ζήτημα (και μάλλον χωρίς κολλεκτιβοποίηση...), ο Β.Σ. Μουραλιέβιτς για τη λαϊκή παιδεία στη μελλοντική Ρωσία, και ο Ν. Ν. Βινογκράντσκι για την οικονομία. Και ο (μεγάλος) βιολόγος Ν. Κ. Κολτσώφ (που τίποτε άλλο δεν γνώρισε στην πατρίδα, εκτός από διώξεις και, τελικά, την εκτέλεση) επέτρεπε σ' αυτά τα κήτη της αστικής τάξης να συγκεντρώνονται και να κουβεντιάζουν στο γραφείο του, στο Ινστιτούτο. (Εδώ βρέθηκε ανακατεμένος και ο Ν. Ντ. Κοντράτιεφ, που το 1931 θα τον καταδικάσουν οριστικά στη δίκη του Αγροτικού Κόμματος Εργασίας).

Η καρδιά μας, καρδιά κατηγορού, φτερουγίζει προβλέποντας την ετυμηγορία. Ποια ποινή αξίζει σ' αυτά τα τσιράκια των στρατηγών; Μια είναι η ποινή: **θάνατος!** Και αυτό δεν είναι πια απαίτηση του κατηγορού, έγινε ήδη **απόφαση** του δικαστηρίου! (Αλίμονο, αργότερα τη μετατρέψανε: στρατόπεδο συγκεντρώσεως ως το τέλος του εμφυλίου πολέμου).

Το λάθος των κατηγορουμένων ήταν πως δεν είχαν καθίσει ήσυχα στη γωνιά τους ροκανίζοντας το κομμάτι τους το ψωμί, «αλλά κουβεντιάζαν και αποφάσιζαν μεταξύ τους ποιο καθεστώς θα έπρεπε να εγκαθιδρυθεί στη χώρα μετά την κατάρρευση του σοβιετικού».

Στη σύγχρονη επιστημονική γλώσσα αυτό λέγεται: μελετούσαν τη

δυνατότητα μιας εναλλακτικής λύσης.

Βροντάει η φωνή του κατηγορούμενου, αλλά μας φαίνεται σαν να ραγίζει σε μερικά σημεία: Ψάχνει με τα μάτια του την έδρα. Τι γυρεύει άραγε; Κανένα χαρτάκι ακόμα; Κανένα απόφθεγμα; Μια στιγμή! Θα το βρει! Από που; Από καμιά άλλη δίκη; Δεν έχει σημασία! Νικολάι Βασίλιτς (Κρυλένκο), παρακαλώ, ίσως σας κάνει αυτό:

«Για μας... η έννοια του βασανιστηρίου καλύπτεται ήδη από το γεγονός ότι βρίσκονται στις φυλακές πολιτικοί κρατούμενοι....»

Αυτό μάλιστα! Το να έχεις πολιτικούς κρατούμενους στις φυλακές είναι βασανιστήριο! Και αυτό το λέει ο κατηγορούμενος – τι ευρύτητα αντιλήψεων! Ανατέλλει μια καινούργια δικαιοσύνη!

Και η συνέχεια:

«... Ο αγώνας κατά της τσαρικής κυβέρνησης είχε γίνει γι' αυτούς (τους πολιτικούς κρατούμενους) δεύτερη φύση, και **δεν μπορούσαν να μην αγωνίζονται** κατά του τσαρισμού!»²⁴¹

Όπως **δεν μπορούσαν** και να μη μελετούν τις εναλλακτικές δυνατότητες!... Το να **σκέφτεται** είναι ίσως η πρώτη φύση του διανοούμενου!

Αχ, του έχωσαν άλλο χαρτάκι στο χέρι! Σκάνδαλο!... Μα ο Νικολάι Βασίλιεβιτς συνεχίζει κιόλας τους λαρυγγισμούς του:

«**Όμως ακόμα και αν** οι κατηγορούμενοι εδώ, στη Μόσχα, δεν κούνησαν ούτε το δαχτυλάκι τους (και κάτι τέτοιο φαίνεται πως έγινε), δεν έχει σημασία... Κάτι τέτοιες στιγμές, ακόμα και οι συζητήσεις, μπροστά σ' ένα φλιτζάνι τσάι, για το ποιο σύστημα πρέπει να αντικαταστήσει τη δήθεν καταρρέουσα σοβιετική εξουσία είναι αντεπαναστατική ενέργεια... Στη διάρκεια όμως του εμφύλιου πολέμου όχι μόνο η ενέργεια (εναντίον της σοβιετικής εξουσίας)... αλλά **και η ίδια η αδράνεια είναι εγκληματική**»²⁴².

Ωραία, τώρα τα καταλάβαμε όλα, τώρα τα καταλάβαμε όλα. Θα τους καταδικάσουν σε θάνατο για αδράνεια. Για ένα φλιτζάνι τσάι...

Οι διανοούμενοι της Πετρούπολης, λόγου χάρη, είχαν αποφασίσει, σε περίπτωση που θα ερχόταν ο Γιουντένιτς, «πριν από όλα να φροντίσουν να συγκληθεί μια δημοκρατική Δούμα της πόλης» (με άλλα λόγια να την υπερασπίσουν από τη δικτατορία των στρατηγών).

Κρυλένκο: – Θα ήθελα να τους φωνάξω: «Ήσαστε υποχρεωμένοι να σκεφτείτε πρώτα – πρώτα **πως πρέπει να πέσετε** νεκροί παρά να αφήσετε να περάσει ο Γιουντένιτς!!»

Εκείνοι όμως δεν έπεσαν!

(Άλλωστε ούτε ο Νικολάι Βασίλιεβιτς έπεσε).

Υπήρχαν επίσης και κατηγορούμενοι που ήταν **πληροφορημένοι και είχαν σωπάσει** («ήξερε και δεν μίλησε», όπως λέμε).

Κι αυτό δεν είναι πια αδράνεια, είναι αναμφισβήτητη εγκληματική ενέργεια: δια μέσου της Λ. Ν. Χρυστσόβα, μέλους του πολιτικού Ερυθρού Σταυρού (εδώ βρίσκεται κι αυτή, στο **εδώλιο**), άλλοι κατηγορούμενοι **βοηθούσαν τους κρατούμενους στις φυλακές Μπουτύρκι** στέλνοντάς τους χρήματα (φανταστείτε τον χείμαρρο των χρημάτων στην καντίνα της φυλακής!) και ρούχα (λέτε να ήταν μάλλινα κιάλας;)

Δεν υπάρχει μέτρο για τα κακουργήματά τους! Γι' αυτό θα είναι ασυγκράτητη και η προλεταριακή τιμωρία!

Σαν να προβάλλεται από κινηματογραφική μηχανή που πέφτει προς τα κάτω, περνάει μπροστά μας, μία σειρά από είκοσι οκτώ προεπαναστατικά πρόσωπα αντρών και γυναικών. Δεν προλαβαίνουμε να ξεχωρίσουμε τις εκφράσεις τους! Τι νιώθουν άραγε, τρόμο, περιφρόνηση ή περηφάνια;

Γιατί στα πρακτικά της δίκης δεν υπάρχουν οι απαντήσεις τους! Ούτε οι τελικές δηλώσεις τους! Για τεχνικούς λόγους... Καλύπτοντας όμως αυτή την παράλειψη, ο κατηγορος διαλαλεί: «Ήταν μια καθολική αυτομαστίγωση και έκφραση μεταμέλειας για τα σφάλματά τους. Η πολιτική αστάθεια και η ενδιαμέση φύση της ιντελλιγκέντσιας... (ναι, ναι, να κι άλλος ένας όρος: ενδιαμέση φύση!)... έτσι δικαιώθηκε απόλυτα η μαρξιστική εκτίμηση της ιντελλιγκέντσιας, όπως ακριβώς την έκαναν πάντα η μπολσεβίκοι»²⁴³.

Δεν ξέρω. Μπορεί να αυτομαστιγώθηκαν, μπορεί και όχι. Μπορεί να ενέδωσαν ΗΔΗ στη λαχτάρα να σώσουν τη ζωή τους με οποιοδήποτε τίμημα. Ή μπορεί να διατήρησαν ΑΚΟΜΑ την παλιά αξιοπρέπεια των διανοουμένων. Δεν ξέρω.

Μα ποια είναι αυτή η νέα, που διακρίναμε για μια στιγμή;

Είναι η κόρη του Τολστόι, η Αλεξάνδρα. Ο Κρυλένκο τη ρώτησε: τι έκανε σ' αυτές τις συζητήσεις; Κι εκείνη απάντησε: «Έβαζα το σαμοβάρι!» Τρία χρόνια σε στρατόπεδο!

Έτσι ανέτειλε ο ήλιος της ελευθερίας μας. Έτσι, σαν παχουλό και κατεργάρικο παιδάκι, μεγάλωνε ο Νόμος μας!

Τώρα δεν τον θυμόμαστε πια καθόλου.

Ο ΝΟΜΟΣ ΑΝΑΡΩΝΕΤΑΙ

Η ανασκόπησή μας παρατραβάει κιόλας. Και δεν αρχίσαμε καν. Όλες οι μεγάλες, όλες οι περιβόητες δίκες βρίσκονται ακόμα μπροστά μας. Μα οι βασικές γραμμές έχουν πια διαφανή.

Ας συνοδεύσουμε ακόμα τον Νόμο μας, που βρίσκεται στην ηλικία του πιονέρου.

Ας θυμηθούμε την από καιρό ξεχασμένη, και μάλιστα όχι πολιτική

στ) **Δίκη της Διευθύνσεως καυσίμων** (Μάιος 1921), επειδή αφορούσε τους **μηχανικούς** ή «σπετς» (ειδικούς), όπως τους έλεγαν τότε.

Μόλις είχε τελειώσει ο σκληρότερος από τους τέσσερις χειμώνες του εμφυλίου πολέμου και δεν είχαν απομείνει πια καθόλου καύσιμα. Τα τρέινα σταματούσαν ανάμεσα σε δυο σταθμούς, και οι μεγάλες πόλεις μαστίζονταν από το κρύο, την πείνα και το κύμα των απεργιών (τώρα τις έχουν σβήσει από την ιστορία). Ποιος φταίει λοιπόν; Να η περίφημη ερώτηση: ΠΟΙΟΣ ΦΤΑΙΕΙ;

Όχι φυσικά η Γενική Ηγεσία. Αλλά ούτε καν η Τοπική! Αυτό έχει σημασία. Αφού «οι σύντροφοι, που έρχονταν συχνά από το εξωτερικό» (οι κομμουνιστές καθοδηγητές), δεν είχαν σωστή εικόνα της καταστάσεως, οι ειδικοί «είχαν καθήκον να τους δείξουν πως να αντιμετωπίζουν σωστά τα διάφορα προβλήματα»²⁴⁴.

Αυτό σημαίνει: «Δεν φταίνε οι καθοδηγητές, αλλά εκείνοι που έκαναν τους υπολογισμούς και καταρτίσανε τα σχέδια» (πώς να συγκεντρωθούν από την ύπαιθρο τρόφιμα και καύσιμα). Δεν φταίει εκείνος που **ανάγκασε**, αλλά εκείνος που **προγραμματίσε**. Τα σχέδια αποδείχτηκαν παραφουσκωμένα; Φταίνε οι ειδικοί. Δεν συμφωνούσαν οι αριθμοί; Και πάλι «φταίνε οι ειδικοί, και όχι το Σοβιέτ εργασίας και αμύνης», ούτε «οι υπεύθυνοι της Διευθύνσεως καυσίμων»²⁴⁵. Δεν υπάρχουν ούτε κάρβουνα, ούτε ξύλα, ούτε πετρέλαιο; Και πάλι οι ειδικοί είναι εκείνοι που «δημιούργησαν αυτή τη μπερδεμένη, χαώδη κατάσταση». Αυτοί επίσης φταίνε και γιατί δεν μπορούσαν να αντισταθούν στα επείγοντα τηλεφωνήματα του Ρύκωφ και παραδίνανε ή πουλούσαν καύσιμα εδώ κι εκεί, χωρίς να υπολογίζουν το σχέδιο.

Οι ειδικοί φταίνε για όλα! Αλλά το προλεταριακό δικαστήριο δεν είναι αμείλικτο απέναντί τους, οι καταδίκες είναι ήπιες. Στο στήθος των προλετάρων υπάρχει φυσικά μια ενδόμυχη αντιπάθεια γι' αυτούς τους καταραμένους τους ειδικούς, χωρίς αυτούς όμως δεν γίνεται τίποτα, τα πάντα διαλύονται. Έτσι το δικαστήριο δεν ξεσπαθώνει εναντίον τους, και ακόμα κι ο Κρυλένκο λέει πως από το 1920 «δεν μπορεί να γίνει πια λόγος

για σαμποτάζ». Φταίνει οι ειδικοί, αυτό είναι αλήθεια, αλλά δεν το έκαναν από κακία. Απλούστατα είναι τσαπατσούληδες, γιατί δεν έμαθαν να εργάζονται την εποχή του καπιταλισμού, ή είναι εγωιστές και δωροδοκούνται.

Έτσι, στις αρχές της ανορθωτικής περιόδου παρατηρείται ένα εκπληκτικό φαινόμενο: συγκαταβατική επιείκεια προς τους μηχανικούς.

Το 1922, ο πρώτος χρόνος της ειρήνης, ήταν πλούσιο σε δημόσιες δίκες, τόσο πλούσιο, ώστε τούτο το κεφάλαιο θα αφιερωθεί σχεδόν ολόκληρο σ' αυτό! (Απορείς: ο πόλεμος τελείωσε, γιατί λοιπόν αυτή η αναζωογόνηση των δικών; Αλλά και το 1945 και το 1948 ο Δράκος αναζωογονήθηκε επίσης εξαιρετικά. Μήπως αυτό οφείλεται σε κάποια απλούστατη νομοτέλεια;)

Λοιπόν, στις αρχές αυτού του χρόνου έγινε μια δίκη, που δεν πρέπει να την παραλείψουμε:

ζ) Υπόθεση της αυτοκτονίας του μηχανικού Ολντενμπόργκερ (Ανώτατο δικαστήριο, Φεβρουάριος 1922). Αυτή τη δίκη δεν τη θυμάται κανείς πια, γιατί είναι ασήμαντη και καθόλου χαρακτηριστική. Και δεν είναι χαρακτηριστική, επειδή αφορά μια μοναδική ανθρώπινη ζωή, η οποία είχε τελειώσει πια. Αν όμως δεν είχε τελειώσει τότε, αυτός ο μηχανικός και καμιά δεκαριά άλλοι μαζί του, θα αποτελούσαν ένα **κέντρο**, θα περνούσαν πάλι από το Ανώτατο δικαστήριο, και τότε η δίκη τους θα ήταν εντελώς χαρακτηριστική. Για την ώρα όμως στο εδώλιο βλέπουμε τον σύντροφο Σεντέλνικωφ, σημαντικό μέλος του κόμματος, δυο υπαλλήλους του Ράμπκριν (Εργατοαγροτικής επιθεώρησης) και δυο συνδικαλιστές.

Ωστόσο, σαν τη μακρινή σπασμένη χορδή στον «Βουσσινόκηπο» του Τσέχωφ, υπάρχει κάτι σπαρακτικό σ' αυτή τη δίκη, που είναι μακρινός πρόδρομος των δικών του Σάχτυ και του «Βιομηχανικού Κόμματος».

Ο Β. Β. Ολντενμπόργκερ είχε εργαστεί τριάντα χρόνια στο υδραγωγείο της Μόσχας και φαίνεται πως είχε γίνει αρχιμηχανικός στις αρχές του αιώνα μας. Πέρασε ο Αργυρούς Αιών της τέχνης, τέσσερις Κρατικές Δούμες, τρεις πόλεμοι, τρεις επαναστάσεις, και όλο αυτό το διάστημα η Μόσχα εξακολουθούσε να πίνει το νερό του Ολντενμπόργκερ. Ακμειστές και φουτουριστές, αντιδραστικοί και επαναστάτες, ευέλπιδες και φαντάρτοι του Κόκκινου στρατού, το Συμβούλιο των Επιτρόπων του Λαού, η Τσε – Κα και η Εργατοαγροτική Επιθεώρηση, όλοι τους έπιναν το καθαρό νερό του Ολντενμπόργκερ. Δεν ήταν παντρεμένος, δεν είχε παιδιά, και το μόνο πράγμα που είχε στη ζωή του ήταν αυτό. Το 1905 δεν επέτρεψε στους στρατιώτες της Οχράνα να μπουν στο υδραγωγείο, «γιατί οι στρατιώτες, από αδεξιότητα, θα μπορούσαν να σπάσουν τους αγωγούς ή τις μηχανές». Τη δεύτερη μέρα της επανάστασης του Φεβρουαρίου είπε στους εργάτες του πως η επανάσταση είχε τελειώσει, αρκετά, όλοι έπρεπε να γυρίσουν στις θέσεις τους, το νερό έπρεπε να τρέχει. Και κατά την Οκτωβριανή επανάσταση, όσο κρατούσαν οι μάχες στη Μόσχα, ένα

μόνο τον απασχολούσε: πώς να διατηρήσει το υδραγωγείο. Οι συνεργάτες του κήρυξαν απεργία, σαν απάντηση στο πραξικόπημα των μπολσεβίκων, και τον κάλεσαν να πάρει κι αυτός μέρος. Εκείνος απάντησε: με συγχωρείτε, αλλά από τεχνικής πλευράς δεν απεργώ. Κατά τα άλλα... κατά τα άλλα, πολύ καλά, απεργώ». Δέχτηκε χρήματα για τους απεργούς από την απεργιακή επιτροπή, τους έκοψε μια απόδειξη, αλλά ο ίδιος έτρεξε να βρει ένα συνδετικό σωλήνα για κάποιο σπασμένο αγωγό.

Κι όμως είναι εχθρός! Να τι είπε σ' έναν εργάτη: «Η σοβιετική εξουσία δεν θα κρατήσει ούτε δυο εβδομάδες». (Εκείνο τον καιρό, στις παραμονές της ΝΕΠ – Νέας Οικονομικής Πολιτικής – η ατμόσφαιρα είχε αλλάξει και ο Κρυστόφ επέτρεψε στον εαυτό του να πει εμπιστευτικά με το Ανώτατο δικαστήριο: «Έτσι πίστευαν τότε όχι μόνο οι ειδικοί, **αλλά πολύ συχνά κι εμείς**»²⁴⁶.

Και όμως είναι εχθρός! Όπως μας είπε ο σύντροφος Λένιν: για να παρακολουθούμε τους αστούς ειδικούς, χρειαζόμαστε έναν φύλακα – σκύλο, την Εργατοαγροτική επιθεώρηση.

Δυο τέτοιους σκύλους – φύλακες έβαλαν να φυλάνε συνέχεια τον Ολντενμπόργκερ. (Ο ένας ήταν ο πονηρός λογιστής του υδραγωγείου Μακάρωφ – Ζιεμλιάνσκι, που είχε απολυθεί «για ανάρμοστες πράξεις», έπειτα πέρασε στην Εργατοαγροτική επιθεώρηση, «γιατί εκεί πλήρωναν καλύτερα», σε συνέχεια προωθήθηκε στο Κεντρικό Επιτροπάτο του Λαού, «γιατί ο μισθός εκεί είναι ακόμα καλύτερος», και ανέλαβε να ελέγχει τον πρώην προϊστάμενό του, επιθυμώντας ολόψυχα να τον εκδικηθεί για την παλιά του αναίδεια). Αλλά και η τοπική επιτροπή, ο καλύτερος προστάτης των συμφερόντων των εργαζομένων, δεν κοιμόταν βέβαια, και έβαλε κομμουνιστές να διευθύνουν την υπηρεσία των υδραγωγείων. «Μόνο οι εργάτες πρέπει να διευθύνουν, μόνο οι κομμουνιστές πρέπει να κρατάνε την απόλυτη εξουσία στα χέρια τους. Η ορθότητα αυτής της απόψεως επαληθεύτηκε και από την παρούσα δίκη»²⁴⁷. Επίσης και η κομματική οργάνωση της Μόσχας δεν άφηνε το υδραγωγείο από τα μάτια της. (Και πίσω της στεκόταν και η Τσε – Κα). «Βάλαμε τις βάσεις του στρατού μας εμπνεόμενοι από το **υγιές συναίσθημα της ταξικής εχθρότητας**. Η ίδια εχθρότητα μας εμποδίζει να εμπιστευθούμε οποιαδήποτε υπεύθυνη θέση σε ανθρώπους που δεν ανήκουν στο στρατόπεδό μας, χωρίς να βάλουμε να τους παρακολουθεί από κοντά... ένας κομισάριος»²⁴⁸. Έτσι άρχισαν αμέσως όλοι να ελέγχουν τον αρχιμηχανικό, να του κάνουν μαθήματα και να μεταθέτουν το τεχνικό προσωπικό χωρίς να ζητούν τη γνώμη του. («Καθαρίσαμε όλη αυτή τη φωλιά των μπιζνεσμεν»).

Παρ' όλα αυτά όμως δεν μπόρεσαν να σώσουν το υδραγωγείο! Η δουλειά όχι μόνο δεν βελτιώθηκε, αλλά πήγαινε από το κακό στο χειρότερο! Αυτή η συμμορία των μηχανικών, κατάφερνε να εφαρμόζει τα μαύρα της σχέδια. Και κάτι χειρότερο: ξεπερνώντας την ίδια τη φύση του, φύση «ενδιάμεσου» διανοούμενου, που δεν τον άφηνε να εκφράζεται απότομα ποτέ στη ζωή του, ο Ολντενμπόργκερ τόλμησε να χαρακτηρίσει «βλακείες» τις πράξεις του νέου προϊσταμένου του υδραγωγείου, του Ζενιούκ («μορφής βαθιά συμπαθητικής, χάρη στην εσωτερική κατασκευή

της», όπως εκφράστηκε ο Κρυλένκο).

Και τότε έγινε πια ολοφάνερο πως «ο μηχανικός Ολντενμπόργκερ προδίδει συνειδητά τα συμφέροντα των εργατών και έτσι γίνεται άμεσος και απροκάλυπτος εχθρός της δικτατορίας της εργατικής τάξης». Άρχισαν να στέλνουν στο υδραγωγείο επιτροπές ελέγχου, αλλά οι επιτροπές έβρισκαν πως όλα ήταν εντάξει και το νερό έτρεχε κανονικά. Οι άνθρωποι όμως της Εργατοαγροτικής επιθεώρησης δεν το έβαλαν κάτω, αλλά έστειλαν συνέχεια αναφορές στην υπηρεσία τους. Ο Ολντενμπόργκερ ήθελε «να βλάψει, να καταστρέψει το υδραγωγείο για πολιτικούς σκοπούς», μόνο που δεν ήξερε πως να το κάνει. Του έστηναν λοιπόν εμπόδια όπου μπορούσαν, δεν τον άφησαν να διαθέσει χρήματα για επισκευές των καζανιών ή να αντικαταστήσει τα ξύλινα ντεπόζιτα με τσιμεντένια. Οι αρχηγοί των εργατών άρχισαν να λένε ανοιχτά στις συνελεύσεις του υδραγωγείου πως ο αρχιμηχανικός τους είναι «η ψυχή του οργανωμένου τεχνικού σαμποτάζ» και ότι δεν πρέπει να τον εμπιστεύονται, αλλά να του αντιστέκονται παντού.

Και, παρ' όλα αυτά, η δουλειά όχι μόνο δεν πήγε καλύτερα, αλλά ακόμα χειρότερα!... Εκείνο όμως που έθιξε περισσότερο την «κληρονομική προλεταριακή ψυχολογία» των ανθρώπων της Εργατοαγροτικής επιθεώρησης και των συνδικαλιστών ήταν πως οι περισσότεροι υπάλληλοι των σταθμών του υδραγωγείου είχαν «μολυνθεί με τη μικροαστική ψυχολογία», έπαιρναν το μέρος του Ολντενμπόργκερ και δεν έβλεπαν το σαμποτάζ του. Τότε ακριβώς έγιναν εκλογές για το Σοβιέτ της Μόσχας και οι υπάλληλοι του υδραγωγείου πρότειναν για υποψήφιο τον Ολντενμπόργκερ, ενώ ο κομματικός πυρήνας υποστήριξε δικό του υποψήφιο, χωρίς όμως ελπίδες επιτυχίας, γιατί ο αρχιμηχανικός είχε μεγάλο κύρος μεταξύ των εργατών. Παρ' όλα αυτά ο κομματικός πυρήνας έστειλε αναφορές στην αχτιδική επιτροπή και σε όλα τα ανώτερα κομματικά όργανα και ανακοίνωσε την απόφασή του στη γενική συνέλευση: «Ο Ολντενμπόργκερ είναι το κέντρο και η ψυχή του σαμποτάζ, και στο Σοβιέτ της Μόσχας θα είναι ο πολιτικός μας εχθρός!» Οι εργάτες απάντησαν με φασαρία και με φωνές: «ψέματα! ψέματα!» Και τότε ο σύντροφος Σεντέλνικωφ, γραμματέας της κομματικής επιτροπής, δήλωσε κατάμουτρα στο πολυπληθές προλεταριάτο: «Με τέτοιους μαυροεκατονταρχίτες²⁴⁹ ούτε να μιλήσω δεν θέλω!» Δηλαδή: θα τα πούμε αλλού.

Και έλαβαν τα εξής κομματικά μέτρα: αποκλείσανε τον αρχιμηχανικό από... το συμβούλιο διευθύνσεως του υδραγωγείου, και δημιούργησαν γύρω του έναν μόνιμο κλοιό. Τον καλούσαν συνέχεια σε πολυάριθμες επιτροπές και υποεπιτροπές, τον ανακρίνανε και του αναθέτανε καθήκοντα που έπρεπε να εκτελεστούν σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Και κάθε φορά που δεν παρουσιαζόταν σε κάποια επιτροπή, το σημειώνανε στο πρωτόκολλο «για την περίπτωση μιας μελλοντικής δίκης». Επίσης απευθύνθηκαν στο Συμβούλιο Εργασίας και Αμύνης (πρόεδρος ο σύντροφος Λένιν) και πέτυχαν να διοριστεί στο υδραγωγείο μια «Ειδική Τρόικα» (Εργατοαγροτική επιθεώρηση. Συμβούλιο των Συνδικαλιστικών Οργανώσεων και ο σύντροφος Κουιμπίσεφ).

Το νερό όμως, για τέταρτο χρόνο, έτρεχε συνέχεια στους αγωγούς, και οι Μοσχοβίτες το έπιναν και δεν καταλάβαιναν τίποτα...

Ο σύντροφος Σεντέλνικωφ έγραψε τότε ένα άρθρο στην «Οικονομική Ζωή»: «Έχοντας υπόψη τις φήμες σχετικά με την καταστροφική κατάσταση που επικρατεί στο υδραγωγείο, φήμες οι οποίες συνταράσσουν την κοινή γνώμη...». Και ανέφερε πολλές ανησυχητικές διαδόσεις, όπως, λόγου χάρη, πως η υπηρεσία του υδραγωγείου αφήνει να διαρρέει νερό κάτω από τη γη και **«υπονομεύει συνειδητά τα θεμέλια ολόκληρης της Μόσχας»** (τα οποία χτίστηκαν την εποχή του Ιβάν Καλιτά)²⁵⁰. Για τον λόγο αυτό συγκάλεσαν την επιτροπή του Σοβιέτ της Μόσχας, η οποία διαπίστωσε πως «η κατάσταση του υδραγωγείου είναι ικανοποιητική, και η τεχνική του διεύθυνση ορθολογική». Ο Ολντενμπόργκερ ανέτρεψε όλες τις κατηγορίες, και τότε ο Σεντέλνικωφ είπε μεγαλόψυχα: «Εγώ έθεσα το ζήτημα για να δημιουργηθεί θόρυβος, και τώρα είναι δουλειά των ειδικών να το ξεκαθαρίσουν».

Τι απέμενε πια στους ηγέτες των εργατών; Ποιο ήταν το έσχατο, αλλά ασφαλές μέσο; Μια αναφορά στην Πανενωσιακή Τσε – Κα! Αυτό και έκανε ο Σεντέλνικωφ! Σ' αυτήν τονίζει ότι «βλέπει την εικόνα της συνειδητής καταστροφής του υδραγωγείου από τον Ολντενμπόργκερ», και δεν του γεννιέται καμιά αμφιβολία «για την ύπαρξη αντεπαναστατικής οργάνωσης στο υδραγωγείο, στην καρδιά της Κόκκινης Μόσχας». Εκτός από αυτό, ο πύργος του Ρουμπλιώφ βρίσκεται σε ελεεινή κατάσταση!

Μα τότε ο Ολντενμπόργκερ έκανε ένα σφάλμα που έδειχνε έλλειψη τακτ, ένα κάμωμα «ενδιάμεσου» και χωρίς ραχοκοκαλιά διανοούμενου: του «περικόψανε» μια παραγγελία για την προμήθεια καινούργιων καζανιών από το εξωτερικό (ήταν αδύνατο τότε να επισκευασθούν τα παλιά καζάνια στη Ρωσία), και εκείνος αυτοκτόνησε. (Το βάρος ήταν πολύ μεγάλο για έναν άνθρωπο, και μάλιστα όχι μαθημένο).

Η δουλειά όμως δεν ναυάγησε. Η αντεπαναστατική οργάνωση μπορούσε να αποκαλυφθεί και χωρίς αυτόν, και οι άνθρωποι της Εργατοαγροτικής επιθεώρησης ανέλαβαν να την ξεκαθαρίσουν. Επί δύο μήνες γίνονται κρυφές μανούβρες. Το πνεύμα που επικρατούσε τότε, στις αρχές της εφαρμογής της ΝΕΠ, απαιτούσε «να δοθεί ένα μάθημα και στους μεν και στους δε». Έτσι γίνεται η δίκη στο Ανώτατο δικαστήριο. Ο Κρυλένκο είναι όσο χρειάζεται αυστηρός. Ο Κρυλένκο είναι όσο χρειάζεται αμείλικτος. Καταλαβαίνει: «Ο Ρώσος εργάτης είχε φυσικά δίκιο, όταν, όποιον **δεν ήταν δικός του**, τον έβλεπε μάλλον σαν εχθρό παρά σαν φίλο»²⁵¹, αλλά «όσο θα εξελίσσεται η πρακτική και η γενική μας πολιτική, μπορεί να χρειαστεί να κάνουμε μεγαλύτερες παραχωρήσεις, να υποχωρούμε και να ελίσσομαστε, ίσως μάλιστα αναγκαστεί το κόμμα να διαλέξει μια γραμμή τακτικής, εναντίον της οποίας θα ορθωθεί η πρωτόγονη λογική των **τίμιων, γεμάτων αυταπάρηση αγωνιστών**»²⁵².

Είναι αλήθεια πως το δικαστήριο «φέρθηκε με λεπτότητα» στους εργάτες που κατέθεσαν εναντίον του συντρόφου Σεντέλνικωφ και των ανθρώπων της Εργατοαγροτικής επιθεώρησης. Ο κατηγορούμενος Σεντέλνικωφ

απάντησε ατάραχος στις απειλές του κατηγορού: «Σύντροφε Κρυλένκο! Τα ξέρω αυτά τα άρθρα, αλλά εδώ **δεν δικάζονται ταξικοί εχθροί**, ενώ αυτά τα άρθρα αφορούν τους ταξικούς εχθρούς».

Ωστόσο ο Κρυλένκο είναι δριμύτατος. Σκόπιμα ψεύτικες καταγγελίες σε κρατικές υπηρεσίες... με επιβαρυντικές συνθήκες ενοχής (προσωπική εκδίκηση, ξεκαθάρισμα προσωπικών λογαριασμών)... εκμετάλλευση της υπηρεσιακής θέσεως... πολιτική ανευθυνότητα... κατάχρηση εξουσίας, κατάχρηση κύρους εκ μέρους των σοβιετικών υπαλλήλων και των μελών του κόμματος... αποδιοργάνωση της εργασίας στο υδραγωγείο... ζημιά εις βάρος του Σοβιέτ της Μόσχας και της Σοβιετικής Ρωσίας, γιατί δεν υπάρχουν πολλοί τέτοιοι ειδικοί, και είναι αδύνατο να αντικατασταθούν... **«Και δεν κάνουμε λόγο για την αξία της ατομικής απωλείας...** Στην εποχή μας, που ο αγώνας αποτελεί το κυριότερο περιεχόμενο της ζωής μας, έχουμε κάπως συνηθίσει να μην πολυλογαριάζουμε αυτές τις ανεπανόρθωτες απώλειες...²⁵³ Το Ανώτατο Επαναστατικό Δικαστήριο πρέπει να υψώσει τη φωνή του... Η προβλεπόμενη από τον νόμο τιμωρία πρέπει να επιβληθεί με όλη της την αυστηρότητα!... Δεν ήρθαμε εδώ για να αστείευθούμε!...»

Θεέ μου, τι θα γίνει τώρα; Είναι δυνατό;... Ο αναγνώστης μου είναι πια συνηθισμένος και λέει κιόλας: ΟΛΟΙ ΘΑ...

Πολύ σωστά! Όλοι θα... γελοιοποιηθούν: έχοντας υπόψη την ειλικρινή μεταμέλεια των κατηγορουμένων, θα τους καταδικάσουν σε... δημόσια μομφή!

Δυο μέτρα και δυο σταθμά...

Και ο Σεντέλνικωφ καταδικάστηκε τάχα σε ένα χρόνο φυλακή.

Επιτρέψτε μας να μην το πιστέψουμε.

Ω ραψωδοί της δεκαετίας του 1920 – 30, που μας την παριστάνετε σαν ξεχείλισμα χαράς! Αν την άγγιξες λιγάκι, έστω και με τα παιδικά σου μάτια, πώς μπορείς να την ξεχάσης; Αυτά τα τομάρια, αυτά τα παλιόμουτρα που κυνηγούσαν τους μηχανικούς λίγδωναν καλά το άντερό τους εκείνα τα χρόνια.

Μα τώρα βλέπουμε πως ήδη από το 1918...

Στις επόμενες δυο δίκες θα εγκαταλείψουμε τον πολυαγαπημένο μας Ανώτερο κατηγορο: είναι πολύ απασχολημένος με την προετοιμασία της μεγάλης δίκης των Εσέρων²⁵⁴. Αυτή η μεγαλειώδης δίκη προκαλούσε ήδη συγκίνηση στην Ευρώπη, και το Λαϊκό Έπιτροπάτο της Δικαιοσύνης κατάλαβε ξαφνικά: δικάζουμε τέσσερα χρόνια κιόλας και δεν έχουμε ποινικό κώδικα, ούτε παλιό, ούτε καινούργιο. Η φροντίδα λοιπόν για τον

κώδικα απασχολούσε πολύ τον Κρυλένκο. Όλα έπρεπε να γίνουν από την αρχή. Αντίθετα, οι εκκλησιαστικές δίκες που επρόκειτο να γίνουν, ήταν **εσωτερικές** υποθέσεις. Δεν ενδιέφεραν την προοδευτική Ευρώπη και μπορούσαν να διεξαχθούν και χωρίς κώδικα.

Όπως είδαμε, το κράτος αντιλαμβανόταν τον διαχωρισμό της εκκλησίας από αυτό με τέτοιο τρόπο, ώστε πίστευε ότι τα κτίρια της λατρείας και όσα ήταν κρεμασμένα, καρφωμένα ή ζωγραφισμένα μέσα σ' αυτά ανήκαν στο κράτος, ενώ στην Εκκλησία απέμενε μόνο η Εκκλησία που εδρεύει **στις καρδιές**, όπως λέει η Αγία Γραφή. Έτσι το 1918, όταν πια φαινόταν πως είχε κερδηθεί η πολιτική νίκη, και πιο εύκολα από ό,τι περίμενε κανείς, αποφάσισαν να αρχίσουν τις δημεύσεις της εκκλησιαστικής περιουσίας. Αυτή η επίθεση προκάλεσε μεγάλη αγανάκτηση στον λαό. Επειδή όμως τότε μαινόταν ο εμφύλιος πόλεμος, θα ήταν παράλογο να δημιουργηθεί κι ένα ακόμα εσωτερικό μέτωπο εναντίων των θρήσκων. Αναγκάστηκαν λοιπόν να αναβάλουν για αργότερα τον διάλογο μεταξύ κομμουνιστών και χριστιανών.

Μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, και σαν φυσική του συνέπεια, ξέσπασε φοβερός λιμός στην περιοχή του Βόλγα. Επειδή λοιπόν κάτι τέτοια δεν προσθέτουν τίποτα στις δάφνες των νικητών αυτού του πολέμου, η ιστορία μας δεν γράφει γι' αυτόν περισσότερες από δυο γραμμές. Ο λιμός όμως αυτός έφτασε μέχρι κανιβαλισμού: οι γονείς έτρωγαν τα ίδια τα παιδιά τους. Τέτοια συμφορά δεν είχε γνωρίσει η Ρωσία ούτε στην «Εποχή των Ταραχών», στις αρχές του 17ου αιώνα. (Όπως γράφουν οι ιστορικοί, την εποχή εκείνη το σιτάρι έμεινε για μερικά χρόνια αθέριστο κάτω από τα χιόνια και τους πάγους). Έστω και μια μόνο κινηματογραφική ταινία γι' αυτό τον λιμό θα παρουσίαζε με διαφορετικό φωτισμό, όσα ξέρουμε για την Επανάσταση και τον εμφύλιο πόλεμο. Αλλά δεν υπάρχουν ούτε κινηματογραφικές ταινίες, ούτε μυθιστορήματα, ούτε στατιστικές μελέτες. Όλα αυτά προσπαθούν να τα ξεχάσουν, γιατί δεν εξωραΐζουν την κατάσταση. Άλλωστε έχουμε συνηθίσει να φορτώνουμε την **αιτία** κάθε λιμού στους **κουλάκους** – μα μέσα στον γενικό θάνατο ποιοι ήταν τότε κουλάκοι; Ο Β. Γ. Κορολένκο στις «Επιστολές προς τον Λουνατσάρσκι»²⁵⁵ (που, παρά την υπόσχεση του τελευταίου, δεν δημοσιεύθηκαν ποτέ στη χώρα μας) μας εξηγεί τους λόγους που οδήγησαν τη χώρα στο λιμό και στη γενική εξαθλίωση. Η παραγωγή είχε πέσει παντού (τα εργατικά χέρια ήταν απασχολημένα με τα όπλα), και οι αγρότες είχαν χάσει κάθε εμπιστοσύνη, καθώς και την ελπίδα πως θα μπορούσαν να κρατήσουν για τον εαυτό τους έστω και ένα ελάχιστο τμήμα της σοδειάς τους. Άραγε θα μπορέσει ποτέ κανείς να υπολογίσει όλα εκείνα τα ατέλειωτα τραίνα που, σύμφωνα με τη συνθήκη ειρήνης του Μπρεστ, πήγαιναν επί ολόκληρους μήνες σ' αυτή τη φιμωμένη Ρωσία, ακόμα και στις περιοχές που θα ερήμωνε σε λίγο ο λιμός, και φόρτωναν τρόφιμα για να τα πάνε στη Γερμανία του Κάιζερ, η οποία έδινε τότε τις τελευταίες μάχες του πολέμου με τη Δύση;

Η αλυσίδα των συνεπειών είναι άμεση και σύντομη: οι κάτοικοι της περιοχής του Βόλγα έτρωγαν τα παιδιά τους, επειδή εμείς θέλαμε να απαλλαγούμε το ταχύτερο από τη Συντακτική Συνέλευση.

Μα η μεγαλοφυΐα της πολιτικής είναι να καταφέρνεις να αντλεις επιτυχίες ακόμα και από μίαν εθνική συμφορά. Τους ήρθε η φαινή ιδέα: μ' ένα χτύπημα να ρίξουμε τρεις μπίλιες του μπιλιάρδου σε μια τρύπα. **Ας ταΐσουν λοιπόν οι παπάδες την περιοχή του Βόλγα!** Είναι χριστιανοί, είναι καλοί άνθρωποι, γιατί όχι;

1) αν αρνηθούν, θα φορτώσουμε στη ράχη τους τον λιμό και θα συντρίψουμε την Εκκλησία,

2) αν δεχτούν, θα σαρώσουμε τις εκκλησίες,

3) και στις δυο περιπτώσεις, θα συμπληρώσουμε το συναλλαγματικό μας απόθεμα.

Φαίνεται πως τη σκέψη αυτή την εμπνεύστηκαν από τις ενέργειες της ίδιας της Εκκλησίας. Όπως κατέθεσε ο πατριάρχης Τύχων, τον Αύγουστο του 1921, μόλις άρχισε ο λιμός, η Εκκλησία συγκρότησε επαρχιακές και πανρωσικές επιτροπές, που άρχισαν να κάνουν εράνους για τους πεινασμένους. Αν όμως επέτρεπαν στην Εκκλησία να παρέχει **άμεση** βοήθεια στους πεινασμένους τρέφοντάς τους με το χέρι της, αυτό θα υπονόμει τη δικτατορία του προλεταριάτου. Απαγόρευσαν λοιπόν τις επιτροπές και κατέσχεσαν τα χρήματα υπέρ του δημοσίου ταμείου. Ο πατριάρχης αποτάθηκε για βοήθεια στον Πάπα της Ρώμης και στον αρχιεπίσκοπο του Καντέρμπερυ, αλλά τον εμπόδισαν, εξηγώντας του πως μόνο η σοβιετική εξουσία μπορεί να κάνει διαπραγματεύσεις με ξένους. Άλλωστε δεν υπάρχει και κανένας λόγος ανησυχίας: όπως έγραψαν οι εφημερίδες, το κράτος έχει όλα τα μέσα για να αντιμετωπίσει μόνο του τον λιμό.

Στο μεταξύ στην περιοχή του Βόλγα οι άνθρωποι έτρωγαν χορτάρια και σόλες και ροκάνιζαν τα ξύλινα πλαίσια από τις πόρτες. Τελικά, τον Δεκέμβριο του 1921 η Πομγκόλ (κρατική επιτροπή βοήθειας των πεινασμένων) έκανε την εξής πρόταση στην Εκκλησία: να προσφέρει στους πεινασμένους τα τιμαλφή των εκκλησιών, όχι όλα, αλλά εκείνα που δεν χρειάζονταν για λειτουργική χρήση. Ο πατριάρχης συμφώνησε, και η Πομγκόλ συνέταξε τις οδηγίες: όλες οι δωρεές πρέπει να γίνονται μόνο εθελοντικά! Στις 19 Φεβρουαρίου 1922 ο πατριάρχης έστειλε στις εκκλησίες μίαν επιστολή με την οποία επέτρεπε στα ενοριακά συμβούλια να θυσιάζουν αντικείμενα που δεν ήταν απαραίτητα για την άσκηση της λατρείας.

Έτσι όμως υπήρχε και πάλι ο κίνδυνος να καταλήξουν σε συμβιβασμό εξουδετερώνοντας τη θέληση του προλεταριάτου, όπως λίγο έλειψε να γίνει με τη Συντακτική Συνέλευση, και όπως γίνεται σε όλα τα φλύαρα ευρωπαϊκά κοινοβούλια.

Και τότε τους έρχεται μια σκέψη – κεραυνός! Μια σκέψη – διάταγμα! Το διάταγμα της Πανρωσικής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής (26 Φεβρουαρίου): να αφαιρεθούν από τους ναούς **όλα** τα τιμαλφή – για τους πεινασμένους!

Ο πατριάρχης διαμαρτυρήθηκε στον Καλίνιν, αλλά εκείνος δεν απάντησε. Τότε, στις 28 Φεβρουαρίου, ο πατριάρχης συνέταξε μια καινούργια, μοιραία επιστολή: κατά την άποψη της Εκκλησίας, μια τέτοια πράξη είναι ιεροσυλία και δεν μπορούμε να εγκρίνουμε τις κατασχέσεις.

Τώρα, ύστερα από πενήντα χρόνια που πέρασαν, είναι εύκολο να κατακρίνει κανείς τον πατριάρχη. Βέβαια οι ηγέτες μιας χριστιανικής Εκκλησίας δεν θα έπρεπε να παρασύρονται από τέτοιες σκέψεις: μα δεν έχει άλλους πόρους η σοβιετική εξουσία; ή **ποιος** οδήγησε τον Βόλγα στον λιμό; Δεν έπρεπε να γαντζώνονται από αυτά τα τιμαλφή, γιατί δεν μπορούσε να βασιστεί σ' αυτά η αναγέννηση (αν θα γινόταν) της πίστης με καινούργια ένταση. Πρέπει όμως να φανταστούμε τη θέση αυτού του άτυχου πατριάρχη, που είχε εκλεγεί μετά την Οκτωβριανή επανάσταση επικεφαλής μιας Εκκλησίας, η οποία, στα λίγα χρόνια της θητείας του, είχε γνωρίσει μόνο καταπίεσεις, διωγμούς και τουφεκισμούς, και ένιωθε πως ήταν υποχρεωμένος να την υπερασπίσει.

Λοιπόν, οι εφημερίδες άρχισαν μια δυσφημιστική εκστρατεία κατά του πατριάρχη και των ανώτατων εκκλησιαστικών λειτουργών, οι οποίοι στραγγάλιζαν την περιοχή του Βόλγα με το κοκαλιάρικο χέρι της πείνας! Και όσο πιο πολύ επέμενε ο πατριάρχης, τόσο περισσότερο εξασθένιζε η θέση του. Τον Μάρτιο άρχισε μια κίνηση και ανάμεσα στον κλήρο: να παραχωρήσουν τα τιμαλφή και να έρθουν σε συμφωνία με τις αρχές. Ο επίσκοπος Αντονίν Γκρανόφσκι, που είχε μπει στην Κεντρική Επιτροπή της Πομγκόλ, εξέφρασε στον Καλίνιν τους φόβους που υπήρχαν ακόμα στο ζήτημα αυτό: «Οι πιστοί φοβούνται μήπως τα τιμαλφή της Εκκλησίας χρησιμοποιηθούν για **άλλους**, στενούς και ξένους προς την καρδιά τους **σκοπούς**». (Γνωρίζοντας τις βασικές αρχές της Πρωτοποριακής Θεωρίας, ο έμπειρος αναγνώστης θα συμφωνήσει πως αυτό ήταν πολύ πιθανό. Αφού οι ανάγκες της Κομιντέρν και της Ανατολής, που αποτίναζε τις αλυσίδες της, δεν ήταν λιγότερο άμεσες από τις ανάγκες της περιοχής του Βόλγα).

Με τον ίδιο τρόπο σκεφτόταν και ο μητροπολίτης της Πετρούπολης Βενιαμίν, ο οποίος δεν δίστασε να δηλώσει: «Όλα αυτά ανήκουν στον Θεό και θα τα δώσουμε μόνοι μας». Δεν πρέπει όμως να κατασχεθούν, αλλά να είναι εθελοντική δωρεά. Κι αυτός ήθελε τον έλεγχο εκ μέρους του κλήρου και των πιστών: να συνοδεύουν τα τιμαλφή ως τη στιγμή που μετατρέπονται σε ψωμί για τους πεινασμένους. Τον βασάνιζε η σκέψη ότι δεν έπρεπε να καταπατηθεί και η κατηγορηματική θέληση του πατριάρχη.

Στην Πετρούπολη φαινόταν πως όλα, εξελίσσονταν ομαλά. Στη συνεδρίαση της Πομγκόλ της Πετρούπολης, στις 5 Μαρτίου 1922, όπως αναφέρουν αυτόπτες μάρτυρες, η ατμόσφαιρα ήταν πολύ ευχάριστη. Ο Βενιαμίν διακήρυξε: «Η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι πρόθυμη να τα δώσει όλα, για να βοηθήσει τους πεινασμένους, και μόνο τη βίαιη κατάσχεση θεωρεί ιεροσυλία». Μα δεν χρειάζεται να γίνει κατάσχεση! Ο πρόεδρος της Πομγκόλ της Πετρούπολης Κανάτσικωφ διαβεβαίωσε πως αυτή η στάση της Εκκλησίας θα προκαλέσει ευμενείς διαθέσεις απέναντί της εκ μέρους της Σοβιετικής εξουσίας. (Συ είπας!) Όλοι σηκώθηκαν όρθιοι με

μια θερμή παρόρμηση. Ο μητροπολίτης είπε: «Το μεγαλύτερο βάρος για μας είναι η διχόνοια και η έχθρα. Θα έρθει όμως ο καιρός που θα ενωθούν όλοι οι Ρώσοι. Εγώ ο ίδιος θα σταθώ επικεφαλής των προσευχομένων, θα βγάλω όλο το χρυσάφι από την εικόνα της Παναγίας του Καζάν, θα το ποτίσω με γλυκά δάκρυα και θα το παραδώσω». Έπειτα ευλογεί τους μπολσεβίκους, μέλη της Πομγκόλ, και εκείνοι, ασκεπείς, τον συνοδεύουν ως την έξοδο. Η «Πράβδα της Πετρούπολης», στις 8, 9 και 10 Μαρτίου,²⁵⁶ επιβεβαιώνει αυτή την καλή έκβαση των συνομιλιών και γράφει με ευμένεια για τον μητροπολίτη. «Στο Σμόλνυ συμφώνησαν πως τα εκκλησιαστικά σκεύη και οι επενδύσεις των εικόνων θα μετατραπούν σε ράβδους χρυσού μπροστά στους πιστούς».

Και πάλι όμως ξεφυτρώνει κάποιος συμβιβασμός! Οι δηλητηριασμένοι ατμοί του χριστιανισμού δηλητηριάζουν την επαναστατική θέληση. **Μια τέτοια** ενότητα και μια **τέτοια** παράδοση των τιμαλφών **δεν χρειάζεται** στους πεινασμένους της περιοχής του Βόλγα! Το χωρίς ραχοκοκαλιά προσωπικό της Πομγκόλ της Πετρούπολης αντικαθίσταται, οι εφημερίδες αρχίζουν να γαυγίζουν για «κακούς ποιμένες» και «πρίγκιπες της Εκκλησίας» και δηλώνεται στους αντιπροσώπους της Εκκλησίας: Δεν τις έχουμε ανάγκη τις **θυσίες** σας! Δεν χρειάζονται συζητήσεις μαζί σας! **Τα πάντα ανήκουν στην εξουσία**, και θα πάρει ό,τι θεωρεί απαραίτητο.

Και τότε στην Πετρούπολη, όπως και παντού, αρχίζουν οι κατασχέσεις, που οδηγούν σε συγκρούσεις.

Τώρα υπήρχαν νόμιμες βάσεις για να αρχίσουν εκκλησιαστικές δίκες²⁵⁷.

η) **Εκκλησιαστική δίκη της Μόσχας** (26 Απριλίου – 7 Μαΐου 1922). Έγινε στο Πολυτεχνικό μουσείο, Επαναστατικό δικαστήριο της Μόσχας, πρόεδρος Μπεκ, εισαγγελείς Λούνιν και Λονγκίνωφ, δεκαεπτά κατηγορούμενοι, πρωθιερείς και λαϊκοί. Κατηγορία: διάδοση της επιστολής του πατριάρχη. Αυτή η κατηγορία είναι πιο βαριά και από την παράδοση ή τη μη παράδοση των τιμαλφών. Ο πρωθιερέας Α. Ν. Ζαοζιέρσκι ΕΙΧΕ ΠΑΡΑΔΩΣΕΙ ΟΛΑ ΤΑ ΤΙΜΑΛΦΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ, αλλά υποστήριζε, κατ' αρχή, την επιστολή του πατριάρχη, θεωρώντας ιεροσυλία τη βίαιη κατάσχεση των τιμαλφών. Έγινε λοιπόν η κεντρική μορφή της δίκης, και θα ΤΟΥΦΕΚΙΣΤΕΙ. (Πράγμα που αποδειχνει ότι εκείνο που έχει σημασία δεν είναι να χορτάσουν τους πεινασμένους, αλλά να συντρίψουν την Εκκλησία στην κατάλληλη στιγμή).

Στις 5 Μαΐου καλείται σαν μάρτυς στο δικαστήριο ο πατριάρχης Τύχων. Και μ' όλο που το κοινό στην αίθουσα είναι διαλεγμένο (στο ζήτημα αυτό το 1922 δεν διαφέρει πολύ από το 1937 και το 1968), το προζύμι της παλιάς Ρωσίας είναι ακόμα τόσο δυνατό και το σοβιετικό βερνίκι τόσο αδύνατο, ώστε, όταν μπαίνει στην αίθουσα ο πατριάρχης, περισσότεροι από τους μισούς παρόντες σηκώνονται για να πάρουν την ευλογία του.

Ο Τύχων παίρνει επάνω του όλη την ευθύνη για τη σύνταξη και τη διάδοση της επιστολής. Ο πρόεδρος προσπαθεί να μάθει: Μα αυτό είναι

αδύνατο! Είναι δυνατό να έγραψε με το χέρι του όλες αυτές τις γραμμές; Ασφαλώς εσείς μόνο υπογράψατε, **ποιος την έγραψε**; Ποιοι ήταν οι σύμβουλοί σας; Και έπειτα: γιατί αναφέρατε στην επιστολή την εκστρατεία των εφημερίδων εναντίον σας; (Αφού οι εφημερίδες κατακρίνουν εσάς, είναι ανάγκη να το ακούμε **εμείς...**). Τι θέλατε να πείτε μ' αυτό;

Πατριάρχης: Αυτή την ερώτηση πρέπει να την κάνετε σε κείνους που άρχισαν την εκστρατεία. Σε τι αποβλέπουν;

Πρόεδρος: Αυτό δεν έχει όμως καμιά σχέση με τη θρησκεία!

Πατριάρχης: Έχει ιστορική σημασία.

Πρόεδρος: Χρησιμοποιήσατε την έκφραση πως ενώ κάνατε διαπραγματεύσεις με την Πογκόλ, δημοσιεύθηκε το διάταγμα πίσω από την πλάτη σας;

Τύχων: Ναι.

Πρόεδρος: Έχετε λοιπόν τη γνώμη πως η Σοβιετική εξουσία δεν έπραξε σωστά;

Συντριπτικό επιχείρημα! Θα μας το επαναλάβουν εκατομμύρια φορές, τις νύχτες, στα γραφεία των ανακριτών! Εμείς όμως δεν θα τολμήσουμε ποτέ να απαντήσουμε έτσι απλά:

Πατριάρχης: Ναι.

Πρόεδρος: Θεωρείτε τους ισχύοντες νόμους στο κράτος αναγκαστικούς για σας, ή όχι;

Πατριάρχης: Ναι, τους θεωρώ αναγκαστικούς, **όταν δεν αντιτίθενται στους κανόνες της ευσέβειας**.

(Θα έπρεπε να απαντούν όλοι έτσι! Τότε θα ήταν διαφορετική η ιστορία μας!)

Ακολουθεί συζήτηση για τους κανόνες της Εκκλησίας. Ο πατριάρχης διευκρινίζει: αν η Εκκλησία παραδίδει μόνη της τα τιμαλφή, δεν υπάρχει ιεροσυλία, αν όμως της τα παίρνουν παρά τη θέλησή της, αυτό είναι ιεροσυλία. Η επιστολή δεν λέει να μην παραδοθούν καθόλου τα τιμαλφή, αλλά καταδικάζει μόνο την αφαίρεσή τους από την Εκκλησία παρά τη θέλησή της.

(Αυτό μας ενδιαφέρει κυρίως: «παρά τη θέλησή της»!)

Ο πρόεδρος σύντροφος Μπεκ απορεί: Τι είναι λοιπόν πιο σημαντικό για σας; οι κανόνες της εκκλησίας ή η άποψη της σοβιετικής κυβέρνησης;

(Η αναμενόμενη απάντηση είναι:... της σοβιετικής κυβέρνησης).

–Εντάξει, ας παραδεχτούμε πως είναι ιεροσυλία σύμφωνα με τους κανόνες, φωνάζει ο κατηγορός. Ας το δούμε όμως από την άποψη της **ευσπλαχνίας**!!

(Για πρώτη φορά και για τελευταία μέσα σε 50 χρόνια επικαλούνται στο δικαστήριο την άμοιρη την **ευσπλαχνία**...).

Γίνεται και μια φιλολογική ανάλυση: «ιεροσυλία» προέρχεται από τις λέξεις «συλώ» (ληηλατώ, κλέβω) και «ιερά».

Κατηγορός: Επομένως εμείς, οι εκπρόσωποι της σοβιετικής εξουσίας, είμαστε κλέφτες των ιερών αντικειμένων;

(Παρατεταμένη φασαρία στην αίθουσα. Διακοπή. Οι πράκτορες του διοικητή της φρουράς επί το έργο).

Κατηγορός: Δηλαδή αποκαλείτε κλέφτες τους αντιπροσώπους της σοβιετικής εξουσίας, την Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή;

Πατριάρχης: Αναφέρω μόνο τους κανόνες.

Έπειτα συζητείται ο όρος «βεβήλωση». Όταν κατασχέσανε τη χρυσή επένδυση της εικόνας από την εκκλησία του Αγίου Βασιλείου της Καισαρείας, επειδή δεν χωρούσε στο κασόνι, την πάτησαν με τα πόδια. Ήταν όμως ο ίδιος ο πατριάρχης εκεί;

Κατηγορός: Που το ξέρετε; **Πέστε μας το όνομα** του παπά που σας το είπε! (δηλαδή: θα τον βάλουμε αμέσως μέσα!)

Ο πατριάρχης δεν το λέει.

Επομένως είναι ψέμα!

Ο κατηγορός τον πιέζει θριαμβεύοντας: Εμπρός, πέστε μας, ποιος διέδωσε αυτή τη σιχαμερή συκοφαντία;

Πρόεδρος: Πέστε μας τα ονόματα αυτών που ποδοπάτησαν την επένδυση της εικόνας. (Είχαν αφήσει, βέβαια, τα επισκεπτήριά τους!) Αλλιώς το δικαστήριο δεν μπορεί να σας πιστέψει!

Ο πατριάρχης δεν μπορεί να πει τα ονόματα.

Πρόεδρος: Επομένως η δήλωσή σας είναι αστήρικτη!

Μένει ακόμα να αποδειχτεί πως ο πατριάρχης ήθελε να ανατρέψει τη σοβιετική εξουσία. Και να πως αποδείχεται: «Η προπαγάνδα είναι προσπάθεια της προετοιμασίας των **πνευμάτων**, για να προετοιμαστεί, ύστερα, η **ανατροπή** της εξουσίας».

Το δικαστήριο αποφασίζει να ασκηθεί ποινική δίωξη εναντίον του πατριάρχη.

Στις 7 Μαΐου βγάζουν την απόφαση: από τους δεκαεπτά κατηγορουμένους οι ένδεκα καταδικάζονται σε θάνατο (θα τουφεκιστούν πέντε).

Όπως έλεγε ο Κρυλένκο: εδώ δεν ήρθαμε για να αστείευθούμε.

Έπειτα από μια βδομάδα ο πατριάρχης καθαιρείται και συλλαμβάνεται. (Αυτό δεν είναι ακόμα το τέλος. Για την ώρα τον πηγαίνουν στο μοναστήρι Ντονσκόι, όπου θα τον κρατήσουν κρυφά, σε αυστηρή απομόνωση, ώσπου να συνηθίσουν οι πιστοί στην απουσία του. Θυμάστε πώς απορούσε, όχι πριν από πολύ καιρό, ο Κρυλένκο: Μα ποιος κίνδυνος απειλεί τον πατριάρχη;... Όταν ο κίνδυνος πλησιάζει με βήματα κλέφτη, δεν γλυτώνεις ούτε με κωδωνοκρουσίες, ούτε με τηλέφωνα).

Δυο βδομάδες αργότερα συλλαμβάνεται στην Πετρούπολη και ο μητροπολίτης Βενιαμίν. Δεν ήταν ανώτερος αξιωματούχος της Εκκλησίας, δεν ήταν καν διορισμένος όπως όλοι οι μητροπολίτες. Την άνοιξη του 1917, για πρώτη φορά από την εποχή του αρχαίου Νόβγκοροντ, **είχαν εκλεγεί** οι μητροπολίτες της Μόσχας και της Πετρούπολης. Προσιτός σε όλους, ήπιος, τακτικός επισκέπτης στις φάμπρικες και στα εργοστάσια, πολύ δημοφιλής στον λαό και στους κατώτερους κληρικούς, ο Βενιαμίν είχε εκλεγεί με τους ψήφους τους. Μη μπορώντας να καταλάβει την εποχή του, θεωρούσε ότι βασικός του σκοπός ήταν να απελευθερώσει την Εκκλησία από την πολιτική, «γιατί στο παρελθόν υπέφερε πολλά από την πολιτική». Αυτόν ακριβώς τον μητροπολίτη προσήγαγαν στην

θ) Εκκλησιαστική δίκη της Πετρούπολης (9 Ιουνίου – 5 Ιουλίου 1922). Οι κατηγορούμενοι (για άρνηση παράδοσης των τιμαλφών της Εκκλησίας) ήταν μερικές δεκάδες, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν καθηγητές της θεολογίας και του εκκλησιαστικού δικαίου, αρχιμανδρίτες, ιερείς και λαϊκοί. Ο πρόεδρος του δικαστηρίου Σεμιόνωφ ήταν είκοσι πέντε χρονών (φούρναρης, όπως λένε). Βασικός κατήγορος ήταν ο Π. Α. Κράσικωφ, μέλος του συμβουλίου του Λαϊκού Επιτροπάτου Δικαιοσύνης, συνομήλικος και φίλος του Λένιν από τον καιρό της εξορίας τους στο Κρασνογιάρσκ και της παραμονής τους στο εξωτερικό. Ο Βλαντίμιρ Ίλιτς ένιωθε μεγάλη ευχαρίστηση να τον ακούει να παίζει βιολί.

Από τη λεωφόρο Νέφσκυ ως στη στροφή μπροστά στο δικαστήριο στεκόταν κάθε μέρα πλήθος κόσμου, και όταν έφερναν τον μητροπολίτη πολλοί έπεφταν στα γόνατα και έψελναν: «Σώσον, Κύριε, τον λαό σου!» (Φυσικά, τόσο στον δρόμο, όσο και μέσα στο κτίριο του δικαστηρίου συλλαμβάνανε τους πολύ εκδηλωτικούς πιστούς). Το κοινό στην αίθουσα του δικαστηρίου το αποτελούσαν κυρίως φαντάρους του Κόκκινου στρατού, αλλά και αυτοί σηκώνονταν όρθιοι κάθε φορά που έμπαινε ο μητροπολίτης με τη λευκή καλύπτρα, μ' όλο που ο κατήγορος και οι δικαστές τον αποκαλούσαν **εχθρό του λαού** (προσέξτε, αυτές οι ωραίες λεξούλες υπήρχαν από τότε).

Από τη μια δίκη στην άλλη, η θέση των δικηγόρων γινόταν ολοένα πιο δύσκολη. Ο Κρυλένκο δεν μας λέει τίποτα γι' αυτό, να όμως τι αφηγείται ένας αυτόπτης μάρτυρας. Το δικαστήριο απείλησε με **σύλληψη** τον επικεφαλής της υπερασπίσεως δικηγόρο Μπομπρίστσεφ – Πούσκιν, κι αυτό ήταν τόσο σύμφωνο με το πνεύμα της εποχής και τόσο πραγματοποιήσιμο, ώστε ο Μπομπρίστσεφ – Πούσκιν βιάστηκε να δώσει στον δικηγόρο Γκουρόβιτς το χρυσό του ρολόι και το πορτοφόλι του... Επίσης το δικαστήριο διέταξε να συλληφθεί αμέσως ο καθηγητής Γιεγκόρωφ, μάρτυρας υπερασπίσεως, γιατί κατέθεσε υπέρ του μητροπολίτη. Μα αποδείχθηκε πως ο Γιεγκόρωφ ήταν έτοιμος γι' αυτή την περίπτωση: είχε μαζί του έναν χοντρό χαρτοφύλακα, με τρόφιμα, εσώρουχα και μια κουβερτούλα.

Ο αναγνώστης θα παρατηρήσει πως το δικαστήριο αρχίζει σιγά – σιγά να παίρνει τη γνωστή σε μας μορφή.

Ο μητροπολίτης Βενιαμίν κατηγορείται ότι ήρθε κακοβούλως σε επαφή με... τη Σοβιετική εξουσία και έτσι κατάφερε να κάνει ηπιότερο το διάταγμα για την κατάσχεση των τιμαλφών. Κατηγορείται επίσης ότι διέδωσε κακοβούλως στον λαό την έκκλησή του προς την Πομγκόλ (Σαμιζντάτ) και ότι ενεργούσε σε συνεννόηση με την παγκόσμια αστική τάξη.

Ο ιερέας Κρασνίτσκι, ένας από τους ηγέτες της ζώσας Εκκλησίας και συνεργάτης της Γκεπεού, κατέθεσε πως οι παπάδες είχαν συμφωνήσει να εκμεταλλευθούν τον λιμό και να προκαλέσουν εξέγερση κατά της σοβιετικής εξουσίας.

Το δικαστήριο άκουσε μόνο τους μάρτυρες κατηγορίας, και δεν επέτρεψε να καταθέσουν οι μάρτυρες υπερασπίσεως. (Τι ομοιότητα!.. Ολοένα μεγαλύτερη...)

Ο κατήγορος Σμιρνώφ ζήτησε «δεκαέξι κεφάλια». Ο κατήγορος Κράσικωφ διακήρυξε: «Ολόκληρη η Ορθόδοξη εκκλησία είναι μια τεράστια αντεπαναστατική οργάνωση. Ουσιαστικά θα έπρεπε **να βάλουμε φυλακή όλη την Εκκλησία**».

(Το πρόγραμμα είναι πολύ ρεαλιστικό, σε λίγο θα πετύχει σχεδόν ολοκληρωτικά. Είναι και θαυμάσια βάση για τον ΔΙΑΛΟΓΟ!)

Μια σπάνια τύχη μας επέτρεψε να μάθουμε μερικές φράσεις του συνηγόρου (Σ. Γ. Γκουρόβιτς) του μητροπολίτη:

«Δεν υπάρχει καμιά απόδειξη της ενοχής, δεν υπάρχουν γεγονότα, δεν υπάρχει καν κατηγορία... Τι θα πει η ιστορία; (Καλέ, τους τρόμαξες! Η ιστορία θα ξεχάσει, απλούστατα, και δεν θα πει τίποτα!) Η κατάσχεση των τιμαλφών της Εκκλησίας έγινε στην Πετρούπολη με απόλυτη ηρεμία, αλλά ο κλήρος της Πετρούπολης βρίσκεται στο εδώλιο και υπάρχουν χέρια που τον σπρώχνουν στον θάνατο. Η βασική αρχή, το τονίσατε και οι ίδιοι, είναι το όφελος της σοβιετικής εξουσίας. Μην ξεχνάτε όμως πως η

Εκκλησία αναπτύσσεται με το αίμα των μαρτύρων. (Σε μας όμως, δεν θα γίνει αυτό!...) Δεν έχω τίποτε άλλο να πω, αλλά μου είναι σκληρό να εγκαταλείψω τον λόγο. Όσο διαρκεί η ακροαματική διαδικασία, οι κατηγορούμενοι μένουν ζωντανοί. Όταν τελειώσει, θα τελειώσει και η ζωή τους...»

Το δικαστήριο καταδίκασε δέκα σε θάνατο. Αυτόν τον θάνατο τον περίμεναν περισσότερο από ένα μήνα, ως το τέλος της δίκης των Εσέρων (σαν να είχαν αποφασίσει να τους τουφεκίσουν μαζί με τους Εσέρους). Η Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή έδωσε χάρη σε έξι από αυτούς, τους άλλους τέσσερις όμως (τον μητροπολίτη Βενιαμίν, τον αρχιμανδρίτη Σέργιο, πρώην μέλος της Κρατικής Δούμας, τον καθηγητή του δικαίου Γ. Π. Νόβιτσκι και τον δικηγόρο Κοβσάρωφ) τους τουφέκισαν τη νύχτα της 12 προς την 13 Αυγούστου.

Παρακαλούμε πολύ τον αναγνώστη να μην ξεχνά την αρχή του επαρχιακού πολλαπλασιασμού. Στις παραπάνω δύο εκκλησιαστικές δίκες αντιστοιχούσαν είκοσι δύο παρόμοιες δίκες που έγιναν στις επαρχίες.

Για τη δίκη των Εσέρων (σοσιαλεπαναστατών) βιάζονταν πολύ να τελειώσουν τον Ποινικό κώδικα: ήταν καιρός πια να τοποθετήσουν τους γρανιτένιους ογκόλιθους του Νόμου! Όπως είχε συμφωνηθεί, στις 12 Μαΐου άρχισε η σύνοδος της Πανρωσικής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής, αλλά το σχέδιο του Κώδικα δεν ήταν ακόμα εντελώς έτοιμο. Το είχαν στείλει να το μελετήσει ο Βλαντίμιρ Ίλιτς, που τότε βρισκόταν στο Γκόρκι. Έξι άρθρα του Κώδικα πρόβλεπαν σαν ανώτατη ποινή το εκτελεστικό απόσπασμα. Αυτό δεν ήταν ικανοποιητικό. Στις 15 Μαΐου ο Ίλιτς πρόσθεσε στα περιθώρια του σχεδίου άλλα έξι άρθρα, που πρόβλεπαν επίσης τον τουφεκισμό (μεταξύ αυτών και το άρθρο 69: προπαγάνδα... και ιδιαίτερα: πρόσκληση σε παθητική αντίσταση προς την κυβέρνηση, σε μαζική μη εκπλήρωση των στρατιωτικών ή των φορολογικών υποχρεώσεων)²⁵⁸. Άλλη μια περίπτωση τουφεκισμού: χωρίς άδεια επιστροφή από το εξωτερικό (δηλαδή, όπως έκαναν πρώτα όλοι οι σοσιαλιστές, που πηγαينوέρχονταν συνέχεια). Κι ακόμα μια ποινή, που ισοδυναμούσε με τουφεκισμό: εξορία στο εξωτερικό. (Ο Βλαντίμιρ Ίλιτς πρόβλεπε την όχι μακρινή εποχή, όταν δεν θα ξέραμε πως να απαλλαγούμε από εκείνους που θα συνέρρεαν από την Ευρώπη, αλλά δεν θα ήταν δυνατό να αναγκάσουμε κανέναν να φύγει θεληματικά για τη Δύση). Να πως εξέθετε ο Ίλιτς το βασικό του συμπέρασμα στον Λαϊκό Επίτροπο της Δικαιοσύνης.

«Σύντροφε Κούρσκι! Κατά τη γνώμη μου πρέπει να επεκταθεί η επιβολή της θανατικής ποινής... (αντί για την εξορία στο εξωτερικό) σε όλα τα είδη της δραστηριότητας των Μενσεβίκων, των Εσέρων, κτλ. Πρέπει να βρεθεί μια διατύπωση που να συσχετίζει αυτή τη δραστηριότητα με την **παγκόσμια αστική τάξη**» (η υπογράμμιση είναι του Λένιν)²⁵⁹.

Να επεκταθεί η επιβολή της θανατικής ποινής! Είναι δύσκολο να το καταλάβει κανείς; (Λέτε να εξόρισαν πολλούς;). **Η τρομοκρατία είναι μέσο πειθούς**²⁶⁰, το νόημα είναι καθαρό!

Παρ' όλα αυτά ο Κούρσκι δεν κατάλαβε. Φαίνεται πως το μυαλό του δεν έφτανε ως εκεί: πώς να βρει τη διατύπωση, πώς να πετύχει αυτή τη **συσχέτιση**; Την άλλη μέρα λοιπόν πηγαίνει στον πρόεδρο του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού για να του το εξηγήσει. Η συζήτηση αυτή δεν μας είναι γνωστή. Σε συνέχεια όμως, στις 17 Μαΐου, ο Λένιν του έστειλε από το Γκόρκι ένα δεύτερο γράμμα:

«Σύντροφε Κούρσκι! Σε συμπλήρωση της συζήτησής μας, σας στέλνω ένα σχέδιο της συμπληρωματικής παραγράφου του Ποινικού κώδικα... Ελπίζω να είναι καθαρή η βασική σκέψη, παρά τα ελαττώματα του σχεδίου: να προβληθεί ανοιχτά η θεωρητικά και πολιτικά σωστή (και όχι μόνο η στενά νομική) θέση που καθορίζει την **ουσία** και τη **δικαίωση** της τρομοκρατίας, την αναγκαιότητά της και τα όριά της.

»Το δικαστήριο δεν πρέπει να παραμερίσει την τρομοκρατία: το να υποσχεθούμε κάτι τέτοιο θα ήταν εξαπάτηση του εαυτού μας ή των άλλων. Λοιπόν την τρομοκρατία πρέπει να τη δικαιώσουμε και να τη νομιμοποιήσουμε βασιζόμενοι σε αρχές, καθαρά, δίχως απάτη και δίχως εξωραϊσμούς. Η διατύπωση πρέπει να είναι όσο το δυνατό ευρύτερη, γιατί μόνο το αίσθημα του επαναστατικού δικαίου και η επαναστατική συνείδηση θα καθορίζουν τους όρους της λιγότερο ή περισσότερο πλατιάς πρακτικής εφαρμογής της.

Με κομμουνιστικούς χαιρετισμούς

Λένιν»²⁶¹

Δεν θα σχολιάσουμε αυτό το σημαντικό ντοκουμέντο. Του αρμόζει σιγή και περίσκεψη.

Το ντοκουμέντο αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί είναι μια από τις τελευταίες εντολές του Λένιν, πριν τον καταβάλει η αρρώστια, και αποτελεί σημαντικό στοιχείο της πολιτικής διαθήκης του. Εννιά μέρες ύστερα από αυτό το γράμμα τον βρήκε η πρώτη προσβολή της αρρώστιας, από την οποία θα συνέλθει, όχι εντελώς, μόνο για σύντομο χρονικό διάστημα, τους φθινοπωρινούς μήνες του 1922. Αυτές οι δύο επιστολές προς τον Κούρσκι μπορεί να γράφτηκαν σ' εκείνο το φωτεινό, από άσπρο μάρμαρο μπουντουάρ – γραφείο, το γωνιακό του δευτέρου ορόφου, όπου στεκόταν κιόλας και περίμενε το νεκροκρέβατο του αρχηγού.

Μαζί με την επιστολή βρίσκεται και το **σχέδιο** που αναφέρει, δηλαδή δυο παραλλαγές της συμπληρωματικής παραγράφου, από την οποία σε λίγα χρόνια θα ξεφυτρώσει το άρθρο 58-4 και η μανούλα όλων μας, ολόκληρο το άρθρο 58. Διαβάζεις και ενθουσιάζεσαι: αυτό θα πει να **διατυπώνεις όσο το δυνατό ευρύτερα!** Αυτό θα πει να εφαρμόζεις **όσο το δυνατό**

ευρύτερα! Διαβάζεις και αναθυμάσαι πόσο πλατιά έφτανε το χέρι της μανούλας μας! «...προπαγάνδα, συμμετοχή σε οργάνωση ή συνεργασία (αντικειμενική συνεργασία ή **ικανότητα** συνεργασίας)... με οργανώσεις ή πρόσωπα, η δράση των οποίων έχει χαρακτήρα...»

Φέρτε μου εδώ τον Άγιο Αυγουστίνο, θα τον χώσω κι αυτόν αμέσως μέσα με τούτο το άρθρο!

Όλα αυτά, όπως έπρεπε, προστέθηκαν στο κείμενο, τυπώθηκαν, η ποινή του θανάτου επεκτάθηκε, και στο τέλος Μαΐου συνήλθε η Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή, ενέκρινε τον Ποινικό Κώδικα και αποφάσισε να αρχίσει η εφαρμογή του από την 1η Ιουνίου 1922.

ι) **Δίκη των Εσέρων** (8 Ιουνίου – 7 Αυγούστου 1922). Ανώτατο δικαστήριο. Σ' αυτή την εξαιρετικά σημαντική δίκη, που την παρακολουθούσε όλος ο σοσιαλιστικός κόσμος, ο πρόεδρος του δικαστηρίου σύντροφος Κάρκλιν (ωραίο επίθετο για δικαστή! – παράγεται από το ρήμα «κάρκατ», που σημαίνει «κρώζω») αντικαταστάθηκε από τον καπάτσο Γκεόργκι Πιατακώφ. (Της αρέσει να κοροϊδεύει της προνοητικής Μοίρας. Και μας δίνει τον καιρό να σκεφτούμε! Δεκαπέντε χρόνια έδωσε στον Πιατακώφ...). Συνήγοροι δεν υπήρχαν. Οι κατηγορούμενοι, σημαίνοντες Εσέροι, υπεράσπιζαν μόνοι τους τον εαυτό τους. Ο Πιατακώφ φερνόταν απότομα, και δεν άφηνε τους κατηγορουμένους να εκφράζονται ελεύθερα.

Αν εμείς, ο αναγνώστης μου και εγώ, δεν ήμαστε ήδη αρκετά βέβαιοι πως το βασικό σε κάθε δίκη δεν είναι η κατηγορία, δεν είναι η λεγόμενη «**ενοχή**», αλλά η **σκοπιμότητα**, μπορεί να μη δεχόμαστε τόσο ανοιχτόκαρδα αυτή τη δίκη. Μα η **σκοπιμότητα** λειτουργεί χωρίς να σκαλώσει πουθενά: σε αντίθεση με τους Μενσεβίκους, οι Εσέροι θεωρούνταν ακόμα επικίνδυνοι, γιατί δεν είχαν σκορπιστή ακόμα, γιατί δεν τους είχαν εξοντώσει – και για τη σταθερότητα της νεοϊδρυθείσης δικτατορίας (του προλεταριάτου) ήταν σκόπιμο να τους εξοντώσουν.

Μη γνωρίζοντας αυτή την αρχή, μπορεί να θεωρήσει κανείς όλη αυτή τη δίκη σαν κομματική εκδίκηση.

Οι κατηγορίες που διατυπώθηκαν σ' αυτή τη δίκη, σε βάζουν άθελά σου σε σκέψεις, αν τις μεταφέρεις στη μακροχρόνια, την ατέλειωτη ιστορία των κρατών, που συνεχίζεται ακόμα. Αν εξαιρέσουμε μερικές μετρημένες στα δάχτυλα κοινοβουλευτικές δημοκρατίες, σε ορισμένες μετρημένες στα δάχτυλα δεκαετίες, όλη η ιστορία των κρατών είναι ιστορία πραξικοπημάτων και αρπαγών της εξουσίας. Και εκείνος που προλαβαίνει να κάνει ένα πραξικόπημα πιο γρήγορα και πιο σταθερά, περιβάλλεται την ίδια στιγμή από τα λαμπερά άμφια της Δικαιοσύνης και κάθε προηγούμενο και κάθε μελλοντικό του βήμα είναι νόμιμο και άξιο να υμνηθεί από τους ραψωδούς, ενώ κάθε προηγούμενο και κάθε μελλοντικό βήμα των αποτυχημένων εχθρών του, είναι εγκληματικό, και υπόκειται σε δίκη και νόμιμη τιμωρία.

Μόλις πριν από μια βδομάδα άρχισε να εφαρμόζεται ο ποινικός κώδικας, και χώνουν ήδη μέσα του όλα τα πέντε χρόνια της ιστορίας που πέρασαν από τότε που έγινε η Επανάσταση. Πριν από είκοσι, πριν από δέκα, πριν από πέντε χρόνια, οι Εσέροι ήταν συνεργάτες μας, για την ανατροπή του τσαρισμού, ήταν το κόμμα που είχε σηκώσει (χάρη στην ιδιαίτερη τακτική του της τρομοκρατίας) το κυριότερο βάρος των κατέργων, και δεν είχε σχεδόν καθόλου μείνει πίσω από τους μπολσεβίκους.

Και τώρα να η πρώτη κατηγορία εναντίον τους: οι Εσέροι είναι οι εμπνευστές του Εμφυλίου πολέμου! Ναι, αυτοί τον άρχισαν, **αυτοί** τον άρχισαν! Τους κατηγορούν πως τις μέρες της Οκτωβριανής επανάστασης, αντιστάθηκαν σ' αυτήν με τα όπλα. Όταν η προσωρινή κυβέρνηση, την οποία οι Εσέροι υποστήριζαν και είχαν συμβάλει στην εγκαθίδρυσή της, σαρώθηκε νόμιμα από τα πυρά των πολυβόλων των ναυτών, οι Εσέροι επιχείρησαν, εντελώς παράνομα, να την υπερασπίσουν²⁶², και μάλιστα απάντησαν με πυροβολισμούς στους πυροβολισμούς και ξεσήκωσαν και τους ευέλπιδες, τους οποίους είχε στρατολογήσει η ανατραπέισα Κυβέρνηση.

Νικημένοι στο πεδίο της μάχης, οι Εσέροι δεν έδειξαν καμιά μεταμέλεια στον πολιτικό τομέα. Δεν έπεσαν στα γόνατα μπροστά στο Συμβούλιο των Επιτρόπων του Λαού, που ανακήρυξε τον εαυτό του κυβέρνηση. Συνέχισαν να επιμένουν πως η μόνη νόμιμη κυβέρνηση ήταν η προηγούμενη. Δεν παραδέχτηκαν τη χρεοκοπία της εικοσάχρονης πολιτικής γραμμής τους²⁶³, μα παρακάλεσαν να τους δώσουν χάρη, να τους διαλύσουν και να πάψουν να τους θεωρούν σαν κόμμα²⁶⁴.

Να και η δεύτερη κατηγορία: είχαν σκάψει πιο βαθιά την άβυσσο του Εμφυλίου πολέμου, όταν, στις 5 και στις 6 Ιανουαρίου 1918, πήραν μέρος στις διαδηλώσεις και έτσι εμφανίστηκαν σαν στασιαστές εναντίον της νόμιμης κυβερνήσεως των εργατών και των αγροτών: υποστήριξαν την παράνομη Συντακτική Συνέλευση (που είχε εκλεγεί με καθολική, ελεύθερη και μυστική ψηφοφορία) εναντίον των ναυτών και των Κόκκινων φρουρών, που χρησιμοποιήθηκαν νόμιμα για τη διάλυση αυτής της Συνέλευσης και των διαδηλωτών. (Σε τι καλό να οδήγησαν οι ήρεμες συνεδριάσεις της Συντακτικής Συνέλευσης; Μόνο στην υποδαύλιση του τριετούς Εμφυλίου Πολέμου. Γι' αυτό άρχισε ο Εμφύλιος Πόλεμος, επειδή δεν υποτάχτηκαν όλοι οι κάτοικοι ταυτόχρονα και υπάκουα στα νόμιμα διατάγματα του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού).

Κατηγορία τρίτη: δεν αναγνώρισαν τη συνθήκη ειρήνης του Μπρεστ – Λιτόφσκ, αυτή τη νόμιμη και σωτήρια συνθήκη, που δεν έκοβε το κεφάλι από τη Ρωσία, παρά μόνο ένα μέρος του σώματός της. Έτσι, διαπιστώνει το κατηγορητήριο, βρισκόμαστε μπροστά σε ένα «έγκλημα **εσχάτης προδοσίας** και σε ανατρεπτικές ενέργειες που αποβλέπουν στο να παρασύρουν τη χώρα στον πόλεμο».

Εσχάτη προδοσία! Μοιάζει σαν ανεμοδείκτης, που γυρίζει όπως τον βάλεις.

Από εδώ απορρέει και η τέταρτη βαριά κατηγορία: το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1918, όταν η Γερμανία του Κάιζερ περνούσε τους τελευταίους μήνες και βδομάδες του πολέμου της εναντίον των συμμάχων, ενώ η Σοβιετική κυβέρνηση, πιστή στη συνθήκη του Μπρεστ – Λιτόφσκ, υποστήριζε τη Γερμανία στον σκληρό της αγώνα στέλνοντάς της ολόκληρα τρέινα με τρόφιμα και τη μηνιαία εισφορά της σε χρυσό, οι Εσέροι προετοίμαζαν προδοτικά (δηλαδή ούτε καν προετοίμαζαν, αλλά, κατά τη συνήθειά τους, μάλλον **συζητούσαν** το αν και το πώς...) την ανατίναξη της γραμμής μπροστά σ' ένα τέτοιο τρέινο, για να κρατήσουν τον χρυσό στην πατρίδα. Δηλαδή «ετοίμαζαν την εγκληματική καταστροφή της λαϊκής μας περιουσίας – των σιδηροδρομικών γραμμών».

(Τότε δεν ντρέπονταν και δεν έκρυβαν ακόμα πως, ναι, έστελναν το ρωσικό χρυσάφι στη μελλοντική αυτοκρατορία του Χίτλερ, και δεν πέρασε καν από το μυαλό του Κρυλένκο, παρά τα δυο πανεπιστημιακά του διπλώματα, της ιστορίας και της νομικής, ούτε του το σφύριξε κανείς από τους βοηθούς του, πως αν οι ατσάλινες ράγιες είναι περιουσία του λαού, το ίδιο μπορεί να είναι και οι ράβδοι του χρυσού!)

Από την τέταρτη κατηγορία έβγαινε αμείλικτα και η πέμπτη: οι Εσέροι σκόπευαν να αγοράσουν τα τεχνικά μέσα γι' αυτή την ανατίναξη με χρήματα που θα έπαιρναν από τους αντιπροσώπους των συμμάχων (για να μην **παραδώσουν** τον χρυσό στον Γουλιέλμο, ήθελαν να **πάρουν** χρήματα από την Αντάντ) – κι αυτό ήταν το αποκορύφωμα της προδοσίας! (Για κάθε ενδεχόμενο ο Κρυλένκο μουρμούρισε πως οι Εσέροι συνδέονταν και με το επιτελείο του Λούντεντορφ, αλλά η κατηγορία του έπεσε στο κενό και γι' αυτό εγκαταλείφθηκε).

Από εδώ δεν απέχουμε πια πολύ από την έκτη κατηγορία: οι Εσέροι ήταν το 1918 κατάσκοποι της Αντάντ! Χθες επαναστάτες, σήμερα **κατάσκοποι!** Τον καιρό εκείνο φαίνεται ότι η λέξη αυτή ήταν εκρηκτική. Από τότε όμως ειπώθηκε σε τόσες δίκες, ώστε σε πιάνει ναυτία να την ακούς.

Και η έβδομη, η δέκατη κατηγορία: συνεργασία με τον Σαβίνκωφ, ή τον Φιλονένκο, ή τους Καντέ, ή την «Ένωση Αναγέννησης» (υπήρχε ακόμα;...), ή ακόμα με τους «Λευκοφοδραρισμένους»²⁶⁵, ή ακόμα με τους Λευκοφρουρούς.

Όλη αυτή η αλυσίδα των κατηγοριών είναι καλά τραβηγμένη από τον εισαγγελέα²⁶⁶. Δεν ξέρουμε αν αυτό το σκέφτηκε στο γραφείο του ή του ήρθε σαν ξαφνική φαεινή έμπνευση στην έδρα, αλλά ο Κρυλένκο βρήκε τότε τον εγκάρδιο και συμπονετικό, αποδοκιμαστικό και φιλικό τόνο, που θα χρησιμοποιεί ολοένα συχνότερα και με ολοένα μεγαλύτερη σιγουριά στις επόμενες δίκες και που θα σημειώσει τόσο καταπληκτική επιτυχία το 1937. Ο τόνος αυτός είναι να βρεθεί μια ενότητα ανάμεσα στους κατηγορούμενους και στους δικαστές, εναντίον όλου του άλλου κόσμου. Η μελωδία αυτή αγγίζει την πιο ευαίσθητη χορδή του κατηγορουμένου. Από την έδρα του κατηγορούμενου λένε στους Εσέρους: αφού **είμαστε** και **εμείς** και **εσείς επαναστάτες!** (Εμείς! Εσείς και εμείς είμαστε εμείς!) Πώς

μπορέσατε λοιπόν να πέσετε τόσο χαμηλά και να ενωθείτε με τους Καντέ; (Δεν ξεσχίζεται η καρδιά σας;) Να ενωθείτε με τους αξιωματικούς; Να διδάξετε στους «Λευκοφοδραρισμένους» την καλά επεξεργασμένη, λαμπρή τεχνική σας της συνωμοσίας;

Δεν έχουμε τις απαντήσεις των κατηγορουμένων. Να τόνισε άραγε κάποιος από αυτούς τον ξεχωριστό χαρακτήρα του Οκτωβριανού πραξικοπήματος: να κηρύξει τον πόλεμο σε όλα τα κόμματα και ταυτόχρονα να τους απαγορεύσει να ενωθούν μεταξύ τους («εσένα δεν σε τραβολογάνε, μην ανακατώνεσαι»); Έχεις όμως την εντύπωση πως σαν να χαμήλωσαν τα μάτια κάποιων από τους κατηγορούμενους και σαν να πιάστηκε η καρδιά κάποιων άλλων. Αλήθεια, πως μπόρεσαν και έπεσαν τόσο χαμηλά; Ναι, αυτή η συμπάθεια του εισαγγελέα στη φωτεινή αίθουσα συγκινεί πολύ τον φυλακισμένο, που μόλις βγήκε από το σκοτεινό κελί.

Και ο Κρυλένκο βρίσκει ακόμα ένα λογικό μονοπατάκι (που θα φανεί πολύ χρήσιμο στον Βισίνσκυ εναντίον του Κάμενεφ και του Μπουχάριν): συμμαχήσατε με την αστική τάξη, δεχθήκατε από αυτήν χρηματική βοήθεια. Στην αρχή παίρνατε τα χρήματα **για την υπόθεση**, μόνο **για την υπόθεση**, και σε καμιά περίπτωση για κομματικούς σκοπούς. Μα που βρίσκονται τα σύνορα; Ποιος θα τα χαράξει; Δεν είναι και η **υπόθεση** κομματικός σκοπός; Ωστε ωραία πέσατε: εσάς, το κόμμα των σοσιαλεπαναστατών, σας συντηρεί η αστική τάξη! Που είναι λοιπόν η επαναστατική σας περηφάνια; Γέμισε ως επάνω και ξεχείλισε το κύπελλο: το Δικαστήριο θα μπορούσε κιόλας να αποσυρθεί για σύσκεψη και να κόλληση στον καθένα την τιμωρία που του αξίζει – μα να, κάτι δεν πάει καλά:

–όλα τα γεγονότα για τα οποία κατηγορείται το κόμμα των Εσέρων ανάγονται στο 1919,

–από τότε, στις 27 Φεβρουαρίου 1919, αποκλειστικά για τους Εσέρους, δόθηκε μια αμνηστία, που τους συγχωρεί όλο τον προηγούμενο αγώνα τους εναντίον των μπολσεβίκων, αν δεν τον επαναλάβουν στο μέλλον.

–ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΤΕ ΔΕΝ ΑΓΩΝΙΣΤΗΚΑΝ!

–και βρισκόμαστε στο 1922!

Πώς λοιπόν να βγουν από αυτή τη δύσκολη θέση;

Το είχαν σκεφτεί αυτό. Όταν η Σοσιαλιστική Διεθνής είχε παρακαλέσει τη σοβιετική κυβέρνηση να σταματήσει τις δίκες των σοσιαλιστών συναδέλφων, το είχαν σκεφτεί.

Πραγματικά, στις αρχές του 1919, όταν ο Κολτσάκ κι ο Ντενίκιν απειλούσαν τη χώρα, οι Εσέροι είχαν αποσύρει το σύνθημά τους για εξέγερση και από τότε σταμάτησαν τον ένοπλο αγώνα τους εναντίον των μπολσεβίκων. (Και μάλιστα οι Εσέροι της Σαμάρας **άνοιξαν** για τους κομμουνιστές αδελφούς τους ένα κομμάτι του μετώπου του Κολτσάκ, κι

αυτό έγινε αφορμή να δοθεί η αμνηστία). Και εδώ ακόμα, στη δίκη, ο κατηγορούμενος Χάντελμαν, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής, είπε: «Δώστε μας τη δυνατότητα να κάνουμε χρήση όλης της κλίμακας των λεγόμενων πολιτικών ελευθεριών, και δεν θα καταπατήσουμε τους νόμους.» (Δώστε τους, και μάλιστα «όλη την κλίμακα!» Τι μεγάλα λόγια!....)

Όχι μόνο δεν διεξήγαγαν κανένα αγώνα, αλλά και αναγνώρισαν την εξουσία των Σοβιέτ! (δηλαδή απαρνήθηκαν την πρώην Προσωρινή τους κυβέρνηση, καθώς και τη Συντακτική Συνέλευση). Και το μόνο που ζητούν είναι να γίνουν **καινούργιες εκλογές** για τα σοβιέτ, με ελευθερία των κομμάτων να κάνουν την προπαγάνδα τους.

Ακούσατε; Ακούσατε; Αυτό είναι! Να που εμφανίστηκε το θηρίο με την εχθρική αστική μάσκα! Γίνεται τέτοιο πράγμα; Βρισκόμαστε σε **σοβαρή στιγμή!** Είμαστε **περικυκλωμένοι από εχθρούς!** (Αυτό θα γίνεται και σε είκοσι και σε πενήντα και σε εκατό χρόνια). Και εσείς θέλετε ελεύθερη προπαγάνδα των κομμάτων, σκύλοι;!

Άνθρωποι νηφάλιοι πολιτικά, λέει ο Κρυλένκο, δεν θα μπορούσαν παρά να απαντήσουν με γέλια και υψώνοντας τους ώμους τους. Και πήραν την εξής δίκαιη απόφαση: «Αμέσως, με όλα τα μέσα της κρατικής καταπίεσης, αφαιρέσατε τη δυνατότητα αυτών των ομάδων να προπαγανδίζουν εναντίον της εξουσίας»²⁶⁷. Δηλαδή: σαν απάντηση στην απόφαση των Εσέρων να παραιτηθούν από τον ένοπλο αγώνα και στις ειρηνικές προτάσεις τους ΕΡΙΞΑΝ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ ΟΛΗ ΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΣΕΡΩΝ (όσους πρόλαβαν να πιάσουν).

Αυτό μάλιστα, έγινε όπως συνηθίζουμε!

Αφού όμως τους κρατούσαν στη φυλακή (δεν είχαν κλείσει κιόλας τρία χρόνια;) έπρεπε να τους δικάσουν. Αλλά με ποια κατηγορία; «Αυτή η περίοδος δεν έχει μελετηθεί αρκετά από τη δικαστική ανάκριση», θρηνεί ο εισαγγελέας μας.

Ωστόσο, μια από τις κατηγορίες ήταν σωστή: τον ίδιο εκείνο Φεβρουάριο του 1919 οι Εσέροι έβγαλαν την απόφαση (δεν την εφάρμοσαν στην πραγματικότητα, αλλά σύμφωνα με τον καινούργιο ποινικό κώδικα το πράγμα δεν άλλαζε) να κάνουν κρυφά προπαγάνδα στον Κόκκινο στρατό, ώστε να αρνείται να παίρνει μέρος στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον των αγροτών.

Αυτή ήταν χαμερπής και ύπουλη προδοσία της Επανάστασης! Ακούς εκεί να προτρέπουν τους στρατιώτες να μην παίρνουν μέρος στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις!

Εκτός από αυτό, όλοι τους μπορούσαν να κατηγορηθούν για όσα έλεγε, έγραφε και έκανε (κυρίως έλεγε και έγραφε) η λεγόμενη «Αντιπροσωπεία εξωτερικού της Κεντρικής Επιτροπής» των Εσέρων, δηλαδή οι πιο σημαντικοί Εσέροι, που τους είχαν διώξει από τη χώρα και είχαν πάει

στην Ευρώπη.

Και όλα αυτά όμως ήταν λίγα. Και να τι σοφίστηκαν: «Πολλοί από τους παρόντες κατηγορούμενους δεν θα δικάζονταν σε τούτη τη δίκη, αν δεν κατηγορούνταν για την οργάνωση **τρομοκρατικών πράξεων!**»... Όταν δόθηκε η αμνηστία του 1919, «σε κανέναν από τους υπευθύνους της σοβιετικής δικαιοσύνης δεν πέρασε η ιδέα» πως οι Εσέροι οργάνωναν ακόμα και τρομοκρατία εναντίον των λειτουργών του σοβιετικού κράτους! (Και σε ποιον μπορούσε να περάσει τέτοια ιδέα; Οι Εσέροι να ανακατωθούν στα καλά καθούμενα σε τρομοκρατικές πράξεις; Μα αν περνούσε από κάποιον αυτή η ιδέα, θα έπρεπε να τους αμνηστεύσουν και γι' αυτές τις πράξεις! Ή δεν θα δέχονταν το άνοιγμα της τρύπας στο μέτωπο του Κολτσάκ. Τι καλά που δεν πέρασε τότε από κανέναν αυτή η σκέψη. Τους πέρασε μόνο όταν τη χρειάστηκαν). Έτσι **αυτή** η κατηγορία **δεν** είχε αμνηστευθεί (είχαν αμνηστεύσει μόνο τον **αγώνα**) και τη χρησιμοποίησε τώρα ο Κρυλένκο!

Και πόσα αποκαλύφθηκαν! Πόσα αποκαλύφθηκαν!

Πρώτα απ' όλα: **τι είπαν** οι αρχηγοί των Εσέρων²⁶⁸ στις πρώτες μέρες μετά το Οκτωβριανό πραξικόπημα; Ο Τσερνώφ είπε (στο 4ο συνέδριο των Εσέρων): πως το κόμμα θα «παράταξη όλες τις δυνάμεις του εναντίον κάθε απόπειρας σφετερισμού των δικαιωμάτων του λαού, όπως έκανε» και στην τσαρική εποχή. (Και όλοι θυμούνται πως το έκανε). Γκοτς: «Αν οι απόλυτοι άρχοντες του Σμόλνυ διανοηθούν να θίξουν (τη Συντακτική Συνέλευση) ... το κόμμα των Εσέρων θα θυμηθεί την παλιά δοκιμασμένη τακτική του».

Μπορεί και να τη **θυμήθηκε**, μα δεν τόλμησε. Ωστόσο μπορούσαν να δικάσουν γι' αυτό.

«Σ' αυτό τον τομέα της έρευνας», παραπονιέται ο Κρυλένκο, εξαιτίας της συνωμοσίας «θα είναι λίγες οι μαρτυρικές καταθέσεις». «Αυτό δυσχεραίνει πάρα πολύ το καθήκον μου... Σ' αυτό τον τομέα (δηλαδή της τρομοκρατίας) είμαι αναγκασμένος ορισμένες στιγμές να περιπλανιέμαι στο σκοτάδι»²⁶⁹.

Το καθήκον του Κρυλένκο δυσχεραίνεται γιατί η τρομοκρατία εναντίον της Σοβιετικής εξουσίας **είχε συζητηθεί** στην Κεντρική Επιτροπή των Εσέρων το 1919 και είχε **απορριφθεί**. Και τώρα, έπειτα από τόσα χρόνια, έπρεπε να αποδείξει πως οι Εσέροι ξεγελούσαν οι ίδιοι τον εαυτό τους.

Οι Εσέροι έλεγαν τότε: να περιμένουμε ώσπου οι μπολσεβίκοι να αρχίσουν τις θανατικές εκτελέσεις των σοσιαλιστών. Η το 1920: αν οι μπολσεβίκοι επιβουλευθούν τη ζωή των ομήρων Εσέρων, τότε το κόμμα θα πάρει τα όπλα²⁷⁰.

Γιατί όμως αυτές οι επιφυλάξεις; Γιατί δεν αρνήθηκαν κατηγορηματικά; Πώς τόλμησαν να **σκεφτούν** να πάρουν τα όπλα; Γιατί οι δηλώσεις τους δεν είχαν **απόλυτα αρνητικό** χαρακτήρα; (Σύντροφε Κρυλένκο, μήπως η

τρομοκρατία ήταν η «δεύτερη φύση» τους;)

Το κόμμα δεν έκανε καμιά τρομοκρατία, αυτό είναι φανερό ακόμα και από τον κατηγορητήριο λόγο του Κρυλένκο. Αποδειχνόνται όμως κάτι τέτοια γεγονότα: ένας από τους κατηγορούμενους είχε στο κεφάλι του κάποιο σχέδιο, να ανατινάξει την ατμομηχανή του τραίνου του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού, όταν μετέφερε την έδρα του στη Μόσχα – αυτό σημαίνει πως η Κεντρική Επιτροπή είναι ένοχη για τρομοκρατία. Και η τρομοκράτισσα Ιβάνοβα με ΕΝΑ πακέτο πυροξυλίνης παραφύλαγε μια νύχτα κοντά στον σταθμό – αυτό σημαίνει πως ήθελαν να κάνουν απόπειρα εναντίον του τραίνου του Τρότσκυ, και η Κεντρική Επιτροπή είναι υπεύθυνη για τρομοκρατία. Ή: ο Ντονσκόι, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής, προειδοποίησε τη Φ. Καπλάν πως θα τη διαγράφανε από το κόμμα, αν πυροβολούσε τον Λένιν. Τόσο λίγο! Γιατί δεν της το απαγόρευσαν κατηγορηματικά; (ή μάλλον: γιατί δεν την καταγγείλανε στην Τσε – Κα;)

Το μόνο που μπόρεσε να βγάλει από τον ψόφιο κόκορά του ο Κρυλένκο ήταν πως οι Εσέροι δεν έλαβαν μέτρα για να σταματήσουν τις μεμονωμένες τρομοκρατικές πράξεις διαφόρων οπαδών τους, που έπλητταν από την απραξία. Αυτή ήταν όλη κι όλη η τρομοκρατία τους. (Μα και αυτοί οι οπαδοί τους ουσιαστικά δεν έκαναν τίποτα. Δυο από αυτούς, η Κονοπλιόβα κι ο Σεμιόνωφ, το 1922 έδειξαν ύποπτη προθυμία και πλουτίσανε με τις εθελοντικές καταθέσεις τους τη Γκεπεού, καθώς και τώρα το Δικαστήριο... Οι καταθέσεις όμως αυτές δεν είχαν καμιά σχέση με την Κεντρική Επιτροπή των Εσέρων και ξαφνικά, εντελώς ανεξήγητα, αυτοί οι φανατικοί τρομοκράτες αφέθηκαν ελεύθεροι).

Όλες οι καταθέσεις είναι τόσο σαθρές, ώστε χρειάζονται υποστηρίγματα. Για έναν μάρτυρα ο Κρυλένκο εξηγεί: «Αν αυτός ο άνθρωπος ήθελε να βγάλει κάτι από τη φαντασία του, είναι απίθανο να πετύχαινε κατά τύχη τόσο σωστά»²⁷¹. (Πολύ δυνατή έκφραση! Αυτό μπορεί να το πει κανείς για κάθε φτιαχτή κατάθεση). Ή (για τον Ντονσκόι): Είναι δυνατό «να υποψιαστούμε πως αυτός ο άνθρωπος έχει τόσο εξαιρετική διορατικότητα, ώστε να καταθέσει εκείνα ακριβώς που χρειάζεται η κατηγορία;» Για την Κονοπλιόβα, αντίθετα, λέει: η κατάθεσή της είναι αξιόπιστη ακριβώς επειδή **δεν** καταθέτει **όλα εκείνα** που είναι απαραίτητα στην κατηγορία. (Είναι όμως αρκετά για να τουφεκιστούν οι κατηγορούμενοι). «Αν θέσουμε το ερώτημα μήπως η Κονοπλιόβα τα επινοεί όλα αυτά... τότε είναι ολοφάνερο: αν κανείς θέλει **να επινοήσει** κάτι, το επινοεί (ξέρει αυτός! – Α.Σ.), κι αν θέλει **να εκθέσει** κάποιον, τον εκθέτει»²⁷² – αυτή όμως, βλέπετε, δεν φτάνει ως το τέλος. Να και μια άλλη φράση: «Ποια ανάγκη μπορεί να είχε ο Γιεφίμωφ για να θέλει να στείλει την Κονοπλιόβα χωρίς κανένα λόγο στο εκτελεστικό απόσπασμα;»²⁷³. Πάλι σωστά, πάλι δυνατά τα είπε. Η ακόμα πιο δυνατά: «Μπορούσε να γίνει αυτή η συνάντηση; Τέτοια πιθανότητα δεν αποκλείεται». **Δεν αποκλείεται;** – αυτό θα πει πως **έγινε!** Εμπρός λοιπόν!

Έπειτα, η «υπονομευτική ομάδα». Συζητούν πολύ καιρό γι' αυτήν, και

ξαφνικά ανακοινώνουν: «διαλύθηκε λόγω αδρανείας». Γιατί λοιπόν μας παραγεμίζανε τα αυτιά; Έγιναν καταχρήσεις χρημάτων από σοβιετικά ιδρύματα (πώς αλλιώς θα μπορούσαν οι Εσέροι να νοικιάζουν διαμερίσματα και να ταξιδεύουν από πόλη σε πόλη;) Λοιπόν ως τώρα οι Εσέροι ήταν κομποί και αξιότιμοι «**πρώην**», όπως τους χαρακτήριζαν όλοι οι επαναστάτες. Πώς τους εμφανίζουν όμως τώρα μπροστά στο σοβιετικό δικαστήριο; – «ληστεία και απόκρυψη κλοπιμαίων».

Στα κατηγορητήρια στοιχεία της δίκης φωτίζεται με το θολοκίτρινο σταθερό φανάρι του νόμου όλη η αβέβαιη, όλη η αμφιταλαντευόμενη, όλη η μπερδεμένη ιστορία αυτού του διστακτικού και φαφλατάδικου κόμματος, που στην ουσία ήταν ήδη ανήμπορο, σαστισμένο και αδρανές, και ποτέ δεν είχε άξιους ηγέτες. Και κάθε απόφαση ή μη απόφασή του, κάθε αμφιταλάντευση, έξαρση ή οπισθοχώρησή του τώρα μεταβάλλονται και του καταλογίζονται σαν αδικήματα, αδικήματα και πάλι αδικήματα.

Τον Σεπτέμβριο του 1921, δέκα μήνες πριν από την έναρξη της δίκης, η φυλακισμένη στο Μπουτύρκι Κεντρική Επιτροπή έγραψε στη νεοεκλεγμένη Κεντρική Επιτροπή πως **δεν συμφωνεί** με την ανατροπή της δικτατορίας των μπολσεβίκων με **οποιοδήποτε μέσο**, αλλά μόνο με τη συσπείρωση των εργαζόμενων μαζών και με την προπαγανδιστική δουλειά (δηλαδή, ακόμα και φυλακισμένοι, οι Εσέροι δεν συμφωνούσαν να ελευθερωθούν ούτε με τρομοκρατία, ούτε με συνωμοσία!). Ε, λοιπόν κι αυτό τους το φορτώνουν τώρα σαν βασική κατηγορία: ώστε έτσι, **συμφωνείτε** για την ανατροπή!

Αν όμως, παρ' όλα αυτά, δεν είναι ένοχοι ούτε για ανατροπή, αν δεν είναι ένοχοι ούτε για τρομοκρατία, αν δεν έκαναν καταχρήσεις και έχουν συγχωρεθεί για όλα τα άλλα από καιρό; Ο αγαπημένος μας εισαγγελέας βγάζει τότε τη μυστική του μικρή εφεδρεία: «Σε τελευταία ανάλυση η μη **κατάδοση** αποτελεί αδίκημα το οποίο έλαβε χώρα στην περίπτωση κάθε κατηγορουμένου και πρέπει να θεωρηθεί αποδειγμένο»²⁷⁴.

Το κόμμα των Εσέρων είναι ήδη ένοχο γιατί ΔΕΝ ΚΑΤΕΔΩΣΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΟΥ! Αυτό μάλιστα, είναι ακαταμάχητο! Είναι ανακάλυψη της νομικής σκέψης του καινούργιου Κώδικα, είναι μια λεωφόρος από την οποία θα στέλνουν αδιάκοπα στη Σιβηρία τους ευγνωμονούντες απογόνους μας.

Τώρα ο Κρυλένκο αφήνει ελεύθερο τον θυμό του να ξεσπάσει: «λυσσαλέοι αιώνιοι εχθροί», να τι είναι οι κατηγορούμενοι. Είναι λοιπόν ολοφάνερο, και χωρίς δίκη, τι πρέπει να τους κάνουν.

Ο Κώδικας είναι τόσο καινούργιος, ώστε ο Κρυλένκο δεν πρόλαβε να συγκρατήσει με τους αριθμούς τους ούτε τα κυριότερα άρθρα για την αντεπανάσταση. Μα πώς τους κοπανάει αυτούς τους αριθμούς! Πόσο βαθυστόχαστα τους αναφέρει και τους ερμηνεύει! Θα έλεγε κανείς πως για δεκαετίες ολόκληρες από αυτά τα άρθρα κρεμόταν το λεπίδι της λαιμητόμου! Να και μια σημαντική καινοτομία: **δεν υπάρχει πια ο διαχωρισμός που έκανε ο παλιός τσαρικός Κώδικας ανάμεσα σε μεθόδους και μέσα!** Μια τέτοια διάκριση δεν επηρεάζει ούτε τον

χαρακτηρισμό του αδικήματος ούτε τις ποινικές κυρώσεις του! Πρόθεση ή πράξη είναι **ένα και το αυτό!** Παίρνεις μίαν απόφαση – γι' αυτήν σε δικάζουμε. Από εκεί και πέρα το «αν εφαρμόστηκε ή όχι» δεν έχει καμιά ουσιαστική σημασία²⁷⁵. Αν ψιθύρισε στη γυναίκα σου στο κρεβάτι πως καλό θα ήταν να μπορούσε να ανατραπεί η σοβιετική εξουσία, αν έκανες προπαγάνδα στις εκλογές ή αν έριξε βόμβες, το ίδιο κάνει! Η ποινή θα είναι η **ίδια!!!**

Όπως ένας ικανός ζωγράφος με μερικές νευρικές γραμμές του χρωστήρα του παρουσιάζει το πορτρέτο που θέλει, έτσι και από τα σκιαγραφήματα του 1922 εμφανίζεται ολοένα πιο καθαρά όλο το πανόραμα του 1937, του 1945, του 1949.

Μα όχι, δεν είναι ακόμα το ίδιο! Δεν είναι ίδια η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΩΝ. Οι κατηγορούμενοι δεν είναι ακόμα γυμνασμένα πρόβατα, είναι ακόμα άνθρωποι! Μας λένε λίγα, πολύ λίγα, μα το καταλαβαίνει κανείς και έτσι. Ο Κρυλένκο, από λάθος, παραθέτει καμιά φορά τα λόγια που είπαν εδώ, στο δικαστήριο. Έτσι ο κατηγορούμενος Μπεργκ «κατηγόρησε τους μπολσεβίκους για τα θύματα της 5ης Ιανουαρίου» (πυροβολισμοί κατά των διαδηλωτών που υπεράσπιζαν τη Συντακτική Συνέλευση). Ο Λίμπερωφ τα λέει σταράτα: «Παραδέχομαι την ενοχή μου για το ότι το 1918 δεν εργάστηκα αρκετά για την ανατροπή της εξουσίας των μπολσεβίκων»²⁷⁶. Η Ευγενία Ράτνερ λέει περίπου τα ίδια και έπειτα πάλι ο Μπεργκ: «Θεωρώ τον εαυτό μου ένοχο μπροστά στην εργατική Ρωσία, γιατί δεν μπόρεσα να πολεμήσω με όλες μου τις δυνάμεις εναντίον της λεγόμενης εξουσίας των εργατών και των αγροτών, μα ελπίζω πως ο καιρός μου δεν πέρασε ακόμα». (Πέρασε, καλέ μου, πέρασε).

Εδώ υπάρχει το παλιό πάθος για ωραίες φράσεις, υπάρχει όμως και σθένος!

Ο εισαγγελέας διατυπώνει τα επιχειρήματά του: οι κατηγορούμενοι είναι επικίνδυνοι για τη Σοβιετική Ρωσία, γιατί **θεωρούν καλό ό,τι έχουν κάνει**. «Μερικοί από αυτούς βρίσκουν ίσως παρηγοριά στη σκέψη πως ένας χρονογράφος θα μιλήσει κάποτε επαινετικά για τη συμπεριφορά τους στο δικαστήριο».

Και η απόφαση της Πανρωσικής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής μετά τον τερματισμό της δίκης: οι κατηγορούμενοι «διεκδίκησαν στην ίδια τη δίκη το δικαίωμα να συνεχίσουν» την προηγούμενη δράση τους.

Ο κατηγορούμενος Χάντελμαν – Γκραμπόφσκι (νομικός και ο ίδιος) διακρίθηκε κατά τη δίκη για τις λογομαχίες του με τον Κρυλένκο σχετικά με τη διαστρέβλωση των μαρτυρικών καταθέσεων και «τις ειδικές μεθόδους μεταχείρισης των μαρτύρων προ της δίκης» – διάβαζε: για την ολοφάνερη «επεξεργασία» τους στη Γκεπεού. (Αυτό είναι όλο, αυτή τη φορά! Δεν απομένει πολύ για να φτάσουμε στο ιδανικό). Όπως αποδειχνεται, η ανάκριση γινόταν υπό την επίβλεψη του εισαγγελέα (πάλι του Κρυλένκο) και στη διάρκειά της διορθώνονταν συνειδητά οι διάφορες ασυμφωνίες στις καταθέσεις. Υπάρχουν καταθέσεις που ειπώθηκαν **για**

πρώτη φορά μπροστά στο Δικαστήριο.

Ωστόσο υπάρχουν και μερικά ανώμαλα σημεία. Υπάρχουν και μερικές ατέλειες. Στο κάτω – κάτω «πρέπει να πούμε με απόλυτη ειλικρίνεια και ψυχραιμία... πως εκείνο που μας απασχολεί δεν είναι το πώς **θα κρίνει το δικαστήριο της ιστορίας το συντελούμενο από μας έργο**»²⁷⁷.

Τα ανώμαλα σημεία όμως θα τα λάβουμε υπόψη, θα τα διορθώσουμε.

Στο μεταξύ, για να ξεγλιστρήσει, ο Κρυλένκο θυμάται – όπως φαίνεται, για πρώτη και για τελευταία φορά στη σοβιετική δικονομία – την **προανάκριση**. Την προανάκριση που γίνεται πριν από την τακτική ανάκριση! Και να πόσο επιδέξια τα τοποθετεί: ό,τι έγινε χωρίς την επίβλεψη του εισαγγελέα και εσείς το νομίζατε για ανάκριση ήταν **προανάκριση**. Και εκείνο που ονομάζεται τακτική ανάκριση και γίνεται κάτω από το άγρυπνο μάτι του εισαγγελέα, όταν δένονται όλες οι άκρες μεταξύ τους και βιδώνονται οι βίδες, αυτή είναι η **ανάκριση**! Τα χαώδη «στοιχεία των οργάνων της προανάκρισης, όταν δεν έχουν επαληθευθεί από την ανάκριση, έχουν πολύ μικρότερη αποδεικτική αξία στο δικαστήριο από τα στοιχεία της ανάκρισης»²⁷⁸, όταν κατευθύνεται από ικανό χέρι. Πολύ καπάτσος, δεν τα βγάζεις πέρα μαζί του.

Από επαγγελματική άποψη, ήταν ενοχλητικό για τον Κρυλένκο: να ετοιμάζεται έξι μήνες για τη δίκη, να γαυγίζει σ' αυτήν δυο μήνες, συνέχεια, να αγορεύει καμιά δεκαπενταριά ώρες στον κατηγορητήριο λόγο του, ενώ όλοι αυτοί οι κατηγορούμενοι «είχαν βρεθεί κάμποσες φορές στα χέρια των ειδικών οργάνων, σε στιγμές κατά τις οποίες τα όργανα αυτά είχαν ειδικές αρμοδιότητες, και παρ' όλα αυτά είχαν καταφέρει να γλυτώσουν»²⁷⁹. Έτσι τελικά έπεσε στον Κρυλένκο η δουλειά – να τους οδηγήσει νόμιμα στο εκτελεστικό απόσπασμα.

Φυσικά «η ετυμηγορία πρέπει να είναι μια – θάνατος σε όλους, μηδενός εξαιρουμένου!»²⁸⁰ (34) Ωστόσο ο Κρυλένκο προσθέτει μεγαλόψυχα, αφού όλος ο κόσμος έχει βέβαια στραμμένα τα μάτια του σ' αυτή την υπόθεση, πως αυτά που πρότεινε ο εισαγγελέας «δεν αποτελούν διαταγή στο δικαστήριο» και ότι αυτό «δεν είναι υποχρεωμένο να τα λάβει άμεσα υπόψη του ή να τα εκτελέσει»²⁸¹.

Σπουδαίο δικαστήριο, αλήθεια, αφού χρειάζεται να του τα εξηγήσεις όλα αυτά!...

Και το δικαστήριο δείχνει αναίδεια στην απόφασή του: καταδικάζει σε θάνατο όχι «όλους, μηδενός εξαιρουμένου», αλλά μόνο δεκατέσσερις. Τους υπόλοιπους τους καταδικάζει σε φυλάκιση, ή σε στρατόπεδα, και για εκατό περίπου συμπληρωματικούς κατηγορούμενους ζητάει «χωριστή εκδίκηση της υπόθεσης».

Και μην το ξεχνάς, αναγνώστη, μην το ξεχνάς: στο Ανώτατο Δικαστήριο «έχουν στραμμένα τα μάτια όλα τα άλλα δικαστήρια της Δημοκρατίας, αυτό τους δίνει κατευθυντήριες οδηγίες»²⁸², η ετυμηγορία του Ανωτάτου

Δικαστηρίου χρησιμεύει «σαν κατευθυντική εντολή»²⁸³. Πόσους άλλους ακόμα θα καταδικάσουν στις επαρχίες, αυτό ας το σκεφτείς μόνος σου.

Εκείνο όμως που αξίζει ίσως περισσότερο σε όλη αυτή τη δίκη είναι η δευτεροβάθμια απόφαση του Προεδρείου της Πανρωσικής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής: επικυρώνεται η καταδίκη σε θάνατο, αλλά αναστέλλεται η εκτέλεσή της. Στο εξής η μοίρα των καταδικασμένων θα εξαρτηθεί από τη συμπεριφορά των Εσέρων που έμειναν ελεύθεροι (όπως είναι φανερό, εκείνων που βρίσκονται στο εξωτερικό). Αν αυτοί θα είναι **εναντίον** μας, θα στήσουμε στον τοίχο τούτους εδώ.

Στους αγρούς της Ρωσίας θέριζαν κιόλας τη δεύτερη σοδειά μετά την επάνοδο της ειρήνης. Τα όπλα είχαν σωπάσει πια παντού, εκτός από τις αυλές της Τσε – Κα (τον Περχούρωφ στο Γιαροσλάβλ, τον μητροπολίτη Βενιαμίν στην Πετρούπολη. Και τώρα και πάντα, πάντα, πάντα). Κάτω από τον καταγάλανο ουρανό, διασχίζοντας τα γαλάζια νερά, πλέανε κατά το εξωτερικό οι πρώτοι μας διπλωμάτες και οι πρώτοι μας δημοσιογράφοι. Και η Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή των αντιπροσώπων των εργατών και των αγροτών κρατούσε στον κόρφο της αιώνιους **ομήρους**.

Τα μέλη του κυβερνώντος κόμματος διάβασαν τα εξήντα φύλλα της «Πράβδα» σχετικά με τη δίκη (όλοι διαβάζανε τις εφημερίδες) και είπαν όλοι ΝΑΙ, ΝΑΙ, ΝΑΙ. Κανείς τους δεν πρόφερε ένα ΟΧΙ.

Ύστερα από όλα αυτά, γιατί απορούσαν το 1937; Γιατί παραπονιόνταν; Μήπως δεν είχαν ήδη μπει όλα τα θεμέλια της αυθαιρεσίας, πρώτα με τις εξωδικαστικές εκτελέσεις της Τσε –Κα, κι έπειτα με αυτές τις πρώτες δίκες και με αυτό τον καινούργιο Κώδικα; Μήπως και το 1937 δεν βασιζόταν επίσης στη ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ (σύμφωνα με τους σκοπούς του Στάλιν, και ίσως και της Ιστορίας);

Πολύ προφητικά μίλησε ο Κρυλένκο, όταν είπε πως δεν δικάζουνε το παρελθόν, αλλά το μέλλον.

Μόνο το πρώτο χτύπημα με το δρεπάνι είναι δύσκολο για τον θεριστή.

Κατά τις 20 Αυγούστου 1924 πέρασε τα σοβιετικά σύνορα ο Μπορίς Βικτόροβιτς Σαβίνκωφ. Τον συλλάβανε την ίδια στιγμή και τον πήγαν στη Λουμπιάνκα²⁸⁴.

Η ανάκριση κράτησε μόνο μια μέρα – περιορίστηκε μόνο σε εθελοντικές καταθέσεις και στην εκτίμηση της δραστηριότητάς του. Στις 23 Αυγούστου βγήκε κιόλας το παραπεμπτικό βούλευμα. (Η ταχύτητα ήταν εξωφρενική, αλλά αυτό έκανε εντύπωση. Κάποιος έκανε τον σωστό υπολογισμό: αν αποσπούσαν από τον Σαβίνκωφ αξιοθρήνητες, ψεύτικες καταθέσεις, το μόνο αποτέλεσμα θα ήταν να καταστραφεί η αληθοφάνεια του πίνακα).

Στο βούλευμα, πραγματικό αριστούργημα διαστρεβλωτικής ορολογίας, δεν υπάρχει κατηγορία που να μη φορτώνεται στον Σαβίνκωφ: «συστηματικός εχθρός των φτωχότερων αγροτών», «βοήθησε τη ρωσική αστική τάξη να πραγματοποιήσει τις ιμπεριαλιστικές επιδιώξεις της» (με άλλα λόγια ήταν υπέρ της συνέχισης του πολέμου κατά της Γερμανίας), «ερχόταν σε επαφή με εκπροσώπους του συμμαχικού στρατηγείου» (την εποχή που ήταν διευθυντής στο Υπουργείο των Στρατιωτικών!), «είχε εισχωρήσει στις επιτροπές των στρατιωτών με προβοκατόρικούς σκοπούς» (δηλαδή είχε εκλεγεί από τους αντιπροσώπους των στρατιωτών) και, μ' αυτό πια γελάει και το παρδαλό κατσίκι, «είχε μοναρχικά φρονήματα».

Μα όλα αυτά ήταν παλιά. Υπήρχαν όμως και καινούργιες κατηγορίες, από αυτές που θα παρουσιάζονταν πια σε όλες τις μελλοντικές δίκες: έπαιρνε χρήματα από τους ιμπεριαλιστές, έκανε κατασκοπία υπέρ της Πολωνίας (ξέχασαν την Ιαπωνία!..) και ήθελε να δηλητηριάσει με υδροκυάνιο όλο τον Κόκκινο Στρατό (μα δεν δηλητηρίασε ούτε έναν φαντάρο).

Η δίκη άρχισε στις 26 Αυγούστου. Πρόεδρος ήταν ο Ούλριχ (τον συναντούμε για πρώτη φορά), κατηγορος δεν υπήρχε καθόλου, ούτε και υπεράσπιση.

Ο Σαβίνκωφ υπεράσπιζε τον εαυτό του ελάχιστα και βαριεστημένα, και δεν αμφισβητούσε σχεδόν τις αποδείξεις. Αντιλαμβανόταν αυτή τη δίκη με τρόπο λυρικό: ήταν η τελευταία του συνάντηση με τη Ρωσία και η τελευταία ευκαιρία που του δινόταν για να ακουστή η φωνή του. Για να δείξει τη μεταμέλειά του. (Όχι γι' αυτά που τον κατηγορούσαν, αλλά για άλλα).

(Και εδώ ταίριαζε πολύ, αυτή η τόσο συγκινητική για τον κατηγορούμενο μελωδία: **Είμαστε Ρώσοι, εσείς και εμείς!**... Εσείς και εμείς είμαστε **εμείς!** Αγαπάτε τη Ρωσία, γι' αυτό δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία και σεβόμαστε την αγάπη σας, αλλά δεν την αγαπάμε και εμείς; Εμείς δεν είμαστε τώρα η δύναμη και η δόξα της Ρωσίας; Και εσείς θελήσατε να αγωνιστείτε εναντίον μας, έτσι δεν είναι; Μετανοήστε!...)

Μα πιο παράξενη από όλα στάθηκε η απόφαση: «η επιβολή της εσχάτης των ποινών δεν επιβάλλεται από τα συμφέροντα της διαφυλάξεως της επαναστατικής νομιμότητας και γι' αυτό, πιστεύοντας ότι τα κίνητρα της εκδίκησης δεν πρέπει να καθοδηγούν το αίσθημα δικαιοσύνης των προλεταριακών μαζών» –το δικαστήριο μετατρέπει την ποινή του θανάτου σε δέκα χρόνια στέρησης της ελευθερίας.

Αυτό ήταν κάτι συνταρακτικό, και τον καιρό εκείνο προκάλεσε σύγχυση σε πολλά κεφάλια: ήταν λιώσιμο των πάγων; ήταν αναγέννηση; Ο Ούλριχ εξήγησε στην «Πράβδα» γιατί έδωσαν χάρη στον Σαβίνκωφ. Ναι, μέσα σε επτά χρόνια έγινε πολύ ισχυρή η σοβιετική εξουσία! Για ποιο λόγο να φοβάται τον οποιοδήποτε Σαβίνκωφ; (Όμως στα είκοσι χρόνια της θα εξασθενήσει πάλι, και μας συμπαθάτε που θα τουφεκίζουμε τους ανθρώπους κατά εκατοντάδες χιλιάδες).

Έτσι, μετά από το πρώτο αίνιγμα της επιστροφής του στη Ρωσία, θα ερχόταν σαν δεύτερο αίνιγμα η μη θανατική του καταδίκη, αν δεν την κάλυπτε, τον Μάιο του 1925, ένα τρίτο αίνιγμα: ο Σαβίνκωφ, σε μια στιγμή απελπισίας, ρίχτηκε από το χωρίς κάγκελα παράθυρο στην εσωτερική αυλή της Λουμπιάνκας και οι άνθρωποι της Γκεπεού, οι άγγελοι φύλακές του, δεν πρόλαβαν απλούστατα να αρπάξουν το μεγάλο και βαρύ σώμα του και να τον σώσουν. Ωστόσο, για κάθε ενδεχόμενο (για να μη δημιουργηθούν δυσσυνέπειες στην υπηρεσία) ο Σαβίνκωφ τους άφησε ένα δικαιολογητικό γράμμα, όπου εξηγούσε καθαρά και λογικά γιατί αυτοκτόνησε. Και αυτό το γράμμα ήταν συνταγμένο τόσο καλά, συμφωνούσε τόσο πολύ με το πνεύμα και το ύφος του Σαβίνκωφ, ώστε ακόμα κι ο γιος του μακαρίτη, ο Λιέφ Μπορίσοβιτς πίστευε απόλυτα και βεβαίωνε τους πάντες στο Παρίσι πως κανείς άλλος εκτός από τον πατέρα του δεν μπορούσε να το γράψει και πως ο πατέρας του αυτοκτόνησε στ' αλήθεια, πιστεύοντας πως χρεοκόπησε πολιτικά²⁸⁵.

Μα όλες οι μεγάλες, οι πολύκροτες δίκες, βρίσκονται ακόμα μπροστά μας...

10 Ο ΝΟΜΟΣ ΩΡΙΜΑΣΕ

Που είναι όμως εκείνα τα πλήθη που θα έρχονταν από τη Δύση, σκαρφαλώνοντας με μανία στα συρματοπλέγματα των συνόρων μας, και εμείς θα τα τουφεκίζαμε με βάση το άρθρο 71 του Ποινικού κώδικα για την αυθαίρετη επιστροφή τους στη ΡΣΟΣΔ (Ρωσική Σοβιετική Ομοσπονδιακή Σοσιαλιστική Δημοκρατία); Παρά τις επιστημονικές προβλέψεις τέτοια πλήθη δεν εμφανίστηκαν και το άρθρο που υπαγορεύθηκε στον Κουρσκ έμεινε χωρίς αντικείμενο. Ο μόνος παλαβός που βρέθηκε σε όλη τη Ρωσία ήταν ο Σαβίνκωφ, αλλά ούτε και γι' αυτόν δεν κατάφεραν να εφαρμόσουν το άρθρο. Η αντίθετη ποινή όμως – εξορία στο εξωτερικό αντί για τουφεκισμό – δοκιμάστηκε μαζικά και χωρίς καθυστέρηση.

Ακριβώς στις μέρες που συντασσόταν ο Κώδικας, ο Βλαντίμιρ Ίλιτς, χωρίς να εγκαταλείψει καθόλου το λαμπρό σχέδιο που τον απασχολούσε, έγραψε (19 Μαΐου):

«Σύντροφε Τζερζίνσκι! Σχετικά με το θέμα της εξορίας στο εξωτερικό συγγραφέων και καθηγητών που βοηθούν την αντεπανάσταση. Πρέπει να το προετοιμάσουμε πιο προσεκτικά. Αν δεν προετοιμαστούμε, θα κάνουμε ανοησίες... Πρέπει να κανονίσουμε την υπόθεση έτσι, ώστε να πιάσουμε αυτούς τους "στρατιωτικούς κατασκόπους", και να τους πιάνουμε πάντα και συστηματικά και να τους εξορίζουμε στο εξωτερικό. Παρακαλώ να δείξετε τούτο το σημείωμα κρυφά, χωρίς να φτιάξετε αντίγραφά του, στα μέλη του Πολιτικού Γραφείου»²⁸⁶. Η μυστικότητα, πολύ φυσική σ' αυτή την περίπτωση, επιβαλλόταν από τη σημασία και τον παραδειγματικό χαρακτήρα του μέτρου. Η ζελατινοειδής, χωρίς ακριβές περίγραμμα, κηλίδα της παλιάς **αστικής** ιντελιγκέντσιας, που στον ιδεολογικό τομέα έπαιζε τον ρόλο πραγματικού στρατιωτικού κατασκόπου, ήταν το μόνο στοιχείο που χαλούσε το καθαρό σχήμα της κατανομής των ταξικών δυνάμεων στη Σοβιετική Ρωσία. Έτσι δεν μπορούσε να σκεφτεί κανείς τίποτα καλύτερο από το να ξύση το ταχύτερο αυτό το τέλμα της σκέψης, να το πετάξει πέρα από τα σύνορα.

Τον ίδιο τον σύντροφο Λένιν η αρρώστια τον είχε ρίξει ήδη στο κρεβάτι, αλλά τα μέλη του Πολιτικού Γραφείου έδωσαν, όπως φαίνεται, την έγκρισή τους και ο σύντροφος Τζερζίνσκι άρχισε αμέσως το ψάρεμα. Έτσι στο τέλος του 1922 φόρτωσαν περίπου τριακόσιους από τους πιο διακεκριμένους Ρώσους ανθρώπους των γραμμάτων... σε μια μαούνα;... όχι, σε ένα πλοίο, και τους έστειλαν στον σκουπιδότοπο της Ευρώπης. (Από τα ονόματα αυτών που αναδείχτηκαν και δοξάστηκαν εκεί αναφέρουμε τους φιλοσόφους Ν. Ο. Λόσκι, Σ. Ν. Μπουλγκάκωφ Ν.Α. Μπερντιάγιεφ, Φ. Α. Στεπούν, Μ. Π. Βισεσλάβτσεφ, Λ. Π. Καρσάβιν, Σ. Λ. Φρανκ, Ι. Α. Ιλίν, τους ιστορικούς Σ. Π. Μελγκούνωφ, Β. Λ. Μιάκοτιν, Α. Α. Κιζεβέττερ, Ι. Ι. Λάπσιν, καθώς και τους συγγραφείς και δημοσιολόγους Γ. Ι. Άιχενβαλντ, Α. Σ. Ιζγκόγιεφ, Μ. Α. Οσόργκιν, Α. Β. Πεσεχόνωφ. Αρκετές

μικρότερες ομάδες στάλθηκαν ξοπίσω τους στις αρχές του 1923, σε μια από τις οποίες ήταν και ο γραμματέας του Λέοντος Τολστόι Β. Φ. Μπουλγκάκωφ. Κατηγορούμενοι για κακές σχέσεις, βρέθηκαν εκεί και μαθηματικοί όπως ο Ν. Φ. Σελιβάνωφ).

Αυτό όμως δεν συνεχίστηκε μόνιμα και συστηματικά. Μπορεί να κατάλαβαν, από τις φωνές με τις οποίες χαιρέτησαν οι εμιγκρέδες αυτό το «δώρο», πως το μέτρο αυτό δεν ήταν το καλύτερο, πως άδικα πήγαινε χαμένο τόσο καλό υλικό για τουφεκισμό και πως σε εκείνο τον σκουπιδότοπο μπορούσαν να βλαστήσουν δηλητηριώδη λουλούδια. Έτσι το μέτρο εγκαταλείφθηκε. Και όλη τη μετέπειτα εκκαθάριση την έκαναν στέλνοντας τα απορρίμματα ή στον **Ντουχόνιν**²⁸⁷ ή στο Αρχιπέλαγος.

Ο βελτιωμένος Ποινικός Κώδικας, που άρχισε να ισχύει το 1926 (και διατηρήθηκε ως την εποχή του Χρουστσώφ), συγκέντρωσε όλα τα παλιά σχοινιά των πολιτικών άρθρων σε ένα μοναδικό στερεό δίχτυ, το άρθρο 58, το οποίο ρίχτηκε γι' αυτό το ψάρεμα. Τα ψάρεμα επεκτάθηκε γρήγορα στην ιντελιγκέντσια των μηχανικών και των τεχνικών, που ήταν ακόμα πιο επικίνδυνη γιατί κατείχε ισχυρή θέση στην εθνική οικονομία και ήταν δύσκολο να την ελέγχει κανείς μόνο με τη βοήθεια της Πρωτοποριακής Διδασκαλίας. Τώρα φάνηκε καθαρά πως ήταν σφάλμα η δίκη για την υπεράσπιση του Ολντενμπόργκερ (α, τι ωραίο μικρό **κέντρο** δημιουργούνταν εκεί) και πολύ βιαστική η κατηγορηματική δήλωση του Κρυλένκο: «το 1920 – 21 δεν γινόταν πια λόγος για σαμποτάζ εκ μέρους των μηχανικών»²⁸⁸. Αν δεν υπήρχε σαμποτάζ, υπήρχε κάτι χειρότερο: η **δολιοφθορά** (μου φαίνεται πως η λέξη αυτή χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από έναν ανακριτή στην υπόθεση Σάχτυ).

Μόλις κατάλαβαν για τι έπρεπε να ψάχνουν, άρχισαν αμέσως να ανακαλύπτουν χωρίς καμιά δυσκολία δολιοφθορές σε όλους τους κλάδους της βιομηχανίας και σε όλους τους τομείς της παραγωγής. Σε όλες όμως αυτές τις μικροανακαλύψεις δεν υπήρχε ενότητα πρόθεσης, δεν υπήρχε τελειότητα εκτέλεσης, ενώ η φύση του Στάλιν και όλα τα ερευνητικά κεφάλια της δικαιοσύνης μας φλέγονταν από την επιθυμία να τα βρουν και αυτά. Και ο Νόμος μας είχε ωριμάσει επιτέλους, και μπροστά στον κόσμο μπορούσε πια να εμφανιστεί κάτι πραγματικά τέλει! Μια ενιαία, μεγάλη, καλά σκηνοθετημένη δίκη, αυτή τη φορά κατά των μηχανικών. Και εμφανίστηκε.

ια) **Υπόθεση του Σάχτυ** (18 Μαΐου– 15 Ιουλίου 1928). Έκτακτη σύνοδος του Ανωτάτου Δικαστηρίου της ΕΣΣΔ, πρόεδρος ο Α. Γ. Βισίνσκυ (ήταν ακόμα πρύτανης του 1ου Πανεπιστημίου της Μόσχας), βασικός κατηγορός Ν. Β. Κρυλένκο (σημαδιακή συνάντηση! σαν για να παραδώσει ο ένας στον άλλο τη νομική σκυτάλη)²⁸⁹, 53 κατηγορούμενοι, 56 μάρτυρες. Μεγαλειώδης υπόθεση!!!

Αλίμονο, αυτός ακριβώς ο μεγαλειώδης χαρακτήρας ήταν και η αδυναμία αυτής της δίκης: αν χρειάζονται μόνο τρία νήματα για να κινείς τον κάθε κατηγορούμενο, τα νήματα γίνονται αμέσως 159, ενώ ο Κρυλένκο είχε μόνο δέκα δάχτυλα, και ο Βισίνσκυ άλλα τόσα. Φυσικά «οι

κατηγορούμενοι προσπαθούσαν να αποκαλύψουν στην κοινωνία τα βαριά τους εγκλήματα», μα όχι όλοι τους, μόνο οι δεκαέξι. Και δεκατρείς ελίσσονταν. Και είκοσι τέσσερις δεν παραδέχονταν καθόλου την ενοχή τους²⁹⁰. Αυτό δημιούργησε μια απaráδεκτη ανωμαλία και οι μάζες δεν μπορούσαν να το καταλάβουν καθόλου. Παράλληλα με τα πλεονεκτήματα (που είχαν ήδη επιτευχθεί και στις προγενέστερες δίκες) – πλήρης αδυναμία των κατηγορουμένων και της υπεράσπισης, ανικανότητά τους να μεταβάλουν ή να αποτρέψουν τη βαριά καταδίκη – τα μειονεκτήματα αυτής της καινούργιας δίκης χτυπούσαν πολύ στο μάτι, και δεν μπορούσε να τα συγχωρήσει κανείς, και κυρίως ένας άνθρωπος τόσο έμπειρος σαν τον Κρυλένκο.

Στα πρόθυρα της αταξικής κοινωνίας μπορούσαμε επιτέλους να πραγματοποιήσουμε μια δίκη χωρίς συγκρούσεις (που καθρέφτιζε την εσωτερική έλλειψη συγκρούσεων του κοινωνικού μας συστήματος), όπου το δικαστήριο, ο εισαγγελέας, η υπεράσπιση και οι κατηγορούμενοι επιδίωκαν έναν κοινό σκοπό.

Αλλά και η κλίμακα της υπόθεσης του Σάχτυ – αφορούσε μόνο την ανθρακοβιομηχανία και περιοριζόταν στο λεκανοπέδιο του Ντον – ήταν δυσανάλογη προς την κλίμακα εκείνης της εποχής.

Όπως φαίνεται, λοιπόν, την ίδια κιόλας μέρα που τελείωσε η εκδίκηση της υπόθεσης του Σάχτυ, ο Κρυλένκο άρχισε να σκάβει έναν καινούργιο ευρύχωρο λάκκο (μέσα του έπεσαν μάλιστα και δυο συνάδελφοί του στην υπόθεση του Σάχτυ, οι δημόσιοι κατήγοροι Οσάντσι και Σέιν). Δεν είναι ανάγκη να πούμε με πόση προθυμία και ικανότητα τον βοήθησε σ' αυτό όλος ο μηχανισμός της Γκεπεού, που περνούσε κιόλας στα σταθερά χέρια του Γιάγκοντα. Έπρεπε να δημιουργηθεί και να ξεσκεπαστεί μια οργάνωση μηχανικών, που να αγκάλιαζε όλη τη χώρα. Για τον σκοπό αυτό χρειάζονταν μερικές ισχυρές μορφές δολιοφθορέων, για να τοποθετηθούν επικεφαλείς. Ποιος από τους μηχανικούς δεν γνώριζε ήδη την αναμφισβήτητη ισχυρή και περήφανη φυσιογνωμία του Πιότρ Ακίμοβιτς Παλτσίνσκι; Από τις αρχές του αιώνα διακεκριμένος μεταλλειολόγος μηχανικός, ο Παλτσίνσκι στον Πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ήταν αντιπρόεδρος της Επιτροπής πολεμικής βιομηχανίας, δηλαδή διηύθυνε τις προσπάθειες όλης της ρωσικής βιομηχανίας, η οποία κατάφερε γρήγορα να αναπληρώσει τις ελλείψεις της, που οφείλονταν στην αμέλεια του τσαρικού καθεστώτος. Μετά την επανάσταση του Φεβρουαρίου έγινε υφυπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας. Στην εποχή του τσάρου είχε καταδιωχτεί για την επαναστατική του δραστηριότητα, μετά την Οκτωβριανή επανάσταση φυλακίστηκε τρεις φορές (1917, 1918, 1922) και από το 1922 ήταν καθηγητής του Μεταλλειολογικού Ινστιτούτου και σύμβουλος της Υπηρεσίας Κρατικού Σχεδίου (περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε στο τρίτο μέρος, κεφάλαιο 10).

Αυτόν λοιπόν τον Παλτσίνσκι διάλεξαν σαν κυριότερο κατηγορούμενο στην καινούργια μεγαλειώδη δίκη. Αλλά ο ελαφρόμυαλος Κρυλένκο, μπαίνοντας στον καινούργιο γι' αυτόν χώρο των μηχανικών, όχι μόνο δεν ήξερε τίποτα για την αντίσταση των υλικών, αλλά δεν είχε και καμιά ιδέα

για το πόσο μπορούν να αντισταθούν οι ψυχές των ανθρώπων, παρά τη δεκάχρονη και περιβόητη κιάλας δραστηριότητά του σαν εισαγγελέας. Η εκλογή που έκανε ο Κρυλένκο αποδείχτηκε λανθασμένη. Ο Παλτσίνσκι άντεξε σε όλα τα μέσα που ήξερε η Γκεπεού, δεν λύγισε και πέθανε χωρίς να υπογράψει κανένα παραλογισμό. Μαζί του πέρασαν από τη δοκιμασία και, όπως φαίνεται, ούτε αυτοί δεν λύγισαν, ο Ν. Κ. φον Μεκ και ο Α. Φ. Βελίτσκο. Αν πέθαναν από τα βασανιστήρια ή αν τουφεκίστηκαν, αυτό δεν το ξέρουμε ακόμα, μα απέδειξαν πως ΜΠΟΡΕΙ να αντισταθεί και να αντέξει κανείς, και έτσι άφησαν ένα φλογερό αντίλαλο μομφής σε όλους τους μετέπειτα γνωστούς κατηγορούμενους.

Κρύβοντας την ήττα του, ο Γιάγκοντα δημοσίευσε στις 24 Μαΐου 1929 ένα σύντομο ανακοινωθέν της Γκεπεού σχετικά με τον τουφεκισμό αυτών των τριών, υπεύθυνων για μεγάλες δολιοφθορές, και την καταδίκη πολλών άλλων ακόμα που δεν κατονομάζονταν²⁹¹.

Μα πόσος καιρός πήγε χαμένος! Ένας χρόνος σχεδόν! Και πόσες νύχτες ανακρίσεων! Και πόσοι θησαυροί της φαντασίας των ανακριτών! Κι όλα αυτά άδικα! Ο Κρυλένκο ήταν αναγκασμένος να τα αρχίσει όλα από την αρχή, και να ψάξει να βρει μια φυσιογνωμία γνωστή και ισχυρή, αλλά παράλληλα εντελώς αδύναμη, εντελώς υποχωρητική. Αλλά ήξερε τόσο λίγο αυτή την καταραμένη φάρα των μηχανικών, ώστε έχασε ένα χρόνο ακόμα σε αποτυχημένες δοκιμές. Από το καλοκαίρι του 1929 ασχολήθηκε με τον Χρέννικωφ, αλλά ο Χρέννικωφ πέθανε χωρίς να δεχτή να παίξει αυτό τον εξευτελιστικό ρόλο. Κατάφεραν να κάνουν τον γερο-Φεντότωφ να λυγίσει, αυτός όμως ήταν πολύ γέρος και επιπλέον μηχανικός της υφαντουργίας, ενός όχι σημαντικού κλάδου. Έτσι πήγε χαμένος ακόμα ένας χρόνος! Η χώρα περίμενε μια γενική δίκη δολιοφθορέων, την περίμενε κι ο σύντροφος Στάλιν, μα ολοένα κάτι δεν πήγαινε καλά στον Κρυλένκο²⁹². Και μόνο το καλοκαίρι του 1930 κάποιος βρήκε και πρότεινε τον Ραμζίν, διευθυντή του Θερμοτεχνικού Ινστιτούτου! Τον έπιασαν και σε τρεις μήνες σκηνοθετήθηκε και παίχτηκε μια λαμπρή παράσταση, αυθεντικό αριστούργημα της δικαιοσύνης μας και απaráμιλλο πρότυπο για την παγκόσμια δικαιοσύνη.

ιβ) **Δίκη του «Βιομηχανικού κόμματος»**, (Προμπάρτια) (25 Νοεμβρίου – 7 Δεκεμβρίου). Έκτακτη σύνοδος του Ανωτάτου Δικαστηρίου, ο ίδιος ο Βισίνσκι, ο ίδιος Αντώνωφ – Σαράτοφσκι, ο ίδιος ο αγαπημένος μας Κρυλένκο.

Τώρα πια δεν υπάρχουν «τεχνικοί λόγοι» που να μας εμποδίζουν να προσφέρουμε στον αναγνώστη τα πλήρη στενογραφημένα πρακτικά της δίκης – εδώ είναι, ορίστε²⁹³. Δεν υπάρχει επίσης κανείς λόγος για να μην επιτρέπεται η παρουσία των ξένων δημοσιογράφων στη δίκη.

Μεγαλεπήβολο σχέδιο: στο εδώλιο βρίσκεται όλη η βιομηχανία της χώρας, όλοι οι κλάδοι της και τα όργανα του Κρατικού Σχεδίου. (Μόνο το μάτι του σκηνοθέτη μπορούσε να ξεχωρίσει τη χαραμάδα, μέσα στην οποία είχαν ήδη καταποντισθεί όλη η μεταλλειοβιομηχανία και οι σιδηροδρομικές μεταφορές). Παράλληλα υπάρχει και μια τσιγγουνιά στη

χρησιμοποίηση του υλικού: οι κατηγορούμενοι είναι μόνο 8 (έχουν ληφθεί υπόψη τα σφάλματα της δίκης του Σάχτυ).

Θα φωνάξετε: είναι δυνατό οκτώ άνθρωποι να αντιπροσωπεύουν όλη τη βιομηχανία; Για μας όμως είναι κιόλας πολλοί! Οι τρεις από τους οκτώ ανήκουν στην υφαντουργική βιομηχανία, που αποτελεί πολύ σημαντικό κλάδο για την εθνική άμυνα. Τότε θα υπάρχουν οπωσδήποτε ολόκληρα πλήθη μαρτύρων. Όχι, είναι μόνο επτά, και αυτοί δολιοφθορείς, και αυτοί κρατούμενοι. Τότε θα υπάρχουν στοίβες ολόκληρες από αποδεικτικά στοιχεία. Σχέδια. Μελέτες. Εντολές. Καταστάσεις. Απολογισμοί. Αναφορές. Ιδιωτικά σημειώματα. Όχι, δεν υπάρχει ούτε ένα! Δηλαδή ΟΥΤΕ ΕΝΑ ΧΑΡΤΑΚΙ! Μα πώς ξέφυγαν από τη Γκεπεού; Με τόσες συλλήψεις και δεν έβαλε στο χέρι ούτε ένα παλιόχαρτο; «Υπήρχαν πολλά», αλλά «καταστράφηκαν όλα». Να για ποιο λόγο: «Γιατί να κρατάμε αρχεία;» Στη δίκη παρουσιάζουν μόνο μερικά αρθράκια που δημοσιεύθηκαν στις εφημερίδες – των εμιγκρέδων και τις δικές μας. Πώς λοιπόν θα στηριχτεί η κατηγορία;... Αυτό το έχει αναλάβει ο Νικολάι Βασίλιεβιτς Κρυλένκο. Και δεν είναι δουλειά που την κάνει για πρώτη φορά. «Το καλύτερο αποδεικτικό στοιχείο σε κάθε περίπτωση είναι η ομολογία των κατηγορουμένων»²⁹⁴.

Και τι ομολογία! Όχι αναγκαστική, αλλά ειλικρινής, με εκείνη τη μετάνοια που κάνει να αναβρύζουν από το στήθος ολόκληροι μονόλογοι, και θέλεις να μιλάς, να μιλάς, να ξεσκεπάζεις, να μαστιγώνεις! Προτείνουν στον γερο-Φεντότωφ (66 χρονών) να καθίσει, αρκετά είπε. Μα όχι, αυτός επιμένει, θέλει να δώσει κι άλλες εξηγήσεις κι άλλες ερμηνείες! Σε πέντε συνεδριάσεις συνέχεια δεν χρειάζεται καν να υποβάλλονται ερωτήσεις: οι κατηγορούμενοι μιλάνε, μιλάνε αδιάκοπα, εξηγούν και έπειτα ζητάνε τον λόγο για να συμπληρώσουν αυτά που παρέλειψαν να πουν. Εκθέτουν επαγωγικά όλα τα απαραίτητα για την κατηγορία στοιχεία, χωρίς να τους ρωτούν καθόλου. Ο Ραμζίν, έπειτα από τις αναλυτικές εξηγήσεις του, δίνει, για περισσότερη ακρίβεια, και σύντομες περιλήψεις, σαν να μιλά σε όχι και πολύ έξυπνους φοιτητές. Εκείνο που φοβούνται περισσότερο οι κατηγορούμενοι είναι μήπως μείνει κάτι όχι εντελώς διευκρινισμένο, κάποιος όχι εντελώς ξεσκεπασμένος, κάποιο όνομα που δεν αναφέρθηκε, κάποια πρόθεση δολιοφθοράς που δεν αναλύθηκε. Και πως στολίζουν τον εαυτό τους! «Είμαι ταξικός εχθρός», «είμαι πουλημένος», «η αστική ιδεολογία μας». Εισαγγελέας: «Αυτό ήταν το σφάλμα σας;» Τσαρνόφσκι: «Ήταν έγκλημα!» Ο Κρυλένκο δεν έχει τι να κάνει, σε πέντε συνεδριάσεις πίνει συνέχεια τσάι, τρώει μπισκότα ή ό,τι άλλο του σερβίρουν.

Μα πώς αντέχουν οι κατηγορούμενοι σε μια τέτοια συναισθηματική έκρηξη; Δεν υπάρχουν μαγνητοφωνημένες οι ομιλίες τους, αλλά ο συνήγορος Οτσέπ τονίζει: «Τα λόγια των κατηγορουμένων κυλούσαν θετικά, ψυχρά και με επαγγελματική ηρεμία». Ορίστε μας! Με τόσο πάθος να ομολογήσουν, και τα λένε επαγγελματικά; ψυχρά; Ναι, και κάτι χειρότερο: όπως φαίνεται, ψελλίζουν τη μεταμέλειά τους, και αυτό το πολύ γλαφυρό κείμενο το λένε τόσο άτονα, ώστε ο Βισίνσκυ τους παρακαλεί συχνά να μιλάνε πιο δυνατά, πιο καθαρά, γιατί δεν ακούγεται τίποτα.

Ούτε η υπεράσπιση δεν ταραάζει καθόλου την ομαλότητα της δίκης. Συμφωνεί με όλες τις προτάσεις του εισαγγελέα, χαρακτηρίζει **ιστορική** την αγόρευσή του, ενώ τα δικά της επιχειρήματα παραδέχεται πως είναι στενά και ειπωμένα με μισή καρδιά, γιατί «ο σοβιετικός δικηγόρος είναι πριν από όλα σοβιετικός πολίτης» και «μαζί με όλους τους εργαζομένους νιώθει κι αυτός αγανάκτηση» για τα εγκλήματα των πελατών του²⁹⁵. Κατά την ακροαματική διαδικασία η υπεράσπιση υποβάλλει μερικές δειλές και σεμνές ερωτήσεις και παραιτείται αμέσως από αυτές, αν τη διακόψει ο Βισίνσκυ. Άλλωστε οι δικηγόροι υπερασπίζονται μόνο δυο αβλαβείς μηχανικούς της υφαντουργίας και δεν αμφισβητούν ούτε την ουσία του εγκλήματος, ούτε τον χαρακτηρισμό των πράξεων, αλλά ζητούν μόνο: δεν θα μπορούσε ο κατηγορούμενος να αποφύγει τον τουφεκισμό; Τι είναι πιο χρήσιμο, σύντροφοι δικαστές, «το πτώμα του ή η εργασία του;»

*Και ποια είναι τα βρωμερά εγκλήματα αυτών των αστών μηχανικών; Να ποια είναι: Σχεδιάζαν επιβράδυνση του ρυθμού της ανάπτυξης (π.χ. ετήσια αύξηση της παραγωγής μόλις 20–22%, ενώ οι εργαζόμενοι ήταν πρόθυμοι να εξασφαλίσουν 40 και 50%). Επιβραδύνανε τον ρυθμό της εξόρυξης καυσίμων. Δεν φρόντισαν για την αρκετά γρήγορη ανάπτυξη του Κουζμπάς. Επωφελήθηκαν από τις θεωρητικές οικονομικές συζητήσεις (πρέπει να τροφοδοτείται το Ντονμπάς με ηλεκτρισμό του ηλεκτροσταθμού του Ντιεπρογκές; χρειάζεται να κατασκευασθεί ο μεγάλος αυτοκινητόδρομος Μόσχας – Ντονμπάς;) για να καθυστερήσουν τη λύση βασικών προβλημάτων (όσο συζητούν μεταξύ τους οι μηχανικοί, η δουλειά δεν προχωρεί!) Καθυστερούσαν την εξέταση των σχεδίων των μηχανικών (δεν τα εγκρίνανε στη στιγμή). Στα μαθήματα που παρέδιδαν για την **αυτοχή των υλικών** κρατούσαν **αντισοβιετική γραμμή**. Εγκαθιστούσαν ξεπερασμένο τεχνικό εξοπλισμό. Ακινητοποιούσαν κεφάλαια (τοποθετώντας τα σε δαπανηρά έργα, που αργούσαν πολύ να γίνουν). Έκαναν άχρηστες (!) επισκευές. Έκαναν κακή χρήση των μετάλλων (ανεπαρκής περιεκτικότητα σε σίδηρο). Δημιουργούσαν δυσαναλογίες μεταξύ των εργοστασίων, των πρώτων υλών και των μέσων της επεξεργασίας τους (αυτό έγινε ιδιαίτερα φανερό στον κλάδο της υφαντουργίας, όπου έκτισαν ένα – δυο εργοστάσια περισσότερα από όσα απαιτούσε το παραγόμενο βαμβάκι). Έπειτα έκαναν άλματα περνώντας από τα ελάχιστα στα μέγιστα σχέδια. Και τότε άρχισε μια φανερά βλαβερή **επιτάχυνση** της ανάπτυξης αυτής της κακότυχης υφαντουργικής βιομηχανίας. Και το κυριότερο: σχεδιάζαν (αν και δεν το πραγματοποίησαν πουθενά) δολιοφθορές στην ενεργειακή βιομηχανία. Έτσι οι δολιοφθορές δεν εμφανίζονταν με τη μορφή καταστροφών και βλαβών, αλλά ήταν ένα συστηματικά μελετημένο σχέδιο, που θα οδηγούσε σε γενική κρίση, και μάλιστα σε πλήρη οικονομική παράλυση το 1930. Και το ότι δεν έγινε αυτό, οφείλεται στα οικονομικά και παραγωγικά αντισχέδια που πρότειναν οι μάζες (διπλασιασμός των αριθμών!).*

«Πω–πω–πω!» αρχίζει να λέει ο δύσπιστος αναγνώστης. Πώς; Δεν σας αρκούν αυτά; Μα αν επαναλάβουμε, στη διάρκεια της δίκης, κάθε σημείο και το αναμασήσουμε πέντε, οκτώ φορές, ίσως να μη φανούν και τόσο λίγα!

«Πω–πω–πω!» εξακολουθεί το τροπάριό του ο αναγνώστης της δεκαετίας του 1960. Μήπως όλα αυτά οφείλονται ακριβώς στα παραγωγικά και οικονομικά αντισχέδια; Και βέβαια θα υπάρχουν δυσαναλογίες, αν

οποιαδήποτε συνδικαλιστική συνέλευση μπορεί, χωρίς να ρωτήσει τη γνώμη της Υπηρεσίας Κρατικού Σχεδίου, να αλλάζει όπως της αρέσει όλες τις αναλογίες.

Ω, τι πικρό που είναι το ψωμί του εισαγγελέα! Και αποφάσισαν να τα δημοσιεύσουν όλα λέξη προς λέξη! Αυτό θα πει πως θα τα διαβάσουν και οι μηχανικοί. Μα αφού είπες πως είσαι μανιτάρι, έμπα στο καλάθι! Ο Κρυλένκο λοιπόν ρίχνεται άφοβα στη συζήτηση, αγορεύοντας και υποβάλλοντας ερωτήσεις, πάνω στις λεπτομέρειες του επαγγέλματος του μηχανικού! Και οι εσωτερικές σελίδες των εφημερίδων γεμίζουν με περιγραφές τεχνικών λεπτομερειών, τυπωμένες με μικρά στοιχεία. Υπολογίζουν πως οποιοσδήποτε αναγνώστης θα ζαλιστεί, δεν θα του φτάνουν ούτε τα βράδια, ούτε οι Κυριακές, κι έτσι δεν θα τα διαβάζει όλα με τη σειρά, μα θα προσεχή μόνο το ρεφραίν που επαναλαμβάνεται κάθε λίγες παραγράφους: **δολιοφθορείς! δολιοφθορείς! δολιοφθορείς!**

Αν αρχίσει όμως; Κι αν διαβάζει κάθε γραμμή;

Τότε θα δει, μέσα από τις ανιαρές αυτοκατηγορίες, που έχουν συνταχθεί κάθε άλλο παρά έξυπνα και επιδέξια, πως οι στραγγαλιστές της Λουμπιάνκας καταπιάστηκαν με μια δουλειά με την οποία δεν μπορούν να τα βγάλουν πέρα. Πως η σκέψη του 20ού αιώνα, με τις δυνατές φτερούγες της, πέταξε μέσα από τον χοντροκαμωμένο βρόγχο τους. Οι κρατούμενοι, νάτους, εδώ είναι: υποταγμένοι, συντριμμένοι, αλλά η σκέψη πετάει ψηλά! Ακόμα και οι τρομοκρατημένες, οι κουρασμένες γλώσσες τους καταφέρνουν να τα κατονομάσουν όλα, να τα πουν όλα.

Να με ποιες συνθήκες εργάζονταν! Καλίννικωφ: «Είχε δημιουργηθεί για μας κλίμα δυσπιστίας στον τεχνικό τομέα». Λαρίτσεφ: «Θέλαμε δεν θέλαμε, έπρεπε να εξορύξουμε αυτά τα 42 εκατομμύρια τόννους πετρέλαιο (δηλαδή έτσι είχε διαταχθεί από ψηλά)... αλλά είναι αδύνατο να παραχθούν 42 εκατομμύρια τόννοι πετρέλαιο με οποιοσδήποτε συνθήκες»²⁹⁶.

Όλη η δουλειά αυτής της δυστυχημένης γενιάς των μηχανικών μας ήταν σφηνωμένη ανάμεσα σε δύο ακατόρθωτα πράγματα. – Το θερμοτεχνικό ινστιτούτο περηφανευόταν για τα αποτελέσματα της κυριότερης έρευνάς του: ο συντελεστής της χρησιμοποίησης των καυσίμων είχε ανεβεί κάθετα, και γι' αυτό ελάττωσαν τους προβλεπόμενους από το σχέδιο αριθμούς για την εξόρυξη καυσίμων. ΔΗΛΑΔΗ, ΔΟΛΙΟΦΘΟΡΑ: ελάττωσαν το ύψος της παραγωγής καυσίμων! – Στον τομέα των μεταφορών το Σχέδιο προβλέπει τον εφοδιασμό όλων των βαγονιών με ένα σύστημα αυτόματης προσδέσεως. **Δηλαδή, δολιοφθορά:** ακινητοποιημένα κεφάλαια! (Γιατί για να γενικευθεί αυτό το σύστημα χρειάζεται μεγάλο χρονικό διάστημα, ενώ εμείς το θέλουμε αύριο!) – Για να γίνεται καλύτερη χρήση των μονών σιδηροδρομικών γραμμών, αποφάσισαν να μεγαλώσουν τις ατμομηχανές και τα βαγόνια. Τι είναι αυτό, εκσυγχρονισμός; ΟΧΙ, είναι **δολιοφθορά!** Γιατί θα χρειαστεί να ξοδέψουν χρήματα, για να στερεώσουν τα δάπεδα των γεφυρών και τα αναχώματα των γραμμών! – Ξεκινώντας από τον βαθύ οικονομικό υπολογισμό πως το κεφάλαιο στην Αμερική» είναι φτηνό, αλλά είναι ακριβά τα εργατικά χέρια, ενώ σε μας συμβαίνει το αντίθετο και γι' αυτό δεν πρέπει να μαϊμουδιζουμε, ο Φεντότωφ έβγαλε το συμπέρασμα: δεν χρειάζεται να αγοράζουμε τώρα ακριβά αμερικανικά μηχανήματα αλυσιδωτής παραγωγής,

αλλά μας συμφέρει καλύτερα να αγοράζουμε πιο φτηνά τα λιγότερο τελειοποιημένα αγγλικά μηχανήματα και να βάζουμε να τα εξυπηρετούν περισσότεροι εργάτες. Έτσι κι αλλιώς, όποια μηχανήματα κι αν αγοράσουμε, ύστερα από δέκα χρόνια θα πρέπει να τα αντικαταστήσουμε, και τότε αγοράζουμε τα πιο ακριβά.

Να λοιπόν, **δολιοφθορά!** Με πρόσχημα την οικονομία, ο Φεντόττωφ δεν θέλει να έχει η σοβιετική βιομηχανία πρωτοποριακές μηχανές! – Άρχισαν να χτίζουν καινούργια εργοστάσια με μπετόν αρμέ αντί να χρησιμοποιούν το φθηνότερο απλό μπετόν, με την εξήγηση πως μέσα σε 100 χρόνια οι δαπάνες θα δικαιωθούν και με το παραπάνω. Να κι αυτή τη φορά, ΔΟΛΙΟΦΘΟΡΑ! Ακινητοποίηση κεφαλαίων! Διασπάθιση ενός εμπορεύματος, του υλικού για σιδεροδεσιές, που σπανίζει! (Δηλαδή πρέπει να το φυλάμε για να φτιάχνουμε ψεύτικα δόντια;)

Ο Φεντόττωφ παραδέχεται πρόθυμα από το εδύλιο του κατηγορουμένου: «Φυσικά, αφού σήμερα πρέπει να μετράμε κάθε καπίκι, τότε μπορείτε να το θεωρήσετε δολιοφθορά. Οι Άγγλοι λένε: δεν είμαι αρκετά πλούσιος, ώστε να αγοράζω φτηνά πράγματα...»

Προσπαθεί να εξηγήσει ήρεμα στον χοντροκέφαλο εισαγγελέα:

«Κάθε θεωρητική αντιμετώπιση ενός ζητήματος μας δίνει νόρμες που σε τελευταία ανάλυση είναι (θα θεωρηθούν!) βλαβερές...»²⁹⁷.

Γίνεται να τα πει πιο καθαρά ένας τρομοκρατημένος κατηγορούμενος;... Εκείνο που για μας είναι θεωρία, για σας είναι δολιοφθορά! Γιατί εσείς υπολογίζετε μόνο το σήμερα, και δεν σκέφτεστε καθόλου το αύριο...

Ο γερο – Φεντόττωφ προσπαθεί να εξηγήσει πως χάνονται εκατοντάδες χιλιάδες και εκατομμύρια ρούβλια για την άγρια φρενίτιδα του πεντάχρονου σχεδίου: το βαμβάκι δεν ξεδιαλέγεται επί τόπου, ώστε να στέλνεται σε κάθε εργοστάσιο η ποιότητα που ανταποκρίνεται στον προορισμό του, παρά το στέλνουν όλο, φύρδην – μίγδην. Μα ο εισαγγελεύς δεν ακούει! Με την επιμονή ενός ξεροκέφαλου βλάκα επανέρχεται δέκα φορές στο διάστημα της δίκης, επανέρχεται ξανά και ξανά στο πιο θεαματικό, σαν παιδικό παιχνίδι φτιαγμένο από κύβους, ερώτημά του: γιατί άρχισαν να χτίζουν «εργοστάσια – παλάτια», ψηλοτάβανα, με φαρδείς διαδρόμους και με υπερβολικά καλό εξαερισμό; Αυτό δεν είναι ολοφάνερη **δολιοφθορά**; Δεν είναι ακινητοποίηση κεφαλαίων, και μάλιστα χωρίς επιστροφή; Οι αστοί δολιοφθορείς του εξηγούν πως το Λαϊκό Επιτροπάτο Εργασίας ήθελε να χτίσει, στην χώρα του προλεταριάτου, για το καλό των εργατών, ευρύχωρα κτίρια με καλό εξαερισμό (αυτό θα πει πως και στο Λαϊκό Επιτροπάτο Εργασίας υπάρχουν επίσης **δολιοφθορείς**, σημειώστε το!) Οι γιατροί ήθελαν το ύψος κάθε ορόφου να είναι 9 μέτρα, και ο Φεντόττωφ το κατέβασε στα 6 μέτρα – γιατί όχι στα πέντε; Να κι άλλη **δολιοφθορά!** (Αν όμως το κατέβαζε στα τέσσερα μέτρα και μισό, θα ήταν θρασύτατη δολιοφθορά: τότε θα ήθελε να δημιουργήσει για τους ελεύθερους σοβιετικούς εργάτες τις εφιαλτικές συνθήκες των καπιταλιστικών εργοστασίων). Προσπαθούν να εξηγήσουν στον Κρυλένκο πως, σε σχέση με τη συνολική αξία του εργοστασίου μαζί με όλο τον εξοπλισμό του, η δαπάνη αυτή φτάνει μόνο στα 3% του συνολικού ποσού – όχι, αυτός επανέρχεται πολλές ακόμα φορές στο ύψος των ορόφων! Και πως τόλμησαν να εγκαταστήσουν τόσο ισχυρούς εξαεριστήρες; Τους υπολόγισαν για τις πιο ζεστές μέρες του καλοκαιριού... Γιατί όμως για τις πιο ζεστές; Τις πιο ζεστές μέρες ας ζεσταθούν λιγάκι πάρα

πάνω οι εργάτες!

Στην πραγματικότητα όμως: «Οι δυσαναλογίες υπήρχαν από την αρχή... Μια προχειρολόγα οργάνωση τις είχε ήδη καθιερώσει πριν από «το Κέντρο των μηχανικών» (Τσαρνόφσκι)²⁹⁸. «Και δεν χρειάζονται πράξεις δολιοφθοράς... Ήταν αρκετό να εκτελούνται τα προβλεπόμενα, και τότε όλα θα γίνονταν από μόνα τους»²⁹⁹ (Ο ίδιος). Δεν μπορούσε να εκφραστή καθαρότερα! Σκεφτείτε πως είχε περάσει πολλούς μήνες στη Λουμπιάνκα και τώρα βρισκόταν στο εδώλιο. Ήταν αρκετό να κάνουν τα **προβλεπόμενα** (δηλαδή να εκτελούν τις εντολές των ανωτέρων τους προχειρολόγων) και το ανόητο σχέδιο θα τորπιλιζόταν από μόνο του. – Να ποια ήταν η δολιοφθορά τους: «Είχαμε τη δυνατότητα να παράγουμε, ας πούμε, 1000 τόννους, ενώ **έπρεπε** (σύμφωνα με αυτό το ανόητο σχέδιο) να παράγουμε 3000, και δεν λάβαμε τα αναγκαία μέτρα για να εξασφαλίσουμε αυτή την παραγωγή».

Συμφωνήστε πως αυτά δεν είναι λίγα για επίσημα, ελεγμένα και λογοκριμένα, στενογραφημένα πρακτικά εκείνων των χρόνων.

Ο Κρυλένκο φέρνει πολλές φορές τους ηθοποιούς του σε σημείο ώστε κουράζεται η φωνή τους από τις σαχλαμάρες που τους αναγκάζει να λένε και να ξαναλένε. Εκείνοι ντρέπονται για λογαριασμό του σκηνοθέτη, αλλά είναι αναγκασμένοι να παίζουν τον ρόλο τους, για να περισώσουν ακόμα ένα κομματάκι ζωής.

Κρυλένκο: Συμφωνείτε;

Φεντότσωφ: Συμφωνώ.... αν και γενικά δεν νομίζω...³⁰⁰

Κρυλένκο: Το βεβαιώνετε;

Φεντότσωφ: Για να πω την αλήθεια... σε μερικά μέρη... σε γενικές γραμμές.... ναι.³⁰¹

Οι μηχανικοί (εκείνοι που είναι ακόμα ελεύθεροι, που δεν έχουν συλληφθεί ακόμα, εκείνοι που θα χρειαστεί να εργαστούν εντατικά μετά τη δικαστική διαπόμπευση του κλάδου τους) δεν έχουν καμιά διέξοδο. Γι' αυτούς τα πάντα είναι κακά. Είναι κακό να τραβήξουν μπροστά και είναι κακό να κάνουν πίσω. Δραστηριοποιούνται – επιβλαβής βιασύνη. Δεν δραστηριοποιούνται – επιβλαβής επιβράδυνση των ρυθμών. Και στις δύο περιπτώσεις – δολιοφθορά. Ένας κλάδος αναπτύσσεται με σύνεση – σκόπιμη καθυστέρηση, σαμποτάζ. Υποτάσσονται στις παραξενιές του άλματος προς τα εμπρός – επιβλαβής δυσαναλογία, δολιοφθορά. Επισκευές, βελτιώσεις, βασικός εξοπλισμός – ακινητοποίηση κεφαλαίων. Χρησιμοποίηση του εξοπλισμού ως την πλήρη του φθορά – σαμποτάζ! (Οι ανακριτές θα τα μάθουν όλα αυτά από τους ίδιους τους κατηγορούμενους, και να πως: αϋπνία, απομόνωση – και τώρα προσπαθήστε να μας δώσετε πειστικά παραδείγματα για τις περιπτώσεις που θα μπορούσατε να είχατε κάνει σαμποτάζ).

–Δώστε ένα φανερό παράδειγμα! Δώστε ένα ολοφάνερο παράδειγμα της δολιοφθοράς σας! – τους προτρέπει ο ανυπόμονος Κρυλένκο.

(Θα δοθούν, θα δοθούν φανερά παραδείγματα! Δεν θ' αργήσει να βρεθεί κάποιος που θα γράψει την **ιστορία της τεχνικής** εκείνων των χρόνων! Και θα δώσει όλα τα παραδείγματα, τα καλά και τα κακά. Θα κάνει την εκτίμηση όλων των υστερικών σπασμών εκείνου του πεντάχρονου σχεδίου σας, που έπρεπε να εκτελεσθεί σε τέσσερα χρόνια. Και θα μάθουμε τότε πόσος εθνικός πλούτος και πόσες δυνάμεις πήγαν άσκοπα. Θα μάθουμε πως εγκαταλείφθηκαν τελικά όλα τα καλύτερα σχέδια, ενώ εκτελέστηκαν τα χειρότερα και με τον χειρότερο τρόπο. Άλλωστε όταν οι χουν-βέι-μπιν (Κόκκινοι φρουροί του Μάο Τσε Τούνγκ - Σ.τ.Μ.) κατευθύνουν τους μηχανικούς των αδαμαντωρυχείων, τι καλό μπορεί να βγει από αυτό; Οι ενθουσιώδεις ερασιτέχνες κάνουν ακόμα μεγαλύτερο κακό και από τους πιο ανόητους ηγέτες).

Δεν συνέφερε όμως να μπου σε περισσότερες λεπτομέρειες. Όσο πιο πολλές είναι οι λεπτομέρειες, τόσο λιγότερες είναι οι πιθανότητες να καταλήξουν οι εγκληματίες στο εκτελεστικό απόσπασμα.

Περιμένετε όμως, αυτά δεν είναι όλα! Τα κυριότερα εγκλήματα βρίσκονται ακόμα μπροστά! Νάτα, νάτα, είναι προσιτά και κατανοητά ακόμα και σε έναν αγράμματο! Το Βιομηχανικό Κόμμα: 1) προετοίμαζε μια ξένη επέμβαση, 2) λάβαινε χρήματα από τους ιμπεριαλιστές, 3) έκανε κατασκοπία 4) μοίραζε τα χαρτοφυλάκια στους υπουργούς της μελλοντικής κυβέρνησης.

Αυτό είναι όλο! Και έκλεισαν όλα τα στόματα. Και όσοι είχαν αντιρρήσεις χαμήλωσαν τα μάτια τους. Και το μόνο που ακούγεται πια είναι το ποδοβολητό των διαδηλωτών και τα ουρλιαχτά πίσω από τα παράθυρα: «ΘΑΝΑΤΟΣ! ΘΑΝΑΤΟΣ! ΘΑΝΑΤΟΣ!»

Δεν γίνεται να τα πούμε με περισσότερες λεπτομέρειες; Μα τι χρειάζονται λεπτομέρειες;... Καλά, ας είναι, μόνο που θα τρομάξετε ακόμα περισσότερο. Όλα τα κατηύθυνε το γαλλικό γενικό επιτελείο. Η Γαλλία δεν είχε δικές της σκοτούρες, ούτε δυσχέρειες, ούτε πάλη των κομμάτων, και έφτανε μόνο να σφυρίξεις και οι μεραρχίες της θα ξεκινούσαν αμέσως για την επέμβαση! Αρχικά σχεδίαζαν να την κάνουν το 1928. Μα δεν μπόρεσαν να συνεννοηθούν, τους έλειπε ο συντονισμός. Πολύ καλά, την αναβάλανε για το 1930. Και πάλι δεν συμφώνησαν. Εντάξει, τότε το 1931. Να πως έχουν τα πράγματα: η Γαλλία δεν θα πολεμήσει η ίδια, μόνο θα καταλάβει (για να εξασφαλίσει τη γενική οργάνωση) ένα τμήμα της Ουκρανίας, δεξιά από τον Δνείπερο. Η Αγγλία θα πολεμήσει ακόμα λιγότερο, μα υποσχέθηκε να στείλει για εκφοβισμό τον στόλο της στη Μαύρη Θάλασσα, καθώς και στη Βαλτική (γι' αυτό θα της δώσουν τα πετρέλαια του Καυκάσου). Οι κυριότεροι πολεμιστές θα είναι: Εκατό χιλιάδες εμιγκρέδες (έχουν προ πολλού σκορπίσει σε διάφορες κατευθύνσεις, αλλά μόλις σφυρίξεις, θα μαζευτούν αμέσως). Έπειτα η Πολωνία (αυτή θα πάρει τη μισή Ουκρανία). Η Ρουμανία (οι λαμπρές της επιτυχίες στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο είναι γνωστές, πρόκειται για φοβερό αντίπαλο). Η Λετονία! Και η Εσθονία! (Αυτές οι δυο μικρές χώρες θα εγκαταλείψουν πρόθυμα τις φροντίδες τους για την οργάνωση των νεαρών τους κρατών και θα χιμήξουν μαζικά για την κατάκτηση). Και πιο

τρομερή από όλα θα είναι η κατεύθυνση του κυριότερου πλήγματος. Πώς, είναι ήδη γνωστό; Μάλιστα! Ο στρατός θα ξεκινήσει από τη Βεσσαραβία και θα προχωρήσει, στηριζόμενος στη δεξιά όχθη του Δνείπερου, **κατευθείαν** για τη Μόσχα!³⁰² και εκείνη την αποφασιστική στιγμή όλες οι σιδηροδρομικές γραμμές... θα ανατιναχθούν;; – όχι, θα **φραχτούν με εμπόδια!** Και στους ηλεκτρικούς σταθμούς το Βιομηχανικό Κόμμα θα ξεβιδώσει τις ασφάλειες και όλη η Σοβιετική Ένωση θα βυθιστεί στο σκοτάδι, και θα σταματήσουν όλες οι μηχανές, μεταξύ αυτών και οι υφαντουργικές! Παντού σαμποτάζ. (Προσοχή, κατηγορούμενοι. Ως τη συνεδρίαση κλεισμένων των θυρών να μην αποκαλύψετε το είδος των σαμποτάζ! Ούτε τα ονόματα των εργοστασίων! Ούτε τα γεωγραφικά ονόματα! Ούτε τα ονόματα των προσώπων, ούτε των ξένων, ούτε των δικών μας!) Προσθέστε σ' αυτά και το θανάσιμο πλήγμα, που θα καταφερθεί εκείνη τη στιγμή κατά της υφαντουργικής βιομηχανίας. Προσθέστε και δύο – τρία υφαντουργικά εργοστάσια, που κατασκευάζονται στη Λευκορωσία και θα χρησιμοποιηθούν σαν **βάσεις στηρίξεως για τους επεμβασίες!**³⁰³ (17). Έχοντας κιόλας τα εργοστάσια υφαντουργίας στα χέρια τους, οι επεμβασίες θα χιμήξουν αμείλικτα κατά της Μόσχας! Αλλά η πιο ύπουλη συνωμοσία είναι τούτη εδώ: ήθελαν (αλλά δεν πρόλαβαν) να αποξηράνουν τις χαμηλές βαλτώδεις όχθες του Κουμπάν, τα έλη του Πρίπετ και τα έλη γύρω από τη λίμνη Ίλμεν (ο Βισίνσκυ απαγορεύει να ονομάσουν τα ακριβή σημεία, αλλά ένας μάρτυρας δεν καταφέρνει να κρατήσει τη γλώσσα του) και τότε θα άνοιγαν για τις δυνάμεις των επεμβασίων οι συντομότεροι δρόμοι, και θα έφταναν στη Μόσχα δίχως να βρέξουν τα πόδια τους, ούτε καν τα πέταλα των αλόγων τους. (Γιατί δυσκολεύτηκαν τόσο οι Τάταροι; Γιατί δεν βρήκε ο Ναπολέων τη Μόσχα; Μα ακριβώς εξαιτίας των ελών του Πρίπετ και της Ίλμεν. Αν όμως τα αποξηράνουν, η πρωτεύουσα θα είναι πια εκτεθειμένη!) Προσθέστε ακόμα, προσθέστε πως, με πρόσχημα ότι φτιάχνουν πριονιστήρια, έφτιαξαν υπόστεγα (να μην αναφέρετε το μέρος, είναι μυστικό!) για να μη μένουν τα αεροπλάνα των επεμβασίων κάτω από τη βροχή, αλλά να στεγάζονται εκεί. Ακόμα έχτισαν (να μην αναφέρετε τα μέρη!) **καταλύματα για τους επεμβασίες!** (Που έβρισκαν καταλύματα οι δυνάμεις κατοχής στους προηγούμενους πολέμους;..) Όλες τις σχετικές οδηγίες οι κατηγορούμενοι τις έπαιρναν από τους μυστηριώδεις ξένους κυρίους Κ. και Ρ. (μην αναφέρετε τα ονόματα σε καμιά περίπτωση! ούτε και τα κράτη να μην αναφέρετε!)³⁰⁴ Τον τελευταίο καιρό μάλιστα άρχισε «η προετοιμασία προδοτικών ενεργειών σε διάφορες μονάδες του Κόκκινου Στρατού» (μην αναφέρετε τις ειδικότητες των μονάδων! μην αναφέρετε τις μονάδες! μην αναφέρετε ονόματα!) Η αλήθεια είναι πως δεν έκαναν τίποτα από όλα αυτά, είχαν όμως σκοπό (κι αυτό δεν το έκαναν) να δημιουργήσουν σε κάποια κεντρική υπηρεσία του στρατού έναν πυρήνα από πρώην αξιωματικούς του Λευκού Στρατού. (Αχά, του Λευκού Στρατού; Σημειώστε το, να συλληφθούν!) Και πυρήνες φοιτητών με αντισοβιετικές διαθέσεις... (Φοιτητών; Σημειώστε το, να συλληφθούν).

(Βέβαια δεν έπρεπε να παρατραβήξουν το σχοινί, για να μη στενοχωρηθούν οι εργαζόμενοι νομίζοντας πως όλα χάθηκαν, πως η σοβιετική εξουσία άφησε τα πάντα να της ξεφύγουν από τα χέρια της. Φωτίζουν λοιπόν κι αυτή την πλευρά: **πολλά σχεδιάζονταν, μα λίγα**

έγιναν! Ούτε μια βιομηχανία δεν έπαθε ουσιαστικές βλάβες!)

Γιατί όμως, τέλος πάντων, δεν πραγματοποιήθηκε η επέμβαση; Για διάφορους πολύπλοκους λόγους. Επειδή δεν εξέλεξαν τον Πουανκαρέ στη Γαλλία, ή επειδή οι βιομήχανοι εμικρέδες μας θεωρούσαν πως οι πρώην επιχειρήσεις τους δεν είχαν ακόμα ανασυγκροτηθεί αρκετά από τους μπολσεβίκους – ας δουλέψουν οι μπολσεβίκοι λίγο ακόμα! Άλλωστε η Πολωνία και η Ρουμανία δεν κατάφεραν ακόμα να συνεννοηθούν.

Ωραία, η επέμβαση δεν έγινε, υπήρχε όμως το βιομηχανικό κόμμα! Ακούτε αυτό το ποδοβολητό; Ακούτε τις κραυγές του πλήθους των εργαζομένων: «ΘΑΝΑΤΟΣ! ΘΑΝΑΤΟΣ! ΘΑΝΑΤΟΣ!» Απέξω περνούν «εκείνοι που σε περίπτωση πολέμου θα αναγκαστούν να πληρώσουν με τη ζωή τους, με τις στερήσεις και με τα βάσανά τους, τα έργα αυτών των ανθρώπων»³⁰⁵.

(Πραγματικά, μιλούσε σαν προφήτης: ακριβώς με τη ζωή τους, με τις στερήσεις και τα βάσανά τους θα πληρώσουν το 1941 αυτοί οι γεμάτοι εμπιστοσύνη διαδηλωτές τα έργα ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ! Που δείχνει το δάχτυλό σου, εισαγγελέα; Ποιους δείχνεις με το δάχτυλό σου;)

Μα γιατί λοιπόν «Βιομηχανικό **κόμμα**»; Γιατί κόμμα, και όχι Κέντρο μηχανικών και τεχνικών; Εμείς είμαστε συνηθισμένοι να ακούμε για **Κέντρα**!

Υπήρχε και Κέντρο, ναι υπήρχε. Μα αποφάσισαν να το μετασχηματίσουν σε κόμμα. Είναι πιο σοβαρό. Έτσι θα είναι πιο εύκολο να αγωνιστούν για τα υπουργικά χαρτοφυλάκια στη μελλοντική κυβέρνηση. Αυτό «επιστρατεύει τις μάζες των μηχανικών και των τεχνικών στον αγώνα για την εξουσία». Όμως εναντίον τίνος θα αγωνιστούν; Εναντίον των άλλων κομμάτων! Πρώτα – πρώτα εναντίον του Εργατικού – αγροτικού κόμματος, που έχει διακόσιες χιλιάδες μέλη! Δεύτερον, εναντίον του κόμματος των Μενσεβίκων! Αλλά το **Κέντρο**; Ακριβώς αυτά τα τρία κόμματα θα συγκροτούσαν το Ενιαίο Κέντρο. Αλλά τα εξάρθρωσε η Γκεπεού. Και είναι ευτύχημα που τα εξάρθρωσε! (Όλοι οι κατηγορούμενοι χαίρονται).

(Πολύ κολακευτικό για τον Στάλιν να έχει εξάρθρωσει άλλα τρία **κόμματα**! Πολλή δόξα θα του προσθέσουν τα τρία «κέντρα»!)

Αλλά κάθε κόμμα έχει την Κεντρική Επιτροπή του, ναι, έχουν λοιπόν κι αυτοί την Κεντρική Επιτροπή τους! Είναι αλήθεια πως δεν έγινε ποτέ καμιά συνδιάσκεψη, ούτε εκλογές. Όποιος ήθελε, μπήκε, κάπου πέντε άτομα. Όλοι τα παραχωρούσαν όλα ο ένας στον άλλον. Ακόμα και τη θέση του προέδρου την παραχωρούσαν ο ένας στον άλλο. Άλλωστε δεν έγιναν συνεδριάσεις, ούτε της Κεντρικής Επιτροπής (κανείς δεν θυμάται, αλλά ο Ραμζίν θυμάται καλά, και θα μιλήσει) ούτε των τμημάτων των διαφόρων κλάδων. Σαν να υπήρχε μάλιστα έλλειψη ανθρώπων... Τσαρνόφσκι: «**Μα δεν έγινε** τυπικά συγκρότηση του Βιομηχανικού κόμματος». Και πόσα ήταν τα μέλη του; Λαρίτσεφ: «είναι δύσκολο να υπολογίσουμε τα μέλη του, η ακριβής του σύνθεση είναι άγνωστη». Αλλά πώς έκαναν δολιοφθορές; Πώς μεταβίβαζαν τις εντολές; Έτσι, όποιος συναντούσε τον

άλλο στην υπηρεσία του, του τις μεταβίβαζε προφορικά. Κι από εκεί και πέρα ο καθένας έκανε όποια δολιοφθορά του κατέβαινε στον νου. (Ο Ραμζίν όμως αναφέρει με μεγάλη σιγουριά δυο χιλιάδες μέλη. Όπου υπάρχουν δύο, θα συλλάβουν πέντε. Όλοι – όλοι οι μηχανικοί στην ΕΣΣΔ είναι τριάντα με σαράντα χιλιάδες, σύμφωνα με τα στοιχεία. Αυτό θα πει πως θα συλλάβουν έναν στους επτά και θα τρομοκρατήσουν τους άλλους έξι). Και οι επαφές με το Εργατικό – αγροτικό κόμμα; Ε λοιπόν, όταν συναντιούνται στην Υπηρεσία Κρατικού Σχεδίου ή στο Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Οικονομίας; «σχεδιάζουν συστηματικές πράξεις εναντίον των κομμουνιστών της υπαίθρου»...

Κάπου το έχουμε ξαναδεί αυτό, μα που; Α ναι, στην «Αΐντα». Συνοδεύουν τον Ρανταμές που φεύγει για εκστρατεία, αντηχεί η ορχήστρα, οκτώ πολεμιστές στέκονται με τα κράνη και τις λόγχες τους και άλλοι δυο χιλιάδες είναι ζωγραφισμένοι στο πανί, στο βάθος της σκηνής.

Έτσι είναι και το Βιομηχανικό κόμμα.

Παρ' όλα αυτά η παράσταση γίνεται! (Τώρα δεν μπορεί να πιστέψη κανείς πόσο τρομερό και σοβαρό φαινόταν τότε). Και σου το καρφώνουν στο μυαλό με τις επαναλήψεις, κάθε επεισόδιο επαναλαμβάνεται πολλές φορές. Και τα φρικιαστικά οράματα πληθύνονται. Άλλωστε, για να σπάσουν τη μονοτονία, οι κατηγορούμενοι «ξεχνούν» ξαφνικά κάτι, «προσπαθούν να ξεφύγουν», μα τότε «τους μαγκώνουν αμέσως με διασταυρούμενα πυρά μαρτυριών» και η παράσταση γίνεται και πάλι ζωντανή όπως στο θέατρο Τέχνης της Μόσχας.

Το παράκανε όμως ο Κρυλένκο. Θέλησε να δείξει άλλη μια πλευρά του Βιομηχανικού κόμματος, να δείξει την κοινωνική του βάση. Εδώ βρισκόταν στο σίγουρο περιβάλλον του ταξικού αγώνα και η ανάλυση δεν υπήρχε φόβος να ξεστρατίσει. Ο Κρυλένκο ξέφυγε από το σύστημα του Στανισλάφκι³⁰⁶, δεν μοίρασε τους ρόλους και έβαλε τον θίασό του να αυτοσχεδιάζει: ας μας διηγηθεί ο καθένας τη ζωή του και ας μας πει πώς βλέπει την επανάσταση και πώς έφτασε στο σημείο να κάνει δολιοφθορές.

Κι αυτή η αστόχαστη συμπλήρωση, αυτή η σκηνή ανθρώπινης ζωής, χάλασε ξαφνικά και τις πέντε πράξεις του έργου.

Το πρώτο που μαθαίνουμε ξαφνιασμένοι είναι πως αυτά τα οκτώ κήτη της αστικής ιντελιγκέντσιας προέρχονταν όλα από φτωχές οικογένειες. Γιος αγρότη, γιος πολύτεκνου υπαλλήλου, γιος χειροτέχνη, γιος δασκάλου του χωριού, γιος μικροπραματευτή... Και οι οκτώ είχαν σπουδάσει με χίλια βάσανα, δουλεύοντας για να μπορούν να πληρώνουν τις σπουδές τους, και από ποια ηλικία; Από 12, 13, 14 χρονών! Άλλος παρέδιδε μαθήματα, άλλος εργαζόταν σε ατμομηχανή! Και το τερατώδες είναι ότι κανείς δεν τους έφραξε τον δρόμο για τη μόρφωση! Όλοι τους τέλειωσαν κανονικά το γυμνάσιο και ύστερα τις ανώτατες τεχνικές σχολές και έγιναν διάσημοι καθηγητές. (Πώς είναι δυνατό; Αφού μας έλεγαν πως στην εποχή του τσαρισμού... μόνο τα παιδιά των τσιφλικάδων και των καπιταλιστών... Μπορούν να λένε ψέματα οι επετηρίδες;...)

Τώρα όμως, στη σοβιετική εποχή οι μηχανικοί συναντούσαν μεγάλες δυσκολίες: τους ήταν σχεδόν αδύνατο να δώσουν ανώτερη μόρφωση στα παιδιά τους αφού τα παιδιά των διανοουμένων είναι της τελευταίας διαλογής, ας μην το ξεχνάμε!) Το δικαστήριο δεν αντιλέγει. Ούτε και ο Κρυλένκο αντιλέγει. (Οι κατηγορούμενοι βιάζονται να δικαιολογηθούν πως αυτό βέβαια, στο φως των μεγάλων νικών, δεν έχει σημασία).

Αρχίζουμε να ξεχωρίζουμε λίγο τους κατηγορούμενους (ως τώρα μιλούσαν όλοι σχεδόν με τον ίδιο τρόπο). Η διαφορά ηλικίας που τους χωρίζει εκφράζεται και με τη διαφορά της στάσης τους. Οι εξηγήσεις αυτών που είναι γύρω στα εξήντα προκαλούν συμπόνια. Αλλά ο Ραμζίν και ο Λαρίτσεφ, και οι δυο 43 χρονών, καθώς και ο Οτσκίν, 39 χρονών (είναι αυτός που το 1921 είχε καταγγείλει τη Γενική Διεύθυνση καυσίμων), είναι μαχητικοί και αναίσχυντοι, και όλες οι κυριότερες καταθέσεις εναντίον του Βιομηχανικού Κόμματος γίνονται από αυτούς. Ο Ραμζίν είχε φερθεί έτσι (κατά τις αλλοτινές τεράστιες επιτυχίες του) ώστε κανείς μηχανικός δεν του έδινε το χέρι –και δεν τον ένοιαζε! Στο δικαστήριο αντιλαμβανόταν αμέσως τους υπαινιγμούς του Κρυλένκο, και τους έδινε σαφείς και ακριβείς διατυπώσεις. Όλες οι κατηγορίες βασίζονται στη μνήμη του Ραμζίν. Έχει τόση αυτοκυριαρχία και επιμονή, ώστε πραγματικά θα μπορούσε (φυσικά, με εντολή της Γκεπεού) να διεξαγάγει στο Παρίσι υπεύθυνες διαπραγματεύσεις για την επέμβαση. Επιτυχημένος ήταν κι ο Οτσκίν: σε ηλικία 29 χρονών «είχε κιόλας εξασφαλίσει την απεριόριστη εμπιστοσύνη του Συμβουλίου Εργασίας και Αμύνης και του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού».

Δεν μπορούμε όμως να πούμε το ίδιο πράγμα για τον καθηγητή Τσαρνόφσκι, 62 χρονών. Ανώνυμοι φοιτητές τον έβριζαν σε μια εφημερίδα του τοίχου. Έπειτα από 23 χρόνια που δίδασκε, τον κάλεσαν στη γενική συνέλευση των φοιτητών «να απολογηθεί για την εργασία του» (δεν πήγε).

Όσο για τον καθηγητή Καλίννικωφ, αυτός το 1921 είχε τεθεί επικεφαλής ενός φανερού αγώνα κατά της σοβιετικής εξουσίας! Δηλαδή μιας απεργίας καθηγητών! Η υπόθεση έχει ως εξής: το Ανώτατο Τεχνικό Πανεπιστήμιο της Μόσχας είχε καταφέρει, ήδη από τα χρόνια της αντίδρασης του Στολύπιν, να εξασφαλίσει την ακαδημαϊκή αυτονομία (δικαίωμα να τοποθετεί πρόσωπα στις ανώτερες θέσεις, εκλογή του πρύτανη κ.ά.) Το 1921 οι καθηγητές του επανεξέλεξαν τον Καλίννικωφ στη θέση του πρύτανη, αλλά το Επιτροπάτο του Λαού δεν ενέκρινε την εκλογή και διόρισε έναν δικό του. Οι καθηγητές απεργήσανε και τους υποστήριξαν και οι φοιτητές (τότε δεν υπήρχαν ακόμα πραγματικοί προλετάριοι φοιτητές). Ο Καλίννικωφ έμεινε πρύτανης ακόμα έναν ολόκληρο χρόνο παρά τη θέληση της σοβιετικής εξουσίας (Μόνο το 1922 αποκεφάλισαν την αυτονομία του πανεπιστημίου, πράγμα που σίγουρα δεν έγινε χωρίς συλλήψεις).

Ο Φεντότωφ ήταν 66 χρονών και είχε αρχίσει τη σταδιοδρομία του σαν μηχανικός ένδεκα χρόνια πριν από τη δημιουργία του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Είχε εργαστεί σε όλα τα νηματοουργεία

και τα υφαντουργεία της Ρωσίας (πόσο μισητοί ήταν κάτι τέτοιοι άνθρωποι, και πόσο ήθελαν ν' απαλλαγούν το ταχύτερο από αυτούς!) Το 1905 έφυγε από τη θέση του διευθυντή στα εργοστάσια Μορόζωφ κι έχασε τον μεγάλο μισθό του, γιατί προτίμησε να πάει στην «κόκκινη κηδεία», ακολουθώντας τα φέρετρα των εργατών τους οποίους είχαν σκοτώσει οι κοζάκοι. Τώρα ήταν άρρωστος, δεν έβλεπε καλά και τα βράδια δεν μπορούσε να βγει από το σπίτι, ούτε και για να πάει στο θέατρο.

Αυτοί οι άνθρωποι ετοιμάζαν την επέμβαση; Το οικονομικό ξεχαρβάλωμα;

Ο Τσαρνόφσκι για πολλά χρόνια συνέχεια δεν είχε ούτε ένα ελεύθερο βράδυ, τόσο πολύ ήταν απασχολημένος με τη διδασκαλία και με την εφαρμογή των καινούργιων επιστημών (οργάνωση της παραγωγής, επιστημονικές αρχές του ορθολογισμού στην εργασία). Η παιδική μου μνήμη μου διαφύλαξε την εικόνα των μηχανικών – καθηγητών εκείνης της εποχής ακριβώς όπως ήταν: τα βράδια τούς παραζάλιζαν οι φοιτητές που ετοιμάζονταν για πτυχιακές εξετάσεις, εκείνοι που ετοιμάζαν σχέδια, και μόνο στις ένδεκα τη νύχτα γύριζαν στις οικογένειές τους. Αφού οι μηχανικοί ήταν μόνο τριάντα χιλιάδες σε όλη τη χώρα στις αρχές του πεντάχρονου σχεδίου, ξεθεώνονταν στη δουλειά.

Αυτοί λοιπόν προετοιμάζαν την κρίση; Αυτοί προδίνανε για ένα κομμάτι ψωμί;

Μια τίμια φράση είπε ο Ραμζίν στη δίκη: «Ο δρόμος της δολιοφθοράς είναι ξένος προς την **εσωτερική δομή** των μηχανικών».

Σε όλη τη διάρκεια της δίκης ο Κρυλένκο αναγκάζει τους κατηγορούμενους να σκύβουν το κεφάλι και να δικαιολογούνται πως ξέρουν «πολύ λίγα γράμματα», πως είναι «αγράμματοι» στην πολιτική. Βλέπετε, η πολιτική είναι κάτι πιο δύσκολο και πολύ ανώτερο από τη γνώση των μετάλλων ή την κατασκευή στροβίλων. Εδώ δεν σε βοηθάει ούτε το κεφάλι, ούτε η μόρφωσή σου. Λοιπόν, απαντήστε, με ποια διάθεση δεχτήκατε την Οκτωβριανή επανάσταση; – Με σκεπτικισμό. – Δηλαδή εχθρικά από την αρχή; Γιατί; Γιατί; Γιατί;

Ο Κρυλένκο τους παραζαλίζει με τις θεωρητικές ερωτήσεις του. Και από τα απλά ανθρώπινα λόγια που τους ξεφεύγουν, λόγια που δεν περιλαμβάνονται στους ρόλους τους, μας αποκαλύπτεται ο πυρήνας της αλήθειας – αυτά ΠΟΥ ΕΓΙΝΑΝ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, και από τα οποία έβγαλαν τούτη τη σαπουνόφουσκα.

Το πρώτο που είδαν οι μηχανικοί στην Οκτωβριανή ανατροπή, ήταν το ξεχαρβάλωμα. (Και πραγματικά για τρία χρόνια υπήρχε μόνο ξεχαρβάλωμα). Είδαν ακόμα την κατάργηση των πιο στοιχειωδών ελευθεριών. (Κι αυτές οι ελευθερίες δεν αποδόθηκαν ποτέ πια). Πώς μπορούσαν λοιπόν ΝΑ ΜΗ ΘΕΛΟΥΝ μια δημοκρατία; Πώς μπορούσαν οι **μηχανικοί** να δεχτούν τη **δικτατορία των εργατών**, που εργαζόνταν υπό τις διαταγές τους στη βιομηχανία, ήταν ελάχιστα ειδικευμένοι, δεν καταλάβαιναν ούτε τους φυσικούς νόμους, ούτε τους οικονομικούς

νόμους της παραγωγής, και παρ' όλα αυτά κατάλαβαν τις βασικές θέσεις, για να κατευθύνουν τους **μηχανικούς**; Γιατί να μη θεωρούν οι μηχανικοί πιο φυσική τη διάρθρωση της κοινωνίας, στην οποία επικεφαλής βρίσκονται εκείνοι που μπορούν να κατευθύνουν λογικά τη δραστηριότητά της; (Άλλωστε, αν παραμερίσουμε την **ηθική** καθοδήγηση της κοινωνίας, μήπως εκεί δεν οδηγεί σήμερα όλη η κοινωνική κυβερνητική; Μήπως οι επαγγελματίες πολιτικοί δεν είναι αποστήματα στον λαιμό της κοινωνίας, που την εμποδίζουν να στρίβει ελεύθερα το κεφάλι και να κουνά τα χέρια της;) Και γιατί να μην έχουν πολιτικές απόψεις οι μηχανικοί; Στο κάτω – κάτω, αφού η πολιτική δεν είναι καν επιστήμη, αλλά είναι εμπειρικός τομέας, τον οποίο δεν μπορεί να περιγράψει κανένα μαθηματικό σύστημα, δεν μπορεί παρά να υπόκειται στον ανθρώπινο εγωισμό και στα τυφλά πάθη. (Ακόμα και μπροστά στο δικαστήριο ο Τσαρνόφσκι λέει: «Η πολιτική πρέπει να κατευθύνεται, ως ένα σημείο, από τα συμπεράσματα της τεχνικής»).

Η άγρια πίεση του πολεμικού κομμουνισμού δεν μπορούσε παρά να προκαλεί απέχθεια στους μηχανικούς. Οι μηχανικοί δεν μπορούν να συνεργάζονται σε παραλογισμούς. Έτσι ως το 1920 οι περισσότεροι από αυτούς αδρανούν, μ' όλο που πεινούν, ζώντας περίπου σαν τους ανθρώπους των σπηλαίων. Έπειτα άρχισε η ΝΕΠ (Νέα Οικονομική Πολιτική) και οι μηχανικοί ανέλαβαν πρόθυμα εργασία. Θεώρησαν τη ΝΕΠ σαν ένδειξη πως η εξουσία έβαλε μυαλό. Αλίμονο όμως, οι συνθήκες δεν είναι οι παλιές: ο κλάδος των μηχανικών όχι μόνο θεωρείται σαν ύποπτο κοινωνικό στρώμα, που δεν έχει καν το δικαίωμα να σπουδάζει τα παιδιά του, οι μηχανικοί όχι μόνο πληρώνονται απείρως χαμηλότερα από την προσφορά τους στην παραγωγή, αλλά απαιτούν από αυτούς να εξασφαλίζουν την επιτυχία της παραγωγής και να διατηρούν την πειθαρχία στην εργασία, ενώ τους έχουν στερήσει το δικαίωμα να επιβάλλουν τον σεβασμό αυτής της πειθαρχίας. Κάθε εργάτης μπορεί τώρα όχι μόνο να μην εκτελέσει τις εντολές του μηχανικού, αλλά και να τον προσβάλει ατιμώρητα, ακόμα και να τον χτυπήσει – και σαν εκπρόσωπος της ιθύνουσας τάξης ο εργάτης έχει ΠΑΝΤΑ ΔΙΚΙΟ σ' αυτές τις περιπτώσεις.

Ο Κρυλένκο έχει αντιρρήσεις: Θυμάστε τη δίκη του Ολντενμπόργκερ; (Δηλαδή πως τον υπερασπίσαμε;)

Φεντότωφ: Ναι, χρειάστηκε να χάσει τη ζωή του για να προσέξουν τη θέση των μηχανικών.

Κρυλένκο (απογοητευμένος): Μα δεν έθεσα κατ' αυτό τον τρόπο την ερώτηση.

Φεντότωφ: Πέθανε, και **δεν είναι ο μόνος που πέθανε. Εκείνος πέθανε με τη θέλησή του, πολλοί όμως δολοφονήθηκαν.**³⁰⁷

Ο Κρυλένκο σωπαίνει. Αυτό θα πει πως είναι αλήθεια. (Φυλλομετρήστε μια φορά ακόμα τα πρακτικά της δίκης του Ολντενμπόργκερ και φανταστείτε το κυνηγητό που του έκαναν. Σκεφτήτε και την τελευταία φράση: «πολλοί

δολοφονήθηκαν»).

Όστε ο μηχανικός φταίει για όλα, ακόμα και όταν δεν έχει κάνει κανένα λάθος. Και αν πραγματικά έκανε κάποιος λάθος άνθρωπος δεν είναι; – θα τον κατασπαράξουν, αν δεν φροντίσουν οι συνάδελφοί του να τον καλύψουν. Μήπως **εκείνοι** μπορούν να εκτιμήσουν την ειλικρίνεια;... Έτσι οι μηχανικοί είναι αναγκασμένοι καμιά φορά να λένε ψέματα στους κομματικούς προϊσταμένους τους.

Για να αποκαταστήσουν το κύρος και το γόητρό τους, οι μηχανικοί πρέπει πραγματικά να ενωθούν και να βοηθούν ο ένας τον άλλον, αφού όλοι βρίσκονται σε κίνδυνο. Μα για μια τέτοια ένωση δεν χρειάζονται ούτε συνδιασκέψεις, ούτε κάρτες μελών. Άνθρωποι έξυπνοι και με καθαρές ιδέες μπορούν πάντα να συνεννοούνται μεταξύ τους με μερικά χαμηλόφωνα λόγια, καμιά φορά μάλιστα και ειπωμένα στην τύχη: οι εκλογές είναι εντελώς περιττές. Μόνο τα περιορισμένα μυαλά έχουν ανάγκη από τις αποφάσεις και την κομματική μαγκούρα. (Αυτό όμως δεν είναι σε θέση να το καταλάβει ούτε ο Στάλιν, ούτε οι ανακριτές, ούτε όλη η παρέα τους! Όλοι αυτοί δεν έχουν, καμιά εμπειρία από τέτοιου είδους ανθρώπινες σχέσεις, δεν έχουν δει ποτέ **κάτι τέτοιο** στην ιστορία του κόμματος!). Αυτή η ενότητα υπήρχε ανάμεσα στους Ρώσους μηχανικούς, υπήρχε ήδη επί αρκετές δεκαετίες στην τεράστια αναλφάβητη χώρα των ανόητων τυράννων, αλλά η καινούργια εξουσία τώρα μόλις τη διαπίστωσε, και τρόμαξε.

Τότε ακριβώς καταφθάνει το 1927. Πώς εξατμίστηκε η λογική της ΝΕΠ! Όλη η ΝΕΠ αποδείχεται πως δεν ήταν παρά μια κυνική απάτη. Καταστρώνουν ιλιγγιώδη, απραγματοποίητα προγράμματα μιας αλματικής υπερεκβιομηχανίσεως, επιδιώκουν ανέφικτα σχέδια και στόχους. Στις συνθήκες αυτές τι έπρεπε να κάνει η συλλογική λογική των μηχανικών, οι επικεφαλής μηχανικοί της Υπηρεσίας Κρατικού Σχεδίου και του Ανωτάτου Συμβουλίου Εθνικής Οικονομίας; Έπρεπε να υποταχτούν στην παραφροσύνη; Να τραβηχτούν στην άκρη; Γι' αυτούς τους ίδιους το γεγονός δεν είχε σημασία, στο χαρτί μπορείς να γράψεις ό,τι αριθμούς θέλεις, αλλά «οι σύντροφοί μας, που εργάζονται στους διάφορους κλάδους, θα είναι αδύνατο να εκτελέσουν αυτά που τους αναθέτουν». Οι επικεφαλής μηχανικοί λοιπόν έπρεπε να προσπαθούν να μετριάσουν τα σχέδια, να ρυθμίζουν συνετά την πορεία τους και να καταργούν εντελώς τους πιο παράλογους στόχους. Οι μηχανικοί έπρεπε να έχουν ένα είδος δικής τους Υπηρεσίας Κρατικού Σχεδίου, για να διορθώνουν τις βλακειές των ηγετών, και το πιο αστείο είναι ότι αυτό γινόταν για το συμφέρον των ίδιων των ηγετών, και για το συμφέρον όλης της βιομηχανίας και του λαού, γιατί έτσι αποφεύγονταν οι καταστρεπτικές αποφάσεις και μαζεύονταν τα πεταμένα χάμω και σκορπισμένα εκατομμύρια. Μέσα στη γενική φασαρία για την ποσότητα, για το σχέδιο και το υπερσχέδιο έπρεπε να υπερασπίζονται την «ποιότητα, την ψυχή της τεχνικής». Έτσι έπρεπε να διαπαιδαγωγούν και τους φοιτητές.

Αυτό είναι το λεπτό υφάδι της αλήθειας. Έτσι ήταν τα πράγματα.

Μπορούσες όμως να το πεις φωναχτά το 1930; Θα σε τουφεκίζανε αμέσως!

Ωστόσο αυτό δεν ήταν αρκετό, δεν ήταν εντυπωσιακό, ώστε να προκαλέσει την οργή του πλήθους!

Έπρεπε λοιπόν να ρετουσάρουν τον πίνακα: τη σιωπηλή και σωτήρια για όλη τη χώρα συμφωνία των μηχανικών, έπρεπε να την παρουσιάσουν με τα χοντροειδή χρώματα της δολιοφθοράς και της επέμβασης.

Αυτός όμως ο πλαστός πίνακας έδινε μιαν άσαρκη – και άγονη! – εικόνα της αλήθειας. Η σκηνοθεσία κουρελιάστηκε, του Φεντότωφ του ξέφυγε και είπε κάτι για τις άυπνες νύχτες(!), για τους οκτώ μήνες της φυλάκισής του, και για κάποιο σημαντικό πράκτορα της Γκεπεού, που του έσφιξε το χέρι (;) πριν από λίγο (ώστε υπήρχε συμφωνία; παίξτε τους ρόλους σας και η Γκεπεού θα κρατήσει τις υποσχέσεις της!) Μα να, οι μάρτυρες, μ' όλο που οι ρόλοι τους είναι πολύ μικρότεροι, αρχίζουν κιόλας να τα χάνουν.

Κρυλένκο: Συνεργαστήκατε ποτέ μ' αυτή την ομάδα;

Μάρτυς Κιρπότενκο: Δυο – τρεις φορές, όταν μελετούσαν το θέμα της επέμβασης.

Αυτό ακριβώς μας χρειάζεται!

Κρυλένκο (ενθαρρυντικά): Συνεχίστε!

Κιρπότενκο (ύστερα από σύντομη σιωπή): **Εκτός από αυτό, δεν ξέρω τίποτε άλλο.**

Ο Κρυλένκο τον πιέζει, του υπενθυμίζει.

Κιρπότενκο: (με ανόητο ύφος): **Εκτός από την επέμβαση, δεν ξέρω τίποτε άλλο.**³⁰⁸

Και, κατά την αντιπαράστασή του με τον Κουπριάνωφ, ούτε τα γεγονότα δεν συμφωνούν. Ο Κρυλένκο θυμώνει και φωνάζει στους ανόητους κρατούμενους:

–Φροντίστε να είναι ίδιες οι απαντήσεις!³⁰⁹

Κατά το διάλειμμα όμως, στα παρασκήνια, όλα τυποποιούνται ξανά. Όλοι οι κατηγορούμενοι ξαναβρίσκονται δεμένοι στις άκρες των νημάτων με τα οποία τους κινούν. Κι ο Κρυλένκο τους κατευθύνει και τους οκτώ ταυτόχρονα: Οι εμιγκρέδες βιομήχανοι δημοσίευσαν ένα άρθρο, όπου γράφουν πως δεν έγιναν ποτέ διαπραγματεύσεις με τον Ραμζίν και τον Λαρίτσεφ, πως δεν γνωρίζουν κανένα «Βιομηχανικό κόμμα» και πως οι καταθέσεις των κατηγορουμένων αποσπάστηκαν μάλλον ύστερα από βασανιστήρια. Τι έχετε λοιπόν να πείτε πάνω σ' αυτό;...

Θεέ μου! Πώς αγανακτούν οι κατηγορούμενοι! Παραβιάζοντας τους κανόνες της διαδικασίας, παρακαλούν όλοι να τους δώσουν τον λόγο όσο το δυνατό γρηγορότερα! Τι απέγινε εκείνη η γεμάτη αποθάρρυνση ηρεμία, με την οποία επί μερικές μέρες ταπείνωναν τον εαυτό τους και τους συναδέλφους τους; Από μέσα τους ξεχύνεται τώρα ολόκληρος χείμαρρος αγανάκτησης εναντίον των **εμιγκρέδων!** Λαχταρούν να κάνουν μια έγγραφη δήλωση για τις εφημερίδες, μια ομαδική έγγραφη δήλωση των κατηγορουμένων με σκοπό την **προάσπιση των μεθόδων της Γκεπεού!** (Δεν είναι ωραίο αυτό, δεν είναι διαμάντι;). Ραμζίν: «Η εδώ παρουσία μας είναι αρκετή απόδειξη πως δεν υποβληθήκαμε ούτε σε βασανιστήρια, ούτε σε εξευτελισμούς!» (Ασφαλώς, γιατί να κάνουν τέτοιου είδους βασανιστήρια, ώστε να μη μπορούν έπειτα να παρουσιάσουν τα θύματα στο δικαστήριο;).

Φεντότωφ: «Η κράτησή μου στη φυλακή με **ωφέλησε**, και όχι μόνο εμένα... Νιώθω **καλύτερα** στη φυλακή παρά έξω».

Οτσκίν: και εγώ, και εγώ νιώθω καλύτερα!

Μόνο και μόνο από ψυχική ευγένεια, αρνούνται ο Κρυλένκο και ο Βισίνσκυ μια τέτοια ομαδική έγγραφη δήλωση. Οι κατηγορούμενοι όμως θα την έγραφαν! Και θα την υπέγραφαν!

Αλλά μήπως υπάρχει κανείς που του μένουν ακόμα υποψίες; Ο σύντροφος Κρυλένκο του παραχωρεί ένα δείγμα από τη λαμπρή του λογική: «Αν υποθέσουμε έστω και για μια στιγμή πως αυτοί οι άνθρωποι λένε ψέματα, **τότε γιατί συνέλαβαν ακριβώς αυτούς** και γιατί αυτοί οι άνθρωποι άρχισαν ξαφνικά να **ομολογούν;**»³¹⁰

Τι δύναμη σκέψης! Να κάτι που εδώ και χιλιάδες χρόνια δεν το είχαν καταλάβει οι κατήγοροι: και μόνο το γεγονός της σύλληψης αποδείχνει την ενοχή! Αν οι κατηγορούμενοι είναι αθώοι, γιατί τότε τους συλλάβανε; Αφού τους συλλάβανε, θα πει πως είναι ένοχοι!

Αλήθεια: ΓΙΑΤΙ ΑΡΧΙΣΑΝ ΝΑ ΟΜΟΛΟΓΟΥΝ;

«Το ερώτημα των βασανιστηρίων θα το αφήσουμε στην άκρη!... Και θα θέσουμε το πρόβλημα ψυχολογικά: γιατί ομολογούν; Εγώ όμως ρωτάω: **τι άλλο τους απέμεινε να κάνουν;**»³¹¹

Πόσο σωστά τα λέει! Πόσο ψυχολογημένα! Όποιος **έζησε** σ' εκείνο το ίδρυμα, ας θυμηθεί: τι άλλο απέμεινε να κάνουν;... (Ο Ιβάνωφ – Ραζούμνικ γράφει³¹² πως το 1938 βρισκόταν στο ίδιο κελί με τον Κρυλένκο στο Μπουτύρκι, και η θέση του Κρυλένκο ήταν κάτω από το ξυλοκρέβατο. Αυτό μπορώ να το φανταστώ πολύ ζωνηρά (χωνόμουν εκεί κι εγώ ο ίδιος): τα ξυλοκρέβατα στο Μπουτύρκι είναι πολύ χαμηλά, ώστε πρέπει να συρθείς εντελώς ξαπλωμένος στο βρώμικο τσιμεντένιο δάπεδο για να χωθείς από κάτω, αλλά ένας καινούργιος δεν μπορεί να συνηθίσει αμέσως και σέρνεται με τα τέσσερα. Έτσι όμως χώνει μόνο το κεφάλι από κάτω, ενώ ο υψωμένος πωπός του σφηνώνεται και μένει απ' έξω. Πιστεύω πως

στον ανώτατο εισαγγελέα θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να προσαρμοστεί, και ο πωπός του, που δεν θα είχε προλάβει να αδυνατίσει, θα έμενε απ' έξω για πολύ καιρό ακόμα προς δόξαν της σοβιετικής δικαιοσύνης. (Σαν αμαρτωλός άνθρωπος που είμαι, φαντάζομαι με κακεντρέχεια αυτό τον μαγγωμένο πωπό και σε όλη τη μακροσκελή περιγραφή αυτών των δικών, με παρηγορεί κάπως αυτή η σκέψη).

Εκτός από αυτό, συνεχίζει ο εισαγγελέας, αν όλα αυτά αληθεύανε (για τα βασανιστήρια), δεν μπορούμε να καταλάβουμε τι τους ανάγκασε όλους να ομολογήσουν ομόφωνα, εν χορώ, χωρίς καμιά απόκλιση ή ασυμφωνία; **Που** μπορούσαν να εξυφάνουν μια τόσο τεράστια συνωμοσία, αφού δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους κατά τη διάρκεια της ανάκρισης;

(Μερικές σελίδες πιο πέρα, ένας μάρτυρας που γλύτωσε θα μας πει **που**...)

Τώρα πια δεν θα το πω εγώ στον αναγνώστη, αλλά ας μου πει εμένα ο αναγνώστης πως εξηγείται το περιβόητο «αίνιγμα των δικών της Μόσχας της δεκαετίας του 1930». (Στην αρχή προκάλεσε απορίες η δίκη του «Βιομηχανικού Κόμματος», έπειτα το αίνιγμα μεταφέρθηκε στις δίκες των ηγετών του κόμματος).

Στο κάτω – κάτω, δεν παρουσίασαν στο δικαστήριο τους δύο χιλιάδες ανακατωμένους στην υπόθεση, ούτε καν διακόσιους ή τριακόσιους, αλλά μόνο οκτώ ανθρώπους! Δεν είναι, φυσικά, ακατόρθωτο να κατευθύνεις μια χορωδία από οκτώ άτομα. Και ο Κρυλένκο μπορούσε να **διαλέξει** ανάμεσα σε χιλιάδες, και διάλεγε δυο χρόνια. Δεν λύγισε ο Παλτσίνσκι; Τον τουφέκισαν (και μετά τον θάνατό του τον ανακήρυξαν «ηγέτη του Βιομηχανικού Κόμματος», και έτσι τον αναφέρουν στις καταθέσεις, μ' όλο που από τα λόγια του δεν διασώθηκε ούτε μια λέξη). Έπειτα ελπίζανε να αποσπάσουν αυτά που ήθελαν από τον Χρένικωφ, αλλά ο Χρένικωφ δεν υποχώρησε. Έτσι λοιπόν μια μέρα ανακοινώθηκε με ψιλά στοιχεία από τις εφημερίδες: «Ο Χρένικωφ πέθανε στη διάρκεια της ανάκρισης». Τα ψιλά στοιχεία προορίζονταν για τους κουτούς, εμείς όμως ξέρουμε και γράφουμε με κεφαλαία: ΠΕΘΑΝΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΡΙΣΗ! (Μετά τον θάνατό του τον ανακήρυξαν κι αυτόν ηγέτη του «Βιομηχανικού Κόμματος». Μα ας υπήρχε τουλάχιστο ένα γεγονός που να προέρχεται από αυτόν, ας υπήρχε μια μόνο κατάθεσή του στη γενική χορωδία! Όχι, δεν υπάρχει απολύτως τίποτα. Γιατί δεν ΕΔΩΣΕ ΟΥΤΕ ΕΝΑ!) Και να ξαφνικά ένα εύρημα – ο Ραμζίν! Να δραστηριότητα, να καπατσοσύνη! **Για να ζήσει**, δεν θα διατάσει μπροστά σε τίποτα! Και τι ταλέντο! Τον συνέλαβαν στο τέλος του καλοκαιριού, ακριβώς πριν από τη δίκη, και όχι μόνο μπήκε αμέσως στον ρόλο του, αλλά, λες και είχε γράψει ο ίδιος όλο το έργο, το ήξερε απέξω κι ανακατωτά, και τα λέει όλα τέλεια, όποιο όνομα θέλετε, όποιο γεγονός του ζητάτε. Πότε–πότε μιλάει με το νωχελικό, επιτηδευμένο ύφος του **διακεκριμένου ηθοποιού**: «Η δραστηριότητα του Βιομηχανικού Κόμματος ήταν τόσο πλατιά διακλαδωμένη, ώστε ακόμα και έπειτα από μια δίκη ένδεκα ημερών δεν είναι δυνατό να αποκαλυφθούν όλες οι λεπτομέρειες» (αυτό θα πει: ψάξτε! ψάξτε κι άλλο!). «Είμαι απόλυτα σίγουρος πως μέσα στους κύκλους των μηχανικών **διατηρείται** ακόμα ένα μικρό αντισοβιετικό στρώμα»

(εμπρός, εμπρός, πιάστε κι άλλους!). Και πόσο προικισμένος είναι! Ξέρει πως πρόκειται για **αίνιγμα**, και πως το αίνιγμα πρέπει να εξηγηθεί αριστοτεχνικά. Και αυτός, που είναι αναίσθητος, σαν κομμάτι ξύλο, ανακαλύπτει ξαφνικά μέσα του «τα χαρακτηριστικά του ρωσικού εγκλήματος, που ο εξαγνισμός του επιβάλλει τη δημόσια μεταμέλεια».³¹³

Αυτό θα πει πως όλες οι δυσκολίες του Κρυλένκο και της Γκεπεού περιορίζονται μόνο στο να μη λαθέψουν στην εκλογή των προσώπων. Ο κίνδυνος όμως δεν είναι μεγάλος: το σκάρτο προϊόν της ανάκρισης μπορεί πάντα να σταλεί στον τάφο. Εκείνους όμως που θα περάσουν από το κόσκινο, γιάτρεψέ τους, τάισέ τους και παρουσιάσε τους στη δίκη.

Που βρίσκεται λοιπόν το αίνιγμα; Στο πώς τους **επεξεργάζονται**; Τίποτε απλούστερο: θέλετε να **ζήσετε**; (Εκείνος που δεν θέλει για τον εαυτό του, θέλει για τα παιδιά του, για τα εγγόνια του). Καταλαβαίνετε πως δεν μας στοιχίζει τίποτα να σας τουφεκίσουμε, χωρίς καν να βγούμε από την αυλή της Γκεπεού; (Δεν υπάρχει αμφιβολία πως έτσι είναι. Και εκείνος που δεν καταλαβαίνει, μπορεί να περάσει από το φροντιστήριο της Λιουμπιάνκας). Συμφέρει καλύτερα και σε μας και σε σας να παίξετε ένα έργο, που το κείμενό του, σαν ειδικό, θα το γράψετε μόνοι σας, ενώ εμείς, οι εισαγγελείς, θα μάθουμε και θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε στον νου μας τους τεχνικούς όρους. (Στο δικαστήριο ο Κρυλένκο μπερδεύει τότε – τότε τον άξονα της ατμομηχανής με τον άξονα του βαγονιού). Θα σας είναι βέβαια δυσάρεστο να εμφανιστείτε, θα το θεωρήσετε ντροπή, πρέπει όμως να κάνετε υπομονή! Αξίζει περισσότερο **να ζει** κανείς! – Μα ποια είναι η εγγύηση πως δεν θα μας τουφεκίσετε ύστερα; – Έχουμε κανένα λόγο να σας εκδικηθούμε; Είστε θαυμάσιοι ειδικοί και δεν φταίξατε σε τίποτα, σας εκτιμούμε. Κοιτάξτε πόσες δίκες για σαμποτάζ έγιναν, και θα διαπιστώσετε πως όσους φέρθηκαν εντάξει, τους αφήσαμε να ζήσουν. (Το να φερθείς με ευσπλαχνία στους υπάκουους κατηγορούμενους της προηγούμενης δίκης είναι η καλύτερη προϋπόθεση για την επιτυχία της επομένης δίκης. Έτσι μεταδίδεται αλυσιδωτά η ελπίδα ακόμα και ως τους Ζηνόβιεφ – Κάμενεφ). Πρέπει να εκπληρώσετε **όλους** τους όρους μας ως και τον τελευταίο! Η δίκη αυτή πρέπει να αποβεί ωφέλιμη για τη σοσιαλιστική κοινωνία!

Και οι κατηγορούμενοι εκπληρώνουν **όλους** τους όρους!

Όλη η μετριοπαθής και λεπτή αντιπολίτευση των διανοουμένων μηχανικών παρουσιάζεται σαν βρωμερή δολιοφθορά προσιτή στη νοημοσύνη και του τελευταίου αναλφάβητου. (Μα δεν υπάρχει ακόμα κοπανισμένο γυαλί σερβιρισμένο στο πιάτο των εργαζομένων! Ως εκεί δεν έφτασε ακόμα το μυαλό της εισαγγελίας).

Έπειτα υπάρχουν τα ιδεολογικά κίνητρα. Άρχισαν να κάνουν δολιοφθορές; Τις έκαναν από εχθρική ιδεολογία. Τώρα ομολογούν όλοι μαζί; Και πάλι το κάνουν για λόγους ιδεολογικούς, γιατί κατακτήθηκαν (μέσα στη φυλακή) από το εκθαμβωτικό θέαμα των υψικαμίνων του τρίτου έτους του πεντάχρονου σχεδίου! Με τα τελευταία λόγια τους οι κατηγορούμενοι ζητούν βέβαια να τους αφήσουν να ζήσουν, μα αυτό δεν είναι το

κυριότερο γι' αυτούς. (Φεντότωφ: «Δεν υπάρχει συγχώρεση για μας! Ο κατηγορος έχει δίκιο!») Γι' αυτούς τους παράξενους κατηγορούμενους το κυριότερο, τώρα που βρίσκονται στα πρόθυρα του θανάτου, είναι να πείσουν τον λαό και όλο τον κόσμο για το αλάθητο και την οξυδέρκεια της σοβιετικής κυβέρνησης. Κυρίως ο Ραμζίν εκθειάζει «την επαναστατική συνείδηση των προλεταριακών μαζών και των ηγετών τους», οι οποίοι «κατόρθωσαν να βρουν έναν άπειρα πιο σωστό δρόμο οικονομικής πολιτικής» από τους επιστήμονες, και υπολόγισαν πολύ πιο σωστά τους ρυθμούς ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας. Τώρα «κατάλαβα πως πρέπει να εξορμήσουμε, πως πρέπει να κάνουμε ένα **άλμα**³¹⁴, πως πρέπει να κατακτήσουμε με έφοδο...» κτλ. Λαρίτσεφ: «Η Σοβιετική Ένωση δεν έχει τίποτα να φοβηθεί από τον καπιταλιστικό κόσμο, που πλησιάζει στο τέλος της ζωής του». Καλίννικωφ: «Η δικτατορία του προλεταριάτου είναι αναπότρεπτη ανάγκη». «Τα συμφέροντα του λαού και τα συμφέροντα της σοβιετικής εξουσίας ενώνονται σε ένα μοναδικό σκοπό». Και στο χωριό «η γενική γραμμή του κόμματος, η εξαφάνιση των κουλάκων, είναι απόλυτα σωστή». Για όλα έχουν τον καιρό να σκεφτούν εκεί, καθώς περιμένουν την τιμωρία τους... Ακόμα και προφητείες βρίσκουν τρόπο να βγουν από τον λαιμό των μετανοούντων διανοουμένων: «Όσο αναπτύσσεται η κοινωνία, η ατομική ζωή πρέπει να περιορίζεται... Η συλλογική θέληση είναι η ανώτατη μορφή».³¹⁵

Έτσι, με τις προσπάθειες των οκτώ, ζευγμένων στο ίδιο κάρο, πραγματοποιήθηκαν όλοι οι σκοποί της δίκης:

1. Όλες οι ελλείψεις στη χώρα, η πείνα, το κρύο, η έλλειψη ρουχισμού, το χάος, καθώς και οι ολοφάνερες βλακείες, όλα φορτώνονται στη ράχη των δολιοφθορέων μηχανικών.
2. Ο λαός τρομοκρατήθηκε με την επικείμενη ξένη επέμβαση και είναι πρόθυμος να κάνει καινούργιες θυσίες.
3. Οι κύκλοι των αριστερών στη Δύση προειδοποιήθηκαν για τα σκοτεινά σχέδια των κυβερνήσεών τους.
4. Η αλληλεγγύη μεταξύ των μηχανικών κλονίστηκε και όλοι οι διανοούμενοι είναι τρομοκρατημένοι και χωρίς καμιά ενότητα. Και για να μη μείνει καμιά αμφιβολία, ο Ραμζίν διακηρύσσει ακόμα μια φορά καθαρά αυτό τον σκοπό της δίκης:

«Θα ήθελα, σαν αποτέλεσμα της τωρινής δίκης του Βιομηχανικού Κόμματος... να μπορούσαμε να βάζαμε **τελεία και παύλα μια για πάντα στο σκοτεινό και επονείδιστο παρελθόν όλης της ιντελλιγκέντσιας**».³¹⁶

Να κι ο Λαρίτσεφ: «Αυτή η κάστα πρέπει να **καταστραφεί... Δεν υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρχει νομιμοφροσύνη στους κύκλους των μηχανικών!**»³¹⁷. Και ο Οτσκίν: η ιντελλιγκέντσια «μοιάζει με λάσπη, δεν έχει, όπως είπε ο δημόσιος κατηγορος, σπονδυλική στήλη,

είναι ένα ασπόνδυλο σώμα... Πόσο πιο αναπτυγμένη είναι η όσφρηση του προλεταριάτου»³¹⁸.

Υπάρχει λοιπόν κανένας λόγος να τουφεκιστούν αυτοί οι ζηλωτές;...

Έτσι γραφόταν επί δεκάδες χρόνια η ιστορία της ιντελλιγκέντσιας μας – από το ανάθεμα του 1920 (ο αναγνώστης θα θυμάται: «δεν είναι ο εγκέφαλος του έθνους, αλλά τα περιττώματά του», «σύμμαχος των μαύρων στρατηγών», «πληρωμένος πράκτορας του ιμπεριαλισμού») ως το ανάθεμα του 1930.

Είναι να απορούμε που η λέξη «ιντελλιγκέντσια» καθιερώθηκε στον τόπο μας σαν βρισιά;

Να πως γίνονται οι δημόσιες δίκες. Η ερευνητική σκέψη του Στάλιν πέτυχε τελικά το ιδανικό της. (Θα ζηλέψουν λοιπόν οι αδέξιοι Χίτλερ και Γκαίμπελς, όταν θα γίνουν ρεζίλι με τον εμπρησμό τους του Ράιχσταγ...)

Το πρότυπο είναι πια έτοιμο, και θα μπορέσουν να το διατηρήσουν για πολλά χρόνια και να επαναλαμβάνουν τουλάχιστο μια φορά σε κάθε σαιζόν, όταν θα θέλει ο βασικός σκηνοθέτης. Αυτός λοιπόν ορίζει την επόμενη παράσταση ύστερα από τρεις μήνες. Ο χρόνος για τις πρόβες είναι πολύ περιορισμένος, μα δεν πειράζει. Βλέπετε και σωπαίνετε! Μόνο στο δικό μας θέατρο! Πρεμιέρα.

ιγ) **Δίκη του Ενιαίου Γραφείου των Μενσεβίκων** (1–9 Μαρτίου 1931). Έκτακτη σύνοδος του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Πρόεδρος, για κάποιο λόγο, ο Σβέρνικ, όλοι οι άλλοι παραμένουν στις θέσεις τους – Αντώνωφ – Σαράτοφσκι, Κρυλένκο, κι ο βοηθός του Ρογκίνσκι. Οι σκηνοθέτες είναι σίγουροι για τον εαυτό τους (αλλά και το υλικό δεν είναι τεχνικό, αλλά κομματικό, συνηθισμένο) και παρουσιάζουν στη σκηνή 14 κατηγορούμενους.

Κι όλα πάνε όχι μόνο ομαλά, αλλά τόσο ομαλά που ζαλίζεσαι.

Ήμουν τότε 12 χρονών, και ήταν η τρίτη χρονιά που παρακολουθούσα προσεκτικά την πολιτική διαβάζοντας τη μεγάλη εφημερίδα «Ισβέστια». Διάβασα και τα στενογραφημένα πρακτικά αυτών των δυο δικών γραμμών προς γραμμή. Στη δίκη του «Βιομηχανικού Κόμματος» η παιδική καρδιά μου διαισθανόταν κιόλας το απίθανο, το ψέμα, τη σκηνοθεσία, μα εκεί τουλάχιστο υπήρχε η μεγαλοπρέπεια των σκηνικών: γενική ξένη επέμβαση! εξάρθρωση όλης της βιομηχανίας! διανομή υπουργικών χαρτοφυλακίων! Στη δίκη των Μενσεβίκων όμως ήταν κρεμασμένα ακόμα τα ίδια σκηνικά, αλλά είχαν ξεθωριάσει, οι ηθοποιοί άρθρωναν άτονα τα λόγια τους και η παράσταση ήταν τόσο ανιαρή ώστε σε έπιαναν χασμουρητά, ήταν δηλαδή μια κακή και ανόητη επανάληψη. (Μήπως το ένιωσε αυτό και ο Στάλιν κάτω από το χοντρό σαν ρινόκερου πετσί του; Πώς να εξηγήσουμε το γεγονός πως ματαίωσε την προετοιμαζόμενη δίκη του Αγροτικού κόμματος εργασίας και πως επί μερικά χρόνια δεν έγιναν άλλες δίκες;)

Θα ήταν πολύ ανιαρό να τα εξηγούμε πάλι από τα στενογραφημένα πρακτικά. Μα εγώ έχω την πρόσφατη μαρτυρία ενός από τους κυριότερους κατηγορούμενους σ' εκείνη τη δίκη, του Μιχαήλ Πετρόβιτς Γιακουμπόβιτς, που η αίτησή του για αποκατάσταση, όπου εξιστορεί όλη αυτή τη βρώμικη υπόθεση, κυκλοφορεί τώρα από τον σωτήρα μας, το Σαμιζντάτ, και οι άνθρωποι μπορούν να διαβάσουν τι έγινε³¹⁹. Η αφήγησή του μας εξηγεί σαφέστατα όλη την αλυσίδα των δικών της Μόσχας κατά τη δεκαετία του 1930.

Πώς δημιουργήθηκε αυτό το ανύπαρκτο «Ενιαίο Γραφείο»; Είχαν αναθέσει στη Γκεπεού να εκτελέσει το εξής σχέδιο: Να αποδείξει πως οι Μενσεβίκοι είχαν εισχωρήσει επιδέξια και κατέλαβαν, για αντεπαναστατικούς σκοπούς, πολλές σημαντικές θέσεις στον κρατικό μηχανισμό. Η πραγματική κατάσταση δεν ανταποκρινόταν σ' αυτό το κατασκευάσμα: οι αυθεντικοί Μενσεβίκοι δεν κατείχαν κανένα αξίωμα. Άλλωστε τέτοιοι Μενσεβίκοι δεν υπήρχαν καν στη δίκη. (Ο Β. Ι. Ίκωφ, όπως λένε, ήταν πραγματικά μέλος στο παράνομο γραφείο των Μενσεβίκων στη Μόσχα. Το γραφείο αυτό υπήρχε, αλλά δεν έκανε τίποτα, κατά τη δίκη μάλιστα δεν ήξεραν καν την ύπαρξή του και έτσι ο Ίκωφ πέρασε για δευτερεύον πρόσωπο και άρπαξε μόνο **οκτώ χρόνια**). Η Γκεπεού είχε κατασκευάσει το εξής σχήμα: δυο κατηγορούμενοι έπρεπε να προέρχονται από το Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Οικονομίας, δυο από το Λαϊκό Επιτροπάτο Εμπορίου, δύο από την Κρατική Τράπεζα, ένας από την Κεντρική Ένωση Καταναλωτικών Συνεταιρισμών, ένας από την Υπηρεσία Κρατικού Σχεδίου. (Τι απελπιστική έλλειψη εφευρετικότητας! Και το 1920, κατά την υπόθεση του «Τακτικού Κέντρου», είχαν διατάξει πως δυο κατηγορούμενοι έπρεπε να παρθούν από την Ένωση Αναγέννησης, δυο από το Συμβούλιο προσωπικοτήτων, δύο από...) Γι' αυτό έπιασαν εκείνους που θεωρήθηκαν κατάλληλοι εξαιτίας του επαγγέλματός τους, και για τους οποίους οι φήμες έλεγαν πως ήταν Μενσεβίκοι – άσχετο αν ήταν πραγματικά. Μερικοί από αυτούς που πιάστηκαν δεν ήταν καθόλου Μενσεβίκοι, μα δόθηκε εντολή να θεωρούνται Μενσεβίκοι. Οι πραγματικές πολιτικές απόψεις των κατηγορουμένων δεν ενδιέφεραν καθόλου τη Γκεπεού. Οι κατηγορούμενοι δεν γνωρίζονταν καν όλοι μεταξύ τους. Η Γκεπεού μάζευε όσους Μενσεβίκους έβρισκε για να τους παρουσιάσει σαν μάρτυρες³²⁰. (Όλοι οι μάρτυρες άρπαξαν αργότερα από μια καταδίκη). Σαν μάρτυρας, και μάλιστα πολύ εξυπηρετικός και φλύαρος, παρουσιάστηκε και ο Ραμζίν. Μα η Γκεπεού στήριζε όλες τις ελπίδες της στον κυριότερο κατηγορούμενο, τον Βλαντίμιρ Γκουστάβοβιτς Γκρόμαν (αυτός **θα βοηθήσει** να σκηνοθετηθεί η **υπόθεση** και αργότερα, σαν ανταμοιβή του, θα αμνηστευθεί), και στον προβοκάτορα Πετούνιν. (Εκθέτω τα γεγονότα όπως τα αναφέρει ο Γιακουμπόβιτς).

Ας παρουσιάσουμε τώρα τον Μ. Π. Γιακουμπόβιτς. Άρχισε να κάνει τον επαναστάτη πολύ νωρίς, πριν τελειώσει το γυμνάσιο. Τον Μάρτιο του 1917 ήταν κιόλας ο πρόεδρος του Σοβιέτ αντιπροσώπων στο Σμολένσκ. Η σφοδρότητα των πεποιθήσεών του (που τον έσπρωχναν πάντα μπροστά) τον έκανε πολύ επιτυχημένο ρήτορα. Στο συνέδριο του Δυτικού μετώπου έκανε την απρονοησία να αποκαλέσει **εχθρούς του λαού** τους δημοσιογράφους, που ζητούσαν τη συνέχιση του πολέμου – αυτό έγινε τον

Απρίλιο του 1917! Λίγο έλειψε τότε να τον κατεβάσουν από το βήμα. Εκείνος ζήτησε συγγνώμη, και σε συνέχεια χρησιμοποίησε τέτοια επιχειρήματα, ώστε συνεπήρε το ακροατήριό του. Στο τέλος του λόγου του αποκάλυψε πάλι τους δημοσιογράφους εχθρούς του λαού, μα υπό ζωηρά χειροκροτήματα τούτη τη φορά, και εξελέγη μέλος της αντιπροσωπείας που στάλθηκε στο Σοβιέτ της Πετρούπολης. Εκεί πάλι, μόλις έφτασε, με την ευκολία εκείνης της εποχής, τον έκαναν μέλος της στρατιωτικής επιτροπής του Σοβιέτ της Πετρούπολης, όπου κατάφερε να έχει βαρύνουσα γνώμη κατά τον διορισμό κομισαρίων στις στρατιές³²¹. Τελικά έγινε κι αυτός κομισάριος στρατιάς στο Νοτιοδυτικό Μέτωπο και στη Βίνιτσα συνέλαβε ο ίδιος τον Ντενίκιν (έπειτα από την ανταρσία του Κορνίλωφ) και αργότερα έλεγε πάντα (ακόμα και στη δίκη του) πως μετάνιωσε πικρά που δεν τον τουφέκισε επί τόπου.

Με μάτια καθαρά, πάντα πολύ ειλικρινής και πάντα συνεπαρμένος από τη σωστή ή μη σωστή ιδέα του, θεωρούνταν, και ήταν, ένα από τα νεότερα μέλη του κόμματος των Μενσεβίκων. Αυτό όμως δεν τον εμπόδιζε να προτείνει στην ηγεσία με θάρρος και ζέση διάφορα σχέδια σαν ετούτα εδώ: την άνοιξη του 1917 πρότεινε να σχηματιστή κυβέρνηση από μέλη του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος και το 1919 πρότεινε να μπου οι Μενσεβίκοι στην Κομιντέρν. (Ο Νταν και οι άλλοι απέρριπταν πάντα με περιφρόνηση όλες τις προτάσεις του). Τον Ιούλιο του 1917 στενοχωρήθηκε πολύ και θεώρησε μοιραίο λάθος την απόφαση του Σοσιαλιστικού Σοβιέτ της Πετρούπολης, με την οποία εγκρίθηκε η έκκληση της Προσωρινής Κυβέρνησης προς τα στρατεύματα να στραφούν εναντίον των άλλων σοσιαλιστών, έστω κι αν αυτοί εμφανιστούν ένοπλοι. Μόλις έγινε η Οκτωβριανή επανάσταση, ο Γιακουμπόβιτς πρότεινε στο κόμμα του να υποστηρίξει ολόπλευρα τους μπολσεβίκους και με τη συμμετοχή και την επίδρασή του να βελτιώσει το κρατικό σύστημα που δημιουργούσαν. Τελικά ο Μάρτωφ τον καταράστηκε, και το 1920 ο Γιακουμπόβιτς εγκατέλειψε οριστικά τους Μενσεβίκους, αφού βεβαιώθηκε πως του ήταν αδύνατο να τους παρασύρει στον δρόμο των μπολσεβίκων.

Αναφέρω όλες αυτές τις λεπτομερείς, για να φανεί καθαρά ότι σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης ο Γιακουμπόβιτς δεν ήταν μενσεβίκος, αλλά μπολσεβίκος, εντελώς ειλικρινής και αφιλοκερδής. Το 1920 ήταν ακόμα ένας από τους επιτρόπους επισιτισμού στην επαρχία Σμολένσκ (ο μόνος από αυτούς που δεν ήταν μέλος του κόμματος των μπολσεβίκων), και μάλιστα το Λαϊκό Επιτροπάτο Επισιτισμού τον χαρακτήρισε σαν τον **καλύτερο** (ο ίδιος ισχυρίζεται πως δεν χρησιμοποίησε βία κατά των αγροτών· αυτό δεν το ξέρω, ο ίδιος όμως ανέφερε στο δικαστήριο πως είχε οργανώσει αποσπάσματα «κατά της κερδοσκοπίας»). Στη δεκαετία 1920 – 30 ήταν συντάκτης της «Εμπορικής εφημερίδας», και κατείχε και άλλες σημαντικές θέσεις. Όταν όμως το 1930 χρειάστηκε, σύμφωνα με το σχέδιο της Γκεπεού, να συλλάβουν ακριβώς τέτοιου είδους «παρεισφύσαντες» μενσεβίκους, τον συνέλαβαν κι αυτόν.

Και τότε τον κάλεσε σε ανάκριση ο Κρυλένκο, ο οποίος, όπως πάντα, –ο αναγνώστης το θυμάται– **οργάνωνε** από το χάος των προκαταρκτικών ανακρίσεων μια τελική αποτελεσματική ανάκριση. Αμέσως αποδείχτηκε

πως γνωρίζονταν θαυμάσια οι δυο τους, γιατί εκείνα τα χρόνια (ανάμεσα σε δυο από τις πρώτες δίκες) ο Κρυλένκο είχε πάει στην επαρχία του Σμολένσκ για να εδραιώσει την **εργασία συγκεντρώσεως τροφίμων**. Και να τι του είπε τώρα ο Κρυλένκο:

–Μιχαήλ Πετρόβιτς, θα σας το πω καθαρά και ξάστερα: σας θεωρώ κομμουνιστή! (Αυτό ενθάρρυνε και καθυσύχασε τον Γιακουμπόβιτς). **Δεν αμφιβάλλω για την αθωότητά σας. Μα το κομματικό καθήκον, το δικό σας και το δικό μου, είναι να γίνει αυτή η δίκη.** (Στον Κρυλένκο είχε δώσει διαταγές ο Στάλιν, και ο Γιακουμπόβιτς ήταν συνεπαρμένος, σαν ζωηρό άλογο που βιάζεται να χώσει το κεφάλι του στη λαιμαριά). Σας παρακαλώ να μας βοηθήσετε με κάθε τρόπο, και να διευκολύνετε την ανάκριση. Και στο δικαστήριο, σε περίπτωση απρόβλεπτης δυσκολίας, στις δυσκολότερες στιγμές, θα παρακαλώ τον πρόεδρο να σας δίνει τον λόγο.

Κι ο Γιακουμπόβιτς υποσχέθηκε. Με συναίσθηση του καθήκοντός του, υποσχέθηκε. Θαρρείς πως η σοβιετική εξουσία δεν του είχε αναθέσει ποτέ ως τότε μια τόσο υπεύθυνη δουλειά.

Θα μπορούσαν λοιπόν να μην αγγίξουν ούτε το δαχτυλάκι του Γιακουμπόβιτς κατά την ανάκριση! Αυτό όμως πήγαινε πολύ για τη Γκεπεού. Έτσι, όπως όλοι οι άλλοι, έπεσε κι ο Γιακουμπόβιτς στα χέρια κάποιου χασάπη –ανακριτή και εφαρμόσανε πάνω του όλη την **κλίμακα**– και το παγωμένο απομονωτήριο, και το ζεστό, ερμητικά κλεισμένο κελί, και τα χτυπήματα στα γεννητικά όργανα. Τους βασάνιζαν τόσο, ώστε ο Γιακουμπόβιτς κι ο συγκατηγορούμενός του Αμπράμ Γκίνζμπουργκ, άνοιξαν, πάνω στην απόγνωσή τους, τις φλέβες τους. Όταν έγιναν καλά, δεν επιχείρησαν να τους βασανίσουν ξανά, αλλά **μόνο** τους αναγκάσανε να μείνουν δυο βδομάδες άγρυπνοι: «Μόνο να κοιμηθούμε! Δεν υπάρχει πια ούτε συνείδηση, ούτε τιμή...» Κι επιπλέον τους έφερναν σε αντιπαράσταση με άλλους, που είχαν κιόλας υποταχτεί. Και σε σπρώχνανε κι αυτοί να «ομολογήσεις», να πεις ανοησίες. Ακόμα κι ο ίδιος ο ανακριτής (ο Αλεξέι Αλεξέγιεβιτς Νασέντκιν) έλεγε: «Το ξέρω, το ξέρω πως δεν έγινε τίποτε από αυτά! Αλλά μας τα ζητούν!»

Μια φορά, όταν τον κάλεσαν στον ανακριτή, ο Γιακουμπόβιτς βρήκε εκεί έναν καταβασανισμένο κρατούμενο. Ο ανακριτής γελάει: «Ο Μοϊσέι Ισάγιεβιτς Τεϊτελμπάουμ σας παρακαλεί να τον δεχτείτε στην αντισοβιετική οργάνωσή σας. Μιλήστε χωρίς έμενα ελεύθερα, εγώ θα φύγω». Έφυγε. Ο Τεϊτελμπάουμ τον ικετεύει πραγματικά: «Σύντροφε Γιακουμπόβιτς! Σας παρακαλώ, δεχτείτε με στο Ενιαίο Γραφείο σας των Μενσεβίκων! Με κατηγορούν πως "δωροδοκήθηκα από ξένες εταιρίες", με απειλούν με τουφεκισμό. Καλύτερα όμως να πεθάνω σαν αντίθετος στο καθεστώς, παρά σαν κοινός εγκληματίας!» (Μάλλον όμως του είχαν υποσχεθεί πως σαν «αντίθετο» θα του έδιναν χάρη. Και δεν γελάστηκε! Άρπαξε μια παιδαριώδη ποινή: πέντε χρόνια). Πόσο δύσκολα θα πρέπει να ήταν τα πράγματα στην Γκεπεού με τους μενσεβίκους, αφού αναγκάζονταν να μαζεύουν εθελοντές κατηγορουμένους!.. (Και ήταν σημαντικός ο ρόλος που περίμενε τον Τεϊτελμπάουμ! – σύνδεσμος με τους

μενσεβίκους του εξωτερικού και με τη Δεύτερη Διεθνή! Με βάση όμως τη συμφωνία που έκανε μαζί τους, έφαγε μόνο πέντε χρόνια, τίμια πράγματα). Με την έγκριση του ανακριτή, ο Γιακουμπόβιτς **δέχτηκε** τον Τεϊτελμπάουμ στο

Ενιαίο Γραφείο.

Λίγες μέρες πριν από τη δίκη, στο γραφείο του επικεφαλής ανακριτή Ντιμίτρι Ματβέγιεβιτς Ντιμίτριεφ έγινε η πρώτη ιδρυτική συνεδρίαση του Ενιαίου Γραφείου των Μενσεβίκων: για να συνεννοηθούν και για να καταλάβει ο καθένας καλύτερα τον ρόλο του. (Να πώς θα συνεδρίασε και η Κεντρική Επιτροπή του «Βιομηχανικού κόμματος»! Να **που** «κατόρθωσαν να συναντηθούν» οι κατηγορούμενοι, πράγμα για το οποίο απορούσε τόσο πολύ ο Κρυλένκο). Μα ειπώθηκαν τόσες ψευτιές, που δεν μπορούσαν να χωρέσουν στο κεφάλι τους, και έτσι οι μετέχοντες στη συνεδρίαση μπερδεύτηκαν, δεν μπόρεσαν να τα αφομοιώσουν όλα σε μια πρόβα και συγκεντρώθηκαν για δεύτερη φορά.

Με τι ψυχική κατάσταση παρουσιάστηκε ο Γιακουμπόβιτς στη δίκη; Ύστερα από όλα τα μαρτύρια που πέρασε, κι από όλα τα ψέματα που του έχωσαν στο κεφάλι, σκόπευε άραγε να δημιουργήσει στο δικαστήριο ένα σκάνδαλο με παγκόσμια απήχηση; Όμως:

1) Αυτό θα είναι χτύπημα στη ράχη της Σοβιετικής εξουσίας! Θα είναι απάρνηση του σκοπού όλης της ζωής του, του σκοπού για τον οποίο ζει ο Γιακουμπόβιτς, όλου του δρόμου που με τόσο μόχθο είχε διανύσει για να βγει από τον λανθασμένο μενσεβικισμό στον σωστό μπολσεβικισμό.

2) Ύστερα από ένα τεράστιο σκάνδαλο, δεν θα τον αφήσουν να πεθάνει, δεν θα τον τουφεκίσουν έτσι απλά, αλλά θα τον βασανίσουν πάλι, από εκδίκηση τούτη τη φορά, θα τον βασανίσουν μέχρι τρέλας, ενώ το σώμα του είναι ήδη καταταλαιπωρημένο από τα βασανιστήρια. Και που να βρει ηθικό στήριγμα γι' αυτά τα καινούργια βασανιστήρια; Από που να αντλήσει θάρρος;

(Έγραψα αυτά του τα επιχειρήματα ενώ αντηχούσε ακόμα στα αυτιά μου ο φλογερός ήχος των λόγων του – σπανιότατη περίπτωση που παίρνεις κάτι σαν «μεταθανάτια» εξήγηση από έναν από τους πρωταγωνιστές μιας τέτοιας δίκης. Και μου φαίνεται πως είναι το ίδιο πράγμα σαν να μας εξηγούσαν την αιτία της αινιγματικής τους υποταγής στο δικαστήριο ο Μπουχάριν ή ο Ρύκωφ: η ίδια ειλικρίνεια, η ίδια αφοσίωση στο κόμμα, η ίδια ανθρώπινη αδυναμία, η ίδια έλλειψη ηθικού στηρίγματος για αγώνα, γιατί δεν υπάρχει μια ξεχωριστή θέση).

Και στη δίκη ο Γιακουμπόβιτς όχι μόνο επανέλαβε υπάκουα όλα αυτά τα σταχτιά αναμασήματα της ψευτιάς, που ψηλότερά της δεν μπορούσε να φτάσει η φαντασία ούτε του Στάλιν, ούτε των πρακτόρων του, ούτε των εξαντλημένων κατηγορούμενων, αλλά έπαιξε με μπρίο τον ρόλο του,

όπως είχε υποσχεθή στον Κρυλένκο.

Η λεγόμενη Αντιπροσωπεία των Μενσεβίκων του Εξωτερικού (ουσιαστικά όλη η ηγεσία της Κεντρικής Επιτροπής τους) δημοσίευσε στο «Vorwärts»³²² ένα άρθρο στο οποίο τόνιζε ότι δεν έχει καμιά σχέση με τους κατηγορούμενους. Όλα αυτά, κατήγγελλε, ήταν μια αισχρή δικαστική κωμωδία, βασισμένη σε καταθέσεις προβοκατόρων και δυστυχημένων κατηγορούμενων, που τους είχαν εξαναγκάσει με την τρομοκρατία να παίξουν αυτό τον ρόλο. Η συντριπτική πλειονότητα των κατηγορουμένων είχε αποχωρήσει από το κόμμα πριν από δέκα χρόνια και περισσότερα, και δεν γύρισε ποτέ σ' αυτό. Τα ποσά που φιγουράρισαν στη δίκη ήταν εξωφρενικά σε βαθμό γελοιότητας – τόσα χρήματα δεν διέθετε ποτέ ολόκληρο το κόμμα των Μενσεβίκων.

Ο Κρυλένκο, αφού διάβασε το άρθρο δυνατά, παρακάλεσε τον Σβέρνικ να δώσει τον λόγο στους κατηγορούμενους (κι εδώ τραβάει ταυτόχρονα όλα τα νήματα, όπως και στη δίκη του Βιομηχανικού κόμματος). Και μίλησαν όλοι. Και όλοι υπερασπίσανε τις μεθόδους της Γκεπεού εναντίον της Κεντρικής Επιτροπής του Μενσεβίκων....

Τι θυμάται όμως τώρα ο Γιακουμπόβιτς γι' αυτή την «απάντησή» του, καθώς και για τον τελευταίο λόγο του; Ότι δεν μίλησε μόνο, όπως είχε υποσχεθεί στον Κρυλένκο, ότι δεν σηκώθηκε έτσι απλά, αλλά παρασύρθηκε κυριολεκτικά σαν άχυρο από έναν χείμαρρο αγανάκτησης και ευγλωττίας. Εναντίον τίνος αγανακτούσε; Αυτός που είχε γνωρίσει τα βασανιστήρια, που είχε ανοίξει τις φλέβες του, που κόντεψε να πεθάνει περισσότερο από μια φορά, αγανακτούσε ειλικρινά όχι κατά του εισαγγελέα! ούτε κατά της Γκεπεού! – όχι! αγανακτούσε κατά της Αντιπροσωπείας του Εξωτερικού!!! Να η ψυχολογική μεταστροφή! Έτσι καθώς ήταν καλά βολεμένοι (ακόμα και οι εμικρέδες, παρά τη φτώχεια και τις στερήσεις τους, ήταν φυσικά βολεμένοι σε σύγκριση με τη Λουμπιάνκα) αυτοί οι ασυνείδητοι, αυτοί οι αυτάρεσκοι, πώς μπορούσαν να μη λυπούνται **αυτούς** εδώ για τα μαρτύρια και τα βάσανά τους; Πώς μπόρεσαν να τους απαρνηθούν με τέτοιο θράσος και να αφήσουν αυτούς τους δυστυχημένους στο έλεος της μοίρας τους; (Η απάντηση ήταν πολύ εντυπωσιακή και οι οργανωτές της δίκης θριαμβολογούσαν).

Ακόμα και όταν τα αφηγούνταν αυτά, το 1967, ο Γιακουμπόβιτς έτρεμε από οργή κατά των μελών της Αντιπροσωπείας του Εξωτερικού, για την ανεντιμότητά τους, για την αποστασία τους, για την προδοσία τους απέναντι στη σοσιαλιστική επανάσταση, όπως τους κατηγορούσε ήδη από το 1917.

Τότε όμως δεν είχαμε ακόμα τα στενογραφημένα πρακτικά της δίκης. Τα βρήκα αργότερα και παραξενεύτηκα: η τόσο σωστή για κάθε λεπτομέρεια, για κάθε ημερομηνία και για κάθε όνομα μνήμη του Γιακουμπόβιτς τον πρόδωσε εδώ. Ενώ είπε στη δίκη πως η Αντιπροσωπεία του Εξωτερικού, κατ' εντολή της Δεύτερης Διεθνούς, **τους έδινε εντολές να κάνουν σαμποτάζ!** – τώρα δεν το θυμάται. Οι Μενσεβίκοι του εξωτερικού, στο άρθρο τους, δεν έδειξαν ούτε ασυνειδησία, ούτε ικανοποίηση, αλλά

έδειξαν πως ΛΥΠΟΥΝΤΑΝ πραγματικά τα δυστυχημένα θύματα της δίκης, τονίζοντας ταυτόχρονα πως οι κατηγορούμενοι είχαν πάψει από καιρό να είναι Μενσεβίκοι –όπως ήταν η αλήθεια. Γιατί θύμωσε λοιπόν τόσο επίμονα και ειλικρινά ο Γιακουμπόβιτς; Και πώς ήταν δυνατό οι Μενσεβίκοι του Εξωτερικού να ΜΗΝ αφήσουν τους κατηγορούμενους στο έλεος της μοίρας τους;

Μας αρέσει να θυμώνουμε με εκείνους που είναι αδύνατοι, που δεν μπορούν να απαντήσουν. Ο άνθρωπος το έχει μέσα του αυτό. Και τα επιχειρήματα σα να βγαίνουν αυτόματα από μέσα μας, λέγοντάς μας πως έχουμε δίκιο.

Ο Κρυλένκο όμως είπε στον κατηγορητήριο λόγο του πως ο Γιακουμπόβιτς είναι φανατικός οπαδός των αντεπαναστατικών ιδεών και γι' αυτό ζήτησε να τον στείλουν στο εκτελεστικό απόσπασμα!

Κι ο Γιακουμπόβιτς δεν ένωσε μόνο εκείνη τη μέρα δάκρυα ευγνωμοσύνης να τρέχουν από τα μάτια του, αλλά ακόμα και σήμερα, αφού πέρασε από ένα σωρό στρατόπεδα και απομονωτήρια, ακόμα και σήμερα ευγνωμονεί τον Κρυλένκο, γιατί εκείνος δεν τον ταπείνωσε, δεν τον προσέβαλε, δεν τον ειρωνεύτηκε όταν καθόταν στο εδώλιο, αλλά τον χαρακτήρισε σωστά **φανατικό** (μ' όλο που ήταν φανατικός μιας αντίθετης ιδεολογίας) και ζήτησε γι' αυτόν έναν απλό, ευγενικό τουφεκισμό, που θα έβαζε τέλος σε όλα του τα βάσανα! Ο ίδιος ο Γιακουμπόβιτς συμφώνησε στην τελευταία ομιλία του: τα εγκλήματα που ομολόγησα (δίνει μεγάλη σημασία σ' αυτή την πετυχημένη έκφραση «που ομολόγησα». Ο άνθρωπος που καταλαβαίνει λοιπόν πρέπει να συμπεράνει: και **όχι εκείνα που διέπραξα!**) είναι άξια της εσχάτης των ποινών – δεν ζητώ επιείκεια! Δεν ζητώ να μου χαρίσετε τη ζωή! (Ο Γκρόμαν δίπλα του, στο εδώλιο, ταραχτήκε: «Τρελαθήκατε! Δεν έχετε το δικαίωμα να το λέτε αυτό μπροστά στους συντρόφους σας!»)

Δεν είναι λοιπόν εύρημα για την εισαγγελία;

Δεν εξηγούνται έτσι οι δίκες του 1936 – 38;

Μήπως αυτή η δίκη άνοιξε τα μάτια του Στάλιν και του έδωσε την πεποίθηση πως θα καταφέρει να χλώση μέσα για τα καλά τους κυριότερους φλύαρους εχθρούς του και να οργανώσει περίφημα μ' αυτούς μια παράσταση σαν ετούτη;

Λυπήσου με, συγκαταβατικέ μου αναγνώστη! Η πένα μου έγραφε ως τώρα χωρίς να τρέμη, η καρδιά μου δεν σφιγγόταν και προχωρούσαμε αμέριμνα, γιατί όλα αυτά τα 15 χρόνια βρισκόμαστε κάτω από τη σίγουρη προστασία τότε της νόμιμης επαναστατικότητας, και τότε της επαναστατικής νομιμότητας. Από εδώ και πέρα όμως θα πονέσουμε: όπως θα θυμάται ο αναγνώστης, μας έχουν εξηγήσει πάμπολλες φορές,

αρχίζοντας από τον Χρυστσώφ, πως «από το 1934 περίπου άρχισε η παραβίαση των λενινιστικών κανόνων της νομιμότητας».

Πώς κατακυλώσαμε λοιπόν σ' αυτή την άβυσσο της παρανομίας; Πώς χωθήκαμε σ' αυτό τον πικρό χείμαρρο;

Είναι αλήθεια πως, από τη διασημότητα των ονομάτων των κατηγορουμένων, **αυτές** οι δίκες, αυτές που θα επακολουθήσουν, προσελκύσανε τα μάτια όλου του κόσμου. Δεν έπαψαν ποτέ να τραβούν την προσοχή, οι εφημερίδες έγραφαν γι' αυτές, τις σχολιάζαν. Και θα συνεχίσουν να τις σχολιάζουν. Όσο για μας, μας αρκεί να αγγίξουμε λιγάκι τα **αίνιγματά** τους.

Μια επιφύλαξη, αν και δεν είναι σημαντική: τα στενογραφημένα πρακτικά που δημοσιεύθηκαν δεν συμπίπτουν εντελώς με εκείνα που ειπώθηκαν στις δίκες. Ένας συγγραφέας, που είχε άδεια εισόδου μαζί με το ξεδιαλεγμένο κοινό, κράτησε πρόχειρες σημειώσεις και βεβαιώθηκε αργότερα πως δεν συμπίπτανε με τα πρακτικά. Όλοι οι δημοσιογράφοι παρατήρησαν επίσης το περιστατικό με τον Κρεστίνσκι, όταν χρειάστηκε να διακοπή για λίγο η δίκη, για να επαναφέρουν στην κανονική τους τροχιά τις κατά παραγγελία καταθέσεις. (Να πώς τα φαντάζομαι εγώ τα πράγματα: πριν από τη δίκη συντάσσεται μια κατάσταση επιδιορθώσεως βλαβών: πρώτη στήλη – όνομα κατηγορουμένου· δεύτερη στήλη – ποια μέθοδος πρέπει να εφαρμοστεί στο διάλειμμα, αν ο κατηγορούμενος ξεφύγει από το κείμενό του στη διάρκεια της δίκης· τρίτη στήλη – όνομα του πράκτορα της Τσε – Κα που είναι υπεύθυνος για την εφαρμογή αυτής της μεθόδου. Έτσι, αν ο Κρεστίνσκι μπερδευτεί ξαφνικά, είναι γνωστό ποιος θα τρέξει κοντά του και τι θα κάνει).

Αλλά οι ανακρίβειες των πρακτικών δεν αλλάζουν, ούτε εξηγούν την εικόνα. Ο κόσμος παρακολούθησε με κατάπληξη τρία έργα στη σειρά, τρεις μεγάλες κι ακριβές παραστάσεις, όπου μεγάλοι ηγέτες του ατρόμητου Κομμουνιστικού κόμματος, που είχε συγκλονίσει και τρομοκρατήσει όλο τον κόσμο, παρουσιάζονται τώρα σαν αποδιοπομπαίοι και υπάκουοι τράγοι και βελάζουν τα πάντα, λένε ό,τι τους έχουν διατάξει, κατηγορώντας και ταπεινώνοντας με δουλοπρέπεια τον εαυτό τους, αρνούμενοι τις πεποιθήσεις τους και ομολογώντας εγκλήματα που δεν ήταν ποτέ δυνατό να διαπράξουν.

Η ιστορία, που τίποτα δεν ξεχνάει, δεν είχε ξαναδεί ποτέ κάτι τέτοιο. Η αντίθεση ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακή ύστερα από την πρόσφατη δίκη του Δημητρώφ στη Λειψία: σαν βρυχώμενο λεοντάρι απαντούσε ο Δημητρώφ στους Ναζί δικαστές του, ενώ οι σύντροφοί του από τον ίδιο αλύγιστο λόχο, που μπροστά του έτρεμε όλος ο κόσμος, και μάλιστα οι πιο μεγάλοι από αυτούς, η λεγόμενη «φρουρά του Λένιν», παρουσιάζονται τώρα μπροστά στο δικαστήριο μουσκεμένοι με τα ίδια τους τα ούρα.

Και μ' όλο που από τότε πολλά πράγματα έχουν διευκρινισθεί (και με ιδιαίτερη επιτυχία από τον Άρθουρ Κάισλερ), το **αίνιγμα** εξακολουθεί να παραμένει.

Έγραψαν για ένα βότανο του Θιβέτ που εκμηδενίζει τη θέληση, έγραψαν για χρήση υπνωτισμού. Αν θέλουμε να βρούμε μια εξήγηση, δεν πρέπει να τα απορρίψουμε όλα αυτά: αν υπήρχαν τέτοια μέσα στα χέρια της Νι-Κα-Βε-Ντε, δεν καταλαβαίνουμε ΠΟΙΟΙ ΗΘΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ θα μπορούσαν να τους εμποδίσουν να τα χρησιμοποιήσουν. Γιατί τάχα να μη εξασθενίσουν ή να μη θολώσουν τη θέληση; Είναι γνωστό πως στη δεκαετία του 1920 – 30 μεγάλοι υπνωτιστές εγκαταλείπανε τη θεατρική τους δραστηριότητα και έμπαιναν στην υπηρεσία της Γκεπεού. Είναι επίσης διαπιστωμένο πως στην ίδια δεκαετία υπήρχε στη Νι-Κα-Βε-Ντε μια σχολή υπνωτιστών. Η γυναίκα του Κάμενεφ εξασφάλισε ένα επισκεπτήριο με τον άντρα της ακριβώς πριν από τη δίκη και τον βρήκε ψυχικά διαλυμένο, σαν να μην ήταν ο ίδιος άνθρωπος. (Πρόλαβε και το διηγήθηκε πριν συλληφθή η ίδια).

Μα γιατί δεν μπόρεσαν να λυγίσουν τον Παλτσίνσκι ή τον Χρένικωφ ούτε με το βότανο του Θιβέτ, ούτε με τον υπνωτισμό;

Πρέπει λοιπόν να βρούμε μια ανώτερη, ψυχολογική εξήγηση, αν θέλουμε να βγούμε από το αδιέξοδο. Εκείνο που προκαλεί κατάπληξη είναι κυρίως το γεγονός πως όλοι αυτοί είναι παλιοί επαναστάτες, που δεν λύγισαν στα τσαρικά μπουντρούμια, πως είναι ατσαλωμένοι, ψημένοι, σκληροτράχηλοι κλπ. αγωνιστές. Μα εδώ υπάρχει ένα λάθος πολύ απλό. Αυτοί **δεν** ήταν πια οι **ίδιοι** παλιοί επαναστάτες, αυτή τη δόξα την είχαν υφαρπάξει – από κληρονομιά ή από γειτονία – από τους ναρόντνικους, τους Εσέρους και τους αναρχικούς. **Εκείνοι** οι βομβιστές και οι συνωμότες είχαν γνωρίσει τα κάτεργα, είχαν γνωρίσει τις **βαρύτερες ποινές**, αλλά την **πραγματική**, αδυσώπητη **ανάκριση** δεν την είχαν δει ούτε **εκείνοι** στα μάτια τους (γιατί τέτοιες ανακρίσεις δεν γίνονταν στη Ρωσία). **Αυτοί** εδώ όμως δεν ήξεραν ούτε τις ανακρίσεις, ούτε τις βαρύτερες ποινές. Στους μπολσεβίκους δεν έτυχε ποτέ ούτε κανένα ειδικό «μπουντρούμι», ούτε καμιά Σαχαλίνη, ούτε κανένα φοβερό κάτεργο στη Γιακουτία. Για τον Τζερζίνσκι είναι γνωστό πως η μοίρα του ήταν η βαρύτερη από όλους τους άλλους, πως πέρασε όλη του τη ζωή από φυλακή σε φυλακή. Αλλά, με τα δικά μας τα μέτρα, έκανε ένα **κανονικό δεκάρικο**, δηλαδή ποινή δέκα χρόνων, όπως οποιοσδήποτε κολχόζνικος στην εποχή μας. Είναι αλήθεια πως μέσα σ' εκείνο το δεκάρικο ήταν και τρία χρόνια σε κεντρικά κάτεργα – μα ούτε κι αυτό είναι κάτι πρωτάκουστο.

Οι ηγέτες του κόμματος που μας παρουσίασαν στις δίκες του 1936 – 38 είχαν στο επαναστατικό τους παρελθόν σύντομες και ήπιες φυλακίσεις και βραχυχρόνιες εξορίες, τα βαριά κάτεργα όμως δεν τα είχαν δει ούτε από μακριά. Ο Μπουχάριν είχε συλληφθεί πολλές φορές, μα όλα αυτά ήταν αστείες υποθέσεις, αφού, όπως φαίνεται, ποτέ δεν έμεινε στη φυλακή ούτε ένα χρόνο συνέχεια, και πέρασε και λίγο καιρό εκτοπισμένος κοντά στη λίμνη Ονέγκα³²³. Ο Κάμενεφ, για τη μακρόχρονη προπαγανδιστική του δουλειά και τις περιοδείες του σε όλες τις πόλεις της Ρωσίας, έμεινε δυο χρόνια στη φυλακή κι άλλον ενάμιση χρόνο στην εξορία. Σε μας, ακόμα και στα δεκαεξάχρονα παλικάράκια φόρτωναν αμέσως ΠΕΝΤΕ χρόνια. Ο Ζηνόβιεφ, είναι αστείο να το πει κανείς, ΔΕΝ ΕΜΕΙΝΕ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ ΟΥΤΕ ΤΡΕΙΣ ΜΗΝΕΣ! Και δεν είχε ΟΥΤΕ ΜΙΑ ΚΑΤΑΔΙΚΗ! Σε σύγκριση με τους απλούς ιθαγενείς του Αρχιπελάγους μας, όλοι αυτοί είναι **βρέφη**, που δεν

έχουν γνωρίσει τη φυλακή. Ο Ρύκωφ και ο Ι. Ν. Σμυρνώφ πιάστηκαν από μερικές φορές, έμειναν μέσα από πέντε περίπου χρόνια, μα περνούσαν πολύ εύκολα τις φυλακίσεις τους, και από τις εξορίες τους ή δραπέτευαν χωρίς καμιά δυσκολία, ή απολύονταν με αμνηστία. Πριν μπουν στη Λουμπιάνκα, δεν φαντάζονταν καν πως είναι μια πραγματική φυλακή, ή η τανάλια μιας άδικης ανάκρισης. (Δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέσουμε πως αν ο Τρότσκυ πιανόταν σ' αυτή την τανάλια, θα φερνόταν λιγότερο ταπεινωτικά κι ο σκελετός του ηθικού του θα αποδειχνόταν πιο γερός: δεν δόθηκε όμως ευκαιρία να αποδειχτεί αυτό. Και ο Τρότσκυ γνώρισε μόνο ήπιες φυλακές, καμιά σοβαρή ανάκριση και μόνο δυο χρόνια εξορία στο Ουστ – Κουτ. Ο τρόμος που ενέπνεε ο Τρότσκυ πρόεδρος του Επαναστατικού στρατιωτικού συμβουλίου δεν του είχε στοιχίσει ακριβά και δεν είναι δείγμα πραγματικής σταθερότητας: ένας άνθρωπος που διέταξε να τουφεκιστούν πολλοί, μπορεί κάλλιστα να καταρρεύσει στην ιδέα του δικού του θανάτου! Η σταθερότητα στην πρώτη περίπτωση δεν συνεπάγεται σταθερότητα και στη δεύτερη). Ο Ράντεκ ήταν προβοκάτορας (και δεν ήταν ο μοναδικός σ' αυτές τις τρεις δίκες!) Όσο για τον Γιάγκοντα, αυτός ήταν εγκληματίας με πατέντα.

(Αυτός ο δολοφόνος εκατομμυρίων δεν μπορούσε να φανταστή πως ο Μεγάλος Δολοφόνος, ο αρχηγός του, δεν θα έβρισκε την τελευταία στιγμή ένα αίσθημα αλληλεγγύης στην καρδιά του. Σαν να ήταν παρών ο Στάλιν **εκεί**, στην αίθουσα του δικαστηρίου, ο Γιάγκοντα, με επίμονη σιγουριά, ζήτησε έλεος άμεσα από αυτόν: «Απευθύνομαι σε Σας! Έχτισα **για Σας** δυο μεγάλες διώρυγες!...» Και κάποιος που βρισκόταν εκεί, διηγείται πως εκείνη τη στιγμή πίσω από ένα παράθυρο, στο ύψος του εξώστη της αίθουσας, ένα σπύρτο άναψε στο μισοσκόταδο και στο φως του φάνηκε η σκιά μιας πίπας. Όποιος έχει πάει στο Μπαχτσέ – σεράι, θυμάται ίσως τούτο το ανατολίτικο κόλπο: στην αίθουσα συνεδριάσεων του Κρατικού συμβουλίου, στο ύψος του εξώστη, βρίσκονται παράθυρα σκεπασμένα με φύλλα λαμαρίνας γεμάτα μικρές τρυπίτσες, και πίσω από αυτά τα παράθυρα μια σκοτεινή γαλαρία. Από την αίθουσα είναι αδύνατο να μαντέψεις αν βρίσκεται κανείς εκεί ή όχι. Ο Χαν είναι αθέατος και το συμβούλιο συνεδριάζει πάντα σαν αυτός να είναι παρών. Έχοντας υπόψη τον τυπικά ανατολίτικο χαρακτήρα του Στάλιν, είμαι σίγουρος πως παρακολουθούσε τις κωμωδίες που παίζονταν στην Οκτωβριανή αίθουσα. Μου είναι αδύνατο να πιστέψω πως θα αρνιόταν στον εαυτό του ένα τέτοιο θέαμα, μια τέτοια απόλαυση).

Μα όλη μας η απορία οφείλεται στην πίστη μας πως αυτοί οι άνθρωποι δεν ήταν συνηθισμένοι. Όταν πρόκειται για συνηθισμένες δίκες συνηθισμένων πολιτών, δεν μας απασχολεί το αίνιγμα: γιατί είπαν τόσα πολλά εναντίον του εαυτού τους και εναντίον των άλλων; Αυτό το δεχόμαστε σαν κάτι ευνόητο: ο άνθρωπος είναι αδύνατος, ο άνθρωπος υποχωρεί. Όμως τους Μπουχάριν, τους Ζηνόβιεφ, τους Κάμενεφ, τους Πιατακώφ, τους Ι. Ν. Σμυρνώφ, τους θεωρούμε από πριν υπεράνθρωπους, και σ' αυτό βασίζεται ουσιαστικά η απορία μας.

Είναι αλήθεια πως οι σκηνοθέτες αυτής της παράστασης, για να επιλέξουν τους εκτελεστές της, δυσκολεύονταν περισσότερο από όσο στις

παλιότερες δίκες των μηχανικών: εκεί ξεδιάλεξαν από σαράντα βαρέλια, ενώ εδώ ο θιάσος ήταν μικρός, τους πρωταγωνιστές του τους ήξεραν όλοι και το κοινό ήθελε να παίξουν οπωσδήποτε αυτοί.

Ωστόσο και πάλι έγινε κάποια επιλογή! Οι πιο διορατικοί και αποφασιστικοί από τους καταδικασμένους σε εξόντωση δεν άφησαν να τους πιάσουν, αλλά αυτοκτόνησαν πριν συλληφθούν (Σκρίπνικ, Τόμσκι, Γκαμάρνικ). Αυτοί που άφησαν να τους πιάσουν ήταν εκείνοι που **ήθελαν να ζήσουν**. Και όποιον θέλει να ζήσει τον κάνει ό,τι θέλεις!... Και από αυτούς όμως ορισμένοι φέρθηκαν κάπως διαφορετικά στην ανάκριση, συνήλθαν, πεισμάτωσαν, και χάθηκαν στα βουβά, τουλάχιστο όμως δεν ατιμάστηκαν. Γιατί για ποιο άλλο λόγο δεν παρουσίασαν σε δημόσιες δίκες τον Ρουντζουτάκ, τον Ποστίσεφ, τον Γιενουκίτζε, τον Τσουμπάρ, τον Κοσιόρ, ακόμα και τον ίδιο τον Κρυλένκο, μ' όλο που τα ονόματά τους θα στόλιζαν πολύ αυτές τις δίκες;

Παρουσίασαν τους πιο βολικούς! Άρα έγινε κάποια επιλογή. Η δυνατότητα επιλογής ήταν περιορισμένη, αλλά ο μουστακαλής Σκηνοθέτης τούς ήξερε όλους πολύ καλά. Ήξερε γενικά πως είχαν **δυνατό χαρακτήρα** και ήξερε καλά τις αδυναμίες του καθενός. Και σ' αυτό ακριβώς βασιζόταν η σκοτεινή του υπεροχή, το κυριότερο ψυχικό του γνώρισμα και η επιτυχία της ζωής του: να διακρίνει τις αδυναμίες των ανθρώπων στο κατώτερο επίπεδο της ζωής.

Και εκείνον που τώρα, από την απόσταση του χρόνου, τον βλέπουμε το ανώτερο και το πιο φωτεινό μυαλό από όλους αυτούς τους ατιμασμένους και τουφεκισμένους ηγέτες (είναι φανερό πως σ' αυτόν ο Καίσιερ αφιέρωσε την εξαιρετική μελέτη του), τον Ν. Ι. Μπουχάριν, κι αυτόν ακόμα ο Στάλιν τον έβλεπε στο κατώτερο επίπεδο, εκεί όπου ο άνθρωπος ενώνεται με το χώμα, τον ήξερε κατά βάθος, τον κρατούσε αδιάκοπα σ' ένα θανάσιμο εναγκαλισμό και μάλιστα έπαιζε μαζί του σαν τη γάτα με το ποντίκι, αφήνοντάς τον επίτηδες πότε – πότε να του ξεφεύγει λιγάκι. Ο Μπουχάριν συνέταξε ως την τελευταία του λέξη όλο το τωρινό ισχύον (στην πραγματικότητα μη ισχύον) Σύνταγμά μας, που τόσο ωραία ηχεί στο αυτί, όταν το διαβάζουμε. Πετούσε λοιπόν ελεύθερα, ψηλά στα σύννεφα, πιστεύοντας πως είχε νικήσει στο παιχνίδι τον Κόμπα³²⁴: πως του σερβίρισε ένα Σύνταγμα, που θα τον ανάγκαζε να μαλακώσει τη δικτατορία του. Μα ο ίδιος βρισκόταν κιάλας στο στόμα του λύκου.

Ο Μπουχάριν δεν αγαπούσε τον Κάμενεφ και τον Ζηνόβιεφ, και όταν τους δικάζαν για πρώτη φορά, έπειτα από τη δολοφονία του Κύρωφ, είπε σε κάποιους φίλους του: «Ε λοιπόν; Τέτοιοι άνθρωποι είναι. Δεν μπορεί, κάτι θα έκαναν...» (Κλασική έκφραση του απλού ανθρώπου εκείνης της εποχής: «Δεν μπορεί, κάτι θα έκαναν... Στη χώρα μας κανέναν δεν βάζουν μέσα για ψύλλου πήδημα». Αυτά έλεγε το 1935 ο πρώτος θεωρητικός του κόμματος!...). Τον καιρό της δεύτερης δίκης των Κάμενεφ – Ζηνόβιεφ, το καλοκαίρι του 1936, ο Μπουχάριν βρισκόταν στο Τιανσάν, όπου είχε πάει για κυνήγι, και δεν έμαθε τίποτα. Όταν κατέβηκε από τα βουνά στο Φρούντζε, διάβασε την καταδίκη τους σε θάνατο και τα άρθρα των εφημερίδων, όπου φαινόταν ότι αυτοί οι δυο είχαν κάνει συντριπτικές

καταθέσεις εναντίον του. Μήπως έσπευσε τότε να σταματήσει την αιματοχυσία; Μήπως απευθύνθηκε στο κόμμα ζητώντας να σταματήσουν αυτά τα τερατώδη πράγματα; Όχι, έστειλε απλώς ένα τηλεγράφημα στον Κόμπα ζητώντας να ανασταλεί η εκτέλεση του Κάμενεφ και του Ζηνόβιεφ για... να μπορέσει να έρθει ο ίδιος σε αντιπαράσταση μαζί τους και να δικαιολογηθεί.

Πολύ αργά! Στον Κόμπα ήταν αρκετά τα πρακτικά της δίκης, τι τις ήθελε τις αντιπαραστάσεις;

Πάντως άργησαν πολύ να συλλάβουν τον Μπουχάριν. Τον απομάκρυναν από την «Ισβέστια», από κάθε δραστηριότητα, από κάθε θέση στο κόμμα και έζησε έξι μήνες στο διαμέρισμά του στο Κρεμλίνο, στο ανάκτορο «Ποτέσνυ» του Μεγάλου Πέτρου, σαν να βρισκόταν σε φυλακή. (Πήγε ωστόσο στη «ντάτσα» του (εξοχική έπαυλη) το φθινόπωρο και οι σκοποί του Κρεμλίνου τον χαιρετούσαν σαν να μη συνέβαινε τίποτα). Κανείς πια δεν πήγαινε να τον δει, ούτε κανείς τον έπαιρνε στο τηλέφωνο. Και όλους αυτούς τους μήνες έγραφε ατέλειωτα γράμματα: «Αγαπητέ Κόμπα!... Αγαπητέ Κόμπα!... Αγαπητέ Κόμπα!...» Αλλά δεν πήρε ούτε μια απάντηση.

Προσπαθούσε ακόμα να βρει μιαν εγκάρδια επαφή με τον Στάλιν!

Μα ο **αγαπητός Κόμπα**, με μισόκλειστα μάτια, έκανε κιόλας πρόβες... Ο Κόμπα συνήθιζε από χρόνια να κάνει πρόβες στους διάφορους ρόλους και ήξερε πως ο Μπουχάρτσκικ του θα έπαιζε θαυμάσια τον δικό του ρόλο. Ο Μπουχάριν είχε ήδη απαρνηθεί τους φυλακισμένους ή εξόριστους μαθητές του και τους οπαδούς του (που άλλωστε ήταν ελάχιστοι), και είχε ανεχτή την εξόντωσή τους³²⁵. Είχε ανεχτεί τη συντριβή και τον διασυρμό των αντιλήψεών του πριν ακόμα έλθουν στο φως, πριν ολοκληρωθούν. Και τώρα, ενώ ήταν ακόμα αρχισυντάκτης της «Ισβέστια» και μέλος του Πολιτικού Γραφείου, ανέχτηκε σαν νόμιμη τιμωρία την εκτέλεση του Κάμενεφ και του Ζηνόβιεφ. Δεν αγανάκτησε: ούτε μια φωνή, ούτε καν ένας ψίθυρος. Όλα αυτά αποτελούσαν θαυμάσιες δοκιμές για τον ρόλο του!

Αλλά και πριν από πολύ καιρό, ακόμα όταν ο Στάλιν απειλούσε πως θα τον διαγράψει από το κόμμα (όλους τους απειλούσε κατά καιρούς!) ο Μπουχάριν (όπως και όλοι τους) είχε απαρνηθή τις απόψεις του, μόνο και μόνο για να παραμείνει στο κόμμα! Κι αυτό ήταν επίσης μια πρόβα για τον ρόλο του! Αφού όλοι αυτοί φέρνονταν έτσι όταν ήταν ελεύθεροι, όταν βρίσκονταν ακόμα στο αποκορύφωμα των τιμών και της εξουσίας, αυτό σήμαινε πως όταν το κορμί τους, η τροφή και ο ύπνος τους θα βρίσκονταν στα χέρια του υποβολέα της Λουμπιάνκας, σίγουρα θα μάθαιναν στην εντέλεια το κείμενο του δράματος.

Ποιος ήταν ο μεγαλύτερος φόβος του Μπουχάριν αυτούς τους μήνες που προηγήθηκαν από τη σύλληψή του; Είναι εξακριβωμένα γνωστό: ο φόβος μήπως τον διαγράψουν από το κόμμα! Αυτή ήταν η ευαίσθητη χορδή του (όλων τους!) και την εκμεταλλεύονταν περίφημα ο αγαπητός Κόμπα από τότε που είχε γίνει ο ίδιος το Κόμμα. Ο Μπουχάριν (όλοι τους!) δεν είχε

δική του ΞΕΧΩΡΙΣΤΗ ΑΠΟΨΗ, όλοι τους δεν είχαν δική τους πραγματικά αντιπολιτευτική ιδεολογία, που θα τους επέτρεπε να αποτελέσουν μια ξεχωριστή, σταθερή ομάδα. Ο Στάλιν τους ανακήρυξε αντιπολίτευση, πριν γίνουν στην πραγματικότητα, και μ' αυτό τον τρόπο τους στέρησε από κάθε δύναμη. Και όλες τους οι προσπάθειες απέβλεπαν στο να κρατηθούν στο κόμμα! Και ταυτόχρονα στο να μη βλάψουν το κόμμα!

Πάρα πολλά ήταν απαραίτητα για να γίνουν ανεξάρτητοι!

Ο Μπουχάριν προοριζόταν ουσιαστικά για τον πρώτο ρόλο. Και τίποτα δεν έπρεπε να περικοπή ή να πασαλειφθεί στην εργασία που έκανε πάνω του ο Σκηνοθέτης, στη δουλειά του χρόνου, και ιδιαίτερα στην αφομοίωση του ρόλου του από αυτόν τον ίδιο. Η αποστολή του στην Ευρώπη, τον προηγούμενο χειμώνα, για να ψάξει να βρει τα χειρόγραφα του Μαρξ, όχι μόνο υπαγορευόταν από την εξωτερική ανάγκη να πλεχτεί ένα δίχτυ κατηγοριών με βάση τις σχέσεις που θα δημιουργούσε εκεί, αλλά και η άσκοπη ελευθερία της ζωής του περιοδεύοντος καλλιτέχνη προκαθόριζε ακόμα πιο αμείλικτα την επιστροφή του στην κυριότερη σκηνή. Και τώρα, κάτω από τα σύννεφα των μαύρων κατηγοριών, η μακροχρόνια, ατέλειωτη μη σύλληψη, η εξαντλητική αγωνία του περιορισμού του μέσα στο ίδιο του το σπίτι, όλα αυτά συντρίβανε τη θέληση του θύματος καλύτερα από την άμεση πίεση στη Λουμπιάνκα. (Άλλωστε και η Λουμπιάνκα δεν θα φύγει, ο Μπουχάριν θα μείνει κι εκεί ένα χρόνο).

Ο Καγκάνοβιτς κάλεσε μια μέρα τον Μπουχάριν και, μπροστά σε σημαίνοντες παράγοντες της Τσε – Κα, τον έφερε σε αντιπαράσταση με τον Σοκόλνικωφ. Εκείνος κατέθεσε για το «παράλληλο Δεξιό Κέντρο» (δηλαδή παράλληλο προς το τροτσκιστικό) και για την παράνομη δραστηριότητα του Μπουχάριν. Ο Καγκάνοβιτς έκανε την ανάκριση με μεγάλη επιμονή, κι έπειτα διέταξε να πάρουν τον Σοκόλνικωφ και είπε φιλικά στον Μπουχάριν: «Όλο ψέματα λέει, ο μασκαράς!»

Οι εφημερίδες συνέχιζαν όμως να δημοσιεύουν άρθρα για την αγανάκτηση των μαζών. Ο Μπουχάριν τηλεφωνούσε στην Κεντρική Επιτροπή. Ο Μπουχάριν έγραφε γράμματα: «Αγαπητέ Κόμμα!...», παρακαλώντας τον να τον απαλλάξουν δημόσια από αυτές τις κατηγορίες. Τότε δημοσιεύθηκε μια αόριστη δήλωση της εισαγγελίας: «για την κατηγορία κατά του Μπουχάριν δεν βρέθηκαν αντικειμενικές αποδείξεις».

Ο Ράντεκ του τηλεφώνησε το φθινόπωρο ζητώντας του να συναντηθεί μαζί του. Ο Μπουχάριν δεν ήθελε: είμαστε και οι δυο κατηγορούμενοι, γιατί να κινήσουμε και άλλες υποψίες; Αλλά οι ντάτσες τους της «Ισβέστια» ήταν δίπλα και κάποιο βράδυ ο Ράντεκ πήγε και τον βρήκε: «Ό,τι και να πω αργότερα, να ξέρεις πως δεν είμαι ένοχος σε τίποτα. Άλλωστε, εσύ θα γλυτώσεις: δεν είχες καμιά σχέση με τους τροτσκιστές».

Κι ο Μπουχάριν πίστευε πως θα γλύτωνε, πως δεν θα τον διαγράφανε από το κόμμα – αυτό θα ήταν τερατώδες! Πραγματικά, έβλεπε πάντα με κακό μάτι τους τροτσκιστές: είχαν θέσει τον εαυτό τους εκτός κόμματος, και να ποια ήταν το αποτέλεσμα! Εκείνο που χρειάζεται είναι να είμαστε

πάντα ενωμένοι, κι αν κάνουμε σφάλματα, να τα κάνουμε όλοι μαζί.

Στην παρέλαση του Νοεμβρίου (στον αποχαιρετισμό του με την Κόκκινη πλατεία) πήγε με τη γυναίκα του στην εξέδρα των προσκεκλημένων δείχνοντας τη δημοσιογραφική του ταυτότητα. Ξαφνικά τους πλησιάζει ένας οπλισμένος φαντάρος του Κόκκινου Στρατού. Η καρδιά του κόντεψε να σταματήσει –εδώ; μια τέτοια στιγμή;... Όχι, ο φαντάρος τον χαιρετάει με το χέρι στο πηλήκιο: «Ο σύντροφος Στάλιν απορεί, γιατί βρίσκεστε εδώ; Σας παρακαλεί να καταλάβετε τη θέση σας στο Μαυσωλείο».

Έτσι τον έριχναν συνέχεια από το ζεστό στο κρύο όλο εκείνο τον μισό χρόνο. Στις 5 Δεκεμβρίου εγκρίθηκε με ενθουσιασμό το Σύνταγμα του Μπουχάριν και βαφτίστηκε για πάντα σταλινικό. Τον Δεκέμβριο, στην ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής, παρουσιάσανε τον Πιατακώφ, με σπασμένα δόντια, πραγματική σκιά του εαυτού του. Πίσω από την πλάτη του στέκονταν δυο αμίλητοι πράκτορες της Τσε – Κα (άνθρωποι του Γιάγκοντα, αφού κι ο Γιάγκοντα περνούσε κι αυτός από έλεγχο και ετοιμαζόταν για τον ρόλο του). Ο Πιατακώφ έκανε αηδέστατες καταθέσεις εναντίον του Μπουχάριν και του Ρύκωφ, που καθόταν εκεί, ανάμεσα στους ηγέτες. Ο Ορτζονικίτζε έφερε την παλάμη του κοντά στο αυτί (δεν άκουγε καλά): «Πέστε μας, αυτές τις καταθέσεις τις κάνετε με τη θέλησή σας; (Σημείωση! Έφαγε κι ο Ορτζονικίτζε μια σφαίρα). «Εντελώς με τη θέλησή μου», είπε ο Πιατακώφ, που με δυσκολία στεκόταν στα πόδια του. Και στο διάλειμμα ο Ρύκωφ είπε στον Μπουχάριν: «Ο Τόμσκι είχε θέληση, το κατάλαβε από τον Αύγουστο και σκοτώθηκε. Ενώ εμείς οι δυο μείναμε ζωντανοί, οι βλάκες ».

Αγορεύσανε έπειτα οργισμένοι και εκτοξεύοντας κεραυνούς ο Καγκάνοβιτς (ήθελε τόσο να πιστέψει την αθωότητα του Μπουχάρτσικ! – μα δεν γινόταν...) και ο Μόλοτωφ. Αλλά ο Στάλιν, τι μεγάλη καρδιά! τι ευγνωμοσύνη! «Παρ' όλα αυτά θεωρώ πως η ενοχή του Μπουχάριν δεν αποδείχτηκε. Ο Ρύκωφ μπορεί να είναι ένοχος, αλλά όχι ο Μπουχάριν». (Δηλαδή κάποιος, παρά την επιθυμία του Στάλιν, μάζευε κατηγορίες εναντίον του Μπουχάριν!)

Από το ζεστό στο κρύο. Έτσι σπάει η θέληση. Έτσι μπαίνει κανείς, σιγά – σιγά, στον ρόλο του καταραμένου ήρωα.

Άρχισαν τότε να του πηγαίνουν συστηματικά στο σπίτι πρωτόκολλα ανακρίσεων: των πρώην μαθητών του Ινστιτούτου Κόκκινης Καθηγεσίας, του Ράντεκ κι όλων των άλλων, και όλα αυτά έδιναν συντριπτικές αποδείξεις για τη μαύρη προδοσία του Μπουχάριν. Του τα πήγαιναν σπίτι όχι σαν σε κατηγορούμενο, όχι, καθόλου! – αλλά σαν σε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής, μόνο για ενημέρωση...

Και κάθε φορά που λάβαινε καινούργια πρωτόκολλα, ο Μπουχάριν έλεγε στη γυναίκα του, που ήταν είκοσι δυο χρονών και μόλις εκείνη την άνοιξη του είχε γεννήσει ένα γιο: «Διάβασε εσύ, εγώ δεν μπορώ!» κι εκείνος έχωνε το κεφάλι του κάτω από το μαξιλάρι. Δυο περίστροφα είχε στο σπίτι του (και ο Στάλιν του έδωσε όλο τον καιρό!) μα δεν αυτοκτόνησε.

Μήπως δεν είχε μπει στον ρόλο του;

Έγινε άλλη μια δημόσια δίκη, και τουφεκίστηκε άλλη μια μικρή φουρνιά... Και τον Μπουχάριν τον άφηναν, τον Μπουχάριν δεν τον έπιαναν...

Στις αρχές Φεβρουαρίου του 1937 ο Μπουχάριν αποφάσισε να κηρύξει απεργία πείνας στο σπίτι του, για να αναγκάσει την Κεντρική Επιτροπή να εξετάσει την υπόθεση και να τον απαλλάξει από αυτές τις κατηγορίες. Το ανακοίνωσε με γράμμα του στον Αγαπητό Κόμπα, και πραγματοποίησε την απόφασή του. Συγκλήθηκε τότε η ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής με ημερήσια διάταξη:

1) Τα εγκλήματα του Δεξιού **Κέντρου**.

2) Η αντικομματική συμπεριφορά του συντρόφου Μπουχάριν, που κήρυξε απεργία πείνας.

Ο Μπουχάριν άρχισε να αμφιβάλλει: μήπως πρόσβαλε πραγματικά το κόμμα;... Αξύριστος, αδυνατισμένος, ήδη με την όψη του φυλακισμένου, σύρθηκε στην Ολομέλεια. «Τι είναι αυτές οι σαχλαμάρες;» τον ρώτησε εγκάρδια ο Αγαπητός Κόμπα. «Και τι θέλετε να κάνω, αφού με κατηγορούν για τέτοια πράγματα; Θέλουν να με διαγράψουν από το κόμμα...» Ο Στάλιν σούφρωσε το μέτωπό του ακούγοντας αυτό τον παραλογισμό: «Μα δεν πρόκειται να σε διαγράψω κανείς από το κόμμα!»

Ο Μπουχάριν το πίστεψε, ζώηρεψε, αναγνώρισε πρόθυμα το λάθος του μπροστά στην Ολομέλεια, διέκοψε αμέσως την απεργία πείνας. (Στο σπίτι: «Κόψε μου λίγο σαλάμι! Ο Κόμπα είπε πως δεν θα με διαγράψουν»). Στη διάρκεια όμως της Ολομέλειας ο Καγκάνοβιτς κι ο Μόλοτωφ (για δέστε θράσος! ακούς εκεί να μη λογαριάζουν τον Στάλιν!)³²⁶ αποκάλεσαν τον Μπουχάριν πουλημένο στους φασίστες και ζήτησαν να τουφεκιστεί.

Και πάλι έχασε το κουράγιο του ο Μπουχάριν και αυτές τις τελευταίες μέρες του άρχισε να γράφει ένα γράμμα προς τη «μελλοντική Κεντρική Επιτροπή». Μαθημένο απέξω και διατηρημένο στις μνήμες το γράμμα αυτό έγινε πριν από λίγο γνωστό σε όλο τον κόσμο. Αλλά δεν συγκίνησε κανένα³²⁷. Γιατί τι αποφάσισε να αφήσει στις επόμενες γενεές με τα τελευταία του λόγια αυτός ο οξύτατος και λαμπρός θεωρητικός; Μια ακόμα κραυγή για την αποκατάστασή του στο κόμμα (με πόση ταπείνωση θα πλήρωνε αυτή του την αφοσίωση!). Και ακόμα μια βεβαίωση πως «εγκρίνει ανεπιφύλακτα» όσα έγιναν ως το 1937, καθώς και στη διάρκεια του 1937. Δηλαδή όχι μόνο όλες τις προηγούμενες δίκες – παρωδίες, αλλά και όλους τους βρωμερούς χείμαρρους του μεγάλου υπονόμου των φυλακών μας!

Έτσι λοιπόν αναγνώριζε τον εαυτό του άξιο να βουτήξει κι αυτός μέσα τους...

Ήταν πια εντελώς ώριμος για να παραδοθεί στα χέρια των υποβολέων και των κατώτερων σκηνοθετών – αυτός ο μυώδης άνθρωπος, ο κυνηγός και

παλαιστής! (Πόσες φορές δεν είχε ξαπλώσει χάρω τον Κόμπα, όταν παλεύανε στ' αστεία μπροστά στα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής! Σίγουρα κι αυτό δεν μπορούσε να του το συγχωρέσει ο Κόμπα).

Ύστερα από όλα αυτά, που τον είχαν τσακίσει πια τόσο πολύ, ώστε δεν χρειάζονταν πια ούτε βασανιστήρια, σε τι ήταν ισχυρότερη η θέση του από τη θέση του Γιακουμπόβιτς το 1931; Μήπως κι αυτός δεν ήταν υποταγμένος σ' εκείνα τα ίδια δυο επιχειρήματα; Ήταν μάλιστα και πιο αδύνατος, γιατί ο Γιακουμπόβιτς επιζητούσε τον θάνατο, ενώ ο Μπουχάριν τον φοβόταν.

Και δεν απέμενε πια παρά ο εύκολος, τυποποιημένος διάλογος με τον Βισίνσκυ:

-Είναι σωστό πως κάθε αντιπολίτευση εναντίον του Κόμματος αποτελεί αγώνα εναντίον του Κόμματος;

-Σε γενικές γραμμές ναι. Ουσιαστικά ναι.

-Άλλα ο αγώνας εναντίον του Κόμματος δεν είναι δυνατό να μη μετατροπή σε πόλεμο εναντίον του Κόμματος.

-Σύμφωνα με τη λογική των πραγμάτων, ναι.

-Αυτό σημαίνει πως με τις αντιπολιτευτικές ιδέες μπορούσαν να γίνουν οποιεσδήποτε βρωμίες εναντίον του Κόμματος (δολοφονίες, κατασκοπία, εσχάτη προδοσία).

-Με συγχωρείτε, δεν έγιναν.

-**Μπορούσαν** όμως να γίνουν;

-Αν μιλήσουμε θεωρητικά... (αφού είναι θεωρητικοί!...)

-Για μας όμως τα ύψιστα συμφέροντα δεν είναι πάντα τα συμφέροντα του Κόμματος;

-Ναι, φυσικά, φυσικά.

-Λοιπόν, δεν απομένει πια παρά να συμπληρώσουμε ένα πολύ μικρό κενό: πρέπει να ταυτίσουμε το ενδεχόμενο με την πραγματικότητα, πρέπει, για να στηλιτεύσουμε μια για πάντα κάθε αντιπολιτευτική ιδέα, να θεωρήσουμε σαν πραγματοποιημένο εκείνο που θεωρητικά θα μπορούσε να γίνει. Μπορούσε;

-Μπορούσε...

-Τότε λοιπόν πρέπει να δεχτούμε το ενδεχόμενο σαν πραγματικό, κι αυτό είναι όλο. Μια μικρή φιλοσοφική μετάβαση. Σύμφωνα; Ναι, ασφαλώς. Και δεν χρειάζεται βέβαια να το εξηγήσουμε σε σας: αν στη διάρκεια της

δίκης ξεφύγετε και πείτε κάτι διαφορετικό, το μόνο που θα κάνετε είναι πως θα παίξετε το παιχνίδι της παγκόσμιας αστικής τάξης και θα βλάψετε το Κόμμα. Και, φυσικά, τότε και εσείς δεν θα πεθάνετε ήσυχα στο κρεβάτι σας. Αν όμως όλα πάνε καλά, θα σας αφήσουμε να ζήσετε: θα σας στείλουμε κρυφά στο νησί του Μόντε-Χρήστο και εκεί θα εργαστείτε μελετώντας τα οικονομικά προβλήματα του σοσιαλισμού.

–Μα μου φαίνεται πως τουφεκίσατε στις προηγούμενες δίκες.

–Δεν είναι δυνατό να συγκρίνετε **εκείνους** και **εσάς**! Άλλωστε αφήσαμε πολλούς να ζήσουν, εσείς ξέρετε μόνο αυτά που γράφουν οι εφημερίδες.

Μήπως λοιπόν αυτό το αίνιγμα δεν είναι και τόσο σκοτεινό;

Πάντα η ίδια ακατανίκητη μελωδία, έπειτα από τόσες δίκες, μόνο με μερικές παραλλαγές: Και εμείς και εσείς είμαστε κομμουνιστές! Πώς μπορείτε λοιπόν εσείς να πέσετε τόσο χαμηλά και να στραφείτε εναντίον μας; Ομολογήστε! Εσείς και εμείς μαζί είμαστε εμείς!

Αργεί να ωριμάσει στην κοινωνία η ιστορική αντίληψη. Όμως, όταν ωριμάσει είναι πολύ απλή. Ούτε το 1922, ούτε το 1924, ούτε το 1937 οι κατηγορούμενοι δεν μπορούσαν να στηριχτούν στις δικές τους απόψεις, για να σηκώσουν κεφάλι σ' αυτή την εκκωφαντική, παραλυτική μελωδία και να βροντοφωνάξουν:

–Όχι, δεν είμαστε επαναστάτες ΣΑΝ ΕΣΑΣ!... Όχι, δεν είμαστε Ρώσοι ΣΑΝ ΕΣΑΣ!... Όχι, δεν είμαστε κομμουνιστές ΣΑΝ ΕΣΑΣ!...

Αν οι κατηγορούμενοι βροντοφώναζαν αυτά τα λόγια, τα σκηνικά θα κουρελιάζονταν, το μακιγιάζ θα χαλούσε, ο σκηνοθέτης θα το έσκαζε από την πίσω σκάλα και οι υποβολείς θα τρύπωναν στις ποντικότρυπές τους. Και θα βρισκόμαστε στα πρόθυρα του 1967!

Μα ακόμα και οι παραστάσεις που πετύχαιναν θαυμάσια στοίχιζαν πολύ ακριβά, και απαιτούσαν μεγάλες φροντίδες. Έτσι ο Στάλιν αποφάσισε να μην ξαναγίνουν στο εξής δημόσιες δίκες.

Για την ακρίβεια, το 1937 σκόπευε να κάνει μια σειρά δημόσιες δίκες στις **επαρχίες**, για να δουν οι μάζες καθαρότερα τη μαύρη ψυχή της αντιπολίτευσης. Δεν βρέθηκαν όμως καλοί σκηνοθέτες, στάθηκε αδύνατο να τις ετοιμάσουν τόσο καλά όσο έπρεπε, και οι κατηγορούμενοι δεν ήταν κατάλληλοι για τους ρόλους τους. Έτσι ο Στάλιν ρεζιλεύτηκε, πράγμα που ελάχιστοι το ξέρουν. Έγιναν ένα – δυο τέτοιες δίκες, κατέληξαν σε φιάσκο και τελικά το σχέδιο εγκαταλείφτηκε.

Αξίζει τον κόπο να αφηγηθούμε εδώ μια τέτοια δίκη, την **υπόθεση του Κάντυ**, που τα λεπτομερειακά της πρακτικά είχαν αρχίσει να

δημοσιεύονται στην εφημερίδα της επαρχίας του Ιβάνοβο.

Στο τέλος του 1934, σε μιαν απόμερη γωνιά της επαρχίας του Ιβάνοβο, κοντά στα σύνορα με τους νομούς της Κοστρομά και του Νίζνι – Νόβγκοροντ, δημιουργήθηκε μια καινούργια περιοχή με κέντρο της την παλιά και ήσυχη κωμόπολη Κάντυ. Οι υπεύθυνοι που στάλθηκαν εκεί προέρχονταν από διάφορα μέρη και ως τότε ήταν άγνωστοι μεταξύ τους. Ανακάλυψαν εκεί μια περιοχή απόμερη, θλιβερή και πάμφτωχη, που την είχαν εξαντλήσει οι συγκεντρώσεις σιταριού, ενώ η ίδια είχε άμεση ανάγκη από οικονομική βοήθεια, από βοήθεια σε μηχανήματα και από συνετή διαχείριση της οικονομίας. Ο πρώτος γραμματέας της αχτιδικής επιτροπής, ο Φιόντορ Ιβάνοβιτς Σμυρνώφ, ήταν ένας άνθρωπος με σταθερό αίσθημα δικαιοσύνης, ενώ ο επικεφαλής του διοικητικού τομέα, ο Στάβρωφ, μουζίκος από καταγωγή, ήταν ένας από τους λεγόμενους «εντατικούς», δηλαδή τους συνετούς και μορφωμένους αγρότες, που στη δεκαετία του 1920 – 30 διευθύνανε το νοικοκυριό τους με επιστημονικές βάσεις (και ενθαρρύνονταν τότε από τη σοβιετική εξουσία· δεν είχε αποφασιστεί ακόμα πως έπρεπε να σαρώσουν όλους αυτούς τους «εντατικούς»). Επειδή ο Στάβρωφ μπήκε στο κόμμα, δεν είχε περιληφθεί στην εκκαθάριση των κουλάκων (ίσως μάλιστα και να καταδίωκε ο ίδιος τους κουλάκους). Όταν ανέλαβαν τα καινούργια τους καθήκοντα, οι υπεύθυνοι του Κάντυ προσπάθησαν να κάνουν κάτι για να βοηθήσουν τους αγρότες, από πάνω όμως κατέφθαναν διαρκώς ντιρεκτίβες εντελώς αντίθετες με τις δικές τους πρωτοβουλίες. Θα έλεγε κανείς πως αυτές τις ντιρεκτίβες τις επινοούσαν επίτηδες για να κάνουν τη ζωή των μουζίκων ακόμα πιο πικρή και πιο δύσκολη. Μια μέρα λοιπόν οι υπεύθυνοι του Κάντυ έγραψαν μιαν αναφορά στην επαρχία, τονίζοντας πως είναι απαραίτητο να **ελαττωθεί** η προβλεπόμενη από το σχέδιο παράδοση σιταριού. Η περιοχή δεν μπορούσε να πραγματοποιήσει το σχέδιο, γιατί αλλιώς η αθλιότητα θα έφτανε σε επικίνδυνο σημείο. Πρέπει να θυμηθούμε την ατμόσφαιρα της δεκαετίας του 1930 (μα μόνο του 1930;) για να καταλάβουμε τι ιεροσυλία ήταν αυτό εναντίον του Σχεδίου και τι ανταρσία εναντίον της εξουσίας! Αλλά, και πάλι, κατά τη συνήθεια εκείνης της εποχής, η επίθεση δεν εξαπολύθηκε ούτε κατά μέτωπο, ούτε από ψηλά, αλλά αφέθηκε στην τοπική πρωτοβουλία. Όταν ο Σμυρνώφ έλειπε με άδεια, ο αντικαταστάτης του Βασίλι Φιόντοροβιτς Ρομάνωφ, δεύτερος γραμματέας, κατάφερε να εγκριθεί η εξής απόφαση από την αχτιδική επιτροπή: «Οι επιτυχίες της περιοχής θα ήταν ακόμα πιο λαμπρές (;), αν δεν στεκόταν εμπόδιο ο τροτσκιστής Στάβρωφ». Έτσι άρχισε η «προσωπική υπόθεση» του Στάβρωφ. (Πολύ ενδιαφέρουσα μέθοδος: να χωρίζεις! Να τρομάξουν για την ώρα τον Σμυρνώφ, να τον εξουδετερώσουν, να τον κάνουν να αποτραβηχτεί. Και έπειτα τον ξαναπιάνουμε. Αυτή ήταν, σε μικρογραφία, όλη η τακτική του Στάλιν στην Κεντρική Επιτροπή). Στις θυελλώδεις κομματικές συνελεύσεις διαπιστώθηκε όμως πως ο Στάβρωφ ήταν τόσο τροτσκιστής όσο ήταν και Ρωμαίος Ιησούιτης. Ο επικεφαλής του καταναλωτικού συνεταιρισμού της περιοχής Βασίλι Γκρηγκόριεβιτς Βλάσωφ, άνθρωπος με μικρή μόρφωση, αλλά με τις έμφυτες ικανότητες που τόσο εκπλήσσουν στους Ρώσους, γεννημένος συνεταιριστής και ρήτορας, ετοιμόλογος στις λογομαχίες, που υπεράσπιζε με πάθος ό,τι θεωρούσε σωστό, πρότεινε στη συνέλευση

να **διαγράψουν** από το κόμμα τον Ρομάνωφ, τον γραμματέα της αχτιδικής επιτροπής, για συκοφαντία! Και επέβαλαν στον Ρομάνωφ την ποινή της μομφής! Τα τελευταία λόγια του Ρομάνωφ είναι πολύ χαρακτηριστικά για ανθρώπους αυτού του είδους και για τη σιγουριά τους σχετικά με τη γενική κατάσταση: «Μ' όλο που αποδείχτηκε πως ο Στάβρωφ δεν είναι τροτσκιστής, εγώ **είμαι** βέβαιος πως είναι τροτσκιστής. Το κόμμα θα ξεκαθαρίσει και το ζήτημα της μομφής που μου επιβλήθηκε». Και το κόμμα το ξεκαθάρισε: η Νι – Κα – Βε–Ντε της περιοχής συνέλαβε αμέσως τον Στάβρωφ. Ύστερα από ένα μήνα συνέλαβαν και τον πρόεδρο της Εκτελεστικής επιτροπής της περιοχής, τον Εσθονό Ουνιβέρ, και πρόεδρος έγινε ο Ρομάνωφ. Τον Στάβρωφ τον πήγαν στη Νι-Κα-Βε-Ντε της επαρχίας και εκεί ομολόγησε: πως είναι τροτσκιστής, πως σε όλη του τη ζωή συνεργαζόταν με τους Εσέρους και πως στην περιοχή του ήταν μέλος της παράνομης **δεξιάς** οργάνωσης (μπουκέτο άξιο της εποχής του, λείπει μόνο η άμεση σχέση με την Αντάντ!). Μπορεί και να μην ομολόγησε στην πραγματικότητα, αλλά αυτό δεν θα το μάθη ποτέ κανείς, γιατί πέθανε από τα βασανιστήρια στην κεντρική φυλακή του Ιβάνοβο. Πάντως τα πρακτικά συντάχτηκαν. Λίγο αργότερα συνέλαβαν και τον γραμματέα της αχτιδικής επιτροπής Σμυρνώφ, αρχηγό της υποτιθέμενης οργάνωσης της δεξιάς, τον υπεύθυνο της οικονομικής υπηρεσίας Σαμπούρωφ και μερικούς άλλους. Παρουσιάζει ενδιαφέρον να εξετάσουμε ποια ήταν η μοίρα του Βλάσωφ. Πριν από λίγο καιρό ο Βλάσωφ είχε ζητήσει να διαγραφεί από το κόμμα ο Ρομάνωφ, και τώρα ο Ρομάνωφ ήταν πρόεδρος της Εκτελεστικής επιτροπής. Ο Βλάσωφ είχε προσβάλει θανάσιμα τον εισαγγελέα της περιοχής Ρούσωφ, όπως έχουμε ήδη γράψει (κεφάλαιο 4). Επίσης είχε προκαλέσει τον πρόεδρο της Νι-Κα-Βε-Ντε της περιοχής Ν. Ι. Κρυλώφ, εμποδίζοντάς τον να συλλάβει για δήθεν δολιοφθορά δυο ικανούς και έξυπνους συνεργάτες του με όχι καθαρή κοινωνική καταγωγή. (Ο Βλάσωφ προσλάμβανε πάντα στην υπηρεσία του όλους τους «πρώην», γιατί αυτοί ήξεραν περίφημα τη δουλειά τους και κατέβαλλαν και προσπάθειες, ενώ οι προερχόμενοι από το προλεταριάτο δεν ήξεραν και, το κυριότερο, δεν ήθελαν να κάνουν τίποτα). Παρ' όλα αυτά η Νι-Κα-Βε-Ντε ήταν έτοιμη να αποκαταστήσει καλές σχέσεις με τον συνεταιρισμό. Ο αντιπρόεδρος της Νι-Κα-Βε-Ντε της περιοχής, ο Σορόκιν, πήγε ο ίδιος στον συνεταιρισμό και πρότεινε στον Βλάσωφ: να δώση δωρεάν στη Νι-Κα-Βε-Ντε («κάπως θα τα κανονίσεις αργότερα») υφάσματα αξίας επτακοσίων ρουβλιών (οι κουρελιάρηδες! Για τον Βλάσωφ όμως αυτά αντιπροσώπευαν δυο μηνιάτικα, γιατί δεν έπαιρνε ούτε ένα ψίχουλο για τον εαυτό του παράνομα). «Αν δεν μας τα δώσετε, θα μετανιώσετε!» Ο Βλάσωφ τον έδιωξε: «Πώς τολμάτε και προτείνετε μια τέτοια συναλλαγή σε μένα, έναν κομμουνιστή!» Την άλλη μέρα κιόλας έκανε την εμφάνισή του στον συνεταιρισμό ο Κρυλώφ, αυτή τη φορά σαν εκπρόσωπος της αχτιδικής επιτροπής του κόμματος (αυτή η μασκαράτα και αυτές οι μέθοδοι ήταν η ψυχή του 1937!) και διέταξε να συγκληθεί συνέλευση του κόμματος με ημερήσια διάταξη: «Η υπονομευτική δραστηριότητα του Σμυρνώφ και του Ουνιβέρ στον καταναλωτικό συνεταιρισμό», εισηγητής ο σύντροφος Βλάσωφ. Κάθε βήμα είναι κι ένα μαργαριτάρι! Για την ώρα κανείς δεν κατηγορεί τον Βλάσωφ. Μόλις όμως θα έλεγε δυο λέξεις για την υπονομευτική δράση του πρώην γραμματέα της αχτιδικής επιτροπής στον τομέα του (τον τομέα του Βλάσωφ), η Νι –

Κα – Βε – Ντε θα τον διέκοπτε: «Και που ήσαστε εσείς; Γιατί δεν ήρθατε να μας βρείτε εγκαίρως;» Σε μια τέτοια θέση, πολλοί θα τα έχαναν και θα παγιδεύονταν. Όχι όμως ο Βλάσωφ! Εκείνος απάντησε την ίδια στιγμή: «Εγώ δεν πρόκειται να κάνω την εισήγηση. Ας την κάνει ο Κρυλώφ, αφού αυτός έκανε τις συλλήψεις και χειρίζεται την υπόθεση του Σμυρνώφ και του Ουνιβέρ!» Ο Κρυλώφ αρνήθηκε: «Δεν είμαι καλά ενημερωμένος». Βλάσωφ: «Αφού και **εσείς** ακόμα δεν είστε ενημερωμένος, τότε συνελήφθησαν χωρίς κανένα λόγο». Και η συνέλευση, απλούστατα, δεν έγινε. Πόσοι όμως τολμούσαν να υπερασπίσουν έτσι τον εαυτό τους; (Για να δώσουμε πιστά την ατμόσφαιρα του 1937, για να μην αφήσουμε στη σκιά θαρραλέους ανθρώπους και τολμηρές αποφάσεις, πρέπει να αναφέρουμε ακόμα πως αργά το βράδυ, την ίδια εκείνη τη μέρα πήγαν στο γραφείο του Βλάσωφ ο αρχιλογιστής του συνεταιρισμού Τ. και ο βοηθός του Ν. και του πρόσφεραν δέκα χιλιάδες ρούβλια: «Βασίλι Γκρηγκόριεβιτς! Πρέπει να φύγετε απόψε! Φύγετε πριν ξημερώσει, αλλιώς είστε χαμένος!» Αλλά ο Βλάσωφ θεώρησε πως δεν ταίριαζε σ' έναν κομμουνιστή να το σκάση). Το άλλο πρωί στην εφημερίδα της περιοχής δημοσιεύθηκε ένα οξύτατο σχόλιο για τη δουλειά του συνεταιρισμού (πρέπει να πούμε πως το 1937 ο Τύπος βιάδιζε χέρι με χέρι με τη Νι – Κα – Βε – Ντε) και το βράδυ ζήτησαν από τον Βλάσωφ να κάνει απολογισμό για τη δουλειά του μπροστά στην αχτιδική επιτροπή (σε κάθε βήμα το ίδιο σενάριο, σε όλη τη Σοβιετική Ένωση!).

Αυτό έγινε το 1937, τον δεύτερο χρόνο της «Mikojanprosperity» (εφημερίας του Μικογιάν) στη Μόσχα και στις άλλες μεγάλες πόλεις. Τώρα οι δημοσιογράφοι και οι συγγραφείς θυμούνται καμιά φορά πως εκείνο τον καιρό άρχιζε ήδη η εποχή της αφθονίας. Αυτό πέρασε στην ιστορία και κινδυνεύει να μείνει εκεί. Ωστόσο τον Νοέμβριο του 1936, δυο χρόνια μετά την κατάργηση του δελτίου στο ψωμί, στην περιοχή του Ιβάνοβο (και σε άλλες) στάλθηκε μια εμπιστευτική διαταγή, που **απαγόρευε να πουλιέται αλεύρι**. Εκείνα τα χρόνια πολλές νοικοκυρές, στις μικρές πόλεις, και κυρίως στις κωμοπόλεις και στα χωριά, ζύμωναν οι ίδιες το ψωμί τους. Η απαγόρευση λοιπόν αυτή σήμαινε: δεν θα τρώτε ψωμί! Στο κέντρο της περιοχής, στο Κάντυ, δημιουργήθηκαν τεράστιες ουρές για ψωμί, ουρές που ποτέ άλλοτε δεν τις είχαν ξαναδεί (άλλωστε αργότερα τις χτύπησαν κι αυτές: τον Φεβρουάριο του 1937 απαγορεύτηκε στα κέντρα των περιοχών να βγάζουν οι φούρνοι μαύρο ψωμί, κι επιτρεπόταν μόνο το ακριβό άσπρο ψωμί). Λοιπόν στην περιοχή του Κάντυ υπήρχε μόνο ένας φούρνος στην πρωτεύουσα, και όλος ο κόσμος από τα χωριά έτρεχε εκεί για να πάρει μαύρο ψωμί. Αλεύρι υπήρχε στις αποθήκες του συνεταιρισμού, αλλά δύο απαγορεύσεις έφραζαν τον δρόμο για να το δώσουν στον κόσμο!!! Ο Βλάσωφ όμως βρήκε τη λύση και, παρά τα πονηρά μέτρα που είχε επιβάλει το κράτος, κατάφερε να θρέψει την περιοχή εκείνο τον χρόνο: έκανε μια βόλτα στα κολχόζ και συμφώνησε με οκτώ από αυτά να εγκαταστήσουν σε εγκαταλειμμένα σπίτια των «κουλάκων» κοινωνικούς φούρνους (δηλαδή να κουβαλήσουν απλούστατα εκεί καυσόξυλα και να βάλουν γυναίκες να εξυπηρετούν τις μεγάλες χτιστές ρωσικές σόμπες, που θα ήταν όμως κοινωνικές, και όχι ατομικές) τους οποίους ο συνεταιρισμός θα αναλάμβανε να εφοδιάζει με αλεύρι. Η αιώνια απλότητα της λύσης, αρκεί να βρεθεί! Χωρίς να χτίση φούρνους

(δεν είχε τα μέσα), ο Βλάσωφ τους έφτιαξε σε μια μέρα. Χωρίς να κάνει εμπόριο αλευριού, έδινε συνέχεια αλεύρι από τις αποθήκες και ζήτησε και άλλο από την επαρχία. Χωρίς να πουλά μαύρο ψωμί στην πρωτεύουσα της περιοχής, έδινε μαύρο ψωμί στην περιοχή. Ναι, δεν παραβίασε το γράμμα της διαταγής, αλλά παραβίασε το πνεύμα της – να γίνει οικονομία στο αλεύρι και να πεινάσει ο λαός. Τώρα όμως υπήρχε κάτι για να του **κάνουν κριτική** στην αχτιδική επιτροπή.

Ύστερα από αυτή την κριτική έμεινε ακόμα μια νύχτα ελεύθερος, μα όταν ξημέρωσε τον συλλάβανε. Επίμονος σαν νεαρός κόκορας (ήταν κοντός, κι είχε πάντα ύφος κάπως υπεροπτικό ρίχνοντας πίσω το κεφάλι) προσπάθησε να μην παραδώσει την κομματική του ταυτότητα (το προηγούμενο βράδυ, στην αχτιδική επιτροπή, δεν είχε αποφασιστεί η διαγραφή του) και την ταυτότητα του αντιπροσώπου στο Σοβιέτ της περιοχής (είχε εκλεγεί από τον λαό και δεν υπήρχε απόφαση της Εκτελεστικής επιτροπής που να του στερεί την ασυλία!). Αλλά οι αστυνομικοί δεν τους ήξεραν αυτούς τους τύπους· έπεσαν πάνω του και του πήραν τις ταυτότητες με τη βία. Από τον συνεταιρισμό τον πήγαν στη Νι – Κα – Β ε – Ντε περνώντας τον από τους δρόμους του Κάντυ μέρα – μεσημέρι, και ο νεαρός αποθηκάριος του, ένας Κομσομόλος, τον είδε από το παράθυρο της αχτιδικής επιτροπής. Τότε δεν είχαν μάθει ακόμα όλοι οι άνθρωποι (κυρίως στα χωριά, που ήταν πολύ αφελείς) να μη λένε αυτό που πιστεύανε. Ο αποθηκάριος φώναξε: «Βρε τους παλιανθρώπους! Ακόμα και το αφεντικό μου πιάσανε!» Και την ίδια στιγμή, χωρίς να βγει από το δωμάτιο, τον διέγραψαν και από την αχτιδική επιτροπή και από την Κομσομόλ, και κατρακύλησε κι αυτός, από το γνωστό χαντάκι, στον λάκκο.

Σε σύγκριση με τους συγκατηγορούμένους του, ο Βλάσωφ πιάστηκε σχετικά αργά, η υπόθεση είχε κλείσει σχεδόν και χωρίς αυτόν, και τώρα προσπαθούσαν να ετοιμάσουν μια δημόσια δίκη. Τον πήγανε στη φυλακή του Ιβάνοβο, μα καθώς ήταν τελευταίος, δεν τον πιάσανε πολύ. Τον ανακρίνανε δυο φορές σύντομα, δεν καλέσανε κανένα μάρτυρα, και ο φάκελος της ανάκρισης συμπληρώθηκε με μερικές εκθέσεις του συνεταιρισμού και με αποκόμματα από την τοπική εφημερίδα.

Ο Βλάσωφ κατηγορούνταν:

- 1) για τη δημιουργία ουρών για το ψωμί,
- 2) για την εξασφάλιση του ελαχίστου ορίου ποικιλίας εμπορευμάτων (σαν να υπήρχαν διαθέσιμα αυτά τα εμπορεύματα και δεν είχε προτείνει να τα προμηθευτούν στο Κάντυ),
- 3) για αποθήκευση πλεονάζοντος αλατιού (στην πραγματικότητα επρόκειτο για το υποχρεωτικό απόθεμα «για περίπτωση επιστρατεύσεως» – στη Ρωσία από παλιά φοβούνται πάντα μήπως μείνουν χωρίς αλάτι σε περίπτωση πολέμου).

Στο τέλος Σεπτεμβρίου οι κατηγορούμενοι μεταφέρθηκαν στο Κάντυ, όπου θα γινόταν η δημόσια δίκη. Ο δρόμος ήταν μακρινός (τι πολυτέλεια σε σχέση με τις ειδικές επιτροπές και τις δίκες κλεισμένων των θυρών!):

από το Ιβάνοβο ως την Κινέσμα τους πήγαν με βαγόνια τύπου Στολύπιν, και από την Κινέσμα ως το Κάντυ, 110 χιλιόμετρα, με αυτοκίνητο. Τα αυτοκίνητα ήταν πάνω από δέκα και το ασυνήθιστο αυτό караβάνι, διασχίζοντας τον έρημο παλιό δρόμο, προκαλούσε στα χωριά απορία, τρόμο και προαίσθημα πολέμου. Για την άμεμπτη και εκφοβιστική οργάνωση όλης της δίκης υπεύθυνος ήταν ο Κλιούγκιν (προϊστάμενος του ειδικού για τις αντεπαναστατικές οργανώσεις μυστικού τμήματος της Νι-Κα-Βε-Ντε της περιοχής). Η φρουρά αποτελούνταν από σαράντα άντρες, έφεδρους της έφιππης αστυνομίας, οι οποίοι, από τις 24 ως τις 27 Σεπτεμβρίου, με γυμνά σπαθιά και με τα πιστόλια στο χέρι, οδηγούσαν κάθε μέρα τους κατηγορούμενους από τη Νι-Κα-Βε-Ντε της περιοχής στη μισοχτισμένη ακόμα λέσχη, περνώντας τους από τους δρόμους του Κάντυ, όπου πριν από λίγο καιρό εκπροσωπούσαν την κυβέρνηση. Τα παράθυρα της λέσχης είχαν κιάλας τοποθετηθεί, αλλά η σκηνή ήταν μισοτελειωμένη. Δεν υπήρχε ηλεκτρικό (δεν υπήρχε καθόλου ηλεκτρικό στο Κάντυ) και τη νύχτα το δικαστήριο συνεδρίαζε με λάμπες πετρελαίου. Το κοινό το έφερναν εκ περιτροπής από τα κολχόζ. Τη δίκη την παρακολουθούσε και όλο το Κάντυ. Ο κόσμος όχι μόνο καθόταν στους πάγκους και στα παράθυρα, αλλά στριμωχνόταν και στους διαδρόμους, κι έτσι κάθε φορά χωρούσαν στην αίθουσα ίσαμε επτακόσια άτομα (στη Ρωσία αρέσανε πάντα αυτά τα θεάματα). Οι μπροστά πάγκοι όμως παραχωρούνταν πάντα στους κομμουνιστές για να έχει μόνιμα το δικαστήριο την κατάλληλη υποστήριξη.

Το ειδικό δικαστήριο είχε για πρόεδρο τον αντιπρόεδρο του επαρχιακού δικαστηρίου Σούμπιν, και μέλη τον Μπίτσε και τον Ζαοζιόρωφ. Ο εισαγγελέας της επαρχίας, ο Καράσικ, πτυχιούχος του πανεπιστημίου του Ντορπάτ, υποστήριζε την κατηγορία. (Μ' όλο που οι κατηγορούμενοι είχαν αρνηθεί να έχουν υπεράσπιση, τους είχαν φορτώσει αυτεπαγγέλτως έναν δικηγόρο, για να δικαιολογείται η παρουσία του εισαγγελέα). Το κατηγορητήριο, πομπώδες, φοβερό και μακροσκελές, κατέληγε στο ότι στην περιοχή του Κάντυ δρούσε μια παράνομη μπουχαρινική ομάδα της δεξιάς, η οποία είχε συγκροτηθεί στο Ιβάνοβο (δηλαδή: να περιμένετε και εκεί συλλήψεις), που είχε σκοπό, κάνοντας δολιοφθορές, να ανατρέψει τη σοβιετική εξουσία στην κωμόπολη του Κάντυ (πιο απόμερη γωνιά ήταν αδύνατο να βρουν οι **δεξιοί** για να κάνουν την αρχή!).

Ο εισαγγελέας υποβάλλει μίαν αίτηση: μ' όλο που ο Στάβρωφ είχε πεθάνει στη φυλακή, να διαβαστούν οι καταθέσεις που έκανε λίγο πριν από τον θάνατό του και να θεωρηθούν ότι έγιναν εδώ στο δικαστήριο (στις καταθέσεις του Στάβρωφ βασιζόταν όλη η κατηγορία!). Το δικαστήριο συμφωνεί: να περιληφθούν στα πρακτικά οι καταθέσεις του νεκρού σαν να ήταν ζωντανός (με το πλεονέκτημα, βέβαια, πως κανένας από τους κατηγορούμενους δεν θα μπορεί να τις αμφισβητήσει).

Οι απλοϊκοί άνθρωποι του Κάντυ δεν καταλάβαιναν αυτά τα σοφά ψιλολογήματα, περίμεναν μόνο τι θα γίνει παρακάτω. Διαβάζονται λοιπόν και καταγράφονται στα πρακτικά οι καταθέσεις αυτού που πέθανε κατά την ανάκριση. Έπειτα παίρνουν τον λόγο οι κατηγορούμενοι και – τι ρεζιλίκι! – ΟΛΟΙ ΑΝΑΙΡΟΥΝ τις ομολογίες που είχαν κάνει κατά την

ανάκριση!

Είναι άγνωστο τι θα γινόταν σε μια τέτοια περίπτωση στην Οκτωβριανή αίθουσα του Οίκου των Συνδικάτων στη Μόσχα, εδώ όμως αποφασίζουν αδιάντροπα να συνεχίσουν τη δίκη! Το δικαστήριο μέμφεται τους κατηγορουμένους: πως μπορέσατε να κάνετε διαφορετικές καταθέσεις κατά την ανάκριση; Ο Ουνιβέρ λέει με εξασθενημένη φωνή, που μόλις ακούγεται: «Σαν κομμουνιστής, δεν μπορώ να περιγράψω σε μια δημόσια δίκη τις μεθόδους ανάκρισης της Νι-Κα-Βε-Ντε». (Να ένα πανομοιότυπο της δίκης του Μπουχάριν! Να τι ακριβώς τους δένει τα χέρια: πάνω από όλα ενδιαφέρονται να μη σκεφτεί ο κόσμος τίποτα κακό για το κόμμα. Οι δικαστές όμως έχουν πάψει από πολύ καιρό να ενδιαφέρονται γι' αυτό).

Στο διάλειμμα ο Κλιούγκιν πηγαίνει στα κελιά των κατηγορουμένων. Λέει στον Βλάσωφ: «Άκουσες πόσο αισχρά φέρθηκαν ο Σμυρνώφ και ο Ουνιβέρ, τα τομάρια! Εσύ όμως πρέπει να παραδεχτείς την ενοχή σου και να πεις όλη την αλήθεια!» «Ναι, μόνο την αλήθεια! – δέχεται πρόθυμα ο Βλάσωφ, που δεν έχει εξασθενήσει ακόμα. – Μόνο την αλήθεια, και η αλήθεια είναι πως δεν διαφέρετε σε τίποτε από τους Γερμανούς φασίστες!» Ο Κλιούγκιν αγριεύει: «Πρόσεχε, μήπως το πληρώσεις με το αίμα σου!»³²⁸ Από εκείνη την ώρα ο Βλάσωφ, από τον δευτερεύοντα ρόλο που έπαιζε στη δίκη, μετατίθεται στον πρώτο και γίνεται ο ιδεολογικός εμπνευστής της ομάδας.

Το πλήθος, που στριμώχνεται στους διαδρόμους, αρχίζει να βλέπει πιο καθαρά, όταν το δικαστήριο αναφέρεται στις ουρές για το ψωμί, δηλαδή σε ένα ζήτημα που συγκινεί άμεσα τον καθένα (μ' όλο που, φυσικά, πριν από τη δίκη πουλούσαν ελεύθερα ψωμί και έτσι δεν υπήρχαν πια ουρές). Ερώτηση στον κατηγορούμενο Σμυρνώφ: «Ξέρατε πως σχηματίζονταν ουρές στην περιοχή;» – «Ναι, φυσικά, άρχιζαν από το μαγαζί κι έφταναν ως το κτίριο της αχτιδικής επιτροπής». «Και τι μέτρα λάβατε;» Παρά τα βασανιστήρια που είχε περάσει, ο Σμυρνώφ διατηρούσε την ηχηρή του φωνή και τη γαλήνια σιγουριά για το δίκιο του. Αυτός ο καστανός άνθρωπος με τις φαρδιές πλάτες και το ειλικρινές πρόσωπο μιλούσε χωρίς να βιάζεται και η αίθουσα άκουγε κάθε του λέξη: «Αφού όλες οι εκκλήσεις μας προς τις οργανώσεις της επαρχίας δεν έφεραν αποτέλεσμα, ανέθεσα στον Βλάσωφ να γράψει μια αναφορά στον σύντροφο Στάλιν». – «Και γιατί δεν τη γράψατε;» (Δεν το ξέρουν ακόμα!... Τους έχει διαφύγει!...) – «Τη γράψαμε και τη στείλαμε με το ταχυδρομείο κατευθείαν στην Κεντρική Επιτροπή, παρακάμπτοντας την επαρχία. Το αντίγραφο βρίσκεται στα αρχεία της αχτιδικής επιτροπής».

Η αίθουσα δεν αναπνέει καν. Το δικαστήριο αναστατώνεται. Δεν θα έπρεπε να συνεχίσουν τις ερωτήσεις, μα κάποιος παρ' όλα αυτά ρωτάει:

–Και τι έγινε;

Αυτή η ερώτηση βρισκόταν στο στόμα όλης της αίθουσας: «Και τι έγινε;»

Ο Σμυρνώφ δεν ξεσπάει σε λυγμούς, δεν θρηνεί για το χαμένο ιδανικό του

(να τι έλειπε από τις δίκες της Μόσχας!) Απαντάει με φωνή ήρεμη, ηχηρή:

–Τίποτα. **Δεν δόθηκε απάντηση.**

Και από το κουρασμένο του ύφος φαίνεται καθαρά: το περίμενα αυτό.

ΔΕΝ ΔΟΘΗΚΕ ΑΠΑΝΤΗΣΗ! Δεν δόθηκε απάντηση από τον Πατέρα και Δάσκαλο! Η δημόσια δίκη φτάνει στο αποκορύφωμά της! Αποκαλύπτονται στις μάζες τα μαύρα σπλάχνα του Ανθρωποφάγου! Θα μπορούσαν τώρα να τερματίσουν τη δίκη. Μα όχι, για να το κάνουν αυτό, θα έπρεπε να έχουν περισσότερο τακτ και μυαλό. Έτσι τρεις μέρες ακόμα θα γυροφέρνουν στο ίδιο ποδοπατημένο έδαφος.

Ο εισαγγελέας οργίζεται: αυτό είναι διπλό παιχνίδι! Δηλαδή με το ένα χέρι κάνατε δολιοφθορά, και με το άλλο τολμήσατε να γράψετε στον σύντροφο Στάλιν! Και περιμένατε απάντηση; Ας μας απαντήσει ο κατηγορούμενος Βλάσωφ: πώς σοφίστηκε μια τέτοια εφιαλτική δολιοφθορά – να σταματήσει την πώληση αλευριού, να σταματήσει να βγάζει ψωμί από σίκαλη στην πρωτεύουσα της περιοχής;

Δεν είναι καν ανάγκη να πεις στο κοκοράκι τον Βλάσωφ να σηκωθεί. Πετάγεται αμέσως ο ίδιος όρθιος και η φωνή του αντηχεί σε όλη την αίθουσα:

–Είμαι έτοιμος ν' απαντήσω γι' αυτό μπροστά στο δικαστήριο, αν εσείς, εισαγγελέα Καράσικ, εγκαταλείψετε το βήμα του κατηγορούμενου και κατεβείτε να καθίσετε δίπλα μου!

Κανείς δεν καταλαβαίνει τίποτα. Φωνές, πανδαιμόνιο. Επιβάλλεται η τάξη, τι συμβαίνει;...

Αφού πήρε έτσι με το σπαθί του τον λόγο, ο Βλάσωφ εξηγεί πρόθυμα:

–Η απαγόρευση της πώλησης αλευριού και η απαγόρευση της παρασκευής ψωμιού αποφασίστηκε από το Προεδρείο της Εκτελεστικής επιτροπής της επαρχίας. Ο εισαγγελέας Καράσικ είναι μόνιμο μέλος του Προεδρείου. Αφού λοιπόν αυτό ήταν δολιοφθορά, γιατί δεν επιβάλατε, σαν εισαγγελέας, το βέτο σας σ' αυτή την απόφαση; Άρα εσείς κάνατε δολιοφθορά πριν από μένα!...

Του εισαγγελέα του κόπηκε η ανάσα. Το χτύπημα ήταν γρήγορο και εύστοχο. Ούτε και το δικαστήριο βρίσκει τι να πει. Ψελλίζει:

–Αν είναι ανάγκη (;) θα δικάσουμε και τον εισαγγελέα. Σήμερα όμως δικάζουμε εσάς. (Δυο μέτρα και δυο σταθμά. Όλα εξαρτώνται από το αξίωμα!)

–Απαιτώ να τον κατεβάσετε από την εισαγγελική έδρα! φωνάζει ασυγκράτητα ο αλύγιστος Βλάσωφ...

Διακοπή...

Ποια διαπαιδαγωγική αξία μπορεί να έχει μια τέτοια δίκη για τις μάζες;

Εκείνοι όμως επιμένουν. Μετά την εξέταση των κατηγορουμένων αρχίζει η εξέταση των μαρτύρων. Λογιστής Ν.

-Τι ξέρετε για την υπονομευτική δραστηριότητα του Βλάσωφ;

-Τίποτα.

-Πώς είναι δυνατό;

-Ήμουνα στην αίθουσα των μαρτύρων και δεν άκουσα τι ειπώθηκε.

-Δεν χρειάζεται να ακούσετε! Από τα χέρια σας περνούσαν πολλά έγγραφα, δεν μπορεί να μην ξέρετε.

-Όλα τα έγγραφα ήταν εντάξει.

-Μα εδώ είναι μια στοίβα τοπικών εφημερίδων. Όλες γράφουν για τις δολιοφθορές του Βλάσωφ. Και εσείς δεν ξέρετε τίποτα;

-Τότε να ανακρίνετε εκείνους που έγραψαν αυτά τα άρθρα! Ρωτάνε τη διευθύντρια του αρτοποιείου:

-Πέστε μας, έχει πολύ σιτάρι η σοβιετική εξουσία;

(Εμπρός λοιπόν! Τι θα απαντήσει;... Ποιος θα τολμήσει να πει: δεν μέτρησα;)

-Πολύ...

-Γιατί έχετε ουρές τότε;

-Δεν ξέρω....

-Αυτό από ποιον εξαρτάται;

-Δεν ξέρω....

-Μα πως δεν ξέρετε; Ποιος ήταν ο προϊστάμενός σας;

-Ο Βασίλι Γκρηγκόριεβιτς.

-Σταματήστε να τον αποκαλείτε Βασίλι Γκρηγκόριεβιτς! Ο κατηγορούμενος Βλάσωφ! Από αυτόν λοιπόν εξαρτιόνταν όλα.

Η μάρτυς σωπαίνει.

Ο πρόεδρος υπαγορεύει στον γραμματέα: «Απάντηση: Ύστερα από τις υπονομευτικές ενέργειες του Βλάσωφ, δημιουργήθηκαν ουρές για το ψωμί, παρά τα τεράστια αποθέματα σιταριού που διαθέτει η σοβιετική εξουσία».

Καταπνίγοντας τους φόβους του, ο εισαγγελέας εκφωνεί έναν μακροσκελή οργισμένο λόγο. Έπειτα αγορεύει ο συνήγορος, ο οποίος υπερασπίζει βασικά τον εαυτό του, τονίζοντας πως τα συμφέροντα της πατρίδας του είναι το ίδιο ακριβά όπως σε οποιονδήποτε άλλο τίμιο πολίτη.

Την τελευταία φορά που παίρνει τον λόγο, ο Σμυρνώφ δεν ζητάει τίποτα, ούτε μετανιώνει για τίποτα. Από όσο μπορούμε να κρίνουμε σήμερα, ήταν άνθρωπος σταθερός, με πολύ ευθύ χαρακτήρα, και γι' αυτό δεν μπορούσε να περάσει σώος και αβλαβής από το 1937.

Όταν ο Σαμπούρωφ παρακάλεσε να του χαρίσουν τη ζωή, «όχι για μένα, αλλά για τα παιδιά μου», ο Βλάσωφ τον τράβηξε φουρκισμένος από το σακάκι: «Είσαι βλάκας!»

Ο ίδιος ο Βλάσωφ δεν άφησε να περάσει αυτή η τελευταία ευκαιρία και είπε με θάρρος:

– Δεν σας βλέπω σαν δικαστές, αλλά σαν θεατρίνους που παίζουν μια δίκη – οπερέτα, με γραμμένους από πριν ρόλους. Είστε οι εκτελεστές της αισχρής προβοκάτσιας της Νι-Κα-Βε-Ντε. Ό,τι και να πω, θα με καταδικάσετε σε θάνατο! Πιστεύω μόνο πως κάποτε θα βρεθείτε και εσείς στη θέση μας!...³²⁹

Από τις επτά το βράδυ ως τη μία μετά τα μεσάνυχτα το δικαστήριο διατύπωνε την ετυμηγορία του, ενώ στην αίθουσα έκαιγαν οι λάμπες πετρελαίου, οι κατηγορούμενοι περίμεναν κάτω από την απειλή των σπαθιών και ο κόσμος συζητούσε ζωηρά, χωρίς να δείχνει καμιά διάθεση να φύγει.

Όση ώρα χρειάστηκε για να συντάξουν την απόφαση, άλλη τόση χρειάστηκε και για να τη διαβάσουν. Ήταν ένα απίθανο συνονθύλευμα, όπου αναφέρονταν όλων των ειδών οι δυνατές δολιοφθορές, σχέσεις και προθέσεις. Τον Σμυρνώφ, τον Ουνιβέρ, τον Σαμπούρωφ και τον Βλάσωφ τους καταδίκασαν σε θάνατο, δύο καταδικάστηκαν σε δέκα χρόνια και ένας σε οκτώ. Εκτός από αυτό τα συμπεράσματα του δικαστηρίου είχαν σαν αποτέλεσμα να ανακαλυφθεί στο Κάντυ μια παράνομη υπονομευτική οργάνωση Κομσομόλων (δεν άργησαν να τους πιάσουν κι αυτούς· θυμάστε εκείνο τον νεαρό αποθηκάριο;) και στο Ιβάνοβο ένα κέντρο παράνομων οργανώσεων, που έπαιρνε εντολές από τη Μόσχα (είχαν αρχίσει να σκάβουν τον λάκκο του Μπουχάριν).

Έπειτα από τα θριαμβευτικά λόγια «σε. θάνατο!» οι δικαστές έκαναν μια διακοπή περιμένοντας χειροκροτήματα. Στην αίθουσα όμως απλώνεται ατμόσφαιρα πένθους, οι συγγενείς των καταδικασμένων βγάζουν κραυγές

απελπισίας και λιποθυμούν, και οι περισσότεροι από το ακροατήριο στενάζουν και κλαίνε. Ακόμα και στους δύο πρώτους πάγκους, όπου κάθονται τα μέλη του κόμματος, επικρατεί αμηχανία και κανείς δεν χειροκροτεί. Αυτό πια είναι μεγάλη απρέπεια! Φωνές από την αίθουσα απευθύνονται στους δικαστές: «Τι είναι αυτό που κάνετε»; Η γυναίκα του Ουιβέρ κλαίει με λυγμούς. Το πλήθος κινείται ανήσυχια μέσα στο μισοσκόταδο. Ο Βλάσωφ ουρλιάζει προς τους δύο πρώτους πάγκους:

–Λοιπόν, γιατί δεν τολμάτε να χειροκροτήσετε ούτε εσείς, τομάρια; Σπουδαίοι κομμουνιστές είστε!

Ο πολιτικός επίτροπος του αστυνομικού αποσπάσματος τρέχει κοντά και του χώνει το πιστόλι κάτω από τη μύτη. Ο Βλάσωφ προσπαθεί να του το αρπάξει, αλλά σπεύδει ένας αστυνομικός και απομακρύνει τον πολιτικό επίτροπο. Ο επικεφαλής της φρουράς προστάζει: «Στα όπλα!» Οι τριάντα караμπίνες της φρουράς και τα πιστόλια των αντρών της τοπικής Νι-Κα-Βε-Ντε σκοπεύουν αμέσως τους κατηγορούμενους και το πλήθος (γιατί φαινόταν πως από στιγμή σε στιγμή το πλήθος θα χιμούσε να απελευθερώσει τους καταδικασμένους).

Η αίθουσα φωτιζόταν μόνο από μερικές λάμπες πετρελαίου και το μισοσκόταδο μεγάλωνε τη γενική σύγχυση και τον τρόμο. Το πλήθος, που είχε πια πειστεί όχι μόνο από τη δίκη αλλά και από τις караμπίνες που στρέφονταν εναντίον του, κυριεύθηκε από πανικό και προσπαθούσε, πατείς με πατώ σε, να φύγει όχι μόνο από τις πόρτες, αλλά κι από τα παράθυρα. Τα ξύλα έτριζαν, τα τζάμια κουδουνίζανε. Η γυναίκα του Ουιβέρ, που λίγο έλειψε να τη σκοτώσουν ποδοπατώντας την, έμεινε αναίσθητη κάτω από τις καρέκλες ως το πρωί.

Χειροκροτήματα όμως δεν ακούστηκαν...³³⁰

Τους καταδικασμένους όχι μόνο ήταν αδύνατο να τους τουφεκίσουν αμέσως, αλλά έπρεπε να τους φρουρούν ακόμα πιο αυστηρά, γιατί εκείνοι δεν είχαν πια τίποτα να χάσουν, ενώ για να τους τουφεκίσουν έπρεπε να τους μεταφέρουν στην πρωτεύουσα της επαρχίας.

Το πρώτο πρόβλημα – τη μεταφορά τους στη Νι-Κα-Βε-Ντε μέσα από τους σκοτεινούς δρόμους – το έλυσαν με τον εξής τρόπο: Πέντε άντρες συνόδευσαν τον κάθε καταδικασμένο. Ο πρώτος κρατούσε ένα φανάρι. Ένας άλλος προχωρούσε μπροστά με υψωμένο το πιστόλι. Δυο κρατούσαν τον μελλοθάνατο με το ένα χέρι, ενώ με το ελεύθερο χέρι τους κραδαίνανε το πιστόλι τους και ένας ακόμα πήγαινε από πίσω σηματοδοτώντας τον καταδικασμένο στην πλάτη.

Οι υπόλοιποι αστυνομικοί ήταν τοποθετημένοι σε ίσια διαστήματα, για να εμποδίσουν κάθε επέμβαση του πλήθους.

Κάθε λογικός άνθρωπος θα συμφωνήσει τώρα πως αν η Νι-Κα-Βε-Ντε θα ήταν αναγκασμένη να ταλαιπωρείται έτσι κατά τις δημόσιες δίκες, δεν θα μπορούσε να εκπληρώσει ποτέ το μεγάλο της έργο.

Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο οι δημόσιες πολιτικές δίκες δεν καθιερώθηκαν στη χώρα μας.

11 ΤΟ ΥΠΕΡΤΑΤΟ ΜΕΤΡΟ

Η θανατική ποινή στη Ρωσία έχει οδοντωτή ιστορία. Ο Κώδικας του τσάρου Αλεξέι Μιχάηλοβιτς πρόβλεπε την εσχάτη των ποινών σε πενήντα περιπτώσεις και ο στρατιωτικός κανονισμός του Μεγάλου Πέτρου σε διακόσιες περιπτώσεις. Η Ελισάβετ όμως, χωρίς να καταργήσει αυτούς τους νόμους, δεν τους εφάρμοσε ούτε σε μια μοναδική περίπτωση: έλεγαν πως, ανεβαίνοντας στον θρόνο, είχε κάνει τάμα να μην εκτελέσει ποτέ κανέναν. Τα είκοσι χρόνια της βασιλείας της πέρασαν χωρίς να γίνει καμιά εκτέλεση, και ακόμα και στον Επταετή πόλεμο δεν χρειάστηκε να καταφύγει σ' αυτό το μέτρο. Για τα μέσα του 18ου αιώνα, πενήντα χρόνια πριν από το σφαγείο των Ιακωβίνων, το παράδειγμα αυτό είναι καταπληκτικό. Είναι αλήθεια πως έχουμε τόσο συνηθίσει να χλευάζουμε το παρελθόν μας, ώστε δεν αναγνωρίζουμε σ' αυτό ούτε μια καλή πράξη, ούτε μια καλή πρόθεση. Έτσι μπορούμε να αμαυρώνουμε και την Ελισάβετ: είχε αντικαταστήσει τη θανατική ποινή με μαστίγωμα με το κνούτο, με ξερίζωμα των ρουθουνιών, με χρησιμοποίηση της σφραγίδας «**ληστής**» (στιγμάτισμα με πυρακτωμένο σίδερο) και με μόνιμη εξορία στη Σιβηρίας. Ας πούμε όμως και κάτι ελαφρυντικό για την αυτοκράτειρα: πώς θα μπορούσε να προχωρήσει περισσότερο από τις καθιερωμένες αντιλήψεις της εποχής της; Μήπως κι ο σημερινός μελλοθάνατος, μόνο και μόνο για να μη σβήσει γι' αυτόν ο ήλιος, θα προτιμούσε να υποστεί με τη θέλησή του ολόκληρο αυτό το σύμπλεγμα των ποινών, μόνο που εμείς από ανθρωπιά δεν θα του το προτείναμε; Επίσης μήπως ο αναγνώστης, διαβάζοντας αυτό το βιβλίο, θα κλίνει υπέρ της ιδέας πως είκοσι ή δέκα χρόνια στα στρατόπεδά μας μπορεί να είναι βαρύτερη ποινή από τις τιμωρίες της Ελισάβετ;

Σύμφωνα με τη σημερινή μας ορολογία η Ελισάβετ είχε στο ζήτημα αυτό πιο γενικές απόψεις, ενώ η Αικατερίνη Β' (η Μεγάλη) είχε απόψεις ταξικές (κι επομένως σωστότερες). Το να μην εκτελεί κανένα, τη φόβιζε, γιατί της φαινόταν πως έτσι έμενε απροστάτευτη. Για να προστατεύσει λοιπόν τον εαυτό της, τον θρόνο της και το καθεστώς της, σε πολιτικές δηλαδή περιπτώσεις (συνωμοσία του Μίροβιτς, ανταρσία την εποχή της πανούκλας στη Μόσχα, ανταρσία του Πουγκατσώφ), θεωρούσε απαραίτητη την ποινή του θανάτου. Όσο για τους εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου, γιατί να μην αναγνωρίζει την κατάργηση αυτής της ποινής;

Στην περίοδο της βασιλείας του Παύλου Α' η κατάργηση της θανατικής ποινής επικυρώθηκε. (Πόλεμοι έγιναν πολλοί εκείνο τον καιρό, αλλά τα συντάγματα δεν είχαν στρατοδικεία). Και κατά τη μακροχρόνια βασιλεία του Αλεξάνδρου Α' η θανατική ποινή καθιερώθηκε μόνο για τα εγκλήματα που διαπράττονταν από στρατιωτικούς κατά την εκστρατεία (1812). (Θα μας πουν όμως αμέσως: και όταν έδερναν με σιδερένια ραβδιά, ώσπου τα θύματα πέθαιναν; Ναι, δεν έχουμε αντίρρηση, ανεπίσημες θανατώσεις γίνονταν βέβαια, όπως μπορούν κάποιοι να σκοτώσουν έναν άνθρωπο και

σε μια συνδικαλιστική συγκέντρωση! Μα να χάνεις τη ζωή που σου έδωσε ο Θεός ύστερα από μια ψηφοφορία των δικαστών, κάτι τέτοιο δεν έλαχε στη χώρα μας, στον μισό αιώνα που χωρίζει τον Πουγκατσώφ από τους Δεκεμβριστές, ούτε σε εκείνους που κατηγορούνταν για **εσχάτη προδοσία**).

Το αίμα των Δεκεμβριστών ερέθισε τα ρουθούνια του κράτους μας. Από τότε δεν ξανακαταργήθηκε πια η θανατική ποινή για τα εγκλήματα εσχάτης προδοσίας, δεν ξεχάστηκε ποτέ ως την Επανάσταση του Φεβρουαρίου, επικυρώθηκε από τους Κώδικες του 1845 και του 1904 και συμπληρώθηκε από τους ποινικούς νόμους του στρατού και του ναυτικού.

Πόσοι εκτελέστηκαν στη Ρωσία σ' αυτό το διάστημα; Έχουμε παραθέσει κιόλας (κεφ. 8) τα στατιστικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από φιλελευθέρους πολιτικούς το 1905 - 1907. Ας προσθέσουμε σ' αυτά και τα εξακριβωμένα στοιχεία του ειδικού στο ρωσικό ποινικό δίκαιο Ν. Σ. Ταγκάντσεφ³³¹. Ως το 1905 η θανατική ποινή στη Ρωσία ήταν μέτρο εξαιρετικό. Στα τριάντα χρόνια από το 1876 ως το 1905 (είναι η εποχή του κόμματος «Λαϊκή θέληση» και των τρομοκρατικών πράξεων, και όχι η εποχή των **προθέσεων** που λέγονται στην κοινή κουζίνα ενός σοβιετικού διαμερίσματος· είναι η εποχή των μαζικών απεργιών και των ταραχών των αγροτών, η εποχή κατά την οποία ιδρύθηκαν και εδραιώθηκαν όλα τα κόμματα της μελλοντικής Επανάστασης) εκτελέστηκαν 486 άτομα, δηλαδή περίπου 17 τον χρόνο σε όλη τη χώρα (μαζί με τις εκτελέσεις εγκληματιών του κοινού ποινικού δικαίου!)³³². Στη διάρκεια της πρώτης επανάστασης και της καταστολής της, ο αριθμός των εκτελέσεων αυξήθηκε απότομα, συγκινώντας τη φαντασία των Ρώσων, προκαλώντας δάκρυα στον Τολστόι και αγανάκτηση στον Κορολένκο και σε πολλούς άλλους: από το 1905 ως το 1908 εκτελέστηκαν περίπου 2200 άτομα (σαράντα πέντε τον μήνα!). **Πραγματική επιδημία εκτελέσεων**, όπως γράφει ο Ταγκάντσεφ, η οποία όμως σταμάτησε σχεδόν αμέσως.

Όταν η Προσωρινή Κυβέρνηση ανέλαβε την εξουσία, κατάργησε εντελώς τη θανατική ποινή. Τον Ιούλιο του 1917 όμως την επανέφερε στον ενεργό στρατό και στις παραμεθόριες περιοχές για εγκλήματα που διαπράττονταν από στρατιωτικούς: φόνους, βιασμούς, λεηλασίες και ληστείες (γίνονταν πολύ συχνά τότε σ' εκείνες τις περιοχές). Αυτό ήταν ένα από τα πιο αντιδημοτικά μέτρα, που κατέστρεψαν την Προσωρινή Κυβέρνηση. Σύνθημα των μπολσεβίκων κατά την ανατροπή της ήταν: «Κάτω η θανατική ποινή, που επανέφερε ο Κερένσκυ!»

Όπως λένε, στο Ινστιτούτο Σμόλνυ, τη νύχτα της 25ης προς 26η Οκτωβρίου, άρχισε συζήτηση με θέμα: να καταργήσουν για πάντα την ποινή του θανάτου με ένα από τα πρώτα διατάγματα; Κι ο Λένιν κορόιδεψε τότε, πολύ δικαιολογημένα, την ουτοπία των συντρόφων του. Εκείνος ήξερε πολύ καλά πως χωρίς τη θανατική ποινή θα ήταν αδύνατο να κάνουν το παραμικρό βήμα προς την καινούργια κοινωνία. Παρ' όλα αυτά, όταν σχημάτισε κυβέρνηση συνασπισμού με τους αριστερούς Εσέρους, ενέδωσε στις λανθασμένες απόψεις τους και στις 28 Οκτωβρίου 1917 καταργήθηκε η ποινή του θανάτου. Ωστόσο δεν μπορούσε, φυσικά,

να βγει τίποτα καλό από αυτό το «καλοπροαίρετο» μέτρο. (Άλλωστε, πώς την κατάργησαν; Στις αρχές του 1918 ο Τρότσκι διέταξε να δικαστεί ο καινούργιος ναύαρχος Αλεξέι Στσάστνι, επειδή αρνήθηκε να βουλιάξει τον στόλο της Βαλτικής. Ο πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου Κάρκλιν ανακοίνωσε βιαστικά την απόφαση με τα σπασμένα ρωσικά του (ήταν Λετονός): «να τουφεκιστεί εντός 24 ωρών». Στην αίθουσα έγινε αναταραχή: η ποινή του θανάτου καταργήθηκε! Ο εισαγγελέας Κρυλένκο εξήγησε: «Γιατί ταράζεστε; Καταργήθηκε η ποινή του θανάτου, μα τον Στσάστνι δεν θα τον εκτελέσουμε. Θα τον τουφεκίσουμε». Και τον τουφέκισαν). Αν κρίνουμε από τα επίσημα έγγραφα, η ποινή του θανάτου επαναφέρθηκε με όλα της τα δικαιώματα από τον Ιούνιο του 1918, όχι, δεν «επαναφέρθηκε», αλλά καθιερώθηκε σαν καινούργια εποχή εκτελέσεων. Αν λάβουμε υπόψη πως ο Λάτσις³³³ δεν ελαττώνει τους αριθμούς, αλλά απλούστατα δεν διαθέτει πλήρη στοιχεία και πως τα επαναστατικά δικαστήρια διεκπεραίωναν τουλάχιστο τον ίδιο αριθμό υποθέσεων που διεκπεραίωνε και η Τσε-Κα χωρίς δίκη, θα διαπιστώσουμε πως στους είκοσι κεντρικούς νομούς της Ρωσίας, μέσα σε 16 μήνες (Ιούνιος 1918 - Οκτώβρης 1919) τουφεκίστηκαν πάνω από 16 χιλιάδες άτομα, δηλαδή ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΧΙΛΙΑ ΑΤΟΜΑ ΤΟΝ ΜΗΝΑ³³⁴. (Με αυτή την ευκαιρία αναφέρουμε πως τότε τουφεκίστηκε και ο πρόεδρος του πρώτου ρωσικού Σοβιέτ των αντιπροσώπων - της Πετρούπολης, 1905 - Χρυσταλιώφ - Νοσάρ, καθώς και ο ζωγράφος που είχε σχεδιάσει τη θρυλική στολή την οποία φορούσαν οι στρατιώτες του Κόκκινου Στρατού σε όλη τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου).

Αυτές όμως οι μεμονωμένες εκτελέσεις, που γίνονταν ύστερα από δίκη ή χωρίς δίκη, και προστιθέμενες η μια στην άλλη κατέληξαν να γίνουν χιλιάδες, δεν ήταν ο πιο σοβαρός παράγοντας σ' αυτή την εποχή του θανάτου, η οποία άρχισε το 1918, και πάγωσε και μέθυσε ταυτόχρονα τη Ρωσία.

Ακόμα πιο φοβερή μας φαίνεται η μέθοδος των δυο εμπόλεμων πλευρών, και αργότερα των νικητών, να βουλιάζουν ολόκληρες μαούνες φορτωμένες με εκατοντάδες ανθρώπους, χωρίς να τους μετρούν, χωρίς να τους καταγράφουν, χωρίς καν να φωνάζουν από κατάλογο τα ονόματά τους. (Έτσι θανατώθηκαν αξιωματικοί του ναυτικού στον Φιννικό κόλπο, στη Λευκή, στην Κασπία και στη Μαύρη θάλασσα, καθώς και όμηροι, το 1920, στη λίμνη Βαϊκάλη). Αυτό το θέμα δεν περιλαμβάνεται στην περιορισμένη μας ιστορία των δικών, αλλά στην ιστορία των ηθών: είναι η πηγή από την οποία απορρέουν όσα έγιναν αργότερα. Σε όλους τους αιώνες της ιστορίας μας, από τον πρώτο πρίγκιπα Ριούρικ, ποτέ άλλοτε δεν γνωρίσαμε τέτοια εποχή σκληρότητας και φόνων σαν την εποχή του μετα-οκτωβριανού Εμφυλίου πολέμου.

Θα αφήναμε να μας ξεφύγει μια χαρακτηριστική αιχμή αυτής της οδοντωτής ιστορίας, αν δεν αναφέραμε πως η θανατική ποινή καταργήθηκε... τον Ιανουάριο του 1920, μάλιστα! Μερικοί ερευνητές μπορεί να βρεθούν σε αμηχανία μπροστά σ' αυτή την αφοπλιστική εμπιστοσύνη της δικτατορίας, η οποία αποστερεί τον εαυτό της από το ξίφος της τιμωρίας τον καιρό που ο Ντενίκιν κατέχει ακόμα το Κουμπάν

και ο Βράγγελ την Κριμαία, και ενώ το πολωνικό ιππικό σελώνει τα άλογά του για εκστρατεία. Αλλά, πρώτο, αυτό το διάταγμα ήταν πολύ λογικό: δεν επεκτεινόταν στα στρατοδικεία (αλλά αφορούσε μόνο τις εξωδικαστικές ενέργειες της Τσε-Κα και τα δικαστήρια των μετόπισθεν). Δεύτερο, είχε προετοιμαστεί από μια προκαταρκτική εκκαθάριση των φυλακών (ευρύτατος τουφεκισμός των κρατουμένων που θα μπορούσαν να περιληφθούν στο διάταγμα). Και, τρίτο και πιο παρήγορο, ίσχυσε για πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, μόνο για τέσσερις μήνες (ώσπου να γεμίσουν και πάλι οι φυλακές). Το δικαίωμα του τουφεκισμού δόθηκε ξανά στην Πανενωσιακή Τσε-Κα με το διάταγμα της 28ης Μαΐου 1920.

Η Επανάσταση βιάζεται να δώσει στα πάντα καινούργια ονόματα, έτσι ώστε όλα να φαίνονται καινούργια. Έτσι και η ποινή του θανάτου μετονομάζεται σε υπέρτατο μέτρο και δεν θεωρείται καν «τιμωρία», αλλά κοινωνική προστασία. Οι βάσεις της ποινικής νομοθεσίας του 1924 μας εξηγούν πως αυτό το υπέρτατο μέτρο καθιερώνεται προσωρινά, ώσπου να καταργηθεί οριστικά από την Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή.

Και πραγματικά, το 1927 άρχισαν να την καταργούν: τη διατήρησαν μόνο για τα εγκλήματα κατά του κράτους και του στρατού (άρθρο 58 και αντίστοιχα άρθρα του στρατιωτικού Κώδικα), καθώς και για τη ληστεία (είναι όμως γνωστό πόσο πλατιά πολιτική ερμηνεία έδιναν εκείνα τα χρόνια, μα και σήμερα, στη «ληστεία»: από τον Τουρκμένο «Μπασμάτς» ως τον Λιθουανό παρτιζάνο των δασών κάθε οπλισμένος εθνικιστής που δεν συμφωνεί με την κεντρική εξουσία θεωρείται «ληστής»: πώς λοιπόν μπορούσαν να μείνουν χωρίς αυτό το άρθρο; Και όποιος μετέχει σε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στα στρατόπεδα ή στις πόλεις είναι επίσης «ληστής»). Στα άρθρα όμως για την προστασία των ιδιωτών, η ποινή του θανάτου καταργήθηκε στη δεκάτη επέτειο της Οκτωβριανής επανάστασης.

Στη δεκάτη πέμπτη όμως επέτειο της Οκτωβριανής επανάστασης προστέθηκε η ποινή του θανάτου και με βάση τον νόμο 7-8, σπουδαιότατο νόμο του επερχόμενου σοσιαλισμού, που υποσχόταν μια σφαίρα στο κεφάλι κάθε πολίτη που θα οικειοποιούνταν έστω και ένα ψίχουλο από την κρατική ιδιοκτησία.

Όπως πάντα, κυρίως στην αρχή, έπεσαν με τα μούτρα σ' αυτό τον νόμο, και το 1932 - 1933 τουφέκιζαν με ιδιαίτερο ζήλο. Σ' αυτή την ειρηνική εποχή (ζούσε ακόμα ο Κύρωφ...) μόνο στις φυλακές του Κρέστι στο Λένινγκραντ περίμεναν, τον Δεκέμβριο του 1932, τη μοίρα τους ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΑ ΔΙΑΚΟΣΙΟΙ ΕΞΗΝΤΑ ΠΕΝΤΕ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΜΕΝΟΙ ΣΕ ΘΑΝΑΤΟ³³⁵ - δηλαδή μόνο γι' αυτή τη φυλακή ο αριθμός των μελλοθάνατων θα πρέπει να ξεπέρασε τους χίλιους σε ένα χρόνο!

Τι είδους εγκληματίες ήταν αυτοί οι άνθρωποι; Που βρέθηκαν τόσο συνωμότες και τόσο ταραξίες; Μεταξύ των άλλων βρίσκονταν εκεί, λόγου χάρη, και έξι κολχόζνικοι από τα περίχωρα του Τσάρσκογιε Σελό που έφταιξαν γιατί μετά τον θερισμό του κολχόζ (με τα δικά τους τα χέρια) πήγαν και θέρισαν τα σημεία όπου το έδαφος ήταν ανώμαλο, για να

εξασφαλίσουν τροφή στις αγελάδες τους. ΚΑΙ ΟΙ ΕΞΙ ΑΥΤΟΙ ΑΓΡΟΤΕΣ ΔΕΝ ΠΗΡΑΝ ΧΑΡΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΝΡΩΣΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. Η ΠΟΙΝΗ ΤΟΥΣ ΕΚΤΕΛΕΣΘΗΚΕ!

Ποια Σαλτίτσιχα; Ποιος απαίσιος και αναίσχυντος τσιφλικάς θα μπορούσε να ΣΚΟΤΩΣΕΙ έξι μουζικούς γι' αυτό το λίγο χορτάρι που είχε μείνει στο χωράφι;... Ακόμα και με ραβδισμούς να τους είχε τιμωρήσει, θα το μαθαίναμε στο σχολείο και θα καταριόμαστε το όνομά του³³⁶ (6). Τώρα όμως κανείς δεν το είδε, κανείς δεν το ξέρει. Μας μένει μόνο η ελπίδα πως κάποια μέρα θα βρεθούν γραπτά στοιχεία που θα επιβεβαιώσουν την αφήγηση του αυτόπτη μου μάρτυρα. Ακόμα και αν ο Στάλιν δεν είχε σκοτώσει ποτέ κανέναν άλλο, μόνο γι' αυτούς τους έξι αγρότες του Τσάρσκογιε Σελό θα τον θεωρούσα άξιο να θανατωθεί με το μαρτύριο του τροχού. Και τολμούν να μας τσιρίζουν ακόμα (από το Πεκίνο, τα Τίρανα, την Τιφλίδα, και υπάρχουν ακόμα και πολλά γουρούνια από τις βίλες των περιχώρων της Μόσχας που κάνουν την ίδια δουλειά): «πώς τολμάτε να κάνετε τέτοιες αποκαλύψεις;», «πώς τολμάτε να ανησυχείτε τη σκιά του μεγάλου ηγέτη;», «ο Στάλιν ανήκει στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα!» (κατά τη δική μου γνώμη όμως ανήκει μόνο στον ποινικό Κώδικα), «οι λαοί όλου του κόσμου τον θυμούνται με αγάπη...» (μα όχι εκείνοι που τους είχε καθίσει στη ράχη και τους μαστίγωνε με το κνούτο του).

Ας επιστρέψουμε όμως στην απάθεια και στην αντικειμενικότητα. Η Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή ασφαλώς «θα καταργούσε ολοκληρωτικά» το υπέρτατο μέτρο, αφού το είχε υποσχεθεί, αλλά, δυστυχώς, το 1936 ο Πατέρας και Δάσκαλος «κατάργησε ολοκληρωτικά» την ίδια την Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή. Όσο για το Ανώτατο Σοβιέτ, που την αντικατέστησε, αυτό έμοιαζε περισσότερο με την Άννα Ιωάννοβνα. Το «υπέρτατο μέτρο» έγινε από τότε υπέρτατο μέτρο τιμωρίας, και όχι κάποιας ακατανόητης «προστασίας». Οι εκτελέσεις του 1937 - 38 ξεπερνούσαν τα πλαίσια της «προστασίας» ακόμα και για το αυτί του Στάλιν.

Ποιος νομομαθής, ποιος ιστορικός του ποινικού δικαίου θα μας δώσει συγκεκριμένα στατιστικά στοιχεία γι' αυτές τις εκτελέσεις; Που βρίσκονται τα **ειδικά αρχεία**, όπου θα μπορούσαμε να διαβάσουμε τους αριθμούς; Δεν υπάρχουν. Και δεν θα υπάρξουν ποτέ. Ας τολμήσουμε λοιπόν να επαναλάβουμε μόνο τους αριθμούς που κυκλοφορούσαν το 1939 - 40 κάτω από τις καμάρες της φυλακής του Μπουτύρκι και προέρχονταν από διάφορους σημαίνοντες ή μεσαίους πράκτορες του Γιεζώφ, οι οποίοι είχαν περάσει πριν από λίγο καιρό από εκείνα τα κελιά (αυτοί ήταν σε θέση να ξέρουν!) Αυτοί οι πράκτορες λοιπόν έλεγαν πως σ' αυτά τα δυο χρόνια τουφεκίστηκαν ΜΙΣΟ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΟ πολιτικοί κρατούμενοι και 480 χιλιάδες κρατούμενοι του κοινού ποινικού δικαίου (άρθρο 59 - 3, τους τουφέκιζαν σαν «υποστηρικτές του Γιάγκοντα», και έτσι θερίζανε τον «παλιό ευγενικό κόσμο των ληστών»).

Είναι άραγε απίθανοι αυτοί οι αριθμοί; Αν λάβουμε υπόψη πως οι εκτελέσεις γίνονταν όχι επί δύο χρόνια, αλλά μόνο επί ενάμιση χρόνο, θα

έχουμε κατά μέσον όρο 28 χιλιάδες εκτελεσμένους τον μήνα (με βάση το άρθρο 58) για όλη τη Σοβιετική Ένωση. Μα πόσα ήταν τα μέρη όπου γίνονταν εκτελέσεις; Ο υπολογισμός μας θα είναι πολύ μετριοπαθής, αν πούμε εκατό πενήντα. (Ασφαλώς ήταν περισσότερα. Μόνο στο Πσκώφ, σε πολλές εκκλησίες, τα πρώην κελιά των αναχωρητών στα υπόγεια είχαν μετατροπή από τη Νι-Κα-Βε-Ντε σε θαλάμους βασανιστηρίων και εκτελέσεων. Ακόμα και το 1953 απαγορευόταν να μπαίνουν τουρίστες σ' αυτές τις εκκλησίες: «αρχαία». Σπουδαία αρχαία, που είχαν δέκα χρόνια να τα καθαρίσουν από τις αράχνες! Πριν αρχίσουν τα έργα της αναστήλωσης των εκκλησιών, έβγαζαν από εκεί ολόκληρα καμιόνια με κόκαλα). Αυτό σημαίνει πως σε κάθε μέρος γίνονταν κάθε μέρα έξι εκτελέσεις. Μήπως ο αριθμός σας φαίνεται φανταστικός; Μα είναι πολύ κάτω από την πραγματικότητα! (Σύμφωνα με άλλες πηγές, ως την 1η Ιανουαρίου 1939 είχαν τουφεκισθεί 1.700.000 άτομα).

Στα χρόνια του Πατριωτικού πολέμου, με διάφορα προσχήματα η ποινή του θανάτου τότε επιβαλλόταν σε ιδιαίτερα μεγάλη κλίμακα (λόγου χάρη κατά τη στρατιωτικοποίηση των σιδηροδρόμων) και τότε εμπλουτιζόταν με καινούργιους τρόπους (τον Απρίλιο του 1943 καθιερώθηκε με διάταγμα ο **απαγχονισμός**).

Όλα αυτά τα γεγονότα καθυστέρησαν κάπως την υποσχεμένη από καιρό ολοκληρωτική και οριστική κατάργηση της θανατικής ποινής, αλλά με την υπομονή και την αφοσίωσή του ο λαός μας τελικά την κέρδισε: τον Μάιο του 1947 ο Ιωσήφ Βησσαριόνοβιτς δοκίμασε ένα κολλαρισμένο ζαμπό μπροστά στον καθρέφτη, του άρεσε, και υπαγόρευσε προς το προεδρείο του Ανωτάτου Σοβιέτ την κατάργηση της θανατικής ποινής σε καιρό ειρήνης (αντικαταστάθηκε με μια καινούργια ποινή 25 χρόνων. Ωραίο πρόσχημα να εισαγάγουν το **τέταρτο**).

Μα ο λαός μας είναι αχάριστος, εγκληματικός και ανίκανος να εκτιμήσει τη μεγαλοψυχία. Γι' αυτό, αφού στενοχωριόνταν οι ιθύνοντες επί δυόμισι χρόνια χωρίς θανατικές εκτελέσεις, δημοσίευσαν στις 12 Ιανουαρίου 1950 ένα αντίθετο διάταγμα: «Έχοντας υπόψη τις αναφορές από τις εθνικές δημοκρατίες (Ουκρανία;...), από τα συνδικάτα (τι σπουδαία παιδιά αυτά τα συνδικάτα, πάντα ξέρουν τι πρέπει να γίνει) από τις οργανώσεις των αγροτών (αυτό το είδαν στον ύπνο τους, γιατί όλες τις οργανώσεις των αγροτών τις είχε λειώσει ήδη με τα πόδια του ο Πανάγαθος τον ίδιο χρόνο της μεγάλης αλλαγής), καθώς και από τους εκπροσώπους της κουλτούρας (αυτό είναι πολύ αληθοφανές)... επαναφέρουμε την ποινή του θανάτου για τους ήδη συσσωρευμένους προδότες της πατρίδας, τους κατασκόπους και τους υπονομευτές - σαμποτέρ». (Ξέχασαν όμως να καταργήσουν το **τέταρτο**, κι έτσι έμεινε κι αυτό).

Αφού λοιπόν αποφασίστηκε, η επάνοδος στο συνηθισμένο μας σφαγείο συνεχίστηκε χωρίς καμιά προσπάθεια: το 1954 η ποινή του θανάτου επεκτάθηκε στον φόνο εκ προμελέτης, τον Μάιο του 1961 στην κλοπή κρατικής περιουσίας, στην κατασκευή πλαστών νομισμάτων και στην τρομοκρατία στους τόπους φυλάκισης (αυτό αφορά όσους σκοτώνουν τους καταδότες και προσπαθούν να τρομοκρατήσουν τις διοικήσεις των

στρατοπέδων) τον Ιούλιο του 1961 στην απόπειρα δολοφονίας (αν σηκώσεις το χέρι σου) αστυνομικού ή ντρουζίνικου (πολιτοφύλακα) και τον ίδιο χρόνο στον βιασμό και στη δωροδοκία.

Μα όλα αυτά είναι προσωρινά, θα ισχύσουν μόνο ώσπου να καταργηθεί εντελώς η ποινή του θανάτου. Και σήμερα έτσι είναι γραμμένο.³³⁷

Βγαίνει λοιπόν το συμπέρασμα πως μείναμε χωρίς θανατική ποινή για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα την εποχή της Ελισάβετ Πετρόβνα.

Στην ευτυχισμένη και τυφλή ύπαρξή μας, φανταζόμαστε τους καταδικασμένους σε θάνατο σαν μοιραίες και ολιγάριθμες μεμονωμένες περιπτώσεις. Είμαστε ενστικτωδώς σίγουροι πως **εμείς** βέβαια δεν θα μπορούσαμε να βρεθούμε ποτέ στο κελί του μελλοθανάτου, πως γι' αυτό χρειάζεται κάποια βαριά ενοχή, ή πάντως μια ζωή όχι από τις συνηθισμένες. Πρέπει να αποτινάξουμε ακόμα πολλές ιδέες από το κεφάλι μας για να καταλάβουμε: ότι από τα κελιά των μελλοθανάτων πέρασαν ένα σωρό από τους πιο μέτριους ανθρώπους, καταδικασμένοι για εντελώς συνηθισμένες πράξεις. Από αυτούς πολύ λίγοι έπαιρναν χάρη, ενώ οι περισσότεροι αρπάζανε το «σούπερ» (έτσι έλεγαν οι κρατούμενοι το «υπέρτατο μέτρο»: δεν ανέχονταν τις πομπώδεις εκφράσεις και τα ονόμαζαν όλα όσο γινόταν πιο σταράτα και πιο σύντομα).

Ο αγρονόμος μιας επαρχίας καταδικάστηκε σε θάνατο γιατί έκανε λάθος στην ανάλυση του σπόρου των κολχόζ! (μήπως η ανάλυση δεν ήταν του γούστου των προϊσταμένων του;) -1937.

Ο Μέλκικωφ, πρόεδρος ενός βιοτεχνικού συνεταιρισμού (που κατασκεύαζε κάτι τιποτένιες κουβαρίστρες!), καταδικάστηκε σε θάνατο γιατί στο εργαστήριό του έγινε πυρκαγιά από μια σπίθα μηχανής! - 1937. (Είναι αλήθεια πως του έδωσαν χάρη, και δέκα χρόνια σε στρατόπεδο).

Στην ίδια φυλακή του Κρέστι, το 1932, περίμεναν τον θάνατό τους: ο Φέλντμαν, γιατί στο σπίτι του βρέθηκε συνάλλαγμα, κι ο Φαϊτέλεβιτς, πρώην μαθητής του Ωδείου, γιατί πούλησε μια μεταλλική ταινία για να φτιαχτούν πέννες. Το πατροπαράδοτο εμπόριο, ο βιοπορισμός και η ψυχαγωγία των Εβραίων, έγιναν κι αυτά αιτία θανατικής καταδίκης!

Δεν πρέπει λοιπόν ν' απορεί κανείς για το γεγονός πως καταδικάστηκε σε θάνατο ένας νεαρός αγρότης από το Ιβάνοβο, ο Γιεράσκα. Στην ανοιξιάτικη γιορτή του Αγίου Νικόλα, ο Γιεράσκα γλέντησε στο γειτονικό χωριό, ήπιε γερά κι έδωσε μια μ' ένα παλούκι στον πισινό - όχι του χωροφύλακα, όχι! - μα του αλόγου του χωροφύλακα! (Είναι αλήθεια πως για να εκδικηθεί τη χωροφυλακή, έβγαλε έπειτα μια σανίδα από το εξωτερικό του κτιρίου του αγροτικού Σοβιέτ, έκοψε το καλώδιο του τηλεφώνου του αγροτικού Σοβιέτ και φώναξε: «Κάτω οι διάβολοι!»...)

Η μοίρα μας να βρεθούμε στο κελί των μελλοθανάτων δεν κρίνεται από το αν κάναμε ή παραλείψαμε να κάνουμε κάτι. Κρίνεται από το γύρισμα της μεγάλης ρόδας, από την πορεία των μεγάλων εξωτερικών γεγονότων. Λόγου χάρη, είναι αποκλεισμένο το Λένινγκραντ. Τι συμπέρασμα θα βγάλει ο ανώτερος ηγέτης του, ο σύντροφος Ζντάνωφ, αν οι **φάκελοι** της Κρατικής Ασφαλείας του Λένινγκραντ δεν προβλέπουν θανατικές καταδίκες σ' αυτούς τους δύσκολους μήνες; Θα πει ότι τα **Όργανα** αδρανούν, έτσι δεν είναι; Πρέπει οπωσδήποτε να ξεσκεπαστούν μεγάλες συνωμοσίες, που τις κατευθύνουν απέξω οι Γερμανοί. Γιατί στην εποχή του Στάλιν, το 1919, ξεσκεπάστηκαν πολλές συνωμοσίες, ενώ στην εποχή του Ζντάνωφ, το 1942, δεν υπάρχουν καθόλου; Εμπρός λοιπόν: ανακαλύπτονται αρκετές συνωμοσίες με παρακλάδια! Εσείς κοιμάστε στο χωρίς θέρμανση, παγωμένο δωμάτιό σας στο Λένινγκραντ, ενώ ένα μαύρο, αρπακτικό χέρι απλώνεται κιόλας από πάνω σας. Και τίποτα δεν εξαρτάται από σας! Βάζουν για στόχο κάποιον υποστράτηγο Ιγκνάτοφσκι. Τα παράθυρά του βλέπουν στον Νέβα και τράβηξε από την τσέπη του ένα άσπρο μαντήλι για να σκουπίσει τη μύτη του - είναι σύνθημα: Εκτός από αυτό ο Ιγκνάτοφσκι, σαν μηχανικός που είναι, βρίσκει ευχαρίστηση να κουβεντιάζει με τους ναυτικούς για τεχνικά θέματα. Δεν χρειάζονται άλλα στοιχεία. Ο Ιγκνάτοφσκι συλλαμβάνεται. Ήρθε η ώρα να δώσει λόγο για τις πράξεις του. Πέστε μας τα ονόματα σαράντα μελών της οργάνωσής σας. Τα λέει. Αν είστε ταξιθέτης στο θέατρο «Αλεξαντρίνκι», οι πιθανότητες να ειπωθεί το όνομά σας δεν είναι μεγάλες, αλλά αν είστε καθηγητής του Τεχνολογικού Ινστιτούτου, τότε βρίσκεστε και εσείς στον κατάλογο (πάλι αυτή η καταραμένη η ιντελλιγκέντσια!). Ως τώρα τίποτα δεν εξαρτήθηκε από σας. Κι αυτός ο κατάλογος εγγυάται σε όλους το εκτελεστικό απόσπασμα. Και τους τουφεκίζουν όλους. Μένει στη ζωή μόνο ο Κονσταντίν Ιβάνοβιτς Στραχόβιτς, ένας διακεκριμένος Ρώσος ειδικός στον τομέα της υδροδυναμικής, και να για ποιο λόγο: κάποιος από τα ανώτερα στελέχη της Κρατικής Ασφαλείας δεν μένει ευχαριστημένος, γιατί ο κατάλογος είναι μικρός και τουφεκίζουν λίγους. Επισημαίνεται λοιπόν ο Στραχόβιτς σαν κατάλληλο κεντρικό πρόσωπο για το ξεσκέπασμα μιας καινούργιας οργάνωσης. Τον καλεί ο λοχαγός Αλτσούλλερ: «Τι πάτε να κάνετε; Ενώ ομολογήσατε όλα τα άλλα, αποφασίσατε να πάτε στον άλλο κόσμο για να κρύψετε την παράνομη κυβέρνηση; Τι θέση είχατε εσείς σ' αυτήν; Έτσι, συνεχίζοντας να μένει στο κελί των μελλοθανάτων, ο Στραχόβιτς βρέθηκε σε καινούργιο κύκλο ανακρίσεων! Προτείνει λοιπόν να τον θεωρήσουν υπουργό παιδείας (θέλει να τελειώσουν όλα όσο πιο γρήγορα γίνεται!) αυτό όμως δεν αρκεί στον Αλτσούλλερ. Η ανάκριση συνεχίζεται, ενώ η ομάδα του Ιγκνάτοφσκι τουφεκίζεται στο μεταξύ. Σε κάποια ανάκριση τον Στραχόβιτς τον πνίγει ο θυμός: όχι πως δεν θέλει να ζήσει, μα βαρέθηκε να πεθαίνει κάθε στιγμή και, το κυριότερο, σιχάθηκε τις ψευτιές. Έτσι σε κάποια ανάκριση κατ' αναπαράσταση, μπροστά σ' έναν ανώτερο αξιωματούχο, χτυπάει τη γροθιά του στο τραπέζι: «Ε σ ά ς θα έπρεπε να τουφεκίσουν! Δεν θα πω άλλες ψευτιές! Αναιρώ όλες μου τις καταθέσεις!» Κι αυτό το ξέσπασμα τον σώζει - όχι μόνο παύουν να τον ανακρίνουν, αλλά και τον ξεχνούν για πολύ καιρό στο κελί των μελλοθανάτων.

Όπως φαίνεται, μέσα στο γενικό κλίμα υποταγής, ένα ξέσπασμα

απόγνωσης είναι πάντα σωτήριο.

Πόσοι και πόσοι δεν τουφεκίσθηκαν! Πρώτα χιλιάδες, έπειτα εκατοντάδες χιλιάδες. Τους διαιρούμε, τους πολλαπλασιάζουμε, αναστενάζουμε, καταριόμαστε. Ωστόσο είναι αριθμοί! Ξαφνιάζουν το μυαλό, κι έπειτα ξεχνιούνται. Αν οι συγγενείς των εκτελεσμένων μπορούσαν να δώσουν σε κάποιον εκδότη τις φωτογραφίες των θυμάτων και αν δημοσιευόταν ένα άλμπουμ σε μερικούς τόμους, τότε, ξεφυλλίζοντάς το και ρίχνοντας μια ματιά στα σβησμένα μάτια, θα αντλούσαμε πολλά διδάγματα για την υπόλοιπη ζωή μας. Ένα τέτοιο ανάγνωσμα, σχεδόν χωρίς κείμενο, θα βάραινε για πάντα την καρδιά μας.

Σε κάποιο γνωστό μου σπίτι, όπου μένουν πρώην κρατούμενοι, έχει καθιερωθεί η εξής συνήθεια: στις 5 Μαρτίου, στην επέτειο του θανάτου του Αρχιφονιά, στήνουν στο τραπέζι φωτογραφίες τουφεκισμένων και κρατουμένων που πέθαναν στα στρατόπεδα - μερικές δεκάδες, όσες μπόρεσαν να συγκεντρώσουν. Και όλη τη μέρα στο διαμέρισμα υπάρχει επίσημη ατμόσφαιρα, σαν σε εκκλησία ή σαν σε μουσείο. Με τους ήχους πένθιμης μουσικής, έρχονται οι φίλοι, κοιτάζουν σιωπηλοί τις φωτογραφίες, ακούνε, μιλάνε σιγανά μεταξύ τους και φεύγουν χωρίς τους τυπικούς αποχαιρετισμούς.

Καλό θα ήταν να γινόταν αυτό παντού... Για να μπορούσε να μείνει στην καρδιά μας μια μικρή ουλή από όλους αυτούς τους θανάτους.

Για να μην είναι ΜΑΤΑΙΟΣ ο χαμός τους!

Έχω συγκεντρώσει κι εγώ μερικές φωτογραφίες. Κοιτάξτε τουλάχιστο αυτές.

Ποκρόφσκι Βίκτωρ Πετρόβιτς - τουφεκίστηκε στη Μόσχα το 1918.

Στρόμπιντερ Αλεξάντερ, φοιτητής - τουφεκίστηκε στην Πετρούπολη το 1918.

Άνιτσκωφ Βασίλι Ιβάνοβιτς - τουφεκίστηκε στη Λουμπιάνκα το 1927.

Σβέτσιν Αλεξάντερ Αντρέγιεβιτς, καθηγητής στη σχολή του Γενικού Επιτελείου — τουφεκίστηκε το 1936.

Ρεφορμάτσκι Μιχαήλ Αλεξάντροβιτς, γεωπόνος - τουφεκίστηκε το 1938 στον Ορέλ.

Ανίτσκοβα Γιελιζαβέτα Γιεβγκιένιεβνα - τουφεκίστηκε σε στρατόπεδο του Γενισέι το 1942.

Πώς **συμβαίνουν** όλα; Πώς **περιμένουν** οι άνθρωποι; Τι νιώθουν; Τι σκέφτονται; Σε τι αποφάσεις καταλήγουν; Και πώς τις **παίρνουν**; Και τι αισθάνονται τις τελευταίες στιγμές; Και πώς ακριβώς... τους... τους...;

Είναι φυσική η νοσηρή επιθυμία των ανθρώπων να σηκώσουν το παραπέτασμα των τελευταίων στιγμών (μ' όλο που κανείς μας βέβαια δεν θα καταλάβει ποτέ). Είναι επίσης φυσικό πως όσοι έμειναν ζωντανοί, δεν λένε τίποτα γι' αυτό το ζήτημα - αυτοί πήραν χάρη.

Τα **παρακάτω** τα ξέρουν οι δήμιοι. Οι δήμιοι όμως δεν θα μιλήσουν. (Ο περιβόητος **μπάρμπα - Λιόσα** της φυλακής του Κρέστι, που τραβούσε πίσω τα χέρια, περνούσε τις χειροπέδες, κι όταν το θύμα, τη στιγμή που το παίρνανε, φώναζε στον νυχτερινό διάδρομο, «Γεια σας, αδέρφια!», του βούλωνε το στόμα μ' ένα κουρέλι, για ποιο λόγο θα τα διηγηθεί; Ασφαλώς σήμερα θα περιφέρεται καλοντυμένος στο Λένινγκραντ. Κι αν τον συναντήσετε σε καμιά μπυραρία, στα νησιά του Νέβα ή στο ποδόσφαιρο, ρωτήστε τον!)

Αλλά ούτε κι ο δήμιος δεν τα ξέρει όλα ως το τέλος. Όταν εξαπολύει τις σφαίρες, που δεν ακούγονται καθόλου μέσα στον εκκωφαντικό θόρυβο του μοτέρ που συνοδεύει τις εκτελέσεις, και τις στέλνει στον σβέρκο κάποιου, είναι καταδικασμένος να μην καταλαβαίνει, σαν ανόητος, αυτό που κάνει. Ούτε αυτός δεν ξέρει τίποτα ως το **τέλος**. Ως το τέλος ξέρουν μόνο οι σκοτωμένοι, δηλαδή κανείς.

Είναι αλήθεια πως ο καλλιτέχνης, αόριστα και αμυδρά, κάτι ξέρει ως τη στιγμή που η σφαίρα χτυπάει, ή που το σχοινί σφίγγει τον λαιμό.

Έτσι λοιπόν οι καλλιτέχνες και όσοι πήραν χάρη μας βοηθούν να σχηματίσουμε μια κατά προσέγγιση εικόνα του κελιού των μελλοθανάτων. Ξέρουμε, λόγου χάρη, πως τη νύχτα οι μελλοθάνατοι δεν κοιμούνται, αλλά **περιμένουν**. Και ησυχάζουν μόνο το πρωί.

Ο Ναρόκωφ (Μάρτσενκο) στο μυθιστόρημά του «Ψευδομεγέθη»³³⁸, που το χάλασε ο ίδιος πολύ με την προσπάθειά του να τα γράψει όλα όπως ο Ντοστογιέφσκυ και να συγκινήσει την καρδιά του αναγνώστη ακόμα περισσότερο κι από τον Ντοστογιέφσκυ, περιέγραψε ωστόσο, κατά τη γνώμη μου, πολύ καλά το κελί των μελλοθανάτων, καθώς και τη σκηνή του τουφεκισμού. Δεν γίνεται βέβαια να τα επαληθεύσουμε, αλλά είναι πιστευτά.

Οι εικασίες των παλαιότερων συγγραφέων, όπως λόγου χάρη του Λεονίντ Αντρέγιεφ, δεν μπορούν παρά να αντικατοπτρίζουν μόνο την εποχή του Κρυλώφ. Ποιος συγγραφέας θα μπορούσε να συλλάβει με τη φαντασία του, λόγου χάρη, τα κελιά των μελλοθανάτων του 1937; Δεν θα παρέλειπε βέβαια να ξετυλίξει το ψυχολογικό του νήμα: πώς περιμένουν; πώς στήνουν αυτί;... Αλλά δεν θα μπορούσε να προβλέψει και να περιγράψει τα παρακάτω ανέλπιστα αισθήματα των μελλοθανάτων:

1. Οι μελλοθάνατοι υποφέρουν από το κρύο. Είναι αναγκασμένοι να κοιμούνται πάνω στο τσιμέντο, κάτω από το παράθυρο, με τρία υπό το μηδέν (Στραχόβιτς). Μπορεί να πεθάνεις από το κρύο, καθώς περιμένεις να σε τουφεκίσουν.

2. Οι μελλοθάνατοι υποφέρουν από το στρίμωγμα και την αποπνικτική ατμόσφαιρα. Σε ένα ατομικό κελί χώνουν μέσα επτά (ΠΟΤΕ λιγότερους), δέκα, δεκαπέντε ή ΕΙΚΟΣΙ ΟΚΤΩ μελλοθάνατους (Στραχόβιτς, Λένινγκραντ, 1942). Και μένουν έτσι στριμωγμένοι βδομάδες και ΜΗΝΕΣ! Ποια σύγκριση μπορεί να υπάρχει με την εφιαλτική ατμόσφαιρα των «επτά κρεμασμένων» του Αντρέγιεφ; Οι μελλοθάνατοι δεν σκέφτονται πια την εκτέλεση, δεν φοβούνται τον θάνατο, αλλά το μόνο που τους απασχολεί είναι πώς ν' απλώσουν τα πόδια τους, πώς να γυρίσουν στο άλλο πλευρό, πώς να ανασάνουν λιγάκι αέρα.

Το 1937 στις φυλακές του Ιβάνοβο - στις «Εσωτερικές» φυλακές Νο 1 και Νο 2 και στα Κελιά Προφυλακίσεως - βρίσκονταν ταυτόχρονα ως 40.000 κρατούμενοι, ενώ οι φυλακές αυτές είχε προβλεφθεί πως θα χωρούσαν 3-4 χιλιάδες. Στη φυλακή Νο 2 τους είχαν ανακατέψει όλους: ανακρινόμενους, καταδικασμένους σε στρατόπεδο, καταδικασμένους σε θάνατο, είτε είχαν πάρει χάρη είτε όχι, και κρατούμενους του κοινού ποινικού δικαίου. Και όλοι αυτοί για ΠΟΛΛΕΣ ΜΕΡΕΣ ΣΤΕΚΟΝΤΑΝ ΟΡΘΙΟΙ στον μεγάλο θάλαμο, τόσο στριμωγμένοι, ώστε ήταν αδύνατον να σηκώσει ή να κατεβάσει κανείς το χέρι του, εκείνοι μάλιστα που βρίσκονταν δίπλα στα ξυλοκρέβατα υπήρχε κίνδυνος να σπάσουν τα γόνατά τους. Ήταν χειμώνας, και για να μην πάθουν ασφυξία, οι κρατούμενοι έσπαζαν τα τζάμια από τα παράθυρα. (Σ' αυτό τον θάλαμο βρισκόταν ο Αλαλύκιν, μέλος του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος από το 1898, που είχε εγκαταλείψει το κόμμα των μπολσεβίκων το 1917, ύστερα από τις Απριλιανές θέσεις³³⁹. Ο Αλαλύκιν είχε καταδικαστεί σε θάνατο παρά τη μεγάλη ηλικία του και περίμενε την εκτέλεση).

3. Οι μελλοθάνατοι υποφέρουν από την **πείνα**. Περιμένουν τόσο πολύ καιρό μετά τη θανατική τους καταδίκη, ώστε δεν νιώθουν πια τόσο τον φόβο του τουφεκισμού, όσο το μαρτύριο της πείνας: που να βρουν κάτι να φάνε; Ο Αλεξάντρ Μπάμπιτς έμεινε το 1941 στο κελί των μελλοθανάτων της φυλακής του Κρασνογιάρσκ 75 μέρες! Είχε πια υποταχθεί εντελώς στη μοίρα του και περίμενε τον θάνατο σαν τη μοναδική δυνατή διέξοδο από τη μαρτυρική ζωή του. Όταν η ποινή του μετατράπηκε σε 10 χρόνια φυλακή, ήταν πια πρησμένος υπό τον υποσιτισμό και σ' αυτή την κατάσταση άρχισε τις περιπλανήσεις του στα στρατόπεδα. — Ποιο όμως είναι γενικά το ρεκόρ παραμονής στο κελί των μελλοθανάτων; Ποιος κατέχει το ρεκόρ;... Ο Βσέβολοντ Πετρόβιτς Γκολίτσιν, ο γέρο ν τ α ς (!) στο κελί των μελλοθανάτων, έμεινε σ' αυτό 140 μερόνυχτα (1938) - μα είναι αυτό το ρεκόρ; Η δόξα της επιστήμης μας, ο ακαδημαϊκός Ν. Ι. Βαβίλωφ, περίμενε την εκτέλεση πολλούς μήνες, ΙΣΩΣ ΚΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΟ ΧΡΟΝΟ: σαν μελλοθάνατος μεταφέρθηκε στη φυλακή του Σαράτωφ, όπου τον έκλεισαν σ' ένα υπόγειο κελί χωρίς παράθυρα, κι όταν το καλοκαίρι του 1942 πήρε χάρη και τον έβαλαν στον κοινό θάλαμο, δεν μπορούσε πια να περπατήσει και τον έβγαζαν στον περίπατο κουβαλώντας τον στα χέρια.

4. Οι μελλοθάνατοι υποφέρουν γιατί μένουν χωρίς καμιά ιατρική περίθαλψη. Ο Οχρίμενκο κατά τη μακροχρόνια παραμονή του στο κελί των μελλοθανάτων αρρώστησε βαριά (1938). Όχι μόνο δεν τον μεταφέρανε σε

νοσοκομείο, αλλά και η γιατρός έκανε καιρό να πάει να τον δει. Κι όταν πήγε τελικά, δεν μπήκε μέσα στο κελί, αλλά πίσω από την καγκελωτή πόρτα, χωρίς καν να τον εξετάσει και χωρίς να τον ρωτήσει τίποτα, του άπλωσε κάτι σκονάκια. Κι όταν ο Στραχόβιτς έπαθε σοβαρό οίδημα στα πόδια, το είπε στον δεσμοφύλακα και του στείλανε... έναν οδοντογιάτρο.

Όταν παρεμβαίνει ο γιατρός, πρέπει άραγε να θεραπεύσει το μελλοθάνατο, δηλαδή να του παρατείνει την αναμονή του θανάτου; Ή πρέπει, από ανθρωπισμό, να επιμείνει να γίνει το ταχύτερο η εκτέλεσή του; Να άλλη μια σκηνή που αφηγείται ο Στραχόβιτς: μπαίνει ο γιατρός και, μιλώντας με τον δεσμοφύλακα, δείχνει τον μελλοθάνατο με το δάχτυλο: «μακαρίτης!... μακαρίτης!...» (Με τον τρόπο αυτό ξεχώριζε τους εξαντλημένους από τον υποσιτισμό, τονίζοντας στον δεσμοφύλακα πως δεν έπρεπε να τους παιδεύουν άλλο αυτούς τους ανθρώπους, πως ήταν πια καιρός να τους τουφεκίσουν).

Πραγματικά, γιατί τους κρατούσαν τόσο καιρό; Δεν ήταν αρκετοί οι δήμιοι; Πρέπει να πούμε πως οι δεσμοφύλακες πρότειναν σε πάρα πολλούς μελλοθάνατους, και μάλιστα τους παρακαλούσαν, να υπογράψουν αίτηση χάριτος, και όταν εκείνοι αρνούνταν πεισματικά, τότε υπέγραφαν αυτοί εξ ονόματός τους. Και χρειάζονταν μήνες ώσπου να περάσουν τα χαρτιά από όλους τους τροχούς της μηχανής.

Όπως φαίνεται, συνέβαινε το εξής: στο ζήτημα αυτό έμπλεκαν δυο διαφορετικές υπηρεσίες. Η ανακριτική - δικαστική υπηρεσία (όπως μάθαμε από μέλη του Στρατιωτικού Συμβουλίου, ήταν ενιαία) προσπαθούσε αδιάκοπα να ανακαλύπτει φοβερές συνωμοσίες, και δεν μπορούσε να μην επιβάλλει στους εγκληματίες την τιμωρία που τους άξιζε: τον θάνατο. Μόλις όμως απαγγελόταν η θανατική καταδίκη και γραφόταν στα πρακτικά του δικαστηρίου, αυτά τα φαντάσματα, οι καταδικασμένοι, δεν την ενδιαφέρονε πια: δεν υπήρχε καμιά προδοσία στην πραγματικότητα και τίποτα δεν θα άλλαζε στη ζωή του κράτους αν αυτοί θα έμεναν ζωντανοί ή αν θα πέθαιναν. Έτσι λοιπόν αφήνονταν ολοκληρωτικά στην κρίση της υπηρεσίας των φυλακών. Η υπηρεσία των φυλακών πάλι, που αποτελούσε προέκταση του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, έβλεπε ήδη τους κρατούμενους από την οικονομική πλευρά. Δική της φιλοδοξία ήταν να είναι όσο το δυνατό μεγαλύτεροι οι αριθμοί, όχι αυτών που θα τουφεκίζονταν, αλλά των εργατικών χεριών που θα στέλνονταν στο Αρχιπέλαγος.

Με αυτό το μάτι είδε ο Σόκολωφ, διευθυντής της εσωτερικής φυλακής του Μεγάλου Οίκου, και τον Στραχόβιτς, που είχε **βαρεθεί** στο κελί των μελλοθανάτων και άρχισε να ζητά χαρτί και μολύβι για να ασχοληθεί με επιστημονική εργασία. Στην αρχή ο Στραχόβιτς έγραψε ένα τετράδιο με θέμα την «αλληλεπίδραση ενός υγρού και ενός στερεού σώματος τα οποία βρίσκονται εν κινήσει». Έπειτα έγραψε «Υπολογισμούς για τους καταπέλτες, τα ελατήρια και τα αμορτισέρ» και σε συνέχεια «Βάσεις της θεωρίας της ευστάθειας». Τον μετέφεραν τότε σε ένα ιδιαίτερο «επιστημονικό» κελί και τον έτρεφαν καλύτερα. Έπειτα κατέφθασαν παραγγελίες από το μέτωπο του Λένινγκραντ και ο Στραχόβιτς άρχισε να εκπονεί μια μελέτη για τα «ογκομετρικά όπλα κατά των αεροπλάνων».

Τελικά ο Ζντάνωφ μετέτρεψε τη θανατική του καταδίκη σε 15 χρόνια φυλακή. (Σε λίγο όμως ήρθε από τη Μόσχα, καθυστερημένη εξ αιτίας της γνωστής βραδύτητας των ταχυδρομείων, η συνηθισμένη χάρη: αυτή ήταν πιο γενναιόδωρη, του μετέτρεπε την ποινή σε δέκα χρόνια).³⁴⁰

Τον Α.Ν.Π., καθηγητή των μαθηματικών, αποφάσισε να τον εκμεταλλευθεί στο κελί των μελλοθανάτων για προσωπικούς του σκοπούς ο ανακριτής Κρουζκώφ (ναι, ναι, εκείνος ο ίδιος, ο κλεφταράκος): ήταν, βλέπετε, φοιτητής δι' αλληλογραφίας! Τον ΚΑΛΟΥΣΕ ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΛΙ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΘΑΝΑΤΩΝ και τον έβαζε να λύνει προβλήματα σχετικά με τη θεωρία των συναρτήσεων περίπλοκων μεταβλητών για τις δικές του (και ίσως όχι μόνο για τις δικές του) εργασίες των εξετάσεων.

Τι καταλάβαινε λοιπόν η παγκόσμια λογοτεχνία για τα βάσανα των μελλοθανάτων;...

Τέλος, τα κελιά των μελλοθανάτων χρησίμευαν και **μέσα στα πλαίσια της ανάκρισης**, σαν μέσο επηρεασμού (αφήγηση του Τσ - φ). Δύο κρατούμενους που δεν ήθελαν να ομολογήσουν (στο Κρασνογιάρσκ) τους προήγαγαν ξαφνικά σε «δίκη», τους «καταδίκασαν» σε θάνατο και τους μετέφεραν στο κελί των μελλοθανάτων (ο Τσ - φ μου είπε: «τους πέρασαν από εικονική δίκη». Σε μια εποχή όμως όπου όλες οι δίκες ήταν σκηνοθετημένες, πώς μπορεί να χαρακτηρίσει κανείς μια ψεύτικη δίκη; Σκηνή στημένη πάνω σε άλλη σκηνή, παράσταση βαλμένη μέσα σε άλλη παράσταση). Εκεί τους έδωσαν να πιουν ολόκληρο το ποτήρι της ζωής των μελλοθανάτων. Έπειτα τους έβαλαν μέσα και «κλώσσεις» δήθεν «μελλοθάνατους». Και εκείνοι άρχισαν ξαφνικά να μετανιώνουν επειδή είχαν φανεί πεισματάρηδες στην ανάκριση και παρακάλεσαν τον δεσμοφύλακα να διαβιβάσει στον ανακριτή πως είναι έτοιμοι να τα υπογράψουν όλα. Τους έδωσαν να υπογράψουν μια δήλωση και έπειτα τους πήραν από το κελί **μέρα**, πράγμα που σήμαινε ότι δεν τους πήραν για να τους τουφεκίσουν.

Οι **πραγματικοί** καταδικασμένοι σε θάνατο, που τους μεταχειρίζονταν, μέσα σ' αυτό το κελί, σαν πειραματόζωα για το ανακριτικό παιχνίδι, τι θα έπρεπε να νιώσουν βλέποντας αυτούς τους «μετανοήσαντες» να παίρνουν χάρη; Αυτό ήταν το νόημα της σκηνοθεσίας...

Όπως λένε, τον μελλοντικό στρατάρχη Κωνσταντίν Ροκοσσόφσκι τον πήγαν δυο φορές, το 1939, νύχτα στο δάσος, τάχα για να τον τουφεκίσουν. Εκεί τον σημάδευαν με τις κάννες των όπλων, κι έπειτα τις κατέβαζαν και τον ξαναπήγαιναν στη φυλακή. Είναι κι αυτό ένα «υπέρτατο μέτρο», που εφαρμόστηκε σαν ανακριτική μέθοδος. Και... ούτε γάτα ούτε ζημιά. Ο Ροκοσσόφσκι είναι μια χαρά στην υγεία του³⁴¹ και δεν κρατάει μίσος σε κανένα.

Όσο για την εκτέλεση, ο άνθρωπος τη δέχεται σχεδόν πάντα πειθήνια! Γιατί όμως η θανατική ποινή ασκεί μια τόσο υπνωτική επίδραση; Οι περισσότεροι από αυτούς που πήραν χάρη δεν θυμούνται να αντιστάθηκε κανείς στο κελί τους. Υπήρξαν ωστόσο και τέτοιες περιπτώσεις. Στο

Λένινγκραντ, στις φυλακές του Κρέστι, οι μελλοθάνατοι άρπαξαν το 1932 τα περίστροφα των δεσμοφυλάκων τους και πυροβόλησαν. Έπειτα από αυτό εφαρμόστηκε η εξής μέθοδος: αφού επισημαίνανε καλά από το ματάκι της πόρτας ποιον έπρεπε να πάρουν, έμπαιναν απότομα στο κελί πέντε άοπλοι δεσμοφύλακες και ρίχνονταν πάνω στο θύμα. Μελλοθάνατοι στο κελί ήταν οκτώ με δέκα και όλοι είχαν υποβάλει αίτηση στον Καλίνιν και περίμεναν να πάρουν χάρη. Σκέφτονταν λοιπόν: «πέθανε εσύ σήμερα, κι αύριο έχει ο Θεός». Έτσι παραμερίζανε και παρακολουθούσαν με απάθεια πως έδεναν το θύμα και πως εκείνο φώναζε ζητώντας βοήθεια, καθώς του βουλώνανε το στόμα με ένα παιδικό τόπι. (Όταν κοιτάζεις ένα παιδικό τόπι, μπορείς να μαντέψεις όλες τις πιθανές χρήσεις του;... Τι ωραίο παράδειγμα για όποιον διδάσκει τη διαλεκτική μέθοδο!)

Ελπίδα! Τι κάνεις κυρίως στους ανθρώπους, τους δυναμώνεις ή τους εξασθενίζεις; Αν σε κάθε κελί οι μελλοθάνατοι χιμούσαν όλοι μαζί και έπνιγαν τους δημίους τους, αυτός δεν θα ήταν πιο σίγουρος τρόπος, για να σταματήσουν οι θανατικές εκτελέσεις, από τις αιτήσεις χάριτος στην Πανρωσική Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή; Όταν βρίσκεσαι πια στο χείλος του τάφου, γιατί να μην προβάλεις αντίσταση;

Μήπως δεν ήταν όλοι καταδικασμένοι από τη στιγμή που τους συνέλαβαν; Και όμως εκείνοι που συλλαμβάνονταν σέρνονταν στα γόνατα, σαν να είχαν κομμένα τα πόδια, στο μονοπάτι της ελπίδας.

Ο Βασίλι Γκρηγκόριεβιτς Βλάσωφ θυμάται πως τη νύχτα μετά την καταδίκη του σε θάνατο, όταν τον περνούσαν από τους σκοτεινούς δρόμους του Κάντυ και τον συνόδευαν τέσσερις φρουροί με στραμμένα τα πιστόλια τους επάνω του, ο μόνος του φόβος ήταν μήπως τον σκοτώσουν τότε, προβοκατόρικα, με το πρόσχημα πως αποπειράθηκε να δραπετεύσει. Αυτό θα πει πως δεν πίστευε ακόμα στην καταδίκη του! Έλπιζε ακόμα πως θα ζούσε...

Έπειτα τον έκλεισαν σ' ένα δωμάτιο της αστυνομίας και τον άφησαν να ξαπλώσει σ' ένα τραπέζι. Οι δυο - τρεις αστυνομικοί που τον φρουρούσαν αδιάκοπα στο φως μιας λάμπας πετρελαίου, έλεγαν μεταξύ τους: «Άκουγα τέσσερις μέρες συνέχεια, μα δεν μπόρεσα να καταλάβω για ποιο πράγμα τους καταδίκασαν». - «Μη ρωτάς, δεν είναι δική μας δουλειά!»

Σ' αυτό το δωμάτιο ο Βλάσωφ έμεινε πέντε μέρες: περίμεναν την επικύρωση της καταδίκης, για να κάνουν τις εκτελέσεις εκεί, στο Κάντυ, γιατί ήταν πολύ δύσκολο να μεταφέρουν αλλού τους μελλοθανάτους. Κάποιος έστειλε τότε εκ μέρους του ένα τηλεγράφημα με αίτηση χάριτος: «Δεν θεωρώ τον εαυτό μου ένοχο, παρακαλώ να μου χαρίσετε τη ζωή». Δεν ήρθε καμιά απάντηση. Όλες εκείνες τις μέρες τα χέρια του Βλάσωφ έτρεμαν σε τέτοιο σημείο, ώστε δεν μπορούσε να κρατήσει το κουτάλι του, και ρουφούσε τη σούπα του από το πιάτο. Ο Κλιούγκιν πήγε να τον δει και τον κορόιδεψε. (Λίγο μετά τη δίκη του Κάντυ τον μεταθέσανε από

το Ιβάνοβο στη Μόσχα. Εκείνο τον χρόνο στον ουρανό του ΓΚΟΥΛΑΓΚ αυτά τα κατακόκκινα άστρα ανατέλλανε και σβήνανε γρήγορα σαν αστραπές. Πλησίαζε ο καιρός που θα τους έριχναν κι αυτούς στον ίδιο λάκκο, μόνο που δεν το ήξεραν).

Όμως ούτε επικύρωση ερχόταν, ούτε χάρη, και έτσι αναγκάστηκαν τελικά να μεταφέρουν τους τέσσερις καταδικασμένους στην Κινέσμα. Τους μετέφεραν με τέσσερα καμιόνια του ενάμιση τόννου, βάζοντας στο καθένα από έναν κατάδικο και επτά αστυνομικούς.

Στην Κινέσμα τους έβαλαν στα υπόγεια του μοναστηριού (η μοναστηριακή αρχιτεκτονική, απαλλαγμένη από τη μοναστική ιδεολογία, μας φάνηκε εξαιρετικά χρήσιμη!) Εκεί πρόσθεσαν κι άλλους μελλοθάνατους και έπειτα τους έστειλαν όλους μαζί με ένα βαγόκι - κλούβα στο Ιβάνοβο.

Στην πλατφόρμα εμπορευμάτων του σταθμού του Ιβάνοβο ξεχώρισαν τρεις, τον Σαμπούρωφ, τον Βλάσωφ και έναν από τους καινούργιους, και τους άλλους τους πήραν αμέσως - αυτό θα πει πως τους πήγαιναν για τουφεκισμό, για να μην παραφορτώσουν τη φυλακή. Έτσι ο Βλάσωφ αποχαιρέτησε τον Σμυρνώφ.

Τους τρεις που ξεχώρισαν τους άφησαν τέσσερις ώρες στην αυλή της φυλακής Νο 1, μέσα στο υγρό κρύο του Οκτώβρη, καθώς έπαιρναν, έφερναν και έψαχναν άλλες αποστολές. Δεν είχε ακόμα αποδειχτεί πως δεν θα τους τουφέκιζαν την ίδια εκείνη μέρα. Αναγκάστηκαν λοιπόν να μείνουν ακόμα τέσσερις ώρες καθισμένοι καταγής και βυθισμένοι σε σκέψεις! Σε μια στιγμή, ο Σαμπούρωφ νόμισε πως τους πήγαιναν για εκτέλεση (ενώ τους πήγαιναν στο κελί). Δεν φώναξε ο ίδιος, μα γαντζώθηκε με τόση δύναμη από το χέρι του πλαϊνού του, ώστε εκείνος έβγαλε μια κραυγή πόνου. Οι φρουροί άρπαξαν τον Σαμπούρωφ και τον ανάγκασαν να προχωρήσει σπρώχνοντάς τον με τις ξιφολόγχες τους.

Σε εκείνη τη φυλακή υπήρχαν τέσσερα κελιά μελλοθανάτων, στον ίδιο διάδρομο με τα κελιά που προορίζονταν για τα παιδιά και τους αρρώστους! Τα κελιά των μελλοθανάτων είχαν δυο πόρτες το καθένα: μια συνηθισμένη ξύλινη με «ματάκι» και μια σιδερένια καγκελωτή. Καθεμιά είχε από δυο λουκέτα (τα κλειδιά του ενός τα κρατούσε ο δεσμοφύλακας και του άλλου ο επόπτης, για να μη μπορούν να ξεκλειδώσουν ο ένας χωρίς τον άλλο). Το κελί 43 χωριζόταν μ' έναν ενδιάμεσο τοίχο από το ανακριτικό γραφείο, και τις νύχτες, καθώς οι μελλοθάνατοι περίμεναν να τους πάρουν για εκτέλεση, ήταν αναγκασμένοι να ακούνε τις σπαρακτικές φωνές των βασανιζόμενων.

Ο Βλάσωφ βρέθηκε στο κελί 61. Ήταν ατομικό κελί: πέντε μέτρα μήκος και λίγο παραπάνω από ένα μέτρο πλάτος. Δύο σιδεροκρέβατα ήταν στερεωμένα με χοντρές σιδεριές στο πάτωμα και στο καθένα ήταν σωριασμένοι από δύο μελλοθάνατοι. Άλλοι δεκατέσσερις ήταν ξαπλωμένοι κατά πλάτος στο τσιμεντένιο δάπεδο.

Περιμένοντας τον θάνατο, κάθε κρατούμενος είχε στη διάθεσή του χώρο

λιγότερο από ένα τετραγωνικό αρσίν (0,71 μ.), μ' όλο που είναι γνωστό από παλιά πως ακόμα κι ένας νεκρός δικαιούται τρία αρσίν γη - ο Τσέχωφ το έβρισκε κι αυτό λίγο... Ο Βλάσωφ ρώτησε αν θα τους τουφέκιζαν γρήγορα. «Βρισκόμαστε πολύ καιρό εδώ, μα ζούμε ακόμα...»

Κι άρχισε η αναμονή, η γνωστή αναμονή: τη νύχτα δεν κοιμάται κανείς, περιμένουν, εξουθενωμένοι, να τους οδηγήσουν στον θάνατο, κι αφουγκράζονται και το πιο παραμικρό τρίξιμο στον διάδρομο (αυτή η ατέλειωτη αναμονή μειώνει ακόμα περισσότερο την ικανότητα του ανθρώπου για αντίσταση!...) Ιδιαίτερα αγωνιώδεις ήταν οι νύχτες ύστερα από τη μέρα που κάποιος έπαιρνε χάρη: εκείνος έφευγε ξεφωνίζοντας από τη χαρά του, ενώ ο φόβος πολλαπλασιαζόταν στο κελί, αφού μαζί με τη χάρη θα είχαν καταφθάσει από το ψηλό βουνό και αρνητικές απαντήσεις για μερικούς και τη νύχτα θα πήγαιναν να τους πάρουν...

Καμιά φορά τρίζουν τη νύχτα τα λουκέτα, και οι καρδιές παγώνουν: εμένα άραγε; όχι εμένα!! Μα ο δεσμοφύλακας ανοίγει την ξύλινη πόρτα για κάποια σαχλαμάρα: «Βγάλτε τα πράγματά σας από το περβάζι του παράθυρου!» Κι αυτό το άνοιγμα της πόρτας μπορεί να στοίχισε και στους δεκατέσσερις έναν χρόνο ζωής. Κι αν η πόρτα ανοίξει έτσι καμιά πενηνταριά φορές ακόμα, δεν θα χρειαστεί πια ούτε σφαίρες να ξοδέψουν! Μα πόσο του είναι ευγνώμονες του δεσμοφύλακα τώρα που πέρασε ο κίνδυνος: «Τώρα αμέσως θα τα βγάλουμε, πολίτη προϊστάμενε!»

Μετά την πρωινή επίσκεψη στο αποχωρητήριο, απελευθερωμένοι από τον φόβο, οι μελλοθάνατοι κοιμούνται. Έπειτα ο δεσμοφύλακας φέρνει ένα καζανάκι με το νεροζούμι και λέει: «Καλημέρα!» Σύμφωνα με τον κανονισμό, η άλλη πόρτα, η καγκελωτή, έπρεπε να ανοίγει μπροστά στον επόπτη της υπηρεσίας. Αλλά, όπως είναι γνωστό, οι άνθρωποι είναι καλύτεροι και πιο τεμπέληδες από τους κανονισμούς και τις οδηγίες, κι έτσι ο δεσμοφύλακας έμπαινε το πρωί στο κελί χωρίς τον επόπτη της υπηρεσίας και απευθυνόταν στους κρατούμενους με τόνο ανθρώπινο, κάτι παραπάνω από ανθρώπινο: «Καλημέρα!»

Ποιος άνθρωπος πάνω στη γη θα μπορούσε να είναι πιο ευαίσθητος στην καλοσύνη αυτού του χαιρετισμού; Ευγνώμονες για τη ζεστασιά που τους έδινε αυτή η φωνή κι αυτό το νεροζούμι, οι κρατούμενοι κοιμόνταν έπειτα ως το μεσημέρι. (Μόνο το πρωί έτρωγαν! Όταν ξυπνούσαν έπειτα, πολλοί δεν μπορούσαν πια να καταπιούν τίποτα. Μερικοί έπαιρναν δέματα -οι συγγενείς τους μπορεί να ήξεραν, μπορεί όμως και να μην ήξεραν τη θανατική τους καταδίκη - και τα τρόφιμα τα μοιράζονταν όλοι στο κελί, αλλά έμεναν εκεί και σάπιζαν από τη φοβερή υγρασία).

Το απόγευμα υπήρχε ακόμα κάποια ζωή στο κελί. Πήγαινε να τους δει ο επόπτης της υπηρεσίας, που ήταν η ο γρουσουζης Ταρακάνωφ ή ο καλοσυνάτος Μακάρωφ, που τους ρωτούσε αν ήθελαν χαρτί για αιτήσεις ή αν ήθελαν, όποιοι είχαν χρήματα, να παραγγείλουν καπνό από την καντίνα. Αυτές οι ερωτήσεις φαίνονταν ή πολύ παράλογες η εξαιρετικά ανθρωπιστικές: δηλαδή δεν τους θεωρούσαν πια μελλοθάνατους;

Οι καταδικασμένοι έβγαζαν τους πάτους από τα σπιρτόκουτα, έφτιαχναν μ' αυτούς πρόχειρα ντόμινο κι έπαιζαν. Ο Βλάσωφ ξέσκαγε μιλώντας για τους συνεταιρισμούς με τον κωμικό τόνο που είχαν πάντα οι αφηγήσεις του³⁴². Ο Γιάκωφ Πετρόβιτς Κολπακώφ, πρόεδρος της Εκτελεστικής επιτροπής της περιοχής, που είχε γίνει μπολσεβίκος την άνοιξη του 1917 στο μέτωπο, καθόταν δεκάδες μέρες στην ίδια στάση, με το κεφάλι σφιγμένο ανάμεσα στα χέρια του και με τους αγκώνες στα γόνατα, και κοίταζε πάντα το ίδιο σημείο στον τοίχο. (Πόσο χαρούμενη και ξέγνοιαστη θα του φαινόταν η άνοιξη του 1917!...) Η πολυλογία του Βλάσωφ τον εκνεύριζε: «Πώς μπορείς;» — «Και εσύ ετοιμάζεσαι για τον παράδεισο;» απαντούσε ο Βλάσωφ, διατηρώντας, καθώς μιλούσε γρήγορα, την ιδιαίτερη στη Βόρειο Ρωσία προφορά του «ο». «Το μόνο που έχω τάξει εγώ στον εαυτό μου είναι να πω στον δήμιο: μόνο εσύ, ούτε οι δικαστές, ούτε οι εισαγγελείς, μόνο εσύ είσαι υπεύθυνος για τον θάνατό μου, ζήσε λοιπόν τώρα μ' αυτό το βάρος! Αν δεν υπήρχατε εσείς, οι εθελοντές δήμιοι, δεν θα υπήρχαν ούτε θανατικές καταδίκες! Κι ας με σκοτώσει, το σίχαμα!»

Ο Κολπακώφ τουφεκίστηκε. Τουφεκίστηκε κι ο Κονσταντίν Σεργκιέγιεβιτς Αρκάντιεφ, ο πρώην προϊστάμενος του Αγροτικού γραφείου της περιοχής του Αλεξαντρώφ (στην επαρχία του Βλαντίμιρ). Ο αποχαιρετισμός μαζί του στάθηκε ιδιαίτερα οδυνηρός. Μέσα στη νύχτα εισβάλανε στο κελί έξι άντρες της φρουράς και τον πρόσταξαν βάνουσα να βιαστεί, μα εκείνος, άνθρωπος μαλακός και καλοαναθρεμμένος, στεκόταν στριφογυρίζοντας και τσαλακώνοντας τον σκούφο του, για να καθυστερήσει τη στιγμή της αναχώρησης, της αναχώρησής του από τους τελευταίους ανθρώπους πάνω στη γη. Κι όταν είπε το τελευταίο «αντίο», η φωνή του δεν ακουγόταν πια σχεδόν καθόλου.

Την πρώτη στιγμή, όταν δείχνουν το θύμα, οι άλλοι νιώθουν ανακούφιση («όχι εγώ») μα αμέσως έπειτα, όταν παίρνουν τον σύντροφό τους, δεν αισθάνονται καθόλου καλύτερα από εκείνον. Και την άλλη μέρα δεν μπορούν ούτε να μιλήσουν, ούτε να φάνε. Ο Γιεράσκα όμως, που άλλοτε έτριζε από τα βήματά του το κτίριο του Αγροτικού Σοβιέτ, έτρωγε και κοιμόταν πολύ, γιατί είχε προσαρμοστεί κι εκεί σαν καλός αγρότης. Σαν να μην μπορούσε να το πάρει απόφαση πως θα τον τουφέκιζαν. (Και δεν τον τουφέκισαν: η ποινή του μετατράπηκε σε δέκα χρόνια).

Μερικοί μελλοθάνατοι ασπρίζουν σε τρεις - τέσσερις μέρες μπροστά στα μάτια των συγκροτουμένων τους.

Όταν οι κρατούμενοι περιμένουν πολύ καιρό τον θάνατο, τα μαλλιά τους μεγαλώνουν και τότε πηγαίνουν όλο στο κελί για κούρεμα και για λούσιμο. Η ζωή της φυλακής συνεχίζεται στον κανονικό της ρυθμό, αγνοώντας τις καταδίκες.

Μερικοί έχαναν τα λογικά τους και μιλούσαν ασυνάρτητα, παρ' όλα αυτά όμως έμεναν κι αυτοί εκεί περιμένοντας τη μοίρα τους. Όποιοι τρελαινόταν στο κελί των μελλοθανάτων, τουφεκιζόταν έτσι όπως ήταν, τρελός!

Πολλοί μελλοθάνατοι έπαιρναν χάρη. Το φθινόπωρο του 1937, για πρώτη φορά μετά την Επανάσταση καθιέρωσαν τις ποινές των δεκαπέντε και των είκοσι χρόνων και αντικατέστησαν με αυτές πολλές θανατικές καταδίκες. Αρκετές φορές η ποινή του θανάτου μετατρεπόταν επίσης σε δέκα, ή ακόμα και σε πέντε χρόνια. Στη χώρα των θαυμάτων είναι δυνατά και τέτοια θαύματα: χτες σου άξιζε ο τουφεκισμός και σήμερα σου επιβάλλουν μια παιδική ποινή, είσαι πια ελαφροποινίτης και δεν είναι απίθανο, στο στρατόπεδο, να σε αφήσουν αφρούρητο.

Στο ίδιο κελί με τον Βλάσωφ βρισκόταν κι ο Β. Ν. Χόμενκο, ένας εξηντάρης από το Κουμπάν, πρώην γιεσαούλ (λοχαγός των Κοζάκων). Αυτός ήταν η «ψυχή του κελιού», αν το κελί των μελλοθανάτων μπορεί να έχει ψυχή: αστειευόταν, χαμογελούσε κάτω από τα μουστάκια του και δεν έδειχνε την αγωνία του. Αμέσως μετά τον Ρώσο - ιαπωνικό πόλεμο ο Χόμενκο είχε κριθεί ανίκανος πια για στρατιωτική υπηρεσία και ειδικεύθηκε στην εκτροφή αλόγων. Έπειτα υπηρέτησε στη διοίκηση των Ζέμστβο και στο τέλος της δεκαετίας του 1920 διορίστηκε «επιθεωρητής αλόγων του Κόκκινου Στρατού» στο Αγροτικό γραφείο της επαρχίας του Ιβάνοβο, δηλαδή έπρεπε να φροντίζει ώστε να παίρνη ο στρατός τα καλύτερα άλογα. Πιάστηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο για δολιοφθορά, επειδή συνιστούσε να μουνουχίζονται τα πουλάρια πριν κλείσουν τα τρία χρόνια τους, «υπονομεύοντας έτσι τη μαχητική ικανότητα του Κόκκινου Στρατού» Ο Χόμενκο έκανε έφεση. Έπειτα από 55 μέρες μπήκε στο κελί ο επόπτης και του είπε πως δεν είχε απευθύνει την έφεσή του στην αρμόδια υπηρεσία. Την ίδια στιγμή, στηρίζοντας την έφεση στον τοίχο, ο Χόμενκο, αφού δανείστηκε το μολύβι του δεσμοφύλακα, έσβησε το όνομα της υπηρεσίας και έγραψε στη θέση του το άλλο, σαν να ζητούσε να του φέρουν ένα πακέτο τσιγάρα. Η έφεση με την προχειρογραμμένη διόρθωση περιφερόταν άλλες 60 μέρες, κι έτσι που ο Χόμενκο περίμενε τον θάνατο ήδη τέσσερις μήνες. (Το αν θα περίμενε ένα ή δυο χρόνια, δεν έχει καμιά σημασία, αφού όλοι μας περιμένουμε τον Χάρο ολόκληρα χρόνια! Μήπως ο κόσμος μας δεν είναι ένα κελί μελλοθανάτων;...) Και του ήρθε μια πλήρης αποκατάσταση! (Ο Βοροσίλωφ είχε δώσει στο μεταξύ την εντολή να μουνουχίζονται τα πουλάρια πριν γίνουν τριών χρονών). Σήμερα σου παίρνουν το κεφάλι κι αύριο σε στέλνουν να γλεντήσεις στο πανηγύρι!

Πολλοί μελλοθάνατοι έπαιρναν χάρη και οι ελπίδες φουντώνανε ολοένα. Μα ο Βλάσωφ, συγκρίνοντας την υπόθεσή του με τις άλλες, και έχοντας κυρίως υπόψη του τη στάση του στο δικαστήριο, πίστευε πως η περίπτωση του ήταν πολύ βαριά. Κάποιους δεν θα έπρεπε να τουφεκίσουν; Δεν θα έπρεπε να τουφεκίσουν τουλάχιστο τους μισούς μελλοθανάτους; Ήταν λοιπόν σίγουρος πως θα τον τουφέκιζαν. Και το μόνο που ήθελε ήταν να κρατήσει, εκείνη την ώρα, ψηλά το κεφάλι. Η έμφυτη στον χαρακτήρα του απελπισία σωρευόταν μέσα του, φέρνοντας ένα αντίθετο αποτέλεσμα: αποφάσισε να φέρνεται με αναίδεια ως την τελευταία στιγμή.

Σε λίγο του δόθηκε η ευκαιρία: κάνοντας, για κάποιο λόγο (το πιο πιθανό για να τους σπάσει τα νεύρα), επιθεώρηση της φυλακής, ο Τσιγκούλι, προϊστάμενος του ανακριτικού τμήματος της Κρατικής Ασφαλείας του

Ιβάνοβο, διέταξε να ανοίξουν την πόρτα του κελιού τους και στάθηκε στο κατώφλι. Κατά τη συζήτηση, ρώτησε:

-Ποιος βρίσκεται εδώ για την υπόθεση του Κάντυ;

Φορούσε μεταξωτό κοντομάνικο πουκάμισο, από αυτά που μόλις τότε είχαν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους και έμοιαζαν σαν γυναικεία. Και ή από τον ίδιο, ή από το πουκάμισό του, έβγαινε ένα γλυκό άρωμα που πλημμύριζε το κελί.

Ο Βλάσωφ πετάχτηκε αμέσως ορθός πάνω στο κρεβάτι του φωνάζοντας τσιριχτά:

-Βρε, να κι ένας αποικιακός αξιωματικός! Έξω, δολοφόνε! και έφτυσε από ψηλά τον Τσιγκούλι κατάμουτρα με όσο σάλιο μπόρεσε να συγκεντρώσει.

Το σάλιο βρήκε τον στόχο του!

Εκείνος σκουπίστηκε κι έκανε πίσω. Γιατί δεν είχε το δικαίωμα να μπει σ' αυτό το κελί παρά μόνο με συνοδεία έξι φρουρών, και δεν ξέρουμε κι αν το είχε πραγματικά αυτό το δικαίωμα.

Ένα φρόνιμο κουνέλι δεν πρέπει να φέρνεται έτσι. Αν η υπόθεσή σου βρίσκεται στα χέρια αυτού του Τσιγκούλι κι αν από αυτόν ακριβώς εξαρτάται το αν θα σε τουφεκίσουν; Κάποιο λόγο θα είχε ο Τσιγκούλι για να ρωτήσει: «Ποιος βρίσκεται εδώ για την υπόθεση του Κάντυ;» Σίγουρα γι' αυτό ήρθε εδώ. Μα έρχεται κάποια στιγμή που δεν θέλεις πια, που αηδιάζεις να είσαι φρόνιμο κουνέλι. Όταν το κουνελίσιο κεφάλι φωτίζεται ξαφνικά από την ιδέα πως όλα τα κουνέλια προορίζονται μόνο για κρέας και για τομάρια, και γι' αυτό το μόνο που μπορείς να πετύχεις είναι μια αναβολή, και όχι τη σωτηρία της ζωής σου, τότε σου έρχεται να φωνάξεις: «Τουφεκίστε μας λοιπόν το γρηγορότερο, καταραμένοι!»

Στις σαράντα μία μέρες της αναμονής αυτό το συναίσθημα της οργής δυνάμωνα ολοένα μέσα στον Βλάσωφ. Στη φυλακή του Ιβάνοβο του πρότειναν δυο φορές να κάνει αίτηση χάριτος και αυτός αρνήθηκε.

Αλλά την 42η μέρα τον κάλεσαν στο γραφείο και του ανακοίνωσαν πως το Προεδρείο του Ανωτάτου Σοβιέτ μετέτρεψε τη θανατική του ποινή σε είκοσι χρόνια φυλάκιση σε στρατόπεδα αναμορφωτικής εργασίας και σε στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων για άλλα πέντε χρόνια.

Ο Βλάσωφ, χλωμός, με ένα στραβό χαμόγελο στα χείλια, είχε και τότε την ετοιμότητα να πει:

-Παράξενο! Με καταδίκασαν γιατί δεν πιστεύω στη νίκη του σοσιαλισμού σε μια μόνο χώρα. Μα μήπως το πιστεύει κι ο Καλίνιν, αφού νομίζει πως ακόμα και ύστερα από είκοσι χρόνια θα χρειάζονται στρατόπεδα στη χώρα μας;...

Είκοσι χρόνια, αυτό φαινόταν τότε τόσο μακρινό. Το παράξενο είναι πως και ύστερα από τριάντα χρόνια τα στρατόπεδα χρειάζονταν ακόμα.

12 ΤΙΟΥΡΖΑΚ

Αχ, πόσο ωραία είναι αυτή η ρωσική λέξη «οστρόγκ» (φυλακή), πόσο είναι δυνατή και γεροφτιαγμένη! Θαρρείς πως βρίσκεται μέσα της η ίδια η στερεότητα αυτών των τοίχων, από όπου δεν μπορείς να ξεφύγεις. Τα πάντα είναι συγκεντρωμένα στους έξι φθόγγους της: και η αυστηρότητα (στρόγκοστ) και το καμάκι (οστρογκά), και η σουβλερότητα (οστροτά) (η σουβλερότητα του σκαντζόχοιρου, όταν τα αγκάθια του σου μπήγονται στα μούτρα, της χιονοθύελλας καθώς μαστιγώνει το παγωμένο πρόσωπο και τα μάτια σου, η σουβλερότητα των πασσάλων και του αγκαθωτού συρματοπλέγματος του στρατοπέδου). Εκεί δίπλα φωλιάζει και η σύνεση (οστροζόνοστ) των κρατούμενων, καθώς —γιατί όχι;— και το κέρατο (ρογκ). Αλλά, βέβαια, το κέρατο προεξέχει, πετάγεται! Στρέφεται ίσια καταπάνω μας!

Αν ρίξεις μια ματιά σε όλα τα έθιμα των ρωσικών φυλακών, σε ό,τι συνηθίζεται εκεί μέσα, ας πούμε, στα τελευταία ενενήντα χρόνια αυτού του συγκροτήματος, τότε δεν βλέπεις πια ένα κέρατο παρά δυο: τα μέλη του κόμματος «Λαϊκή θέληση» άρχισαν να δέχονται τη μύτη του κέρατου, το σημείο όπου σουβλίζει, που δεν αντέχεις ούτε καν να ακουμπήσει πάνω στο στέρνο σου. Έπειτα, σιγά-σιγά, το κέρατο αρχίζει να στρογγυλεύει, να χαμηλώνει, ώσπου φτάνει ως τη ρίζα του, και τότε δεν είναι πια κέρατο, αλλά μια μικρή τριχωτή επιφάνεια (αυτό στις αρχές του 20ού αιώνα). Αλλά αργότερα (ύστερα από το 1917) αρχίζουν να ξεχωρίζουν στην αφή τα πρώτα εξογκώματα του δεύτερου κέρατου - και αυτά, παρά τις δυσκολίες, παρά το «δεν έχετε το δικαίωμα», αρχίζουν ξανά να ανεβαίνουν, στενεύουν, γίνονται σκληρά, ενώνονται, σχηματίζουν αιχμή, και το 1938 μπήγονται μέσα στον άνθρωπο, ακριβώς στο βαθούλωμα του στέρνου, κάτω από τον λαιμό: **Τιουρζάκ!**³⁴³ Και μια φορά τον χρόνο ακούγεται σαν καμπάνα συναγερμού, τη νύχτα, από μακριά: ΤΟΝ - ν - ν!...³⁴⁴

Αν παρακολουθήσουμε αυτή την καμπύλη σε κάποιον από τους κρατούμενους του Σλίσσελμπουργκ³⁴⁵, μας πιάνει τρόμος στην αρχή: ο κρατούμενος έχει ένα νούμερο, κανείς δεν τον φωνάζει με το όνομά του. Οι αστυνομικοί λες και έχουν εκπαιδευτεί στη Λουμπιάνκα: δεν λένε ούτε λέξη πέρα από τις απαραίτητες στην υπηρεσία τους. Κάνεις πως λες: «εμείς...» — «Μόνο για τον εαυτό σας να μιλάτε!» Η σιγή είναι νεκρική. Το κελί βρίσκεται σε αιώνιο μισοσκόταδο, τα τζάμια είναι θολά, το δάπεδο τσιμεντένιο. Το παραθυράκι ανοίγει μόνο σαράντα λεπτά τη μέρα. Σε ταΐζουν με χορτόσουπα και πλιγούρι. Δεν σου δίνουν επιστημονικά βιβλία από τη βιβλιοθήκη. Δύο χρόνια δεν βλέπεις άνθρωπο στα μάτια σου. Μόνο ύστερα από τρία χρόνια σου δίνουν αριθμημένα φύλλα χαρτιού.³⁴⁶

Έπειτα, σιγά - σιγά, το καθεστώς χαλαρώνει, γίνεται ολοένα πιο μαλακό: σου δίνουν άσπρο ψωμί, κι αργότερα και τσάι με ζάχαρη. Αν έχεις λεφτά,

αγόραζε κι άλλα, ούτε το κάπνισμα δεν απαγορεύεται. Βάζουν στα παράθυρα διαφανή τζάμια, ο φεγγίτης είναι πάντα ανοιχτός, οι τοίχοι βάφονται με πιο ανοιχτό χρώμα. Σε λίγο μπορείς να γραφτείς συνδρομητής και να παίρνεις βιβλία από τη βιβλιοθήκη της Πετρούπολης. Ανάμεσα στους λαχανόκηπους βάζουν κάγκελα, μπορείς να κουβεντιάσεις, οι κρατούμενοι κάνουν και μαθήματα ο ένας στον άλλον. Τα χέρια των κρατουμένων αρχίζουν να παραβιάζουν τη φυλακή: δώστε μας κι άλλη γη, κι άλλη! Και να, δυο μεγάλες αυλές χωρίστηκαν για φύτεμα. Τα λουλούδια και τα λαχανικά που καλλιεργούνται έφτασαν σε 450 είδη! Τώρα έχουμε επιστημονικές συλλογές, μαραγκούδικο, σιδεράδικο, βγάζουμε λεφτά, αγοράζουμε βιβλία, ακόμα και πολιτικά βιβλία στα ρωσικά³⁴⁷, παίρνουμε και περιοδικά από το εξωτερικό. Και αλληλογραφία με τους συγγενείς. Ο περίπατος; Μπορεί να κρατήσει και όλη τη μέρα, αν θέλουμε.

Και λίγο - λίγο, όπως θυμάται η Βέρα Φίγκνερ, «δεν μας βάζει πια τις φωνές ο επόπτης, αλλά του τις βάζουμε εμείς». Το 1902, λόγου χάρη, ο επόπτης αρνήθηκε να μεταβιβάσει μια αίτηση παραπόνων της και εκείνη του έσχισε τις επωμίδες! Το αποτέλεσμα ήταν το εξής: ήρθε ο στρατιωτικός ανακριτής, ο οποίος έσπευσε να ζητήσει συγγνώμη από τη Φίγκνερ για την έλλειψη καλής συμπεριφοράς του επόπτη.

Μα πως έγινε αυτή η χαλάρωση; Η Φίγκνερ την αποδίδει στα ανθρωπιστικά αισθήματα ορισμένων διευθυντών και στο γεγονός ότι «οι αστυνομικοί απέκτησαν οικειότητα με αυτούς που φρουρούσαν», τους συνήθισαν. Πολλά όμως οφείλονταν και στη σταθερότητα των κρατουμένων, στην αξιοπρέπειά τους και στην ικανότητά τους να φέρονται καλά. Εγώ όμως νομίζω πως εκείνο που συνέβαλε βασικά σ' αυτή την αλλαγή ήταν η ατμόσφαιρα της εποχής, αυτή η γενική υγρασία και δροσιά που έρχονται μετά το σύννεφο της καταιγίδας, το αεράκι της ελευθερίας, που φυσούσε τότε στην κοινωνία! Αν δεν υπήρχαν αυτά, ασφαλώς θα έδιναν κάθε Δευτέρα στους αστυνομικούς οδηγίες με βάση την «Επιτομή»³⁴⁸, θα εντείνανε αδιάκοπα την πειθαρχία και θα σφίγγανε τις βίδες. Και η Βέρα Νικολάγιεβνα δεν θα έγραφε το βιβλίο της «Σφραγισμένη εργασία», αλλά θα εισέπραττε για το ξήλωμα των επωμίδων του επόπτη μια σφαίρα εννιά γραμμαρίων στο υπόγειο.

Ο κλονισμός και η εξασθένηση του τσαρικού συστήματος των φυλακών δεν έγιναν φυσικά από μόνα τους, αλλά επειδή όλη η κοινωνία, μαζί με τους επαναστάτες, το τράνταζαν και το κορόιδευαν όσο μπορούσαν. Ο τσαρισμός δεν έπαιξε το κεφάλι του με τις τουφεκιές που έπεσαν στους δρόμους τον Φεβρουάριο του 1917, αλλά μερικές δεκαετίες νωρίτερα: από τη στιγμή που οι νέοι των πλουσίων οικογενειών άρχισαν να θεωρούν τιμή τους το να πάνε στη φυλακή, και οι αξιωματικοί του στρατού (ακόμα και της Φρουράς) άρχισαν να θεωρούν ατιμωτικό το να σφίξουν το χέρι ενός χωροφύλακα. Κι όσο περισσότερο εξασθένηζε το σύστημα των φυλακών, τόσο πιο καθαρά θριάμβευε η ηθική των πολιτικών κρατουμένων, και τόσο περισσότερο συνειδητοποιούσαν τα μέλη των επαναστατικών κομμάτων τη δύναμή τους, τη δύναμη των δικών τους νόμων, και όχι των νόμων του κράτους.

Τότε ακριβώς κατέφθασε στη Ρωσία το 1917, κι από πίσω του το 1918. Περνάμε κατευθείαν στο 1918, γιατί το θέμα της ανάλυσής μας δεν μας επιτρέπει να καθυστερήσουμε στο 1917: από τον Φεβρουάριο αυτού του χρόνου όλες οι πολιτικές φυλακές, τόσο των καταδίκων όσο και των ανακρινομένων, καθώς και όλα τα κάτεργα, έχουν αδειάσει. Και αναρωτιέται κανείς: τι απέγιναν οι δεσμοφύλακες; Ασφαλώς επιζήσανε χάρη στους λαχανόκηπους και στις πατάτες. (Από το 1918 η κατάστασή τους βελτιώθηκε σημαντικά, και το 1921, στη φυλακή Σπαλέρναγια, μερικοί από αυτούς συνεχίζανε τη σταδιοδρομία τους υπηρετώντας το καινούργιο καθεστώς, σαν να μην είχε αλλάξει τίποτα).

Από τον τελευταίο μήνα του 1917 κιόλας φάνηκε καθαρά πως δεν γινόταν χωρίς φυλακές, πως για μερικά άτομα δεν υπήρχε άλλη θέση, παρά μόνο πίσω από τα κάγκελα (βλέπε κεφ. 2), απλούστατα γιατί δεν μπορούσαν να έχουν καμιά θέση στην καινούργια κοινωνία.

Έτσι πέρασαν τον χώρο ανάμεσα στα δυο κέρατα κι άρχισαν να ψηλαφίζουν το δεύτερο.

Φυσικά, ανακοινώθηκε αμέσως πως δεν πρόκειται να επαναληφθεί ποτέ η φρίκη των τσαρικών φυλακών: πως δεν θα υπάρχει πια **καταναγκαστική αναμόρφωση**, ούτε μουγκαμάρα στις φυλακές, πως δεν θα υπάρχουν απομονωτήρια, χωριστοί περίπατοι για τον καθένα, ή περίπατοι «ένας – ένας στη σειρά» με ρυθμικό βηματισμό, ούτε καν κλειδωμένα κελιά!³⁴⁹ Συναντηθείτε, αγαπητοί προσκεκλημένοι μας, κουβεντιάστε όσο θέλετε, παραπονεθείτε ο ένας στον άλλο για τους μπολσεβίκους. Όλη η προσοχή των νέων αρχών των φυλακών συγκεντρωνόταν στη βελτίωση της μαχητικής ετοιμότητας της εξωτερικής φρουράς και στην παραλαβή όλης της κληρονομιάς των φυλακών που είχε αφήσει ο τσαρισμός (αυτό το τμήμα του κρατικού μηχανισμού ήταν ακριβώς εκείνο που δεν ήθελε ούτε γκρέμισμα, ούτε ανοικοδόμηση). Ανακαλύφθηκε ευτυχώς πως ο εμφύλιος πόλεμος δεν είχε προξενήσει καταστροφές ούτε στις κεντρικές ούτε στις άλλες φυλακές. Το μόνο που χρειαζόταν τώρα ήταν να μη χρησιμοποιούν πια τα παλιά κακόφημα ονόματα. Ονόμασαν λοιπόν τις φυλακές πολιτικά απομονωτήρια: με τον όρο αυτό αναγνώριζαν πως τα μέλη των παλιών επαναστατικών κομμάτων ήταν πολιτικοί εχθροί και τόνιζαν πως οι φυλακές δεν είχαν χαρακτήρα τιμωρίας, αλλά υπαγορεύονταν μόνο από την ανάγκη (ασφαλώς προσωρινή) να κρατηθούν αυτοί οι ξεπερασμένοι επαναστάτες έξω από την ανοδική πορεία της νέας κοινωνίας. Έτσι λοιπόν οι καμάρες των παλιών κεντρικών φυλακών (η φυλακή του Σουζντάλ, όπως φαίνεται, από τις αρχές του εμφυλίου πολέμου) ανέλαβαν να στεγάσουν Εσέρους, Σοσιαλδημοκράτες και αναρχικούς.

Όλοι αυτοί ξαναγύρισαν στις φυλακές με πλήρη συναίσθηση των δικαιωμάτων τους σαν κρατουμένων και με την παλιά δοκιμασμένη παράδοση για το πώς να τα υπερασπίζουν, θεωρούσαν νόμιμα δικαιώματά τους (που τα είχαν αποσπάσει από τον τσάρο και επικυρώθηκαν από την Επανάσταση) το **ειδικό** συσσίτιο των πολιτικών κρατουμένων (περιλάμβανε και μισό πακέτο τσιγάρα τη μέρα), τις παραγγελίες κατευθείαν από την αγορά (τυρί, γάλα), τους ελεύθερους περιπάτους για

πολλές ώρες τη μέρα, το να απευθύνονται σ' αυτούς οι δεσμοφύλακες με το «εσείς» (ενώ οι ίδιοι δεν σηκώνονταν όρθιοι μπροστά στους εκπροσώπους της διεύθυνσης των φυλακών), τη συμβίωση των συζύγων στο ίδιο κελί, το να έχουν στο κελί εφημερίδες, περιοδικά, βιβλία, είδη αλληλογραφίας, καθώς και ατομικά αντικείμενα μέχρι ξυράφια και ψαλίδια, το να επιτρέπεται τρεις φορές τον μήνα η αποστολή και η παραλαβή επιστολών, και ένα επισκεπτήριο τον μήνα, τα ανοιχτά και χωρίς κάγκελα παράθυρα (τον καιρό εκείνο δεν ήξεραν ακόμα το «φίμωτρο»), την ελεύθερη κυκλοφορία από κελί σε κελί, τις αυλές για περιπάτους με πρασινάδες και πασχαλιές, την ελεύθερη εκλογή των συντρόφων τους στον περίπατο, τη δυνατότητα να πετούν σημειώματα από τη μια αυλή στην άλλη και την αποστολή των εγκύων γυναικών³⁵⁰, δυο μήνες πριν γεννήσουν, από τη φυλακή στην εξορία.

Όλα αυτά όμως δεν ήταν τίποτε περισσότερο από το καθεστώς διαβίωσης των πολιτικών κρατούμενων. Αλλά οι πολιτικοί κρατούμενοι της δεκαετίας του 1920 θυμόνταν και κάτι ακόμα ανώτερο: την αυτοδιοίκηση των πολιτικών κρατούμενων, που τους έδινε τη δυνατότητα, ακόμα και στη φυλακή, να αισθάνονται σαν μέρος ενός συνόλου, σαν κρίκος μιας κοινότητας. Η αυτοδιοίκηση (ελεύθερη εκλογή εκπροσώπων, που αναλάμβαναν να υπερασπίζονται μπροστά στη διεύθυνση τα συμφέροντα όλων των κρατούμενων) εξασθένιζε την πίεση της φυλακής πάνω σε κάθε άτομο, γιατί σήκωναν το φορτίο όλοι οι ώμοι ταυτόχρονα, και δυνάμωνε κάθε διαμαρτυρία με την ένωση όλων των φωνών.

Οι πολιτικοί κρατούμενοι λοιπόν ανέλαβαν να υπερασπίσουν όλα αυτά τα δικαιώματα, ενώ οι αρχές των φυλακών ανέλαβαν να τους τα αφαιρέσουν! Έτσι άρχισε ένας υπόκωφος πόλεμος, όπου δεν αντηχούσαν βλήματα πυροβολικού, παρά μόνο μερικές μεμονωμένες τουφεκιές, ενώ τα τζάμια που έσπαζαν δεν ακούγονταν πέρα από μερικές εκατοντάδες μέτρα. Ο πόλεμος αυτός, που γινόταν για τα απομεινάρια της ελευθερίας, για ό,τι απέμενε στους κρατούμενους από το δικαίωμα να έχουν δική τους κρίση, κράτησε είκοσι περίπου χρόνια. Μα που είναι οι εικονογραφημένοι τόμοι, που θα έπρεπε να μας τον αφηγηθούν; Οι διακυμάνσεις αυτού του πολέμου, οι νίκες και οι ήττες του, μας είναι τώρα σχεδόν απρόσιτες, γιατί στο Αρχιπέλαγος δεν υπάρχει γραφή και η προφορική παράδοση διακόπτεται με τον θάνατο των κατοίκων του. Έτσι μόνο συμπτωματικά φτάνουν σε μας καμιά φορά μερικές ψιχάλες αυτού του πολέμου, φωτισμένες μόνο από την αντανάκλαση του σεληνόφωτος, γι' αυτό δυσδιάκριτες.

Και εμείς γίναμε τόσο ψηλομύτες από τότε! Γνωρίσαμε τις μάχες των τανκς, γνωρίσαμε τις ατομικές εκρήξεις, και στα μάτια μας δεν φαίνεται καθόλου σαν μάχη το γεγονός πως, όταν κλειδώνουν τα κελιά, οι κρατούμενοι, για να ασκήσουν το δικαίωμα της επικοινωνίας μεταξύ τους, συνεννοούνται φανερά με χτυπήματα στους τοίχους, φωνάζουν από παράθυρο σε παράθυρο, κατεβάζουν σημειώματα με κλωστές από όροφο σε όροφο και επιμένουν να κυκλοφορεί ελεύθερα στα κελιά ο εκλεγμένος εκπρόσωπος της κομματικής τους ομάδας. Δεν μας φαίνεται πως είναι

μάχη, όταν η αναρχική Άννα Γ-βα (1926) ή η Εσέρα Κάτια Ολίτσκογια (1931) αρνούνται να σηκωθούν τη στιγμή που μπαίνει στο κελί τους ο διευθυντής της Λουμπιάνκας. (Κι αυτός ο αγροίκος σοφίζεται την εξής τιμωρία για την τελευταία: της αφαιρεί το δικαίωμα... να βγαίνει από το κελί για να πάει στην τουαλέτα). Δεν μας φαίνεται πως είναι μάχη, όταν δυο κοπέλες, η Σούρα και η Βέρα (1925), για να διαμαρτυρηθούν εναντίον της καταπιεστικής για την προσωπικότητα των κρατουμένων διαταγής της διευθύνσεως της Λουμπιάνκας, σύμφωνα με την οποία έπρεπε να μιλούν μόνο ψιθυριστά, αρχίζουν να τραγουδούν δυνατά στο κελί τους (ένα τραγούδι που μιλούσε μόνο για άνοιξη και πασχαλιές) και ο διευθυντής της φυλακής, ο Λιθουανός Ντούκες, τις τραβολογάει από τα μαλλιά και τις σέρνει έτσι ως το αποχωρητήριο. Ή όταν (1924) σ' ένα βαγόκι τύπου Στολύπιν οι φοιτητές από το Λένινγκραντ τραγουδούν επαναστατικά τραγούδια, και η φρουρά τους αφήνει γι' αυτό χωρίς νερό; Και όταν οι φοιτητές φωνάζουν: «η τσαρική φρουρά ποτέ δεν θα έκανε κάτι τέτοιο!» η φρουρά τους ξυλοφορτώνει. Ή όταν ο Εσέρος Κοζλώφ, κατά τη μεταγωγή του στο Κεμ, αποκαλεί φωναχτά δήμιους τους φρουρούς, και εκείνοι τον σέρνουν γι' αυτό σαν σακί και τον δέρνουν;

Έχουμε συνηθίσει με τη λέξη **ανδρεία** να εννοούμε μόνο την παλικαριά στον πόλεμο (καθώς και την παλικαριά εκείνου που πετάει στο διάστημα) δηλαδή την παλικαριά που συνοδεύεται με παράσημα. Και ξεχάσαμε μια άλλη ανδρεία - την πολιτική-κι αυτήν, ακριβώς αυτήν έχει ανάγκη η κοινωνία μας! Μόνο αυτή μας λείπει...

Το 1923, στη φυλακή της Βιάτκα, ο Εσέρος Στρουζίνσκι με τους συντρόφους του (πόσοι ήταν; πώς τους έλεγαν; για ποιο λόγο διαμαρτύρονταν;) ταμπουρωθήκανε στο κελί τους, περιχύσανε με πετρέλαιο τα στρώματά τους και αυτοπυρπολήθηκαν, ακολουθώντας ακριβώς την παράδοση του Σλίτσελμπουργκ, για να μην προχωρήσουμε σε πιο μακρινές εποχές. Μα τι φασαρία γινόταν τότε! Πόσο αναστατωνόταν όλη η ρωσική κοινωνία! Ενώ τώρα ούτε η Βιάτκα, ούτε η Μόσχα, ούτε η ιστορία δεν το έμαθαν αυτό. Κι όμως η ανθρώπινη σάρκα απανθρακώθηκε στη φωτιά με τον ίδιο τρόπο!

Έτσι ξεκίνησε και η πρώτη ιδέα για τα νησιά Σολοφκί (στη Λευκή θάλασσα). Να ένα καλό μέρος, όπου τον μισό χρόνο δεν υπάρχει επαφή με τον έξω κόσμο. Εκεί δεν θα σε ακούει κανείς, όσο κι αν ξεφωνίζεις, εκεί μπορείς να αυτοπυρποληθείς με την άνεσή σου! Το 1923 μετέφεραν εκεί τους κρατουμένους σοσιαλιστές από το Περτομίνσκ (χερσόνησο στη λίμνη Ονέγκα) και τους μοίρασαν σε τρία ερημητήρια μοναστηριών.

Να το ερημητήριο του Αγίου Σάββα: δύο κτίρια του πρώην ξενώνα για τους προσκυνητές, κι ένα τμήμα της λίμνης περιλαμβάνονταν στη «ζώνη» του στρατοπέδου. Τους πρώτους μήνες όλα πηγαίνουν κανονικά: καθεστώς διαβίωσης πολιτικών κρατουμένων, μερικοί συγγενείς καταφέρνουν να επισκεφτούν τους δικούς τους και οι τρεις εκπρόσωποι των τριών κομμάτων αναλαμβάνουν όλες τις διαπραγματεύσεις με τις αρχές.

Και η «ζώνη» του ερημητηρίου είναι ελεύθερη: μέσα σ' αυτήν οι κρατούμενοι μπορούν να λένε, να σκέφτονται και να κάνουν ό,τι θέλουν.

Από τότε όμως, τότε που γεννιόταν το Αρχιπέλαγος, άρχισαν να κυκλοφορούν βαριές, επίμονες φήμες (δεν τις έλεγαν ακόμα **βούτες**): το καθεστώς των «πολιτικών» θα καταργηθεί... καταργείται το καθεστώς των «πολιτικών»...

Και πραγματικά, αφού περίμενε να φτάσουν τα μέσα του Δεκεμβρίου, όταν σταμάτησε η ναυσιπλοία και κόπηκε κάθε επαφή με τον έξω κόσμο, ο διοικητής του στρατοπέδου των Σολοφκύ, ο Άιχμανς³⁵¹, ανακοίνωσε: ναι, έφτασαν καινούργιες οδηγίες σχετικά με το καθεστώς. Δεν αφαιρούνται όλα, φυσικά, όχι! Περιορίζεται όμως η αλληλογραφία και κάτι άλλα μικροπράγματα. Αλλά το πιο αισθητό χτύπημα δίνεται στις 20 Δεκεμβρίου 1923: η έξοδος από τα κτίρια επιτρέπεται μόνο κατά τη μέρα, ως τις 6 το βράδυ.

Οι ομάδες αποφασίζουν να διαμαρτυρηθούν. Οι Εσέροι και οι αναρχικοί καλούν εθελοντές για να βγαίνουν έξω, από την πρώτη μέρα της απαγόρευσης, μετά τις έξι το βράδυ. Τον επόπτη όμως του ερημητηρίου του Αγίου Σάββα, τον Νογκτιώφ, τον τρώνε τα χέρια του πάνω στο κοντάκι του όπλου, κι έτσι πριν φτάσει έξι η ώρα (δεν συμφωνούσαν τα ρολόγια τους; δεν υπήρχε ακόμα ραδιόφωνο για να διορθώνουν την ώρα;) οι οπλισμένοι φρουροί μπαίνουν στη ζώνη του στρατοπέδου και πυροβολούν εναντίον αυτών που κάνουν νόμιμα τον περίπατό τους. Τρεις ομοβροντίες. Έξι νεκροί, τρεις βαριά τραυματισμένοι.

Ο Άιχμανς έρχεται την άλλη μέρα: τραγική παρεξήγηση, ο Νογκτιώφ θα ανακληθεί (πήρε μετάθεση και προαγωγή). Οι σκοτωμένοι κηδεύονται. Η χορωδία ψάλλει στην ερημιά των Σολοφκύ:

«Πέσατε θύματα αδέλφια εσείς...»

(Ήταν άραγε η τελευταία φορά που επέτρεψαν να ψαλεί αυτή η μελωδία προς τιμήν των σκοτωμένων;) Τοποθέτησαν έναν ογκόλιθο στον τάφο τους και σκάλισαν σ' αυτόν τα ονόματά τους.³⁵²

Δεν μπορούμε να πούμε πως ο τύπος απέκρυψε αυτό το γεγονός. Στην «Πράβδα» δημοσιεύτηκε με ψιλά γράμματα η είδηση: οι κρατούμενοι επετέθησαν στους φρουρούς και σκοτώθηκαν έξι άτομα. Η τίμια εφημερίδα «Ρότε φάνε» (Κόκκινη σημαία) περιέγραψε την ανταρσία στα Σολοφκύ.³⁵³

Οι κρατούμενοι όμως κατάφεραν να μην αλλάξει το καθεστώς! Και για ένα ολόκληρο χρόνο κανείς δεν έκανε κουβέντα για τη μεταβολή του.

Ολόκληρο το 1924, μάλιστα. Αλλά κατά το τέλος αυτού του χρόνου άρχισαν πάλι να κυκλοφορούν επίμονες φήμες πως τον Δεκέμβριο θα επιχειρήσουν ξανά να επιβάλουν καινούργιο καθεστώς. Ο δράκος, πεινασμένος, ζητούσε καινούργια θύματα.

Τα τρία ερημητήρια των σοσιαλιστών –του Αγίου Σάββα, της Αγίας Τριάδας και του Μουξάλα– μ' όλο που βρίσκονταν σε διαφορετικά νησιά, κατάφεραν να συνεννοηθούν παράνομα και οι τρεις κομματικές ομάδες στείλανε την ίδια μέρα ένα τελεσίγραφο στη Μόσχα και στη διοίκηση των Σολοφκύ, ζητώντας ή να τους μεταφέρουν από εκεί πριν σταματήσει η ναυσιπλοΐα ή να διατηρηθεί το ίδιο καθεστώς. Η προθεσμία του τελεσιγράφου ήταν δυο βδομάδες, και αν δεν γίνονταν δεκτά τα αιτήματά τους και τα τρία ερημητήρια θα κηρύσσανε απεργία πείνας.

Μια τέτοια ομοφωνία δεν μπορούσε παρά να έχει απήχηση. Ένα τέτοιο τελεσίγραφο δεν μπορούσε να περάσει απαρατήρητο. Μια μέρα όμως πριν από την εκπνοή της προθεσμίας, ο Άιχμανς πήγε στα ερημητήρια και ανακοίνωσε: η Μόσχα απάντησε αρνητικά. Και την καθορισμένη μέρα άρχισε και στα τρία ερημητήρια (που είχαν χάσει πια την επαφή μεταξύ τους) η απεργία πείνας (μόνο νερό έπιναν). Στον Άγιο Σάββα απεργούσαν καμιά διακοσαριά κρατούμενοι. Τους αρρώστους τους απαλλάξανε οι ίδιοι από την απεργία. Ένας γιατρός, κρατούμενος κι αυτός, επισκεπτόταν τους απεργούς. Είναι πάντα πιο δύσκολο να συνεχιστεί μια ομαδική απεργία πείνας παρά μια ατομική, γιατί η ομαδική απεργία ρυθμίζεται από τους πιο αδύνατους και όχι από τους πιο δυνατούς. Έχει σημασία να γίνεται η απεργία με αμείωτη αποφασιστικότητα και να γνωρίζονται οι απεργοί μεταξύ τους, για να είναι σίγουροι ο ένας για τον άλλο. Όταν όμως υπάρχουν διάφορες κομματικές ομάδες, όταν υπάρχουν μερικές εκατοντάδες άνθρωποι, είναι αναπόφευκτες οι διαφωνίες και οι ηθικές επιφυλάξεις του ενός για τον άλλο. Ύστερα από δεκαπέντε μέρες οι κρατούμενοι στον Άγιο Σάββα αναγκάστηκαν να κάνουν μυστική ψηφοφορία (κουβαλούσαν την κάλπη από δωμάτιο σε δωμάτιο): να συνεχίσουμε την απεργία ή να τη σταματήσουμε;

Αλλά η Μόσχα και ο Άιχμανς μπορούσαν να περιμένουν: αυτοί ήταν χορτάτοι, για την απεργία πείνας δεν ενδιαφέρονταν οι εφημερίδες της πρωτεύουσας και δεν γίνονταν συνελεύσεις των φοιτητών έξω από την Παναγία του Καζάν. Ένα ερμητικό κλειστό φράγμα σιωπής κάλυπτε ήδη ανελέητα την ιστορία μας.

Τα ερημητήρια σταμάτησαν την απεργία πείνας. Οι κρατούμενοι δεν κέρδισαν, αλλά, όπως αποδείχτηκε, ούτε και έχασαν: το καθεστώς έμεινε το ίδιο αυτό τον χειμώνα, μόνο που προστέθηκε η αποστολή κρατουμένων για να φέρνουν καυσόξυλα από το δάσος, αλλά αυτό ήταν γενικά λογικό. Την άνοιξη όμως του 1925 φάνηκε, αντίθετα, πως η απεργία είχε θριαμβεύσει: οι κρατούμενοι και από τα τρία ερημητήρια μεταφέρθηκαν από τα Σολοφκύ! Στην ήπειρο! Πάνε πια οι πολικές νύχτες και η απομόνωσή τους, τον μισό χρόνο, από τον έξω κόσμο!

Η φρουρά όμως, που τους παρέλαβε για τη μεταγωγή, ήταν πολύ σκληρή (για εκείνη την εποχή) και κατά το ταξίδι τούς έδιναν ελάχιστη τροφή. Σε λίγο μάλιστα αποδείχτηκε πως τους είχαν εξαπατήσει οικτρά: με την πρόφαση πως οι εκπρόσωποι των ομάδων ήταν πιο βολικό να βρίσκονται στο «επιτελικό» βαγόνι με τα εφόδια και το υλικό του στρατοπέδου, αποκεφάλισαν τους κρατούμενους από τους ηγέτες τους. Στη Βιάτκα

αποσύνδεσαν το βαγόνι με τους εκπροσώπους και το έστειλαν ολοταχώς στο απομονωτήριο το Τομπόλσκ. Τότε μόνο αποδείχτηκε πως η απεργία του περασμένου φθινοπώρου είχε πάει χαμένη: απομάκρυναν τους εκπροσώπους των κρατουμένων, που είχαν μεγάλη επιρροή επάνω τους, για να σφίξουν ευκολότερα τα λουριά στους άλλους. Ο Γιάγκοντα κι ο Κατανιάν επιβλέπανε προσωπικά την εγκατάσταση των πρώην εξόριστων των Σολοφκύ στο κτίριο του απομονωτηρίου των Άνω Ουραλίων, που είχε ετοιμαστεί από καιρό, μα δεν είχε χρησιμοποιηθεί ως τότε. Έτσι το εγκαινίασαν εκείνη την άνοιξη του 1925 (με διευθυντή τον Ντούππερ). Το απομονωτήριο αυτό έγινε τρομερό φόβητρο για αρκετές δεκαετίες.

Στο απομονωτήριο αφαίρεσαν αμέσως από τους πρώην εξόριστους των Σολοφκύ το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας: όλα τα κελιά κλειδώθηκαν με λουκέτα. Παρ' όλα αυτά οι κρατούμενοι κατόρθωσαν να εκλέξουν εκπροσώπους, οι οποίοι όμως δεν είχαν δικαίωμα να κάνουν επισκέψεις στα κελιά. Απαγορεύτηκε επίσης η αποστολή χρημάτων, διαφόρων πραγμάτων και βιβλίων από κελί σε κελί, όπως γινόταν πριν. Οι κρατούμενοι άρχισαν να φωνάζουν ο ένας στον άλλον από τα παράθυρα, και τότε ο φρουρός από τη σκοπιά πυροβόλησε σ' ένα κελί.

Οι κρατούμενοι απάντησαν σπάζοντας τζάμια και καταστρέφοντας διάφορα πράγματα της φυλακής. (Στις φυλακές μας πρέπει να το σκεφτής καλά πριν σπάσης τζάμια, γιατί μπορεί να μην τα αντικαταστήσουν ούτε τον χειμώνα, ενώ στην τσαρική εποχή οι τζαμάδες έρχονταν αμέσως τρέχοντας). Ο αγώνας συνεχίστηκε, αλλά με απόγνωση και με δυσμενείς συνθήκες.

Το 1928 (σύμφωνα με την αφήγηση του Πιότρ Πετρόβιτς Ρούμπιν) κάποια αιτία προκάλεσε μια καινούργια ομαδική απεργία πείνας όλου του απομονωτηρίου των Άνω Ουραλίων. Μα τώρα πια δεν υπήρχε η επιβλητική ατμόσφαιρα της συνεννοήσεως, οι αμοιβαίες ενθαρρύνσεις των κρατουμένων και ο δικός τους γιατρός. Μια μέρα της απεργίας, πολλοί δεσμοφύλακες μαζί όρμησαν μέσα στα κελιά και άρχισαν να χτυπάνε και να κλωτσάνε με τις μπότες τους τους εξασθενημένους απεργούς. Ύστερα από αυτή την επίθεση η απεργία πείνας έληξε.

Η αφελής μας πίστη στη δύναμη της απεργίας πείνας προέρχεται από την εμπειρία και τη λογοτεχνία του παρελθόντος. Η απεργία πείνας όμως είναι όπλο καθαρά ηθικό, και προϋποθέτει πως ο δεσμοφύλακας δεν έχασε ακόμα όλη του τη συνείδηση. Ή πως ο δεσμοφύλακας φοβάται την κοινή γνώμη. Τότε μόνο η απεργία πείνας είναι αποτελεσματική.

Οι δεσμοφύλακες της τσαρικής εποχής ήταν ακόμα ανώριμοι: αν κάποιος κρατούμενός τους δεν έτρωγε, ανησυχούσαν, αναστενάζανε, τον περιποιόνταν, τον έστελναν στο νοσοκομείο. Παραδείγματα υπάρχουν πολλά, μα δεν είναι αφιερωμένο σ' αυτούς τούτο το έργο. Είναι παράξενο και να το πει κανείς, αλλά ο Βαλεντίνωφ ύστερα από δώδεκα μέρες απεργία πείνας πέτυχε όχι μόνο μερικά πλεονεκτήματα, αλλά την ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ του και τη διακοπή της ανάκρισης (κι έφυγε στην Ελβετία για να συναντήσει τον Λένιν). Ακόμα και στα κεντρικά

κάτεργα του Ορέλ οι απεργοί πείνας νικούσαν οπωσδήποτε. Το 1912 κατόρθωσαν να βελτιωθεί το καθεστώς της φυλακής και το 1913 εξασφάλισαν και άλλα προνόμια, μεταξύ των οποίων και κοινό περίπατο όλων των πολιτικών κρατούμενων. Και σ' αυτό τον περίπατο, όπως φαίνεται, τους επιτηρούσαν τόσο λίγο, ώστε μπόρεσαν να συντάξουν και να στείλουν έξω μια έκκληση «Προς τον ρωσικό λαό» (βγαλμένη από ένα κεντρικό κάτεργο!) η οποία ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΗΚΕ κιόλας (είναι να μην σου πεταχτούν έξω τα μάτια από το ξάφνιασμα! μήπως τρελαθήκαμε;) το 1914 στο πρώτο φύλλο του «Αγγελιοφόρου των κατέργων και των εξοριών»³⁵⁴ (και η έκδοση αυτού του «Αγγελιοφόρου» τι σας λέει; να δοκιμάσουμε να βγάλουμε κι εμείς κάτι τέτοιο;) Το 1914, ο Τζερζίνσκι και τέσσερις σύντροφοί του κατόρθωσαν, ύστερα από πέντε μόνο μέρες απεργίας πείνας (είναι αλήθεια πως δεν έπιναν ούτε νερό) να γίνουν δεκτά ό λ α τα πολυάριθμα αιτήματά τους (στον τομέα των συνθηκών διαβίωσης).³⁵⁵

Εκείνα τα χρόνια, εκτός από το μαρτύριο της πείνας, η απεργία πείνας δεν συνεπαγόταν κανένα άλλο κίνδυνο ή δυσκολία για τον κρατούμενο. Για τον λόγο αυτό δεν μπορούσαν ούτε να τον δείρουν, ούτε να τον δικάσουν για δεύτερη φορά, ούτε να αυξήσουν τη διάρκεια της ποινής του ή να τον τουφεκίσουν ή να τον μεταφέρουν αλλού. (Όλα αυτά τα γνωρίσαμε αργότερα).

Κατά την επανάσταση του 1905 και στα χρόνια που την ακολούθησαν, οι κρατούμενοι ένιωθαν σε τέτοιο σημείο σαν αφέντες των φυλακών, που δεν έπαιρναν καν τον κόπο να κηρύξουν απεργία πείνας: άλλοι κατέστρεφαν τα δημόσια είδη της φυλακής (κωλυσιεργία) και άλλοι έκαναν σύντομες απεργίες, μ' όλο που αυτό φαινόταν να μην έχει κανένα νόημα. Έτσι το 1906 στην πόλη Νικολάγιεφ, 197 κρατούμενοι της τοπικής φυλακής κήρυξαν «απεργία», συνεννοημένοι φυσικά με τους έξω. Γι' αυτή την απεργία κυκλοφόρησαν στην πόλη προκηρύξεις κι άρχισαν να γίνονται καθημερινά διαδηλώσεις μπροστά στη φυλακή. Αυτές οι διαδηλώσεις (στις οποίες μετείχαν φυσικά και οι κρατούμενοι, αφού τα παράθυρα δεν είχαν φίμωτρα) πιέζανε τη διεύθυνση των φυλακών να δεχτή τα αιτήματα των «απεργούντων» κρατουμένων. Το πλήθος από τον δρόμο και οι κρατούμενοι από τα παράθυρα, πίσω από τα κάγκελα, τραγουδούσαν όλοι μαζί επαναστατικά τραγούδια. Αυτό συνεχίστηκε (ανεμπόδιστα! και ήταν ο πρώτος χρόνος της μετεπαναστατικής αντίδρασης) οκτώ μερόνυχτα! Και την ένατη μέρα όλα τα αιτήματα των κρατουμένων ικανοποιήθηκαν! Παρόμοια περιστατικά έγιναν εκείνο τον καιρό στην Οδησό, στη Χερσώνα και στο Ελίσάβετγκραντ. Να πόσο εύκολα νικούσαν τότε!

Θα παρουσίαζε ενδιαφέρον να συγκρίναμε και τις συνθήκες των απεργιών πείνας κατά την περίοδο της Προσωρινής Κυβέρνησης, αλλά οι λίγοι μπολσεβίκοι που βρέθηκαν μέσα από τον Ιούλιο ως την εξέγερση του Κορνήλωφ (ο Κάμενεφ, ο Τρότσκι και λίγο περισσότερο ο Ρασκόλνικωφ) φαίνεται πως δεν βρήκαν καμιά αφορμή για να κηρύξουν απεργία πείνας.

Στη δεκαετία του 1920 ο ζωηρός πίνακας των απεργιών πείνας σκοτεινιάζει (δηλαδή, ανάλογα με την άποψη που τον βλέπει κανείς...)

Αυτό το πασίγνωστο μέσο αγώνα, που τόσο λαμπρά είχε δικαιωθεί, το χρησιμοποιούν τώρα όχι μόνο οι αναγνωρισμένοι «πολιτικοί», αλλά και οι μη αναγνωρισμένοι, οι «**καέρ**» (άρθρο 58 – αντεπαναστατική δράση) και πολλοί κρατούμενοι διαφόρων προελεύσεων. Όμως αυτά τα βέλη, που τόσο εύκολα τρυπούσαν πριν, τώρα είχαν στομώσει ή φαινόταν σαν να τα άρπαζε κάποιο σιδερένιο χέρι μόλις εκτοξεύονταν. Είναι αλήθεια πως οι έγγραφες δηλώσεις για απεργία πείνας, γίνονται ακόμα δεκτές από τη διεύθυνση της φυλακής, και δεν βλέπουν ακόμα σ' αυτές τίποτα το ανατρεπτικό. Αλλά αρχίζουν και βγαίνουν καινούργιες δυσάρεστες διαταγές: ο απεργός πρέπει να απομονώνεται σε ειδικό κελί (στο Μπουτύρκι τους βάζουν στον πύργο του Πουγκατσώφ) δεν πρέπει να ξέρουν τίποτα για την απεργία πείνας ούτε οι έξω, που θα μπορούσαν να οργανώσουν εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, ούτε οι κρατούμενοι στα διπλανά κελιά, αλλά ούτε και οι κρατούμενοι στο κελί όπου ο απεργός βρισκόταν ως εκείνη τη μέρα – κι αυτό είναι ένα είδος κοινωνικής ζωής, από την οποία ο απεργός πρέπει να αποκοπεί εντελώς. Το μέτρο αυτό δικαιολογείται με το πρόσχημα ότι η διεύθυνση πρέπει να είναι σίγουρη πως η απεργία πείνας γίνεται τίμια και πως οι συγκρατούμενοι στο κελί δεν τροφοδοτούν κρυφά τον απεργό (Πώς ελεγχόταν αυτό πριν; Πίστευαν στον «λόγο της τιμής»;...)

Παρ' όλα αυτά, τα χρόνια εκείνα μπορούσες να πετύχεις με την απεργία πείνας να ικανοποιηθούν ορισμένα προσωπικά αιτήματα.

Αλλά στη δεκαετία του 1930 η επίσημη άποψη για τις απεργίες πείνας μεταβάλλεται. Ακόμα κι αυτές οι εξασθενημένες, οι μεμονωμένες και μισοκαταπνιγμένες απεργίες πείνας, κι αυτές ακόμα τι χρειάζονται, κατά βάθος, στο κράτος; Δεν θα ήταν πιο ιδανικό να μην έχουν οι φυλακισμένοι καθόλου δική τους θέληση, ούτε να παίρνουν αποφάσεις, αλλά αντί γι' αυτούς να σκέφτεται και να αποφασίζει η διεύθυνση; Ασφαλώς μόνο τέτοιου είδους κρατούμενοι μπορεί να υπάρχουν στη νέα κοινωνία. Από τη δεκαετία λοιπόν του 1930 άρχισαν να μη δέχονται τις δηλώσεις για την κήρυξη απεργίας πείνας. «Η απεργία πείνας δεν υπάρχει πια σαν μέσο αγώνα!» – δήλωσαν το 1932 στη Γιεκατερίνα Ολίτσκογια και σε πολλούς άλλους. Η εξουσία κατάργησε τις απεργίες πείνας! Μα η Ολίτσκογια δεν υπάκουσε κι άρχισε την απεργία της. Την άφησαν στο μοναχικό κελί της δεκαπέντε μερόνυχτα. Έπειτα την πήραν στο νοσοκομείο και, για να τη βάλουν σε πειρασμό, άφησαν μπροστά της γάλα και φρυγανιές. Εκείνη όμως συγκρατήθηκε και τη δεκάτη ένατη μέρα νίκησε: της παραχώρησαν περισσότερες ώρες για περίπατο, και το δικαίωμα να παίρνει εφημερίδες και δέματα από τον Πολιτικό Ερυθρό Σταυρό. (Να τι προσπάθειες χρειάζονταν για να παίρνει κανείς αυτά τα νόμιμα δέματα!) Σε γενικές γραμμές όμως η νίκη ήταν ασήμαντη και πληρώθηκε πολύ ακριβά. Η Ολίτσκογια θυμάται πως τέτοιες ανόητες απεργίες πείνας έκαναν και άλλοι: για να εξασφαλίσουν την παράδοση των δεμάτων ή την αλλαγή των συντρόφων τους στον περίπατο, έκαναν επί 20 μέρες απεργία πείνας. Άξιζε τον κόπο, αφού στις φυλακές νέου τύπου δεν γινόταν να αναπληρώσεις έπειτα τις χαμένες δυνάμεις σου; Ο Κολοσκώφ, μέλος μιας θρησκευτικής αίρεσης, πέθανε ύστερα από 25 μέρες απεργία πείνας. Μπορεί κανείς να κάνει απεργία πείνας σε μια φυλακή νέου τύπου; Οι

καινούργιοι δεσμοφύλακες, χάρη στις συνθήκες μυστικότητας και απόλυτης απομόνωσης, έχουν εξασφαλίσει τα εξής πανίσχυρα μέσα εναντίον της απεργίας πείνας:

1. Υπομονή της διεύθυνσης (υπάρχει αρκετή, όπως είδαμε από τα προηγούμενα παραδείγματα).

2. Απάτη, που κι αυτή επιτυγχάνεται χάρη στη μυστικότητα. Όταν κάθε σου βήμα το παρακολουθούν οι δημοσιογράφοι, δεν μπορείς να εξαπατήσεις εύκολα. Σε μας όμως γιατί να μην κάνεις απάτη; Το 1933 στη φυλακή του Χαμπάροφσκ έκανε επί 17 μέρες απεργία πείνας ο Σ. Α. Τσεμποταριώφ, απαιτώντας να πληροφορήσουν την οικογένειά του για το που τον κρατούσαν (μόλις είχαν έρθει με τον σιδηρόδρομο της Μαντζουρίας και ξαφνικά εκείνος «εξαφανίστηκε»· ανησυχούσε λοιπόν για το τι θα φανταζόταν η γυναίκα του). Τη 17η μέρα πήγαν και τον βρήκαν ο Ζαπάντινι, υπαρχηγός της Γκεπεού της επαρχίας, και ο εισαγγελέας του Χαμπάροφσκ (από τα αξιώματα των επισκεπτών του φαίνεται πως μακροχρόνιες απεργίες πείνας δεν συνέβαιναν συχνά) του έδειξαν μια απόδειξη τηλεγραφήματος (να, ειδοποιήσαμε τη γυναίκα σου!) και έτσι τον έπεισαν να πιει λίγο κρεατόζουμο. Μα η απόδειξη ήταν ψεύτικη! (Για ποιο λόγο όμως ανησυχούσαν αυτοί οι ανώτεροι λειτουργοί; Όχι φυσικά για τη ζωή του Τσεμποταριώφ. Όπως φαίνεται, στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1930 υπήρχε ακόμα κάποια προσωπική ευθύνη για μια απεργία πείνας που παρατραβούσε).

3. Αναγκαστική σίτιση. Αυτή τη μέθοδο την πήραν ασφαλώς από τα θηριοτροφεία. Και μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο σε συνθήκες άκρας μυστικότητας. Όπως φαίνεται, το 1937 η αναγκαστική σίτιση ήταν πολύ της μόδας. Λόγου χάρη, στην ομαδική απεργία πείνας των σοσιαλιστών, στην κεντρική φυλακή του Γιαροσλάβλ, τη 15η μέρα εφαρμόστηκε σε όλους η αναγκαστική σίτιση.

Αυτή η πράξη έχει πολλά στοιχεία βιασμού, και είναι, στην πραγματικότητα, βιασμός: τέσσερις γεροί άντρες ρίχνονται σ' ένα αδύναμο πλάσμα επιμένοντας να το κάνουν να εγκαταλείψει μια του απόφαση, έστω και μόνο για μια φορά, και δεν έχει καμιά σημασία τι θα απογίνει ύστερα αυτό το πλάσμα. Εκτός από τον βιασμό, υπάρχει εδώ και το τσάκισμα της θέλησης: δεν θα γίνει αυτό που θέλεις εσύ, αλλά αυτό που θέλω εγώ, μείνε ξαπλωμένος και υπάκουσε. Ανοίγουν το στόμα με μια σπάτουλα, ξεσφίγγουν τη χαραμάδα ανάμεσα στα δόντια και μπάζουν το λάστιχο: «Κατάπινε»! Κι αν δεν καταπιείς, χώνουν το λάστιχο πιο βαθιά και το υγρό θρεπτικό διάλυμα πέφτει κατευθείαν στον οισοφάγο. Έπειτα μάλιστα κάνουν και μασάζ στο στομάχι, για να μην καταφύγει ο κρατούμενος στον εμετό. Αισθήματα: ηθική ταπείνωση, γλυκιά γεύση στο στόμα, στομάχι που απορροφάει με απληστία, μια σχεδόν ηδονική ευχαρίστηση.

Η επιστήμη δεν ικανοποιήθηκε από αυτό και επεξεργάστηκε και άλλους τρόπους διατροφής: με κλύσμα από το παχύ έντερο, και σταγόνες από τη μύτη.

4. Καινούργια θεωρία για την απεργία πείνας: οι απεργίες πείνας είναι συνέχιση της αντεπαναστατικής δράσης στη φυλακή και πρέπει να τιμωρούνται με καινούργιες ποινές. Αυτή η θεωρία υποσχόταν ένα πλουσιότατο παρακλάδι στη δράση των φυλακών νέου τύπου, αλλά τελικά έμεινε μάλλον στο στάδιο των απειλών. Και, φυσικά, δεν τους σταμάτησε το αίσθημα του χιούμορ, αλλά κάτι πιο απλό, η τεμπελιά: τι χρειάζονται όλα αυτά, όταν υπάρχει υπομονή; Η υπομονή, και πάλι η υπομονή, του χορτάτου μπροστά στον πεινασμένο!

Στα μέσα περίπου του 1937 έφτασε η εντολή: η διεύθυνση των φυλακών δεν θα φέρει στο εξής καμιά ευθύνη για εκείνους που πεθαίνουν από απεργία πείνας! Έτσι εκλείπει και η τελευταία προσωπική ευθύνη των δεσμοφυλάκων! (Ο εισαγγελέας της επαρχίας δεν θα ξαναπάει πια να επισκεφτεί τον Τσεμποταριώφ:...) Και κάτι περισσότερο: για να μην ανησυχεί καν ο ανακριτής, έγινε η εξής πρόταση: οι μέρες της απεργίας πείνας, να μην περιλαμβάνονται στην περίοδο της ανάκρισης, δηλαδή όχι μόνο να θεωρείται πως δεν έγινε καμιά απεργία πείνας, αλλά πως ο κρατούμενος ήταν τάχα ελεύθερος εκείνες τις μέρες! Η εξάντληση του κρατούμενου θα ήταν λοιπόν το μοναδικό ουσιαστικό αποτέλεσμα της απεργίας πείνας!

Αυτό σήμαινε: θέλετε να ψοφήσετε; Ψοφήστε!!

Ο Αρνόλντ Ραμποπόρτ είχε την ατυχία να κηρύξει απεργία πείνας στην εσωτερική φυλακή του Αρχάγγελου, ακριβώς όταν έφτασε αυτή η εντολή. Η απεργία του, που ήταν εξαιρετικά βαριά (δεν έπινε ούτε νερό) και για τον λόγο αυτό, θα έλεγε κανείς, ακόμα πιο σημαντική, κράτησε δεκατρείς μέρες (σύγκρινέ την με τις πέντε μέρες της απεργίας πείνας του Τζερζίνσκι –αυτός βρισκόταν άραγε σε ξεχωριστό κελί;– και την πλήρη νίκη του). Σ' αυτά τα δεκατρία εικοσιτετράωρα μόνο ο νοσοκόμος έριχνε τότε – τότε μια ματιά στο μοναχικό του κελί. Ποτέ δεν πήγε ούτε ο γιατρός, ούτε κανένας από τη διεύθυνση για να τον ρωτήσει τι ζητούσε μ' αυτή την απεργία. Το μόνο ενδιαφέρον που έδειξαν οι δεσμοφύλακες, ήταν να κάνουν λεπτομερή έρευνα στο μοναχικό κελί του και να του πάρουν λίγο καπνό και μερικά σπέρτα που βρήκαν κρυμμένα εκεί. Εκείνο όμως που ζητούσε ο Ραμποπόρτ ήταν να σταματήσει η ταπεινωτική συμπεριφορά των ανακριτών. Και είχε προετοιμαστεί επιστημονικά για την απεργία του: πριν από αυτήν είχε πάρει ένα δέμα, πράγμα που του επέτρεψε να τρώει επί μια βδομάδα μόνο φρέσκο βούτυρο και παξιμάδια και να μη βάλει καθόλου στο στόμα του μαύρο ψωμί. Με την απεργία έφτασε σε τέτοιο χάλι από την εξάντληση, ώστε έφεγγαν οι παλάμες του. Θυμάται πως ένιωθε πολύ ελαφρύς και οι σκέψεις του ήταν εξαιρετικά καθαρές. Η καλόκαρδη χαμογελαστή επόπτρια Μαρούσια μπήκε μια μέρα στο κελί του και του ψιθύρισε: «Σταματήστε την απεργία, δεν θα σας βοηθήσει σε τίποτα, θα σας αφήσουν να πεθάνετε! Έπρεπε να την είχατε κάνει μια βδομάδα νωρίτερα...» Εκείνος την άκουσε, και σταμάτησε την απεργία πείνας χωρίς να καταφέρει τίποτα. Του έδωσαν αμέσως ζεστό κόκκινο κρασί κι ένα φραντζολάκι κι έπειτα οι δεσμοφύλακες τον κουβάλησαν στα χέρια στο κοινό κελί. Ύστερα από μερικές μέρες άρχισαν πάλι να τον ανακρίνουν (μα η απεργία του δεν πήγε εντελώς χαμένη: ο ανακριτής

κατάλαβε πως ο Ραμποπόρτ έχει μεγάλη θέληση και είναι έτοιμος να πεθάνει, και η ανάκριση έγινε πιο μαλακιά. «Ωστε είσαι λύκος!» του λέει ο ανακριτής. «Ναι, είμαι λύκος» επιβεβαίωσε ο Ραμποπόρτ, «και δεν θα γίνω ποτέ σκυλάκι σας»).

Ο Ραμποπόρτ έκανε άλλη μια απεργία πείνας στη μεταγωγική φυλακή Κοτλάς, αλλά αυτή αποδείχτηκε μάλλον κωμική. Ο Ραμποπόρτ δήλωσε πως απαιτεί να γίνει νέα ανάκριση, και πως δεν θα δεχτή να τον μεταφέρουν. Την τρίτη μέρα του είπαν: «Ετοιμάσου για τη μεταγωγή». – «Δεν έχετε δικαίωμα! Έχω κηρύξει απεργία πείνας». Τότε τον άρπαξαν τρεις λεβέντες, τον κουβάλησαν και τον έριξαν στο μπάνιο. Ύστερα, πάλι σηκωτό, τον πήγαν και τον παρέδωσαν στη φρουρά. Δεν του έμεινε πια τίποτε άλλο να κάνει. Ο Ραμποπόρτ σηκώθηκε και ακολούθησε τη φάλαγγα των κρατουμένων, με τα σκυλιά και τις ξιφολόγχες πίσω από τη ράχη του.

Να πως νίκησε η φυλακή νέου τύπου τις απεργίες πείνας, που ήταν κατάλοιπο των αστικών συνηθειών.

Ακόμα και σ' έναν δυνατό άνθρωπο δεν απέμενε πια κανένα άλλο μέσο για να καταπολεμήσει τον μηχανισμό των φυλακών, εκτός από την αυτοκτονία. Μα είναι αγώνας η αυτοκτονία; Δεν είναι υποταγή;

Η Εσέρα Γ. Ολίτσκια νομίζει πως η απεργία πείνας σαν όπλο αγώνα εξασθένησε πολύ από τη στάση των τροτσκιστών και των κομμουνιστών που τους ακολούθησαν στις φυλακές, οι οποίοι την κήρυσσαν υπερβολικά εύκολα και το ίδιο εύκολα τη σταματούσαν. Όπως λέει, ακόμα κι ο Ι. Ν. Σμυρνώφ, ο αρχηγός τους, αφού δεν έφαγε τίποτα επί τέσσερα μερόνυχτα πριν από τη δίκη της Μόσχας, ύστερα υποχώρησε ξαφνικά και σταμάτησε την απεργία. Λένε μάλιστα πως ως το 1936 οι τροτσκιστές απέρριπταν κατηγορηματικά κάθε απεργία πείνας εναντίον της σοβιετικής εξουσίας και δεν υποστήριζαν ποτέ τους Εσέρους και τους Σοσιαλδημοκράτες που απεργούσαν.³⁵⁶

Η ιστορία θα κρίνει αν αυτή η κατηγορία είναι σωστή ή όχι. Είναι πάντως γεγονός πως κανείς δεν πλήρωσε πιο ακριβά από τους τροτσκιστές τις απεργίες πείνας (για τις απεργίες πείνας, και γενικά για τις απεργίες τους στα στρατόπεδα, θα μιλήσουμε στο τρίτο μέρος αυτού του έργου).

Η ευκολία στην κήρυξη και στη διακοπή της απεργίας πείνας είναι, όπως φαίνεται, γνώρισμα των παράφορων ανθρώπων, που εκδηλώνουν ορμητικά τα αισθήματά τους. Τέτοιοι άνθρωποι υπήρχαν και ανάμεσα στους παλιούς Ρώσους επαναστάτες, καθώς και αλλού, στην Ιταλία και στη Γαλλία, αλλά πουθενά, ούτε στην παλιά Ρωσία, ούτε στην Ιταλία, ούτε στη Γαλλία, δεν κατάφεραν να τους κάνουν να εγκαταλείψουν τις απεργίες πείνας, όπως έγινε σ' εμάς, στη Σοβιετική Ένωση. Είναι σίγουρο πως οι απεργίες πείνας απαιτούσαν περισσότερες σωματικές θυσίες και μεγαλύτερη σταθερότητα πνεύματος στο δεύτερο τέταρτο του αιώνα μας παρά στο πρώτο. Στη χώρα όμως δεν υπήρχε κοινή γνώμη, και γι' αυτό μπόρεσε να εδραιωθεί η φυλακή νέου τύπου: αντί για εύκολες νίκες τους

κρατούμενους τους περίμεναν ήττες πολύ ακριβά πληρωμένες.

Οι δεκαετίες περνούσαν, κι ο χρόνος έκανε τη δουλειά του. Η απεργία πείνας, το πρώτο και πιο φυσικό δικαίωμα του κρατούμενου, έγινε ξένη και αδιανόητη ακόμα και στους ίδιους τους κρατούμενους. Ο αριθμός αυτών που ήταν πρόθυμοι να την εφαρμόσουν ελαττωνόταν διαρκώς. Όσο για τους δεσμοφύλακες, αυτοί άρχισαν να τη βλέπουν σαν ανοησία και πολύ βαριά παράβαση.

Το 1960 ο Γκεννάντι Σμελώφ, κρατούμενος του κοινού ποινικού δικαίου, έκανε μια πολυήμερη απεργία πείνας στη φυλακή του Λένινγκραντ. Ο εισαγγελέας μπήκε μια μέρα στο κελί του (μπορεί και να ήταν μια από τις συνηθισμένες επιθεωρήσεις του) και τον ρώτησε: «Γιατί βασανίζετε τον εαυτό σας;» Ο Σμελώφ απάντησε:

–Η Αλήθεια είναι για μένα πιο ακριβή κι από τη ζωή μου!

Αυτή η φράση εντυπωσίασε τόσο τον εισαγγελέα, του φάνηκε τόσο παράλογη, ώστε την άλλη κιόλας μέρα ο Σμελώφ μεταφέρθηκε στο ειδικό νοσοκομείο (φρενοκομείο) του Λένινγκραντ. Η γιατρός του δήλωσε:

–Είστε ύποπτος για σχιζοφρένεια.

Στις έλικες του κεράτου, εκεί που γίνεται στενότερο, υψώνονταν στις αρχές του 1937 οι πρώην κεντρικές φυλακές, που τώρα είχαν γίνει ειδικά απομονωτήρια. Εκεί απομάκρυναν και τα τελευταία δείγματα αδυναμίας, τα τελευταία απομεινάρια από αέρα και φως. Και η απεργία πείνας των τελευταίων επιζώντων και κουρασμένων σοσιαλιστών στο πειθαρχικό απομονωτήριο του Γιαροσλάβλ, στις αρχές του 1937, ήταν μια έσχατη απεγνωσμένη προσπάθεια.

Η απεργία αυτή έγινε με όλα τα παλιά αιτήματα: εκλογές εκπροσώπων, ελεύθερη κυκλοφορία στα κελιά. Οι κρατούμενοι τα ζητούσαν αυτά, αλλά ούτε οι ίδιοι δεν ελπίζανε πως θα τα πετύχαιναν. Ωστόσο ύστερα από δεκαπέντε μέρες απεργίας, μ' όλο που τέλειωσε με υποχρεωτική σίτιση με το λάστιχο, φάνηκε πως κέρδισαν ένα μέρος των αιτημάτων τους: μιας ώρας περίπατο, να παίρνουν την τοπική εφημερίδα και τετράδια για να γράφουν. Τα κέρδισαν αυτά, αλλά αμέσως ύστερα τους κατασχέσανε τα δικά τους ρούχα και τους πέταξαν στα κελιά τις φόρμες των φυλακισμένων στα ειδικά απομονωτήρια. Και πριν περάσει πολύς καιρός, τους έκοψαν τη μισή ώρα από τον περίπατο. Έπειτα τους έκοψαν κι άλλο ένα τέταρτο.

Ήταν οι ίδιοι άνθρωποι που περνούσαν από μια μακριά σειρά φυλακές και εξορίες σύμφωνα με τους κανόνες της Μεγάλης Πασέντσας. Μερικοί από αυτούς επί δέκα χρόνια, και άλλοι επί δεκαπέντε ήδη χρόνια, δεν ήξεραν πια τη συνηθισμένη ανθρώπινη ζωή, παρά μόνο το άθλιο φαγητό της

φυλακής και τις απεργίες πείνας. Δεν είχαν πεθάνει ακόμα όλοι εκείνοι που πριν από την επανάσταση είχαν μάθει να νικούν τους δεσμοφύλακες. Τότε όμως είχαν σύμμαχό τους τον χρόνο στον αγώνα εναντίον ενός εχθρού, που εξασθένηζε ολοένα, ενώ τώρα είχαν κλείσει συμμαχία εναντίον τους ο χρόνος κι ένας εχθρός που δυνάμωνε αδιάκοπα. Ανάμεσά τους υπήρχαν και νέοι (όσο παράξενο κι αν μας φαίνεται αυτό τώρα) που είχαν συνειδητοποιήσει πως ήταν Εσέροι, σοσιαλδημοκράτες ή αναρχικοί μετά την εκμηδένιση αυτών των κομμάτων, και το μόνο μέλλον που τους περίμενε τώρα ήταν η φυλακή.

Γύρω από αυτό τον αγώνα των σοσιαλιστών στις φυλακές, αγώνα που γινόταν διαρκώς πιο απεγνωσμένος, χρόνο με τον χρόνο, η απομόνωση δυνάμωνε, ώσπου σχημάτισε ένα απόλυτο κενό. Δεν ήταν πια όπως στην εποχή του τσάρου: μόλις άνοιγαν οι πόρτες της φυλακής, η κοινωνία τους έρριχνε με λουλούδια! Τώρα άνοιγαν τις εφημερίδες κι έβλεπαν πως τους έλουζαν με βρισιές, πολύ συχνά μάλιστα και με λάσπη (στα μάτια του Στάλιν οι σοσιαλιστές ήταν ο μεγαλύτερος κίνδυνος για τον σοσιαλισμό του). Και ο λαός σώπαινε. Ποιος τολμούσε πια ακόμα και να σκεφτεί πως συμπαθούσε εκείνους που όχι πριν από πολύ καιρό τους είχε ψηφίσει για τη Συντακτική Συνέλευση; Σε λίγο οι εφημερίδες σταμάτησαν να τους βρίζουν – τόσο ακίνδυνοι, ασήμαντοι, ακόμα και ανύπαρκτοι, θεωρούνταν πια οι Ρώσοι σοσιαλιστές. Ο κόσμος έξω μιλούσε γι' αυτούς σαν για κάτι που ανήκε πια στο παρελθόν, και οι νέοι δεν μπορούσαν καν να φανταστούν πως υπήρχαν ακόμα κάπου ζωντανοί Εσέροι και Μενσεβίκοι. Στις αλλεπάλληλες εξορίες τους στο Τσιμκέντ και στο Τσερντύν, στα απομονωτήρια των Άνω Ουραλίων και του Βλαντίμιρ, πώς μπορούσαν οι σοσιαλιστές να μην ανατριχιάζουν μέσα στο σκοτεινό μοναχικό κελί τους, που είχε κιόλας φίμωτρο, κάνοντας τη σκέψη πως τα προγράμματα και οι ηγέτες τους είχαν ίσως πέσει έξω, πως ήταν ίσως λαθεμένη η τακτική τους και η πρακτική της εφαρμογή; Πως όλη η δράση τους στο παρελθόν κάθε άλλο παρά ήταν αποτελεσματική; Και πως από μια μοιραία πλάνη καταδικάστηκαν τώρα σε τούτη τη μαρτυρική ζωή;

Ωστόσο η μοναχική μάχη τους στις φυλακές δόθηκε ουσιαστικά για όλους εμάς, τους μελλοντικούς κρατούμενους (μ' όλο που εκείνοι δεν μπορούσαν να το ξέρουν, ούτε να το καταλάβουν), δηλαδή για το **πώς** θα διαμορφωνόταν το καθεστώς των φυλακών. Και αν εκείνοι νικούσαν, τότε πιθανότατα δεν θα γινόταν τίποτε από εκείνα που συνέβησαν έπειτα σε μας, εκείνα για τα οποία μιλάει τούτο το βιβλίο και στα επτά μέρη του.

Αλλά συντρίφτηκαν, χωρίς να μπορέσουν να εξασφαλίσουν τίποτα ούτε στον εαυτό τους, ούτε για μας.

Ο ίσκιος όμως της μοναξιάς που απλώθηκε πάνω τους οφειλόταν ως ένα βαθμό και σ' αυτούς τους ίδιους. Στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια, δεχόμενοι φυσικά από τη Γκεπεού τον δίκαιο γι' αυτούς χαρακτηρισμό πολιτικοί κρατούμενοι, συμφώνησαν, το ίδιο φυσικά, με τη Γκεπεού πως όσοι βρίσκονταν «δεξιά» τους³⁵⁷, αρχίζοντας από τους Καντέ (Συνταγματικούς Δημοκράτες), δεν είναι πολιτικοί κρατούμενοι, αλλά καέρ, αντεπαναστάτες, κοπριά της ιστορίας. Και εκείνοι που υπέφεραν για

την πίστη τους στον Χριστό βρέθηκαν να είναι επίσης καέρ. Και εκείνοι που δεν ήξεραν τι σημαίνει ούτε το «δεξιά» ούτε το «αριστερά» (αργότερα και όλοι, εμείς!) βγήκαν κι αυτοί καέρ. Έτσι, ως ένα βαθμό θεληματικά και ως ένα βαθμό άθελά τους, για να τονίσουν και να διαχωρίσουν τη θέση τους, οι σοσιαλιστές ευλόγησαν το μελλοντικό άρθρο 58, μέσα στον λάκκο του οποίου θα έπεφταν αργότερα κι οι ίδιοι.

Τα αντικείμενα και οι πράξεις αλλάζουν μορφή ανάλογα με την πλευρά από την οποία τα κοιτάζεις. Σε τούτο το κεφάλαιο περιγράφουμε την αντίσταση των σοσιαλιστών στη φυλακή από τη δική τους άποψη, και τη βλέπουμε φωτισμένη από μια τραγική, καθαρή αχτίνα. Αλλά εκείνοι οι καέρ, που οι πολιτικοί τους φέρνονταν περιφρονητικά στα Σολοφκú, εκείνοι οι καέρ θυμούνται: «Οι πολιτικοί; Τι απαίσιοι που ήταν! Περιφρονούσαν όλους τους άλλους, μας κρατούσαν σε απόσταση και ζητούσαν συνέχεια ειδικές μερίδες τροφίμων και προνόμια για τον εαυτό τους. Και τσακώνονταν αδιάκοπα μεταξύ τους». Πώς να μην παραδεχτείς ότι και σ' αυτά επίσης τα λόγια υπάρχει αλήθεια; Αυτές οι άγονες, ατέλειωτες συζητήσεις τους ήταν ήδη γελοίες. Κι αυτή η απαίτησή τους να παίρνουν ειδικές μερίδες τροφίμων, ενώ η μεγάλη μάζα των κρατουμένων είχε εξαθλιωθεί και λιμοκτονούσε; Στη σοβιετική εποχή ο τιμητικός τίτλος του πολιτικού κρατούμενου εμφανιζόταν σαν δηλητηριασμένο δώρο. Να και άλλη μια μορφή: γιατί οι σοσιαλιστές, που τόσο εύκολα δραπέτευαν τον καιρό των τσάρων, είχαν γίνει τόσο νωθροί στις σοβιετικές φυλακές; Τι έγιναν οι αποδράσεις τους; Δεν ήταν λίγες και τότε οι αποδράσεις, μα ποιος θυμάται να απέδρασε ποτέ κανένας σοσιαλιστής;

Οι κρατούμενοι πάλι που ήταν «αριστερότεροι» από τους σοσιαλιστές – οι τροτσκιστές και οι κομμουνιστές – περιφρονούσαν κι αυτοί με τη σειρά τους τους σοσιαλιστές βλέποντάς τους σαν καέρ κι έφραζαν έτσι από την άλλη πλευρά την τάφρο της απομόνωσής τους.

Οι τροτσκιστές και οι κομμουνιστές, πιστεύοντας πως η παράταξή τους ήταν καθαρότερη και ανώτερη από όλες τις άλλες, περιφρονούσαν και μισούσαν τους σοσιαλιστές (όπως μισούσαν επίσης και ο ένας τον άλλον) που βρίσκονταν μαζί τους πίσω από τα σίδερα του ίδιου κτιρίου και έκαναν περίπατο στις ίδιες αυλές. Η Γ. Ολίτσκαγια θυμάται πως το 1937, στη μεταγωγική φυλακή του κόλπου του Βάνινο, όταν οι σοσιαλιστές φώναζαν ο ένας στον άλλο πάνω από τον φράχτη που χώριζε τη ζώνη των αντρών από τη ζώνη των γυναικών, γυρεύοντας τους δικούς τους και ανταλλάσσοντας νέα, οι κομμουνίστριες Λίζα Κότικ και Μαρία Κρουτίκοβα ήταν αγανακτισμένες και φώναζαν πως μ' αυτή την ανεύθυνη συμπεριφορά τους οι σοσιαλιστές μπορούσαν να δώσουν αφορμή στη διοίκηση να πάρει μέτρα κατά των κρατουμένων. Να τι έλεγαν: «Για όλα τα κακά που μας βρίσκουν φταίνε αυτά τα φίδια οι σοσιαλιστές (βαθυστόχαστη εξήγηση, πολύ διαλεκτική!) Θέλουν πνίξιμο όλοι τους!» Και εκείνες οι δυο κοπέλες που το 1925 τραγουδούσαν στη Λουμπιάνκα ένα τραγούδι για τις πασχαλιές, έλεγαν αυτό το τραγούδι μόνο και μόνο επειδή η μια ήταν Εσέρα και η άλλη ανήκε στην αντιπολίτευση, και δεν μπορούσαν να έχουν ένα κοινό πολιτικό τραγούδι. Άλλωστε εκείνη που

ανήκε στην αντιπολίτευση δεν επιτρεπόταν να ενωθεί με μια Εσέρα σε μια κοινή διαμαρτυρία.

Και ενώ στις τσαρικές φυλακές τα κόμματα ενώνονταν συχνά σε κοινό αγώνα (θυμηθείτε την απόδραση από την κεντρική φυλακή της Σεβαστούπολης) στις σοβιετικές φυλακές κάθε παράταξη θεωρούσε ότι διατηρεί την αγνότητα της σημαίας της αρνούμενη να συμμαχήσει με τις άλλες. Οι τροτσκιστές αγωνίζονταν χωριστά από τους σοσιαλιστές και τους κομμουνιστές, ενώ οι κομμουνιστές δεν αγωνίζονταν καθόλου, γιατί πώς ήταν δυνατό να τολμήσουν να αγωνιστούν εναντίον της δικής τους εξουσίας και της δικής τους φυλακής;

Αυτός ακριβώς ήταν ο λόγος που οι κομμουνιστές, στα απομονωτήρια και στις φυλακές, άρχισαν να καταπιέζονται πιο γρήγορα και πιο σκληρά από τους άλλους. Η κομμουνίστρια Ναντέζντα Σουρόβτσεβα έκανε τον περίπατό της στην κεντρική φυλακή του Γιαροσλάβλ, το 1928, βαδίζοντας στη γραμμή και χωρίς δικαίωμα να κουβεντιάζει, ενώ οι σοσιαλιστές συζητούσαν δυνατά καθώς βαδίζανε με τις ομάδες τους. Δεν της επέτρεπαν να περιποιείται στην αυλή τα λουλούδια, τα λουλούδια που είχαν φυτέψει οι προηγούμενοι κρατούμενοι, οι οποίοι είχαν αγωνιστεί για τα δικαιώματά τους. Της στέρησαν ακόμα και τις εφημερίδες. (Αντί γι' αυτές, το Μυστικό Πολιτικό Τμήμα της Γκεπεού της επέτρεψε να έχει στο κελί της τα «Άπαντα» του Μαρξ και του Ένγκελς, του Λένιν και του Χέγκελ). Τα επισκεπτήρια με τη μητέρα της γίνονταν μέσα σε βαθύ σχεδόν σκοτάδι. Απελπισμένη, η μητέρα της πέθανε σε λίγο (τι γνώμη θα είχε σχηματίσει για τις συνθήκες ζωής της κόρης της στη φυλακή;)

Η πολύχρονη διαφορά των συνθηκών ζωής στις φυλακές επηρέασε αργότερα βαθιά και τη διαφορά απονομής των «αμοιβών»: στα 1937 – 38 οι σοσιαλιστές βρίσκονταν στη φυλακή και εισέπρατταν κι αυτοί τα δέκα χρόνια τους. Αυτούς όμως, κατά κανόνα, δεν τους ανάγκαζαν να κάνουν ψεύτικες ομολογίες: αφού δεν έκρυβαν τις απόψεις τους, αυτό ήταν αρκετό για να τους καταδικάσουν. Ο κομμουνιστής όμως δεν έχει ποτέ δικές του απόψεις. Πώς λοιπόν να τον δικάσεις, αν δεν τον αναγκάσεις να κάνει ψεύτικες ομολογίες;

Μ' όλο που το τεράστιο Αρχιπέλαγος είχε απλωθεί κιόλας σε όλη τη χώρα, η δραστηριότητα των φυλακών κάθε άλλο παρά είχε ατονήσει. Η παλιά παράδοσή τους δεν έχασε καθόλου τη συνέχειά της. Όλα τα καινούργια και ανεκτίμητα στοιχεία που παρείχε το Αρχιπέλαγος για τη διαπαιδαγώγηση των μαζών, δεν είχαν φτάσει ακόμα στην πληρότητά τους. Για τον σκοπό αυτό έπρεπε να προστεθούν οι ΤΟΝ (Φυλακές Ειδικού Προορισμού) και οι συνηθισμένες φυλακές.

Όποιος καταβροχθιζόταν από τη Μεγάλη Μηχανή, δεν ήταν απαραίτητο να ανακατεύεται με τους ιθαγενείς του Αρχιπελάγους. Οι διακεκριμένοι ξένοι, οι πολύ γνωστές προσωπικότητες, τα πρόσωπα που δεν έπρεπε να

γίνει γνωστή η φυλάκισή τους, καθώς και οι πράκτορες της Κρατικής Ασφαλείας που είχαν πέσει σε δυσμένεια, δεν μπορούσαν να επιδεικνύονται ανοιχτά στα στρατόπεδα: όση δουλειά κι αν προσφέρονε σπρώχνοντας καρότσια, δεν θα αναπλήρωνε τη δυσφήμιση και την **ηθικο-πολιτική**³⁵⁸ ζημιά. Επίσης και οι σοσιαλιστές, που αγωνίζονταν συνέχεια για τα δικαιώματά τους, δεν επιτρεπόταν να ανακατευτούν με τις μάζες, και γι' αυτό, με πρόσχημα τα προνόμια και τα δικαιώματά τους, τους κρατούσαν φυλακισμένους και τους στραγγάλιζαν χωριστά. Πολύ αργότερα, στη δεκαετία του 1950, όπως μαθαίνουμε, οι Φυλακές Ειδικού Προορισμού χρησίμευαν για την απομόνωση των στασιαστών των στρατοπέδων. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του ο Στάλιν, απογοητευμένος από τη διαπίστωση ότι οι ληστές δεν «αναμορφώνονταν» πρόσταξε να κλείνονται μερικοί αρχηγοί τους στη φυλακή και όχι σε στρατόπεδα. Τέλος, το κράτος αναγκαζόταν να αναλαμβάνει να τρέφει δωρεάν και τους κρατουμένους, οι οποίοι, πεθαίνοντας αμέσως από την αδυναμία στο στρατόπεδο, θα απέφευγαν έτσι να εκτίσουν ολόκληρη την ποινή τους. Ή ακόμα και μερικούς άλλους που δεν μπορούσαν να προσαρμοσθούν στην εργασία, όπως ήταν ο Κοπέικιν, ένας τυφλός γέρος 70 χρονών, ο οποίος περνούσε τον καιρό του στην αγορά της πόλης Γιούριεβιτς (της περιοχής του Βόλγα) λέγοντας τραγουδάκια και αστεία, πράγμα που έγινε αφορμή να αρπάξει δέκα χρόνια για αντεπαναστατική δράση, χρειάστηκε όμως να του αντικαταστήσουν την ποινή του στρατοπέδου με κράτηση στη φυλακή.

Ανάλογα με τις καινούργιες ανάγκες, η παλιά παράδοση των φυλακών, που είχε κληροδοτηθεί από τη δυναστεία των Ρομανώφ, βελτιώθηκε, ανανεώθηκε, εδραιώθηκε και τελειοποιήθηκε. Μερικές κεντρικές φυλακές, όπως η φυλακή του Γιαροσλάβλ, ήταν ήδη τόσο καλά και αποτελεσματικά εξοπλισμένες (πόρτες με σιδερένια επένδυση, σε κάθε κελί τραπέζι, σκαμνί και κρεβάτι στερεωμένα στον τοίχο) ώστε χρειάστηκε μόνο να τοποθετηθεί από ένα φίμωτρο στα παράθυρα και να χωρίσουν οι αυλές για περίπατο περιορίζοντάς τις στο μέγεθος των κελιών (το 1973 στις φυλακές έκοψαν όλα τα δέντρα, και έστρωσαν με τσιμέντο όλους τους λαχανόκηπους και τα παρτέρια). Άλλες πάλι, όπως του Σουζντάλ, που άλλοτε ήταν μοναστήρια, χρειάστηκε να μετατραπούν σε φυλακές, αλλά ο εγκλεισμός του ανθρώπου σε μοναστήρι και ο εγκλεισμός του, από τους νόμους του κράτους, στη φυλακή, αποβλέπουν σε παραπλήσιους φυσικούς σκοπούς και γι' αυτό η μετατροπή των κτιρίων δεν παρουσιάζει δυσκολίες. Σε φυλακή μετατράπηκε και ένα από τα κτίρια του μοναστηριού Σουχάνωφ – έπρεπε, βλέπετε, να αναπληρωθεί η απώλεια, αφού το φρούριο του Πετροπαβλόφσκ και το Σλίσσελμπουργκ παραχωρήθηκαν στους τουρίστες. Η κεντρική φυλακή του Βλαντίμιρ επεκτάθηκε και συμπληρώθηκε (ένα μεγάλο καινούργιο κτίριο στην εποχή του Γιεζώφ) χρησιμοποιήθηκε πολύ και απορρόφησε πολλούς σ' αυτές τις δεκαετίες. Αναφέραμε ήδη την κεντρική φυλακή του Τομπόλσκ. Το 1925 εγκαινιάστηκε, και από τότε άρχισε να χρησιμοποιείται ευρύτατα και μόνιμα, η κεντρική φυλακή των Άνω Ουραλίων. (Όλα αυτά τα απομονωτήρια υπάρχουν ακόμα, προς μεγάλη μας ατυχία, και λειτουργούν τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές). Από το ποίημα του Τβαρντόφσκι «Πέρα από τα βάθη» συμπεραίνουμε πως στην εποχή του

Στάλιν δεν ήταν άδεια ούτε η κεντρική φυλακή του Αλεξάντροφσκ. Λιγότερες πληροφορίες έχουμε για τη φυλακή του Ορέλ: φαίνεται πως έπαθε μεγάλες ζημιές στην περίοδο του Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου, αλλά η έλλειψή της συμπληρώνεται από τη γειτονική, καλά εξοπλισμένη κεντρική φυλακή του Ντμίτρόφσκ (της περιοχής του Ορέλ).

Στη δεκαετία του 1920 στα πολιτικά απομονωτήρια (ή **πολιτικά μπουντρούμια**, όπως τα αποκαλούν ακόμα οι κρατούμενοι) η τροφή ήταν πολύ καλή: κρέας στο μεσημεριανό φαγητό, φρέσκα λαχανικά, μπορούσες να αγοράζεις γάλα από την καντίνα. Η κατάσταση επιδεινώθηκε απότομα το 1931 – 33, μα τον καιρό εκείνο τα πράγματα δεν ήταν καλύτερα και έξω. Εκείνη την εποχή το σκορβούτο και οι ζαλάδες από την πείνα δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο στις φυλακές. Αργότερα, το συσσίτιο βελτιώθηκε, μα δεν ήταν πια το ίδιο. Το 1947 ο Ι. Κορνέγιεφ πεινούσε διαρκώς στη Φυλακή Ειδικού Προορισμού του Βλαντίμιρ: 450 γραμμάρια ψωμί, 2 κομματάκια ζάχαρη, δυο ζεστά, αλλά όχι θρεπτικά γεύματα και μόνο βραστό νερό, όσο τραβούσε η ψυχή σου (πάλι θα πουν πως ο χρόνος αυτός δεν ήταν χαρακτηριστικός, πως κι έξω από τη φυλακή πεινούσαν τότε. Επέτρεπαν όμως μεγαλόψυχα στους έξω να τρέφουν τους φυλακισμένους: δεν υπήρχε περιορισμός στα δέματα). Το φως στα κελιά ήταν πάντα ελάχιστο στις δεκαετίες του 1930 και του 1940: τα φίμωτρα και τα οπλισμένα θολά τζάμια δημιουργούσαν στα κελιά ένα παντοτινό μισοσκόταδο (το σκοτάδι είναι σημαντικός παράγοντας για την καταπίεση της ψυχής!). Πάνω από τα φίμωτρα έβαζαν συχνά κι ένα πυκνό καφάσι, που τον χειμώνα το σκέπαζε το χιόνι και έτσι αποκλειόταν και η παραμικρή είσοδος στο φως. Το διάβασμα καταντούσε μαρτύριο και καταστροφή για τα μάτια. Στη Φυλακή Ειδικού Προορισμού του Βλαντίμιρ, αυτή η έλλειψη φωτός αναπληρωνόταν τη νύχτα: άφηναν συνέχεια αναμμένες ισχυρές ηλεκτρικές λάμπες εμποδίζοντας έτσι τον ύπνο. Στη φυλακή του Ντμίτρωφ (μαρτυρία του Ν. Α. Κοζίρεφ), το 1938, μοναδικό φως ήταν μια λάμπα πετρελαίου, σ' ένα ράφι κάτω από το ταβάνι, που έκαιγε το βράδυ και τη νύχτα απορροφώντας τον λιγοστό αέρα που απέμενε. Το 1939 αντικατέστησαν τις λάμπες με πολύ μικρούς κοκκινωπούς ηλεκτρικούς γλόμπους. Ο αέρας ήταν επίσης λιγοστός. Ο φεγγίτης έμενε κλεισμένος και άνοιγε μόνο την ώρα που οι κρατούμενοι πήγαιναν στο αποχωρητήριο, όπως θυμούνται όσοι βρίσκονταν τότε στις φυλακές του Ντμίτρωφ και του Γιαροσλάβλ. (Μαρτυρία της Γ. Γκίνζμπουργκ: το πρωινό ψωμί μούχλιαζε ως το μεσημέρι, τα σεντόνια ήταν υγρά, οι τοίχοι πρασίνιζαν). Στο Βλαντίμιρ όμως το 1948 δεν υπήρχε έλλειψη αέρα: ο φεγγίτης ήταν διαρκώς ανοιχτός. Ο περίπατος στις διάφορες φυλακές και στις διάφορες εποχές κυμαινόταν από 15 ως 45 λεπτά. Οι κρατούμενοι δεν είχαν πια καμιά επαφή με τη γη, όπως γινόταν στο Σλίσελμπουργκ και στα Σολοφκύ: είχαν ξεριζώσει όλα τα φυτά, τα είχαν τσαλαπατήσει, τα είχαν καλύψει με μπετόν και άσφαλτο. Κατά τον περίπατο απαγορευόταν στους κρατούμενους να σηκώνουν το κεφάλι τους κατά τον ουρανό: «Να κοιτάζετε κάτω, τα πόδια σας!» θυμούνται ο Κοζίρεφ και η Αντάμοβα (φυλακή του Καζάν). Τα επισκεπτήρια με τους συγγενείς απαγορεύτηκαν μια για πάντα το 1937. Οι κρατούμενοι μπορούσαν να στέλνουν δυο γράμματα τον μήνα στους πλησιέστερους συγγενείς τους και να παίρνουν απαντήσεις τους, σχεδόν σε όλα αυτά τα

χρόνια (στο Καζάν όμως τα γράμματα που έπαιρναν οι κρατούμενοι έπρεπε να τα επιστρέφουν στους επόπτες ύστερα από ένα εικοσιτετράωρο). Μπορούσαν επίσης να ψωνίζουν από την καντίνα με τα περιορισμένα χρήματα που επιτρεπόταν να τους στέλνουν. Τα έπιπλα αποτελούν επίσης σημαντικό στοιχείο στο καθεστώς των φυλακών. Η Αντάμοβα περιγράφει πολύ συγκινητικά τη χαρά που ένιωσε όταν, ύστερα από τα ράντζα και τις βιδωμένες στο πάτωμα καρέκλες, είδε και ψαχούλεψε σ' ένα κελί (στο Σουζντάλ) ένα ξυλοκρέβατο με ένα σακί με άχυρα για στρώμα κι ένα απλό ξύλινο τραπέζι. Στη Φυλακή Ειδικού Προορισμού του Βλαντίμιρ, ο Ι. Κορνέγιεφ γνώρισε δύο διαφορετικά **καθεστώτα**: Στα 1947 – 48 μπορούσες να κρατήσεις στο κελί τα προσωπικά σου αντικείμενα, σε άφηναν να ξαπλώνεις τη μέρα κι ο δεσμοφύλακας δεν σε κοίταζε κάθε στιγμή από το ματάκι της πόρτας· στα 1949 – 53 το κελί ήταν κλειδωμένο με δυο λουκέτα (ένα για τον δεσμοφύλακα και ένα για τον επόπτη της υπηρεσίας) απαγορευόταν να ξαπλώνεις, απαγορευόταν να μιλάς δυνατά (στη φυλακή του Καζάν έπρεπε να μιλάς μόνο ψιθυριστά!) σου έπαιρναν όλα τα προσωπικά σου αντικείμενα και σου έδιναν να φοράς μια φόρμα από ριγυτό ύφασμα. Η αλληλογραφία επιτρεπόταν δυο φορές τον χρόνο, μόνο τη μέρα που αποφάσιζε ξαφνικά ο διευθυντής της φυλακής (αν έχανες αυτή τη μέρα, δεν μπορούσες πια να γράψεις) και τα γράμματα έπρεπε να γράφονται σε χαρτάκια δυο φορές μικρότερα από τα επιστολόχαρτα. Επίσης γίνονταν συχνά άγριες έρευνες: οι κρατούμενοι έβγαιναν έξω από το κελί και γδύνονταν εντελώς. Η επικοινωνία ανάμεσα στα κελιά απαγορευόταν σε τέτοιο σημείο, ώστε ύστερα από κάθε επίσκεψη των κρατουμένων στα αποχωρητήρια, οι δεσμοφύλακες τα ερευνούσαν συστηματικά με φανάρια, φωτίζοντας κάθε άνοιγμα στις λεκάνες. Για μιαν επιγραφή στον τοίχο, όλο το κελί τιμωρόνταν με απομόνωση. Τα κρατητήρια της απομόνωσης ήταν πραγματική μάστιγα στις Φυλακές Ειδικού Προορισμού. Μπορούσαν να σε τιμωρήσουν με απομόνωση για ένα βήχα («να σκεπάζετε το κεφάλι με την κουβέρτα, όταν βήχετε!») γιατί περπάτησες ως την άλλη άκρη του κελιού (Κοζίρεφ: τότε σε θεωρούσαν «ταραχοποιό») ή για τον θόρυβο που έκαναν τα παπούτσια σου (στη φυλακή του Καζάν είχαν δοθεί στις γυναίκες αντρικά παπούτσια 44 νούμερο). Η Γκίνζμπουργκ συμπεραίνει σωστά πως η απομόνωση επιβαλλόταν όχι για κάποιο παράπτωμα, αλλά σύμφωνα με σχέδιο: έπρεπε να περάσουν όλοι οι κρατούμενοι από εκεί, για να ξέρουν τι πράγμα είναι. Ένα άρθρο του κανονισμού, που επιδεχόταν πολύ πλατιά ερμηνεία, τόνιζε: «Σε περίπτωση που ο κρατούμενος θα επιδείξει απειθαρχία (;) κατά την απομόνωση, ο διευθυντής της φυλακής έχει δικαίωμα να παρατείνει τη διάρκεια της παραμονής του σ' αυτήν ως είκοσι μέρες».

Τι σήμαινε «απειθαρχία»;... Να τι συνέβη με τον Κοζίρεφ (όλες οι περιγραφές των κρατητηρίων και των συνθηκών που επικρατούσαν σ' αυτά συμπίπτουν τόσο πολύ, ώστε φαίνεται καθαρά ότι επρόκειτο για γενικό καθεστώς). Επειδή περπατούσε μέσα στο κελί, τον έστειλαν για πέντε μέρες στο κρατητήριο. Είναι φθινόπωρο, το κρατητήριο δεν θερμαίνεται, κάνει φοβερό κρύο. Τον γδύνουν, αφήνοντάς τον μόνο με τα εσώρουχα, και του βγάζουν τα παπούτσια. Το δάπεδο είναι χωμάτινο, γεμάτο σκόνη (υπάρχει και νερουλή λάσπη, στη φυλακή του Καζάν υπήρχε

και νερό). Ο Κοζίρεφ έχει ένα σκαμνί (η Γκίνζμπουργκ δεν είχε). Έβγαλε αμέσως το συμπέρασμα πως θα πεθάνει από το κρύο. Μα σιγά – σιγά άρχισε να βγαίνει από μέσα του μία μυστηριώδης εσωτερική θερμότητα, που τον έσωσε. Έμαθε να κοιμάται καθισμένος στο σκαμνί. Τρεις φορές τη μέρα του έδιναν από ένα κύπελλο βραστό νερό, που τον μεθούσε. Μέσα στη μερίδα του το ψωμί (τριακόσια γραμμάρια) ένας δεσμοφύλακας κατάφερε να χύση κρυφά ένα κομματάκι ζάχαρη. Ο Κοζίρεφ μετρούσε τον χρόνο από την τροφή που του έφερναν και παρακολουθώντας μια λεπτή ακτίνα φως που έμπαινε από τον φεγγίτη, ο οποίος έβλεπε στον λαβύρινθο του διαδρόμου. Τέλειωσαν επιτέλους τα πέντε μερόνυχτα, μα δεν τον έβγαλαν από το κρατητήριο. Με την οξυμένη ακοή του, ξεχωρίζει ψιθύρους στον διάδρομο – κάτι λένε για έκτη μέρα, ή για έξι μέρες. Αυτή λοιπόν ήταν η πρόκληση: περίμεναν να διαμαρτυρηθεί, να πει πως οι πέντε μέρες τελείωσαν, πως έπρεπε να τον βγάλουν από το κρατητήριο, πράγμα που θα τους έδινε αφορμή να παρατείνουν την παραμονή του εκεί μέσα για απειθαρχία. Αλλά εκείνος έμεινε σιωπηλός, υποταγμένος, ακόμα ένα εικοσιτετράωρο και τότε τον έβγαλαν από το κρατητήριο σαν να μην είχε συμβεί τίποτα. (Μήπως ο διευθυντής της φυλακής τους δοκίμαζε έτσι όλους με τη σειρά; Το κρατητήριο είναι για εκείνους που δεν έχουν υποταχτεί ακόμα.) Μετά το κρατητήριο, το κελί του φάνηκε παλάτι. Ύστερα από αυτή την περιπέτεια ο Κοζίρεφ έχασε την ακοή του για μισό χρόνο και άρχισε να βγάζει αποστήματα στον λαιμό. Ο σύντροφός του στο κελί, από τις συχνές παραμονές του στο κρατητήριο τρελάθηκε και πάνω από ένα χρόνο ο Κοζίρεφ έμενε μαζί μ' έναν τρελό. (Η Ναντέζντα Σουρόβτσεβα θυμάται πολλές περιπτώσεις τρέλας στα «απομονωτήρια»· μόνο αυτή θυμάται περισσότερες τέτοιες περιπτώσεις από όσες μέτρησε ο Νοβορούσκι μελετώντας τα αρχεία του Σλίσσελμπουργκ.)

Άραγε ο αναγνώστης έχει την εντύπωση πως ανεβήκαμε σιγά – σιγά στην κορυφή του δεύτερου κέρατου, και πως αυτό είναι ψηλότερο και πιο μυτερό από το πρώτο;

Μα οι γνώμες διχάζονται. Οι παλιοί τρόφιμοι των στρατοπέδων πιστεύουν ομόφωνα πως η Φυλακή Ειδικού Προορισμού του Βλαντίμιρ στη δεκαετία του 1950 ήταν σωστό αναπαυτήριο. Έτσι τη βρήκε ο Βλαντίμιρ Μπορίσοβιτς Ζελντόβιτς, που τον έστειλαν εκεί από το στρατόπεδο του Αμπέζ, και η Άννα Πετρόβνα Σκριπνίκοβα, που έφτασε εκεί (1956) από το στρατόπεδο του Κεμέροβο. Τη Σκριπνίκοβα την εντυπωσίασε ιδιαίτερα το γεγονός πως μπορούσαν να στέλνουν κανονικά, κάθε δέκα μέρες, αιτήσεις (εκείνη άρχισε να γράφει... στον ΟΗΕ) καθώς και η εξαιρετική βιβλιοθήκη της φυλακής, που είχε και ξενόγλωσσα βιβλία: σου έφερναν έναν πλήρη κατάλογο στο κελί και έκανες παραγγελίες για όλο τον χρόνο.

Ας μην ξεχνάμε και την ευκαμψία του Νόμου μας: χιλιάδες γυναίκες («σύζυγοι») καταδικάστηκαν σε φυλάκιση. Μα ξαφνικά αντήχησε ένα σφύριγμα: Εμπρός, όλες στα στρατόπεδα! (Στον Κολύμα δεν υπήρχαν αρκετά χέρια για να πλένουν το χρυσάφι!) Και τις έστελναν όλες στα στρατόπεδα. Χωρίς δίκη.

Υπήρχαν άραγε ακόμα φυλακές; Ή ήταν μόνο ο προθάλαμος των

στρατοπέδων;

Από αυτό το σημείο, μόνο από αυτό, θα έπρεπε να αρχίζει τούτο το κεφάλαιο, θα έπρεπε να εξετάσουμε το τρεμουλιαστό φως που, σιγά-σιγά, σαν φωτοστέφανο αγίου, αρχίζει να εκπέμπεται από την ψυχή του απομονωμένου κρατουμένου. Αποσπασμένος από τον θόρυβο της καθημερινής ζωής, τόσο απόλυτα ώστε ακόμα και το μέτρημα των λεπτών που περνούν του δίνει τη δυνατότητα να επικοινωνεί εσώτερα με το Σύμπαν, ο απομονωμένος κρατούμενος πρέπει να καθαριστεί από όλες τις ατέλειες που βασάνιζαν την προηγούμενη ζωή του και δεν τον άφηναν να φτάσει στη διαφάνεια. Πόσο ευγενικά απλώνονται τα δάχτυλά του για να πασπατέψουν και να θρυμματίσουν τους σβώλους γης του λαχανόκηπου (αλλά ... πιάνουν το τσιμέντο!...) Πώς στρέφει αυθόρμητα το κεφάλι του προς τον Αιώνιο Ουρανό (αλλά ... αυτό απαγορεύεται!...) Με πόση συγκίνηση και προσοχή παρακολουθεί ένα πουλάκι που χοροπηδάει στο περβάζι του παράθυρου (αλλά ... υπάρχει το φίμωτρο, και το καφάσι, και ο φεγγίτης είναι κλειδωμένος!...) Πόσο καθαρές είναι οι σκέψεις του και πόσο καταπληκτικά τα συμπεράσματα που σημειώνει πάνω στο χαρτί που του δίνουν (αλλά ... αν μπορέσει να πάρει χαρτί από την καντίνα, και αφού το γεμίσει με τα γραφτά του, το παραδίνει για πάντα στη διεύθυνση της φυλακής ...)

Μας μπερδεύουν όμως οι γκρινιάρικες παραδρομές μας. Το σχέδιο του κεφαλαίου ξεχαρβαλώνεται και καταρρέει, και δεν ξέρουμε πια αν στη φυλακή νέου τύπου, στη Φυλακή Ειδικού (ποιου όμως;) Προορισμού εξαγνίζεται ή χάνεται οριστικά η ψυχή του κρατουμένου.

Αν το πρώτο πράγμα που βλέπεις κάθε πρωί είναι τα μάτια του συντρόφου σου στο κελί, που τρελάθηκε, πως μπορείς να βρεις τη σωτηρία σου στη μέρα που έρχεται; Ο Νικολάι Αλεξάντροβιτς Κοζίρεφ, που η λαμπρή σταδιοδρομία του σαν αστρονόμου διακόπηκε από τη σύλληψή του, χρωστάει τη σωτηρία του μόνο στις σκέψεις για το αιώνιο και το άπειρο: για την τάξη του Σύμπαντος και το ανώτερο Πνεύμα του, για τα άστρα, για την εσωτερική τους σύσταση, για το τι είναι Χρόνος και για την πορεία του Χρόνου.

Έτσι άρχισε να αποκαλύπτεται μπροστά του ένας καινούργιος τομέας της φυσικής. Κι αυτό ακριβώς του έδωσε τη δυνατότητα να επιζήσει στη φυλακή του Ντιμίτρωφ. Όταν όμως έκανε τους υπολογισμούς του, σκόνταψε σε αριθμούς που είχε ξεχάσει. Δεν μπορούσε να χτίσει πια – του χρειάζονταν πολλοί αριθμοί. Αλλά πώς ήταν δυνατό να τους βρει σ' αυτό το μοναχικό κελί, που το φώτιζε μόνο μια λάμπα πετρελαίου και όπου δεν μπορούσε να μπει ούτε πουλί πετούμενο; Και ο επιστήμονας άρχισε να παρακαλεί: Κύριε! Εγώ έκανα ό,τι μπορούσα. Βοήθησέ με τώρα! Βοήθησέ με να προχωρήσω!

Εκείνη την εποχή είχε δικαίωμα να παίρνει ένα βιβλίο κάθε δέκα μέρες

(ήταν πια μόνος του στο κελί). Στη φτωχική βιβλιοθήκη της φυλακής υπήρχαν μερικές εκδόσεις της «Κόκκινης συναυλίας» του Ντεμιάν Μπέντνι, τις οποίες έφερναν ξανά και ξανά στο κελί. Μισή ώρα μετά την προσευχή του, ήρθαν να αλλάξουν βιβλία και, χωρίς να τον ρωτήσουν, όπως πάντα του πέταξαν ένα ... «Εγχειρίδιον αστροφυσικής»! Από που ερχόταν; Ήταν αδιανόητο πως μπορούσε να υπάρχει τέτοιο βιβλίο στη βιβλιοθήκη! Επειδή προαισθανόταν πως αυτή η συνάντηση θα ήταν σύντομη, ο Κοζίρεφ έπεσε με τα μούτρα στο βιβλίο κι άρχισε να αποτυπώνει στη μνήμη του όσα του χρειάζονταν αμέσως και όσα θα του χρειάζονταν αργότερα. Πέρασαν δύο μέρες, και του έμεναν ακόμα οκτώ, όταν ο διευθυντής της φυλακής έκανε ξαφνικά επιθεώρηση στα κελιά. Το οξύτατο μάτι του τα είδε αμέσως όλα. «Είστε αστρονόμος, έτσι δεν είναι;» «Ναι». «Πάρτε του αυτό το βιβλίο!» Αλλά η μυστηριώδης άφιξη του βιβλίου είχε ήδη ανοίξει τον δρόμο για μια δουλειά που ο Κοζίρεφ τη συνέχισε στο στρατόπεδο του Νορίλσκ.

Τώρα λοιπόν πρέπει να αρχίσουμε ένα κεφάλαιο για την ψυχή που δίνει μάχη με τα κάγκελα.

Μα τι είναι τούτο; ... Το κλειδί του δεσμοφύλακα βροντάει αναιδέστατα στην πόρτα. Κάνει την εμφάνισή του ένας βλοσυρός επόπτης με έναν μακρύ κατάλογο: «Επώνυμο; Όνομα; Άρθρο; Ποινή; Λήξη της ποινής; Ετοιμασθείτε! Με τα πράγματά σας! Γρήγορα!»

Λοιπόν, αδελφάκια, μεταγωγή! Μεταγωγή!... Άγνωστο για που! Κύριε, ευλόγησον! Ίσως εκεί θ' αφήσουμε τα κόκαλά μας!...Να ξέρεις όμως: αν μείνουμε ζωντανοί, θα πούμε τα υπόλοιπα μια άλλη φορά. Στο τέταρτο μέρος. Αν μείνουμε ζωντανοί...

Τέλος του πρώτου μέρους

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ Η ΑΙΩΝΙΑ ΚΙΝΗΣΗ

*Τα φτερά, δεν σταματούν ποτέ του
μύλου
Τα φτερά...
Γυρίζουν, κι οι μυλόπετρες χορεύουν,
Γυρίζουν...*

Βίλχελμ Μύλλερ

1

ΤΑ ΚΑΡΑΒΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΥΣ

Από τον Βερίγγειο πορθμό ίσαμε τον Βόσπορο σχεδόν είναι διεσπαρμένα τα μύρια νησιά του μαγεμένου Αρχιπελάγους. Είναι αθέατα, κι όμως υπάρχουν, κι από νησί σε νησί πρέπει, αθέατα επίσης, αλλά αδιάκοπα, να μεταφέρονται οι αθέατοι σκλάβοι, που έχουν σάρκα, όγκο και βάρος.

Πώς όμως τους μεταφέρουν; και με τι;

Υπάρχουν για τον σκοπό αυτό σημαντικά λιμάνια: οι μεταγωγικές φυλακές, και λιμάνια πιο δεύτερα: τα μεταγωγικά στρατόπεδα. Υπάρχουν για τον σκοπό αυτό ατσάλινα σφαλισμένα καράβια: τα βαγόνια-ζακ. Και στα αραξοβόλια, αντί για βάρκες και βενζινακάτους, συναπαντούμε ατσάλινες, ερμητικά κλεισμένες κλούβες. Τα «βαγόνια – Ζακ» πορεύονται με καθορισμένο δρομολόγιο. Και άμα χρειάζεται, κινούνται ακόμα, από λιμάνι σε λιμάνι, διασχίζοντας διαγώνια το Αρχιπέλαγος, και ολόκληρα καραβάνια, συρμοί από κόκκινα φορτηγά βαγόνια για ζώα.

Κι όλα αυτά είναι ένα καλά οργανωμένο σύστημα! Το έφτιαχναν άνθρωποι επί δεκάδες χρόνια, κι όχι στο πόδι. Άνθρωποι χορτάτοι, με στολή, που δεν βιάζονταν. Στις μέρες με μονό αριθμό, στις πέντε το απόγευμα, η φρουρά από την Κινέσμα παραλαμβάνει από τον Βόρειο σταθμό της Μόσχας τις αποστολές κρατουμένων που έρχονται με κλούβες από τις φυλακές του Μπουτύρκι, της Πρέσνια και του Ταγκάν. Στις μέρες με ζυγό αριθμό, στις έξι το πρωί, καταφτάνει στον σταθμό η φρουρά από το Ιβάνοβο για να παραλάβει από το τραίνο τους κρατουμένους που προορίζονται για τη Νερέχτα, το Μπεζέτσκ και το Μπολόγκογιε.

Κι όλα αυτά δίπλα σας, κάτω από τη μύτη σας, κι όμως αθέατα για σας (ίσως όμως και να κλείνετε τα μάτια). Στους μεγάλους σταθμούς η φόρτωση και η εκφόρτωση των βρωμιάρηδων γίνεται μακριά από την αποβάθρα των ταξιδιωτών· την παρακολουθούν μόνο οι κλειδούχοι και οι φρουροί των γραμμών. Στους μικρότερους σταθμούς διαλέγουν ένα απόμερο πέρασμα ανάμεσα σε δύο αποθήκες, όπου η κλούβα αράζει με το πίσω μέρος της ακριβώς πλάι στα σκαλιά του βαγονιού-ζακ. Ο κρατούμενος δεν προφταίνει να κοιτάξει ολόγυρά του στον σταθμό, να δει εσάς ή τι γίνεται κατά μήκος του τραίνου. Το μόνο που προφταίνει να δει είναι τα σκαλοπάτια (που καμιά φορά του φτάνουν ψηλά ως τη μέση, και δεν μπορεί να σκαρφαλώσει) ενώ οι φρουροί, που φράζουν το στενό πέρασμα ανάμεσα στην κλούβα και στο βαγόνι, ουρλιάζουν, σφυρίζουν: «Γρήγορα, γρήγορα! Εμπρός, εμπρός!» κραδαινόντας αδιάκοπα τις λόγχες τους.

Κι εσείς, που σπεύδετε στην αποβάθρα με τα παιδιά, τις βαλίτσες και τα δίχτυά σας, δεν ευκαιρείτε να ρίξετε ούτε μια ματιά: γιατί, αλήθεια, γάντζωσαν στο τραίνο και δεύτερη σκευοφόρο; Τίποτα δεν είναι γραμμένο επάνω σ' αυτό το βαγόνι, και μοιάζει πολύ με σκευοφόρο. Μόνο που,

άγνωστο γιατί, σ' αυτό ταξιδεύουν στρατιώτες, υπερασπιστές της πατρίδας, και στις στάσεις δυο από αυτούς κατεβαίνουν και βαδίζουν πάνω – κάτω, από ένας στην κάθε πλευρά του, λοξοκοιτάζοντας και σφυρίζοντας.

Το τραίνο ξεκινάει και καμιά εκατοστή στριμωγμένοι κρατούμενοι, άμοιρες, τυραννισμένες ψυχές, ταξιδεύουν πάνω στις ίδιες ελικοειδείς ράγιες, πίσω από τον ίδιο ακριβώς καπνό, δίπλα στα ίδια λιβάδια, στους ίδιους στύλους και στις ίδιες θημωνιές, και μάλιστα λίγα δευτερόλεπτα πριν από σας. Όμως εσείς, πίσω από τα τζάμια, δεν βλέπετε τίποτα, γιατί από αυτή τη γοργοδιάβατη θλίψη απομένουν στον αέρα λιγότερα ίχνη από όσα αφήνουν τα δάχτυλά σας στο νερό. Και στον πολύ γνωστό, όμοιο και απaráλλακτο πάντα τρόπο ζωής του τραίνου, με το δέμα τα ρούχα για στρωσίδι, με το χυμένο στο πιατελάκι τσάι, μπορείτε να φανταστείτε τη σκοτεινή, πνιγμένη φρίκη που πέρασε τρία μόλις δευτερόλεπτα πριν από σας από τον ίδιο Ευκλείδειο χώρο; Εσείς, που δυσανασχετείτε γιατί στο κουπέ είσατε τέσσερις και σας πέφτει στενάχωρα, πως μπορείτε να πιστέψετε αυτό που σας αποκαλύπτει τούτη η αράδα, δηλαδή πως σ' ένα κουπέ ίδιο με το δικό σας, λίγο πιο μπροστά σας, βρίσκονται δεκατέσσερις άνθρωποι; Ίσως και εικοσιπέντε, ή και τριάντα...

Βαγόني–ζακ. Τι απαίσια σύντμηση! Όπως, άλλωστε, όλες οι συντμήσεις που επινοούν οι δήμιοι. Θέλουν να πουν βαγόني κρατουμένων (ζακλιουτσιόνιγιε). Πουθενά αλλού όμως, εκτός από τα χαρτιά της φυλακής, δεν διατηρήθηκε αυτή η ονομασία. Οι κρατούμενοι συνηθίζουν να λένε αυτά τα βαγόνια βαγόνια Στολύπιν.

Καθώς οι μεταφορές με τους σιδηροδρόμους ριζώνανε ολοένα στην πατρίδα μας, άλλαζαν και οι τρόποι μεταφοράς των κρατουμένων. Στη δεκαετία του 1890 οι κρατούμενοι πήγαιναν στη Σιβηρία πεζοί ή με άλογα. Αλλά ήδη το 1896 ο Λένιν, πηγαίνοντας εξορία στη Σιβηρία, ταξίδεψε με συνηθισμένο βαγόني τρίτης θέσης (μαζί με τους ελεύθερους) και διαμαρτυρήθηκε στο προσωπικό του τραίνου, γιατί ένιωθε ανυπόφορα στενάχωρα. Ο πασίγνωστος πίνακας του Γιαροσένκο «Η ζωή βρίσκεται παντού» εικονίζει ένα επιβατικό βαγόني της τέταρτης θέσης, διαρρυθμισμένο πολύ απλά για να μεταφέρει κρατουμένους: όλα παραμένουν όπως συνήθως, και οι κρατούμενοι ταξιδεύουν απλούστατα σαν άνθρωποι, μόνο που τα παράθυρα έχουν εφοδιαστεί με κάγκελα κι από τις δύο πλευρές. Τα βαγόνια αυτού του τύπου διέτρεχαν για πολύ καιρό ακόμα τις σιδηροδρομικές γραμμές της Ρωσίας, μερικοί μάλιστα θυμούνται πως ακόμα και το 1927 είχαν ταξιδέψει με τέτοια βαγόνια, μόνο που τότε ξεχώριζαν τους άντρες από τις γυναίκες. Ο Εσέρος Τρούσιν όμως θυμάται πως και στον καιρό του τσάρου τον είχαν μεταφέρει με βαγόني Στολύπιν, μόνο που τότε έβαζαν, όπως και στην εποχή του Κρυλώφ, από έξι κρατούμενους στο κάθε κουπέ.

Όπως φαίνεται, το βαγόني αυτό χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην εποχή του Στολύπιν, γύρω στα 1911, και οι Καντέ, με την επαναστατική μανία τους, του έδωσαν αυτό το όνομα. Στην πραγματικότητα όμως άρχισε να καθιερώνεται στη δεκαετία του 1920, και έγινε αποκλειστικό

μέσο μεταφοράς κρατουμένων από το 1930, όταν τα πάντα στη ζωή μας έγιναν ομοιόμορφα! Γι' αυτό λοιπόν θα ήταν πιο σωστό να λέγαμε όχι Στολύπιν, αλλά Στάλιν. Μα δεν θα αντιδικήσουμε τώρα για τις λέξεις...

Το Στολύπιν είναι ένα συνηθισμένο βαγόνι με κουπέ, μόνο που από τα εννιά του κουπέ τα πέντε, τα προορισμένα για τους κρατουμένους (κι εδώ, όπως παντού στο Αρχιπέλαγος, το μισό διατίθεται για την υπηρεσία!) χωρίζονται από τον διάδρομο όχι με συμπαγές χώρισμα, αλλά με κιγκλίδωμα, έτσι ώστε να παρακολουθούνται τα πάντα. Το κιγκλίδωμα αποτελείται από λοξές, σταυρωτές, σιδερόβεργες, όπως στους κήπους των σταθμών, και καλύπτει όλο το ύψος του βαγονιού, ως το ταβάνι. Γι' αυτό δεν υπάρχουν ανοίγματα για τις αποσκευές πάνω από το διάδρομο. Τα παράθυρα προς την πλευρά του διαδρόμου είναι τα συνηθισμένα, μόνο που έχουν τα ίδια λοξά κάγκελα απέξω. Στα κουπέ των κρατουμένων δεν υπάρχουν παράθυρα, προς τα έξω, εκτός από ένα μικρό, καγκελόφραχτο άνοιγμα στο ύψος της πάνω κουκέτας των βαγκόν – λι (να γιατί, έτσι χωρίς παράθυρα, το βαγόνι μοιάζει με σκευοφόρο). Η πόρτα του κουπέ είναι συρτή, με σιδερένιο πλαίσιο, καγκελόφραχτη κι αυτή.

Όταν το βλέπεις από τον διάδρομο, το βαγόνι μοιάζει πολύ με κλουβί θηρίου: πίσω από τα κάγκελα, στριμωγμένα στο δάπεδο και στις πάνω σανίδες, σαλεύουν κάτι πανάθλια όντα, που μοιάζουν με ανθρώπους, και σας κοιτάζουν παραπονεμένα, γυρεύοντάς σας φαγητό και νερό. Μόνο που τα θηρία ποτέ δεν τα στριμώχνουν έτσι στα κλουβιά τους.

Κατά τους υπολογισμούς μη κρατούμενων μηχανικών, στο κουπέ του Στολύπιν μπορούν να χωρέσουν ίσα με έξι κρατούμενοι καθισμένοι στις σανίδες του δαπέδου, τρεις ξαπλωμένοι στις από πάνω σανίδες (που είναι ενωμένες και αποτελούν ένα συνεχόμενο ξυλοκρέβατο, αφήνοντας μόνο ένα στενό άνοιγμα κοντά στην πόρτα, για να σκαρφαλώνουν επάνω και να χώνονται από κάτω οι κρατούμενοι) και δυο ξαπλωμένοι πιο πάνω, στα ράφια για τις αποσκευές. Αν λοιπόν, εκτός από αυτούς τους ένδεκα, στριμώξουν στο κουπέ κι άλλους τόσους (τους τελευταίους τους σπρώχνουν οι φρουροί με κλωτσιές, για να μπορέσουν να κλείσουν την πόρτα) τότε μόνο θεωρείται ολότελα κανονικά φορτωμένο το κουπέ των κρατουμένων. Από δυο κουβαριάζονται, μισοκαθισμένοι, στα πάνω ράφια των αποσκευών, πέντε ξαπλώνουν στο μεσαίο ξυλοκρέβατο (αυτοί είναι οι πιο τυχεροί, κι οι θέσεις αυτές καταλαμβάνονται ύστερα από μάχη, έτσι ώστε αν στο κουπέ βρίσκονται τίποτα παλικάραδες, τότε βέβαια ξαπλώνουν αυτοί εκεί)· για κάτω απομένουν έτσι άλλοι δεκατρείς· από πέντε κάθονται στους πάγκους και τρεις στο άνοιγμα ανάμεσα στα πόδια των προηγούμενων. Και κάπου μέσα εκεί, ανάκατα με τους ανθρώπους, από πάνω τους, κι από κάτω τους, τα μπαγκάζια. Και στη στάση αυτή, στριμωγμένοι και με ζουλιγμένα τα πόδια, κάθονται μερόνυχτα και μερόνυχτα.

Όχι, αυτά δεν γίνονται επίτηδες, για να βασανίζονται οι άνθρωποι! Ο κατάδικος είναι φιλόπονος στρατιώτης του σοσιαλισμού· γιατί λοιπόν να τον τυραννήσεις, αφού μπορείς να τον χρησιμοποιήσεις στην οικοδόμηση;

Μα πρέπει να συμφωνήσετε πως δεν πηγαίνει δα και να επισκεφτεί την πεθερά του! Κι ούτε πως θα πρέπει να τον βολέψουμε έτσι, ώστε να τον ζηλεύουν οι ελεύθεροι! Μας έτυχαν δυσκολίες στη μεταφορά, αυτό είναι όλο. Θα φτάσει, δεν θα πεθάνει!

Από το 1950, όταν καθορίστηκαν τα δρομολόγια, ένα τέτοιο ταξίδι δεν διαρκούσε για τους κρατούμενους παραπάνω από ένα – δυο μερόνυχτα. Στη διάρκεια όμως του πολέμου και στα αμέσως επόμενα χρόνια η κατάσταση ήταν πολύ χειρότερη: από το Πετροπαβλόφσκ (στο Καζαχστάν) ως την Καραγκαντά ένα Στολύπιν μπορούσε να ταξιδεύει επτά μερόνυχτα συνεχώς (με εικοσιπέντε ανθρώπους σε κάθε κουπέ) και από την Καραγκαντά ως το Σβερντλόφσκ ταξίδευε οχτώ μερόνυχτα (με είκοσι έξι ανθρώπους σε κάθε κουπέ). Τον Αύγουστο του 1945 ο Σούζι ταξίδεψε με ένα Στολύπιν κάμποσες μέρες πηγαίνοντας από το Κουιμπίσεφ στο Τσελιάμπινσκ και στο κουπέ του βρίσκονταν ΤΡΙΑΝΤΑ ΠΕΝΤΕ κρατούμενοι, πεσμένοι ο ένας πάνω στον άλλο, να χτυπιούνται και να αγωνίζονται μεταξύ τους³⁵⁹. Το φθινόπωρο του 1946 ο Ν. Β. Τιμοφέγιεφ – Ρεσόβσκι μεταφέρθηκε από το Πετροπαβλόφσκ στη Μόσχα μέσα σ' ένα κουπέ όπου βρίσκονταν ΤΡΙΑΝΤΑ ΕΞΙ ΑΤΟΜΑ! Κάμποσα μερόνυχτα ΑΙΩΡΟΥΝΤΑΝ στο κουπέ ανάμεσα στους άλλους, χωρίς τα πόδια του να ακουμπούν στο δάπεδο. Κι όταν άρχιζαν να πεθαίνουν, τους τραβούσαν έξω από τα πόδια (όχι αμέσως βέβαια, αλλά κάθε δυο μέρες) κι έτσι ελευθερωνόταν ο τόπος. Το ταξίδι του ως τη Μόσχα κράτησε τρεις βδομάδες³⁶⁰.

Μα μήπως αυτό το τριάντα έξι είναι το ανώτατο όριο; Δεν έχουμε βέβαια μαρτυρίες για τριάντα επτά, αλλά με βάση την καθαρά επιστημονική μέθοδο και διαπαιδαγωγημένοι στον αγώνα κατά της ύπαρξης «ορίων», πρέπει να αποκριθούμε: όχι, και πάλι όχι! Αυτό δεν είναι το ανώτατο όριο! Μπορεί οπουδήποτε αλλού να είναι, μα όχι σ' εμάς! Όσο απομένουν ακόμα μέσα στο κουπέ, ανάμεσα στους ώμους, στα πόδια και στα κεφάλια, έστω και μερικά κυβικά εκατοστά αέρα που να μην έχει εκτοπισθεί, το κουπέ είναι διαθέσιμο και για πρόσθετους κρατούμενους. Μπορείς κατά προσέγγιση να καθορίσεις σαν ανώτατο όριο τον αριθμό των όχι διαμελισμένων πτωμάτων που χωράνε στο κουπέ, αν τα τακτοποιήσεις νοικοκυρεμένα και με τάξη.

Η Β. Α. Κορνέγιεβα ταξίδεψε από τη Μόσχα με ένα κουπέ, όπου υπήρχαν **τριάντα γυναίκες**, γριούλες, σωστά χούφταλα οι περισσότερες, εκτοπισμένες για τη θρησκευτική πίστη τους (κατά την άφιξή τους, ΟΛΕΣ αυτές οι γυναίκες, εκτός από δύο, χρειάστηκε να μεταφερθούν στο νοσοκομείο). Κι αν ανάμεσά τους δεν σημειώθηκαν θάνατοι, είναι γιατί στο κουπέ βρίσκονταν και μερικές νέες, καλοφτιαγμένες και ομορφούτσικες, που είχαν πιαστεί «για σχέσεις με ξένους». Οι κοπέλες λοιπόν αυτές τα έβαλαν με τους φρουρούς: «Σαν δεν ντρέπεστε να τις σέρνετε έτσι! Καλέ, αυτές είναι μανάδες σας». Όχι τόσο βέβαια τα σωστά αυτά επιχειρήματα, όσο το ελκυστικό παρουσιαστικό των κοριτσιών βρήκε ανταπόκριση στη φρουρά, και κάμποσες γριούλες τις μετέφεραν... στο **κρατητήριο**. Το κρατητήριο όμως στο Στολύπιν δεν είναι ευλογία! Από τα πέντε κουπέ που προορίζονται για τους κρατούμενους, μόνο τα

τέσσερα χρησιμοποιούνται σαν κοινά κελιά. Το πέμπτο είναι χωρισμένο σε δύο μέρη, κι αυτά τα δύο στενά μισά του κουπέ έχουν το καθένα από δύο κουκέτες, τη μια πάνω από την άλλη, σαν τα μικρά κουπέ που προορίζονται για τους καμαρότους στα επιβατηγά τραίνα. Τα κελιά αυτά χρησιμεύουν σαν κρατητήρια, και τρεις – τέσσερις ταξιδεύουν άνετα και απλόχωρα εκεί.

Όχι, δεν είναι από σκοπού, για να βασανίσουν με τη δίψα τους κρατούμενους, που όλα αυτά τα μερόνυχτα στο βαγόνι, με την εξάντληση και το στριμωξίδι, τους ταΐζουν όχι με σούπα, αλλά με ρέγκα ή με καπνιστό κυπρίνο (αυτό γινόταν ΠΑΝΤΑ, στα 1930 ή στα 1950, χειμώνα – καλοκαίρι, στη Σιβηρία και στην Ουκρανία, και τα παραδείγματα είναι εδώ εντελώς περιττά). Όχι, αυτό δεν γίνεται από σκοπού, για να τους βασανίσουν με τη δίψα, μα πέστε μας κι εσείς: με τι να τους ταΐσουν στο ταξίδι αυτούς τους κουρελήδες; Ζεστό φαγητό στο βαγόνι δεν γίνεται (ένα από τα κουπέ του Στολύπιν έχει, βέβαια, διαρρυθμιστεί σε μαγειρείο, μα είναι μόνο για τη φρουρά). Ξερό πλιγούρι δεν μπορείς βέβαια να τους δώσεις, ούτε ωμό μπακαλιάρο. Κονσέρβες με κρέας; Όχι, θα βαρυστομαχιάσουν. Ρέγκα λοιπόν, δεν υπάρχει καλύτερο. Και μια φέτα ψωμί. Τι άλλο θέλουν;

Πάρε λοιπόν, πάρε τη μισή ρέγκα σου, όσο στη δίνουν, και να είσαι και ευχαριστημένος! Κι αν είσαι έξυπνος, αυτή τη ρέγκα δεν τη τρως, κάνεις υπομονή, την κρύβεις στην τσέπη σου και την καταβροχθίζεις στη μεταγωγική φυλακή, όπου θα βρεις νεράκι. Είναι χειρότερα, όταν σου δίνουν γαύρους της Αζοφικής, υγρούς και πασπαλισμένους με χοντρό αλάτι. Οι γαύροι δεν χώνονται στην τσέπη. Βάλε τους στην κάτω γωνιά του σακακιού σου, στο μαντήλι σου, ή στη χούφτα σου και φάτους. Τους γαύρους ο φρουρός τους μοιράζει ρίχνοντάς τους όλους μαζί σ' ένα σακάκι, ενώ τους καπνιστούς κυπρίνους τους πετάει στο δάπεδο του κουπέ ή στα γόνατα των κρατουμένων³⁶¹.

Αφού σου έδωσαν ψάρι, δεν θα σου αρνηθούν βέβαια το ψωμί, κι ίσως σου προσθέσουν και μια σταλιά ζάχαρη. Το χειρότερο που μπορεί να συμβεί, είναι να έρθει η φρουρά και να δηλώσει: σήμερα δεν θα φάτε, **δεν έδωσαν** τίποτα για σας. Και μπορεί στ' αλήθεια να είναι κι έτσι, να μην έδωσαν τον σωστό αριθμό σε κάποιο λογιστή της φυλακής. Μπορεί όμως και να έχει δοθεί η τροφή, αλλά τους ίδιους τους φρουρούς να μη τους αρκούν οι μεριδούλες τους (ούτε κι αυτοί άλλωστε χορταίνουν) και ν' αποφάσισαν να **σουφρώσουν** το ψωμάκι σου. Και αν σου έδιναν μόνο τη μισή σου ρέγκα, αυτό θα γεννούσε υποψίες.

Και δεν είναι, βέβαια, για να βασανίσουν τον κρατούμενο που δεν του δίνουν μετά τη ρέγκα ούτε ζεστό νερό (ζεστό νερό δεν δίνουν ποτέ), αλλά ούτε και κρύο νερό. Πρέπει να δείξεις κατανόηση, αφού το προσωπικό της φρουράς είναι ολιγάριθμο: Μερικοί στέκουν σκοποί στον διάδρομο ή στην είσοδο του βαγονιού, στους σταθμούς σέρνονται κάτω από το βαγόνι, σκαρφαλώνουν στη σκεπή, κοιτάζουν μήπως ανοίχτηκε πουθενά καμιά τρύπα. Άλλοι καθαρίζουν τα όπλα τους, γιατί κάποτε βέβαια πρέπει να καταπιαστούν και μ' αυτά καθώς και με την πολιτική διαπαιδαγώγηση και

με τη μελέτη του στρατιωτικού κανονισμού. Στο μεταξύ η τρίτη βάρδια κοιμάται: δικαιούνται οκτώ ώρες ύπνο, σύμφωνα με τον νόμο· ο πόλεμος, βλέπεις, τελείωσε. Κι ύστερα, για να κουβαλήσουν νερό με τους κουβάδες, τους πέφτει μακριά, άσε που είναι και προσβλητικό από πάνω: γιατί, δηλαδή, θα πρέπει ο σοβιετικός πολεμιστής να κουβαλά νερό σαν μουλάρι για τους εχθρούς του λαού; Καμιά φορά, για να τα ξεδιαλέξουν ή να τα προσδέσουν με άλλη σειρά, απομακρύνουν τα Στολύπιν από τον σταθμό για καμιά δωδεκαριά ώρες (μακριά από τα αδιάκριτα βλέμματα), έτσι ώστε ούτε για το μαγειρείο της φρουράς, που ανήκει στον Κόκκινο Στρατό, δεν μπορεί να βρεθεί νερό. Είναι αλήθεια πως υπάρχει μια λύση γι' αυτό: να αντλήσεις νερό από το ντεπόζιτο της ατμομηχανής, κιτρινωπό, θολό νερό, με γράσο, αλλά οι κρατούμενοι το πίνουν κι αυτό πρόθυμα. Άλλωστε στο μισοσκόταδο του κουπέ, χωρίς παράθυρα, χωρίς λάμπες, με μόνο το φως του διαδρόμου, δεν βλέπουν καθαρά. Και κάτι ακόμα: αυτό το νερό, για να το μοιράσουν, τους τρώει πολύ χρόνο: Κύπελλα δεν διαθέτουν οι κρατούμενοι, κι όποιοι είχαν, τους τα πήραν. Πρέπει να τους ποτίσεις λοιπόν με δυο κύπελλα της φυλακής, κι όσο αυτοί πίνουν και ξεδιψάνε, εσύ θα στέκεσαι δίπλα τους, θα αντλεις νερό, θα αντλής και θα τους δίνης. (Κι ακόμα τα κανονίζουν ανάμεσά τους, έτσι που πίνουν πρώτα οι γεροί, έπειτα οι φθισικοί, και τελευταίοι οι συφιλιδικοί. Λες και στο γειτονικό κελί δεν θ' αρχίσει πάλι η ίδια ιστορία: πρώτα οι γεροί κλπ.).

Μα όλα αυτά η φρουρά θα τα άντεχε, και να τους κουβαλά νερό και να τους ποτίζει, αν αυτά τα γουρούνια, αφού ρουφήξουν το νερό, δεν ζητούσαν έπειτα να πάνε αποχωρητήριο. Γιατί είναι παρατηρημένο: έτσι και δεν τους δώσεις νερό για ένα μερόνυχτο, δεν θα χρειαστούν ούτε αποχωρητήριο. Τους ποτίζεις, μια φορά, και ζητάνε αμέσως αποχωρητήριο· τους λυπάσαι, τους ποτίζεις δεύτερη φορά, δεύτερη φορά σου ζητάνε αποχωρητήριο. Δεν σου μένει λοιπόν, παρά να μην τους ποτίζεις καθόλου.

Και όχι γιατί το αποχωρητήριο είναι χάλια και σιχαμάρα, μα γιατί αυτό αποτελεί υπεύθυνη δουλειά, και μάλιστα πολεμική επιχείρηση, που απασχολεί κάμποση ώρα έναν δεκανέα και δύο στρατιώτες. Στέκονται δυο σκοπιές, ένας στην πόρτα του αποχωρητηρίου, κι ένας στην άλλη άκρη του διαδρόμου (για να μην το βάλουν στα πόδια οι κρατούμενοι προς τα εκεί), ενώ ο δεκανέας ανοιγοκλείνει αδιάκοπα την πόρτα του κουπέ, πρώτα για να βάλει μέσα αυτόν που γυρίζει κι έπειτα για να αφήσει να βγει ο επόμενος. Ο κανονισμός απαιτεί να τους βγάζουν έξω ένα – ένα, για να μη δραπετεύσουν, και να μη στασιάσουν. Έτσι ο ξαμολημένος για το αποχωρητήριο κρατάει σε αναμονή τους τριάντα κρατούμενους του κουπέ του και τους εκατόν είκοσι του βαγονιού, καθώς και τους φρουρούς! Γι' αυτό λοιπόν: «Εμπρός! Εμπρός! Γρήγορα! Γρήγορα!» του φωνάζουν καθώς τον σπρώχνουν ο δεκανέας και ο στρατιώτης, κι αυτός τρέχει παραπατώντας, λες και την τρύπα του αποχωρητηρίου την κλέβει από το κράτος. (Το 1949 στο Στολύπιν Μόσχα – Κουιμπίσεφ ο Σουλτσ, ένας Γερμανός με ένα πόδι, που καταλάβαινε τις σχετικές παροτρύνσεις στα ρωσικά, πήγαινε στο αποχωρητήριο πηδώντας με το μοναδικό του πόδι, ενώ οι φρουροί ξεκαρδίζονταν στα γέλια και του ζητούσαν να πηδήσει

ολοένα πιο γρήγορα. Μια μέρα ο φρουρός τον έσπρωξε κι εκείνος σωριάστηκε χάμω μπροστά στο αποχωρητήριο. Τότε ο φρουρός, θυμωμένος, άρχισε να τον χτυπά, ενώ ο Σουλτς, μη μπορώντας να σηκωθεί έτσι καθώς τον κτυπούσε, μπήκε έρποντας στο βρωμερό αποχωρητήριο. Οι φρουροί ξέσπασαν σε δυνατά χάχανα)³⁶².

Για να μη δραπετεύσει ο κρατούμενος στις ελάχιστες στιγμές που περνάει στο αποχωρητήριο, μα και για την ταχύτητα της όλης υπόθεσης, δεν κλείνουν την πόρτα του αποχωρητηρίου, ενώ ο φρουρός, παρακολουθώντας τη διαδικασία, τον παρακινεί: «Εμπρός, εμπρός! Φτάνει, φτάνει!» Καμιά φορά δίνεται από την αρχή η διαταγή: «Μόνο το ψιλό σας!» και δεν σε αφήνουν να κάνεις διαφορετικά. Όσο για τα χέρια τους, οι κρατούμενοι, βέβαια, δεν τα πλένουν ποτέ, γιατί ούτε το νερό στο ντεπόζιτο δεν επαρκεί, αλλά ούτε και προφταίνουν. Έτσι και κάνει ο κρατούμενος να αγγίξει τη βρύση του νιπτήρα, ο φρουρός ουρλιάζει: «Ε, μην το αγγίζεις αυτό, προχώρα!» (Κι αν υποθέσουμε πως μέσα στα μπογαλάκια του κρατουμένου υπάρχει σαπούνι ή πετσέτα, από σκέτη ντροπή δεν τολμάει να τα βγάλει: κάτι τέτοιο θα ήταν πολύ μη μου άπτο). Το αποχωρητήριο έχει γίνει σωστός βόρβορος. Και με αυτά τα «Γρήγορα, γρήγορα!» ο κρατούμενος, κουβαλώντας τη νερουλή βρωμιά στα παπούτσια του, χώνεται στο κουπέ, ανάμεσα σε χέρια και ώμους, και σκαρφαλώνει, με τα λασπωμένα του παπούτσια να κρέμονται από την πάνω σανίδα στην κάτω και να στάζουν.

Όταν πρόκειται να πάνε στο αποχωρητήριο γυναίκες, ο υπηρεσιακός κανονισμός της φρουράς και η ορθοφροσύνη απαιτούν να μην κλείνει και πάλι η πόρτα, αλλά δεν επιμένουν σ' αυτό όλοι οι φρουροί. Υπάρχουν και μερικοί που δείχνουν ανεκτικότητα: «Εντάξει, κλείστε!» (Έπειτα όμως, οι γυναίκες πρέπει να πλύνουν τα αποχωρητήρια, και βάζουν ξανά δίπλα τους φρουρούς, μήπως το σκάσουν).

Αλλά, ακόμα και με τέτοιο γοργό ρυθμό, για να πάνε στο αποχωρητήριο κάπου εκατόν είκοσι άνθρωποι, χρειάζονται πάνω από δυο ώρες – περισσότερο από το ένα τέταρτο των ωρών υπηρεσίας που κάνουν και οι τρεις βάρδιες. Μα έτσι κι αλλιώς δεν μπορείς να τους ευχαριστήσεις όλους, κι αν ύστερα από μισή ώρα κανένας παλιόγερος ζητήσει πάλι κλαψουρίζοντας άδεια για αποχωρητήριο, δεν τον αφήνουν βέβαια να πάει. Έτσι εκείνος βρωμίζει μέσα στο κουπέ και τότε είναι πάλι δουλειά του δεκανέα να τον αναγκάσει να μαζέψει τις ακαθαρσίες με τα χέρια του και να τις βγάλει έξω.

Το σύνθημα λοιπόν είναι: όσο το δυνατό λιγότερο αποχωρητήριο! Δηλαδή: λιγότερο νερό. Και λιγότερο φαί. Έτσι δεν θα παραπονιούνται πια πως έχουν κόψιμο, κι ούτε θα δηλητηριάζουν τον αέρα, γιατί, δεν το βλέπεις; Στο βαγόνι ούτε να ανασάνεις πια δεν μπορείς.

Λιγότερο νερό! Την καθιερωμένη όμως ρέγκα, μοίραζέ την! Η λειψή παροχή νερού είναι φρόνιμο μέτρο, η λειψή όμως παροχή ρέγκας αποτελεί υπηρεσιακή παράβαση.

Κανείς, μα κανείς δεν έχει σκοπό να μας βασανίσει! Οι ενέργειες των φρουρών είναι πέρα για πέρα λογικές! Να όμως που είμαστε κλεισμένοι, σαν τους παλιούς χριστιανούς, μέσα σε κλουβιά θηρίων, ενώ ρίχνουν αλάτι στα λαβωμένα κορμιά μας...

Ούτε έχουν καμιά πρόθεση (καμιά φορά έχουν) οι φρουροί να ανακατώνουν μέσα στο κουπέ τους κρατούμενους με βάση το άρθρο 58 με τους κλέφτες και τους εγκληματίες. Αλλά οι κρατούμενοι είναι υπερβολικά πολυάριθμοι, τα βαγόνια και τα κουπέ λίγα, κι ο χρόνος μετρημένος, και δεν μπορούν να καταπιαστούν μ' αυτό το ζήτημα. Το ένα από τα τέσσερα κουπέ το κρατούν για τις γυναίκες, κι όσο για τα τρία υπόλοιπα, το ξεδιάλεγμα γίνεται στους σταθμούς προορισμού, ώστε να διευκολύνεται η εκφόρτωση.

Άλλωστε, γιατί νομίζετε πως σταύρωσαν τον Χριστό ανάμεσα στους ληστές; Γιατί ήθελε ο Πλάτος να τον ταπεινώσει; Απλούστατα, γιατί η μέρα εκείνη προσφερόταν για σταύρωση, δεν υπήρχε άλλος Γολγοθάς και ο χρόνος ήταν μετρημένος. **ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΚΑΚΟΥΡΓΩΝ ΕΣΤΑΥΡΩΘΗΣ, ΧΡΙΣΤΕ...**

Με πιάνει φόβος και μόνο στη σκέψη του τι θα με περίμενε, αν βρισκόμουν στη θέση ενός συνηθισμένου κρατούμενου... Η φρουρά και οι αξιωματικοί της συνοδείας απευθύνονταν σε μένα και στους συντρόφους μου με υποχρεωτική αβρότητα. Σαν πολιτικός κρατούμενος που ήμουν, μεταφέρθηκα στα κάτεργα με σχετική άνεση. Στους διάφορους σταθμούς με έβαζαν σε χωριστό κατάλυμα από το μπουλούκι των ποινικών καταδίκων, είχα στη διάθεσή μου ένα καροτσάκι, και πάνω σ' αυτό μετέφερα ένα πούντι (περίπου 16 κιλά) αποσκευές...

...Έκλεισα αυτή την παράγραφο με αποσιωπητικά, για να μπορέσει ο αναγνώστης να μπει καλύτερα στο νόημα. Γιατί, τα αποσιωπητικά, αν δεν εκφράζουν ειρωνεία, σημαίνουν κάποια απομάκρυνση από το κείμενο. Και χωρίς αποσιωπητικά, αυτή η παράγραφος αντηχεί κάπως άγρια, έτσι δεν είναι;

Αυτά έγραψε ο Π. Φ. Γιακουμπόβιτς στην τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα. Και το βιβλίο αυτό επανεκδίδεται σήμερα για να μας πληροφορήσει για εκείνη τη ζοφερή εποχή. Από αυτό λοιπόν μαθαίνουμε πως και μέσα στις μαούνες ακόμα οι πολιτικοί κρατούμενοι είχαν δική τους καμπίνα. Και ιδιαίτερο χώρο στο κατάστρωμα για να κάνουν τον περίπατό τους. (Επίσης στην «**Ανάσταση**» ο πρίγκιπας Νεχλιούντσοφ μπόρεσε να πλησιάσει τους πολιτικούς κρατούμενους και να συζητήσει μαζί τους). Και μόνο και μόνο επειδή στον κατάλογο δίπλα στο όνομα Γιακουμπόβιτς «είχαν παραλειφθεί **οι μαγικές λέξεις πολιτικός κρατούμενος**» (όπως γράφει ο ίδιος) στο Ουστ-Κορά «έγινε δεκτός από

τον επιθεωρητή των κάτεργων... σαν κοινός ποινικός κατάδικος, με τρόπο άξεστο, προκλητικό, θρασύ». Ευτυχώς γι' αυτόν όμως, το πράγμα ξεκαθαρίστηκε.

Τι απίθανη εποχή, τότε που η ανάμιξη των πολιτικών κρατούμενων με τους ποινικούς θεωρούνταν σχεδόν εγκληματική ενέργεια! Τους κατάδικους του ποινικού δικαίου τους πήγαιναν τότε στους σταθμούς συνταγμένους σε εξευτελιστικές φάλαγγες, ενώ οι πολιτικοί κρατούμενοι είχαν την ευχέρεια να πηγαίνουν με άμαξες (όπως ο Ολμίνσκι, το 1899). Τους πολιτικούς δεν τους τάζαν από το κοινό καζάνι, αλλά έπαιρναν επίδομα συσσιτίου και παραγγέλνανε φαγητό από το μαγειρείο. Ο μπολσεβίκος Ολμίνσκι αρνήθηκε να δεχτεί το φαγητό του νοσοκομείου, γιατί του φάνηκε κακομαγειρεμένο³⁶³ και ο επικεφαλής μιας πτέρυγας του Μπουτύρκι του ζήτησε κάποτε συγγνώμη γιατί ένας επόπτης του μίλησε στον ενικό: «Σ' εμάς βλέπετε, του είπε, σπάνια τυχαίνουν πολιτικοί κρατούμενοι, και ο επόπτης δεν ήξερε πώς να φερθεί!...»

Στο Μπουτύρκι **σπάνια τυχαίνουν πολιτικοί κρατούμενοι!** Μήπως πρόκειται για όνειρο; Μα τότε που βρίσκονταν πολιτικοί κρατούμενοι; Αφού εκείνη την εποχή δεν υπήρχε ούτε η φυλακή του Λεφόρτοβο, ούτε η Λουμπιάνκα!...

Τον Ραντίστσεφ τον οδήγησαν στην αποστολή αλυσοδεμένο και, για να προφυλαχτεί από το κρύο, του έριξαν στους ώμους την «άθλια χλαίνη» ενός φρουρού. Η Αικατερίνη όμως πρόσταξε αμέσως να του βγάλουν τις αλυσίδες και να τον εφοδιάσουν με όλα τα απαραίτητα για το ταξίδι. Την Άννα Σκριπνίκοβα, τον Νοέμβριο του 1927, την έστειλαν από το Μπουτύρκι με μεταγωγή στα Σολοφκύ με ψάθινο καπέλο και με καλοκαιρινό φουστάνι (έτσι που την είχαν συλλάβει το καλοκαίρι, και από τότε το δωμάτιό της έμενε σφραγισμένο και δεν επέτρεψαν σε κανένα να πάει να πάρει από εκεί τα χειμωνιάτικα ρούχα της).

Όταν ξεχωρίζεις τους πολιτικούς κρατούμενους από τους ποινικούς, σημαίνει πως τους σέβεσαι σαν αντιπάλους ισότιμους μ' εσένα, σημαίνει πως αναγνωρίζεις ότι οι άνθρωποι μπορούν να έχουν **φρονήματα**. Έτσι ακόμα και **στη φυλακή**, ο πολιτικός κρατούμενος νιώθει την πολιτική **ελευθερία!**

Από τότε όμως που όλοι εμείς είμαστε καέρ (αντεπαναστάτες) και οι σοσιαλιστές δεν μπόρεσαν να διατηρήσουν τον χαρακτηρισμό των πολιτικών κρατούμενων, μόνο το γέλιο των άλλων κρατούμενων και την κατάπληξη του δεσμοφύλακα μπορεί να προκαλέσει η διαμαρτυρία σου, που εσένα, τον πολιτικό κρατούμενο, σε βάζουν μαζί με τους ποινικούς. «Σε μας όλοι οι κρατούμενοι είναι ποινικοί!» απαντούν ειλικρινά οι δεσμοφύλακες.

Αυτό το ανακάτωμα, αυτή η πρώτη συγκλονιστική συνάντηση, γίνεται ή στην κλούβα ή στο Στολύπιν. Ως τότε όσο κι αν σε καταπίεζαν, σε βασάνιζαν και σε τυραννούσαν στην ανάκριση, όλα αυτά προέρχονταν από τους τύπους με τα γαλάζια πηλήκια, που εσύ δεν τους λογάριάζες για

ανθρώπους, αλλά τους έβλεπες μόνο σαν όργανα μιας ξετσιπωτής υπηρεσίας. Αντίθετα, οι συγκρατούμενοί σου, στο κελί, όσο κι αν ήταν διαφορετικοί στη μόρφωση και στην πείρα από σένα, όσο κι αν φιλονικούσες μαζί τους, ακόμα κι αν σε χτυπούσαν, ήξερες πως ανήκαν στην ίδια, την κοινή, την αμαρτωλή και καθημερινή ανθρωπότητα, που στους κόλπους της έζησες όλη σου τη ζωή.

Ταρακουνημένος μέσα στο κουπέ του Στολύπιν, περιμένεις να συναντήσεις κι εκεί συντρόφους στη δυστυχία σου. Όλοι σου οι εχθροί και οι βασανιστές έχουν μείνει στην άλλη πλευρά του κιγκλιδώματος, και δεν περιμένεις πως θα τους βρεις σε τούτη. Και ξαφνικά σηκώνεις το κεφάλι προς το τετράγωνο άνοιγμα ανάμεσα στις μεσαίες σανίδες, προς αυτό τον μοναδικό ουρανό από πάνω σου, και βλέπεις τρία – τέσσερα... όχι δεν είναι πρόσωπα, δεν είναι καν φάτσες πιθήκων, γιατί ακόμα και οι πίθηκοι έχουν κάποια ομοιότητα στο πρόσωπο με τους ανθρώπους. Βλέπεις κάτι σκληρά και σιχαμερά μούτρα, που εκφράζουν μόνο απληστία και χλευασμό. Καθένας τους σε κοιτάζει σαν αράχνη κρεμασμένη πάνω από μια μύγα. Ιστός τους είναι αυτά τα κάγκελα, μέσα στα οποία έχεις πιαστεί κι εσύ! Όλοι αυτοί στραβώνουν το στόμα τους, σαν να ετοιμάζονται να σε καταβροχθίσουν, και την ώρα που μιλάνε σφυρίζουν, και μοιάζουν να απολαμβάνουν περισσότερο αυτό το σφύριγμα παρά τα φωνήεντα και τα σύμφωνα του λόγου. Και η ίδια η λαλιά τους μόνο στην κατάληξη των ρημάτων και των ουσιαστικών θυμίζει τη ρωσική μας γλώσσα – μιλάνε αλαμπουργέζικα.

Αυτά τα περίεργα γοριλοειδή όντα φοράνε συνήθως μόνο φανέλες, γιατί μέσα στο Στολύπιν η ατμόσφαιρα είναι πνιγηρή. Οι κόκκινοι λαιμοί τους με τις πεταχτές φλέβες, οι μυώδεις ώμοι τους, τα μαυρειδερά, γεμάτα τατουάζ στήθια τους, ουδέποτε δοκίμασαν τις ταλαιπωρίες της φυλακής. Ποιοι είναι; Κι από που έρχονται; Ξάφνου από ένα τέτοιο λαιμό βλέπεις να κρέμεται... ένα σταυρουδάκι! Μάλιστα, ένα σταυρουδάκι από αλουμίνιο, περασμένο σε σπάγκο. Στην αρχή τα χάνεις, μα ξαλαφρώνεις και λιγάκι. Ωστε υπάρχουν και θρήσκοι ανάμεσά τους, τι συγκινητικό! Τότε τίποτε κακό δεν πρόκειται να συμβεί. Κι όμως αυτός ακριβώς ο «θρήσκος» ξαμολάει ξάφνου έναν χείμαρρο βλαστήμιες στον σταυρό και στην πίστη του (κάμποσες από τις βλαστήμιες είναι στα ρωσικά) και απλώνει δύο δάχτυλα σαν στειλιάρια, ίσια καταπάνω στα μάτια σου, χωρίς απειλές, έτοιμος να σου τα βγάλει μεμιάς. Αυτή η χειρονομία: «Θα σου βγάλω τα μάτια, ψοφίμι!» συνοψίζει όλη τους τη φιλοσοφία και την πίστη! Κι αφού είναι ικανοί να σου ζουπήσουν τα μάτια σαν γυμνοσάλιαγκες, τότε γιατί να νιώσουν οίκτο και λύπηση για σένα; Το σταυρουδάκι αιωρείται, ενώ εσύ κοιτάζεις με τα σώα ακόμα μάτια σου αυτή την άγρια μασκαράτα και χάνεις τον μπούσουλα: μα ποιος τέλος πάντων ανάμεσά σας έχει παλαβώσει; και ποιος είναι ακόμα στα σύγκαλά του;

Μέσα σε μια στιγμή καταρρέουν και θρυμματίζονται όλες οι συνήθειες της ανθρώπινης επικοινωνίας, με τις οποίες έζησες ως τώρα. Σε όλη σου την προηγούμενη ζωή, κυρίως πριν από τη σύλληψή σου, αλλά και ύστερα από αυτήν, ακόμα και στην ίδια την ανάκριση ως ένα βαθμό, μιλούσες με τους άλλους ανθρώπους με **λέξεις**, κι αυτοί σου αποκρίνονταν πάλι με

Λέξεις, και αυτές οι λέξεις προκαλούσαν ενέργειες. Μπορούσες να πείθεις, να απορρίπτεις ή να συμφωνείς. Φέρνεις στη μνήμη σου διάφορες μορφές ανθρώπινης συμπεριφοράς – την παράκληση, την προσταγή, την ευγνωμοσύνη – αυτό όμως που συναντάς εδώ μέσα είναι κάτι έξω από όλες αυτές τις λέξεις και αυτές τις σχέσεις. Απεσταλμένος από αυτά τα μούτρα, κάποιος κατεβαίνει προς το μέρος σου, συνήθως ένα νεαρό, ξερακιανό αγόρι, ένας μικρός δαίμονας με το ίδιο σιχαμερή αναίδεια και αναισχυντία, σου λύνει το σακούλι, ψαχουλεύει τις τσέπες σου, κι όλα αυτά όχι με την έννοια της έρευνας, μα σαν να είναι όλα δικά του! Κι από τη στιγμή αυτή δεν σου ανήκει πια τίποτα, τίποτα πια, κι εσύ ο ίδιος δεν είσαι παρά ένα λαστιχένιο ανδρείκελο φορτωμένο με πράγματα περιττά, που μπορούν να σου τα αρπάξουν. Και δεν μπορείς, μ' αυτό το άγριο τσακάλι, ή μ' αυτά τα μούτρα από πάνω, να εξηγηθείς με λόγια, ούτε να αρνηθείς, ούτε να απαγορεύσεις, ούτε να παρακαλέσεις. Γιατί δεν έχεις να κάνεις με ανθρώπους, αυτό έγινε φως – φανάρι από την πρώτη στιγμή. Το μόνο που μπορείς να κάνεις, είναι να τους χτυπήσεις! Χωρίς να περιμένεις, χωρίς να χάσης τον καιρό σου χρησιμοποιώντας τη γλώσσα σου. Να χτυπήσεις αυτό το παιδί, ή αυτά τα θηριώδη παλιοτόμαρα από πάνω.

Μα από κάτω που βρίσκεσαι, πώς να τους χτυπήσεις εκεί πάνω αυτούς τους τρεις; Και το παιδί, όσο σιχαμερό ζώο κι αν είναι, με τι καρδιά να το χτυπήσεις; Μήπως θα ήταν δυνατό να το σκουντήσεις μόνο, με προσοχή; Μα ούτε αυτό γίνεται, γιατί τότε θα σου κοπανήσει στη στιγμή μια δαγκωνιά στη μύτη, κι άσε που οι άλλοι από πάνω θα σου σπάσουν το κεφάλι στο άψε σβήσε (βαστούν και μαχαίρια, μόνο που θα σκεφτούν να τα βγάλουν, μπας και τα βρωμίσουν ακουμπώντας τα πάνω σου).

Κοιτάζεις ολόγυρα τους γείτονες, τους συντρόφους σου. Εμπρός, τι καθόμαστε; Ή να αντισταθούμε ή να κάνουμε μια διαμαρτυρία! Μα όλοι σου οι σύντροφοι, οι κρατούμενοι με βάση το άρθρο 58, έχουν ήδη καταληστευθεί ένας – ένας, πριν φτάσεις εσύ. Κάθονται υπάκουοι, σκυφτοί, κοιτάζοντας κάπου εκεί γύρω, καμιά φορά κι εσένα τον ίδιο, με τέτοιο τρόπο, σαν να μη συμβαίνει τίποτα, σαν να μην πρόκειται για πράξη βίας, για αληθινή λεηλασία, μα για κάποιο φυσικό φαινόμενο, σαν να φυτρώνει χορτάρι ή να πέφτει βροχή.

Και όλα αυτά γιατί αφήσατε να σας ξεφύγει η ευκαιρία, κύριοι, σύντροφοι και αδέρφια! Έπρεπε να είχατε συνειδητοποιήσει ποιοι είσαστε, τότε που ο Στρουζίνσκι αυτοπυρπολήθηκε μέσα στο κελί του στη Βιάτκα, κι ακόμη νωρίτερα, όταν σας χαρακτήρισαν καέρ.

Τώρα λοιπόν αφήνετε αδιαμαρτύρητα να σας βγάζουν το πανωφόρι, να σας ψάχνουν το σακάκι και να τραβάνε μέσα από τη φόδρα του, αποσπώντας μαζί κι ένα κομμάτι ύφασμα, το χαρτονόμισμα των είκοσι ρουβλιών που είχατε ράψει εκεί μέσα. Έπειτα πετάνε πάνω το σακούλι σου, το ψάχνουν, κρατάνε όσα πράγματα η συναισθηματική σου γυναικούλα μάζεψε για σένα μετά την καταδίκη σου, πριν ξεκινήσεις για το μακρινό ταξίδι, και σου ρίχνουν ξανά κάτω το σακούλι, αφήνοντας σ' αυτό μόνο την οδοντόβουρτσά σου...

Δεν έσκυβαν έτσι όλοι το κεφάλι στις δεκαετίες του 1930 και του 1940, αλλά το έσκυβαν οι ενενήντα εννιά στους εκατό³⁶⁴. Πώς γίνεται αυτό; Άντρες! αξιωματικοί! στρατιώτες! μαχητές του μετώπου!

Για να αγωνιστεί θαρραλέα, ο άνθρωπος πρέπει να είναι . έτοιμος για τον αγώνα, να τον προσμένει, να κατανοεί τη σκοπιμότητά του. Εδώ όμως όλες αυτές οι προϋποθέσεις δεν υπάρχουν: μη όντας εξοικειωμένος από πριν με το περιβάλλον των κακοποιών, ο άνθρωπος δεν την περίμενε αυτή τη μάχη και, το κυριότερο, δεν καταλαβαίνει καθόλου την αναγκαιότητά της, αφού ως τώρα φανταζόταν (πόσο έπεφτε έξω!) πως οι εχθροί του ήταν μόνο τα γαλάζια πηληκία. Τώρα πρέπει να του καλλιεργηθεί η ιδέα, όσο μπορεί να τη συλλάβει, ότι τα γεμάτα τατουάζ στήθια είναι ακριβώς τα οπίσθια των γαλάζιων πηληκίων, αποκάλυψη που οι επωμίδες τη λένε μόνο ψιθυριστά: «πέθανε εσύ σήμερα, κι αύριο είναι η δική μου σειρά!» Ο πρωτόπειρος κρατούμενος θέλει να λογαριάζει τον εαυτό του για πολιτικό κρατούμενο, πράγμα που σημαίνει πως αυτός υπερασπίζει τον λαό και πως το κράτος είναι εναντίον του λαού. Μα να, εντελώς απροσδόκητα, από τα νώτα κι από τα πλάγια του ρίχνεται ένας ευκίνητος διάβολος, και αυτοί οι διαχωρισμοί συγχέονται και η πνευματική του διαύγεια κάνει φτερά. (Δεν αργεί βέβαια ο κρατούμενος να ξεκαθαρίσει τις σκέψεις του και καταλαβαίνει πως η ατιμία αυτή συνδέεται και με τους δεσμοφύλακές του).

Για να αγωνίζεται θαρραλέα, ο άνθρωπος πρέπει να νιώθει ασφαλισμένα τα νώτα του, σίγουρα τα πλευρά του και τη γη σταθερή κάτω από τα πόδια του. Όλες όμως αυτές οι προϋποθέσεις δεν υπάρχουν για τους κρατούμενους του άρθρου 58. Περνώντας από την κρεατομηχανή της πολιτικής ανάκρισης, ο άνθρωπος συντρίβεται σωματικά, μένει νηστικός, άπνους, ξεπαγιάζει στα κρατητήρια και σωριάζεται χάμω από τα χτυπήματα. Και να ήταν μόνο σωματικά! Αλλά συντρίβεται και ψυχικά. Του έχουν εξηγήσει και αποδείξει πως και τα φρονήματά του, και το φέρεσίμο του στη ζωή και οι σχέσεις του με τους ανθρώπους, ήταν όλα λαθεμένα, αφού τον οδήγησαν στον όλεθρο. Έτσι, σ' αυτό το κουβαράκι, που πετάχτηκε από το μηχανοποίητο ξεδιάλεγμα του δικαστηρίου στην αποστολή των κρατουμένων, δεν απόμεινε πια παρά μόνο η δίψα για ζωή και καμιά σαφής αντίληψη. Να τσακίζεις οριστικά και να **απομονώνεις** οριστικά, αυτός είναι ο σκοπός της ανάκρισης, όταν πρόκειται για το άρθρο 58. Οι καταδικασμένοι πρέπει να καταλάβουν πως το μεγαλύτερό τους φταίξιμο, όταν ήταν ελεύθεροι, ήταν η προσπάθειά τους, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, να επικοινωνούν και να σμίγουν μεταξύ τους έξω από τα πλαίσια των κομματικών οργανώσεων, των συνδικάτων και των διοικητικών υπηρεσιών.

Στη φυλακή αυτό παίρνει τη μορφή φόβου κάθε **ομαδικής ενέργειας**: φοβούνται να διατυπώσουν το ίδιο παράπονο δύο άτομα μαζί ή να βάλουν δυο μαζί την υπογραφή τους στο ίδιο χαρτί. Οι από πολύ καιρό αποκομμένοι από κάθε ομάδα ψευτοπολιτικοί μας δεν είναι πρόθυμοι να ενωθούν ούτε εναντίον των κακοποιών. Έτσι δεν τους περνάει από τον νου να πάρουν μαζί τους, στο βαγόνι ή στη μεταγωγική φυλακή, κανένα όπλο – μαχαίρι ή ρόπαλο. Πρώτα – πρώτα, γιατί να έχεις όπλο; εναντίον

τίνος; Κι έπειτα, αν χρησιμοποιήσεις όπλο, εσύ, που σε βαραίνει το φοβερό άρθρο 58, κινδυνεύεις να δικαστείς ξανά, κι αυτή τη φορά να καταδικαστείς σε θάνατο. Υπάρχει κι ένας τρίτος λόγος: ακόμα νωρίτερα, κατά την έρευνα, εσένα θα σε τιμωρήσουν για το μαχαίρι διαφορετικά παρά έναν κακοποιό. Στα χέρια ενός κακοποιού το μαχαίρι είναι μια απλή αταξία, μια παράδοση, κάτι που γίνεται ασυναίσθητα, ενώ στα χέρια σου σημαίνει τρομοκρατία.

Και, τέλος, μεγάλο μέρος των καταδικασμένων με το άρθρο 58 είναι άνθρωποι ειρηνικοί (συχνά γέροι και άρρωστοι) που σε όλη τους τη ζωή περιορίζονταν στα λόγια, χωρίς να χρησιμοποιούν τις γροθιές τους, και δεν είναι τώρα έτοιμοι να αλλάξουν τακτική.

Οι κακοποιοί όμως δεν πέρασαν από τέτοια ανάκριση. Όλη κι όλη η ανάκρισή τους ήταν δυο προσαγωγές τους στον ανακριτή, κι έπειτα μια εύκολη δίκη και μια μικρή ποινή, που ούτε καν πρόκειται να την εκτίσουν ολόκληρη, γιατί απολύονται νωρίτερα: είτε αμνηστεύονται, είτε δραπετεύουν³⁶⁵. Κανείς δεν στέρησε ποτέ τον κακοποιό, ούτε στη διάρκεια της ανάκρισής του, από τα δέματα που δικαιούται – πλούσια δέματα από το μερτικό των ληστών συντρόφων του, που έμειναν ελεύθεροι. Ο κακοποιός δεν αδυνάτισε καθόλου, δεν εξασθένησε ούτε για μια μέρα, και στο ταξίδι τον καλοταΐζουν σε βάρος των **φραγιέρ**³⁶⁶. Τα άρθρα σχετικά με τη ληστεία και την κλοπή όχι μόνο δεν καταπιέζουν τον κακοποιό, αλλά τον κάνουν να καμαρώνει κιόλας, και σ' αυτή του τη στάση τον ενθαρρύνουν όλοι οι προϊστάμενοι με τις γαλάζιες επωμίδες ή με τα γαλάζια σιρίτια: «Δεν πειράζει που είσαι ληστής ή φονιάς, φτάνει που δεν είσαι προδότης της πατρίδας, είσαι άνθρωπος δικός μας, και θα διορθωθείς...». Στα άρθρα για την κλοπή δεν υπάρχει ενδέκατη παράγραφος – περί οργάνωσης. Έτσι η οργάνωση δεν απαγορεύεται στους κακοποιούς. Γιατί άλλωστε; Ας συμβάλει κι αυτή στην ανάπτυξη των τόσο αναγκαίων στον άνθρωπο της εποχής μας αισθημάτων του κολεκτιβισμού. Όσο για τα όπλα, αυτό είναι απλό παιχνίδι, δεν τιμωρούν τους κακοποιούς όταν βρίσκουν πάνω τους όπλα, γιατί σέβονται τον νόμο τους («δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς»). Κι αν γίνει κανένα φονικό στο κελί του, αυτό όχι μόνο δεν παρατείνει την ποινή του φονιά, μα και τον στολίζει με δάφνες.

(Όλα αυτά έχουν πολύ βαθιές ρίζες. Στα έργα του περασμένου αιώνα το λούμπεν – προλεταριάτο κατηγορείται μόνο για έλλειψη συνοχής και για αστάθεια στις διαθέσεις του. Άλλωστε ο Στάλιν πάντα είχε μια κλίση προς τους κακοποιούς – ποιος λήστεψε τις τράπεζες για λογαριασμό του; Στα 1901 ήδη οι σύντροφοί του στο κόμμα και στη φυλακή τον κατηγορήσαν πως χρησιμοποίησε ποινικούς κρατούμενους εναντίον των πολιτικών του αντιπάλων. Στα 1920 – 30 γεννήθηκε και ο εξυπηρετικός όρος: κοινωνικά συγγενείς. Αυτή την άποψη την αποδέχεται και ο Μακαρένκο: ΑΥΤΟΙ μπορούν να διορθωθούν. Κατά τον Μακαρένκο,³⁶⁷ πηγή των εγκλημάτων είναι μόνο η «αντεπαναστατική παράνομη δραστηριότητα». ΕΚΕΙΝΟΙ δεν μπορούν να διορθωθούν: μηχανικοί, παπάδες, Εσέροι, Μενσεβίκοι).

Και γιατί να μην κλέψεις, αφού δεν σε εμποδίζει κανείς; Τρεις – τέσσερις

συνεννοημένοι και αδίστακτοι κακοποιοί εξουσιάζουν κάμποσες δεκάδες κατατρομαγμένους, συντριμμένους ψευτο-πολιτικούς.

Με την έγκριση των αρχών. Με βάση την Πρωτοπόρο Θεωρία.

Μα αφού δεν αντιστέκονται με γροθιές, γιατί τουλάχιστο τα θύματα δεν παραπονούνται; Κάθε ήχος, ακούγεται στον διάδρομο και ο στρατιώτης της φρουράς σουλατσάρει αργά πίσω από τα κάγκελα.

Ναι, αυτό είναι το ζήτημα. Κάθε ήχος, κάθε παραπονιάρικος ρόγχος, ακούγεται, και ο φρουρός συνεχίζει το σουλάτσο του: γιατί λοιπόν δεν επεμβαίνει; Ένα μόλις μέτρο παραπέρα, στο μισοσκότεινο άντρο του κουπέ, ληστεύεται ένας άνθρωπος. Γιατί λοιπόν δεν επεμβαίνει ο μαχητής της Κρατικής Ασφαλείας;

Δεν επεμβαίνει για τους λόγους που αναφέραμε. Τον έχουν κάνει να τους καταλάβει πολύ καλά.

Και κάτι ακόμα: μετά την πολύχρονη ευνοϊκή στάση της, η ίδια η φρουρά τάχτηκε με το μέρος των ληστών. Η φρουρά ΕΓΙΝΕ Η ΙΔΙΑ ΛΗΣΤΗΣ.

Στην περίοδο 1935 – 1945, σ' αυτή τη δεκαετία της μεγάλης αποχαλίνωσης των κακοποιών και της πιο ταπεινής καταπίεσης των πολιτικών κρατουμένων, κανείς δεν θυμάται ούτε μια περίπτωση κατά την οποία η φρουρά να εμπόδιζε τη ληστεία των πολιτικών κρατουμένων σε ένα κελί, σε ένα βαγόνι, ή σε μια κλούβα. Θα σας διηγηθούν όμως ένα σωρό περιπτώσεις που η φρουρά πήρε από τους κακοποιούς τα κλεμμένα αντικείμενα και σε αντάλλαγμα τους έδωσε βότκα, τρόφιμα (πιο νόστιμα από το συσσίτιο) και καπνό. Αυτά τα παραδείγματα έγιναν πια αναγνώσματα χρηστομάθειας.

Ο λοχίας της φρουράς, βλέπετε, δεν διαθέτει τίποτε άλλο εκτός από το όπλο του, τη χλαίνη, την караβάνα, και τη μερίδα του συσσιτίου του. Θα ήταν λοιπόν σκληρό να απαιτήσεις από αυτόν να φρουρεί έναν εχθρό του λαού ντυμένο με ακριβή γούνα, με μπότες από δέρμα μποξ ή με μπαγκάζια γεμάτα πλούσια είδη από την πόλη, και να συμφιλιωθεί με αυτή την ανισότητα. Το ξάφρισμα αυτού του πλούτου δεν αποτελεί επίσης μια μορφή της πάλης των τάξεων; Μπορεί να υπάρχουν εδώ άλλοι κανόνες;

Στα 1945 – 46, όταν οι κρατούμενοι συνέρρεαν όχι από οπουδήποτε, μα από την Ευρώπη, και τα απaráμιλλα ευρωπαϊκά είδη είτε τα φορούσαν επάνω τους, είτε τα κουβαλούσαν στα σακιά τους, δεν άντεχαν στον πειρασμό ούτε οι αξιωματικοί της φρουράς. Η επαγγελματική τους μοίρα, που τους είχε κρατήσει μακριά από το μέτωπο, στο τέλος του πολέμου τους κράτησε μακριά και από τη συγκομιδή των λαφύρων. Ήταν δίκαιο αυτό;

Δεν ήταν λοιπόν ούτε η τύχη, ούτε η βιασύνη, ούτε η ανεπάρκεια χώρου, αλλά το προσωπικό συμφέρον, αυτό που έκανε τους φρουρούς να ανακατεύουν τους κακοποιούς με τους πολιτικούς κρατούμενους σε κάθε

κουπέ του Στολύπιν. Και οι κακοποιοί έπαιζαν καλά το παιχνίδι: τα πράγματα που ξαφρίζανε από τους κάστορες³⁶⁸ περνούσαν στις βαλίτσες της φρουράς.

Μα τι γίνεται, αν είναι φορτωμένοι στο βαγόνι κάστορες, και το τραίνο προχωρεί, μα δεν υπάρχουν κλέφτες, απλούστατα γιατί σήμερα δεν έτυχε να φορτώσουν κακοποιούς σε κανένα σταθμό; Είναι γνωστές κάμποσες τέτοιες περιπτώσεις.

Το 1947 μετέφεραν από τη Μόσχα στο Βλαντίμιρ, για να εκτίσουν την ποινή τους στην κεντρική φυλακή αυτής της πόλης, μια ομάδα ξένους που είχαν πλούσιο ιματισμό, όπως φάνηκε από το πρώτο άνοιγμα μιας βαλίτσας. Τότε η ίδια η φρουρά άρχισε μέσα στο βαγόνι τη συστηματική λεηλασία των πραγμάτων. Για να μην τους ξεφύγει τίποτε, έγδυσαν τελείως τους κρατούμενους και τους έβαλαν να καθίσουν στο δάπεδο του βαγονιού, κοντά στο αποχωρητήριο, ενώ στο μεταξύ έφαχναν και ξάφριζαν τα πράγματά τους. Η φρουρά όμως δεν ήξερε πως δεν τους μετέφεραν σε στρατόπεδο, μα σε μια σοβαρή φυλακή. Φτάνοντας εκεί, ο Ι. Α. Κορνέγιεφ υπέβαλε τα παράπονά του γραπτά, εξιστορώντας τα όλα. Βρήκαν τότε τους άντρες της φρουράς και τους έκαναν έρευνα. Ένα μέρος των κλοπιμαίων βρέθηκαν και αποδόθηκαν στους κατόχους τους, ενώ για όσα δεν βρέθηκαν τους αποζημίωσαν. Λένε πως οι άντρες της φρουράς έφαγαν από 10 ως 15 χρόνια φυλακή. Αυτό βέβαια δεν είναι αποδειγμένο, και άλλωστε, αφού δικάστηκαν με βάση το άρθρο για τους κλέφτες, δεν μπορεί να έμειναν πολύ στη φυλακή.

Αυτό το περιστατικό όμως είναι εξαίρεση, και αν είχε καταπνίξει την πλεονεξία του έγκαιρα, ο επικεφαλής της φρουράς θα έπρεπε να καταλάβει πως σ' αυτή την περίπτωση θα ήταν καλύτερα να μη μπλεχτεί. Να όμως και ένα απλούστερο περιστατικό, που ελπίζουμε πως δεν ήταν εξαίρεση. Στο Στολύπιν Μόσχα – Νοβοσιμπίρσκ, τον Αύγουστο του 1945 (μ' αυτό ταξίδευε και ο Α. Σούζι) δεν έτυχε να βρίσκονται κλέφτες. Το ταξίδι ήταν μακρινό και τα Στολύπιν, εκείνη την εποχή, κινούνταν αργά. Χωρίς να βιάζεται καθόλου, ο επικεφαλής της φρουράς ανήγγειλε, στην κατάλληλη στιγμή, πως θα γινόταν έρευνα. Οι κρατούμενοι έπρεπε να βγαίνουν ένας – ένας στον διάδρομο με τα πράγματά τους. Εκεί τους έγδυσαν, σύμφωνα με τους κανόνες της φυλακής, μα το κρυφό νόημα της επιχείρησης δεν ήταν αυτό, γιατί όσοι περνούσαν από την έρευνα γύριζαν πίσω στο γεμάτο κουπέ και έτσι ό,τι μαχαίρι ή άλλο απαγορευμένο αντικείμενο είχαν θα μπορούσαν να το αφήνουν εκεί και να περνά από χέρι σε χέρι. Το πραγματικό νόημα της έρευνας ήταν να γίνει επιθεώρηση των προσωπικών πραγμάτων των κρατουμένων, όσων φορούσαν επάνω τους ή είχαν στα σακίδια τους. Δίπλα στα σακίδια, χωρίς να τον κουράζει όλη αυτή η παρατεταμένη έρευνα, στεκόταν με υπεροπτικό ύφος ο επικεφαλής της φρουράς αξιωματικός και ο βοηθός του, ένας λοχίας. Η αμαρτωλή απληστία ξεχώριζε στο πρόσωπό τους, όσο κι αν ο αξιωματικός προσπαθούσε να την κρύψει πίσω από μια μάσκα πονηρής αδιαφορίας. Ήταν ακριβώς η στάση ενός γέρο – παραλυμένου, που γλυκοκοιτάζει τα κορίτσια, αλλά ντρέπεται τους ξένους, ακόμα και με τα ίδια τα κορίτσια, δεν ξέρει πως να φερθεί. Πόσο θα τον εξυπηρετούσαν μερικοί κλέφτες!

Μα κλέφτες δεν υπήρχαν στην αποστολή.

Στην αποστολή δεν υπήρχαν κλέφτες, αλλά υπήρχαν κάτι τύποι, που η λωποδυτική ατμόσφαιρα της φυλακής τους είχε ήδη αγγίξει και μολύνει για τα καλά. Γιατί, βλέπετε, το παράδειγμα των κλεφτών είναι εποικοδομητικό και προκαλεί τη μίμηση, αφού δείχνει πως υπάρχει και ένας εύκολος τρόπος για να ζει κανείς στη φυλακή. Σ' ένα από τα κουπέ ταξίδευαν δυο κρατούμενοι, που πριν από λίγο καιρό ήταν ακόμα αξιωματικοί, ο Σάνιν (ναυτικός) και ο Μερεζκώφ. Ήταν και οι δύο κρατούμενοι με βάση το άρθρο 58, μα είχαν ήδη μεταστραφεί. Ο Σάνιν λοιπόν, με την υποστήριξη του Μερεζκώφ, ανακηρύχθηκε υπεύθυνος του κουπέ και ζήτησε, μέσω ενός φρουρού, να γίνει δεκτός από τον επικεφαλής της συνοδείας (είχε μαντέψει πως πίσω από την αλαζονική του στάση κρυβόταν η ανάγκη του για έναν συνένοχο!) Πράγμα ανήκουστο, κι όμως τον Σάνιν τον φώναξαν και κάπου εκεί έγινε η κουβέντα. Ακολουθώντας το παράδειγμα του Σάνιν, ζήτησε τα ίδια και κάποιος άλλος από άλλο κουπέ. Και έγινε κι αυτός δεκτός.

Το πρωί μοίρασαν ψωμί όχι 550 γραμμάρια, όπως ήταν τότε η μερίδα, αλλά μόνο 250 γραμμάρια.

Οι κρατούμενοι άρχισαν να μουρμουρίζουν. Μουρμούριζαν μόνο, γιατί από τον φόβο μήπως τους κατηγορήσουν για «ομαδικές ενέργειες», οι πολιτικοί κρατούμενοι δεν έκαναν κανένα διάβημα. Μόνο ένας βρέθηκε, που ρώτησε φωναχτά τον σιτιστή:

–Πολίτη προϊστάμενε! Πόσο ζυγίζει αυτή η μερίδα;

–Όσο είναι κανονισμένο, του αποκρίθηκαν.

–Απαιτώ να ζυγιστεί ξανά, αλλιώς δεν θα την πάρω, δήλωσε φωναχτά ο απερίσκεπτος. Ολόκληρο το βαγόνι κράτησε την αναπνοή του. Πολλοί δεν άγγιξαν τη μερίδα τους, προσμένοντας πως θα τους την ξαναζυγίζανε. Και τότε πλησίασε ο αξιωματικός με ύφος αθώας περιστεράς. Κανείς δεν είπε λέξη, και τα λόγια του αντήχησαν ακόμα πιο βαριά και ανελέητα:

–Ποιος καταφέρθηκε εναντίον της σοβιετικής εξουσίας;

Όλοι κοκάλωσαν. (Και βρίσκονται μερικοί που αμφισβητούν το γεγονός πως αυτό είναι γενική μέθοδος και πως έξω, στην ελεύθερη ζωή, οποιοσδήποτε υπεύθυνος ταυτίζει τον εαυτό του με τη σοβιετική εξουσία, και άντε εσύ να αντιδικήσεις μαζί του! Μα για τους τρομοκρατημένους, γι' αυτούς που μόλις καταδικάστηκαν για αντισοβιετική δραστηριότητα, το πράγμα είναι ακόμα πιο φοβερό.)

–Ποιος έκανε ΑΝΤΑΡΣΙΑ για τη μερίδα το ψωμί; επέμεινε ο αξιωματικός.

–Πολίτη υπολοχαγέ, θέλησα μόνο να... άρχισε κιόλας να δικαιολογείται ο ένοχος στασιαστής.

-Α, ώστε εσύ είσαι, παλιοτόμαρο, που δεν σου αρέσει η σοβιετική εξουσία;

(Τι ήθελες να ξεσηκωθείς; Γιατί να τα βάλεις μαζί τους; Δεν ήταν καλά να φας τη λειψή μεριδούλα σου, να υπομείνεις, να κρατήσεις το στόμα σου κλειστό; Να πως έμπλεξες τώρα!)

-Βρωμερό ψοφίμι! **Αντεπαναστάτη!** Σου χρειάζεται κρέμασμα, κι όχι να σου ζυγίσουν ξανά τη μερίδα! Οχιά, η σοβιετική εξουσία σε ποτίζει και σε ταΐζει, και δεν είσαι κι ευχαριστημένος! Ξέρεις τι σε περιμένει τώρα;

Και προστάζει τη φρουρά: «Πάρτε τον έξω!» Η αμπάρα τρίζει. «Βγες έξω, με τα χέρια πίσω!» Και βγάζουν έξω τον δύστυχο.

-Ποιος άλλος δεν είναι ευχαριστημένος, και θέλει να του ζυγίσουν ξανά τη μερίδα;

(Λες και μπορούσες να αποδείξεις το δίκιο σου! Να παραπονεθείς κάπου, πως η μερίδα σου ήταν 250 γραμμάρια και να πιστέψουν εσένα και όχι τον υπολοχαγό, που λέει πως ήταν 550 γραμμάρια, κι ούτε δράμι λιγότερο).

Στο δαρμένο σκυλί δεν έχεις παρά να δείξεις τον βούρδουλα. Οι υπόλοιποι κατάδικοι λένε πως είναι ευχαριστημένοι, κι έτσι καθιερώνεται μερίδα τιμωρίας για ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ του μακρινού ταξιδιού. Και ζάχαρη άρχισαν να μη δίνουν, την κρατούσε κι αυτή η φρουρά.

(Αυτά συνέβαιναν το καλοκαίρι που εξασφαλίστηκαν οι δυο μεγάλες Νίκες, κατά της Γερμανίας και της Ιαπωνίας, νίκες που θα δοξάζουν την ιστορία της Πατρίδας μας και θα τις διδάσκονται τα εγγόνια και τα δισέγγονά μας.)

Οι κρατούμενοι πεινάσανε μια μέρα, πεινάσανε δυο μέρες, κι έπειτα έγιναν πιο λογικοί, και ο Σάνιν είπε στο κουπέ του: «Να, παιδιά, πως θα τα κανονίσουμε. Φέρτε μου ό,τι καλά πράγματα έχετε, κι εγώ θα σας φέρω να φάτε». Και με μεγάλη σιγουριά άρχισε να παίρνει μερικά πράγματα, να απορρίπτει άλλα (δεν συμφώνησαν όλοι σ' αυτή την ανταλλαγή, έτσι κι αλλιώς δεν τους ανάγκαζε κανείς!) Έπειτα ζήτησε να βγει έξω μαζί με τον Μερεζκώφ και, παράξενο πράγμα, η φρουρά τους άφησε. Κατευθύνθηκαν και οι δύο μαζί με τα πράγματα προς το κουπέ της φρουράς και γύρισαν πίσω με καρβέλια ψωμιού κομμένα σε φέτες και με καπνό. Ήταν ακριβώς τα καρβέλια των επτά κιλών, που δεν τα είχαν μοιράσει εκείνη τη μέρα στα κουπέ. Τώρα όμως δεν προορίζονταν για όλους, αλλά μόνο για εκείνους που είχαν δώσει πράγματα σε αντάλλαγμα.

Κι έτσι ήταν και το σωστό, αφού άλλωστε όλοι είχαν παραδεχτεί πως ήταν ευχαριστημένοι και με τη μειωμένη μερίδα. Και ήταν σωστό, γιατί όποιος έχει στη διάθεσή του πράγματα, πρέπει να πληρώνει γι' αυτά. Αλλά ήταν σωστό και από ευρύτερη σκοπιά, γιατί αυτά τα είδη ήταν υπερβολικά ωραία για στρατόπεδο, κι έτσι κι αλλιώς εκεί ήταν καταδικασμένα σε κατάσχεση ή σε κλοπή.

Όσο για τον καπνό, ήταν από αυτόν που έπαιρνε η φρουρά. Οι στρατιώτες τον μοιράζονταν με τους κρατούμενους, και ήταν και τούτο σωστό, αφού και αυτοί έτρωγαν το ψωμί και τη ζάχαρη των κρατουμένων, πράγματα υπερβολικά καλά για εχθρούς του λαού. Και, τέλος, καλά έκαναν ο Σάνιν και ο Μερεζκώφ που, ενώ οι ίδιοι δεν έδιναν τίποτα για ανταλλαγή, κρατούσαν για τον εαυτό τους τη μερίδα του λέοντος από όσα έπαιρναν από τη φρουρά, αφού χωρίς αυτούς η δουλειά δεν θα γινόταν.

Κι έτσι οι κρατούμενοι κάθονταν ζαρωμένοι, μέσα στο μισοσκόταδο, και μερικοί μασούσαν τις κόρες του ψωμιού που άνηκαν δικαιωματικά στους διπλανούς τους, ενώ εκείνοι τους κοίταζαν. Μα και να καπνίσουν οι φρουροί δεν τους άφηναν ένα – ένα χωριστά, αλλά μια φορά κάθε δυο ώρες, και ολόκληρο το βαγόνι πνιγόταν τότε στον καπνό, σαν να καιγόταν. Κι εκείνοι που στην αρχή είχαν αρνηθεί να δώσουν τα πράγματά τους, τώρα είχαν μετανιώσει και παρακάλεσαν τον Σάνιν να πάρει κι από αυτούς, μα εκείνος αποκρίθηκε: αργότερα.

Αυτή η επιχείρηση δεν θα πήγαινε και τόσο καλά ως το τέλος, αν δεν υπήρχαν τα βραδυκίνητα τραίνα και τα Στολύπιν των μεταπολεμικών χρόνων, που τα γάντζωναν, τα ξεγάντζωναν και τα κρατούσαν στους σταθμούς. Άλλωστε μόνο μετά τον πόλεμο υπήρχαν τέτοια πραγματάκια, που άξιζε τον κόπο να τα λιμπίζεσαι. Το ταξίδι για το Κουιμπίσεφ κρατούσε κάπου μια βδομάδα και στη διάρκειά της το κράτος παρείχε μόνο διακόσια πενήντα γραμμάρια ψωμί (άλλωστε, μερίδα διπλάσια από εκείνη του αποκλεισμού του Λένινγκραντ) παστό ψάρι και νερό. Το υπόλοιπο ψωμί έπρεπε να το αγοράσεις με τα πράγματά σου. Γρήγορα η προσφορά ξεπέρασε τη ζήτηση, και η φρουρά δεχόταν τα είδη με μεγάλη απροθυμία, και μόνο ύστερα από επιλογή.

Όταν οι κρατούμενοι έφτασαν στη μεταγωγική φυλακή του Κουιμπίσεφ, τους έβαλαν να πλυθούν κι έπειτα τους έχωσαν ξανά στο ίδιο βαγόνι, στα ίδια κουπέ. Καινούργια φρουρά τους παρέλαβε, μα ήταν κι αυτή καλά πληροφορημένη σχετικά με την απόκτηση των ειδών, κι έτσι το σύστημα αυτό της εξαγοράς της ατομικής μερίδας συνεχίστηκε ως το Νοβοσιμπίρσκ. (Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς πως αυτή η μεταδοτική εμπειρία διαδόθηκε γρήγορα σε όλες τις φρουρές που συνόδευαν κρατούμενους).

Στο Νοβοσιμπίρσκ τους αποβίβασαν ανάμεσα στις σιδηροδρομικές γραμμές και κάποιος καινούργιος αξιωματικός πλησίασε για να τους ρωτήσει αν έχουν κανένα παράπονο με τους φρουρούς τους. Όλοι σάστισαν, και δεν του αποκρίθηκε κανείς.

Πόσο σωστά είχε λογαριάσει τα πράγματα εκείνος ο πρώτος επικεφαλής της φρουράς! Στη Ρωσία δεν βρισκόμαστε;

Οι επιβάτες του Στολύπιν ξεχωρίζουν από τους επιβάτες του υπόλοιπου

τραίνου και γιατί δεν ξέρουν ούτε προς τα που κατευθύνεται το τραίνο, ούτε σε πιο σταθμό θα τους βγάλει. Δεν έχουν, βλέπετε, εισιτήρια κι ούτε διαβάζουν τους πίνακες δρομολογίων που υπάρχουν στα βαγόνια. Στη Μόσχα καμιά φορά τους βγάζουν τόσο μακριά από την αποβάθρα, ώστε ακόμα κι όσοι είναι Μοσχοβίτες δυσκολεύονται να καταλάβουν σε ποιον από τους οκτώ σταθμούς βρίσκονται. Οι κρατούμενοι κάθονται κάμποσες ώρες μέσα στη βρωμιά και στον συνωστισμό περιμένοντας την ατμομηχανή να μανουβράρει. Νάτην, έφτασε, και σπρώχνει το βαγόνι-ζακ προς το παραταγμένο μπουλούκι. Αν είναι καλοκαίρι, φτάνουν στα αυτιά μας οι αναγγελίες από τα μεγάφωνα του σταθμού: «Η αμαξοστοιχία Μόσχα Ουφά αναχωρεί από την τρίτη γραμμή. Από την πρώτη πλατφόρμα συνεχίζεται η επιβίβαση στην αμαξοστοιχία Μόσχα – Τασκένδη»... Αυτό σημαίνει πως βρισκόμαστε στον σταθμό του Καζάν και όσοι ξέρουν τη γεωγραφία του Αρχιπελάγους και των συγκοινωνιακών του αρτηριών εξηγούν στους συντρόφους τους: Δεν πηγαίνουμε ούτε στη Βορκούτα, ούτε στην Πετσόρα, γιατί αυτά τα τραίνα ξεκινούν από το Γιαροσλάβλ. Δεν πηγαίνουμε ούτε στα στρατόπεδα του Κύρωφ και του Γκόρκι³⁶⁹. Από τη Μόσχα δεν στέλνουν ποτέ κρατούμενους στη Λευκορωσία, στην Ουκρανία, ή στον Καύκασο, γιατί εκεί δεν έχουν που να βάλουν ούτε τους δικούς τους. Ακούμε παρακάτω: το τραίνο για την Ούφα έφυγε, αλλά το δικό μας δεν κουνήθηκε ακόμα. Το τραίνο για Τασκένδη ξεκίνησε κι εμείς βρισκόμαστε ακόμα εδώ. «Αναχωρεί η αμαξοστοιχία Μόσχα – Νοβοσιμπίρσκ. Παρακαλούνται οι συνοδεύοντες τους επιβάτες... τα εισιτήρια των επιβατών.» Το τραίνο κινείται. Το δικό μας! Τι αποδείχνει αυτό; Τίποτε ακόμα. Μπορεί να μας πηγαίνουν στον μέσο Βόλγα ή στα νότια Ουράλια. Μπορεί και στο Καζαχστάν – στα ορυχεία χαλκού του Τζεζκαζγκάν. Ή στο Ταϊσέτ, στο εργοστάσιο που φτιάχνει τραβέρσες σιδηροδρομικών γραμμών (λένε πως το κρεζώτο περνάει μέσα από το πετσί, φτάνει στα κόκαλα, και από τους ατμούς του φουσκώνουν τα πνευμόνια· δηλαδή θάνατος). Κι ολόκληρη η Σιβηρία, ως τη Σοβιέτσκαια Γκαβάν, είναι δική μας. Δικός μας και ο Κολύμα. Δικό μας και το Νορίλσκ.

Αν είναι χειμώνας, το βαγόνι τραντάζεται και δεν ακούγονται πια τα μεγάφωνα. Αν οι αξιωματικοί της φρουράς τηρούν πιστά τον κανονισμό, ούτε από αυτούς δεν θα ακούσεις τίποτα για το δρομολόγιο. Κι έτσι ξεκινάμε κι αποκοιμιόμαστε στριμωγμένοι σαν σαρδέλες, ακούγοντας τον θόρυβο των τροχών του τραίνου, και χωρίς να έχουμε ιδέα τι θα αντικρύσουμε αύριο από το παράθυρο: δάση άραγε ή στέπες; Από το παράθυρο που βλέπει στον διάδρομο. Αν κάθεται στις μεσαίες σανίδες, ανάμεσα από το κιγκλίδωμα, τον διάδρομο, τα δύο τζάμια και ξανά το κιγκλίδωμα, μπορείς να ξεχωρίσεις τις διακλαδώσεις των σταθμών και ένα τόσο δα κομμάτι από τον ανοιχτό χώρο που περνάει γοργά δίπλα στο τραίνο. Κι αν τα τζάμια δεν έχουν κρυσταλλώσει, κάπου – κάπου μπορείς να ξεχωρίσεις και ονόματα σταθμών: όπως, λόγου χάρη, Αφσιούνινο ή Ουντόλ. Που να βρίσκονται όμως οι σταθμοί αυτοί; Κανένας στο κουπέ δεν ξέρει. Καμιά φορά πάλι, από τη θέση του ήλιου, μπορείτε να μαντέψετε αν σας μεταφέρουν προς βορράν ή προς νότον. Και σε κάποιο σταθμό Τουφάνοβο μπορεί να σπρώξουν μέσα στο κουπέ σας κάποιο κρατούμενο του κοινού ποινικού δικαίου, που θα σας πει πως τον πάνε στο Ντανίλωφ για να τον δικάσουν, και φοβάται πως θα φάει δυο χρονάκια. Κι

έτσι μαθαίνετε πως περάσατε τη νύχτα μέσα από το Γιαροσλάβλ, πράγμα που σημαίνει πως η πρώτη μεταγωγική φυλακή που θα συναντήσετε είναι της Βολογκτά. Και θα βρεθούν οπωσδήποτε στο κουπέ σας και παντογνώστες, που θα σας πούνε σκυθρωπά το πασίγνωστο: «Στη φρουρά της Βολογκντά δεν περνάνε χωρατά!»

Μα πες πως μάθατε την κατεύθυνση που ακολουθείτε. Ε, λοιπόν, τίποτα δεν μάθατε ακόμα, γιατί οι μεταγωγικές φυλακές είναι μόνο κόμποι στο νήμα μπροστά σας και από οποιαδήποτε από αυτές δεν το έχουν για τίποτε να σας γυρίσουν σε μια διακλάδωση της γραμμής. Ούτε στην Ούχτα, ούτε (στην Ιντά, ούτε στη Βορκούτα δεν σε τραβάει τίποτα, μα σκέφτεσαι: μήπως θα είναι καλύτερα στο Σχέδιο Οικοδομήσεως 501, στη σιδηροδρομική γραμμή που διασχίζει την τούντρα, στη βόρεια Σιβηρία; Όχι, αυτό θα είναι χειρότερο από όλα τα άλλα μαζί.

Πέντε χρόνια μετά τον πόλεμο, όταν οι χείμαρροι των κρατουμένων είχαν μπει πια στην κοίτη (ή μήπως το Υπουργείο Εσωτερικών είχε απλώς αυξήσει τα ανθρώπινα αποθέματά του;) άρχισαν να βάζουν σε τάξη τα εκατομμύρια των υποθέσεων που είχαν συσσωρευτή στο υπουργείο. Στο εξής κάθε κρατούμενος συνοδεύοταν από ένα σφραγισμένο φάκελο με όλα τα σχετικά στοιχεία. Ο φάκελος αυτός είχε ένα διαφανές τμήμα, ένα «παραθυράκι», όπου η φρουρά μπορούσε να διαβάσει το δρομολόγιο του καθενός. (Το περιεχόμενο του φακέλου μπορούσε να ασκήσει φθοροποιό επίδραση στους φρουρούς, και γι' αυτό δεν ήταν σωστό να ξέρουν περισσότερα). Έτσι λοιπόν αν είστε ξαπλωμένος στις μεσαίες σανίδες και ο λοχίας σταθεί για λίγο κοντά σας, και καταφέρετε να διαβάσετε τα γράμματα ανάποδα, μπορείτε να δείτε πως κάποιον τον πάνε στο Κνιάζ-Πογκόστ, κι εσάς στο στρατόπεδο του Καργκοπόλ.

Τώρα είναι που ταράζεστε για καλά: τι σόι μέρος να είναι αυτό το στρατόπεδο του Καργκοπόλ; Άκουσε κανείς να μιλάνε γι' αυτό; Ποια **έργα** κατασκευάζονται εκεί; (μερικά απαιτούν εργασία θανάσιμα βαριά, και άλλα ελαφρότερη). Μήπως είναι στρατόπεδο εξοντώσεως;

Και πως να γίνει, που έτσι βιαστικά που οργανώθηκαν οι αποστολές, δεν καταφέρατε να ειδοποιήσετε τους δικούς σας, και θα νομίζουν πως βρίσκεστε ακόμα στο στρατόπεδο του Σταλινογκόρσκ, κοντά στην Τούλα; Αν έχετε νεύρο και είστε και εφευρετικοί, μπορεί να τα καταφέρετε να λύσετε κι αυτό το πρόβλημα· όλο και κάπου θα βρεθεί κανένα τόσο δα μολυβάκι και κάποιο τσαλακωμένο χαρτί. Με χίλιες – δυο προφυλάξεις, για να μη σας αντιληφθεί ο φρουρός από τον διάδρομο (βλέπεις, απαγορεύεται να κάθεται με τα πόδια στραμμένα προς την κεντρική διάβαση: επιτρέπεται μόνο με το κεφάλι) κουλουριασμένος μέσα στα ταρακουνήματα του βαγονιού, γράφετε στους δικούς σας πως σας πήραν αναπάντεχα από την παλιά φυλακή και τώρα σας μεταφέρουν αλλού, και πως από εκεί δεν θα τους γράφετε παρά ένα μόνο γράμμα τον χρόνο, και να είναι προετοιμασμένοι γι' αυτό. Το διπλωμένο τριγωνικά χαρτάκι πρέπει να το πάρετε μαζί σας στο αποχωρητήριο. Μπορεί να σας πάνε εκεί καθώς το τραίνο πλησιάζει σ' ένα σταθμό ή καθώς απομακρύνεται. Κι αν εκείνη τη στιγμή τύχη να χαζεύει ο φρουρός στην πόρτα, πατήστε

γρήγορα το πεντάλ για να ανοίξει η τρύπα και, με το σώμα σας για προκάλυμμα, ρίξτε μέσα το γράμμα σας. Μπορεί να μουσκευτεί και να λερωθεί, μα μπορεί και να ξεφύγει και να πέσει ανάμεσα στις ράγιες. Ή ακόμα και να στεγνώσει, να παρασυρθεί από τον αέρα που βγαίνει από κάτω από τους τροχούς, να στροβιλιστεί και να πέσει κάτω από τους τροχούς ή να γλιστρήσει έξω από το ανάχωμα της σιδηροδρομικής γραμμής. Και μπορεί να μείνει εκεί, κάτω από τη βροχή, και το χιόνι, ώσπου να καταστραφεί, ή ίσως πάλι να βρεθεί ένα ανθρώπινο χέρι να το περιμαζέψει. Κι αν ο άνθρωπος αυτός τύχη να μην είναι ιδεολόγος, τότε θα διορθώσει λίγο τη διεύθυνση, θα πατήσει ξανά τα γράμματα για να φαίνονται καθαρά ή θα το βάλει σε άλλο φάκελο, και το γράμμα σου θα φτάσει στον προορισμό του. Καμιά φορά φτάνουν και τέτοια γράμματα, με το κανονικό γραμματόσημο, μισοσβησμένα, φαγωμένα, τσαλακωμένα, που αναδίνουν καθαρά το ξέσπασμα της θλίψης...

Καλύτερα όμως να πάψετε το γρηγορότερο να είστε φραγιέρ – ένας γελοίος πρωτάρης, θήραμα και θύμα μαζί. Ενενήντα εννιά στα εκατό το γράμμα σας δεν θα φτάσει πουθενά. Μα κι αν φτάσει, δεν θα φέρει καμιά χαρά στο σπίτι σας. Και εσείς δεν θα μετράτε πια τον χρόνο με τις ώρες και τα μερόνυχτα, όταν θα φτάσετε στη χώρα του έπους. Η άφιξη και η αναχώρηση απέχουν εκεί μεταξύ τους δεκαετίες ολόκληρες, ένα τέταρτο του αιώνα. ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΘΑ ΓΥΡΙΣΕΤΕ ΠΙΣΩ στον αλλοτινό κόσμο! Έτσι όσο γρηγορότερα ξεκόψετε εσείς από τους δικούς σας και εκείνοι από σας, τόσο το καλύτερο. Έτσι θα είναι πιο εύκολα.

Και πράγματα να έχετε μαζί σας όσο λιγότερα μπορείτε, για να μην τρέμετε γι' αυτά. Να μην έχετε βαλίτσα, για να μη σας την κάνει κομμάτια ο φρουρός στην είσοδο του βαγονιού (όταν στο κουπέ βρίσκονται κάπου εικοσιπέντε άνθρωποι, τι θα κάνετε εσείς στη θέση του;) Κι ούτε μπότες καινούργιες να έχετε, ούτε παπούτσια της μόδας, ή μάλλινο κοστούμι, είτε στο Στολύπιν, είτε στην κλούβα, είτε στη μεταγωγική φυλακή, γιατί έτσι κι αλλιώς θα σας τα κλέψουν, θα σας τα κατάσχουν, θα σας τα πάρουν, θα σας τα αλλάξουν. Παραδώστε τα λοιπόν χωρίς μάχη, είναι ταπεινωτικό για σας να χαλάσετε γι' αυτά την καρδιά σας. Γιατί αν αντισταθείτε, θα σας τα αρπάξουν με το ζόρι, και θα βρεθείτε με ματωμένο το στόμα. Βέβαια, σας προξενούν αηδία αυτά τα ξετσίπωτα μούτρα, αυτοί οι ηλίθιοι τρόποι, αυτά τα δίποδα καθάρματα, αν όμως έχετε μαζί σας πράγματα και τρέμετε γι' αυτά, χάνετε μια σπάνια ευκαιρία να τους προσέξετε καλά και να τους καταλάβετε! Δεν νομίζετε πως οι κουρσάροι, οι πειρατές, οι καπεταναίοι, όπως εικονίζονται από τον Κίπλινγκ και τον Γκουμιλιώφ, ήταν επίσης κακοποιοί σαν αυτούς εδώ; Ναι, τέτοιοι ήταν. Αφού λοιπόν στους ρομαντικούς πίνακες είναι τόσο γοητευτικοί, γιατί εδώ σας φαίνονται σιχαμεροί;

Προσπαθήστε να τους καταλάβετε κι αυτούς. Η φυλακή είναι γι' αυτούς το σπίτι τους. Δεν πάει να τους καλοπιάνει η εξουσία, να μετριάξει τις ποινές τους, να τους αμνηστεύει, μια εσώτερη μοίρα οδηγεί τα βήματά

τους εδώ ξανά και ξανά. Σ' αυτούς δεν ανήκει η πρώτη λέξη στη νομοθεσία του Αρχιπελάγους; Κάποια εποχή σ' εμάς, και έξω στην ελευθερία, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας καταδιωκόταν με επιτυχία! (Αργότερα στους ίδιους τους διώκτες άρχισε να καλαρέσει η ιδιοκτησία...). Με ποια λογική λοιπόν το δικαίωμα αυτό πρέπει αυτοί να το ανέχονται στη φυλακή; Αφού εσύ αποξεχάστηκες και δεν έφαγες έγκαιρα το λαρδί σου, και δεν μοιράστηκες με τους φίλους σου τη ζάχαρη και τον καπνό σου, τώρα οι κακοποιοί ανασκαλεύουν το σακούλι σου, για να επανορθώσουν το ηθικό σου παράπτωμα. Κι όταν σου δίνουν σαν αντάλλαγμα τα άθλιά τους πατούμενα αντί για τα μοντέρνα παπούτσια σου, τη λιγδιασμένη φανέλα τους αντί για το πουλόβερ σου, μη νομίζεις πως θα κρατήσουν για πολύ στα χέρια τους τα πράγματά σου. Τα παπούτσια σου θα τα κερδίσουν και θα τα χάσουν πέντε φορές στα χαρτιά, και το πουλόβερ σου αύριο θα το βγάλουν στο σφυρί για ένα λίτρο βότκα και μια φέτα σαλάμι. Και ύστερα από ένα μερόνυχτο, θα μείνουν χωρίς τίποτε, όπως έμεινες κι εσύ. Αυτή είναι η δεύτερη αρχή της θερμοδυναμικής: η στάθμη πρέπει να ισορροπεί, να ισορροπεί...

Μην κατέχετε! Μην κατέχετε τίποτα! μας δίδαξαν ο Βούδας και ο Χριστός, οι στωικοί και οι κυνικοί φιλόσοφοι. Γιατί να μην ακολουθούμε εμείς, οι άπληστοι, αυτή την τόσο απλή προτροπή; Δεν καταλαβαίνουμε λοιπόν πως με την ιδιοκτησία θα χάσουμε την ψυχή μας;

Άσπην λοιπόν τη ρέγκα ν' ανάβει μέσα στην τσέπη σου ώσπου να φτάσεις στη μεταγωγική φυλακή, για να μη ζητιανέψεις εδώ νερό. Αλλά αν σου δώσουν ψωμί και ζάχαρη για δυο μέρες, να τα φας αμέσως. Έτσι δεν θα σου τα κλέψουν, και θα είσαι και ξέγνοιαστος, σαν τα πετεινά του ουρανού!

Κράτα όμως γερά όσα θα μπορείς πάντα να κουβαλάς μαζί σου: τη γνώση ξένων γλωσσών, χωρών και ανθρώπων. Σακούλι για το ταξίδι σου, ας γίνει η ίδια σου η μνήμη! Να θυμάσαι! Να θυμάσαι! Μόνο αυτοί οι πικροί σπόροι μπορεί να φυτρώσουν κάποτε.

Κοίταζε τους ανθρώπους γύρω σου. Ίσως κάποιον από αυτούς θα τον θυμάσαι αργότερα σε όλη σου τη ζωή και θα χτυπάς το κεφάλι σου, που δεν του έκανες ερωτήσεις. Κι όσο λιγότερο μιλάς, τόσο περισσότερα θα πιάνει το αυτί σου. Από το ένα νησί του Αρχιπελάγους στο άλλο διακλαδίζονται τα λεπτά νήματα της ζωής. Οι άνθρωποι πλέκονται μεταξύ τους, ακουμπούν ο ένας πάνω στον άλλο μόνο για μια νύχτα μέσα σ' αυτό το τρανταζόμενο και μισοσκοτεινό βαγόνι, για να χωρίσουν έπειτα για πάντα. Τέντωσε λοιπόν το αυτί σου στον σιγανό τους ψίθυρο και στον μονότονο χτύπο κάτω από το βαγόνι. Αυτό που ακούς είναι ο θόρυβος από το αδράχτι της ζωής.

Πόσο παράξενες ιστορίες θα ακούσης εδώ, και πόσο θα γελάσεις!

Βλέπεις εκείνο τον ζωηρό Γάλλο κοντά στα κάγκελα, που στριφογυρίζει ολοένα; Τι τον κάνει να απορεί; Τι δεν μπορεί ακόμα να καταλάβει; Ανάλαβε να του εξηγήσεις εσύ! Και, με την ευκαιρία, ρώτησέ τον: πώς

ξέπεσε εδώ; Κάποιος από μας μιλούσε τα γαλλικά, και έτσι μαθαίνουμε: είναι ο Μαξ Σαντέρ, Γάλλος στρατιώτης. Ήταν ανοιχτομάτης και περίεργος για όλα όσο βρισκόταν ελεύθερος, στη douce France. Του είπαν με το καλό να μη μπλέκεται σε ξένες δουλειές, μα αυτός περιφερόταν συνέχεια κοντά στο κέντρο μεταγωγής των Ρώσων επαναπατριζομένων. Τότε τον κέρασαν οι Ρώσοι ένα ποτηράκι και σε λίγο έπαψε πια να θυμάται το παραμικρό. Όταν συνήλθε, βρισκόταν σε ένα αεροπλάνο, πεσμένος στο δάπεδο. Διαπίστωσε πως φορούσε αμπέχωνο και παντελόνι του Κόκκινου Στρατού, και από πάνω του είδε τις μπότες του φρουρού. Τώρα έχει φάει πια δέκα χρόνια σε στρατόπεδο, μα αυτό θα είναι ασφαλώς κανένα κακό αστείο – πως αλλιώς να το εξηγήση κανείς; Κι όμως, έχει την εξήγησή του, πουλάκι μου, περίμενε λίγο και θα δεις.³⁷⁰ (Κάτι τέτοια περιστατικά όμως δεν σου κάνουν εντύπωση το 1945 – 46).

Ύστερα από αυτή τη γαλλο-ρωσική ιστορία, να τώρα και μια ρωσο-γαλλική. Ή μάλλον όχι, καθαρά ρωσική, γιατί σε μια τέτοια περιπέτεια ποιος άλλος εκτός από Ρώσο θα μπορούσε να μπλεχτεί; Όλες τις εποχές ξεφύτρωναν ανάμεσα μας άνθρωποι που δεν χωρούσαν στο πετσί τους, σαν τον Μενσικώφ στην καλύβα του Μπεριόζοβο, όπως τον εικονίζει ο Σούρικωφ. Ας πάρουμε τώρα τον Ιβάν Κοβερτσένκο, που αν και λιγνός και με μέτριο ανάστημα, ωστόσο δεν χωράει στο πετσί του. Αυτό το παλικάρι έχει αίμα στις φλέβες του, αλλά ο διάβολος του έχει προσθέσει και βότκα. Αφηγείται πρόθυμα ιστορίες για τον εαυτό του και γελάει κι ο ίδιος μ' αυτές. Τέτοιες αφηγήσεις είναι απόλαυση να τις ακούς. Και είναι αλήθεια πως για πολύ καιρό δεν μπορείς να μαντέψεις γιατί τον συνέλαβαν και γιατί θεωρείται πολιτικός κρατούμενος. Μα την ετικέτα του «πολιτικού κρατούμενου» δεν είναι ανάγκη να τη γυαλίζεις και να την ξαναγυαλίζεις, ώσπου να την κάνεις κατάλληλη για ταμπέλα φεστιβάλ. Στο κάτω – κάτω, τι σημασία έχει να ξέρεις με ποια τσουγκράνα σε μαζέψανε;

Όπως ξέρουν όλοι, τον χημικό πόλεμο τον ετοιμάζανε οι Γερμανοί και όχι εμείς. Γι' αυτό κατά την υποχώρηση από το Κουμπάν ήταν πολύ δυσάρεστο το γεγονός ότι, εξ αιτίας κάποιων κουτεντέδων του εφοδιασμού του στρατεύματος με πολεμοφόδια, εγκαταλείψαμε σ' ένα αεροδρόμιο σωρούς από χημικές βόμβες, που οι Γερμανοί θα μπορούσαν να δημιουργήσουν με αυτές διεθνές σκάνδαλο. Τότε λοιπόν έδωσαν στον υπολοχαγό Κοβερτσένκο, που καταγόταν από το Κρασνοντάρ, είκοσι αλεξιπτωτιστές και τους έριξαν στα νώτα των Γερμανών, για να παραχώσουν στη γη όλες αυτές τις επικίνδυνες βόμβες. (Τα παρακάτω τα μάντεψαν κιόλας οι ακροατές του Κοβερτσένκο και χασμουριούνται από ανία: αργότερα αυτός αιχμαλωτίστηκε από τους Γερμανούς και τώρα είναι προδότης της πατρίδας. Συνηθισμένα πράγματα!) Ο Κοβερτσένκο εξετέλεσε λαμπρά την αποστολή του, χωρίς καμιά απώλεια, γύρισε πίσω στις γραμμές μας με τους είκοσι άντρες του και προτάθηκε για Ήρωας της Σοβιετικής Ένωσης.

Μα η διαδικασία ώσπου να εγκριθεί η πρόταση τραβάει ένα και δυο μήνες, κι αν εσύ, σ' αυτό το διάστημα, δεν χωράς πετσί του Ήρωα; Τον τίτλο του «Ήρωα» τον δίνουν στα ήσυχχα παιδιά, στους άριστους μαθητές στην πολεμική και πολιτική εκπαίδευση, ενώ εσένα βράζει η ψυχή σου, και

θέλεις να πιείς. Τι, δεν έχει τίποτα να πιω; Μα αφού είσαι Ήρωας ολόκληρης της Σοβιετικής Ένωσης, γιατί αυτά τα καθάρματα τσιγκουνεύονται να σου δώσουν ένα λίτρο βότκα παραπάνω; Και μια και δυο ο Ιβάν Κοβερτσένκο καβάλησε το άλογό του και, χωρίς να έχει την παραμικρή ιδέα για τον Καλιγούλα, ανέβηκε καβάλα στον δεύτερο όροφο και βρήκε τον στρατιωτικό διοικητή της πόλης: βότκα, να πείτε να μου δώσουνε βότκα! (Του έκοψε πως έτσι καβάλα θα φάνταζε πιο επιβλητικός, θα ήταν και πιο ταιριαστό σε ένα Ήρωα όπως αυτός, και θα ήταν δύσκολο να του αρνηθούν). Νομίζετε πως γι' αυτό τον έχωσαν στη φυλακή; Ε λοιπόν όχι! Απλούστατα τον υποβιβάσανε: αντί για τον τίτλο του «Ήρωα» του έδωσαν το παράσημο της Κόκκινης Σημαίας. Πολύ διψούσε ο Κοβερτσένκο, μα δεν υπήρχε πάντα βότκα και έπρεπε να στύβει το μυαλό του για να βρίσκει. Στην Πολωνία είχε εμποδίσει τους Γερμανούς να ανατινάξουν ένα γεφύρι, και το ένωθε, το γεφύρι αυτό, σαν δικό του. Όσπου να φτάσει λοιπόν εκεί το φρουραρχείο μας, ζητούσε από τους Πολωνούς να πληρώνουν διόδια, για να περνούν το γεφύρι είτε πεζοί είτε με οχήματα, λέγοντάς τους: «Χωρίς έμενα, γουρούνια, δεν θα είχατε γεφύρι!» Μια μέρα και μια νύχτα μάζευε έτσι λεφτά (για βότκα) ώσπου βαρέθηκε πια να ξεροσταλιάζει εκεί και πρότεινε στους Πολωνούς της περιοχής μια σωστή λύση: να αγοράσουν το γεφύρι. (Μήπως γι' αυτό τον έπιασαν; Και πάλι όχι!) Δεν ζήτησε πολλά λεφτά, μα οι Πολωνοί τσιγκουνεύτηκαν, δεν το αποφάσισαν. Παράτησε τότε το γεφύρι ο κύριος λοχαγός: Ο διάβολος να σας πάρει, περάστε τζάμπα!

Το 1949 ο Κοβερτσένκο βρισκόταν στο Πολότσκ σαν επιτελάρχης ενός συντάγματος αλεξιπτωτιστών. Το πολιτικό τμήμα της μεραρχίας δεν συμπαθούσε καθόλου τον ταγματάρχη Κοβερτσένκο, γιατί δεν τα πήγαινε καλά στην πολιτική αγωγή. Κάποτε ζήτησε ένα πιστοποιητικό για να μπει στη Στρατιωτική Ακαδημία, κι όταν το πήρε, κοίταξε γύρω του και το πέταξε στο τραπέζι. «Με τέτοιο πιστοποιητικό δεν μπαίνω όχι μόνο στην Ακαδημία, αλλά ούτε στους μπαντερικούς!»³⁷¹ (Γι' αυτό θα μπορούσαν μια χαρά να τον χώσουν μέσα για δέκα χρονάκια, μα τη γλύτωσε φτηνά!) Προσθέστε σ' αυτό πως είχε δώσει σε κάποιο στρατιώτη παράνομη άδεια, και πως ο ίδιος οδήγησε μεθυσμένος ένα φορτηγό, ώσπου το έκανε κομμάτια. Τι ποινή νομίζετε πως του επέβαλαν; Δέκα... μέρες στην ΤΡΥΠΑ³⁷². Τον υποστήριξαν όμως οι στρατιώτες του, που τον αγαπούσαν ολόψυχα, και τον άφηναν να βγαίνει από την «τρύπα» και να κάνει βόλτες ίσαμε το χωριό. Θα τα βόλευε λοιπόν καλά στην «τρύπα», μα το πολιτικό τμήμα βάλθηκε πάλι να τον φοβερίζει πως θα τον δικάσει! Αυτή η φοβέρα έκανε άνω – κάτω και ταπείνωσε τον Κοβερτσένκο: Α, έτσι το πάμε λοιπόν; Για να παραχώνεις τις βόμβες, τρέχα, Ιβάν! και γι' αυτό το βρωμοφορτηγό του ενάμιση τόννου, τράβα στη φυλακή! Και μια και δυο, τη νύχτα σκαρφάλωσε στο παράθυρο, πήδησε έξω, πήγε στον ποταμό Ντβινά, όπου ήξερε πως ήταν κρυμμένη η βάρκα ενός φίλου του, και την έκλεψε.

Αποδείχτηκε λοιπόν πως ο Κοβερτσένκο ήταν βέβαια μέθυσος, μα είχε καλό μνημονικό: τώρα ήθελε να πάρει εκδίκηση για όσα του είχε κάνει το πολιτικό τμήμα. Πήγε με τη βάρκα στη Λιθουανία, παρουσιάστηκε στους Λιθουανούς και τους παρακάλεσε: «Αδέρφια, πάρτε με μαζί σας στους

παρτιζάνους. Δεχτείτε με και δεν θα το μετανιώσετε. Θα τους κάνουμε να χορέψουν!» Οι Λιθουανοί όμως νόμισαν πως ήταν πράκτορας, σταλμένος επίτηδες.

Ο Ιβάν είχε ραμμένη πάνω του μίαν επιταγή. Έβγαλε εισιτήριο για το Κουμπάν, μα καθώς το τραίνο πλησίαζε στη Μόσχα, ήπια γερά στο βαγκόν – ρεστοράν. Βγαίνοντας έπειτα από τον σταθμό, μισόκλεισε τα μάτια προς την κατεύθυνση της Μόσχας και πρόσταξε τον ταξιτζή: «Πήγαινε με στην πρεσβεία!» – «Σε ποια πρεσβεία;» – «Σε όποια να 'ναι, δεν δίνω δεκαράκι!» Και ο σοφέρ τον πήγε. «Ποια πρεσβεία είναι αυτή;» – «Η γαλλική». – «Εντάξει».

Ίσως να είχε θολώσει το μυαλό του και άλλες προθέσεις να είχε στην αρχή για την πρεσβεία και άλλες τώρα, μα η καπατσοσύνη και η δύναμή του δεν λιγόστεψαν ούτε χιλιοστό. Για να μην ξαφνιάσει τον αστυνομικό της πύλης, χώθηκε αθόρυβα στην πλαϊνή πάροδο και πήδησε τα κάγκελα, που είχαν ύψος διπλό από το μπόι του.

Στην αυλή της πρεσβείας όλα ήταν πιο εύκολα. Χωρίς κανείς να τον πάρει είδηση ή να τον εμποδίσει, προχώρησε στο εσωτερικό του κτιρίου, πέρασε μίαν αίθουσα και στη δεύτερη είδε ένα τραπέζι στρωμένο. Πολλές και διάφορες λιχουδιές ήταν εκεί πάνω, μα περισσότερη εντύπωση του έκαναν τα αχλάδια, που πολύ τα είχε επιθυμήσει. Γέμισε λοιπόν με αυτά όλες τις τσέπες του αμπέχονου και του παντελονιού του. Πάνω στην ώρα μπήκαν οι νοικοκύρηδες να δειπνήσουν. «Ε εσείς, Γάλλοι!» (τους ρίχτηκε) με τις φωνές του ο Κοβερτσένκο. Του κατέβηκε πως η Γαλλία δεν είχε κάνει τίποτα καλό στα τελευταία εκατό χρόνια. «Γιατί δεν επαναστατείτε; Ετοιμάζεστε ν' ανεβάσετε τον Ντε Γκωλ στην εξουσία; Και εμείς σας εφοδιάζουμε με σιτάρι από το Κουμπάν, ε; Λοιπόν, δεν θα ξαναδείτε σιτάρι στα μάτια σας!» – «Ποιος είστε; Από που μπήκατε;» απόρησαν οι Γάλλοι. Και παίρνοντας ξάφνου σταθερό ύφος, ο Κοβερτσένκο δήλωσε: «Είμαι ταγματάρχης των μηχανοκινήτων». Οι Γάλλοι αναστατώθηκαν: «Μα, όπως κι αν έχει το πράγμα, δεν έπρεπε να μπειτε κρυφά εδώ μέσα. Για ποιο λόγο ήρθατε;» – «Για να σας χ...» δήλωσε απερίφραστα ο Κοβερτσένκο, με όλη του την καρδιά. Και συνέχισε να κάνει μπροστά τους τον παλικαρά, ώσπου πήρε το αυτί του πως στο γειτονικό δωμάτιο μιλούσαν στο τηλέφωνο γι' αυτόν. Και είχε τη νηφαλιότητα να αρχίσει αμέσως την υποχώρηση. Καθώς έφευγε, τα αχλάδια του έπεφταν από τις τσέπες, και τον συνόδευαν κοροϊδευτικά γέλια.

Κι όμως κατάφερε όχι μόνο από την πρεσβεία να φύγει σώος και αβλαβής, μα να φτάσει και παραπέρα. Το άλλο πρωί ξύπνησε στον σταθμό του Κιέβου (σκοπούε να ταξιδέψει στη Δυτική Ουκρανία;) αλλά εκεί τον έπιασαν.

Κατά την ανάκριση τον χτύπησε ο ίδιος ο Αμπακούμωφ. Η πλάτη του γέμισε με αυλακιές πλατιές σαν ένα χέρι. Αλλά ο υπουργός δεν τον χτύπησε βέβαια για τα αχλάδια, ούτε για τις δίκαιες μομφές του κατά των Γάλλων, μα προσπαθώντας να του αποσπάσει την πληροφορία: από ποιον και που είχε στρατολογηθεί. Και η ποινή του, φυσικά, ήταν

εικοσιπέντε χρονάκια.

Ιστορίες σαν αυτές μπορείς ν' ακούσης πολλές. Όμως όπως όλα τα βαγόνια, έτσι και το Στολύπιν σωπαίνει τη νύχτα. Τη νύχτα δεν έχει ούτε ψάρι, ούτε νερό, ούτε αποχωρητήριο.

Και τότε, όπως κάθε άλλο βαγόνι, γεμίζει κι αυτό από τον μονότονο θόρυβο των τροχών, που σε τίποτα δεν ταραάζει τη σιωπή. Αν όμως τύχη να απομακρυνθεί ο φρουρός από το διάδρομο, τότε από το τρίτο κουπέ των αντρών μπορείς να στήσεις σιγανή κουβέντα με το τέταρτο κουπέ των γυναικών. Η συζήτηση με τις γυναίκες στη φυλακή είναι κάτι εντελώς ξεχωριστό. Η συζήτηση αυτή γίνεται με ευγένεια, είτε μιλάς για άρθρα του ποινικού κώδικα, είτε για ποινές.

Μια τέτοια συζήτηση κράτησε μίαν ολόκληρη νύχτα, και να με ποιες συνθήκες. Ήταν Ιούλιος του 1950. Στο γυναικείο κουπέ βρισκόταν μόνο μια νεαρή κοπέλα, κόρη γιατρού από τη Μόσχα, καταδικασμένη για παράβαση του άρθρου 58 – 10. Στα κουπέ των αντρών έγινε φασαρία, γιατί οι φρουροί βάλθηκαν να βγάζουν τους κρατούμενους από το τρίτο και να τους χώνουν στα άλλα δυο. (Πόσους άραγε στρίμωξαν εκεί; Μη ρωτάς καλύτερα!) Έπειτα οδήγησαν στο άδειο κουπέ έναν ποινικό κρατούμενο, που δεν έμοιαζε καθόλου με κρατούμενο: δεν ήταν κουρεμένος και τα σγουρά ξανθά μαλλιά του, αληθινή χαίτη, έπεφταν προκλητικά γύρω από το μεγάλο αρχοντικό του κεφάλι. Ήταν νέος, λεβεντόκορμος, και φορούσε αγγλική στρατιωτική στολή. Τον οδήγησαν στον διάδρομο με κάποιο σεβασμό (και η ίδια η φρουρά είχε σαστίσει από τις οδηγίες που ήταν γραμμένες στον φάκελό του). Η κοπέλα μπόρεσε να τα δει όλα. Αυτός όμως δεν την είδε (και πόσο θα μετάνιωσε ύστερα!)

Από τον θόρυβο και το πηγαινέλα εκείνη κατάλαβε πως για τον νεοφερμένο είχαν αδειάσει ιδιαίτερο κουπέ δίπλα στο δικό της, πράγμα που σήμαινε πως αυτός δεν έπρεπε να έλθει σε επικοινωνία με κανένα. Ένας λόγος παραπάνω για να θελήσει η κοπέλα να πιάσει κουβέντα μαζί του. Στο Στολύπιν οι κρατούμενοι δεν μπορούν να δουν ο ένας τον άλλο από κουπέ σε κουπέ, μπορεί όμως να ακούει ο ένας τη φωνή του άλλου, όταν είναι ησυχία. Αργά το βράδυ λοιπόν, όταν σταμάτησαν όλοι οι θόρυβοι, η κοπέλα εκάθησε στην άκρη του πάγκου, ακριβώς μπροστά στα κάγκελα, και τον φώναξε σιγανά (ίσως μάλιστα και να άρχισε πρώτα να σιγοτραγουδά. Η φρουρά θα μπορούσε να την τιμωρήσει γι' αυτό, μα είχαν όλοι κοιμηθεί και κανείς δεν φαινόταν στο διάδρομο). Ο άγνωστος την άκουσε και, μιμούμενος το παράδειγμά της, κάθισε κι αυτός με τον ίδιο τρόπο. Κάθονταν τώρα κι οι δυο με τις ράχες ακουμπισμένες στο ίδιο χώρισμα, πιέζοντας με το βάρος τους το ίδιο σανίδι, πάχους τριών πόντων, και μιλούσαν μέσα από τα κάγκελα, σιγανά. Τα κεφάλια τους και τα χείλη τους ήταν τόσο σιμά σαν να φιλιόνταν, ενώ στην πραγματικότητα δεν μπορούσαν ούτε να αγγίξουν ο ένας τον άλλον, μα ούτε να κοιταχτούν.

Ο Έρικ Αρβίντ Άντερσεν καταλάβαινε αρκετά καλά τα ρωσικά. Τα μιλούσε βέβαια με πολλά λάθη, μπορούσε όμως να δίνει στον άλλο να καταλάβει τι

ήθελε να πει. Αφηγήθηκε λοιπόν στην κοπέλα την καταπληκτική του ιστορία (που έφτασε στα αυτιά μας στη μεταγωγική φυλακή) και εκείνη του είπε τη δική της, την απλή ιστορία μιας Μοσχοβίτισσας φοιτήτριας, που καταδικάστηκε με βάση το άρθρο 58 – 10. Ο Αρβίντ όμως εντυπωσιάστηκε. Τη ρώτησε για τη σοβιετική νεολαία, και για τη σοβιετική ζωή κι έμαθε πράγματα εντελώς διαφορετικά από αυτά που είχε μάθει από τις αριστερές εφημερίδες της Δύσης και κατά την επίσημη επίσκεψή του στη χώρα μας.

Η κουβέντα τους κράτησε όλη τη νύχτα, και όσα είδε και άκουσε αυτή τη νύχτα έμειναν για πάντα χαραγμένα στη μνήμη του Αρβίντ: το ασυνήθιστο βαγόνι των κρατούμενων να διασχίζει την ξένη χώρα· ο τραγουδιστός νυχτερινός θόρυβος του τραίνου, που βρίσκει πάντα απήχηση στην καρδιά μας· η μελωδική φωνή, ο ψίθυρος, η ανάσα της κοπέλας ακριβώς δίπλα στο αυτί του, κι αυτός να μη μπορεί να της ρίξει ούτε μια ματιά! (Και είχε ενάμιση χρόνο να ακούσει γυναικεία φωνή).

Και κοντά σ' αυτή την αθέατη (και δεν μπορεί, στ' αλήθεια, δίχως άλλο όμορφη) κοπέλα, ο ξένος για πρώτη φορά άρχισε να ξεδιακρίνει τη Ρωσία, και η φωνή της Ρωσίας του μιλούσε όλη τη νύχτα με τη γλώσσα της αλήθειας. Σαν να γνώριζε τη χώρα για πρώτη φορά... (Το πρωί θα έβλεπε ακόμα μπροστά στα μάτια του, από το παράθυρο, τις σκοτεινές αχυρένιες σκεπές της, ακούγοντας τον θλιμμένο ψίθυρο της μυστηριώδους ξεναγού του).

Όλα αυτά λοιπόν είναι η Ρωσία: οι κρατούμενοι πάνω στις ράγιες του τραίνου, να αρνιούνται να παραπονεθούν και το κορίτσι πίσω από το χώρισμα του κουπέ· η αποκοιμισμένη φρουρά· τα αχλάδια να πέφτουν από τις τσέπες, οι θαμμένες στη γη βόμβες και το άλογο που ανέβηκε στο δεύτερο πάτωμα.

–Χωροφύλακες! Χωροφύλακες! φώναζαν με χαρά οι κρατούμενοι. Χαίρονταν που θα τους συνόδευαν από εδώ και πέρα χωροφύλακες και όχι οι φρουροί.

Πάλι λησμόνησα να βάλω εισαγωγικά. Αυτή η αφήγηση είναι του ίδιου του Κορολένκο³⁷³. Εμείς, για να πούμε την αλήθεια, δεν συμπαθούσαμε καθόλου τα γαλάζια πηλήκια. Μα πως να μη χαιρέσαι όταν βλέπεις οποιονδήποτε τη στιγμή που είσαι παγιδευμένος μέσα στην παλινδρομική κίνηση των Στολύπιν;

Ο κοινός ταξιδιώτης, στους μικρούς ενδιάμεσους σταθμούς, δυσκολεύεται ΝΑ ΑΝΕΒΕΙ στο βαγόνι του, ενώ για να κατέβει δεν έχει παρά να ρίξει κάτω τα πράγματά του και να πηδήσει κι αυτός. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με τον κρατούμενο. Αν η φρουρά της φυλακής ή η τοπική αστυνομία δεν πάνε να τον πάρουν ή καθυστερήσουν δυο λεπτά –πουφ, πουφ!– το τρένο ξεκινάει και τον πηγαίνει στην επόμενη

μεταγωγική φυλακή. Και να είσαι κι ευχαριστημένος αν σε πάνε στη μεταγωγική φυλακή, γιατί εκεί θα αρχίσουν πάλι να σε ταΐζουν. Αλλιώς θα πας ως το τέλος του δρομολογίου του Στολύπιν. Εκεί θα σε κρατήσουν δέκα οκτώ ωρίτσες μέσα στο άδειο βαγόνι κι έπειτα θα σε γυρίσουν ξανά πίσω με την καινούργια φουρνιά των κρατουμένων. Και μπορεί κι αυτή τη φορά να μην έρθουν να σε πάρουν, οπότε θα γυρίσεις ξανά στο τέρμα του δρομολογίου και θα περιμένεις πάλι μέσα στο βαγόνι σου. Και σε όλο αυτό το διάστημα, εννοείται, θα μένεις ΧΩΡΙΣ ΤΡΟΦΗ! Βλέπεις, σε είχαν υπολογίσει στο συσσίτιο ως το μέρος που έπρεπε να αποβιβαστής και το λογιστήριο δεν φταίει που η φυλακή σε άφησε να κάνεις άλματα: εσύ είσαι γραμμένος στο συσσίτιο ίσαμε το Τουλούν. Και η φρουρά δεν έχει, στο κάτω – κάτω, καμιά υποχρέωση να σε ταΐζει από το δικό της το ψωμί! Και μπορεί να σε πηγαينوφέρουν έτσι ίσαμε ΕΞΙ ΦΟΡΕΣ (συνέβη κι αυτό!) στην εξής διαδρομή: Ιρκούτσκ – Κρασνογιάρσκ, Κρασνογιάρσκ – Ιρκούτσκ, Ιρκούτσκ – Κρασνογιάρσκ, έτσι ώστε όταν δεις στην αποβάθρα του Τουλούν ένα γαλάζιο πηλήκιο, είσαι πρόθυμος να ριχτής στην αγκαλιά του και να του πεις: «Σ' ευχαριστώ, αδερφέ μου, που με γλύτωσες!»

Όταν μείνεις έστω και δυο μέρες μέσα στο Στολύπιν, θα είσαι τόσο εξαντλημένος, ξεθεωμένος και πνιγμένος σχεδόν, ώστε φτάνοντας κοντά σε μεγάλες πόλεις και εσύ ο ίδιος δεν ξέρεις τι να προτιμήσεις: να υποφέρεις κι άλλο, αλλά να φτάσεις μια ώρα αρχύτερα, ή να σε κατεβάσουν εκεί και να ξανασάνεις λιγάκι;

Νάτην, έφτασε τρέχοντας η φρουρά. Οι άντρες φορούνε τις χλαίνες τους και χτυπούν με τους υποκόπανους. Πρέπει να ξεφορτώνουν ολόκληρο το βαγόνι.

Στην αρχή η φρουρά στέκεται γύρω στα σκαλοπάτια του βαγονιού και μόλις κατεβείς, κουτρουβαλώντας, πέφτοντας και χάνοντας την ισορροπία σου, οι φρουροί φωνάζουν όλοι μαζί, από όλες τις πλευρές, τόσο που σε ξεκουφαίνουν: (έτσι είναι δασκαλεμένοι): «Κάτσε κάτω! Κάτσε κάτω! Κάτσε κάτω!» Αυτό είναι πολύ αποτελεσματικό, γιατί έτσι καθώς ξελαρυγγιάζονται δεν σε αφήνουν ούτε τα μάτια να σηκώσεις επάνω τους. Είναι σαν να έσκασε μπροστά σου καμιά βόμβα, κι εσύ κουβαριάζεσαι άθελά σου, βιάζεσαι (για να πας που;) σέρνεσαι πάνω στο χώμα και προσπαθείς να φτάσεις εκείνους που κατέβηκαν πριν από σένα.

«Κάτσε κάτω!» Πολύ ξεκάθαρη διαταγή, μα αν είσαι αρχάριος κρατούμενος, δεν μπορείς ακόμα να πιάσεις το νόημά της. Όταν την άκουσα για πρώτη φορά, στο Ιβανώφ, πάνω στις εφεδρικές σιδηροδρομικές γραμμές, κρατούσα τη βαλίτσα μου παραμάσχαλα (αν η βαλίτσα είναι φτιαγμένη όχι στο στρατόπεδο, αλλά την αγόρασες έξω, όταν ήσουν ακόμα ελεύθερος, της κόβεται το χερούλι, και πάντα στη χειρότερη στιγμή). Έκανα λοιπόν αμέσως ένα πήδημα, την απίθωσα χάμω με τη φαρδιά της επιφάνεια και, χωρίς να προσέξω πως κάθονταν οι μπροστινοί μου, κάθισα πάνω της. Δεν μπορούσα βλέπετε, εγώ, με τη χλαίνη του αξιωματικού, που δεν ήταν ακόμα πολύ βρωμισμένη και δεν είχαν ξηλωθεί οι φόδρες της, να καθίσω ίσια πάνω στην τραβέρσα, στη σκουρόχρωμη, λιγδιασμένη άμμο! Ο επικεφαλής της φρουράς, με κόκκινο

μούτρο και με καθαρά ρωσική φυσιογνωμία, έτρεξε τότε προς το μέρος μου, χωρίς εγώ να μπορώ να καταλάβω το γιατί, έτοιμος να μου δώσει μια κλωτσιά στη ράχη με την ιερή του μπότα. Μα σαν να τον συγκράτησε κάτι – μπορεί και να λυπήθηκε τη γυαλιστερή μύτη της μπότας του – και περιορίστηκε να δώσει μια κλωτσιά στη βαλίτσα μου βουλιάζοντάς της το καπάκι. «Κα-τσε κά-τω!» μου εξηγήθηκε. Και τότε μόνο είδα πως εγώ ορθωνόμουν σαν πύργος ανάμεσα στους άλλους κρατούμενους και, χωρίς να χρειαστεί να ρωτήσω: «Πώς να καθίσω δηλαδή;» κατάλαβα. Θυσιάζοντας λοιπόν τη χλαίνη μου, κάθισα σαν όλους τους άλλους, όπως κάθονται τα σκυλιά στις αυλόπορτες και οι γάτες στα κατώφλια.

(Αυτή η βαλίτσα μου κρατάει ακόμα, και κάθε φορά που πέφτουν τα μάτια μου πάνω της, χαϊδεύω με τα δάχτυλά μου το κουρελιασμένο της καπάκι. Αυτή η πληγή, βλέπετε, δεν λέει να επουλωθεί, όπως επουλώνεται σε μας το σώμα και η καρδιά. Τα πράγματα έχουν καλύτερη μνήμη από μας).

Κι αυτός ο τρόπος που μας βάζουν να καθόμαστε είναι επίσης προμελετημένος. Γιατί αν καθίσεις χάρω με τα πισινά, έτσι που τα γόνατά σου να είναι σηκωμένα μπροστά, τότε το κέντρο του βάρους σου βρίσκεται στη ράχη σου και δυσκολεύεσαι να σηκωθείς. Κι όσο για να δώσεις μια και να πηδήσεις επάνω, αυτό πια είναι αδύνατο. Κι ακόμη μας βάζουν να καθόμαστε στριμωγμένοι, για να εμποδίζουμε ο ένας τον άλλο. Έτσι, αν μας περάσει από το μυαλό να ριχτούμε όλοι μαζί στη φρουρά, πριν προλάβουμε να κουνηθούμε, θα μας έχουν κιόλας πυροβολήσει.

Μας βάζουν να περιμένουμε έτσι είτε την κλούβα (που κουβαλάει το φορτίο της τμηματικά, επειδή δεν μας χωράει όλους) είτε τη διαταγή να ξεκινήσουμε πεζοί. Και μας βάζουν να καθόμαστε σε μέρη όσο γίνεται πιο απόμερα, για να μας βλέπει ο κόσμος όσο το δυνατό λιγότερο. Καμιά φορά όμως τυχαίνει, από αδεξιότητα, να μας αφήνουν στην αποβάθρα ή σε μια πλατεία (όπως συνέβη στο Κουιμπίσεφ) κι αυτό αποτελεί δοκιμασία για τους ανθρώπους που μας βλέπουν. Εμείς τους κοιτάζουμε στα μάτια, έχουμε δικαίωμα να τους κοιτάζουμε έντιμα στα μάτια, αυτοί όμως πώς να μας κοιτάξουν; Με μίσος; Δεν τους το επιτρέπει η συνείδησή τους (μόνο οι Γιερμίλωφ πιστεύουν πως οι άνθρωποι φυλακίζονται γιατί «κάτι έκαναν»). Με συμπάθεια; Με οίκτο; Μα τότε μπορεί κάποιος να τους ζητήσει να πουν το όνομά τους. Και η καταδίκη δεν θα αργήσει. Πολύ απλή υπόθεση. Έτσι οι περήφανοι, ελεύθεροι πολίτες μας («διαβάστε, ζηλέψτε, είμαι πολίτης»³⁷⁴) χαμηλώνουν ένοχα τα κεφάλια τους και κάνουν πως δεν μας βλέπουν, σαν ο χώρος μπροστά τους να είναι κενός. Μόνο οι γριές είναι πιο θαρραλέες: αυτές δεν μπορείς να τις διαφθείρεις πια, πιστεύουν στον Θεό, και κόβοντας ένα κομμάτι από το άθλιο ψωμί τους, μας το πετάνε. Δεν φοβούνται, βέβαια, και οι παλιοί τρόφιμοι των στρατοπέδων, κατάδικοι του κοινού ποινικού δικαίου. Αυτοί ξέρουν καλά: «Όποιος δεν πήγε εκεί, θα πάει, κι όποιος πήγε, ποτέ δεν το ξεχνάει». Και μας ρίχνουν ένα πακέτο τσιγάρα, για να βρεθεί κάποιος να ρίξει και σ' αυτούς στην επόμενη ποινή τους. Το άθλιο ψωμί που μας πετούνε οι γριές με τα αδύνατα χέρια τους, δεν φτάνει ως εμάς, παρά πέφτει χάρω κοντά τους, ενώ το πακέτο στριφογυρίζει στον αέρα και πέφτει ανάμεσα στο πυκνό μπουλούκι μας. Οι άντρες της φρουράς ρίχνονται τότε πάνω στα

γηρατειά, στην καλοσύνη, στο ψωμί: «Φύγε από εδώ, τσακίσου, γριά!».

Και το ιερό ψωμάκι μένει πεταμένο μέσα στη σκόνη, ενώ εμάς μας απομακρύνουν βιαστικά.

Γενικά όμως, αυτές οι στιγμές, που καθόμαστε χάρη στους σταθμούς, είναι από τις καλύτερες στιγμές μας. Θυμάμαι πως στο Όμσκ μας έβαλαν να καθίσουμε πάνω στις τραβέρσες, ανάμεσα σε δύο μεγάλους εμπορικούς συρμούς. Από αυτό το απόμερο σημείο δεν περνούσε κανείς (είχαν τοποθετήσει βέβαια από ένα στρατιώτη στο κάθε άκρο, για να απαγορεύει το πέρασμα. Οι άνθρωποί μας, βλέπετε, και έξω από τις φυλακές, έχουν γυμναστεί, ώστε να υπακούνε όποιον φοράει στολή.) Άρχισε να σουρουπώνει. Ήταν Αύγουστος. Τα λιγδιασμένα χαλίκια του σταθμού διατηρούσαν ακόμα τη θερμότητα του ήλιου και μας ζέσταιναν καθώς καθόμαστε πάνω τους. Τον σταθμό δεν τον διακρίναμε, πρέπει όμως να ήταν κάπου εκεί κοντά, πίσω από τα τραίνα. Από την κατεύθυνση αυτή έφταναν ως εμάς οι ήχοι εύθυμης μουσικής από κάποιο πικάπ, που ανακατεύονταν με το βουητό του πλήθους. Και, για κάποιο λόγο, έπαψε να μας φαίνεται εξευτελιστικό που καθόμαστε έτσι κατάχαμα, ένας μπερδεμένος βρώμικος σωρός, σαν να ήμαστε κλεισμένοι μέσα σ' ένα φράχτη. Ούτε θεωρούσαμε χλευαστικό το να ακούμε τους χορευτικούς ρυθμούς μιας νεολαίας ξένης για μας, αυτούς τους ρυθμούς που εμείς δεν θα τους χορεύαμε ποτέ πια. Αυτή τη στιγμή, κάποιος συναντάει κάποιον στην αποβάθρα, τον ξεπροβοδίζει, μπορεί μάλιστα να του προσφέρει και λουλούδια. Αυτά τα είκοσι λεπτά ήταν για μας σαν διάλειμμα ελευθερίας: το σκοτάδι πύκνωνε, φάνηκαν τα πρώτα αστέρια, κόκκινα και πράσινα φώτα άναψαν στους δρόμους και αντηχούσε η μουσική. Η ζωή συνεχίζει τον δρόμο της χωρίς εμάς, κι αυτό δεν μας φαίνεται πια οδυνηρό.

Κάτι τέτοιες στιγμές η φυλακή δεν μας φαίνεται τόσο βαριά. Αλλιώς θα πνιγόμαστε από τον πόνο.

Επειδή η μετακίνηση των κρατουμένων ως την κλούβα είναι επικίνδυνη, όταν υπάρχουν δίπλα δρόμοι και άνθρωποι, ο κανονισμός της φρουράς προβλέπει ένα άλλο ωραίο παράγγελμα: «Πιαστείτε από τα μπράτσα!» Τι το εξευτελιστικό βρίσκετε σ' αυτό; Πιαστείτε από τα μπράτσα! Γέροι και αγόρια, κοπέλες και γριές, γεροί και σακατεμένοι. Αν με το ένα σου χέρι κρατάς, τα πράγματά σου, θα σε πιάσουν από αυτό και εσύ θα πιάσεις με το άλλο σου χέρι τον διπλανό σου. Τώρα σφίγγεστε ο ένας πάνω στον άλλο, δυο φορές πιο στριμωγμένοι από ό,τι σε μια συνηθισμένη φάλαγγα. Τώρα βαρύνετε χειρότερα, κουτσαθήκατε όλοι κάτω από το βάρος των αποσκευών σας, δυσκολεύεστε στο βάδισμα και παραπατάτε. Βρώμικα, άθλια, ανόητα πλάσματα, που βαδίζετε σαν στραβοί, με φαινομενική στοργή ο ένας για τον άλλον. Γελοιογραφία της ανθρωπότητας!

Μα μπορεί να μην υπάρχει κλούβα. Και ο επικεφαλής της φρουράς μπορεί να είναι δειλός και να φοβάται πως δεν θα τα καταφέρει να σας οδηγήσει σίγουρα. Τότε εσείς, στριμωγμένοι, βαρυφορτωμένοι, παραπατώντας, σκουντουφλώντας πάνω στα πράγματά σας, θα διασχίσετε έτσι τους δρόμους της πόλης, ως τη φυλακή.

Υπάρχει επίσης κι άλλο ένα παράγγελμα, γελοιογραφία ενός κοπαδιού από χήνες: «Πιαστείτε από τις φτέρνες!» Αυτό σημαίνει, πως όποιος έχει ελεύθερα τα χέρια του πρέπει να πιάσει με αυτά τα πόδια του κοντά στον αστράγαλο. Και τώρα: «Εμπρός, μαρς:» (Ε, τώρα, αναγνώστη, άσε κάτω το βιβλίο και βάδισε μ' αυτό τον τρόπο στο δωμάτιό σου! Λοιπόν, πώς σου φαίνεται; Με τι ταχύτητα βαδίζεις; Τι βλέπεις γύρω σου; Μπορείς τώρα να το σκάσης;) Φαντάζεστε τρεις – τέσσερις δεκάδες τέτοιες χήνες; (Κίεβο, 1940).

Στον δρόμο όμως δεν βρίσκεσαι πάντα τον Αύγουστο, μπορεί να βρεθείς και τον Δεκέμβριο του 1946: σας στέλνουν χωρίς κλούβα, με θερμοκρασία 40 βαθμούς κάτω από το μηδέν, στη μεταγωγική φυλακή του Πετροπαβλόφσκ. Εύκολα μαντεύετε πως στις τελευταίες ώρες, πριν φτάσει το τραίνο στην πόλη, η φρουρά του Στολύπιν δεν είχε σκοτιστεί να σας πάει στο αποχωρητήριο, για να μη λερωθεί. Εξασθενημένοι από την ανάκριση, ξεπαγιασμένοι από το κρύο, δεν μπορείτε πια να κρατηθείτε, και ιδιαίτερα οι γυναίκες. Και τι μ' αυτό! Τα άλογα, βέβαια, κάπου στέκονται στον δρόμο και ανακουφίζονται, ο σκύλος παραμερίζει και σηκώνει το πόδι του πλάι στον φράχτη. Όμως εσείς, οι άνθρωποι, μπορείτε να ανακουφιστείτε χωρίς να σταματήσετε την πορεία, ποιον έχετε ανάγκη μέσα στην ίδια σας την πατρίδα; Στη μεταγωγική φυλακή θα στεγνώσετε... Η Βέρα Κορνέγιεβα έσκυψε για να φτιάξει το παπούτσι της, και ξέμεινε ένα βήμα πίσω. Ο φρουρός ξαμόλησε αμέσως πάνω της τον σκύλο του, που τη δάγκωσε στους γλουτούς μέσα από τα χειμωνιάτικα ρούχα της. Να σου γίνει μάθημα, να μην καθυστερείς! Κι ένας Ουζμπέκος που έπεσε χάρω, έφαγε της χρονιάς του με τους υποκόπανους και τις μπότες.

Δεν χάλασε ο κόσμος, η σκηνή αυτή δεν θα φωτογραφηθεί για το «Νταίηλυ Εξπρές». Και τον επικεφαλής της φρουράς, ως τα βαθιά του γεράματα, κανείς ποτέ δεν θα τον δικάσει...

Και οι **κλούβες** όμως έφτασαν σε μας από την ιστορία. Το κάρο της φυλακής, που έχει περιγράψει ο Μπαλζάκ, σε τι διαφέρει από την κλούβα; Μόνο που αυτό πήγαινε πιο αργά και δεν το παραγέμιζαν τόσο με ανθρώπους.

Είναι αλήθεια πως στα 1920 – 30 έβαζαν ακόμα τους κρατούμενους να διασχίζουν πεζοί, κατά φάλαγγες, τις πόλεις – αυτό γινόταν ακόμα και στο Λένινγκραντ – και τότε στις διασταυρώσεις σταματούσε η κυκλοφορία. («Να που καταλήγουν οι κλέφτες!» τους κατσάδιαζαν από τα πεζοδρόμια. Κανείς δεν ήξερε ακόμα το μεγαλόπνοο σχέδιο των υπονόμων...)

Όμως, πολύ ευαίσθητο στις προόδους της τεχνικής, το Αρχιπέλαγος δεν άργησε να υιοθετήσει την κλούβα – τη μαύρη κουρούνα, ή την κουρουνίτσα, όπως την έλεγαν χαϊδευτικά. Στους χαλικόστρωτους ακόμα

δρόμους μας οι πρώτες κλούβες έκαναν την εμφάνισή τους μαζί με τα πρώτα φορτηγά αυτοκίνητα. Δεν είχαν καθόλου καλή συσπανσιόν και τραντάζονταν πολύ, μα και οι κρατούμενοί μας δεν ήταν από κρύσταλλο! Η απομόνωση όμως που εξασφάλιζαν ήταν, από το 1927 ήδη, θαυμάσια: ούτε μια χαραμάδα, ούτε να ανασάνεις, ούτε να δεις. Και από τότε κióλας έβαζαν μέσα τους κρατούμενους όρθιους, στριμωγμένους ασφυκτικά. Όχι πως αυτό ήταν σκόπιμο, αλλά υπήρχε μεγάλη έλλειψη οχημάτων.

Για πολλά χρόνια αυτές οι γκρίζες ατσαλένιες κλούβες δεν έκρυβαν καθόλου τον προορισμό τους. Μετά τον πόλεμο όμως στις μεγάλες πόλεις το σκέφτηκαν ξανά το πράγμα κι άρχισαν να τις μπογιαντίζουν απέξω με χαρούμενα χρώματα και να γράφουν επάνω επιγραφές όπως: «Ψωμί» (πραγματικά οι κρατούμενοι ήταν το ψωμί με το οποίο τρέφονταν τα κατασκευαζόμενα μεγάλα έργα) «κρέας» (πιο σωστό θα ήταν να έγραφαν «σκελετοί») ή ακόμα «Πίνετε σοβιετική σαμπάνια!»

Στο εσωτερικό της η κλούβα μπορεί να είναι ένα απλό θωρακισμένο κιβώτιο, ένας ερμητικά κλειστός κενός χώρος. Μπορεί όμως να έχει πάγκους κατά μήκος των τοιχωμάτων της. Αυτό όμως δεν είναι καθόλου βολικό, το αντίθετο μάλιστα, γιατί στιβάζουν μέσα τόσους ανθρώπους, όσοι χωράνε για να σταθούν όρθιοι, κι έτσι οι κρατούμενοι πέφτουν ο ένας πάνω στον άλλο σαν μπαγκάζια, σανμπογαλάκια. Οι κλούβες μπορεί να έχουν στο πίσω μέρος τους ένα **κουτί** – στενό ατσάλινο ντουλάπι για ένα άτομο. Μπορεί ακόμα να είναι ολόκληρες χωρισμένες σε κουτιά: αυτά τα ατομικά ντουλάπια κλειδώνουν όπως τα κελιά και είναι παραταγμένα κατά μήκος των πλαϊνών τοιχωμάτων με ένα διάδρομο ανάμεσά τους για τον δεσμοφύλακα.

Κανείς δεν μπορεί να φανταστή αυτή την πολύπλοκα ρυθμισμένη κυψέλη, όταν βλέπη απέξω ζωγραφισμένη την κοπέλα που γελάει με ένα ποτήρι στο χέρι: «Πίνετε σοβιετική σαμπάνια!»

Σας μπάζουν στην κλούβα με τις ίδιες πάντα κραυγές των φρουρών από όλες τις μεριές: «Εμπρός! Εμπρός! Γρήγορα!» Και για να μην προφτάσετε ούτε καν να γυρίσετε πίσω το κεφάλι ή να σας περάσει από το μυαλό η ιδέα για απόδραση, σας σπρώχνουν έτσι που να σφηνωθείτε με τομπογαλάκι σας στο στενό πορτάκι, και το κεφάλι σας να χτυπήσει στο ανώφλι. Έπειτα η ατσάλινη πίσω πόρτα κλείνει με μεγάλη δυσκολία, και φύγατε!

Βέβαια σπάνια μένεις πολλή ώρα στην κλούβα. Συνήθως μόνο είκοσι ως τριάντα λεπτά. Μα σ' αυτή τη μισή ώρα είσαι τόσο στριμωγμένος, ώστε έχεις την εντύπωση πως θα σπάσουν τα κόκαλά σου, κι αν είσαι ψηλός, πρέπει να κρατάς και σκυφτό το κεφάλι. Τότε θυμάσαι με νοσταλγία την άνεση του Στολύπιν.

Στην κλούβα οι κρατούμενοι ανακατεύονται ξανά, όπως τα χαρτιά της τράπουλας. Εκεί κάνεις καινούργιες γνωριμίες, από τις οποίες οι πιο σημαντικές είναι, βέβαια, οι συναντήσεις με τους κακοποιούς. Μπορεί ως τότε να μη σου έλαχε να βρε- θής στο ίδιο κουπέ μαζί τους, μπορεί στη

μεταγωγική φυλακή να μη σε έβαλαν στον ίδιο θάλαμο με αυτούς, εδώ μέσα όμως βρίσκεσαι στο έλεός τους.

Καμιά φορά είναι τόσο στενάχωρα εκεί μέσα, ώστε ακόμα και οι κλέφτες δυσκολεύονται να σε ξαφρίσουν. Τα χέρια και τα πόδια σου είναι σφηνωμένα ανάμεσα στα κορμιά και στα μπαγκάζια των γειτόνων σου σαν να είναι πιασμένα σε μέγγενη, και μόνο στα τραντάγματα από τις λακκούβες του δρόμου, όταν νιώθεις να σου φεύγουν τα σωθικά, μπορείς να μετακινήσεις λιγάκι τα μέλη σου.

Άλλοτε πάλι, όταν τυχαίνει να υπάρχει κάποια ευρυχωρία, σ' αυτή τη μισή ώρα οι κακοποιοί ψάχνουν το περιεχόμενο όλων των σάκων, κατάσχουν τους βακίλους (τα φαγώσιμα) και τα καλύτερα τσόλια (ρούχα). Και αν εγκαταλείπετε την ιδέα να στήσετε καυγά μαζί τους, αυτό σας το υπαγορεύει η δειλία και η λογική. (Λίγο – λίγο αρχίζετε κιόλας να χάνετε την αθάνατη ψυχή σας και υποθέτετε πως οι κυριότεροι εχθροί και οι σοβαρότερες μάχες σας περιμένουν στο μέλλον και πρέπει να διαφυλάξετε τις δυνάμεις σας γι' αυτές). Μπορεί όμως να σηκώσετε το χέρι σας καμιά φορά και τότε σας μπήγουν ένα μαχαίρι στα πλευρά. (Δεν θα υπάρξουν συνέπειες γι' αυτό, μα κι αν υπάρξουν, οι κακοποιοί δεν έχουν να φοβηθούν τίποτα: το μόνο που μπορεί να πάθουν είναι να μείνουν κάμποσο καιρό στη μεταγωγική φυλακή, και να μην τους πάνε αμέσως στο μακρινό στρατόπεδο. Παραδεχτείτε λοιπόν πως στη σύγκρουση ανάμεσα σε έναν κοινωνικά συγγενή και σε έναν κοινωνικά ξένο το κράτος δεν μπορεί να υποστηρίξει τον τελευταίο).

Ο απόστρατος συνταγματάρχης Λούνιν, προσωπικότητα της Οσοαβιάχιμ (Εταιρία βοήθειας προς την εθνική άμυνα και την αεροναυτική και χημική οικοδόμηση) διηγιόταν το 1946 σε ένα κελί του Μπουτύρκι πως μπροστά στα μάτια του, μέσα σε μια κλούβα της Μόσχας, στις 8 Μαρτίου, Διεθνή Ημέρα της γυναίκας, ενώ τον πήγαιναν από το δικαστήριο στη φυλακή της Ταγκάνκα, οι κακοποιοί βιάσανε ο ένας μετά τον άλλο μιαν αρραβωνιασμένη κοπέλα (ενώ όλοι οι άλλοι γύρω έμειναν σιωπηλοί και αδρανείς). Αυτή η κοπέλα, το ίδιο εκείνο πρωί δεν ήταν ακόμα κρατούμενη και είχε παρουσιαστή κομφοντυμένη στο δικαστήριο (δικαζόταν για αυθαίρετη αποχή από τη δουλειά της, μα αυτό ήταν άτιμο κόλπο σκαρωμένο από τον προϊστάμενό της, που ήθελε να την εκδικηθεί επειδή αρνήθηκε να γίνει ερωμένη του και να ζήσει μαζί του). Μισή ώρα πριν μπει στην κλούβα, η κοπέλα είχε καταδικαστεί σε πέντε χρόνια φυλακή. Έπειτα την έμπασαν σπρώχνοντας στην κλούβα και τώρα, μέρα – μεσημέρι, κάπου εκεί στη λεωφόρο Σαντόβαγια («Πίνετε σοβιετική σαμπάνια!») την είχαν μετατρέψει σε πόρνη των στρατοπέδων. Ποιος ήταν υπεύθυνος γι' αυτό; Οι κακοποιοί; Οι δεσμοφύλακες; Ή μήπως ο προϊστάμενός της;

Να τώρα και το άκρον – άωτον της λεπτότητας! Αφού βιάσανε την κοπέλα, οι κακοποιοί τη λήστεψαν κι από πάνω: της πήραν τα κομψά της παπούτσια, με τα οποία ήθελε να εντυπωσιάσει τους δικαστές, και τη μπλούζα της και τα έδωσαν στους φρουρούς, οι οποίοι σταμάτησαν, κατέβηκαν, αγόρασαν βότκα και τους την έδωσαν. Έτσι οι κακοποιοί

ήπιαν κιόλας με έξοδα της κοπέλας.

Όταν έφτασε στη φυλακή της Ταγκάνκα, η κοπέλα, κλαίγοντας με λυγμούς, ανέφερε τα παράπονά της. Ο αξιωματικός την άκουσε, χασμουρήθηκε και είπε:

–Το κράτος δεν μπορεί να παρέχει στον καθένα χωριστό μέσο μεταφοράς. Δεν έχουμε τέτοια δυνατότητα.

Ναι, οι κλούβες είναι το «αδύνατο σημείο» του Αρχιπελάγους. Ενώ στα Στολύπιν δεν έχεις τη δυνατότητα να χωρίσεις τους πολιτικούς κρατούμενους από τους ποινικούς, στις κλούβες δεν έχεις τη δυνατότητα να χωρίσεις τους άντρες από τις γυναίκες. Πώς λοιπόν, ανάμεσα σε δυο φυλακές, να μη «χαρούν τη ζωή» οι κακοποιοί;

Αν δεν υπήρχαν οι κακοποιοί, θα ευγνωμονούσαμε τις κλούβες γι' αυτές τις σύντομες συναντήσεις με τις γυναίκες. Γιατί που αλλού, στη ζωή της φυλακής, μπορείς να τις δεις, να τις ακούσης, να τις αγγίξεις;

Μια μέρα, το 1950, μας πήγαν από το Μπουτύρκι στον σταθμό πολύ άνετα: δεκατέσσερις όλοι κι όλοι μέσα στην κλούβα, η οποία είχε και πάγκους. Είχαμε καθίσει όλοι, όταν ξάφνου έσπρωξαν μέσα και μια γυναίκα, η οποία κάθισε πίσω – πίσω, κοντά στην πόρτα, φοβισμένη στην αρχή, έτσι που βρέθηκε μόνη κι απροστάτευτη ανάμεσα σε δεκατέσσερις άντρες, σ' αυτό το σκοτεινό κουτί. Με τα πρώτα λόγια όμως έγινε φανερό πως όλοι εκεί μέσα ήμαστε της ίδιας κατηγορίας: κρατούμενοι με βάση το άρθρο 58.

Εκείνη είπε το όνομά της. Ήταν γυναίκα του συνταγματάρχη Ρέπιν, και είχε συλληφθεί αμέσως μετά τον άντρα της. Και ξάφνου ένας σιωπηλός στρατιωτικός, τόσο νέος και αδύνατος, που θα έλεγες πως ήταν υπολοχαγός, τη ρώτησε: «Πέστε μου, μήπως συναντήσατε στη φυλακή την Αντωνίνα Ι.» – «Πώς; Μήπως είστε ο άντρας της, ο Ολέγκ;» – «Ναι» – «Ο αντισυνταγματάρχη Ι.; Της Ακαδημίας Φρούνζε;» – «Ναι».

Τι «ναι» ήταν εκείνο! Έβγαινε από τον σφιγμένο του λαιμό και ο φόβος του που ΘΑ ΜΑΘΑΙΝΕ, ήταν μεγαλύτερος από τη χαρά του. Κάθισε δίπλα της. Ανάμεσα στα μικρά κιγκλιδώματα από τις δυο πίσω πόρτες το φως της καλοκαιριάτικης μέρας φιλτραριζόταν σε μικρές, θολές και σκουρωπές κηλίδες, που έτρεχαν και κυματίζανε πάνω στα πρόσωπα της γυναίκας και του αντισυνταγματάρχη. «Έμεινα μαζί της, στο ίδιο κελί, τους τέσσερις μήνες της ανάκρισης». – «Και που είναι τώρα;» – «Όλο αυτό τον καιρό, ζούσε μόνο για σας. Δεν φοβόταν για τον εαυτό της, παρά μόνο για σας. Πρώτα φοβόταν μήπως σας συλλάβουν. Έπειτα η μόνη της σκέψη ήταν τι έπρεπε να κάνει για να σας δικάσουν λιγότερο». – «Μα τι απέγινε;» – «Θεωρούσε τον εαυτό της υπεύθυνο για τη σύλληψή σας. Πόσο υπέφερε!» – «Μα που είναι τώρα;» – «Ακούστε, μην τρομάζετε». Η Ρέπινα ακούμπησε τα χέρια της στο στήθος του, σαν να ήταν δικός της άνθρωπος. – «Δεν την άντεξε αυτή την αγωνία. Ήρθαν και την πήραν. Το μυαλό της ήταν λίγο... θολό... Καταλαβαίνετε;..»

Και η θύελλα, αυτή η μικρή θύελλα που μας αναστάτωσε, έμεινε περιορισμένη μέσα στα χαλύβδινα τοιχώματα της κλούβας, η οποία συνέχισε ήρεμα τον δρόμο της στη λεωφόρο με τις έξι λωρίδες κυκλοφορίας, φροντίζοντας να σταματά μπροστά στα κόκκινα φανάρια και να παίρνει κανονικά τις στροφές.

Μ' αυτόν τον Ολέγκ Ι. είχα γνωριστεί μόλις πριν από λίγο στο Μπουτύρκι και να πως. Μας είχαν συγκεντρώσει στο «κουτί» του σταθμού και έφεραν τα πράγματά μας από την αποθήκη. Μας φώναξαν στην πόρτα ταυτόχρονα αυτόν και μένα. Πίσω από την ανοιχτή πόρτα, στον διάδρομο, είδαμε μίαν επόπτρια με γκρίζα μπλούζα που σκόρπιζε το περιεχόμενο μιας βαλίτσας. Ξάφνου έπεσε χάμω μια χρυσή επωμίδα αντισυνταγματάρχη, που άγνωστο πώς είχε διασωθεί ως τότε. Η επόπτρια, χωρίς να την προσέξει, πάτησε πάνω στα μεγάλα της αστέρια.

Και την ποδοπατούσε αδιάκοπα με τις μπότες της σαν να γύριζε σκηνή κινηματογραφικής ταινίας.

Εγώ του έδειξα τη σκηνή: «Προσέξτε, σύντροφε αντισυνταγματάρχη!»

Το πρόσωπο του Ι. σκοτεινίασε. Μέσα του έμενε ακόμα ριζωμένη η ιδέα της άμεμπτης υπηρεσίας.

Και να τώρα η ιστορία της γυναίκας του.

Και όλα αυτά τον βρήκαν σε διάστημα μιας ώρας.

ΤΑ ΛΙΜΑΝΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΥΣ

Ξετυλίξτε πάνω σ' ένα μεγάλο τραπέζι έναν μεγάλο χάρτη της πατρίδας μας. Βάλτε χοντρές μαύρες τελείες σε όλες τις πρωτεύουσες των επαρχιών, σε όλους τους σιδηροδρομικούς κόμβους και σε όλα τα συγκοινωνιακά κέντρα, εκεί που καταλήγουν οι ράγιες και αρχίζουν οι ποτάμιες αρτηρίες ή κάνει καμπή το ποτάμι και αρχίζει το μονοπάτι για πεζούς. Μα τι είναι αυτό; Ολόκληρος ο χάρτης είναι γεμάτος από μολυσματικές μύγες. Τώρα έχετε μπροστά στα μάτια σας τον μεγαλειώδη χάρτη των λιμανιών του Αρχιπελάγους.

Δεν πρόκειται, βέβαια, για τα μαγευτικά λιμάνια, που μ' αυτά μας γοήτευε ο Αλεξάντρ Γκριν, όπου στις ταβέρνες πίνουν ρούμι και περιποιούνται τις ομορφονιές. Ούτε θα βρείτε εδώ χλιαρή γαλάζια θάλασσα (νερό για μπάνιο αντιστοιχεί εδώ από ένα λίτρο για τον καθένα, και για να πλένονται πιο άνετα οι κρατούμενοι, ρίχνουν τέσσερα λίτρα νερό σε μια λεκάνη, όπου πλένονται τέσσερις μαζί). Μα όλα τα υπόλοιπα ρομαντικά στοιχεία του λιμανιού – λάσπη, ενοχλητικά έντομα, βλαστήμιες και καυγάδες – τα βρίσκεις εδώ με το παραπάνω.

Είναι σπάνιο να βρεις κρατούμενο που να μην πέρασε από τρεις ως πέντε μεταγωγικές φυλακές, πολλοί μάλιστα από αυτούς έχουν περάσει από καμιά δεκαριά, ενώ οι γιοι του ΓΚΟΥΛΑΓΚ γνώρισαν ακόμα και πενήντα. Μόνο που όλα αυτά τα κέντρα μπερδεύονται μέσα στη μνήμη, γιατί έχουν πολλά κοινά σημεία: την άξεστη φρουρά, το ανάκατο προσκλητήριο των κρατούμενων με βάση τους φακέλους, τη μακρά αναμονή μέσα στην κάψα του καλοκαιριού ή στη φθινοπωρινή παγωνιά, την επίσης μακρά αναμονή για την έρευνα και το γδύσιμο, το κούρεμα με βρώμικες μηχανές, τα κρύα γλιστερά μπάνια, τα βρωμερά αποχωρητήρια, τους αποπνικτικούς διαδρόμους, τα μικρά, σχεδόν πάντα σκοτεινά και υγρά κελιά, τη ζέστα της ανθρώπινης σάρκας και από τις δυο μεριές δίπλα σου στο δάπεδο ή στα ξυλοκρέβατα, τα σκληρά σανιδένια προσκέφαλα, το υγρό, σχεδόν σαν λάσπη ψωμί, το συσσίτιο, που λες και ήτανε πολτός για ζώα.

Και όποιος έχει γερή μνήμη και διατηρεί καλά χωρισμένες τις αναμνήσεις του, δεν χρειάζεται να ταξιδέψει στη χώρα, γιατί όλη η γεωγραφία της είναι εντυπωμένη στο μυαλό του με βάση τις μεταγωγικές φυλακές. Το Νοβοσιμπίρσκ; Το ξέρω, έζησα εκεί: γερά παραπήγματα, φτιαγμένα από χοντρούς κορμούς. Το Ικούτσκ; Εκεί πολλές φορές τα παράθυρα είναι φραγμένα με τούβλα, και βλέπουμε ακόμα πως ακριβώς ήταν στον καιρό του τσάρου, τις διάφορες στρώσεις του σοβά και τις τρύπες του εξαερισμού που έχουν διατηρηθεί. Η Βολογκντά; Ναι, είναι ένα γέρικο κτίριο με πύργους, με τα αποχωρητήρια το ένα πάνω από το άλλο, με σάπια ξύλινα ταβάνια, από όπου τρέχουν κάτω τα νερά. Το Ουζμάν; Τα ίδια κι εκεί: βρωμερή, γεμάτη ψείρες φυλακή, παμπάλαιο κτίριο με καμάρες. Και τη γεμίζουν τόσο φίσκα, ώστε όταν βγάζουν από εκεί κρατούμενους για μίαν αποστολή, δεν πιστεύεις στα μάτια σου: που

χώρεσαν όλοι αυτοί; Η φάλαγγά τους γεμίζει τη μισή πόλη.

Έναν τέτοιο ειδικό μην τον προσβάλετε λέγοντάς του πως ξέρετε, τάχα, μια πόλη χωρίς μεταγωγική φυλακή. Γιατί θα σας αποδείξει πως τέτοιες πόλεις δεν υπάρχουν, και αυτό θα είναι η καθαρή αλήθεια. Το Σαλσκ; Μα εκεί κλείνουν τους μεταγόμενους κρατούμενους στα κελιά προφυλακίσεως, μαζί με εκείνους που περνούν από ανάκριση. Το ίδιο γίνεται σε όλα τα επαρχιακά κέντρα. Ποιος λέει λοιπόν ότι δεν υπάρχουν παντού μεταγωγικές φυλακές; Στο Σολ-Ιλέτσκ; Υπάρχει κι εκεί μια. Στο Ρυμπίνσκ; Εκεί υπάρχει η φυλακή Νο 2, πρώην μοναστήρι. Ω, είναι από τις πιο ήσυχες! Αυλές λιθόστρωτες, παλιές μουσκλιασμένες πλάκες, και καθαρές ξύλινες μπανιέρες στα λουτρά. Στο Τσιτ; Εκεί βρίσκεται η φυλακή Νο 1. Στο Ναού-σκι; Εκεί δεν υπάρχει φυλακή, αλλά ένα μεταγωγικό στρατόπεδο, το ίδιο κάνει. Στο Τορζόκ; Ναι, στον λόφο υπάρχει επίσης μια φυλακή, που στεγάζεται κι αυτή σε μοναστήρι.

Κατάλαβέ το, καλέ μου άνθρωπε, πόλη χωρίς μεταγωγική φυλακή δεν μπορεί να υπάρχει! Δικαστήρια, βλέπεις, λειτουργούν παντού. Και πώς θα μεταφέρεις έπειτα τους κρατούμενους στο στρατόπεδο, με τον αέρα;

Βέβαια οι μεταγωγικές φυλακές διαφέρουν πολύ μεταξύ τους. Και για το ποια είναι καλύτερη και ποια είναι χειρότερη είναι περιττό να αντιδικούμε. Όταν μαζεύονται τρεις – τέσσερις κρατούμενοι, ο καθένας «επαινεί», φυσικά, τη «δική του» φυλακή.

–Βέβαια η φυλακή του Ιβάνοβο δεν είναι τόσο γνωστή, ρώτα όμως αυτούς που έμειναν εκεί τον χειμώνα του 1937 – 38. Η φυλακή ΔΕΝ ΘΕΡΜΑΙΝΟΤΑΝ και οι κρατούμενοι όχι μόνο δεν ξεπαγιάζανε, αλλά και πλαγιάζανε μόνο με τα εσώρουχα στην πάνω σειρά τα ξυλοκρέβατα. Είχαν βγάλει κι όλα τα τζάμια από τα παράθυρα για να μην πάθουν ασφυξία. Στον θάλαμο 21 αντί για τον καθορισμένο αριθμό των είκοσι ατόμων, στεγάζονταν ΤΡΙΑΚΟΣΙΟΙ ΕΙΚΟΣΙ ΤΡΕΙΣ! Κάτω από τα ξυλοκρέβατα υπήρχε νερό, πάνω στο νερό είχαν τοποθετηθεί σανίδες και σ' αυτές πλαγιάζανε οι κρατούμενοι. Και από τα σπασμένα παράθυρα έμπαινε μέσα η παγωνιά. Συνήθως εκεί, κάτω από τα ξυλοκρέβατα, επικρατούσε πολική νύχτα: φως δεν υπήρχε καθόλου, γιατί το έφραζαν όσοι ήταν ξαπλωμένοι στις κουκέτες και όσοι στέκονταν όρθιοι ανάμεσα σ' αυτές. Οι κρατούμενοι ήταν αδύνατο να ανοίξουν δρόμο για να πάνε να ανακουφιστούν στη βούτα, και αναγκάζονταν να κινούνται κρεμασμένοι από τις άκρες των ξυλοκρέβατων. Τροφή δεν μοίραζαν στον καθένα χωριστά, αλλά για δέκα μαζί. Αν κανένας από τη δεκάδα τύχαινε να πεθάνει, τον έχωναν κάτω από το ξυλοκρέβατο και τον κρατούσαν εκεί, ώσπου να βρωμίσει. Έτσι εξακολουθούσαν να παίρνουν το συσσίτιό του για μερικές μέρες. Αυτό θα μπορούσαν να το αντέξουν κι άλλο ακόμα, μα οι φρουροί, λες και τους είχες βάλει νέφτι, κυνηγούσαν συνέχεια τους κρατούμενους και τους μετέφεραν από θάλαμο σε θάλαμο. Ξάφνου άκουγες μια φωνή: «Σηκωθείτε! Περάστε στον άλλο θάλαμο!» Και πάλι ο χώρος δεν έφτανε. Μα επειδή η φυλακή ήταν φίσκα γεμάτη, είχαν τρεις μήνες να τους πάνε στο μπάνιο, και οι κρατούμενοι γέμισαν ψείρες κι από τις ψείρες τους άνοιξαν πληγές στα πόδια και αρρώστησαν από τύφο. Και εξ αιτίας του

τύφου τους έβαλαν στην καραντίνα, και επί τέσσερις μήνες δεν έφυγαν καθόλου αποστολές.

–Κι αυτό, παιδιά, δεν γινόταν μόνο στο Ιβάνοβο, αλλά γινόταν παντού εκείνο τον χρόνο. Τον χειμώνα του 1937 – 38 δεν στενάζανε μόνο οι κρατούμενοι, αλλά ακόμα και οι πέτρες της φυλακής. Στη μεταγωγική φυλακή του Ιρκούτσκ, που δεν φημιζόταν για τίποτα ιδιαίτερο, το 1938 οι γιατροί δεν τολμούσαν ούτε ένα βλέμμα να ρίξουν μέσα στα κελιά, αλλά περνούσαν μόνο από τον διάδρομο, ενώ ο δεσμοφύλακας φώναζε από την πόρτα: «**Όποιοι έχουν χάσει τις αισθήσεις τους να βγουν έξω!**»

–Το 1937, παιδιά, όλα αυτά γίνονταν σε όλη τη Σιβηρία ως τον ποταμό Κολύμα και ως την Οχοτσική θάλασσα και το Βλαδιβοστόκ. Τα ατμόπλοια μπορούσαν να μεταφέρουν στον Κολύμα το πολύ τριάντα χιλιάδες κρατουμένους τον μήνα, ενώ από τη Μόσχα έστελναν, έστελναν αδιάκοπα, χωρίς να λογαριάζουν. Έτσι είχαν σωριαστή κάπου εκατό χιλιάδες, καταλαβαίνετε;

–Ποιοι τους μέτρησαν;

–Εκείνοι που ήταν η δουλειά τους να τους μετράνε.

–Πάντως στη μεταγωγική φυλακή του Βλαδιβοστόκ, τον Φεβρουάριο του 1937 δεν βρίσκονταν παραπάνω από σαράντα χιλιάδες.

–Ναι, και τους κράτησαν εκεί κάμποσους μήνες. Οι κοριοί στα ξυλοκρέβατα ήταν μεγάλοι σαν ακρίδες. Κι αν πεις για νερό, από μισή κούπα τη μέρα· δεν υπήρχε, βλέπεις, νερό. Ποιος να το κουβαλήσει; Υπήρχε ολόκληρη ζώνη (ιδιαίτερο τμήμα στρατοπέδου, φραγμένο με συρματοπλέγμα) από Κορεάτες, πέθαναν από δυσεντερία, όλοι! Από τη δική μας ζώνη κάθε πρωί έβγαζαν έξω καμιά εκατοστή. Για να φτιάξουν ένα νεκροτομείο, έζευαν κρατούμενους σε κάρα και τους έβαζαν να κουβαλάνε πέτρες. Σήμερα σέρνεις εσύ το κάρο, και αύριο θα είσαι ο ίδιος φορτωμένος σ' αυτό. Το φθινόπωρο, εκτός από τη δυσεντερία, έπεσε και επιδημία εξανθηματικού τύφου. Και να τι γινόταν τότε σε μας: τους νεκρούς δεν τους παραδίναμε, όσο δεν βρωμούσαν, για να παίρνουμε τη μερίδα τους. Φάρμακα δεν υπήρχαν. Πηγαίναμε κοντά στη ζώνη και φωνάζαμε: Δώστε μας φάρμακα! Και από τις σκοπιές μας απαντούσαν με πυροβολισμούς. Αργότερα μάζεψαν τους αρρώστους από τύφο σε χωριστό παράπηγμα. Δεν προλάβαιναν να τους πάνε όλους, από όσους όμως μεταφέρονταν εκεί, λίγοι έβγαιναν ζωντανοί. Εκεί τα ξυλοκρέβατα ήταν διώροφα, κι εκείνοι που βρίσκονταν στην επάνω σειρά δεν μπορούσαν, από τον πυρετό, να κατέβουν κάτω για να πάνε στο αποχωρητήριο. Έτσι τα ούρα κι οι βρωμιές έπεφταν στους από κάτω. Εκεί κείτονταν καμιά πεντακοσαριά άρρωστοι. Οι νοσοκόμοι ήταν κακοποιοί κι έβγαζαν από τους πεθαμένους τα χρυσά δόντια, ενώ για τους ζωντανούς δεν έδιναν δεκάρα.

–Δεν μας παρατάς πια με το 1937 σου! Όλο το 1937 μας κοπανάς. Και για το 1949 στον κόλπο του Βάνινο, στην 5η ζώνη, δεν λες τίποτα; Ήμαστε

τριάντα πέντε χιλιάδες! Και για κάμποσους μήνες δεν έβρισκαν μέσο να μας στείλουν στον Κολύμα. Κάθε νύχτα, άγνωστο γιατί, μας μεταφέρανε από παράπηγμα σε παράπηγμα, από ζώνη σε ζώνη. Όπως οι φασίστες, μας έσπρωχναν με σφυρίγματα και φωνές: «Όλοι έξω, εκτός από τον τελευταίο!»³⁷⁵ Και πάντα τροχάδην! Μόνο τροχάδην! Για ψωμί μας έστελναν εκατό μαζί, τροχάδην! Για συσσίτιο, τροχάδην! Από πιατικά, δεν υπήρχε τίποτα. Το νεροζούμι σου βάλ' το όπου θέλεις, στην άκρη από το σακάκι σου, στις χούφτες σου! Νερό έφερναν με βυτία, μα που να το βάλουμε; Δεν είχαμε δοχεία. Το αφήναν λοιπόν να τρέχει από τον σωλήνα, κι όποιος πρόφταινε, ρουφούσε με το στόμα του. Οι κρατούμενοι τσακώνονταν γύρω από τα βυτία, και από τη σκοπιά οι φρουροί τους πυροβολούσαν. Ακριβώς όπως οι φασίστες. Κάποτε ήρθε ο υποστράτηγος Ντερεβιάνκο, διοικητής της ΟΥΣΒΙΤΛ³⁷⁶. Ένας πιλότος της πολεμικής αεροπορίας βγαίνει από τις γραμμές μας, πηγαίνει κοντά του, σχίζει το αμπέχωνό του και του λέει: «Έχω επτά πολεμικά παράσημα! Ποιος σας έδωσε το δικαίωμα να πυροβολήτε στη ζώνη μας;» Ο Ντερεβιάνκο αποκρίνεται: «Πυροβολήσαμε και θα πυροβολούμε, ώσπου να μάθετε να φέρεστε»³⁷⁷.

-Όχι, παιδιά, αυτές δεν είναι πραγματικές μεταγωγικές φυλακές. Μεταγωγική φυλακή είναι του Κύρωφ, αυτή μάλιστα! Ας πάρουμε μια πολύ συνηθισμένη χρονιά, ας πάρουμε το 1947. Στη φυλακή του Κύρωφ χρειάζονταν δυο φρουροί για να χώνουν τους κρατούμενους, κλωτσώντας τους με τις μπότες τους, στα κελιά. Αυτός ήταν ο μόνος τρόπος για να κλείσει η πόρτα. Στα τριώροφα ξυλοκρέβατα τον Σεπτέμβριο (κι αυτό γινόταν στη Βιάτκα, κι όχι στη Μαύρη Θάλασσα) όλοι κάθονταν γυμνοί από τη λαύρα – και λέω κάθονταν, γιατί δεν υπήρχε χώρος για να ξαπλώσουν. Μια σειρά καθόταν στο κεφάλι των κρεβατιών και άλλη μια στα πόδια. Και στο πέραςμα, στο δάπεδο, κάθονταν δυο σειρές κρατούμενοι, ενώ ανάμεσά τους στέκονταν άλλοι όρθιοι, και κάθε τόσο άλλαζαν θέσεις. Τα σακούλια τους τα κρατούσαν στα χέρια ή στα γόνατα, γιατί δεν είχαν που να τα βάλουν. Μόνο οι κακοποιοί είχαν τις νόμιμες θέσεις τους – στον δεύτερο όροφο από τα ξυλοκρέβατα, κοντά στο παράθυρο, όπου ξάπλωναν άνετα. Οι κοριοί ήταν τόσοι, ώστε τσιμπούσαν και τη μέρα, πηδώντας πάνω μας από το ταβάνι. Κι αυτό βαστούσε βδομάδες και μήνες.

Θέλω να μπω στη μέση κι εγώ, να αφηγηθώ τι γινόταν στην Κράσναγια Πρέσνια³⁷⁸ τον Αύγουστο του 1945, τη χρονιά της νίκης, μα ντρέπομαι. Εμείς τουλάχιστο μπορούσαμε να απλώσουμε λίγο τα πόδια μας τη νύχτα και οι κοριοί μας ήταν κάπως μετριοπαθείς. Βέβαια όλη τη νύχτα, με το δυνατό ηλεκτρικό φως, γυμνοί και καταϊδρωμένοι από τη ζέστη, βασανιζόμαστε από τις μύγες, μα αυτό δεν λογαριάζει, ντρέπομαι να καυχηθώ. Σε κάθε μας κίνηση λουζόμαστε στον ιδρώτα, που μετά το φαγητό έτρεχε από πάνω μας ποτάμι. Στον θάλαμο, λίγο μεγαλύτερο από ένα μέτριο δωμάτιο σπιτιού, στριμωχνόμαστε εκατό, κι ήμαστε τόσο ζουληγμένοι, που ούτε να πατήσουμε με το πόδι μας το δάπεδο δεν μπορούσαμε. Και οι δυο μικροί φεγγίτες ήταν φραγμένοι με φίμωτρα από φύλλα λαμαρίνας, έβλεπαν στον νοτιά, κι όχι μόνο δεν αφήναν να μπαίνει μέσα αέρας, αλλά πυρακτώνονταν από τον ήλιο κι ακτινοβολούσαν

αφόρητη ζέστη μέσα στο κελί.

Επειδή οι μεταγωγικές φυλακές είναι όλες ασυνάρτητες, και η συζήτηση γι' αυτές είναι ασυνάρτητη, τον ίδιο χαρακτήρα θα έχει και τούτο το κεφάλαιο. Δεν ξέρεις με τι να καταπιαστείς πρώτα, τι να πρωτοδιηγηθείς. Κι όσο περισσότεροι κρατούμενοι συσσωρεύονται στη μεταγωγική φυλακή, τόσο πιο ασυνάρτητη γίνεται η κατάσταση. Για τους ανθρώπους αυτό καταντάει ανυπόφορο, για το ΓΚΟΥΛΑΓΚ είναι ασύμφορο, κι όμως κρατάνε εκεί ανθρώπους με τους μήνες. Η μεταγωγική φυλακή καταλήγει να γίνει σωστή φάμπρικα: τις μερίδες του ψωμιού τις κουβαλάνε με καρότσια από αυτά που είναι φτιαγμένα για να μεταφέρουν τούβλα, ενώ την αχνιστή σούπα τη φέρνουν μέσα σε μεγάλους ξύλινους κάδους που χωράνε έξι κουβάδες και τους κουβαλάνε περνώντας μακριά κοντάρια από τα χερούλια τους.

Η μεταγωγική φυλακή του Κοτλάς ήταν μια από τις πιο εντατικές και απροκάλυπτες. Εντατική, γιατί άνοιγε τον δρόμο για όλη τη βορειοανατολική ευρωπαϊκή Ρωσία, και απροκάλυπτη, γιατί βρισκόταν βαθιά στο Αρχιπέλαγος και δεν χρειαζόταν να την κρύβουν από κανένα μάτι. Ήταν μια έκταση γης χωρισμένη με φράχτες σε κλουβιά, όλα κλειδαμπαρωμένα. Και μ' όλο που από το 1930 συσώρευαν ήδη εκεί μεγάλο αριθμό μουζίκων, όταν τους εκτόπιζαν (και φανταζόμαστε πως στέγη από πάνω τους δεν θα υπήρχε, μα τώρα δεν υπάρχει κανείς για να το διηγηθεί αυτό) το 1938 δεν κατάφερναν ακόμα να στεγάζουν όλο αυτό τον κόσμο μέσα στα εύθραυστα ισόγεια παραπήγματα, τα φτιαγμένα με σανίδες και σκεπασμένα με... карабόπανο. Έτσι κάτω από το φθινοπωρινό υγρό χιόνι και την παγωνιά, οι άνθρωποι ζούσαν εκεί ξαπλωμένοι στο χώμα, κάτω από τον ουρανό. Είναι αλήθεια πως δεν τους άφηναν να μουδιάσουν από την ακινησία, γιατί συνεχώς τους καταμετρούσαν, τους αναστάτωναν με ελέγχους (μπορούσαν να βρίσκονται εκεί 20.000 κρατούμενοι ταυτόχρονα) ή με αιφνίδιες νυχτερινές έρευνες. Αργότερα, μέσα σ' αυτά τα κλουβιά έστησαν σκηνές ή έφτιαξαν παραπήγματα από κορμούς δέντρων, που είχαν ύψος δυο ορόφων (για να ελαττώνουν συνετά το κόστος της οικοδόμησης) χωρίς να χωρίζονται από μέσα σε ορόφους. Στα τοιχώματα αυτών των παραπηγμάτων τοποθετούσαν έξι σειρές ξυλοκρέβατα με κάθετες σκάλες, στις οποίες οι εξαντλημένοι κρατούμενοι έπρεπε να σκαρφαλώνουν σαν ναύτες (κατασκευή που ταίριαζε περισσότερο σε καράβι, παρά σε λιμάνι). Τον χειμώνα του 1944 – 45, όλοι είχαν πια στεγαστεί. Τότε βρίσκονταν εκεί μόνο 7.000 κρατούμενοι, από τους οποίους πέθαιναν περίπου πενήντα τη μέρα, και τα φορεία που τους κουβαλούσαν στο νεκροτομείο δεν ξεκουράζονταν καθόλου. (Θα πείτε πως ένα ποσοστό θνησιμότητας κατώτερο από ένα τα εκατό τη μέρα είναι ανεκτό και πως μ' αυτό τον ρυθμό ο άνθρωπος μπορεί να ζήσει πέντε μήνες. Σωστά, αλλά το βασικό δρεπάνι, δηλαδή η εργασία στο στρατόπεδο, δεν είχε αρχίσει ακόμα. Κι αυτή η απώλεια δύο τρίτων του ενός εκατοστού τη μέρα είναι καθαρή φύρα, και τόσο μεγάλη φύρα δεν επιτρέπεται στις αποθήκες λαχανικών).

Όσο βαθύτερα εισχωρεί κανείς στο Αρχιπέλαγος, τόσο περισσότερο βλέπει τα λιμάνια από μπετόν να μεταβάλλονται σε πασσαλόκτιστες

αποβάθρες.

Από το Καραμπάς, μεταγωγικό στρατόπεδο κοντά στην Καραγκαντά (στο Καζαχστάν) που το όνομά του έγινε παροιμιώδες, μέσα σε λίγα χρόνια πέρασαν μισό εκατομμύριο κρατούμενοι. (Ο Γιούρι Κάρμπε, που βρισκόταν εκεί στα 1942, είχε αριθμό 433.000). Το στρατόπεδο αυτό αποτελούνταν από χαμηλά πλινθόκτιστα παραπήγματα με χωματένιο δάπεδο. Καθημερινή ψυχαγωγία των κρατουμένων ήταν ότι τους έβγαζαν όλους έξω με τα πράγματά τους και οι ζωγράφοι άσπριζαν το πάτωμα ή ζωγράφιζαν πάνω σ' αυτό χαλιά, ενώ το βράδυ, που οι κρατούμενοι έπεφταν να κοιμηθούν, έσβηναν με τις ράχες τους το ασβέστωμα και τα χαλιά.³⁷⁹

Το κέντρο μεταγωγών του Κνιάζ–Πογκόστ (63 βόρειο πλάτος) αποτελούνταν από καλυβόσπιτα, φτιαγμένα πάνω σ' ένα έλος. Ένας σκελετός από πασσάλους στήριζε ένα περίβλημα από ξεσχισμένο караβόπανο, που δεν έφτανε ως το έδαφος. Μέσα υπήρχαν δυο κρεβάτια φτιαγμένα από παλούκια (χωρίς να έχουν καθαριστεί από τους ρόζους τους). Ο διάδρομος ανάμεσά τους σκεπαζόταν επίσης από παλούκια, που άφηναν να περνά η υγρή λάσπη, πάνω στην οποία τη μέρα πλατσούριζαν οι κρατούμενοι και που τη νύχτα πάγωνε από το κρύο. Για να κυκλοφορούν ανάμεσα στα διάφορα σημεία της ζώνης, οι κρατούμενοι έπρεπε να βαδίζουν πάνω σε κλυδωνιζόμενα ξύλα και, αδέξιοι καθώς ήταν από την αδυναμία, κάθε τόσο έπεφταν μέσα στο νερό και στη λάσπη. Το 1938 στο Κνιάζ–Πογκόστ η τροφή ήταν πάντα η ίδια: χυλός από πλιγούρι και κόκαλα ψαριού. Αυτό ήταν βολικό, γιατί караβάνες, κούπες και κουτάλια δεν υπήρχαν στο κέντρο και, φυσικά, ούτε οι κρατούμενοι δεν είχαν. Τους πήγαιναν λοιπόν δέκα – δέκα στο καζάνι και τους έβαζαν με κουτάλες τον χυλό στα κασκέτα τους, στους σκούφους τους και στις άκρες από τα σακάκια τους.

Στο κέντρο μεταγωγών του Βογκβόζντινο (μερικά χιλιόμετρα από το Ουστ–Βιμ) όπου έμεναν ταυτόχρονα 5.000 κρατούμενοι (ποιος το είχε ακουστά αυτό το κέντρο πριν διαβάσει τούτες τις αράδες; και πόσα τέτοια κέντρα μεταγωγών μένουν άγνωστα; υπολογίστε αυτά που ξέρετε και πολλαπλασιάστε τα επί πέντε χιλιάδες!) Στο Βογκβόζντινο λοιπόν έδιναν νερουλό χυλό, κι επειδή ούτε εκεί δεν υπήρχαν γαβάθες, έλυναν το πρόβλημα (ποιος μας φτάνει στην κατασοσύνη!) μοιράζοντας το συσσίτιο μέσα στις ΛΕΚΑΝΕΣ ΤΟΥ ΠΛΥΣΙΜΑΤΟΣ. Μια λεκάνη για δέκα ανθρώπους, κι άσε τους να παραβγαίνουν ρουφώντας το.³⁸⁰

Είναι αλήθεια πως κανείς δεν έμενε στο Βογκβόζντινο πάνω από ένα χρόνο. (Και πάνω στον χρόνο, όποιος έμενε, ήταν τόσο εξαντλημένος, ώστε δεν τον δεχόταν πια κανένα στρατόπεδο). Η φαντασία των λογοτεχνών είναι φτωχή μπροστά στην καθημερινή πραγματικότητα που ζουν οι ιθαγενείς του Αρχιπελάγους. Όταν θέλουν να γράψουν για ό,τι πιο φοβερό και αξιοκατάκριτο υπάρχει στη φυλακή, οι λογοτέχνες βρίσκουν πάντα να την κατηγορήσουν για τις βούτες. Η βούτα έγινε από τη λογοτεχνία το σύμβολο της φυλακής, το σύμβολο του εξευτελισμού, της βρωμιάς. Τι επιπολαιότητα! Πιστεύετε στ' αλήθεια πως η βούτα είναι κάτι

κακό για τον κρατούμενο; Μα είναι η πιο σπλαχνική επινόηση των δεσμοφυλάκων. Όλη η φρίκη ξεκινάει από τη στιγμή που ΔΕΝ υπάρχει βούτα μέσα στο κελί.

Το 1937 σε πολλές φυλακές της Σιβηρίας ΔΕΝ ΥΠΗΡΧΑΝ ΒΟΥΤΕΣ, γιατί υπήρχε έλλειψη. Δεν είχαν φτιάξει αρκετές, γιατί η σιβηρική βιομηχανία δεν προλάβαινε να παρακολουθήσει τον ρυθμό αναπτύξεως των φυλακών. Οι κρατικές αποθήκες δεν είχαν βούτες για να εφοδιάσουν τα νεοχτισμένα κελιά. Στα παλιά κελιά υπήρχαν βέβαια βούτες, μα ήταν παλιές και μικρές, και αναγκάστηκαν να τις βγάλουν έξω, γιατί με την απότομη αύξηση του αριθμού των κρατουμένων δεν άξιζαν πια τίποτα. Λόγου χάρη, ενώ η φυλακή του Μινούσινσκ είχε από παλιά χτιστή για 500 άτομα (ο Βλαντίμιρ Ίλιτς Λένιν δεν έμεινε σ' αυτήν, αλλά πήγε στον τόπο της εξορίας του σαν ελεύθερος άνθρωπος) τώρα στέγαζε 10.000 κρατούμενους, πράγμα που σήμαινε πως κάθε βούτα έπρεπε να γίνει είκοσι φορές μεγαλύτερη! Και κάτι τέτοιο ήταν αδύνατο...

Οι Ρώσοι συγγραφείς μας γράφουν μόνο γενικότητες. Εμείς έχουμε περάσει πολλά, μα σχεδόν τίποτε από αυτά δεν περιγράφεται από αυτούς, ενώ για τους δυτικούς συγγραφείς, με τη μανία τους να εξετάζουν με το μικροσκόπιο τα κύτταρα της καθημερινής ζωής, κινώντας τον δοκιμαστικό σωλήνα κάτω από ισχυρό φως, αυτά που περάσαμε θα ήταν ολόκληρη εποποιία και θα αποτελούσαν άλλους δέκα τόμους του έργου «Αναζητώντας τον Χαμένο Χρόνο». Ας περιγράψουν λοιπόν τη φουρτούνα της ψυχής του ανθρώπου που ζει σ' ένα κελί υπολογισμένο για είκοσι φορές λιγότερα άτομα, χωρίς να υπάρχει βούτα και όπου τον πηγαίνουν μόνο μια φορά το εικοσιτετράωρο στο αποχωρητήριο! Βέβαια, υπάρχουν πολλές πτυχές, που μένουν άγνωστες στους δυτικούς συγγραφείς. Γιατί αυτοί δεν βρίσκονται στην ανάγκη να ουρήσουν μέσα σ' ένα μουσαμαδένιο σκούφο, κι ούτε θα καταλάβουν τη συμβουλή του γείτονα: ουρήστε μέσα στη μπότα σας. Αυτή η συμβουλή είναι καταστάλαγμα μεγάλης πείρας, και δεν συνεπάγεται την καταστροφή της μπότας. Ούτε την υποβιβάζει σε λεκάνη αποχωρητηρίου. Αυτό σημαίνει: Βγάζεις τη μπότα σου, την αναποδογυρίζεις, σηκώνεις προς τα έξω τα φύλλα της που τυλίγουν τις γάμπες και έχεις το δοχείο που σου χρειάζεται! Με πόσες ψυχολογικές πτυχές οι δυτικοί συγγραφείς θα πλούτιζαν τη λογοτεχνία τους (χωρίς να διατρέχουν τον κίνδυνο να αναμασούν στερεότυπα τους ένδοξους τεχνίτες του λόγου) και μόνο αν είχαν μια μικρή ιδέα της ζωής αυτής της φυλακής του Μινούσινσκ, όπου μοιράζουν το συσσίτιο σε μια γαβάθα για τέσσερις και πόσιμο νερό σου δίνουν μόνο μια κούπα τη μέρα (κούπες υπάρχουν). Και ένας από αυτούς τους τέσσερις, σπρωγμένος από μεγάλη ανάγκη, χρησιμοποιεί τη γαβάθα για να ανακουφιστεί, κι έπειτα αρνείται να δώσει τη μερίδα του το νερό για να πλυθεί η γαβάθα πριν πάρουν το συσσίτιο. Και τότε ξεσπάει καυγάς! Τι σύγκρουση ανάμεσα σ' αυτούς τους τέσσερις χαρακτήρες, με πόσες αποχρώσεις! (Μη νομίσετε πως αστειεύομαι. Έτσι αποκαλύπτεται το βάθος του ανθρώπου.

Μόνο που οι Ρώσοι συγγραφείς δεν έχουν καιρό να τα περιγράψουν αυτά, όπως και τα μάτια των Ρώσων δεν έχουν καιρό να τα διαβάσουν. Δεν αστειεύομαι, γιατί οι γιατροί θα σας πουν πως μερικοί μήνες παραμονής

σ' ένα τέτοιο κελί αρκούν για να υποσκάψουν για όλη του τη ζωή την υγεία ενός ανθρώπου, έστω κι αν αυτός δεν τουφεκίστηκε στην περίοδο του Γιεζώφ και αποκαταστάθηκε ύστερα, επί Χρυσωσώφ).

Κι εμείς που φανταζόμαστε πως φτάνοντας στο λιμάνι θα ξεκουραζόμαστε και θα ξεμουδιάζαμε! Τόσα μερόνυχτα στριμωγμένοι και καμπουριασμένοι μέσα στο κουπέ του Στολύπιν, πως λαχταρούσαμε τη μεταγωγική φυλακή! Περιμέναμε πως θα ξεμουδιάσουμε, θα ισιώσουμε το κορμί μας, θα πιούμε όσο τραβάει η ψυχή μας νεράκι, κρύο και ζεστό, και κανένας δεν θα μας αναγκάζει να εξαγοράζουμε τη μερίδα μας από τη φρουρά με τα ίδια μας τα προσωπικά αντικείμενα! Πως θα μας δώσουν ζεστό φαγητό και, επιτέλους, θα μας πάνε στο μπάνιο, θα πλυθούμε με ζεστό νεράκι και θα πάψουμε να ξυνόμαστε. Στην κλούβα τραντάζονταν τα πλευρά μας, βροντούσαμε από τη μιαν άκρη στην άλλη, κι όταν μας φώναζαν: «Πιαστείτε από τα μπράτσα!», «Πιαστείτε από τις φτέρνες!» κάναμε κουράγιο: δεν βαριέσαι, λέγαμε, σε λίγο θα φτάσουμε στη μεταγωγική φυλακή! Και να...

Κι εδώ αν κάποιο από τα όνειρά μας πραγματοποιείτο, οπωσδήποτε κάτι θα έρθει να το χαλάσει.

Τι σε περιμένει στο μπάνιο: Ποτέ δεν το ξέρεις. Ξάφνου αρχίζουν να κουρεύουν με την ψιλή τις γυναίκες (Κράσναγια Πρέσνια, Νοέμβριος 1950) ή εμάς, τους άντρες, γυμνούς, μας παραδίνουν σ' έναν κουρέα για κούρεμα. Στο μπάνιο της Βολογκντά η καλοθρεμμένη θεια-Μότια φωνάζει: «Σταθάτε, άντρες!» και τους καταβρέχει όλους αράδα με τον σωλήνα του ατμού. Η μεταγωγική φυλακή του Ιρκούτσκ διαφωνεί: είναι πιο φυσικό το υπηρετικό προσωπικό στο μπάνιο να είναι άντρες, και στις γυναίκες να ρίχνει απολυμαντικό ανάμεσα στα πόδια ένας άντρας. Στη μεταγωγική φυλακή του Νοβοσιμπίρσκ, τον χειμώνα, το μπάνιο δεν θερμαίνεται και από τις βρύσες τρέχει νερό παγωμένο. Οι κρατούμενοι παίρνουν απόφαση να ζητήσουν τον επικεφαλής· έρχεται ο λοχαγός και βάζει χωρίς δισταγμό το χέρι του στη βρύση. «Κι εγώ σας λέω πως το νερό είναι ζεστό. Καταλάβετε;» Είναι περιττό και να σας πω πως υπάρχουν και μπάνια χωρίς καθόλου νερό· πως απολυμαίνουν τα πράγματά μας με ατμό και τα καίνε· πως μετά το μπάνιο σε υποχρεώνουν να τρέχης ξυπόλητος και γυμνός πάνω στο χιόνι για να πάρεις τα πράγματά σου (αντικατασκοπία του Δευτέρου Λευκορωσικού μετώπου στη Μπρόντνιτσα, 1945).

Από τα πρώτα σου κίολας βήματα στη μεταγωγική φυλακή αντιλαμβάνεσαι πως εκεί δεν θα είσαι στη διάθεση ούτε του επόπτη, ούτε των επωμίδων και των στολών, που καμιά φορά πειθαρχούν σε κάποιο είδος γραφτού νόμου. Είσαι στη διάθεση των κρατουμένων που έχουν γίνει τσιράκια τους. Εκείνου του κατσουφιασμένου λουτράρη, που έρχεται να σε παραλάβει από τη συνοδεία και λέει: «Κοπιάστε να πλυθείτε, κύριοι φασίστες!» Εκείνου του επιστάτη, με την πινακίδα από κοντραπλακέ, που ψάχνει με τα μάτια ανάμεσα στις γραμμές μας και μας πιέζει να πάμε στη δουλειά. Και εκείνου του **διαφωτιστή**, μ' ένα τσουλούφι πάνω στο

Ξυρισμένο κεφάλι, που σε χτυπάει στο πόδι με μια τυλιγμένη εφημερίδα, ενώ λοξοκοιτάζει τα πράγματά σου. Και άλλα ακόμα τσιράκια της φυλακής, που σου είναι άγνωστοι, ερευνούν με την κόγχη του ματιού, σαν με ακτίνες ραϊντγκεν, τις βαλίτσες σου. Πόσο μοιάζουν μεταξύ τους όλοι αυτοί. Μήπως τους έχετε ξαναδεί στο σύντομο ταξίδι σας ως τη μεταγωγική φυλακή; Είναι όλοι βρώμικοι, με γουρουνίσια μούτρα και με σατανικό χαμόγελο.

Μπα! Είναι πάλι οι ίδιοι κακοποιοί! Είναι πάλι οι λωποδύτες που αναφέρει στα τραγούδια του ο Λεονίντ Ουτιόσωφ. Είναι πάλι οι Ζένκα Ζόγκολ, Σεριόγκα Ζβερ και Ντίμκα Κισκενιά, μόνο που τώρα δεν είναι πια πίσω από τα κάγκελα, μα πλύθηκαν, και φόρεσαν το πιστό στο Κράτος προσωπείο τους, και με ύφος περισπούδαστο επιβλέπουν την εφαρμογή της πειθαρχίας, της πειθαρχίας μας. Αν προσθέσεις και λίγη φαντασία κοιτάζοντας αυτά τα μούτρα, ίσως θα δεχτείς πως είναι από την ίδια ρωσική ρίζα μ' εμάς, χωριατόπαιδα κάποτε, που οι πατεράδες τους λέγονταν Κλιμ, Προχόρ, Γιούρι, φτιαγμένοι όπως κι εμείς, με δυο ρουθούνια, δυο κόρες στα μάτια και ροδαλή γλώσσα, για να καταβροχθίζουν το φαί τους και να ψελλίζουν κάτι ρωσικούς φθόγγους, σκαρώνοντας όμως ολότελα καινούργιες λέξεις.

Ο κάθε διευθυντής μεταγωγικής φυλακής έχει αρκετό μυαλό ώστε καταλαβαίνει ότι μπορεί να στέλνει στους συγγενείς του, στο σπίτι του, τους μισθούς από όλες τις διοικητικές θέσεις της φυλακής, ή να μοιράζεται αυτά τα χρήματα με τους άλλους υπαλλήλους της φυλακής. Όσο για τις διάφορες δουλειές, δεν έχεις παρά να σφυρίξεις, και βρίσκονται πάντα εθελοντές να τις κάνουν: οι κοινωνικά συγγενείς είναι πρόθυμοι να τις αναλάβουν, με αντάλλαγμα να ρίξουν άγκυρα στη φυλακή, και να μην τους στείλουν στα ορυχεία, στα μεταλλεία, ή στην ταϊγκά. Όλοι αυτοί οι επιστάτες, οι γραφιάδες, οι λογιστές, οι αναμορφωτές, οι λουτράρηδες, οι μπαρμπέρηδες, οι αποθηκάριοι, οι μάγειροι, οι κουζινιέρες, οι πλύστρες, οι μανταριστές των ασπρορούχων, είναι αιώνιοι τρόφιμοι της μεταγωγικής φυλακής, παίρνουν τη μερίδα τους και είναι γραμμένοι στους καταλόγους των κελιών. Και για να βελτιώνουν τη ζωή τους μπορούν, χωρίς την άδεια της διεύθυνσης, να βάζουν χέρι στο κοινό καζάνι ή στα σακούλια των κρατουμένων που μετάγονται εκεί. Όλοι αυτοί οι κακοποιοί το έχουν σίγουρο πως σε κανένα στρατόπεδο δεν είναι γι' αυτούς καλύτερα από εδώ. Εμείς φτάνουμε στα χέρια τους όχι εντελώς λεηλατημένοι, κι έτσι μας μαδάνε όσο τραβάει η ψυχή τους. Αυτοί μας κάνουν έρευνα αντί για τους δεσμοφύλακες, και πριν από την έρευνα μας προτείνουν να παραδώσουμε τα λεφτά μας προς φύλαξη, και γράφουν με σοβαροφάνεια κάποιο κατάλογο, κι έπειτα δεν ξαναβλέπουμε ούτε τον κατάλογο, ούτε τα λεφτουδάκια μας! «Παραδώσαμε τα λεφτά μας». «Σε ποιον;» απορεί ο αξιωματικός που καταφτάνει. «Μα ήταν κάποιος που...» «Ποιος ακριβώς;» Οι κακοποιοί δεν είδαν τίποτα, έτσι λένε... «Και γιατί του τα παραδώσατε;» «Γιατί σκεφτήκαμε...» «Κακώς σκεφτήκατε! Άλλη φορά να σκέφτεστε λιγότερο!» Κι αυτό είναι όλο. Ή μας προτείνουν να αφήσουμε τα πράγματά μας στον προθάλαμο του λουτρού. «Δεν θα σας τα πάρει κανείς! Και τι να τα κάνει;» Εμείς τα αφήνουμε, άλλωστε δεν μπορούμε να τα πάρουμε μέσα

στο μπάνιο. Γυρίζουμε πίσω και τι να δούμε: τα πουλόβερ μας, τα γάντια μας τα γούνινα έχουν κάνει φτερά. «Τι είδους πουλόβερ ήταν;» «Γκρίζο» «Φαίνεται, πήγε να πλυθεί κι αυτό». Έτσι υπάρχουν έντιμα μέσα για να παίρνουν τα πράγματά μας με αντάλλαγμα διάφορες υπηρεσίες: για να φυλάξουν τη βαλίτσα μας στην αποθήκη, για να μη μας βάλουν στο ίδιο κελί με λωποδύτες, για να μας στείλουν το γρηγορότερο με μιαν αποστολή ή, αντίθετα, για να μας κρατήσουν κι άλλο εκεί. Γενικά, μας ληστεύουν κρατώντας τα προσχήματα.

«Μα αυτοί είναι λωποδύτες!» μας εξηγούν όσοι από τους συγκρατούμενούς μας έχουν σχετική πείρα. «Είναι σκύλοι, που μπήκαν στην υπηρεσία της φυλακής. Είναι εχθροί των τίμιων κλεφτών. Οι τίμιοι κλέφτες βρίσκονται στα κελιά». Εμείς όμως με το κουτό μυαλό μας δεν μπορούμε να το πιάσουμε αυτό. Το ύφος είναι το ίδιο, το τατουάζ είναι το ίδιο. Μπορεί αυτοί να είναι εχθροί των άλλων, μα δεν είναι και φίλοι μας, αυτό είναι φως – φανάρι.

Στο μεταξύ μας έβαλαν να καθίσουμε στην αυλή κάτω από τα παράθυρα των κελιών. Τα παράθυρα έχουν φίμωτρα, και δεν μπορείς να δεις ανάμεσά τους, μα από εκεί μέσα φτάνουν σ' εμάς βραχνές καλοσυνάτες φωνές, που μας συμβουλεύουν: «Ε, αγοράκια, ξέρετε τι γίνεται εδώ; Αρπάζουν αμέσως όλα τα ψιλοπράγματα, όπως το τσάι και τον καπνό. Όποιοι λοιπόν έχουν, να μας τα πετάξουν από το παράθυρο, κι εμείς αργότερα θα σας τα δώσουμε πίσω...» Τι ξέρουμε εμείς από αυτά; Εμείς είμαστε πρωτάρηδες και κουτορνίθια. Μπορεί στ' αλήθεια να παίρνουν το τσάι και τον καπνό. Ύστερα από όσα διαβάσαμε στην υψηλή λογοτεχνία για την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατουμένων, ο ένας δεσμώτης δεν γίνεται να εξαπατά τον άλλο! Κι έπειτα, μας μιλάνε με συμπάθεια, μας λένε «αγοράκια», κι εμείς τους δίνουμε τις καπνοσακούλες μας. Και οι κλέφτες από ράτσα τις αρπάζουν χαχανίζοντας σε βάρος μας: «Ε, χαζοφασίστες!»

Να με τι συνθήματα – μόνο που δεν κρέμονται στους τοίχους – μας υποδέχεται η μεταγωγική φυλακή: «Μη γυρεύεις εδώ την αλήθεια», «όλα όσα έχεις, θες δεν θες θα τα παραδώσεις». Όλα θα τα παραδώσεις. Αυτό σου αναμασάνε και οι δεσμοφύλακες, και οι φρουροί και τα τσιράκια τους οι κακοποιοί. Εσύ είσαι συντριμμένος από την ασήκωτη ποινή σου, και δεν σκέφτεσαι παρά πως να ξανασάνεις λιγάκι, ενώ όλοι γύρω σου σκέφτονται πώς να σε ληστέψουν. Όλα είναι φτιαγμένα έτσι, ώστε να καταπιέζουν τον πολιτικό κρατούμενο, που και χωρίς αυτά είναι συντριμμένος και εγκαταλειμμένος. «Όλα θα τα παραδώσεις», φωνάζει ο επόπτης της μεταγωγικής φυλακής του Γκόρκι κουνώντας το κεφάλι με τρόπο που δεν αφήνει καμιά ελπίδα. Και ο Χανς Μπερνστάιν του δίνει με ανακούφιση τη χλαίνη του, χλαίνη αξιωματικού. Μα δεν τη δίνει τζάμπα, όχι, όχι, την ανταλλάσσει με δύο κρεμμυδάκια. Και γιατί παραπονιέσαι για τους κακοποιούς, αφού όλους τους δεσμοφύλακες στην Κράσναγια Πρέσνια τους βλέπεις με αστραφτερές μπότες, που δεν τους τις έδωσε βέβαια η διεύθυνση; Όλα αυτά τα έκλεψαν από τους θαλάμους οι κακοποιοί, και τα πασάρανε έπειτα στους δεσμοφύλακες. Ναι, γιατί να τα βάζεις με τους κακοποιούς, αφού ο διαφωτιστής της Κα-Βε-Τσε³⁸¹ είναι ο ίδιος λωποδύτης

και συντάσσει τις «εκθέσεις» για τους πολιτικούς κρατούμενους (Κέντρο μεταγωγής του Κεμέροβο); Στη μεταγωγική φυλακή του Ροστώφ, πώς να εμποδίσει κανείς τους κακοποιούς, αφού από παλιά η φυλακή είναι φέουδός τους;

Λένε πως στα 1942 στη μεταγωγική φυλακή του Γκόρκι οι κρατούμενοι αξιωματικοί (ο Γαβρίλωφ, ο αξιωματικός του μηχανικού Στσεμπέτιν κ.ά.) παρ' όλα αυτά ξεσηκώθηκαν, έσπασαν στο ξύλο τους κακοποιούς και τους ανάγκασαν να καθίσουν ήσυχα. Μα αυτό πάντα γίνεται δεχτό σαν ένας μύθος. Πώς να καθίσουν ήσυχα μέσα σ' ένα κελί; Και για πόσο θα καθίσουν ήσυχα; Και πως είναι δυνατό τα γαλάζια πηλήκια να επιτρέπουν στους ξένους να χτυπάνε τους συγγενείς τους; Αντίθετα, όταν διηγούνται πως στη μεταγωγική φυλακή του Κοτλάς στα 1940 οι ποινικοί κρατούμενοι, στην ουρά μπροστά στην καντίνα, απόσπασαν τα λεφτά των πολιτικών μέσα από τα χέρια τους, και πως όταν οι πολιτικοί άρχισαν να τους δέρνουν, και δεν υπήρχε τρόπος να τους εμποδίσει κανείς, μπήκε μέσα στη ζώνη η φρουρά με πολυβόλα για να σώσει τους κακοποιούς, όταν το διηγούνται αυτό, δεν αμφιβάλλω καθόλου. Ξέρεις πως αυτό γινόταν πάντα!

Παράλογοι που είναι οι δικοί σου! Αυτοί παραδέρνουν εκεί κάτω, στην ελευθερία, δανείζονται χρήματα (γιατί χρήματα στο σπίτι δεν υπάρχουν) και σου στέλνουν ρούχα, τρόφιμα, τον τελευταίο οβολό της χήρας, μα αυτό είναι δώρο δηλητηριασμένο, γιατί από πεινασμένο, αλλά πνευματικά ελεύθερο άνθρωπο, σε κάνει ανήσυχο και δειλό, σε στερεί από την καθαρή αντίληψη των πραγμάτων και την ψυχρή σταθερότητα που αρχίζεις να αποκτάς και που είναι τα μόνα πράγματα που σου χρειάζονται πριν από το κατέβασμά σου στην άβυσσο. Ω, σοφή παραβολή για την καμήλα και την τρύπα της βελόνας! Αυτά τα πράγματα δεν θα σε αφήνουν να μπεις στη βασιλεία των ουρανών, στη βασιλεία του απελευθερωμένου πνεύματος. Και βλέπεις και τους άλλους, που μαζί τους σε μετέφερε η ίδια κλούβα, να έχουν τα ίδια σακούλια. «Βρωμιάρηδες!» μας έβριζαν ήδη στην κλούβα οι κακοποιοί, μα αυτοί ήταν μόνο δύο, ενώ εμείς πενήντα και για την ώρα δεν μας άγγιζαν. Μα τώρα βρισκόμαστε για δεύτερη μέρα στον σταθμό της Πρέσνια, πάνω στο βρωμερό δάπεδο, στριμωγμένοι με τα πόδια διπλωμένα από κάτω μας, κι όμως κανείς από μας δεν παρατηρεί γύρω τη ζωή, αλλά το μόνο που μας απασχολεί είναι πώς να δώσουμε τις βαλίτσες μας για φύλαξη. Ωστόσο, μ' όλο που το να τις παραδώσουμε είναι δικαίωμά μας, οι φύλακες δείχνουν ανοχή μόνο και μόνο γιατί η φυλακή βρίσκεται στη Μόσχα κι εμείς δεν χάσαμε ακόμα τη μοσχοβίτικη εμφάνισή μας.

Τι ανακούφιση να έχουμε παραδώσει τα μπαγκάζια μας! (γιατί θα τα δώσουμε, όχι σ' αυτή τη μεταγωγική φυλακή, αλλά αργότερα). Μόνο τα σακούλια με αυτά τα κακορίζικα τρόφιμα κρέμονται ακόμα στα χέρια μας. Εμάς, τους κάστορες, μας μάζεψαν ένα σωρό μαζί. Αρχίζουν να μας κατανέμουν στα κελιά. Μας σπρώχνουν στο ίδιο κελί έμενα και τον Βαλεντίν, με τον οποίο υπογράψαμε την ίδια μέρα την καταδίκη μας από την ΟΣΟ και ο οποίος περίμενε με συγκίνηση να αρχίσει στο στρατόπεδο μια καινούργια ζωή. Μας χώνουν λοιπόν σε κάποιο κελί, που δεν έχει

γεμίσει ακόμα φίσκα: είναι ελεύθερο το πέρασμα και υπάρχει ακόμα χώρος κάτω από τα ξυλοκρέβατα. Με την κλασική πια μέθοδο, τη δεύτερη σειρά τις κουκέτες την έχουν καταλάβει οι κακοποιοί: οι μεγαλύτεροι κοντά στα παράθυρα, οι νεότεροι παραπέρα. Στα κάτω ξυλοκρέβατα, η γκρίζα, ουδέτερη μάζα. Κανείς δεν μας επιτίθεται. Χωρίς να κοιτάμε πουθενά, χωρίς να λογαριάζουμε τίποτε, άπειροι, σερνόμαστε στο τσιμεντένιο δάπεδο κάτω από τις κουκέτες, για να είμαστε πιο βολικά. Τα ξυλοκρέβατα είναι χαμηλά, και αν είσαι σωματώδης, πρέπει να σέρνεσαι σαν φίδι, με την κοιλιά στο δάπεδο. Τα καταφέραμε. Επιτέλους θα ξαπλώσουμε ήσυχα – ήσυχα και θα ψιλοκουβεντιάσουμε. Μα όχι! Μέσα στο μισοσκόταδο, με ένα ελαφρό θρόισμα, σερνόμενα με τα τέσσερα σαν αρουραίοι, μας πλησιάζουν από όλες τις μεριές ανήλικα παιδιά, μερικά ακόμα και δώδεκα χρονών, το οποία γίνονται δεκτά από τον Κώδικα. Αυτά τα παιδιά χαρακτηρίστηκαν ήδη σαν ληστές από το δικαστήριο και τώρα συνεχίζουν τη μαθητεία τους κοντά στους λωποδύτες. Τα ξαπόλυσαν λοιπόν εναντίον μας, και τώρα σέρνονται σιωπηλά από παντού, και μια ντουζίνα χέρια τραβούν και αρπάζουν ό,τι κρατάμε πάνω μας ή κρύβουμε από κάτω μας. Όλα αυτά γίνονται σιωπηλά, μόνο με μερικά απειλητικά ρουθουνίσματα. Εμείς είμαστε παγιδευμένοι: δεν μπορούμε ούτε να σηκωθούμε, ούτε να κινηθούμε καν! Πριν περάσει ένα λεπτό, μας έχουν αρπάξει τα σακούλια μας με το λαρδί, τη ζάχαρη και το ψωμί, δεν μας έμεινε τίποτα, και μένουμε ξαπλωμένοι, σαν βλάκες! Παραδώσαμε χωρίς μάχη τα τρόφιμά μας, και τώρα, αν και μπορούμε να μείνουμε ξαπλωμένοι, όμως δεν το αντέχουμε πια. Σερνόμαστε κωμικά με τα γόνατα και βγαίνουμε με τα οπίσθια έξω από τις κουκέτες.

Είμαι δειλός; Μου φαίνεται πως όχι. Έχω αντιμετώπισει βομβαρδισμούς στη γυμνή στέπα. Δεν δίστασα να προχωρήσω σ' ένα χωραφόδρομο, που ξέραμε πως ήταν γεμάτος με αντιαρματικές νάρκες. Έμεινα τελείως ψύχραιμος, όταν έβγαλα την πυροβολαρχία μου από τον κλοιό του εχθρού κι έπειτα γύρισα πίσω, για να πάρω ένα καμιόνι που είχε πάθει βλάβη. Γιατί λοιπόν δεν αρπάζω τώρα κανένα από αυτούς τους ανθρώπους – αρουραίους και δεν κοπανάω τη ροδαλή του μούρη πάνω στο τσιμέντο; Επειδή είναι μικρός; Ας ριχτώ τότε στους μεγαλύτερους. Όχι... Στο μέτωπο μας ατσαλώνει κάποια επιπρόσθετη συνείδηση (ίσως και εντελώς απατηλή): η ενότητα του στρατού μας; η άμεση χρησιμότητά μας; το χρέος; Ενώ εδώ τίποτα δεν σου έχει ανατεθεί, κανονισμός δεν υπάρχει, κι όλα πρέπει να τα ξεσκεπάσεις ψηλαφητά.

Σηκώνομαι στα πόδια μου και στρέφομαι προς τον μεγαλύτερό τους, τον αρχηγό. Όσα πράγματα μας έκλεψαν βρίσκονται μπροστά του, στην πάνω σειρά από τις κουκέτες, πλάι στο παράθυρο. Οι ανήλικοι αρουραίοι ούτε ψίχουλο δεν έβαλαν στο στόμα τους, έχουν πειθαρχία. Το μπροστά μέρος του κεφαλιού, που στα δίποδα ονομάζεται συνήθως πρόσωπο, σ' αυτό τον αρχηγό είναι πλασμένο από τη φύση με μίσος και απέχθεια, εκτός αν του το έκανε έτσι η ληστρική του ζωή: μουσούδα πλαδαρή, στενό μέτωπο, μια πρωτόγονη ουλή και σύγχρονες κορόνες από ατσάλι στα μπροστινά δόντια. Με τα μικρά του μάτια, τόσο μικρά ώστε μπορεί μόνο να διακρίνει τα γνώριμά του πράγματα και να μη θαμπώνεται από την ομορφιά του κόσμου, με κοιτάζει όπως ο αγριόχοιρος το ελάφι, ξέροντας πως μπορεί

να με ρίξει κάτω με μια κλωτσιά.

Περιμένει. Κι εγώ τι νομίζετε πως κάνω; Πηδάω επάνω, για να δώσω μια γροθιά σ' αυτό το μούτρο, και να τον σύρω χάμω στο πέρασμα; Αλλοίμονο, όχι.

Είμαι παλιάνθρωπος; Μέχρι τώρα, μου φαινόταν πως όχι. Κι όμως τώρα, ληστεμένος και ταπεινωμένος καθώς είμαι, μου κοστίζει να συρθώ ξανά με την κοιλιά κάτω από την κουκέτα. Και λέω με αγανάκτηση στον αρχηγό πως, αφού μας άρπαξε τα τρόφιμα, μπορεί να μας δώσει τουλάχιστον μια θέση πάνω στο ξυλοκρέβατο. (Για έναν αστό, για έναν αξιωματικό, δεν είναι φυσικό παράπονο αυτό;)

Και τότε; Ε λοιπόν, ο αρχηγός είναι σύμφωνος. Εγώ, βλέπετε, του παραδίνω το λαρδί μου, αναγνωρίζω την υπέρτατη εξουσία του και δείχνω πως υπάρχει μεταξύ μας ταυτότητα απόψεων: πρέπει τώρα κι αυτός να διώξει τους πιο αδύνατους. Προστάζει λοιπόν δυο γκρίζα ασήμαντα όντα να φύγουν από το κάτω ξυλοκρέβατο, κοντά στο παράθυρο, και να μας παραχωρήσουν τη θέση τους. Εκείνοι υπακούνε αμέσως. Εμείς ξαπλώνουμε στις καλύτερες θέσεις και για λίγη ώρα στενοχωρούμαστε ακόμα γι' αυτά που χάσαμε (οι κακοποιοί δεν δίνουν ακόμα προσοχή στη στρατιωτική μου κιλότα, γιατί δεν ταιριάζει στη στολή τους, μα ο ένας από αυτούς ψηλαφίζει κιόλας το μάλλινο παντελόνι του Βαλεντίν και δείχνει να του καλαρέσει). Και μόνο κατά το βράδυ φτάνει ως εμάς ο επιτιμητικός ψίθυρος των γειτόνων μας: πως μπορούμε εμείς να ζητάμε προστασία από τους λωποδύτες και να διώχνουμε δυο δικούς μας από τις θέσεις τους στο ξυλοκρέβατο; Και τότε μόνο αποκτώ συναίσθηση της παλιανθρωπιάς μου, και η ντροπή μου βάφει κόκκινο το πρόσωπο (και για πολλά χρόνια θα κοκκινίζω, όταν θα το θυμάμαι). Οι γκρίζοι κρατούμενοι στα κάτω σανδοκρέβατα είναι αδέρφια μου, καταδικασμένοι με βάση το άρθρο 58 – 1β, είναι αιχμάλωτοι πολέμου. Κι εγώ τους σπρώχνω έξω από τις κουκέτες τους. Βέβαια, αυτοί δεν πήραν το μέρος μας εναντίον των κακοποιών, μα γιατί να αγωνιστούν αυτοί για το δικό μας το λαρδί, αφού εμείς οι ίδιοι δεν αγωνιζόμαστε; Αρκετοί σκληροί αγώνες, τον καιρό της αιχμαλωσίας τους, τους έχουν πείσει να μη φέρονται με ευγένεια. Ωστόσο αυτοί δεν μου έκαναν κανένα κακό, ενώ εγώ τους έκανα.

Έτσι λοιπόν παραδέρνουμε, στριμωγμένοι και γρυλίζοντας, ώσπου με τα χρόνια να γίνουμε άνθρωποι... Όσπου να γίνουμε άνθρωποι...

Μα και για τον πρωτόπειρο ακόμα, που η μεταγωγική φυλακή τον τσακίζει και τον γδέρνει, αυτό το στάδιο είναι απαραίτητο! Είναι η βαθμιαία μετάβασή του στο στρατόπεδο. Αν αυτή η μετάβαση γινόταν μόνο με ένα βήμα, δεν θα το άντεχε η καρδιά του ανθρώπου. Η συνείδησή του δεν θα μπορούσε να προσανατολιστεί αμέσως. Αυτό πρέπει να γίνει σιγά-σιγά.

Εκτός από αυτό η μεταγωγική φυλακή δίνει στον κρατούμενο την εντύπωση πως συνδέεται ακόμα με την οικογένειά του. Από εκεί, νόμιμα, γράφει το πρώτο του γράμμα, τότε για να πει πως δεν τον τουφέκισαν, τότε για να δείξει την κατεύθυνση που ακολουθεί η αποστολή, και πάντα για να στείλει στο σπίτι του αυτά τα πρώτα, τόσο ασυνήθιστα, λόγια ενός ανθρώπου ποδοπατημένου από το κάρο της ανάκρισης. Εκεί, στο σπίτι, τον θυμούνται ακόμα όπως ήταν πριν, μα αυτός ποτέ πια δεν θα είναι ο ίδιος – και ξάφνου αυτή η ανακάλυψη ξεπετιέται σαν αστραπή κάτω από μια κακογραμμένη αράδα. Κακογραμμένη, γιατί, μ' όλο που επιτρέπεται να γράφεις γράμματα από τη μεταγωγική φυλακή, και μάλιστα κρέμεται στην αυλή και ταχυδρομικό κουτί, δεν υπάρχει χαρτί, ούτε μολύβι βρίσκεις, μα κι αν βρεις, δεν έχεις με τι να το ξύσης. Εκτός αν βρεθεί κανένα περιτύλιγμα από καπνό και το ισιώσεις, ή καμιά σακούλα από ζάχαρη και τύχη και κάποιος στο θάλαμο να διαθέτει μολύβι, οπότε με τα δυσανάγνωστά σου ορνιθοσκαλίσματα γράφεις εκείνες τις αράδες που θα προκαλέσουν αργότερα ομόνοια ή διχόνοια μέσα στην οικογένεια.

Μερικές άμυαλες γυναίκες καμιά φορά ύστερα από ένα τέτοιο γράμμα ξεκινούν να βρουν τον άντρα τους στη μεταγωγική φυλακή, μ' όλο που οι συναντήσεις αυτές απαγορεύονται, και το μόνο που κάνουν είναι να τον φορτώνουν με πράγματα. Μια τέτοια γυναίκα έδωσε, κατά τη γνώμη μου, θέμα για ένα μνημείο όλων των γυναικών, και μάλιστα υπέδειξε και τον τόπο.

Αυτό συνέβη στη μεταγωγική φυλακή του Κουιμπίσεφ, στα 1950. Η φυλακή βρισκόταν σε χαμηλό μέρος (σε σημείο όμως από όπου φαίνονταν οι πύλες του Ζιγκούλι στον Βόλγα) και από πάνω της, στα ανατολικά, υπήρχε ένας μακρύς και ψηλός χορταριασμένος λόφος. Ο λόφος αυτός δέσποζε πάνω από τη ζώνη της φυλακής κι εμείς δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε πώς ήταν δυνατό ν' ανεβεί κανείς εκεί. Σπάνια φαινόταν άνθρωπος εκεί πάνω. Μόνο που και που έβοσκαν τίποτα κατσίκες ή έτρεχαν παιδιά. Και να, μια καλοκαιρινή συννεφιασμένη μέρα πρόβαλε στην ανηφόρα μια γυναίκα που φαινόταν πως ήταν από πόλη. Με το χέρι πάνω από τα μάτια για να βλέπει καλύτερα και αργοσαλεύοντας το κεφάλι, η γυναίκα βάλθηκε να κοιτάζει εξεταστικά κάτω προς τη ζώνη. Στις αυλές εκείνη την ώρα περιφέρονταν οι κρατούμενοι από τρεις ασφυκτικά γεμάτους θαλάμους κι ανάμεσα σ' αυτά τα τριακόσια στριμωγμένα και χωρίς πρόσωπο μυρμήγκια εκείνη προσπαθούσε να ξεχωρίσει τον άντρα της! Να ήλπιζε μήπως πως η καρδιά της θα της τον υποδείξει; Δεν της επέτρεψαν, βέβαια, να τον δει, κι αυτή σκαρφάλωσε στο ύψωμα. Εμείς από τις αυλές την προσέξαμε και είχαμε όλοι τα μάτια μας καρφωμένα επάνω της. Σ' εμάς, στο κοίλωμα, δεν φυσούσε καθόλου, ενώ εκεί πάνω ο αέρας ήταν δυνατός και ανασήκωνε και έκανε να κυματίζει το μακρύ της φόρεμα, τη ζακέτα της και τα μαλλιά της, φανερώνοντας έτσι όλη την αγάπη και την αγωνία που έκρυβε μέσα της.

Νομίζω πως ένα άγαλμα αυτής της γυναίκας, έτσι ακριβώς όπως ήταν σ' εκείνο τον λόφο πάνω από τη φυλακή, με το πρόσωπο στραμμένο προς τις πύλες του Ζιγκούλι, θα μπορούσε να εξηγήσει πολλά πράγματα στα εγγόνια μας.³⁸²

Η γυναίκα έμεινε εκεί κάμποση ώρα χωρίς να τη διώξουν, άγνωστο γιατί. Ίσως να βαριόταν ο φρουρός να σκαρφαλώσει στον λόφο. Έπειτα σκαρφάλωσε κάποιος στρατιώτης, της έμπηξε τις φωνές κουνώντας τα χέρια του και την απομάκρυνε.

Η μεταγωγική φυλακή προσφέρει ακόμα στον κρατούμενο έναν πλατύ ορίζοντα, με μεγάλο οπτικό πεδίο. Όπως λένε, αν δεν έχεις τίποτα να φας, ζεις ευχάριστα. Μέσα στην ακατάπαυστη κίνηση που βασιλεύει εδώ, στην εναλλαγή δεκάδων, εκατοντάδων προσώπων, στην ειλικρίνεια των αφηγήσεων και των συζητήσεων (στο στρατόπεδο, δεν μιλάνε έτσι, γιατί εκεί υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να πέσεις στην παγίδα του οπέρ, του αξιωματικού της Ασφαλείας) φρεσκάρεις τη μνήμη σου, τη λαμπικάρεις, καθαρίζεις τις ιδέες σου κι αρχίζεις να καταλαβαίνεις καλύτερα τι συμβαίνει σ' εσένα, στον λαό, ακόμα και στον κόσμο ολόκληρο. Κι ο τελευταίος ανόητος μέσα στον θάλαμο σου αποκαλύπτει πράγματα που δεν μπορείς να τα διαβάσεις πουθενά.

Ξάφνου σου εξαπολύουν μέσα στο κελί ένα θαύμα: έναν ψηλό νεαρό στρατιωτικό με ρωμαϊκή κατατομή, με όχι κουρεμένα κατσαρά ανοιχτόξανθα μαλλιά, ντυμένο με αγγλική στολή, θα έλεγες πως ήρθε κατευθείαν από τις ακτές της Νορμανδίας και είναι αξιωματικός της στρατιάς της απόβασης. Νάτος, μπαίνει μέσα τόσο καμαρωτός, σαν να περιμένει να σηκωθούμε όλοι μπροστά του. Αποδείχνεται όμως πως δεν περίμενε ότι θα βρεθεί με φίλους. Βρίσκεται στη φυλακή δυο χρόνια κιόλας, μα ως τώρα δεν έχει μείνει σε κανένα θάλαμο, τον έφεραν κρυφά εδώ, στη φυλακή μας, μέσα σε ξεχωριστό κουπέ του Στολύπιν. Και να τώρα, απρόβλεπτα, από αμέλεια ή προμελέτη, βρίσκεται χωμένος μέσα στο αχούρι μας. Κάνει τον γύρο του κελιού, βλέπει έναν αξιωματικό της Βέρμαχτ με γερμανική στολή, αρπάζεται μαζί του στα γερμανικά, και τσακώνονται τόσο άγρια, έτοιμοι, θαρρείς, να χρησιμοποιήσουν τα όπλα τους, αν είχαν. Είχαν περάσει πέντε χρόνια από τον πόλεμο, και εμάς μας κοπανούσαν συνέχεια πως στη Δύση ο πόλεμος έγινε μόνο για τα μάτια, και μας φαίνεται περίεργο που βλέπουμε την αμοιβαία τους λύσσα. Αυτός ο Γερμανός βρισκόταν ανάμεσά μας τόσο καιρό και εμείς, οι Ρώσοι, δεν τσακωνόμαστε μαζί του, μάλλον τον κοροϊδεύουμε.

Κανείς δεν θα πίστευε την αφήγηση του Έρικ Άρβιντ Άντερσεν, αν δεν ήταν εκείνο το ακούρευτο κεφάλι του – πράγμα αξιοπερίεργο για ολόκληρο το ΓΚΟΥΛΑΓΚ – κι εκείνο το ξενικό ύφος του, και η άνεση με την οποία μιλούσε τα αγγλικά, τα γερμανικά και τα σουηδικά. Κατά τα λεγόμενά του, ήταν γιος Σουηδού όχι εκατομμυριούχου, αλλά δισεκατομμυριούχου (ίσως και να τα παράλεγε κάπως) και από τη μεριά της μητέρας του ήταν ανιψιός του Άγγλου στρατηγού Ρόμπερτσον, διοικητή της από τους Άγγλους κατεχόμενης ζώνης της Γερμανίας. Σουηδός υπήκοος, είχε υπηρετήσει στον πόλεμο σαν εθελοντής στον αγγλικό στρατό, αποβιβάστηκε στη Νορμανδία και μετά τον πόλεμο έγινε μόνιμος αξιωματικός του σουηδικού στρατού. Αλλά τα κοινωνικά προβλήματα δεν τον άφηναν αδιάφορο, και η δίψα για τον σοσιαλισμό

ήταν μέσα του ισχυρότερη από την αφοσίωση στα κεφάλαια του πατέρα του. Με βαθιά συμπάθεια παρακολουθούσε τον σοβιετικό σοσιαλισμό, και πείσθηκε με τα ίδια του τα μάτια για τις προόδους του, όταν πήγε στη Μόσχα σαν μέλος της σουηδικής στρατιωτικής αποστολής. Εκεί οργάνωσαν προς τιμήν τους συμπόσια, τους πήγαν σε επαύλεις, και δεν συνάντησαν καθόλου δυσκολίες στις επαφές τους με απλούς σοβιετικούς ανθρώπους και με όμορφες καλλιτέχνιδες, που δεν βιάζονταν καθόλου να πάνε στη δουλειά τους και περνούσαν ευχάριστα τον καιρό τους μαζί τους, και μάλιστα σε ιδιαίτερες συναντήσεις. Τελικά, πεισμένος πια για τον θρίαμβο του συστήματός μας, ο Έρικ, επιστρέφοντας στη Δύση, άρχισε να γράφει άρθρα στον τύπο, υποστηρίζοντας και εξυμνώντας τον σοβιετικό σοσιαλισμό. Έτσι όμως έσκαψε τον ίδιο του τον λάκκο. Εκείνα τα χρόνια, στα 1947-48, προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να βρουν προοδευτικούς νέους από τη Δύση, πρόθυμους να αποκηρύξουν δημόσια τη Δύση (με την ιδέα, όπως φαίνεται, πως αν στρατολογούσαν καμιά εικοσαριά από δαύτους, η Δύση θα κλονιζόταν και θα κατέρρεε). Από τα άρθρα του στις εφημερίδες ο Έρικ κρίθηκε κατάλληλος για τον ρόλο αυτό. Υπηρετούσε τότε στο Δυτικό Βερολίνο, είχε αφήσει τη γυναίκα του στη Σουηδία, και από συγχωρητέα αντρική αδυναμία επισκεπτόταν μια ανύπαντρη Γερμανίδα στο Ανατολικό Βερολίνο. Εκεί τον τσίμπησαν κάποια νύχτα (δεν το λέει και η παροιμία; «πήγε για μαλλί και βγήκε κουρεμένος;») Μα από πάντα γίνονται αυτά, δεν ήταν ο πρώτος). Τον πήγαν στη Μόσχα, όπου ο Γκρομύκο, που κάποτε είχε γευματίσει στο πατρικό του σπίτι στη Στοκχόλμη και τον γνώριζε, του ανταπέδωσε τη φιλοξενία και του πρότεινε να αναθεματίσει δημόσια τον καπιταλισμό και τον πατέρα του. Σε αντάλλαγμα του υποσχέθηκαν να του εξασφαλίσουν όλη την καπιταλιστική άνεση στη χώρα μας ως το τέλος της ζωής του. Αν και ο Έρικ στην ουσία δεν είχε τίποτε να χάσει, προς μεγάλη έκπληξη του Γκρομύκο, εξαγριώθηκε και του μίλησε προσβλητικά. Μην πιστεύοντας όμως στη σταθερότητά του, τον έκλεισαν σε μίαν έπαυλη κοντά στη Μόσχα, τον τσίμπησαν σαν πρίγκιπα του παραμυθιού (και καμιά φορά τον «καταπίεζαν φοβερά», δηλαδή έπαυαν να παίρνουν τις παραγγελίες του για το μενού της επομένης και αντί για το κοτόπουλο που επιθυμούσε, του πήγαιναν μπριζόλα) τοποθέτησαν γύρω του έργα των Μαρξ-Ένγκελς-Λένιν-Στάλιν και περίμεναν ένα χρόνο, ελπίζοντας πως θα τον αναμορφώσουν. Με κατάπληξή τους όμως είδαν πως δεν έγινε αυτό. Τότε έβαλαν μαζί του ένα πρώην αντιστράτηγο, που είχε περάσει δυο χρόνια στο στρατόπεδο του Νορίλσκ. Υπολόγιζαν, φαίνεται, πως ο αντιστράτηγος θα γύριζε τα μυαλά του Έρικ, μιλώντας του για τη φρίκη των στρατοπέδων. Μα ο αντιστράτηγος δεν έκανε καλά το χρέος του ή δεν θέλησε να το κάνει. Στους δέκα μήνες της κοινής τους ζωής, το μόνο που έμαθε στον Έρικ ήταν να μιλά σπασμένα τα ρωσικά και ενίσχυσε μέσα του τη διαμορφωμένη ήδη αντιπάθεια για τα γαλάζια πηλήκια. Το καλοκαίρι του 1950 κάλεσαν ξανά τον Έρικ, αυτή τη φορά στον Βυσίνσκι. Ο Έρικ αρνήθηκε και πάλι (κι έτσι φάνηκε πως δεν υπάρχουν κανόνες για να καταπατείται η συνείδηση!). Τότε ο ίδιος ο Αμπακούμωφ διάβασε στον Έρικ την καταδικαστική απόφαση σε είκοσι χρόνια φυλακή (για ποιο λόγο;). Κι αυτοί οι ίδιοι δεν ήταν ευχαριστημένοι που τα έβαλαν μ' αυτό τον νεαρό, μα δεν γινόταν πια να τον αφήσουν να γυρίσει στη Δύση. Και τότε τον μετέφεραν σε ξεχωριστό κουπέ, κι εκεί άκουσε όλη τη νύχτα,

ανάμεσα στο χώρισμα, την αφήγηση της νεαρής κοπέλας από τη Μόσχα και το άλλο πρωί αντίκρισε από το παράθυρο τη Ρωσία, τη Ρωσία του Ριαζάν, με τις σαπισμένες αχυροσκεπές.

Αυτά τα δυο χρόνια είχαν εδραιώσει πολύ την πίστη του στη Δύση. Πίστευε τυφλά στη Δύση, δεν ήθελε να αναγνωρίσει τις αδυναμίες της, θεωρούσε τα δυτικά στρατεύματα ακαταμάχητα και τους πολιτικούς άντρες της Δύσης ανεπίληπτους. Δεν πίστευε την αφήγησή μας, πως τον καιρό που αυτός ήταν φυλακισμένος, ο Στάλιν είχε αποφασίσει τον αποκλεισμό του Βερολίνου, και πως αυτή η επιχείρηση είχε αίσιο τέρμα. Ο γαλατερός λαιμός του Έρικ και τα χλωμά του μάγουλα κοκκίνιζαν από αγανάκτηση, όταν εμείς περιγελούσαμε τον Τσόρτσιλ και τον Ρούσβελτ. Πίστευε επίσης πως η Δύση δεν θα ανεχόταν να μείνει αυτός, ο Έρικ, φυλακισμένος, και πως μόλις οι μυστικές δυτικές υπηρεσίες θα έπαιρναν ειδήσεις από τη μεταγωγική φυλακή του Κουιμπίσεφ και θα μάθαιναν ότι ο Έρικ δεν είχε πνιγεί στα νερά του ποταμού Σπρέε, αλλά ήταν κρατούμενος στη Σοβιετική Ένωση, θα τον εξαγόραζαν ή θα τον ανταλλάσσανε (με αυτή την πίστη του για την ιδιομορφία της μοίρας του σε σχέση με τη μοίρα των άλλων κρατουμένων μου θύμιζε τους δικούς μας ορθόδοξους μαρξιστές). Παρά τις ζωηρές φιλονικίες μας, ο Έρικ μας κάλεσε, τον φίλο μου κι εμένα, στη Στοκχόλμη με πρώτη ευκαιρία. («Εκεί μας ξέρει όλος ο κόσμος» είπε μ' ένα κουρασμένο χαμόγελο. «Ο πατέρας μου συντηρεί σχεδόν την αυλή του βασιλιά της Σουηδίας»). Στο μεταξύ όμως ο γιος του δισεκατομμυριούχου δεν είχε με τι να σκουπιστεί κι εγώ του χάρισα μια περισσευούμενη κουρελιασμένη μου πετσέτα. Σε λίγο τον πήραν με μίαν αποστολή.³⁸³

Και η μεταφορά συνεχίζεται. Παίρνουν, φέρνουν κρατούμενους, έναν-έναν, με το σωρό, ξαποστέλλουν ολόκληρες αποστολές. Πόσο υπηρεσιακή, σοβαρή, προγραμματισμένη φαίνεται αυτή η κίνηση. Δεν μπορείς να πιστέψεις πόση ανοησία κρύβεται μέσα της.

Στα 1949 δημιουργούνται τα Ειδικά Στρατόπεδα και, ύστερα από διαταγή που ήρθε από ψηλά, μεταφέρουν ολόκληρες μάζες γυναικών από τα στρατόπεδα του ευρωπαϊκού Βορρά και του Βόλγα, δια μέσου της μεταγωγικής φυλακής του Σβερντλώφ, στη Σιβηρία, στο Ταϊσέτ, στο στρατόπεδο του Οζιόρ. Αλλά στα 1950 κάποιος βρήκε πιο βολικό να συγκεντρώσει τις γυναίκες όχι στο στρατόπεδο του Οζιόρ, αλλά στο Ντουμπρόφ, στο Τέμνικι και στη Μορντοβία. Και τότε οι ίδιες αυτές γυναίκες, απολαμβάνοντας όλες τις ανέσεις των μετακινήσεων του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, μεταφέρονται πάλι προς τα δυτικά, δια μέσου της ίδιας μεταγωγικής φυλακής του Σβερντλώφ. Στα 1951 δημιουργούνται νέα ειδικά στρατόπεδα στην περιοχή του Κεμέροβο (στρατόπεδο Καμίζ) και εκεί αποδείχεται επιτέλους χρήσιμη η γυναικεία εργασία! Και τις άμοιρες γυναίκες τις στέλνουν πια συνέχεια στα στρατόπεδα του Κεμέροβο, πάντα δια μέσου αυτής της καταραμένης φυλακής του Σβερντλώφ. Έρχεται και ο καιρός της απελευθέρωσης, μα όχι για όλους! Και τις γυναίκες που μένουν για να εκτίσουν την ποινή τους και μετά τη γενική αγαλλίαση που προκάλεσε ο Χρουστσόφ, τις σέρνουν πάλι, δια μέσου της μεταγωγικής φυλακής του Σβερντλώφ, στη Σιβηρία και στη Μορντοβία: τις

συγκεντρώνουν εκεί για περισσότερη ασφάλεια.

Λοιπόν, αυτή είναι δική μας, εσωτερική υπόθεση, και τα νησάκια είναι δικά μας, και οι αποστάσεις για τον σοβιετικό άνθρωπο δεν είναι πολύ μεγάλες.

Το ίδιο πράγμα μπορούσε να συμβή και στους άμοιρους μεμονωμένους κρατούμενους. Ο Σεντρίκ, ένα εύθυμο, μεγαλόσωμο παλικάρι με απλοϊκό πρόσωπο, ήταν, όπως λένε, τίμιος δουλευτής σε κάποιο από τα στρατόπεδα του Κουιμπίσεφ και δεν καταλάβαινε καθόλου τη συμφορά που τον περίμενε. Και να τι του συνέβη. Έφτασε στο στρατόπεδο επείγουσα διαταγή, κι όχι από οποιονδήποτε, αλλά από τον ίδιο τον υπουργό των Εσωτερικών (από που κι ως που ήξερε ο υπουργός την ύπαρξη του Σεντρίκ;) να σταλεί αμέσως αυτός ο Σεντρίκ στη Μόσχα, στη φυλακή Νο 18. Τον άρπαξαν λοιπόν, τον έστειλαν στη μεταγωγική φυλακή του Κουιμπίσεφ, κι από εκεί, χωρίς πολλά χασομέρια, στη Μόσχα, κι όχι σε κάποια φυλακή Νο 18, αλλά, μαζί με όλους τους άλλους, στην πολύ γνωστή φυλακή της Κράσναγια Πρέσνια (ο ίδιος ο Σεντρίκ δεν είχε ιδέα για τη φυλακή Νο 18, κι ούτε του έδωσαν καμιά εξήγηση). Μα τα βάσανά του δεν τελείωσαν εκεί. Πριν περάσουν δυο μερόνυχτα, τον άρπαξαν πάλι και τον κουβάλησαν στην Πετσόρα αυτή τη φορά. Από το παράθυρο του τραίνου διαπίστωσε πως η φύση γινόταν ολοένα πιο φτωχιά και σκυθρωπή. Το παλικάρι δείλιασε. Ήξερε τη διαταγή του υπουργού και αφού τον έστελναν τόσο γρήγορα κατά τον Βορρά, σήμαινε πως ο υπουργός είχε εναντίον του τρομερά αποδεικτικά στοιχεία. Σαν να μην έφτανε το εξαντλητικό ταξίδι, του έκλεψαν στον δρόμο τη μερίδα του ψωμιού για τρεις μέρες και έτσι έφτασε στην Πετσόρα τρικλίζοντας. Εκεί, ξελιγωμένο από την πείνα και χωρίς να τον αφήνουν να ξεκουραστεί, τον έστειλαν να πιάσει αμέσως δουλειά στο μουσκεμένο χιόνι. Σε δυο μέρες, πριν προλάβει καν να στεγνώσει το πουκάμισό του και να παραγεμίσει το στρωσίδι του με κλαριά από έλατο, τον διέταξαν να παραδώσει όλα τα δημόσια είδη και τον έστειλαν ακόμα μακρύτερα, στη Βορκούτα. Ήταν πια φως φανάρι πως ο υπουργός είχε αποφασίσει να μην αφήσει σε χλωρό κλαρί τον Σεντρίκ, κι όχι μόνο αυτόν, μα ολόκληρη την αποστολή. Στη Βορκούτα τον άφησαν ήσυχο κάπου ένα μήνα. Έπαιρνε μέρος στη γενική εργασία του στρατοπέδου. Δεν είχε ακόμα συνέλθει από τη μετακίνηση, μα άρχισε να υποτάσσεται στην κακιά του μοίρα, που τον είχε φέρει εκεί, πέρα από τον πολικό κύκλο. Μα ξάφνου, μια μέρα, τον φώναξαν από το ορυχείο, λαχανιασμένο, τον έστειλαν στο στρατόπεδο να παραδώσει τα δημόσια είδη που είχε και σε μια ώρα τον έστειλαν προς τα νότια. Αυτό φαινόταν πια σαν προσωπική εκδίκηση! Τον μετέφεραν στη Μόσχα, στη φυλακή Νο 18. Τον κράτησαν σ' ένα κελί ένα μήνα και έπειτα κάποιος αντισυνταγματάρχης τον κάλεσε και τον ρώτησε: «Που χαθήκατε τόσο καιρό; Είστε στ' αλήθεια μηχανικός, ειδικός στις μηχανοκατασκευές;» Ο Σεντρίκ συγκατάνευσε. Και τότε τον πήγαν στα Παραδείσια νησιά. (Μάλιστα, υπάρχουν και τέτοια νησιά στο Αρχιπέλαγος).

Αυτοί οι άνθρωποι που έρχονται και φεύγουν, αυτές οι μοίρες και οι

αφηγήσεις δίνουν ποικιλία στη ζωή της μεταγωγικής φυλακής. Οι παλιοί τρόφιμοι των στρατοπέδων σε παρακινούν: Ξάπλωσε και μη χολοσκάς! Εδώ έχεις την εγγύησή σου³⁸⁴ και δεν χρειάζεται να κουράζεσαι. Κι όταν δεν είναι στενάχωρα, μπορείς και να κοιμηθείς όσο τραβάει η ψυχή σου. Τεντώσου και ξάπλωσε ώσπου να έρθει το συσσίτιο. Λίγο τρως, λίγο να δουλεύεις. Μόνο αυτός που δοκίμασε τη γενική εργασία των στρατοπέδων μπορεί να καταλάβει πως η μεταγωγική φυλακή είναι οίκος ανάπαυσης, πραγματική ευτυχία στον δρόμο μας. Κι έχει κι ένα όφελος ακόμα: όταν κοιμάσαι τη μέρα, η ποινή σου περνάει συντομότερα. Τη μέρα πρέπει να σκοτώνεις την ώρα σου, τη νύχτα η ώρα περνάει χωρίς να το καταλαβαίνεις.

Καμιά φορά οι διευθυντές των μεταγωγικών φυλακών θυμούνται ότι τον άνθρωπο τον έφτιαξε η δουλειά και ότι μόνο η δουλειά διορθώνει τον εγκληματία, και έχοντας να κάνουν μερικές βοηθητικές εργασίες, ή θέλοντας να ενισχύσουν κρυφά τα οικονομικά τους, σηκώνουν τους κρατούμενους, τους ξαπλωμένους κρατούμενους, και τους στέλνουν να δουλέψουν.

Σ' αυτή τη μεταγωγική φυλακή του Κοτλάς πριν από τον πόλεμο η δουλειά δεν ήταν καθόλου ελαφρύτερη από τη δουλειά του στρατοπέδου. Χειμώνα καιρό έξι-εφτά εξασθενημένοι κρατούμενοι, ζευγμένοι με λουριά σε ένα έλκηθρο – τρακτέρ(!) έπρεπε να το σύρουν ΔΩΔΕΚΑ χιλιόμετρα πάνω στον ποταμό Ντβίνα, ως τις εκβολές του Βιτσέγκντα. Οι κρατούμενοι βούλιαζαν στο χιόνι και έπεφταν και το έλκηθρο κολλούσε. Δεν θα μπορούσαν να φανταστούν πιο εξαντλητική δουλειά. Μα αυτό δεν ήταν ακόμα δουλειά, αλλά απλό ξεμουδιασμα. Εκεί, στις εκβολές του Βιτσέγκντα, έπρεπε να φορτώσουν στο έλκηθρο ΔΕΚΑ κυβικά μέτρα ξυλεία και έπειτα, πάλι αυτοί οι ίδιοι (δεν υπάρχει πια ο Ρέπιν, και για τους σημερινούς ζωγράφους, αυτό δεν είναι θέμα πίνακα, αλλά δουλική αντιγραφή της φύσης) να σύρουν πίσω το έλκηθρο στη φυλακή! Μίλα μας όσο θέλεις για το στρατόπεδο! Θα πεθάνουμε πριν φτάσουμε εκεί. (Επικεφαλής σ' αυτή τη δουλειά ήταν ο Κολουπάγιεφ. Ζεμένα άλογα ήταν ο μηχανικός-ηλεκτρολόγος Ντμητρίγιεφ, ο αντισυνταγματάρχης της επιμελητείας Μπελιάγιεφ, ο γνωστός μας ήδη Βασίλι Βλάσωφ και... που να τους θυμάσαι όλους...)

Η μεταγωγική φυλακή του Αρζαμάς τον καιρό του πολέμου τάζε τους κρατούμενους της με φύλλα από κοκκινογούλια, αλλά οργάνωνε τη δουλειά σε σταθερές βάσεις. Σ' αυτήν υπήρχαν συνεργεία ραφτών και ένα συνεργείο για τσόχινες μπότες (οι κρατούμενοι δούλευαν την τσόχα με τα χέρια τους μέσα σε ζεματιστό νερό αναμιγμένο με οξέα).

Στην Κράσναγια Πρέσνια, το καλοκαίρι του 1945, πηγαίναμε εθελοντικά να εργαστούμε, για να γλυτώσουμε από τους ασφυκτικούς θαλάμους. Αυτό μας έδινε το δικαίωμα ν' ανασαίνουμε τον αέρα ολόκληρη τη μέρα, να καθόμαστε ανεμπόδιστα, με την ησυχία μας, στο ήσυχο αποχωρητήριο, το φτιαγμένο από μαδέρια (να ένα μέσο ενθάρρυνσης, που πολύ συχνά το παραμελούν!) και ζεσταμένο από τον αυγουστιάτικο ήλιο (κι αυτά γίνονταν τις μέρες του Πότσδαμ και της Χιροσίμα) ακούγοντας το

ειρηνικό ζουζούνισμα μιας ξεμοναχιασμένης μέλισσας, και, τέλος, να παίρνουμε το βράδυ εκατό γραμμάρια ψωμί παραπάνω. Μας πήγαιναν στην αποβάθρα του ποταμού Μόσχοβα, όπου ξεφόρτωναν την ξυλεία. Εμείς έπρεπε να μεταφέρουμε με τα χέρια τους κορμούς των δέντρων και να τους τοποθετούμε σε μεγάλες στοίβες. Η αμοιβή που περιμέναμε ήταν δυσανάλογη με τη δαπάνη των δυνάμεών μας. Παρ' όλα αυτά όμως πηγαίναμε εκεί με ευχαρίστηση.

Μου συμβαίνει συχνά να κοκκινίζω καθώς θυμάμαι τα νιάτα μου (γιατί τα νιάτα μου τα πέρασα εκεί!). Ότι όμως μας στενοχωρεί, μας γίνεται μάθημα. Αποδείχτηκε πως από τα γαλόνια του αξιωματικού, που μόνο για δυο χρόνια γυάλιζαν και κυμάτιζαν στους ώμους μου, είχε ξετιναχτεί μια φαρμακερή χρυσόσκονη κι είχε χωθεί στον χώρο ανάμεσα στα πλευρά μου. Σ' αυτή την ποταμίσια αποβάθρα, που ήταν μια μικρή ζώνη στρατοπέδου και που περικλειόταν από ψηλές σκοπιές, εμείς ήμαστε προσωρινοί εξωτερικοί εργάτες και δεν γινόταν κουβέντα, ούτε υπήρχε καμιά φήμη πως μπορεί να μας άφηναν σ' αυτό το στρατόπεδο να εκτίσουμε την ποινή μας. Όταν όμως μας παράταξαν εκεί για πρώτη φορά και ο επόπτης μας επιθεωρούσε, για να διαλέξει με το βλέμμα τους επιστάτες των προσωρινών συνεργείων, η τιποτένια μου καρδιά κόντευε να σπάσει κάτω από το μάλλινο χιτώنيό μου. Ας ήταν να διάλεγε εμένα, εμένα, εμένα!

Δεν διάλεξε εμένα. Γιατί το επιζητούσα άραγε; Μόνο και μόνο για να κάνω και άλλα επονεϊδιστα λάθη.

Ω, τι δύσκολα ξεκόβει κανείς από την εξουσία! Αυτό πρέπει να το καταλάβουμε καλά.

Υπήρξε εποχή που η Κράσναγια Πρέσνια ήταν σχεδόν η πρωτεύουσα του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, από την άποψη ότι, όπου κι αν πήγαινες, σου ήταν αδύνατο να την παρακάμψεις, όπως συμβαίνει και με τη Μόσχα. Όπως στη Σοβιετική Ένωση για να πας από την Τασκένδη στο Σότσι και από το Τσερνίγκωφ στο Μινσκ σου πέφτει βολικό να περάσεις από τη Μόσχα, έτσι και τους κρατούμενους, όπου κι αν τους πήγαιναν, τους περνούσαν από τη φυλακή της Πρέσνια. Την εποχή εκείνη έτυχε να βρεθώ κι εγώ εκεί. Η Πρέσνια ήταν φίσκα γεμάτη, αδύνατο να χωρέσει πια άλλους, και έχτιζαν ήδη ένα συμπληρωματικό κτίριο. Μόνο οι άμεσες αποστολές, με τα βαγόνια για ζώα φορτωμένα με κρατούμενους καταδικασμένους από τις υπηρεσίες αντικατασκοπίας, παρέκαμπταν τη Μόσχα από τον περιφερειακό δρόμο, και περνούσαν κοντά από την Πρέσνια. Ίσως γι' αυτό μας χαιρετούσαν με τις σειρήνες τους.

Φτάνοντας στη Μόσχα για να αλλάξουμε τραίνο, έχουμε ωστόσο ένα εισιτήριο και ελπίζουμε πως αργά ή γρήγορα θα ξεκινήσουμε για τον προορισμό μας. Στην Πρέσνια όμως, στο τέλος του πολέμου και στα χρόνια που ακολούθησαν, όχι μόνο οι νεοφερμένοι, αλλά και οι ψηλά ιστάμενοι, ακόμα και οι επικεφαλείς του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, δεν μπορούσαν να

που ποιανού είναι η σειρά να φύγει και για που. Οι κανονισμοί των φυλακών δεν είχαν ακόμα αποκρυσταλλωθεί όπως στη δεκαετία του 1950, και στον φάκελο δεν υπήρχαν γραπτά δρομολόγια, ούτε ο προορισμός της κάθε αποστολής. Υπήρχαν μόνο υπηρεσιακά σημειώματα: «Αυστηρή φρούρηση!». «Να χρησιμοποιούνται μόνο για γενικές εργασίες!». Οι σωροί των ΦΑΚΕΛΩΝ, βαλμένοι μέσα σε ξεσχισμένους χαρτοφύλακες, ή δεμένοι με ξεφτισμένους σπόγγους ή ερζάτς σπάγκων από χαρτί, μεταφέρονταν από τους λοχίες της φρουράς μέσα στο ξύλινο κτίριο όπου στεγάζονταν τα γραφεία της φυλακής και πετάγονταν πάνω σε ράφια, σε τραπέζια, κάτω από τραπέζια και καθίσματα, ή και όπου υπήρχε χώρος ακόμα κάτω στο δάπεδο, (ακριβώς όπως τα πρωτότυπά τους πετάγονταν στους θαλάμους) ξελύνονταν, σκορπίζονταν και ανακατεύονταν. Ένα, δύο, τρία δωμάτια ήταν γεμάτα με αυτούς τους ανακατεμένους φακέλους. Οι γραμματείς των γραφείων της φυλακής – καλοζωισμένες, τεμπέλες, ελεύθερες γυναίκες, με παρδαλά φουστάνια – ίδρωναν από την κάψα, έκαναν αέρα και φλερτάρανε με τους αξιωματικούς της φυλακής και της φρουράς. Καμιά από αυτές δεν μπορούσε, και δεν ήθελε, να ανασκαλέψει μέσα σ' αυτό το χάος. Μα οι αποστολές έπρεπε να φεύγουν, κάμποσες φορές τη βδομάδα, με τα κόκκινα βαγόνια. Και κάθε μέρα εκατοντάδες κρατούμενοι έπρεπε να στέλνονται με καμιόνια στα πιο κοντινά στρατόπεδα. Και κάθε κρατούμενος έπρεπε να συνοδεύεται από τον φάκελό του. Ποιος θα φρόντιζε γι' αυτό; Ποιος θα ταξινομούσε τους φακέλους και θα συγκροτούσε τις αποστολές;

Μ' αυτή τη δουλειά ήταν επιφορτισμένοι κάμποσοι επόπτες, σκύλοι ή μουλάτοι³⁸⁵, διαλεγμένοι μεταξύ των κακοποιών της φυλακής. Αυτοί περιφέρονταν στους διαδρόμους, έμπαιναν στα κτίρια των γραφείων όποτε ήθελαν. Από αυτούς λοιπόν εξαρτιόταν αν θα έπαιρναν τον φάκελό σου και θα σε έβαζαν σε μια ΚΑΚΗ αποστολή ή αν θα έσκυβαν κάμποση ώρα τη ράχη τους, ψαχουλεύοντας για να σε βολέψουν σε καμιά ΚΑΛΗ αποστολή. (Για το ότι υπήρχαν στρατόπεδα θανάτου, δεν αμφέβαλλαν βέβαια οι πρωτόπειροι, αλλά ήταν λάθος να πιστεύουν ότι υπήρχαν και καλά στρατόπεδα. «Καλά» μπορούσαν να είναι όχι τα στρατόπεδα, μα μόνο μερικές ατομικές περιπτώσεις μέσα σ' αυτά, πράγμα που κανονιζόταν επί τόπου). Το ότι όλο το μέλλον ενός κρατουμένου κρεμόταν από έναν συγκρατούμενό ου, με τον οποίο θα έπρεπε να βρει τρόπο να μιλήσει (έστω και μέσω του λουτράρη) και τον οποίο θα έπρεπε ίσως να λαδώσει (έστω και μέσω του καντινιέη) αυτό ήταν χειρότερο από το να παιχτεί η τύχη σου στα ζάρια. Αυτή η αθέατη και ίσως χαμένη ευκαιρία να πας στο Ναλτσίκ αντί για το Νορίλσκ δίνοντας για αντάλλαγμα το πέτσινο σακάκι σου, ή να πας στο Σερεμπριάνι Μπορ αντί για το Ταϊσέτ δίνοντας για αντάλλαγμα ένα κιλό λαρδί (μα μπορεί και να έχανες το πέτσινο σακάκι σου ή το λαρδί σου τζάμπα) αναστάτωνε και βασάνιζε τις κατάκοπες ψυχές. Κι αν κάποιος άλλος πρόλαβε να βουλευτεί αντί για σένα; Μακάριοι εκείνοι που δεν διέθεταν τίποτα για να δώσουν σε αντάλλαγμα, ή εκείνοι που αποφεύγανε αυτές τις συγκινήσεις.

Η υποταγή στη μοίρα, η πλήρης εξάλειψη της δικής σου βούλησης για τη διαμόρφωση της ζωής σου, η επίγνωση του ότι δεν μπορείς να προβλέψεις τι είναι καλύτερο και τι χειρότερο για σένα, και ότι, αντίθετα, είναι

εύκολο να κάνεις ένα στραβοπάτημα για το οποίο θα κατηγορείς έπειτα τον εαυτό σου, όλα αυτά απελευθερώνουν τον κρατούμενο από ένα μέρος των δεσμών του, τον καθησυχάζουν και του εξυψώνουν το ηθικό.

Έτσι λοιπόν οι κρατούμενοι κείτονταν στριμωγμένοι μέσα στα κελιά, ενώ οι μοίρες τους συσσωρεύονταν σε μπερδεμένα κουβάρια στα γραφεία της φυλακής και οι επόπτες έπαιρναν τους φακέλους από όποια γωνιά τους έπεφτε πιο βολικά. Έτσι τύχαινε μερικοί κρατούμενοι να μένουν δυο και τρεις μήνες σ' αυτή την καταραμένη Πρέσνια, ενώ άλλοι περνούσαν από εκεί με ταχύτητα μετεώρων. Από αυτό τον συνωστισμό, τη βιασύνη και την ακαταστασία των φακέλων τύχαινε καμιά φορά στην Πρέσνια (καθώς και σε άλλες μεταγωγικές φυλακές) να γίνονται αλλαγές στη διάρκεια των ποινών. Αλλά οι καταδικασμένοι για παράβαση του άρθρου 58 δεν είχαν τέτοιο φόβο, γιατί οι ποινές τους, για να εκφραστούμε όπως ο Γκόρκι, ήταν Ποινές με κεφαλαίο Π, δηλαδή τόσο μεγάλες, ώστε κι όταν ακόμα κόντευαν στο τέλος τους, και πάλι τελειωμό δεν είχαν. Αλλά για τους λωποδύτες και τους φονιάδες είχε μεγάλη σημασία να αντικατασταθεί η ποινή τους με την ποινή κάποιου ελαφροποινίτη του κοινού δικαίου. Έτσι αυτοί οι ίδιοι ή τα τσιράκια τους διάλεγαν ένα κορόιδο, ξάπλωναν πλάι του και του έκαναν ερωτήσεις με συμπάθεια, και εκείνος, μη ξέροντας πως ο κρατούμενος με μικρή ποινή δεν πρέπει ποτέ να αποκαλύπτει τίποτα για τον εαυτό του στη μεταγωγική φυλακή, διηγόταν με αφέλεια πως τον λέγανε, ας υποθέσουμε, Βασίλι Παρφιόνιτς Γιεβράσκιν, γεννήθηκε στα 1913 στο Σεμίντουμπιε, ζούσε εκεί και είχε καταδικαστεί σε φυλάκιση ενός χρόνου, με βάση το άρθρο 109 για αμέλεια στην εργασία. Έπειτα αυτός ο Γιεβράσκιν κοιμόταν, ή μπορεί και να μην κοιμόταν, αλλά γινόταν τόση φασαρία στον θάλαμο, και υπήρχε τόση στριμωξιά μπροστά στο γκισέ, ώστε δεν μπορούσες να περάσεις για να ακούσης, από τον διάδρομο, τη σιγανή φωνή που διάβαζε γρήγορα τα ονόματα εκείνων που θα έφευγαν με την επόμενη αποστολή. Κάμποσα από αυτά τα ονόματα τα φώναζαν έπειτα από την πόρτα του θαλάμου, μα τον Γιεβράσκιν δεν τον φώναξαν, γιατί μόλις είπαν αυτό το όνομα στον διάδρομο, ένας δουλοπρεπής κακοποιός (ξέρουν να φέρονται κι έτσι, όταν χρειάζεται) έχωσε τη μούρη του στο γκισέ και απάντησε χαμηλόφωνα και γρήγορα: «Βασίλι Παρφιόνιτς, από το χωριό Σεμίντουμπιε. Άρθρο 109. Ένας χρόνος». Και έτρεξε αμέσως να πάρει τα πράγματά του. Ο αληθινός Γιεβράσκιν χασμουρήθηκε, ξάπλωσε στο ξυλοκρέβατό του και περίμενε υπομονετικά να τον φωνάξουν την άλλη μέρα, την άλλη βδομάδα, τον άλλο μήνα, και έπειτα τόλμησε να ενοχλήσει τον επικεφαλής της πτέρυγας και να ρωτήσει: γιατί δεν τον παίρνουν σε μια αποστολή; (Ενώ κάποιον Ζβιάγκα τον φώναζαν κάθε μέρα σε όλους τους θαλάμους). Κι όταν ύστερα από ένα μήνα ή μισό χρόνο βρίσκουν ευκαιρία να κάνουν γενικό προσκλητήριο με βάση τους ΦΑΚΕΛΟΥΣ, μένει μόνο ένας παραπανίσιος φάκελος, του Ζβιάγκα, εγκληματία καθ' υποτροπήν, με δυο φόνους και ληστεία ενός καταστήματος, με ποινή δέκα χρόνια, και ένας δειλός κρατούμενος, που επιμένει πως λέγεται Γιεβράσκιν. Από τη φωτογραφία της ταυτότητας τίποτα δεν μπορείς να διακρίνεις καθαρά, μα δεν μπορεί παρά να είναι ο Ζβιάγκα και πρέπει να σταλεί στο επανορθωτικό στρατόπεδο του Ιβντέλ – διαφορετικά πρέπει να παραδεχτούν πως η φυλακή έκανε λάθος. (Αυτόν τον άλλο Γιεβράσκιν, που

δεν ξέρουν ούτε καν με ποια αποστολή έφυγε, τρέχα να τον βρεις τώρα, αφού οι κατάλογοι έχουν χαθεί. Με την ποινή του ενός χρόνου, θα βρίσκεται τώρα σε καμιά αγροτική φυλακή, όπου κάθε μέρα θα υπολογίζεται για τρεις, ή θα έχει ήδη δραπετεύσει και θα βρίσκεται από καιρό στο σπίτι του ή, το πιθανότερο, θα βρίσκεται στη φυλακή με νέα ποινή). Τύχαιναν επίσης και μερικοί ηλίθιοι, που ΠΟΥΛΟΥΣΑΝ τις μικρές τους ποινές για κάνα-δυο κιλά λαρδί, υπολογίζοντας πως έπειτα θα κατάφερναν να βρουν άκρη και θα αποδείχνανε την αληθινή τους ταυτότητα. Και αυτό ήταν ως ένα βαθμό σωστό.³⁸⁶

Στα χρόνια που οι φάκελοι των κρατουμένων δεν ανέφεραν τελικό προορισμό, οι μεταγωγικές φυλακές μετατρέπονταν σε πραγματικά σκλαβοπάζαρα. Ευπρόσδεκτοι επισκέπτες ήταν εκεί οι αγοραστές, λέξη που ολοένα συχνότερα ακουγόταν στους διαδρόμους και στους θαλάμους, χωρίς καθόλου να προκαλεί τα γέλια. Όπως παντού στη βιομηχανία δεν μπορούν να περιμένουν πότε θα τους στείλουν από το κέντρο τα αναμενόμενα εφόδια και γι' αυτό στέλνουν εκεί ανθρώπους για να σπρώξουν και να επιταχύνουν τη δουλειά, έτσι ακριβώς γινόταν και στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ. Οι ιθαγενείς στα νησιά πέθαιναν σωρηδόν, και μ' όλο που δεν άξιζαν πια τίποτα, φιγουράριζαν ακόμα στους καταλόγους. Έτσι οι διοικητές έπρεπε να πληρώνουν από την τσέπη τους για να βρίσκουν καινούργιους ιθαγενείς, ώστε να εκπληρώνουν το πλάνο τους. Οι αγοραστές έπρεπε να είναι άνθρωποι καπάτσοι, ανοιχτομάτηδες, να ξέρουν καλά τι ψωνίζουν, και να μην αφήνουν να τους χώνουν ανάμεσα στα κεφάλια που αγοράζουν ψοφίμια και αναπήρους. Υπήρχαν κακοί αγοραστές, που διάλεγαν τους κρατούμενους μιας αποστολής από τους φακέλους, και ευσυνείδητοι αγοραστές, που απαιτούσαν να τους παρουσιάζουν τηνπραμάτεια ζωντανή και γυμνή. Ναι, έτσι έλεγαν, χωρίς να γελάνε:πραμάτεια. «Για να δούμε λοιπόν, τιπραμάτεια μας φέρανε;» ρωτούσε ο αγοραστής στον σταθμό του Μπουτύрки, βλέποντας τη δεκαεπτάχρονη Ίρα Καλίνα και εξετάζοντας προσεκτικά όλες της τις λεπτομέρειες.

Η ανθρώπινη φύση, όσο κι αν μεταβάλλεται, δεν μπορεί να ξεπεράσει σε ταχύτητα τις γεωλογικές αλλαγές στη μορφή της Γης. Έτσι το ίδιο ακριβώς αίσθημα της περιέργειας, ανάμικτης με ηδονή, που αισθάνονταν εδώ και εικοσιπέντε αιώνες οι δουλέμποροι στα σκλαβοπάζαρα, κυρίευσε και τους υπαλλήλους του ΓΚΟΥΛΑΓΚ, καμιά εικοσαριά άντρες με στολή του Υπουργείου Εσωτερικών, όταν κάθισαν, στη φυλακή Ουζμάν το 1947, μπροστά σε κάμποσα τραπέζια σκεπασμένα με σεντόνια (κι αυτό για τη σοβαροφάνεια του πράγματος, γιατί δεν ήταν καθόλου βολικό) κι έβαλαν τις φυλακισμένες γυναίκες, αφού γδύθηκαν στο γειτονικό δωμάτιο, να περνούν γυμνές και ξυπόλητες από μπροστά τους, να στριφογυρίζουν, να στέκονται, να απαντούν σε ερωτήσεις. «Σηκώστε τα χέρια!» τις πρόσταζαν, κι εκείνες έπαιρναν αμυντικές στάσεις αρχαίων αγαλμάτων (οι αξιωματικοί, βλέπετε, διάλεγαν με σοβαρότητα παλλακίδες για τους εαυτούς τους και για τους φίλους τους).

Έτσι, με διάφορες εκδηλώσεις, η βαριά σκιά της αυριανής μάχης στο στρατόπεδο δεν άφηνε τον πρωτάρη κρατούμενο να χαρεί τις αθώες

μικροαπολαύσεις της μεταγωγικής φυλακής.

Μια φορά έχωσαν μέσα στο κελί μας, στην φυλακή της Πρέσνια, έναν κρατούμενο ειδικού προορισμού, που κοιμήθηκε δυο νύχτες πλάι μου. Αυτός ταξίδευε με ειδικό προορισμό, δηλαδή η Κεντρική Διοίκηση είχε γράψει γι' αυτόν μια φορτωτική που τον ακολουθούσε από στρατόπεδο σε στρατόπεδο και στην οποία αναφέρονταν πως είναι τεχνικός κατασκευών και μόνο μ' αυτή την ιδιότητα έπρεπε να τον χρησιμοποιήσουν στη νέα του διαμονή. Ο κρατούμενος ειδικού προορισμού ταξιδεύει με το κοινό Στολύπιν, μένει στους κοινούς θαλάμους των μεταγωγικών φυλακών, αλλά η ψυχή του δεν τρέμει, γιατί προστατεύεται από τη φορτωτική του και δεν υπάρχει φόβος να τον στείλουν να κόβει ξύλα.

Μια σκληρή και αποφασιστική έκφραση ήταν το κύριο χαρακτηριστικό στο πρόσωπο αυτού του τροφίμου των στρατοπέδων, που είχε ήδη εκτίσει το μεγαλύτερο μέρος της ποινής του. (Δεν ήξερα ακόμα τότε πως αυτή ακριβώς η έκφραση είναι το βασικό γνώρισμα των κατοίκων των νησιών του ΓΚΟΥΛΑΓΚ. Τα πρόσωπα με την τρυφερή, διαλλακτική έκφραση εξαφανίζονται γρήγορα σ' αυτά τα νησιά). Ο κρατούμενος αυτός μας κοίταξε να κάνουμε τα πρώτα μας βήματα χαμογελώντας ειρωνικά, όπως κοιτάζει κανείς τα κουτάβια των δυο βδομάδων.

Τι μας περίμενε στο στρατόπεδο; Εκείνος, από οίκτο, μας άνοιξε τα μάτια:

Από το πρώτο σας βήμα στο στρατόπεδο όλοι θα προσπαθούν να σας ξεγελάσουν και να σας κατακλέψουν. Μην εμπιστεύεστε κανένα, εκτός από τον εαυτό σας. Προσέξτε μήπως σας πλησιάζει κανείς στα κρυφά να σας δαγκώσει. Ήμουν κι εγώ ο ίδιος αφελής όπως εσείς, εδώ και οκτώ χρόνια, όταν έφτασα στο στρατόπεδο του Καργκοπόλ. Μας ξεφόρτωσαν από το τραίνο, και η φρουρά ετοιμαζόταν να μας οδηγήσει στο στρατόπεδο: δέκα χιλιόμετρα πάνω σε παχύ, μαλακό χιόνι. Καταφθάνουν τρία έλκηθρα. Ένας γεροδεμένος μπάρμπας, που η φρουρά τον άφησε να περάσει, μας λέει: «Αδέρφια, βάλτε τα πράγματά σας, να τα μεταφέρουμε». Εμείς θυμόμαστε πως, όπως είχαμε διαβάσει στα έργα της λογοτεχνίας μας, τις αποσκευές των κρατουμένων τις κουβαλάνε με κάρα. Σκεφτόμαστε λοιπόν πως δεν μπορεί να είναι τόσο απάνθρωποι στο στρατόπεδο, θα φροντίσουν γι' αυτό. Έτσι βάλουμε επάνω τα πράγματά μας και τα έλκηθρα ξεκίνησαν. Αυτό ήταν. Δεν τα ξαναείδαμε πια! Δεν ξαναείδαμε ούτε καν αδειανά τα σακούλια και τις βαλίτσες μας.

–Μα πως έγινε αυτό; Καλά, δεν υπάρχει νόμος εκεί;

–Μην κάνετε κουτές ερωτήσεις. Νόμος υπάρχει. Ο νόμος της ταϊγκά. Όσο για δικαιοσύνη, στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ ούτε υπήρξε, ούτε θα υπάρξει ποτέ. Αυτό που συνέβη στο Καργκοπόλ, είναι απλούστατα το σύμβολο του ΓΚΟΥΛΑΓΚ. Θα συνηθίσετε με τον καιρό: στο στρατόπεδο κανείς δεν κάνει τίποτα τζάμπα, κανείς δεν κάνει τίποτε από καλοσύνη. Για όλα πρέπει να πληρώνετε. Αν σας προτείνουν κάτι, δήθεν ανιδιοτελώς, να ξέρετε πως αυτό είναι παγίδα, προβοκάτσια. Και, το σπουδαιότερο, προσπαθήστε να αποφύγετε τις γενικές εργασίες. Να τις αποφύγετε από την πρώτη κιόλας

μέρα. Αν την πρώτη μέρα πέσετε στις γενικές εργασίες, είστε χαμένοι, χαμένοι για πάντα.

-Γενικές εργασίες; Τι είναι αυτό;

-Είναι οι βασικές εργασίες που γίνονται στο στρατόπεδο. Σ' αυτές δουλεύουν τα ογδόντα τα εκατό των κρατουμένων. Και όλοι αυτοί ψοφούνε. Όλοι. Και φέρνουν σε αντικατάστασή τους άλλους, πάλι για τις γενικές εργασίες. Εκεί οι κρατούμενοι αφήνουν και τις τελευταίες τους δυνάμεις. Και είναι πάντα μουσκεμένοι, και ξυπόλητοι. Και τους κλέβουν πάντα στο ζύγι και στο μέτρημα. Και τους βάζουν στα χειρότερα παραπήγματα. Και δεν έχουν καμιά περίθαλψη. Στο στρατόπεδο ΓΛΥΤΩΝΟΥΝ μόνο εκείνοι που ΔΕΝ δουλεύουν στις γενικές εργασίες. Προσπαθήστε λοιπόν με κάθε θυσία να μην πέσετε στις γενικές εργασίες. Από την πρώτη κιόλας μέρα.

Με κάθε θυσία!

Με κάθε θυσία;

Στην Κράσναγια Πρέσνια κατάλαβα και δέχτηκα αυτές τις συμβουλές του σκληρού κρατούμενου ειδικού προορισμού, συμβουλές που δεν είχαν τίποτα το υπερβολικό, μόνο που παρέλειψα να τον ρωτήσω: Και ποιο είναι το μέτρο αυτής της θυσίας; Και ως που μπορεί να φτάσει;

3 ΤΑ ΚΑΡΑΒΑΝΙΑ ΤΩΝ ΣΚΛΑΒΩΝ

Το ταξίδι με το Στολύπιν είναι βασανιστικό, με την κλούβα γίνεται ανυπόφορο κι η μεταγωγική φυλακή σε ξεθεώνει. Το καλύτερο θα ήταν να γλύτωνες από όλα αυτά και να πήγαινες κατευθείαν στο στρατόπεδο, με τα κόκκινα βαγόνια.

Τα κρατικά και τα ατομικά συμφέροντα, όπως συμβαίνει πάντα, συμπίπτουν και εδώ. Γιατί και το κράτος το συμφέρει να στέλνει τους κρατούμενους στο στρατόπεδο με κατευθείαν δρομολόγια, χωρίς να επιβαρύνει τις συγκοινωνιακές αρτηρίες των πόλεων, τους αυτοκινητοδρόμους και το προσωπικό των μεταγωγικών φυλακών. Αυτό το είχαν αντιληφθεί από παλιά στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ και χρησιμοποιούσαν τα εξής μέσα: караβάνια από κόκκινα βαγόνια (από αυτά που προορίζονται για τη μεταφορά ζώων) караβάνια από μαούνες και, όπου δεν υπάρχουν ούτε ράγιες, ούτε νερό, караβάνια από πεζούς (γιατί δεν επιτρέπουν βέβαια στους κρατούμενους να χρησιμοποιούν άλογα και καμήλες).

Τα κόκκινα караβάνια είναι πάντα πιο συμφερτικά, όταν τα δικαστήρια δουλεύουν πολύ γρήγορα ή όταν οι μεταγωγικές φυλακές παραείναι γεμάτες, γιατί μ' αυτά μπορούν να στείλουν μεμιάς μεγάλο αριθμό κρατουμένων. Έτσι έστειλαν εκατομμύρια αγρότες στα 1929 – 31. Έτσι έστειλαν σχεδόν ολόκληρο το Λένινγκραντ μακριά από το Λένινγκραντ. Έτσι αποικίστηκε η περιοχή του ποταμού Κολύμα στη δεκαετία του 1930. Κάθε μέρα η πρωτεύουσα της πατρίδας μας, η Μόσχα, ξερνούσε μια τέτοια αποστολή με κατεύθυνση τα λιμάνια Σοβιέτσκογια Γκάβαν και Βάνινο. Κάθε πρωτεύουσα επαρχίας έστελνε τις δικές της κόκκινες αποστολές, μόνο που αυτό δεν γινόταν καθημερινά. Στα 1941 εκτόπισαν έτσι στο Καζαχστάν τη Δημοκρατία των Γερμανών του Βόλγα, και αυτό συνεχίστηκε και με τις άλλες εθνότητες. Στα 1945 με τέτοιες αποστολές έφεραν πίσω τους άσωτους γιους και τις κόρες της Ρωσίας από τη Γερμανία, από την Τσεχοσλοβακία, από την Αυστρία, δηλαδή έφεραν πίσω όσους βρίσκονταν στα δυτικά μας σύνορα. Έτσι συγκέντρωσαν επίσης στα 1949 στα ειδικά στρατόπεδα τους καταδικασμένους με βάση το άρθρο 58.

Τα Στολύπιν κυκλοφορούν με τα κοινά δρομολόγια των τρένων, ενώ οι κόκκινες αποστολές κινούνται με ειδική διαταγή, υπογραμμένη από έναν σημαντικό στρατηγό του ΓΚΟΥΛΑΓΚ. Ένα Στολύπιν δεν μπορεί να σταματήσει σ' έναν κενό χώρο, τέρμα του προορισμού του πρέπει πάντα να είναι ένας σταθμός, έστω και σε μια πολίχνη, όπου να υπάρχει μια στεγασμένη φυλακή προληπτικής κρατήσεως. Το κόκκινο τρένο όμως μπορεί να σταματήσει σ' ένα κενό χώρο – και εκεί ξεφυτρώνει αμέσως, μέσα από τη θάλασσα, από τη στέπα ή από την ταϊγκά, ένα καινούργιο νησί του Αρχιπελάγους.

Δεν μπορεί όμως κάθε κόκκινο βαγόνι να χρησιμοποιηθεί αμέσως για τη

μεταφορά κρατουμένων, αν δεν έχει πρώτα κατάλληλα προετοιμαστεί. Κι όχι να προετοιμαστεί με την έννοια που μπορεί να του δίνει ο αναγνώστης, δηλαδή να καθαριστεί από τα κάρβουνα και τον ασβέστη που μετέφερε πριν παραλάβει ανθρώπους – αυτό δεν γίνεται πάντα. Κι ούτε να προετοιμαστεί με την έννοια του να φραχτούν οι χαραμάδες του η να τοποθετηθεί μέσα θερμάστρα, αν είναι χειμώνας. (Όταν κατασκευάστηκε το τμήμα της σιδηροδρομικής γραμμής από το Κνιόζ – Πογκόστ ως τη Ρόπτσα, πριν ακόμα περιληφθεί στο γενικό σιδηροδρομικό δίκτυο, άρχισαν αμέσως να το χρησιμοποιούν για να μεταφέρουν κρατουμένους, μέσα σε βαγόνια που δεν είχαν ούτε θερμάστρες, ούτε κουκέτες. Οι κρατούμενοι ξάπλωναν τον χειμώνα πάνω στο σκεπασμένο με παγωμένο χιόνι δάπεδο, χωρίς να παίρνουν ζεστό φαγητό, γιατί το τραίνο διατρέχει αυτό το τμήμα σε χρόνο λιγότερο από ένα μερόνυχτο. Ποιος μπορεί να διανοηθεί ότι θα περάσει εκεί μέσα, με τις συνθήκες αυτές, 18 – 20 ώρες και θα επιζήσει!) Η προετοιμασία που εννοούμε είναι η ακόλουθη: να εξακριβωθεί αν είναι γερά και σταθερά το δάπεδο, οι τοίχοι και το ταβάνι των βαγονιών και να καλυφτούν με κάγκελα οι φεγγίτες τους· να ανοιχτεί στο δάπεδο μια τρύπα για να χρησιμεύει για αποχωρητήριο και να ενισχυθεί ολόγυρα με τσίγκο στερεωμένο με πυκνά καρφιά– να κατανεμηθούν στο τραίνο κανονικά και με την πρόπουσα συχνότητα τα βαγόνια με πλατφόρμες (όπου τοποθετούσαν φρουρούς με οπλοπολυβόλα) κι αν δεν υπάρχουν αρκετές πλατφόρμες, να κατασκευαστούν να φτιαχτούν έξοδοι προς την οροφή, να τοποθετηθούν μελετημένα οι προβολείς· να εξασφαλιστεί η αδιάκοπη παροχή ηλεκτρικού ρεύματος· να κατασκευαστούν ξύλινα σφυριά με μακριά λαβή· να προστεθεί στο τραίνο ένα επιβατικό βαγόνι και, αν δεν υπάρχει, να εφοδιαστεί με θερμάστρα ένα φορτηγό βαγόνι για τον επικεφαλής της φρουράς, τον αξιωματικό της ασφαλείας για τη συνοδεία· να εγκατασταθεί μαγειρείο για τη φρουρά, και τους κρατούμενους. Μόνο ύστερα από όλα αυτά μπορούσαν να συνδέσουν τα βαγόνια στον συρμό και να γράψουν επάνω τους: «ειδικός εξοπλισμός» ή «εύθραυστα είδη». (Στο «Έβδομο βαγόνι» η Ε. Γκίνζμπουργκ περιέγραψε τόσο θαυμάσια ένα τέτοιο τραίνο με κόκκινα βαγόνια, ώστε μας απαλλάσσει από τον κόπο να μπούμε τώρα σε πολλές λεπτομέρειες).

Μόλις τελειώσει η προετοιμασία του τραίνου, αρχίζει η περίπλοκη στρατιωτική επιχείρηση της επιβίβασης των κρατουμένων στα βαγόνια. Η επιχείρηση αυτή έχει δυο σημαντικούς, υποχρεωτικούς σκοπούς:

–να κρατηθεί κρυφή η επιβίβαση από τον κόσμο

–να τρομοκρατηθούν οι κρατούμενοι.

Είναι απαραίτητο να κρατηθεί μυστική η επιβίβαση, γιατί στο κόκκινο τραίνο επιβιβάζονται μεμιάς γύρω στους 1000 ανθρώπους (το τραίνο διαθέτει τουλάχιστον 25 βαγόνια) και όχι μια μικρή ομάδα, όπως γίνεται στο Στολύπιν, πράγμα που δεν είναι ανάρμοστο να το δει το κοινό. Όλοι ξέρουν βέβαια πως συλλήψεις γίνονται καθημερινά και όλες τις ώρες, μα κανείς δεν πρέπει να φρίξει βλέποντας τους συλληφθέντες ΟΛΟΥΣ ΜΑΖΙ. Στο Ορέλ στα 1938 ήταν σε όλους γνωστό πως δεν υπήρχε, σε ολόκληρη

την πόλη, σπίτι όπου να μην έχει συλληφθεί κάποιος, και κάρα με χωριάτισσες που έκλαιγαν πλημμύριζαν την πλατεία μπροστά στη φυλακή της πόλης, όπως στον πίνακα του Σούρικωφ, που παριστάνει την εκτέλεση των Στρελτσού (στασιαστές στην εποχή του Μεγάλου Πέτρου. Σ.τ.Μ.). (Αχ! ποιος θα ζωγραφίσει τώρα για μας αυτές τις σκηνές; Ας μην ελπίσουμε, δεν είναι της μόδας). Μα δεν πρέπει να δείχνουμε στους σοβιετικούς μας ανθρώπους πως κάθε μέρα φεύγει ένα τραίνο (όπως γινόταν στο Ορέλ εκείνη τη χρονιά). Και η νεολαία μας δεν πρέπει να τα βλέπει αυτά, γιατί η νεολαία είναι το μέλλον μας. Και γι' αυτό μόνο τη νύχτα, κάθε νύχτα, για κάμποσους μήνες, στέλνουν από τη φυλακή στον σταθμό τη μαύρη φάλαγγα των κρατουμένων (οι κλούβες είναι απασχολημένες με καινούργιες συλλήψεις). Βέβαια, οι γυναίκες το παίρνουν χαμπάρι, κάτι μαθαίνουν, και τις νύχτες καταφτάνουν από τα πέρατα της πόλης, τρυπώνουν κλεφτά στον σταθμό, παραμονεύουν, τρέχουν από βαγόνι σε βαγόνι, σκοντάφτουν πάνω στις ράγιες και στις τραβέρσες και φωνάζουν μπροστά σε κάθε βαγόνι: «Είναι ο τάδε μέσα;» «Είναι εδώ κανείς έτσι κι έτσι;...» Και τρέχουν στο επόμενο βαγόνι, κι εδώ νέες ερωτήσεις: «Είναι εδώ κανείς έτσι κι έτσι; ...» Και ξάφνου μια κραυγή απαντάει από ένα σφραγισμένο βαγόνι: «Εδώ είμαι!» «Ψάξτε παραπέρα, είναι σ' άλλο βαγόνι!» η «Γυναίκες, ακούστε με! Η γυναίκα μου είναι εδώ δίπλα, κοντά στον σταθμό, τρέξτε να της το πείτε!»

Αυτές οι σκηνές, οι ανάξιες για την εποχή μας, αποτελούν μαρτυρία για την κακή οργάνωση της επιβίβασης στα τραίνα. Οι παραλείψεις λαμβάνονται υπ' όψη, και κάποια νύχτα το τραίνο κυκλώνεται από μια αλυσίδα τσοπανόσκυλα που μουγκρίζουν κι αλυχτάνε.

Και στη Μόσχα, από την παλιά μεταγωγική φυλακή της Σρετένκα (τώρα δεν τη θυμούνται πια οι κρατούμενοι) καθώς και από την Κράσναγια Πρέσνια, η επιβίβαση στα κόκκινα τραίνα γίνεται μόνο νύχτα, αυτό είναι νόμος.

Αφού λοιπόν δεν τους χρειάζεται το περιττό φως της μέρας, η φρουρά χρησιμοποιεί τον ήλιο της νύχτας: τους προβολείς. Αυτοί είναι πιο βολικοί, γιατί μπορείς να τους κατευθύνεις εκεί που θέλεις, στο σημείο όπου οι κρατούμενοι, ένας τρομοκρατημένος σωρός, κάθονται στη γη περιμένοντας τη διαταγή: «Να σηκωθούν οι επόμενοι πέντε! Τροχάδην στο βαγόνι!» (Μόνο τροχάδην. Για να μην προλάβει να κοιτάξει κανείς γύρω του, να μην προλάβει να σκεφτεί, να τρέξει σαν κυνηγημένος από σκυλιά, και να έχει μόνο τον φόβο μήπως πέσει). Και οι προβολείς φωτίζουν το ανώμαλο δρομάκι όπου τρέχουν, και το ψηλό σκαλοπάτι όπου σκαρφαλώνουν. Οι εχθρικές, φασματικές δέσμες των προβολέων δεν είναι μόνο για να φωτίζουν, μα παίζουν και σπουδαίο ρόλο στον εκφοβισμό των κρατουμένων, όπως και οι βάνουσες φοβέρες, τα χτυπήματα με τους υποκόπανους στους καθυστερημένους, κι η διαταγή: «Καθίστε χάμω!» (μια φορά, όπως γινόταν στην πλατεία του σταθμού του Ορέλ, φώναζαν τη διαταγή: «Γονατίστε!» και, σαν θεοσεβούμενοι προσκυνητές, χιλιάδες κρατούμενοι έπεφταν στα γόνατα) καθώς και οι απειλές με τα όπλα (τουφέκια ή αυτόματα, ανάλογα με τη δεκαετία). Και το κυριότερο: πρέπει να γίνει τέτοια αναστάτωση ώστε να τσακίσει η βούληση των

κρατούμενων, να μην τους περάσει καν από το μυαλό η ιδέα της απόδρασης, και να αργήσουν όσο το δυνατό να αντιληφθούν το καινούργιο τους πλεονέκτημα: ότι από την πέτρινη φυλακή βρέθηκαν σ' ένα ξύλινο βαγόνι.

Μα για να μπορέσουν να επιβιβάσουν μέσα στη νύχτα μια χιλιάδα ανθρώπους στα βαγόνια, πρέπει να αρχίσουν από το πρωί να τους βγάζουν έξω από τους θαλάμους και να τους ετοιμάζουν για την αποστολή. Και η φρουρά, όλη τη μέρα, τους παραλαμβάνει στη φυλακή, τους κρατάει ώρες πολλές όχι στους θαλάμους, μα στην αυλή, χάμω στη γη, για να μη μπερδευτούν με τους άλλους φυλακισμένους. Έτσι η νυχτερινή επιβίβαση στο τραίνο αποτελεί για τους κρατούμενους το ανακουφιστικό τέρμα μιας ατέλειωτης, εξαντλητικής ημέρας.

Εκτός από τα συνηθισμένα προσκλητήρια, τους έλεγχους, το κούρεμα, την απολύμανση και το μπάνιο, η βασική προετοιμασία για την αποστολή είναι η γενική έρευνα, που γίνεται όχι από το προσωπικό της φυλακής, αλλά από τη φρουρά που παραλαμβάνει τους κρατούμενους. Σύμφωνα με τις οδηγίες για τις μεταγωγές με κόκκινα βαγόνια και τους σκοπούς της όλης στρατιωτικής επιχείρησης, η φρουρά πρέπει να κάνει αυτή την έρευνα έτσι, ώστε να μην αφήνει στους κρατούμενους τίποτα που να τους διευκολύνει στην απόδραση, να κατάσχει κάθε σουβλερό ή κοφτερό αντικείμενο και κάθε λογής σκόνη (σκόνη για τα δόντια, ζάχαρη, αλάτι, καπνό, τσάι) για να μη στραβώσουν με αυτές τους φρουρούς, να κατάσχει ακόμα κάθε σχοινί, ή σπάγκο, ζωνάρι ή ό,τι άλλο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για απόδραση ακόμα και κάθε μικρό κορδόνι! (Έτσι κόβουν τα κορδόνια που συγκρατούν το τεχνητό πόδι ένας αναπήρου και ο σακάτης βάζει το τεχνητό πόδι του κάτω από τη μασχάλη και τρέχει κουτσαίνοντας, υποβασταζόμενος από τους διπλανούς του). Όλα τα άλλα πράγματα, όσα έχουν αξία, καθώς και οι βαλίτσες, πρέπει, σύμφωνα με τις οδηγίες, να συγκεντρωθούν στο ειδικό βαγόνι για τις αποσκευές, για να επιστραφούν στους κατόχους τους στο τέρμα της διαδρομής.

Μα είναι αδύνατη και δύσκολο να κρατηθεί η ισχύς των οδηγιών από τη Μόσχα πάνω στη φρουρά της Βολογκνά ή του Κουιμπίσεφ, ενώ είναι πανίσχυρη η εξουσία της φρουράς πάνω στους κρατούμενους. Έτσι εξασφαλίζεται η επιτυχία του τρίτου σκοπού της επιχείρησης:

–να κατασχεθούν δίκαια όλα τα είδη αξίας των εχθρών του λαού προς όφελος των παιδιών του λαού.

«Καθίστε χάμω!» «Γονατίστε!», «Γδυθείτε!» – αυτά τα παραγγέλματα της φρουράς περιέχουν τη βασική εξουσία, με την οποία δεν μπορείς να αντιδικήσεις. Ο γυμνός άνθρωπος χάνει όλη τη σιγουριά του, δεν μπορεί να ορθωθεί με περηφάνια, να μιλήσει με τους ντυμένους σαν ίσος προς ίσο. Αρχίζει η έρευνα (Κουιμπίσεφ, καλοκαίρι του 1949). Οι κρατούμενοι προχωρούν γυμνοί, κρατώντας στα χέρια τα πράγματά τους και τα ρούχα που έβγαλαν, ενώ γύρω τους στέκονται πλήθος οπλισμένοι στρατιώτες. Όλα δείχνουν πως δεν πρόκειται να σας κάνουν μεταγωγή, αλλά να σας τουφεκίσουν επί τόπου ή να σας πάνε στον θάλαμο των αερίων – σε μια

τέτοια ψυχική κατάσταση ο άνθρωπος παύει να ενδιαφέρεται για τα πράγματά του. Η φρουρά φέρεται σκόπιμα με βαναυσότητα, κανείς τους δεν προφέρει λέξη με ανθρώπινη φωνή, γιατί αυτός ακριβώς είναι ο σκοπός τους: να τρομοκρατήσουν και να συντρίψουν. Οι βαλίτσες ξετινάζονται (τα πράγματα πέφτουν χάμω) και σωριάζονται σε μίαν άκρη. Τσιγαροθήκες, πορτοφόλια και άλλα αξιοθρήνητα «τιμαλφή» των κρατούμενων κατάσχονται και ρίχνονται, ανώνυμα, στο ίδιο βαρέλι (και το γεγονός πως αυτό δεν είναι χρηματοκιβώτιο, ούτε σεντούκι, ή κασέλα, μα βαρέλι, ενοχλεί ιδιαίτερα τους γυμνούς κρατούμενους, αλλά τους φαίνεται ανώφελο να διαμαρτυρηθούν). Ο γυμνός κρατούμενος το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να μαζέψει από χάμω τα ερευνημένα του κουρέλια και να τα χώσει στο σακουλάκι του ή να τα τυλίξει με την κουβέρτα του. Όσο για τις τσόχινες μπότες σου, μπορείς να τις παραδώσεις, άφησέ τις εδώ, γράψε το όνομά σου στον κατάλογο (δεν σου δίνουν απόδειξη παραλαβής, μα εσύ θα γράψεις πως τις πέταξες στο σωρό!). Και όταν φεύγει από την αυλή της φυλακής και το τελευταίο καμιόνι με τους κρατούμενους, κατά το σούρουπο, οι κρατούμενοι απολαμβάνουν το θέαμα των φρουρών να ρίχνονται για να αρπάξουν τις καλύτερες πέτσινες βαλίτσες από το σωρό και να διαλέξουν τις ωραιότερες τσιγαροθήκες από το βαρέλι. Ύστερα από αυτούς ρίχνονται στα λάφυρα οι δεσμοφύλακες, και τελευταίοι οι κακοποιοί της φυλακής.

Να τι τράβηξες το τελευταίο εικοσιτετράωρο, ώσπου να φτάσεις στο βαγόνι για τη μεταφορά ζώων! Τώρα όμως σκαρφάλωσες πια με ανακούφιση και σφηνώθηκες στις αγκιδωτές σανίδες της κουκέτας. Μα δεν βρίσκεις ούτε ανακούφιση, ούτε ζεστασιά! Ο κρατούμενος αμπαρώνεται ξανά μέσα σ' έναν κλοιό κρύου και πείνας, δίψας και φόβου, ανάμεσα στους κακοποιοούς και στη φρουρά.

Αν στο βαγόνι υπάρχουν κακοποιοί (και δεν τους βάζουν βέβαια χωριστά στα κόκκινα τραίνα) αυτοί πιάνουν, κατά την παράδοση, τις καλύτερες θέσεις, στις πάνω κουκέτες, κοντά στον φεγγίτη. Αυτά, το καλοκαίρι. Εύκολα μαντεύετε, βέβαια, που πιάνουν θέση τον χειμώνα: γύρω στη θερμάστρα ασφαλώς, σχηματίζοντας έναν πυκνό κύκλο. Όπως θυμάται ο πρώην κλέφτης Μινάγιεφ³⁸⁷ σε όλη τη διαδρομή από το Βορονέζ ως το Κοτλάς (κάμποσα μερόνυχτα) στα 1949, ενώ έκανε φοβερό κρύο, τους έδωσαν μόνο τρεις κουβάδες κάρβουνα! Τότε οι κακοποιοί όχι μόνο έπιασαν τις θέσεις γύρω από τη θερμάστρα, όχι μόνο έβγαλαν από τους φραγιέρ όλα τα ζεστά ρούχα για να τα φορέσουν αυτοί, αλλά τους πήραν και τα ποδόπανα, που τους χρησίμευαν για κάλτσες, και τα τύλιξαν γύρω από τα δικά τους λωποδύτικα πόδια. Πέθανε εσύ σήμερα, κι εγώ ως πεθάνω αύριο! Ακόμα χειρότερη είναι η κατάσταση με την τροφή, γιατί όλο το συσσίτιο του βαγονιού το παραλαμβάνουν οι κακοποιοί, οι οποίοι κρατούν για τον εαυτό τους ό,τι καλύτερο υπάρχει ή ό,τι χρειάζονται. Ο Λοστσίλιν θυμάται τη μεταγωγή του από τη Μόσχα στο Περεμπόρι στα 1937. Ε, λοιπόν, σ' αυτά τα τρία μερόνυχτα δεν τους έδωσαν καθόλου ζεστό φαγητό, αλλά μόνο ξηρά τροφή. Οι κακοποιοί κρατούσαν για τον εαυτό τους όλη τη ζάχαρη, αλλά μοίραζαν το ψωμί και τις ρέγκες,

πράγμα που έδειχνε πως δεν πεινούσαν. Όταν υπάρχει ζεστό φαγητό, και οι κακοποιοί αναλαμβάνουν τη διανομή, το μοιράζονται μεταξύ τους (συνέβη στη μεταγωγή Κισινιώφ – Πετσόρα, διάρκειας τριών εβδομάδων, στα 1945). Επί πλέον, οι κακοποιοί δεν διστάζουν μπροστά σε τίποτα: έναν Εσθονό που είχε δόντια χρυσά, τον ξάπλωσαν χάμω και του τα έβγαλαν με την τσιμπίδα της θερμάστρας.

Οι κρατούμενοι θεωρούσαν το ζεστό φαγητό σαν το πλεονέκτημα των κόκκινων τραίνων: στους απόκεντρους σταθμούς (που πάλι δεν βλέπει ο κόσμος) τα τραίνα σταματούν για να μοιράσουν στα βαγόνια το κουρκούτι και το πλιγούρι. Μα και το ζεστό φαγητό το δίνουν έτσι, που σε πιάνει αηδία. Ή (όπως συνέβη στο ίδιο τραίνο του Κισινιώφ) χύνουν το συσσίτιο μέσα στους ίδιους κουβάδες με τους οποίους μοιράζουν το κάρβουνο. Δεν έχουν με τι να τους πλύνουν, γιατί το πόσιμο νερό στο τραίνο είναι μετρημένο. Μεγαλύτερη έλλειψη υπάρχει σε νερό παρά σε φαγητό. Κάνεις λοιπόν να φας το συσσίτιό σου, και τρίζει στα δόντια σου η καρβουνόσκονη. Ή πάλι, φέρνοντας το κουρκούτι ή το πλιγούρι στο βαγόνι, δεν δίνουν αρκετές караβάνες – για σαράντα κρατούμενους, οι караβάνες είναι μόλις εικοσιπέντε, και προστάζουν κι από πάνω: «Γρήγορα, γρήγορα! Έχουμε να ταΐσουμε κι άλλα βαγόνια, κι όχι μόνο το δικό σας!» Και τώρα, πώς τρώνε; Πώς να μοιραστή το φαί; Να το μοιράσεις δίκαια στις караβάνες δεν γίνεται, συνεπώς πρέπει να το μοιράσεις με το μάτι, και να βάλεις από λιγότερο, από φόβο μήπως δεν φτάσει. (Οι πρώτοι φωνάζουν: «ανακάτευε, ανακάτευε λοιπόν!», ενώ οι τελευταίοι σιωπούν, με την ελπίδα πως στον πάτο θα μείνει το πιο πηχτό). Οι πρώτοι τρώνε, και οι άλλοι περιμένουν να κάνεις γρήγορα, γιατί πεινάνε, και το φαγητό κρυώνει στον κουβά και απ' έξω σε πιέζουν να βιαστής: «άντε, τελειώσατε; κοντεύετε;». Τώρα πρέπει να βάλεις στη δεύτερη βάρδια, κι ούτε λιγότερο, ούτε περισσότερο, ούτε πηχτότερο, ούτε αραιότερο από ό,τι έβαλες στους πρώτους. Και σου μένει ακόμα να υπολογίσεις σωστά το τελευταίο που απομένει και να το βάλεις σε μια караβάνα για δυο ανθρώπους. Και όλη αυτή την ώρα σαράντα άνθρωποι έχουν λιγότερο τον νου τους στο φαί, όσο στη διανομή, κι είναι γεμάτοι αγωνία.

Δεν σου παρέχουν θέρμανση, δεν σε προστατεύουν από τους κακοποιούς, δεν σε ποτίζουν, δεν σε ταΐζουν, μα ούτε να κοιμηθείς δεν σε αφήνουν. Τη μέρα οι φρουροί μπορούν να παρακολουθούν ολόκληρο το τραίνο και τον δρόμο πίσω του, μήπως κανείς πηδήσει στο πλάι ή γλιστρήσει κάτω στις ράγιες, τη νύχτα όμως παίρνουν αυστηρά μέτρα επαγρύπνησης. Με ξύλινα σφυριά με μακριές λαβές (τυπικό εργαλείο σε ολόκληρο το ΓΚΟΥΛΑΓΚ) τη νύχτα, σε κάθε στάση, χτυπούν δυνατά κάθε σανίδα του βαγονιού: μήπως κατάφερε κανείς να την πριονίσει; Μερικές φορές, στις στάσεις, ανοίγει διάπλατα η πόρτα του βαγονιού και πέφτει μέσα φως φαναριών ή ακόμα και ενός προβολέα: «Έλεγχος!» Αυτό σημαίνει: σηκωθείτε μ' ένα πήδημα και να είστε έτοιμοι να τρέξετε όπου θα σας πουν, προς τα αριστερά ή προς τα δεξιά. Οι φρουροί ορμούν μέσα στο βαγόνι με τα σφυριά τους (κι άλλοι με αυτόματα είναι παραταγμένοι έξω σε ημικόκλιο) και φωνάζουν: προς τα αριστερά! Αυτό σημαίνει πως όσοι βρίσκονται αριστερά πρέπει να μείνουν στις θέσεις τους, ενώ όσοι βρίσκονται δεξιά πρέπει να

πηδήσουν αμέσως, σαν ψύλλοι, προς τα αριστερά, ο ένας πάνω στον άλλο, όπως τύχει. Όποιοι δεν τα καταφέρουν ή ξεχαστούν, τις τρώνε με τα σφυριά στα πλευρά, στη ράχη, για να μάθουν να είναι σβέλτοι! Και τώρα οι φρουροί με τις μπότες τους ποδοπατούν τις άθλιες κουκέτες σας, σκορπίζουν γύρω τα κουρέλια σας, ρίχνουν πάνω σας φως και χτυπάνε με τα σφυριά. Μήπως έχουν προιονιστεί πουθενά οι σανίδες; Όχι. Τότε οι φρουροί στέκονται στη μέση του βαγονιού κι αρχίζουν να σας μετρούν βάζοντάς σας να περνάτε μπροστά τους από τα αριστερά στα δεξιά: «Ένα, δύο, τρία!» Θα αρκούσε απλώς να σας μετρήσουν με τα δάχτυλα, μα τότε δεν θα σας προκαλούσαν τρόμο, ενώ είναι πιο πειστικό, πιο αλάνθαστο και γρήγορο να συνοδεύουν αυτή την καταμέτρηση με σφυριές στη ράχη, στους ώμους, στα κεφάλια σας, όπου τύχει. Το μέτρημα τέλειωσε, εντάξει, σαράντα. Δεν απομένει πια παρά να αδειάσουν, να φωτίσουν, και να εξετάσουν με τα σφυριά την αριστερή μεριά του βαγονιού. Τέλειωσε κι αυτό, έφυγαν και το βαγόνι έκλεισε πίσω τους. Τώρα μπορείτε να κοιμηθείτε μέχρι την επόμενη στάση. (Είναι περιττό να πούμε πως η ανησυχία της φρουράς δεν είναι εντελώς αδικαιολόγητη, γιατί όσοι ξέρουν τον τρόπο δραπετεύουν. Χτυπούν, λόγου χάρη, με τα σφυριά και βρίσκουν μια μισοπροιονισμένη σανίδα από τα κόκκινα βαγόνια. Ή το πρωί, κατά τη διανομή του συσσιτίου, βλέπουν ανάμεσα στα αξύριστα πρόσωπα, και κάμποσα ξυρισμένα. Και τότε περικυκλώνουν αμέσως το βαγόνι με τα αυτόματα φωνάζοντας: «Παραδώστε τα μαχαίρια!» Έτσι μια μικροκοκεταρία των κακοποιών και των φίλων τους, που βαρέθηκαν να είναι αξύριστοι, τους αναγκάζει να παραδώσουν τα ξυράφια τους).

Εκείνο που ξεχωρίζει το κόκκινο τραίνο από τα άλλα τραίνα των μεγάλων γραμμών είναι ότι όποιος μπει σ' αυτό, δεν ξέρει αν θα βγει. Όταν στο Σολικάμσκ ξεφόρτωσαν το κόκκινο τραίνο που ερχόταν από τις φυλακές του Λένινγκραντ (στα 1942) όλο το ανάχωμα της σιδηροδρομικής γραμμής γέμισε πτώματα και λίγοι ήταν αυτοί που έφτασαν ζωντανοί. Τον χειμώνα του 1944 - 45 και του 1945 -46 στον συνοικισμό Ζελιεζνοντορόζνι (στο Κνιάζ - Πογκόστ) καθώς και σε όλους τους σημαντικούς σιδηροδρομικούς κόμβους του Βορρά, έφταναν από τα απελευθερωμένα εδάφη - τις χώρες της Βαλτικής, την Πολωνία, τη Γερμανία - τραίνα κρατουμένων που περιλάμβαναν από ένα ή δύο βαγόνια με πτώματα. Αυτό έδειχνε πως κατά τη διαδρομή φρόντιζαν να βγάζουν τα πτώματα από τα βαγόνια των ζωντανών και να τα βάζουν στις νεκροφόρες. Ωστόσο αυτό δεν γινόταν πάντα. Στον σταθμό της Σουχομπεζβόντναγια (στρατόπεδο Ουνζ) καμιά φορά όταν μετά την άφιξη του τραίνου άνοιγε η πόρτα ενός βαγονιού, κανείς δεν μπορούσε να καταλάβει ποιοι ήταν ζωντανοί και ποιοι πεθαμένοι: όσοι δεν έβγαιναν έξω, σήμαινε πως ήταν πεθαμένοι.

Ήταν τρόμος και θάνατος να ταξιδεύεις χειμώνα, γιατί η φρουρά, με τις φροντίδες της για την επαγρύπνηση, δεν ήταν σε θέση να κουβαλά κάρβουνο για είκοσι πέντε θερμάστρες. Μα και με ζέστη να ταξίδευες, δεν ήταν καθόλου ευχάριστα, γιατί από τους τέσσερις μικρούς φεγγίτες οι δύο ήταν κλεισμένοι ερμητικά, ενώ η σκεπή του βαγονιού έβραζε. Κι όσο για να κουβαλάνε νερό για χίλιους ανθρώπους, δεν μπορούσαν βέβαια οι

φρουροί να κοπομεσιάζονται, αφού τους φαινόταν βαρύ να κουβαλάνε νερό και για ένα μόνο Στολύπιν. Καλύτεροι μήνες για τη μεταγωγή θεωρούνταν, από τους κρατουμένους, ο Απρίλης και ο Σεπτέμβριος. Μα και η καλύτερη εποχή δεν ωφελεί, όταν το τραίνο ταξιδεύει συνέχεια επί ΤΡΕΙΣ ΜΗΝΕΣ (από το Λένινγκραντ στο Βλαδιβοστόκ, στα 1935). Όταν όμως η μεταγωγή έχει υπολογιστεί πως θα διαρκέσει πολύ, έχει μελετηθεί και η πολιτική διαπαιδαγώγηση των αντρών της φρουράς, καθώς και η πνευματική περίθαλψη των κρατουμένων. Σε κάθε τέτοιο τραίνο, σε ειδικό βαγόني, ταξιδεύει ένας «κουμπάρος» – ο αξιωματικός της ασφαλείας. Αυτός έχει ετοιμαστεί εκ των προτέρων για την αποστολή, από τη φυλακή κιόλας, και η κατανομή των κρατουμένων στα βαγόνια δεν έγινε στην τύχη, αλλά με καταλόγους που ετοίμασε ο ίδιος. Αυτός ορίζει τον υπεύθυνο κάθε βαγονιού, και τοποθετεί ένα σπιούννο σε κάθε βαγόني. Στις παρατεταμένες στάσεις, βρίσκει τρόπο να καλεί πότε τον ένα και πότε τον άλλο, και να μαθαίνει τι συζητάνε μέσα στο βαγόني. Μια τέτοια δουλειά είναι ντροπή, μετά το τέρμα του ταξιδιού, να τον αφήσει με άδεια χέρια. Έτσι, κατά τη διαδρομή, σου κολλάει στη ράχη μια καινούργια υποθεσούλα. Κι όταν φτάσεις στον τόπο του προορισμού σου, αρπάζεις μια καινούργια ποινή.

Ναι, καταραμένη να 'ναι, όσο κι αν είναι γρήγορη και χωρίς αλλαγές τραίνων, αυτή η μεταγωγή με τα κόκκινα βαγόνια για ζώα! Όποιος ταξίδεψε μ' αυτά, δεν θα τα ξεχάσει ποτέ. Μια ώρα αρχύτερα να φτάσουμε στο στρατόπεδο, ναι! Μια ώρα αρχύτερα!

Ο άνθρωπος είναι ελπίδα και ανυπομονησία. Λες και στο στρατόπεδο ο αξιωματικός της ασφαλείας θα είναι πιο ανθρώπινος και οι χαφιέδες λιγότερο αναίσχυντοι – συμβαίνει όμως το αντίθετο! Λες και μόλις φτάσουμε εκεί, δεν θα μας δεχτούν με τις ίδιες φωνές: «Καθίστε χάμω!», με τις ίδιες φοβέρες και με τα ίδια σκυλιά! Λες και, μ' όλο που το χιόνι τρυπώνει στο βαγόني, δεν θα είναι πυκνότερο το στρώμα του πάνω στη γη. Λες και μόλις μας ξεφορτώσουν τώρα, θα έχουμε φτάσει στον προορισμό μας, και δεν θα μας φορτώσουν σε ανοιχτά βαγόνια που κινούνται πάνω σε στενές ράγιες! (Και πώς μεταφέρουν ανθρώπους πάνω σε ανοιχτά βαγόνια; Πώς τους επιτηρούν; Αυτό είναι το πρόβλημα της φρουράς. Να πως λύνεται: μας διατάζουν να ξαπλώσουμε χάμω ο ένας πάνω στον άλλον και μας κουκουλώνουν με ένα κοινό, μεγάλο карабόπανο, σαν τους ναύτες στο «Θωρηκτό Ποτέμκιν» πριν τους τουφεκίσουν. Και πάλι καλά που μας σκεπάζουν με το карабόπανο! Ο Ολενιώφ και οι σύντροφοί του πέρασαν στον Βορρά, Οκτώβριο μήνα, μίαν ολόκληρη μέρα πάνω σε ανοιχτά βαγόνια – τους είχαν φορτώσει, μα δεν είχαν στείλει την ατμάμαξα. Πρώτα έπιασε βροχή κι ύστερα παγωνιά και τα κουρέλια ξύλιασαν πάνω στους κρατούμενους). Το μικρό τραίνο θα τραντάζεται άγρια, οι πλευρές του ανοιχτού βαγονιού θα αρχίσουν να τρίζουν και να υποχωρούν, και κάποιος θα τιναχτεί κάτω από τους τροχούς. Εδώ τίθεται το ερώτημα: από τη Ντούντινκα, εκατό χιλιόμετρα ταξίδι, σε στενές ράγιες, μέσα στην πολική νύχτα και σε ανοιχτά βαγόνια που να καθίσουν οι κακοποιοί; Και η απάντηση: στη μέση κάθε βαγονιού, ώστε τα ζώα να τους ζεσταίνουν από παντού και να μην υπάρχει κίνδυνος να καταρακυλήσουν κάτω στις ράγιες. Σωστά. Και μια ερώτηση ακόμα: τι

αντικρίζουν οι κρατούμενοι στο τέρμα αυτής της στενής γραμμής (1939); Κτίρια; Όχι, ούτε ένα. Ορύγματα; Τέτοια, ναι, μα είναι ήδη κατειλημμένα από άλλους. Πρέπει λοιπόν κατευθείαν μετά το ταξίδι να αρχίσουν να σκάβουν ορύγματα; Όχι βέβαια, πώς να τα σκάψουν μέσα στον πολικό χειμώνα; Αντί γι' αυτό, θα πάνε να δουλέψουν στα ορυχεία; – Και που θα ζούμε; – Που θα ζείτε; Θα ζείτε... Θα ζείτε σε σκηνές.

Όλες οι αποστολές συνεχίζουν το ταξίδι τους με το τραίνο σε στενές ράγιες; Όχι βέβαια. Να μια άφιξη κατευθείαν στον τόπο προορισμού, στον σταθμό Γιέρτσοβο, τον Φεβρουάριο του 1938. Ανοίγουν τα βαγόνια μέσα στη νύχτα. Κατά μήκος του τραίνου έχουν ανάψει φωτιές και στο φως τους, πάνω στο χιόνι, γίνεται το ξεφόρτωμα, το μέτρημα, η σύνταξη, και πάλι το μέτρημα. Παγωνιά. Τριάντα δύο βαθμοί κάτω από το μηδέν. Η αποστολή προέρχεται από το Ντονμπάς, όλοι έχουν συλληφθεί από το καλοκαίρι, και γι' αυτό φορούν σκαρπίνια, παπούτσια ή σανδάλια. Προσπαθούν να ζεσταθούν κοντά στις φωτιές; τους διώχνουν, δεν είναι για ζεστασιά οι φωτιές, μα για φωτισμό. Από το πρώτο κιόλας λεπτό μουδιάζουν τα δάχτυλα. Το χιόνι γεμίζει τα ελαφρά παπούτσια κι ούτε λέει να λιώσει. Κανένας οίκτος, μόνο παραγγέλματα: «Συγκεντρωθείτε! Συνταχτείτε! Ένα βήμα δεξιά! Ένα βήμα αριστερά! Χωρίς προειδοποίηση ... Μαρς!» Ούρλιαζαν στις αλυσίδες τους τα σκυλιά καθώς άκουγαν τα αγαπημένα τους παραγγέλματα, αυτή τη συγκινητική στιγμή. Οι φρουροί με τα κοντογούνια τους και οι κρατούμενοι με τα καλοκαιρινά τους ρούχα αρχίζουν να βαδίζουν στον στρωμένο με παχύ χιόνι και εντελώς απάτητο δρόμο, κάπου στη σκοτεινή ταϊγκά. Μπροστά τους δεν υπάρχει ούτε ένα φως. Τρεμοφέγγει το βόρειο σέλας, το πρώτο και το τελευταίο μας ασφαλώς ... Τα έλατα τριζοβολούν από την παγωνιά. Οι ξυπόλητοι άνθρωποι υπολογίζουν το χιόνι και χώνουν μέσα του τις ξεπαγιασμένες πατούσες και τις γάμπες τους.

Να μια εικόνα από την άφιξη στην περιοχή του Πετσόρα τον Ιανουάριο του 1945 («Τα στρατεύματά μας κατέλαβαν τη Βαρσοβία! Τα στρατεύματά μας απέκοψαν την Ανατολική Πρωσία!») Έρημο χιονισμένο χωράφι. Τους κρατούμενους τους πέταξαν έξω από τα βαγόνια, τους έβαλαν να καθίσουν πάνω στο χιόνι, κατά εξάδες, τους μετρούσαν πολλή ώρα, λάθευαν και τους ξαναμετρούσαν. Τους σήκωσαν έπειτα και τους έστειλαν να βαδίσουν έξι χιλιόμετρα πάνω στο παρθένο χιόνι. Αυτή η αποστολή προερχόταν από τον νότο (τη Μολδαβία) όπου όλοι φορούν πέτσινα παπούτσια. Τα τσοπανόσκυλα πήγαιναν ξοπίσω τους, κι έσπρωχναν τους κρατούμενους της τελευταίας σειράς ακουμπώντας τα πόδια στη ράχη τους και ξεφυτώντας στον σβέρκο τους τα σκυλίσια τους χνώτα (σ' αυτή τη σειρά βάδιζαν δύο παπάδες, ο ασπρομάλλης γέρος Φιόντορ Φλόρια και ο νεότερός του Βίκτωρ Σιποβάλνικωφ, που τον υποβάσταζε). Απορείτε για τη χρησιμοποίηση των σκυλιών; Όχι, να απορείτε για την αυτοκυριαρχία τους! Γιατί ήταν ελεύθερα να δαγκώνουν όσο ήθελαν!

Επιτέλους, έφτασαν. Τους υποδέχτηκε το λουτρό του στρατοπέδου: γδύσιμο σ' ένα μικρό σπιτάκι, έπειτα να τρέχουν γυμνοί στην αυλή, και πλύσιμο σ' ένα άλλο σπιτάκι. Τώρα όμως μπορούσαν να τα υπομείνουν

όλα: το βασικό μαρτύριο είχε περάσει. Τώρα πια ΕΙΧΑΝ ΦΤΑΣΕΙ! Άρχισε να σουρουπώνει. Και ξάφνου μαθαίνουν πως στο στρατόπεδο δεν υπάρχει χώρος γι' αυτούς, το στρατόπεδο δεν ήταν έτοιμο να δεχτή την αποστολή. Έτσι μετά το μπάνιο τους συντάσσουν ξανά, τους μετράνε, τους περιζώνουν με τα σκυλιά, και να τους πάλι, σέρνοντας τα πράγματά τους, ξανακάνουν τα έξι χιλιόμετρα, στο σκοτάδι τώρα, τσαλαβουτώντας στο χιόνι, και γυρίζουν πάλι στο τραίνο. Μα οι πόρτες των βαγονιών όλες αυτές τις ώρες είχαν μείνει ανοιχτές, τα βαγόνια είχαν κρυώσει, σ' αυτά δεν είχε απομείνει ούτε ίχνος από την προηγούμενη ζεστασιά και στο τέλος της διαδρομής το κάρβουνο είχε σωθεί και δεν υπήρχε τρόπος να βρεθεί άλλο. Πέρασαν λοιπόν έτσι τη νύχτα. Το πρωί τους έδωσαν να μασήσουν ξερούς κυπρίνους (όσο για νερό, ας μασήσουν χιόνι) και τους έβαλαν να κάνουν τον ίδιο δρόμο.

Κι αυτό το περιστατικό είναι από τα ΕΥΧΑΡΙΣΤΑ, γιατί το στρατόπεδο υπάρχει· δεν σε δέχτηκε σήμερα, θα σε δεχτή αύριο. Γιατί γενικά, καθώς τα κόκκινα τραίνα καταλήγουν και σε ερημιές, το τέλος της μεταγωγής συμπίπτει συχνά με την ημερομηνία των εγκαινίων ενός νέου στρατοπέδου. Μπορεί λοιπόν να ξεφορτώσουν τους κρατούμενους, κάτω από το βόρειο σέλας, στη μέση της ταϊγκά, και να καρφώσουν πάνω σ' ένα έλατο ένα σανίδι με την επιγραφή: «Πρώτο ΟΛΠ»³⁸⁸. Και τότε περνούν μίαν ολόκληρη βδομάδα ακόμα τρώγοντας μόνο παστό ψάρι και ζυμώνοντας το αλεύρι με χιόνι.

Έστω και δύο βδομάδες πριν να έχει ιδρυθεί το στρατόπεδο, υπάρχει κιόλας εκεί κάποια άνεση, δίνουν τουλάχιστο ζεστό φαγητό, και αν δεν υπάρχουν караβάνες, βάζουν και τα δυο συσσίτια μαζί για έξι ανθρώπους στις λεκάνες του πλυσίματος. Οι έξι κρατούμενοι στέκονται κυκλικά (ούτε τραπέζια, ούτε καρέκλες δεν υπάρχουν) οι δύο κρατούν με το αριστερό τους χέρι τα χερούλια της λεκάνης και όλοι τρώνε με το δεξί τους χέρι. Επαναλαμβάνω τα ίδια και τα ίδια; Όχι, αυτό συνέβη στο Περεμπόρι, στα 1937, και είναι αφήγηση του Λοστσιλιν. Δεν επαναλαμβάνω εγώ τα ίδια και τα ίδια, το ΓΚΟΥΛΑΓΚ επαναλαμβάνεται – συνέχεια.

...Έπειτα βάζουν για ομαδάρχες στους πρωτόπειρους κρατούμενους παλιούς τροφίμους του στρατοπέδου, οι οποίοι πολύ γρήγορα τους μαθαίνουν να ζουν, να ελίσσονται και να εξαπατούν. Το άλλο κιόλας πρωί τους πάνε να δουλέψουν, γιατί το ρολόι της ΕΠΟΧΗΣ χτυπάει και δεν περιμένει. Σ' εμάς δεν υπάρχει το τσαρικό κάτεργο του Ακουτάι, όπου άφηναν στους νεοφερμένους τρεις μέρες ανάπαυσης.

Η οικονομία του Αρχιπελάγους αναπτυσσόταν σιγά – σιγά, καινούργια σιδηροδρομικά παρακλάδια φυτρώνανε και έτσι μας μεταφέρονε με τραίνα σε πολλά μέρη όπου πριν από λίγο καιρό ακόμα μας πήγαιναν μόνο από υδάτινους δρόμους. Ζουν όμως ακόμα οι ιθαγενείς και διηγούνται πως διέσχιζαν τον ποταμό Ίζμα με γνήσιες παλιές ρωσικές μαούνες, εκατό άνθρωποι στην καθεμιά, κωπηλατώντας οι ίδιοι. Πώς έφτασαν στο

στρατόπεδό τους διασχίζοντας τους ποταμούς Ούχτα, Ούσα και Πετσόρα με ψαροκάικα. Στη Βορκούτα έστειλαν τους κρατούμενους με μαούνες: με μεγάλες ως το Αντζβαβόμ, όπου ήταν το κέντρο μεταφορτώσεως του στρατοπέδου Βορκούτα, και από εκεί, ως πούμε, ως το Ουστ – Ούσα, με μικρές ρηχές μαούνες επί δέκα μέρες. Και κάθε μαούνα μυρμήγκιαζε από τις ψείρες, ενώ η φρουρά άφηνε μόνο έναν – έναν να σηκώνεται επάνω και να τινάζει τα παράσιτα στο νερό. Οι μεταγωγές με τις μαούνες δεν ήταν συνεχείς, αλλά διακόπτονταν από μεταφορτώσεις και από διαστήματα που οι κρατούμενοι τα διασχίζανε πεζοί.

Τα μέρη αυτά είχαν και τις μεταγωγικές τους φυλακές, με πασσαλόχτιστα παραρτήματα ή με σκηνές: του Ουστ – Ούσα, του Πομοζντινό, του Στσέλια – Γιουρ. Υπήρχαν επίσης και ιδιαίτεροι κανονισμοί της φρουράς και, φυσικά, ιδιαίτερα βασανιστήρια για τους κρατούμενους. Είναι όμως φανερό πως αυτές τις εξωτικές λεπτομέρειες δεν μπορούμε να τις εικονίσουμε εδώ κι έτσι δεν θα μας απασχολήσουν.

Οι περιοχές του Βόρειου Ντβίνα, του Ομπ και του Γενισέι ξέρουν καλά πότε άρχισαν να κουβαλούν εκεί τους κρατούμενους με μαούνες: όταν άρχισε η εξόντωση των κουλάκων. Αυτοί οι ποταμοί έρρεαν κατευθείαν στον Βορρά, οι μαούνες ήταν βαθιές και απλόχωρες, κι ήταν το μόνο μέσο για να μεταφέρεις όλη αυτή τη γκρίζα μάζα από τη ζωντανή Ρωσία στον απονεκρωμένο Βορρά. Οι άνθρωποι ρίχνονταν μέσα στη σκαφιδοειδή κοιλιά της μαούνας και κείτονταν εκεί σαλεύοντας σαν καβούρια σε κοφίνι, ενώ ψηλά, στον διάδρομο, πλάι στις κουπαστές, στέκονταν οι φρουροί. Πότε – πότε αυτή τη μάζα τη μετέφεραν ξεσκεπάστη, ενώ άλλες φορές την κουκούλωναν με ένα μεγάλο καραβόπανο, για να μην τη βλέπουν, ή ίσως για να τη φρουρούν καλύτερα, κι όχι βέβαια για να την προφυλάξουν από τη βροχή. Η διαδρομή με μια τέτοια μαούνα δεν ήταν μεταφορά, αλλά θάνατος με δόσεις. Επί πλέον δεν τους τάζαν σχεδόν καθόλου, κι όταν τους έριχναν στην τούντρα, δεν τους έδιναν πια απολύτως τίποτα να φάνε. Τους άφηναν να πεθάνουν συντροφιά με τη φύση.

Οι αποστολές με μαούνες στον Βόρειο Ντβίνα (και στον Βιτσέγκντα) δεν είχαν πάψει ούτε στα 1940. Σε μια τέτοια αποστολή μετείχε και ο Α. Γ. Ολενιόφ. Οι κρατούμενοι στέκονταν ΟΡΘΙΟΙ στο αμπάρι, κολλητά ο ένας στον άλλο, κι όχι μόνο για ένα μερόνυχτο. Ουρούσαν μέσα σε μπουκάλες, που τις περνούσαν από χέρι σε χέρι και τις έχυναν από τους φεγγίτες. Κι όσο για τις χοντρές ανάγκες τους, αυτές έμεναν μέσα στα βρακιά τους.

Οι μεταφορές με μαούνες στον ποταμό Γενισέι καθιερώθηκαν και διατηρήθηκαν επί δεκαετίες. Στο Κρασνογιάρσκ, στις όχθες του ποταμού χτίστηκαν μετά το 1930 υπόστεγα και κάτω από αυτά, μέσα στην παγωμένη σιβηρική άνοιξη, τουρτούριζαν από το κρύο επί ένα και δύο μερόνυχτα οι κρατούμενοι που περίμεναν να μεταφερθούν.³⁸⁹

Οι μαούνες που χρησιμοποιούνται για τις μεταγωγές στον ποταμό Γενισέι, διαθέτουν ένα ειδικά διαρρυθμισμένο αμπάρι, με τρεις ορόφους, σκοτεινό. Μόνο από το άνοιγμα της σκάλας περνάει λίγο θαμπό φως. Η φρουρά

μένει σε μια καμπίνα, στο κατάστρωμα. Οι σκοποί παρακολουθούν τις εξόδους από το αμπάρι και την επιφάνεια του νερού, μήπως δουν κανένα να κολυμπά. Στο αμπάρι η φρουρά δεν κατεβαίνει, έστω κι αν ακουστούν βογγητά ή εκκλήσεις για βοήθεια. Και ποτέ δεν ανεβάζουν τους κρατούμενους επάνω για περίπατο. Στις αποστολές των χρόνων 1937–38 και 1944–45 (και στο ενδιάμεσο διάστημα, ασφαλώς) στο αμπάρι δεν παρείχαν καμιά ιατρική περίθαλψη. Οι κρατούμενοι στους «ορόφους» είναι ξαπλωμένοι σωρηδόν σε διπλή σειρά, η μια σειρά με το κεφάλι προς τα πλευρά του σκάφους και η άλλη στα πόδια της πρώτης σειράς. Για να φτάσει κανείς στις βούτες του ορόφου, έπρεπε να πέραση πάνω από τα ξαπλωμένα κορμιά. Πολλές φορές οι βούτες ξεχειλίζουν (φαντασθείτε με πόση δυσκολία της ανέβαζαν από τις απότομες σκάλες) οι βρωμιές χύνονταν χάμω και συγκεντρώνονταν στους κάτω ορόφους, ενώ οι άνθρωποι δεν μπορούσαν παρά να μένουν ξαπλωμένοι. Το συσσίτιο το κουβαλούσαν σε βαρέλια άντρες βοηθητικοί, από τους ίδιους τους κρατούμενους, και το μοίραζαν μέσα στο σκοτάδι (σήμερα ίσως να 'χουν βάλει ηλεκτρικό) μόνο με τις αμυδρές λάμπες μιας μικρής λαμπίτσας πετρελαίου. Μια τέτοια μεταγωγή ως τη Ντούντινκα κρατούσε και ένα μήνα καμιά φορά. (Τώρα, φυσικά, μπορεί να κρατά μόνο μια βδομάδα). Τα ρηχά νερά και διάφορα άλλα εμπόδια στο ποτάμι καθυστερούσαν συχνά το ταξίδι και σώνονταν τα αποθέματα τροφίμων. Τότε για κάμποσα μερόνυχτα δεν έδιναν καθόλου τροφή. (Κι έπειτα, φυσικά, δεν φρόντιζαν να δώσουν στους κρατούμενους τα τρόφιμα των ημερών που είχαν μείνει νηστικοί).

Ο εξοικειωμένος αναγνώστης, και χωρίς τη βοήθεια του συγγραφέα, μπορεί τώρα να προσθέσει πως οι κακοποιοί πιάνουν τον πάνω όροφο, όσο μπορούν πιο κοντά στο άνοιγμα, δηλαδή στον αέρα και στο φως. Αυτοί αναλαμβάνουν, όταν θέλουν, τη διανομή του ψωμιού, και αν η ζωή στο ταξίδι είναι δύσκολη, δεν διστάζουν να αρπάξουν τα άγια δεκανίκια (δηλαδή τις μερίδες του ψωμιού από το γκρίζο κοπάδι).

Στις μακρινές διαδρομές οι κακοποιοί σκοτώνουν την ώρα τους χαρτοπαίζοντας. Τα χαρτιά είναι δικής τους κατασκευής³⁹⁰ και τις μίζες τις βρίσκουν ψάχνοντας τους κρατούμενους, κάνοντας γενικές έρευνες σε όσους είναι ξαπλωμένοι στο ένα ή στο άλλο τμήμα της μαούνας. Τα κλεμμένα πράγματα, για ένα διάστημα, τα παίζουν, τα χάνουν, τα ξαναπαίζουν μεταξύ τους, και ύστερα τα περνάνε πάνω, στη φρουρά. Ναι, καλά μάντεψε ο αναγνώστης: η φρουρά συνεργάζεται με τους κακοποιούς, κρατάει τα κλοπιμαία ή τα πουλάει στις αποβάθρες, και σε αντάλλαγμα τους δίνει κάτι να φάνε.

Προβάλλεται καμιά αντίσταση; Συμβαίνει κι αυτό, μα πολύ σπάνια. Να μια τέτοια περίπτωση που μας έγινε γνωστή. Στα 1950 μέσα σε μια παρόμοια μαούνα, μόνο λίγο μεγαλύτερη, προορισμένη για τη θάλασσα, στην αποστολή από το Βλαδιβοστόκ στη νήσο Σαχαλίνη, επτά παλικάρια καταδικασμένα με βάση το άρθρο 58 πρόβαλαν αντίσταση σε ογδόντα περίπου κακοποιούς (που, όπως πάντα, δεν τους έλειπαν τα μαχαίρια). Αυτοί οι σκύλοι είχαν ήδη ψάξει όλους τους κρατούμενους στη μεταγωγική φυλακή του Βλαδιβοστόκ, και πολύ σχολαστικά μάλιστα,

γιατί ξέρουν, το ίδιο καλά με τους δεσμοφύλακες, όλους τους κρυψώνες. Σε καμιά έρευνα όμως δεν τα βρίσκεις μεμιάς ΟΛΑ. Ξέροντάς το λοιπόν κι αυτό, μόλις βρέθηκαν στο αμπάρι της μαούνας φώναξαν: «Όποιος έχει λεφτά, μπορεί να αγοράσει καπνό». Ο Μίσα Γκρατσιώφ έβγαλε τότε τρία ρούβλια που είχε κρυμμένα στο χοντρό του σακάκι. Ο σκύλος Βολόντια Τατάριν του φώναξε: «Ωστε λοιπόν, βρωμιάρη, δεν πληρώνεις τους φίλους σου;» Και πήδησε να του τα αρπάξει. Ο πρώην ανθυπασπιστής του στρατού Πάβελ (μου διαφεύγει το επίθετό του) τον έσπρωξε πέρα. Ο Βολόντια Τατάριν του έδωσε μια στα μάτια, κι ο Πάβελ τον χτύπησε με το πόδι του. Ξεσηκώθηκαν τότε είκοσι με τριάντα σκύλοι, ενώ δίπλα στον Γκρατσιώφ και στον Πάβελ στάθηκαν οι Βολόντια Σπάκωφ, πρώην λοχαγός του στρατού, οι πρώην ανθυπασπιστές Σεριόζα Ποτάπωφ, Βολόντια Ρεούνωφ και Βολόντια Τρετιούχιν, καθώς και ο Βάσια Κράβτσωφ. Τι απέγινε; Η υπόθεση κατέληξε μόνο σε μερικές ξυλιές. Ξεσκεπάστηκε άραγε η βαθιά και πραγματική δειλία των κακοποιών (που κρύβεται πάντα κάτω από τη φαινομενική τους αυθάδεια και ξετσιπωσιά) ή τους εμπόδισε η παρουσία του σκοπού; (Αυτά όλα έγιναν ακριβώς κάτω από τη μπουκαπόρτα). Πάντως οι κακοποιοί απομακρύνθηκαν και επιφυλάχτηκαν για ένα πιο σημαντικό κοινωνικό καθήκον: να εξασφαλίσουν τον έλεγχο της μεταγωγικής φυλακής του Αλεξαντρόφσκ – αυτής που περιγράφει ο Τσέχωφ στο έργο του «Η Σαχαλίνη» – και των μεγάλων έργων που γίνονταν στη Σαχαλίνη (όχι βέβαια για να εργαστούν οι ίδιοι σ' αυτά) πριν προλάβουν να τον εξασφαλίσουν οι έντιμοι κλέφτες. Περιορίστηκαν λοιπόν σε απειλές: «Μόλις φτάσουμε στην ξηρά, θα σας κάνουμε λίπασμα!» (Τελικά όμως η μάχη δεν έγινε, ούτε έγιναν «λίπασμα» τα παλικάρια. Στη μεταγωγική φυλακή του Αλεξαντρόφσκ μια δυσάρεστη έκπληξη περίμενε τους σκύλους: τη βρήκαν κιόλας κατειλημμένη από τους τίμιους κλέφτες).

Στα ατμόπλοια που ταξιδεύουν στον Κολύμα, όλα είναι οργανωμένα όπως και στις μαούνες, μα σε μεγαλύτερη κλίμακα. Ακόμα και σήμερα, όσο κι αν φαίνεται παράξενο, βρίσκονται στη ζωή μερικοί κρατούμενοι που μεταφέρθηκαν εκεί με τη γνωστή αποστολή που οδηγούσε το παγοθραυστικό «Κράσιν» την άνοιξη του 1938, μέσα σε μερικά παλιοκάραβα – το «Ντζούρμα», το «Κούλου», το «Νιεβοστρόι», το «Ντιεπροστρόι». Τα καράβια αυτά είχαν παγερά, βρωμερά αμπάρια με τρεις ορόφους, στον καθένα από τους οποίους βρίσκονταν διώροφα ξυλοκρέβατα. Εκεί μέσα δεν ήταν θεοσκότεινα, μα που και που υπήρχαν λάμπες πετρελαίου και φανάρια. Άφηναν τους κρατούμενους, κατά ομάδες, να κάνουν περίπατο στο κατάστρωμα. Κάθε καράβι κουβαλούσε τρεις με τέσσερις χιλιάδες ανθρώπους. Το ταξίδι κράτησε πάνω από μια βδομάδα, και σ' αυτό το διάστημα το ψωμί, που είχαν προμηθευτεί στο Βλαδιβοστόκ, μούχλιασε και ελάττωσαν τη μερίδα από 600 γραμμάρια σε 400. Τάιζαν τους κρατούμενους με ψάρι, κι όσο για πόσιμο νερό... ναι, ναι, μη δείχνετε χαιρεκακία, με το νερό υπήρχαν προσωρινές δυσκολίες. Σε σύγκριση με τις ποτάμιες αποστολές, εδώ υπήρχαν τρικυμίες, και ναυτία, και οι αποκαμωμένοι άνθρωποι, που δεν είχαν τη δύναμη να σταθούν στα πόδια τους, έκαναν εμετό, δεν είχαν με τι να πλυθούν και το δάπεδο ήταν σκεπασμένο με ένα αηδιαστικό στρώμα βρωμιάς.

Σ' αυτό το ταξίδι έγινε και ένα πολιτικό επεισόδιο. Τα πλοία έπρεπε να διαπλεύσουν τον πορθμό του Λαπερούζ, κοντά στα ιαπωνικά νησιά. Τότε λοιπόν έγιναν άφαντα τα πολυβόλα από τις σκοπιές, οι άντρες της φρουράς ντύθηκαν με πολιτικά ρούχα, έκλεισαν τα αμπάρια και απαγόρευσαν την έξοδο στο κατάστρωμα. Τα χαρτιά των πλοίων, συνταγμένα στο Βλαδιβοστόκ, έγραφαν, από προνοητικότητα, πως μεταφέρονε όχι, προς Θεού, κρατούμενους, αλλά εργάτες, που πήγαιναν να εργαστούν στα έργα του Κολύμα. Πλήθος από γιαπωνέζικα караβάκια και βάρκες στριφογύριζαν κοντά στα καράβια μας, χωρίς να υποψιάζονται τίποτα. (Με το ατμόπλοιο «Ντζούρμα», μian άλλη φορά, στα 1939, συνέβη το εξής: οι κακοποιοί ξέφυγαν από το αμπάρι, έφτασαν στην αποθήκη των τροφίμων, τη λεηλάτησαν, κι έπειτα της έβαλαν φωτιά. Και όλα αυτά κοντά στις ιαπωνικές ακτές. Πυκνός καπνός σκέπασε το «Ντζούρμα», οι Γιαπωνέζοι προσφέρθηκαν να βοηθήσουν, αλλά ο καπετάνιος αρνήθηκε, κι ΟΥΤΕ ΤΙΣ ΜΠΟΥΚΑΠΟΡΤΕΣ ΔΕΝ ΑΝΟΙΞΕ! Όταν απομακρύνθηκαν από τους Γιαπωνέζους, πέταξαν στη θάλασσα τα πτώματα όων είχαν πάθει ασφυξία από τον καπνό, ενώ τα καμένα και μισοκατεστραμμένα τρόφιμα τα παρέδωσαν στα στρατόπεδα για τροφή των κρατουμένων.³⁹¹

Λίγο πριν από το Μαγκαντάν το караβάνι βρέθηκε ζωσμένο από πάγο και ούτε το «Κράσιν» μπόρεσε να κάνει τίποτα (ήταν ακόμα υπερβολικά νωρίς για τη ναυσιπλοία, αλλά βιάζονταν πολύ, γιατί χρειάζονταν εργατικά χέρια). Στις 2 Μαΐου ξεφόρτωσαν τους κρατουμένους στον πάγο, επειδή τα πλοία δεν μπορούσαν να φτάσουν στην ακτή. Στα μάτια των νεοφερμένων πρόβαλε τότε το αλλοτινό Μαγκαντάν με όλη του τη σκυθρωπή όψη: νεκρά ηφαιστεια, ούτε ίχνος από δέντρα και θάμνους, ούτε πουλιά, μόνο κάμποσα ξύλινα μικρά σπιτάκια και το διώροφο κτίριο του Νταλστρούι. Συνεχίζοντας να παίζουν τη φάρσα της αναμόρφωσης, παριστάνοντας δηλαδή ότι μεταφέρονε όχι σκελετούς προορισμένους να στρώσουν τα χρυσοφόρα κοιτάσματα του Κολύμα, αλλά προσωρινά εκτοπισμένους σοβιετικούς πολίτες, που θα επιστρέφανε κάποτε στη δημιουργική ζωή, τους υποδέχτηκαν με την ορχήστρα του Νταλστρούι. Η ορχήστρα βάλθηκε να παίζει εμβατήρια και βαλς, ενώ οι ταλαιπωρημένοι, μισοπεθαμένοι άνθρωποι βάδιζαν τρικλίζοντας πάνω στον πάγο σε μια γκρίζα γραμμή, σέρνοντας πίσω τους τα μοσχοβίτικα πράγματά τους (αυτή η τεράστια αποστολή, αποτελούμενη αποκλειστικά από πολιτικούς κρατουμένους, δεν είχε ακόμα συναπαντηθεί με κακοποιούς) και κουβαλώντας στις πλάτες τους άλλους μισοπεθαμένους συντρόφους τους, ρευματοπαθείς ή χωρίς πόδια (ακόμα και άνθρωποι χωρίς πόδια στέλνονταν στα στρατόπεδα).

Φοβάμαι όμως πως θ' αρχίσω να λέω τα ίδια και τα ίδια, και θα είναι βαρετό και σε μένα να τα γράφω και στον αναγνώστη να τα διαβάσει, γιατί όλα αυτά είναι εκ των προτέρων γνωστά: θα τους μεταφέρουν με καμιόνια εκατοντάδες χιλιόμετρα, κι έπειτα θα διανύσουν δεκάδες χιλιόμετρα με τα πόδια. Εκεί θα εγκαινιάσουν καινούργια στρατόπεδα και θα πιάσουν δουλειά την πρώτη μέρα της άφιξής τους. Τροφή: ψάρι και αλεύρι ανακατεμένο με χιόνι. Ύπνος: σε σκηνές.

Ναι, έτσι ακριβώς θα γίνει. Και στο μεταξύ, τις πρώτες μέρες, θα τους

εγκαταστήσουν εδώ, στο Μαγκαντάν, σε πολικές σκηνές, θα τους καταγράψουν, δηλαδή θα τους εξετάσουν γυμνούς, και ανάλογα με την κατάσταση των πισινών τους, θα καθορίσουν την καταλληλότητά τους για δουλειά (κι όλοι θα αποδειχτούν, βέβαια, κατάλληλοι!). Κι ακόμα, αυτό να λέγεται, θα τους οδηγήσουν στο μπάνιο, και πριν μπουν μέσα, θα τους διατάξουν να αφήσουν τα πέτσινα πανωφόρια τους, τα πανωφόρια «Ρομανώφ» από προβιά προβάτου, τα μάλλινα πουλόβερ, τα βαριά τσόχινα κοστούμια τους, τις κάπες, τις δερμάτινες και τις τσόχινες μπότες τους (οι νεοφερμένοι δεν είναι, βλέπεις, κακομοίρηδες μουζικοί, αλλά κομματικά στελέχη – αρχισυντάκτες εφημερίδων, διευθυντές επιχειρήσεων και εργοστασίων, μέλη περιφερειακών επιτροπών του κόμματος, καθηγητές της πολιτικής οικονομίας, και όλοι αυτοί στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ήξεραν πολύ καλά να διαλέγουν τα ρούχα τους). «Μα ποιος θα μας τα φυλάξει;» ρωτάνε φιλύποπτα οι πρωτάρηδες. «Και ποιος θα τα πειράξει;» λέει προσβεβλημένο το προσωπικό. «Άντε, πηγαίνετε να πλυθείτε ήσυχοι». Κι αυτοί μπαίνουν μέσα ήσυχοι. Έπειτα τους βγάζουν από άλλες πόρτες, όπου τους μοιράζουν μαύρα μπαμπακερά παντελόνια και πουκάμισα, καπιτονέ σακάκια του στρατοπέδου χωρίς τσέπες, παπούτσια από χοιρόδερμα. (Και μην τα παίρνετε όλα αυτά για μικροπράγματα! Αυτά σημαίνουν την απόσπασή σας από την προηγούμενη ζωή, από τα αξιώματά σας, από τις θέσεις σας, από την έπαρσή σας!) «Που είναι τα πράγματά μας;» φωνάζουν οι κρατούμενοι. «Τα πράγματά σας τα αφήσατε σπίτι σας!» γαυγίζει κάποιος υπεύθυνος «Εδώ, στο στρατόπεδο, δεν είναι τίποτα δικό σας! Εδώ, στο στρατόπεδο έχουμε κομμουνισμό! Εμπρός, μαρς!»

Αφού πρόκειται για τον «κομμουνισμό», τι αντιρρήσεις να έχουν; Αφού σ' αυτόν αφιέρωσαν όλη τους τη ζωή!...

Υπάρχουν και μεταγωγές που γίνονται με τα κάρα ή με τα πόδια. Θυμηθείτε, στην «Ανάσταση» του Τολστόι, την ομάδα των κρατουμένων που οδηγήθηκαν μίαν ηλιόλουστη μέρα από τη φυλακή στον σταθμό. Και στο Μινουσίνσκ, στα 194... αφού επί ένα ολόκληρο χρόνο δεν τους έβγαλαν έξω ούτε για ένα μικρό περίπατο, και οι κρατούμενοι είχαν ξεμάθει να βαδίζουν, να ανασαίνουν τον καθαρό αέρα και να αντικρίζουν τον ήλιο, τους έβγαλαν έξω, τους παρέταξαν και τους έβαλαν να βαδίσουν ΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΕ ΧΙΛΙΟΜΕΤΡΑ ως το Αμπακάν. Στον δρόμο πέθαιναν δεκάδες από αυτούς. Κανένα μεγάλο μυθιστόρημα, ούτε καν ένα κεφάλαιο, δεν θα γραφτή γι' αυτό το συμβάν: Όταν ζει κανείς στο νεκροταφείο, δεν μπορεί να κλάψει για κανένα.

Η μεταγωγή με τα πόδια είναι ο πρόγονος της μεταγωγής με τον σιδηρόδρομο, με τα Στολύπιν και με τα κόκκινα βαγόνια. Στην εποχή μας, αυτού του είδους η μεταγωγή χρησιμοποιείται ολοένα λιγότερο, και μόνο εκεί που δεν είναι δυνατή η μεταφορά των κρατούμενων με μηχανικά μέσα. Έτσι, κατά τον αποκλεισμό του Λένινγκραντ, από ορισμένους τομείς της λίμνης Λαντόγκα οδηγούσαν τους κρατούμενους με τα πόδια ως τα

ΚΟΚΚΙΝΑ ΤΡΑΙΝΑ. (Τις γυναίκες τις έβγαζαν μαζί με τους Γερμανούς αιχμαλώτους, ενώ τους άντρες μας τους απομάκρυναν με τις ξιφολόγχες από τις γυναίκες τους, για να μην τους παίρνουν το ψωμί τους. Όσους έπεφταν, τους έβγαζαν τα παπούτσια και τους έριχναν μέσα σ' ένα καμιόνι, ζωντανούς ή πεθαμένους). Με τον ίδιο τρόπο, στη δεκαετία του 1930, έστελναν κάθε μέρα μια συνοδεία εκατό κρατουμένων από τη μεταγωγική φυλακή του Κοτλάς στο Ουστ-Βυμ (γύρω στα 300 χιλιόμετρα απόσταση) και μερικές φορές στο Τσίμπιου (απόσταση πάνω από 500 χιλιόμετρα). Κάποτε, στα 1938, έστειλαν έτσι μια φάλαγγα από γυναίκες. Σ' αυτές τις αποστολές οι κρατούμενοι βάδιζαν 25 χιλιόμετρα την ημέρα. Οι φρουροί, που τους συνόδευαν ανά-δυο σκυλιά, χτυπούσαν όσους ξέμεναν, με τους υποκόπανους των όπλων τους. Είναι αλήθεια όμως πως τα πράγματα των φυλακισμένων, τα καζάνια και τα τρόφιμα ακολουθούσαν από πίσω φορτωμένα σε κάρα, πράγμα που μας θυμίζει τις κλασικές μεταγωγές του περασμένου αιώνα. Στον δρόμο υπήρχαν και καταλύματα, ρημαγμένα σπίτια κατασχεμένα από κουλάκους, με σπασμένα παράθυρα και γκρεμισμένες πόρτες. Το λογιστήριο της φυλακής του Κοτλάς έδινε στην αποστολή τρόφιμα για τον θεωρητικά υπολογισμένο χρόνο, υπολογίζοντας πως στο ταξίδι δεν θα παρουσιάζονταν εμπόδια, κι ούτε για μια μέρα παραπάνω (γενική αρχή που ακολουθεί κάθε μας λογιστήριο). Σε περίπτωση καθυστέρησης στον δρόμο, για να φτάσουν τα τρόφιμα έδιναν στους κρατούμενους ανάλατο χυλό από αλεύρι σίκαλης, καμιά φορά μάλιστα δεν τους έδιναν και τίποτα. Αυτό αποτελούσε μian απόκλιση από τις κλασικές μεθόδους.

Στα 1940 τους κρατούμενους της αποστολής του Ολενιώφ, μετά την αποβίβασή τους από τις μαούνες, τους έστειλαν πεζούς μέσα από την ταϊγκά (από το Κνιάζ-Πογκόστ στο Τσίμπιου) χωρίς καθόλου τροφή. Έπιναν νερό από τα έλη, και δεν άργησαν να πάθουν δυσεντερία. Έπεφταν χάρω από την εξάντληση και τα σκυλιά τους ξέσχιζαν τα ρούχα. Στον ίζμα έπιασαν ψάρια χρησιμοποιώντας σαν δίχτυα τα παντελόνια τους και τα έφαγαν ωμά (Και όταν έφτασαν σε κάποιο ξέφωτο του δάσους, ανακοίνωσαν στους κρατούμενους: Εδώ θα φτιάξετε τη σιδηροδρομική γραμμή Κοτλάς-Βορκούτα!)

Και σε άλλα μέρη του ευρωπαϊκού μας Βορρά οι μεταγωγές με τα πόδια συνεχίστηκαν ως τότε που, πάνω στα ίδια ακριβώς δρομολόγια, στους δρόμους και στα μονοπάτια που είχαν ανοίξει οι παλαιότεροι κρατούμενοι, άρχισαν να κινούνται τα εύθυμα κόκκινα βαγόνια, που μετέφεραν τις μεταγενέστερες φουρνιές των κρατουμένων.

Οι μεταγωγές με τα πόδια έχουν μια τεχνική εντελώς δική τους, που διαμορφώνεται εκεί όπου οργανώνονται συχνές και μεγάλες τέτοιες μεταγωγές. Όταν μια αποστολή διασχίζει τα μονοπάτια της ταϊγκά, πηγαίνοντας από το Κνιάζ-Πογκόστ στη Βεσλιάννα και ξάφνου κάποιος κρατούμενος σωριαστή κάτω μην αντέχοντας να προχωρήσει άλλο, τι νομίζετε πως τον κάνουν; Σκεφτείτε λογικά; τι να τον κάνουν; Δεν μπορούν να ακινητοποιήσουν ολόκληρη την αποστολή. Ούτε μπορούν να αφήνουν ένα φρουρό μαζί με κάθε κρατούμενο που ξεμένει πίσω ή που πέφτει χάρω. Οι φρουροί είναι λίγοι και οι κρατούμενοι πολλοί. Τι κάνουν

λοιπόν; Ένας φρουρός μένει μαζί με τον κρατούμενο για λίγο, κι έπειτα προφταίνει τους άλλους βιαστικά, μόνος αυτή τη φορά.

Για μεγάλο διάστημα συνεχίστηκαν οι μεταγωγές με τα πόδια από το Καραμπάς στο Σπασκ. Η απόσταση ήταν συνολικά 35 ως 40 χιλιόμετρα, μα έπρεπε να τα διανύσουν μέσα σε μια μέρα χίλιοι άνθρωποι, μεταξύ των οποίων πολλοί ήταν εξασθενημένοι. Ήταν λοιπόν φυσικό να περιμένουν πως πολλοί θα σωριάζονταν χάμω και θα ξέμεναν πίσω με την απροθυμία και την αδιαφορία που προηγούνται του θανάτου, και ακόμα κι αν τους πυροβολούσαν, δεν θα ήταν σε θέση να προχωρήσουν. Ο θάνατος δεν θα τους τρώμαζε πια, αλλά μόνο η μαγκούρα, η ακούραστη μαγκούρα, που χτυπάει αδιάκοπα όσους πέφτουν, και τους αναγκάζει να προχωρούν. Αυτό είναι αποδειγμένο, πάντα έτσι γίνεται. Νάτη λοιπόν η φάλαγγα, ζωσμένη όχι μόνο από τη συνηθισμένη αλυσίδα των οπλισμένων με αυτόματα στρατιωτών, που βαδίζουν σε απόσταση πενήντα μέτρων από αυτήν, αλλά και από μια άλλη εσωτερική αλυσίδα στρατιωτών που αντί για όπλα κρατούν μαγκούρες. Όσοι κρατούμενοι ξεμένουν, τους χτυπούν (όπως, άλλωστε, είχε προβλέψει ο σύντροφος Στάλιν) τους χτυπούν ξανά και ξανά, κι αυτοί, παρ' όλη την έσχατη εξάντλησή τους βαδίζουν! Και πολλοί, σαν από θαύμα, φτάνουν στο τέρμα. Δεν ξέρουν πως αυτό αποτελεί τον έλεγχο αποτελεσματικότητας της μαγκούρας και πως αυτούς που παρ' όλα τα χτυπήματα δεν κατάφεραν να σηκωθούν, παρά έμειναν σωριασμένοι εκεί, τους περιμαζεύουν ειδικά κάρα που ακολουθούν τη φάλαγγα. Να ένα παράδειγμα οργάνωσης! (Θα μπορούσε εδώ να τεθή η ερώτηση: και γιατί δεν τους φορτώνουν από την αρχή όλους στα κάρα; Μα που να βρουν τόσα κάρα; Και άλογα; Τώρα, βέβαια, έχουμε τρακτέρ. Και πόσο στοιχίζει η βρώμη;) Αυτές οι φάλαγγες ήταν πολύ πυκνές στα 1948–1950.

Στα 1920–30 οι αποστολές με τα πόδια αποτελούσαν μια από τις βασικές μορφές μεταγωγών. Ήμουνά τότε μικρό αγόρι μα θυμάμαι καλά τις φάλαγγες των κρατουμένων, που δεν δίσταζαν να τους περνούν από τους δρόμους του Ροστώφ επί του Ντον. Το γνωστό παράγγελμα «... πυρ άνευ προειδοποιήσεως» είχε τότε διαφορετική διατύπωση, που οφειλόταν στη διαφορετική τεχνική: τότε η φρουρά συχνά ήταν οπλισμένη μόνο με ξιφολόγχες. Το παράγγελμα λοιπόν ήταν: «Ένα βήμα έξω από τη γραμμή, φρουροί ανασύρατε και σπαθίσατε!» Αυτό χτυπάει πολύ στ' αυτιά; «ανασύρατε και σπαθίσατε!» Φαντάσου στ' αλήθεια να σου κόψουν το κεφάλι με μια σπαθιά.

Ακόμα και τον Φεβρουάριο του 1936 πέρασαν από τους δρόμους του Νίζνι – Νόβγκοροντ μια φάλαγγα κρατουμένων από την περιοχή του Βόλγα. Ήταν όλοι γέροι, με μακριές γενειάδες, με υφαντά καφτάνια, σανδάλια από φλούδες και χωριάτικες ρωσικές κάλτσες. «Η Ρωσία που φεύγει...» Και ξαφνικά τους κόβουν τον δρόμο τρία αυτοκίνητα με τον πρόεδρο της Πανενοσιακής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής, τον Καλίνιν. Η φάλαγγα σταμάτησε. Ο Καλίνιν όμως συνέχισε τον δρόμο του, χωρίς να δώσει σημασία

Σφάλισε τα μάτια σου, αναγνώστη. Ακούς τον κρότο των τροχών; Περνούν τα Στολύπιν. Περνούν τα κόκκινα τραίνα. Κάθε λεπτό του εικοσιτετραώρου. Κάθε μέρα του χρόνου. Ακούς το νερό που παφλάζει; Είναι οι μαούνες με τους κρατούμενους. Πιάνει το αυτί σου μουγκρίσματα από μοτέρ; Είναι οι κλούβες. Φορτώνουν, ξεφορτώνουν, μεταφορτώνουν. Κι αυτό το βουητό; Προέρχεται από τα ξεχειλισμένα κελιά των μεταγωγικών φυλακών. Κι αυτά τα ουρλιάσματα; Είναι τα παράπονα των ανθρώπων που καταληστεύονται, καταπιέζονται, βασανίζονται.

Εξετάσαμε όλους τους τρόπους μεταγωγής και τους βρήκαμε όλους τον ένα ΧΕΙΡΟΤΕΡΟ από τον άλλο. Επιθεωρήσαμε τις μεταγωγικές φυλακές και δεν βρήκαμε καμιά καλή. Κι η τελευταία ελπίδα του ανθρώπου, πως αυτό που τον περιμένει θα είναι πάντα κάτι καλύτερο, πως θα είναι καλύτερα στο στρατόπεδο, κι αυτή η ελπίδα είναι απατηλή.

Στο στρατόπεδο θα είναι χειρότερα.

4 ΑΠΟ ΝΗΣΙ ΣΕ ΝΗΣΙ

Τυχαίνει όμως να μεταφέρουν τους κρατούμενους και απλά, με μεμονωμένες βάρκες, από το ένα νησί του Αρχιπελάγους στο άλλο. Αυτό ονομάζεται ειδική συνοδεία. Είναι ο πιο άνετος τρόπος μεταγωγής και σχεδόν καθόλου δεν διαφέρει από ένα ελεύθερο ταξίδι. Σε λίγους όμως δίνεται η ευκαιρία να ταξιδέψουν μ' αυτό τον τρόπο. Σε μένα έτυχε τρεις φορές στη ζωή μου σαν κρατούμενου.

Η ειδική συνοδεία παραχωρείται ύστερα από διαταγή υψηλών προσώπων. Δεν πρέπει να γίνεται σύγχυση ανάμεσα στην ειδική συνοδεία και στην ειδική εντολή, η οποία επίσης υπογράφεται από κάποια υψηλά πρόσωπα. Ο κρατούμενος με ειδική εντολή τις περισσότερες φορές ταξιδεύει με τις κοινές αποστολές, αλλά του τυχαίνουν στον δρόμο μερικά θαυμαστά (εντελώς καταπληκτικά) διαλείμματα. Για παράδειγμα, ο Χανς Μπερστάιν μεταφέρεται από τον Βορρά στην περιοχή του κάτω Βόλγα με ειδική εντολή, για να πάει σε μίαν αγροτική εγκατάσταση. Τον μεταφέρουν με όλες τις συνθήκες που περιγράψαμε: κακουχίες, ταπεινώσεις, σκύλοι που γαυγίζουν από πίσω, ξιφολόγχες που σε περιμένουν, ουρλιαχτά: «ένα βήμα δεξιά, ένα βήμα αριστερά». Και ξαφνικά τον κατεβάζουν στον μικρό σταθμό της Ζανζεβάτκα. Εκεί τον παραλαμβάνει ένας μειλίχιος μεμονωμένος φρουρός, εντελώς άοπλος, και του λέει: «Εντάξει, θα περάσεις τη νύχτα μαζί μου. Αύριο θα σε πάω στο στρατόπεδο. Έλα, περπάτα». Και ο Χανς περπατάει. Καταλαβαίνετε τι σημαίνει, να ΠΕΡΠΑΤΑ ελεύθερα ένας άνθρωπος καταδικασμένος σε δέκα χρόνια φυλακή, που έχει ήδη αποχαιρετήσει ένα σωρό φορές τη ζωή, που μόλις αυτό το πρωί ήταν στο Στολύπιν κι αύριο θα πάει στο στρατόπεδο; Τώρα λοιπόν περπατάει ελεύθερος και κοιτάζει πως σκαλίζουν οι κότες τον κήπο του σταθμού και πως γυρίζουν στο σπίτι τους οι γυναίκες, που δεν πούλησαν στον σταθμό το βούτυρο και τα πεπόνια τους. Κάνει τρία, τέσσερα, πέντε βήματα στο πλάι και κανείς δεν του λέει: «στάσου» Με τρεμάμενα χέρια χαϊδεύει τα φύλλα από τις ακακίες και σχεδόν κλαίει.

Η ειδική συνοδεία όμως είναι ολόκληρη ένα τέτοιο θαύμα, από την αρχή ως το τέλος. Στην περίπτωση αυτή γλυτώνεις τις κοινές αποστολές. Δεν θα βάλεις τα χέρια πίσω, δεν θα ξεγυμνωθείς, δεν θα καθίσεις στο χώμα, ούτε θα σου γίνει καμιά έρευνα. Η φρουρά σου φέρεται φιλικά, σου μιλάνε μάλιστα στον πληθυντικό. Μόνο που σε προειδοποιούν πως σε περίπτωση που θα τολμήσεις να δραπετεύσεις, θα σε πυροβολήσουν, όπως γίνεται συνήθως. Τα πιστόλια μας είναι γεμάτα, σου λένε, και τα έχουμε στην τσέπη. Ωστόσο, προσθέτουν, φρόντιζε να ταξιδεύεις απλά, με άνεση, χωρίς να δείχνεις πως είσαι κρατούμενος. (Σας παρακαλώ να σημειώσετε ότι και εδώ, όπως παντού, τα συμφέροντα του ατόμου συμπίπτουν απόλυτα με τα συμφέροντα του κράτους).

Η ζωή μου στο στρατόπεδο άλλαξε ριζικά τη μέρα που, ενώ επρόκειτο να ξεκινήσω για τη δουλειά με τα λυγισμένα μου δάχτυλα (από το κράτημα

των εργαλείων είχαν πάθει αγκύλωση) μαζί με την ομάδα των μαραγκών, ο επιστάτης με ξεχώρισε και, με σεβασμό που με ξάφνιασε, μου είπε: «Ξέρεις, ύστερα από διαταγή του Υπουργού Εσωτερικών...»

Έμεινα άναυδος. Οι ομάδες ξεκίνησαν για τη δουλειά, εγώ έμεινα στη ζώνη, και τα τσιράκια της διοίκησης με τριγύρισαν. Ο καθένας τους προσπαθούσε να εξηγήσει τη διαταγή με τον δικό του τρόπο. Άλλοι έλεγαν ότι θα μου παρατείνουν την ποινή, άλλοι ότι θα με απολύσουν. Όλοι όμως συμφωνούσαν πως ήταν αδύνατο να αποφύγω τον υπουργό Κρουγκλώφ. Και εγώ ταλαντεύομαι ανάμεσα στην παράταση της ποινής και στην απελευθέρωση. Είχα ξεχάσει εντελώς πως πριν από ενάμιση χρόνο είχε έρθει κάποιος στο στρατόπεδό μας και μας έδωσε να συμπληρώσουμε κάρτες μητρώου του ΓΚΟΥΛΑΓΚ (μετά τον πόλεμο άρχισαν αυτή την εργασία από τα πλησιέστερα στρατόπεδα, αμφιβάλλω όμως αν την τελείωσαν). Η πιο σημαντική στήλη σ' αυτή την κάρτα ήταν αυτή που είχε για τίτλο: «Ειδικότητα». Για ν' ανεβάσουν την αξία τους, οι κρατούμενοι ανέφεραν τις πιο απίθανες ειδικότητες του στρατοπέδου: «κουρέας», «ράφτης», «αποθηκάριος», «φούρναρης». Εγώ, κλείνοντας τα μάτια μου, έγραψα: «Πυρηνικός φυσικός». Πυρηνικός φυσικός δεν ήμουνα βέβαια ποτέ, μόνο που πριν από τον πόλεμο είχα παρακολουθήσει μερικά μαθήματα στο πανεπιστήμιο. Ήξερα το όνομα και τις παραμέτρους των ατομικών μορίων, και γι' αυτό αποφάσισα να απαντήσω έτσι. Ήμαστε τότε στα 1946 και ήταν οπωσδήποτε απαραίτητο να κατασκευάσουμε την ατομική βόμβα. Ωστόσο εγώ δεν έδωσα καμιά σημασία σ' αυτή την κάρτα, και την ξέχασα.

Ένας ακαθόριστος, εντελώς αναξιόπιστος και μη επιβεβαιωμένος θρύλος, κυκλοφορούσε τότε στα στρατόπεδα. Έλεγαν δηλαδή πως στο Αρχιπέλαγος υπάρχουν κάτι μικροσκοπικά παραδείσια νησιά. Κανείς δεν τα είχε δει, κανείς δεν τα είχε επισκεφτεί ποτέ, αλλά και όσοι είχαν πάει εκεί, σώπαιναν, και δεν μιλούσαν ποτέ. Σ' αυτά τα νησάκια, όπως έλεγαν, ρέουν ποταμοί από γάλα με όχθες από ζάχαρη, και η τροφή δεν είναι ποτέ χειρότερη από κρέμα και αυγά. Εκεί όλα είναι καθαρά και ζεστά και η εργασία είναι πνευματική και εντελώς απόρρητη.

Σ' αυτά λοιπόν τα παραδείσια νησιά (στη γλώσσα των στρατοπέδων λέγονται σαράσκι – σεντούκια) πέρασα τη μισή ποινή μου. Το ότι είμαι ζωντανός, σ' αυτά το χρωστάω. Αν έμεινα στο στρατόπεδο ως το τέλος, θα ήμουνα τώρα νεκρός. Σ' αυτά ακόμα χρωστάω και το ότι γράφω αυτή τη μελέτη, μ' όλο που σε τούτο το βιβλίο μου δεν αφιερώνω σ' αυτά ούτε μια σελίδα (έχω γράψει γι' αυτά ένα μυθιστόρημα, τον «Πρώτο κύκλο»). Στα ταξίδια μου λοιπόν σ' αυτά τα νησιά, από το ένα στο άλλο, κι από το δεύτερο στο τρίτο, με μετέφεραν με ειδική συνοδεία: δυο φρουροί και εγώ.

Αν οι ψυχές των νεκρών φτερουγίζουν καμιά φορά ανάμεσά μας, μας βλέπουν, και διαβάζουν εύκολα μέσα μας και τις πιο παραμικρές παρορμήσεις μας, ενώ εμείς δεν μπορούμε ούτε να τις δούμε, ούτε να μαντέψουμε την άσαρκη παρουσία τους, να με τι μοιάζει ένα ταξίδι με ειδική συνοδεία.

Κολυμπάς σε μιαν απέραντη ελευθερία, μέσα στον συνωστισμό της αίθουσας του σταθμού. Ρίχνεις ένα σαστισμένο βλέμμα στις ανακοινώσεις, που δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με σένα. Κάθεσαι σ' ένα παλιό πάγκο για ταξιδιώτες κι ακούς παράξενες και τιποτένιες συζητήσεις: πως κάποιος σύζυγος δέρνει τη γυναίκα του ή πως τη χώρισε· λένε πως μια πεθερά δεν τα πάει καλά με τη νύφη της, πως οι γείτονες στο κοινό διαμέρισμα καίνε πολύ ρεύμα, γιατί αφήνουν το φως αναμμένο στον διάδρομο, και πως δεν σκουπίζουν τα πόδια τους· λένε ακόμα πως κάποιος ενοχλεί κάποιον στη δουλειά· πως σε κάποιον δίνουν μια καλή θέση μα εκείνος δεν αποφασίζει να την πάρει, γιατί σκέφτεται τη μετακόμιση (πώς να ξεσηκωθείς από τον τόπο σου, σάμπως είναι εύκολο;) Εσύ τ' ακούς όλα αυτά και μυρμηγκιάζει το κεφάλι κι η πλάτη σου, γιατί εσύ ξέρεις να μετράς τα πράγματα στο Σύμπαν σωστά, με το πραγματικό τους μέτρο – το μέτρο όλων των αδυναμιών και των παθών! – ενώ τούτοι εδώ οι αμαρτωλοί δεν μπορούν καθόλου να το δουν. Στ' αλήθεια ζωντανός, πραγματικά ζωντανός είσαι μόνο εσύ, ο άυλος, ενώ όλοι αυτοί κατά λάθος θεωρούν τον εαυτό τους ζωντανό.

Ανάμεσά σας υπάρχει χάσμα αγεφύρωτο! Εσύ δεν μπορείς ούτε να τους φωνάξεις, ούτε να κλάψεις πλάι τους, ούτε να ακουμπήσεις στον ώμο τους. Εσύ είσαι πνεύμα, φάντασμα, κι αυτοί είναι υλικά σώματα.

Πώς να τους δώσεις να καταλάβουν; (με ενόραση; με όραμα; με όνειρο;): Αδέλφια! Άνθρωποι! Γιατί σας δόθηκε η ζωή; Μέσα στα μαύρα μεσάνυχτα ανοίγουν τις πόρτες των κελιών του θανάτου και παίρνουν για τουφεκισμό ανθρώπους με μεγάλη ψυχή. Αυτή τη στιγμή, σε όλες τις σιδηροδρομικές γραμμές της χώρας, άνθρωποι, αφού έφαγαν μια ρέγκα, γλείφουν τα στεγνά χείλη τους με την πικρή τους γλώσσα και η μόνη ευτυχία που ονειρεύονται είναι να απλώσουν τα πόδια τους και να ησυχάσουν λίγο, αφού κάνουν τις ανάγκες τους. Στο Οροτουκάν τα κόκαλα εκείνων που πεθαίνουν τον χειμώνα τα θάβουν το καλοκαίρι, και μόνο σε ένα μέτρο βάθος, γιατί τότε ξεπαγώνει η γη. Εσείς όμως, κάτω από τον γαλανό ουρανό και τον ζεστό ήλιο, έχετε κάθε δικαίωμα να ρυθμίσετε την τύχη σας, να πιείτε νερό, να ξαπλώσετε, να ταξιδέψετε όπου θέλετε χωρίς συνοδεία. Υπάρχει λοιπόν κανένας λόγος, αξίζει τον κόπο να μιλάτε για τα ασκούπιστα πόδια και για την πεθερά; Αν θέλετε, μπορώ να σας πω τώρα αμέσως ποιο είναι το πιο βασικό στη ζωή, ποια είναι τα μυστικά της. Μην κυνηγάτε φαντάσματα – την περιουσία, τα αξιώματα. Αυτό το κυνηγητό θα σας σπάσει τα νεύρα και ό,τι θα αποκτήσετε σε δεκάδες χρόνια, θα δημευτεί μέσα σε μια νύχτα. Να δείχνετε ανωτερότητα απέναντι στη ζωή: να μη φοβάστε τη δυστυχία και να μη λαχταράτε την ευτυχία, γιατί, όπως και να το κάνουμε, ούτε η πίκρα είναι αιώνια, ούτε η γλύκα ατέλειωτη. Είναι, νομίζω, αρκετό να μην κρυνώνετε και να μη σπαράζει η πείνα και η δίψα τα σωθικά σας. Όταν δεν είναι σπασμένη η σπονδυλική σας στήλη, όταν πατάτε γερά με τα δυο σας πόδια, όταν λυγάνε τα δυο σας χέρια, όταν τα δυο σας μάτια βλέπουν κι ακούνε τα δυο αυτιά σας, ποιον να ζηλέψετε, και γιατί; Το σαράκι της ζήλειας κατατρώει πρώτα εσάς τους ίδιους. Ανοίξτε τα μάτια σας, καθαρίστε την καρδιά σας και βάλτε πάνω από όλα αυτούς που σας αγαπούν και έχουν καλές διαθέσεις απέναντί σας. Μην τους προσβάλλετε,

μην τους βρίζετε, μη μαλώνετε με κανέναν από αυτούς, γιατί – ποιος ξέρει; – αυτή μπορεί να είναι η τελευταία σας πράξη πριν από τη σύλληψή σας και τέτοιος θα μείνετε στη μνήμη τους!...

Οι φρουροί χαϊδεύουν στις τσέπες τους τις μαύρες λαβές των πιστολιών τους. Καθόμαστε κι οι τρεις, ο ένας δίπλα στον άλλο, σαν παιδιά που δεν πίνουν, σαν ήσυχοι φίλοι.

Τρίβω το μέτωπο, κλείνω τα μάτια μου, τα ανοίγω, και πάλι το ίδιο όνειρο: ένα πλήθος ανθρώπων χωρίς φρουρά. Θυμάμαι καλά πως πέρασα την περασμένη νύχτα σ' ένα κελί και αύριο θα βρίσκομαι πάλι σ' ένα κελί. Περνούν οι ελεγκτές με τα διατηρητικά εργαλεία τους: «Το εισιτήριό σας!» «Το έχει ο σύντροφος από εδώ».

Τα βαγόνια είναι γεμάτα (ναι, άνετα «γεμάτα», γιατί κανείς δεν είναι ξαπλωμένος κάτω από τα καθίσματα, κανείς δεν κάθεται στο πάτωμα του διαδρόμου). Μου είπαν να βολευτώ όπως μπορώ, και βολεύομαι όσο μπορώ καλύτερα. Πρόσεξα πως στο γειτονικό κουπέ ήταν άδεια μια θέση κοντά στο παράθυρο, και πήγα και κάθισα εκεί. Σ' αυτό το κουπέ δεν υπήρχαν θέσεις για τους συνοδούς μου. Έμειναν λοιπόν εκεί που κάθονταν πρώτα, και με παρακολουθούσαν συνέχεια με τα μάτια. Στο Περεμπόρι αδειάζει μια θέση απέναντί μου, μπροστά στο τραπεζάκι, όμως πριν προλάβει να την πιάσει ο συνοδός μου, την έπιασε ένα παλικάρι με παχύ πρόσωπο, με κοντογούνι με γούνινο σκούφο και με μια απλή, μα γερή ξύλινη βαλίτσα. Τη βαλίτσα τη γνώρισα. Ήταν φτιαγμένη στα στρατόπεδα, στο Αρχιπέλαγος.

«Ουφ! ουφ!» ξεφυσάει ο νέος. Είναι σκοτεινά, μα βλέπω πως είναι κατακόκκινος. Έδωσε μάχη για ν' ανέβει στο βαγόνι. Βγάζει ένα παγούρι. «Λίγη μπύρα, σύντροφε;» Ξέρω πως ο φρουρός μου σκάει από το κακό του στο γειτονικό κουπέ. Δεν επιτρέπεται να πιω οινοπνευματώδη, μου είχαν πει όμως να φέρομαι σαν να ήμουν ελεύθερος, και γι' αυτό απάντησα ανέμελα: «Ναι, βάλε μου λίγη, σε παρακαλώ!» (Μπύρα; Μπύρα! Έχω τρία χρόνια να βάλω γουλιά στο στόμα μου! Αύριο θα παινεύομαι στο κελί; ήπια μπύρα!) Ο νέος μου προσφέρει και εγώ πίνω ανατριχιάζοντας. Τώρα έχει σκοτεινιάσει για καλά. Στο βαγόνι δεν υπάρχει φως – αποτέλεσμα της μεταπολεμικής αποδιοργάνωσης. Μέσα στο παλιό φανάρι, που είναι κρεμασμένο στο χώρισμα, πάνω από την πόρτα, το απομεινάρι ενός κεριού φωτίζει τέσσερα κουπέ μαζί, δύο μπροστά και δυο πίσω. Συζητάμε οι δυο μας, εγώ κι ο νέος, ευχάριστα, σχεδόν χωρίς να βλέπουμε ο ένας τον άλλον. Όσο κι αν σκύβει ο συνοδός μου δεν μπορεί ν' ακούσει τίποτα μέσα στον θόρυβο του βαγονιού. Στην τσέπη μου έχω μια κάρτα, προορισμένη για το σπίτι μου. Θα εξηγήσω στον καλόκαρδο συζητητή μου ποιος είμαι και θα τον παρακαλέσω να την ταχυδρόμηση. Κρίνοντας από τη βαλίτσα του, υποθέτω πως θα έχει ζήσει στη φυλακή. Εκείνος όμως με πρόλαβε. «Ξέρεις» μου λέει, «μόλις και μετά βίας πήρα άδεια. Δυο χρόνια δεν μου έδιναν. Σκυλίσια δουλειά, βλέπεις». «–Τι δουλειά;» – «Δεν ξέρεις εσύ. Είμαι ασμοδαίος, δεν έχεις δει ποτέ σου γαλάζιες επωμίδες;» Φτου! καταστροφή! Πώς δεν το μάντεψα αμέσως; Το Περεμπόρι είναι το κέντρο του στρατοπέδου Βόλγκο, και τη βαλίτσα την πήρε από τους

κρατούμενους, τζάμπα του την έφτιαξαν. Πόσο μπερδεμένη είναι η ζωή μας! Σαν να μην έφταναν δυο ασμοδαίοι σε δυο κουπέ, προστέθηκε και τρίτος! Μήπως κρύβεται πουθενά και κανένας τέταρτος; Μήπως υπάρχουν ασμοδαίοι σε κάθε κουπέ; Μήπως ανάμεσά μας ταξιδεύει και κάποιος άλλος με ειδική συνοδεία;

Το παλικαράκι μου εξακολουθεί να κλαίγεται και να παραπονιέται για την τύχη του. Εγώ, με αινιγματικό ύφος, του φέρνω αντιρρήσεις: «Νομίζεις πως είναι πιο εύκολη η ζωή για εκείνους που φρουρείς και που εκτίουν ποινή δέκα χρόνων;» Εκείνος ζάρωσε αμέσως και δεν ξαναμίλησε ως το πρωί. Στο μισοσκόταδο, πριν, θα είχε δει ασφαλώς πως φορούσα μισοστρατιωτική στολή, χλαίνη και χιτώνιο. Θα με πέρασε για κανένα πρώην στρατιώτη, μα τώρα, ποιος ξέρει τι θα νομίζει για μένα: Μπας κι είμαι κανένας πράκτορας της ασφαλείας; Μπας και κυνηγάω δραπέτες; Γιατί βρέθηκα σ' αυτό το βαγόνι; Κι αυτός κατηγορήσε μπροστά μου τα στρατόπεδα...

Το απομεινάρι του κεριού στο φανάρι έχει σχεδόν λειώσει, κι όμως φέγγει ακόμα. Στο τρίτο ράφι των αποσκευών ένας νέος με ευχάριστη φωνή μιλάει για τον πόλεμο, για τον πραγματικό πόλεμο, γι' αυτόν που δεν γράφουν τα βιβλία. Ήταν του μηχανικού και διηγείται περιστατικά, που ασφαλώς είναι αληθινά. Πόσο είναι ευχάριστο, όταν η αλήθεια, χωρίς κανένα φραγμό, φτάνει σε μερικά αυτιά.

Πολλά θα μπορούσα να διηγηθώ κι εγώ... Θα ήθελα μάλιστα να διηγηθώ!... Μα όχι, δεν θέλω πια: Τα τέσσερα χρόνια που πέρασα στον πόλεμο, έχουν σβήσει. Μου φαίνεται σαν να μην υπήρξαν καθόλου και δεν θέλω να τα θυμάμαι. Τα δυο μου χρόνια ΕΔΩ, δυο χρόνια στο Αρχιπέλαγος, έχουν σβήσει τις αναμνήσεις από τους δρόμους του μετώπου, από τη συντροφικότητα του μετώπου. Όλα τα ξέχασα. Η μια σφήνα ξεριζώνει την άλλη.

Και να, αφού πέρασα μερικές ώρες ανάμεσα σε ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ, νιώθω τώρα το στόμα μου βουβό. Δεν έχω καμιά δουλειά ανάμεσά τους. Μου φαίνεται σαν να είμαι δεμένος εδώ μέσα. Θέλω να μιλήσω ελεύθερα! Θέλω να γυρίσω στην πατρίδα μου! Θέλω να γυρίσω στο Αρχιπέλαγος!

Το πρωί ΞΕΧΝΑΩ την κάρτα, που είχα γράψει για το σπίτι μου, στο ράφι. Η υπεύθυνος του βαγονιού θα ξεσκονίσει παντού, κι αν είναι άνθρωπος, θα την ταχυδρομήσει.

Βγαίνουμε στην πλατεία από τον σταθμό του Βορρά. Οι φρουροί που μου έτυχαν, είναι πάλι πρωτάρηδες και δεν ξέρουν τη Μόσχα. Θα πάμε με το τραμ «Μπ», αποφασίζω εγώ για λογαριασμό τους. Στη μέση της πλατείας, στη στάση του τραμ, έχει σχηματιστεί μεγάλη ουρά, γιατί είναι η ώρα που οι άνθρωποι πηγαίνουν στη δουλειά τους. Ο φρουρός κατευθύνεται προς τον οδηγό του τραμ και του δείχνει την ταυτότητα του Υπουργείου Εσωτερικών. Σαν αντιπρόσωποι του Σοβιέτ της Μόσχας, στεκόμαστε αγέρωχα, στον εξώστη του τραμ, χωρίς να βγάζουμε εισιτήριο. Έναν γέρο δεν τον αφήνουν να μπει από τη μπροστά πόρτα: Δεν είσαι ανάπηρος. Να

πας από την πίσω πόρτα!

Πλησιάζουμε στην οδό Νοβοσλομπόντσκαγια, κατεβαίνουμε και για πρώτη φορά βλέπω τις φυλακές του Μπουτύρκι από έξω, μ' όλο που με πηγαίνουν εκεί και χωρίς καμιά δυσκολία μπορώ να σχεδιάσω το εσωτερικό τους πλάνο. Πόσο καταθλιπτικός είναι ο ψηλός τοίχος που την περιβάλλει και εκτείνεται σε δυο ολόκληρα τετράγωνα! Παγώνουν οι καρδιές των Μοσχοβιτών, όταν βλέπουν να μετακινείται η ατσαλένια πύλη, που μοιάζει με στόμα θηριού. Εγώ όμως νιώθω σαν να γυρίζω στο σπίτι μου, αφήνω χωρίς λύπη τα πεζοδρόμια της Μόσχας, διασχίζω τον πυργίσκο της φρουράς, φθάνω γελώντας στην πρώτη αυλή, αναγνωρίζω τα γνωστά μέρη, τις σκαλιστές ξύλινες πόρτες, και δεν νοιάζομαι καθόλου που σε λίγο θα με στήσουν – με στήνουν κιόλας – με το πρόσωπο στον τοίχο και με ρωτάνε: «Όνομα; επώνυμο; πατρώνυμο; έτος γεννήσεως;»

Επώνυμο!... Περιπλανώμενος των αστεριών! Μπορεί να έχουν σπαργανώσει το κορμί μου, μα η ψυχή μου είναι πέρα από την εξουσία τους.

Το ξέρω: ύστερα από πολλές ώρες αναπόφευκτων διατυπώσεων πάνω στο κορμί μου – κλείσιμο στο «κουτί», έρευνα, απόδειξη παραλαβής, συμπλήρωση κάρτας εισόδου, απολύμανση και μπάνιο – θα οδηγηθώ σε ένα κελί με δύο θόλους και με μίαν αφίδα στη μέση (όλα τα κελιά είναι τα ίδια) με τα δυο μεγάλα παράθυρα κι ένα μακρύ τραπέζι-ντουλάπι, και εκεί θα συναντήσω άγνωστους σε μένα ανθρώπους, μα οπωσδήποτε ανθρώπους έξυπνους, ενδιαφέροντες, με φιλικά αισθήματα, που θα αρχίσουν να μου διηγούνται, και θα αρχίσω να τους διηγούμαι κι εγώ, και το βράδυ κανείς μας δεν θα έχει διάθεση για ύπνο.

Στις караβάνες μας θα είναι χαραγμένα (για να μην τις πάρουμε μαζί μας σε καμιά μεταγωγή) τα γράμματα «Μπου-Τιούρ»³⁹². Είναι το σανατόριο Μπου-Τιούρ, όπως το χαρακτηρίζαμε στα τελευταία αστεία μας! Ένα σανατόριο ελάχιστα γνωστό στους παχείς αξιωματούχους που θέλουν να αδυνατίσουν. Όλοι αυτοί κουβαλάνε τα προκοίλια τους στο Κισλοβόντσκ, βαδίζουν ορισμένες ώρες στα μονοπάτια, κάνουν επικύψεις, και ιδρωκοπούν ολόκληρο μήνα, για να ρίξουν δυο – τρία κιλά. Ενώ στο σανατόριο Μπου-Τιούρ, που βρίσκεται δυο βήματα από το σπίτι τους, καθένας από αυτούς θα μπορούσε να χάσει ίσαμε οκτώ κιλά μέσα σε μια βδομάδα, χωρίς καμιά άσκηση.

Αυτό είναι διαπιστωμένο. Χωρίς καμιά εξαίρεση.

Μια από τις αλήθειες για τις οποίες σε πείθει η φυλακή, είναι πως ο κόσμος είναι μικρός, πολύ μικρός. Βέβαια, το Αρχιπέλαγος ΓΚΟΥΛΑΓΚ, που απλώνεται σε όλη την έκταση της Σοβιετικής Ένωσης, σε αριθμό κατοίκων είναι πολύ μικρότερο από αυτήν. Πόσοι ζουν στο Αρχιπέλαγος είναι αδύνατο να το μάθουμε. Μπορούμε όμως να παραδεχτούμε πως στα

στρατόπεδα δεν βρίσκονταν ταυτόχρονα περισσότεροι από 12 εκατομμύρια³⁹³ άνθρωποι (άλλοι πέθαιναν, καινούργιους κουβαλούσε η Μηχανή) και ότι οι πολιτικοί κρατούμενοι δεν ξεπερνούσαν τους μισούς από αυτούς. Έξι εκατομμύρια! Μια μικρή χώρα, όπως η Σουηδία ή η Ελλάδα, όπου πολλοί γνωρίζουν ο ένας τον άλλον. Δεν είναι περίεργο λοιπόν το γεγονός πως σε όποιο κελί, σε όποια μεταγωγική φυλακή κι αν βρεθείς, κι αφού ακούσης τους άλλους και μιλήσεις κι εσύ, θα βρεις πως εσύ κι οι σύντροφοι του κελιού σου έχετε κοινούς γνωρίμους. (Ας πάρουμε την περίπτωση του Ντ. Πέρασε ένα χρόνο στο απομονωτήριο, έπειτα τον πήγαν στη φυλακή της Σουχάνοφκα κι έπειτα, μετά το φοβερό ξύλο που έφαγε από τον Ριούμιν, στο νοσοκομείο. Κι όταν τελικά βρίσκεται σ' ένα κελί της Λουμπιάνκα και λέει το όνομά του, ο πανέξυπνος Φ. του απαντάει: «Α, μα σας ξέρω!» Ο Ντ. απορεί: «Πώς είναι δυνατό; Θα κάνετε λάθος». «Καθόλου. Είστε ο Αμερικανός Αλεξάντρ Ντ; για τον οποίο ο αστικός τύπος έγραψε ψέματα ότι σας απήγαγαν. Και το ΤΑΣ το διέψευσε. Ήμουν ελεύθερος τότε και το διάβασα»).

Μου αρέσει η στιγμή που φέρνουν στο κελί έναν καινούργιο (όχι αρχάριο, αυτός μπαίνει γεμάτος κατάθλιψη και σύγχυση, μα έναν παλιό κρατούμενο). Μου αρέσει επίσης να μπαίνω κι εγώ σε καινούργιο κελί (εδώ που τα λέμε, ο Θεός να δώσει να μην ξαναμπώ!) να λέω μ' ένα ξέγνοιαστο χαμόγελο, και με μια πλατιά χειρονομία: «Γεια σας, αδέρφια!» κι έπειτα να πετάω το σακίδιο στο ξυλοκρέβατο και να ρωτάω: «Λοιπόν, τι νέα έχουμε στο Μπουτύρκι τον τελευταίο χρόνο;»

Αρχίζει η γνωριμία μας. Να ένα παλικάρι, ο Σουβόρωφ, άρθρο 58. Με την πρώτη ματιά δεν παρουσιάζει τίποτα αξιόλογο. Όμως ψάρεψέ τον, ψάρεψέ τον: στη μεταγωγική φυλακή του Κρασονογιάρσκ ήταν μαζί του στο κελί κάποιος Μαχότκιν...

–Με συγχωρείτε, δεν είναι ο αεροπόρος των πολικών περιοχών;

–Ναι, ναι αυτός είναι. Το όνομά του δόθηκε...

–... σε ένα νησί που βρίσκεται στον κόλπο του Ταϊμύρ. Έχει καταδικαστεί με βάση το άρθρο 58–10. Για πέστε μου, τον άφησαν να φύγει για τη Ντούντινκα;

–Ναι. Πως το ξέρετε;

Θαυμάσια. Ακόμα ένας κρίκος στη βιογραφία του Μαχότκιν, ο οποίος μου ήταν τελείως άγνωστος. Ποτέ δεν έχω συναντηθεί μαζί του κι ίσως να μη συναντηθώ ποτέ, μα η δραστήρια μνήμη μου έχει καταγράψει ό,τι είναι γνωστό γι' αυτόν: ο Μαχότκιν άρπαξε τα είκοσι πέντε χρονάκια του, αλλά το όνομα του νησιού δεν μπορούν να το αλλάξουν, γιατί το έχουν οι χάρτες όλου του κόσμου. (Αυτό, βλέπεις, δεν είναι ένα από τα νησιά του ΓΚΟΥΛΑΓΚ). Τον ίδιο τον έκλεισαν στην αεροναυτική σαράσκα του Μπόλσινο. Υπέφερε εκεί, αεροπόρος αυτός, ανάμεσα σε μηχανικούς, και δεν τον άφησαν πια να πετάξει. Όταν η σαράσκα κόπηκε στα δυο, ο Μαχότκιν έτυχε στο μισό του Ταγκανρόγκ και, όπως φαίνεται, σταμάτησε

κάθε επαφή μαζί του. Στο άλλο μισό, του Ρύμπινσκ, εμένα μου είχαν πει πως ο νέος ζήτησε να πετάξει στον Άπω Βορρά. Τώρα λοιπόν μαθαίνω πως του έδωσαν την άδεια. Έμενα όλα αυτά δεν με αφορούν, τα αποτύπωσα όμως στη μνήμη μου. Ύστερα από δέκα μέρες βρέθηκα σ' ένα «κουτί» μπάνιου του Μπουτύρκι (υπάρχουν τέτοια χαριτωμένα «κουτιά» στο Μπουτύρκι με βρύσες και μια λεκάνη, για να μη γίνεται συνωστισμός στο μεγάλο μπάνιο) μαζί με κάποιον Ρ. Ούτε αυτόν τον Ρ. τον γνώριζα, μα έμαθα πως είχε περάσει έξι μήνες στο νοσοκομείο του Μπουτύρκι και τώρα θα πήγαινε στη σαράσκα του Ρύμπινσκ. Έτσι ύστερα από τρεις μέρες, στο Ρύμπινσκ, σ' αυτό το ερμητικά κλειστό σαν κιβώτιο, όπου οι κρατούμενοι είναι εντελώς αποκομμένοι από τον έξω κόσμο, θα μαθευτεί πως ο Μαχότκιν βρίσκεται στη Ντούντινκα, καθώς και σε ποιο μέρος μετέφεραν εμένα. Αυτός είναι ο τηλεγράφος των κρατουμένων: προσοχή, μνήμη και συναντήσεις.

Αυτός ο συμπαθητικός άντρας με τα κοκάλινα γυαλιά, ποιος να είναι; Πηγαινοέρχεται στο κελί και με ευχάριστη φωνή βαρύτονου τραγουδάει Σούμπερτ:

«Κι η νειότη πάλι με πιέζει
κι ο δρόμος για τον τάφο μακρινός...»

–Τσαράπκιν, Σεργκέι Ρομάνοβιτς.

–Σας ξέρω καλά. Δεν είστε ο βιολόγος; Δεν είστε εσείς που δεν επιστρέψατε από το Βερολίνο;

–Πως το ξέρετε;

–Είναι μικρός ο κόσμος! Στα 1946 ήμουν μαζί με τον Νικολάι Βλαντιμίροβιτς Τιμοφέγιεφ – Ρεσόφσκι...

Τι κελί ήταν εκείνο! Το πιο θαυμάσιο σε όλη μου τη ζωή στις φυλακές!... Ήταν Ιούλιος. Με είχαν μεταφέρει από το στρατόπεδο στο Μπουτύρκι με αυτή την αινιγματική «διαταγή του Υπουργείου Εσωτερικών». Είχα φτάσει μετά το γεύμα, ήταν όμως τόσοσ ο φόρτος της δουλειάς στη φυλακή, ώστε οι διαδικασίες της παραλαβής μου κράτησαν έντεκα ολόκληρες ώρες και μόνο κατά τις τρεις το πρωί, κατάκοπο από την παραμονή μου στα διάφορα «κουτιά», με πήγανε στο κελί 75. Στο κελί αυτό, που φωτιζόταν άπλετα από δύο ηλεκτρικούς λαμπτήρες, ένα σε κάθε θόλο του, οι κρατούμενοι κοιμόνταν σωρηδόν σε μια ασφυκτική ατμόσφαιρα, όπου με δυσκολία μπορούσαν ν' αναπνεύσουν: ο ζεστός αέρας του Ιουλίου δεν μπορούσε να μπει από τα παράθυρα, που ήταν φραγμένα με «φίμωτρα». Οι μύγες, άγρυπνες, ζουζούνιζαν και βασάνιζαν τους κρατούμενους, οι οποίοι έκαναν συνέχεια σπασμωδικές κινήσεις. Μερικοί είχαν σκεπάσει με τα μαντήλια τα μάτια τους για να τα προστατεύουν από το δυνατό φως. Η βούτα βρωμοκοπούσε: η αποσύνθεση επιταχύνεται με τέτοια ζέστη. Στο κελί, που ήταν φτιαγμένο για 25 ανθρώπους, είχαν στριμώξει γύρω στους 80. Τα ξυλοκρέβατα δεξιά κι αριστερά, καθώς και εκείνα που είχαν στηθεί στον διάδρομο, ήταν γεμάτα ξαπλωμένα κορμιά.

Από κάθε κρεβάτι κρέμονταν έξω πόδια και το πατροπαράδοτο τραπέζι-ντουλάπι το είχαν τραβήξει κοντά στη βούτα. Εκεί, στο πάτωμα, υπήρχε λίγος κενός χώρος, όπου ξάπλωσα. Όσπου να ξημερώσει, με πηδούσαν συνεχώς εκείνοι που πήγαιναν στη βούτα.

Με το παράγγελμα «Εγερτήριο!» πετάχτηκαν όλοι επάνω, άρχισαν να σηκώνουν τα κρεβάτια από τον διάδρομο και να μεταφέρουν το τραπέζι στη θέση του, κοντά στο παράθυρο. Με πλησίασαν για να μου πάρουν συνέντευξη: ήμουνα πρωτάρης ή βετεράνος των στρατοπέδων; Αποδείχτηκε πως το κελί ήταν σημείο συναντήσεως δυο ρευμάτων: του συνηθισμένου ρεύματος αυτών που μόλις είχαν καταδικαστεί και στέλνονταν στα στρατόπεδα, και του αντίστροφου ρεύματος των ειδικών κρατουμένων, φυσικών, χημικών, μαθηματικών, μηχανολόγων, που προορίζονταν άγνωστο για που, ίσως για ινστιτούτα επιστημονικών ερευνών, όπου θα υπήρχαν καλύτερες συνθήκες ζωής. (Τότε ησύχασα· δεν πρόκειται, σκέφτηκα, ο υπουργός να αυξήσει την ποινή μου). Με πλησίασε ένας άνθρωπος ώριμης ηλικίας, με φαρδιές πλάτες (αλλά πολύ αδυνατισμένος) και με μύτη γαμψή σαν γερακιού:

–Καθηγητής Τιμοφέγιεφ–Ρεσόφκι, πρόεδρος του επιστημονικού και τεχνικού συλλόγου του κελιού 75. Ο σύλλογός μας συγκεντρώνεται κάθε μέρα μετά το πρωινό συσσίτιο, κοντά στο αριστερό παράθυρο. Θα μπορούσατε να μας κάνετε καμιά επιστημονική ανακοίνωση, και ποια ακριβώς;

Αιφνιδιασμένος, στεκόμουν μπροστά του φορώντας την παλιά μου μακριά χλαίνη και τον χειμωνιάτικο σκούφο μου (όσοι έχουν συλληφθεί χειμώνα είναι καταδικασμένοι να φοράνε και το καλοκαίρι τα χειμωνιάτικα ρούχα τους). Από το πρωί τα δάχτυλά μου δεν είχαν ακόμα ξεμουδιάσει κι ήταν γεμάτα γρατσουνιές. Τι επιστημονική ανακοίνωση θα μπορούσα να τους κάνω; Τότε θυμήθηκα πως πριν από λίγο καιρό, στο στρατόπεδο, πήρα για δυο βράδια ένα βιβλίο του Σμιθ, που το είχαν στείλει απέξω: την επίσημη έκθεση του Υπουργείου Αμύνης των Ηνωμένων Πολιτειών για την πρώτη ατομική βόμβα. Το βιβλίο αυτό είχε κυκλοφορήσει εκείνη την άνοιξη. Να το είχε δει άραγε κανείς από αυτούς που βρίσκονταν στο κελί; Ανόητη ερώτηση. Και βέβαια όχι. Έτσι η τύχη μου χαμογέλασε ειρωνικά, αναγκάζοντάς με να χωθώ στην πυρηνική φυσική, όπως ακριβώς είχα δηλώσει στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ.

Μετά το πρωινό, κοντά στο αριστερό παράθυρο συγκεντρώθηκε ο επιστημονικός και τεχνικός σύλλογος, που είχε καμιά δεκαριά μέλη. Έκανα την ανακοίνωσή μου κι έγινα δεκτός σαν μέλος του συλλόγου. Ωστόσο τότε ξεχνούσα το ένα, τότε δεν μπορούσα να καταλάβω το άλλο. Ο Νικολάι Βλαντιμίροβιτς, μ' όλο που βρισκόταν έναν ολόκληρο χρόνο στη φυλακή και δεν μπορούσε να ξέρη τίποτα για την ατομική βόμβα, συμπλήρωνε ωστόσο τα κενά στη διήγησή μου. Για πίνακας μας χρησίμευσε ένα άδειο κουτί από τσιγάρα και για μολύβι ένα απαγορευμένο κομμάτι κοντύλι. Παίρνοντάς μου τα από τα χέρια, ο Νικολάι Βλαντιμίροβιτς, σχεδίαζε και συμπλήρωνε τα λόγια μου με τόση πεποίθηση, σαν να ήταν ο ίδιος φυσικός της ομάδας του Λος Άλαμος.

Είχε δουλέψει, πραγματικά, με κάποιον από τους πρώτους Ευρωπαίους ειδικούς στα κυκλοτρόνια, αλλά με σκοπό να ακτινοβολήσουν τις δροσόφιλες μύγες. Ήταν βιολόγος, ένας από τους μεγαλύτερους γενετικούς της εποχής μας. Βρισκόταν ήδη στη φυλακή, όταν ο Ζεμπράκ, χωρίς να το ξέρη (ίσως όμως και να το ήξερε) είχε το θάρρος να γράψει σε ένα καναδικό περιοδικό: «Η ρωσική βιολογία δεν ευθύνεται για τον Λυσένκο, ρωσική βιολογία είναι ο Τιμοφέγιεφ-Ρεσόφσκι» (το 1948, όταν κατάρρευσε η σοβιετική βιολογία, επαίνεσαν γι' αυτό τον Ζεμπράκ). Ο Στρέντινγκερ, στο φυλλάδιό του «Τι είναι η ζωή» βρήκε επίσης έναν τρόπο να αναφέρει δυο φορές τον Τιμοφέγιεφ-Ρεσόφσκι, που βρισκόταν ήδη από καιρό στη φυλακή.

Νάτος λοιπόν, βρισκόταν τώρα ανάμεσά μας και διέπρεπε με τις πληροφορίες που μας έδινε για όλες τις επιστήμες. Είχε μεγάλη ευρυμάθεια, πράγμα που αρνούνται να αποκτήσουν οι επιστήμονες των επομένων γενεών (ή μήπως άλλαξαν οι δεκτικές τους ικανότητες;) Ωστόσο η πείνα κατά την περίοδο που τον ανακρίνανε του είχε τόσο εξασθενήσει τις δυνάμεις, ώστε με δυσκολία έκανε αυτές τις ασκήσεις. Από τη μητέρα του, καταγόταν από οικογένεια ξεπεσμένων ευγενών της επαρχίας Καλούγκα, που βρίσκεται κοντά στον ποταμό Ρέσσα, ενώ από τον πατέρα του ήταν απόγονος, από έναν πλάγιο κλάδο, του Στεπάν Ράζιν, και η κοζάκινη ρωμαλεότητα ήταν πολύ αισθητή σ' αυτόν: πλατιά κόκαλα, σταθερός χαρακτήρας, επίμονη άμυνα μπροστά στους ανακριτές, αλλά και μεγάλη ανάγκη για φαγητό, πράγμα που τον έκανε να υποφέρει περισσότερο από μας από την πείνα.

Η ιστορία του ήταν η εξής: στα 1922 ο Γερμανός επιστήμονας Φογκτ, που είχε ιδρύσει στη Μόσχα το Ινστιτούτο Εγκεφάλου, παρακάλεσε να του στείλουν για μόνιμη απασχόληση δυο ικανούς φοιτητές, μόλις πάρουν το πτυχίο τους. Έτσι ο Τιμοφέγιεφ-Ρεσόφσκι και ο φίλος του Τσαράπκιν στάλθηκαν για να εργαστούν επ' άοριστον κοντά του. Μ' όλο που δεν είχαν καμιά ιδεολογική καθοδήγηση, έκαναν μεγάλες προόδους στον τομέα της επιστήμης κι όταν στα 1937(!) τους διέταξαν να γυρίσουν στην πατρίδα, το πράγμα ήταν αδύνατο γι' αυτούς εξαιτίας της ίδιας της δύναμης της αδρανείας: δεν μπορούσαν να εγκαταλείψουν ξαφνικά ούτε τη λογική των εργασιών τους, ούτε τα εργαστήρια, ούτε τους μαθητές τους. Ήταν αδύνατο επίσης και γιατί, επιστρέφοντας στην πατρίδα, έπρεπε να πετάξουν δημόσια στη λάσπη όλη τη δεκαπεντάχρονη εργασία τους στη Γερμανία, γιατί μόνο αυτή η στάση θα τους έδινε δικαίωμα υπάρξεως (θα τους το έδινε άραγε;) Έτσι αρνήθηκαν να γυρίσουν, έμειναν όμως Ρώσοι πατριώτες.

Στα 1945 τα σοβιετικά στρατεύματα μπήκαν στο Μπουχ (Βορειοανατολικό προάστιο του Βερολίνου). Ο Τιμοφέγιεφ-Ρεσόφσκι τα υποδέχτηκε με χαρά, επικεφαλής ολόκληρου του Ινστιτούτου: Όλα εξελίχτηκαν με τον καλύτερο τρόπο, και τώρα πια δεν ήταν ανάγκη να εγκαταλείψει το Ινστιτούτο! Πήγαν οι Ρώσοι αντιπρόσωποι, γύρισαν ολόκληρο το κτίριο και είπαν: «Χμ! συσκευάστε τα όλα αυτά σε κιβώτια. Θα τα μεταφέρουμε στη Μόσχα». «Αδύνατο» λέει ο Τιμοφέγιεφ αναπηδώντας. «Θα πάνε όλα χαμένα. Χρειάστηκαν χρόνια για να

λειτουργήσουν αυτές οι εγκαταστάσεις». «Μμμ!...» παραξενεύτηκαν οι Ρώσοι αξιωματούχοι. Λίγο αργότερα ο Τιμοφέγιεφ και ο Τσαράπκιν πιάστηκαν και μεταφέρθηκαν στη Μόσχα. Φαντάζονταν, οι αφελείς, πως χωρίς αυτούς το Ινστιτούτο δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει. Ας μη λειτουργήσει λοιπόν, αρκεί να επικρατήσει η γενική γραμμή! Στη Μεγάλη Λουμπιάνκα οι ανακριτές δεν χρειάστηκαν πολύ για ν' αποδείξουν πως αυτοί ήταν προδότες (προδομένοι;) της πατρίδας. Έτσι φόρτωσαν από δέκα χρόνια στον καθένα, και τώρα ο πρόεδρος του επιστημονικού και τεχνικού συλλόγου του κελιού 75 περηφανεύεται πως δεν έκανε ποτέ κανένα λάθος.

Στα κελιά του Μπουτύρκι τα τόξα που στηρίζουν τα κρεβάτια, ήταν πολύ χαμηλά: η διεύθυνση των φυλακών δεν μπορούσε να φανταστή ποτέ πως οι κρατούμενοι θα έπρεπε να κοιμούνται και κάτω από τα κρεβάτια. Για να καταφέρεις λοιπόν να χωθείς από κάτω, ρίχνεις πρώτα τη χλαίνη σου στον γείτονα, να σου τη στρώση, κι ύστερα ξαπλώνεις μπρούμυτα στα πάτωμα του διαδρόμου και σέρνεσαι προς τα μέσα. Στον διάδρομο υπάρχει συνεχώς κίνηση, κάτω από τα κρεβάτια σκουπίζουν μόνο μια φορά τον μήνα, τα χέρια σου τα πλένεις μόνο μια φορά, το βράδυ που πηγαίνεις στο αποχωρητήριο, και πάλι χωρίς σαπούνη: είναι λοιπόν αδύνατο να πεις πως νιώθεις το κορμί σου σαν σκεύος του Θεού. Παρ' όλα αυτά εγώ ήμουν ευτυχισμένος! Εκεί, καθώς σερνόμωνα σαν σκυλί στο τσιμεντένιο δάπεδο κάτω από τα κρεβάτια, από όπου έπεφτε βροχή η σκόνη και διάφορα σκουπίδια, εγώ ήμουν απόλυτα ευτυχισμένος, χωρίς κανένα περιορισμό! Σωστά είπε ο Επίκουρος: ακόμα και η έλλειψη ποικιλίας μπορεί να θεωρηθεί ευχαρίστηση ύστερα από ποικίλα προηγούμενα δυσάρεστα περιστατικά. Ύστερα από την παραμονή στο στρατόπεδο, που φαινόταν ατέλειωτη, ύστερα από τη δεκάωρη ημερήσια εργασία, ύστερα από το κρύο, τις βροχές και τους αδιάκοπους πόνους στην πλάτη, ήταν μεγάλη ευτυχία να μένεις ξαπλωμένος ολόκληρες μέρες, να κοιμάσαι, να παίρνεις 650 γραμμάρια ψωμί και να τρως δυο φαγητά τη μέρα: με κρέας βοδιού και δελφινιού. Αυτό είναι το σανατόριο Μπου-Τιούρ.

Να κοιμάσαι! Αυτό είναι το βασικό. Να ξαπλώνεις με την κοιλιά, να έχεις την πλάτη σου σκεπασμένη και να κοιμάσαι! Στον ύπνο δεν ξοδεύεις δυνάμεις, δεν σε τρώει η στενοχώρια, κι οι μέρες της ποινής σου φεύγουν, φεύγουν. Όταν ο πυρσός της ζωής μας καίει και σπιθίζει κανονικά, καταριόμαστε την ανάγκη που μας επιβάλλει να κοιμόμαστε οχτώ ολόκληρες ώρες, να πηγαίνουν χαμένες τόσες ώρες. Όταν όμως είμαστε απόκληροι κι απελπισμένοι, τότε ευχόμαστε να κοιμόμαστε δεκατέσσερις ώρες!

Σ' αυτό λοιπόν το κελί με κράτησαν δυο ολόκληρους μήνες, και κοιμήθηκα για τη χρονιά που είχε περάσει και για την επόμενη. Είχα καιρό να σέρνομαι κάτω από τα ξυλοκρέβατα ως το παράθυρο κι έπειτα, όταν έφτανα κοντά στη βούτα, ν' ανεβαίνω πάνω στα κρεβάτια και να φτάνω ως την κεντρική ασίδα του κελιού. Στο τέλος δεν κοιμόμωνα πια πολύ, ρουφούσα με απόλαυση το ποτό της ζωής. Το πρωί, συνεδρίαση του επιστημονικού και τεχνικού συλλόγου, ύστερα σκάκι, βιβλία

(κυκλοφορούσαν τρία ως τέσσερα για ογδόντα ανθρώπους, κι έπρεπε να περιμένεις σειρά για να τα πάρεις) είκοσι λεπτά περίπατος – γενική συμφωνία! δεν αρνιόμαστε ποτέ τον περίπατο, ακόμα κι αν έβρεχε ραγδαία. Μα το σπουδαιότερο από όλα ήταν οι άνθρωποι, οι άνθρωποι, οι άνθρωποι! Ο Νικολάι Αντρέγιεβιτς Σεμιόνωφ, ένας από τους δημιουργούς του υδροηλεκτρικού σταθμού του Δνειπέρου. Ο φίλος του στην αιχμαλωσία μηχανικός Φ. Φ. Καρπώφ. Ο σαρκαστικός και ευφυέστατος Βίκτωρ Καγκάν, φυσικός. Ο μουσικοσυνθέτης Βολόντια Κλέμπνερ. Ένας ξυλοκόπος και κυνηγός από τα δάση της περιοχής της Βιάτκα, βαθύς σαν λίμνη του δάσους. Ο ορθόδοξος ιεροκήρυκας Ευγένιος Ιβάνοβιτς Ντίβνιτς, που είχε έρθει από την Ευρώπη. Ο Ντίβνιτς δεν περιοριζόταν μόνο στα όρια της θεολογίας, αλλά καταδίκασε και τον μαρξισμό. Και έλεγε πως στην Ευρώπη κανείς δεν παίρνει πια στα σοβαρά αυτή τη θεωρία. Εγώ όμως, σαν μαρξιστής, υπεράσπιζα τον μαρξισμό, κι αν τα άκουγα αυτά ένα χρόνο νωρίτερα, με πόση πεποίθηση θα τον είχα κεραυνοβολήσει με τσιτάτα, με πόση περιφρόνηση θα τον είχα χλευάσει! Αυτός όμως ο πρώτος χρόνος μου στη φυλακή, είχε εναποθέσει μέσα μου – πότε ακριβώς; δεν το είχα παρατηρήσει – ένα επίστρωμα καινούργιων γεγονότων, απόψεων και εννοιών, και μου ήταν πια αδύνατο να πω: Όλα αυτά δεν υπάρχουν! Αυτά είναι αστικά ψέματα! Ήμουν λοιπόν υποχρεωμένος να το παραδεχτώ: Ναι, αυτά υπάρχουν. Και, ξαφνικά, σ' αυτό το σημείο η αλυσίδα των συλλογισμών μου αδυνατίζε και τα επιχειρήματά μου κινδύνευαν να καταρρεύσουν.

Έρχονται και πάλι καινούργιοι αιχμάλωτοι πολέμου, αιχμάλωτοι, αιχμάλωτοι. Ένα χρόνο τώρα κυλάει αυτός ο χείμαρρος από την Ευρώπη, και δεν λέει να σταματήσει. Έρχονται και πάλι Ρώσοι εμιγκρέδες από την Ευρώπη και τη Μαντζουρία. Να πως βρίσκουμε κοινούς γνωστούς, καθώς κουβεντιάζουμε με τους εμιγκρέδες: Από ποια χώρα είστε; Ξέρετε τον τάδε; Και βέβαια τον ξέρει. (Έτσι έμαθα πως τουφέκισαν τον συνταγματάρχη Γιασέβιτς).

Να και ο γέρος, παχουλός Γερμανός – τώρα είναι αδύνατος και άρρωστος – που κάποτε (μήπως πέρασαν δυο αιώνες από τότε;) στην Ανατολική Πρωσία, τον είχα αναγκάσει να κουβαλήσει τη βαλίτσα μου. Ω, πόσο μικρός είναι ο κόσμος!... Η τύχη το έφερε να ξαναϊδωθούμε! Ο γέρος μου χαμογελάει. Με γνώρισε, δείχνει μάλιστα ευχαριστημένος που με συνάντησε. Με έχει συγχωρέσει. Τον δίκασαν δέκα χρόνια, μα του μένουν λιγότερα, πολύ λιγότερα, να ζήσει. Να κι ένας άλλος Γερμανός, ένας κρεμανταλάς, νέος αλλά, ίσως επειδή δεν ξέρει ούτε λέξη ρωσική, αμίλητος. Δεν τον παίρνεις με την πρώτη ματιά για Γερμανό: τα γερμανικά του ρούχα του τα πήραν οι κλέφτες και σε αντάλλαγμα του έδωσαν ένα παλιό σοβιετικό χιτώνιο. Είναι γνωστός άσος της γερμανικής αεροπορίας. Η πρώτη του εκστρατεία ήταν ο πόλεμος μεταξύ Βολιβίας και Παραγουάης, η δεύτερη ο ισπανικός πόλεμος, η τρίτη στην Πολωνία, η τέταρτη στην Αγγλία, η πέμπτη στην Κύπρο, η έκτη στη Σοβιετική Ένωση. Και αφού ήταν άσος, δεν μπορούσε να μη σκοτώνει από ψηλά γυναίκες και παιδιά! Εγκληματίας πολέμου, δέκα χρόνια στρατόπεδο και πέντε σε «φίμωτρο». Στο κελί μας υπάρχει, βέβαια, και ένας υγιώς σκεπτόμενος (του είδους του εισαγγελέα Κρετώφ) που μας λέει: «Καλά έκαναν και σας

έβαλαν στη φυλακή, παλιάνθρωποι, αντεπαναστάτες! Η ιστορία θα κάνει τα κόκαλά σας σκόνη και θα χρησιμεύσετε για λίπασμα!» Του φωνάζουν: «Κι εσύ, σκυλί, λίπασμα θα γίνεις!» «Όχι, τη δική μου υπόθεση θα την ξαναεξετάσουν. Εγώ καταδικάστηκα άδικα. Είμαι αθώος!» Το κελί ουρλιάζει, βράζει. Ένας ασπρομάλλης γέρος, καθηγητής της ρωσικής γλώσσας, σηκώνεται από το κρεβάτι, ξυπόλυτος, και απλώνει τα χέρια σαν νεόφερτος Χριστός: «Ειρήνη υμίν, τέκνα μου!» Του αποκρίνονται με φωνές: «Τα τέκνα σου βρίσκονται στο δάσος του Μπριάνσκ! Εμείς δεν είμαστε τέκνα κανενός. Είμαστε μόνο παιδιά του ΓΚΟΥΛΑΓΚ...»

Μετά τον δείπνο και το βραδινό αποχωρητήριο η νύχτα απλώνεται στα φίμωτρα των παράθυρων κι ανάβουν οι δυνατοί λαμπτήρες στο ταβάνι. Η μέρα χωρίζει τους φυλακισμένους, η νύχτα τους φέρνει τον ένα κοντά στον άλλο. Τα βράδια δεν κάναμε συζητήσεις. Οργανώναμε διαλέξεις και κοντσέρτα. Κι εκεί πάλι διέπρεπε ο Τιμοφέγιεφ-Ρεσόφκι, αφιερώνοντας ολόκληρες βραδιές στην Ιταλία, στη Δανία, στη Νορβηγία, στη Σουηδία. Οι ημιγκρούδες μιλούσαν για τα Βαλκάνια, για τη Γαλλία. Ένας μας μίλησε για τον Λε Κορμπυζιέ, ένας για τις συνήθειες των μελισσών κι ένας άλλος για τον Γκόγκολ. Εκείνες τις ώρες καπνίζαμε, ρουφώντας με απόλαυση τον καπνό. Ο καπνός γέμιζε το κελί και κρεμόταν από πάνω μας σαν σύννεφο, γιατί τα φίμωτρα των παράθυρων τον εμπόδιζαν να βγει έξω. Πολλές φορές ο Κόστια Κιούλα, συνομήλικός μου, στρογγυλοπρόσωπος και γαλανομάτης, με αστεία εμφάνιση, πήγαινε κοντά στο τραπέζι κι απάγγελλε τα γραμμένα στη φυλακή ποιήματά του. Η φωνή του έτρεμε από τη συγκίνηση. Τα ποιήματά του είχαν τίτλους: «Το πρώτο δέμα», «Στη γυναίκα μου», «Στον γιο μου». Όταν, στη φυλακή, ακούς στίχους, και μάλιστα γραμμένους πίσω από τα σίδηρα, δεν σκέφτεσαι καθόλου αν ο συγγραφέας ξέφυγε ή όχι από το συλλαβοτονικό σύστημα, ούτε αν οι στίχοι καταλήγουν με συνήχηση ή είναι ομοιοτέλειτοι. Τα ποιήματα αυτά είναι το αίμα της καρδιάς ΣΟΥ, τα δάκρυα της γυναίκας ΣΟΥ. Στο κελί όλοι κλαίγαμε³⁹⁴.

Από τότε που βρέθηκα σ' αυτό το κελί άρχισα κι εγώ να προσπαθώ να γράφω στίχους για τη ζωή στη φυλακή. Στο κελί τους διάβαζα φωναχτά ποιήματα του Γιεσένιν, που ήταν σχεδόν απαγορευμένος πριν από τον πόλεμο. Ο νεαρός Μπουμπνώφ, πρώην αιχμάλωτος πολέμου και πριν από τον πόλεμο, μου φαίνεται, φοιτητής, παρακολουθούσε αυτούς που απαγγέλλανε σε στάση προσευχής, με πρόσωπο που ακτινοβολούσε. Δεν ήταν «ειδικός», δεν ερχόταν από στρατόπεδο, αλλά πήγαινε σε στρατόπεδο, και πιθανότατα, εξαιτίας της αγνότητας και της ευθύτητας του χαρακτήρα του, πήγαινε να πεθάνει. Άνθρωποι σαν αυτόν δεν επιζούν στα στρατόπεδα. Έτσι αυτές οι βραδιές στο κελί 75 ήταν γι' αυτόν, καθώς και για άλλους, στο αργό τους και για μια στιγμή σταματημένο γλίστρημα προς τον θάνατο, μια ξαφνική εικόνα εκείνου του ωραίου κόσμου, που υπάρχει και θα υπάρχει πάντα, αλλά μέσα στον οποίο η σκληρή τους μοίρα δεν τους άφησε να ζήσουν ούτε ένα χρόνο, ούτε ένα χρονάκι από τη νεανική τους ζωή.

Χτυπούσε το καμπανάκι κι ο δεσμοφύλακας γαύγιζε: «Σιωπητήριο!» Όχι, ούτε πριν από τον πόλεμο, όταν φοιτούσα ταυτόχρονα σε δυο ανώτατες

σχολές, ούτε όταν κέρδιζα το ψωμί μου παραδίδοντας μαθήματα, ούτε όταν ένιωσα την ανάγκη να γράψω, όχι, ούτε τότε, το ξέρω καλά, δεν έζησα τόσο γεμάτες, τόσο συναρπαστικές, τόσο φορτωμένες μέρες σαν τις μέρες που πέρασα εκείνο το καλοκαίρι στο κελί 75...

–Με συγχωρείτε, λέω στον Τσαράπκιν, αλλά από τότε που ένα αγόρι δεκαπέντε χρονών, ο Ντεούλ, πήρε πεντάρι – όχι βέβαια σχολικό (στα σοβιετικά σχολεία η βαθμολογία είναι από 1 ως 5 – Σ.τ.Μ.) – για αντισοβιετική προπαγάνδα...

–Πώς, τον ξέρετε και εσείς;... Ταξίδευε μαζί μας, στη μεταγωγή για την Καραγκαντά...

–... άκουσα πως εσείς είχατε ταχτοποιηθεί σαν βοηθός στις ιατρικές αναλύσεις και πως ο Νικολάι Βλαντιμίροβιτς δούλευε όλο αυτό τον καιρό στις γενικές εργασίες...

–Ναι, και εξασθένησε πολύ. Μισοπεθαμένο τον μετέφεραν από το Στολύπιν στο Μπουτύρκι. Τώρα βρίσκεται στο νοσοκομείο του Τέταρτου Ειδικού Τμήματος³⁹⁵. Του δίνουν φρέσκο βούτυρο, ακόμα και κρασί, αλλά είναι δύσκολο να πούμε πως θα συνέλθει.

–Το Τέταρτο Ειδικό Τμήμα σας κάλεσε;

–Ναι, μας κάλεσαν και μας ρώτησαν αν μπορούμε, ύστερα από έξι μήνες στην Καραγκαντά, ν' ασχοληθούμε με την αναδιοργάνωση του Εδαφολογικού Ινστιτούτου στην πατρίδα μας.

–Κι εσείς συμφωνήσατε;

–Και βέβαια! Βλέπεις, τώρα καταλάβαμε τα σφάλματά μας. Άλλωστε όλες οι εγκαταστάσεις που εμείς είχαμε ξεμοντάρει και τοποθετήσει σε κιβώτια, έφτασαν εδώ χωρίς να χρειαστεί η βοήθειά μας.

–Πόσο είναι αφοσιωμένο στην επιστήμη το Υπουργείο Εσωτερικών! Πολύ σας παρακαλώ, ακόμα λίγο Σούμπερτ!

Και ο Τσαράπκιν τραγουδάει κοιτάζοντας θλιμμένα προς το παράθυρο (στα γυαλιά του καθρεφτίζονται τα σκοτεινά φίμωτρα και οι φωτεινές κορυφές των παράθυρων).

Vom Abendrot zum Morgenlicht
Ward mancher Kopf zum Greise.

Wer glaubt es? meiner Ward es nicht
Auf dieser ganzen Reise.

Το όνειρο του Τολστόι πραγματοποιήθηκε: δεν υποχρεώνουν πια τους κρατούμενους να είναι παρόντες σε ολέθριες εκκλησιαστικές λειτουργίες. Οι εκκλησίες των φυλακών είναι κλειστές. Τα κτίρια, είναι αλήθεια, έχουν διατηρηθεί, αλλά διαρρυθμίστηκαν με επιτυχία σε προέκταση των φυλακών. Στο Μπουτύρκι, λόγω χάρη, στην εκκλησία χωράνε ακόμα 2.000 άτομα και έτσι κάθε χρόνο, αν υπολογίσουμε ότι κάθε φουρνιά κρατουμένων μένει από δυο βδομάδες, από εκεί πάνω περνάνε από 50.000 άτομα.

Ερχόμουν στο Μπουτύρκι για τέταρτη ή πέμπτη φορά και, καθώς περνούσα βιαστικά και σταθερά την τριγυρισμένη από τα κτίρια των φυλακών αυλή, για να πάω στο κελί που μου είχαν ορίσει, προπορευόμενος μάλιστα κατά ένα βήμα από τον δεσμοφύλακα που με συνόδευε (όπως το άλογο δεν έχει ανάγκη ούτε από μαστίγιο, ούτε από χαλινάρια για να πάει στον στάβλο, όπου το περιμένει η βρώμη του) συχνά ξεχνούσα να κοιτάξω την τετράγωνη εκκλησία με την οκτάεδρη κορυφή της, η οποία υψώνεται μεμονωμένη στη μέση μιας τετράγωνης αυλής. Τα φίμωτρα στα παράθυρά της δεν είναι φτιαγμένα με καλή τεχνική και εφοδιασμένα με τζάμια, όπως στα βασικά κτίρια της φυλακής: είναι από ξεβαμμένα και σάπια σανίδια, που δείχνουν πως το κτίριο έχει δευτερεύουσα σημασία. Χρησιμοποιείται σαν ένα είδος μεταγωγικής φυλακής μέσα στο Μπουτύρκι, όπου βάζουν τους πρόσφατα καταδικασμένους.

Κάποτε, στα 1945, έζησα την εξής σκηνή, που ήταν ένα μεγάλο και σημαντικό βήμα: μετά την καταδίκη μας από την ΟΣΟ, μας πήγαν στην εκκλησία (η στιγμή ήταν κατάλληλη, δεν θα ήταν άσχημα και να προσευχηθώ!) μας έβαλαν στο δεύτερο όροφο (είχαν ήδη φτιάξει και τρίτο όροφο) κι από τον οκτάγωνο προθάλαμο μας έσπρωξαν σε διάφορα κελιά. Εμένα με πήγαν στο νοτιοανατολικό.

Ήταν ένα τετράγωνο, ευρύχωρο κελί, όπου βρίσκονταν, τότε, διακόσιοι κρατούμενοι. Όπως παντού, οι κρατούμενοι κοιμόνταν σε ξυλοκρέβατα (όλα στο ίδιο επίπεδο) κάτω από αυτά, ακόμα και στους διαδρόμους, πάνω στο πλακόστρωτο δάπεδο. Όχι μόνο τα φίμωτρα στα παράθυρα ήταν πολύ ψηλά, αλλά και τα πάντα εκεί ήταν φτιαγμένα σαν αυτό το κτίριο να προοριζόταν όχι για τα παιδιά, μα για τ' αποπαίδια του Μπουτύρκι. Σ' αυτή τη στριμωγμένη ανθρώπινη μάζα δεν έδιναν ούτε βιβλία, ούτε σκάκι, ούτε παιχνίδια ντάμας, και τις αλουμινένιες караβάνες και τα φαγωμένα και ραγισμένα ξύλινα κουτάλια τους τα έπαιρναν ύστερα από κάθε γεύμα, από φόβο μήπως οι κρατούμενοι τα πάρουν μαζί τους σε καμιά βιαστική μεταγωγή. Ούτε κύπελλα έδιναν σ' αυτά τα απόπαιδα και μετά τη σούπα έπρεπε να πλένουμε τις караβάνες για να βάζουμε μέσα το νερόπλυμα του τσαγιού. Η έλλειψη δοχείων και πιατικών στο κελί κόστιζε πολύ σε εκείνους που είχαν την ευτυχία ή τη δυστυχία να πάρουν δέμα από τους δικούς τους, γιατί σ' αυτές τις τελευταίες μέρες, πριν φύγουμε για μακριά, οι συγγενείς προσπαθούσαν με τα φτωχά τους μέσα να μας στείλουν οπωσδήποτε κάτι). Οι συγγενείς δεν είχαν οι ίδιοι πείρα από φυλακές, γι' αυτό δεν άκουγαν καμιά καλή συμβουλή από το γραφείο της

εισόδου της φυλακής, και δεν έφερναν πλαστικά δοχεία, τα μόνα που επιτρέπονταν στις φυλακές, αλλά γυάλινα ή μεταλλικά. Έτσι όλα αυτά τα τρόφιμα, τα μέλια, τα γλυκά, το συμπυκνωμένο γάλα, οι δεσμοφύλακες τα έχυναν ανελέητα από τη θυρίδα της πόρτας σε ό,τι δοχείο είχαν οι κρατούμενοι, και επειδή οι κρατούμενοι στα κελιά της εκκλησίας δεν είχαν τίποτα, τους τα έχυναν στις χούφτες, στο στόμα, στα μαντήλια τους ή στις άκρες των σακακιών τους. Αυτή η κατάσταση για το ΓΚΟΥΛΑΓΚ ήταν συνηθισμένο φαινόμενο, αλλά για το κέντρο της Μόσχας; Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά, να έχεις και τις αδιάκοπες φωνές: «γρήγορα! γρήγορα!» του δεσμοφύλακα, που βιαζόταν, σαν να φοβόταν μήπως χάσει το τραίνο (στην πραγματικότητα για να γλείψει τα κατασχεμένα βάζα ή δοχεία). Στα κελιά της εκκλησίας όλα ήταν προσωρινά, και δεν υπήρχε ούτε η αυταπάτη της μονιμότητας, που επικρατούσε στα κελιά των ανακρινόμενων και των υποδίκων. Οι κρατούμενοι έμεναν εκεί, σαν κιμάς, σαν ημέτοιμα προϊόντα προοριζόμενα να καταναλωθούν από το ΓΚΟΥΛΑΓΚ, μόνο για μερικές μέρες, περιμένοντας να λευτερωθεί χώρος στην Κράσναγια Πρέσνια. Το μοναδικό προνόμιό τους ήταν ότι πήγαιναν οι ίδιοι τρεις φορές τη μέρα να πάρουν το νεροζούμι τους (δεν έδιναν καθόλου χυλό, μόνο τρεις φορές τη μέρα νεροζούμι, κι αυτό ήταν ευεργετικό, γιατί έτρωγες συχνότερα, έβαζες κάτι ζεστό στο στομάχι σου κι αυτό σε στύλωνε). Αυτό το προνόμιο το είχαν παραχωρήσει επειδή στην εκκλησία δεν υπήρχαν ασανσέρ, όπως στην υπόλοιπη φυλακή, κι οι δεσμοφύλακες δεν ήθελαν να κουράζονται μεταφέροντας τα βαριά καζάνια πρώτα από την αυλή κι ύστερα ανεβάζοντάς τα από την απότομη σκάλα: η προσπάθεια αυτή ήταν πολύ οδυνηρή για εξασθενημένους ανθρώπους, αλλά οι κρατούμενοι την αναλάμβαναν ευχαρίστως, γιατί έτσι τους δινόταν η ευκαιρία να βγουν στην πρασινάδα της αυλής, και ν' ακούσουν το κελάδημα των πουλιών.

Τα κελιά της εκκλησίας είχαν τη δική τους ιδιόμορφη ατμόσφαιρα, η οποία αναταραζόταν ήδη από τα προδρομικά ρεύματα των μεταγωγικών φυλακών και από τον προδρομικό άνεμο των πολικών στρατοπέδων. Στα κελιά της εκκλησίας γινόταν επίσης και η διαδικασία του εγκλιματισμού των κρατουμένων στην ιδέα πως η ποινή τους έχει ήδη επιβληθεί, κι αυτό δεν είναι αστείο, καθώς και στην ιδέα πως, όσο σκληρή κι αν θα είναι η καινούργια τους ζωή, το μυαλό τους έπρεπε να τη συνηθίσει και να την αποδεχτεί. Ο εγκλιματισμός όμως αυτός γινόταν με δυσκολία.

Εκεί δεν υπήρχε επίσης η μονιμότητα που υπάρχει στη σύνθεση των κελιών των ανακρινόμενων, όπου οι κρατούμενοι ζουν σχεδόν σε ατμόσφαιρα οικογενειακή. Εκεί, μέρα και νύχτα, έμπαζαν και έβγαζαν αδιάκοπα κρατούμενους, μεμονωμένους ή κατά δεκάδες, και έτσι αναγκαζόσουν συνέχεια να προχωρείς αλλάζοντας θέση στο δάπεδο, ή από κρεβάτι σε κρεβάτι, και σπάνια τύχαινε να κοιμηθείς δίπλα στον ίδιο γείτονα περισσότερο από δυο νύχτες. Κι όταν αντάμωνες κάποιον που σ' ενδιέφερε, έπρεπε να του κάνεις τις ερωτήσεις σου αμέσως, αλλιώς τον έχανες για πάντα.

Έτσι έχασα κι εγώ τον μηχανικό αυτοκινήτων Μεντβέντεφ. Μόλις άρχισα να μιλάω μαζί του, θυμήθηκα πως ένα τέτοιο όνομα είχε αναφέρει ο

αυτοκράτορας Μιχαήλ. Ναι, ήταν ένας από τους συγκατηγορούμενους του, ένας από τους πρώτους που είχαν διαβάσει το «Διάγγελμα προς το ρωσικό λαό» και δεν τον είχαν καταδώσει. Στον Μεντβέντεφ είχαν επιβάλει την ασυγχώρητη, προσβλητική ποινή των τριών χρόνων, ποινή ασήμαντη για το άρθρο 58, γιατί γι' αυτό και τα πέντε χρόνια ακόμα θεωρούνταν παιδαριώδης ποινή. Είναι φανερό πως ο αυτοκράτορας είχε τελικά θεωρηθεί τρελός, ενώ οι υπόλοιποι είχαν κριθεί με επιείκεια για ταξικούς λόγους. Μόλις λοιπόν ετοιμαζόμουν να ρωτήσω πως τα εξηγούσε όλα αυτά ο Μεντβέντεφ, τον πήραν «με τα πράγματά του». Ορισμένες λεπτομέρειες μου δημιούργησαν τότε την εντύπωση πως τον πήραν για να τον απολύσουν, πράγμα που επιβεβαίωνε τις πρώτες φήμες για μια αμνηστία που έδινε ο Στάλιν, φήμες που έφταναν επίμονα στα αυτιά μας εκείνο το καλοκαίρι, για μια αμνηστία – φάντασμα, μια από τις αμνηστίες που δεν άδειαζαν καμιά θέση ακόμα και κάτω από τα ξυλοκρέβατα.

Πήραν επίσης και τον γείτονά μου, ένα γέρο, μέλος της Σούτςμπουντ³⁹⁶ (όλοι αυτοί οι επαναστάτες, που ένιωθαν ασφυκτικά στη συντηρητική Αυστρία, εδώ, στην πατρίδα του παγκόσμιου προλεταριάτου, το 1937 κάρηκαν με δέκα χρόνια φυλακή ο καθένας και κατέληξαν στα νησιά του Αρχιπελάγους). Με πλησίασε τότε ένας μελαχρινός ανθρωπάκος, με μαύρα σαν πίσσα μαλλιά και με γυναικεία μάτια, που έμοιαζαν σαν σκούρα βύσσινα, αλλά με χοντρή και πλατιά μύτη, που του χαλούσε όλο το πρόσωπο και τον έδειχνε σαν καρικατούρα. Είκοσι τέσσερις ολόκληρες ώρες μείναμε ξαπλωμένοι πλάι-πλάι, αμίλητοι. Τη δεύτερη μέρα του έδωσα αφορμή να με ρωτήσει: «Για ποιον με παίρνετε;». Μιλούσε άνετα και σωστά τα ρωσικά, αλλά με ξενική προφορά. Για μια στιγμή ταλαντεύτηκα. Μου θύμιζε Καυκασιανό ή Αρμένη. Εκείνος χαμογέλασε: «Με έπαιρναν εύκολα για Γεωργιανό. Με φωνάζανε Γιάσα. Όλοι γελούσαν μαζί μου. Μάζευα τις συνδρομές του συνδικάτου». Τον κοίταξα καλά-καλά. Πραγματικά η φυσιογνωμία του ήταν κωμική: κοντός, με ασύμμετρο πρόσωπο και με άκακο χαμόγελο. Μα ξαφνικά τεντώθηκε, τα χαρακτηριστικά του ζωήρεψαν, τα μάτια του μεγάλωσαν και με χτύπησαν σαν σπαθιά:

–Είμαι αξιωματικός της υπηρεσίας πληροφοριών του Γενικού Ρουμανικού Επιτελείου! Υπολοχαγός Βλαντιμηρέσκου!

Τραντάχτηκα, σαν να είχε σκάσει δίπλα μου δυναμίτης. Είχα γνωρίσει καμιά διακοσαριά ψευτοκατασκόπους, μα ποτέ δεν φανταζόμουν πως θα συναντούσα έναν πραγματικό, νόμιζα μάλιστα πως δεν υπήρχαν τέτοιοι.

Κατά τα λεγόμενά του, καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια. Από τριών χρόνων, τον προόριζαν για αξιωματικό του Επιτελείου. Στα έξι του χρόνια τον παρέδωσαν για εκπαίδευση στην υπηρεσία πληροφοριών. Όταν μεγάλωσε, διάλεξε για πεδίο της μελλοντικής δράσης του τη Σοβιετική Ένωση, νομίζοντας πως εδώ υπάρχει η πιο ανελέητη αντικατασκοπία όλου του κόσμου και είναι πολύ δύσκολο να δουλέψει κανείς, αφού εδώ όλοι υποσιάζονται ο ένας τον άλλον. Τώρα είχε καταλήξει στο συμπέρασμα πως δεν δούλεψε κι άσχημα στη χώρα μας. Πριν από τον πόλεμο είχε

εργαστεί μερικά χρόνια στο Νικολάγιεφ και φαίνεται πως είχε εξασφαλίσει στα ρουμανικά στρατεύματα τη δυνατότητα να καταλάβουν ανέπαφα τα ναυπηγεία. Ύστερα εργάστηκε στο εργοστάσιο τρακτέρ του Στάλινγκραντ και σε συνέχεια στο εργοστάσιο μηχανοκατασκευών του Σβερντλόφσκ, στα Ουράλια. Κάποτε μπήκε στο γραφείο του διευθυντή ενός μεγάλου τμήματος για να εισπράξει τις συνδρομές του συνδικάτου. Μόλις έκλεισε την πόρτα πίσω του, το βλακώδες χαμόγελο χάθηκε από τα χείλια του και αντικαταστάθηκε από την κοφτερή σαν σπαθί έκφραση που είχε τώρα στα μάτια του: «Παναμαριώφ!» του είπε (ο Παναμαριώφ είχε παρουσιαστή με άλλο όνομα στα Ουράλια). «Σας παρακολουθούμε από το Στάλινγκραντ. Εγκαταλείψατε τη θέση που είχατε εκεί (μια πολύ σημαντική θέση στο εργοστάσιο τρακτέρ του Στάλινγκραντ) και βουλευτήκατε εδώ με ψεύτικο όνομα. Διαλέξτε τι προτιμάτε: να σας τουφεκίσουν οι δικοί σας ή να δουλέψετε μαζί μας». Ο Παναμαριώφ διάλεξε να δουλέψει μαζί τους, πράγμα που ταίριαζε σ' ένα πετυχημένο γουρούνι σαν αυτόν. Ο υπολοχαγός τον χρησιμοποίησε ως τη στιγμή που άλλαξε ο ίδιος αφεντικό και βρέθηκε στην υπηρεσία του Γερμανού υπεύθυνου της κατασκοπίας στη Μόσχα, ο οποίος τον έστειλε στο Ποντόλσκ, για να εργαστεί στην ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ του. Ο Βλαντιμηρέσκου μας εξήγησε ότι τους κατασκόπους τους καταρτίζανε πολύπλευρα, αλλά ο καθένας από αυτούς διέθετε και μια ΣΤΕΝΗ ειδικότητα. Δική του ειδικότητα ήταν το εσωτερικό κόψιμο του βασικού σχοινιού του αλεξιπτώτου. Στο Ποντόλσκ, μπροστά στην αποθήκη αλεξιπτωτών, τον συνάντησε ο επικεφαλής της φρουράς (ποιος ήταν; τι είδους άνθρωπος ήταν;) και τον άφησε να μπει στην αποθήκη, νύχτα, και να μείνει εκεί οκτώ ολόκληρες ώρες. Ο Βλαντιμηρέσκου έβαλε μια σκάλα μπροστά στις στοίβες των αλεξιπτωτών και, χωρίς να χαλάσει καθόλου τη σειρά με την οποία ήταν τοποθετημένα, άρχισε να ξετυλίγει ένα-ένα τα βασικά σχοινιά τους και να κόβει από το μέσα μέρος τα τέσσερα πέμπτα από το πάχος τους, αφήνοντας μόνο το ένα πέμπτο τους, για να αδυνατίσουν και να κοπούν στον αέρα. Πολλά χρόνια ο Βλαντιμηρέσκου ετοιμαζόταν γι' αυτή και μόνο τη νύχτα. Τώρα, δουλεύοντας πυρετωδώς, κατάφερε μέσα σε οχτώ ώρες να καταστρέψει 2.000 αλεξιπτωτά (15 δευτερόλεπτα για το καθένα;) «Κατάστρεψα μια σοβιετική μεραρχία αλεξιπτωτιστών!» έλεγε και τα σαν βύσσινο μάτια του πετούσαν σπίθες όλο κακία. Μετά τη σύλληψή του, αρνήθηκε να καταθέσει και δεν έβγαλε λέξη στους οκτώ μήνες που έμεινε απομονωμένος σ' ένα κελί του Μπουτύρκι. «Και δεν σας βασάνισαν;» «Όχι» απάντησε κάνοντας ένα μορφασμό, σαν να ήθελε να πει πως τέτοιο πράγμα απαγορεύεται για έναν μη σοβιετικό υπήκοο. (Χτύπα τους δικούς σου, για να φοβούνται οι ξένοι... Μα ένας κατάσκοπος είναι μια βέργα χρυσού. Ίσως χρειαστεί καμιά φορά να τον ανταλλάξουμε με κάποιον δικό μας). Μια μέρα του έδειξαν εφημερίδες, που έγραφαν πως η Ρουμανία είχε συνθηκολογήσει: Ελάτε τώρα να καταθέσετε. Εκείνος συνέχισε να σωπαίνει: μπορεί οι εφημερίδες να ήταν ψεύτικες. Του έδωσαν να διαβάσει μια διαταγή του Ρουμανικού Γενικού Επιτελείου, που ανέφερε πως, σύμφωνα με τους όρους της ανακωχής, όλοι οι κατάσκοποι έπρεπε να αποπλιστούν. Εκείνος συνέχιζε να σωπαίνει (μπορεί και η διαταγή να ήταν πλαστή). Τέλος τον έφεραν σε αντιπαράσταση με τον άμεσο ανώτερό του στο Γενικό Επιτελείο, ο οποίος τον διέταξε να αποκαλυφθεί και να καταθέσει τα όπλα. Τότε ο Βλαντιμηρέσκου έδωσε ψύχραιμα την

κατάθεσή του και τώρα, καθώς κυλούσε αργά η μέρα στο κελί, κάτι σχετικά έλεγε και σε μένα. Τον Βλαντιμηρέσκου δεν τον πέρασαν από δίκη! Δεν του επέβαλαν καμιά ποινή! (Δεν είναι, βλέπεις, από τους δικούς μας! «Εγώ θα μείνω ως τον θάνατό μου στρατιωτικός της καριέρας, και πάντα θα με προσέχουν», μου έλεγε).

–Αλλά αποκαλυφθήκατε σε μένα, του είπα. Κοιτάζοντας το πρόσωπό σας, μπορώ να το αποτυπώσω στη μνήμη μου. Φαντασθείτε πως κάποτε μπορεί να συναντηθούμε στον δρόμο...

–Αν εγώ πεισθώ τότε πως δεν με αναγνωρίσατε, θα μείνετε ζωντανός, αν όχι, θα σας σκοτώσω, ή θα σας αναγκάσω να δουλέψετε για μας.

Δεν είχε κανένα σκοπό να χαλάσει τις σχέσεις του με μένα, τον γείτονά του στο ξυλοκρέβατο, αλλά μίλησε απλά και με πλήρη αυτοπεποίθηση. Και είμαι σίγουρος πως δεν θα του κόστιζε τίποτα να σκοτώσει άνθρωπο με μια πιστολιά ή να τον στραγγαλίσει.

Σε όλη τη μακρόχρονη ιστορία της ζωής μου στις φυλακές δεν μου έτυχε ποτέ άλλοτε να ανταμώσω έναν τέτοιο άνθρωπο. Στα ένδεκα χρόνια της θητείας μου στις φυλακές, στα στρατόπεδα, και στην εξορία, ήταν η μοναδική φορά που μου έλαχε μια τέτοια συνάντηση. Ούτε στους άλλους δεν έτυχαν περισσότερες. Και τα μεγάλης κυκλοφορίας έντυπά μας εξαπατούν τη νεολαία μας, κάνουντάς τη να πιστεύει πως τα Όργανα μόνο τέτοιους ανθρώπους συλλαμβάνουν.

Ήταν αρκετό όμως να έριχνες μια ματιά σ' εκείνο το κελί της εκκλησίας, για να καταλάβεις πως πρώτα-πρώτα συλλαμβάνουν τη νεολαία. Ο πόλεμος πλησίαζε στο τέρμα του και μπορούσαν να επιτρέψουν στον εαυτό τους την πολυτέλεια να συλλάβουν όσους είχαν προγραμματίσει: δεν χρειάζονταν πια να τους κατατάξουν στον στρατό. Μου είπαν πως από το 1944 ως το 1945 είχε περάσει από τη Μικρή Λουμπιάνκα (της επαρχίας της Μόσχας) το «Δημοκρατικό Κόμμα», το οποίο αποτελούνταν, κατά τις φήμες που κυκλοφορούσαν, από καμιά πενηνταριά αγόρια, και είχε δικό του καταστατικό και ταυτότητες μελών. «Γενικός γραμματέας» του ήταν το μεγαλύτερο από αυτά τα αγόρια, μαθητής της 10ης τάξης σ' ένα σχολείο της Μόσχας. Τον τελευταίο χρόνο του πολέμου στις φυλακές της Μόσχας έκαναν την εμφάνισή τους και φοιτητές, από τους οποίους συνάντησα και εγώ αρκετούς. Βέβαια τότε ήμουν ακόμα νέος, αλλά εκείνοι ήταν νεότεροι από μένα.

Πώς έγινε αυτό χωρίς να το πάρουμε είδηση! Όσο εμείς, εγώ, οι συνομήλικοί μου, ο συγκατηγορούμενός μου, πολεμούσαμε τέσσερα ολόκληρα χρόνια στο μέτωπο, εδώ μεγάλωνε μια άλλη γενιά! Δεν πέρασε πολύς καιρός από τότε που περπατούσαμε στο παρκέ των διαδρόμων του πανεπιστημίου νομίζοντας πως είμαστε οι πιο νέοι και οι πιο έξυπνοι άνθρωποι στη χώρα μας και σε ολόκληρο τον κόσμο, και να τώρα, ξαφνικά, καθώς περπατάμε στα πλακάκια των κελιών μας, μας πλησιάζουν κάτι χλωμά και περήφανα παλικάρια και μαθαίνουμε με κατάπληξη πως οι πιο νέοι και οι πιο έξυπνοι δεν είμαστε πια εμείς, αλλά

αυτοί! Δεν λυπήθηκα όμως γι' αυτό. Αντίθετα, τότε, ένιωθα ευχαρίστηση που παραμέριζα για να αφήσω χώρο γι' αυτούς. Ήξερα καλά το πάθος τους να αντιδικούν με όλο τον κόσμο, να τα μάθουν όλα. Καταλάβαινα την περηφάνια τους, την πίστη τους ότι είχαν διαλέξει τον καλύτερο δρόμο και το ότι δεν μετάνιωσαν γι' αυτό. Τα μυρμηγκία σχηματίζουν τον φωτοστέφανο της φυλακής γύρω από αυτά τα γεμάτα ναρκισσισμό και έξυπνα προσωπάκια.

Πριν από ένα μήνα, σε ένα άλλο κελί του Μπουτύρκι, στο αναρρωτήριο, μόλις πάτησα στην είσοδο και πριν προλάβω να κοιτάξω μπροστά μου, ήρθε κοντά μου διψώντας για συζήτηση, παρακαλώντας με, ένας χλωμός νέος με λεπτά, εβραϊκά χαρακτηριστικά, τυλιγμένος, μ' όλο που ήταν καλοκαίρι, με μια ξεσχισμένη από τις σφαίρες στρατιωτική χλαίνη. Το σώμα του τρανταζόταν από ρίγη. Τον έλεγαν Μπορίς Γκαμμερώφ. Άρχισε να μου κάνει ερωτήσεις και πιάσαμε συζήτηση για τη ζωή και των δυο μας, καθώς και για την πολιτική. Δεν θυμάμαι πια γιατί του υπενθύμισα μια από τις προσευχές του προέδρου Ρούσβελτ, που τότε είχε πια πεθάνει, μια προσευχή που παλιότερα είχε δημοσιευθεί στις εφημερίδες μας και τη χαρακτήρισα ως εξής, σαν αυτό να ήταν κάτι αυτονόητο:

–Είναι, βέβαια, υποκρισία.

Ξαφνικά ο νέος σούφρωσε τα κιτρινωπά φρύδια του, έσφιξε τα χλωμά του χείλια, ανασηκώθηκε λίγο και με ρώτησε:

–Γιατί; Γιατί δεν παραδέχεστε πως ένας πολιτικός μπορεί να πιστευη ειλικρινά στον Θεό;

Δεν είπα τίποτα περισσότερο! Να από ποιον δέχτηκα την επίθεση; Να ακούς τέτοια λόγια από έναν νέο που γεννήθηκε στα 1923! Μπορούσα να του απαντήσω με φράσεις γεμάτες αυτοπεποίθηση, αλλά η αυτοπεποίθησή μου είχε ήδη κλονιστεί στις φυλακές. Και, το κυριότερο, υπάρχει μέσα μας κάποιο καθαρό αίσθημα ανεξάρτητο από τις πεποιθήσεις μας, το οποίο με φώτισε και κατάλαβα πως με αυτό τον χαρακτηρισμό δεν είχα εκφράσει την πεποίθησή μου, αλλά κάτι που μου είχε υπαγορευθεί από έξω. Έτσι... δεν μπόρεσα να του φέρω αντίρρηση και περιορίστηκα να τον ρωτήσω:

–Εσείς πιστεύετε στον Θεό;

–Βέβαια, μου αποκρίθηκε ήρεμα.

Βέβαια; Βέβαια... Ναι, ναι. Η κομσομόλικη νεολαία μαραίνεται, μαραίνεται παντού. Και το Λαϊκό Επιτροπάτο Κρατικής Ασφαλείας ήταν από τους πρώτους που το κατάλαβε αυτό.

Παρά τη νεαρή του ηλικία, ο Μπορίς Γκαμμερώφ όχι μόνο είχε πολεμήσει με τον βαθμό του λοχία στα αντιαρματικά πυροβόλα, τα «σαρανταπεντάρια», που οι φαντάρτοι μας τα είχαν βαφτίσει «Αντίο, Πατρίδα», αλλά και είχε τραυματιστεί στον πνεύμονα, χωρίς ακόμα να θεραπευτεί, και μάλιστα εξαιτίας αυτού του τραύματος είχε πάθει

φυματίωση. Ο Γκαμμερώφ απολύθηκε από τον στρατό λόγω αναπηρίας και σε συνέχεια μπήκε στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας, στη σχολή Βιολογίας. Έτσι πλέχτηκαν μέσα του δυο νήματα – το ένα από τη ζωή του στον στρατό και το άλλο από την κάθε άλλο παρά ανόητη και νεκρή ζωή των φοιτητών στην τελευταία περίοδο του πολέμου. Ο όμιλός τους, ο οποίος αποτελούνταν από φοιτητές που σκέφτονταν και συζητούσαν για το μέλλον (αν και δεν τους είχε αναθέσει κανείς να κάνουν κάτι τέτοιο) δεν ξέφυγε από τα έμπειρα μάτια των οργάνων, τα οποία ξεχώρισαν και έπιασαν τρεις από αυτούς. Ο πατέρας του Γκαμμερώφ είχε πεθάνει από τα βασανιστήρια στη φυλακή ή είχε ντουφεκιστεί στα 1937 κι ο γιος του λαχταρούσε να ακολουθήσει τον ίδιο δρόμο. Κατά την ανάκριση απήγγειλε στον ανακριτή με αίσθημα μερικά από τα ποιήματά του (πολύ λυπάμαι που δεν κράτησα στη μνήμη μου κανένα από αυτά, αλλιώς θα τα ανέφερα εδώ).

Μέσα σε λίγους μήνες ο δρόμος μου διασταυρώθηκε με τους δρόμους και των τριών αυτών συγκατηγορουμένων. Σε ένα άλλο κελί του Μπουτύρκι συνάντησα τον Βιατσεσλάβ Ντ. – άνθρωποι σαν αυτόν βρίσκονται πάντα μεταξύ των νέων που συλλαμβάνονται. Ο Βιατσεσλάβ Ντ. ήταν ΑΔΙΑΛΛΑΚΤΟΣ μέσα στον όμιλο, αλλά σιγά-σιγά έσπασε στην ανάκριση. Έτσι του επιβλήθηκε η πιο μικρή ποινή από όλους, μόνο πέντε χρόνια, και, όπως φαίνεται, πίστευε κατά βάθος πως ο μπαμπάς του, άνθρωπος με μεγάλη επιρροή, θα κατάφερνε να τον βγάλει από τη φυλακή.

Στην εκκλησία του Μπουτύρκι συνάντησα έπειτα τον μεγαλύτερο από τους τρεις, τον Γκεόργκε Ινγκάλ, ο οποίος, παρά τη νεαρή ηλικία του, ήταν ήδη δόκιμο μέλος της Ενώσεως συγγραφέων. Είχε πολύ γερή πέννα και ύφος ζωντανό, με έντονες αντιθέσεις, και αν ήταν πειθήνιος πολιτικά, εύκολα θα ανοιγόταν μπροστά του μια λαμπρή, αλλά μάταιη λογοτεχνική σταδιοδρομία. Κόντευε σχεδόν να τελειώσει ένα μυθιστόρημα για τον Ντεμπυσσύ. Οι πρώτες του όμως επιτυχίες δεν τον έκαναν να συμβιβαστεί, και στην κηδεία του δασκάλου του Γιούρι Τινιανώφ εκφώνησε έναν επικήδειο όπου ανέφερε ότι ο Τινιανώφ είχε υποστεί διώξεις. Αυτός ο λόγος έγινε αφορμή να καταδικάσουν τον Ινγκάλ σε οκτώ χρόνια φυλακή.

Στο ίδιο κελί έφεραν σε λίγο και τον Γκαμμερώφ και, περιμένοντας τη μεταγωγή μου στην Κράσναγια Πρέσνια, μου έτυχε να συζητήσω μαζί τους και να συγκρουστώ με τις απόψεις τους. Η σύγκρουση αυτή ήταν οδυνηρή για μένα. Εκείνη την εποχή ήμουν ακόμα αφοσιωμένος σε μια κοσμοθεωρία που δεν είναι ικανή ούτε να παραδεχτή ένα καινούργιο γεγονός, ούτε να εκτιμήσει μια καινούργια γνώμη, πριν καταφέρει να τους κολλήσει μια ετικέτα παρμένη από τα έτοιμα αποθέματά της, όπως λόγου χάρη τις ετικέτες: αγωνιώδης δυαδισμός της μικροαστικής τάξης ή μαχητικός μηδενισμός της χωρίς ταξική συνείδηση διανόησης. Δεν θυμάμαι αν ο Ινγκάλ και ο Γκαμμερώφ επιτέθηκαν ποτέ μπροστά μου κατά του Μαρξ, θυμάμαι όμως καλά, πως έκαναν επιθέσεις κατά του Τολστόι, και να από ποια πλευρά: Ο Λέων Τολστόι απορρίπτει την εκκλησία; Ναι, μα δεν παίρνει υπόψη του τον μυστικιστικό και οργανωτικό της ρόλο! Απορρίπτει τη διδασκαλία της Βίβλου; Ναι, μα η σύγχρονη επιστήμη δεν

βλέπει αντιφάσεις στη Βίβλο, ακόμα ούτε και στις πρώτες της σειρές, που μιλούν για τη δημιουργία του κόσμου! Απορρίπτει το κράτος; Ναι, μα χωρίς αυτό, θα επικράτησε το χάος! Κηρύσσει τον συνδυασμό της πνευματικής και της χειρωνακτικής εργασίας στον ίδιο άνθρωπο; Ναι, μα αυτό είναι μια παράλογη ισοπέδωση των ικανοτήτων! Και, τέλος, ενώ βλέπουμε καθαρά, από το παράδειγμα της αυθαιρεσίας του Στάλιν, πως μια ιστορική προσωπικότητα μπορεί να είναι παντοδύναμη, ο Τολστόι χλευάζει αυτή την ιδέα!³⁹⁷

Τα παιδιά μου διάβασαν τα ποιήματά τους και ζήτησαν να δουν τα δικά μου, εγώ όμως δεν είχα γράψει ακόμα ποιήματα. Διάβαζαν με ξεχωριστό ενδιαφέρον τον Παστερνάκ, και τον ανέβαζαν στα σύννεφα. Εγώ είχα διαβάσει άλλοτε το ποίημά του «Η αδερφή μου, η ζωή» και δεν μου είχε αρέσει. Το είχα βρει επιτηδευμένο, δυσνόητο και χωρίς καμιά σχέση με τα απλά ανθρώπινα αισθήματα. Εκείνοι μου αποκάλυψαν τότε τον τελευταίο λόγο του Σμιντ στη δίκη του, και με συγκίνησε βαθιά, γιατί ταίριαζε στην περίπτωση μας:

Τριάντα χρόνια μέσα μου έχω κλείσει
Για την αγαπημένη μου πατρίδα την αγάπη,
Και δεν επιθυμώ, δεν θέλω, δεν προσμένω
Καμιά επιείκεια από σας να συναντήσω!

Ο Γκαμμερώφ και ο Ινγκάλ είχαν ακριβώς τις ίδιες διαθέσεις: Δεν μας χρειάζεται η επιείκειά σας! Δεν στενοχωριόμαστε που μας κλείσατε στη φυλακή, αντίθετα είμαστε περήφανοι γι' αυτό! (Και όμως ποιος μπορούσε, πραγματικά, να μη στενοχωριέται; Η νεαρή γυναίκα του Ινγκάλ, ύστερα από λίγους μήνες τον απαρνήθηκε και τον εγκατέλειψε. Κι ο Γκαμμερώφ, απορροφημένος από τις επαναστατικές του αναζητήσεις, δεν είχε ακόμα καταφέρει να βρει μιαν αδελφή ψυχή. Μήπως εδώ, στα κελιά των φυλακών, δεν βρίσκει κανείς τη μεγάλη αλήθεια; Στενό είναι το κελί, μα μήπως η ελευθερία δεν είναι ακόμα πιο στενή; Μήπως ο λαός μας, ο βασανισμένος και προδομένος, δεν βρίσκεται εδώ δίπλα μας, ξαπλωμένος κάτω από τα ξυλοκρέβατα και στους διαδρόμους;

Για μένα θα 'ταν πιότερο βαρύ,
Με την πατρίδα μου να μην ξεσηκωθώ.
Και για τον δρόμο αυτό που διάλεξα Καθόλου τώρα δεν μετανιώ.

Η νεολαία που είναι κλεισμένη στα κελιά των φυλακών για πολιτικούς λόγους, δεν είναι ποτέ η μέση νεολαία μιας χώρας, αλλά είναι η πρωτοπορία της. Εκείνα τα χρόνια, αυτό που περίμενε ακόμα τη μεγάλη μάζα της νεολαίας μας ήταν η «αποσύνθεση», η απογοήτευση, η αδιαφορία, η αγάπη για την άνετη ζωή. Και αργότερα, ίσως, από αυτή την άνετη ζωή θα άρχιζε μια δύσκολη, ανοδική πορεία προς μια καινούργια κορυφή. Μα τότε; Ύστερα από είκοσι χρόνια; Και όμως, στα 1945 οι νεαροί κρατούμενοι του άρθρου 58–10 όλη αυτή τη μελλοντική άβυσσο της αδιαφορίας την είχαν πηδήσει με ένα μόνο βήμα, και κρατούσαν ψηλά τα κεφάλια τους μπροστά στο τσεκούρι του δήμιου.

Στην εκκλησία των Μπουτύρκι, ήδη καταδικασμένοι, ήδη αποκομμένοι και αποσπασμένοι από τον κόσμο, οι φοιτητές της Μόσχας έγραψαν ένα τραγούδι, και το τραγουδούσαν το σούρουπο με τις αδιαμόρφωτες ακόμα φωνές τους:

Τρεις φορές τη μέρα για πλιγούρι πάμε
Τα βράδια με τραγούδια τα περνάμε,
Με το κρυφό της φυλακής μας το βελόνι
Του ταξιδιού τους σάκους ράβουμε όλοι.

Για τη δική μας τύχη δεν μας νοιάζει πια:
Υπογράψαμε, για να τελειώσει αυτή η δουλειά!
Άραγε θα γυρίσουμε ποτέ ξανά,
Από στρατόπεδα της Σιβηρίας μακρινά;

Θεέ μου, έχουμε μείνει πίσω; Όσο εμείς ανακατεύαμε τη λάσπη στα πεδία των μαχών, όσο τουρτουρίζαμε στους λάκκους που άνοιγαν οι οβίδες και κοιτάζαμε με τα κιάλια χωμένοι μέσα στους θάμνους, εδώ μεγάλωσε μια καινούργια νεολαία και ξεκίνησε. Άραγε ξεκίνησε για ΕΚΕΙ;... Για εκεί που εμείς δεν τολμούσαμε ούτε καν να το διανοηθούμε; Γιατί εμείς δεν ανατραφήκαμε μ' αυτό το πνεύμα.

Η δική μας γενιά θα γυρίσει από τον πόλεμο, θα παραδώσει τα όπλα, θα καμαρώνει κάνοντας να κουδουνίζουν τα μετάλλιά της και θα διηγείται περήφανα τα πολεμικά της κατορθώματα. Και τα μικρότερα αδέρφια μας θα μας κοιτάζουν περιφρονητικά και θα μας λένε: Έ, κουτορνίθια!...

¹ Η λέξη ΓΚΟΥΛΑΓΚ είναι σύντμηση των ρωσικών λέξεων Γκλάβνογιε Ουπραβλένγιε Λαγκερέι, που σημαίνουν: Γενική Διοίκηση Στρατοπέδων (Σ.τ.Μ.).

² Όταν το 1937 ληλάτησαν το ινστιτούτο του γιατρού Καζάκωφ, οι κομισάριοι έσπασαν τα δοχεία με το λυζάτ, που ήταν δική του εφεύρεση, ενώ ολόγυρά τους πηδούσαν οι θεραπευμένοι και οι υπό θεραπεία άρρωστοι και τους ικέτευαν να μην καταστρέψουν το θαυματουργό φάρμακο. (Σύμφωνα με την επίσημη άποψη, το λυζάτ θεωρούνταν δηλητήριο – γιατί τότε δεν το φύλαζαν σαν πειστήριο;)

³ Υπηρεσία Κρατικής Ασφαλείας (Σ.τ.Μ).

⁴ Με άλλα λόγια: "ζούμε σε καταραμένες συνθήκες, όταν ένας άνθρωπος χάνεται χωρίς ν' αφήνει ίχνη και οι δικοί του, η γυναίκα του και η μάνα του... δεν ξέρουν για χρόνια τι έγινε". Είναι σωστό; Όχι; Αυτά έγραψε ο Λένιν το 1910 στη νεκρολογία του για τον Μπάμπουσκιν. Μόνο, για να θέσουμε σωστά τα πράγματα, πρέπει να πούμε πως ο Μπάμπουσκιν μετέφερε ένα φορτίο όπλα για την εξέγερση, και τον τουφέκισαν. Εκείνος ήξερε πολύ καλά τι τον περίμενε. Αυτό όμως δεν μπορούμε να το πούμε για μας, τα κουνέλια.

⁵ Υπάρχει επίσης ξεχωριστά μια ολόκληρη Επιστήμη της Έρευνας (κατάφερα να διαβάσω ο ίδιος το σχετικό φυλλάδιο για τους σπουδαστές της νομικής δι' αλληλογραφίας από την Άλμα-Άτα). Στο φυλλάδιο αυτό επαινούν πολύ εκείνους που στη διάρκεια μιας έρευνας δεν βαρέθηκαν να σκαλίσουν δύο τόννους κοπριά, έξι κυβικά μέτρα ξυλείας, δυο κάρα με άχυρα, καθάρισαν από τα χιόνια ολόκληρο κτήμα, έβγαλαν τα τούβλα από τη σόμπα, άδειασαν τον βόθρο, ελέγξαν τις λεκάνες των αποχωρητηρίων, έψαξαν σε σπίτια σκύλων, σε κοτέτσια και σε σπιτάκια για μαυροπούλια, τρύπησαν στρώματα με βελόνες, τράβηξαν έμπλαστρα από ανθρώπινα σώματα και έβγαλαν ακόμα και μεταλλικά δόντια για να βρουν σ' αυτά μικροταινίες με έγγραφα. Συνιστάται ιδιαίτερα στους σπουδαστές πως όταν αρχίζουν με σωματική έρευνα, πρέπει να τελειώνουν και πάλι με σωματική έρευνα (μήπως εκείνος που ψάχτηκε άρπαξε τίποτε από τα αντικείμενα που είχαν κιάλας ερευνηθεί) κι ακόμα να ξανάρχονται στο ίδιο μέρος, σε άλλη ώρα, και να κάνουν ξανά έρευνα.

⁶ Κι αυτό ακριβώς δεν άφηνε ύστερα σε ησυχία στα στρατόπεδα τους κρατουμένους: τι θα γινόταν αν ο κάθε αστυνομικός, ξεκινώντας τη νύχτα για συλλήψεις, δεν ήταν σίγουρος πως θα γύριζε σπίτι του ζωντανός και, φεύγοντας, αποχαιρετούσε την οικογένειά του σαν να έφευγε για πάντα; Τι θα γινόταν την εποχή των μαζικών συλλήψεων, όπως π.χ. στο Λένινγκραντ, όπου έπιασαν το ένα τέταρτο του πληθυσμού, αν οι άνθρωποι δεν χώνονταν στις τρύπες τους παγωμένοι από τον τρόπο σε κάθε χτύπημα της εξώπορτας και σε κάθε βήμα στη σκάλα, αλλά καταλάβαιναν πως δεν έχουν να χάσουν τίποτα και έστηναν θαρραλέα ενέδρες στα χολ των σπιτιών τους, κάμποσοι μαζί, με τσεκούρια, σφυριά, μασιές της σόμπας, και ό,τι άλλο έβρισκαν πρόχειρο; Αφού είναι γνωστό από πριν πως αυτοί οι αλήτες δεν έρχονται ποτέ νυχτιάτικα με καλές προθέσεις, δεν θα έκανες βέβαια λάθος κοπανώντας τον φονιά. Ή εκείνη την κλούβα, που έμεινε στον δρόμο μόνο με τον οδηγό; Θα μπορούσε να την αρπάξει κανείς ή να της τρυπήσει τα λάστιχα. Έτσι πολύ γρήγορα οι πράκτορες δεν θα είχαν αρκετούς συναδέλφους και μεταφορικά μέσα και, μ' όλο που ο Στάλιν διψούσε για αίμα, η καταραμένη μηχανή θα σταματούσε!

Αν... και αν... Δεν ήταν αρκετή η αγάπη μας για την ελευθερία. Και, πάνω από όλα, δεν συνειδητοποιήσαμε την πραγματική μας κατάσταση. Ξοδέψαμε όλες τις δυνάμεις μας στην επανάσταση του 1919 και ΒΙΑΣΤΗΚΑΜΕ ύστερα να υποταχτούμε, υποταχτήκαμε με ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΣΗ. (Ο Άρτουρ Ρένσομ περιγράφει μια συγκέντρωση εργατών στο Γιαροσλάβλ το 1921. Από την Κεντρική Επιτροπή της Μόσχας είχε έρθει μια επιτροπή για να συμβουλευθεί τους εργάτες σχετικά με τη διαμάχη για τα συνδικάτα. Ο εκπρόσωπος της αντιπολίτευσης Γ. Λάριν εξήγησε στους εργάτες πως η συνδικαλιστική τους οργάνωση πρέπει να τους προστατεύει από τη διοίκηση, πως έχουν κεκτημένα δικαιώματα που κανείς δεν μπορεί να τους τα θίξει. Οι εργάτες αδιαφόρησαν γι' αυτά εντελώς, γιατί απλούστατα ΔΕΝ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑΝ από ποιον έπρεπε να προστατευθούν και τι τους χρειαζόνταν τα δικαιώματα. Έτσι, όταν μίλησε ο εκπρόσωπος της γενικής γραμμής και καταφέρθηκε εναντίον των εργατών για τη φλυαρία τους και την τεμπελιά τους, και απαίτησε από αυτούς θυσίες, υπερωρίες χωρίς πληρωμή, περιορισμό της τροφής και στρατιωτική πειθαρχία στη διεύθυνση του εργοστασίου, τα λόγια του προκάλεσαν ενθουσιασμό και θύελλα χειροκροτημάτων. Μας ΑΞΙΖΑΝ λοιπόν όλα όσα ακολούθησαν.

⁷ Κι αυτό είναι το παράξενο: μπορεί παρ' όλα αυτά να μείνει κανείς ΑΝΘΡΩΠΟΣ! Ο Τράφκιν δεν τιμωρήθηκε. Δεν πάει πολύς καιρός που συναντηθήκαμε και γνωριστήκαμε για πρώτη φορά. Τώρα είναι απόστρατος στρατηγός και επιθεωρητής του Συνδέσμου Κυνηγών.

⁸ «Αγγελιοφόρος της Νι-Κα-Βε-Ντε», 1917, σελ. 4.

⁹ Λένιν «Άπαντα», 5η έκδοση, τόμος 35, σελ. 68.

¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 204.

¹¹ Λένιν «Άπαντα», 5η έκδοση, τόμος 35, σελ. 204.

¹² Στο ίδιο, σελ. 203.

¹³ Επιτροπές που συγκροτήθηκαν στα χωριά το 1918 και ήταν τα βασικά στηρίγματα της σοβιετικής εξουσίας (Σ.τ.Μ.).

¹⁴ «Αγγελιοφόρος της Νι-Κα-Βε-Ντε», τεύχος 21–22, σελ. 1.

¹⁵ Διατάγματα της Σοβιετικής εξουσίας, τόμ. 4, Μόσχα, 1968, σελ. 627.

¹⁶ Έτσι λεγόταν ως το 1946 η σοβιετική κυβέρνηση (Σ.τ.Μ.).

¹⁷ Μ. Γ. Λάτσις «Δυο χρόνια πάλης στο εσωτερικό μέτωπο». Εκλαϊκευμένη ανασκόπηση της δράσης της Τσε-Κα. Κρατικές Εκδόσεις Μόσχα, 1920, σελ. 61.

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 60.

¹⁹ Λένιν «Άπαντα», 5η έκδοση, τόμ. 51, σελ. 47–48.

²⁰ Στο ίδιο, σελ. 48.

²¹ Στο ίδιο, σελ. 49.

²² «Το πιο εργατικό τμήμα του λαού έχει εξολοθρευτεί με όλη τη σημασία της λέξης» (Κορολένκο, επιστολή προς τον Γκόρκυ, 10 Αυγούστου 1921).

²³ Περιοδικό «Πόλεμος και επανάσταση», 1926, τεύχος 7-8. Τουχατσέφσκυ «Αγώνας κατά των αντεπαναστατικών εξεγέρσεων».

²⁴ Ο Κορολένκο έγραψε στον Γκόρκυ (29 Ιουνίου 1921): «Η ιστορία θα τονίσει κάποτε ότι η επανάσταση των Μπολσεβίκων τιμωρούσε τους ειλικρινείς επαναστάτες και τους σοσιαλιστές με τα ίδια μέσα που χρησιμοποιούσε και η τσαρική κυβέρνηση».

²⁵ Τυχαίνει να διαβάσεις καμιά φορά στην εφημερίδα κανένα αρθράκι, που σε κάνει να τα χάνεις. Η «Ισβέστια» έγραψε στις 24 Μαΐου 1959: ένα χρόνο μετά την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία ο Μαξιμίλιαν Χουάκε πιάστηκε γιατί ήταν μέλος... όχι κάποιου άλλου κόμματος, αλλά του κομμουνιστικού. Τον εκτέλεσαν μήπως; Όχι, τον καταδίκασαν σε δύο χρόνια φυλακή. Έπειτα του επιβάλανε καμιά καινούργια ποινή; Όχι, τον άφησαν ελεύθερο. Άντε τώρα να καταλάβεις! Έζησε ύστερα ήρεμα, οργάνωσε μάλιστα κι ένα αντιστασιακό δίκτυο, και το άρθρο αυτό γράφηκε για να εξυμνήσει την τόλμη του.

²⁶ Μουσαβάτ, Ντασνάκ και Μπασμάκ: εθνικιστικά αυτονομιστικά κινήματα στη Μέση Ασία (Σ.τ.Μ.).

²⁷ Όπως φαίνεται, ο μοναρχικός δολοφόνος εκδικήθηκε τον Βόικωφ προσωπικά. Ο Π. Α. Βόικωφ ήταν πρώτα γραμματέας της Περιφερειακής επιτροπής του κόμματος στα Ουράλια και τον Ιούλιο του 1918 κατήυθνε την εξαφάνιση κάθε ίχνους από την εκτέλεση της τσαρικής οικογένειας. (Τεμαχισμός των πτωμάτων με τσεκούρι και πριόνι, κάψιμό τους και σκόρπισμα της στάχτης τους).

²⁸ Κομσομόλ, οργάνωση της Κομμουνιστικής νεολαίας (Σ.τ.Μ.).

²⁹ Ο Πούσκιν ήταν επίσης απόφοιτος του Λυκείου (Σ.τ.Μ.).

³⁰ Ο συγγραφέας τονίζει ιδιαίτερα τη λέξη ΣΛΟΝ (τα αρχικά του ονόματος του στρατοπέδου, γιατί στα ρωσικά η λέξη αυτή σημαίνει ελέφαντας (Σ.τ.Μ)).

³¹ Ο Α.Φ. Βελίτσκο ήταν υποστράτηγος του μηχανικού, πρώην καθηγητής της Ακαδημίας Πολέμου του Επιτελείου, και στην εποχή του τσάρου διηύθυνε στο Υπουργείο Αμύνης την υπηρεσία επικοινωνιών του στρατού. Πιάστηκε και τουφεκίστηκε. Αχ, πόσο μας έλειψε το 1941.

³² Όπως λένε, όταν ο Ορτζονικίντζε μιλούσε με τους παλιούς μηχανικούς, έβαζε δυο πιστόλια πάνω στο γραφείο του, το ένα δεξιά και το άλλο αριστερά.

³³ Πρόκειται για τον ίδιο τον Σουχάνωφ, που στο διαμέρισμά του στην Πετρούπολη, κοντά στο ποταμάκι Κάρποβκα, εν γνώσει του (λένε ψέματα τώρα εκείνοι που ισχυρίζονται πως δεν το ήξερε) συνεδρίασε στις 10 Οκτωβρίου 1917 η Κεντρική Επιτροπή των Μπολσεβίκων και πήρε την απόφαση για την ένοπλη εξέγερση (την Οκτωβριανή Επανάσταση).

³⁴ Ίσως να γινόταν καλύτερος από εκείνους που κατέλαβαν αυτή τη θέση έπειτα για σαράντα χρόνια. Πόσο παράξενη είναι η ανθρώπινη μοίρα! Ο Ντογιάρνκο κρατιόταν πάντα μακριά από την πολιτική, γιατί τέτοιες ήταν οι αρχές του! Όταν η κόρη του έφερνε στο σπίτι φοιτητές που εξέφραζαν ιδέες παραπλήσιες με τις ιδέες των Εσέρων, αυτός τους έδιωχνε με τις κλωτσιές!

³⁵ Ο Κοντράτιεφ καταδικάστηκε σε φυλάκιση σε απομονωτήριο, έπαθε εκεί ψυχοπάθεια και πέθανε. Ο Γιούροφσκι πέθανε επίσης στη φυλακή. Ο Τσαγιάνωφ, αφού πέρασε 5 χρόνια σε απομονωτήριο, εξορίστηκε στην Άλμα-Άτα. Τον συλλάβανε πάλι το 1948.

³⁶ Αυτό τον τύπο του αγρότη και τη μοίρα του τον έχει απαθανάτισει στο μυθιστόρημά του ο Σ. Ζαλίγκιν, στο πρόσωπο του Στεπάν Τσαούσωφ.

³⁷ Θυμάμαι καλά πως αυτή η λέξη μας φαινόταν πολύ λογική στα νιάτα μας. Τη βρήκαμε ευκολονόητη.

³⁸ Αυτός ο ασταμάτητος χείμαρρος παράσερνε οποιονδήποτε και σε οποιαδήποτε στιγμή. Στη δεκαετία 1930–40 όμως θεωρούσαν καμιά φορά πιο κομψό να μαγειρέψουν κανένα αισχρό αρθράκι για τους εξέχοντες διανοούμενους (κάτι σαν για ομοφυλοφιλία ή ότι τάχα ο καθηγητής Πλιέντιεφ, μένοντας μόνος με μια του άρρωστη, της δάγκωσε το στήθος. Για κάνε να το διαψεύσεις, όταν το γράφει καμιά μεγάλη εφημερίδα!)

³⁹ «Από τις φυλακές ως τα αναμορφωτήρια». Συλλογή του Ινστιτούτου Ποινικής Πολιτικής. Επιμέλεια Βισίνσκυ. Έκδοσης «Σοβιετική Νομοθεσία», Μόσχα, 1934, σελ. 36.

⁴⁰ Φαίνεται όμως πως η κατασκοπομανία δεν ήταν στενοκέφαλο πάθος μόνο του Στάλιν. Ήταν βολική σε όσους αποκτούσαν προνόμια. Έγινε η φυσική δικαιολογία της γενικής μυστικοπάθειας που είχε κιόλας ωριμάσει, με άλλα λόγια της απαγόρευσης δημοσιεύσεως πληροφοριών, των «κεκλεισμένων των θυρών», του συστήματος αδείας εισόδου, των περιφραγμένων επαύλεων και των μυστικών διανομέων. Ο λαός δεν μπορούσε να

εισχωρήσει μέσα από τον θώρακα της κατασκοπομανίας και να δει πως συνωμοτεί η γραφειοκρατία, πως τεμπελιάζει, πως σφάλει, πως τρώει και πως διασκεδάζει.

⁴¹ Λένιν, «Άπαντα», 5η έκδοση, τόμ. 45, σελ. 190.

⁴² Αυτό ακούγεται σαν κάτι ψεύτικο, σαν φάρσα, μα δεν έχουμε βγάλει από τον νου μας αυτή τη φάρσα. Μ' αυτούς τους ανθρώπους βρεθήκαμε μαζί στη φυλακή.

⁴³ Υπάρχουν ψυχολογικοί λόγοι που μας κάνουν να υποψιαζόμαστε ότι και ο ίδιος ο Ι. Στάλιν θα μπορούσε να ήταν υπόδικος με βάση αυτή την παράγραφο του άρθρου 58. Πολλά από τα έγγραφα σχετικά με τις υπηρεσίες του αυτού του είδους δεν επιζήσανε μετά τον Φεβρουάριο του 1917 και δεν έγιναν πλατιά γνωστά. Ο Β. Φ. Τζουνκόφσκυ, πρώην διευθυντής του Υπουργείου της αστυνομίας, που πέθανε στον Κολύμα, ισχυριζόταν πως ο βιαστικός εμπρησμός των αρχείων της αστυνομίας τις πρώτες μέρες της επανάστασης του Φεβρουαρίου ήταν κοινή πράξη μερικών ενδιαφερόμενων επαναστατών.

⁴⁴ Δεν είναι τυχαίο και το γεγονός ότι η Μεγάλη Φυλακή του Λένινγκραντ αποπερατώθηκε το 1934, ακριβώς πριν από τη δολοφονία του Κύρωφ.

⁴⁵ Η ποινή των 25 χρόνων προστέθηκε στην 30ετηρίδα της Οκτωβριανής Επανάστασης, το 1947.

⁴⁶ Τώρα που είδαμε την κινεζική πολιτιστική επανάσταση (κι αυτή 17 χρόνια μετά την οριστική νίκη), μπορούμε να υποψιαστούμε με μεγάλη σιγουριά ότι εδώ υπάρχει μια ιστορική νομοτέλεια. Μπροστά σ' αυτήν κι ο ίδιος ο Στάλιν αρχίζει να μοιάζει με τυφλή εκτελεστική δύναμη.

⁴⁷ Το διηγήθηκε ο Ν. Γ-κο.

⁴⁸ Πέντε από αυτούς πέθαναν από τα βασανιστήρια κατά την ανάκριση, πριν από τη δίκη. Είκοσι τέσσερις πέθαναν στα στρατόπεδα. Ο τριακοστός, ο Ιβάν Αρισταούλοβιτς Πούνιτς, επέστρεψε αποκαταστημένος. (Αν πέθαινε κι αυτός, θα μας ξέφευγαν όλοι αυτοί οι τριάντα, όπως μας ξεφεύγουν ολόκληρα εκατομμύρια σ' αυτές τις σελίδες). Πολλοί από τους "μάρτυρες" σ' αυτή τη δίκη βρίσκονται τώρα στο Σβερντόφσκ και καλοπερνάνε σαν υπάλληλοι ή συνταξιούχοι. Δαρβίνια επιλογή.

⁴⁹ Τις θυμάται κανείς; Κάθε μέρα, ώρες ολόκληρες, αποβλακωτικά, πάντα τα ίδια και τα ίδια. Σίγουρα θα τις θυμάται ο σπήκερ Λεβιτάν, που τις διάβαζε με έμφαση και με πολύ αίσημα.

⁵⁰ Συλλογή «Από τις φυλακές...», σελ. 63.

⁵¹ Λίγο έλειψε να δοκιμάσω αυτό το Διάταγμα επάνω μου. Στάθηκα στην ουρά σ' ένα φούρνο, ένας αστυνομικός με φώναξε και με πήρε για να συμπληρώσει τον αριθμό, θα πήγαινα αμέσως στο ΓΚΟΥΛΑΓΚ αντί να πάω στον πόλεμο, αν δεν είχα την τύχη να μου παρασταθεί κάποιος.

⁵² Την εξ αίματος καταγωγή την έκριναν και από το επίθετο, και ο αρχιτέκτονας Βασίλι Όκοροκωφ (το επίθετό του στα ρωσικά σημαίνει Μπούτης), που θεώρησε όχι καθωσπρέπει να υπογράψει έτσι τις μελέτες του, άλλαξε στη δεκαετία 1930–40, όταν αυτό γινόταν ακόμα, το όνομά του και πήρε το όνομα Ρόμπερτ Στέκκερ – όμορφο όνομα! Και υπέγραφε έτσι παντού. Τώρα όμως δεν κατάφερε να αποδείξει τίποτα και τον έπιασαν σαν Γερμανό. – «Είναι το πραγματικό σας όνομα; Ποιες αποστολές σας ανέθεσε η φασιστική κατασκοπία;»... Αμ εκείνος ο κάτοικος του Ταμπόφ, ο Κάβερζνιεφ (όνομα που σημαίνει κατεργάρης), που ήδη από το 1918 είχε αλλάξει το κακόηχο επίθετό του σε Κόλμπε – ποιος ξέρει πότε ακολούθησε κι αυτός τη μοίρα του Όκοροκωφ;...

⁵³ Αυτό δεν διευκρινίστηκε αμέσως, όμως από το 1943 υπήρχαν ήδη κάτι χείμαρροι με διαφορετική πορεία, που δεν έμοιαζαν με κανέναν άλλον. Ένας τέτοιος ήταν ο χείμαρρος των "Αφρικανών", όπως τους έλεγαν για πολύ καιρό στα έργα της Βορκούτα. Ήταν Ρώσοι αιχμάλωτοι πολέμου, που τους απελευθέρωσαν οι Αμερικανοί από

τον στρατό του Ρόμμελ στην Αφρική και τους έστειλαν το 1948 με «στοντεμπαίκερ» πίσω στην πατρίδα δια μέσου Αιγύπτου – Ιράν – Ιράκ. Όλους αυτούς τους συγκέντρωσαν σε μian ερημική ακτή της Κασπίας θάλασσας, τους έβαλαν αμέσως πίσω από τα συρματοπλέγματα, τους ξηλώσανε τα διακριτικά των βαθμών τους, τους ξαλαφρώσανε από τα πράγματα που τους είχαν χαρίσει οι Αμερικανοί (φυσικά προς όφελος των συνεργατών, και όχι του κράτους) και τους έστειλαν στη Βορκούτα ώσπου να έρθει ειδική διαταγή, χωρίς να τους απαγγείλουν συγκεκριμένη κατηγορία, ούτε να τους καθορίσουν διάρκεια κράτησης. Αυτοί οι «Αφρικανοί» ζούσαν στη Βορκούτα με ειδικές συνθήκες: δεν μπορούσαν να κάνουν ούτε βήμα χωρίς άδεια, και δεν τους έδιναν καθόλου άδειες. Τους πληρώνανε σαν ελεύθερους εργάτες, αλλά τους διατάζανε σαν κρατούμενους. Και η αναμενόμενη ειδική διαταγή δεν ερχόταν. Τους είχαν ξεχάσει...

⁵⁴ Με αυτή την ομάδα συνέβη έπειτα μια αστεία περιπέτεια. Στο στρατόπεδο όλοι κρατούσαν κλειστό το στόμα τους για τη Σουηδία, γιατί φοβούνταν μήπως αρπάξουν εξαιτίας της και καμιά δεύτερη ποινή. Μα στη Σουηδία έμαθαν από κάπου τα παθήματά τους και οι εφημερίδες έγραψαν μια συκοφαντική είδηση. Εκείνο τον καιρό τα παιδιά ήταν σκορπισμένα σε διάφορα κοντινά και μακρινά στρατόπεδα. Ξαφνικά, με ειδική διαταγή, τους μάζεψαν όλους στις φυλακές Κρεστού του Λένινγκραντ, τους ταΐζανε επί δυο μήνες, σαν να τους είχαν για σφάξιμο, και τους άφησαν ώσπου να μεγαλώσουν τα μαλλιά τους. Τους έντυσαν ύστερα σεμνά και κομψά, τους έκαναν πρόβες τι θα πει ο καθένας, τους προειδοποίησαν πως αν κανένα μούτρο αφήσει να του ξεφύγει τίποτα, θα εισπράξει «εννιά γραμμάρια» πίσω στο κεφάλι και τους παρουσίασαν σε μια πρεσ-κόνφερανς με καλεσμένους ξένους δημοσιογράφους και ανθρώπους που ήξεραν καλά αυτή την ομάδα από τη Σουηδία. Οι πρώην φυλακισμένοι φέρθηκαν καλά, είπαν που μένουν, που σπουδάζουν, που εργάζονται, τόνισαν πως είχαν αγανακτήσει για τις συκοφαντίες των αστών, που τις διάβασαν πριν από λίγο καιρό στον δυτικό τύπο (βλέπετε, τις ξένες εφημερίδες τις πουλάνε σε κάθε περίπτερο στον τόπο μας!), και γι' αυτό συνεννοήθηκαν και ήρθαν όλοι στο Λένινγκραντ (τα έξοδα για τα εισιτήρια δεν τους τρόμαξαν). Με τη φρέσκια, καλοταϊσμένη εμφάνισή τους αποτέλεσαν την καλύτερη διάψευση της ψευτιάς των εφημερίδων. Οι ντροπιασμένοι δημοσιογράφοι έφυγαν για να γράψουν ζητώντας συγγνώμη. Με τη δυτική φαντασία τους ήταν αδύνατο να εξηγήσουν διαφορετικά αυτό το γεγονός. Και τους υπεύθυνους γι' αυτή τη συνέντευξη τους μάζεψανε αμέσως, τους κούρεψαν, τους έντυσαν με τα παλιά τους κουρέλια και τους στείλανε πάλι στα ίδια στρατόπεδα. Και αφού είχαν φερθεί εντάξει, δεν τους φορτώσανε και δεύτερη ποινή.

⁵⁵ Χωρίς να ξέρω τις λεπτομέρειες, είμαι ωστόσο σίγουρος πως το μεγαλύτερο μέρος αυτών των Ιαπώνων δεν μπορεί να δικάστηκε νόμιμα. Ήταν μια πράξη εκδικήσεως και ένας τρόπος για να κρατήσουν τα εργατικά χέρια για μεγαλύτερο διάστημα.

⁵⁶ Είναι καταπληκτικό το γεγονός πως στη Δύση, όπου είναι αδύνατο να κρατηθούν για καιρό τα πολιτικά μυστικά, γιατί ο τύπος τα βγάζει οπωσδήποτε στη φόρα και τα διατυμπανίζει, το μυστικό αυτής συγκεκριμένα της προδοσίας, έχει κρατηθεί περίφημα και πολύ προσεκτικά και από την αγγλική και από την αμερικανική κυβέρνηση –στην πραγματικότητα είναι το τελευταίο μυστικό του Δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ή ένα από τα τελευταία. Συναντήθηκα πολλές φορές με αυτούς τους ανθρώπους στις φυλακές και στα στρατόπεδα, και για είκοσι πέντε χρόνια μου ήταν αδύνατο να πιστέψω πως η δυτική κοινωνία δεν ξέρει τίποτε για την τόσο τεράστια σε διαστάσεις παράδοση απλών ανθρώπων της Ρωσίας από τις δυτικές κυβερνήσεις για εξόντωση και αφανισμό. Μόνο το 1973 (Sunday Oklahoman, 21 Ιανουαρίου) διέσπασε το φράγμα η δημοσίευση του Ιουλίου Επστάιν, τον οποίο τολμώ να ευχαριστήσω εδώ εκ μέρους των αμέτρητων σκοτωμένων και των λίγων επιζώντων. Ο Επστάιν δημοσίευσε ένα μικρό σημείωμα για τη μέχρι σήμερα κρυμμένη υπόθεση, η οποία μπορεί να γεμίσει πολλούς τόμους, σχετικά με τον βίαιο επαναπατρισμό αυτών των ανθρώπων στη Σοβιετική Ένωση. «Αφού έζησαν δύο χρόνια στα χέρια της βρετανικής εξουσίας με το απατηλό αίσθημα της ασφαλείας, οι Ρώσοι βρέθηκαν εντελώς απροετοίμαστοι, δεν κατάλαβαν καν πως τους επαναπατρίζουν... Όλοι τους ήταν κυρίως απλοί αγρότες, που είχαν κάποιο προσωπικό πικρό παράπονο εναντίον των μπολσεβίκων». Οι αγγλικές αρχές τους φέρθηκαν «σαν σε εγκληματίες πολέμου: τους παρέδωσαν, παρά τη θέλησή τους, στα χέρια εκείνων από τους οποίους δεν μπορεί να περιμένει κανείς μια δίκαιη δίκη». Και πραγματικά όλοι τους στάλθηκαν στο Αρχιπέλαγος για εξόντωση.

⁵⁷ Στο πρωτόκολλο έγραφαν «διακόσια μέτρα υλικά για ράψιμο», γιατί, βέβαια, ήταν ντροπή να γράψουν «μια κουβαρίστρα κλωστή».

⁵⁸ Η ίδια όμως η θανατική ποινή έκρυψε μόνο προσωρινά με φερετζέ το πρόσωπό της και τον πέταξε ξανά, τρίζοντας τα δόντια, δυόμισι χρόνια αργότερα (Ιανουάριος 1950).

⁵⁹ Είναι αδύνατο να μάθω κανείς κάτι εξακριβωμένο στη χώρα μας, και θα είναι αδύνατο για πολύ καιρό ακόμα. Σύμφωνα όμως με τις φήμες που κυκλοφορούσαν στη Μόσχα, το σχέδιο του Στάλιν ήταν το εξής: Αρχές Μαρτίου στην Κόκκινη Πλατεία θα κρεμούσαν τους «γιατρούς δολοφόνους». Οι αγανακτισμένοι πατριώτες (με την εποπτεία των καθοδηγητών) θα άρχιζαν τότε πογκρόμ κατά των Εβραίων. Και η κυβέρνηση θα έσωζε εκείνη τη στιγμή μεγαλόψυχα τους Εβραίους (δεν αναγνωρίζει κανείς σ' αυτό τον χαρακτήρα του Στάλιν;) από την οργή του λαού, εκτοπίζοντάς τους την ίδια νύχτα από τη Μόσχα και στέλνοντάς τους στην Άπω Ανατολή και στη Σιβηρία (όπου οι παράγκες χτίζονταν κιόλας).

⁶⁰ Τον γιατρό Σ., σύμφωνα με τη μαρτυρία του Α.Π.Κ–φ.

⁶¹ Τον Χ.Σ. Τ–ε.

⁶² Έτσι λεγόταν ως το 1918 το κομμουνιστικό κόμμα (Σ.τ.Μ.).

⁶³ Ο Μπιρόν ήταν ο πανίσχυρος ευνοούμενος της τσαρίνας Άννας Ιωάννοβνας (1730–1740) (Σ.τ.Μ.).

⁶⁴ Μέρος πρώτο, κεφάλαιο 8.

⁶⁵ Γνωστός Ρώσος ποιητής, που εκτελέστηκε στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης (Σ.τ.Μ.).

⁶⁶ Η Α.Α. Αχμάτοβα (πρώην γυναίκα του Γκουμιλιέφ, ποιήτρια κι αυτή – Σ.τ.Μ.) μου είπε πως είναι απόλυτα σίγουρη γι' αυτό. Μου είπε μάλιστα και το όνομα του πράκτορα της Τσε–Κα που δημιούργησε αυτή την υπόθεση (μου φαίνεται Γ. Αγκράνωφ).

⁶⁷ Το άρθρο 93 του Ποινικού Κώδικα έλεγε καθαρά: «μια ανώνυμη καταγγελία μπορεί να χρησιμεύσει σαν αφορμή για την ανακίνηση μιας ποινικής υπόθεσης» (!) (Δεν πρέπει να απορούμε για τη λέξη «ποινική», γιατί κάθε τι πολιτικό, θεωρούνταν και ποινικό).

⁶⁸ Ν.Β. Κρυλένκο: «Στα πέντε χρόνια», Κρατικές εκδόσεις, Μόσχα, Πετρούπολη, 1923, σελ. 401.

⁶⁹ Η Γ. Γκίνσμπουργκ γράφει πως η άδεια για τη «σωματική πίεση» δόθηκε τον Απρίλιο του 1938. Ο Β. Σαλάμωφ πιστεύει πως τα βασανιστήρια επιτράπηκαν από τα μέσα του 1938. Ο παλιός κρατούμενος Μ–τς είναι βέβαιος πως «βγήκε μια διαταγή για την απλοποίηση της ανάκρισης και τη μετατροπή των ψυχολογικών μεθόδων σε σωματικές». Ο Ιβάνωφ–Ραζούμνικ τονίζει πως «η πιο σκληρή εποχή των ανακρίσεων ήταν τα μέσα του 1938».

⁷⁰ Μέλη της οικογένειας της δεύτερης γυναίκας του Στάλιν (Σ.τ.Μ.).

⁷¹ Δεν αποκλείεται και ο ίδιος ο Βισίνσκυ να χρειαζόταν περισσότερο από τους ακροατές του, αυτή τη διαλεκτική παρηγοριά. Όταν φώναζε από την εισαγγελική του έδρα: «Τουφεκίστε τους όλους σαν λυσσασμένα σκυλιά!», αυτός τουλάχιστο, καθώς ήταν κακός και έξυπνος, καταλάβαινε πολύ καλά πως οι κατηγορούμενοι ήταν αθώοι. Ο Βισίνσκυ, όπως και ένα άλλο τέρας της μαρξιστικής διαλεκτικής, ο Μπουχάριν, ασχολούνταν, όπως φαίνεται, με μεγαλύτερο από κάθε άλλον πάθος με τον διαλεκτικό εξωραϊσμό του δικανικού ψεύδους. Ο Μπουχάριν θεωρούσε πολύ ανόητο και άνανδρο να πεθάνει εντελώς αθώος (ένιωθε μάλιστα την ΑΝΑΓΚΗ να ανακαλύψει την προσωπική του ενοχή), ενώ ο Βισίνσκυ ένιωθε πιο ευχάριστο να θεωρεί τον εαυτό του σπουδαίο στοχαστή παρά αποκάλυπτο παλιάνθρωπο.

⁷² Σύγκρινε το 5ο συμπλήρωμα στο Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών: «απαγορεύεται να καταθέτης εναντίον του εαυτού σου». ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ!... (Το ίδιο αναφέρεται και σε αγγλικό νομοσχέδιο για τα δικαιώματα του

ανθρώπου, τον 17ο αιώνα).

⁷³ Λέγεται πως το Ροστόβ του Ντον και το Κρασνοντάρ ξεχώριζαν για τη σκληρότητα των βασανιστηρίων, μα αυτό δεν έχει αποδειχτεί.

⁷⁴ Σύμφωνα με τους σκληρούς νόμους της Ρωσικής αυτοκρατορίας, οι κοντινοί συγγενείς μπορούσαν να αρνηθούν εντελώς να καταθέσουν. Ακόμα κι αν είχαν καταθέσει στην προκαταρκτική ανάκριση, είχαν το δικαίωμα να αναιρέσουν την κατάθεσή τους, αν ήθελαν, και να μην επιτρέψουν να χρησιμοποιηθεί αυτή στο δικαστήριο. Η γνωριμία ή η συγγένεια με τον κατηγορούμενο, κατά παράξενο τρόπο δεν θεωρούνταν καν απόδειξη εκείνο τον καιρό!...

⁷⁵ Τώρα όμως λέει: «Έπειτα από 11 χρόνια, όταν επρόκειτο να αποκατασταθώ και μου έδωσαν να ξαναδιαβάσω αυτό το πρωτόκολλο, με έπιασε κάτι σαν ψυχική ναυτία. Πως μπόρεσα τότε να νιώσω περηφάνια γι' αυτό;» Το ίδιο ένιωσα κι εγώ ακούγοντας αποσπάσματα από τα παλιά μου πρωτόκολλα. Τότε είχα λυγίσει, είχα γίνει άλλος άνθρωπος. Τώρα δεν μπορώ να αναγνωρίσω τον εαυτό μου εκείνης της εποχής. Πώς μπόρεσα να υπογράψω τέτοια πράγματα και να νομίζω κι από πάνω πως φτηνά τη γλίτωσα;...

⁷⁶ Αυτό φαίνεται πως είναι μογγολικό σύστημα. Στο περιοδικό «Νίβα» (15 Μαρτίου 1914, σελ. 218) υπάρχει ένα σχέδιο μογγολικής φυλακής: κάθε φυλακισμένος είναι κλεισμένος σ' ένα σεντούκι με ένα μικρό άνοιγμα, όσο για να χωράει το κεφάλι του και να παίρνει την τροφή του. Ένας σκοπός κόβει βόλτες ανάμεσα στα σεντούκια.

⁷⁷ Κάποιος θα άρχισε μ' αυτό το τρόπο από νεαρός: θα στεκόταν σκοπός πλάι στον γονατισμένο. Τώρα πια θα έχει φτάσει σε μεγάλα αξιώματα, θα έχει και μεγάλα παιδιά...

⁷⁸ Φανταστείτε σ' αυτή την κατάσταση έναν ξένο, που δεν ξέρει ρωσικά και του δίνουν κάτι να υπογράψει. Μ' αυτό τον τρόπο υπέγραψε ο Βαυαρός Γιούπ Ασενμπρέννερ πως είχε εργαστεί σε ένα από τα χιτλερικά στρατόπεδα εξοντώσεως. Και μόνο το 1954, όταν βρισκόταν ακόμα στο στρατόπεδο, κατόρθωσε να αποδείξει πως τότε ακριβώς παρακολουθούσε στο Μόναχο μαθήματα ηλεκτροσυγκολλητικής.

⁷⁹ Μαρτυρία του Γ. Μ-τς.

⁸⁰ Η επιθεώρηση ήταν κάτι τόσο αδύνατο, κάτι που δεν γινόταν ΠΟΤΕ, ώστε όταν το 1953 μπήκαν επιθεωρητές στο κελί του πρώην υπουργού της Κρατικής Ασφάλειας Αμπακούμωφ, εκείνος έβαλε τα γέλια, γιατί νόμισε πως τον κορόιδευαν.

⁸¹ Του γραμματέα της περιφερειακής επιτροπής της Καρέλιας Γ. Κουπριγιάνωφ, που πιάστηκε το 1949, του έβγαλαν χτυπώντας τον μερικά κοινά δόντια, αυτά δεν υπολογίζονται, και κάμποσα χρυσά. Για τα τελευταία του έδωσαν αρχικά μian απόδειξη, πως τα κράτησαν για να τα φυλάξουν, αλλά ύστερα σκέφτηκαν καλύτερα και του πήραν πίσω την απόδειξη.

⁸² Το 1918 το επαναστατικό στρατοδικείο της Μόσχας δίκασε τον πρώην επιστάτη των τσαρικών φυλακών Μποντάρ. Στο κατηγορητήριο αναφερόταν σαν το ΧΕΙΡΟΤΕΡΟ παράδειγμα της σκληρότητάς του το ότι «χτύπησε σε μια περίπτωση έναν πολιτικό κρατούμενο τόσο δυνατά, ώστε του έσπασε το τύμπανο του αυτιού» (Κρυλένκο, «Στα πέντε χρόνια», σελ. 16).

⁸³ Ο Ν. Κ. Γκ.

⁸⁴ Εκείνοι που ξέρουν την ατμόσφαιρα της καχυποψίας που επικρατεί στη χώρα μας, καταλαβαίνουν γιατί δεν μπορούσες να ζητήσεις τον κώδικα στο λαϊκό δικαστήριο ή στην αχτιδική επιτροπή. Το ενδιαφέρον σου για τον κώδικα θα ήταν καταπληκτικό φαινόμενο: θα ετοιμαζόσουν ή να διάπραξης έγκλημα ή να θόλωσης τα νερά.

⁸⁵ Και η ανάκριση κρατούσε εκεί 8–10 μήνες. «Ο Κλίμ (Βοροσίλωφ) σίγουρα έμενε μόνος του σ' ένα τέτοιο

απομονωτήριο» έλεγαν τα παιδιά. (Αλλά έμεινε ποτέ;)

⁸⁶ Τον ίδιο χρόνο στα Μπουτύρκι οι νεοσυλληφθέντες (που τους είχαν κιόλας περιποιηθεί με λουτρά και με απομονωτήρια) κάθονταν για μερικά εικοσιτετράωρα στα σκαλοπάτια της σκάλας, περιμένοντας να ελευθερώσουν τα κελιά οι απερχόμενες αποστολές. Ο Τ-φ, που έμεινε στο Μπουτύρκι το 1931, πριν από επτά χρόνια δηλαδή, διηγείται: τα πάντα ήταν γεμάτα, οι κρατούμενοι ξάπλωναν στο τσιμέντο ακόμα και κάτω από τα σανιδοκρέβατα. Εγώ έκανα στο Μπουτύρκι ύστερα από επτά χρόνια, το 1945 – η ίδια κατάσταση. Πριν από λίγο καιρό όμως πήρα μια πολύτιμη προσωπική μαρτυρία από τον Μ.Κ. Μπ-τς σχετικά με τη στενότητα χώρου στις φυλακές του Μπουτύρκι το 1918: Τον Οκτώβριο εκείνου του χρόνου (δεύτερος μήνας της κόκκινης τρομοκρατίας) όλα ήταν τόσο γεμάτα εκεί, ώστε ακόμα και το πλυσταριό το μετατρέψανε σε θάλαμο για 70 γυναίκες! Μα και τότε έμεινε αδειανό το Μπουτύρκι;

⁸⁷ Μα ούτε κι αυτό είναι κανένα θαύμα: στο εσωτερικό τμήμα της φυλακής Βλαντιμίρσκαγια, σ' ένα κελί 3x3, έμεναν το 1948 πάντα 30 άνθρωποι! (Σ. Ποτάπωφ).

⁸⁸ Γενικά το βιβλίο του Ιβάνωφ-Ραζούμνικ έχει πολλά επιφανειακά και προσωπικά σημεία, καθώς και βαρετά, μονότονα αστεία. Μα περιγράφει περίφημα τη ζωή στα κελιά το 1937–38.

⁸⁹ Στην πραγματικότητα ηγείτο της ταξιαρχίας στην παρέλαση, μα για κάποιο λόγο δεν την κίνησε. Το αστείο είναι πως έπειτα από τα φοβερά του βασανιστήρια έφαγε... 10 χρόνια με απόφαση της Ειδικής Επιτροπής (ΟΣΕ). Σε τέτοιο βαθμό δεν πίστευαν οι ίδιοι οι αστυνομικοί στο επίτευγμά τους.

⁹⁰ Η αιτία όμως ήταν, ως ένα βαθμό, η ίδια όπως αργότερα και στον Μπουχάριν: το ότι τους ανέκριναν οι ταξικοί τους αδελφοί. Και ήταν φυσική η επιθυμία τους να τα ΕΞΗΓΗΣΟΥΝ όλα.

⁹¹ «Νέος Κόσμος», 1962, τεύχ. 4 – Ρ. Περσεβέτωφ.

⁹² Σ.Π. Μελγκούνωφ «Αναμνήσεις και ημερολόγια», έκδ. 1η, Παρίσι, 1964, σελ. 139.

⁹³ Ένα μέλος αυτής της ομάδας, ο Αντρέγιουσκιν, έστειλε από την Πετρούπολη σ' ένα φίλο του στο Χάρκοβο ένα πολύ εύλωτο γράμμα: «Πιστεύω ακράδαντα πως σε λίγο θα ξεσπάσει (σε μας) τρομοκρατία της τρομερότερης μορφής... Η κόκκινη τρομοκρατία είναι το χόμπι μου... Φοβάμαι για τον παραλήπτη των γραμμάτων μου (δεν ήταν δηλαδή το πρώτο γράμμα που του έγραφε! Α.Σ.)... Αν είναι κάπως **ύποπτος**, τότε μπορούν να με υποπτευθούν και μένα, κι αυτό είναι ανεπιθύμητο, γιατί θα παρασύρω μαζί μου πολύ κόσμο που αξίζει». Πέντε βδομάδες κράτησε η ανάκριση στο Χάρκοβο, για να μάθουν ποιος έγραψε αυτό το γράμμα στην Πετρούπολη. Το επίθετο Αντρέγιουσκιν διαπιστώθηκε μόνο στις 28 Φεβρουαρίου και την 1η Μαρτίου οι βομβιστές, μαζί με τις βόμβες, πιάστηκαν στη λεωφόρο Νέφσκυ ακριβώς λίγο πριν από την καθορισμένη ώρα της απόπειρας!

⁹⁴ Άλλος ένας σχολικός μου φίλος λίγο έλειψε να συλληφθεί εξαιτίας μου. Πόσο ανακουφίστηκα, όταν έμαθα πως έμεινε ελεύθερος! Μα να τι μου γράφει ύστερα από 22 χρόνια: «Από τα δημοσιευμένα έργα σου βγαίνει το συμπέρασμα πως κρίνεις μονόπλευρα τη ζωή... Γίνεσαι αντικειμενικά η σημαία της φασιστικής αντίδρασης της Δύσης, λόγου χάρη της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών... Ο Λένιν, που είμαι σίγουρος ότι εξακολουθείς να τον εκτιμάς και να τον αγαπάς, καθώς και ο γερο-Μαρξ και ο γερο-Ένγκελς, θα σε κατακρίνανε με τον πιο αυστηρό τρόπο. Σκέψου το καλά!» Και εγώ σκέπτομαι: τι κρίμα που δεν σε συλλάβανε τότε! Έχασες τόσο πολλά!...

⁹⁵ Αντεπαναστατική δράση.

⁹⁶ Κανείς δεν μπορεί να αποφύγει αυτή τη σύγκριση: τα χρόνια και οι μέθοδοι συμπίπτουν πολύ. Ακόμα πιο φυσική σύγκριση κάνουν εκείνοι που πέρασαν και από τη Γκεστάπο και από το Υπουργείο Κρατικής Ασφαλείας, όπως ο Αλεξέι Ιβάνοβιτς Ντίβνιτς, ένας εμυγκρές και κήρυκας της ορθοδοξίας. Η Γκεστάπο τον

κατηγορήσε για κομμουνιστική δράση ανάμεσα στους Ρώσους εργάτες στη Γερμανία και το Υπουργείο Κρατικής Ασφαλείας πως είχε σχέσεις με την παγκόσμια αστική τάξη. Τα συμπεράσματα του Ντίβνιτς δεν ήταν υπέρ του Υπουργείου Κρατικής Ασφαλείας: τον βασάνιζαν και εδώ και εκεί, αλλά η Γκεστάπο έψαχνε τουλάχιστο να ανακαλύψει την αλήθεια και όταν η κατηγορία αποδείχθηκε ανακριβής, τον άφησαν ελεύθερο. Το Υπουργείο Κρατικής Ασφαλείας όμως δεν αναζητούσε την αλήθεια και δεν είχε σκοπό να αφήσει να ξεφύγει από τα νύχια του οποιοσδήποτε κρατούμενος.

⁹⁷ Κατ' ευφημισμόν, αντί για τη λέξη βασανιστήρια

⁹⁸ Το 1931, ο Ιλίν.

⁹⁹ Ο θηριώδης ανακριτής Βολκοπιάλωφ του Γιαροσλάβ – πληρεξούσιος των εκκλησιαστικών υποθέσεων στη Μολδαβία.

¹⁰⁰ Ένας άλλος Ιλίν, ο Βίκτωρ Νικολάγιεβιτς, πρώην υποστράτηγος της Κρατικής Ασφαλείας.

¹⁰¹ Ποιος είσαι εσύ; ρώτησε ο στρατηγός Σερώφ στο Βερολίνο τον παγκοσμίως γνωστό βιολόγο Τιμοφέγιεφ–Ρεσόφσκι. –Και εσύ ποιος είσαι; του απάντησε χωρίς να τα χάσει ο Τιμοφέγιεφ–Ρεσόφσκι με την κληρονομική κοζάκινη παλικάριά του. –Είστε επιστήμων; Διόρθωσε αμέσως τον εαυτό του ο Σερώφ.

¹⁰² Το είπε στον Γ. Γκ–ωφ ο ανακριτής του Λένινγκραντ Σιτώφ.

¹⁰³ Αυτό έγινε με τον Βασίλιεφ, όπως αναφέρει ο Ιβάνωφ–Ραζούμνικ.

¹⁰⁴ Η Εσθήρ Ρ., το 1947.

¹⁰⁵ Ο ανακριτής Ποχίλκο, στη Γκεπεού του Κεμέροβο.

¹⁰⁶ Ο μαθητής Μίσα Μπ.

¹⁰⁷ Από καιρό έχω το θέμα για ένα διήγημα με τίτλο «Η κακοποιημένη σύζυγος». Φαίνεται όμως πως ποτέ δεν θα αποφασίσω να το γράψω. Να λοιπόν το θέμα μου: Πριν από τον Κορεατικό πόλεμο σε κάποια αεροπορική μονάδα στην Άπω Ανατολή, ένας αντισμήναρχος έμαθε, γυρίζοντας από μίαν αποστολή, πως η γυναίκα του βρίσκεται στο νοσοκομείο. Οι γιατροί δεν μπόρεσαν να του κρύψουν την αλήθεια: τα γεννητικά της όργανα είχαν πάθει βλάβη από διαστρεμμένη σεξουαλική μεταχείριση. Ο αντισμήναρχος έτρεξε να βρει τη γυναίκα του και την ανάγκασε να του ομολογήσει πως φταίχτης ήταν ο «ειδικός» της μονάδας τους, ένας υπολοχαγός (όπως φαίνεται, αυτό είχε γίνει χωρίς τη συγκατάθεσή της). Έξαλλος ο αντισμήναρχος έτρεξε στο γραφείο του «ειδικού», έβγαλε το πιστόλι του και απείλησε να τον σκοτώσει. Μα ο υπολοχαγός τον ανάγκασε πολύ γρήγορα να λυγίσει και να βγει από το γραφείο του υποταγμένος και αξιοθρήνητος: τον φοβέρισε πως θα τον άφηνε να σαπίσει στο χειρότερο στρατόπεδο, έτσι που θα προσευχόταν να πεθάνει για να γλιτώσει από τα βάσανα. Τον πρόσταξε να δεχτή τη γυναίκα του όπως ήταν (είχε πάθει κάποια ανεπανόρθωτη βλάβη), να ζει μαζί της, να μην τολμήσει να τη χωρίσει και να μην τολμήσει να παραπονεθεί – κι αυτό ήταν το τίμημα για το ότι θα έμενε ελεύθερος! Και ο αντισμήναρχος τα δέχτηκε όλα. (Μου τα διηγήθηκε ο σοφός αυτού του «ειδικού»).

Φαίνεται πως υπάρχουν πολλές παρόμοιες περιπτώσεις: σ' αυτόν τον τομέα είναι ιδιαίτερα ελκυστικό να κάνης χρήση της εξουσίας σου. Κάποιος πράκτορας της Κρατικής Ασφαλείας (το 1944) ανάγκασε την κόρη ενός στρατηγού να τον παντρευτεί, απειλώντας την πως αλλιώς θα έχωνε στη φυλακή τον πατέρα της. Η κοπέλα ήταν αρραβωνιασμένη, για να σώσει όμως τον πάτερα της παντρεύτηκε τον πράκτορα. Κατά τη σύντομη έγγαμη ζωή της κρατούσε ένα ημερολόγιο, το οποίο παρέδωσε στον αγαπημένο της και έπειτα αυτοκτόνησε.

¹⁰⁸ Το 1954 αυτή η δραστήρια και αμείλικτη γυναίκα (ο άντρας της στο μεταξύ τους τα είχε συγχωρέσει όλα, ακόμα και τη θανατική καταδίκη του, και προσπαθούσε συνέχεια να τη μεταπείσει: δεν πρέπει!) παρουσιάστηκε

στο δικαστήριο σαν μάρτυρας εναντίον του Κρουζκόφ. Και επειδή δεν ήταν η πρώτη περίπτωση κατηγορίας κατά του Κρουζκόφ και θίγονταν τα συμφέροντα των Οργάνων, του φόρτωσαν 25 χρόνια. Πόσο καιρό άραγε έμεινε στη φυλακή;...

¹⁰⁹ Ρομάν Γκουλ «Τζερζίνσκι».

¹¹⁰ Άλλο ένα θέμα για διήγημα. Και πόσα άλλα δεν θα υπάρχουν. Ίσως κάποτε να τα γράψει κανείς.

¹¹¹ ΒΟΧΡ – Στρατιωτικοποιημένη Φρουρά. Πρώτα λεγόταν Εσωτερική Φρουρά της Δημοκρατίας.

¹¹² Στον «Πρώτο Κύκλο».

¹¹³ Αυτό είναι αλήθεια. Ο Ντ. Τέρεχωφ ήταν γενικά άνθρωπος με ασυνήθιστη δύναμη θελήσεως και θάρρος (αυτό απαιτούσαν οι δίκες των μεγάλων σταλινικών στις δύσκολες εκείνες συνθήκες) και με σπινθηροβόλο πνεύμα. Αν οι μεταρρυθμίσεις του Χρουστσόφ ήταν περισσότερο συνεπείς, ο Τέρεχωφ ίσως θα διακρινόταν σ' αυτές. Έτσι πάνε χαμένες στη χώρα μας οι ιστορικές προσωπικότητες.

¹¹⁴ Μια ακόμα από τις μεγιστανικές παραξενιές του: φορούσε πολιτικά ρούχα και, μαζί με τον αρχηγό της προσωπικής φρουράς του, τον Κουζνιετσώφ, τριγύριζε πεζός στη Μόσχα και για γούστο έδινε στους ζητιάνους λεφτά από τα κονδύλια της Τσε-Κα. Αυτό δεν θυμίζει την παλιά Ρωσία, όπου οι άρχοντες μοίραζαν ελεημοσύνες για τη σωτηρία της ψυχής τους;

¹¹⁵ Στο Ριαζάν, τον καιρό του πολέμου, ένας αεροπόρος από το Λένινγκραντ παρακαλούσε βγαίνοντας από το νοσοκομείο τους γιατρούς του φυματιολογικού τμήματος: «Βρέστε πως έχω κάτι! Με πρόσταξαν να γίνω ΟΡΓΑΝΟ!» Οι ακτινολόγοι σοφίστηκαν πως έχει φυματική διήθηση και οι άνθρωποι της Κρατικής Ασφαλείας τον άφησαν αμέσως ήσυχο.

¹¹⁶ Με τον Τέρεχωφ μου συνέβη το εξής επεισόδιο. Όταν προσπαθούσε να μου αποδείξει την ορθότητα του δικαστικού συστήματος επί Χρουστσόφ, χτυπούσε πολύ ζωηρά το χέρι του στο χοντρό γυαλί του γραφείου του και ξέσχισε τον καρπό του στην κοφτερή άκρη του γυαλιού. Πάτησε το κουδούνι, οι υφιστάμενοί του έτρεξαν αμέσως και οι αξιωματικός της υπηρεσίας του έφερε ιώδιο και οξυζενέ. Συνεχίζοντας να κουβεντιάζει, ο Τέρεχωφ κρατούσε ανήμπορα το μουσκεμένο βαμβάκι πάνω στην πληγή: διαπιστώθηκε τότε πως το αίμα του δεν πήζει εύκολα. Τόσο φανερά του έδειξε ο Θεός πόσο περιορισμένες είναι οι δυνατότητες του ανθρώπου! – κι αυτός δικάζε ακόμα, και καταδίκασε άλλους σε θάνατο...

¹¹⁷ Ακόμα και για τον «Ιβάν Ντενίσοβιτς» αυτή την αντίρρηση έφερναν οι «γαλάζιοι» συνταξιούχοι: γιατί να σκαλίζουμε τις πληγές **εκείνων που έζησαν στα στρατόπεδα**; Έπρεπε, δήθεν, να λυπηθούμε ΑΥΤΟΥΣ!

¹¹⁸ Στην Ανατολική Γερμανία όμως δεν ακούστηκε τίποτα παρόμοιο. Αυτό σημαίνει πως εκεί τους έβαλαν να φορέσουν **τα ρούχα τους ανάποδα** και τους θεωρούν άξιους για δημόσια υπηρεσία.

¹¹⁹ Στα ΚΠΖ (κελιά προφυλακίσεων) ή στα ΝΠΠΖ (οικήματα προφυλακίσεως) οι κρατούμενοι δεν εκτίουν την ποινή τους, αλλά μένουν μόνο όσο διαρκεί η ανάκριση.

¹²⁰ Ο Αλεξάντρ Ντόλζιν.

¹²¹ Για να είμαστε πιο ακριβείς: 156 x 209 εκ. Από που το ξέρουμε; Αυτό είναι ένας θρίαμβος του μηχανικού υπολογισμού μιας δυνατής ψυχής, που δεν μπόρεσε να τη λυγίσει η Σουχάνοφκα. Τον υπολογισμό αυτό τον έκανε ο Αλ-ντρ. Ντ., που για να μην τρελαθεί και χάσει το κουράγιο του, προσπαθούσε να κάνει όσο μπορούσε περισσότερους υπολογισμούς. Στο Λεφόρτοβο μετρούσε τα βήματα, τα μετέτρεπε σε χιλιόμετρα, θυμόταν από τους χάρτες πόσα χιλιόμετρα χωρίζουν τη Μόσχα από τα σύνορα, πόσα χιλιόμετρα είναι το μήκος της Ευρώπης και πόσα του Ατλαντικού ωκεανού. Είχε το εξής ελατήριο: να γυρίσει, με τη σκέψη, σπίτι του, στην Αμερική,

και στον ένα χρόνο που πέρασε μόνος του σ' ένα κελί του Λεφόρτοβο είχε φτάσει νοερά ως τη μέση του Ατλαντικού. Ακριβώς τότε τον πήγαν στη Σουχάνοφκα. Όταν έφτασε εκεί και κατάλαβε πως λίγοι ήταν εκείνοι που θα μπορούσαν να διηγηθούν γι' αυτή τη φυλακή (σ' αυτόν χρωστάμε όλη την αφήγησή μας), βρήκε έναν τρόπο για να μετρήσει το κελί. Στον πάτο της καραβάνας του διάβασε το κλάσμα 10/22 και κατάλαβε πως το «10» σημαίνει τη διάμετρο του πάτου, ενώ το «22» τη διάμετρο του πάνω μέρους της. Τράβηξε ύστερα μια κλωστή από την πετσέτα του, έφτιαξε μ' αυτήν ένα μέτρο και έτσι τα μετρησε όλα. Βάλθηκε επίσης μετά να βρει τρόπο για να μπορεί να κοιμάται όρθιος στηρίζοντας τα γόνατά του στο σκαμνί, έτσι που να νομίζει ο δεσμοφύλακας πως έχει τα μάτια ανοιχτά. Τα κατάφερε και μόνο έτσι δεν τρελάθηκε. (Ο Ριούμιν τον κράτησε ύπνο έναν ολόκληρο μήνα).

¹²² Αν βρισκόσουν στο Μεγάλο Σπίτι κατά τον αποκλεισμό του Λένινγκραντ, μπορεί να συναντούσες και κανίβαλους: ανθρώπους που είχαν φάει ανθρώπινο κρέας ή είχαν εμπορευθεί ανθρώπινα συκώτια που τα έπαιρναν από τα νεκροτομεία. Για κάποιο λόγο όλους αυτούς τους είχε βάλει το Υπουργείο Κρατικής Ασφαλείας στην ίδια φυλακή με τους πολιτικούς κρατούμενους.

¹²³ Διάφορα καινούργια καταπιεστικά μέτρα, που συμπλήρωναν τις παλιές μεθόδους των φυλακών, ανακαλύπτονταν συνέχεια στις Εσωτερικές φυλακές της Γκεπεού – Νι-Κα-Βε-Ντε και των Επιτροπών Κρατικής Ασφαλείας. Όσοι κρατούνταν εκεί στις αρχές της δεκαετίας 1920–30 δεν το ήξεραν αυτό το μέτρο, και τον καιρό εκείνο τους έσβηναν και το φως τη νύχτα και μπορούσαν να κοιμούνται ανθρωπινά. Έπειτα όμως άρχισαν να το αφήνουν αναμμένο, για να μπορούν να παρακολουθούν τους κρατούμενους κάθε στιγμή της νύχτας (όταν το ανάβανε για να τους επιθεωρήσουν, ήταν ακόμα χειρότερα). Διέταξαν επίσης τους κρατούμενους να κρατάνε τα χέρια τους πάνω από τις κουβέρτες, για να μην αυτοστραγγαλιστούν κάτω από αυτές και ξεφύγουν έτσι από τη δίκαιη ανάκριση. Στην πραγματικότητα όμως το μέτρο αυτό καθιερώθηκε οριστικά, όταν από τις πρώτες δοκιμές αποδείχτηκε πως ο άνθρωπος θέλει πάντα να σκεπάζει τον χειμώνα τα χέρια του, για να τα ζεσταίνει.

¹²⁴ «Αναμνήσεις για τον Μπλοκ».

¹²⁵ Τρέμω που το λέω, αλλά μου φαίνεται πως αυτοί οι άνθρωποι άρχισαν πάλι να βγαίνουν στην επιφάνεια στα τελευταία χρόνια πριν από το 1970. Είναι καταπληκτικό. Δεν τολμούσα σχεδόν να το ελπίζω.

¹²⁶ Εσωτερική φυλακή, φυλακή που υπαγόταν άμεσα στην Κρατική Ασφάλεια.

¹²⁷ Ποιος από μας δεν πληροφορήθηκε και δεν έμαθε απέξω από τη σχολική ιστορία και από την «Επιτομή» της Ιστορίας του Κομμουνιστικού κόμματος πως αυτό το «προβοκατόρικο άτιμο μανιφέστο» ήταν ένας εμπαιγμός της ελευθερίας, πως ο τσάρος έβγαλε τη διαταγή: «Ελευθερία στους νεκρούς, κράτηση για τους ζωντανούς»; Μα το επίγραμμα αυτό δεν είναι σωστό. Σύμφωνα με το Μανιφέστο, επιτρεπόταν η νόμιμη λειτουργία ΟΛΩΝ των πολιτικών κομμάτων, αποφασίζοταν να συγκληθεί η Κρατική Δούμα και δινόταν έντιμη και πολύ πλατιά αμνηστία (άλλο ζήτημα πως δόθηκε ύστερα από εξαναγκασμό). Συγκεκριμένα με την αμνηστία αυτή απελευθερώθηκαν, ούτε λίγο ούτε πολύ, ΟΛΟΙ οι πολιτικοί κρατούμενοι χωρίς καμιά εξαίρεση, άσχετα από τη διάρκεια και το είδος της ποινής τους. Μόνο οι κατάδικοι του κοινού ποινικού δικαίου έμειναν στις φυλακές. Η σταλινική αμνηστία της 7ης Ιουλίου 1945 (η αλήθεια είναι πως δεν δόθηκε ύστερα από εξαναγκασμό) έκανε ακριβώς το αντίθετο: άφησε μέσα όλους τους πολιτικούς κρατούμενους.

¹²⁸ Όπως θα διηγηθούμε πιο κάτω, μετά την αμνηστία του Στάλιν κρατούσαν τους αμνηστευόμενους δυο-τρεις μήνες ακόμα, συνεχίζοντας να τους στέλνουν σε καταναγκαστική εργασία, και κανείς δεν το θεωρούσε αυτό παράνομο.

¹²⁹ Γρήγορα μετά τον Φάστενκο γύρισε στην πατρίδα κι ένας γνωστός του από τον Καναδά, ένας πρώην ναύτης του θωρηκτού «Ποτέμκιν» που είχε δραπετεύσει κι είχε γίνει στον Καναδά εύπορος αγρότης. Ο ναύτης αυτός πούλησε τη φάρμα του και όλα του τα ζώα και, παίρνοντας μαζί του τα χρήματά του κι ένα ολοκαίνουργιο τρακτέρ, γύρισε στην πατρίδα για να βοηθήσει στην οικοδόμηση του πολυπόθητου σοσιαλισμού. Έγινε μέλος μιας από τις πρώτες κομμούνες και παρέδωσε εκεί το τρακτέρ του. Το τρακτέρ το οδηγούσε όποιος τύχαινε και

καταστράφηκε πολύ γρήγορα. Ο ίδιος πάλι ο ναύτης του «Ποτέμκιν» είδε τα πάντα με εντελώς διαφορετικό μάτι από ό,τι τα έβλεπε πριν από είκοσι χρόνια. Τη δουλειά τη διευθύνανε άνθρωποι εντελώς αναρμόδιοι, οι οποίοι πρόσταζαν να γίνονται πράγματα που φαίνονταν καθαρές ανοησίες στον λογικό αγρότη. Εκτός από αυτό, αδυνάτισε, τα ρούχα του τριφτήκανε και από τα καναδέζικα δολάρια, που τα είχε αλλάξει με σοβιετικά ρούβλια, του έμειναν μόνο ελάχιστα. Εκλιπάρησε τότε να τον αφήσουν να φύγει μαζί με την οικογένειά του, πέρασε τα σύνορα το ίδιο φτωχός όπως ήταν όταν το είχε σκάσει από το «Ποτέμκιν», διέσχισε τον ωκεανό εργαζόμενος σαν ναύτης, όπως και τότε (ούτε για τα εισιτήρια δεν του έφτασαν τα λεφτά του) κι άρχισε στον Καναδά τη ζωή του από την αρχή σαν εργάτης γης.

¹³⁰ Πλεχάνωφ, «Ανοικτή επιστολή προς τους εργάτες της Πετρούπολης», εφημερίδα «Ενότητα», 28 Οκτωβρίου 1917.

¹³¹ Το αγαπημένο μοτίβο του Στάλιν: σε κάθε φυλακισμένο που ανήκε στο ίδιο κόμμα μαζί του (μα και γενικά σε κάθε επαναστάτη) κολλούσε την κατηγορία πως ήταν πράκτορας της τσαρικής Οχράνας (Ασφάλειας). Το έκανε άραγε επειδή ήταν φοβερά καχύποπτος; Ή... από διαίσθηση;... κατ' αναλογία;...

¹³² Μεγάλο άνοιγμα στην πόρτα του κελιού, που ανοίγοντας σχηματίζει τραπεζάκι. Από αυτό μιλάνε στους κρατούμενους, τους μοιράζουν το φαγητό ή τους δίνουν έγγραφα της φυλακής να τα υπογράφουν.

¹³³ Στην εποχή μου αυτή η λέξη είχε κιόλας διαδοθεί πολύ. Λένε πως προήλθε από τους Ουκρανούς δεσμοφύλακες, που φώναζαν: «Στόι, τα νιέ βερτουχάις» («Στάσου, και μη γυρίζεις!»). Αλλά καλά θα κάναμε να θυμηθούμε και την αγγλική ονομασία του δεσμοφύλακα – turnkey (αυτός που γυρίζει το κλειδί). Μπορεί και σε μας «βερτουχάι» να είναι αυτός που γυρίζει το κλειδί.

¹³⁴ Και που δεν γινόταν αυτό; Χρόνια ολόκληρα έμενε μισοπεινασμένος ο λαός μας. Έτσι γίνονταν οι μοιρασιές και στον στρατό. Και οι Γερμανοί, που μας άκουγαν συνέχεια από τα χαρακώματά τους, μας κορόιδευαν: «Σε ποιον έπεσε αυτό; Στον πολιτικό καθοδηγητή!»

¹³⁵ Σε λίγο θα φέρουν εδώ από το Βερολίνο τον βιολόγο Τιμοφέγιεφ-Ρεσόφσκι, τον έχουμε αναφέρει κιόλας. Τίποτα, μου φαίνεται, δεν τον πείραζε τόσο στη Λουμπιάνκα όσο το γεγονός πως το τσάι και το νερό χύνονταν στο πάτωμα. Αυτό το έβλεπε σαν απόδειξη της επαγγελματικής αδιαφορίας των δεσμοφυλάκων (όπως κι όλων μας) για τη δουλειά τους. Πολλαπλασίασε τα 27 χρόνια της ύπαρξης της Λουμπιάνκας με 730 φορές για κάθε χρόνο και με τα 111 κελιά της, και για πολύ καιρό δεν μπορούσε να ησυχάσει, γιατί διαπίστωσε πως ήταν πιο εύκολο να χύνουν δύο εκατομμύρια εκατόν ογδόντα οκτώ χιλιάδες φορές το βραστό νερό στο πάτωμα και να έρχονται άλλες τόσες φορές με σφουγγαρόπανο για να το μαζέψουν, παρά να φτιάξουν κουβάδες με στόμια.

¹³⁶ Αυτή η εταιρία απέκτησε τούτο το κομμάτι της Μόσχας, όπου είχε χυθεί πολύ αίμα: Στην οδό Φουρκασόφσκι, κοντά στο σπίτι του Ροστόψιν, κομματιάσανε το 1812 τον αθώο Βερεσιάγκιν, ενώ στην άλλη πλευρά της οδού της Μεγάλης Λουμπιάνκας έμενε (και σκότωνε τους δουλοπάροικους της) η κακούργα Σαλίτσιχα («Διασχίζοντας τη Μόσχα», συντάκτης Ν.Α. Γκείνικε και άλλοι, Μόσχα, εκδόσεις Σαμπάσνικωφ. 1917, σελ. 231).

¹³⁷ Ο Σούζι θα με θυμηθεί αργότερα, και θα με χαρακτηρίσει σαν παράξενο μίγμα μαρξιστή και δημοκράτη. Ναι, τα πράγματα ήταν τότε παράξενα συνδυασμένα μέσα μου.

¹³⁸ Αναγνωρίσαμε αυτή τη σύμβαση μόνο το 1955. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Μελγκούνωφ γράφει στο ημερολόγιό του, το 1915, πως υπάρχουν ΦΗΜΕΣ ότι η Ρωσία δεν αφήνει να περάσουν βοηθήματα για τους αιχμαλώτους της στη Γερμανία και πως εκείνοι ζουν χειρότερα από όλους τους άλλους συμμάχους – κι αυτό για να μην κυκλοφορούν ΦΗΜΕΣ πως ζουν καλά οι αιχμάλωτοι και να μην παραδίδονται πρόθυμα οι δικοί μας. Υπάρχει λοιπόν κάποια συνέχεια στις ιδέες. (Σ.Π. Μελγκούνωφ, «Αναμνήσεις και ημερολόγια», τόμ. 1, Παρίσι, 1964, σελ. 199 και 203).

¹³⁹ Οι ανακριτές μας δεν δέχονταν φυσικά τέτοιες δικαιολογίες. Ποιο δικαίωμα είχαν αυτοί να θέλουν να ζήσουν, ενώ οι οικογένειες με τα «δελτία-γράμματα» (ειδικά δελτία τροφίμων με την ένδειξη «Α» ή «Β» που δίνονταν σε προνομιούχες οικογένειες και τους έδιναν το δικαίωμα να προμηθεύονται πολύ περισσότερα τρόφιμα – Σ.τ.Μ.) ζούσαν πολύ καλά και στα σοβιετικά μετόπισθεν; Δεν παραδέχονταν με κανένα τρόπο πως αυτοί είχαν το ελαφρυντικό ότι απέφυγαν να πάρουν στο χέρι γερμανική καραμπίνα. Και γι' αυτό το παιχνίδι της κατασκοπίας τους φόρτωναν το βαρύτατο άρθρο 58–6 κι από πάνω και την κατηγορία για απόπειρα σαμποτάζ. Αυτό σήμαινε πως θα τους κρατούσαν στη φυλακή ώσπου να ψοφήσουν.

¹⁴⁰ Πρώτη γυναίκα του Γκόρκυ (Σ.τ.Μ.).

¹⁴¹ Ο Μιχαήλ Ρομανώφ (αδελφός του Νικολάου Β', υπέρ του οποίου είχε παραιτηθεί ο τσάρος τον Μάρτιο του 1917) θα ήταν πάνω από 70 χρονών το 1945 (Σ.τ.Μ.).

¹⁴² Μας διηγήθηκε πως ο χοντρός Σερμπακόφ, όταν πήγαινε στο Γραφείο πληροφοριών, δεν ήθελε να βλέπει ανθρώπους και γι' αυτό όλο το προσωπικό άδειαζε αμέσως τα δωμάτια από όπου θα περνούσε. Βογκώντας από τα πάχια του, ο Σερμπακόφ έσκυβε και σήκωνε τη γωνιά του χαλιού. Κι αλίμονο σε ολόκληρο το Γραφείο πληροφοριών αν έβρισκε σκόνη εκεί.

¹⁴³ Εκτός από το μικρό λάθος πως μπέρδεψε τον σοφέρ με τον επιβάτη, ο γερο-προφήτης δεν έσφαλε σχεδόν καθόλου!

¹⁴⁴ Όταν με παρουσίασαν στον Χρυστόφορ το 1962, με έτρωγε η γλώσσα μου να του πω: «Νικίτα Σεργκέγιεβιτς! Ξέρετε πως έχουμε κοινούς γνωστούς;» Αλλά του είπα μια άλλη, πιο χρήσιμη φράση, εκ μέρους των πρώην κρατουμένων.

¹⁴⁵ Στίχος από το ποίημα του Αλ. Μπλοκ «Τα βήματα του ιππότη» (Σ.τ.Μ.)

¹⁴⁶ Εννοεί το κίνημα των Δεκεμβριστών (Σ.τ.Μ.)

¹⁴⁷ Όσους γλύτωσαν από το στρατόπεδο του Μπούχενβαλντ ΤΟΥΣ ΕΚΛΕΙΣΑΝ, ΑΚΡΙΒΩΣ ΓΙ' ΑΥΤΟ, στα στρατόπεδά μας: πως μπόρεσες να γλυτώσεις από το στρατόπεδο εξόντωσης; Κάποιο λάκκο έχει η φάβα!

¹⁴⁸ Τώρα, έπειτα από 27 χρόνια, δημοσιεύθηκε η πρώτη τίμια εργασία πάνω σ' αυτό το θέμα (Π. Γ. Γρηγορένκο, Επιστολή στο περιοδικό «Προβλήματα ιστορίας του ΚΚΣΕ», Σαμιζντάτ, 1968). Αυτού του είδους οι εργασίες θα πληθύνουν αργότερα, γιατί δεν είναι δυνατό να πέθαναν όλοι οι μάρτυρες, και σε λίγο κανείς δεν θα αποκαλεί πια την κυβέρνηση του Στάλιν διαφορετικά από κυβέρνηση παραφροσύνης και προδοσίας.

¹⁴⁹ Ένας από τους κυριότερους εγκληματίες πολέμου, ο υποστράτηγος Γκόλικωφ, πρώην προϊστάμενος της Υπηρεσίας πληροφοριών του Κόκκινου Στρατού, διηύθυνε τότε την επιχείρηση της προσέλκυσης και της καταβρόχθισης των επαναπατριζομένων.

¹⁵⁰ Γι' αυτό το θέμα γράφει πιο γενικά ο Βιτκόφσκι (αναφερόμενος στη δεκαετία 1930 – 40): το παράξενο είναι πως οι ψευτοσαμποτέρ, μ' όλο που καταλάβαιναν πως οι ίδιοι δεν ήταν καθόλου σαμποτέρ, έλεγαν πως σωστά κάνουν και κυνηγούν τους στρατιωτικούς και τους παπάδες. Οι στρατιωτικοί πάλι, που ήξεραν πως οι ίδιοι δεν εργαζόνταν για καμιά ξένη κατασκοπία και δεν καταστρέφανε τον Κόκκινο Στρατό, πίστευαν πολύ πρόθυμα πως οι μηχανικοί και οι κληρικοί είναι σαμποτέρ και γι' αυτό τους αξίζει ν' αφανιστούν. Ο Σοβιετικός άνθρωπος, ο κλεισμένος στη φυλακή, σκεφτόταν: εγώ προσωπικά δεν φταίω βέβαια σε τίποτα, αλλά για εκείνους, για τους εχθρούς, όλα τα μέτρα τιμωρίας είναι επιτρεπτά. Τα διδάγματα της ανάκρισης και του κελιού δεν φώτιζαν καθόλου αυτούς τους ανθρώπους. Ακόμα και καταδικασμένοι διατηρούσαν την τύφλωση της ΘΕΛΗΣΗΣ τους: εξακολουθούσαν να πιστεύουν στις συνωμοσίες, στις δηλητηριάσεις, στα σαμποτάζ και στις κατασκοπίες.

¹⁵¹ Στην κριτική μας έχει καθιερωθεί να γράφουν πως ο Σόλοχωφ στην αθάνατη νουβέλα του «Η μοίρα ενός

ανθρώπου» είπε την «πικρή αλήθεια» γι' «αυτή την πλευρά της ζωής μας», πως «αποκάλυψε» ένα πρόβλημα. Είμαστε υποχρεωμένοι να δηλώσουμε πως σ' αυτή τη γενικά πολύ αδύνατη νουβέλα, όπου οι σελίδες για τον πόλεμο είναι άτονες και όχι πειστικές (ο συγγραφέας είναι φανερό πως δεν γνώρισε τον τελευταίο πόλεμο) και όπου οι Γερμανοί παρουσιάζονται τυπικά χυδαίοι, τόσο που καταντούν κωμικοί (μόνο η γυναίκα του ήρωα δίνεται με επιτυχία, αλλά αυτή είναι αγνή χριστιανή, βγαλμένη από μυθιστόρημα του Ντοστογιέφσκι), σ' αυτή τη νουβέλα για την τύχη ενός αιχμαλώτου ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑΣ ΣΥΓΚΑΛΥΠΤΕΤΑΙ Ή ΠΑΡΑΜΟΡΦΩΝΕΤΑΙ.

1. Έχει επιλεγεί η λιγότερο εγκληματική περίπτωση αιχμαλωσίας – ο ήρωας βρίσκεται αναισθητός, για να παρουσιασθεί σαν «αναμφισβήτητος» ήρωας και να παρακαμφθεί έτσι όλη η οξύτητα του προβλήματος. (Τι θα γινόταν, αν παραδινόταν με πλήρεις τις αισθήσεις, όπως έγινε με τους περισσότερους αιχμαλώτους;)

2. Δεν παρουσιάζεται σαν το κυριότερο πρόβλημα της αιχμαλωσίας το γεγονός ότι η πατρίδα μάς εγκατέλειψε, μάς απαρνήθηκε και μας καταράστηκε (ο Σόλοχωφ δεν αναφέρει λέξη γι' αυτό) – ενώ ακριβώς αυτό δημιουργούσε το αδιέξοδο – αλλά το γεγονός ότι ανάμεσά μας υπήρχαν προδότες. (Μα αν αυτό είναι το κυριότερο, σκάλισέ το λιγάκι και εξήγησε από που βγήκαν αυτοί οι προδότες ένα τέταρτο του αιώνα έπειτα από μια επανάσταση, που την υποστήριξε όλος ο λαός;)

3. Έχει επινοηθεί μια απόδραση φανταστική, αντάξια αστυνομικού μυθιστορήματος, με ένα σωρό λεπτομέρειες τραβηγμένες από τα μαλλιά, για να μην παρουσιασθεί η αναγκαστική και αναπόφευκτη διαδικασία της υποδοχής αυτού που γυρίζει από την αιχμαλωσία: η ΣΜΕΡΣ, Στρατόπεδο ελέγχου και διαλογής. Τον Σόκολωφ (τον ήρωα της νουβέλας) όχι μόνο δεν τον βάζουν μέσα στα συρματοπλέγματα, όπως προστάζουν οι οδηγίες αλλά –σωστό ανέκδοτο!– του δίνει κι ένα μήνα άδεια ο συνταγματάρχης! (Δηλαδή την ελευθερία για να εκτελέσει την αποστολή της φασιστικής κατασκοπίας; Μα τότε θα έπρεπε να κλείσουν τον συνταγματάρχη στο συρματοπλέγμα!)

¹⁵² Ο Ιωσήφ Τίτο λίγο έλειψε να έχει την ίδια τύχη. Ο Ποπόφ και ο Τάνεφ, συναγωνιστές του Δημητρώφ στη δίκη της Λειψίας, άρπαζαν και οι δυο από μια καταδίκη. Στον ίδιο τον Δημητρώφ ο Στάλιν επεφύλασσε διαφορετική μοίρα.

¹⁵³ Ωστόσο, ακόμα κι όταν το ήξεραν, οι αιχμάλωτοι συχνά έκαναν πάλι το ίδιο. Ο Βασίλι Αλεξαντρώφ πιάστηκε αιχμάλωτος στη Φινλανδία. Εκεί τον βρήκε κάποιος παλιός έμπορος από την Πετρούπολη, βεβαιώθηκε για το όνομα και το επίθετό του και του είπε: «Χρωστάω στον πατέρα σας από το 1917 ένα μεγάλο ποσό, δεν με βόλευε να το πληρώσω τότε. Σας παρακαλώ να το πάρετε!» Μετά τον πόλεμο ο Αλεξαντρώφ έγινε δεκτός στον κύκλο των Ρώσων εμικρέδων, βρήκε εκεί και μια αρραβωνιαστικιά, που την αγάπησε πραγματικά. Ο μέλλον πεθερός του, για να τον κατατοπίσει, του έδωσε να διαβάσει τη σειρά της «Πράβδα» από το 1918 ως το 1941, έτσι όπως ήταν, χωρίς διορθώσεις, χωρίς να έχουν αμβλυνθεί οι γωνίες. Ταυτόχρονα άρχισε να του διηγείται την Ιστορία των χειμάρρων, περίπου όπως τη γράφουμε στο δεύτερο κεφάλαιο. Και όμως... ο Αλεξαντρώφ εγκατέλειψε και την αρραβωνιαστικιά του και την άνετη ζωή, γύρισε στην ΕΣΣΔ και άρπαξε, όπως μαντεύει εύκολα κανείς, δέκα χρόνια και πέντε στο φίμωτρο. Και το 1953, στο Ειδικό στρατόπεδο, χάρηκε γιατί κατάφερε να τοποθετηθεί επικεφαλής συνεργείου...

¹⁵⁴ Απ' ό,τι μπορούμε να συμπεράνουμε τώρα, ο Αντρέι Αντρέγιεβιτς Βλάσωφ, που δεν πρόλαβε να τελειώσει την Ιερατική Σχολή του Νίζνι Νόβγκοροντ εξαιτίας της Επανάστασης, επιστρατεύθηκε το 1919 και πολέμησε σαν απλός φαντάρος του Κόκκινου Στρατού. Πολεμώντας στο νότιο μέτωπο εναντίον του Ντενίκιν και του Βράγγελ, έγινε διοικητής διμοιρίας, και αργότερα λοχαγός. Στη δεκαετία του 1920–30 τελείωσε τη στρατιωτική σχολή «Βύστρελ» («Πυροβολισμός») και το 1930 έγινε μέλος του ΠΚΚ (Πανερωσιακού Κομμουνιστικού κόμματος). Το 1936 έγινε διοικητής συντάγματος και στάλθηκε σαν στρατιωτικός σύμβουλος στην Κίνα. Επειδή, όπως φαίνεται, δεν συνδεόταν καθόλου με τους ανώτερους στρατιωτικούς και κομματικούς κύκλους, βρέθηκε, πολύ φυσικά, στο «δεύτερο κλιμάκιο» του Στάλιν, που προωθήθηκε για να αντικαταστήσει τους διοικητές των στρατιών και των μεραρχιών, οι οποίοι είχαν πέσει θύματα των εκκαθαρίσεων. Το 1938 ο Βλάσωφ ανέλαβε τη διοίκηση μιας μεραρχίας και το 1940, όταν άρχισαν να χρησιμοποιούν τους καινούργιους (ή μάλλον τους παλιούς) βαθμούς στον στρατό, έγινε υποστράτηγος. Από τη συνέχεια μπορεί να συμπεράνει κανείς πως από τη

νέα σειρά των στρατηγών, από τους οποίους πολλοί ήταν εντελώς ανόητοι και άπειροι, ο Βλάσωφ ήταν από τους πιο ικανούς. Η 99η μεραρχία πεζικού, την οποία εκπαίδευε και προετοίμαζε από το καλοκαίρι του 1940, δεν κατελήφθη εξ απροόπτου από τη χιτλερική εισβολή. Απεναντίας: ενώ όλος ο στρατός μας υποχωρούσε, η μεραρχία αυτή προέλασε προς τα δυτικά, ανακατέλαβε το Περεμύσλ και το κράτησε έξι μέρες. Υπερπηδώντας γρήγορα το αξίωμα του διοικητή σώματος στρατού, ο αντιστράτηγος Βλάσωφ διοικούσε ήδη μπροστά στο Κίεβο, το 1941, την 37η στρατιά. Κατάφερε να βγει από τον τεράστιο κλοιό του Κίεβου και τον Δεκέμβριο του 41 διοικούσε, στα πρόθυρα της Μόσχας, την 20η στρατιά, που η επιτυχημένη αντεπίθεσή της κατά την άμυνα της πρωτεύουσας (κατάληψη του Σολνιετσογκόρσκ) αναφέρθηκε στο ανακοινωθέν του Γραφείου Πληροφοριών, στις 12 Δεκεμβρίου. (Τα ονόματα των στρατηγών αναγράφονταν με την εξής σειρά: Ζούκωφ, Λελιουσένκο, Κουζνιετσώφ, Βλάσωφ, Ροκοσόφσκυ, Γκόβορωφ...). Με την ορμητικότητα που χαρακτήριζε εκείνους τους μήνες, σε λίγο ο Βλάσωφ έγινε υποδιοικητής του μετώπου (ομάδας στρατιών) του Βόλχωφ (διοικητής ήταν ο στρατηγός Μερετσκώφ) και έπειτα ανέλαβε τη διοίκηση της 2ης στρατιάς κρούσεως, με την οποία άρχισε στις 7 Ιανουαρίου 1942 μια προσπάθεια για να διασπάσει τον αποκλεισμό του Λένινγκραντ – η επίθεση γινόταν διά μέσου του ποταμού Βόλχωφ προς τα βορειοδυτικά. Η συνδυασμένη αυτή επιχείρηση είχε προγραμματισθεί να γίνει από διάφορες πλευρές, καθώς και μέσα από το Λένινγκραντ. Στον συμφωνημένο χρόνο έπρεπε να λάβουν μέρος σ' αυτήν και η 54η, η 4η και η 5η στρατιά. Αλλά αυτές οι τρεις στρατιές ή δεν ξεκίνησαν εγκαίρως, γιατί δεν ήταν έτοιμες, ή σταμάτησαν γρήγορα. (Τον καιρό εκείνο δεν ξέραμε ακόμα να προγραμματίζουμε, και κυρίως να εφοδιάζουμε, τόσο πολύπλοκες επιχειρήσεις). Παρ' όλα αυτά η 2η στρατιά κρούσεως προέλασε με επιτυχία και τον Φεβρουάριο του 1942 είχε ήδη προχωρήσει 75 χιλιόμετρα μέσα στις γερμανικές θέσεις! Εκείνη όμως τη στιγμή το τυχודιωκτικό Γενικό Επιτελείο του Στάλιν δεν μπορούσε να τη βοηθήσει, γιατί δεν διέθετε εφεδρείες ούτε σε έμπυχο ούτε σε άψυχο υλικό. (Και ξεκίνησαν για επίθεση με τέτοιες εφεδρείες!) Έτσι το Λένινγκραντ έμεινε αποκλεισμένο και καταδικασμένο να πεθάνει από την πείνα, χωρίς να ξέρει τι γινόταν στο Νόβγκοροντ. Τον Μάρτιο οι χειμωνιάτικοι δρόμοι διατηρούνταν ακόμα, τον Απρίλιο όμως έλειψαν οι πάγοι στην ελώδη περιοχή, από όπου είχε προελάσει η 2η στρατιά κρούσεως, και δεν υπήρχε πια κανένας δρόμος ανεφοδιασμού, ούτε της έστελναν εναέρια βοήθεια. Η στρατιά έμεινε ΧΩΡΙΣ ΤΡΟΦΙΜΑ, και παρ' όλα αυτά ΑΡΝΗΘΗΚΑΝ ΝΑ ΕΠΙΤΡΕΨΟΥΝ ΣΤΟΝ ΒΛΑΣΩΦ ΝΑ ΥΠΟΧΩΡΗΣΕΙ! Ύστερα από δυο μήνες πείνας και αργού θανάτου (οι στρατιώτες που είχαν βρεθεί εκεί, μου έλεγαν αργότερα στα κελιά του Μπουτύρκι πως έζυναν τις οπλές των νόφιαν, σαπισμένων αλόγων, κι έπειτα έβραζαν αυτά τα ξύσματα και τα έτρωγαν), στις 14 Μαΐου οι Γερμανοί άρχισαν συγκεντρωτική επίθεση εναντίον της περικυκλωμένης στρατιάς (και φυσικά στον αέρα βρίσκονταν μόνο γερμανικά αεροπλάνα!) Και μόνο τότε, όταν ήταν πια σωστή κοροϊδία, έδωσαν στη στρατιά την άδεια να συμπτυχθεί πίσω από τον ποταμό Βόλχωφ... Έγιναν ακόμα μερικές απεγνωσμένες προσπάθειες για να διασπαστεί ο κλοιός, ως τις αρχές Ιουλίου.

Έτσι (υποκύπτοντας στην ίδια μοίρα όπως και η 2η στρατιά του Σαμψόνωφ, το 1914, που είχε ριχτεί με την ίδια παραφροσύνη στο καζάνι) αφανίστηκε και η 2η στρατιά κρούσεως του Βλάσωφ.

Εδώ, φυσικά, υπήρξε προδοσία της πατρίδας! Μια σκληρή και εγωιστική προδοσία! Αλλά ήταν προδοσία εκ μέρους του Στάλιν. Προδοσία δεν σημαίνει οπωσδήποτε πως κάποιος πουλήθηκε για χρήματα. Άγνοια και αμέλεια στην προετοιμασία του πολέμου, αμηχανία και δειλία κατά την έναρξή του, παράλογες θυσίες στρατιών και σωμάτων στρατού μόνο και μόνο για να περισώσει τη στραταρχική στολή – υπάρχει πιο πικρή προδοσία εκ μέρους ενός αρχιστρατήγου;

Σε διάκριση από τον Σαμψόνωφ, ο Βλάσωφ δεν αυτοκτόνησε. Μετά τον αφανισμό της στρατιάς του πλανιόταν αρκετό καιρό στα δάση και στα έλη και στις 6 Ιουλίου παραδόθηκε στους Γερμανούς στην περιοχή του ποταμού Σιβέρσκαγια. Τον μεταφέρανε στο γερμανικό στρατηγείο στα περίχωρα του Λότζεν (Ανατολική Πρωσσία), όπου ήταν μαζεμένοι και μερικοί άλλοι αιχμάλωτοι στρατηγοί και ο κομισάριος ταξιαρχίας Γ. Ν. Ζιλιενκώφ (στέλεχος του κόμματος, πρώην γραμματέας μιας από τις αχτιδικές επιτροπές της Μόσχας). Εκείνοι είχαν δηλώσει κιόλας πως διαφωνούν με την πολιτική της σταλινικής κυβέρνησης. Έλειπε όμως μια ηγετική μορφή, και αυτό τον ρόλο ανέλαβε ο Βλάσωφ.

¹⁵⁵ Πραγματικά, δεν υπήρχε ουσιαστικά κανένας ΡΟΑ σχεδόν ως το τέλος του πολέμου. Και η ονομασία του και το έμβλημα που φορούσαν οι στρατιώτες στο μανίκι ήταν επινόηση του ρωσικής καταγωγής Γερμανού λοχαγού Στρικ – Στρίκφελντ, του Τμήματος ανατολικής προπαγάνδας. (Παρά τον ασήμαντο βαθμό του, ο λοχαγός αυτός

είχε μεγάλη επιρροή και προσπαθούσε να πείσει τους χιτλερικούς ηγέτες πως ήταν απαραίτητο να υπάρξει ένας γερmano–ρωσικός σύνδεσμος και πως έπρεπε να προσελκύσουν τους Ρώσους να συνεργαστούν με τη Γερμανία). Η προσπάθεια αυτή αποδείχτηκε μάταιη και από τις δυο πλευρές! Και οι δυο πλευρές προσπαθούσαν μόνο να εκμεταλλευθούν και να εξαπατήσουν η μια την άλλη. Μα οι Γερμανοί σ' αυτή την υπόθεση βρίσκονταν στην κορυφή, γιατί είχαν την εξουσία στα χέρια τους, ενώ οι αξιωματικοί του Βλάσωφ δεν είχαν παρά φαντασίες, και βρίσκονταν στον πάτο της χαράδρας. Τέτοιος στρατός δεν υπήρξε ποτέ, υπήρξαν όμως, από τους πρώτους μήνες του πολέμου, αντισοβιετικές μονάδες συγκροτημένες από σοβιετικούς πολίτες των περιοχών που είχαν προσαρτηθεί τον τελευταίο καιρό στην ΕΣΣΔ. Οι πρώτοι που υποστήριξαν τους Γερμανούς ήταν οι Λιθουανοί (τους περιποιηθήκαμε καλά γι' αυτό ύστερα από ένα χρόνο!) Αργότερα συγκροτήθηκε από Ουκρανούς η εθελοντική μεραρχία Ες–Ες – Γαλικία, και έπειτα μονάδες από Εσθονούς. Το φθινόπωρο του 1941 εμφανίστηκαν λόχοι ασφαλείας στη Λευκορωσία και ταταρικά τάγματα στην Κριμαία. (Και όλα αυτά τα σπείραμε εμείς οι ίδιοι! Λόγου χάρη, στην Κριμαία κλείνοντας και καταστρέφοντας ανόητα τα τζαμιά επί δυο δεκαετηρίδες, ενώ η Μεγάλη Αικατερίνη, πολύ έξυπνη στην κατακτητική της πολιτική, ενέκρινε κρατικά κονδύλια για την κατασκευή και την επέκταση των τζαμιών της Κριμαίας. Και όταν πήγαν εκεί οι άνθρωποι του Χίτλερ, είχαν κι αυτοί την εξυπνάδα να τα προστατεύσουν). Αργότερα εμφανίστηκαν επίσης καυκασιανά αποσπάσματα και κοζάκικα στρατεύματα (πάνω από ένα σώμα ιππικού). Στον πρώτο κιόλας χειμώνα του πολέμου άρχισαν να συγκροτούνται από Ρώσους εθελοντές διμοιρίες και λόχοι. Αλλά οι Γερμανοί δεν είχαν καθόλου εμπιστοσύνη στις ρωσικές μονάδες – σ' αυτές ανθυπασιπιστές και υπολογαγοί έμπαιναν μόνο Γερμανοί (μόνο οι κατώτεροι υπαξιωματικοί επιτρεπόταν να είναι Ρώσοι) και τα παραγγέλματα δίνονταν στα γερμανικά («Achtung!», «Halt!» κλπ.). Πιο σημαντικές και εντελώς ρωσικές μονάδες ήταν: μια ταξιαρχία, που συγκροτήθηκε στη Λόκτα, στην περιοχή του Μπριάνσκ, τον Νοέμβριο του 1941. (Ο Κ. Π. Βοσκομπόινικωφ, καθηγητής μηχανοκατασκευών σ' αυτή την πόλη, ίδρυσε το «Εθνικό εργατικό κόμμα της Ρωσίας», απηύθυνε ένα μανιφέστο προς τους πολίτες της χώρας και ύψωσε μια σημαία με έμβλημα τον Άγιο Γεώργιο τον Τροπαιοφόρο· οι μονάδες που συγκροτήθηκαν το 1942 στο χωριό Όσιντορφ, κοντά στην Όρσα, με την καθοδήγηση Ρώσων εμικρέδων (μόνο ελάχιστοι Ρώσοι εμικρέδες έλαβαν μέρος σ' αυτό το κίνημα, αλλά και αυτοί δεν έκρυβαν τα αντιγερμανικά τους αισθήματα και πολλές φορές έκαναν τα στραβά μάτια, όταν γίνονταν λιποταξίες στρατιωτών, μια φορά μάλιστα άφησαν ένα ολόκληρο τάγμα να περάσει στις σοβιετικές γραμμές, και ύστερα από αυτό οι Γερμανοί τους ανακάλεσαν)· τέλος οι μονάδες του Γκιλ, που συγκροτήθηκαν το καλοκαίρι του 1942 κοντά στο Λιούμπλιν (ο Β. Β. Γκιλ, μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος, και επιπλέον, όπως φαίνεται, και Εβραίος, όχι μόνο έμεινε σώος και αβλαβής στην αιχμαλωσία, αλλά και, με την υποστήριξη άλλων αιχμαλώτων, έγινε επόπτης στο στρατόπεδο του Σουβάλκι και πρότεινε στους Γερμανούς να δημιουργήσει έναν «Πολεμικό σύνδεσμο Ρώσων εθνικιστών»). Σε όλα αυτά όμως δεν υπήρχε ούτε κανένας ΡΟΑ, ούτε κανένας Βλάσωφ. Οι λόχοι που βρίσκονταν υπό τις διαταγές των Γερμανών προωθήθηκαν δοκιμαστικά στο ρωσικό μέτωπο, ενώ οι ρωσικές μονάδες στάλθηκαν εναντίον των παρτιζάνων του Μπριάνσκ και της Όρσα, καθώς και των Πολωνών παρτιζάνων.

¹⁵⁶ Τα αρχικά αυτά γίνονταν ολοένα πιο γνωστά, μ' όλο που, όπως και πριν, ουσιαστικά δεν υπήρχε κανένας στρατός. Όλες οι μονάδες ήταν σκορπισμένες, είχαν διαφορετικές διοικήσεις, ενώ οι στρατηγοί του Βλάσωφ έπαιζαν χαρτιά στο Ντάλεμτορφ, κοντά στο Βερολίνο. Η ταξιαρχία που διοικούσε ο Βοσκομπόινικωφ, και μετά τον θάνατό του ο Καμίνσκι, είχε στα μέσα του 1942 πέντε συντάγματα πεζικού από 2.500 – 3.000 άντρες το καθένα (χωρίς να υπολογίζουμε τους χειριστές των πυροβόλων), ένα τάγμα θωρακισμένων με δυο ντουζίνες σοβιετικά τανκς και ένα συγκρότημα πυροβολικού με τριάντα πυροβόλα (τα στελέχη της ήταν αιχμάλωτοι αξιωματικοί, ενώ οι περισσότεροι απλοί φαντάροι ήταν εθελοντές στρατολογημένοι από την περιοχή του Μπριάνσκ). Αυτή η ταξιαρχία ανέλαβε να προστατεύει την περιοχή από τους παρτιζάνους... Για τον ίδιο σκοπό το καλοκαίρι του 1942 μεταφέρθηκε η ταξιαρχία του Γκιλ – Μπλαζέβιτς από την Πολωνία (όπου είχε διακριθεί για τη σκληρότητά της απέναντι στους Πολωνούς και στους Εβραίους στο Μογκιλιάφ. Στις αρχές του 1943 η διοίκηση αυτής της ταξιαρχίας αρνήθηκε να υπακούσει στον Βλάσωφ, κατηγορώντας τον ότι δεν είχε αναφέρει στο πρόγραμμά του «τον αγώνα κατά του παγκόσμιου ιουδαϊσμού και των εξιουδαϊσμένων κομμισσαρίων»). Οι άνθρωποι αυτής της ίδιας ταξιαρχίας (οι λεγόμενοι «ροντιονωφικοί», γιατί ο Γκιλ είχε αλλάξει το επίθετο του σε Ροντιόνωφ) αντικατέστησαν τον Αύγουστο του 1943, όταν άρχισε να διαφαίνεται η ήττα του Χίτλερ, τη μαύρη τους σημαία με το ασημένιο κρανίο με την κόκκινη σημαία, ονόμασαν «Έδαφος των Παρτιζάνων» την εκτεταμένη περιοχή που κατείχαν στη βορειοανατολική Λευκορωσία και ανακήρυξαν σ' αυτή τη σοβιετική εξουσία. (Οι εφημερίδες μας άρχισαν τότε να γράφουν γι' αυτό το «Έδαφος των Παρτιζάνων», χωρίς όμως να

δίνουν καμιά εξήγηση για την προέλευσή του. Αργότερα συλλάβανε όλους τους ανθρώπους του Ροντιόνωφ που είχαν μείνει ζωντανοί). Και ποιον λέτε πως έρριξαν τότε οι Γερμανοί εναντίον των στρατευμάτων του Ροντιόνωφ; Την ταξιαρχία του Καμίνσκι! (Τον Μάιο του 1944, μαζί με 13 δικές τους μεραρχίες, για να εκκαθαρίσουν το «Έδαφος των Παρτιζάνων»). Έτσι καταλάβαιναν οι Γερμανοί όλες αυτές τις τρίχρωμες κονκάρδες: τον Άγιο Γεώργιο τον Τροπαιοφόρο και τον Άγιο Ανδρέα. Η ρωσική γλώσσα δεν μεταφραζόταν στα γερμανικά, ούτε η γερμανική στα ρωσικά. Ήταν γλώσσες ασυμβίβαστες, ακατάληπτες η μια για την άλλη. Είχε κάτι χειρότερο: τον Οκτώβριο του 1944 οι Γερμανοί έστειλαν την ταξιαρχία του Καμίνσκι (μαζί με μονάδες μουσουλμάνων) για να καταπνίξει την εξέγερση της Βαρσοβίας.

Ενώ λοιπόν οι Ρώσοι λαγοκοιμόνταν προδοτικά πέρα από τον Βιστούλα αγναντεύοντας με τα κεφάλια τους την καταστροφή της Βαρσοβίας, άλλοι Ρώσοι καταπνίγανε την εξέγερση. Σαν να μην έφτανε το κακό που είχαν κάνει οι Ρώσοι στους Πολωνούς στον 19ο αιώνα, ήταν ανάγκη να τους χτυπήσουν και στον 20ό αιώνα με τα κυρτά τους μαχαίρια; (Άραγε αυτό θα είναι το τελευταίο χτύπημα;) Πιο ουσιαστική φαίνεται πως ήταν η ύπαρξη του τάγματος του Όσιντορφ, που το έστειλαν στα περίχωρα του Πσκωφ. Το τάγμα αυτό το αποτελούσαν περίπου 600 φαντάροι και 200 αξιωματικοί και το διοικούσαν οι εμιγκρέδες (Ι.Κ. Σαχάρωφ, Λάμσοντορφ). Οι άντρες του φορούσαν ρωσικές στολές και η σημαία του ήταν άσπρη, γαλάζια και κόκκινη. Το τάγμα, αφού συμπληρώθηκε και απέκτησε δύναμη συντάγματος, ετοιμαζόταν να ριχτεί με αλεξίπτωτα στη γραμμή Βολογκντά – Αρχαγγέλου, γιατί υπολόγιζαν στην ενίσχυση μιας φωλιάς στρατοπέδων που βρίσκονταν εκεί. Ο Ιγκόρ Σαχάρωφ κατάφερε σε όλη τη διάρκεια του 1943 να κρατήσει τη μονάδα του έξω από τις αποστολές εναντίον των παρτιζάνων. Τότε τον αντικατέστησαν, απόπλισαν τους άντρες του, τους έκλεισαν σε ένα στρατόπεδο και αργότερα τους έστειλαν στο Δυτικό μέτωπο. Ξεχνώντας το αρχικό τους σχέδιο, και μην έχοντας άλλωστε ανάγκη να το θυμούνται, οι Γερμανοί αποφάσισαν, το φθινόπωρο του 1943, να στείλουν ρωσικό κρέας για τα κανόνια... στο τείχος του Ατλαντικού, εναντίον της γαλλικής και της ιταλικής Αντιστάσεως. Έτσι όσοι από τους ανθρώπους του Βλάσωφ διατηρούσαν ακόμα κάποια πολιτική βλέψη ή ελπίδα, την έχασαν.

¹⁵⁷ Η 1η (με βάση την «ταξιαρχία του Καμίνσκι»), με διοικητή τον Σ.Κ. Μπουινιάτσενκο, η 2η, με διοικητή τον Σβέρεφ (πρώην στρατιωτικό διοικητή του Χαρκόβου), η μισή 3η, οι πρώτες μονάδες της 4ης και το αεροπορικό απόσπασμα του Μάλτσεφ. Δεν επιτρεπόταν να συγκροτηθούν πάνω από τέσσερις μεραρχίες.

¹⁵⁸ Αυτή η παράδοση είχε τον ύπουλο χαρακτήρα της παραδοσιακής αγγλικής διπλωματίας. Οι Κοζάκοι είχαν σκοπό να πολεμήσουν ώσπου να πεθάνουν ή να φύγουν κάπου πέρα από τους ωκεανούς, είτε στην Παραγουάη, είτε στην Ινδοκίνα, φτάνει να μη παραδίνονταν ζωντανοί. Γι' αυτό οι Άγγλοι τους πρότειναν πρώτα να παραδώσουν τα όπλα τους με το πρόσχημα πως θα τους έδιναν καινούργια, ενιαίου τύπου. Έπειτα κάλεσαν τους αξιωματικούς, χωριστά από τους στρατιώτες, δήθεν για να πάρουν μέρος σε μια σύσκεψη σχετικά με την τύχη της στρατιάς, η οποία θα γινόταν στην πόλη Γιούντενμπουργκ, στην αγγλική ζώνη κατοχής. Όμως μια νύχτα πριν, οι Άγγλοι παρέδωσαν την πόλη κρυφά στα ρωσικά στρατεύματα. Σαράντα λεωφορεία γεμάτα αξιωματικούς, από τους διοικητές λόχων ως τον στρατηγό Κρασνώφ, κατηφορίζοντας από το υδραγωγείο, βρέθηκαν σ' ένα ημικύκλιο από κλούβες, που γύρω τους στέκονταν κιάλας φρουροί με καταλόγους. Σοβιετικά τανκς αποκλείσανε αμέσως τον δρόμο προς το κάτω. Και οι αξιωματικοί δεν είχαν τίποτα στα χέρια τους για ν' αυτοκτονήσουν, ούτε όπλο, ούτε σπαθί. Τους είχαν πάρει όλο τον οπλισμό τους. Πολλοί έπεσαν ψηλά από το υδραγωγείο στον λιθόστρωτο δρόμο.

Αργότερα οι Άγγλοι παραδώσανε, πάλι με απάτη, και τους απλούς φαντάρους – με τραίνα, λέγοντάς τους πως θα πήγαιναν να συναντήσουν τους αξιωματικούς τους, για να πάρουν όπλα.

Στις χώρες τους ο Ρούσβελτ κι ο Τσόρτσιλ θεωρούνται πρότυπα πολιτικής σοφίας. Σε μας όμως, όταν τα συζητούσαμε στις ρωσικές φυλακές, ήταν ολοφάνερη η συστηματική μυωπία, ακόμα και η ανοησία τους. Πώς μπόρεσαν, στην περίοδο από το 1941 ως το 1945, να μην εξασφαλίσουν καμιά εγγύηση για την ανεξαρτησία της Ανατολικής Ευρώπης; Πώς μπόρεσαν να παραδώσουν τις εκτάσεις της Σαξονίας και της Θουριγγίας παίρνοντας σαν αντάλλαγμα το γελοίο παιχνίδι του χωρισμένου σε τέσσερις τομείς Βερολίνου (τη μελλοντική αχίλλεια πτέρνα τους); Και ποιο στρατιωτικό ή πολιτικό λόγο είχαν να παραδώσουν για βέβαιο θάνατο στα χέρια του Στάλιν μερικές εκατοντάδες χιλιάδες οπλισμένους σοβιετικούς πολίτες, που δεν ήθελαν με κανένα τρόπο να παραδοθούν; Λένε πως έτσι πλήρωσαν τη χωρίς αναβολή συμμετοχή του Στάλιν στον πόλεμο κατά της

Ιαπωνίας.

Στην πραγματικότητα, ενώ διέθεταν ήδη την ατομική βόμβα, πλήρωσαν τον Στάλιν, για να μην αρνηθεί να καταλάβει τη Μαντζουρία, να εδραιώσει τον Μάο-Τσε-Τουγκ στην Κίνα, και τον Κιμ-Ιλ-Σουγκ στη μισή Κορέα!... Αυτό δεν έδειχνε ανεπάρκεια πολιτικών υπολογισμών; Αργότερα, όταν παραμερίστηκε ο Μικολάιτσκ, χάθηκαν ο Μπένες και ο Μάζαρυκ, άρχισε ο αποκλεισμός του Βερολίνου, παραδόθηκε στις φλόγες η Βουδαπέστη, αιματοκυλίστηκε η Κορέα, και οι Συντηρητικοί εξεκένωσαν το Σουέζ –είναι δυνατό, και τότε ακόμα, να μη θυμήθηκαν, τουλάχιστο οι πιο μνήμονες από αυτούς, τούτη την ιστορία με τους Κοζάκους;

¹⁵⁹ Τόσοι ακριβώς ήταν οι σοβιετικοί πολίτες στη Βέρμαχτ – στις μονάδες πριν από τον Βλάσωφ, στις μονάδες του Βλάσωφ, καθώς και στις κοζάκικες, τις μουσουλμανικές, τις βαλτικές και τις ουκρανικές μονάδες και αποσπάσματα.

¹⁶⁰ Με τον τρόπο αυτό, κανένας πρόεδρος αφρικανικού κράτους δεν μπορεί να είναι απόλυτα σίγουρος πως ύστερα από δέκα χρόνια δεν θα βγάλουμε κάποιο νόμο, με τον οποίο θα τον δικάσουμε για όσα κάνει σήμερα. Και οι Κινέζοι θα βγάλουν τέτοιους νόμους, αν τους δώσουμε τον καιρό.

¹⁶¹ Μήπως τα όνειρα των κρατουμένων για το Αλτάι ήταν αναβίωση των παλιών ονείρων των αγροτών; Στο Αλτάι βρίσκονταν άλλοτε τα λεγόμενα εδάφη του «Γραφείου της Μεγαλειότητάς Του» και γι' αυτό ήταν η μόνη περιοχή της Σιβηρίας όπου πολλά χρόνια απαγορευόταν η μετανάστευση. Οι αγρότες όμως εκεί κυρίως ήθελαν να πάνε να εγκατασταθούν (και τα κατάφεραν τελικά). Έτσι λοιπόν προήλθε αυτός ο επίμονος μύθος;

¹⁶² Η συλλογή «Από τις φυλακές στα αναρμοφωτήρια» δίνει (στη σελίδα 396) τους εξής αριθμούς: κατά την αμνηστία του 1927 αμνηστεύθηκαν τα 7,3% των κρατουμένων. Αυτό είναι πιστευτό. Πολύ φτωχό για τη δέκατη επέτειο! Από τους πολιτικούς κρατουμένους ελευθέρωσαν τις γυναίκες με παιδιά και εκείνους που τους απέμεναν μόνο λίγοι μήνες για να εκτίσουν την ποινή τους. Στο απομονωτήριο των Άνω Ουραλίων, από τους διακόσιους κρατουμένους, ελευθέρωσαν μόνο μια ντουζίνα. Αμέσως όμως μετάνιωσαν και γι' αυτή τη μίζερη αμνηστία κι άρχισαν να υπαναχωρούν: άλλους τους κρατήσανε, και σε άλλους, αντί να δώσουν «καθαρό» απολυτήριο, τους έδωσαν απολυτήριο με περιορισμούς στον τόπο διαμονής.

¹⁶³ Ο Μέγας Πέτρος νίκησε τον Κάρολο ΙΒ' της Σουηδίας, το 1709 (Σ.τ.Μ.).

¹⁶⁴ Αν πιστέψουμε τις φήμες, ίσως μόνο στον 20ό αιώνα ο κόρος της στασιμότητας τους προκάλεσε κάποιο εσωτερικό ηθικό τραύμα.

¹⁶⁵ Εννοεί τους πολέμους του 1853–56, 1904–05 και 1914–17 (Σ.τ.Μ.).

¹⁶⁶ Και μόνο στη μονάδα έκαναν λάθος τα διαβολόπαιδα! Λεπτομέρειες για τη μεγάλη σταλινική αμνηστία της 7ης Ιουλίου 1945 θα βρείτε στο 3ο μέρος, κεφ. 6.

¹⁶⁷ Είδα κι έναν άλλο τέτοιο κηπάκι, πιο μικρό, αλλά πιο οικείο, ύστερα από πολλά χρόνια, στον προμαχώνα Τρουμπετσόι του φρουρίου Πέτροπαβλόφσκ, όταν πήγα εκεί σαν επισκέπτης. Οι τουρίστες είχαν να λένε για τη ζοφερότητα των διαδρόμων και των κελιών, μα εγώ σκέφτηκα πως, έχοντας έναν τέτοιο κήπο για περίπατο, οι φυλακισμένοι του προμαχώνα Τρουμπετσκόι δεν μπορούσαν να είναι άνθρωποι εντελώς χαμένοι για τον κόσμο. Εμάς μας έβγαζαν περίπατο μόνο σε αυλές φραγμένες ολόγυρα με ψηλούς πέτρινους τοίχους.

¹⁶⁸ Οσομπόγιε Σοδεστάγιε, ειδική επιτροπή της Γκεπεού και της Νι-Κα-Βε-Ντε.

¹⁶⁹ Η επιτροπή συνεδρίασε ακριβώς τη μέρα που δόθηκε η αμνηστία: η δουλειά δεν μπορούσε να περιμένει (Σ.τ.Μ.)

¹⁷⁰ Συλλογή: «Από τις φυλακές στα αναμορφωτήρια».

¹⁷¹ Η ομάδα του Τσ – ν.

¹⁷² Στην ίδια συλλογή, «Από τις φυλακές στα αναμορφωτήρια», διαβάζουμε πως ο προκαθορισμός των αποφάσεων ήταν παλιά ιστορία. Στην περίοδο 1924 – 29 οι αποφάσεις των δικαστηρίων βασίζονταν σε διοικητικά και οικονομικά κριτήρια. Από το 1924, εξαιτίας της ανεργίας που υπήρχε στη χώρα, τα δικαστήρια ελάττωσαν τις καταδίκες σε αναμορφωτική εργασία χωρίς κράτηση (ο καταδικασμένος εξακολουθούσε να μένει στο σπίτι του) και αύξησαν τις καταδίκες σε σύντομη φυλάκιση (εννοούμε, φυσικά, τους καταδίκους του κοινού ποινικού δικαίου). Έτσι παραγέμισαν οι φυλακές με κρατούμενους καταδικασμένους σε ελαφρές ποινές (ως 6 μήνες), ενώ άρχισε να υπάρχει έλλειψη εργατικών χεριών στις αποικίες εργασίας. Στις αρχές το Λαϊκό Επιτροπάτο Δικαιοσύνης της ΕΣΣΔ, με την εγκύκλιό του υπ' αριθ. 5, ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΕ τις ελαφρές ποινές και στις 6 Νοεμβρίου 1929 (την παραμονή της δωδεκάτης επετείου της Οκτωβριανής Επαναστάσεως, όταν η χώρα άρχιζε την οικοδόμηση του σοσιαλισμού), με απόφαση της Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής και του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού, ΑΠΑΓΟΡΕΥΤΗΚΕ εντελώς να επιβάλλονται ποινές κατώτερες του ενός έτους.

¹⁷³ Η τρομοκρατία στη Νοτιοαφρικανική Δημοκρατία έφτασε τα τελευταία χρόνια σε τέτοιο σημείο, ώστε μπορούν να συλλάβουν κάθε ύποπτο (ΣΟΕ) μαύρο και να τον χώσουν μέσα για τρεις μήνες χωρίς ανάκριση και καταδίκη!.... Βλέπεις αμέσως το αδύνατο σημείο: γιατί όχι από τρία ως δέκα χρόνια;

¹⁷⁴ Αυτό δεν το ξέραμε. Το μάθαμε από την εφημερίδα «Ισβέστια», Ιούλιος 1957.

¹⁷⁵ Και όπως τους φώναξε ο Μπαμπάγιεφ, που ήταν, για να πούμε την αλήθεια, κρατούμενος του κοινού ποινικού δικαίου: «Κοπανίστε μου, αν θέλετε, τριακόσια χρόνια στο φίμωτρο ή κρεμάστε με! Εγώ, ώσπου να πεθάνω, δεν θα σας ψηφίσω ποτέ, ευεργέτες μου!»

¹⁷⁶ Έτσι ένας πραγματικός κατάσκοπος (Σουτς, Βερολίνο, 1948) μπορούσε να καταδικαστεί σε δέκα χρόνια, ενώ ο Γκύντερ Βάσκαου, που δεν ήταν ποτέ κατάσκοπος, είκοσι πέντε χρόνια. Κι αυτό γιατί έπεσε στο κύμα του 1949.

¹⁷⁷ «Ισβέστια», 10 Σεπτεμβρίου 1958.

¹⁷⁸ Ο Λοζόφσκι, που είναι τώρα διδάκτωρ της Ιατρικής, μένει στη Μόσχα, κι όλα του πάνε μια χαρά. Ο Τσουλπενιώφ είναι οδηγός τρόλεϊ.

¹⁷⁹ Ο Βίκτωρ Αντρέγιεβιτς Σεριόγκιν μένει τώρα στη Μόσχα και εργάζεται σε μιαν επιχείρηση κοινής ωφελείας του Σοβιέτ της Μόσχας. Ζει πολύ καλά.

¹⁸⁰ «Ισβέστια», 9–6–1964. Πολύ ενδιαφέρουσα άποψη για την υπεράσπιση!... Άλλωστε το 1918 ο Λένιν απαιτούσε να διαγράφονται από το κόμμα οι δικαστές που έβγαζαν πολύ επιεικείς αποφάσεις.

¹⁸¹ Αυτό το πουλάκι με το σκληρό ράμφος το ανάτρεφε ο Τρότσκι. «Ο εκφοβισμός είναι ισχυρό μέσο της πολιτικής και πρέπει να είναι κανείς υποκριτής για να μην το καταλαβαίνει». Κι ο Ζηνόβιεφ, μη προβλέποντας ακόμα το δικό του τέλος, ξεχειλίζει από ενθουσιασμό: «Τα γράμματα Γκε – Πε – Ου, όπως και τα γράμματα Βε – Τσε – Κα (Πανερωσιακή Τσε – Κα) είναι τα πιο λαοφιλή σε παγκόσμια κλίμακα».

¹⁸² Μ. Ν. Λάτσις, «Δύο χρόνια αγώνα στο εσωτερικό μέτωπο», Κρατικές εκδόσεις, Μόσχα, 1920.

¹⁸³ Σελ. 74.

¹⁸⁴ Σελ. 75.

¹⁸⁵ Σελ. 76.

¹⁸⁶ Σύνταξη Γκέρνερ, 2η έκδοση.

¹⁸⁷ Σελ. 385 – 423.

¹⁸⁸ Περιοδικό «Μπυλόγιε» («Παρελθόν») τεύχος 2/14, Φεβρουάριος 1907.

¹⁸⁹ Βλέπε μέρος τρίτο, κεφ. 1.

¹⁹⁰ Λάτσιν, σελ. 75.

¹⁹¹ Στο ίδιο, σελ. 70.

¹⁹² Μονάδες Ειδικού Προορισμού.

¹⁹³ Σελ. 74.

¹⁹⁴ Λένιν, 5η εκδ., τομ. 36, σελ. 210.

¹⁹⁵ Ν. Β. Κρυλένκο, «Στα πέντε χρόνια» (1918 – 1922). Εισαγγελικές αγορεύσεις στις πιο πολύκροτες δίκες του επαναστατικού δικαστηρίου της Μόσχας και του Ανωτάτου επαναστατικού δικαστηρίου. Κρατικές εκδόσεις, Μόσχα, Πετρούπολη, 1923, τιράζ: 7.000.

¹⁹⁶ Σελ. 4.

¹⁹⁷ Σελ. 4 – 5.

¹⁹⁸ Σελ. 7.

¹⁹⁹ Σελ. 44.

²⁰⁰ Λάτσιν, «Δυο χρόνια...», σελ. 46.

²⁰¹ Κρυλένκο, σελ. 13.

²⁰² Σελ. 14.

²⁰³ Σελ. 3.

²⁰⁴ Σελ. 408.

²⁰⁵ Σελ. 22. Η υπογράμμιση δική μου.

²⁰⁶ Σελ. 505.

²⁰⁷ Σελ. 318.

²⁰⁸ Σελ. 73.

²⁰⁹ Σελ. 83.

²¹⁰ Σελ. 79.

²¹¹ Σελ. 81.

²¹² Σελ. 524.

²¹³ Σελ. 82.

²¹⁴ Σελ. 296.

²¹⁵ Κρυλένκο, σελ. 500.

²¹⁶ Ξενοδοχείο της Μόσχας, όπου βρισκόταν τότε η έδρα της Πανρωσικής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής (Σ.τ.Μ.).

²¹⁷ Κρυλένκο, σελ. 507.

²¹⁸ Κρυλένκο, σελ. 513, η υπογράμμιση δική μου.

²¹⁹ Σελ. 507.

²²⁰ Για να καθησυχάσουμε την αγανάκτηση του αναγνώστη: αυτό το κολοβό φίδι, τον Γιάκουλωφ, τον είχαν κιάλας συλλάβει όταν άρχισε η δίκη του Κόσιρεφ, και του είχαν σκαρώσει κι αυτού μιαν **υπόθεση**. Για να καταθέσει, τον πήγαν συνοδεία στο δικαστήριο, και πρέπει να ελπίζουμε πως τον τουφέκισαν γρήγορα. (Και τώρα απορούμε: πως έφτασαν σε τέτοια παρανομία; Γιατί δεν αγωνίστηκε κανείς;)

²²¹ Ω, πόσα θέματα! Ω, που είναι ο Σαίξπηρ; Ο Σολοβιόφ πέρασε μέσα από τους τοίχους, φαντάσματα τριγυρίζουν στο κελί, ο Γκοντελιούκ, με εξασθενημένο χέρι, αναιρεί την κατάθεσή του... Και σε μας, στο θέατρο και στον κινηματογράφο, παριστάνουν τα χρόνια της Επανάστασης μόνο με το ηρωικό τραγούδι της «Βαρσοβιάνκα»!

²²² Κρυλένκο, σελ. 522.

²²³ Κρυλένκο, σελ. 337.

²²⁴ Σελ. 509.

²²⁵ Σελ. 509 – 510, η υπογράμμιση δική μου.

²²⁶ Σελ. 511.

²²⁷ Κρυλένκο, σελ. 14.

²²⁸ Μα ο κατηγορος πιστεύει: τι Σαμάριν, τι Ρασπούτιν – ποια η διαφορά;

²²⁹ Κρυλένκο, σελ. 61.

²³⁰ Κρυλένκο, σελ. 81.

²³¹ Ήταν ο πρώην αξιωματικός του ιππικού της τσαρικής φρουράς Φίργκουφ, ο οποίος «ξαφνικά μεταμορφώθηκε πνευματικά, μοίρασε όλα τα υπάρχοντά του στους φτωχούς κι έγινε καλόγερος. Δεν ξέρω όμως αν είναι αλήθεια

πως μοίρασε τα υπάρχοντά του». Αν όμως παραδεχτούμε τις πνευματικές μεταμορφώσεις, τι απομένει από την ταξική θεωρία;

²³² Ποιος δεν θυμάται αυτές τις σκηνές; Να η πρώτη εντύπωση της ζωής μου, θα ήμουν τότε τριών – τεσσάρων χρονών: στην εκκλησία του Κισλοβόντσκι μπαίνουν οι μυτοκέφαλοι (πράκτορες της Τσε–Κα με μυτερούς σκούφους α λα Μπουντιόνι), διασχίζουν το σαστισμένο και βουβό πλήθος και, έτσι όπως είναι με τους σκούφους, μπαίνουν στο ιερό, διακόπτοντας τη λειτουργία.

²³³ Κρυλένκο, σελ. 61.

²³⁴ Ο πατριάρχης παραθέτει τα λόγια του Κλιουτσέφσκι: «Οι πύλες της Λαύρας του Αγίου θα κλείσουν και οι λαμπάδες πάνω από τον τάφο του θα σβήσουν, μόνο όταν θα έχουμε διασπαθήσει όλο το πνευματικό και ηθικό απόθεμα που μας κληροδότησαν οι μεγάλοι της Ρωσικής γης, όπως ήταν ο Άγιος Σέργιος». Ο Κλιουτσέφσκι δεν φανταζόταν πως αυτή η διασπάθιση θα γινόταν σχεδόν στις ημέρες του.

Ο πατριάρχης ζήτησε να τον δεχτή ο Πρόεδρος του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού, για να τον πείσει να μην πειράζουν το Μοναστήρι και τα λείψανα, αφού η Εκκλησία είναι χωρισμένη από το κράτος! Πήρε όμως την απάντηση πως ο Πρόεδρος είναι απασχολημένος με σπουδαίες υποθέσεις και η ακρόαση δεν μπορούσε να γίνει τις επόμενες ημέρες. Μα ούτε και αργότερα έγινε.

²³⁵ Κρυλένκο, σελ. 34.

²³⁶ Λένιν, 5η έκδ. τόμ. 51, σελ. 48.

²³⁷ «Β.Ι. Λένιν και Α.Μ. Γκόρκυ», έκδ. Ακαδημίας Επιστημών, Μόσχα, 1961, σελ. 263.

²³⁸ Λένιν, 4η έκδ., τόμ. 26, σελ. 373.

²³⁹ Κρυλένκο, σελ. 54.

²⁴⁰ Σελ. 38.

²⁴¹ Κρυλένκο, σελ. 17.

²⁴² Σελ. 39.

²⁴³ Κρυλένκο, σελ. 8.

²⁴⁴ Κρυλένκο, σελ. 381

²⁴⁵ Κρυλένκο, σελ. 437.

²⁴⁶ Κρυλένκο, σελ. 439 (η υπογράμμιση δική μου).

²⁴⁷ Κρυλένκο, σελ. 433.

²⁴⁸ Σελ. 434.

²⁴⁹ Μαύρες εκατονταρχίες: παραστρατιωτική και υπερεθνικιστική οργάνωση, που είχε συγκροτηθεί το 1905 και είχε ειδικευθεί κυρίως στα πογκρόμ (Σ.τ.Μ.).

- ²⁵⁰ Ιβάν Καλιτά (1326 – 1340), ένας από τους πρώτους μεγάλους ηγεμόνας της Μόσχας (Σ.τ.Μ.).
- ²⁵¹ Κρυλένκο, σελ. 435.
- ²⁵² Κρυλένκο, σελ. 438.
- ²⁵³ Σελ. 458.
- ²⁵⁴ Δίκες των Εσέρων είχαν ήδη γίνει στην επαρχία, όπως η δίκη του Σαράτωφ το 1919.
- ²⁵⁵ Παρίσι, 1922, και Σαμιζντάτ, 1967.
- ²⁵⁶ Άρθρα: «Η Εκκλησία και ο λιμός», «Πώς θα κατασχεθούν τα τιμαλφή της Εκκλησίας».
- ²⁵⁷ Έχω πάρει το υλικό από τα «Δοκίμια για την ιστορία των εκκλησιαστικών ταραχών» του Ανατόλι Λεβίτιν, μέρος 1, Σαμιζντάτ, 1962, και από τα πρακτικά της ανάκρισης του πατριάρχη Τύχωνα, τόμ. 5, Δικαστικές υποθέσεις.
- ²⁵⁸ Δηλαδή σαν την έκκληση του Βίμποργκ, για την οποία η τσαρική κυβέρνηση επέβαλλε τρεις μήνες φυλακή.
- ²⁵⁹ Λένιν, «Άπαντα», 5η έκδ. τόμ 45, σελ. 189.
- ²⁶⁰ Στο ίδιο, τόμ. 39, σελ. 404 – 405.
- ²⁶¹ Λένιν, «Άπαντα», 5η Εκδ. τόμ. 46, σελ. 190.
- ²⁶² Άλλο ζήτημα το ότι επιχείρησαν να την υπερασπίσουν πολύ νωθρά, το ότι αμφιταλαντεύονταν και τελικά εγκατέλειψαν την προσπάθειά τους. Αυτό δεν μειώνει καθόλου την ενοχή τους.
- ²⁶³ Η χρεοκοπία υπήρχε φυσικά, μ' όλο που δεν διαπιστώθηκε αμέσως.
- ²⁶⁴ Με βάση τις ίδιες αιτίες ήταν παράνομες και όλες οι τοπικές και περιφερειακές κυβερνήσεις (του Αρχαγγέλου, της Σαμάρας, της Ουφά ή του Ομσκ, της Ουκρανίας, του Κουμπάν, των Ουραλίων ή της Υπερκαυκασίας), που αυτοανακηρύχθηκαν κυβερνήσεις μετά τη συγκρότηση του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού.
- ²⁶⁵ Σνομπ φοιτητές, που έβαζαν άσπρη φόδρα στις στολές τους (Σ.τ.Μ)
- ²⁶⁶ Του είχαν ξαναδώσει τον τίτλο «εισαγγελέας».
- ²⁶⁷ Κρυλένκο, σελ. 183.
- ²⁶⁸ Και τι δεν είπαν αυτές οι γλωσσοκοπάνες στη ζωή τους!
- ²⁶⁹ Σελ. 236 (θαυμάστε τη γλώσσα!)
- ²⁷⁰ Τους άλλους όμηρους όμως ας τους εξοντώσουν όλους...
- ²⁷¹ Κρυλένκο, σελ. 251.
- ²⁷² Σελ. 253.

²⁷³ Σελ. 258.

²⁷⁴ Κρυλένκο, σελ. 305.

²⁷⁵ Σελ. 185.

²⁷⁶ Κρυλένκο, σελ. 103.

²⁷⁷ Σελ. 325.

²⁷⁸ Σελ. 238.

²⁷⁹ Κρυλένκο, σελ. 322.

²⁸⁰ Σελ. 326.

²⁸¹ Σελ. 319.

²⁸² σελ. 407.

²⁸³ Σελ. 409.

²⁸⁴ Γι' αυτή την επιστροφή έγιναν πολλές εικασίες. Δεν είναι όμως πολύς καιρός που κάποιος Αρνταμάτσκι (που είναι φανερό πως έχει σχέσεις με τα αρχεία και με πρόσωπα της Επιτροπής Κρατικής Ασφαλείας) δημοσίευσε, διανθισμένη με πολλές φιοριτούρες λογοτεχνικών αξιώσεων, μιαν ιστορία που φαίνεται πως δεν απέχει πολύ από την αλήθεια (περιοδικό «Νεβά» 1967, τεύχ. 11). Έχοντας παρασύρει στην προδοσία ορισμένους πράκτορες του Σαβίνκωφ και ξεγελώντας άλλους, η Γκεπεού έριξε με τη βοήθειά τους ένα σίγουρο δόλωμα: εδώ, στη Ρωσία, υπάρχει μια μεγάλη παράνομη οργάνωση, αλλά φυτοζωεί, γιατί δεν έχει άξιο αρχηγό! Δεν μπορούσαν να φανταστούν πιο δελεαστικό αγκίστρι! Μα ούτε και η πολυτάραχη ζωή του Σαβίνκωφ μπορούσε να τελειώσει ήρεμα στη Νίκαια. Ο Σαβίνκωφ δεν μπορούσε να μην επιχειρήσει μιαν ακόμα σύγκρουση, δεν μπορούσε να μη γυρίσει ο ίδιος στη Ρωσία, για να χαθεί.

²⁸⁵ Και εμείς, εμείς οι ηλίθιοι, οι μελλοντικοί κρατούμενοι της Λουμπιάνκας, επαναλαμβάναμε σαν παπαγάλοι, ευκολόπιστα, πως τα σιδερένια δικτυωτά στα κλιμακοστάσια της Λουμπιάνκας τοποθετήθηκαν από τότε που έπεσε από εκεί ο Σαβίνκωφ. Πιστεύαμε τόσο πρόθυμα αυτό τον ωραίο μύθο, ώστε ξεχνούσαμε πως η πείρα των δεσμοφυλάκων είναι διεθνής! Αφού στις αμερικανικές φυλακές τα δικτυωτά υπήρχαν ήδη στις αρχές του αιώνα, πώς μπορούσε να έχει καθυστερήσει η σοβιετική τεχνική;

Πεθαίνοντας το 1937 σε στρατόπεδο του Κολύμα, ο πρώην τσεκίστας Άρτουρ Προύμπελ διηγήθηκε σε κάποιον από το περιβάλλον του πως ήταν ένας από τους τέσσερις που **πέταξαν** τον Σαβίνκωφ από το παράθυρο του πέμπτου ορόφου στην αυλή της Λουμπιάνκας! (Κι αυτό δεν έρχεται σε αντίθεση με τη σημερινή αφήγηση του Αρνταμάτσκι: το χαμηλό περβάζι έκανε το παράθυρο να μοιάζει σχεδόν σαν μπαλκονόπορτα – και αυτό το δωμάτιο διάλεξαν! Μόνο που κατά τον Αρνταμάτσκι οι φύλακες άγγελοι ξεχάστηκαν χαζεύοντας, ενώ κατά τον Προύμπελ όρμησαν πάνω του όλοι μαζί).

Έτσι το δεύτερο αίνιγμα, η ασυνήθιστα επεικής καταδίκη, λύνεται από το πραγματικά άγαρμπο τρίτο.

Η φήμη αυτή ελάχιστα κυκλοφόρησε, αλλά έφτασε ως εμένα και τη διαβίβασα το 1967 στον Μ. Ν. Γιακουμπόβιτς, ο οποίος, με τη νεανική ζωηράδα που διατηρούσε ακόμα και με μάτια που πετούσαν αστραπές, αναφώνησε: «Το πιστεύω! Ταϊριάζει! Και εγώ που δεν πίστευα τον Μπλιούμκιν, που νόμιζα πως καυχείται!» Το πράγμα διευκρινίστηκε: Στο τέλος της δεκαετίας 1920 – 30 ο Μπλιούμκιν είχε πει εμπιστευτικά στον Γιακουμπόβιτς πως αυτός είχε γράψει, με εντολή της Γκεπεού, το γράμμα που έγραψε δήθεν ο Σαβίνκωφ πριν

από τον θάνατό του. Όπως αποδείχτηκε, τον καιρό που ο Σαβίνκωφ ήταν φυλακισμένος, ο Μπλιούμκιν ήταν ο άνθρωπος που του επέτρεπαν να μπαίνει στο κελί του και πήγαινε και τον «διασκεδάζε» τα βράδια. (Να ένιωσε άραγε ο Σαβίνκωφ πως στην πραγματικότητα τον επισκεπτόταν ο θάνατος, ένας θάνατος ύπουλος και φιλικός, που δεν σε αφήνει ποτέ να μαντεύσεις ποια μοίρα σου επιφυλάσσει;) Αυτό ακριβώς βοήθησε τον Μπλιούμκιν να συλλάβει καλά το ύφος, τον τρόπο της ομιλίας και τις ιδέες του Σαβίνκωφ, και να μπει στον κύκλο των τελευταίων σκέψεών του.

Μπορεί κανείς να ρωτήσει: γιατί από το παράθυρο; Δεν θα ήταν πιο απλό να τον δηλητηριάσουν; Σίγουρα το έκαναν γιατί σε κάποιον θα έδειξαν ή θα σκόπευαν να δείξουν το πτώμα του.

Που άλλου, αν όχι εδώ, θα πρέπει να μιλήσουμε και για τη μοίρα του Μπλιούμκιν, που όταν ακόμα ήταν παντοδύναμος στην Τσε – Κα δεν φοβήθηκε να του τα ψάλει για καλά ο Μάντελσταμ; (Ποιητής, πέθανε το 1938 σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως. Σ.τ.Μ.). Ο Έρενμπουργκ άρχισε κάτι να λέει για τον Μπλιούμκιν, μα ξαφνικά, σαν να τον έπιασαν τύψεις, παράτησε το θέμα. Υπάρχουν όμως αρκετά που μπορεί να πει κανείς γι' αυτόν. Μετά τη συντριβή των αριστερών Εσέρων, το 1918, ο δολοφόνος του Μίρμπαχ όχι μόνο δεν τιμωρήθηκε, όχι μόνο δεν συμμερίστηκε την τύχη όλων των αριστερών Εσέρων, αλλά, αντίθετα, τον πήρε υπό την προστασία του ο Τζερζίνσκι (όπως ήθελε να προστατεύσει και τον Κοσιριώφ) και τον κατάφερε να προσχωρήσει, εξωτερικά τουλάχιστο, στον μπολσεβικισμό. Τον κρατούσαν, όπως φαίνεται, για υπεύθυνες σκοτεινές αποστολές. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 πήγε κρυφά στο Παρίσι για να σκοτώσει τον Μπάζενωφ (ένα από τα μέλη της γραμματείας του Στάλιν, που είχε αποσκιρτήσει) και κατάφερε να τον πετάξει μια νύχτα από το τραίνο. Αλλά το τυχοδιωκτικό πνεύμα του η ο θαυμασμός του για τον Τρότσκυ οδήγησαν τον Μπλιούμκιν στις Πριγκηπονήσους: μήπως ο νομοδιδάσκαλος είχε καμιά παραγγελία για την ΕΣΣΔ; Ο Τρότσκυ του έδωσε ένα πακέτο για τον Ράντεκ. Ο Μπλιούμκιν παρέδωσε το πακέτο στον προορισμό του, και όλο του το ταξίδι στον Τρότσκυ θα έμενε κρυφό, αν ο ευφύεστατος Ράντεκ δεν ήταν από τότε κιόλας καταδότης. Ο Ράντεκ κατέδωσε τον Μπλιούμκιν και έτσι καταβροχθίστηκε κι αυτός από το στόμα του τέρατος, που ο ίδιος με τα χέρια του το είχε τάξει με το πρώτο ματωμένο γαλατάκι του.

²⁸⁶ Λένιν, 5η έκδ., τόμ. 54, σελ. 265–266.

²⁸⁷ Ντουχόνιν, ανώτατος διοικητής του ρωσικού στρατού στην εποχή της προσωρινής Κυβέρνησης, που αρνήθηκε να δεχτεί τις διαταγές του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού και λυντσαρίστηκε από τον στρατό τον Νοέμβριο του 1917 (Σ.τ.Μ.).

²⁸⁸ Κρυλένκο, σελ. 437.

²⁸⁹ Και μέλη ήταν οι παλιοί επαναστάτες Βασίλιεφ – Γιούζιν και Αντώνωφ – Σαράτοφσκι. Σε προδιαθέτει κιόλας η απλή συνήχηση των επιθέτων τους. Σου εντυπώνονται στον νου. Και ξαφνικά, το 1962, διαβάζεις στην «Ισβέστια» μια νεκρολογία για τα θύματα των διωγμών, και ποιος υπογράφει; Ο αειθαλής Αντώνωφ – Σαράτοφσκι!

²⁹⁰ «Πράβδα», 24 Μαΐου 1925, σελ. 3.

²⁹¹ «Ισβέστια», 24 Μαΐου 1929.

²⁹² Είναι πολύ πιθανό πως αυτή η αποτυχία του χαραχτηκε στην κακόβουλη μνήμη του Αρχηγού και καθόρισε τον συμβολικό θάνατο του πρώην εισαγγελέα: στην ίδια γκιλοτίνα.

²⁹³ «Η Δίκη του Βιομηχανικού Κόμματος», εκδόσεις «Σοβιετική νομοθεσία», Μόσχα, 1931.

²⁹⁴ «Η Δίκη τον Βιομηχανικού Κόμματος», σελ. 453.

²⁹⁵ «Η Δίκη του Βιομηχανικού Κόμματος», σελ. 488.

²⁹⁶ «Η Δίκη του Βιομηχανικού κόμματος», σελ. 325.

²⁹⁷ «Η Δίκη του Βιομηχανικού Κόμματος», σελ. 365.

²⁹⁸ Σελ. 204.

²⁹⁹ Σελ. 202.

³⁰⁰ Σελ. 425.

³⁰¹ Σελ. 356.

³⁰² Ποιος άραγε σχεδίασε αυτό το βέλος για τον Κρυλένκο σ' ένα πακέτο τσιγάρα; Μήπως ήταν εκείνος που κατέστρωσε το σχέδιο της άμυνάς μας το 1941;...

³⁰³ «Η Δίκη του Βιομηχανικού Κόμματος», σελ. 356. Δεν πρόκειται για αστείο.

³⁰⁴ Σελ. 409

³⁰⁵ «Η Δίκη του Βιομηχανικού Κόμματος», από τον λόγο του Κρυλένκο, σελ. 437.

³⁰⁶ Το «σύστημα» που έκανε διάσημο τον Στανισλάφσκι, ιδρυτή του Θεάτρου Τέχνης της Μόσχας, βασιζόταν μεταξύ των άλλων και σε μακρές σειρές επαναλήψεων (Σ.τ.Μ.).

³⁰⁷ «Βιομηχανικό Κόμμα», σελ. 228.

³⁰⁸ «Βιομηχανικό Κόμμα», σελ. 354.

³⁰⁹ Σελ. 358.

³¹⁰ Σελ. 452

³¹¹ Σελ. 454

³¹² Ιβάνωφ – Ραζούμνικ, «Φυλακές και εξορίες», εκδόσεις Τσέχωφ.

³¹³ Άδικα η ρωσική μνήμη δεν συγκράτησε το όνομα του Ραμζίν. Νομίζω πως αξίζει να θεωρηθεί σαν ο αντιπροσωπευτικός τύπος του κυνικού και εντυπωσιακού προδότη. Έμοιαζε σαν πυροτέχνημα προδοσίας. Δεν ήταν αυτός ο υπεύθυνος εκείνης της εποχής, αλλά βρισκόταν στο πρώτο πλάνο της.

³¹⁴ «Βιομηχανικό Κόμμα», σελ. 504. Να πώς εκφράζονταν ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΜΑΣ το 1930, όταν ο Μάο ήταν ακόμα πρωτάρης.

³¹⁵ «Βιομηχανικό Κόμμα», σελ. 510.

³¹⁶ Σελ. 49.

³¹⁷ Σελ. 508.

³¹⁸ Σελ. 509. Και στο προλεταριάτο το πιο σημαντικό είναι, για κάποιο λόγο, η όσφρηση... Όλα περνάνε από τα ρουθούνια.

³¹⁹ Η αίτηση για την αποκατάστασή του απορρίφθηκε: γιατί αυτή η δίκη έχει γραφή με χρυσά γράμματα στις σελίδες της ιστορίας μας και δεν μπορείς να αφαιρέσεις ούτε μια πέτρα από το οικοδόμημα, από φόβο μήπως γκρεμιστεί ολόκληρο! Έτσι η καταδίκη του Μ. Π. Γιακουμπόβιτς παραμένει, αλλά, για να τον παρηγορήσουν, του έδωσαν μια **προσωπική** σύνταξη για την επαναστατική του δράση! Τι αλλοπρόσαλλα πράγματα συμβαίνουν στον τόπο μας!

³²⁰ Ένας απ' αυτούς ήταν ο Κουσμά Α. Γκβοζντέφ, άνθρωπος με πικρή μοίρα – εκείνος ο ίδιος Γκβοζντέφ που ήταν πρόεδρος της ομάδας εργασίας στην Επιτροπή πολεμικής βιομηχανίας και που η τσαρική κυβέρνηση έκανε την ανοησία να τον φυλακίσει το 1916. Αργότερα η Επανάσταση του Φεβρουαρίου τον έκανε υπουργό Εργασίας. Ο Γκβοζντέφ έγινε ένας από τους μάρτυρες βαρυποινίτες του ΓΚΟΥΛΑΓΚ. Δεν ξέρω πόσο καιρό ήταν κρατούμενος πριν από το 1930, αλλά από το 1930 και πέρα ήταν συνέχεια κρατούμενος και το 1952 μερικοί φίλοι μου τον γνώρισαν στο στρατόπεδο του Σπάσκι (Καζαχστάν).

³²¹ Να μην τον μπερδέψετε με τον συνταγματάρχη του γενικού επιτελείου Γιακουμπόβιτς, που την ίδια εποχή και στις ίδιες συνεδριάσεις αντιπροσώπευε το Υπουργείο των Στρατιωτικών.

³²² Επίσημο όργανο του γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος που κυκλοφορούσε, με διακοπές, από το 1876 ως το 1933 (Σ.τ.Μ.).

³²³ Όλα τα στοιχεία που δίνω εδώ είναι παρμένα από τον 41ο τόμο του εγκυκλοπαιδικού λεξικού «Γκρανάτ», όπου είναι συγκεντρωμένα αυτοβιογραφικά ή αξιόπιστα βιογραφικά στοιχεία για τους ηγέτες του Ρωσικού Κομμουνιστικού κόμματος.

³²⁴ Κομματικό ψευδώνυμο του Στάλιν στα χρόνια της παρανομίας (Σ.τ.Μ.).

³²⁵ Υπεράσπισε μόνο τον Εφίμ Τσέιτλιν, κι αυτόν όχι για πολύ καιρό.

³²⁶ Πόσες πλούσιες καταθέσεις χάνουμε για να μην ταράξουμε τα ευγενικά γηρατειά του Μόλοτοφ.

³²⁷ Όπως άλλωστε και τη «μελλοντική Κεντρική Επιτροπή».

³²⁸ Γρήγορα, πολύ γρήγορα θα χυθεί και το δικό σου! Με το σμήνος των πρακτόρων της Κρατικής Ασφαλείας που πιάστηκαν μαζί με τον Γιεζώφ, θα πιαστεί κι ο Κλιούγκιν και στο στρατόπεδο θα τον σκοτώσει με μαχαιριές ο χαφιές Γκουμπαιντούλιν.

³²⁹ Γενικά, μόνο σ' αυτό έπεσε έξω.

³³⁰ Ας μας επιτραπεί να αφιερώσουμε ένα σύντομο σημείωμα σ' ένα οκτάχρονο κοριτσάκι, τη Ζόγια Βλάσοβα. Η μικρή, που αγαπούσε τον πατέρα της μέχρι τρέλας, μετά τη δίκη δεν μπόρεσε να συνεχίσει να πηγαίνει στο σχολείο (τα παιδιά την πείραζαν: «ο μπαμπάς σου είναι σαμποτέρ!» και εκείνη απαντούσε με πείσμα: «ο μπαμπάς μου είναι καλός!»). Έζησε μόλις ένα χρόνο μετά τη δίκη (ως τότε δεν είχε αρρωστήσει ποτέ). Σ' αυτό τον χρόνο ΔΕΝ ΓΕΛΑΣΕ ΟΥΤΕ ΜΙΑ ΦΟΡΑ, περπατούσε πάντα με το κεφάλι σκυφτό και οι γριές προλέγανε: «Κοιτάζει τη γη, δεν θ' αργήσει να πεθάνει». Η Ζόγια πέθανε από μηνιγγίτιδα και στις τελευταίες ώρες της φώναζε συνέχεια: «Που είναι ο μπαμπάς μου! Θέλω τον μπαμπά μου!»

Όταν υπολογίζουμε τα εκατομμύρια εκείνων που χάθηκαν στα στρατόπεδα,

ξεχνάμε να τα πολλαπλασιάσουμε επί δύο, επί τρία...

³³¹ Ν. Σ. Ταγκάντσεφ «Η θανατική ποινή», Πετρούπολη, 1913.

³³² Στο Σλίσσελμπουργκ από το 1884 ως το 1906 εκτελέστηκαν... 13 άτομα. Αριθμός τρομακτικός για την... Ελβετία.

³³³ Από την ανασκόπηση που έχουμε ήδη αναφέρει: «Δύο χρόνια αγώνα...», 1920, σελ. 75.

³³⁴ Αφού καταπιστήκαμε με συγκρίσεις, να άλλη μια: στα ογδόντα πιο εντατικά χρόνια της Ιεράς Εξέτασης (1420 - 1498) καταδικάστηκαν σε όλη την Ισπανία σε θάνατο στην πυρά 10 χιλιάδες άτομα, δηλαδή περίπου 10 άτομα τον μήνα.

³³⁵ Μαρτυρία του Μ., που σέρβιρε φαγητό στα κελιά των μελλοθανάτων.

³³⁶ Μόνο που δεν είναι γνωστό στα σχολεία πως η Σαλτίτσιχα, με απόφαση του (ταξικού) δικαστηρίου, έμεινε για τις θηριωδίες της ένδεκα χρόνια στην υπόγεια φυλακή του μοναστηριού Ιβάνοφσκι στη Μόσχα (Προυγκάβιν: «Οι μοναστηριακές φυλακές», εκδ. Ποσρέντικ, σελ. 39).

³³⁷ «Χρονικά του Ανωτάτου Σοβιέτ της ΕΣΣΔ », 1959, αριθ. 1. «Βάσεις της ποινικής νομοθεσίας της ΕΣΣΔ», σελ. 22.

³³⁸ Εκδόσεις «Τσέχωφ».

³³⁹ Πρόγραμμα του Λένιν, που υποβλήθηκε στις 17 Απριλίου 1917: σταμάτημα του πολέμου, μη υποστήριξη της Προσωρινής Κυβέρνησης, όλη η εξουσία στα Σοβιέτ (Σ.τ.Μ.).

³⁴⁰ Όλα τα τετράδια που έγραψε ο Στραχόβιτς στη φυλακή έχουν διασωθεί. Έτσι άρχισε η «επιστημονική σταδιοδρομία» του πίσω από τα κάγκελα. Αργότερα του αναθέσανε να διευθύνει ένα από τα πρώτα στην ΕΣΣΔ σχέδια κατασκευής στροβιλοπροωθητικού κινητήρα.

³⁴¹ Ο Ροκοσσόφσκι πέθανε το 1968 (Σ.τ.Μ.).

³⁴² Οι αφηγήσεις του Βλάσωφ για τους συνεταιρισμούς είναι εξαιρετικές και αξίζει να αναφερθούν ξεχωριστά.

³⁴³ Σύντμηση των λέξεων ΤΙΟΥ Ρέμνογιε ΖΑΚλιουτσένιγιε - κράτηση σε φυλακή (επίσημος όρος).

³⁴⁴ ΤΟΝ, αρχικά των λέξεων Τιουρμά Οσόμποβο Ναζνατσένιγια (Φυλακή Ειδικού Προορισμού).

³⁴⁵ «Σφραγισμένη εργασία», Β. Φίγκνερ.

³⁴⁶ Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Μ. Νοβορούσκι, από το 1884 ως το 1906 στο Σλίσσελμπουργκ αυτοκτόνησαν τρεις κρατούμενοι και πέντε τρελάθηκαν.

³⁴⁷ Ο Π. Α. Κράσικωφ (αυτός που θα καταδικάσει σε θάνατο τον μητροπολίτη Βενιαμίν) διαβάζει στο φρούριο Πετροπαβλόφσκ το «Κεφάλαιο» του Μαρξ. (Μα για ένα χρόνο μόνο, γιατί έπειτα τον αφήνουν ελεύθερο).

³⁴⁸ Αναφέρεται στο βιβλίο του Στάλιν (1938) «Επιτομή της ιστορίας του ΚΚΣΕ» (του Κομμουνιστικού κόμματος), που η διδασκαλία του ήταν υποχρεωτική (Σ. τ. Μ.).

³⁴⁹ Συλλογή «Από τις φυλακές...»

³⁵⁰ Από το 1918 δεν δίσταζαν να φυλακίζουν και έγκυες γυναίκες, αν ανήκαν στο κόμμα των Εσέρων.

³⁵¹ Πόσο μοιάζει με τον Άιχμαν, ε;...

³⁵² Το 1925 η πέτρα αναποδογυρίστηκε, κι έκρυσαν την επιγραφή. Όσοι επισκέπτεσθε τα Σολοφκί, προσπαθήστε να τη βρείτε! Ψάξτε καλά!

³⁵³ Ανάμεσα στους Εσέρους του ερημητηρίου του Αγίου Σάββα ήταν κι ο Γιούρι Ποντιμπέλσκι, ο οποίος συγκέντρωσε τις ιατρικές γνωματεύσεις σχετικά μ' αυτή τη σφαγή στα Σολοφκί, για να τις δημοσιεύσει κάποτε. Μα ύστερα από ένα χρόνο, όταν του έκαναν έρευνα κατά τη μεταγωγή του στο Σβερντλόφσκ, ανακάλυψαν τον διπλό πάτο της βαλίτσας του και αδειάσανε τον κρυψώνα. Έτσι σκοντάφτει η ρωσική Ιστορία...

³⁵⁴ Γκέρνερ «Ιστορία των τσαρικών φυλακών», Μόσχα, 1963, τόμος V, κεφ. 8

³⁵⁵ Στο ίδιο.

³⁵⁶ Ωστόσο οι τροτσικιστές απαιτούσαν πάντα υποστήριξη από τους Εσέρους και τους Σοσιαλδημοκράτες. Κατά τη μεταγωγή από την Καραγκαντά στον Κολύμα, το 1936, χαρακτήρισαν «προδότες και προβοκάτορες» όσους αρνήθηκαν να υπογράψουν το τηλεγράφημα διαμαρτυρίας που έστειλαν στον Καλίνιν «εναντίον της αποστολής της Πρωτοπορίας της Επανάστασης (αυτών δηλαδή) στον Κολύμα». (Αφήγηση του Μαρκότινσκι).

³⁵⁷ Δεν μου αρέσουν αυτά τα «αριστερά» και τα «δεξιά»: είναι αυθαίρετα, συμβατικά και χωρίς ουσιαστικό νόημα.

³⁵⁸ Μάλιστα, τέτοια λέξη υπάρχει!... Έχει το χρώμα του ουρανού και του βάλτου!

³⁵⁹ Κι αυτό για να ικανοποιηθούν όσοι απορούν και τους κατηγορούν γιατί δεν αγωνίστηκαν!

³⁶⁰ Στη Μόσχα όμως, σύμφωνα με τους νόμους της χώρας των θαυμάτων, τον Τιμοφέγιεφ – Ρεσόβσκι τον σήκωσαν στα χέρια αξιωματικοί και τον έβαλαν μέσα σε μια λιμουζίνα: πήγαινε, βλέπετε, να προωθήσει την επιστήμη!

³⁶¹ Ο Π. Φ. Γιακουμπόβιτς («Στον κόσμο των κολασμένων», Μόσχα, 1964, τόμ. 1) γράφει πως στα 1890 – 1900, σ' αυτή τη φοβερή εποχή, στις αποστολές της Σιβηρίας διέθεταν για τροφή 10 καπίκια το άτομο τη μέρα (ένα καρβέλι σταρένιο ψωμί – 3 κιλά; – κόστιζε τότε 5 καπίκια, και ένα δοχείο γάλα – 2 λίτρα; – 3 καπίκια). «Οι κρατούμενοι καλοπερνούν», γράφει. Αλλά στην περιοχή του Ιρκούτσκ οι τιμές ήταν ψηλότερες: ένα φούντι (409,5 γραμ.) κρέας κόστιζε 10 καπίκια, και εκεί «οι κρατούμενοι στ' αλήθεια λιμοκτονούν». Ένα φούντι κρέας τη μέρα για τον καθένα, αυτό δεν ισοδυναμεί με μισή ρέγκα;

³⁶² Δεν είναι αυτό που λένε «προσωπολατρία του Στάλιν»;

³⁶³ Για όλα αυτά η μάζα των ποινικών κρατουμένων ονόμαζε τους επαγγελματίες επαναστάτες «ψωροαριστοκράτες» (Π. Φ. Γιακουμπόβιτς).

³⁶⁴ Μου διηγήθηκαν πολλές περιπτώσεις, κατά τις οποίες τρεις νέοι και ρωμαλέοι κρατούμενοι ενώθηκαν για να αντισταθούν στους ληστές, όχι όμως για να υπερασπίσουν το δικίο όλων εκείνων που ληστεύονταν δίπλα τους, μα μόνο τον εαυτό τους: ένοπλη ουδετερότητα.

³⁶⁵ Ο Β. Ι. Ιβανώφ (που βγήκε τώρα από την Ούχτα) δικάστηκε 9 φορές για παράβαση του άρθρου 162 (κλοπή)

και 5 φορές για παράβαση του άρθρου 82 (απόδραση) συνολικά σε 37 χρόνια φυλακή, και την «έβγαλε» με 5 – 6 χρονάκια μόνο.

³⁶⁶ Φραγιέρ σημαίνει όποιος δεν είναι κλέφτης, συνεπώς δεν είναι «Άνθρωπος» (με κεφαλαίο). Φραγιερά είναι η υπόλοιπη ανθρωπότητα, που δεν κλέβει.

³⁶⁷ «Σημαίες πάνω στους πύργους».

³⁶⁸ Κάστορες, στην αργκό του υποκόσμου, λένε τους πλούσιους κρατούμενους, δηλαδή αυτούς που κουβαλούν μαζί τους καλά ρούχα και λιχουδιές (ζάχαρη, βούτυρο κ.λ.π.)

³⁶⁹ Έτσι τα ζιζάνια ανακατεύονται με τη σοδειά της δόξας. Μα είναι άραγε ζιζάνια; Δεν υπάρχουν στρατόπεδα με το όνομα του Πούσκιν, του Γκόγκολ, ή του Τολστόι, αλλά υπάρχουν στρατόπεδα με το όνομα του Γκόρκι, σωστές σφηκοφωλιές! Κι εκτός από αυτά υπάρχει και ένα χρυσωρυχείο – κάτεργο «Μαξίμ Γκόρκι» (σε απόσταση 40 χλμ. από το Γιέλγκεν)! Ναι, Αλεξέι Μαξίμιτς, θυμήσου: «με την καρδιά σου, σύντροφε, και με το όνομά σου...». Αν ο εχθρός δεν παραδοθεί... Δεν έχεις παρά να προφέρεις μια πονηρή λεξούλα, και βγαίνεις έξω από τον χώρο της λογοτεχνίας....

³⁷⁰ Στο στρατόπεδο τον περίμενε ακόμα μια καινούργια καταδίκη (25 χρόνια). Και μόνο το 1957 θα βγει από το στρατόπεδο του Οζιόρ.

³⁷¹ Από το όνομα του Στεπάν Μπαντέρα, αρχηγού των Ουκρανών εθνικιστών παρτιζάνων (Σ. τ. Μ.)

³⁷² Κρατητήριο.

³⁷³ «Ιστορία της εποχής μου», Μόσχα, 1955, τόμ. VII, σελ. 166.

³⁷⁴ Στίχοι από το ποίημα του Μαγιακόφσκι «Το σοβιετικό μου διαβατήριο» (Σ. τ. Μ.).

³⁷⁵ Το νόημα του παραγγέλματος είναι: Όποιος βγει τελευταίος, θα τιμωρηθεί (Σ. τ. Μ.)

³⁷⁶ ΟΥΣΒΙΤΛ: Διοίκηση βορειοανατολικών (δηλαδή της περιοχής του ποταμού Κολύμα) στρατοπέδων αναμορφωτικής εργασίας.

³⁷⁷ Που είσαι, «Δικαστήριο των Εγκλημάτων Πολέμου» του Μπέρντραντ Ράσσελ; Γιατί δεν παίρνετε στοιχεία από εδώ; Η μήπως αυτό δεν είναι δική σας δουλειά;

³⁷⁸ Λίγοι Μοσχοβίτες ξέρουν αυτή τη μεταγωγική φυλακή με το τόσο ένδοξο επαναστατικό όνομα. (Πρέσνια: εργατικό προάστιο της Μόσχας, όπου το 1905 έγινε εξέγερση του πληθυσμού και γι' αυτό μετά την Επανάσταση ονομάστηκε Κράσναγια Πρέσνια, δηλαδή Κόκκινη Πρέσνια. Σ. τ. Μ.) Εκεί δεν γίνονται εκδρομές, δεν πηγαίνουν τουρίστες. Και πώς μπορούν να πάνε, αφού βρίσκεται ΣΕ ΠΛΗΡΗ ΔΡΑΣΗ; Κι όμως είναι τόσο κοντά: Είναι μόνο δυο βήματα, αν πάρεις από το Νοβοχορόσεβο τον περιφερειακό σιδηρόδρομο.

³⁷⁹ Το μεταγωγικό στρατόπεδο του Καραμπάς θα άξιζε, περισσότερο από κάθε άλλο, να γίνει μουσείο, μα δυστυχώς δεν υπάρχει πια. Στη θέση του έχει χτιστεί ένα εργοστάσιο σιδηρομπετόν.

³⁸⁰ Γκαλίνα Σερεμπριάκοβα! Μπορίς Ντιακόφ! Αλντάν – Σεμιόνωφ! Δεν ρουφούσατε κι εσείς από τη λεκάνη δέκα – δέκα; Και, βέβαια, εκείνη τη στιγμή δεν ικανοποιούσατε τις «ζωικές ανάγκες σας, όπως ο Ιβάν Ντενίσοβιτς; Και το μόνο που σκεφτόσατε δεν ήταν το αγαπημένο κόμμα σας;

³⁸¹ Κα-Βε-Τσε: Τμήμα Εκπολιτισμού και Διαφώτισης, μια από τις υπηρεσίες της διοίκησης των στρατοπέδων.

³⁸² Κάποτε θα απεικονιστεί στα μνημεία αυτή η τόσο μυστική και σχεδόν λησμονεμένη ιστορία του Αρχιελάγου μας! Εγώ, για παράδειγμα πάντα ονειρεύομαι ένα τέτοιο μνημείο: κάπου, στον Κολύμα, σε ένα ύψωμα, έναν πελώριο Στάλιν, με διαστάσεις σαν αυτές που θα ονειρευόταν κι ο ίδιος, με ολάκερα μέτρα μουστάκια και με το σαρδόνιο γέλιο του διοικητή στρατοπέδου: με το ένα χέρι κρατάει τα χαλινάρια, ενώ με το άλλο σηκώνει με ορμή το κνούτο για να μαστιγώσει τα ζεμένα υποζύγια – εκατοντάδες ανθρώπους, ζεμένους πέντε-πέντε, που ασθμαίνουν. Στην άκρη της χερσονήσου Τσούκτσι, στον Βερίγγειο πορθμό, αυτό το μνημείο θα φάνταζε πολύ. (Αυτά τα είχα ήδη γράψει, όταν διάβασα το «Ανάγλυφο στον βράχο» του Αλντάνωφ-Σεμιόνωφ. Φαίνεται πως κι άλλοι είχαν την ίδια ιδέα! Λένε πως, κοντά στο Ζιγκούλι, στο βουνό Μογκούτοβα, πάνω από τον Βόλγα, ένα χιλιόμετρο από το στρατόπεδο, είχαν ζωγραφίσει με λαδομπογιά πάνω σ' ένα βράχο, για να τον βλέπουν από τα ατμόπλοια, έναν τεράστιο Στάλιν).

³⁸³ Από τότε ρωτάω όσους Σουηδούς τυχαίνει να γνωρίζω ή όσους ταξιδεύουν στη Σουηδία, που μπορεί κανείς να βρει αυτή την οικογένεια και μήπως έχουν ακουστά για κάποιον άνθρωπο που του έτυχαν αυτά κι αυτά. Μου απαντούν χαμογελώντας πως το επίθετο Άντερσεν στη Σουηδία είναι κοινό όπως το Ιβανώφ στη Ρωσία, και πως δισεκατομμυριούχος με τέτοιο όνομα δεν υπάρχει! Και μόνο σήμερα, που έχουν περάει 22 ολόκληρα χρόνια, ξαναδιαβάζοντας το βιβλίο αυτό για τελευταία φορά, φωτίστηκε ο νους μου: ασφαλώς ΔΕΝ ΕΠΕΤΡΕΠΑΝ στον Έρικ να λήη το πραγματικό του όνομα. Ασφαλώς θα τον προειδοποίησε ο Αμπακούμωφ πως σε περίπτωση που θα το έλεγε, θα τον ΣΥΝΕΤΡΙΒΑΝ. Και έτσι άρχισε να τριγυρίζη στις φυλακές σαν Σουηδός Ιβανώφ. Και μόνο με τις μη απαγορευμένες επουσιώδεις λεπτομέρειες της βιογραφίας του έφησε στη μνήμη μας μερικά τυχαία ίχνη της αφανισμένης του ζωής. Εκείνος έλπιζε τότε πως θα την έσωζε αυτή τη ζωή, όπως ελπίζουν όλοι οι άνθρωποι, όπως ελπίζανε τα εκατομμύρια κουνέλια αυτού του βιβλίου. Πίστευε πως η Δύση, αγανακτισμένη, θα τον έσωζε. Δεν είχε αντιληφθή την ακαμψία της Ανατολής. Δεν είχε καταλάβει πως έναν ΤΕΤΟΙΟ αυτόπτη μάρτυρα, που είχε επιδείξει ΤΟΣΗ σταθερότητα, σταθερότητα πρωτάκουστη για τη μαλθακή Δύση, δεν θα τον απελευθέρωναν ποτέ, μα ποτέ!

Μα μήπως είναι ακόμα ζωντανός σήμερα; (Σημείωση του 1972).

³⁸⁴ Μερίδα που εγγυόταν το ΓΚΟΥΛΑΓΚ, όταν οι κρατούμενοι δεν εργάζονταν.

³⁸⁵ Οι μουλάτοι συγγενεύουν πνευματικά με τον κόσμο των κακοποιών, προσπαθούν να εισχωρήσουν σ' αυτόν, αλλά δεν έχουν γίνει «νόμιμα» αποδεκτοί από τους κακοποιούς.

³⁸⁶ Άλλωστε, όπως γράφει ο Π. Γιακουμπόβιτς για τους κρατούμενους που λέγονταν «πραματευτές», το εμπόριο των ποινών γινόταν και στον περασμένο αιώνα. Είναι παλιό κόλπο των φυλακών.

³⁸⁷ Σε γράμμα του προς εμένα. Δημοσιεύθηκε στη «Λιτερατούρναγια Γκαζέτα», στις 29 Νοεμβρίου 1962.

³⁸⁸ ΟΛΠ – Οντέλνι Λάγκερνι Πούνκτ (Ιδιαίτερο Τμήμα Στρατοπέδου).

³⁸⁹ Το 1897 ο Λένιν επιβίβαστηκε στο πλοίο «Άγιος Νικόλαος» κανονικά από το λιμάνι σαν επιβάτης, και όχι σαν κρατούμενος.

³⁹⁰ Η σκηνή περιγράφεται λεπτομερειακά από τον Β. Σαλάμωφ στο έργο του «Αφηγήσεις από τον κόσμο του εγκλήματος».

³⁹¹ Από τότε πέρασαν δεκαετίες, και πόσα περιστατικά δεν έγιναν σε ειρηνικές θάλασσες, κατά τα οποία διάφορα πλοία μας, ενώ δεν μεταφέρανε κρατούμενους, αλλά σοβιετικούς πολίτες, σε περίπτωση κινδύνου αρνήθηκαν να δεχτούν βοήθεια εξαιτίας της ίδιας μυστικότητας, που παρουσιάζεται σαν εθνική περηφάνεια! Καλύτερα να μας φάνε οι καρχαρίες, παρά να δεχτούμε το χέρι που προσφέρει βοήθεια. Η ΜΥΣΤΙΚΟΤΗΤΑ είναι ο καρκίνος μας.

³⁹² Από τις λέξεις «Μπουτύρσκαγια Τιουρμά» – Φυλακή Μπουτύρκι (Σ.τ.Μ.).

³⁹³ Σύμφωνα με στοιχεία των σοσιαλδημοκρατών Νικολάγιεφσκι και Ντάλιν στα στρατόπεδα υπήρχαν από 15 ως 20 εκατομμύρια κρατούμενοι.

³⁹⁴ Ο Κόστια Κιούλα δεν έχει δώσει σημεία ζωής. Φοβάμαι πως δεν είναι πια ζωντανός.

³⁹⁵ Το Τέταρτο Ειδικό Τμήμα του Υπουργείου Εσωτερικών, όπου γίνονταν επιστημονικές έρευνες από κρατούμενους.

³⁹⁶ Παραστρατιωτική οργάνωση, στα 1923 – 34, του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος της Αυστρίας (Σ.τ.Μ.).

³⁹⁷ Πολύ καιρό πριν συλληφθώ, καθώς και στα χρόνια που πέρασα στη φυλακή, πίστευα πως ο Στάλιν έδωσε τη μοιραία κατεύθυνση στην πορεία του σοβιετικού κράτους. Τώρα όμως, που ο Στάλιν πέθανε ήσυχα-ήσυχα, μπαίνει το ερώτημα: Άλλαξε πολύ η πορεία του πλοίου;

Ποια ήταν η δική του, προσωπική σφραγίδα στα γεγονότα; Ήταν μόνο η καταθλιπτική βλακεία, τα καπρίτσια του μικροτύραννου και αυτοεγκωμιασμός. Κατά τα αλλά ο Στάλιν ακολούθησε το ήδη χαραγμένο μονοπάτι.